

DÉLVIDÉKI SZEMLE

KOLTAY-KASTNER JENŐ

Felelős kiadó:
BATIZFALVY JÁNOS

SZEGED
1943

KIADJA A HORTHY MIKLÓS-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK EGYESÜLETE SZEGED

51647

A Délvidéki Szemle támogatói 1943-ban

Szeged szabad királyi város
M. Kir. Külügyminisztérium
M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi
Minisztérium
M. Kir. Horthy Miklós-Tudomán-
mányegyetem Tanácsa
Délmagyarországi Magyar Köz-
művelődési Egyesület
Kecskemét tj. szab. kir. város
Magyarkanizsa megyei város
Ujvidék tj. szabad királyi város
Zombor tj. szabad királyi város
Magyar Nemzeti Bank
Magyar Kender-, Len- és Jutaipar
Rt. Ujszeged
Szegedi Kenderfonógyár RT.
Szegedi Kereskedelmi és Iparbank
Szeged-Csongrádi Takarékpénztár

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
szegedi Fiókja
Szegedi Kereskedelmi és Iparka-
mara
Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.
Szeged
Szegedi Ipartestület
Pannónia Kender- és Lenipar Rt.
Budapest
Kokron József és Fiai cég, Hód-
mezővásárhely
Kötöttárú és Harisnyaipari Rt.
Szabadka
Dr. vitéz Matolcsy Károly egyet.
m. tanár, főorvos, Kecskemét
Dr. Bugyi István egyet. m. tanár,
igazgató-főorvos, Szentes
Dr. Famler Gusztáv ügyvéd, Kula
Ketting Lajos nagykeresk. Szeged

IV.

Szerkesztő bizottság

BALÓ JÓZSEF
BALOGH ÁNYOS
BANNER JÁNOS
BATIZFALVY JÁNOS
BARTUCZ LAJOS
EPERJESSY KÁLMÁN
FERENCZI ISTVÁN
HALASY-NAGY JÓZSEF

HERMANN EGYED
KERÉNYI KÁROLY
KOGUTOWICZ KÁROLY
KOZÁKY ISTVÁN
SCHMIDT HENRIK
SIK SÁNDOR
SZÖGI ENDRE
SZENT-GYÖRGYI ALBERT

A Délvidéki Szemle munkatársai 1943-ban

Aldobolyi Nagy Miklós
Balogh Ányos
Banner János
Bálint Béla
Bálint Sándor
Berczik Árpád
Berényi János
Berkes László
Berky Imre
Birkás Géza
Buza László
Bognár Cecil
Borbély István
Csajkás Bódog
Csikós-Nagy Béla
Csuka János
Degregorio Ottone
Dorogi Imre
Dzsinich Antal
Eckert László
Eperjessy Kálmán
Faluhelyi Ferenc
Fél Edith
Fettich Nándor
Firbás Oszkár
Földes-Papp Károly
Fröhlich Pál
Garay Béla
Gergely Gergely
Gulácsy Irén
Hadrovics László
Halasy-Nagy József
Halász Pál
Hangel Flóra
Hermann Egyed
Juhász Kálmán

Kádár László
Kiss Sándor
Klemm Antal
Koltay-Kastner Jenő
Koltay Miklós
Korbuly Domonkos
Kozáky István
Kramár Jenő
Krammer Jenő
Lévay Endre
Madácsy László
Megyer József
Muhi János
† Muntyán István
Nyirő Gyula
Oroszlán Zoltán
Ortutay Gyula
Pálffy-Budinszky Endre
Pálffy József
Pálos Károly
Pável Ágoston
Párducz Mihály
Rátkai László
Sándor István
Semjén Gyula
Sik Sándor
Sörlei Zsigmond
Szabó Pál Zoltán
Szili Török Dezső
Szirmai Károly
Szögi Endre
Tóth László
Vajtai István
Vándor Gyula
Visy József

TARTALOM

Tanulmányok

	Oldal
Aldobolyi Nagy Miklós: <i>Délbaranyai képek</i>	25
— <i>Tíz éves a magyar Duna-tengerhajózás</i>	398
Balogh Ányos: <i>A délvidéki szellem kialakulásának tényezői</i>	356
Banner János: <i>Beköszöntő</i>	289
* Bálint Sándor: <i>A délszláv néphit körvonalai</i>	218
— <i>Móricz Zsigmond Szegeden</i>	308
Berczik Árpád: <i>Széchenyi első délvidéki utazása</i>	457
Berényi János: <i>Bunyevac népszokások</i>	509
Berkes László: <i>Dalmáciai magyar emlékek</i>	266
Birkás Géza: <i>Francia utazók az Alföldön</i>	207
Buza László: <i>Háború és nemzetközi jog</i>	547
Bognár Cecil: <i>Herczeg Ferenc</i>	433
Borbély István. S. J.: <i>A szovjet és a kereszténység</i>	345
Csajkás Bódog: <i>Dugonics András betegsége</i>	156
Csikós-Nagy Béla: <i>Kapitalizmus vagy kollektívizmus?</i>	75
Csuka János: <i>A volt jugoszláviai német Kulturbund húsz éve</i>	170
Degregorio Ottone: <i>Magyar úttörők a Dolomitokban</i>	272
Dzsinich Antal: <i>A szívabajok</i>	402
Eckerdt László: <i>Karácsonyi népénekek Tápén:</i>	538
* Faluhelyi Ferenc: <i>Baranya, Bácska, Bánát nemzetiségi képe</i>	337
Fél Edit: <i>Délszláv kölcsönhatások a Sárköz népviseletében</i>	67
Firbás Oszkár: <i>Az ötvenéves Dugonics-Társaság</i>	294
Földes-Papp Károly: <i>Böhm idealizmusának alapellentmondása</i>	9
Fröhlich Pál: <i>A szegedi egyetem feladatai</i>	394
Gergely Gergely: <i>Táj és irodalom</i>	408
Gulácsy Irén: <i>Tömörkény szobra előtt</i>	298
* Hadrovics László: <i>A szerb nacionalizmus kialakulása és a magyarországi szerbség</i>	193
Halasy-Nagy József: <i>A tudományos gondolkodás. (Kornis Gyula könyve)</i>	108
— <i>Sík Sándor „Esztétiká”-ja</i>	241
— <i>A „józan ész”</i>	450

VI.

	Oldal
Hermann Egyed: Nagy Lajos	1
Juhász Kálmán: <i>Eltűnt helységek a Tisza-Marosszögletben</i>	486
Kádár László: <i>A Szent István-i eszme földrajzi alapjai</i>	467
Klemm Antal: <i>Szeged neve</i>	97
Kramár Jenő: <i>Gyermekvédelem</i>	529
Lévay Endre: <i>Szerbia a megújhódás útján</i>	111
— <i>Kálmány Lajos ismeretlen levele</i>	557
Madácsy László: <i>Juhász Gyula és Oláh Gábor költői barátsága</i>	15
— <i>Herczeg Ferenc magyarsága</i>	435
— <i>Juhász Gyula két elfelejtett ifjúkori verse</i>	513
Megyer József: <i>Magyar szemmel Tusnádtól Isztanbulig</i>	55
— <i>Az európai ember szülőföldjén</i>	145
— <i>Csendes városok</i>	254
Muhi János: <i>Magyar falu a megszállás alatt</i>	534
Muntyán István: <i>Gróf Apponyi Albert</i>	385
Nyirő Gyula: <i>Ady több arca a pszichiatría tükrében</i>	495
Oroszlán Zoltán: <i>A Tápai-kiállítás</i>	304
Ortutay Gyula: <i>Kálmány Lajos ismeretlen levelei</i>	120
Pálffy-Budinszky Endre: <i>A városrendezés feladatai Szegeden</i>	317
Pálffy József: <i>Szeged és a Dugonics-Társaság</i>	291
Pálos Károly: <i>Ujvidék</i>	442
✗Pável Ágoston: <i>Cankár István költeménye Mátyás királyról</i>	414
Semjén Gyula: <i>Sík Sándor a költő</i>	248
Sík Sándor: <i>Februári napsugár, A Tisza-hídon</i>	247
Sörlei Zsigmond: <i>Középosztály-nevelés</i>	202
Szabó Pál Zoltán: <i>Itália balkáni útjai</i>	166
✗Szirmai Károly: <i>A délszlávok humora</i>	159
— <i>A halál költője</i>	371
Szögi Endre: <i>A hatvanéves Kodály és a magyar kórusművészet</i>	49
(T. A. P.): <i>Tápei gyerekjátékok</i>	324
Tóth László: <i>Klebelsberg</i>	481
Vándor Gyula: <i>Nemzetnevelés szomszédainknál</i>	80

Figyelő

A. A.: <i>A délvidéki írók nyári táborozása Palicsfürdőn</i>	416
B. I.: <i>A félszázados Dugonics-Társaság</i>	36
B. —: <i>A Bácskai Múzeum megnyitása Zomborban</i>	563
✗Bálint Béla: <i>Északi-szlávok Bácskában</i>	515
Berky Imre: <i>Nietzsche és az új Európa</i>	125
Dorogi Imre: <i>Jelenkori francia festőművészek kiállítása Budapestén</i>	564
Fettich Nándor: <i>A magyarság őstörténete</i>	224
Fröhlich Pál: <i>Glattfelder Gyula püspök halálára</i>	480
Garay Béla: <i>Magyar színjátszás a megszállt Szabadkán</i>	90
Halász Pál: <i>Dr. moóri Glattfelder Gyula</i>	476
Kiss Sándor: <i>Szórványmagyarság</i>	31
Korbuly Domonkos: <i>Szongott Kristóf (1843—1943)</i>	179

Krammer Jenő: <i>A Dugonics-Társaság Tömörkény-kiállítása</i>	333
— <i>Délvidéki írók Szegeden</i>	559
X Lévay Endre: <i>A szerb szellemi élet</i>	230
X — <i>A pánszlávizmus története</i>	379
— <i>Szerbia a megújulás útján</i>	422
M. J.: <i>Schütz Antal pályája</i>	88
Megyér József: <i>A zombori ünnep</i>	177
Munkásfőiskola (—r.)	517
Sándor István: <i>A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Évkönyve 1942/43</i>	419
Szabó Pál Zoltán: <i>Gazdasági kérdések Délkelet-Európában</i>	129
Szili Török Dezső: <i>A Dugonics-Társaság képkiallítása</i>	334
Tóth László: <i>A lateráni béke</i>	278
X Vándor Gyula: <i>A horvát „Szürke könyv”</i>	232
X — <i>Horvát szemle</i>	419
— <i>Nemzetiségi szemléletünk fejlődése</i>	561

Uj könyvek

Balanyi György: <i>Magyar Piaristák a XIX. XX. században.</i> Bp. 1942. (Visy József)	138
Bálint Sándor: <i>Az esztendő néprajza</i> (Banner János)	237
Berczeli A. Károly: <i>Hőskor.</i> Bp. 1943. (Kozáky István)	185
<i>Délvidéki írások.</i> (Sándor István)	131
<i>Diárium könyvtár.</i> Szerk.: Kenyeres Imre. (Sándor István)	428
<i>Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára.</i> Szerk.: Gunda Béla. Bp. 1943. (Fél Edit)	182
Fehér Tibor: <i>Árnyék az úton.</i> Bp. 1943. (Madácsy László)	521
Fodor József: <i>Összes versei. 1922—1942.</i> Bp. (Rátkai László)	137
<i>Germanisztikai dolgozatok.</i> (Kozáky István)	182
Gregorics Daniló dr.: <i>Jugoszlávia öngyilkossága.</i> Belgrád. 1942. 2. kiadás (Lévay Endre.)	523
<i>Gyulai Dolgozatok.</i> Szerk.: Implom József. 1—4. szám. (Párducz Mihály)	37
Hangay Sándor: <i>Összes versei.</i> Bp. 1943. (Sándor István)	427
Harsányi Lajos: <i>Összes versei.</i> Bp. 1943. (Koltay Miklós)	522
Helle Ferenc: <i>A magyar német művelődési kapcsolatok története.</i> Bp. 1942. (Krammer Jenő.)	135
Herceg János: <i>A diófa árnyékában.</i> Délvidéki elbeszélők. (Vajtai István)	95
Herczeg Ferenc: <i>Gondok és gondolatok.</i> Bp. 1942. (Rátkai László)	95
Hermann Egyed: <i>A vallásos emberek a barokk korban.</i> Bp. 1942. (Tóth László)	41
— <i>Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején.</i> Bp. 1943. (Tóth László.)	571
Hóman Bálint: <i>Magyar sors — magyar hivatás.</i> Bp. 1942. (Tóth László)	40
— <i>Történettudomány és politika.</i> Bp. 1943 (Tóth László)	567

VIII.

	Oldal
Husztai József: <i>Gróf Klebelsberg Kunó életműve.</i> Bp. 1942. (Koltay-Kastner Jenő)	518
Jókai Mór levelei Keméndyné Drucker Irmához. Bp. 1942. (Sándor István)	429
Kerkai György. S. J.: <i>A kalocsai kollégium 1860—1940.</i> Bp. 1942. (K. I.)	44
Kiss Lajos: <i>A szegény asszony élete</i> Bp. 1943. (Banner János)	431
<i>Kisebbségi Körlevél.</i> VI. évf. 6. sz. és VII. évf. 1. sz. (V. Gy)	186
*Kring Miklós: <i>A muraközi országhatár a magyar-horvát viszony történetében.</i> Bp. 1942. (Eperjessy Kálmán)	281
<i>Magyar versek németül.</i> (Neue ungarische Lyrik, übersetzt v. Friedrich Lám) Bp. 1942. (Krammer Jenő)	430
Márai Sándor: <i>Röpirat a nemzetnevelés ügyében.</i> Bp. 1942. (Vándor Gyula)	41
Melocco János: <i>Boccaccio életének regénye.</i> Bp. (Óttone Degregorio)	569
Mráz Andreas: <i>Die Literatur der Slowaken.</i> Berlin-Prag-Wien (Krammer Jenő)	233
Nagy Julia: <i>Térképek 1936—1940.</i> Az 1936—40. évkör magyar szakkönyvészete. Bp. 1942. (Eperjessy Kálmán)	43
Nagyfalusy Lajos. S. J.: <i>A kapornaki apátság története.</i> Kalocsa 1941—42. (Hermann Egyed)	426
Petruch Antal S. J.: <i>A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve.</i> Bp. 1942. (Hermann Egyed)	426
Pfeiffer Miklós: <i>A katolikus Egyház és a hazai nemzetiségek.</i> Bp. 1942. (Hermann Egyed)	426
<i>Pozsonyi (A) Toldy-Kör 1942-es irodalmi évkönyve.</i> (Krammer Jenő)	134
<i>Studi e documenti italo-ungheresi della R. Accademia d'Ungheria di Roma.</i> IV. Annuario 1940—41. Roma: 1942—XX (Tóth László)	236
Sziklay László: <i>A szlovák irodalom.</i> (Bp.) (Krammer Jenő)	233
Takáts Endre: <i>Gróf Nádasdy László csanádi püspök.</i> (1662—1729) Szeged: 1943. (Hangel Flóra)	383
Tömörkény István: <i>Rónasági csodák.</i> 1943. (Madácsy László)	335
Vámos Ferenc: <i>Kozmosz a magyar mesében.</i> Bp. 1943. (Bálint Sándor)	568

Élet és kultúra

<i>Színház (Spectator)</i>	45, 96, 140, 188, 239, 284, 526
<i>Színház (Madácsy László)</i>	573
<i>Zenei életünk.</i> (K. I.)	45, 142, 190, 240, 286,
<i>Zene (F. F.)</i>	239
<i>Zene: (Musicus.)</i>	526, 574
<i>Művészet: (Dorogi Imre)</i>	47, 188, 239, 285, 527, 576

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 JANUÁR

II. ÉVF. 1. SZÁM

Nagy Lajos

URALKODÓINK KÖZÜL a magyar nép csak öt illette a „nagy“ jelzővel. Szent István, Szent László, Kálmán, III. Béla, IV. Béla, Károly Róbert, Mátyás, Mária Terézia, Ferencz József bármely nép uralkodóinak galériájában is a legnagyobbak közé tartoznának, mégsem tapadt nevükhöz ez a jelző. Más népek — igaz — sokkal bőkezűbbek is ezen a téren (a németeknél pl. Nagy Károly, Nagy Ottó, Nagy Frigyes, Frigyes Vilmos, a „nagy választó“ részesült ebben a megbecsülésben). A magyar nép Kálmánt elnevezte „könyves“-nek, Mátyást „igazságos“-nak, más királyait kirívóbb jellemvonásai, vagy testi sajátságai után nevezte el (Kun László, Dobzse László — bár ezen a téren is jóval mértéktartóbb a magyar nép, mint más népek), Széchenyi nevével legnagyobb politikai ellenfelének, Kossuthnak elnevezése, a „legnagyobb magyar“ fonódott össze, Deák Ferencet mindenki a „haza bölcsének“ mondja, Lajos király az egyedüli nemzeti hőszaink között, akinek a nevét sohasem mondjuk ki a „nagy“ jelző nélkül. De míg pl. Széchenyinél és Deáknál tudjuk, hogy a kitüntető jelző felülről eredt és így vált népszerűvé és közkeletűvé, Lajos király jelzője, amellyel már kortársai illették, szinte a mondák, népmítoszok módjára, a népből született meg.

A történelemben némiképpen is járatos ember ennek a népítéletnek a megfejtésénél talán önkéntelenül is a térképre gondol és eszébe jut a sokszor idézett mondás, hogy Nagy Lajos birodalma határait három tenger mosta. Uralkodása alatt hazánk valóban nagyhatalom volt, amely döntően szólhatott bele az európai kérdések elintézésébe. Halics, Lodóméria, Moldva, Havaselve, Bolgárország, Szerbia, Bosznia, Dalmácia mint óriási félkör vették körül az anyaországot s tudjuk, hogy 1370-ben Lajost a lengyelek is királyukká választották. Úgy vélem azonban, hogy Lajos királyt nem ezekért a hódításaiért és szerzeményeiért ajándékozta meg a magyar nép a „nagy“ jelzővel. Veje, Zsigmond elnyerte a német-római szentbirodalmi császári koronát, tehát még Nagy Lajosénál is nagyobb hatalommal kapcsolta össze hazánkat. Mátyás is ezt az utat akarta megjárni. Valóban megszerezte Stájerországot, Alsóausztriát, Morvaországot, Sziléziát s csak a halál fogta le a császári korona után kinyújtott kezét, amely korona különben méltóbb homlokot nem díszített volna, mint az övét. A Habsburgok azután évszázadokon át

egyesítették személyükben a német császári és magyar királyi méltóságot s mégis: egyikük sem lett „nagy“-gyá a magyar nép ítéletében.

Belpolitikai tekintetben viszont a tárgyilagos történetírás ma már nyíltan vallja, hogy Nagy Lajos atyjától katonailag, társadalmilag és gazdaságilag olyan konszolidált országot örökölt, hogy őrá lényegében már csak az elért eredmények megőrzése várt. Károly Róbert számolt le a belpolitikai nyugalmat és a király hatalmát minduntalan felborítással fenyegető oligarhákkal, kik közül Csák Máté neve ma is él, mint a kiskirályok szimbolumáé. Károly Róbert új arisztokráciát teremtett, mely fiát híven szolgálta. Az idejét multa szentistváni hadrendszert Károly Róbert alakította át nyugatról vett minták után, de mégis megtartva a magyar rendszerből a fejlődés-képes elemeket. A király most a bandériumok segítségével urrá lett a belpolitikai helyzeten s külső ellenséggel is biztosabban vehette fel a harcot. Ő szerezte vissza az utolsó Árpádok alatt elkótyavetyélt királyi magánbirtokok és a várak egy részét s megint a király lett az ország első földesura. Az államgazdaságba belevitte a kereskedelempolitikát s különösen külkereskedelmi vonatkozásban, a harmincad vám révén biztosított a királyi kincstárnak jelentős jövedelmeket. A firenzei aranyvaluta, az aranyforint (fiorino d'oro) bevezetésével a magyar pénznek európaszerte igen nagy becsületet szerzett. A belföldi pénzforgalomban az ezüstdénároknak állami pénzrontással egyenértékű kényszerbeváltását nem vette igénybe s így ezt a valutát is stabilizálta. Az elmaradt „kamara haszna“ helyébe a „kapuadót“ és a királyi pénzverőkamaráknál beváltásra kerülő arany és ezüst érc után szedett illetékeket tette. A felsőbbíróság, a királyi kúria reformja is az ő nevéhez fűződik. A rendeknek szabad kezét engedett az önkormányzat helyi szerveiben (a vármegyékben), de a központi kormányzatban megint a király lett a korlátlan úr. Ha még hozzávesszük, hogy a nápolyi és lengyel szerződésekkel a külpolitikában is ő egyengette fia útjait, valóban megérthetjük, hogy a történelmi szaktudomány megítélése szerint Károly Róbert alkotó királyaink legnagyobbjai közé tartozik.

Hogy mégsem őt ruházta fel az utókor a „nagy“ jelzővel, annak bizonyára az volt az oka, hogy a nemzeti hagyományban sokáig nem homályosult el azoknak a hosszas harcoknak az emléke, melyekkel Károly Róbert a nemzet tekintélyes részének ellenkezése között a magyar trónt elfoglalta. Ifjúkori jellemében is reneszánsz könnyelműségű vonások vannak. Törvénytelen gyermekeiről tud a történelem s udvarában a könnyűvérű szórakozásoknak is úgylátszik túlságosan sok idő jutott egészen addig, amíg Zách Felicián ma sem tökéletesen tisztázott merénylete (1330) a királyt magábaszállásra nem bírta. A Záchcsal és szerencsétlen családjával szemben fogantatott kegyetlen megtorlást viszont, mely a király környezetétől, illetve az országos ítélőszéktől eredt, amelyben tehát neki alig volt része, mégis az ő terhére írta a közvélemény. Ez a szerencsétlen esemény homályosította el alakját úgyannyira, hogy sokáig még a történetírás sem volt képes valódi nagyságát felismerni.

Életben maradt gyermekei közül Lajos volt a legidősebb, az ő jellemében nemcsak a hagyomány, de a tudományos kutatás sem

tudott foltokat felfedezni és itt, a jellemében van a nyitja annak, hogy a magyar nép a történelemben párját nélkülöző kitüntető jelzővel öröközte meg emlékezetét. A történelmi kutatás Lajos király jellemének megrajzolásával csak a hivatalos pecsétet nyomta rá a népítéletre, mely ezzel a jelzővel századok óta annyira kiemelte őt uralkodóink sorából.

Lajos négy éves volt, amikor Zách Felicián merénylete leját-szódt. Nyiladozó ésszel élte tehát át azt a komoly vallásos szellemet, mely a megrendítő esemény hatásaként a visegrádi udvarba költözött.

Faji származási táblája a történészeknek nem okoz nehézségeket. Az Árpádokhoz két szál is vezet ebben a táblázatban. Az egyik apai ágon dédanyjáig, II. (Sánta) Károly sziciliai király feleségéhez, Máriához visz fel. Mária V. István magyar király leánya volt, uralkodásra termett, férfias asszony, aki a politikai képességek mellett a tudományok és művészetek iránt is nagy hajlammal birt. A nápolyi Anjou-dinasztia hatalmának ő volt a tulajdonképpeni megalapítója s az ő igényeit érvényesítették az Anjouk a magyar trón elnyerésében is. A másik szál anyján keresztül torkollik az Árpád-házba. Károly Róbert harmadik felesége, „Lengyel“ Erzsébet, Lokietek Ulászló leány király leánya s IV. Béla magyar király dédunokája volt. Közismert dolog, hogy Lajos milyen szeretettel, szinte rajongással viseltetett anyja iránt, aki művészetpártolásban, de uralkodási hajlamban is annyira hasonlított a Sziciliába került atyai dédanyához.

A magyar rokonsági szálak elég távolról indulnak ki Lajos családfájában. Atyai ágon viszont a Capet-dinasztiából származott. Nincs talán még egy uralkodóház, mely oly tudatosan és tervszerűen nevelte volna tagjait az uralkodásra, mint ez a család. A Capet-ház Heristali Pipinen keresztül vezetett vissza származását az egyház által elsőnek császárrá koronázott Nagy Károlyig s tagjaiban ennek a származásnak a tudatát és kötelező erejét mindig ébren tartotta. 1375—1385 között — a német birodalomtól eltekintve — alig volt európai ország, melynek trónján nem ennek a családnak a leszármazottja ült volna. Magyarországon kívül Lengyelország, Franciaország, Portugália és Nápoly uralta a férfiágot, a női ág viszont Angliában, Irországbán, Aragoniában, Kasztiliában, Luxemburgban, Cseh-Morvaországban, Sziléziában, Brandenburgban és Sziciliában uralkodott. Ez az egész Európát átszövő dinasztikus hálózat és az évszázados családi tradíció egyszerűen érthetővé tesz az azokat a nagyszabású terveket, amelyek Károly Róbert és — a nápolyi hadjárat befejezéséig — nyilván Nagy Lajost is foglalkoztatták s amelyek megvalósításában Nápoly és Lengyelország megszerzése csak az első lépések lettek volna. Azok a férfiak, akik őseik között Európának csaknem valamennyi kiváló uralkodóját ott tisztelhatték s akik a kiváló uralkodó minden attributumával maguk is magas fokban rendelkeztek, valóban az ábrándkergetés vádjá nélkül szöhetnek világoralmi terveket.

Nincs közelebbi értesülésünk róla, hogy közvetlen nevelői és tanítói: Knesicz Miklós, Drugeth Miklós, Poháros Péter mester és udvari vitéz, boroszlói Miklós pap és Laczkfi Dénes minorita milyen

módszerrel alakították az ifjú lelkét. Krónikása, Küküllei János azonban kiemeli nagy jártasságát a tudományban és irodalomban, mely még a barbárok előtt is tiszteltté tette a nevét s elmondja, hogy magyar, német, olasz és latin nyelven beszélt, ami méltán feltehető a kortársaknak, akik ahhoz voltak szokva, hogy az uralkodók anyanyelvükön kívül legfeljebb még a latin nyelvet bírták. Azt is tudjuk róla, hogy a könyveket igen szerette és megbecsülte. Bizonyosra vehető azonban, hogy a legnagyobb hatással erkölcsiben megkomolyodott apja, főképpen azonban mélyen vallásos anyja voltak rá. Tizenhat éves korában, hat nappal atyja halála után, 1342. július 22-én tették fejére Szent István koronáját — régen volt ilyen síma koronázás Magyarországon, jegyzi meg érdemes történetírója, Pór Antal — s özvegy anyja 1380-ig állt mellette. Lajos tehát mindössze két évvel élte túl. Endre meggyilkoltatásáig Lajos a nápolyi ügyet, majd 1370-től a lengyel ügyeket is teljesen anyjára bízta.

Lajos király egyéniségének teljes kierésében az újabb történeti felfogás nagy valószínűséggel éppen a nápolyi ügynek tulajdonít döntő befolyást. A két nápolyi bosszulóhadjárat (1347 és 1350) az ifjú királyra egy pozitív és egy negatív tanulsággal járt. Olasz orvosa, Conversino da Ravenna révén ugyan némileg már előbb is megismerkedett az olasz humanizmussal, most azonban itáliai vonulási alatt személyesen is látta a francia lovagvilág mellett az itáliai protoreneszánsz friss virágzását. A hadjáratok másik — negatív — tanulsága azonban magyar szempontból még jelentősebbnek mondható. Lajos rájött arra, hogy a nyugat felé irányuló nagyhatalmi célok erőltetése szinte legyőzhetetlen nehézségek elé állítaná őt és országát. A „romantikus álmok“ — mondja Dercsényi Dezső — eltűntek s helyükbe reális magyar problémák léptek. Lajos Nápolyból politikai terveit illetően csalódottan, de mint kész férfiú és minden ízében magyar uralkodó tért vissza. Később a lengyel kérdést is már ilyen józanul ítélte meg. Károly Róbert szerződése értelmében 1370-ben elfogadta ugyan a lengyelek meghívását a lengyel trónra, de már csak vonakodva. „Félnem kell — mondotta — hogy az én túlterhelt kormányzásom mindkét ország kárára lesz és javát keresve országaimnak romlásukra leszek nekik.“ Nem is iparkodott a lengyelek rokonszenvét megnyerni.

A nápolyi hadjárat óta testi és lelki valósága teljes világosságban áll előttünk. Küküllei János, a király titkos jegyzője, aki Lajos mellett olyanféle szerepet töltött be, mint hat és fél századdal előbb Nagy Károly császár életrajzírója, Einhard, nem nagy igényű, de őszinteségével megkapó életrajzában néhány találó szóval festi le Lajos testi megjelenését: „Eléggé szálás termetű, nyílt, élénk szemű, göndörhajú és szakállú, vidám arcú, duzzadtajkú, kissé félvállú férfiú“ volt az a magyar király, akinek nevét akkoriban egész Európában félték, de méginkább tisztelték s akit az uralkodók példaképének tartottak.

Ha lelkialkatáról keresünk egykorú nyilatkozatokat, arra a historikust is megnyugtató eredményre jutunk, hogy mindenki, aki a közelébe jutott, magyar és idegen, jóbarát és ellenfél egyaránt meglepően ugyanannak látja őt. Hűséges magyar krónikása, aki már nyilván megízlelte a humanista-reneszánsz szellemvilág gyümölcsseit,

de aki krónikájában a humanista írók közt éppen nem gyakori szerénységgel tud a háttérben maradni, királyi ura jellemzésénél sem rakja fel a humanista írók sokszor ríktó színeit, hanem a jószemű, gazdáján nyilván bensőséges szeretettel és hűséggel csüngő és mégis mértéktartó ember melegségével írja: „Amikor a király a hatalom teljébe ért, minden boldogságát Istenbe helyezte, akitől minden jó származik és neki rendelte alá fejedelmi hatalmát és az uralkodás gondját. Nem szenvedélyek sugallata szerint és önkényesen kívánt uralkodni, hanem mint az igazságosság tényleges őre a törvény értelmében és a józan ész tanácsára hallgatva. Mert a szorgalmasan kifejlesztett, céltudatos tevékenység és a megfontolástól kormányzott eszélyesség tökéletesen, a törvény szellemében a vezető szerepet viszi az országok kormányzásánál.“ A szentkirályok és atyja példáján okulva — mondja tovább János főesperes — arra törekedett, hogy „országainak, tartományainak és a tőle függő népeknek szabadságát, szokásait és törvényeit jó békében és nyugalomban“ megőrizze.

Valamikor azt hitték, hogy a nagy olasz költőfejedelem, Petrarca is követségben járt volna Budán és dicsőítő beszédet tartott volna róla. Ez az állítólagos beszéd meglepően hasonló Küküllői János jellemzéséhez, mintha a szerény magyar pap az itáliai humanista ajkáról leste volna el a kifejezéseket Lajos király szellemi portréjához. Ez a Petrarcanak tulajdonított beszéd a magyar király négy sarkalatos erényét imígyen sorolja fel: Bölcsesség, igazságérzet, erély és mérséklet. Egy király sem tett — a beszéd szerint — annyit birodalmáért és népeiért, mégsem fuvalkodott fel, hanem minél magasabbra hágott, annál alázatosabb és kegyesebb lett. Ha a legújabb kutatások alapján le is kell mondanunk arról, hogy ez a jellemzés Petrarcatól ered, nem kevésbé értékes számunkra, mert egy ellenséges nagyhatalom, Vence követe, Benintendi kancellár ajkait hagyta el, akinek mindenestre becsületére válik, hogy a politikum nem homályosította el a szemét és nem befolyásolta a nyelvét, amikor a magyar királyról nyilatkozott.

Ugyanezt kell mondanunk a pápákról is. Johanna megbüntetésének ügye, mely — tudjuk — sajnos teljesen a politikum területére tolodott át s amely Nagy Lajost olyan keserű kifakadásokra késztette, nem tudta megingatni a király mélységes katolikus hitét, de a pápák tárgyilagosságát sem, amikor a magyar uralkodó emberi nagyságát kellett elismerniök.

A politikailag érdekelt felek nyilatkozatai után bizalommal hallgathatjuk meg, amit más külföldi szemlélők mondtak róla. De Cardaillac János alexandriai pátriárka és pápai diplomata írta 1372-ben IV. Károly császárnak: „Sohasem láttam fejedelmet, kivált ilyen hatalmasat és nagyot, aki annyi alázatossággal és szerénységgel, minden zavar nélkül beszél, aki a békét és nyugalmat — becsülete megóvása mellett — annyira óhajtja“. A legsommásabban pedig ezzel a mondattal jellemzi Lajost: „En ebben a királyban semmi egyebet nem tudtam felfedezni, csak jót“. Az udvarról-udvarra vándorló, egy jó falatért, vagy kerty italért hízelgésre olyan könnyen kapható emberek típusa, Suchenwirt Péter német címerköltő lelkesedése sem kelthet tehát gyanut bennünk, ha Lajos ki-

rályról írt költeményében ezt a lelkendező mondatot olvassuk: „Lovagság asszonyom! A te koszorúd ékesen és meg nem tépve virágzik dicső fején!”

A mély vallásosság és a férfias, lovagi lelkület dicsérete hangzik felénk ezekből a nyilatkozatokból. A kettő különben kétségkívül össze is tartozik. Mert a mély vallásosság nevelte az igazi lovagokat s a lovagi eszme akkor vesztette el mélyebb tartalmát és lett bántóan üres formalizmussá, amikor a változott korszellem a „Herrendienst“ és „Frauendienst“ mellől kilúgozta a „Gottesdienst“-et. Nem kell csodálkoznunk azon, hogy Suchenwirt Péter, aki az igazi lovagi ideált mint élő valóságot — úgylátszik — Európaszerte már hiába kereste, annyira tűzbe jött, amikor a magyar király udvarában és épen magában a királyban fedezte fel ezt a tűnedezőben lévő eszményképet.

Joggal írja Dercsényi Dezső, hogy „az a lovagi kultúra, melynek szelleme a Nagy Lajos-kori műalkotásokból is kiolvasható, e korban (nálunk) még nemcsak üres forma, hanem élő és ható mozgató erő. Alapja sokszor Nagy Lajos politikájának, irányítója hadjáratainak, alkotmányjogi és gazdasági reformjainak, csakúgy mint kora művészeti alkotásainak“. Az egykorú forrásokban se szeri se száma az elbeszéléseknek, melyek mind ezt a lovagi lelkületet iparkodnak megörökíteni. Az a király, aki képes volt életét kockára tenni egy közvitézért s aki anyja megsértéséért hadjáratlalt volt kész felelni, méltán híresült el kortársai előtt Európaszerte mint a lovagi életstílus talán utolsó méltó képviselője.

De nem kisebb intenzitású hatóerő volt Nagy Lajos cselekedeteiben mély vallásossága sem. A nápolyi hadjáratok után talán egyszer sem húzta ki kardját, csak a vallás védelmére és terjesztésére. Itthon teljes erővel törekedett az ország vallási egységének megteremtésére s többek között neki sikerült megoldania a pogány kunok megtérítésének egy évszázad óta vajudó kérdését is. Balkáni hódításaiban is az igaz keresztény hit terjesztése viszi a főszerepet. Méltán kapta tehát az „egyház zászlótartója“ megtisztelő jelzőt. Hogy Magyarország királya valóban tudatában van országa szerepének, mint a kereszténység védőpajzsának, az utána — Hunyadit kivéve — többé már nem nyilvánult meg ilyen erőteljes tettekben.

Egyéni vallásossága éveinek számával egyre jobban mélyült és befelé fordult. Küküllői János írja, hogy mikor Lajos király úgy látta, hogy célját elérte s hogy köröskörül béke és virágzás van, bár gyermekora szórakozásait most sem hagyta el, „visszahúzódott az emberek sokaságának zajától, jobbnak tartotta az ájtatos életet, hogy élhessen kegyes cselekedeteinek és magábavonult, hogy alázatosabban és szorgalmasabban imádkozhassék és ezen életmódjában maradt meg mindvégig“. A magábavonulásra bizonyára az a titokzatos betegség is készítette, mely végül is sirba vitte, de nincs kétség benne, hogy öreg napjaira a királyt alaptermészete és nevelése is a vallásoságnak eme típusa felé sodorta. Sokat mond, hogy nevelői között Laczkfi Dénes ferencest is ott találjuk. A nápolyi Anjouk vonzódása a ferencesek reformágra, az ú. n. obszervánsok iránt tény. Endre apósa is obszerváns ferencset állított a magyar

herceg mellé nevelőnek. Lajos király annyira kedvelte Szent Ferenc megreformált fiait, hogy amikor Aversánál megsebesült, úgy rendelkezett, hogy halála esetére az esztergomi ferenceseknél temessék el. De sem a spiritualista irány iránt érzett vonzalma, sem a pápákkal való éles politikai ellentét nem tudták hűségében az egyház iránt megingatni, mint névrokonát és kortársát, Bajor Lajos német királyt, aki a spiritualista franciskánus mozgalom herezisbe torkoló irányát is gondolkodás nélkül felhasználta pápaellenes politikai terveiben. Nagy Lajos király — bár érintkezést keresett az örök város lázadó néptribunájával, Cola di Rienzoval — ezt is csak az igazság győzelme és az egyház reformja érdekében tette s anyjával egyedül volt az európai uralkodók közül, aki 1350-ben a jubileumi szentévi búcsúban részesülni kívánt s elzarándokolt Rómába. Az egyház egységének helyreállításában Sienai Szent Katalin is benne látta az őszinte és tevékeny segítő társat.

Nagy Lajos politikája hozta Magyarországgal kapcsolatba az itáliai városállamokat s ezzel ő nyitott utat a humanista és reneszánsz szellem mindegyre erősebbé váló beáramlásának. Egyénileg azonban szellemi arculatán — eltekintve attól, hogy életének egy epizódjában Cola di Rienzo megújult Rómájától és nem az anyagiakban elmerült avignoni pápai udvartól várta az igazságot — csak két határozott reneszánsz vonást találunk s ez a tudomány és művészet pártolása. Különösen az előbbiben örököltette meg nevét az első magyar egyetem megalapításával 1367-ben. Hómannak igaza lehet, hogy ebben nemcsak művelődéspolitikai, hanem általános politikai szempontok is vezették: a pécsi egyetem felállításával akarta ellensúlyozni a pár évvel előbb IV. Károly császár által létesített prágai egyetem abszorbeáló hatását, mert előre látta, hogy hazánk művelődési függését a császár hovatovább politikailag is ki fogja használni. De ilyen megfontolások is feltételezik az alapító királyban a tudományosság legmagasabb tűzhelyének, az egyetem jelentőségének a felismerését és megbecsülését.

Nem szóltunk még Lajos király lelki összetevőinek egyikéről: magyarságáról. Úgy vélem, a kérdésre, miért nevezte őt a magyar nép „nagy“-nak, itt találjuk meg a gyökerekig hatoló feleletet. Való igaz, hogy a magyarságnak előtte is voltak nagy uralkodói, de bár kettőt közülük szentnek nevezett, a „nagy“ jelzőt mégsem függesztette nevük mellé, minden bizonnyal azért, mert Árpád vérének magától értetődőnek tartotta azt, hogy magyar. Ugyanez állhat Mátyás királyra is. Többi nagyszabású uralkodónk azonban nem lett igazán magyarrá soha. Zsigmond élete vége felé ugyan rájött arra, hogy igazi hatalmat magyar királysága ad neki s Szent László mellé is temetkezett, de már elkésett a teljes lelki asszimilációval. Habsburg uralkodóinknál is mindig ott volt a lelki szigetelő réteg közöttük és a nemzet között. I. Ferdinánd nem mondott le a császári aspirációkról, nem tudta rászanni magát, hogy Magyarországra költözzön s magyarrá legyen. Utódai szemében is Magyarország mindig mint a Birodalom, majd a Monarchia függvénye szerepelt, még a legkiválóbbak, Mária Terézia és Ferenc József szemében is. A magyar nemzet tehát önkénytelen gyanakvással mindig arra gondolt, hogy csak eszköz egy más eszme szolgálatában.

Nagy Lajosnál azonban látta a nemzet, hogy ez a vérsége túlnyomó részében idegen uralkodó magyar király és csak magyar király akar lenni. Az ő tetteiben Magyarország volt az a centrum, amelyből és amelyért politikát csinált és nem periferikus, elhanyagolható képződmény.

Ezt a teljes hozzásimulást a magyar öncélúshoz — nyelvben is — már atyja megkezdte. Károly Róbert nemcsak fiaitól kívánta meg, hogy magyarul tanuljanak, hanem menyétől is. Nagy Lajos első felesége, Margit, Károly morva örgróf leánya az öreg király kívánságára már gyermekkorában Visegrádra került, hogy „a magyar nyelvet és szokásokat megtanulja“. Amikor Margit 1348-ban meghalt, Lajos Kotromanics Iván bosnyák vajda leányát, Erzsébetet vette el, de előzőleg őt is anyja udvarában neveltette és taníttatta a magyar nyelvre. Megkövetelte saját leendő vejeitől, Zsigmondtól és Habsburgi Vilmostól is, hogy magyarul megtanuljanak. Tanácsosaitól és méltóságviselő embereitől szintén megkívánta a magyar nyelv tudását s egy ízben tiltakozott a pápánál, amikor Veszprémbe külföldi püspököt akart tenni, mert — úgymond — a magyar királyné kancellárjának magyarul kell tudnia.

Még atyja hívta fel figyelmét Szent László magasztos alakjára. Mikor Lajost megkoronázták, elindult Váradra, hogy a krónika szerint leboruljon szent lovagkirály előde fehér márványból, fényes oszlopokkal, gazdag faragásokkal ékesített oltára előtt, mely fölött ezüst koporsóban nyugodott László király bíborszínű kamuka lepelbe burkolt, arany koronával és jogarral díszített teteme. Szent László kultusza valósággal szívügye volt. A messi Aachenben is kápolnát emeltetett neki. Itthon nemcsak magának szemelte ki királyi példaképül, hanem benne a nemzetnek is magyar lovagi eszményt akart adni. Atyja még Szent György-lovagrendet alapított, Lajos a nyugati lovagok nemzetekfeletti patronusa, Szent Mihály és az olasz lovagok védőszentje, Szent György helyett nemzeti patronust keresett. Pénzei hátlapjáról is elhagyta a firenzei forintok ábrázolását, Szent Jánost s helyébe Szent Lászlót tette. Uralkodása alatt a művészetekben: szobrokban, freskókban, kódexek miniatúráiban a szent magyar lovagkirály kapott vezető szerepet. A magyar nép pedig olyan készségesen fogadta király tanítását, hogy Szent László mondaköre is ekkor bővült egy szép legendával. Amikor Lajos király hadai Erdélyben harcoltak a tatárok ellen, a legenda szerint Szent László feje eltűnt a váradi székesegyházból. Negyednapra azonban a kincstartó kanonok újra helyén találta, de úgy verejtékezett, mintha nagy munkából jött volna. Ő is ott küzdött a magyar vitézekkel a tatárok ellen. A tatárok azt vallották, hogy egy szálás, szekercés vitéz harcolt ellenük, feje fölött pedig egy gyönyörű nőalak, a Magyarok Nagyasszonya lebegett.

A magyar nép bizonyára azt is észrevette, hogy Lajos udvarában ugyan még mindig sok idegen vendég: lovag, tudós, orvos, művész és költő fordul meg, de a vezető szerep azoknak a magyar uraknak a kezébe került, akik Lajos király tekintetét a romantikus nyugati tervektől végleg a magyar öncélúság felé fordították. Suchenwirt Péter szerint vitézeit is a csata előtt magyarul buzdította: Hurta, hurta Ungerlant (Rajta, rajta Magyarország)!

A magyar nép — mondhatnám — áhitatos csöndben figyelte királya magyarrá válását és országlását. Pór Antal kanonok, a Lajos iránti kegyeletben szinte Küküillei János kései mása, aki két nagy munka mellett a kisebb értekezések százait írta az Anjou-korról, joggal írja: „Nem hallunk Nagy Lajos egész uralkodása alatt egyetlen ellene irányult lázadó merényletről vagy csak elégtelenség kitöréséről. Uralkodása e tekintetben is kivétel hazai történelmünkben“. Csak a Nagy Lajost közvetlenül megelőző és követő időkre, Károly Róbert és Zsigmond belső küzdelmeire kell gondolnunk, hogy ennek a két mondatnak a mély igazságát felmérhessük.

Nagy Lajos a nemzeti asszimiláció legszebb példája. A magyar nép megértette, hogy a trón magasságában is csak a nemzet alázatos szolgálatára akar példát adni. Ezért követte engedelmesen „nagy“-nak mondott uralkodójának minden útmutatását s ez a legaktuálisabb tanulsága jubileumának számunkra, kései magyarok számára is.

HERMANN EGYED

Böhm idealizmusának alapellentmondása

A MAGYAR FILOZÓFIAI irodalomnak mindezideig kétségtelesen a legmélyebb problémáig hatoló s ugyanakkor legjobban átélt alkotása Böhm hatalmas életműve: Az Ember és Világa eddig megjelent öt kötete. A kritika ma is a legellentéteesebb állást foglalja el e filozófia értékét illetőleg. Pauler s általában az objektivistikus, illetve realiztikus irány alapjaiban elhibázottnak tartja Böhm szubjektív filozófiáját s csupán értékelméleti vizsgálódásainak mélységét méltányolja, ami érthető is, hiszen pl. Pauler Kantban is csak az etikust becsüli. A másik, idealista tábor, melynek vezetőit, Tankó Bélát és Bartók Györgyöt, személyes szálak is fűzik Böhmhez, meg szinte a filozófust hajlandó látni benne s rendszerét a filozófiai lehetőségek csúcának tekinti. A következőkben pártállástól függetlenül, a böhmi filozófia alapjait kíséreljük meg kritikailag megvilágítani.

Mint közismert, a böhmi filozófia álláspontja, programja és módszere: a szubjektivizmus. Böhm Kantban a szubjektivizmust ragadta meg, nem pedig a kritikai transzcendentális jelleget; s ezt a kanti örökséget Fichte hatására metafizikai szubjektivizmussá, helyesebben metafizikai idealizmussá formálja. Böhm ugyan azt hitte, hogy ő „Kantot mindenben megtoldotta“, de végül is azt kell mondanunk, hogy csak Kant *szubjektivizmusát* toldotta meg s ugyanakkor a kritikai jellegben nemcsak hogy nem toldotta meg Kantot, de még csak meg sem közelítette a königsbergi bölcsét.

Böhm álláspontja röviden az alábbiakban foglalható össze: Mint-hogy mi csak saját képeinket (képzeteinket) ismerjük, a megismerő énen (szellemen) kívül semmi valóságról (magábanvalóról, transzcendensről) nem beszélhetünk. Kant magábanvalója (Ding an sich) — Fichte szavaival élve — „realista maradvány“; a filozofálás programja így Böhm szerint azzal lesz egyértelmű, hogy tüntessük el

a transzcendens valóságnak még a csíráját is, azaz, hogy az ember egész (ontológiai és axiológiai) világát az Én-ből, a szellemből igyekezzünk megérteni. Így a filozófia teljesen immanens lesz s egyben szubjektív, azaz mindent az Én-nel, a szellemmel magyarázó. Ismeretlenül e programot akként hajtotta végre Böhm, hogy az ismereti valóságot, a Más-t, azaz a Tárgy-at az Én „projekciójának“, kivetített képének fogta fel. A kivetítés mechanizmusát, illetve „kényszerét“ pedig azzal indokolta, hogy az ismerő alany öntudata „tisztá azonosság“ s ezen azonosságot megőrizni az alanynak „életfeladata“. Ezért tehát az „inger“-t „nemtudatos kényszerűséggel“ kivetíti magából, amely kivetítés után aztán az Én „megzavart azonossága“ helyreáll. A megismerés aztán már nem egyéb, mint a „nemtudatos kényszerűséggel“ kivetített kép tudatos megragadása, saját képeinek tudatosítása. Ez röviden Böhm szubjektivisztikus ismeretelméleti álláspontja.

MIÉRT foglalt el Böhm ily szubjektivisztikus álláspontot? Illetve: miért vetette el Fichtével együtt Kant „realista maradványát“, a magábanvalót, a transzcendens valóságot? Azért, mert mi csak — úgy mond Böhm — saját képeinket ismerjük. „Ismerünk-e mást — kérdezi a IV. kötetben (402. l.) — mint „lelket“? Bizonyára nem ismerünk“. Tehát az a filozófiai igyekezet vezette itt Böhmöt, hogy ne kelljen „ismeretlennel“ magyaráznia magát az ismeretet.

Amde — s ez Böhm idealizmusának első alapvető ellentmondása — ezen az alapon éppúgy el kell vetnünk a megismerést megelőző „nemtudatos kényszerűségű“ projekciót is, minthogy erről sincs képünk, amennyiben „nemtudatos“, azaz a képalkotást = megismerést megelőző mozzanatok feltételezése. Hát még azt a mechanizmust, mellyel Böhm a képalkotás (megismerés) kényszerűségét indokolja: az Én tisztá azonosságának az „inger“ által való zavarását s azt az etikai metafizikai színezetű feladatot, mely szerint az Én kénytelen megőrizni azonosságát! Ez az egész hipotézis az Énnek arról az állapotáról beszél s állít alapvető jelentőségű tényeket, amely a képalkotó, azaz megismerő Én-t megelőzi, tehát végeredményben is egy feltételezett, azaz „ismeretlen“, sőt „megismerhetetlen“ Énről, minthogy én mindig csak képeimet ismerhetem meg s az Én-t csak mint képalkotót, mint megismerőt. Amint tehát ismeretlennel, sőt megismerhetetlennel érvelt Böhm az ismereti tárgyak kivetítését illetőleg, éppúgy ismeretlennel, sőt megismerhetetlennel indokolta a tárgyakról való képeink (ismereteink) kényszerűségét is. Ami pedig „ismeretlen“, azaz „nemtudatos“, sőt egyben elvileg „megismerhetetlen“ is, minthogy az ismert (a kép) feltételének van feltüntetve, az joggal nevezhető megismerő képességünkön túllévőnek: transzcendensnek.

Böhm tehát azért veti el a transzcendenst, mert megismerhetetlen, s ugyanakkor ő is megismerhetetlen ismeretlennel magyarázza az ismeretet, minthogy a projekció ténye is s még inkább e tény kényszerűsége, megismerhetetlen ismeretlennel való érvelés. Ez Böhm idealizmusának első alapellentmondása.

AMDE úgy is lehet tekinteni a dolgot, hogy fenti kritikánk alapján a böhmi idealizmus még nincs megcáfolva, legfeljebb azt

mutattuk ki, hogy amiként a realizmus ismeretlennel = transzcendenssel magyarázza az ismeretet, akként Böhm idealizmusa is. A fenti alapellentmondás tehát legfeljebb a realizmussal hozza egy szintre Böhm idealizmusát, de annak jogalapját nem érinti. Ha azonban még tüzetesebben megvizsgáljuk e tant, olyan újabb ellentmondásra is rábukkanunk, amely már Böhm idealizmusának tartahatatlanságáról győz meg. A böhmi ismeretelméletnek e kényes és mindmáig homályban hagyott pontja: az „inger“ problémája.

Az „inger“ ugyanis az az imponderabilissé kicsinyített mozzanata Böhm filozófiájának, mely akármilyen mostoha szerepet kapott is, mégiscsak ő az egész megismerési mechanizmus „megindítója“, minthogy az „inger“, „zavarja meg“ az Én „tisztá azonosságát“, s így ez idézi elő a „nemtudatos“ projekciót, mint ahogy egy picinyke kavics, ha egyszer mozgásba jön, házakat elsöprő lavínává nőhet a hófödte hegyoldalon. Az „inger“ nem „szülőoka“ az ismeretnek, hanem csupán „indító oka“ — úgymond Böhm. „A világ bennünk nem *teremt* képeket, hanem csak *megindítja* azok keletkezését“ (IV. k. 7. l.). A képalkotást (megismerést) megindító tényező tehát Böhm szerint az „inger“, mely — legalább is az I. kötet szerint — olyan-
nak tekintendő, mint amely kívül van az Én-en. A IV. kötet azonban már ingadozó erre nézve. Itt közöljük Böhm különféle nézeteit: „... a megismerés szerepe az Én életében nem más, mint önkifejlésének tudomásulvétele. Ezen kifejlés *megindítója bármi legyen is*, a megismerés soha nem állhat idegen anyagnak befogadásában, mert ez teljesen érthetetlen.“ (IV. k. 195. l.) Majd meg ezt a meg-
lepő kijelentést olvassuk: „S akkor elesik a képek eredetének vexáló kérdése is; mert *nem kívülről jönnek belénk*, hanem az Atman ön-
állításai mi bennünk, melyeket mi csak folytatunk s öntudatosan tovább bogozunk...“ (IV. k. 245. l.) Majd pár lappal lejjebb ezt a szűkszavú, de féltreérthetetlen nyilatkozatot találjuk a megismerési funkciók felsorolása közben, mintegy mellékesen odavetve: „Az 1. — t. i. első funkció — egész önkénytelen projectio, amelynek *indítója x* (azaz ismeretlen vagy az Atman vagy egy T)“ (IV. k. 252. l.). Végül: „... a valóság csak egy postulatum, mely a projectio szabadságában áll. Ehhez kell az *indító*, mely elsősorban az Énegész s aztán intentionalis szálai szerint az Atman.“ (IV. k. 408. l.).

Böhm tehát nem tisztázta az „inger“ problémáját, mert hol úgy tünteti fel, mint amely kívül van az Én-en, hol pedig úgy, hogy az is az Én-hez, illetve Atman-hoz tartozik. Az iránt azonban nem hagy kételyt Böhm, hogy az „inger“ „ismeretlen“ (x), csak az kétséges, hogy a tárgyi világból (T) jön-e, vagy az Én-Atman felől. Az ismeretlen „inger“ tehát egyfelől a már felfedezett első alapellentmondást súlyosbítja (nevezetesen az ismeretnek ismeretlennel való magyarázatát jelenti), másfelől újabb ellentmondást rejt magában. Ugyanis az a szféra, ahonnan az „inger“ jön, vagy kívül van az Én-en, azaz más mint az Én, vagy maga is valamiképpen az Én-hez (Atman-hoz) tartozó, Böhm alapján ezt véglegesen eldönteni nem lehet. Az alternatíva azonban kétségtelen. Vizsgáljuk meg azért külön-külön mindkét esetlehetőséget.

1. Ha az „inger“, mint ismeretlen valami (x), kívül van az Én szféráján, más mint az Én, akkor ezzel már rekurál Böhm a realiz-

mus álláspontjára, minthogy elismer valami *Ēn-en* kívüli tényezőt is a megismerésben, s így fennen hirdetett szubjektivista pozícióját feladta.

2. Ha pedig az „inger“ mégis csak az *Ēn*-hez, az alany szférájához tartozik valamiképpen, akkor hogyan zavarhatja az *Ēn*, illetve az alany „tisztá azonosságát“? Ugyanis — mint láttuk — Böhm a képalkotás (megismerés) kényszerűségét azzal támasztja alá, hogy az „inger“ valami „idegen“ tényező, mely „zavarja az alany tiszta azonosságát“, s így az *Ēn* „önfenntartása érdekében“ kénytelen megindítani az egész projektív eljárást, mely — mint ugyancsak láttuk — a megismerés alapvető feltétele. *Ha tehát az „inger“ maga is az Ēn-ből jön, akkor szükségképpen összeomlik a projekciót igazoló érvelés, illetve maga az egész projekció-tan.* Ez pedig a böhmi ismeretlen teljes megsemmisülését jelenti. Ez az ellentmondás tehát oly súlyos, hogy — épp a böhmi álláspont érdekében — tanácsosabb az 1. eshetőséggel számolni, s a böhmi szubjektivizmust csupán olyan alapellentmondásban leleplezni, mely egyszerűen *rekurrálást jelent a transzcendenst* (ismeretlent) *elfogadó realizmusra.* Az „inger“ fogalmának bármilyen értelmezése ellentmondásba kerül a radikális szubjektivizmussal. Ez Böhm idealizmusának második alapellentmondása.

EGYÉB ALAPELLENTMONDÁSA is van még a böhmi szubjektivizmusnak. Ugyanis amíg műve I. kötetének előszavában elítéli Kantot, mint „metaphysikus“-t és ekként nyilatkozik: „Az én tanomat még idealizmusnak sem lehet nevezni... Ha az idealizmus alatt azon tant értik, mely a szellem egyedüliségét proclamálja, akkor ezt, ilyen dogmatikus alakjában, metaphysikának s így bezonyíthatatlannak nézem; s ily értelemben nem idealizmus a tanom.“ (I. k. 1941. kiad. XVIII. l.), addig a IV. kötetben ezt írja: „A Világ-Atman az egyetlen, — más mellette nem gondolható... egyetlen az ő valósága is... s egyetlen a szellemiség...“ (IV. k. 402. l.), vagy alább: „Onnan a jelentés egyetemessége, mert a szellem az egyetlen való s minden jelentés szellemi.“ (IV. k. 403. l.). Vagy: „Minthogy pedig az *Ēn* mást nem ismer, mint önmagát, ő pedig „szellemiség“... azért minden mást csak... *idealitásul* tud elképzelni... Szellem (cid) az *Ēn* (átman), ideális minden ízeckéje...“ (IV. k. 401. l.).

Amíg tehát az I. kötetben még óvatos, pozitivistikus, s a szellem egyedüliségét hirdető idealizmust metafizikainak és dogmatikusnak tartja s e metafizika-ellenesség Kanton túlmenőleg egész Comte-ig vezeti, addig a későbbi Böhm már megtagadta nemcsak Comte-ot, de még Kantot is és — saját bevallása szerint is — „Fichte felé tolódott“ (III. k. előszava). Mi történt tehát? Megtagadta a magábanvalót, a transzcendenst, mint „irracionális“, „metafizikai“ „maradványt“ s ugyanakkor oly metafizikai konstrukcióhoz jut el, mint az *Ēn* abszolutságának tana: „Az *Ēn* maga az egyetlen abszolútum...“ — írja a IV. kötetben (237. l.), vagy: „Az *Ēn* egész alkata visszautal a nagy Végtelenre s megvalósultságában ugyanazon Végtelennek beavatkozása lesz érezhetővé... Ismerjük tehát a Végtelen kvalitását s értjük egyes vonásait...“ (IV. k. 411. l.).

Az *Ēn* mint „abszolútum“ s a „kvalitásában ismert Végtelen“

hol van már Kant metafizikai jellegű és „irracionális“ magábanvalójától! Ez a fichtei Böhm a Kant—Comte irányát járó Böhm metafizikaellenességének nemcsak feladása, hanem egyenesen miszticizmus, amint ezt már Kibédi Varga Sándor megállapította (Varga Sándor: A lét oksági meghatározottsága és a kultúrateremtés szabadsága, 10. l.). Böhm szellem-fogalma — írja ugyancsak Kibédi Varga Sándor, aki egyébként Böhm tanítványának is vallja magát — „...nem tudományos probléma, hanem a tudományos magyarázat határai felett áll és csak a hit előtt tárul fel annak értelme.“ (I. m. 12. l., vagy: Valóság és Érték, Szeged, 1928. 79. l.).

Ingerről, a Más-ról, a Tárgy-ról itt már szó sincs; az Én, az Atman, mindent felszívott magába. Ezzel azonban teljes mértékű lett az Én fogalmának metafizikai, sőt misztikus megterhelése. Ez az Én már nem logikai struktúra többé, mint pl. Kant „Bewusstseins überhaupt“-ja, nem is csupán logikai funkciók szövedéke: ez az Én reális valóságokat teremtő Abszolútum, Minden. Egy panteisztikus-spiritualista istenfogalom minden irracionálizmusa, „intellektuális misztikája“ benne van már ebből az Én-ben, Atman-ban. Ime, az ismeret racionális magyarázatára törekvő Böhm épp az ellentétes ponthoz érkezett el: a teljes irracionálizmushoz, mely a metafizikumban való maximumot (tehát a maximális hitet) feltételezi. Ez Böhm idealizmusának harmadik alapellentmondása.

MINDEZEN ALAPELLENTMONDÁSOK felfedése után pedig felmerül a kérdés, hogy há ily nagy a teherterele a böhmi idealizmusnak, legalább — ilyen áron — sikerült-e neki a tapasztalás (megismerés) tényét megmagyaráznia. E kérdéssel először lépjük át az immanens kritika határát, azaz most már Böhm alapját elhagyva fordulunk ismét rendszeréhez.

A fenti kérdésre tagadó választ kell adnunk. Az érzéki valóságot ugyanis Böhm — minthogy rendszerében nem volt elhelyezhető — egyszerűen eltüntette. Perdöntő erre vonatkozólag az „általános“ fogalmával való érvelése. „Minthogy ugyanis — úgymond Böhm — minden, ami ránk nézve van, az Ennek funktiója, az Én pedig egyetlen, azért mindennek belsejében rejlik az Én ezen ideálitása s azért minden, ránk nézve, általános.“ (IV. k. 237. l.) „Az egyszerű A hang — úgymond tovább — egy ilyen általánosság. Nincs tartalmában semmi idegen, formájában akadálytalan s akárhányszor ismételhetem, mindannyiszor *ugyanaz*.“ (IV. k. 238. l.) Ime, az általánossal való érvelés közben eltünteteti Böhm az érzéki valóságot, a kvalitást, annak logikai jelentésben ki nem fejezhető, specifikusan csak mint végső egyedít átélhető, érzéki tartalmát s ahhoz a képtelen állításhoz jut, hogy „minden A hang, mint érzéki valóság, *ugyanaz*.“ Erre hosszas cáfolat nem szükséges. Nyilvánvaló ugyanis, hogy amiképpen nincs két egyforma falevél (Leibniz), akként nincs egyetlen érzékszervünk szférájában sem két azonos valóság. *S az empirikus valósággal ily nyilvánvaló ellentmondásba jutni már valóban „a filozófia skandaluma“*, amit azzal kivédni akarni, hogy Böhmnél a valóságnak „transzcendentális ideálitása“ van mint Kantnál, sikertelen kísérlet, mégha oly kiváló érme végzi is, mint Tankó Béla, minthogy ez csak akként lehetséges, ha a

böhmi idealizmus fichtei színeit a minimumig tompítjuk, a kanti vonásokat pedig megnagyítjuk, amire Tankó Béla egyébként — nyilván józan filozófiai ösztönére hallgatva — hajlamos. Ez a Böhm-értelmezés azonban már maga is ellentmond Böhmnek.

S amint nem képes a böhmi idealizmus az érzéki valóság magyarázatát adni, éppúgy képtelen különbséget tenni valóság és illúzió között. Ha egyszer ugyanis csak képeink vannak adva s képeink saját alkotásaink, akkor a valóságképzet és illúzióképzet határai teljesen elmosódnak. E szerint száz képzelt tallér és száz valóságos tallér között valóban nem lehet különbséget tenni. Talán ez az ingadozás az oka, hogy az érzéki jelentéseket Böhm az „illúziók rétegének“ is nevezi (IV. k. 214. l.), kifejezve indirekte ezzel is, hogy az érzéki adatok és az illúzió között nem is talál alapvető különbséget.

ÖSSZEFOGLOLVA a mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a böhmi célkitűzés: az ismeret magyarázatánál mellőzni az ismeretlent (transzcendenst), nem sikerült a kivitelben. Egyébként maga Böhm is elismerni látszik ezt végül. Azon „kényszerűség — úgymond a IV. kötetben —, amelyben az igazság végtére gyökerezőnek kiderült, bármilyen nevezetes eredmény is, mégis gondolkodóba ejt bennünket. Mert minden kényszerűség *metaphysikai tény*, tehát *ontologiai* kategória, mely a mi közreműködésünk nélkül fennáll; énnélfogva az igazság úgy látszik, szintén ontologiai tény, nem pedig logikai postulatum...“ (IV. k. 350. l.). A Rickertet oly indulatosan elutasító Böhm, ime, végül mégiscsak Rickerthez közeledik.

Ha pedig ontologiai-metafizikai jellegű minden *kényszer*, s ha ugyanakkor — szintén éppen Böhm ismerettana szerint — csak saját képeinket ismerjük, azaz ismereteink (képeink) szférájából ki nem juthatunk, akkor nem az-é a helyes, hogy az ismereteinken túlról (ontologiai, metafizikai szférából) jövő (s hogy onnan jön, Böhm is elismeri) kényszert elvileg megismerhetetlennek, valóban *transzcendens kell*-nek nevezzük! S minthogy e transzcendens kell arra a minimális állításra szorítkozik, hogy az igazi ismeretképzet mögött van olyan tárgy, mely nem meríthető ki képzetrel, azaz, hogy a tárgy valamiképpen mégiscsak több, mint puszta képzet (tehát a rá vonatkozó képzet ismeretképzet és nem illúzióképzet), így éppúgy jogosult a *transzcendens minimum* feltevése is, mely a transzcendens kell fogalmával (Rickertnek ellentmondva) szorosan összefügg.

A helyesen értelmezett ismeretelméleti, illetve *kritikai idealizmus* tehát önként elvezet a *transzcendens kell* és a *transzcendens minimum* fogalmához s ezzel az abszolút idealizmusnak (Böhm álláspontjának) a cáfolatához. Az idealizmus tehát csak a már Kant által — igen mély megsejtéssel — bevezetett magábanvaló (Ding an sich) fogalmával korlátozva tartható fenn. Helyes nyomon járó problémaérzésekről tesz tehát bizonyosságot egy ifjú magyar filozófus, Bucsay Mihály, amikor megállapítja egyik értekezésében, hogy: „A jövő ismeretelmélete nem gondolhat többé arra, hogy szubjektív-visztikus, vagy realiztikus legyen, azaz egyetlen feltételből magyarázza a tapasztalást“. (A realitáskérdés, Debrecen, 1935. 46. l.).

Böhm szubjektív idealizmusa vívmányának mondják, hogy az emberi szellem minden tevékenységét egy közös alapra vezette vissza (monizmus). Ámde mily erőszak árán, mily ellentmondások alapján! S egyáltalán probléma, hogy integrálható-e az, ami lényegében differenciáltnak tűnik fel. Több mint valószínű, hogy Böhm lehetetlenre vállalkozott, s így rendszere e vállalkozás minden következményét magán hordozza.

FÖLDES-PAPP KÁROLY

Juhász Gyula és Oláh Gábor költői barátsága

KÖLTŐK, barátim, merre, merre éltek?
 Szeretném megszorítani kezetek,
 A régi, régi szép napokra kérlek,
 Csak legalább egy sort üzenjetek!
 Együtt indultunk a költői hegyre,
 Lelkes, bolondos és dalos csapat,
 Énekre hangolt bú és balszerencse
 És mentünk felhők, csillagok alatt.

Így sóhajt fel a magános Juhász Gyula egyik versében 1919-ben. Barátai, akikkel valaha együtt indult el a Négyesy-szemináriumából, csaknem mind befutott, nagy költők lettek, csak ő maradt „falusi költő” és még valaki más: Oláh Gábor. A századeleji irodalmi társaságok tagjai között talán senki sem akadt, aki úgy vágyódott volna a költői dicsőség után, mint a debreceni Rousseau, és törekvéseihez és alkotásaihoz képest neki jutott a legkevesebb az „isteni italból”. Sorsa talán valamennyi kortársáénál tragikusabb volt, mert meg kellett érnie, hogy egykori költőtársai mind befutottak a halhatatlanság fényes tavára, csak ő maradt a könnyű felejtés súlyos homályában, ismeretlenségben, kitagadottan.

Juhász Gyula és Oláh Gábor barátsága a Négyesy-órákon kezdődött. Oláh Gábor *Juhász Gyula levelei* című kiadatlan dolgozatában elmondja, hogy milyen nagy hatással volt rá a Juhász Gyulával való első találkozás. Csodálkozott, „hogy fiatal arcán hány ráncot vágott a gond, a szenvedés, vagy a rosszulélés; ha nevetett, hangtalanul szokott nevetni, a szeme sarkában legyezőszerűen futottak össze a gond barázdái. Petyhüdt volt az arca bőre, azért gyűrődhetett így össze kisebbszerű arcfintorításnál is. A feje, a koponyája kissé ferde volt, mert a homloka lecsapódott, s az is tele ráncokkal. A szája nagy, az ajaka vastag. Csak mélytűzű, sötétbarna szemében lobogott valami fanatikus láng. Ha beszélt, hevesen és idegesen beszélt, tulajdonképen a szemei mondták el igazán: mit akar.” A Négyesy-órák félelmetes bírálója, kitűnő felkészültségű, mindenről értesült vezérszónoka volt. Oláh Gábor debreceni „hori-zonú”, még akkor sík-lelkével „idegenkedve bámulja ezt a hegyvölgyes intellektust”. Sokalta a nevet, könyvcímet, adathalmazt, hi-

szen mind a ketten húsz és néhány évesek voltak. De volt benne valami kedves hűség és ezért megszerette, mit Juhász ragaszkodásával viszonzott. Mind a ketten verseket írogattak. Oláh a magáét szavalgatta, Juhász pedig négy szemkötőt olvasgatta fel a „maga kis szigorú formájú, modern szonettjeit.“ Oláh Juhászt filigrán művésznek látta. Érezte a nagy különbséget kettejük között, mégis szerette. Tudta, „hogyminden nap ember lesz belőle.“ Oláh Juhász révén ismerkedik meg Babitscsal és Kosztolányival. Meg is látogatja Üllői-úti diákszállásán Kosztolányit, aki már akkor fordítgatott, és akit olyan Goethe-féle embernek látott. Juhász Gyula volt közöttük az „irodalmi összekötő“. Juhász Gyula a Négyesy-órákon rendkívüli tudásról tanuskodó hozzászólásaival nagy tekintélyt szerzett magának és inkább tudósnak, mint költőnek látták. A külföldi irodalmi újdonságokat Juhász viszi el Oláhhoz és mikor megtudja, hogy barátja Ibsent olvassa, sőt fordítja, szárnyakat ragaszt vállaira és repülni segíti. Rosmersholm fordításával Oláh viszi be a pesti Egyetemre a nagy norvég író. Juhász Gyula és Zalai Béla pompás előadással kísérték bemutatkozását. Négyesy bámult és megdicsérte őket.

Oláh Gábor két évvel hamarabb végezte az egyetemet s Debrecenbe hanyatlott vissza. A debreceni kollégium nagy könyvtárának kis könyvtártisztje lett és 1905-től 1908-ig, párisi útjáig levelezett Juhász Gyulával. Ez a levelezés, valamint Oláh Gábornak és Juhász Gyulának egymásról írt cikkei tanuskodnak a két költő irigységmentes, tiszta barátságáról. F fiatalok voltak mind a ketten. És a fiatalágnak túláradó hite, a lehetőség csodálatos álma érzik soraik mögött, mégha lemondás, bánat és szomorúság van is bennük. Ezekben a levelekben van egy kicsit minden. Gátlás nélkül nyilatkoznak erről, arról, sőt, a férfi szív legrejtettebb titkairól is szólnak a kölcsönös bizalom legteljesebb jegyében. Oláh leveleiben szinte tobzódnak az életkedv, csupa erő, magabizás, bár vannak önismeretének súlyos pillanatai. Juhászéi finomak, gúnyorosak, őszinték, melegek, igazak és tragikusak. Oláhnak alig van Juhászhoz intézett levele, melyben ne másképpen szólítaná „Kedves kis Juhászom!, Te kis Juhász Gyula, Kedves Juliusom!, Kedves kis Juliusom!, Kedves kis Juhász Gyula!, Kedves kis Koboldom!, Szeretett kis szegedi Ibsenem!, Kedves komám, Gyula!, Kedves Gyula komám!,...

Juhász Gyula viszont: Kedves Gáborom!, Kedves Oláh Gábor!, Kedves Magyar Hauptmann!

A Juhász—Oláh barátság, egyik legjellemzőbb vonása a kölcsönös biztatás. Érzik, hogy szükségük van egymás jóakarató bírálatára, támogatására.

„Kedves kis Juhászom! Végtelen érdeklődéssel ettem keresztül Márkus Lászlóval vívott tollcsatádat. Félremagyarázhatatlanul a te pártodon vagyok. Nagyon jól szoltál, nagyon okosan szoltál. Hertzeget ne hagyj, Gárdonyit se hagyj, mert ők nem kis emberek.

Egészen egyet értek Veled a modern magyarság felfogásban...“ (1905, ápr. 3.)

Vagy:

„Te kis Juhász Gyula,

Mi a fene jutott megint hozzád? Mire való volt annak a szindarab-

nak az eltépése? Nem találtál volna bennünket méltónak egymáshoz? Hát nem nagyszerű lett volna egy este látni egy helyt egymás első munkáját: Te tapsoltál volna az enyémmek, én a Tiednek? Mire való ez a lelki-furdalás? Csodálatos! Én még egyetlen soromat sem bántam meg, s nem is szívtam vissza. Pedig bolondokat írtam én is! Wedekind, Juhász, Oláh! Kutyafelséges egy triász!

Vagy csak meg akartál ijeszteni, szegedi kis rossz szellemem? Nojssz, úgy vigyázz! Kezem közé ne kapjalak, mert három egyfelvonásos tragédiát verek ki belőled egyvégtiben!...

Írj, Julius Hammerlein, írj, én kis pásztorom!

Írtam jó kedvemben...“ (1905 szept. 19.)

Oláh Gábor azonban nemcsak biztat, de biztatást is vár. Egyik drámája megbukott. „Kétszer adták s eltemették. Nos? Lesz még belőlem magyar Hauptmann? Válaszolj hamar!!!!“ — írja barátjának (1905. dec. 27).

Oláh Gábor két évvel később 1907. aug. 18-án megtudja, hogy barátjának, Juhász Gyulának egy darabja színre kerül Szigeten. Nem tud hova lenni az örömtől, csupa lelkesedés, csupa sugárzó öröm: „Légy szives írd meg rögtön: mi a címe? tárgya? mikor irtad? hol irtad? ... Jaj, te, ha egymásután jönnénk, te meg én! ... a munka: az élet! Gyönyörűség! Verseidet is alig várom! Hát még a drámádat, Wilde-et sejték benned“ (1907. aug. 18).

A munkára való biztatásban Juhász Gyula sem marad el. Őszintén bevallja, hogy önmagáért és igazaiért vívott nehéz, sokszor keserves tusájában végtelenül jól esik az olyan magányos, szabad lelkék üdvözlete, mint az övé „Egyek vagyunk *magyarságban* és modern szépségben... Szép és magasba vivő úton én is köszöntelek bajtárs. Hallom és pedig őszinte nagy örömmel sikereidet. De az igaziak, a nagyok csak ezután jönnek...“ Oláh Gábor párisi tartózkodása idején (1908. júl.) írja Juhász *Pogány* című versét, melyet el is küld barátjának. A vers megküldésével egyidejűleg Juhász Oláh újonnan megjelent verseskötetéről is bírálatot mond, mely biztatás barátja és önmaga felé: „Fogadd rokontalan rokon lelke nagyrebcsülését az eredeti, bús magyar, égvívó verses könyvedért. Erő, elbúsult, irdatlan erő vívódik benne önmagával; havasi gyopárok, magányos aloék és nagyszirmú álomvirágok nyílnak a Te komoran szép pusztád közepén... Igazam van? Minden igaz, ami a mi igazunk... Különben én hiszek benned Gábor, és a csüggedés óráiban kell, hogy a te magányos szivednek is legyen getszémáné kertje — ez is vígasztaljon.“

Oláh Gábor írja Juhász Gyuláról szóló kiadatlan kéziratában, hogy „Juhász Gyula minden barátját nagy léleknek és rendkívüli szellemnek érezte. Soha nem tagadta meg senkitől a magasztalást. Ennek az volt az oka, hogy ő maga sóvárogta legjobban a biztatást és dicséretet; mert, valószínű, sohasem bizott igazán magában. Barátai meggyőző elismerésétől várta ingó hite tornyának a megtámasztását. Már pap is azért nem lett, mert méltatlannak érezte magát Isten szolgálatára. Nagy költő szeretett volna lenni s nem hitte, hogy birja erővel. Ez az örök kétely csak nőtt vele élete alkonyán. Tragikus végéhez is ez sodorta hosszú éveken át.“ Juhász Gyula valóban a végletek embere, számára középút nem volt, bár

az elhivatottság tudata a legteljesebb önbizalommal jut kifejezésre már egészen korán verseiben. 1904-ben a Tátrában nyaraló Oláh Gáborhoz költői levelet ír:

*Rousseauként a magány s természet ölébe heverve,
Üdvözlégy Gábor, vén szepesi remete!*

Ekkor még egyikőjük sem sejtette, hogy Oláh Gáborból Debrecen Rousseauja lesz. Juhász Gyula ugyanitt öntudattal írja magáról:

*A természet és lángész szemlélete érleli bennem.
Azt a magot, melyből még aratand hazám.*

A két költő egymás iránt való rajongó barátságából következett az az őszinteségből fakadó önismeret is, mely lelkük legmélyére bevilágít.

Oláh Gábor egészséges ember. Az életet a legteljesebb odaadással éli. Hangulatát nem befolyásolják egyáltalán az evés, ivás esetleges kilengései. Egészséges életszemléletével ellentétben áll a parnasszista Juhász beteges érzékenysége, mimóza természete és törékeny egészségi állapota. Oláh magabizóbb, a sikertelenség nem sebzi halálra, de még némaságra sem. Az egészséges emberek optimizmusával biztatja barátját, hogy „enni kell, eleget, sőt többet az elégnél! Ilyen korban egy kis csömörlés nem árt úgy, mint hónapi koplalás! Nem vagy már az eleven holtak zárdájában, világi vagy, hát élj világiasan. Azért nem tudsz megírni egy valamire való hosszabb és logikusabb tanulmányt, mert keveset eszel! Azért butulsz el a vizsgák előtt, mert keveset eszel... Az élet = evés. Legalább Debrecen ezt tanítja... Erősítsd vézna testedet okos tornászással. Ez a kor, ami most jön ránk, éppúgy számon kéri a testi erőt, mint a lelki keménységet...” (1906. január 21.)

Csak az egészségtől duzzadó férfi írhat így, aki a betegséget hírből sem ismeri, és a testi gyengeségek előtt megértés nélkül áll. A jó idegzetű, egészséges Oláh Gábor minden csalódás feletti fájdalmát, pesszimista világnézetét könnyen eloszlatta az a félpohár bor is, melyet az élet juttatott neki, és nem jutott eszébe azon keseregni, hogy neki csak félpohár jutott egész helyett, mert optimista volt nemcsak fiatalságában, de egész életében. Mint minden költő, Oláh is hiú volt és ezt tudta magáról. „Hja, a rókát farkánál fogva lehet megfogni, az öreg Oláht meg hiúságánál fogva. Ez utóbbihoz értesz is, ó Ihász!” — írja egyik levelében. (1906. jún. 19.)

Várkonyi Nándor Oláh egyéniségében valami Vajdára emlékeztetőt lát. (Az újabb magyar irodalom, 213 l.) Juhász Gyula is Vajda lelkét és sorsát látta benne (Juhász Gyula Oláh Gáborról, Népszava, 1942. jún. 28). Hogy mennyire eltalálták az igazat, ezt bizonyítja Oláhnak egy Juhászhoz intézett levele, melyben önmagáról tesz vallomást. Oláhnak Petőfi volt az eszményképe. S hogy önmagát Petőfihez hasonlítsa, január 17-iki, 25-ik születésnapjára ad alkalmat. „Ezek az évforduló napok — írja — mindig összetörnek lelkileg! T. i. Petőfi rohan ilyenkor eszembe s kétségbeesek és majd meghalok! Ő 26 éves volt, értsd meg Gyulát! 26 éves,

mikor meghalt — s mit hagyott maga után! (Nem értve bele Szendrey Juliát!) Ugyan mondd meg nekem, nem arcpirulva kellene meghalnom, most 25 éves koromban, ha a szerint üdvözülhetnék, hogy mit hagyok magam után!?

*Csak midőn a hídon megdobbán a lábam,
Mely időtfordító tenger pusztaságban,
Ma s holnap határán:
Akkor érzem szörnyű terhedet öröklét!
Akkor sinylem idők rámszuhanó öklét!
Akkor állok, mint Lóth, megdöbbenve, árván...*

Úgy veszem észre, bennem is kevés az akarati tartalom s túlteng a képzeleti rész! Ha valaha, úgy ebből sarjad tragikumom. Szilárd emberek kellenének körém, hogy el ne veszítsem magamat. De mikor nálam is viaszakabb lábakat látok! Hová legyenek? Hová legyenek?“ Ime, mennyire jól látta Oláh Gábor már 25 éves korában életének tragikumát. Petőfi zseniális életműve elkápráztatta. Nem értette meg, hogy a debreceni földből is lehet magasra nőni, de előbb gyökeret kell eresztetni, mélyre. Küzködni kell, míg eljön az idő. Egész életében egyszerre akart nagy lenni. Ez az egyszerűreakarás diktálta neki a lázas munkatempót, amelyben úgy égett el, hogy másoknak világitott volna.

Juhász Gyula már egészen fiatalon hasadt lelkű ember. Tudós is szeretne lenni, de költő is. Egyik a másikat gyilkolja vagy emeli benne, mint Péterfy Jenőben!

„Beteg vagyok, öreg, — írja Oláh Gábornak — és erre az én bajomra nincs balsam Gileadban. Szerelem? Gombház! Dicsőség? Fene! Péterfy Jenő úri betegsége szállott meg: Ördögös vagyok... De ezt a modern kiadást, még a Jézus sem tudja kiüzni, csak az anyaföld, az áldott anyaföld... Tanulok, tanulok és butulok... Faustként kijárom a filozófiát, a teológiát, a juris prudentiat és medicat... Félelme vagyok, barátom, itt a baj. Költő, akit megévelt a tudomány fenéje. Tudós, akiben mozog a költészet kukaca. Hahaha!“ (1906. júl. Szeged). Ime egy önvallomás, amely Zolnai Béla huszonkét évvel később Juhász Gyuláról írt megállapításait ragyogóan igazolja.

Juhász Gyula a legkultúraltabb magyar költők egyike. Költészetét nem a romantikus eruptio, hanem a kultúra jellemzi. „Mint-ha az egész világ beletükröződnék a lelkébe, a verseiben egy egész kultúrvilág verődik vissza.“ (Z. B. *Juhász Gyula*. Széphalom, 1927. 308. l.) Juhász Gyulának, úgy látszik, meg kell futnia azt a keserves Pascal-i utat, mely az „*ignorance qui se connaît*“-hoz vezet. Széleskörű irodalmi műveltsége a költői teremtés szabad folyamatát erősen gátolja. Mesterművek lebegnek szemei előtt, melyeket túl kell szárnyalnia, melyeknél különbet kell alkotnia, és jaj neki, mert érzi magában a tehetséget, de nincs benne elég akarati erő a nehézségek legyűrésére. Egyébként Juhász Gyula lelkét korán ellepik a meghasonlás, a kétség fekete hullói. Juhász Gyula leveleit aforizmaszerűen, rapszodikusan írja. Levelei ideges, beteges lelkének hű képmásai. Bölcs bolondnak nevezi magát

„ki holt eszméknek él
S fölötte a teremtő szenvedély,
Elszáll ijesztő üstökös gyanánt...“

(Egy fiatal öngyilkosnak).

E versével kapcsolatban írja Oláh Gábornak:

„Vigyázz öreg, hogy te is így ne járd. Nagyon szomorú az, ha az ember nem lehet szomorú szép emlékek fölött.“ (1908). Ez a Lamartine-i romantikus felfogás jellemző Juhász Gyulára. Költészetét az emlék táplálta. Egész életében a szép emlékek után vágyódott, s mivel nem adatott meg neki, teremtett magának. Ezért lett szerelmi lírája Kölcsey-féle étheri líra, föld és ég között lebegő tündöklő tünemény. Gondoljunk csak a „Milyen volt székesége“ és a többi csodálatosan tiszta zenéjü, valami ismeretlen, elemezhetetlen fájdalomtól megszépített, belső ragyogású költeményeire.

Amennyire egyszerűnek látszott a szerelem Oláh Gábor részére, annyira problematikus, örök, megoldatlan fájó seb maradt Juhász Gyula számára. Oláh Gábor előtt is lebegett női ideál, őt is üldözte egy édes leányarc emléke. A pesti egyetemen maradt Juhász Gyulától sokszor megkérdezi: „Mit csinál a kis Schmidt Erzszi?“ De Schmidt Erzszi nem lágyul meg Oláh kérő szavaira, de még Juhászéra se. Egyszer azt üzeni neki Juhász útján: „Schmidt Erzsinek mondd meg, öreg, hogy kegyetlenebb a Prometheus máját vagdosó sasnál! Miért nem ír egy pár sort? Hát szomjúságban hagy elepednem? No, nem szép tőle. De azért köszöntöm.“ (1906 jún. 17.) Nem sokkal később Juhász Gyulának azt a tanácsot adja, hogy szeressen „igazán, nagyon, melegen, szakadatlan! Mert ez tartja az emberben a lelket. Gyulai Pál emberevő, mégis hogy tudta szeretni Máriját! (Aki mellest gyönyörű szemű nő lehetett! Legalább az arcképe után ítélve). Sajna, ebben a tekintetben nekem rosszul és szűken ereszt a posztó... Pedig szomjúhozom a nőiséget. Még Pesten volt benne valami részem; legalább az egyetemen, különösen Beöthy-, Négyesy-órákon. De itt Debrecenben?! Piha, Piha! Öreg! Mondd meg Schmidt Erzsikének, ha találkozol vele, hogy öreg bajtársa arra kéri: írjon neki torinói remeteségébe vigasztaló leveleket. Neki nemcsak női lelke van, hanem szép stílusa is. Igazán nem járja, hogy így kivesse emlékezetéből azt az embert, aki olyan szívesen, odaadóan szolgáltatja kezéhez hajdanán, hajh, a boldogabb időkben, a Beöthy-jegyzeteket. Mondd meg neki: ha nem ír, leveszem róla lelki kezeimet és Singer-kiadásban megjelenendő harmadik könyvünkbe nem iktatom be róla zengett panegirikus versemet. Tehát emberelje meg magát, mert nevének fennmaradása, vagy örök elenyészete forog kockán... És végül azt is mondd meg neki, ezután Kovács Erzsinek keresztelem s úgy is hívom...“ (1906. jan. 21.)

Még egyszer (1906. jan. 26)-án megemlíti „Kovács“ Erzsike nevét s ezután Kovács Erzsike a költő szívében elsüllyedt, hogy néhanéha felmerüljön, és a nagy magányosság idején egy más élet, talán szebb élet víziójával kísértse szívmarkoló fájdalommal.

Oláh realista hajlamú ember, aki a tények felett hamar napi-rendre tér. Egyéni baja humorba csap át, hogy ne mondjam, oly-

kor akasztófahumorba. Juhász Gyula az étellel szemben határozott állásfoglalásra képtelen. A szerelem számára:

*Szép, ősi szó, mámoros messi illat,
Távoli akkord, fájó és örök
Beárnyékozod borús álmainkat:
Égi követ liliomok között.
A végzet voltál vesztett ifjúságom
Szent tavaszában: élet és halál,
Bús életem és gyönyörű halálom,
És elhagyál.
(Szerelem).*

Ez a késői vers igazolja Oláh Gábornak tett vallomását a szerelemről.

„Szerelem? Nem való nekem erről beszélni. Gyökössy a megmondhatója, meg egy gyönyörű, parfümös zsebkendő. Meg — no majd egyszer, akkor! De meg ne ijedj, Ember, nem komoly a dolog. Nem születtem én se filiszternek, se apának. Az én születéseim: az én műveim“ (1906).

Néhány évvel később írja megint a szerelemről:

„Hogy vagy vele, Gábor? Én őszintén vallani fogok. Gyáva és jellemtelen vagyok a szerelemben. Pupák, hülye, marha. Volt már vagy 5 ideálom, de a versírásnál többre egyiknél se merészkedtem. Eszembe jut a Detlev von Liliencron verse: a lány és legény sűg, bűg, csókolózik — és János fönn verseket olvas. Ez a refrénje az én rózsaszínkődös idilljeimnek. Magányos szerelem. Vagy a magunk fajtája mindenben így van?“ (1908).

Ha Juhász Gyula e sorait olvassuk, Rodin l'Éternelle idole alkotására kell gondolnunk, vagy a költő Fohászkodás c. költeményére.

*Annák, szerelmek, elbocsátom őket,
Mint őszi lomb a szálló levelet,
Szőkén keringve hulljanak az őskert
Örök rögére, holt álmok felett.*

Az Eternelle idole-t kergeti egész életén át, és ez az ismeretlen vágy viszi egyik városhól a másikba, míg végre szülővárosában, megfáradva, kiköt. A végén már Oláh Gábor is megsokallja: „A fene érti a te dolgaidat! Hogy kerültél megint Szegedre? Olyan vagy, mint Bolond Istók: ma itt természet, holnap ott s kinek tetszik, annak emelsz figarót, vagy kalapot...“ (1908 febr. 6.) Belső nyugtalanságának van még másik oka is: kultúréhsége. És ha Szokolczára, vagy Mármároszigetre veti tanár-végzete, hogy a magyar kultúra távoli végvárának legyen végbeli vitéze, kultúrszomja ezeken a helyeken se hagyja nyugodni. Vándorlásai közben, versei és levelei is bizonyítják, sohasem tévesztette el szem elől, hogy Ő mindig, mindenekelőtt, elsősorban magyar. Azok számára, akik Juhász Gyulában hajlandók voltak mást látni, vagy valótlanúságot ráfogni, szolgáljon tanubizonyoságul az alábbi Mármároszigetről írt megdöbbentő levélrészlet:

„Kedves jó Gábor bátyám, szent Öreg, boldogító soraid voltak az első modern üzenet ebbe a középkori ghejtóba...

Kazárok földjén vagyok. Német szó, piszok mindenütt. Zsidóváros mellett zsidófalu. Barátom ilyenkor érzem, hogy mennyire magyar vagyok! A kutyaistenit ennek a zsidóvilágnak. Te, az az állatsorban élő, besompolygó, álmos szemű, kalmárvérű kazár, amely itt Mármaroszigeten felüti oduját, holnap talán már a Budapesti Napló szerkesztőségében köpi le a buta fajmagyart. Probatum est... Magyarország a magyaroké. Ezt tanítom én az iskolában magyar órán, latin órán, történelem órán. A végeken a magyar nemzet katonája vagyok, ezzel hajtom le álomra mindennap elfáradt fejemet... Nagy magánosságban élek, kedves Gáborom. Olyan magányos vagyok én itt, mint maga a magyarság. És olyan szomorú és olyan tragikus...“ (Ebből a hangulatból született egyik legszebb verse: Az Iza partján).

Juhász Gyula, mint a századeleji legtöbb tehetséges magyar költő; olthatatlan intellektuális szomjjal indult neki az életnek. Oláh Gáborral versenyt olvasnak mindent. Levelezésük nemcsak személyes ügyeiket foglalja magába, de egész, akkori irodalmi műveltségüket, érdeklődésüket és állásfoglalásukat.

Juhász Gyula nem szerette Gyulait. Egyik 1906. jan. elejéről származó levelében azt írja Oláhnak, hogy Gyulai „a legkedvesebb egyéniségek egyike, egészen Aranyos.“ Oláh siet Gyulait megvédeni:

„Bármennyire ócsárolod is te Gyulai Pált, mint kálmista kritikust és költőt, én kénytelen vagyok nyolevanéves korában is nagyrabecsülni, mert a szellemi törhetetlenséget kemény testben őrizte meg idáig. A mi huszadik századunk húsz és egynehány éves „Brandese“ már halált kiált, mert nem eszik eleget s így arca sápadt, dongája vékony, agya vérszegény s így a gépezet kimerült!“ (1906 jan. 21.)

Oláh Gábornak költőideálja: Petőfi, Juhász Gyuláé: Arany János. „Tudod-e, hogy én meg Petőfibe bolondultam vissza? — írja Oláh Juhásznak. — Igen! Már gatyáskölyök koromban is faltam, most újra az ő üdeségében, kiapadhatatlan sökszerűségében fürdettem lelkemet. Írni akarok egy kis könyvet a Petőfi képzeletéről; kimutatnám benne, hogy épen a képekbenlátás, mindenségnek, emberi Énnek képekben nyújtása teszi a költőt igazán nagy költővé! Vannak hangulatköltők, vannak képzeletköltők; amazok olyanok, mint a csendes alkonyat, emezek: mint az égbolt zenitjén ragyogó nap! Én ezeknek az utóbbiaknak zászlajához szegődöm! Ide tartozik Shakespeare, Goethe, Dante, Byron, Petőfi! Gondolom: nem rossz társaság! (Arany már más! Őt meg te magyarázd meg, ha van istened!)“

Egy későbbi levélben (1906. aug. 17.) ugyancsak Petőfiről ezeket írja:

„Te! Hallottad, hogy Petőfinek a „Felhők“ c. ciklusa nagy hatással volt Nietzschére? Meg is zenésített közülök; a szerelmes dalai-ból pedig a „Te voltál egyetlen virágom“-at és a „Te vagy, te vagy barna kis lány“-t. Hát nem nagyszerű?! Olyan lelkesedéstől szétfeszülő módon éreztem magamat, mikor ezeket olvastam! Hármaztatott büszkeséggel írom „Petőfi képzelete“ c. értekezésemet! Bará-

tom, Petőfi oly nagy, mint a felhőkbe vesző havasok; csak akkor látjuk igazán felséges temérdekségükben, mikor jó távolságról emeljük fel rájuk szemünket. S Petőfihez még oly közel vagyunk!”

Juhász Gyula egyetlen nagy költő-ideálja Arany János. Az öszeomlás idején, 1919-ben is, a szegedi Baross Gábor főreáliskola tanári könyvtárából Arany összes műveit veszi ki elsősorban.

„Arany János-studiumokba merültem — írja Oláh Gábornak (1906) — az öreg minden betűjét falom, eszem... Szándékom megírni életrajzát, amint én tudom. Szeretnék olyasmit csinálni, mint amelyet Bielsovszky csinált Goethével és Carlyle Schillerrel.

Én Aranyról kissé más vélekedésben vagyok, mint a közvélemény. Sokkal modernebbnek és sokkalta emberibbnek látom, mint mások. Ideges érzékenység és merő finomság, de józan humorral szaturálva. A mi nagyfejű szépészeink egy kissé öreg és unalmas atyaistent faragtak belőle. Ebből annyi igaz, hogy ő is mindent megért és mindent megbocsát, de az is igaz, hogy nem szeretett trónon ülni... Van valami dekadens vonás benne s ez benne a legértékesebb. „Egy fájó gép, mely pipál.“ És tegyük hozzá: aki ezt meg meri írni magáról, mélységek mélysége, Shakespeare bohócainak bölcsesége: Ki látta eddig ezt a tamburas öreg úrban?”

A két költő levelezése 1908-ban megszakad. Oláh Gábor is, Juhász Gyula is haladnak a maguk babértalan, magános, tövises útjain. Pedig Oláh Gábor nem így gondolta. Hitt abban a szövetségben, melyet az Egyetemi Kör irodalmi gyűlései hoztak össze, hitt „Kosztolányi, Zalai, Dienes, Madai, Juhász etc. sokra markos“ táborában. Amint maga is írja: „Én magamon kívül roppant kevésben hiszek a világon, de ennek a szövetségnek későbbi hatását szilárd hittel vallom, mert „ha az ildomtalan zsidóság tudja egymást támogatni, egymás hírét kürtölni: Isten — Jehova úgy segéljen: a magyar is tudja!“ (*Dátumnélküli levél, valószínűleg 1905-ből*). Az optimista Oláh még igen-igen fiatalon írta ezeket a sorokat, nem tudta, hogy az élet és az idő közös gyúrásában hogyan és miképpen alakul az emberi lélek. Nem hitte volna, hogy éppen ő lesz az első 3 évvel később, aki visszautasítja e szövetség egyik tagjának baráti segítő kezét. Tervek, Zarathustra fordítása, Sámson, drámairás, versek, cikkek, tanulmányok a fiatalság tüzeiben ellángoltak, miként a fiatal szív diktálta szavak.

Juhász Gyula 1908 novemberében meghívja Oláh Gábort a Holnap-társaságba. Oláh Gábor a meghívást visszautasítja, mivelhogy megvolt a maguk Bokréta-társasága 1902 óta. „Az első költői kvintett.“ Attól félt talán, hogy Adynak, a napnak ragyogásában a csillagok elhalványulnak? „Sőt, egy kissé hetyke“ levele miatt, „mely Rákosi Jenő lapjában jelent meg“, magára haragította a Holnap társaságát. Jóval később, a 30-as évek végén, a már említett Juhász Gyula leveleiről szóló kiadatlan tanulmányában keserűen írja: „Ady csatlósai nagyon megkergettek azért, hogy vissza mertem utasítani a Holnap tagságát.“ Pedig Oláh Juhász meghívása előtt írja (1908. ápr. 11.) barátjának: „Ady volt itt; Merész ember; hatalmas gúny és erősen új fantázia! Téged nagyra becsül. Úgy látszik, engemet se vet meg.“ Ezek a sorok elismerik ugyan Ady tehetségét, de a kisebbségi érzés is kicsendül belőlük, melyet Oláh Ady-val szemben

mindig érzett. A Juhász—Ady-barátság már a kölcsönös megbecsülésen alapult. Ady maga kereste fel Juhászt levelével és azt ajánlotta neki, hogy „a nagy intellektus bércén“ vágja magát a földre, mert a költészete túl okos. (1908). A két nagy költő költészete közötti különbséget mi sem jellemzi jobban, mint Adynak fenti üzenete. Juhász Ady-val, a költővel szemben a költő volt, s maradt, aki tudta, hogy hangjával, felfogásával az új költők tömegében egyedülálló. Való, hogy a visszautasítás rosszul esett Juhásznak, és a levelezésük emiatt megszakad. Bár idővel a seb beheged, de az a négyévi levelezés, melyben a két költő fiatalságának minden idealizmusa, öröme, bánata, írói becsvágya, célja, az egymás iránt való szeretet és megbecsülés fényében tündöklő, sohasem tér vissza. Jó tíz év múltán, nemzeti katasztrófánk égzengéses idején, Juhász nyílt levelet intéz Oláh Gáborhoz (*Délmagyarország* VIII. évf. 262), aki a legmagyarabb magyar nyelven ír, és aki *Jött éve csodáknak* c. fantasztikus játékában próbálja feltámasztani „az örökifjú és örök dicsőségű Csokonai vitéz Mihályt.“ Ebben a nyílt levélben, megegyezően felragyog a régi szép barátság minden fénye, az egykori nemzetmentő törekvések tündöklő harci tényének emléke, de a sivár jelen nagyon megkeseríti a multon való derengést.

Ennek a költői barátságnak van még egy utolsó, felejthetetlen szépségű fellobbanása: egy kis tanulmány, melyet a már nagy beteg Juhász Gyula Oláh Gáborról írt abból az alkalomból, hogy barátját Szerb Antal nem vette fel irodalomtörténetébe. Talán Juhász Gyulának fájt a legjobban ez az igazságtalanság. Ezért „rehabilitálni“ szeretné agyonhallgatott barátját, aki még 1909-ben is azt írta Rákosi Jenőnek a „Holnap“ és Ady körül támadt polémia alkalmából, hogy a Rákosi-korszak után az Oláh-korszak következik a magyar irodalomban“... és akinek „csodálatosan tiszta és gazdag nyelv művészete egy új Arány Jánost sejtetett. Beöthy Zsolt őt tartotta az egyetemre járó költők közt a legkülönbnek. Ha beszélt, ha írt, mint ha a magyar nyelv géniusza szólalt volna meg... Ő talán az egyetlen kora irodalmában, aki minden tudása és műveltsége dacára, valahogyan vadidegen maradt ebben a világban, amelybe nem tud beleszokni és beletörödni, s amelyik nem is igen törődik vele.“ (Juhász Gyula — Oláh Gáborról. Népszava, 1942. jún. 28.)

Oláh Gábor meghatódottan olvassa hűséges barátjának kéziratban maradt tanulmányát, melyet Kilényi Irma, a Juhász Gyula-emlékek, írói hagyatékok önzetlen és hűséges gyűjtője, örzője küldött meg neki, és ezeket írja Kilényi Irmának:

„Nagyon szépen köszönöm a Juhász Gyula rólam írt cikkét. Szegény, még nagy betegségében is engemet akart rehabilitálni a túlfeledékeny Szerb Antallal szemben. Pedig, ha tudta volna, milyen keveset adok Szerbre is, meg Antalra is, meg halhatatlanságot biztosító könyvére is, nem ölte volna ilyennel az idejét. Voltam, vagyok, leszek. Nem lehet egy embernek megsemmisíteni. Majd, ha a nemzetem egészen elfelejt: akkor lesz igazza Szerb Antalnak.“ (1938. nov. 12.)

Azóta Oláh Gábor is „a jámbor paraszt apák paraszt fia“, aki nek még lidérc se lángolt és kiöntött víz volt eljátszott élete, megtért „az ősi puszták“ fekete földjébe. Talán egész életében nem ír-

tak róla annyi cikket, mint a halálát követő néhány hónap alatt. Az ő sorsa is beteljesült, meg kellett halnia, hogy felfedezzék. A „Fama miss“, akinek annyit udvarolt, végre kegyeibe fogadta. A „Leszünk mi még Valaki“, Juhász-jóslat beteljesült felettük.

MADÁCSY LÁSZLÓ

Délbaranyai képek

A JELENLEGI MAGYARORSZÁG legdélibb hegyvidékének, a Villányi-hegységnek magas átjáróján, a Kistótfalu—Márgyud közti erdei úton haladva, valamivel a Csukma-csúcs alatt érek a tetőre. A termékeny Karasica-völgyből indultam el napkelte előtt, a szürkület löszbevájt pincék között talált a szöllőborította domboldalakon, aztán megint besötétedett fejem felett az út. Erdőbe jutottam; a galagonya, kökény, mogyoró bokrokkal szegélyezett ösvény két oldalán feketén, mozdulatlanul álltak a fák. Lábam alatt puhán dobban a föld, a némaságot csak az ébredő madarak felvijjogó szava szakítja meg. Rigók füttyentgetnek egymásnak a lomb-sátor alatt, vadgalamb bűg fel a bozótos sűrűben, különben fülelő csönd van mindenütt és bő harmat hull a szakadékos út nehéz rögeire. A lejtő izzasztó-meredeken vezet a tető felé. Aztán ritkulni kezd a sötétség és szürkén rajzolódnak a hágó felé elfogyó erdő fái a hajnalodó égre. A keskeny út kitágul, a fák közt kerekedő könnyű hajnali szellő borzongatja meg az ágakat és távoli harangszó elvesz-felbukkanó foszlányait hozza föl felém. A szomszédos hegyek körvonalai egyre élesebben válnak a tarka, sárga-pirosávós égtől, kéken fúródik a magasba a hegység legkeletibb, legmagasabb, meredek őrtállója, a Szársomlyó. Szabályos háromszögének csúcsa mögül most bukkan ki aranyos-vörösén a napkorong. Bíborban fürdik a tető, a hegy alja még tejszerű fehérséggel páرازik. Királyi pillanat ez! Egyszerre szél rázza meg a mellettem levő erdőszegélyt, a pára vattaszerű csomókban oszlik szét a lenti sík felett s mint Delibes álomban heverő játékműhelyének babái, tárgyai az éjtszakai beosonók mozdulataira egyszerre forogni, mozogni, zakatolni kezdenek, ugyanúgy a felkelt nap sugarainak érintésére egyszerre megelevenedik az egész táj. Hajladoznak, zúgnak a lombok a tetőkön, méltóságosan úszó, köröző golyákat pillantok meg a kagylófehérségű bárányfelhők alatt, lent tucatnyi falu fehér tornya villan a szemembe, mindannyiból száll felém a harangszó, a végtelen sík kilép egyforma szürkeségéből és szabályos kockákba igazodik mezőivel, tarlóival, erdőcskéivel, fehér utak kanyargását látom a jegenyesorok között, hősínű füst bodorodik az alatt felsivító apró vonat kéményéből, fészekszerű kitártságban tárul elem várával, tornyaival, kéményeivel a lábam alatt Siklós... A köd még száll, de már kivillan leple alól dél felé a szeszélyesen kanyargó Dráva, a hajnali tisztaságban felködlenek a horvát hegyek merev vonalai, észak felé pedig a tűnő éji szürkeségből kibontakoznak a Mecsek domború hátai.

Jól esik a hegymászás és párás erdei levegő után a hűvös hajnali szél, a szakadékos út sötétsége után a nyári reggel kristálytisza világossága, a perspektívtalan dombvidék után a kilátás fenésége: önkéntelenül is leveszem kalapomat és fedetlen fővel állok, nézek a Csukma alatt. Köszöntöm az augusztusvégi nyár pompájában tündöklő új tájat, az ébredő Dél-Baranyát.

A HONFOGLALÓ MAGYAROK fürkészői jöttek talán ugyan ezen az úton. Vajjon nyár volt-e akkor vagy tél? Ha nyár: minden duzzadhatott a bujaságtól. Az Ormányság és az Alvidék, a lenti sík, megszagatva a Dráva kanyargós holtágaitól, a zöldbeborult lejtők, a kúpos siklói várhegy, s e derús táj felett talán éppúgy kékllett az ég, szikrázott a nap, mint én fölöttem. S ha tél volt? Akkor hófehér és tükörsíma lehetett a lenti lapály, a szürke égbolton csak a varjak fekete pontjai siklottak, a távolban pedig a harkányi melegforrások kénes gőzei szálltak. Hívogató, barátságos, minden jót ígérő lehetett a táj az évezred előtti harcosok előtt, aminthogy letelepedésre csábította már a rómaid is: SERENA, Siklós latin neve, a jó eszéki Dráva-átkelő felé vezető utak csomópontja, már jóval a magyar honfoglalás előtt lakott, védett hely. Persze, elpusztult itt is minden a népvándorlás viharaiban s a magyar a semmiből teremtette meg s építette ki azt a virágzó kultúrtájat, melyet a törökkor talált itt. Plébániák, kolostorok, apátságok — a maga idejében igen híres volt a Vókány határában levő Szent Trinitas és a bajcsi páloskolostor —, várak, sűrű faluhálózat, jó utak, gondosan megművelt föld lett itt semmivé a 16. században, hogy aztán két évszázadig vadult állapotban éljen a táj. A honfoglalás után Botond vezérnek osztották ki a délbaranyai földet a fejedelmi tanácsban s a nagybuzogányú Bizánc-döngető unokái hűek maradtak ősük vitézségéhez. Mert végvidék, védeni való gyepe ez a táj, ölelkező és ütköző felülete minden népnek, amelyik a Balkán felől a Kárpátok medencéjébe iparkodik. Ha békés szándékkal közeleg, jó átkelők és könnyű utak várják, ha azonban hódító akarattal jön, megannyi akadályra bukkan, miket a természet bölcs előrelátással rakott ide. Kogutowicz Károly, a táj nagy ismerője és ékeztollú leírója, ezt mondja róla: „Csapásokból lett az ösvény, ösvényből az út, amely elvezetett az eszéki révhez, ahol már kékllett a Szársomlyó és a Zengő Pannonia felől. Itt volt az egyetlen út, amely a Duna megkerülésével, annak jobb partján nemcsak könnyű lovascsapatoknak, hanem nagyobb tömegeknek, asszonynéppel, málhával, sátorfával és nyájaival vándorló népeknek is átkelést biztosított. Híd volt ez Kelet és Nyugat között és hadakútja lett belőle a történelem későbbi századaiban. A Balkán felől az eszéki rév valósággal az ország kulcsa. A megtelepülteknek viszont védelem szempontjából volt egyik legfontosabb területe a baranyai föld. A vár felvonóhidját jelentette az eszéki átkelő, őrtornyokat Baranyahát, Siklós, Szársomlyó, mely mögött a Mecsek a fellegvár. Talán sehol az ország földjén annyi nép a történelem során nem járt, mint ezen a paradicsomi gazdagságú, véráztatta földön.“

Egyenkint igazak e szavak: paradicsomi gazdagságú, véráztatta. Baranya, s különösen Dél-Baranya a magyar történelem egész so-

rán Pandora szelencéje volt, egyben azonban sehol annyi csata, vér nem folyt, mint éppen itt. Mohács is baranyai föld... Siklós várának megépítői és névadói, a három évszázadig e táj fölött uralkodó Soklyosi család, később a hatalmas Garák, majd a Perényiek tulajdonába jutott ez a vidék, a 18. században pedig a Commissio Neoaquistica a legtöbb szolgálatot tett — persze nem-magyar — hadvezérek számára tartotta fenn kiosztandó területnek Baranyát. Magyar, német, szláv között csöndes, de nemzedékek életét determináló harc folyik a földért és hatalmas tőkecsoportok viaskodnak a szénbányákért, márványért, alumíniumércért. Ámde mindent elfedez a fák lehulló lombja, az avar harcmezőket és semmivé lett falvakat takar, országhatárok kanyarognak elfeledve a mélyben, népek pihennek, amelyek egykor itt bőségben vagy nélkülözve éltek. Az erdők lehullt lombjai és szürke drávai homok: e kettő mindent kiegyenlít, mindent beborít és ezredszer is tabula rasa-t szolgáltat a Holnap betűinek.

A DIVINA TERRA BARANYENSIS — ahogyan a tájat egyik 15. századi ismeretlen nevű leírója, valószínűleg követségben itt járt itáliai, becézi — most ismét új korszakot kezd. Egy emberkéz rajzolta vonalat, melyen túl parancsszóra kellett megdermednie a táj egységes életének, lefujt róla a nagy idők szele: Baranya ismét egész és magyar. A sok fájdalmas vágás közt ugyan melyik tarthat a legfájdalmasabb jelzőjére?! Sokan mondták nekem, hogy az úgynevezett baranyai háromszög lemetszése hasított bele legélesebben az ország testébe a trianoni kések közül, s az idei nyár után én is megértem ezt a gondolatot. Évtizedekig nézett le a Villányi-hegység erdeinek vándora, szőlőinek szüretelője a párás ormánysági, alvidéki síkra, látta fentről a Dráva ezüst szalagját, mint keretbe foglalóját egy Isten-alkotta egységnek s tudnia kellett, hogy ha leszáll a szellős magasról és megindul a zúgó folyó felé, csakhamar apró emberkék állják útját, akadályozzák járását. Jugoszlávia Baranyában... Amikor a magyarbólyi vásárban laskóiak és kémesiek, csuzaiak és dióviszlóiak testvéri, baráti találkozáját láttam, ölelkezésük hátropogató őszinteségét megéreztem, egyben felrémlt bennem az elválasztottságnak is nemcsak keserve, de természetellenessége is, amely éket vert közénk huszonhárom hosszú éven át. Mert csodálatos elszigeteltség és nemzedékekre szóló együvé tartozás él itt egymás mellett a 18. századi betelepítések óta: a kálvinista magyar a falvak tucatjának feje felett nyújtja ki leánykérő, komát kereső, tort ivó kezét; az idegeneken átnéz, mintha csak a vörösmarti falu határa ölelkezne a terehegyivel s nem lenne közben vagy negyven kilométer. Aminthogy valójában nincs is, mert a sokakok és svábok e tekintetben nem számítanak, igaz, hogy ők is csak egymás között mulatnak, isznak, házasodnak.

Egyelőre persze még a viszontlátás mámoros hangulata uralkodik. Az első nagyvásár Bélyén, az első lelkesztalálkozó Vörösmarton, az első ifjúsági összejövetel Hercegszöllősen, az első vonat, amelyik hetipiacra visz a volt trianoni területől az eszéki hídra, megannyi újjongást keltő esemény, melyben az első a lényeg s az ok az elmenetelre. Vajjon a MÁV figyelmeztetései, melyek

szerint csak halaszthatatlanul fontos ügyben utazzunk, van-e érvénye arra a kistótfalusi lelkészre, aki ifjúsága küzdelmeinek színhelyét megy vizionlátni húsz év után a felszabadult részre?! Igen, még cseppfolyós az öröm, de izzó a gyűlölet is, és a bánat is. Még nem hullt a feledés avara a jugoszláv évtizedek eseményeire, még személynevek és emberi cselekedetek irányítják a hangulatot s nem haladt előre eléggé a kicserélődésnek ilyenkor annyira szükséges folyamata. Gyakoriak még a komor tekintettel sarokba vonuló csoportok a várótermekben vagy vasúti kocsikban, a beszélgetések tárgya még túlságosan sokszor politikai, folyik még a kényszerűségből elköltözötték visszavándorlása és nagyon frissek a feliratok, pecsétek. A számbavétel ideje még egyre tart: mi és ki is maradt meg a „régiek“ közül, milyen változások estek az elszakítotttság ideje alatt? De a volt határokon innen és túl esett falvak szomszédkapcsolatai egyre jobban helyreállnak, az árkokat és betonakadályokat eltüntetik, az iskolás apróságok már *Szebb jövőt!* harsognak és a mindent kiegyenlítő idő homokja lassan betemeti mindazt, amin, mint földrengéses szakadékon, azt hitték, nem viz többé át semmiféle út.

JÁROM A FALVAKAT és kutató szemmel figyelek. A halál jezeit keresem, melyeket Kiss Géza, Hidvégi, Kodolányi, Fülep Lajos megrázó írásainak hatására látnom kellene ezen a földön. 1937-ben voltam itt először. Tikkasztó utazás végén Sellyén szálltam ki, a Dráva felől vihar közeledett s négynapos hideg eső kerekedett belőle. Egyszerre ősz lett. A határban zúgtak a vén mocsári tölgyek, az ösvényeket belepte a sár és kihalt falvakon kocsiztam át. Az elhagyott templomok omló vakolata, az ég szürkésege, az üres mezők és álmosan dőcögő vonat, később a hermetikusan lezárt jugoszláviai határ, az üzemét beszüntetett drávaszabolcsi kendergyár láttára magam is azt írtam naplómba, hogy itt a halál és a határ egyaránt igen közel van s az ősz után a tél következik. 1942 nyarán mindvégig szikrázó napsütésben jártam; a fény elűzte a temetői képeket. Való igaz, hogy az Ormányság — Kogutowicz Károly által megejtett elhatárolása szerinti — 54 községében a református magyarság százalékos aránya egyre csökken ma is és Dél-Baranyában a 300 lelkes református gyülekezet már nagynak számít, holott köztudomás szerint ennek a tájnak az egyetlen eredeti magyar lakossága a református elem. Az is tény, hogy a fővárost és egyik-másik nagyobb várost kivéve sehol az országban olyan kevés gyermeket nem látni, mint itt. Ezen a nyomon elindulva valóban sötét képek fogadnának bennünket baranyai utaink, hiszen az egyke, ez a szörnyű nemzetpusztító mételty, az élet minden területén hamarosan megmutatja hatását. De mégis ráillik az Ormányságra is Páris jelmondata: *Fluctuat, nec mergitur!* A lakosság kicserélődik, de nem fogy el. Nincs bedeszkázott ablakú ház, gyomfelverte, lakatlan udvar és nincs iskola sem, amelyikből elfogyott volna a jövő ígérete, a gyermeksereg. Ellenben számos faluban új házak építése folyik, néhol egész telepek nőnek ki a falu szélén, a Benyovszky-birtokok a teljes elporlódás útján vannak, s a többi nagybirtok is, ha nem is éppen nagyon gyors ütemben, de apad és

helyet ad a vitézi telkeknek és a különféle telepítési akcióknak. Egyszóval: nem kelti kipusztuló terület benyomását Dél-Baranya és az új életindulást előidéző okok közt minden más, tervszerűen vezetett, áldozatos lelkű egyénektől irányított akciókon túl, nagy szerep jut annak a csodálatosan megindult sürgés-forgásnak, mely a határok lehullása nyomában járt. Itt is, ott is, székelyföldi vasutascsaládok, szabolcsiak, hevesi dinnyések megtelepedett rajai, dorozsmaiak, vasmegyeiek tarkítják-hígitják — és valljuk be: egészségesebbé teszik! — az eredeti ormánysági népet. Helyenkint bizony meglehetősen szétdarabolják a régebben egységes, de megmetyekezett falusi társadalmat. Új téglákkal új épület épül, a habarcs még friss, az összeforrás csak ezután kezdődik. De bizonyos vagyok abban, hogy — képletesen szólva — a szüette fatalpas házak helyébe erős, a határvidéken annyira szükséges viharálló házak kerülnek.

Nem szeretnék félreértést kelteni soraimmal. A délbaranyai református magyarság teljes háttérbe szorulása — nagyrészt már csak a sír felé közeledő öregek tartják fenn, úgy-ahogy, a százalékos arányt — *egyetemes* nemzeti szempontból is szomorú jelenség. Ez a kemény, magyarságában mindhalálig kitartó, meg nem alkuvó fajta ősi érték, melynek fenntartása és megmaradása elsőrendű magyar érdek lett volna. Az okok szövevényes hálózata folytán azonban — ezeknek taglalása nem lehet itt a feladat — e népréteg átmentése a jövőbe nem sikerült. Ez tény. És tény Kogutowicz életrajzi mondata is: „A református paplak, a kultúra egy-egy fészke, keserű magyarok hajléka.“ A regionális érdeknél azonban fontosabb az univerzális; az ormánysági tájat régi mivoltában fizikai lehetetlenség lett volna fenntartani. Az élet maga nem tűri a légüres teret; az Ormányság és az egész Dél-Baranya valósággal szívó hatást gyakorolt minden szomszédos és minden szaporább lakosságra. Tulajdonképpen ennek tudható be a most folyamatban levő *teljes* népességkicszerélődés. A magyarság szempontjából azonban elsőrendű érdek, hogy a Dráva mellett, az egészségtől duzzadó idegen népek szomszédságában, életképes, a lehetőség szerint magyarokkal megtöltött kultúrterület legyen. Az átalakulás pedig ebben az irányban halad. És még egyet. Számtalan irodalmi bizonyítás mellett magam is megtapasztaltam, hogy az egyke, sajnos, nem korlátozódik Dél-Baranyában (de máshol sem) a református magyarság körére. Megvan valamennyi vallásfelekezet követőinek és valamennyi anyanyelv beszélőinek településterületén. Kisdéren, a baranyai Hegyföld nevű táj egyik idillikus fekvésű, jómódtól dagadó, hat-hétszobás villaszerű házakból álló és szintiszta katolikus falujában, hirhedt egykés a lakosság. Egyetlen református család él itt: egy tizenegy gyermekes szatmári református kőművescsalád. Minden egyke-ellenes beszéd a vármegyei vezetők részéről az egyetlen református családra való hivatkozásból indul ki. Persze, elszigetelt jelenség ez, de bizonyítékul hoztam fel arra, hogy a különbség csupán *fázisbeli*: Baranyában a református magyarságot egykésében néhány évtized múltán a katolikus magyarság, majd a sokak és a németiség is követték. A táj régi lakói közül egyedül a cigányok örvendenek nagy szaporáságnak. Az *egész* táji ember-

anyag felfrissülésre szorult tehát; a magyarság szempontjából ezért is örvendetes a teljes népességkicserélődés természetes, de irányítással is elősegített folyamata.

MUNKÁMAT, mely e tájhoz és annak minden rögéhez kötött, zöldelő búzavetések között kezdtem és zörrenő kukoricaszárak közt süvített a szél, szüretelők víg nótájától voltak hangosak a szőlő-hegyek, mikor befejeztem. Közel százezer hold talaját térképeztem fel, sokszáz lyukat fúrtam napszámosaimmal a baranyai földbe: mondhatom, kemény volt ez a paradicsomi gazdagságú föld az idén! Heteken át felhőt sem láttam, a nap egyforma izzással tűzött a júliusi, augusztusi és szeptemberi égről. A Dráva a Juhász Gyulától megénekelte Tiszához hasonlított, katlan volt, melyet „izzó part ölelget lankadatlan“. A máskor smaragdzöld mezők elszürkültek, a falvakban, ahol a kutak alig négy-öt métereseek, az iszapos feneket verték a vödrök. Ártézi kút pedig csaknem ismeretlen ezen a vidéken. De ha minden egyébből gyenge volt is a termés, a gyümölcsfák ágai roskadtak, és négy—hatfilléres áron kelt a paradicsom, boldog-boldogtalan rázhatott a megrakott szilvafákról, a szőlőtőkék pedig valósággal a kánaáni bőség képét mutatták. Ha vizet kértem, borral kínáltak fenn a hegyen, kellett a hordó a nagy terméshez. A földek igen jók ezen a vidéken. A drávai homok, a hegyföldi lösz egyaránt könnyű művelésű talaj, ami abból is látszik, hogy mindenütt lóval szántanak. Dél-Baranya híres hidegvérű lötenyésztéséről, a vásárokon még ebben a háborús világban is százával lehetett látni a jóltáplált, erős paripákat. A lóhajtó, amint egymaga húsz-harminc lovat terel, mindennapos képe a területnek. És mi lehetett itt a multban, amihez hasonlítva az öregek csak legyintenek a mai lóállomány láttára... A gabonafélék közül kizárólag a búzát kedvelik; a rozs itt csaknem ismeretlen kalászos. Jó évben holdankint 14—16 mázsát is csépelnek, az idén persze sokkal kisebb volt a hozam. De a cséplőgépek azért ugyanúgy bűgtek 1942 nyarán is, a százszámra megélt patakmolnárok pedig éjjel-nappal járatták a kereket, hacsak a vízhiány miatt meg nem kellett állniok, és adták fel a szekerekre a hófehér búzalisztet. Csodálatos bájúak ezek a hegyföldi lapos völgyek, sűrűn egymás után következő malmaikkal, derékig érő selymes rétjeikkel, tarka virág-szőnyegükkel, kristálytisza patakjaikkal. Az egyforma magasságú hátaik közül messziről nem is látszanak a völgyek, de a malmok kelepelése mindenütt hallható. Egész „vizesmolnár“ dinasztiaik élnek ezekben a vén malmokban. Amint elüldögélnek pihenőidejükben a malom küszöbén és pipázva mesélgetnek, a mult elevenedik meg beszédjükből. Az a kor, amikor még biklában jártak az aszszonyok, ősz felé sulyomkását (itt sulynak vagy vizigesztenyének nevezik) szedni ment ki a Dráva holtágaiba az egész falu népe, este vad száguldásban tértek haza a legelő állatai és építeni kezdték a Dél-Baranyát Péccsel összekötő vasútvonalat. Micsoda híres bálak estek akkoriban Luzsokon, Harkányban, Gyüdön! A fiatal-ság mindent megszépítő ködén át tündéri volt még a sár is, mely nem olyan régen még járhatatlanná tette a drávamenti síkot az

egész őszi-téli időszakra úgyannyira, hogy csak gólyalábakon lehetett közlekedni...

TÁVOZÁSKOR, Pécs felé haladtomban, a vonat Keménygadány —Keresztespuszta megállóhelyen hosszasan, vesztegelt. A Hegyföld legmagasabb pontján voltunk, ahonnan egyforma szépséggel bontakozott ki az alkonyati táj a Mecsek és a Dráva felé. Kétoldalt erdők, a kakukszó visszhangozva kísérte a mozdony zihálását, a levegőben ökörnyal úszott és az ég csodálatos tisztaságában benne volt a magyar ős minden varázsa. A vasúti kocsiiban a megszokott hangzavar: sisakszerűen felmagasított fejkendős sokac asszonyok, feketeruhás, „pacsjeros“ svábok, szűkcsizmás magyarok beszélgettek. Akárki akármit is mondjon, békés volt a hangulat, miként a táj is, melyben a természet parancsára együtt kell e különböző népeknek élniök. Ekkor gondolatban végigfutottam a százszor bejárt ötvenkét falut, búcsúztam Dél-Baranyától. A vonat hirtelen lökessel indult el és kanyarogva futott le a Hegyföldről a pellérdi halastavak felé. Messziről megkondult a görcsönyi templom litániára hívó harangja.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

F I G Y E L Ő

Szórványmagyarság.

Akik évek óta nyitott szemmel figyelik a magyarság és a környező népek népesedési helyzetét, igen nagy aggodalommal látják népünk világháború utáni fokozatosan növekvő biológiai romlását. Már maga a hideg statisztikai tény, hogy a magyar születés azóta állandóan 6—8—10 ezreléssel kevesebb, meggondolkoztató. Olyanmértvű vérvesztés ez, amit a kisebb halálozási arányszámunk sem pótol s ami egy emberöltő alatt is tragikus katasztrófára vezethet.

Annál is inkább, mert a jelen-ség mögött mint ok húzódik népünk biológiai erejének a megtö-rése. Ismeretesek a két éve alakult Nemzetbiológiai Intézet idevonatko-zó tanulmányai, kimutatásai. Belátható időn belül olyan mérvű szaporodást kellene elérnünk,

hogy számunk 20 millióra nőjön, mert csak így tudjuk biztosítani megmaradásunkat a Duna völgyében.

A pusztító betegségek közül az egyikét és egysét élő erővel beál-lította a köztudatba az irodalom. Felső és középosztályunkon kívül mind jobban harapózik a magyar nép soraiban is, s egyes vidékeket szinte menthetetlenül hatalmába kerített. (Ormánység, Sárköz, Örség, Zsitvatorok stb.) Problematikáját legalább is nagyjából ismer-jük. Persze még sok a kutatási feladat e téren is, hisz az eddigi vizsgálódások hajlandók voltak vagy tisztán gazdasági, vagy csak erkölcsi, lelki okokkal magyarázni. Pedig kétségtelen, hogy a je-lenség, bár jellegében nagy voná-sokban egyezik, mégis rengeteg faktorból tevődik össze s vidéken-ként is más-más színezetű. Csak egyetemes jellegű, minden okot

figyelembevevő kutatás tud gyökeréig hatolni.

Sokkal kevésbé ismerjük a másik nagy betegségeinket, a nemzetiségek között élő magyarok széthullását.

Megtaláljuk a Dunántúl egyes németek által lakott vidékén, — nem is olyan kis mértékben — de különösen nagyon komoly kérdés Erdélyben és Ó-Romániában, Regátban. A széthullás, beolvadás már századokkal ezelőtt megkezdődött, fokozatosan gyorsult, de meglehetősen későn döböntek rá. Bár a XVIII. században az erdélyi magyar egyházak jelentései itt-ott már megemlékeznek róla s a veszély egyre erősödik, a magyar társadalom és kormányzat még a következő században sem hajlandó tudomásul venni. Nyitott-szemű magyarok mind többen és többen elkiáltják a veszélyt, de nem sok eredménnyel. Az erdélyi ref. egyházkerület valamennyi gyűlésén szerepel már a kérdés, megdöböntő adatokat sorolnak fel, meg is indul a gyülekezetek számbavétele, a statisztikai felmérés, de a gyakorlati segítség elakad.

A vármegyei monográfiák gazdag anyagot gyűjtenek össze a beolvadás történetére és akkori helyzetére vonatkozólag. Közülük némelyik igen értékes munkát végez e téren is (Pl. Szolnok-Doboka vármegye monográfiája). A kérdést az *Elnémult harangok*-kal Rákosi Viktor az irodalomba is beviszi, de ez sem akadályozza meg a román bankok nagy földvásárlásait és egész faluknak, magyar gyülekezeteknek az eltűnését. Tokaji Nagy László, *Eladó föld — eladó ország* című munkájában, *Bethlen István* röpiratban igyekszik felrészni a szunnyadó magyar lelkiismeretet, nem sok sikerrel. A harmincmillió ma-

gyarság ábrándjában élő nemzetnek kellemetlen ez a renitenskedő hang s igyekszik el is hessegetni magától. A kormánynak megkedvesebbek a vokstól szolgáló nemzetiségek, mint az ellenzéki magyarok.

Így éri Erdélyt az összeomlás. A folyamat gyorsul, sok helyen befejeződik, de érdekesség, hogy a nemzetiségi kérdés szörnyű kiélézése miatt s a továbbterjedés megáll s a sovinszta románság öntudatra lobbantja az alvó magyarságot. A megszállítás második évtizedében inkább renegátok születnek, mint beolvadók.

Sajnos nem áll meg teljesen most sem. Az erdélyi magyarságot a mezősegi egykori magyar faluban dolgozó ref. pap, *Földes Károly* megdöböntő röpirata rászazza meg, amit *Nyirő József* novelisztikusan dolgoz fel előbb a *Keleti Újság* hasábjain, majd *Az én népem* c. regényébe illeszti be.

A megdöbönt magyar társadalom gyűjtést rendez a gyakorlati segítség céljaira. A kolozsvári diákok, főleg teológusok, tanulmányútakat rendeznek a Mezőség szórványáiban, az egyház is kevesebb szóval s mind több áldozattal vesz részt a megtartó munkában.

Így érkezik el Észak-Erdély visszatérése. Az Erdélyi Magyar Párt főprogramnak vette fel a szórványkérdés megoldását, mert maga az, hogy megváltozott az államhatalom, nem orvosság. A magyar uralom alatt is továbbmehet ez a folyamat, ami az ember hajszálereken való elvérzéséhez hasonlítható.

Csak Észak-Erdélyben sajnos, most még hozzávetőleges, de elég szűkmarkú számítás szerint mintegy 100.000-re tehető az utolsó két század magyar vérvesztesége, ami az utódokat és a szaporodást

is tekintetbevéve legalább háromszor annyira nő. (Ugyanis ha elő vesszük *Fényes Elek* multszázad közepéről nem mindenben, de ebben a kérdésben feltétlenül megbízható statisztikáját, látjuk, hogy magyar, magyar-román, és román nyelvű községeket vesz fel. Amit ő még kétnyelvűnek vett, az ma 90—100%-ban tiszta román s az egykor magyarnak feltüntetett községek közül is igen sok lett vegyessé. A vármegyei monográfiák vagy az egy községben folytatott anyakönyvi tüzetes vizsgálatokkal is hasonló eredményre jutunk.)

Azt sem mondhatjuk, hogy ugyanez a folyamat fordítva is érvényesülne, mert egynéhány elszékelyesedett román falu kivételével inkább a peremeken találunk igen csekély, javunkra történt beolvadást, de az előbbi adatokkal szemben meg sem említhető mértékben.

Mindez eléggé mutatja, milyen létfontosságú feladat számunkra a kérdés alapos, szenvedélymentes, tudományos feltárása, az okok kiderítése, hogy ennek alapján meginduljon a magyarság önvédelme, a gyakorlati segítés.

A köztudatban szórvány, szórványkérdés, szórványmagyarság megjelöléssel találkozunk. Helyesebb, ha már az elején tisztázzuk, hogy inkább *maradék magyarságról* beszélhetünk. Hiszen valamikori teljesen összefüggő s tiszta magyar települések közé szívárgott be a románság, lett lassan kisebbségből többséggé és szívta fel a magyarságot. Ami belőle megmaradt és küszködik sorsa ellen, *maradékmagyarság*.

Jellegében más a szórvány. Itt ugyanis románok által lakott helyre költözik be a magyarság valamilyen okból, közéjük *szóródik* s lassankint kisebb vagy nagyobb

szórvány keletkezik s erre hat a többségi román felszívó ereje. Mindjárt látszik, hogy kisebb számú ez a fajta szívódás, oka lehet a bánya, vagy ipartelep, gyár, fürdő s más megélhetési forrás miatt történt település.

A beolvadást előkészítő okok elsősorban *történetiek*.

A románság térhódítása a törökök és tatárok folytonos megújuló pusztításának köszönhető. A magyarság által lakott folyóvölgyeket sokszor felperzselik, a lakosságot egyrészt leöldöklük, másrészt rabszija fűzve elhurcolják. A császári hadak is a völgyeket háborgatják s a járványok is itt harapóznak végig. 1740-ben egy község 1100 lakójából 846-an hálnak meg s a „kis kolera“, „nagy kolera“, „dögvész“ név alatt vissza-visszatérnek. Az elnépteledett községekbe a hegyek között zavartalanul, háborítatlanul élt románság húzódik le s a maradék magyar elemeket is magához vonzza.

A *vallási türelmetlenség* a szabadság klasszikus földjének nevezett Erdélyben is fel-felüti a fejét s a feljegyzések szerint sok helyen okozója lesz az idegen fajta előnyomulásának.

A XVIII. században a görög keleti hitről katolizált románság vonzása olyan mértékben megnő a maradék, sokszor pásztor nélküli magyar római katolikusok felé, hogy azok egy század leforgása alatt szinte teljesen eltűnnek. A kanonikus és liturgikus egyezés elősegíti az összeolvadást. Ugyanabban az időben alapítványokkal, kiváltságokkal, adományokkal a román falvak szinte behozhatatlan előnyt élveznek sok vidéken a magyarsággal szemben. (Pl. a Naszói iskolaalapítvány területén). Mária Terézia idejében az itt létesített és messze lenyult ha-

tárörvidékek sokszor ilyen szerepet játszanak a magyarsággal szemben.

Így a XIX. században a történeti okok főként *gazdaságilag* érvényesülnek. A jobbágyság felszabadításával a románok is földhöz jutnak, a liberalizmus szemléletében a Regátból táplált román bankok az eladósodott földesurak földjeire nyújtott váltókölcsonökkel nagykiterjedésű birtokokhoz jutva, rajta a román parasztság érdekében tervszerű telepítési politikát folytatnak. Csak a háborút megelőző két évtizedben mintegy 2—300.000 kat. hold kerül így át a románok kezébe. Ugyanakkor köztudomású, hogy a magyarság ezrei veszik fel a vándorbotot s mennek Amerikába vagy a közeli Regátba.

Ilyen támogatások mellett sok községben még *gazdaságilag* is erősebb lesz a románság. Ugyanaz az életszint, életkörülmények, ugyanabba a *társadalmi* osztályba tartozás újra csak segítő erő. A parasztság lassankint a vegyeslakosságú községben is egységes néppé lesz. Kultúrája kölcsönösen kiegyenlítődik. Szokásaik kicserélődnek, vérségi kapcsolat indul meg; a pásztor nélkül hagyott nyáj elkallódik, elvész. Az egyház szervezetlensége miatt elveszti megtartó erejét, a tételes hit kihull és helyét a hagyomány, a néplélek felől feltörő kultikus jellegű népi hit foglalja el.

Így a XIX. században a reformátusok által lakott községek is oláhosodásnak indulnak. A román anyakönyvek a tanui az évről-évre szaporodó magyar nevek között a vegyesházasságokból származó elkereszteléseknek. Így Mezőújlakon például a következő románok élnek: Fileki, Rákosi, Martonfalvi, Kásvai, Benkő, Halász, Német, Győrfi, Szász, Halmi, Sa-

rudi, Szatmári, Balogh, Bojér, Bölkényi, Kerekes, Rigó, Horváth, Kovács, Szigethi, Lakatos stb.

De így megy ez végig a Mezőségein, Maros-Torda egyes részein, Szolnok Dobokában, a Nagy-Szamos völgyében, Szilágyban.

Még megrázóbb adatok sorát említi Földes Károly: *Szörványmisszió* c. iratában. Többek között elrománosodott Nagy Zsigmond ref. lelkész nagyszámú utóda. Déd-unokája Naghiu Nikolai gör. kat. tanító. Tárborszernagy bátyja, alispán unokája, lelkész, tanító ivadékok is lehullottak a beolvadó népbe.

Az utolsó 3 évtized adatai alapján például Szolnok-Doboka megyében minden 4 évben egy egyházközség szűnik meg. A román uralom alatt 9 anyaegyház, 6 leányegyház lett teljesen szörványnyá.

Kiragadott példák a tengerből.

Mi lehet a segítés módja?

Az eddigiekből is látható, mennyire bonyolult és összetett kérdés a beolvadás s mennyi elmélyült, tervszerű, alapos, minden részletre kiterjedő, szintetikus jellegű kutatás szükséges még a teljes feltáráshoz. E nélkül azonban igazi gyakorlati cselekvés sem képzelhető el, legalább is ami egész megoldást adna, nem.

Gazdag feladat vár a *népiségtörténetre*. E téren Mályusz Elemér budapesti professzor irányításával indult meg feltáró munka. (Jákó Zsigmond: *Bihar vármegye népiségtörténete*.) Községről községre menve a feltárható legapróbb részletekig kell összehordani okleveles feljegyzések és anyakönyvek alapján az idevágó adatokat. Az Erdélyi Múzeum feltáratlan gazdag oklevéltanyaga, a főnemesei családok irattárai a régebbi időkre nyújtanak támasztékot. Így megcáfolható az a fel-

bukkant vélemény, hogy nem beolvadt magyarokkal, hanem magyarnevű románokkal állunk szemben, akiknek földesurok adott volna magyar nevet. Így lettek Rákóczi, Bocskai nevű románok is. Valóban a birtokosok román jobbagyait elnevezték így, (pl. Rákóczi Illése, Bánffy Juonja) de ez a történelmi v. birtokos nevekről felismerhető igen kis számra vonatkozó jelenség. Népiségtörténeti vizsgálattal a veszteség történeti lépcsőfokokként számszerűleg áll majd előttünk s hullámozásában az előidéző okokat is felfedhetjük, amelyek egyrészt egységesen hatók, másrészt táj-jellegűek lesznek.

A *néprajz* a tárgyi és szellemi népi kultúra feltárásában összehasonlító módszerrel kell hogy megmutassa a jelenségek származását, összeolvadását, ennek okait, jelentkezését történeti szinten. Mind a tárgyi, mind a szellemi kultúra területén eddig végzett vizsgálódások is minden elfogultságtól mentesen megmutatták a magyarság magasabb szellemi szintjét és gazdagabb kultúráját. Szinte törvényként hat, hogy kisebbségbe jutva mindig a magasabb szinten álló nép olvad be, mert hamarabb tanulja meg a nyelvet, szokást, s az élet kényszerítésében behelyezkedik az egységes közösségbe. Különösen áll ez a magyarságnál, mely lelki alkatában is magábanhordozza azt a tulajdonságot, hogy a másfajú népek is megadja a magának vindikált jogokat.

Egy szűk területen, községben végzett s egészen alapos, mélyreható néprajzi kutatás a néprajz minden területén megmutatja majd a kétféle hagyomány összeolvadásának folyamatát, okait, lelki alapjait s itt jutunk majd a probléma gyökeréig. A *néplélek*

ben, a népjellemben érvényesülő sajátos vonások, a kultúra egységes jellege, megragadottságában rejlő ereje mutatja majd az útát a legbelsőbb okok felé.

A gyakorlati segítség pedig kezdődött azzal, amit a magyar kormányzat szigorúan végrehajt. Egy magyar gyerek sem járhat nemzetiségi iskolába. A gyermek a többség között igen fogékony, szeret odatartozni, ahol erősek és sokan vannak. A többség nyelve, szokása, gondolkozása ragad rá, s igyekszik minél hamarabb át is venni, mert a kitermelődött kisebbségi érzést a többséggel szemben nem tudja elviselni a gyermeki lélek. Ezért nagyjelentőségű ez a rendelkezés és a nyomában felállított internátusok. A további elkallódást megakadályozhatják.

Nem lehet azonban egyetlen cél csupán a beolvadás megszüntetése. Keresni kell a módokat feltétlenül elvesztett véreink visszaszerzésére! Ma minden nemzet, minden eszközzel és erővel törekszik népi erejének számbeli gyarapítására is. Nem követelhetjük a másét, nem is akarjuk, de a magunkét sem hagyhatjuk. Különösen, ha ennek a módjait is megtaláljuk.

Az erőszak feltétlenül kiküszöbölendő. Az öntudat felébresztésére minden más eszközt meg kell találnunk. Nem lehet cél, — mert hely sincs — most ezek részletes feltárása, csupán vizsgálása. A népművelés; külön e térre *szellemileg és lelkileg* is előkészített magyar közigazgatás, nemzetiségi felvezető iskolákban kiképzett magyar kereskedők, iparosok, akik harcosai lennének a visszahódító munkának. Magyar iskolázás, a gyerekek egész nyári alföldi nyaraltatása, hazánk szépségeinek, fővárosunknak mutogatása, s

mindezeknek a leventékre való kiterjesztése a fiatalságnál hozna feltétlenül eredményt.

De elkerülhetetlen mindezekben a helyeken szaporodó magyar családok letelepítése, megerősítése, kifejeződési pontjává az erősödő magyarságnak. A Darányi Ignác féle telepítés némely helyen eredményével is példát ad. Nagysánáson már csak 14 magyar lélek volt a milleneum évében, letelepítettek kb. 15 magyar családot s 1935-ben már 1532 lett a lélekszám. A mellette lévő Kissánás sokkal nagyobb lélekszámával teljesen eloláhosodott.

Ha a mult század végén minden veszélyeztetett községbe csak ilyen mérvű telepítés történt volna, ma erőteljes, fejlődésre, szaporodásra kész magyar központok lettek volna a temetők helyén, ahonnan semmiféle történelmi kényszer nem vetné ki őket.

Az erdélyi román földreform felülvizsgálása most lehetőséget nyújtana ilyenirányú telepítésre is. Hiszen csak 3 vármegye veszélyeztetett területén (Beszterce, Szolnok-Doboka, Maros-Torda) kiszajátítottak szórványokban 15.669, anyaegyházakban 29.038 kat. holdat, összesen 44.307 hold területet csak a ref. egyháztól, mint egyházi birtokot.

Minden eszközzel segíteni kell a magyar egyházak megtartó és missziós munkáját. Szórványgondozó, missziói lelkészek beállításával, jó ellátásával, ingyen könyvek, iratok, vallásos művek terjesztésével.

Az áttelepítés és népességcsere felbukkanó terve külpolitikai függvény, rá addig, míg meg nem valósul, nem építhetünk, minden más munkánk azonban elemi, parancsoló s azonnal megindítandó kötelességünk, ha nem akarjuk,

hogya a történelem ránküsse a bélyeget: Egy fajta, aki a legesztelenebbül pazarolta el saját vérért.

KISS SÁNDOR

A félszázados Dugonics-társaság.

November 29-én ünnepelte a szegedi Dugonics Társaság fennállásának 50. évfordulóját. Dél előtt 11 órakor nyitotta meg a társaság elnöke a városi múzeum nagytermében rendezett Dugonics-emlékkiállítását, amelyről már decemberi számunkban megemlékeztünk, 12 órakor pedig Tápai Antal szobrászművész gyűjteményes kiállítását, melyen Oroszlán Zoltán ismertette Tápai művészetét.

Az ünnepi ülést — a Társaság fennállása óta a 346.-at — a városháza közgyűlési termében d. u. 5 órakor nyitotta meg Banner János elnök. Dr. Pálffy József polgármester a város és a Társaság viszonyáról, és a Társaság érdekeiről értekezett, majd Furbás Oszkár dr. főtitkár foglalta össze az elmúlt 50 év munkásságának eredményeit. Sik Sándor alelnök három régi székfoglaló felolvasásával fejezte ki a Társaság kegyeletét Tömörkény István, Móra Ferenc és Juhász Gyula emléke iránt.

Decemberben, a jubiláris ünnepségek kiegészítéseként az Olasz-Kultúrintézettel együtt emlékezett a Társaság Titus Livius bimillennáriumáról. Az előadást Kerényi Károly tartotta. Ugyancsak ő beszélt a művészetéről a Társaság által rendezett gyűjteményes Vinkler kiállításon, amelyet 13-án a Társaság alelnöke, Sik Sándor nyitott meg, hosszabb előadásban méltatva Vinkler László művészetét.

B. I.

U J K Ö N Y V E K

Gyulai Dolgozatok. Szerkeszti Implom József. 1—4. szám.

A gyulai városi múzeum kiadványaként a „Gyulai Dolgozatok”-nak négy száma jelent meg eddig. A szerkesztő a tiszteletreméltó mult utmutatásait követte és követi, amikor folytatja az 1874-ben megindult, de tizenhét kötet megjelenése után 1893-ban megszűnt „A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve”-inek tradícióit. E kényszerű, s az alapítók szándékától távol álló szünetelés okait fejti fel éppen, a nagy elődök nyomába lépő szerkesztő az 1. számban, ahol az előbb Békés vármegye, utóbb elsősorban csak Gyula város támogatását élvező múzeum és könyvtár történetét írja meg.

Implom József: A gyulai múzeum és könyvtár hetven éve. (1863—1938). Gyulai Dolgozatok, 1. Gyula, 1940. 67 lap, 14 szövegközi ábra.

Egy intézmény életében hetven esztendő nem nagy idő, de igen tanulságos lehet, ha történetét olyan mindenre kiterjedő pontossággal állították össze, mint azt a szerző tette a gyulai múzeum és könyvtár történetében. Valamivel szerencsésebb a sorsa, mint sok más hasonló rendeltetésű gyűjteményé, amelyeket a mult század második felében hívott életre az ezidőtájt megnyilvánult igen eleven régészeti érdeklődés.

A gyulai múzeum és könyvtár élete összeforrott a Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat sorsával, hiszen a gondos alapítók, id. Mogyoróssy János gazdatiszt és Göndöcs Benedek gyulai apátplébános e társulattal éppen a múzeum és könyvtár sorsával rokonszenvező, ezeknek érdekeit szívükön viselő magánosok és közületek erejét

szerették volna egybefogni. Ők, valamint később Domonkos János tanító segítették át a gyulai múzeumot és könyvtárat a szegénység és meg nem értés hosszú és nehéz idején. Az ő érdemük, hogy a gyulai múzeumnak ma igen értékes régészeti, várostörténeti és néprajzi anyagot tartalmazó, jól rendezett gyűjteménye, továbbá tizenegy ezer kötetes, általános igényeket kielégítő könyvtára van.

Különös érdeklődésre tarthat számot a gyulai múzeum elsősorban azért, mert, mivel nem tud eleget tenni a közgyűjtemények elé szabott törvényes (főként személyi) követelményeknek, a fellettes hatóságok részéről anyagi támogatásban nem részesül, de az erkölcsi támogatásban is igen ritkán van része. A környező területen hasonló a sorsa a kiskunfélegyházi, szentesi, hódmezővásárhelyi és makói múzeumoknak. Ennek a helyzetnek visszásságát akkor érthetjük meg igazán, ha meggondoljuk, hogy az itt nagyjából körülhatárolt terület a szegedi városi múzeum gyűjtőterületéhez tartozik. Hivatalosan ez a közgyűjteményünk lenne hivatva ezen az óriási területen a múzeumokra tartozó minden munkát elvégezni, tehát a leletek megmentését, néprajzi anyag felgyűjtését, ásatásokat, leletkataszter felfektetését, a terület anyagának tudományos feldolgozását, kiállítását, stb. Nyilvánvaló, hogy a ma rendelkezésre álló személyzettel és anyagi eszközökkel köteleességének a legjobb szándék mellett sem tehet eleget. Jóval kisebb területnek a szervezése is nagyobb személyzetet és anyagi erőt követel, mint amennyi általában közgyűjteményeink rendelkezésére áll. Különösen olyan területeken, amelyeknek leletekben való gaz-

dagsága csak a megszervezés és a leletkataszter felállítása után tűnik ki.

Egy-egy jól rendezett és jól vezetett kisebb vidéki gyűjtemény is igen értékes része lehet a magyar múzeumi életnek, ha nem magukra hagyatva, a fenntartó testületnek leggyakrabban csekély összegű adományára támaszkodva végeznék munkájukat. Ki kell jelölni e kisebb múzeumok feladatát és e feladatok elvégzését nemcsak erkölcsi, de anyagi támogatással is biztosítani kell. Végezniök kell a közgyűjtemények feladatának egy részét, még pedig azt, amelyet saját környezetükben ők végezhetnek el legyorsabban és legeredményesebben. Ide tartoznak a közvetlen környékről történő leletbejelentések ellenőrzése, leletek megmentése, ásatás előkészítése, a közvetlen környezet leletkatasztere, helytörténeti anyag felgyűjtése, stb. . .

Ebben a vonatkozásban mintaszerű az, amit a gyulai múzeumban az elődök munkáját folytatva és kiegészítve Implom József, a múzeum és könyvtár mai vezetője végzett. Ha közgyűjteményeink területén ilyenformán rendezett kisebb múzeumok végeznék a rájuk eső munkát, talán elérnék azt, hogy semmi, a nemzeti élet tudatosítása szempontjából fontos érték, legyen az régészeti, vagy néprajzi, nem megy örökre veszendőbe.

Banner János, Régészeti kutatások Békésmegyében. Gyulai Dolgozatok, 2. Gyula, 1940. 28 l.

Nem lenne teljes a békésvármegyei régészeti törekvésekről alkotott képünk, ha Banner János e dolgozatát nem tanulmányoznánk. A régészet iránti érdeklődésnek megkapó erővel jelentkező bizonyítékai kerülnek

elénk, s ezek érthetővé teszik számunkra azt is, hogy miért nem jutott a gyulai múzeum is, igen sok vele egyidőben alapított intézmény szomorú sorsára, amelyek a kezdeti lendület után működésüket folytatni nem tudták. Már 1788-ban előkerült leletek eljutnak a Magyar Nemzeti Múzeumba, de 1859 óta id. Mogyoróssy János rendszeresen jegyzi fel e megye területén előkerült leleteket. Ezeknek egy része még a Magyar Nemzeti Múzeumba jut, de nagyobb részük épen Mogyoróssy ajándékaaként az 1874-ben megalakult gyulai múzeumba került. E leletekkel Mogyoróssy kivül a megyének igen neves régészei és történészei, de amennyiben általánosabb érdekűek; mások is igen behatóan foglalkoztak. A rendkívül gazdag, s a lehetőségig teljes bibliografiai utalások az Alföld régészeti kataszterének előmunkálatait is megkönnyítik.

Scherer Ferenc, Békés vármegye társadalmá 1695—1848. Gyulai Dolgozatok, 3. Gyula, 1941. 47 l.

Szerencsés kézzel választotta ki a szerző a megye történetének azt a részét, amelyből a megye társadalmának mai képe szinte maradék nélkül megérthető. A dolgozat első fejezete „Újratelepülés” címén bemutatja a török-dúlásnak végzetes hatásait, amelyeket a nagyváradi káptalan egyik, a helyzetet épen nem túlzó jelentése akként rajzol, hogy „Békés megye 1699-ig csak a vadállatoknak és az égi madaraknak lakóhelye volt”. Az 1695-ben a megye területére megindult népvándorlás szinte a szabadságharcig eltart. Jelentőségükben kiemelkednek Harruckern János György telepítései. Mind e mozgalmak

eredményeként 1847-ben már kb. 155.000 főnyi az igen eltérő nemzetiségű és vallású lakosság száma.

E többé-kevésbé általánosságban ismert adatok mellett legérdekesebbek a munkának azok a fejezetei, amelyekben a jobbágyok, zsellérek, szabadosok, iparosok és kereskedők, végül a nemesek és honorációrok egymáshoz való viszonyát és jogi állapotát rajzolja meg. Emeli az elmondottak értékét, hogy a szerző sokszor ebben a vonatkozásban eddig fel nem használt adatokkal támasztja alá mondanivalóit, s ez adatokat Békés vármegye közgyűlési, továbbá büntető és polgári törvényszéki jegyzőkönyveiből meríti.

Banner János, A kőkori élet Békés vármegyében. Gyulai Dolgozatok, 4. Gyula, 1941. 71 l., 10 képes tábla.

A régészeti gyűjtemények látogatói, különösen ha a gyűjtemények anyaga nincsen korszerűen rendezve, nem igen látnak és nem is igen láthatnak a kiállított tárgyakban mást, mint érdekes formájú és díszítésű edényt, szépen csiszolt kő- és csonteszközöket, különböző célokat szolgáló fém-eszközöket, stb. Felesleges hangsúlyozni, hogy a múzeumok anyaga nem ezt a célt szolgálja, hanem tudományos érdek mellett, hivatva lenne arra is, hogy e tárgyak segítségével bepillantást engedjen azoknak a koroknak az életébe, amelyekből a régészeti tárgyak valók. Nem könnyű teljesíteni ezt a feladatot és sok esetben erre még a szaktudomány sem képes. Legtöbbször nem áll rendelkezésre a hiteles feltárásból származó telepek és temetők anyaga, sem az ásatáskor eszközölt megfigyelések.

Igen sokáig ez volt a helyzet az Alföldre vonatkozó őstörténeti kutatásoknál is és csak az utolsó két évtized ásatásai juttattak bennünket abba a helyzetbe, hogy az őstörténet mind több és több problémáját terelhetjük a helyes megoldás felé. A Magyar Nemzeti Múzeum munkáján kívül a szegedi városi múzeumnak Móra Ferenc révén híressé vált őskori (elsősorban bronzkori) ásatásai, továbbá nem utolsó sorban a szegedi egyetem Régiségtudományi Intézetének 1925 óta tartó rendszeres ásató munkája tették lehetővé, hogy az Alföld őskori arculatát, az akkor élt ember mindennapi életét szem elé állíthatjuk.

Ebben a vonatkozásban úttörőnek kell tekinteni a szerzőnek itt szóbanforgó munkáját, amelynek második fejezete színesen és mégis a tudomány mai álláspontját képviselve eleveníti meg Békés vármegye őskori viszonyait. Az első fejezet rövid ismertetését adja a kőkori kultúrák történelmi egymásutánjának, megemlítve a megye területén eddig ismert összes lelőhelyeket. A második fejezetben megismerkedünk a kőkori településeket meghatározó földrajzi tényezőkkel, továbbá az emberi élet minden ma felderíthető megnyilvánulásával. A fiatalabb kőkornak az Alföldön képviselt minden kultúráját szemügyre vehetjük és vizsgálhatjuk jellemző vonásaikat. Megismerkedünk a kor kerámiájával és ezzel kapcsolatban a kor emberének művészi hajlamaival. Megismerjük kő és csonteszközöket, ezek készitési és alkalmazási módjait (eszköz, fegyver). Bár alig van rá adatunk, de mégis szólani lehet e korok embereinek ruházódásáról és jóval részletesebben a lakásviszonyairól, temetkezési szokásaikról, s ezzel kap-

csolatban vallási felfogásukról. Rendkívül érdekesek azok a következtetések, amelyek a kereskedelemnek más tájak felé vezető útjait kijelölik, de méginkább azok, amelyekben az egyes kultúrák jellegét a főfoglalkozás szempontjából vizsgálják. Beszélhetünk kimondottan pásztorkodó (Körös kultúra) és főjellemvonásaival földművelő (Tiszai kultúra) kultúrákról. Bezárja ennek a fejezetnek lebilincselő anyagát a kor emberének munkamegosztásáról és ezzel együtt bizonyos társadalmi tagozódottságáról szóló, továbbá e kultúrák hordozóira (thrakok) vonatkozó fejtegetések.

Az elmondottak tudományos igazolása történik a III. és IV. fejezetben, ahol részben a megyének valamennyi őskori lelőhelyét és a rájuk vonatkozó ismertetéseket, részben pedig a kor problémáival foglalkozó legfontosabb tudományos irodalmat találja az érdeklődő; (a Békés vármegyére vonatkozó irodalmat a Gyulai Dolgozatok 2. száma közli). A munkának ezt a részét egészítik ki a csatolt képes táblák. Mindent egybefoglalva azt mondhatjuk, hogy a munka szakszempontról hézagpótló és emellett megjelenésétől tudományunk népszerűsítésében is jelentős eredményeket várhatunk.

PÁRDUCZ MIHÁLY

Hóman Bálint: Magyar sors — magyar hivatás. Mult és jövő. Budapest, 1942. Athenaeum kiadása. 8-ad r. 307 l.

Hóman Bálint, a történetíró, a magyar mult szintézisét alkotta meg. Mint nemzetének történetírója, bemutatta azokat a szellemi és erkölcsi, politikai és gazdasági erőket, amelyek a magyarságot a népvándorlás hullámaiból kiemelték, s nemzeté kristályosítva egy

ezredév küzdelmei között Nyugat és Kelet határán fennmaradását biztosították. A politikus Hóman Bálint a történelem tanúságait leszűrve a multból a jelenre és a jövőre következtetett. Ezer éves multunk szilárd alapjaira akarja a jövőt felépíteni, mert a történetírónak nemes hagyományokat és nagy, szilárd összefüggéseket kutató szemléletével a magyarság jövőjének zálogát multjában leli.

Az időszerű kérdések és a jövő iránt való érdeklődés Hóman Bálintban egyszerre indul el a multunk módszeres történelmi kutatásával. Nem tartozott soha sem az elefántcsont toronyba zárkózó tudósok közé, akik tudományuk korlátai mögé visszahúzódva, nem vesznek tudomást a jelenről, nem keresnek azzal kapcsolatot. Hóman Bálint a mélyen szántó nemzeti történetíró szemléletével mindig az egész magyar életet látta maga előtt. Egy, a *Budapesti Szemlében* 1920-ban megjelent, tehát még az összeomlás és a forradalmak és ellenforradalmak közvetlen hatása alatt írt tanulmányában, már mindenre kiterjedő kultúrpolitikai programot adott. Nemzeti multunk tiszteletén, magyarságunk megbecsülésén, lan-kadatlan munkán, s az ifjúság szeretetén épült fel ez a program, amelyet megjelenésekor talán kevesen vettek észre. Pedig ez a kulcs, ez a kiindulási alap a miniszter Hóman Bálint politikai cselekvéseinek megértéséhez.

A miniszternek tíz esztendő munkája során elég alkalma volt programjáról, tudós és kultúrpolitikai szemléletéről nyilatkozni. Ezekből a megnyilatkozásokból gyűjtött most össze egy kötetre valót. Vallomástétel ez, tíz esztendő miniszterség után, művelődéspolitikájának európai látóköri magyarságáról, nagy nemzetneve-

lő feladatoknak alázatos munkával végzett szolgálatáról. Ember, tudós és politikus szintézise e könyv.

A modern magyar kultúrpolitika alapjait a XIX. század nagy állambölcseleje Eötvös József, rakta le. Utódai közül Trefort Ágoston, Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert, Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint építették tovább nagylendülettel a magyar kultúra hatalmas művét. Alkotásaik a történelmi hagyományok folytonosságával a jövő felépítését biztosították. Nem kétséges, hogy ezeken az alapokon kell felépülnie a magyar művelődésnek a jövőben is a nagy elődökhöz méltó utódok munkája nyomán.

TÓTH LÁSZLÓ

Hermann Egyed: A vallásos ember a barokk korban. Budapest, 1942, 8-ad r. 34 l.

Magyarország XVIII. századi egyháztörténetének magas és tárgyilagos szempontok szerint való áttekintése Hermann Egyednek ez a tanulmánya. A katolikus egyház számára a XVIII. század az újjáépítés munkáját jelentette. A katolikus restauráció eredményeit ekkor viszi át az egyház az életbe; a nagyszabású templomépítések, kolostoralapítások a külső kifejezői a barokk korbeli katolicizmus belső erejének. A török hódoltság alól felszabadult területeken pedig a teljes újrakezdés munkája volt a XVIII. század. A század második felében már erősen érezteti hatását a felvilágosodás, amelynek terjedését Bécs franciás műveltségén kívül a fejedelmi abszolútizmus segítette elő a leghatékonyabban. A protestáns egyházak, a katolikus restauráció által elszenvedett veszteségeiket szellemi életük elmé-

lyítésével, vallási kultúrájuk emelésével igyekeztek pótolni. A fejedelmi abszolútizmus korlátlan érvényesülése II. József idejében a vallásszabadság jelentős tényezőit biztosította számukra. Német és németalföldi iskoláztatásuk révén a felvilágosodás német eszmevilága hódította meg a magyar protestantizmust. Kiváltképpen politikai okok vezették a bécsi kormányserveket a magyarországi keleti ritusú népezzel szemben. Bécs, különösen Kollonich Lipót kormányzata alatt, örömmel látta volna, ha ezek a Rómával való unió révén is közelebb jutottak volna a Habsburg-birodalom katolikus eszményeihez. De az uniót csak a ruthének között sikerült teljesen keresztül vinni. Az erdélyi románok már vallási megoszolásban maradtak, a délvidéki szerbek pedig a letelepedésük alkalmával nyert kiváltságok birtokában mereven elzárkóztak az unió elől. Már a XVIII. század közepe táján Moszkva felé kerestek tájékozódást. A bécsi politikát a nemzetiségek számára megadott vallási kiváltságoknál kétségtelesenül magyarelleses szándékok is vezették. Viszont ezzel meg is vették a délszláv-illir politika szellemi alapjait.

Hermann Egyed tanulmánya, egy fejezet a *Magyar Művelődéstörténetből*, tárgyilagos értékelése a barokk Magyarország egyházpolitikájának és a keresztény egyházak belső életének.

TÓTH LÁSZLÓ

Márai Sándor: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Révai, Budapest, 1942. 112 lap.

Az utóbbi időben nemzetnevelésünkről megjelent írások és hozzászólások között minden egyoldalúsága és fogyatékosága mel-

lett is kétségtelenül a legnagyobb figyelmet érdemli Márai Sándor röpirata, mely tárgyánál fogva élénk vitát és részben heves ellenkezést váltott ki. Könyvében tulajdonképen kevés a pedagógia, annál több a politikai elmélkedés a magyar hivatásról, a nemzeti öntudatról, a háború kollektív felelősségéről és a világismeretről, az eltömegesedés veszélyéről, a keresztény kultúra elmélyítéséről a műveltség és béke hősiességéről, stb. Tulságosan is elvont és gyakorlatiatlan, de mély felelősségérzetről tanuskodó írásában minden kicsinyes pártszenvedélyen felülemelkedve, az egyetemes magyar érdekeket tartja szem előtt, mikor a felelőtlen tömeg-ember uralomvágyával szemben minden társadalmi osztály értékeit a nemzet elit-jében akarja egyesíteni, hogy így az ország vezetésében a „minőségi elv“, a szellemi életben pedig a közepszerűség helyett a „tudatos igényesség“ és „rangérzék“ érvényesülhessen. Márai csak a célkitűzésig jutott el, de nem gondolt arra, hogy a nemzetnevelés legfőbb problémája mégis csak az, hogy gyakorlatilag *hogyan* lehetne a nevelésre váró nagy magyar tömegek életszínvonalát emelni, s így kulturális „igényesség“-ét kifejleszteni. Írása, mint sokszor elárulja, talán nem is akar más lenni, mint egy erőteljes és „bátor“ hanggal több a szellem és politika lealacsonyodása ellen: „Szembenézni a téveszmékkel, szembeszállni az előítéletekkel, ostromozni a tunyaság és a kényelmes érdekszulte illuziókat, megszabadítani magunkat és embertársainkat minden divatos, de az idő ellenőrzésén még át nem esett közszemtől, tisztán látni a kor szellemi zürzavarában, egy társadalmi, gazdasági és kulturális sorsforduló számumjában meg-

őrizni az értékeket, melyeket az európai műveltség értéknek megismert; mindehhez bátorság kell.“ (95. old.)

A nagy európai szellemi vitában, a népek, fajok és világnézetek élet-halálharcában, mivel tudja, hogy akarva-nem akarva a győztes majd felveti a „kollektív felelősség“ kérdését, tekintve, hogy minden nemzet „szerződéses viszonyban él az emberiséggel“, Márai már előre tisztázni akarja Magyarország szerepét: a magyar nem imperialista és nem kegyetlen; történelmi sorsa méltányosságra és óvatosságra tanította. A magyar ember páratlanul józan, mértéktartó; önmagával és a világgal szemben csak egy kötelességet ismer: megmaradni. Ezért sohasem akarta „világnézetét, a társadalmi berendezkedésről vallott elveit más népekre rákényszeríteni, soha nem óhajtott egyetlen olyan falut elfoglalni, mely ezer éven át nem tartozott a Szent István-i birodalomhoz.“ Hazánk helyzetét európai távlatokban látja, s népünk dunavölgyi hivatását, „minőségi vezetőszerepét“ multja, képességei és sajátos szellemi alkata alapján történelmi küldetésnek tekinti. Ezzel kapcsolatban ő is felveti a „mi a magyar?“ kérdését, s a gazdag magyar természetből csak néhány, meglehetősen önkényesen összeállított jellemvonást emel ki: „A magyar nem romantikus, nem is álmodozó. Jellemző tulajdonsága és képessége a józanság, a valóságérzék, a helyes ítélőképesség. A magyarnak oly arányérzéke van, mint kevés népnek Európában.“ Márai szerint, a magyarságot legjobb szellemei, Szent István, Zrínyi, IV. Béla, Pázmány Péter, stb. „nem önimádatra, hanem mértéktartásra, hivatásérzékre, rangérzékre és önismeretre

nevelték," s nyilvánvalóan ennek a röpiratnak is ez a tiszteletreméltó célja. Mint vérbeli magyar író, hazájának és fajtájának rajongó szeretete mellett az emberiség közös kultúrkincseit és szépségeit az ország határain túl is mindenütt felleli, s ezért idéz oly szívesen kicsiny, de nagyműveltségű nemzetek példáiból. Politikai és kulturális eszmefuttatásai, melyekről különbözők lehetnek a vélemények, a Nyugattal eltelt, humanista polgár vallomásai. A háború utáni Európát nagy gazdasági egységnek képzei el, melynek keretén belül minden nép szabadon megőrizhetné kulturális és nemzeti sajátosságait, s a nagy nemzetek számbeli fölényével a kis népek „minőségi“ értékeit állítja szembe. Márai a tömeg nevelhetőségét illetőleg alapjában véve pesszimista, kevés kapcsolata van a széles néprétegekkel, s ezért nem is tud igazi közösségi nevelést elképzelni. A nemzet emelkedésének útját egyes tagjainak tökéletesedésében látja, vagyis az egyéniség minél teljesebb kifejtésében, s így nevelésának, — melynek részleteivel adósnak marad, — minden értékével együtt az individualizmus körében mozog.

VÁNDOR GYULA

Nagy Julia: Térképek 1936—40. Az 1936—40. évkör magyar szakkönyvészete. Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, 1942. 203. l.

A térkép már régen nemcsak a földrajztudomány és a helyrajzi tájékozódás segédeszköze, hanem a gyakorlati és tudományos élet minden területén nélkülözhetetlen. Ma, a Szent István koronájától elcsatolt területek többszöri visszatérése idején, különösen érezzük szükségét a szakszerű

és részletes tájékoztatást nyújtó térképeknek. E téren érzett hiányt pótol szerző műve. A nem kevesebb, mint 1883 térképcímet közlő katalógus az anyagot szakszerű csoportosításban és könnyű áttekintésben mutatja be. Tájékoztatást nyújt külön-külön a katonai, tudományos, államigazgatási, iskolai- és oktatásügyi térképekről. A katonai térképek Közép-Európa államain kívül különösen Magyarországra terjeszkednek ki részletesen és azt vármegyéenként ismertetik. A tudományos térképek korszerű és tanulságos leíróföldrajzi, általános földrajzi, település-, gazdaság-, és növényföldrajzi anyagot tartalmaznak. Bemutatják az európai és Európán-küüli geopolitikai felvételket. A gyűjtemény igen értékes térképanyagot közöl a rokontudományok: földtan, talajtan, ösföldrajz, néprajz, nemzetiség, népmozgalom, statisztika, nyelvészet, történelem, hadtörténelem, művészettörténet, régészet, stb. köréből. Az államigazgatási térképek vármegyéenként mutatják be Magyarországot. Tanulságos közigazgatási térképeket találunk a világ városokról és Magyarország egyes tájairól. Nagy érdeklődésre tarthatnak számot a közlekedési-, kiránduló-, turista-, és idegenforgalmi térképekről adott beszámolók is. Számos vízépítésügyi és hidrológiai térkép szemlélteti hazánkon kívül, főleg Franciaország és Olaszország vízrajzi állapotát. Hosszú sorozat mutatja be a székesfőváros városépítésügyét. Végül ismerteti az utolsó öt évben megjelent iskolai atlaszokat, falitérképeket és hazánk oktatásügyi térképeit. Az értékes és szakszerű összeállítást pontos hely- és személynévmutató egészíti ki.

Úgy szerző, mint kiadó jó szolgálatot tettek e könyv megjelenésére.

tetésével a szaktudománynak és közszükségletnek egyaránt. Az ügyes összeállításban szakember és nagyközönség könnyen megtalálhatja, ami érdekli. Az összeállítás módját illetőleg felmerülhet az a kérdés, hogy nem szolgálná-e könnyebben a tájékozódást a szerző, tervező nevének, illetve a cím első szavának közlése helyett a helyszerinti csoportosítás. Úgy látjuk, hogy ez az egyes térkép-típusoknál, főleg a rokontudományok körébe tartozóknál, nem könnyen vihető keresztül. A szerző által készített jó helynévmutató teljes mértékben átsegíthet az esetleges nehézségeken. A mű szerző nagy olvasottságáról, széleskörű földrajzi és kartografiai tájékozottságáról és kifinomult könyvtárismeretéről tesz tanúságot. Szakszerű és hézagpótló munkájának jelentőségét emeli, hogy a könnyebben hozzáférhető térképeken kívül a folyóiratokban és könyvekben megjelent térképészeti művekre is felhívja a figyelmet. Kívánatos volna hasonló módszerrel a régebbi, legalábbis az első világháború után megjelent térképanyagnak a feldolgozása is.

EPERJESSY KÁLMÁN

Kerkai György S. J.: A kalocsai kollégium 1860—1940. Budapest, 1942.

A Gyenis András S. J. szerkesztésében megjelenő „Kiadványok a Jézustársasági történetéhez” tanulmány sorozatának 11. füzeteként kapjuk Kerkai György alapos adatgyűjtéssel, áttekinthetően és élvezetesen megírt munkáját. Szerző „halálra ítélt városnak” mondja Kalocsát gazdaságfejlesztési szempontból, de a szellem és lélek városának vallja. A Batthyány József gróf érseksége alatt alapult piarista gimnázium (1765) rövid története után Kerkai áttér az 1860-ban helyükbe lépő jezsuiták működésének ismertetésére. Rendházuk és iskolaépületük keletkezésének és fejlődésének rajza után, megfesti a tanárok arcképcsarnokát, élénken élénk állítja az iskola belső életét és szemlét tart az intézet kiváló tanítványai felett. Az értékes füzet meggyőzően tárja elénk a kalocsai jezsuita kollégium kiváló nevelői és kulturális munkásságát.

K. I.

ÉLET ÉS KULTURA

Színház

DONNA DIANA. Moreto *Közönyt közönnyel* című vígjátéka új, divatosabb címet kapott. A régi címmel talán nem hitte volna el a közönség, hogy mindenképpen klasszikus darabot kínálnak neki: élet és ma is élvezhető. Az előadás aztán meggyőzött mindenkit, hogy különösebb bonyodalom, erőszakosan kiesztelt helyzetek és a darabba tüzdelt „bemondások” nélkül is van vígjáték. Sőt ez az igazi: a szellem játéka, mely e mellett emberi ügyvé, a lélek ügyvé is válik, és éppen olyan komoly lélekábrázolás, mint Shakespeare darabjai. — Moreto verses vígjátéka kitűnő fordításban szólalt meg a magyar színpadon. Pedig spanyol drámát nem könnyű idegenre átültetni. Hiszen a spanyol dráma csillogó, pattogó versformáit, rimgazdagságát a mi fülünk nem is bírná el. Ez a zenélő színpadi nyelv csak a spanyol fülnek természetes. A fordítónak tehát meg kell alkudnia s gyakran a legszebb spanyol ékeitől kell a szöveget megfosztania. Még Moretoval jár legszerencsésbben az átdolgozó. Ő spanyol értelemben csaknem pongyola, rímei gyéren vannak elszórva, formái egyszerűbbek, tehát szinte teljes hűséggel lehet fordítani, és mi még mindig nagyon spanyolnak érezhetjük. Így aztán a szerencsés átdolgozás a színtársulat jó előadásában maga is fülgyönyörködtető élvezet volt. — A prózai szerepben fellépő *Radnóthy Éva* alakítása kellemes meglepetésként hatott. Mindvégig finom hajlékonysággal követte Donna Diana színváltozásait a mulatságos lélektani útvesztőben. *Márkus Lajos* a szerelmes lovag gyengeségeit túljátszotta, Don Carlosában

több főlényt szeretttünk volna látni. A vígjáték legspanyolosabb figurája *Ladányi Ferenc Polillája* volt. Játékát és szövegmondását egyformán élveztük. Az ő *graciosoja* járult hozzá a legtöbbel ahhoz, hogy az előadást a klasszikus darabhoz méltónak éreztük.

A BOLOND ÁSVAYNÉ. Harsányi Zsolt műveiben sohasem kereshetjük az irodalmat, hanem csupán a mesterségbeli ügyességet. Darabját most is elsősorban hatásosnak gondolta el, és ezt a célját az ötlet és a megszerkesztés módja is mindvégig támogatja. Kévs olyan színpadi művet írtak, melynek két felvonása között hatvannyolc esztendő telik el, s a főszereplő, aki a darab expozíciójában fiatal feleség és anya, a következő felvonásban mint dédanya viszi sikerre az író ötletét. A meglepő és lélektanilag érdekes jelenetek egész sora a II. és III. felvonás; csak a IV. felvonásban érezzük a darab és a szerep erős esését. De az érdekesség nélkül nem szükölködő történet lekötő a néző figyelmét, s csak később visszagondolva veszi észre, hogy mennyi a megcsináltság, a receptszerűség az egész darabban. A szerepek azonban hálásak, s a mellett nem állítják nagy feladat elé a színészt: a hatás biztosítása már benne van a *helyzetekben*. *Somlay Júlia* érett művészettel tette hitelessé a „bolond” Ásvayné alakját, de a gyengén megkomponált utolsó felvonást ő sem tudta megmenteni. *Ladányi Ferenc*től a tőle megszokott komoly játéktípust kaptuk. A darab harmadik erőssége *Gálfy Marika* volt.

Spectator.

Zenei életünk

Országsszerte a hatvanéves **KODÁLY ZOLTÁN** ünnepelésének jegyében folytak le a legkiemelkedőbb zenei események. Ez az ünnepélyes hangulat teszi természetessé, hogy az elmúlt év utolsó heteiben Szegeden is nagyjelentőségű hangversenyekről és zenei érdekeltésű előadásokról emlékezhettek meg a zenei élet krónikása.

A **SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET** ünnepélyes keretek közt rendezte meg azt a hangversenyt, amellyel a „legjobb vidéki zenekar” cí-

méért és díjáért pályázott. A hangversenyt Tóth Dénes dr., a kiváló budapesti zeneesztétikus nyitotta meg „Lisztől Kodályig” c. tanulmánya felolvasásával. Az igen értékes tanulmány mintha kissé elvont lett volna. Közönségünk gyakorlatibb beállítottságú bevezető előadásokat kíván hallani, amelyek röviden és tanulságosan ismertették az előadandó műveket és szólnának néhány szót a vendégszereplő művészekről. Az utat Lisztől Kodályig a hangverseny úgy sem mutathatta be,

hiszen a magyar muzsikának Liszt és Kodály között kibontakozott közbülső fejlődési fokait nem jeleníthette meg egy-egy szám beiktatásával. Ilyen előzetes beállítás mellett azután a hangverseny első száma, Beethoven Sorszimfóniája, szinte úgy tűnt fel, mintha nem is ennek a hangversenynek keretében tartozott volna. A bevezetőnek erőszakolt tárgyköri korlátai ezenkívül még tévedésekre, balhiedelmekre is adhattak alkalmat, mert Kodály életművét úgy állította be, mintha az folytatása lenne Liszt törekvéseinek, — pedig Kodály magyarsága sokban csaknem ellentéte Liszt magyarságának. A közönség és a zsüri jelenlévő illusztris tagjai különben nem is a Lisztől Kodályig vezető útra, hanem a szegedi filharmonikusok művészi teljesítményére voltak kíváncsiak. És — bár egy hangversenyt mindig kissé kockázatos szimfóniával kezdeni, — a zenekar legnagyobb sikereinek egyikét éppen ennek előadásával aratta. A kissé óvatos kezdés ellenére az *V. Beethoven szimfónia* valóban tökéletes előadásban tűndöklött. Hasonlóképpen igazán nagyvonalú és bravúros volt Kodály *Galántai táncainak* és Liszt *Les Préludes* c. szimfonikus költeményének kidolgozása. Filharmonikánkat így még nem hallottuk szerepelni! *Török Mihály* pompás klarinétművész, Kodálynak az orgonamixturára emlékeztető jellegzetes hangszerelési technikájában az erők pompás kiegyensúlyozása, a szövevényes ritmikai képletek és problémák megoldásai valóban tökéletes művészi tudásról tanuskodtak, olyan tudásról, amely „vidéki zenekart” ritkán díszít. Fricsay Ferenc karnagy teljesítménye pedig egyenesen meglepő volt! Ez a zenekar az ő kezében talál igazán önmagára! A gondos kidolgozás, amely már szinte tulságban is aprólékos, jól kiegyensúlyozza fiatalos temperamentumát. Ha mostani vezénylőstílusát régebbi szerepléseivel összehasonlítjuk, már nem is lehet tulajdonképpen „fejlődésről” beszélni. Itt egy kiforrott, a legmagasabb igényekkel telített művésszel van dolgunk, aki mindenképp előtt nagy tudással, de egyben őszinte átéléssel vezeti zenekarát. Nemcsak ismeri, egyenesen új életre hívja a partitúra minden szólamát, a zenekar minden hangszerét. Nagyon helyesen nem dirigál kizárólag kívülről, mert a bravúroskodásnak nem áldozza fel a teljesítmény elérhető legmagasabb fokát. Amúgy sem fontos, hogy a dirigens „kívülről” tudja a partitúrát, jobb, ha „belülről” tudja: és ezt Fricsayról a

szó legnemesebb értelmében elmondhatjuk. Lényegesen önfékezőbbé lett már, s eruptív természete azért mégis minden fölényes nyugalom mellett oly szenvedelmesen éli át a zenei formulák hullámzását, hogy az átélésnek e foka csak kiváltságosokat szokott jellemezni. Hasonló elismerés illeti Fricsay karnagyot a *Böhémélet* és *Denevér* színházi előadásán kibontakozó vezénylő művészetéért. Érettsége, áttekinthető fölénye, óvatos és finom érzékenysége a Pataky, Lappó, Maleczky, Koréh, Ráskay és Raffay-együttes csodálatos összhangjában megtalálta méltó helyét. A filharmóniai hangversenyen, amelynek bizonyosan kijut legfelsőbb helyről is a megérdemelt elismerés, Lászlóffy Margit zongoraművész nő pazar technikával, könnyedén, de valóságos filozófiai elmélyüléssel játszotta el Liszt *Eszdúr zongarversenyét* — és filharmónikusaink mint kísérőegyüttes is pompásan beváltak, jobban, mint az évad első hangversenyén.

Arányaiban kisebb volt, de jelentőségében azért szinte egyenrangúnak tekinthetjük az EGYETEM BARÁTAI EGYESÜLETENEK KODÁLY-ÜNNEPSÉGÉT, amelyen Szógi Endre nagyértékű megállapításokban gazdag, tudományos alapossággal megírt előadását olvasta fel a nagy Mester életéről, művészetének értékeiről. Ebben az előadásban nemcsak a Mester élete, hanem művészi alkotásainak nagy hordereje is kibontakozott előttünk. Szógi Endre kifejtette, hogy nem „kodályizmus” kell, hanem művészet és magyarság és hogy Kodály művészete éppen ezt az ősi magyar szellemet teremtette meg zenénkben. A Mester a Nagyszombatban töltött gyermekkori éveiben templomi gyermekkarban szerepelt, és már itt töltekezett egyrészt az egyházi muzsika, másrészt a kóruskultúra öröké termékeny elemeivel, amelyek azután egész művészetét jellemzik. Kodály nyomán ez az új zenei magyarság átmegy a mindennapi életbe, s míg a hangszerkultúra, — bármennyire nélkülözhetetlen a hangszer a komoly zenepedagógiában, — sohasem lesz oly mértékben tömegkultúra, mint a társasénekek, amelyek varázsa mélyreható, és formáló erőként az énekkar tagjait és a közönséget egy művészi élményben egyesíti. — Szógi Endre megállapításait a Polgáriiskolai Tanárképző Főiskola Kamarakórusa pompásan érzékeltette. Kontrapunktikus és homofón kórusműveket hallottunk magasszínvonalú előadásban. Nemcsak a bájos Biciniákból kaptunk szemelvényeket,

hanem hallottunk olyan csodás gyermekdalfeldolgozást is, mint a *Katalinka*. Kodály kórusai is igazolják, hogy tévedés volna a helyes magyar zenei irányzatot csupán a kontrapunktikára korlátozni. A főiskolai Kamarakórus jó hanganyaga szinte festői ecsettel mutatta be, hogyan tudnak egy énekkar szólamai „lángra lobbani“, mint a szép Ady-kórusban (*Akik mindig elkésnek*). Ép ily nagyszerűen érzékeltette Szögi Endre együttese a lassan permelező esőt a *Norvég lányokban* (Veörös Sándor pompás verse!) A vezénylő Szögi professzor azután a *Köszöntőben* stílusosan fejezte ki az egybegyűlt közönségnek a nagy Mester iránt táplált hódoló érzelmeit.

Hogy az énekkultúra milyen arányokban terjed, azt fényesen igazolja nemcsak az alsóvárosi Mátyás- királykórus első szegedi bemutatkozása, hanem a budapesti Szt. Gergely Kórus szabadkai hangversenye is, amelyen a szabadkai Angolkisasszonyok tanárképzőjének énekkara is szerepelt. A Szt.

Gergely-kórust, mely ez alkalommal a klasszikus külföldi és mai magyar kórusművészet remekeit adta elő nagy felkészültséggel, *Faludi Béla* főiskolai tanár vezényelte igen művészi és komoly rátermettséggel.

Két olasz és egy szegedi szőlőművész hangversenyének is szép sikere volt, mint ahogyan NIKITA DE MAGALOFF zongoraestje és KORÉH ENDRE dalestje is, valóságos zenei eseményként nyújtott igazán tiszta műélvezetet. JANTIRO ANTONIO gordonkaművész, SIRIO PIOVESAN hegedűművész, Zathureczky tanítványa, és ILIN DUSAN hegedűművész, — mindhárman fiatal tehetségek, — nagy eredményre jogosítanak.

Végül meg kell említenünk, hogy az Egyetembarátok egyesületének utolsó előadódélutánján ANTOS KÁLMÁN, a kiváló szegedi orgonaművész és zenepedagógus a mai zene problémáiról igen érdekes és tanulságos előadást tartott.

K. I.

Művészet

TÁPAI ANTAL szoborkiállításának anyaga témájában sokféle: arcképek, vallásos tárgyú szobrok, jelképes ábrázolások és zsáner. A sokféle témával sokféle művészi tartalom is jelentkezik és a stílustörekvések is változnak. Mintázni tud, arcképei hasonlatosak és élettejesek. Ezek között önarcképei a legjobbak. Móra-portréja lárvaszerűen merev és vaskos. „Újságíró“ arcképében sok plasztikus finomság van.

Tápai akkor a legerősebb, midőn érzelmeiket, indulatokat kíván kifejezni. Ilyenkor mindig talál egy-egy kifejező mozdulatot s alakjainak minden porcikáján átremeg az indulat. E nemben Ecce Homo-ja, Saul-ja, viharban összefutó lovai, Csodalátó-ja szinte látomászerűek. Sok erő van markáns plasztikai formákból összeépített magyar arcaiban, de nyersegek. Némi rajzos elem ezeket jellegzetesebbé és erőteljesebbé tette volna.

Ami Tápai szobrainak meggyőző erejét gyengíti, az a stílusérzék hiánya. A tanulmányoszerű naturalizmusától az abstraháló, sematizáló törekvésig többféle stílussal próbálkozik, de egyik sem fakad mélyebb művészi ösztönből és ezért — legalább még most — nem tudja mondanivalóját tömören stílusba formulázni.

Tömönkény-szobra plasztikailag érdektelen. Egyébként is ez a sétára készülő városias külsejű úr kissé idegen itt Szegeden. Ha ez a szobor egy intim környezet számára szánt portré lenne, akkor is hiányzik belőle Tömönkény közvetlensége, mely éppen varázsának egyik eszköze volt. Ha azonban szabadba tervezett monumentális alkotás eredetijének kell tekintenünk, amely a tömegnek szól, nem találni meg benne a Szeged-környéki magyar ábrázolóját, a mai alföldkutatók nagy elődjét, aki belülről tudta meglátni és kielemezni embereinek titokzatos, akárki számára nem hozzáférhető, ritkán megnyilatkozó lelkét. Itt a szobrásznak nem annyira a visszamaradt arcképeket kellett volna nézegetni, hanem inkább Tömönkény írásaiba elmerülni s ezekből kiépíteni a nagy író lelki alakját. Ennek a lelki portrénak kellene sugározni az egész szoborból, hogy mellékalakok nélkül is, epigrammái tömörséggel az ő írói világának szimbólumává emelje ezt a művet.

VINKLER LÁSZLÓ kiállítása.

Képei megjelenésükben egyszerűek, atmoszférájuk tiszta, átlátszó és kompozíciójuk világos.

Első tekintetre ez a benyomás kap meg bennünket, de a további szemlélet

DÉLVIDÉKI SZEMLE

ARANYSÁRKÁNY. Kosztolányi De-
zső regénye. (Révai, 1942.)

Talán egyetlen Kosztolányi-regényben sem ragyognak olyan telten az élet friss színei, mint az „Aranyárkány”-ban. Egy majális leírásával kezdődik a regény, ennél üdőbb és mélyebb májusi kép nincs az egész világirodalomban, élet-, s halálkedv lángol itt, olyan távlattal, hogy antik etruszk ünnepségek „tréfázva mímelve” jut eszünkbe róla. Egy vidéki városban játsszák a történet, érettségire készülő diákok és tanáraik között, s egy felejthetetlen tanár-figura tragédiájáról, meg egy diák-szerелеmről szól, s arról a hullámverésről, amit ez a szerelem kelt a lelkükben. A képek, a stílus pontossága, s a végén olyan kozmikusan hatalmas tágal a mű, amelyenné csak kivételes remekművek tudnak tágulni. A világirodalomban, főként az újabbban, több kiváló regény tárja fel az ifjúság dzsungelszerű világát, — Kosztolányié ezek között is a legelsőik sorába tartozik. Nekünk, magyaroknak pedig különös kincs, különös érték: Kosztolányi ebben is megelőzte korát, a nyugat-európai fejlődést; igazi nagyságára csak most eszmélünk rá, az időnek bizonyos távlatából. Könyvtárunkban a kivételes remek sorában kell helyet kapnia az Aranyárkánynak; egy-egy új kiadása mindig ünnepi esemény, s hódolat a fölényes, nagyvonalú, teremtő lángelmének, a regényíró Kosztolányi fölülmulhatatlan művészetének.

ARANYKOPORSÓ. Móra Ferenc regénye. (Révai, 1942.)

Novellák, karcolatok, elbűvölő anekdoták mestere volt Móra Ferenc. De nemcsak a kis műfajokban, hanem a nagyobberejű próbákban is kitűnőnek bizonyult: elbeszélései ma is megragadnak és nagy regényeit ma is friss izgalommal olvassuk. Az „Ének a buza-mezőkről” mellett ilyen kiemelkedő nagy regény az „Aranykoporsó”, Diocletianus császár korának hatalmas képe. Móra Ferenc, aki mint régész is megbecsült nevet vívott ki magának és a népvándorlás korának egyik elismert szakértője volt, az archeológus biztonságával kelti életre a lenyűgöző történet folyamán a régmúlt idők alakjait, életét, szokásait. De a történelemben is az örök emberi érzelmek útját követi nyomom. Az álomszerűen szép szerelmi történetben szinte megbűvölten figyeljük annak a Móra Ferencnek a hangját, akinél lágyabb, szelídebben ragyogó

színekkel a bontakozó érzelmekről, az ifjúság harmatosan üde lelkéről aligha irtak. E szerlem háttérben hatalmas képekben festi meg a nagyszabású kort, páratlan hitellességgel ábrázolja az apróbb mozzanatait és nagy jeleneteit. Móra Ferenc nevét jól ismeri már a külföld is, Németországban sorra jelennek meg, nagy sikerrel, kitűnő regényei. Az „Aranykoporsó” gazdag munkásságának egyik legszebb alkotása. Új kiadásban jelenik meg most és ismét gyönyörködünk időtálló szépségében.

IDEGEN EMBEREK. Márai Sándor regénye. 2 köt. (Révai, 1942.)

Egy gyarmati fiatal bölcsészettan-hallgató ösztöndíjhoz jut és egy művészettörténeti kérdés kidolgozására külföldre utazik. Berlin és Németország után ép Párizs felé robot a vonata, mikor a regény kezdődik. De ahogyan Berlinben a „Café Romanisches” volt az otthona, párizsi élményei is a „Café du Dôme”-hoz, egy érdekes bohémársasághoz — melynek jól megrajzolt alakjai az orosz Vasziljef, Borsi, a magyar szobrász, Emile Boudin mérnök — és a Quartier Latin kis vendéglőjéhez fűződnek. Csupán ezt a fajta Párizst írja le Márai, köznap franczia és párizsi argot-kifejezésekkel fűszerezett nyelven, szajnai kirándulással, alantas mulatóhelyek verisztikus leírásával keverten. Az ifjú ösztöndíjas, ha be is kukkant a Bibliothèque Nationale-ba, a másik, az igazibb Párizsról nem tud és nem is akar kimerítő ismereteket szerezni. Pénze elfogy. Nyomorogva keresi kenyerét, de azzal az érzéssel, hogy valami kifinomultabb, igazi franczia életet él, és hogy sikerült elszakítania minden szálát, ami a Gyarmathoz fűzte. Ezt az illuzióját megerősíti egy franczia lány, aki magával viszi hazájába, Bretagneba. S itt a bretagnei táj és halászélet pompás rajzát kapjuk a szerelmesek önfeledt időtöltésének ábrázolásában. Am a szenvedély hamarosan kiég és hőstünk tudatára ébred annak, hogy idegen, „sale étranger” maradt ő mégis csak egy a franczia lány, mint egyáltalán a francziák számára. Jegyet vált haza, Gyarmatra.

A GYERTYÁK CSONKIG ÉGNEK. Márai Sándor új regénye. (Révai, 1942.)

Irodalmi életünk kimagasló eseménye Márai Sándor egy-egy regényének megjelenése. Az új magyar próza nagymestere ő, minden egyes könyve a sti-

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

lus friss meglepetéseivel ragad el, de egyben izzó problémákat is vet föl. Az élet veszélyessége valkmerő hősiességre készteti, vagy tisztult bölcseségre tanítja hőseit. Sz ezek a hősök, amint hunyt szemmel vetik magukat végzetük kalandjába; vagy amint fölényes érettséggel szemlélik a világ színházának játékát: valóban köztünk élő, a személyes ismeretség megdöbbenő emlékével ható emberek. Örök emberek és mégis kortársaink. Sorsukban a mi korunk szívverése lüktet. S az író, aki régebbi munkáiban az epikus szerkesztés nagyvonalúságával döbentett meg, új műveiben egyetlen lázasan drámai pillanatba sűríti történetét. Két férfi, két régi barát és vetélytárs drámája pereg le új regényében is, egyetlen éjszakán, egy ünnepi hangulatú vacsora keretében, „amíg a gyertyák csonkig égnek.“ De ez a pár óra elég hozzá, hogy a két ember kapcsolatainak, egy házasságnak és egy szerelemnek minden szövevénye föltáruljon, hogy ráeszméljünk a sors fojtogató hatalmára; elég hozzá, hogy az író egyetlen látogatásba rögzítse a világ képét s elénk villantsa tragikus és megindítóan szép életünk értelmét és hiúságát, sorsunk veszélyeit, az öröm és szenvedés hatalmát.

TEGNAP. Kolozsvári Grandpierre regénye. (Révai, 1942).

A modern magyar regényírás egyik legmankásabb egyéniségének, Kolozsvári Grandpierre Emilnek ez a könyve irodalmi életünk komoly eseménye. Hőse a gyermekkor első emlékeitől a férfikorig egész életét elbeszéli, és nyomköveti mindazokat a külső és belső hatásokat, amelyek lelki fejlődését módosították. E kérdésekhez ebben a formájukban még nem nyult magyar író, senki sem tárta fel ilyen részletesen és izgalmasan a család, az iskola hatását az egyéniségre, senki nem rajzolta meg ilyen élénk színekkel a lélek harcát az egyéni életért. Az író a pályaválasztás sokat emlegetett problémájáról éppoly mély ismerettel beszél, mint arról, milyen fölfogás alakul ki az ifjában a körülmények nyomására a szerelemlről. Egy lélek fejlődésének magávalragadó története a különösen éles lélektani érzékkel, bátran és könyörtelenül megírt könyv. De nemcsak egy lélek története: a hős életének és lelkivilágának elemzésével párhuzamosan a szerző a középosztály annyira időszerű kérdését is boncoló-kés alá veszi, és éppen azokra a mozzanatokra mutat rá, amelyeket tudó-

mányos módszerekkel nem is lehet megközelíteni: a középosztály életének egész alakata megmutatkozik előttünk, azokkal a veszedelmes következményekkel együtt, amelyek ebből az életformából származnak. Megrázó írás, mély bravuros formájával is új utak felé mutat.

MIRE A FÁK MEGNŐNEK. Wass Albert regénye. (Révai, 1942).

Wass Albert az erdélyi irodalom újabb nemzedékének kimagasló alakja. Első regénye, a külföldön is nagy sikert aratott „Farkasverem“ óta kivételes figyelemmel kíséri pályáját a kritika és a közönség. Egyike ő a választott keveseknek, akiknek sikerült megteremtteniök azt az egyensúlyt, amelyben egyéni és nemzeti sors egyesül, úgyhogy az egyéni sorsában, életében a nemzeti élet hordozója. Új regénye a Bach-korszakbeli Erdély világába vezet. Lerombolt udvarházak körül, földült otthonokban kezdődik el újra a magyar élet, mint a történelem folyamán már annyiszor. A magyarság egyszerre két ellenféllel küzd: az ellene szított nemzetiségekkel, meg a minduntalan lázadást sejtő rideg kormányzattal. És mégis dolgoznia kell, felépítenie az otthonokat, visszaszerezni a közösségi élet melegét. Valahogyan úgy, ahogyan a mi időnkben, kilencven év múlva, új pusztulás és társadalmi megrázkódtatás után indult meg a magyar élet fölépítése Erdélyben. A regény minden egyes lapján a történelmi idők súlyát, mély feszültségét érezzük, s a Mezőség őszi ragyogású tájait látjuk. De Wass Albert könyvét nemcsak melegségnél színeinek varázslata, emberábrázolásának hatalmas ereje teszi felejthetlenné, hanem a múlt és a jelen közti megragadó, titokzatos kapcsolat is.

KOSÁRYNÉ RÉZ LOLA: Asszonybeszéd. (Singer és Wolfner, 1943).

A ma asszonyának, az ezer gonddal küzdő feleségnek, a szerető, aggódó anyának sok-sok problémája foglalkoztatta minden eddigi regényében is Kosáryné Réz Lolát. Még humoros írásaiból sem hiányzik az asszonyok mindennapi életének sok küzködése, komoly regényeiben pedig a legnagyobb boldogság mögött is érezteti, hogy a napsugaras hepy end csak a mesékben zavartalan, az életben minden boldog percért küzdeni, fizetni kell.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

Új, nagy regényében, az „Asszonybeszéd”-ben Kosáryné Réz Lola öt egymást követő nemzedék életében, egy egész évszázadot felölelő korban néz szembe az asszonyi élet problémáival. Asszonyokról ír, akik jók és önfeláldozók voltak, de mert a tömegnél, a nagy átlagnál különbek, mert gondolkoztak, tanulni akartak és nem vetették magukat vakon alá a kor babonáinak, az élet sok kérdésével néztek szembe, a maguk szemével akartak nézni, a maguk fejével gondolkozni; korukkal és környezetükkel állandó összeütközésbe kerültek.

A nagyszabású regényciklus a török hódoltság idejében kezdődik. Főúri várban vagyunk, de békés élet helyett portyázó hadaktól való rettegés tartja ébren a vár népét, urat úgy, mint jobbágy népet. Mikor a vár úrnője özvegy lesz, elúszik, mert nem tudott olyan lenni, amilyennek a kor felfogása szerint, az asszonynak lenni kell. A lánya már egyszerűbb nemesi udvarházban nő fel, az unokája bányászfár felesége lesz, így ismeri meg a polgárasszony életét. Most egy nemzedék újra visszakerül kastélyba, de az unoka újra mesterasszony, és a dédunoka jobbágykunyhóban pillantja meg a napvilágot.

A regény lebilincselően izgalmas, a korfestés mesteri és az asszonyok olyan húsból-vérből valók, mint amilyenek csak a kiváltságos írók tudják őket századok távlatából életre kelteni.

IDEGEN KÖLTŐK. Kosztolányi Dezső hátrahagyott versfordításai. Sajtó alá rendezte és bevezette Illyés Gyula. (Révai é. n.)

Szabadka, Szekszárd, Baja, Szeged, Pest és Bécs között századunk első évtizedében megható és érdekes levelezés folyik. Akik a leveleket írják, fiatal költők, s amiről írnak: csupa irodalmi kérdés, a hírek is az irodalomról beszélnek. Az egyik levelező Kosztolányi. Pályája első lépéseit teszi és tarsolyában ott az egész világirodalom. Német romantikusokat és francia dekadenseket fordít. Megejti egy-egy szép vers, izgatottan tudósítja barátait nagy élményéről s azon melegebben el is küldi a fordítást. Így verődik össze az új magyar költészet nagy nemzedéke, így az a nemzedék, amely kétszeresen is megajándékozta nemzetét: a maga remekműveivel, és a külföldi remekek méltó fordításával. Ilyen lázzal, ilyen odaadással, a szolgáltatnak ezzel a hevélvel talán csak Ka-

zinczyék fordítottak. Amikor később, évtizedek múltán, megjelenik Kosztolányi hatalmas gyűjteménye, a „Modern költők” — élete egyik nagy szenvedélyének gyümölcset adja át a magyarságnak. Ez a hatalmas gyűjtemény azonban csak egy részét foglalja magában Kosztolányi fordításainak. Tolmácsoló művészete pedig a „Modern költők” megjelenése után bontakozott ki teljes gazdagságában. Szinte már nem is ismert akadályt s egyformán bravurosan adta vissza Valéry intellektuális pátozát, meg a japán és kínai költők leheletszerű szépségeit. Ezt a kötetben eddig meg nem jelent, páratlanul gazdag és értékes anyagot most „Idégen költők” címen Illyés Gyula rendezte sajtó alá. Ez a mű a magyar fordítás-irodalomnak egyik örökértékű alkotása; csupa szép vers, csupa remek tolmácsolás.

ELSŐ SZERELEM. *Turgenyev regénye.* (Révai, 1942).

Turgenyev az első név az orosz irodalomban, amely egész Európát meghódította. Hazájában rajongtak érte, de makacs ellenfelei is támadtak, külföldön azonban egyhangú elismeréssel fogadták és olyan mesterek szegődtek hírnevének szolgálatába, mint Prosper Mérimée. Nincs benne semmi a jellegzetes orosz írók formátlanságából és ziláltságából; Turgenyev meggyőződéssel esztéta volt, szerette a tiszta formákat s azokat az álomszerűen átetsző szkenzeteket, amelyekben az orosz világ nem a maga zaklatottságában, hanem átfinomodva jelenik meg. Alakjai, úgy érezzük néha, ködben élnek, vagy valami páras sugárzásban; Turgenyev számára nem a kemény vonalak a fontosak, hanem az a légkör, amely az emberekből árad, az embereket körülveszi; — ma nem egyszer úgy tűnik, mintha a modern, hangulati világba alászálló regény első előfutárja volna. Talán még a regényénél is tökéletesebb mestere a novellának, meg az elbeszélés ama formájának, amelyet kisregénynek szoktunk nevezni. Ilyen az első szerelem is. Hőse első személyben mondja el szerelmének történetét, s oly csodálatosan érzékelteti a kamaszévek izgatott és rajongó hangulatát, bizonytalanságát és vakmerőségét, hogy ezt a művészetet a modern lélektanon iskolázott írók sem tudják túlszárnyalni. Felejtethetetlen idill az Első szerelem, a világirodalom remeke. A kitűnő fordítás Rónay György munkája.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 FEBRUÁR

II. ÉVF. 2. SZÁM.

A hatvanéves Kodály és a magyar kórusművészet

A Z 1942. ÉV Kodály Zoltánnak, a nagy magyar zenei fejedelemnek születését hozza emlékünkbé. Ennek hatvanadik fordulóját ünnepli ország-világ. Kodály mesteri kezével szőtt szűrvesz magára a magyar énekes- és hangszeres világ. Díszbe öltözik a tudományos élet is. Mert Kodály mindenkinek adott, bőkezűen osztva lelkének gazdag ajándékait. Eleinte sokan nem akarták, talán nem is tudták ezt a kincset észrevenni. Amikor már külföldön diadalmaskodik a Kodály-zene, itthon kevesen vallják magukénak, csak azok, akik valóban magyarul éreznek. A többség elzárkózik előle. Nem is értheti, mert az idegen szellemű rossz zene olyan mélyen kapaszkodott a nemzettestbe, hogy azt gyökeresen kiirtani máig sem sikerült.

A hitetlenek taborának fokozatos gyengülésével azonban erősödik a hívők serege. „Mindennap meghal az új eszmének egy-egy ellenzője — mondja Sík Sándor —, s mindennap születik valaki, aki már ebben nő föl“. Lassan-lassan sokan születtek, és sokan nőttek föl! Kodály nem erőszakolta műveinek megszólaltatását. Ezt ellenzői és üldözői hirdették. Egyetlen tanítványa sem tud arról, hogy örök élményű tanítási óráin saját műveiről szólt volna. Zenejének máshol sem volt személyes propagálója. A valódi érték előbb-utóbb utat tör magának a maradiság, sőt a tudatlanság hegy-óriásán keresztül, mesterséges robbantás nélkül, a lángelme természetes erejével. Így terjedt el Kodály zenéje is, magától. Kodály művészete nem öncélú, hanem egyetemes, nemzeti. „Nem kodályizmus kell — írja nekem a Mester egyik levelében, — hanem művészet és magyarság, hívják bárkinek, aki ezt képviseli.“

Amikor tehát Kodályt 60-ik születése évében a magyar nép az emlékezés hangján hálával idézi, s hazafiúi szeretettel köszönti, evvel voltaképpen magát becsüli meg. Hálásak lehetünk Istenünknek mi magyarok, hogy őt nekünk adta. Hosszú volt az út az általános elismerés állomásáig! Sok munka, törődés, vajúdás, fajtájáért való aggódás, nem egyszer megnemértés kísérték. De történelmi hivatástudata nem hagyta nyugodni s ma a hatvanéves Mestert büszkén és boldogan vallja magáénak a megnagyobbodott Magyarország!

1882. december 16-án — ugyanazon a napon, amelyen Beethoven — Kecskeméten született. A híros városban ringott a bölcsője. Ovodás és kisiskolás korát Galántán tölti. Az elemi iskola ülteti lelkébe azt a magot, amelyből később világhírű gyermekkarai virágoznak ki. A szülői otthon egészséges, tiszta zenei légköre alkotó hajlamának szerencsés melegágya. A nép dalaiban, táncaiban való gyermekgyönyörködése a magyar népzene felé vonzódásának kezdeti megnyilatkozása. Kilencéves korában Nagyszombatba kerül, ahol atyja állomásfőnök. Középiskolai tanulmányait az itteni katolikus gimnáziumban végzi s hamarosan bekerül a székesegyház kórusába. Így ő is, mint a világ nagy zeneszerzőinek legtöbbje, az Isten házából indul el, s zenei pályáját énekesfiúként kezdi. Az Úrnak nyílnak meg először éneklő ajkai. Hozzá szól először lelkének húrjain. Itt jegyzi el magát az egyházi zenével. A szent-zene hangjai megihletik, s már 15 éves korában misét, offertoriumot, Ave Mariát ír. Majd zenekari nyitányt és kisebb kamarazene-műveket alkot. Érettségi után Budapestre a zeneakadémiára és az Eötvös-kollégiumba kerül. Párhuzamosan folytatja művészi és tudományos tanulmányait. Ezeknek befejeztével zeneszerzői, — tanári — és bölcsészdoktori oklevelet szerez.

Már ebben az időben mind tudományos, mind zenei téren figyelemreméltó eredményeket mutat fel. Elhivatottsága és küldetése azonban a zene művelését jelöli ki élete főcéljául. Sokat foglalkoztatja a magyar zene megvalósításának földadata. Fajunk zenéjének hátramaradottsága elhatározó lépésre serkenti: valóra váltani Liszt Ferenc álmát, „neki vágni Magyarország legpusztább vidékeinek.“

1905-ben indul el népdalgyűjtő útjára: a magyarság zenei kincseinek keresésére, kiásására és feltárására. 1906 óta Bartók Bélával együtt folytatja ezt a munkát. Talán nem véletlen, hogy ebben az időben szólal meg Ady Endre „Új verseivel“ és Bartók modern zenekari szvitjével. „A három géniuszt — írja Szabolcsi Bence — ki itt útján elindult, végzettszerű elhivatottsággal tör utat annak az új gondolatnak, hogy a magyarság legmélyebb lényege még felfedezetlen, hogy a magyar föld lebéklyózott energiái felszabadítóikra várnak, s ez energiák nélkül nincs alkotás, nincs nemzet, nincs kultúra.“

Az első világháború kezdetéig tartó szakadatlan gyűjtőmunka eredménye: a több ezer dallam. Ezekből az ősi, egyetemes magyar kultúra hangja csendül ki. A kibányászott kincs további sorsát illetően Kodályra nagy földadatok várnak. Az új zenének az ősi népzeneből kell kikristályosodnia, felvértezve a nyugati tudás fegyverzetével. Csakis így lehet odaállítani, egyenrangú tényezőként, a nagy nemzetek zenéje mellé. Kodály Berlinbe, majd Párisba utazik, s onnan — különösen Debussy hatása alatt — a nyugati tudástól megizmosodva tér haza. 1907-ben elfoglalja a zeneművészeti főiskola zeneszerzéstani katedráját. Tisztán látja teendőit mind a nevelés, mind az alkotás terén. „Tökéletesen művészi, magyar énekelni- és zenélnivalót kell adni a magyarnak. Ez forraszt össze bennünket, s a külföld előtt is megbecsülést és tiszteletet szerez. A zenének át kell mennie a mindennapi életbe, hogy ne csak ünnepi

aktus legyen. *Jó zenét kell adni — mondta Kodály — hogy megkedveljék. Eddig nem volt mit megkedvelni.*“

Ezekkel a gondolatokkal fog hozzá az ifjú művész a magvetéshez, a kemény magyar zenei ugar szántásához. Bármerre tekint, mindenütt hiányokat lát. Küldetésének tudatában kezdi el a mult mulasztásainak helyrehozását. Bizva tudásában, a magyar faj iránti olthatatlan szeretetében, népének építő erejében és jövőjében, a nagy harc megvívását, a végső győzelembe vetett rendíthetetlen hittel bátran vállalja. Kemény munka és szívós ellenállás után, sok rosszakarat és tudatlanság viszontagságaival dacolva, tervszerűen hódítja meg a területeket. Legyőzi a rosszat, s nyomában új zené fakad. A szegényes, dohoslevegőjű, omladozó zenei kunyhók helyébe erős, egészséges, hatalmas palotákat emel. A kopár muzsika földjét termékennyé varázsolja, hogy minden magyar testvére számára biztosítson magyar stílusú zenei hajlékot s vitamindús zenei táplálékot.

A külön-külön és együttesen idegen nyelven beszélő hangszereket, énekhangokat tanítgatja magyar szóra, az 1906—1920 közötti időben termő s már akkor a külföld előtt is nagyraértékelt zenekari-, kamarazene-, zongora-, hegedű-, gordonka- és szólóének műveivel. 1923-ban kerül bemutatásra, s indul világhódító útjára „*Psalmus Hungaricus*“ című magyar zsoltára, a magyar léleknek, hitnek, reménységnek csodálatos fohászkodása, az igazi magyar zene első monumentális alkotása.

De nemcsak ezeket a tájakat kellett bejárnia, és meghódítania. Sok helyen van még szükség a kodályi-magyarosításra. Figyelme a színpad felé fordul. Megírja az első népi daljátékot, a „Háry Jánost“. Majd ezt követi a „Székelyfonó“. A magyar népzene ezekkel bevonul az operaházba, s így megnyílik útja a városi lakosság szélesebb köreihez. Az előbbi, szvit formájában az egész világon hangversenyek küzkedvelt műsordarabjává lesz. Kodályt azonban nem kápráztatják el a sikerek. *Nem magáért muzsikál. Művein keresztül egy nemzet hangja szólal meg.* Kodály akkor örül, ha fajtája meghallja ezt a hangot. Először bátortalanul, de megszólal a visszhang: a csákvári földművesek ajkán „Háry János“ dallamai csendülnek föl (1929), a budapesti és a pápai polgári leányiskolások lelkét a „Székelyfonó“ dallamai igézik meg.

Zenekar, hangszerek, színpad tehát már kaptak szép magyar zenei öltözetet. Az énekesek apraja-nagyja azonban még idegen dallamokkal küzködik. Itt pedig égetően sürgős a tennivaló! Erről a területről különösen sok ellenséget kell kiűzni. A magyar nézők, rétek virágos kertjében nagyon elszaporodott a gaz. Tisztogató munkája dalaival és népdalfeldolgozásaival gyomlálja, nyesegeti az idegen hajtásokat. Az előbbiekkal énekesek számára ad eddig nem ismert mélységű, színmagyar énekelnivalót. Népdalfeldolgozásaiban pedig az emberi élet minden vonatkozását tökéletes formában és gazdag tartalommal kifejező régi dallamok új szint, csodálatos kiteljesülést nyernek. Ezek a feldolgozások mesteriek. Kodály sohasem átíró, hanem mindig önmagából teremtő. Egyöntetűen beszél a magyar muzsika anyanyelvén, mert mindenütt a nemzeti lélek titká szól ki belőle — állapítja meg Molnár Antal. Feldolgozásaiban

dallam és ellenpont egyazon lélekből sarjadt. Lelke úgy forrott össze a magyar népdallal, mint Baché a koráléval.

Kodály tudja, hogy mélyebb zenei műveltség mindig csak ott fejlődhetett ki, ahol ennek ének volt az alapja. Már színpadi zenéből és a „Psalmus“-ból is kitűnik, hogy mennyire szíve szerint való az ének. Különösen közel áll a „nagy harmónia kialakításához“ a közösségi érzést teremtő karének. „Nekünk tömegeket kell a zenéhez vezetni — mondta nekem egyik beszélgetésünk során. — A hangszerkultúra sohasem lehet tömegkultúra. Ezer hangszert játszó ember közül alig egynek a keze alkalmas arra, hogy húszévi tanulás után legyőzze a technikai nehézségeket. Mi lesz a többivel? Ezeket is elválaszthatja a zene lelkétől a hangszer, amelylyel esetleg csak a kezük érintkezik. Ebben a drága világban figyelemreméltó hangszer a gége. *Milyen más kapcsolat az a zene lelkével, ha valakinek saját testében szólal meg a zene!*“

Jól felszerelt szellemi hadseregével tehát az énekes-zene meghódítására indul. Megteremti a minden ízében magyar dal- és énekkari művészetet. *Igazi hangszere az énekhang.* Énekes művei a magyar szó zenéjét zengik. A magyar tájat, a magyar földet jelenítik meg.

Kodály álma: a magyar zenélő közösség kialakítása, az éneklő Magyarország. Beteljesülésének útja csak a társaséneklésen, az énekkaron át vezethet. De az énekkari kultúra palotájának építését alulról kell kezdeni. Kodály mindenekelőtt az „alápincézésről“ gondoskodik. A közös magyar énekszót először a gyermekek ajkán szólaltatja meg. „*Senki sem túlságosan nagy arra — mondja —, hogy a kicsinyeknek írjon. Sőt igyekeznie kell, hogy elég nagy legyen rá.* Ha Erkel Ferenc csak egy-két kart írt volna a gyermekeknek, ma többen hallgatnák operáit.“

1925—29. között jelennek meg első gyermek-kórusai, 1926-ban Borus Endre fővárosi polgáristáitól, a Wesselényi-utcai fiúktól halunk belőlük izelítőt. 1929-ben már gyermekkari hangversenyen érnek el döntő sikert.

Kodály valóban igyekezett elég nagy lenni arra, hogy a kicsinyeknek írjon. Mélységes emberszeretetével a gyermeklélek tökéletes ismerője és értékelője beülteti az ifjú szívek fogékony talajába a magyar zene palántáit. Ezek azután egész életútjukat kísérő terebélyes fává növekednek. *Kodály épen a gyermekeknek adott a legtöbbet: a nincsteleneket gazdagokká tette.* Mintha körükben érezné magát a legotthonosabban. Ifjúságát idézi velük! Gyermekkarai a játékos derű, a gondtalan, ujjongó öröm, üde csengés, valóságos érzés, hazafias szellem nemes ötvözete: valódi gyermeki énekdrágakövek. Egyszerűségükben is művésziek, kicsinységükben is hatalmasak. Csakis így léphettek hangversenydobogóra, válhattak világkülönlegessékké (még Japánban is éneklük!), lehettek a magyar énekkari nevelés megújulásának alappilléreivé, s magasodhattak klasszikus műremekekké.

A nagyszombati székesegyház egykori kis énekes, élete végéig hordozza, s művein át sugározza a szent-zenétől átítatott lelkének vallásosságát. Gyermekkarai között is kiemelkedő jelentő-

ségű az „Öt Tantum Ergo“ egy-, két- és háromszólamú Isten-dicsé-
rései. Ezek Kodály vallásos lelkületét vetítik elénk.

A gyermeklelkek megérezték, megértették és megszerették Ko-
dálnak az ő nyelvükön szóló hangját, és évről-évre mind több iskola
nyitja meg kapuit Kodály zenéjének befogadására. Ez újabb gyer-
mekkarok alkotására ösztönzi a Mestert. (A magyar történelem
mélységeibe hatoló „Lengyel László-játék“, és „Villő“; a népi val-
lásosságot kifejező „Jelenti magát Jézus“, „Vízkereszt“; a karácso-
nyoi hangulatot tömjénező „Angyalok és pásztorok“, „Karácsonyi
pásztortánc“; a légies finomságú, álomba simogató „Esti dal“; a
klasszikus humorú „Süket sógor“; a piros hátú katicabogárkával be-
szélgető „Katalinka“; a kantáta számba menő „Pünkösddőlő“ stb.).
A karéneklés minél tökéletesebbé tételére megírja a „Bicinia Hun-
garica, bevezető a kétszólamú éneklésbe“ c. művét. Valóságos ének-
iskola, a több-szólamú éneklés előkészítő iskolája. Hézagpótló mun-
ka. Kodály egyik legnagyobb ajándéka a magyar gyermekeknek!
„Galántai Népiskola, — olvassuk az előszóban — mezítlábas pajtá-
saim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém öt-
ven év kódén át. Hajigáló, verekedő, fészek-kiszedő, semmitől meg
nem ijedő, talpig derék fiúk; dalos, táncos, illedelmes, jódolgú lá-
nyok: hova lettetek? Ha minket akkor effélékre (s még egyre-
másra) megtanítanak: be más életet teremthetünk volna ebben a
kis országban! Így azokra marad, akik most kezdik tanulni, hogy
nem sokat ér, ha magunknak dalolunk, szebb, ha ketten összeda-
lznak. Aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy
Harmónia, amiben mind egyek leszünk.“ A Bicinia darabjai mind
énekpedagógiai, mind művészi szempontból kiemelkedő jelentősé-
gűek.

Kodály gyermek- és egynemű-karainak nagyrészt női- (leány)
és férfi (diák-) kórusok is énekelhetik. De ő ezek számára külön-
külön is írt sajátos jellegű műveket. Az előbbieket („Hegyi éjsza-
kák“, „Este“) a tündéri női-hangok, az utóbbiak („Bordal“, „Huszt“,
„Katonadal“ stb.) a komor férfihangok megszemélyesítői. Az el-
csépelet dalárda-stílus magyartalan, erőszakolt, tömény harmóniak-
tól hemzsegő, dallamtalanságban sínylődő, silány tákolmányaival
szemben megmutatja, hogyan kell igazi férfikari műveket írni.
Az ő kórus-írása a polifónia, énekkari stílusa a dallami elv, a voká-
lis ellenpont. „Kodály zenéjének a szükszavú, csak a legszüksége-
sebbre szorítókozó sűrítettsége a főjellelvonása“ olvassuk Tóth Ala-
dárnál.

Legtöbb eredményt Kodály mégis az addig nagyon mostohán
kezelt vegyeskar életrehívásától vár. A világirodalom legszebb kó-
russzerzeményei minden időkben főleg vegyeskarra íródtak. A fér-
fiak és nők vegyeskara a legszélesebb skálájú, legszínesebb, legtöbb
lehetőséget nyújtó kórus-zene. Az énekszó „zenekara“, a vox hu-
mana „hangszerkirálya“. Kodály gyermekkaraival alapozta meg a
magyar kórus-zene palotáját, melynek díszes tetőzetét a felnőttek
világi-, magasbanyúló tornyát pedig egyházi vegyeskarai jelké-
pezik.

Az izzó magyarsággal és klasszikusan szövevényes szólamveze-
téssel megírt, kíséret nélküli (a capella) kórusaiban a renaissance

énekkultúra nemes hagyományai kelnek életre. A „Székely keserves“-ben, a „Molnár Anna“-ban a tragikus erdélyi lelket; a „Köszöntő“-ben, a „Mátrai képek“-ben (valóságos karszimfónia!) a de-rűsebb, színesebb Királyhágón-inneni magyarságot rajzolja élénk oly mélyen, mint semmiféle néprajzi, földrajzi leírás. Az enyészet ellentmondást nem tűrő parancsának komor hangja csendül ki az „Öregek“-ből; ennek befejező akkordja a beteljesülést hirdeti fen-ségesen. Sötét szomorúságában is az élet nagy teljességének győ-zelmes napsugarát érezteti az Ady versére írt „Akik mindig elkés-nek“. Ködösen napfényes hangulatot áraszt a „Norvég leányok“. A törhetetlen hit szava csendül ki a „Jézus és a kufárok“ című művéből, Kodály leghatalmasabb motettájából, és a vallásos zenénk csúcspontját jelentő „Budavári Te deum“-ból.

A Berzsenyi ódájára írt „Magyarokhoz“ c. bármely énekkar-típustól megszólaltatható, megrendítő kánonjából mélységesen be-lénk vésődik a költő látnoki szava; amit kötelező iskolai olvasmá-nyaink során különben csakúgy elengedünk a fülünk mellett. A ze-nekköltő ereje hatalmas életerőt ad az írott szónak, elgondolt gon-dolatnak. „Forr a világ bús tengere, ó magyar, a föld lakóit vérbe mártott töre dühös viadalra készíti“, — szól a költő figyelmeztető szava. Ébresszük fel nemzeti lelkünket, jöhet akkor ezer veszély, nem félhetünk semmitől. A nemzeti öntudatra ébredés, a veszé-lyekkel bátran való szembenézés megerősít hitünkben, küzdelmünk-ben, igazságos győzelmünkben, hiszen „nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.“ *De ez a mű, mintha Kodály önarcképe is lenne.* Elindul egyedül, nem sajnálva egészségét, sza-bad idejét, végtelen fáradtsággal feltárja a magyarság zenei érzé-sének óriási kincsesbányáját, a többezernyi népdalt. Három-négy nemzedék munkáját végzi el egymaga. És ebből a feltárásból Isten adta génuszával megteremti a legmagasabbrendű magyar ze-nét, amely egyesíti a falút és a várost, az egész nemzetet. Éb-resztgeti alvó nemzeti lelkünket, a maga példájával mutat utat, hogy támadások, dühös viadatok, ezer veszély ellenére is diadalmas-kodik az erő és a tehetség!

A nagy Magvető termése beérik. Nem sokaság kell ehhez, ha-nem lélek. És szabaddá lesz népe s vele együtt tesz csuda dolgo-kat! A néppel való egyesüléséből magyar zenei nyelven beszélő, költői remekművek születnek.

Működése új, lendületes életet fakaszt a zenevilágban. Mind a tudományos élet, mind a nevelés és az alkotás ereiben friss vér kering. Híre túl jut az ország határain. Egyéni mondanivalóinak hatásától talán egyetlen mai zeneszerző sem mentesül. Mint diri-gens-művész, tudós és nevelő is új utakat, világos elveket, mód-szereket példáz a nemzetközi művészi és tudományos világnak.

Boldog az a nép, amely őt fiának mondhatja!

SZÜGI ENDRE

Magyar szemmel Tusnádtól Isztanbulig

SZERETEK UTAZNI. Nem időtöltésből, nem is tudós adatgyűjtés kedvéért. Az utazás nekem az, ami az olvasás, a művelteteknek egy fajtája. Mikor olvasok, a költők lelkét vizsgálom, gazdagságát élvezem, az embert csodálom bennük. Mikor utazom, a világ képeskönyvét forgatom. Ami ott elem kerül, éppolyan beszédessé válik, mint a remekírók föllapozott kötetei, csak szem kell hozzá, mely ezt az írást is tudja olvasni, egy kissé a felfedezők szeme.

Utazásaim felfedező utak szoktak lenni — Európában. Azt szoktam felfedezni a magam számára, amit már évezredek vagy századok óta ismer a világ, de nekem csak holt betű és adat mindaddig, míg vele nem találkoztam. Ilyen találkozások alkalmával lesz a betűből, adatból és leckéből élet. Az áhítatos helyeket szeretem: amit az Isten szépnek teremtett, vagy az ember szépnek alkotott. Vágyaim netovábbját, Itáliát keresztül-kasul járhattam, az Alpok világát megismerhettem, Párizs szépségeiben elgyönyörködhettem, London múzeumainak kincseit szemtől-szembe láthattam. Volt még néhány adósságom: a Hagia Sophia, az Akropolisz és a burgosi dóm. Diákkorom óta élt bennem a vágy, hogy megláthassam őket. Mind a háromnak a képe ott függött az iskolánkban a folyosónk falán. Sokszor elábrándoztam előttük; egészen másként néztem rájuk, mint az iskolai szemléltető képekre szoktak nézni. Szébbek, többek, beszédesebbek voltak: az ígért földjét jelentették számomra.

Sokáig kellett várnom, míg legalább az első kettőhöz eljuthattam, de nem volt okom megbánni az idő múlását, mert közben megtanultam utazni és látni. Mert mit ér az áhítatos hely, ha nincs meg hozzá a szem, mely észrevegye rajta a szépet, a fonségest, a szentet?

Ezt az írást konstantinápolyi „zarándokútam“ emlékének szánom.

Nem utirajzot akarok írni, arra nincs terem. *Keyserlinget* sem akarom utánozni, aki ezt a címet adta utikönyvének: *Das Reisetagebuch eines Philosophen*. A filozófus szemével nem tudok nézni, földrajzot, néprajzot, történelmet nem akarok írni. Úgy számolok be úti élményeimről, ahogyan olvasmányaimról, a könyvekről szok-

tam. Nem az esztétikus vagy az irodalomtörténetíró, hanem az olvasó, a műélvező szemével.

Nem rohantam egyenesen Isztanbulnak vonaton végig a Balkánon. Lassan, kerülővel, megállásokkal utaztam. Élvezni akartam az odavezető út nyújtotta szépségeket is.

Így lett utamnak első állomása *Tusnád*. Meg kellett nézmem az Olt völgyének ezt a szépséges darabját, mert a képe teljesen kidolgozottan élt bennem, noha a tájat magát sohasem láttam. Még ábrázolva sem. Nem is annyira maga a táj élt bennem, hanem a táj lelke, bár ez a szó: *Tusnád* nekem mindig folyót, hegyet, fenyőt, illatot, csobogást jelentett.

A magyar irodalomnak egy nem sokaktól ismert remeke tette számomra olyan kedvessé ezt a helyet, Prohászkanak egy háromoldalas prózai remeke: *Tusnád-fürdő*. Semmivel sem kevesebb ez az írás, mint Petőfinek híres alföldi tájképei. Semmivel sem kevesebb, de valamivel több. Nemcsak a táj rajzát és hangulatát adja, hanem a lelkét is. És még az én lelkemnek is ad valamit. Tükörré válik a prohászkaírásmű: magamat láthatom benne és az Istent. Ez pedig a legtöbb, amit írásműről lehet mondani. Hiszen ez a lényege annak is, amit Arany a *Danteban* mond a műről. Különös, hogy iskoláinkban még mindig csak Jókainak tájrajzát olvastatják (*Szent Anna tava*). Ma is szívesen olvasom ezt a leírást, pedig csak olyan a Prohászkaé mellett, mint egy fölrajzi olvasmány, mely első sorban tanítani akar, de a valóságnak sem megdöbbenő képét, sem metafizikáját nem adja. Az a *Tusnád-völgye* és az a *Szent Anna-tó*, melyek látására messzi földről érdemes elzarándokolni, Prohászka írásában fogja meg a szívünket.

A székely síkság felől haladtam befelé az Olt völgyébe, s vártam *Tusnád*ot. Sorra megjelentek és elvonultak előttem a táj részletei úgy, ahogyan már Prohászka írásából megismertem. A völgy, melyet a természet erőteljes művészetének emlékéül vágott a hegyekbe. A kúpszerű hegyek és a sötét fenyvesek már Málnástól kísérték a vonatot, s *Tusnádnál* egészen a közelünkbe húzódtak. Mikor a kis állomáson leszálltam, úgy éreztem, hogy valóban szent helyen járok. Igyekeztem kijutni az emberek közül. Rátértem az erdő puha, dobogó ösvényére, és mentem fölfelé, hogy a szemben fekvő hegyoldalt is láthassam. Valóban olyannak találtam a tájat, ahogy Prohászka mondja: sötéten álltak a zöldelő piramisok, de telve illattal és élvezettel. Csakugyan imádságos hangulata van ennek a völgynek, s ebben a templomi hangulatban még a fenyők is zöldkarú gyertyatartókká válnak. Igazat adtam Prohászkanak: itt el lehet felejteni a Riviera kacér, bódító szépségeit, a tenger bíborban és violában ragyogó szikláit, az oleander piros virágait. Oda készültem, ahol ezek a szépségek várnak az utazóra, de most mégsem rájuk gondoltam, hanem lélekben ezeken a hegyeken túl jártam, ahol fönt a *Szent Anna-tava* várja a vándort. Egy kékvizű, fenyőfapillás tengerszem, szépségben méltó párja ennek a völgynek. Mint sajnáltam, hogy most nem láthatom, s máskorra kell hagynom. Ki tudja milyen gyönyörűségről kell lemondanom? De mennem kell vissza a városba.

Székely falvak és városok mellett visz el az utam. Csak most

figyelek jobban rájuk, idejövet Tusnáddal voltam elfoglalva. A vonatra felszálló székelyek beszélgetését boldogan hallgatom, de mégsem telik igaz örömem benne. A feltűnedező szép székely kapukat sem tudom diadalkapuknak nézni, hiszen akkor még a Székelyföld nem volt újra a mienk.

Brassóban a város szélén van a lakásom a magyar iskolában. Szinte az ablakom alatt kezdődik az erdő és egy szelíd hegy. A város mindenfelé hegynek szorul, csak az újabb városrészek foly-
nak be a völgyekbe s azon túl észak felé a síkságba, a Barcaság szélébe. A főtér közepén áll az egykori városháza; első pillanatra mintha a lócseinek lenne a párja. Nem „lábás” ház, mint amaz, de lanternás ablakai, zömök tornya, zománcos cserepei a multat idézik. Maga a tér is egy más világ az anyaországból jött embernek. Keskeny, egymáshozsimuló házak magas, nyerges tetőzettel. Egy kis Nürnberg. A szabálytalanul elnyúló térről odalátok a város büszkeségére, a Fekete-templomra. Szinte hozzászoktunk, hogy németnek tudjuk azokat a hazai városokat, ahol ilyen nagy időről beszélő gótikus templomot találunk. Pedig nézzük csak meg a Hóman—Szekfű-féle történelemben az Árpád-kori Alföld térképét, mennyi román és gót székesegyház helye van ott megjelölve!

A Fekete-templomot megviselte az idő. Gyámköveinek, pillé-
reinek díszei szétmállottak, most faragják újra a köveket. A templom a százszoké. Mellette van a múzeumuk, csak azt mutatják, ami az övék: százsz. Mintha nem is lett volna itt magyar élet, és mintha nem lenne még ma is a város egyharmada magyar! Magyar vendéglőt keresek. Először rossz helyre tévedek, a Regatból jött a gazda. Aztán valaki megmutatja a nekem valót. Német a cégére, de bent magyar mindenki, gazda, pincérek, vendégek egyaránt. Fatányérost hoznak és székely borvizet hozzá. Tejes, sűrű a víz a dús tartalomtól. Szállásadó gazdám figyelmeztet, hogy nem minden százsz itten, ami németnek látszik, de az való, hogy a százszok vannak a legjobban megszervezve. Még az új uraknál is többet nyomnak a latban.

A városon délelőtt is, délután is árnyékok vándorolnak, nem fellegek árnyékai, hanem a környező hegyekéi. Mint a testőrök, úgy állnak a város körül a hegyek. Főleg a Cenk vigyáz a város fölött. Oda fel akarok jutni mindenképen, ez a séta sokat ígér. Sűrű erdőben kanyarog az út, semmit sem lehet látni, amíg a csúcsra nem érünk. Alattunk a város, s most olyan, mint egy domborművű térkép. Most még jobban felöltlik rajta a németes jelleg. A sok magasnyergű háztető jól egymás mellé préselve sorakozik a keskeny utcákon. A nagy piactér közepén a csillogó tetejű városháza, mint egy közszemlére kitett ragyogó diszdoboz. Balra a Fekete-templom sötét tömege. Most látszik igazán, hogy milyen furcsa torony nélkül. Egy fejtelten elterült óriás.

Mögöttem a csúcson a ledöntött Árpád-szobor kitöredezett, telefirkált talapzata. Nem tudom, milyen volt a szobor. Pallosára támaszkodott a fejedelem, vagy éppen kardját vonta ki? De jó helyen állott. Sokat láthatott innen. Előtte a Barcaság termékeny síksága, tábla tábla mellett a zöldnek mindenfajta változatával. Balra a Fogarasi-havasok hirtelen felemelkedő hullámzó tömege és

valahol a völgyekben maga Fogaras városa, ahol Babits, a magyar költő Tomiban érezte magát. Jobbra pedig a Székelyföld csikja, a mindig magyar Csík. Amikor mi álltunk ott a tetőn, nem örülhettünk igazán a fölséges kilátásnak. Sokat láttunk, sokáig szemlélődtünk, de akármilyen messze elláttunk, a magyar hazába nem láthattunk el a Cenk-tetőről. Most már a Cenkről, az Árpád-szobor csonka talapzatáról szabad magyar földre is lehet látni. És az a magyar, akinek ezen a helyen most eszébe jut a gyermekkorában tanult vers: „Zágon felé mutat egy halovány csillag“, aligha tudja könnyeit visszatartani. Mert a halovány csillag neki most már hazai földről int, és ha halovány is, reménysugárt jelent.

Három napig nézegettem Brassó öreg házait, a negyediken azután megindult velem a vonat a Havasalföld felé. Kora hajnalban értünk be a *Predeal*-szorosba.

A völgyben még köd ült, de a hegyvonulat fenyős gerince fölött betörték a homályos alsóbb régióba az első napsugarak. Hosszú küllőkre szakadozva nyúlt le hozzánk a fény, mint mikor a zsalu résein át beköszönt a sötét szobába a reggel. Szép volt ez a furcsa világítás a félhomályos, párás völgyben. S valami különös érzés is kísérte: az, hogy most érek igazán külföldre. A vonat nem állt meg sehol, nem volt vámvizsgálat, mégis azt éreztem, most kezdődik az igazi külföldi út. Jó ómennel kezdődött. A völgy kitágult és feltűnt a Bucsecs 3000 méter magas sziklaszála. Tetején a hatalmas kereszt napfényben fürdött, és a kereszt alatt felhőgyűrű ölelte körül a kőszálat. Nem lehetett szabadulni ettől a látványtól. A táj, a környezet most már igazán idegen volt, de én a sziklacsúcsot a kereszttel mégis hazai, magyar áhitattal néztem. Olyan volt, mintha a magyar címerből vágták volna ki. Íme amit nem láthattam a rab Erdélyben, azt megmutatta a természet emberfölötti méreteken túl az ősi határokon!

Ploestinél hozott újat a táj: megjelentek az első petróleumkútak. Úgy álltak a síkságon a négy lábú fúrótornyok, mint óriás szúnyogok. A *Toldi* hasonlata jutott az eszembe: valóban ezek az öreg föld vérét szíják ki. Húsz, harminc vagy negyven, nem győztük számolni. Újszerű volt a látvány s valami groteszk ültetvények látszott a toronyerdő. Először egyik Verne-könyvem rajzán találkoztam velük, aztán filmen, s most itt. Akkor még nem hittem volna, hogy néhány év múlva a magyar rónákon is megjelennek, s a magyar paraszt is *olajra* fog spekulálni. Ma már nem kell messze mennem, ha fúrótornyot akarok látni, elég, ha kimegyek a szegedi határba. Fúrótorny sovány árnyékában szüretelnek ott a felsőközponti lányok.

Bukarestben semmi keresni valóm nem volt, de kíváncsi voltam rá. Nem is tudtam felkészülni az oda szánt három napra, mert mindenki kézlegyintéssel intézte el, akihez kérdéssel fordultam. Ott jártak az illetők, de nem ismerték a várost. Én úgy éreztem, lesz anyagom, s ebben nem is csalódtam. Mindjárt kellemesen lepett meg a pályaudvar: új, tiszta, kényelmes, célszerű, egyszerre áttekinthető, olasz szabású. Mintha az új firenzei állomás lett volna a mintája. Nekünk még megközelítőleg sincs ilyen központi pályaudvarunk. Lám így járnak néha jól azok, akik később kezdik! Ahogy

nézegetem a szép, oszlopos alacsonyan elnyúló homlokzatot, arra gondolok, hogy mennyi magyar pénz is van ebben az épületben, mennyit fizethetett Erdély, hogy Bukarestnek szép pályaudvara legyen?

A második meglepetésem a házigazdánk volt, a bukaresti katolikus püspök. A szemináriumban van a lakása, mindössze két-három szoba. Dolgozószobája inkább plébánia-hivatalhoz hasonlít, s ő maga tanítja kispapjainak az éneket. Nekünk ez feltűnt, az ottani papság természetesnek találta. Mi persze nem gondoltunk arra, hogy itt már félig-meddig missziós területen járunk.

A szemináriumban otthon érezhettük magunkat. Egy magyar újmiséis fogadott bennünket, s mikor a magyar konyhas nővér meghallotta, hogy magyarok vagyunk, dupla adag *dulcsácát* küldött az ebédlőbe. Valami nagyon jóízű barack-befőtt volt ez, amivel a vendégeket szokták fogadni. Magyar szót sokat hallottunk a városban, sőt azt mondták, hogy Budapest után Bukarestben lakik a legtöbb magyar, mint valamikor Róma után New-York következett az „olasz” városok sorában. A két magyar plébánia közül is meglátogattuk az egyiket. A plébános nem sok jót tudott mondani híveiről. Csak kevéshez tud hozzáférközni, azok is nehezen kezelhetők, hát még a többi, akik messze kerülik őt.

Bukarestben a nagyvárosi élet csupán néhány főútvonalon lüktet. Ezek az utak nagyhirtelen nőttek kunyhók helyén, s talán még ma is foghíjasak. Tízemeletes amerikai kockaházak mellett vityillók és üres telkek ásítognak. De egyáltalán minden olyan új itten, mintha negyven évvel ezelőtt semmi sem lett volna azon a helyen, ahol most egy hirtelen megnagyobbodott ország majdnem milliós fővárosa van. A patinát mindössze néhány templom képviseli. Kicsinyek és mind egy mintára készültek. A középen az emelt dobú kupola, körülötte kis tornyok, néha oroszosan megcsavarva, s bent a templomban az ikonosztáz meg egy kis hely a híveknek. Ilyen kicsi a patriárka temploma is. Itten elég nagy, mert hívőt nem igen látunk az ortodox szentélyekben.

Egy vasárnapunk is van Bukarestben. Kimegyünk a városi parkba, hogy lássuk a népet. A bejáratnál hatalmas, ötszáz méter hosszú és vagy ötven méter széles sétány fogad. Fasor, víztükrök, virágágyak, szobrok, a sétány végén valami kioszk-szerű sóklépcsős épület szökőkutakkal. Ennek a parknak Versailles volt a mintája. Az utakon tenger nép hömpölyög, csikorog lábuk alatt a kavics. Ez a közönség azonban már nem emlékeztet Párizsra. Magyar szót itt is, ott is hallunk. A nagyváros cselédjei, munkásai, borbélyai, katonák is vannak közöttük. Erdélyiek, bár egy se lenne itt! A kioszk mögött hadikiállítás van: ágyúk. Közöttük egy harminc és feles meg egy negyvenkettes. Elgondolkozunk: vajjon hol „zsákmányolhatták” ezeket?

Visszafelé jövet figyelem a villamos útvonálát. Az utcák nem elhanyagoltak, de kiegyenesíteni őket nem fogja tudni soha senki sem.

Igazán újat akkor látunk, amikor a turnuszeverini magyar plébános meghív sétakocsizásra. Ő olyat akar nekünk mutatni, ami igazán unikum. Megalkuszunk a bársonyruhás kocsissal és először

a természettudományi múzeumba hajtatunk. Nincs nagyon kedvemre a dolog, most egyebek érdekelnének engem. Nem régen látam a londoni Natural History Museum gyűjteményét, mit néztek most ezen a balkáni múzeumon? Íme be is van zárva: nyári szünet. Ez mindenesetre érdekes dolog: a város legértékesebb múzeuma a legnagyobb idegenforgalom idején be van zárva! De plébánosom nem enged, és csekély baksisért megnyílik az ajtó előttünk. Megnyílik és be is csukódik mögöttünk. Be vagyunk zárva, de mienk az egész birodalom. Most látom, hogy érdemes volt ide eljönni. Hatalmas üvegtubusokban és medencékben előttünk van a Fekete-tenger egész állatvilága. De még egyebek is. Óriás dinoszaurusz és ősteknős, azután üvegszekrényekben és termekben állatok és állatcsoportok a maguk természetes környezetében. A szokott múzeumi zsúfoltság sehol sem mutatkozik, minden izléselesen elrendezve. Hát itt keleten tudomány is van! Igen s a feleletet megadja egy melliszobor és egy rövid életrajz. Egy német tudós, gyűjtő és rendszerező munkája ez a nyugateurópai múzeum, melybe csak erőszakkal lehet bejutni.

Visszatelepedünk a kocsinkba és a két ló gyors ügetéssel viszik ki a városból. Az igazi meglepetés csak most következik: A villák elmaradoznak, de pompás, széles nyílegyenes úton haladunk tovább. Az út mellett járda is fut, közművek, világítás, vízvezeték, frissen ültetett fasorok mindenfelé, gondozott, de beépítetlen telkek, itt-ott parcellázás nyomai. Furcsa városrész! A távolban pedig fölbukkan egy hatalmas, fehér mészkőből épült diadalív: a párizsi Arc de Triomphe párja. S amint közelebb érünk, a diadalív felé futó többi sugárutat is megpillantjuk. Minden úgy van, mint Párizsban a Place de l'Étoile környékén, csak a paloták hiányoznak, meg az emberek. Maga a diadalív is olyan friss, mintha tegnap helyezték volna ide. Falaira köröskörül győzelmes csaták dátumai vannak bevésve. Talán a franciák sem tudnának többet összegyűjteni a maguk történetéből. Vezetőnk azt mondja, hogy ez a terület a jövő Bukarestjének élő térképe, csak a beépítésre vár. Elegendő lenne egy birodalom fővárosának. Nem sokat szólunk, csak elgondolkozunk ezen a téren, amely ma még csak térség ugyan, de ki tudja, mi lesz belőle holnap, és egy másik sugárúton visszafelé hajtatunk. Kala-uzunk egy irányt jelöl meg kezével: arrafelé lesz majd a *Bois*, minden úgy, mint Párizsban.

Jókor reggel indult a vonatunk Constanza felé. Nyílegyenesen halad a termékeny síkságon. Várost, falvakat alig érintünk a két-százkilométeres úton, csak óriási kukorica- és napraforgóablák váltakoznak. Kómoly látnivaló egész úton csak a csernavodai óriás-híd. Tíz óra tájban aztán ezüstös fényben csillogó kupolák fénye tűnik fel kelet felől. Mint valami ragyogó bunkerek, úgy sorakoznak a láthatáron a constanzai petróleum-rakodó tartályai.

Az olasz hajóügynökségen megtudjuk, hogy hajónk csak este-felé indul. Addig *Constanza* a mienk. Élet csak a városka főterén van. Ott állunk mi is Ovidius szobra előtt. Nem lepődünk meg a klasszikus költő jelenlétén, hiszen ez a város Tomi, a divatos római költő száműzésének helye. Maga elé néz a költő. Szomorú-e vagy csak mereng? Nem tudjuk eldönteni. Ha élne, most is elkívánkozna

innen, mert ma is olyan furcsa környezetben van, mint a Krisztus utáni második évtizedben, mikor íjas, tegzes barbárok nyargalásztak körülötte. A szobor mögött török mecset, a téren inges, tüszős, bolgárok; törökök, románok. Nem messze horgonyzik a mi hajónk, a *Quirinale*. Megdobbanna az ércember szíve, ha olvasni tudná a szót. S épen az ő hazájába, Itáliába indul ez a hajó. Mi még az ő szülőföldjének hegyeit is látni fogjuk. Rá fogunk gondolni, ha megpillantjuk a Monte Amarót, a szabin föld nagy hegyét, melynek tövében pihen a kis hegyi város, az ő Sulmója.

Török csemegét veszünk a téren. Kóstolgatjuk a sörbetet, de jobban ízlik a szultánkenyér. Ebéd után pedig kilátogatunk Mamaia tengeri homokjára. Engem nem a fürdő érdekel, hanem a kitűnő tengerparti autótűt. Alig fizetünk néhány leut a nyolckilóméteres útért. Meg is teszem a fordulót néhányszor. Hadd érjen az erős tengeri szél, szokni kell hozzá: estére már hajó lesz a lakásunk.

Be is sötétedik, mire elindul velünk a *Quirinale*. Constanza lépcsősen emelkedő fehér házsorai halványan világítanak a sötét víz szélén. Mi meg szétnézünk a hajónkon. Nem nagy, mindössze 4000 tonnás, nem is igen lehet nagyobb, mert a Korinthusi-csatornán is át kell jutnia. De a kis hajón nagy urak vagyunk. Alig vagyunk húszan utasok, s mindegyikünknek külön kabinja van.

Másnap reggel *Várna* előtt ébredünk. Az üres kikötőben mindössze két rozsdás parti hajócska vesztegel. Amilyen csendes a kikötő, olyan a város is. Csendes, de tiszta. Látszik, hogy az idegenekre is gondolnak, akiknek nem sok szórakozást nyújt a város, de a tengerpart kitűnő fürdője, úgy látszik, így is megéri azoknak, akik nem akarnak nagyon költekezni. Mi legalább fejenkinti öt pengőnyi léva-készletünket alig tudjuk elkölteni, pedig több üzletben is megfordulunk.

A székesegyház szép lépcsős előcsarnokában állva jut eszembe, hogy nemcsak Bulgária fürdővárosában, hanem magyar történelmi helyen is vagyunk. Ott hátul a dombok mögött ötszáz évvel ezelőtt egy elővételezett mohácsi csata folyt le, amelynek egy ifjú király is áldozata lett úgy, mint Mohácsnál. Talán kint a csatatéren jobban megérezném a mult illetését, mint ahogyan a mohácsi határban a Törökdomb körül is szótlanná lesz az ember, de itt a cirillbetűs feliratok között nem megy. Itt nem érzem a történelmet. Ha *Várnának* hívják is ezt a helyet, ez egy másik *Várna*, s ezek a derék bolgárok nem azok, akik a mi *Várnánkra* emlékeztetnek.

Visszatérőben sokáig elgyönyörködünk egy kis templomon. A formát már ismerjük Bukarestből, de a megjelenése mégis új és elbűvölő. Vakolatlan, szinte puha, könnyű, hamvas rózsaszín téglá az anyaga, melynek élénk színét még jobban kiemeli a hófehér kötőréteg. Cserepei keletiesen ívben vannak meghajlítva, s hullámokat vetve futnak körül a kerek tetőfelületeken. És a kecses épület úgy áll a zöld pázsit közepén, mint egy megépített bájos meseillusztráció.

Hajónk fedélzetén még dolgoznak a daruk, mikor visszaérünk, s a hajó gyomra nagymennyiségű dohányt nyel el. A levegőben könnyű illat lengedez a beemelt kötegek nyomán. A dohányos gazda lent áll a mólón és ellenőrzi a berakást, egy utassal beszélget és

büszkén magyarázza, hogy ami az illatozó bálákban van, az a bolgár nemzeti arany.

Mi még várunk, de közben akad szórakozásunk is. Száz meg száz medúza lepi el a hajónk környékét. Kecsesen, könnyedén lebegnek, mint valami vízben mozgó ejtőernyős csapat. S milyen finom az ernyőjük, fátyolos, üveges, opalizáló. A víz zölde, kékes árnyalatát is átveszi, és hullámoz vele együtt. Ki gondolná, hogy a szép fátyolállat sem jobb a többinél: ragadozó. S míg mi nézzük manővereiket, nem bennünket szórakoztatnak, hanem élnek: halak és kis rákok vándorolnak az üvegtest belsejébe.

Reggel hatkor hajónk már a *Boszporuszban* járt. A táj semmi képen sem látszott idegenszerűnek: mintha hazai földön járnánk s a *Leányfalu* vagy a *József főherceg* fedélzetén a visegrádi szoroson haladnánk Budapest felé. Igaz, a Duna egy kissé kitért, úgy három kilométerre. De a szelíd hegyek és a parti községek fehér háza, nyaralói mennyire magyar hangulatúak. Csak az ismert templomtornyok hiányoznak. A növényzet is sötétebb zöld és a terebélyes jegenyék meredten álló fekete ciprusokká vékonyodtak. Egy-egy régi várrom vagy bástya a Salamon-tornyára emlékeztet, de itt több van belőle. Majd a házak sűrűsödnek a parton s a szoros végén megjelenik az első minaret. Egy pillanatig még azt is a budai levéltár kémény-tornyának nézném, de egymásután bukkannak elő a társai, a tizedik, huszadik... Ez nem Budapest, hanem a mesés kelet kapuja és egykori fővárosa, *Isztambul*.

Hajónk Galata előtt vet horgonyt, jó messzire a parttól, s amíg kiszállásra kerül a sor, tájékozodom. A „budai“ résszel, Szkutarival gyorsan végzek, az már Ázsia, egy kissé messze is van, nem is sokat látok belőle. Péra és Galata sem ad sok munkát, hat-nyolcemeletes szállodák, üzletházak, bankok. Mint a mult idők emléke, emelkedik ki közülük a zömök kerek torony. A genovaiak építették hatszáz évvel ezelőtt. Fölséges lehet onnan a kilátás. Elöttem van az Arany-szarv-öböl. Idehaza regényolvasás közben másnak gondoltam. Bizánci hercegnők csónakjait láttam a kék vizen, a partján sétányok és kastélyok. Bezzeg rácáfol nevére ez az isztambuli Aranyszarv-öböl! Otromba vashíd vezet rajta keresztül, olajos a vize, szemét úszkál rajta, gőzhajók, lomha bárkák, csónakok járnak keresztül-kasul. De ott balra az ősi kupolás Bizánc és a minaretek városa, a török Isztambul nem fog engem cserben hagyni. A karcsú tornyok erdejéből és a kupolák egymásbafolyó tömegéből rögtön kiválasztom a Hagia Sopiát. Ezt látni egymaga megérte a kétezerkilométeres utat.

A parton vezetőt fogadunk, megbeszéljük a programot, villamosra szállunk, és megindulunk utunk első és egyben legtávolabbi állomása: a várfalak és a *Kahriye-mecset*, az egykori bizánci Koratemplom felé. Itt láthatók ez idő szerint a legszebb bizánci mozaikok, *mozaik-mecset* néven is ismerik. A villamoson a fülemet szoktatom a számomra érthetetlen, de mégsem idegenszerűen hangzó török beszédhez. Néha jobban is odafigyelek; úgy tetszik, mintha magyarul szólnának, de a zajban nem értem, amit mondanak.

A város szélén szállunk le, kevésbé beépített területen. Először a mozaik-mecsethez megyünk. Láttam már Ravenna, Velence,

Róma, Monreale mozaikjait, de amit ez a jelentéktelennek látszó épület rejt magában, meglepett és újat mondott nekem a mozaikokról. Nem bizánci pompában és merevségben jelenik meg rajtuk Mária élete. Ezek a képek mernek primitívek és bájosak lenni, mintha Giotto készítette volna a kartonjaikat. Nem az arany, fehér, zöld és a fekete uralkodik a színezésben csupán. Találtam bibortónusú képet is, de tarka egy sem akadt közöttük, mint a S. Marco homlokzatára került barokk-kori mozaikok. Festményekké sem akarnak válni ezek a rakott képek, a növényzet sem terebélyesedik el rajtuk, csak jelezve van. A S. Marco mozaikjainak kétleveles olajfái ilyenek. Ezek a mozaikok nem olyan régiek, mint a ravennaiak, de itt talán valami új kezdődött, melynek nem volt, vagy a tragikus történeti forduló miatt nem lehetett folytatása. 1929-ben kezdték meg a mozaikok feltárását, s mikor ott jártam, még folyt a munka.

Kisétáltunk a várfalakhoz. Alig kell kétszáz métert haladni az omladozó tornyokig. Épen a Drinápolyi-kapun lépünk ki. Jó darabon láthatjuk a sűrűn következő tornyok sorát. Az Aranyszarvnál kezdődik ez a fal, és a Márványtengerig húzódik. Ott a vége: a Jedikula, a mi történelmünkben is sokat emlegetett Héttorony, Török Bálintnak és annyi más magyarnak szomorú lakóhelye. Ezt a falat nem a törökök építették, hanem a bizánci császárok, s állt már akkor is, amikor Botond és portyázó vitézei ide látogattak. Talán épen ezen a térségen, ahol most a görög temető van, folyt a viaskodás a magyar vezér és a görög óriás között. Sokan nézhették őket a falakról. A bronzkapu, melyet Botondnak be kellett ütnie, már régóta nincs a helyén, s az üres kapuboltozatban csak néhány távoli kupola kapja meg szép keretét.

Térképemet nézegetve feltűnik, hogy a városfal kapui mellett ilyen szavakat olvasok: *Top-kapu*, *Edirne-kapu*, *Belgrad-kapu* stb. Vezetőnknek mondok néhány nyelvünkbe került török jövevényszót. Rájuk ismer és örül neki. Azt mondja, hogy hallott már a török-magyar testvériségről. Délben a török vendéglőben már így mutat be az ismerős gazdának: *madzsar testvér*.

Megnézzük a *Bazárt* is. Keskeny utcák és boltíves árúcsarnokok. Sok keleti arc, mégsem érzem magamat Keleten. Gyári portékát árusítanak, s nem enged illuziókban ringatózni az európai külső sem: keleti ruhá, fez, fátyol, törökbetűs felírás sehol sem. Ez az európai jelleg bizonyára csak külsőség, s a Kelet továbbra is él a lelkekben és a kedélyben, de ezt nem tudom megfigyelni. Az egyik mecsetben az is feltűnik, hogy egy igazhívőt a Kába-kő fényképe előtt láttam arcraborulni.

Egy hatalmas mecset elé érkezünk. Hat minaretje már a hajóról is feltűnt nekem. Ez az *Ahmed szultán mecsetje*, vagy népiesen Kék-mecset. Nevét a falait borító fajánsz-díszről kapta. Olyan is, mint valami hatalmas kék bura. Lábunkon esetlen papucsokkal csetlünk-botlunk a kincset érő puha szőnyegeken. Járkálok a nagy térségben, s nem győzők betelni a kéknek, fehérnek és a zománcos csillogásnak különös játékával. Azt mondják, akkor volt igazán szép ez az óriás terem, amikor még kétszázhatvan ablaka színes üveggel volt borítva.

De engem a kék csillogásnál is jobban érdekel az a tér, amelyre

a mecset homlokzata néz: a *Hippodrom*, az egykori császári Bizánc életének középpontja. Elnyúló alakja még most is emlékeztet a versenypályára épűgy, mint egyik római testvére a Piazza Navona, a hajdani Circus Agonalis. De a Hippodrom nincs olyan szorosán házakkal körülépítve, mint a szép római tér, sőt még eredeti díszreiből is megmaradt három darab: két obeliszk és egy csavart bronzoszlop, annak az érckigyónak a maradványa, melyet a görögök a thébai győzelem emlékére Delphiben állítottak föl. Egyidőben a szultánok is ide hordták a zsákmányolt műkincseket. Mátyás király budai palotájának szobraiból is került ide kiállítási tárgy. Milyen furcsa találkozója volt akkor ez a tér nagy népek letűnt dicsőségének! Egyiptomi, görög, bizánci, magyar dicsőségről beszéltek a szobrok és obeliszkek, s e népek valamennyien a török igájában voltak!

A Hippodrom Bizánc legelőkelőbb negyedéhez tartozott: innen kezdve sorakoztak a császárok palotái egyik a másikhoz építve, le egészen a Márványtenger partjáig. Ez a lejtő Bizáncban az volt, ami Rómában a Palatinus, a császárok negyede.

De Bizáncnak a magja, az első dór telepések városa a mai Szeráj területén, a szultánok palotavárosának a helyén volt. Érthető, hogy ezt választották maguknak a Mohamedek, Ahmedek és Szulejmánok: a szépfekvésű Isztanbulnak is a legszebb helye ez a domb.

Már ott állunk a Szeráj bejáratánál. Árnyas kert fogad, melyben elszórva fekszenek az egykori császári rezidencia palotái. Nem-nagyok, inkább pavillonok, olyanok, mint egy luxussal épült szanatórium épületei. Most valamennyi múzeum: a török nemzeti múzeum osztályai.

A fegyvergyűjteményben járunk. Szórakozottan nézegetjük az ezernyi darabot. Csak kétszer figyelek fel. Először akkor, mikor a janicsárok egyenruháját látom meg és elszorul a szívem: vajjon nem magyar fiúk viselték-e ezeket a süvegeket és mentéket? De aztán boldog melegség önti el az arcomat, mikor vezetőm egy hatalmas keresztalakú kétkézpallosra mutat: Hunyadi kardja. Az övé volt-e, vagy sem, nem vizsgálom, itt úgy tudják. Az bizonyos, embernek kellett lennie annak, aki ezt a fegyvert forgatni tudta.

A Csinili Kjösk porcellángyűjteményét nézegetjük. Milliókat érő holmi a törekeny anyagból. Egy teáskészletnél meg kell állnunk Aranyerek hálózák be az edényeket és tucatnyi drágakövet foglalnak be a síma felületbe. Micsoda tobzódása a művészetnek és pazarló gazdagságnak egyszerre!

A kincstár még jobban kifáraszt. Már oda sem nézünk a vert-arany trónusoknak, még akkor sem, ha vezetőnk ezekben sorolja fel a csupán díszítésre felhasznált smaragdokat, gyémántokat és rubinokat.

Örülünk, mikor végeszakad a sok látnivalónak, és kijutunk egy terrasra. Amit innen látunk, az páratlanabb a szultánok minden kincsénél. Lent kéken-ezüstösen csillog a Boszporusz vize, szemben a túlsó parton Szkutari száz meg száz ciprusa, közöttük fehérén villannak elő a házak. Bal felől a modern Galata és Péra kiállításért ágaskodó magas épületei nyúlnak az égre és körülöttünk valami ünnepi, boldog, időtlen nyugalom, melyet mindez, amit látunk, megszépít, de tőle mégis minden távol van. Szultánoknak való

hely ez! Megpillantjuk hajónkat is. Ott fehérlik a teste a Boszporusz torkolatánál. De még nem iparkodunk oda, még hátra van az utolsó stáció: a *Hagia Sophia*.

Nem kell messze mennünk, itt van a Szeráj szomszédságában. Előtte állva megértem, hogy miért nem szokták a bizánci építészetet remekének külsejét fényképezni úgy, mint a ravennai San Vitálét. A bazilikát úgy kell kihámozni a mohamedán toldalékok közül. Nemcsak a gyárkéményszerű négy minaret és a formátlan támasztó-pillérek kíváncsoznak el mellőle, hanem a hozzáépített mohamedán iskola és a négy sírkápolna is, melyek a szultánok temetkező helyei. Csak a tetőzet maradt meg a régiben, de az enyhe hajlású főkupolát körülvevő nyolc félkupola nem sejteti, hogy miféle nagyszerű térhatása van az épület belsejének.

Ámulat és csalódás fogadja a belépőt. Ámulat, mert a templom mégegyszer akkorának látszik belülről, mint kívülről. Aligha van még egy építészeti alkotás, melyben a tér oly szubjektív elemmé válik, mint itt. Ismerjük a méreteit: 75 méter a hossza, 70 a szélessége és 58 méter a magassága. Nem megdöbbentő méretek, mégis bennejárva a világ legnagyobb templomai jutnak az eszünkbe, a római Szent Péter, a londoni Szent Pál. Kicsiben a római Pantheonban lehet átélni ehhez hasonlót: hogy milyen főséges érzés a bezárt, a határolt tér nagyságát átérezni.

De csalódást is jelent a látogatónak a Hagia Sophia: hiszen ez egy kifosztott templom. A bizánci egyház kincsei mind eltűntek belőle. Csak falai és szép oszlopai maradtak meg; ami mozdítható volt, kihurcolták, ami mozaik volt, eltűntették. A nem emberi alakokat ábrázoló mozaikok egy részét már évtizedekkel ezelőtt kiszabadították a vakolat alól, de a Hagia Sophiába még mindig nem lehet mozaikok csodájára járni. Az előcsarnok mozaikjai előkerültek, az egyik félkupolában is látható egy szép Madonna-kép. De a főkupola vakolata alatt még ott szunnyad az a bizánci Krisztus-fő, melynek előderengő vonásai annyira megbűvölik Herczeg Álomországának vándorait.

A Hagia Sophia ma már nem mecset. A szőnyeget kihordták s ma már az eredeti mozaikpadlón járunk. Eltűntek a földigérő csillárok is, és az egyik oldalfülke oszlopai mögé kerültek azok a képekről jól ismert hatalmas korongok is, melyek a főkupola pilléreire voltak erősítve, és az első négy kalifára emlékeztették az igazhívőket.

A Császárok-kapujában még egyszer megállok és végig pillantok a templomon. Búcsúzom tőle. Fölöttem egy mozaik van: a trónoló Krisztust, a Krisztus-királyt ábrázolja. Itt volt ez a lobogó szemű Krisztus akkor is, mikor Konstantinápoly elestekor az ázsiai hordák az idemenekült hívekre törték a kapukat és megkezdődött a megszárlás. Az volt a templom második felszentelése. Az első 1400 évvel ezelőtt történt Justinianus császár idejében szenteltvízzel és olajjal, a második ez a vérengzés volt, amikor sokezer mártír vére folyt el a padló mozaikján és a karzatokról le végig a márványfalakon. A vérkeresztesség megtörtént, de a bizánci Krisztus itt a kapu fölött hiába várta vissza híveit. De visszavárja. Érezzük, hogy a gyönyörű kupola igazi ékessége nem a félhold, hanem a Kereszt.

Vezetőnktől már a templom kapujában elbúcsúztunk, s most magunk ballagunk le a hajónk felé. Útközben a házakat vizsgálgatjuk. Még itt az óvárosban is kevés olyan faerkélyes épületet látunk, aminőhöz Edvy-Illés Aladár rodostói akvarelljei szoktattak hozzá bennünket. Sok a kisvendéglő, a falatozó is. De kedvünk nincs bemenni egyikbe sem. A készlet a kirakatokban van felhalmozva. Vasnyársakra hússzeletek vannak feltűzdelve, karikára vágott hagymával vegyesen. Tíz-húsz ilyen elkészített nyársat látunk egy-egy kirakatban. A vendég kiválaszt egyet és megsütteti. Olyasféle lehet, mint a mi zsványpecsenyénk. De a kirakatokban nyüzsgő számos légy nem teszi kívánatosá a török korcsmáros pecsenyéjét.

Estére hajlik az idő, mikor hajónk megindul velünk tovább Nyugat felé. Elvonulunk a város alatt, s még egyszer láthatunk mindent. Szemünk a most már ismerős helyeket keresi: a Szerájt, a Hagia Sophiát, az Ahmed szultán-mecset hat minaretjét, a Hipodrom obeliszkjét. Most jól láthatjuk a Jedikulát is. Próbáljuk összeszámolni a hét tornyot. Valami sárga folt ott a távoli parton a bástyák tövében eszünkbe juttatja a sárgázászlós hajót, amelyen menekülnie kellett volna az öreg Török Bálintnak. Megelevenednek az *Egri csillagok* lapjai és Arany szép balladája, a *Török Bálint*. Mögöttünk van a Prinkipo-sziget. Az meg Herczeg Bizáncára emlékeztet. Házai ide villantják fehérségüket az alkonyi napsütésben, közöttük fekete ciprusligetek.

Kupolák, minaretek, ciprusok összeolvadnak már a távolban. S elgondolkozom. Ez tehát az a város, mely annyit foglalkoztatta fantáziámat diákkoromban? Róla olvastam Mikes leveleiben, ezt támasztotta föl Kisfaludy drámája, az *Iréne*. Hát még a többiek! Jókai regényei, az *Egri csillagok*, a *Bizánc*, az *Ember tragédiája* csak a fontosabbak, melyek izgatták képzeletemet. És ez az a város, mely annyiszor látott magyart a falai között. Egyszer hódítóként jöttek, jöttek aztán mint követek, de még többször, milliószor többször, mint rabok. Százötven esztendeig.

És mégis mennyivel inkább ezt a várost ültették szivünkbe a magyar írók, mint azt a másikat, Rómát, ahol ugyancsak sokszor jártak magyarok, de sohasem rabként. Ottan mindig *otthon* érezhették magukat, és hoztak onnan haza lelkieket, szellemieket, még anyagiakat is (többet, mint egész Európából), s épen azért, hogy *ettől* a másiktól megszabadulhassunk. Mégis ez a magyar fájdalom városa gyakrabban kerül elő könyveinkben. Talán azért, mert a fájdalom, a nyomorúság és a szenvedés emléke tovább él, mint a jó-ságé és a szerető gondoskodásé.

Ránkesteledett. A párás partok elmerülnek a homályban és megjelennek a csillagok. Most már a Márvány-tengeren járunk: szemünk az irányt keresi, amerre *Rodostót* sejtjük. Egy „halvány“ csillag ismét Zágont juttatja eszünkbe, s a szembe jövő hajót a fejelelem gályájának nézzük . . . Lassan halad a hajónk, s mi a víz halk csobogása közben lélekben még mindig Bizánc utcáit járjuk. Inkább az arany Bizáncéit, mint a török Isztanbuléit.

MEGYER JÓZSEF

Délszláv kölcsönhatások a Sárköz népviseletében^{*)}

NAPJAINKRA már nemcsak a néprajzi szakkörök, de az érdeklődő nagyközönség is megszokták, hogy ne az egész magyart keressék, kutassák egyszerre, hanem annak csak egy kisebb, körülhatárolható, jellegzetes csoportját, mit etnikai csoportnak vagy népcsoportnak szokás nevezni. Mint ilyen etnikai csoportról beszélünk például a matyóról, palócról, a kalotaszegiről, így a sárköziről is. Minde csoportok olyan kisebb-nagyobb földrajzi-néprajzi egységek, melyek alkotó egyedeit jellegzetes bélyegeik egymás között összekötik csoportokká, más egyedektől alkotott csoportoktól viszont elválasztják. Ezek a bélyegek rendszeren olyan szembezőkő tulajdonságok, amilyen a nyelvjárás, viselet, bizonyos technikák, diszítómódok és mások. Nem mély, tudományos alapokon nyugvó megkülönböztető jegyek ezek, hanem a laikust is megkapó, a felszínen is látható, szinte kézzel fogható jelenségek. Ilyen szembezőkő ismertető jegyek alapján tartozik a Sárközbe, alkotja a sárközi etnikai csoportot Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék és Bata népe Tolna megyében. Közigazgatásilag mind az öt község a szekszárdi járásba tartozik, 14.560 számú református lakossága pedig a tolnai esperesség alá.

Ha megpróbáljuk a „sárközit“ elemezni, szétbontani azokra a néprajzi sajátosságokra, melyek egyedül rá jellemzők, akkor a felszínen kiütöző jellegzetességek alatt egy sajátos életformát találunk, melyet a közös táj, éghajlat, közös történelmi, gazdaság-társadalmi és egyéb adottságok formáltak ki. A közös táj a Sárvice alsó szakaszán van, a Sió, Koppány és Kapos vizével is megótvta,

^{*)} A felhasznált anyagot 1938-ban és 1939-ben a Balkánon tett tanulmányútjaim alatt gyűjtöttem. Különös segítségemre volt e téren M. Gavazzi zágrábi egyetemi tanár és Th. Paulic, a zágrábi néprajzi múzeum textilosztályának vezetője. Az irodalomban Viski Károly: *Etnikai csoportok, vidékek* (A magyar nyelvtudomány kézikönyve 9), M. Gavazzi: *Der Aufbau der kroatischen Volkskultur* (Baessler—Archiv XX.) és Gunda Béla: *Magyar—szláv néprajzi kapcsolatok* (A magyarság és a szlávok) c. tanulmányokra támaszkodtam.

a Kalocsa—Baja—táji Duna-szakasz jobb partján, mit helyi erek, holt ágak is áztattak. Ez a terjedelmes, sáros vízköz, illetve vízközi élet kitermelt egy gyűjtögető, halász-pákász életformát, mely a csak a mult század hatvanas éveiben történt vizek szabályozása óta változott át elsősorban földművelővé, bár az ősfoglalkozások, mint az állattartás és halászat továbbra is nagy szerepet játszanak benne. Ez az életmód szolgált és szolgál alapul azoknak a kifelé is megmutatott életmegnyilvánulásoknak, melyek a viseletben, a szövésben, a hímzésben és más egyebekben jutnak érvényre, s melyek viszont nem mások, mint a „sárközit“ meghatározó, elkülönítő jegyek.

Ahhoz, hogy valamely népcsoport felismerhető legyen, szükséges először is, hogy a kultúrájában megnyilvánuló kultúrelemek minden előfordulásuk között ott éljenek a legnagyobb intenzitással, szükséges ezenkívül ezeknek az elemeknek olyanfokú sűrűsödése, tömörülése, mely ott érje el tetőpontját és harmadszor szükséges ezeknek az ott és csak ott sűrűsödött elemeknek bizonyos sajátos láncolata. Továbbmenve, amilyen mértékben gyengül ez egyes elemek virulentiája, ahogyan ritkul előfordulásuk és lazul egymáshoz való kapcsolatuk, olyan mértékben távolodunk az illető etnikai csoport centrumából peremvidékére, az átmeneti területekre, míg végre kultúrelemeink megváltozva vagy elveszve és újaknak helyet adva új etnikai csoport kialakulását eredményezik.

A kultúrelemek élete, terjedése ma még nem eléggé ismert, tisztázott. Tudjuk, hogy bizonyos elemek közvetlen úton jutnak embertől emberig, közösségtől közösségig. Ez a közvetlen út vagy a határos, környező népeken át vezet, vagy bizonyos kereskedelmi utak mentén, a kereskedők, emberek személyén keresztül. Gondoljunk most csak egy-egy szerszám, egy-egy mesterségbeli fogás, egy dallam, egy szólás terjedésére. Annak okát azonban, hogy bizonyos tárgyak, elemek, jelenségek miért mennek csak egy bizonyos határig, mikor a mellettük, velük élő elemek azon túl is haladnak, ma még határozottan megfogalmazni nem tudjuk. Itt inkább csak negatívumokra szorítkozunk, mint például olyanokra, hogy politikai, népi vagy nyelvi határok nem vetnek gátat egyes kultúrelemek terjedésének. Egy bizonyos kultúra sohasem fedi az illető nép politikai, népi vagy nyelvi határait, hanem vagy túlterjed azokon, vagy azoknál beljebb szorul. Hiszen, hogy egy (európai) nép kultúrája nem egységes, hogy nem egyforma hatóerővel nyilvánul meg az illető néptől lakott terület minden részén, felesleges is mondanunk. Egy bizonyos nép népisége, népi kultúrája általában a középponti vidékeken a legszembetűnőbb, legerősebb, és leghalványabb a periferiák felé. A kultúrelemek terjedésének leghathatósabb gátjai, akadályai — eddigi ismereteink szerint — bizonyos földrajzi adottságok, például átkelő nélküli folyók, hegyek. Ha azonban a folyók, hegyek jó átkelőkkal rendelkeznek, akkor inkább összekötnek, mint elválasztanak. Utóbbi látjuk vizsgálódási területünkön, a Dráva vidékén is. *A Dráva számos révével, átkelőjével összekötötte az innen s túlról lakó magyar és horvát népet, míg délebbre a Száva éles kulturális határt vont két partján lakó azonos fajú és nyelvű népe közé.*

EZEK AZOK A MEGGONDOLÁSOK, amelyek alapján most tovább megyünk és keressük azokat a kultúrelemeket a reáliák, a tárgyi népraiz, ennek is kis csoportja, a népi ruha és varrásanyag területéről, melyek a sárközi kultúrcentrumból kiindulva vagy oda torkollva szerteágaznak a közeli és távolabbi tájakra, szomszéd és attól távoleső, rokon vagy egymásnak idegen népekhez.

A Sárközben némely testi és ágyi ruha számára egy az átlagnál erősebben sodrott fonalból szőtt, fodrozódó felületű vásznat használnak, mit a szaknyelv *szerbvászon*nak vagy *szádá*-nak nevez. Magyarországon általános népi technika az általános sodrású fonál, mely szövés után síma vászon felületet ad. Az ennél jobban sodrott (helyenként lazára bocsájtott lánccal szőtt) fonál, amelyből készült vászon fodrozódó felületű, csak kevés helyen ismert, még akkor is, amikor ezt a fonalat gyári úton állítják elő. A serbvászon a Sárközön kívül ismeretes Pest megyében, a dunamenti szerb falukban, továbbá Baranya, Bácsbodrog, Temes, Torontál és Arad megyék jobbára délszláv eredetű népeinél. Meg kell jegyeznünk, hogy ugyanez a technika, de vastagabb fonalból ismeretes Kalotaszegen is. De e vászon igazi hazája határainktól délre, a Balkánon van. Előfordul Szlavóniában, Szirmiában, Boszniában, Délszerbiában, Albániában és Görögországban. Vannak távolabbi kapcsolatai a törököknél Kisásziában és azon túl is. Annyit leszögezhetünk, hogy a Sárközbe délfelől hatolt be.

A Sárközben mind a síma, mind a díszített szövés intenzív gyakorlása fennmaradt napjainkra. A szövést nők végzik, mégha takácsos (férfiak mesterségéből) eredetű mintákkal is. Ez a szokás — a Dunántúl nyilván német eredetű szövő férfaiival, takácsaival szemben — mint ősbibb jelenség csakúgy él a délmagyarországi délszlávoknál, mint az országhatárokon kívüli horvátoknál, szerbeknél is. Hazánknak a Sárközön kívüli két nagy szövővidékén, a Palócföldön és Erdélyben ősbibb hagyományként ugyancsak nők szőnek.

Ha a sárközi női viseletet, mint motivumot vonásaira, elemeire bontjuk, a fejviseletnél elsősorban az tűnik szembe, hogy nem hordanak hátul kontyot. Ez a viseletbeli negativum magyaroknál e helyen kívül másutt nem ismert. Ismert azonban a bunyevácoknál, sokácoknál, Horvátországban a Kupa vidékén, és a Rečica körüli falukban. E helyek mindegyikén a fejviselet nem is a fej hátsó részét hangsúlyozza — mint általában — hanem az elejét.

A sárközi fiatalasszony esküvője után egy évig fejét keskeny fehér sálszerű kendőbe, biborba (a bibor itt byssus jelentésű) tekerke. Ez a szokás az öt sárközi és egynéhány szomszédos községen kívül ma már csak a szlavoniai Vinkovci és Bosnyaci vidékén ismert, bár a közelmúltban rokonformáját használták Komárom, Esztergom, Nyitra megyékben, valamint déli szomszédaink számos helységében is. Bár mi kissé idegenül állunk ezzel a szokással szemben, mely sálalakú fátolkendővel bugyolálja be a fejet, sokszor a száját is, és látására könnyen balkáni hatásra gondolunk, mégis tudva azt, hogy a középkorban Európa nyugati részein is elterjedt volt, eredetkérdését megválaszolatlanul nyitva kell hagynunk. Ennek a sálkendőnek végét, az úgynevezett biborvégeket színes fo-

nallal hímezték, mint azt 1. sz. ábránk is mutatja; a mellette levő 2. kép horvát kendő hímezését tárja elénk. Utóbbit a horvát barokk népi lecsapódásának tartják, előbbit pedig mi olyan elvű, színezésű, anyagú és motívumú munkának, mely horvát mintára, horvát hatásra készülhetett, bár távolabbi rokonai meglelhetők a Balkánon egyebütt is. Hazánkban ez a fajta hímezés a Sárközön kívül másutt nem fordul elő. Ebbe a csoportba soroljuk a sárközi úgynevezett jegykendőkön található, többnyire színes gyapjúfonalú hímezéseket, melyeket mind technikájuk, mind pedig ornamenteik a horvátoknál nagy számban előforduló megfelelőikhez kötnek. A sárközi aszszonyok tulajdonképeni főkötoje, a fekete muszlinra dolgozott fehér varrású, a fejformához szabott darab, előfordul az öt községen kívül a szomszédos Délpestmegyében, valamint Baranya megye számos, a Dunától nem messze eső községében. Ennek a munkának — a többi között — két sajátossága van. A láncöltéses technika és a spirálornamens. A láncöltés Magyarországon ritkán fordul elő, akkor is más öltésekkel keverve igen kevés akad belőle egy-egy díszített darabon. Legbehatóbb az ismerete Zólyom megyében, innen húzódik lefelé a Dunáig; palóc munkákon is megtalálható imitt-amott, majd Erdély földjén, magyaroknál és szászoknál. A Dráva mentén, annak mindkét oldalán annál gyakoribb ez a technika, így Koprovnicá vidékén és a Posavinában, Horvátországban, majd pedig Dalmáciában, a partvidéken. Minde helyeken megtaláljuk a spiráldíszít igen gyakori előfordulásban, míg hazánkban a hivatkozott déli részekén kívül jobbra csak Zólyom megye területén ismert.

A sárköziek a fejükre tekert bibort 5—7 nagygombú ezüst tűvel erősítették a fejhez. Hazánkban a fejre való fátyolt a Sárközön kívül a dunamenti rác községekben, a Felföld néhány tót falujában, majd Erdélyben főképp a szászok tűzik tűkkel a fejhez, illetve hajhoz. Míg a felföldi tűk műhelye eddig ismeretlen, az erdélyiek az ottani ötvösipar emlékeit őrzik, a sárközi és dunamenti tűk kétséget kizáróan balkáni filigrán munkák, ha műhelyüket és idejutásuk pontosabb körülményeit nem ismerjük is. Ugyanígy a Balkán felé mutat a lázsiások, a pénzből készült nyakba akasztott láncok viselete is. Ez ugyan a Sárközben és szomszédos községekben csak itt-ott ismeretes, helyette azonban az azonos nyakviseleti elvet feltüntető, több sor gyöngyből fűzött, a mellen szélesen fekvő, csipkeszerű gyöngydísz található. Nálunk azok a gyöngyből fűzött nyakékek használatosak, melyek szorosan a nyakhoz simulnak. A sárközi tulajdonképen nem is nyak-, hanem mell-dísz elvben nem kapcsolható ezekhez, hanem horvátországi és szlavóniai megfelelőihez. (A fő előfordulási helyek itt: Prigorjétől egészen a horvát Száva vidékéig, Pizarovina, Brezivoca, Samobor, Zagorje, Sveta Nedelja és így tovább).

A déli szláv nők úgyszólván egyetlen testen viselt ruhája a hosszú ing, mely fedi és díszíti az alsó testet csakúgy, mint a felsőt. A sárköziek, hasonlóan a magyarság zöméhez, derékig érő, úgynevezett rövid inget viselnek. A rövid ing-pendel, vagyis két részre osztott testi ruha viselése nem áll meg délen a magyar nyelvhatárnál, hanem benyomul mélyen Horvát-Szlavóniába. Legerő-

sebb előfordulása Szlavónia területén le egészen Szirmíáig, megtaláljuk a Dráva mentén és Zágráb környékén is. A sárközi női ingujjakat kétféleképpen díszítik: az egyik díszítómód az ingujj külső felén hosszában végigfutó csipkedisz, a másik az ing ujjá egész külső felének egy vagy többszínű gyapjúfonallal dolgozott apró-mintás kivarrása, sokszor még flitterekkel is cifrázva. (3—4. ábra). Ez az ujjdíszítési elv Sárközön kívül Baranya, Bácsbodrog, Arad megyék és a Drávamente magyar, s méginkább délszláv lakosságánál van meg. De megtaláljuk ugyanezt Szlavóniában és Horvátország számos vidékén (főleg Sisek táján). Magyar vidéken különben ez a díszítésmód nem ismert. A magyar női ingujjak tekintélyes része díszítetlen; Palócföldön a kézelőket díszítik, Erdély népcsoportjai, mint a kalotaszegiek, torockóiak az ingvállat keresztben csíkalakban, esetenként hosszában is olyan elgondolással díszítik, mint az egyik (itt nem részletezett) sárközi ingfélét. A többszínű vastag gyapjú himzőfonal és flitterek alkalmazása a Sárközön, Baranya, Bácsbodrog megyék sokácainál, kisebb részben magyarságánál kedvelt. Ezt a feltűnő tarkaságot eredményező túlzott díszítő kedvet, amely, mint láttuk és látni fogjuk, egyéb darabokon is megnyilvánul, a magyar etnografusok a bunyevácok, sokácok, általában délszlávok behatásának tulajdonították népünkénél. *Milovan Gavazzi*, a zágrábi néprajzi tanszék tanára úgy vélekedett erről a kérdéstről, hogy éppen fordítva, a délszlávok a szomszédos magyarság hatására fejtenek ki ilyen nagy cifrázkodást. A két homlokegyenest szembenálló vélemény mindegyikét abból az elgondolásból építették föl, hogy az ősi környezetben ez a nagy cifrázkodás, mindkét oldalon ismeretlen volt. A tarka színek használata magyar női hímzéseinken igen fiatal jelenség, flitterdíszít ingujjon magyaroknál a sárközön kívül csak Torockón találunk. Így a bunyevácok és sokácok őshazájában is ismeretlen mindez. Ezek alapján, egyelőre legálábbis, abban kell megállapodnunk, hogy a kérdéses jelenségek egymásra kölcsönös hatással vannak s el kell tekintenünk annak a leszögezésétől, hogy a két nép közül melyik volt az átadó és melyik az átvevő.

A rövid inggel gyakran együttjár a pruszlik viselete is. A déli szláv népeknek van egy sajátos női pruszlikformájuk: egyenes, a deréktól elálló, többnyire rövid darab ez. A sárközi és a többi magyar pruszlik a testhez áll derékban és elől csukott. Balkáni formájú, vagy zágrábi meghatározás szerint dinári típusú pruszlik csak a dunamenti rác falvakban van meg hazánkban, a magyar szabású pruszlik azonban, a rövid inggel együtt helyenkint a Szávaig is eljutott. Az ing-pruszlik viselethez kapcsolódik még a selyem vagy kázmér vállkendő viselete is, ami a délszláv népeknek, melyek kabátviselők, nem sajátja.

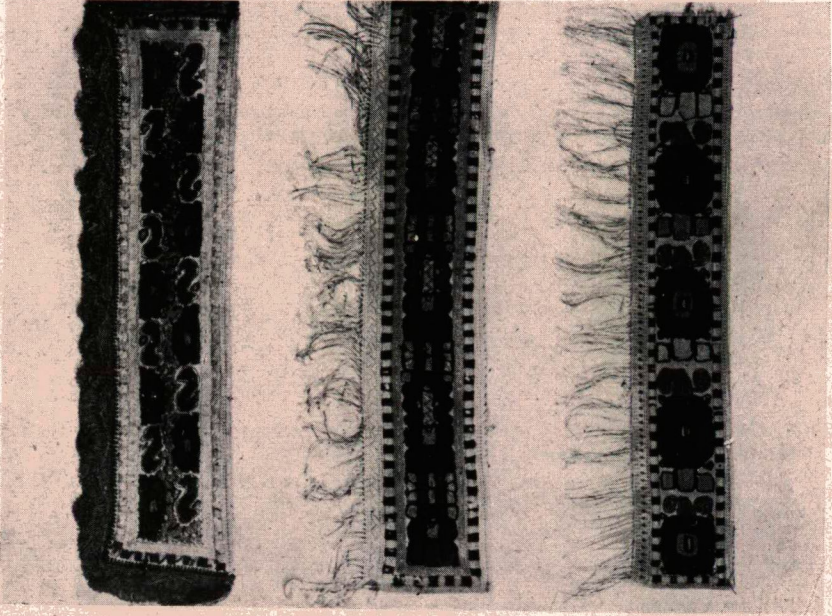
E felső testi ruhákkal párhuzamos az alsó test ruháinak, a szoknyának és a hozzátartozó köténynek átadása. Az 5. képünkön látható sárközi nő sok szoknyát, előtte kötényt hord. Ez az általános magyar viselet (a szoknya és kötény formája természetesen helyenkint változik), szemben a déli szlávval, mely az alsó testen a hosszú ing alsó felét ismeri, előtte keskeny egy szél, többnyire gyapjúszőtt köténnyel vagy anélkül. Számos sokác és bunyevác község lakossága

átvette az ing helyett vagy fölé a szoknya-kötény viselését, de kölcsönvették Szlavóniában, a Drávamentén, Zágráb vidékén és több más községben is foltokban, mint a többi, már hivatkozott darabot.

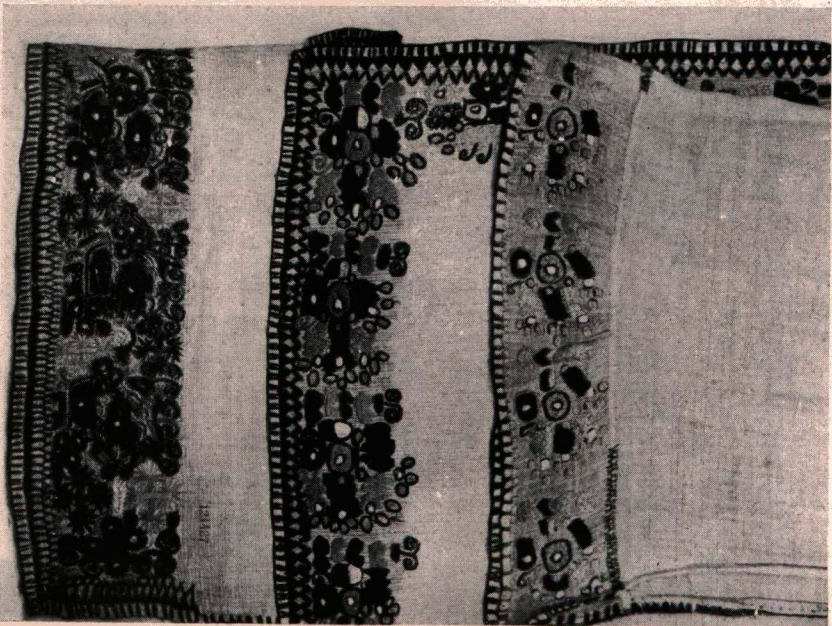
Ismerünk egy szokást a Sárközben, melynek megfelelője megvan horvát földön is: ez az abrosznak az alsó test köré való tekerésében áll. (6. kép). Az abroszt bizonyos házimunkák elvégzésekor tekerik az asszonyok szoknyájuk fölé és türik be fönn a szoknyakorcba. A Zágráb környéki Zagorjeből láttam nőket, akik abroszaikat a karjukon hozták és mielőtt táncba kezdtek volna, azt gyors mozdulattal a derekuk köré tekerték. Ez a szokás *Gavazzi* professor szíves utánjárására sem került elő máshonnan. Elvben megfelelője az a gyakorlat, ami Szlavóniában és a Baranya-megyei sokácainknál is ismért, hogy t. i. templomba menet egy törülközőt vagy gyapjúsöttes darabot visznek magukkal az asszonyok karjukon, amit azután térdeléskor a földre terítenek maguk alá. A Sárközből említett szokás magyar vidékről nem került elő (hacsak a palócok szakácskája nem kapcsolható ebbe a csoportba), s így az eredet, kiszugárzási irány stb. kérdését e pont körül is későbbi kutatások megoldására bizzuk.

A sárközi nők színes gyapjúharisnyát viselnek lábukon papucsos. A harisnyát nem maguk kötik, úgy veszik készen vásáron. A magyarok a gyapjút nem kötik meg, szövésével is csak Erdélyben foglalkoznak. Politikai határainkon belül a németek kötnek, azután az északi és déli szlávok. Harisnyát jobbra csak a déli szlávok. Ezeket a kézi kötésű színes gyapjúharisnyákat nem is hordják másutt, mint tanulmányozott vidékünkön, Kalocsa környékén és déli vármegyéink területén magyarok és délszlávok egyaránt. Miután a németiség maga használatára csak kék (világos és sötét) vagy fekete harisnyát köt, a színeset, még ha esetenként ők kötik is, nem tőlük vették át a magyarok, hanem a kölcsönadó szlávoktól, akiknek balkáni hazájában a harisnyakötés régi szokás. A papucsviselés a magyaroknál a Sárközön kívül jórészt a Duna-Tisza közére szorítkozik az általános csizmaviselet mellett, Mezőkövesden és Torockón csupán szigetszerűen fordul elő. Magyarországi jelenlétét általában a hódoltságnak szokás tulajdonítani, amint balkáni előfordulása is török eredetű; itt jórészt csak Szlavóniában ismerik.

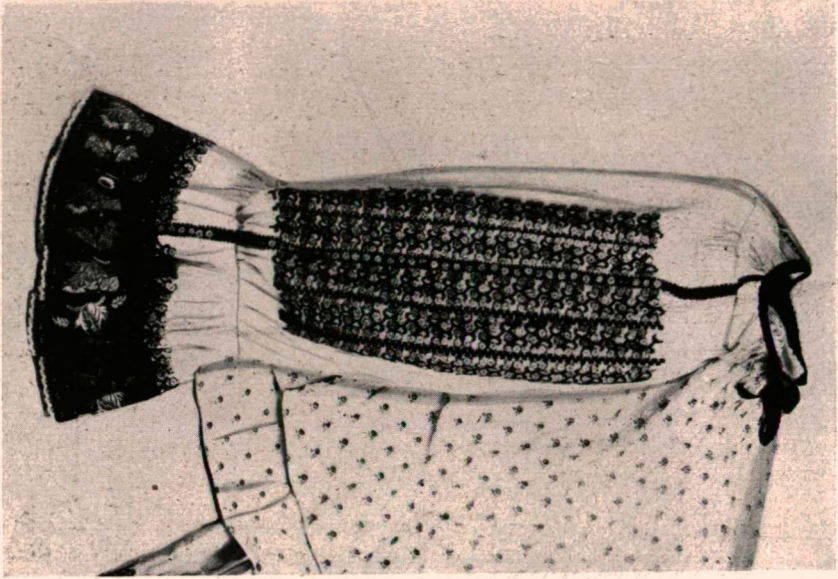
A sárközi férfiruha, csakúgy, mint általában a magyar népi férfiruha sokkal kevésbé ismert, mint a női. Így részletekbe ható vizsgálatába itt kevésbé térhetünk ki és meg kell elégednünk a felületesebb áttekintéssel. A sárközi férfiak háromféle kalapot hordtak: az egyik a kissé hosszúkás, magas tetejű, a másik a kerek, hegyesdő tetejű, a harmadik pedig a cilinderre emlékeztető kerek forma. A hosszúkás, némiképp a kocsiskalapot idéző változat megtalálható foltonként az ország nyugati, északnyugati részein, azután az Alföld keleti, északkeleti peremén, majd a sokácoknál és bunyevácoknál. Tőlük délre nem terjedt. A kerek, hegyesdő tetejű kalap Tolnában, Somogyban van otthon; leginkább azonban a Dráva menti falvakban innen s túl a horvát Prigorjében és Zagorjében. A kerek, cilinderalakú kalap, mely Tolnán kívül leginkább Somogyban és Veszprémben volt használatos, lehúzódtott délfelé Szlavóniába, de ismert Zágráb vidékén is. Véleményünk szerint, amint a cilinder-

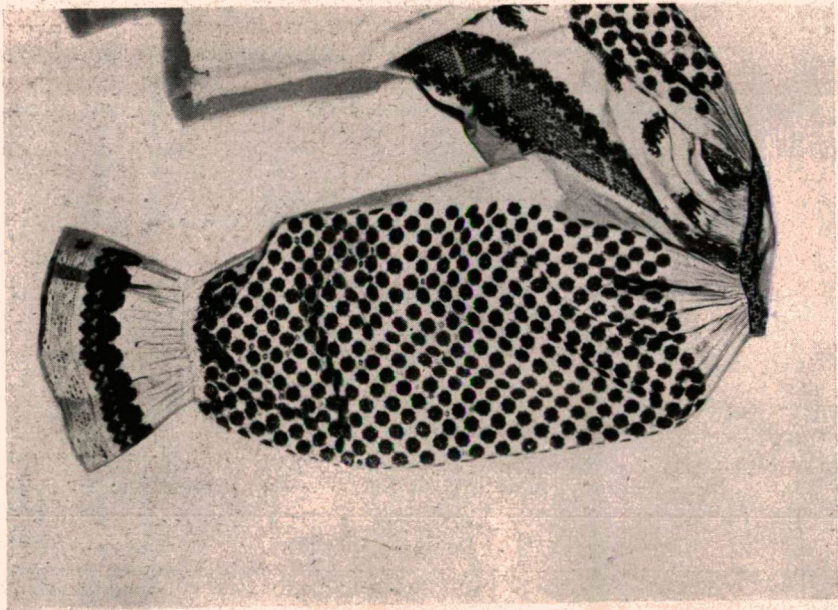
Sárközi kendőéghimzések

Horváti kendőéghimzések

Sarközi ingujhinzés

Bácsbodrogneggyei ingujhinzés

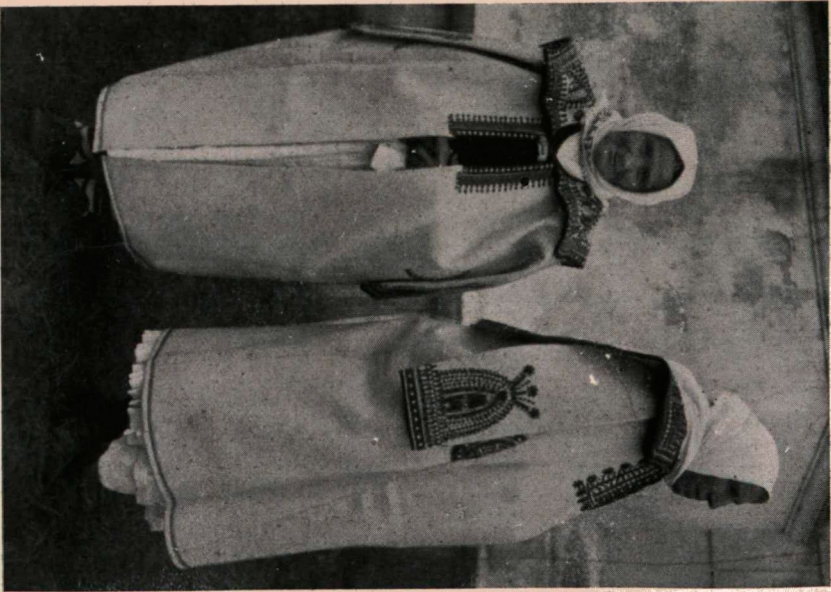
Sarközi leányjok

Sarközi asszonyi, derekán abrosszal

Fedeles bocskor

Horvát nők szűbben

alakú, úgy a hosszúkás kalapforma is a magyarságtól terjed a szlávok felé, míg a kerek hegyesedő tetejű forma megfordított terjedési irányú.

Az ing-gatyás viselet egész Magyarországon általános, ilyen a Sárközben is. A déli szlávoknak az ing-gatyás viselet nem sajátja, közéjük a magyarságtól húzódott le. Viselik nemcsak a határainkon belül élő sokácok és bunyevácok, hanem egész Szlavóniában. Itt még bő formájában, minél lejjebb megyünk azonban, annál jobban szűkül a gatyaviselet, így Likában, Északboszniában már vászonnadrág lesz belőle. Igen érdekes változata déli szomszédainknál az általában hosszában ráncbaszedett gatyának, a keresztben, harmonikaszerűen ráncolt gatyá.

Lábviseletként a Sárközben csizma és fedeles bocskor ismert a többi között. A csizma általános magyar férfiviseletdarab; a fedeles bocskor csupán a délibb, itt is inkább a közbülső országrészekre szorítkozik (7. ábra). A Tolnával szomszéd Baranya, majd Bácsbodrog megyék sokácai és bunyevácái csaknem mind csizmaviselőkké lettek, de ismerik egész Szlavóniában és Horvátországban egészen Turopoljeig. Sisek és Sunja vidékén az asszonyok is hordják. A dinári típusú bocskor felső része, fedele keskeny szíjból van fonva, míg a mi fedeles bocskorunk fedele síma bőrlap. Ez a síma fedelű bocskor erősen terjedőben van, párhuzamosan a csizmával déli szomszédainknál, mindenütt a fonott fedelű bocskor rovására egészen Turopoljeig.

A testhez szabott, fekete vagy kék posztóból való fekete zsinórdisszel kihányt, ellenzős csizmanadrág, az ugyanilyen kabát és mellény a Sárközön az általános magyar férfiviselet helyi megnyilvánulása. A déli szlávok férfiruhái, a sajátjuk más anyagból, más szabással és más díszítéssel készültek; a „kékbéli“ náluk kölcsönvétel. Viselik ezt nemcsak a sokácok és bunyevácok, de ismert Szlavóniában és Horvátország északi részein is, itt is elsősorban a némes Turopoljeben. Érdekes megemlíteni, hogy míg más vidékeken ezt az öltözetet is több-kevesebb igazítással, változtatással hordják, addig Turopolje horvátjai teljesen a magyar szabást és díszítést tették magukévá.

Ennél ősibb és a magyarságra is sokkal jellemzőbb a férfióltönyök három csoportja: a subáé, ködmönféléké és a szűröké. A sárközi subák, ködmönök jórésze szekszárdi készítésű. Ezek a subák átterjedtek a sokácokhoz és bunyevácokhoz, sőt elvétve Szlavóniába is, bár itt inkább az ujjas bundafélék terjedtek el, melyek a Dunántúl nagy részén otthonosak. Előfordulnak ugyane helyeken a ködmönök is, többnyire hosszabb változatban, mint a magyaroknál, de elnevezésük, készítésük és díszítésük módja magyar ezeknek is, hiszen mestereik is magyarok voltak. A posztóval borított ködmönöknek Szlavóniában van leggyakoribb előfordulásuk, itt megtartották a gazdag zsinórozást, átalvetőt is rajta. Ugyanitt említjük meg a díszített bőrmellényeket, mind férfiak, mind nők számára, melyek ugyancsak magyar szűcsök kezemunkájaként élnek itt tovább. Figyelemreméltó díszítésmód — mely horvát földön mind bőrön, mind posztón előfordul: apró kis kerek lapocskák ezek, bőrből vagy posztóból, miket egy öltéssel öltenek az alapanyaghoz, hasonlatosan a

flitterhez. Ez, véleményünk szerint helyi sajátosság, mely a magyar Drávavidékre délről szivárgott föl. A magyar síkság jellegzetes darabja a szűr sem hagyta közömbösen délszláv szomszédainkat. Bár a Sárközön már rég nem viselik, náluk még élő viseletdarab. A sokácok és bunyevácok a díszítetlen magyar szűrt hordják leginkább. Szlavóniában és a horvát Dráva mentén ismert jól a cifra szűr is (8. kép), ettől délre azonban a szűr már változtatott formában járja. Valamennyi, a magyarságtól kölcsönvett darab között ezen alakítottak a legtöbbet. Míg a magyarsággal szomszédos vidékeken a szabás és díszítés is azonos, délebbre már csak a szabás marad meg, még délebbre az egyenes szabásvonalak is eltűnnek. Érdekes változat, hogy itt a nők is viselik. A szűr ősi díszítőeleme, a posztórátét azonban mindegyik példányon kimutatható.

HA VISSZATEKINTÜNK a vizsgáltakon, néhány anyagon, formán, elven és azokon a terjedési irányokon, melyeket éreztetni igyekeztünk, már ezen a néhány példán is láthatjuk a kultúrjavak kicserélődésének érdekes és tanulságos játékát. Különböző fajú és nyelvű népek az egyik darabnál átadóként, a másikonál átvevőként szerepelnek. Az átadás oka igen sok esetben — ott ahol nem egy polgárisabb életforma tartozékairól van szó — ismeretlen. Nem látjuk okát, hogy például egy bocskorformát miért vesznek át ott, ahol van egy ősi, emennél sokkal díszesebb és — talán jobban használható forma. Nem tudjuk megmagyarázni, hogy bizonyos színek, motívumok, technikák kölcsönvételének mi a közvetlen indítóoka olyan népnél, mely maga is bővelkedik ezekben. Ha úgy véljük, hogy e nem a hasznosságot szolgáló átvételek a szépnek, az illető nép világnézetének, a külvilággal szemben való magatartásának valami mással, ujjal való kifejezését célozzák, ez egyelőre csak feltevések lehet. Közlebbi meghatározáshoz számos jó előmunkálatra volna szükségünk.

Ezzel elemzésünket be is fejezzük. Nem mintha anyagunkat kimerítettük volna, vagy mert az, amit mondtunk, elegendő pontossággal került volna vizsgálat alá. Szándékunk azonban nem a kimerítő adatközlés volt, hanem csupán néhány szűkebb tárgykörből kiragadott példán történt bemutatása annak, hogy a földrajzi egymás-mellettség, a közös történelmi kapcsolatok milyen nagy mértékben segítik elő a kultúrjavak amúgyis élénk, népek közötti kicserélődését. Hangsúlyozni akartuk szemléltető példákon, hogy etnikai csoportok, nyelvek, népek, közigazgatási vagy politikai határok nem akadályai a műveltségi javak kicserélődésének. Egyes kultúrjavak megélnék és virulnak a legkülönbözőbb környezetben is. Most csak a szerbvásznonra gondoljunk. De viszont egyes kultúrjavak megléte, átvétele vagy átadása önmagában még nem jelent mást, mint az átadó egy bizonyos irányban való gazdagságát és az átvevőnek ugyanez oldalon megnyilvánuló szegénységét, hiányérzetét, ami az átvételre hajlamos nyitottlelkűséggel párosul. Bár általában a magasabb műveltségű nép az átadó, példáinkon is láthattuk, hogy ebből törvényt csinálni nem lehet, mert előfordul az ellenkezője is.

Az egyes kultúrvonások néptől-népig való terjedésének, az át-

vételeknek és átadásoknak kutatása, leírása mindaddig, amíg öncélú, hasznos és érdekes játék csupán. Mihelyt azonban enemű vizsgálódásainkban az a szempont vezet, hogy egy bizonyos nép, népcsoport kultúráját nemcsak az egyes kultúrjavak egymás mellett való előfordulása szabja, határozza meg, hanem ezeknek a kultúrjavaknak sajátos egybefonódása — amint ezt, bár csak felületes ismeretek birtokában, világosan láthattuk, hogy a sárközinek nevezett etnikai csoportot tulajdonképpen nem a szerteágazó, innen-onnan összefutó kultúrvonások pusztá megléte adja meg — munkánk adalék lesz az illető nép kultúrája összetevőinek ismeretéhez. Ez pedig mai módszereink és ismereteink mellett a néprajztudomány egyik legfontosabb feladata.

FÉL EDIT

Kapitalizmus vagy kollektívizmus?

(Megjegyzések Wilhelm Röpke könyvéhez).

RÖPKE könyvet írt a kapitalizmus megmentése érdekében. A könyv részben vádirat a kollektívizmus ellen és merev állásfoglalás minden olyan irányzattal szemben, amely érti a gazdasági szabadság eszményét. Részben a kapitalizmus jellegzetességeit még hordozó országoknak szánt intelem: Semmiféle kompromisszumot ne kössenek a kollektívizmussal azon túlmenően, ami háborús-gazdasági szükségből elkerülhetetlen.

Röpke eddigi írásaiban is a szabadelvű gazdálkodás hirdetőjeként mutatkozott. Könyve nem számít meglepetésnek. Mégis, főleg két okból kell behatóan foglalkozni munkájával. Manapság lépten-nyomon erre a könyvre szoktak hivatkozni, amikor azt akarják igazolni, hogy a jelenkor társadalmi válságából a kivezető út a kapitalista rend újraélesztésén keresztül vezet. De foglalkozni kell a könyvvel azért is, mert abban a kapitalizmus dicsérete és bírálata különös formában jelentkezik és a szerző által ajánlott „harmadik út” annyira csábító, hogy aki a könyvet elolvassa, hatása alatt áll.

Miben foglalható össze Röpke könyvének lényege? A kapitalizmus történelmi megjelenési formájában végzetes volt, mert a család elzüllesztéséhez, a társadalom eltömegesítéséhez és a munkás-ság elproletarizálódásához vezetett. Ez a kapitalizmus és ezzel együtt a demokrácia válsága. Teljesen elhibázott volna azonban azt hinni, hogy a kollektívizmus ezt a válságot megoldja. Épen ellenkezőleg a kollektívizmus a demokrácia válságának utolsó és legtragikusabb következménye; a megbetegedett modern tömegetársadalom kétségbeejtő megnyilatkozása. Nem igaz, hogy a szocializmusnak irányított gazdálkodással enyhébb formát lehet adni. A totális és a rendi állam tervszerű gazdálkodása csak időleges lehet és biztos előmunkálója a totális állami tervgazdálkodásnak, amelyben megszűnik az egyén személyiség lenni és nincs jog, amely az állam és mások önkényével szemben védelmet nyújtana.

Harcba kell szállni az alaptalan fatalizmussal, hogy a most fo-

lyó háború elkerülhetetlenül politikai és gazdasági kollektivizálódáshoz vezet. Kollektívizmus és történelmi kapitalizmus mellett van „harmadik út”, amelyen az európai civilizáció még védhető. Arra az útra kell nevezetesen lépni, amelyen a tiszta kapitalizmus fejlődhetik ki: Egyenlő feltételek mellett folytatott tisztességes verseny, amelyet piaci rendőrség ellenőriz és erős állam jogalkotása biztosít. Tévedés lenne azt hinni, hogy a jelenlegi jövedelmi- és vagyoneeloszlási különbségek a gazdasági teljesítménnyel függnek össze és megváltoztatásuk a piaci törvények sérelmét jelenthetnék. Nem lehet tehát ezt a piaci mechanizmus számlájára írni. A gazdag és a szegény közötti szöges ellentét a gyenge állam által biztosított privilégiumokon, a piaci versenyen kívülálló monopol-helyzeteken és feudál-abszolutista hagyatéku átvett vagyamonokon alapszik. Gazdasági világunk valójában azért lett olyan, amilyennek azt látjuk, mert a jognak bizonyos formáit és berendezéseit teremtettük meg. Meg kell egyszer már szoknunk azt a gondolatot, hogy egészséges gazdasági fejlődés kartelek, holding-társaságok, jogilag védett monopol-helyzetek, a versenyt gátló patentok, sőt részvénytársaságok nélkül is elképzelhető. Mindez nem lényege a kapitalizmusnak.

A kollektívizmus elleni küzdelem csakis akkor vezethet sikerre, ha lehet a liberális elveket úgy reaktiválni, hogy a történelmi kapitalizmus hibái és kinövései a piaci gazdaság versenyrendszerének sérelme nélkül kiküszöbölhetők. Evégből helyeselhető és elfogadható minden olyan gazdaságpolitikai beavatkozás, amely nem szünteti meg az ármechanizmust és az így kiváltott piaci önszabályozást. Az a helyes gazdaságpolitika tehát, amely a parasztság megtartásán és megerősítésén, az ipar decentralizálásán, a kisipar és a háziipar kifejlesztésén és a proletariátus leépítésén fáradozik. Az állam akadályozza meg a monopóliumok kialakulását és ha szükséges, támasszon versenyt. Építsen le minden túlzott szervezetet, mert egészen nyilvánvalóvá vált, hogy a munkamegosztás nagyobb méreteket öltött, mint azt az emberi morál alapján még szavatolni lehet. Tudomásul kell venni, hogy az anonimitásba burkolt ember nem tud becsületes versenytárs maradni.

A revizionista liberalizmus végül hirdeti a szabad nemzetközi munkamegosztást; a visszatérést a mérsékelt vámokhoz, a legtöbb kedvezmény intézményéhez és az aranyvalutához. Csakis így remélhető, hogy a politikai határok nem jelentenek egyszersmind gazdasági határokat is és a nyersanyagforrások bárki által elérhetők a politikai uralomtól függetlenül. A múltban ez volt a forrása kisebb államok gazdagodásának és a jövőben is ezen dől el az államok politikai és gazdasági egyenjogúsága. Röpke nem téveszti el szem elől a kapitalista rendszer fogyatékoságait. Tudja, hogy ez a rendszer magában hordja a mindig újra visszatérő gazdasági válságokat. Nem hisz azonban abban, hogy ezeket a válságokat bármilyen rendszerrel is ki lehetne küszöbölni.

Röpke könyvével kapcsolatban mindenekelőtt arra kell rámutatunk, hogy azok a célok, amelyeket Röpke maga elé tűz, immáron egy évtizede a német nemzeti szocializmus céljai és törekvései. Amikor a nemzeti szocializmus a közérdek feltétlen érvényesülését jogilag támasztja alá; ezzel nem szünteti meg az ember személyisé-

gét. A rendszer épen arra törekszik, hogy helyesen állapítsa meg az arányt egyrészt az alkotó szellem szabadsága, másrészt pedig a néppel szembeni lekötöttség között. Ebből adódik, hogy ebben a rendszerben nem is lehet kollektivizmusról és államszocializmusról beszélni. A gazdaságpolitika itt nem állami funkció. A népi érdeket a politikai vezetés képviseli és ez nem egyértelmű az állami ügyvittel. A politikai vezetés mindenkor a közérdek alapján dönti el, hogy milyen feladatokat minősít államiaknak és milyen feladatokat utal a magángazdaságok körébe. E tekintetben általában azt tartja szem előtt, hogy ha valamely feladat elvégzése a nép érdekében szükségesnek látszik és a magángazdaság a feladat megoldására nem vállalkozik, akkor ezt a szerepet az államnak kell vállalnia. Az is gyakorta előfordul, hogy eredetileg állami feladatot utóbb a magángazdaság vesz át. A feladatoknak ilyen átcsoportosítására épen a háborúban került nagyobb mértékben sor. Amiként azonban nem cél a magángazdasági feladatok zsugorítása, épen annyira nem célja a közületgazdasági feladatoknak válogatás nélküli átültetése a magángazdasági szférába. Mindkettőre egyaránt szükség van és a kettő célszerűen egészíti ki egymást.

A német népi munkauralmi rendszer tervgazdasága nem a kollektivizmus jellegzetességeit viseli magán. Bizonyos az, hogy a háborús kötött gazdálkodás a magángazdaságoknak erősebb összefogását, a részletekig menő tervezést és ellenőrzést involválja. A háborús gazdálkodást azonban Röpke is kivételnek tekintti. Általánosságban pedig a német nemzetiszocializmust épen az állítja szembe a kollektivizmussal, hogy nem áll a magángazdasági kezdeményezést kikapcsoló tervgazdasági dogmatizmus alapjain. Épen ezért helyesebb állami tervgazdálkodás helyett a gazdasági élet tervszerű irányításáról beszélni. Ez a megkülönböztetés nem csak elméleti jelentőségű. A tervszerűség lényege nevezetesen abban jut kifejezésre, hogy a nemzeti erőket beállítja a helyesnek felismert célok szolgálatába és megteremti ennek megfelelően a közérdekű termelés és fogyasztás jövedelmezőségét, jövedelmi és szociológiai feltételeit. Az így értelmezett tervszerűség alapjául kétségtelenül számszerűen is lefektetett tervek szolgálnak. A hangsúly azonban általában nem a tervekben feltüntetett időbeli határok és mennyiségek merev és következetes keresztülvitelén, hanem az arányokon és az irányzatokon van.

Az alapvető különbség tehát Röpke tanítása és az előtérben álló német rendszer között abban jut kifejezésre, hogy az utóbbinál a család védelmét, az ipar decentralizálását, általában a falusi kultúra emelését, a munkásság életfeltételeinek egészségesebb alapokra fektetését, a kisipar és a kézművesipar erősítését stb. irányított gazdálkodással kötik egybe. Kétségtelenül a történeti kapitalizmus válsága vezetett el az irányított gazdálkodáshoz. De épen ennyire kétségtelen az is, hogy józan felismerés alapján más megoldás — az európai kultúra védelmében — nem is kínálkozott. Röpke „harmadik” lehetősége oly kevéssé tartozik a realitások világába, hogy a könyvében lefektetett revizionista liberalizmusról legfeljebb csak elméleti vitát lehet provokálni. Ez a vita is azonban a kérdé-

sek sokaságát veti fel, amelyek alapjaiban teszik kétségessé a megújuló liberalizmus gyakorlati lehetőségeit.

Röpke felfogásának első feltétele lenne a nemzetközi béke. Nemcsak abban az értelemben, hogy a háború végetérjen, hanem abban a pozitív értelemben, hogy a világ népei kölcsönös bizalom alapján keressék az együttműködés felé vezető utat. A gazdasági élet rendszerében és szerkezetében végbemenő átalakulások mindenkor politikai elhatározások függvényei. A történelem viszont arra tanít, hogy világgazdasági együttműködést csakis hatalmi úton lehetett biztosítani. A nemzetközi együttműködés sohasem volt mentes a politikai befolyástól, még a mult század első felében sem, amikor pedig a szabad világgazdaság eszménye legközelebb állott a megvalósulás állapotához. A huszadik század nagy felismerése a gazdasági és a politikai erők szintézise. Ez a felismerés manapság már valamennyi öntudatosult nép elhatározásainak legfontosabb indító ereje. Ez a magyarázata annak is, hogy amikor manapság nagytérgazdaságról beszélünk, ez a fogalom helyesen értelmezve nem a pillanatnyi háborús gazdasági lehetőségek és adottságok kényszerkerpuzete. Nem a korszerű háborús gazdálkodásban, hanem évszázados fejlődés következményeiben vált politikai elhatározássá. Az a meggyőződés vezetett a nagytérgazdaságokon nyugvó kötött világgazdaság törekvéséhez, hogy így a népek tartós békéje és a népesség általános jóléte még leginkább biztosítható. Ma már utopisztikus hangjuk van a Föld egyetemét összefogó egységes megoldási kísérleteknek. Ezért tudatos az idegenkedés a gazdasági szabadság eszményétől is. A népek ma már átérzik a nagyhatalmi érdekek örök ellentétét, épen ezért olyan rendezés felé vágyódnak, amely gazdasági létalapjukat a nagyhatalmi küzdelmek fókuszából kiemeli. A figyelem így szükségképen olyan politikai csoportosulások felé fordul, amelyeket a történelmi sorsközösség, a fajiság, vagy a szoros gazdasági egymásrautaltság igazol. Az ilyen csoportosulásban több valószínűsége lehet az őszinte együttműködésnek és így annak is, hogy szolidaritásban, gátlás nélkül munkálkodjanak a népesség általános jólétéért.

Röpke tanításának további fogyatékosága, hogy nem tud felhozni megnyugtató érveket a megújuló liberalizmus általános jólétet teremtő tulajdonsága mellett. Kétségtelen, komoly meglátása a történelmi liberalizmusnak az a súlyos tévedése, hogy a gazdasági szabadelvűséget azonosította a gazdasági önkénnyel. Röpke helyesen mutat rá arra, hogy a gazdasági szabadság áldásossá csakis akkor válhat, ha jogi korlátokat állítunk fel és a szabad megnyilatkozást a korlátok között engedélyezzük. Az emberi együttélés valóban legsúlyosabb félreismerése a XIX. századra jellemző az a komoly hit, hogy a verseny által irányított piaci gazdaság önmagában megálló világ, amelyet a természet rendje szerint — amiként azt Adam Smith írta — „láthatatlan kéz“ irányít. Ha azonban felfedjük a történelmi liberalizmus tévedését, melléje kell mindjárt állítanunk eredményeit is. Azt csak kevés sikerrel lehetne megcáfolni, hogy a XIX. század szabadelvű anyagias szemlélete hivatást töltött be. Eredményeit jól ismerjük. Önkéntelenül felvetődik a gondolat, hogy ezek az eredmények lényegbevágó kapcsolatban vannak azok-

kal az intézményekkel és azzal a jogi berendezéssel, amelyet Röpke a kapitalizmus hibáiként említ. Véleményünk szerint a történeti kapitalizmus dinamikáját részben épen az biztosította, hogy lehetőség kínálkozott a versenyen kívüli helyzetek teremtéséhez. Magunk részéről úgy látjuk, hogy a kapitalista a fogyasztók felé általában akkor teszi a megközelítő lépéseket, amikor hátsó gondolatával a fogyasztók egyeduralkodójává kíván lenni. Az a rugó, amely a termelőt a kapitalizmusban többletmunkára, felfedezések értékesítésére stb. ösztökéli, voltaképpen a remény arra, hogy piaci uralmi helyzetet tud teremteni. A szabad piaci gazdaságnak a versenyen kívüli állapot épen annyira jellemzője, mint a piaci verseny. Függetlenül most már attól, hogy gyakorlatilag alig képzelhető el a piaci ármechanizmus versenyen kívüli állapotok nélkül, tapasztalatokkal sem rendelkezünk annak megítélésére, hogy a tisztességes feltételek között kialakult versenyre korlátozott szabadpiaci gazdaság az emberi együttélésben milyen feladatok megoldására képes.

Ezzel szemben megfelelően értékelni tudjuk azokat az eredményeket, amelyek az irányított gazdálkodástól várhatók. Igenis állítjuk, hogy a gazdasági élet szakszerű irányításával kiegyensúlyozott fejlődés biztosítható. Megfelelő irányítás a konjunkturális válságokat is elháríthatja. Készletgazdálkodással pedig a természeti behatások okozta kilengések tompíthatók le erősen. Lehet, hogy az irányítás nem mindig sikeres, de ez nem jelentheti azt, hogy a rendszer rossz. Sohasem lehet elfeledkezni arról, hogy a kapitalizmus válsága erkölcsromboló hagyatékként maradt ránk és nehéz körülmények között kellett az irányított gazdálkodást megalapozni. A gazdaságközigazgatási gyakorlat hiánya, valamint az a körülmény, hogy az irányított gazdálkodással egyidejűleg sor került a háborús előkészületekre, majd pedig a háborús gazdálkodásra, megérteti velünk a nehézségeket, amelyekkel részben még ma is számolnunk kell.

De az irányításra szükség is van. A kifejlesztett termelési apparátus legnagyobb fogyasztója ma már mindenütt az állam. A termelői apparátusnak észszerű szinten folyamatos kihasználása a háború után is szükségessé teszi, hogy az állam megrendeléseivel táplálja a gazdasági életet. A termelés ilyenképpen mindenütt szükségszerűen szorosabb kapcsolatot kell hogy találjon a nemzetépítéssel és a gazdaságpolitikának pusztán ez a körülmény irányító befolyást biztosítana. Nem szorul bővebb magyarázatra ugyanis, hogy a jövő államának nem lehet közömbös, hogy a gazdasági foglalkoztatottság miképpen alakul; gondoskodnia is kell arról, hogy a kielégítő foglalkoztatottság tartósan biztosíttassék. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy ma már csaknem mindenütt a termelés gazdaságpolitikai előfeltételeken nyugszik. A mezőgazdasági termelés átállítása, új ipari gyáralapítások és kapacitásbővítések hosszú évekre visszamenően az állam közvetlen bekapcsolódásával, közreműködésével mentek végbe. A háború után elkerülehetetlen lesz tehát, hogy az egyes államok észszerű feltételek között keressék az együttműködés lehetőségét. Ez viszont elképzelhetetlen a nemzetközi munkamegosztás tervszerűsége nélkül.

A nemzeti és a nemzetközi viszonylatban egyaránt előtérben

álló irányítás kétségtelenül megköti a magángazdasági elhatározást. Ez nem jelenti azonban a magánkezdeményezés megszüntetését. Maga az irányítás is kifejezi az egyén tevőleges közreműködését és az irányítás annál egészségesebb alapokon nyugszik, minél erőteljesebben — de helyes értelemben — nyilvánul meg a magángazdasági vállalkozási kedv. Azzal tehát, hogy nem helyezkedünk szabadelvű kapitalista alapokra, nem kell mindjárt kollektivistáknak lennünk. Valóban van „harmadik út”: a szabadelvű kapitalista és a szocialista rendszerek mellett az irányított gazdálkodás rendszere, amely a két előbbi rendszer szintézisét jelzi.

CSIKÓS-NAGY BÉLA

Nemzetnevelés szomszédainknál

MAR JÓ IDEJE annak, hogy Európa szellemi és politikai válságának magyarázataképpen a világnézeti propaganda különböző jelszavai mellett divatba jött a nyugati kultúra csődjéről, a líra haláláról, az individualizmus önzéséről, a polgárság dekadenciájáról, a tömegember uralmáról, egyes műfajok kipusztulásáról, a jogérzék hanyatlásáról, az írók és kritikusok árulásáról és nem utolsó sorban a pedagógiai pálya cserbenhagyásáról értekezni.

Pedig a tanárok és tanítók hivatása az utóbbi időkben és a jövő terveiben mintha az egész világon nagyot nyert volna fontosságban, mert a világháború sorsdöntő eseményei, politikai változásai és gazdasági megpróbáltatásai mellett ma minden öntudatos nép számára kétségtelenül a „nemzetnevelés” problémái lépnek előtérbe. Európa minden kicsi és nagy nemzete egyaránt érzi, ha fenn akar maradni és megfelelő helyet akar biztosítani magának a népek együttesében, az új nemzedéket és az ország jövőjét olyan lelkes nevelőkre kell bízni, akik hívő és bízó lélekkel, csak hivatásuknak élve, az egyének és a közösség legjobb tulajdonságait fejlesztik ki, s azokat a mult nemes hagyományaival, történelmi értékeivel és egy új, igazságosabb és szociálisabb életformával kötik össze. Ennek a tudatosítása már csak azért is szükséges, mert pedagógusaink eddig úgy érezték, hogy munkásságuk a nemzet életében más társadalmi osztályokéhoz viszonyítva háttérbe szorult és — ritka alkalmaktól és kivételektől eltekintve — sem a társadalom, sem a kormányzat részéről nem részesült kellő méltánylásban. Ez egyik fő oka a mind érezhetőbbé váló tanárhiánynak.

A világháború lelki, erkölcsi és anyagi pusztításai következtében a nemzetnevelés problémái annyira megnövekedtek, hogy az egyes államok a szellemi újjászületés és a gazdasági, technikai újjáépítés bonyolult feladatainak megoldására a hivatásos pedagógusok mellett más foglalkozási ágak képviselőit is bevonják. Így egyes területein ma már a legkülönbözőbb szakemberek: orvosok, jogászok, katonák, írók, technikusok, gazdászok, stb. is közreműködnek. A totalitarista államokban viszont maga az államalkotó fasiszta, nemzeti szocialista, stb. párt irányítja a világnézeti elveken felépülő szellemi kiképzést.

Épen most olvastuk, hogy a spanyol nemzetvédelmi miniszter a Szovjet-Oroszországból hazatért „kék hadosztály“ katonái közül igen sokat tanítónak nevezett ki. Ezeknek nem kell megszerezniök a diplomát, hanem csak az általános műveltségből kell vizsgáznuiuk.

Nálunk is mind gyakrabban hangzanak el a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből, — nem egyszer lelkes vagyoni felajánlások kíséretében, — olyan találó hozzászólások és többé-kevésbbé életrevaló tervek, melyek a nemzetnevelés, tanárképzés, tanárképzés, kitűnőek iskolája, elitképzés, stb. ügyét óhajtják előmozdítani. Mindez azt bizonyítja, hogy a nemzet egészséges, haladó ösztöne és hivatástudata mind jobban felismeri a nevelői munka fontosságát. Azonban, bármily jelentős szerepet is vállalnak egyes iskolán kívüli tényezők a nemzet tökéletesedési programjában, fiainak szellemi és erkölcsi nevelése, a kultúra és humanizmus terjesztése, a nemzeti egység és a történelmi folytonosság tudatosítása a jövőben is elsősorban hivatásos pedagógusok, a tanítók és tanárok feladata lesz. „Mert a nemzet hivatásos nevelői mindenkor a tanárok, (bármennyit beszéljenek is a nevelésről politikusok, írók és mások), akik az egyetemeken készülnek elő magas hivatásukra, s ha az egyetemen bajos, gyöngye a tanárképzés, ez az egész nemzetnek süllyedését vonja maga után“, — írja Szekfű Gyula a „Tanárok“-ról szóló cikkében (Magyar Nemzet, 1942. augusztus 9.). Vele ő is bekapcsolódik azokba a figyelemreméltó vitákba, melyek már pár év óta a tanári pálya visszasságaira és a bölcsészeti karok megdőbbségnedésének okaira mutatva, a jövő fejlődésének útjait egyengetik. A tanulság mindég ugyanaz: „a középiskolai tanári kar társadalmi, s ezzel kapcsolatban anyagi helyzete a bajok igazi fészke, s amíg ott nem segítünk, addig még a legszakszerűbb és legszubtilisabb iskolaszervezési és tanmeneti viták sem használnak semmit.“

Kétségtelen, ha azt akarjuk, hogy a tanárság és tanítótság háború által is megritkult sorai a jövőben új és friss tehetségekkel, életvidám, tetterős és hívő egyéniségekkel ismét megerősödjének s a szellemi és társadalmi elitet magukhoz vonzzák, ennek alapfeltétele szociális és anyagi helyzetük gyökeres és kedvező megoldása.

„A TANÁRI REND EMELKEDESÉ“-nek (Makay Gusztáv, Magyar Szemle 1939. február) eddigi érvei mellé én itt főleg a szomszéd államoktól vett példákat szeretnék felsorakoztatni, hogy lásuk, azok mennyire jutottak hasonló feladataik megoldásában. Gondolok itt elsősorban horvát, szlovák és román szomszédainkra, akiknek politikai és kulturális törekvéseit állandóan figyelemmel kell kísérnünk, hogy semmi se zavarhassa meg békés dunavölgyi hivatásunkat, melyet — ha lehet, másokkal összhangban és a mult hibáinak kiküszöbölésével, — továbbra is méltóan akarunk betölteni.

Mind a három szomszédunkra egyaránt jellemző, hogy állami önállóságuk és kulturális életük megszervezésében a mult hagyományaival szakítva, új utakkal kísérleteznek, s nemzetnevelésük is minden tekintetben a korszellemhez és nagy német és olasz pártfogóik felfogásához símul.

A mai usztasa Független Horvát Állam, mint már egyik cikkemben (Magyar Szemle, 1942. augusztus) kifejtettem, célja szerint

tulajdonképpen egy nagy nevelőtábor, mely a horvát karaktert a fasiszta és nemzeti-szocialista tanok szellemében azáltal szeretné megváltoztatni, hogy a szláv passzivitásba a germán aktivitás magjait, és a „munka, rend és fegyelem“ eszményeit igyekeznek elültetni. Ennek megfelelően jelszavaikban a horvát nemzeti multat a német nemzetiszocialista közösségi gondolattal párosítják. Legnagyobb ellenfeleiknek a szerbeket és a kommunizmust tekintik. Vezetőik szerint ugyanis a szerbekkel való több mint 20 éves együttélés annyira megrontotta közéletüket, s pedagógusaival együtt annyira elnemzetietlenítette középiskoláikat, hogy a horvátság egy részét, különösen a „felemás“ intelligenciát nagy szellemi „átképzés“-nek kell alávetni. Az ehhez való szellemi táplálékot az usztasa nemzetnevelés nyújtja, mely egymás után jelenteti meg különböző propagandafüzeteit, értékes kultúrkiadványait és horvát-világnézetű tankönyveit. Ezzel kettős feladatot óhajtanak megoldani: egyrészt a horvát önállóság célkitűzéseit akarják a néppel megértetni s a lelkekben megerősíteni, másrészt pedig az ország vezetésére és újjáépítésére egy új, megbízható intelligencia alapját akarják megvetni. A régi és új rend hívei ma még ádáz harcban állnak egymással, s a szellemi érvek mellett a polgárháború fegyvereit is igénybe veszik. A Poglavnik, A. Starčević és S. Radić hagyományait követve, nem a városi középosztályból, hanem elsősorban is a falu paraszttársadalmából igyekeznek a jövő horvát vezetőréteget megszervezni, s ezért minden gondoskodásával azt részesíti előnyben.

Elképzelése szerint ez az új elit valószínűleg meg azokat az alapelveket, melyeket mint az usztasa állam eszmei és szervezeti alapját a „Narodne Novine“ augusztus 13.-i számában közölt a nemzetel „Propisnik o zadaći, ustrojstvu, radu i smjernicama Ustaše“ címen. Ennek első cikkelye felsorolja az usztasák jelenlegi és jövő feladatait, melyek a következők:

a) minden eszközzel megvédeni Horvátország állami függetlenségét; b) minden eszközzel megvédeni a horvát nép nemzeti sajátosságait, sohasem egyezve bele abba, hogy a horvát népet egy másik nép részének tekintsék; c) küzdeni azért, hogy a horvát államban mindég csak a horvát nép uralkodjék; d) küzdeni azért, hogy saját földjükön ők legyenek az összes szellemi és anyagi javaknak egyedüli és végleges birtokosai; e) dolgozni azért, hogy a Független Horvát Állam az usztasa alapelvek szellemében korszerűen és igazságosan berendezett állam legyen; f) a munkát kell minden érték és jog alapjának tekinteni; ugyanígy, a kötelességteljesítés ad jogot a védett élethez, s a közösség iránti felelősség minden tevékenység alapja; g) a horvátság megújulását és újjászületését az usztasa alapelvek szellemében, a tisztesség, becsület, igazságosság és szeretet jegyében kell megvalósítani; h) minden horvát férfi és nő lelkébe bele kell plántálni a régi hősiesség és vitézség erényeit, a hős és vitéz apák, valamint az ősök szellemében; i) fel kell ébreszteni, ki kell fejleszteni és meg kell erősíteni a munkás és harcos életörömet; j) a tagokban, párhívekben és általában az egész nemzetben ápolni kell a Poglavnik iránti odaadást, engedelmességet és a benne való hitet.

A következő fejezetek az usztasa mozgalom népi, nemzeti, po-

litikai, katonai, munkás, társadalmi, erkölcsi, nevelő és művelődési jellegét tárgyalják, melyek mindegyikében a közösségi gondolat, a társadalmi igazságosság és a katonai szellem szempontjai jutnak kifejezésre; az intellektuális műveltség helyett pedig a jellemnevelés. Ez az „Usztasa Horvátország“ azonban, mely a rajongók és fanatikusok lelkében született meg, egyelőre még csak egy elképzelt, réménybeli népnek a hazája, melyet a meglévőből előbb még ki kell alakítaniuk és saját képükre kell formálniuk.

A 9. és 10. §-ból részletesebben kitűnik, hogy milyen jellemekre és erkölcsiségre akarják országukat felépíteni. Először is tudatossá akarják tenni, hogy „a rendezett, egészséges, meglegedett és boldog életnek“ a vallás és a család az alapja.

Ezért az usztasák tagjaik közé csak „becsületes, erkölcsös egyéneket, jó és tisztességes horvátokat“ vesznek fel; leküzdik a népben elburjázott „istentelenséget, káromkodást, iszákosságot, erkölcstelenséget, egyenetlenséget, hazudozást és rágalmazást“; minden erővel belenevelik az emberekbe „a közjóért való, jutalomra nem váró önzetlen áldozatkészséget“; küzdenek az elpuhultság és a könnyelmű életfelfogás ellen és megvédik a házasság és a családi élet szentségét; nagy tiszteletben tartják a nő és anya ideálját és megvédik a nő szüzességének tekintélyét és becsületét. Az usztasa nevelés célja (10. §), hogy „becsületes, tisztességes és önérzetes acélos jellemeket“ faragjon, „erős nemzeti és állami öntudattal“; a „szív és a lélek nemességére“ törekszik, mely a horvát nemzet minden tagja iránti áldozatkészségben és szeretetben nyilvánul meg; a nemzettel megismerteti saját történelmét, régiségeit, földrajzát, a népdalkincsét, szokásait és viseletét. Mint művelődési mozgalom (11. §), mind az egyesek, mind a közösség javát szolgálja, s az a célja, hogy a kultúra általános elterjesztésével és a szakkiképzéssel az egész nemzetet képessé tegye a haladásra és megedzze az élet harcáira, stb.

Ha az eddigiekhez még hozzávesszük a maguk elé tűzött politikai, társadalmi, népvédelmi, egészségügyi, gazdasági, technikai, talajjavítási, városfejlesztési, stb. feladatokat, melyek mind kiművelt főket és megfelelő szakembereket kívánnak, akkor előttünk áll a horvát nemzetnevelés egész óriási munkaterülete.

Fenti feladatokat rendszerbe foglalva, két nagy csoportot különböztetünk meg: 1. politikai, világnézeti, erkölcsi és hazafias jellemnevelés; 2. általános műveltség és szakképzés. Az állam mind a kettőt, vagyis az egész nemzetnevelést a pártra és az iskolára bizza. Így a pedagógusok munkaköre a szaktárgyak tanítása mellett más feladatokkal is kibővül.

A párt nevelési eszközei közé tartoznak a különböző propaganda-, ifjúsági, katonai, kulturális, stb. szervezetek, az általuk rendezett munkatáborok, tanfolyamok, előadások, kiállítások stb., valamint a sajtó, a rádió, a film és színház, a könyvtárak, olvasótermek és más hasonló kultúrintézmények. A szellemi irányítás központi szerve az „Usztasa Főhadiszállás Propagandaosztálya“ („Promičba Glavnog ustaškog stana“), mely a Poglavnik gondolatainak és akaratának legközvetlenebb kifejezője.

Nevelőintézményeik közül különös figyelmet érdemel a Borovo-i ifjúsági vezetőkiképző iskola, ahol az egyenruhás ifjú „dužno-

stnik"-okat Nikola Zombelli prof. felügyelete alatt, példás katonai szellemben, öntudatos horvát vezetőférfiakká nevelik. Az iskola két hónapos tanfolyamait egyéves fennállása óta eddig kb. 150 usztasa „tábor“ 800 tehetséges résztvevője végezte el, s keretei mindinkább kibővülnek. Így az idén már a baráti nemzetek fiait is meghívták tagjai közé, s elsőnek mindjárt 25 szlovák Hlinka-gárdista jelentkezett Štefan Kassay vezetésével, ami beszédes jele szoros együttműködésüknek. Ugyancsak külön iskolája van a női ifjúsági vezetőjelölteknek is Zágrábban, ahol nagy gonddal összeállított program alapján, legnagyobb részt hivatásos pedagógusok vezetése alatt készítik elő őket nevelői hivatásukra és az elit feladataira. Főleg az ő munkásságuktól remélik a horvátság erkölcsi megtisztulását, a falu életszínvonalának emelését, az anya- és csecsemővédelem megszervezését, a néptáplálkozás észszerű feljavítását, a falusi háztartás modernizálását, stb. Nagyon fontos szerepe van a férfi és női kötelező munkaszolgálatnak is, melyre az érettségi után kerül a sor. A Poglavnik egyszer a következő szavakkal jellemezte feladataikat: „Abból a mocsárból és pocsolyából, melyet az ellenség teremtett a számunkra, nekünk kertet kell varázsolnunk. És ezt meg is fogjuk tenni. Ezért közületek mindenki a szorgalom mintaképe legyen, olyan mint a hangya . . .“ A női munkatáborokban a gyakorlati, háztartási, gyermekápolási, nevelői, stb. teendők mellett nagy súlyt helyeznek az u. n. „ideológiai-politikai“ kiképzésre is, míg a férfiak a politikai és katonai előképzésen felül az állami közmunkákban, az erdőirtásban, talajjavításban, mocsarak lecsapolásában, gátak emelésében, utak építésében, stb. is tevékenyen résztvesznek. Az életiskolája akar ez lenni, ahol az ifjúság saját verejtékével tanulja meg a komoly testi munka megbecsülését, és maga is hasznos tagja lesz a dolgozók társadalmának.

Míg a világnézeti nevelést főleg a párt irányítja, addig az iskola hasonló szellemben az általános műveltséget és a szaktudást nyújtja; miért is az usztasa Horvátország minden eszközzel, új iskolaépületek emelésével, a tanterv modernizálásával, a tanárok és tanítók erkölcsi és anyagi támogatásával igyekszik a közoktatás szintjét emelni.

Az usztasa iskolareform lényeges újításai közé tartozik, hogy meghosszabbította a kötelező elemi iskolai tanulmányi időt 6, illetve 8 évre, s ezeknél a felsőbb elemi osztályoknál külön városi és külön falusi típust vezettek be. A középiskolák gimnáziumok, vagy reálgimnáziumok lesznek. Ez utóbbiak az 5. osztálytól kezdve külön gimnáziumi és külön reáliskolai szakban folytatódnak, klasszikus, illetve természettudományos szaktárgyakkal. Általában megszüntetik a koedukációt, mert felismerték, hogy a külön női hivatás másfajta nevelést kíván, mint a férfiaké. Didaktikai szempontból kihagyták a tananyagból a „felesleges, elméleti, holt anyagot“, ellene vannak az u. n. „didaktikai materializmus“-nak, a túlzott „absztrakt-szisztematikus“ gondolkodásnak, és helyette a cselekvő, önálló, gyakorlati tudást helyezik előtérbe, ami szerintük jobban megfelel az ifjúság pszichéjének és az ország praktikus szükségleteinek. Éppen ezért nagy súlyt helyeznek a különböző szakirányú (mezőgazdasági, technikai, erdész, bányász, iparos, kereskedelmi, stb.) iskolák felál-

lítására, illetve ilyen tanfolyamok megrendezésére. Tervbe vették, hogy minden járásban külön földműves-mezőgazdasági iskolát szerveznek, stb.

A nevelés reformjai természetesen előtérbe helyezték a nevelő személyét is, s lassanként kialakul az usztasa-pedagógus ideálja. A „Hrvatski Narod“ november 6.-i számában D. S. „A tanító a nemzet első nevelője“ címen többek között a következőket írja:

„A lelkes és sokoldalú tanító munkája és hatása az egész falura, sőt nem ritkán az egész vidékre kiterjed. Amellett a néptanító az, aki a városban és még inkább a falun elsőnek választja ki jövő szellemi elitünket. Ő az első, aki felfedezi a horvát szellemi élet jövő vezetőinek és munkásainak tehetségét, s igyekszik őket arra az útra vezetni, amelyen sajátmaguk és nemzetük hasznára kifejlődnek.“ „A tanítói hivatáshoz szív és értelem kell.“ A nép mindég meg tudja különböztetni a jó tanítót a rossztól, ezért a „szerénység, szorgalom, testvéri szeretet, készség a tanáccsal és tettel való segítségben, a kedély komoly derüje és a haza iránti őszinte szeretet, melyet egész életükkel és munkásságukkal kell tanúsítani, — ezek azok az erények, melyeket a horvát falu tanítóitól és tanítónőitől elvár, s cserébe háláját és odaadását adja.“ Szerinte az lenne a legideálisabb, ha a falu iskolavezetői a tanult és kiművelt falusi gyerekek lennének, akik otthonosak környezetükben. Más cikkírók a tanártól is a szaktudás mellett elsősorban öntudatos horvátságot, fegyelmezett és katonás nevelőkészséget, a gyerekek iránti megértő szeretetet, bajtársias és önfeláldozó munkakedvet követelnek.

A Poglavnik, mikor karácsony előtt fogadta a zágrábi középiskolai tanároknak mintegy 600 tagú küldöttségét, beszédében rámutatott hivatásuk ideális voltára, mivel működésük tárgya maga is eszményi: a gyermek, az ifjúság, s éppen ezért legfőbb pedagógiai elvnek a szeretetet jelölte meg. A tanárok egész munkássága arra irányul, hogy mások javát, s így az egész nemzet és a haza javát szolgálják. „Nekünk, Önöknek, elsősorban is Önöknek kell a felelősséget viselni Isten, a szülők, az egész horvát nemzet, sőt az egész emberiség előtt minden egyes ifjúért, akit ránk bízta, minden egyes lánykáért, aki iskolánkba jár.“ Vigyázzanak a nevelők, nehogy áru-
lőkat és merénylőket faragjanak belőlük, hanem arra törekedjenek, hogy neveltjeik a nemzet hasznos tagjai legyenek. „Egyedül ideálok-
ból azonban nem lehet megélni... Minden elfogulatlan és tisztesség-
es ember csodálattal tekint Önökre, akik a legnehezebb körülmények között is kitartanak s megfelelnek kötelességüknek. Legye-
nek meggyőződve, hogy az usztasa kormányzat a legrövidebb időn belül minden lehetőet megtesz anyagi helyzetük megjavítására.“

Horvátországban határozottan divatba jött a „nemzetnevelő“ alakja, s ezt a címet legnagyobb fiaiknak is megtisztelő jelzőként adományozták.

UGYANAZT A SZEREPET, melyet Horvátországban az usztasa mozgalom tölt be, Szlovákiában a Hlinka-gárda játssza. Náluk is ugyanaz a katonai és világnézeti nevelés folyik, mint horvát „testvéreik“-nél; államvezetésüket is mindenben igyekeznek összehangolni, így róluk nem sok újat mondhatunk.

A román nemzetnevelés feladatait érdekesen világította meg az a beszéd, melyet a helyettes miniszterelnök, Mihai Antonescu professzor tartott július közepén a bukaresti Mezőgazdasági Főiskola nyári tanfolyamainak megnyitása alkalmából. Már előzőleg is több alkalomkor hangsúlyozta a frontharcosok és a parasztság, valamint a papság és a pedagógusok döntő szerepét az ország újjáépítésében. Ez alkalommal viszont az egész román iskolapolitikát érintette. Szerinte a régi intelligencia és vezetőréteg csak szavakkal segített a parasztságon és a népen, de a tettek elmaradtak. Az iskola a Nyugatot majmolta, de nem törődött az ország nemzeti sajátságaival és valódi szükségleteivel. Szerinte az új iskolának nem teoretikusnak, hanem a valóság iskolájának kell lennie, s főcélja az legyen, hogy az ország nagy tömegét kitevő parasztság életszínvonalát emelje. Nem elég az ideológiai problémáknál elidőzni, hanem a népet faji-
lag és élettanilag is meg kell erősíteni a mindenkire kiterjedő szociális gondoskodás útján. A születések számát növelni kell, meg kell szervezni a csecsemő- és anyavédelmet, a társadalmi élet központjává pedig a családot és a „faluközösséget“ kell tenni. Végül azt is megígérte, hogy azokat a tanítókat és tanárokat, akik lelkes munkájukkal hozzájárulnak a parasztság megváltásához, minden tekintetben előnyben fogják részesíteni, felemelik fizetésüket és ők lesznek az ország szellemi vezetői.

Mindaz, amit itt szűk keretek közt szomszédaink nemzetneveléséről elmondhattunk, — a szerbeket, mivel jelenleg megszállás alatt vannak, nem vehettük figyelembe, — kétségtelenül sok érdekes és tanulságos célkitűzést tartalmaz, s a tanári és tanítói rend növekvő fontosságáról tanuskodik. A gyakorlatban azonban még nagyrészt kiforratlan elveikben annyi az ellentmondás, elfogultság és fanatizmus, hogy ez sok mindennek lerontja az értékét és hitelét.

A KÖRNYEZŐ ÁLLAMOK nemzetnevelési programjának e futólagos áttekintése után, fordítsuk vissza tekintetünket saját viszonyainkra és emeljük ki a biztató előjeleket, melyek a magyar tanítóság és tanárság jobb jövője, nagyobb megbecsülése felé mutatnak.

Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter okt. 12.-én a kolozsvári egyetem jubiláris közgyűlésén elmondott nemzetnevelési programjában a modern szellemmel átítatott nagy magyar hagyományok követését hirdeti: „A magyar közoktatás keretei tágasak és fejlettek. Az én feladatomban most már az, hogy a kereteket mennél magyarabb, emberibb és korszerűbb tartalommal töltssem meg.“ Beszédében felidézte azt a régi magyar tudományos szellemet, mely „mindég tiszta emberi értékeket keresett és hirdetett.“ „Minden vonalon a tehetségeseket védem. A tehetség azonban csak akkor tudja a közösséget igazán szolgálni, ha tiszta erkölccsel és makulátlan jellemmel párosul.“ Az „európai hivatású, de gyökeresen keresztény világszemlélet“ nevében a tudomány szeretetére, „az igazság keresésére“, a „magyar öntudat“ kifejllesztésére buzdít, s minden nevelő közös feladatának az „erős, munkás, harcos, művelt magyar nemzetedékek“ nevelését, „a jövő magyar élet vezetőinek erkölcsi és értelmi kiképzését“ — t jelöli meg. Ugyancsak tőle hallottunk az euró-

pai és a magyar humanizmus közös vonásairól, a tudományos és nemzetnevelői munka együttműködéséről, a népoktatás és a komoly mezőgazdasági szaktudást nyújtó falusi népiskola fejlesztéséről, a falu életszínvonalának emeléséről, hagyományaink, népmeséink, dal-kincsünk, és általában a „hungarológiai oktatás fontosságáról. Tudatában van annak, — mondotta a kultusztárca költségvetési vitájában, — hogy mennyi minden múlik „a kulturális intézmények belső erősítésén“, vagyis a pedagógiai és tudományos pályán működő egyének bizakodó szellemén, nevelői és tudományos lelkesülésén, s éppen ezért gondoskodása elsősorban is a lelkeskedő papság, valamint a tanárság és tanítótság életszínvonalának emelésére és anyagi helyzetének javítására irányul.

Ennek céltudatos keresztülvitele bizonyára a legjobb hatással lesz közoktatásunk s így egész szellemi életünk további fejlődésére. Hiszen pedagógusaink legjava ma ép oly fontos szerepet játszik a nemzetek közti békés kultúrkapcsolatok kiépítésében, a gondolatok kicserélésében, a tudományos eredmények átültetésében, a folyóiratokban, a rádióban, a nyelv- és szaktanfolyamokon, az ifjúsági szervezetekben, a falu vezetésében, stb., mint a művelődés hivatott hajlékában, az iskolában. És ha a jövőben megszabadulnak kicsinyes anyagi gondjaiktól — létszámban és minőségben ismét megerősödvé — működésük egy szervesen átgondolt nemzetnevelési program keretében záloga lesz annak, hogy népünk továbbra is megőrzi százados kultúrfölényét a Duna-völgyének nemzetei között.

VÁNDOR GYULA

F I G Y E L Ő

Schütz Antal pályája.

Egyik munkájának, a *Prohászka pályájának* címét veszem mintául, mikor írni akarok róla, abból az alkalomból, hogy önéletrajza megjelent. Ő ezt a címet adta a könyvének: *Életem*. S most zavarban vagyok, hogy miről írjak, az életrajzról-e, mely elsősorban irodalmi alkotás, vagy arról a másik műről, a megélt életről, amellyel ez az írás foglalkozik. Műalkotás mind a kettő, s aki a könyvet olvassa, mindig kettős gyönyörűségben van része: élvezi az olvasmányt és áhitattal figyeli a fejezetekből előbukkanó életet.

Maga az *olvasmány* nem sok, 280 oldal, s aki egy kissé is ismeri Schütz Antal életét, az keveselli. De amint olvasni kezdjük, egyre nő a könyv. A rövid bekezdésekben igazi történelem van, *életrajz*, mely bőven ad anyagot az olvasónak. Ezt az elbeszélő módot, melynek alig van felötölő stílusa és amely a legegyszerűbb szavakat használja, csak az sajátíthatja el, aki a történetírást a Királyok Könyvéből és a görög történetírókból tanulta meg. Olyan könyvekből, melyek valóban történelmet adnak és magyarázni is tudnak elmélet nélkül.

De Schütz nemcsak elbeszélni tud, hanem a rövidre szabott könyvben bőven jellemez is. És hogyan! Szüleinek, rokonainak bemutatása, a bánáti telepés község rajza, a szegedi gimnázium tanárainak, majd a budapesti rendtársaknak jellemzése, de főképpen az egyetem teológiai tanárainak arcképei tökéletes munkák. Éles szem, humor, emberismeret, alakító készség, vagyis a legjobb írói tulajdonságok teszik őket értékesé.

A legtanulságosabbak azonban azok a lapok, melyek ennek az *életnek az útját* tárják föl és bepillantást engednek azokba a műhelyekbe, ahol ez a valóban emberi mű elkészült. A szülői ház igénytelen környezete, és katólikus élete, a telepés község rideg világa, szinte spártai szokásai, az okosan vezetett falusi iskola, a szegedi gimnázium edző évei, az egyetemi hallgató kemény munkája, aminek célja nem a vizsgai minimum elérése, hanem a választott tudomány szak teljes feldolgozása, majd a tudós munka éjt, napot egybefoglaló évtizedei gondolkoztatják el az olvasót.

S mennyi tanulság szól abból is, hogy ennek a kiváló tudósnek sohasem volt protekciója, még csak szerencséje sem. Otthon majdnem iparra adják, aztán a falu első tanulóját csak polgáriba iratják, gimnáziumba jutása a piarista atyák jószívűségén fordul meg, a szegény szülők kitérően tanuló gyermeke tandíjmentességet sokáig nem tud szerezni, gyenge fizikuma miatt a piarista noviciátusból el akarják küldeni, első egyetemi meghívását elgáncsolják, és úttörő, remekbe készült Dogmatikáját hűvösen fogadják ott, ahonnan a legnagyobb elismerést kellett volna kapnia. És mindez sohasem szegi kedvét. Bízik abban, hogy van gondviselés és hogy az arravalóság, meg a becsületes munka előbb-utóbb elnyeri azt, ami neki jár.

Mennyi bölcsesség szól hozzánk ezekről a lapokról! Akár akkor, amikor az egyéni élet helyzetéről van szó, akár a közösséget érintő vonatkozásokban. Pl. mennyire igaza van, mikor arról beszél, hogy az egyetemi tanulmányok idejét nem növelni kell, hanem ahol csak

lehet, csökkenteni. Hiszen az élet üteme annyira meggyorsult, hogy ötvenként mindenkinek újra kell tanulnia tudományát. Tehát kár a hosszúra nyújtott iskolai tanúlással elvenni a fiatalság kedvét az igazi tanulástól, mely magában a pályában vár. Elegendő, ha az iskola alapismereteket és módszert ad, amellyel tovább lehet haladni.

Mindezek sejtetik a könyv *nevelő értékét* és a művet nemcsak megírt, hanem *megélt* *parenézissé* teszik. Az *Életem* elsősorban az élet küszöbén álló fiatalember kezébe való, aki „életszomját el nem égeté“ s tudni akarja, hogy mit kezdjen, nem a választott pályával, hanem magával az emberi étellel, amelynek nemcsak szakszerű hivatali, vagy műhelyi részében, de egészében is helyt kell állnia. Örülhetünk, hogy újra van egy magyar könyvünk, mely a *Worte für Menschen* műfajába tartozik.

Szegeden még külön örömet is kelthet ez az önéletrajz. Hiszen a könyv tanúsága szerint Schütz ebben a városban lett igazán magyarrá, itt a piarista gimnáziumban szokott hozzá a rendszeres, komoly munkához, innen indult tanári pályája is és hálás kegyelettel gondol még ma is vissza második szülőhelyére. Igazolja ezt könyvének szinte a fele. És ezek a fejezetek az *Életem-et szegedi könyvvé* is avatják.

De külön élmény vár az olvasóra, ha figyelemmel kíséri Schütz magyarrá-levésének útját. Azt a lassu folyamatot, melyben szívet cseréltannak a népnek a fia, mely „dal nélkül való.“ S ezen a ponton Szegednek is fontos szerep jutott Schütz életében. Van is benne valami gondviselészerű, hogy az eltelt háromszáz évben Szeged adta a rendnek a leghíresebb piaristát, Dogonicsot és ennek a városnak a

neveltje a legnagyobb magyar piarista tudós is.

Schütz teológus lett, s amit teológiában, filozófiában, s népszerű nyelven megírt egyéb könyveiben, előadásában, vagy a magyar papság elitjének immár 26 éve folyó nevelésével adott a magyar hazának és a magyar szellemiségnek, abban csak kevesen haladnak előtte. Azok is a multban. Ezt azért érdemes észrevenni, mert Schütz nem teológusnak indult ifjúkori elgondolásai szerint. Azt olvassuk az életrajzban, hogy a magyar irodalom tanára szeretett volna lenni. Készült is rá már idejében. Diákkorában áhítattal olvasta és hordta állandóan magával sétáira is a magyar klasszikusokat. Még a szemétre dobott irodalomtörténet és olvasókönyv lapjait is összegyűjtötte és bekötötte. Melankóliával gondolhatunk rá, hogy terve nem valósult meg. Másfelé szólította őt csillagzata. S ha irodalmi műveltségére, világ-irodalmi tájékozottságára, saját műveiben található irodalmi vonatkozásokra, kitérésekre, a pompásan megírt Prohászka pályájára, Vörösmartyról készült kis tanulmányára és nem utolsó sorban írásművészetére gondolunk, akkor sejthetjük, mit veszített az ő életútjának másfelé kanyarodásával a magyar irodalomtudomány, melynek igazi iránymutató művelője eddig is kevés volt, szinte félkezemen tudnám őket elélszámolni.

Schütz úgy érzi, nem ő választott, hanem őt választotta az, aki mindnyájunk egyéni sorsát is intézi. S jól van ez így. Olyan helyre állította őt a gondviselő Akarat, ahonnan mindenkire szólhatott, akinek „füle van a hallásra.“ Pl. Dogmatikáját és Bölcséletét az irodalmár, vagy historikus nagyobb haszonnal forgathatja, mint

némelyik szakmunkát, melyet cím szerint az irodalomról, vagy a történelemből írtak. De jut szellemi kincseiből másoknak is, ha nem járnak a kislátóköri tudomány szemellenzójével. Markolhatnak bőven, annak az egyetemes látóköri tudósnak kincseiből, aki gyökerében ragadott meg minden kérdést, ami csak ennek az országnak problematikájához tartozik: hitéletit, világnézetit, tudományost, művészt, társadalmi, a jelenre, a multra, az életre és az elméletre vonatkozót egyaránt.

Az *Életem* utolsó fejezetének címe: *Este*. De ez az est még nem jelenti ennek a pályának a végét. Testi bajjal küzdödé, csökkentett erővel is, folyik a munka tovább. A könyv utolsó lapjai nemcsak az összegyűjtött munkák jegyzékét tartalmazzák, hanem az előkészületben levőket is. Várjuk őket s még azokat is, amelyek nincsenek ott megemlítve. Mert tudjuk, hogy este jobban megnyílnak a szívek és a lelkek, és néha éppen akkor hangzanak el azok a szavak, melyek egyenest „beszállnak a szív közepébe.” Tanu rá ez a könyv is.

M. J.

Magyar színjátszás a megszállt Szabadkán.

A trianoni Jugoszláviában kabaré volt az első magyarnyelvű előadás: 1919. február 8-án, a szabadkai „Műpártolók körének” kabaréja. De hiszen mindegy volt az, hogy kabaré-e, vagy az Ember tragédiája: magyar előadás volt, és csak ez volt a fontos. A Városi Színház színpadán ismét megszólalhattak az előadók, a színészek, akik nem voltak ugyan színészek, de magyarok voltak, magyarul beszéltek, magyarul nevettek és magyarul nevettek. Furcsa erre visszaemlékezni ma, amikor szinte

már nem is tudjuk elképzelni, hogy másképpen islehetett a megint magyar Szabadkán... Akkor bizony, nagy dolog volt.

Egy ilyen kis kabaréért mozgósítani kellett minden összeköttetést a rendőrségen, főszolgabírószágon, városvezetőségénél. Egy ilyen kis kabarétréfát komoly, piroscezurás urak vizsgálgattak, szagolgattak, kóstolgattak, farigcsáltak addig, amíg megfelelt minden állampolgári és többségpolitikai szempontnak. Nem kabaré volt: ezt tudta a rendőrség, de tudta a közönség is. Ez az első magyarnyelvű színelőadás volt, itt sirni lehetett és itt-sirni is kellett a tréfákon...

Aztán következtek: ... a *Régi szerető*, a *Piros bugyelláris*, a *Cifra nyomorúság*... és lassan, nagyon lassan, de egyszer csak lettek már színészeink és volt már közönségünk.

És ezek a színészek, akik az anyaországi fogalmak szerint csak játékos, nehézbeszédű, ügyetlen kis műkedvelők voltak: papok lettek hordók felett és szérük alatt, kocsmákban és kávéházakban: papok, a magyar szó és a magyar hit papjai.

Nem sokkal később, néhány „igazi” színész is visszajött, ki a katonaságtól, ki otthagya az anyaországi deszkákat, a sikert, csak azért, hogy itthon hirdesse a magyar szót és, hogy tanítson ott, ahol alig maradt tanító. Így jöttek haza Garay Béla a pécsi Nemzeti Színháztól, Nyáray Rezső a kecskeméti színháztól, Deák Kornél a nagyváradi színháztól, Szabó Márton, Berczik Margit, Doktor Margit, Zsigmondi Ferenc, Köhalmi Pál és végül Vincze Mihály, aki előbb az amerikai Magyar Színház tagjaként hirdette a magyar kulturát az ujjvilágban.

Volt idő, és nagyobbrészt csak

ilyen idő volt, amikor csak a színpadokon lehetett magyarul beszélni, amikor egy-egy operett előadása iskola, pártgyűlés, tüntetés és dacos felkiáltás volt, hiszen kémlelő szemek lestek minden magyar megmozdulást, belefurakodtak a cigányok hegedűjébe, a papok imakönyvébe, megzavarták a szerelmesek csendes esti sétáit és a gyermekek jókedvét is. Csak a „színházakban“ jöhettek össze hosszú éveken át a magyarok és csillogó szemekkel csak a színházakban nyelhettek a magyar ígét, a magyar kultúra néhány cseppjét. Tanyákon, kis falvakban az emberek csak a színelőadásokon lehettek részesei, munkásai és gyermekei a nagy magyar családnak. Szomjas lelkük csak ott telhetett meg örömmel, sírással, nevetéssel...

1920 elején kezdte meg ismét működését a szabadkai Katolikus Legényegylet műkedvelő csoportja. Az előadóterem tönkrement a háború alatt, még a padlót is feltüzeltek és a diszleteket is. Bizony, a csupaszon maradt nagytermet csak a forró lelkesedéssel diszithették 1920 május 23-án, amikor is a *Sárga csikót* mutatták be a szabadkai magyaroknak. Mintha a mesében olvasnánk, még székek sem voltak a teremben, és a közönség maga hozta hazulról az ülőhelyeket. A piaci árusoktól kölcsönkért karbidlámpák világították a világot jelent deszkákat, de így is nyolcszor került színre a *Sárga csikó* és utána hosszú sorban a *Gyimesi vadvirág*, *Buzavirág*, *Cigány*, *Cigányprimás*, *Gül Baba*, *Mágnás Miska* és a budapesti színházak ujdonságai. A Katolikus Legényegylet színpadán kezdte meg húszesztendősi szerepléseinek sorozatát. Raczkó Ilona, a szabadkai műkedvelés dédelgetett primadonnája.

Aztán... betiltották a Legényegylet működését, azzal a furcsa indokolással, hogy Szabadkán nemcsak a magyarok katolikusok, de vannak katolikus szlávok is és így egy katolikus egyesület nem rendezhet magyarnyelvű előadásokat.

A szabadkai színjátszás irányítását ekkor Szabó Márton vette át, aki együttesével végigjárta Bácska, és Bánát csaknem valamennyi községét, és, ahol csak lehetett, meg is szervezte, be is tanította a helyi műkedvelőket. De hiába eredményezett táblás házat az együttes valamennyi előadása, a lehetetlenül magas adókkal nyomorított magyar kulturmunka nagy ráfizetéssel végződött. Szabó Márton együttese mintegy ötven darabot mutatott be Szabadkán, Ujvidéken, Zomborban, Zentán, Nagybecskereken, Belgrádban és mindenütt, ahol várták és ahová hívták a magyar szó papjait. Raczkó Ilona, Weisz Irén, Czibor Julia; B. Török Margit, Deutsch Janka, Kelemen Margit, Garay Béla, Kóhalmi Pál, Garayné Péntes Sári, Koncz Dániel, Kiss Jenő, Keresztes Sándor és Vincze Mihály voltak a társulat erősségei, de ki is tudná felsorolni a huszonhárom esztendő valamennyi nevét, akik valamennyien egyforma lelkesedéssel állottak a magyar ügy szolgálatába és fáradhatatlanul járták a Bácska és Bánát magyar községeit, kis kocsmák füstös, sötét dobogóin magyar mesevilágot teremteni.

Szabó Márton társulata 1933-ban oszlott fel, de az együttes tagjai a Magyar Olvasóköri nyitottak új fejezetet Bácska magyar színjátszásának történetében.

A régi Függetlenségi Kör jogutódja, a szabadkai Magyar Népkör, majd betiltása után a Ma-

gyar Olvasókör előadásai már túl-
nőttek a műkedvelő jellegen: ál-
landó társulattal, állandó közön-
séget teremtettek, és egy-egy be-
mutatóra szívesen és lelkesen
jöttek el a magyarok a messzi vi-
déki községekből is.

A Magyar Olvasókör agilis elnö-
ke, Nojcsek Géza tette lehetővé,
hogy modern, minden követel-
ménynek megfelelő színpadot
kapjon a Népkör és a színházi bi-
zottság, amelynek Szánthó Róbert,
a nemrégiben tragikus körülmé-
nyek között elhunyt evangélikus
lelkész állott az élén, Garay Bé-
lát, a pécsi Nemzeti Színház volt
tagját bízta meg az előadások ren-
dezésével. Itt került színre Ibsen
drámája, a *Kisértetek*, a *Csók-
vásár*, *Dr. Szabó Juci*, *Te csak pi-
pálj Ladányi*, *Aranyember*, a
Noszthy fiú esete Tóth Marival,
Iglói diákok és 1928 őszén Zilahy
Lajos szép darabja, a *Süt a nap*.

Négy esztendei kényszerszünet
után, csak 1932-ben folytathatta
működését a Népköri gárda. Az
újjaszervezett szintársulat — is-
mét Garay Béla vezetésével —
1933-ban a Népkör állandó tár-
sulatává alakult. Sajnos, ismét
csak rövid időre, mert 1934-ben
Jugoszlávia rövidlátó hatóságai
betiltották a Népkör működését.

1936 decemberében a most már
Magyar Olvasókör néven enge-
délyezett Népkör azonnal hozzá-
kezdett az együttes megszervezé-
séhez. Zsigmondy Cathry Ferenc
vette át az együttes vezetését és
nemsokára lelkes szeretettel ün-
nepelték Cathry bácsi színészi
működésének 45 éves jubileumát.
Aztán... elment Cathry bácsi,
akinek nem adatott megérni a
boldog magyar Husvét ünnepi
ragyogását.

Jugoszlávia utolsó négy esz-
tendejében aránylag zavartalanul
működött a szabadkai Magyar Ol-

vasókör. Garay Béla és Szabó
Márton együttesen vezették a
társulatot, amely a vidéki színvo-
nalat messze túlhaladó pompás,
színes előadásokkal gyönyörköd-
tette a Vajdaság magyarjait. Az
Olvasókör színpadán mutatták be
többek között Cziráky Imre, a ki-
tűnő délvidéki író Muskátli című
énekes darabját, amely Garay
Béla művészi rendezésében több
mint 50 előadásban került színre
a Délvidéken.

Azt írtuk: aránylag zavartala-
nul... Nos, minden szindarab el-
sősorban is a rendőrkapitány pi-
ros ceruzája elé került, aki néha
már a naivitás határán mozgó
óvatossággal huzigált ki mindent,
ami bántotta nagyszláv ábrándo-
kat kergető fantáziáját. Így, Új-
vidéken, a *Néma levante* csak
„Néma lovag” címmel kerülhe-
tett előadásra, mert tiltott szó
volt itt a levante 23 esztendeig.
Ilyen tilos szó volt még a „Bu-
dapest”, a „pengő” és a „huszár”
is...

A színészek persze igyekeztek
kijátszani a tilalmakat úgy, hogy
amikor csak lehetett Budapest hely-
lyett nem Belgrádot, de „fővá-
rost” mondtak; száz pengő helyett
nem száz dinárt, hanem „szá-
zast” és minden néző tudta, hogy
most mégis Budapesten van, iga-
zi és örök fővárosában és csak
azért is pengővel fizet. A „*Tatár-
járás*” huszárjai bizony olyan
egyenruhát viseltek, amely nem
hasonlított egyetlen hadsereg
egyenruhájához sem, mégis a ma-
gyar huszárokat látta mindenki
a színpadon és mégis feldübörgött
a magyar huszárokat köszöntő
fergeteges lelkesedés.

Egyszer egy színpadi bírósági
tárgyalás során, éppen gyertyát
gyújtottak a színen az eskütétel-
hez, amikor a nézőtér felugrott
a szegedi nyomdászsegédből lett

detektívfnök, Blázsics, és megakadályozta az előadás folytatását. A kitűnő Sherlock Holmes irredenta tüntetést álmódott, a gyertya piros lángja, fehér törzse és a bírósági asztal zöld posztója a rettegett magyar színeket juttatta eszébe.

Különös, szinte tréfás dolgok ezek ma. Tegnap még nagyon komoly dolgok voltak... Tegnap még kék, piros, lila, vagy akár milyen pántlikát tűzhettek a hajjukba a magyar lányok, csak zöldet nem a piros mellé. És akkor a zöldlajbis magyar legény mellé csak azért is pirospruszlikos magyar leány állott a színre... külön-külön mindegyik mást mutatott, de együtt mégis piros-fehér-zöldet mutattak a színpadon. Így lehetett, de így sem mindig...

Például 1932-ben sem lehetett, amikor valamennyi engedély birtokában Nagybecskerekre ment vendégszerepelni a társulat. Ott a harmadik előadáson kitört a háború. Szerb nacionalista diákok tüzilármával és bűzbombával zavarták meg az előadást. Egyik nemzetmentő nacionalista kicsavarta az egyik biztosítékot, úgy, hogy az egész színház sötétbe borult. Ebben a pillanatban a karzatról éles fütty sivített fel, ordítani, lármázni kezdtek és valaki elkiáltotta magát: „Tűz van!” A két szónak szörnyű hatása volt. A közönség felugrott, mindenki menekülni kezdett és a sötétben egymást taposták az emberek.

Nagybecskereken nem volt aztán magyar előadás sokáig...

Szinte a színészet hőskorára emlékeztet a szabadkaiak vendégszereplése a baranyai Löcs községben. Elvitték a baranyai szórványmagyarságnak a „Földindulást”. Vitték a szó igazi értelmében, hiszen Löcsnek vasútja

sincs és a színészek, felszerelésüket kocsikra rakva, gyalog tették meg a mintegy harminckilométeres utat a legközelebbi vasútállomástól. Megérte. A nyolcszáz lakosú községben ezeröttszáz ember jelent meg a darab szabadtéri előadásán, ezeröttszáz olyan magyar, aki még színházat sem látott. Soha hálásabb közönség színésznek még nem tapsolt, szerző szaván még nem lelkesedett...

A Magyar Olvasókör előadásainak jelentőségét alig lehet felmérni. Mindenén túl, ezek az előadások jelentették az Olvasókör egyetlen jövedelmi forrását, a tagdíjakon kívül. Színelőadások tették lehetővé az analfabéták oktatását, a könyvtár bővítését, irodalmi esték rendezését, a szegény magyarok támogatását és Szabadka tanyavilágának magyar megszervezését.

És a szerbek számoltak ezzel. Legalább az anyagi sikert igyekeztek megakadályozni minden eszközzel. Amíg a szerbnyelvű és egyébként is szubventionált előadások teljesen adómentesek voltak, ingyen színházterem és világítás-szolgáltatással, a magyar nyelvű előadások után 46% (később 33%) adót kellett fizetni a bruttó bevételből. Fizetni kellett, holott törvényük szerint a kultúregyesületek minden előadása adómentes volt. Az Olvasókört — amelynek egyetlen feladata épen a kultúra fejlesztése, ápolása volt — nem fogadták el kultúregyesületnek. És ez még nem volt elég. Szabadkán, ahol a lakosság túlnyomó többsége magyar, külön 300 dinárt kellett fizetni előadásonként, mert ennyi volt az *idegennyelvű* előadások adója. Idegen nyelv volt tehát a magyar Szabadkán, a magyar színházban.

Külön fejezetet érdemelnének

az Olvasókör gyermekelőadásai, hiszen a névelemzéssel és a jugoszláviai „magyar iskolákkal” sujtott apróságok alig-alig tanulhattak meg magyarul; csak így és itt ismerkedhettek meg a magyar mult mesealakjaival és a magyarság költőivel. Ezeket a mesedélutánokat Léva né Alakker Anna tartotta, míg később a nagy költő huga, Kosztolányi Mariska vette át irányításukat.

De be kell még számolnunk a János vítérről, illetve a János vitéz ének és zeneszámairól, mert az egész mesejáték bemutatását Szabadkán nem engedélyezték semmiképen. Így is felejthetetlenül szép volt. Hatalmas szimfonikus zenekar és az Olvasókör száztagú vegyes énekkara ünnepi est keretében szólaltatta meg Kacsóh Pongrác gyönyörű melódiáit, Fehér Ödön karnagy betanításában és vezényletével. Ott lelkesedett akkor is Szabadka és a környék jóformán minden magyarja...

És ha Szabadka elsikkaszthatatlanul hatalmas magyarsága a legtöbbször magához is ragadta a kezdeményezést és színjátszói, vezetői, kultúrmunkásai talán többet is dolgoztak a vidék műkedvelőinél, nem maradt messze tőle Bácska és Bánát egyetlen magyar községe sem, hiszen ugyanaz volt a cél: megtartani, megerősíteni és tanítani a magyarságot, különösen a fiatalokat, akiket a hivatalos apparátus minden erőfeszítése

igyekezett bizonytalanná, félénkebbé és magyartalanabbá tenni. Az akadályok és a lehetőségek is ugyanazok voltak mindenütt. Minden városban és minden faluban akadt néhány lelkes magyar, aki nem törődve anyagi áldozatokkal, rendőri okvetetlenkedéssel, néha komoly kellemetlenkedéssel, sőt börtönnel sem, mindent megtett, amit csak tehetett. Ez a minden talán ma nem látszik soknak és ez a minden ma talán kevés is valóban. Akkor azonban nagyon sok volt.

A szabadkai, valamint az egész jugoszláviai magyar műkedvelés harsogó csatakiáltás volt: *vagyunk!* Vagyunk a meghamisított statisztika, az elfojtott szó, a lehetetlenné tett megmozdulás dacára is. Vagyunk akkor is, ha nem tudnak rólunk és magyarok vagyunk akkor is, hacsak a lelkünk legmélyén loboghat is a piros-fehér-zöld lobogó tűzpompája.

És vitték a magyar szót és magyar szívüket dőcögő vicinálisok, harmadik osztályán úriasszonyok, ügyvédek, földbirtokosok, orvosok, tisztviselők, földmunkások és iparosok. Vitték vonaton, ha lehetett és gyalog is, ha úgy kellett, ingyen vagy fillérékért, ahogy a színészet ősi mesevilágában és körmölték a színlapot és tanultak és tanítottak... lelket adtak és bennük is kigyult a lélek a tapsok magyar tűzviharában.

GARAY BÉLA

ÉLET ÉS KULTURA

Színház.

CHRISTIAN. Még élénken emlékszünk a *Haláltánc* novemberi előadására. Két órára betekinthettünk akkor abba a pokolba, melyet a keserű Strindberg a házásélet szentélyében rendezett be. Most ugyanaz a tárgy került elő Ivan Noé darabjában, de derűsebb felfogással. Strindberg darabja csupán jó színpadi és művészi lehetőségeket kínál, de szellemét elutasítjuk, Noé darabját közelebb érezzük magunkhoz, hősével több közösséget vállalunk. Christian emberi szimbólum, az a jobbik énünk, mely még szürke, szintelen egyéniség alatt is lappanghat, és ha sivár környezetben nem is tud uralkodó jellegé válni, néha mégis „kitör és eget kén.” Egy rövid időre szóhoz jut és beragyogja a nyárspolgár életét. Hiszen amint mindannyiunkban van egy nyárspolgári betét, van bennünk valami költői is, mely a mindennapi gondok rácsán néha kisurran és — csodát tesz velünk. Elváltoztatja körülöttnk a világot, helyesebben kicserél bennünket. Majd aztán elmúlik az órája, mint a kísérteteké, és megy minden a maga útján tovább a legközelebbi megifjulásig. Ez az emberi mondanivalója Ivan Noé darabjának. Léon a szürke, morcos statisztikai hivatalnok időnkint kedves, szellemes grand seigneurré alakul át, és ilyenkor még igazi nevét sem használja, Christiánnak nevezi magát. Hogy az emberi szívnek ez a kettős élete milyen szerzői ötletek között folyik le előttünk, abban talán nincs örömünk mindenestől, de a II. felvonás „családi köre” bizonyára a legjobbakká közé tartozik, amit a házastársi sors komikus látásában írtak.

A főszerep Somlaynak való. Christiánja meleg és kedvesen bohém. Léon alakításában pedig nem riad vissza a bohózati jellegtől sem. Bodnár Mici Suzanne szerepében nem is annyira a szöveg szerinti félvilági nőt alakította, hanem a kedves nőt, aki Christiánhoz méltó tud lenni. Völcey Rózsi a házi sárkány szerepében adott kitűnőt. Derűs perceket szerzett Szántó Mária egy-

ügyű szakácsnéja is. A többi szerep csak az asszisztencia célját szolgálta Christian és Suzanne körül.

AHOGY TETSIK. Shakespeare bájos vígjátékának előadása Szegeden szinte bemutatató számba ment. A darab utolsó szegedi előadása óta sokat változott a színpadi ízlés, megváltoztak a rendezés és a diszletezés elvei és maga a mű is közelebb került hozzánk Szabó Lőrinc új fordítása útján. A fordítás értékei már ismeretesebbek, nemcsak szebb, mint a régi, hanem most jobban elsülnek a szójátékok és szellemességek, és bizonyos fokig szóhoz juthatnak a shakespearei szabadszájúságok is. Hiszen ezek épúgy hozzátartoznak a shakespearei műhöz, mint Jacques melankólikus bölcseségei vagy Próbakó bolondos mókái. Csupán néhány majdnem jasszos kifejezésnél ütjük fel a fejünket. Ismerjük az elveket, melyekkel ezek a fordulatok menthetők, de ilyen, kirívó szavak mégis úgy hatnak, mintha egy másodrendű mai szerző írt volna bele a darabba. Vitatkozni lehet azon, hogy szükséges-e ennyire modernizálni, fordításban is minden patinától megfosztani egy 17. századi művet, melyet az angol közönség ma is Shakespeare háromszázéves nyelvén hallgat.

A rendezés nem feledkezett meg arról, hogy Shakespeare színpadán a színtér bele van költve a szereplő személyekbe, tehát nem a környezet a fontos, hanem az ember, a környezetből csak annyi kell, amennyi az emberből kisugárzik. A szereplők mindent megtettek, hogy a színpad néhány fája között a shakespearei egészség és fiatalság hangulatát megteremtsék és azt a nézőtérre is árasztják. A darab lelke *Paragh* Éva Rosalindája és *Ladányi* Ferenc Próbakóve volt, de Shakespeare világából nőtt ki *Szegedi Szabó* István száműzött hercege és *Szemethy* Endre Ádám szolgálója is. *Bánky* Róbert Jacques-ja inkább volt vidáman élcelődő fickó, mint melankólikus lovag.

SPECTATOR

U J K Ö N Y V E K

A diófa árnyékában. Délvidéki elbeszélők. Szerkesztette Herceg János. (Egyetemi nyomda). Az antológia tizenhárom délvidéki elbeszélő novelláját tartalmazza. Előljáróban Herceg János tömör és mélyre nyúló bevezető soraiban igen meggyőzően mutat rá azokra a sajátos nehézségekre, melyek épen a délvidéki magyar irodalom kifejlődését akadályozták meg. Az okok legmélyebbike a századforduló körüli Budapest egyre jobban elnemzetietlenedő, tömegcikkeiben, és tömeghatásában világpolgárvá fejlődött irodalma, mely éppen a közeli délvidék elől szivta el a legjobban a levegőt. A trianoni idők beköszöntésével aztán épen a délvidéki írók, — egyáltalán a délvidék eszmélő magyarjai — érezték a legjobban, milyen baj zúdult a magyarságra azzal, hogy a pesti irodalom épen magyarságában, népi öntudatában hagyta „neveletlenül.“ Bizony sötét évek teltek el, míg a fáradhatatlan Szenteleky Kornélnak, a délvidék Kazinczyjának vezetésével a Bácska íróinak magyar szellemi életet sikerült teremteniök.

A novellák értéke különböző, akad köztük egy-két elavult stílusú és témájú is (ennek a szerkesztő is tudatában van), de általában erős és öntudatos írói egyéniség áll a legtöbbje mögött. A „hazai“ olvasót különösen azok az írások kapják meg, melyek ennek az erősen tarkázott vidéknek sajátos életformájába világítanak bele, de általában jóleső érzéssel állapítja meg, hogy az írók legtöbbje, — talán éppen az ottani magyar élet ezársága és fenyegtettsége miatt — befelé fordult, tépelődő lélekkel ír és írásuk igen gazdag finom lélektani részletekben és találó megfigyelésekben.

VAJTAI ISTVÁN

Herczeg Ferenc: Gondok és gondolatok. Singer és Wolfner. (Budapest, 1942).

A magyar irodalom seniorának hosszú évek során át írt politikai cikkeit kapja összegyűjtve az olvasó a vaskos kötetben. A magyarságot szerető és érte aggódó nagy lélek hangjai szólalnak meg ezekben a rövidlélekzetű írásokban. Herczeg Ferenc mintegy fölötte állva a magyarságnak, nyíltan és őszintén rámutat a magyar faj hibáira, de minden szerénytelenség nélkül dicséri erényeit is. Sokat foglalkozik napjaink és a közelmúlt politikai és történelmi problémáival. A magyarságot Muhi, Mohács és Trianon népének nevezi és jól látja, hogy a magyar történelemben az utolsó évek ugyanolyan döntő korszakot jelentenek, mint ezek jelentettek. Figyelme kiterjed minden a magyarságot érdeklő és érintő problémakörre: kül- és belpolitika, háború, országvezetés, nemzetiségi kérdés, társadalmi berendezkedés, katonaeszmény, faluprobléma, stb. Izgatón maiak azok a lapok, amelyeken az „eljävendő háború“ lehetőségeit latolgatja, — ma már látjuk, milyen rendkívüli éleslátással. „Hogy egy világégés tűzorkánja éppen Magyarországot elkerülje, az lehetséges, de nem bizonyos, sőt nem is valószínű... A magyarság fizikai és erkölcsi erejének előbb-utóbb olyan próbát kell állnia, amelyhez fogható ez elmúlt ezer esztendőben csak kevés volt. — mindössze talán három: Muhi, Mohács és Trianon“ — írja 1939-ben.

Roppantul érdekes és hasznos olvasmány mind a magyarság problémáit illetően, mind pedig az író megismerésének szempontjából.

RÁTKAI LÁSZLÓ

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

KÜLÜGYI SZEMLE. (XX. évfolyam) 1943. január. Impozán kötetben most hagyta el a sajtót a Magyar Külügyi Társaság kiadásában és dr. Baross Drucker György felelős szerkesztésében megjelenő Külügyi Szemle januári száma. Ezzel a kötettel a Külügyi Szemle XX. évfolyamába lépett s ez a kötet is, miként az eddigi évfolyamok valamennyi számai, a magyar közönség szélesebb köreinek szakszerű külpolitikai tájékoztatását van hivatva előmozdítani. Ennek a célnak érdekében két iránymutatója volt a Külügyi Szemle szerkesztőségének a múltban és ehhez a két iránymutatóhoz kíván a jövőben is szigorúan ragaszkodni: a múlt napi eseményeken felülemelkedő, kizárólag az örök magyar érdekekre tekintő, tárgyilagosság és a lelkiismeretesen keresztülvitt megbízhatóság.

A januári szám első helyen dr. Ullein-Reviczky Antal rk. követ és meghatalmazott miniszter, sajtófőnök, „Magyar-török történelmi kapcsolatok” című előadását hozza, amelyet legutóbb a Balkán-bizottságban tartott. „Magyarország dunai sorsa angol beállításban” címen dr. Gál István írt mélyen-szántó tanulmányt arról a könyvről, amelyet a Dunavölgye problémáiról a magyar kérdés alapos ismerője, C. A. Macartney angol publicista legutóbb publikált. „Szovjetoncsország és a balti államok 1920—1940” címen dr. Eötvényi Olivér, a Külügyi Társaság ügyvezető társelnöke értekezik, míg napjaink legidősebb kérdéseiről: a spanyol külpolitikáról Neller Mátyás és Francia Északafrikáról dr. Váli Ferenc egyetemi m. tanár írtak cikkeket. Az amerikai kérdés kiváló szakértője dr. Kertész István törvényszéki bíró „Brazília hadbálépése és a latin-amerikai államok” címen írt nagyszabású tanulmányt. Ugyancsak időszeri kérdéseket tárgyalnak dr. Balás Gábor „A románság útja a Balkántól Transznisznáig” és dr. Polzovics Iván egyetemi m. tanár „Légi semlegesség” című tanulmányai.

A Külügyi Szemle rovatai ez alkalommal is rendkívül gazdagok és érdekesek. Az időszeri külpolitikai eseményekről dr. Pongrácz Kálmán számol be, míg a nemzetközi együttműködés a kisebbségi élet, a világgazdaság stb. körébe vágó eseményeket külön rovatok ismertetik. A Nemzetközi Okmánytár című szemle a legutolsó hetek több drámai eseményére vonatkozó, a magyar sajtóban eddig nem pub-

likált dokumentumokat közöl teljes szöveggel. Az Irodalmi Szemle könyvbírálatokat hoz dr. Kürthy Sándor, dr. Weber Tibor és mások tollából. Végül a Magyar Külügyi Társaság és a Balkán Bizottság sokrétű működéséről közöl gazdag beszámolót a januári szám. A kéthavonként, vasok környékén megjelenő Külügyi szemle évi előfizetési díja 20.— P. Mutatványszámot készséggel küld a kiadóhivatal: Budapest, V. Országháza.

A RÉGI SZERETŐ. Komáromi János regénye. (Révai kiadás. 189. old.)

„A régi szerető” Komáromi Jánosnak talán a legnagyobb könyvsikere volt és valóban jó gondolat volt újra kiadása. Komáromi azok közé az írók közé tartozik, akik kifogyhatatlan bőséggel, szinte eposzi áradással tudnak mesélni és — ami a legfontosabb — el is tudják hitetni, amit mesélnek. Komáromit nem foglalkoztatják ugynevezett „nagy” kérdések, egész élet- és emberábrázolása valahogy fölötté áll mindannak, amit messzire nyúló lélek-elemzésnek mondunk — ez a regénye is „igénytelen” történet az első világháborúval, az akkori felvidéki „kisurak” életével kapcsolatban — és mégis alakjai csodálatosan életszerűek és természeteseek. De nem csak igazak, hanem szeretettel rajzoltak is, anélkül, hogy ez a szeretet megcsökkentené elhíhetőségüket. Talán nincs magyar író, aki annyi megértő humorral és melegen résztvevő szívvel nézne az emberek hol hetvenkedő, hol bukdacsoló csetlését, botlását, mint Komáromi. Komáromi nem haragszik senkire, nem akarja mindenáron átformálni és megváltani az embereket, de a jó pájtás együttérzésével és egy tiszta, felhőtlen lélek megítélésével kíséri őket útjukon. Lehet, hogy „naív”, — de úgy látszik, naív embernek kell annak lennie, aki „mesélni” akar az embereknek és — szeretni akarja őket. (V. I.)

KÖDORSZÁGBAN. H. Szombathy Ilona regénye. (Budapest, 1942. Centrum.)

Az író nő még nem találta meg igazi hangját — ez az érzésünk támad először versei olvastára. „Kevért” lírával állunk szemben: finom hangulatú, tiszta, dallamos versek erősen keverednek olyanokkal, melyekben az író nő valami elszántan zord és „férfias” hangot üt meg és ködös szimbólumokba erőlteti világnézeti, mondanivalóját.

Híába a széligőzgetőnek megjárta az erő (a kiválasztottság feszül benne), híába a tudatos, program-szerű meghirdetés, kigondolt költemények ezek, és a hangjuk is hideg, kereszt. Mintha jégdarabok közt járnánk és valóban „Kádországban.” Pedig Szombatly Ilona tud egyszerűen, mélyen és mégis mélyen is írni, — gazdag és finom érzé-nyalátú a belső világa — és kár, hogy mindenáron „nagyot”, különöset akar mandani. (V. I.)

A FURNESI POLGÁRMESTER. *Georges Simonon regénye.* (Révai, 1942.)

Simonont már nem kell bemutatni a magyar olvasónak. „A besurranók” cí-mű regénye a tavalyi év egyik nagy si-keje volt. Minden egyes könyve izgal-mas, mint a detektívregények, de lé-lekbrázolásának teljessége, légkört te-remtő ritka ereje, lüktető stílusának fojtott hangulata magasan az átlag európai irodalomban. Annak az új rea-lizmusnak egyik legjobb képviselője, amelytől a kritikuskor a regény föl-lendülését várják. Ebben a könyvében, úgyszólván semmi szokványosan de-tek-tívregény-szerű elem nincs. A szin-hely ismét Flandria, mint annyi Si-monon-regényben. Hőse a csontos, ri-deg, könyörtelen polgármester, a meg-döbentő zsarnok, aki érthetetlen ka-landjában elveszti a csatát ellenzéké-vel szemben, de végül mégis sikerül megmentenie életének mozdíthatatlan, nyomasztó és félelmetes rendjét. Köz-ben sorra villannak föl a remekül meglátott arcok és jellemek; szinte a mi torkunkat fojtogatja a regény hő-seire lecsapó végzet, s mélyen megren-dít az a dermesztő őület, amely a polgármester furcsa életét kisiklatja. A francia kritika osztatlan elismerés-sel fogadta ezt a regényt, kimagasló műnek tartja, a jellemteremtés és tár-sadalombárzolás remekének, — a pá-ratlanul gazdag Simonon-életmű egyik hatalmas alkotásának. Fordította Ró-nay György.

KÉT ASSZONY. *Thury Zsuzsa regé-nye.* (Révai, 1942.)

Anyja és leánya, két nemzedék, sze-retet és szerelm tragikus őszetalál-kozásáról szól Thury Zsuzsa új nagy regénye, az ősi idény irodalmi meg-leptése. Egy pesti nagypolgári család két asszonymezdedékének drámai har-

ca bontakozik ki előtűnik, ezzel a szí-nesbővel, fordulatosával, az ember-ősbőlöséssel, ezzel a mélységgel, amely az írónő előző regényét, a nagy-sikertű *Riadó-utca* 20-22-ét is jellemez-te. Thury Zsuzsa bátran merül az élet végzetébe, gazdag anyagából, biztos kézzel megadja ki a jellemző vonásokat, mirdő a dolgok, viszonyok mélyére néz: nem elámulkedik: láthatja, hanem elénk vetíti őket s magával ragad a valószínűk azokba a lélekzetállítón izgalmas áramaiába, amelyekben a sor-sok alakulnak, teljesednek és betel-nek. S ezek a sorsok nem a kiválasz-tottak útját mutatják: azok az erők, amelyek a regény hőseinek életét moz-gatják, ugyanígy érvényesülnek mind-nyájunk életében. A mi életünk, a mi sorsunk drámáját írta meg Thury Zsu-za, a valóság mély ismeretével, el-sodró lendülettel s olyan biztos realíz-mussal, amely regényét a legújabb magyar irodalom jeles alkotásává avatja. Thury Zsuzsa a szenvedély és szenvedés hatalmas erőit mozgatta meg s új oldalával mutatja meg az életet. Jelentős ez a mű az írónő pá-lyáján. A borítólapp rajza Bernáth Aurél festőművész munkája.

CSALÓKA SZIVÁRVÁNY. *Tamás: Áron színműve könyvalakban.* (Révai, 1943.)

1942. október 24-én mutatták be a Nemzeti Színházban Tamási Áron új darabját. Ez a színmű most könyv-alakban is megjelent s ezzel nemcsak az író híveinek és a magyar irodalom barátainak szerez örömet, hanem az immár nyomtatásba rögzített szöveg elmélyedőbb tanulmányozásával foko-zottabban válik lehetővé e kivételes értékű mű szépségeinek és értékének megvizsgálása. Tamási, akár csak no-velláiban és regényeiben, darabjaiban is új utakat nyit meg és egy új, a maga külön világának szilárd törvö-nyein nyugotó drámai műfajt teremt. A valóságot és a költészetet forraszt-ja egybe, gazdagabb világot tár fel, a népi képzelet bősége csillog jelenetei-ben. Skálája a legteljesebb könnyed-ségtől a hamleti mélységig ér. A mo-dern színjáték kereteit két irányban is kitágítja: a csoda felé és a lélek szimbolizmusokai teremtő mélységi felé. Az új magyar irodalom kiemelkedő alkotása a „Csalóka szivárvány”, mely, mint az igazi drámai művek, olvas-mánynak is elragadó és lebilincselő.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 MÁRCIUS

II. ÉVF. 3. SZÁM.

Szeged neve

SZEGED nevének eredetével már sokan foglalkoztak. A számbavehető magyarázatokat két csoportba oszthatjuk.

Már DUGONICS (Etelka 1791 I. köt. 198) a *szöglet* szóból származtatta: „azon Helységek, mellyek egy nevezetes folyó víznek a' másikba omlása mellett, avagy onnatt nem igen meszsze építettének, a' földnek ott lévő Szegellete miatt a' Magyarok *Szegnek*. *Szegednek*, *Szegelletnek* mondgyák.“ A DEBRECENI GRAMMATIKA (1795. 282) is a *szeg* (angulus) szó -d képzős származékának tartja a *Szeged* szót: „*Szeged*, talán a hol a Tiszának szegi van“. KRESZNERICS (Magyar Szótár 1832. II. köt. 210) szintén a *szeg* szóval hozza összefüggésbe. KASSAI szerint is a *szeg* (angulus) szóból ered (Szókönyv 1835. 4:473): „*Szöged*. Nomen pagi: Sajó Szöged. Qvasi Angulus fluvii Sajó in Comit. Borsod (Ad distincti-onem Civitas Lib. Regiaqve ad Tibiscum Szeged nuncupatur“.)

Újabban is többen így magyarázták a *Szeged* név eredetét. Így VARGA FER. (Szeged város története 1877) szerint: „Szeged tősgyökeres magyar név, összetéve a Maros és Tisza összefolyása következtében keletkezett „*szeg*“ szóból s a hajdan főneveket alkotó „*ed*“ ragból a hazánkban létező temérdek ilymódon alakult helynevek mintájára; minők Árpád, Borsod, Füred stb... Hogy e helynév-alakítás nem példa nélküli, mutatja a borsodmegyei *Sajó-Szeged* neve, mely ugyanazon körülménynek, t. i. a Sajó és Maraszt összefolyása következtében támadt *szegletnek*, vagy helyesebben *szegnek* köszöni eredetét. De e két Szegeden kívül vannak még más városok és helységek is, amelyek nevöket szintén a két folyó, vagy más víz-alakította *szeg* szótól veszik. Ilyen pl. a Szegedhez közel eső *Szegvár* a Kurca vizének Tiszába ömlésénél; úgyszintén a pestmegyei *Tőszeg* is, melynek határát a Tisza s egy épen alatta folydogáló vizecske öntözi“ stb. 10—11. l.

SZABÓ MIHÁLY (A szegedi nyelvjárás története. Szeged 1898. 27.) a többi közt ezt vallja *Szeged* nevének eredetére vonatkozólag: „*Szeged* oly helység, vagy város, mely a Tisza azon hajlatánál fekszik, melynek átellenében a Maros folyó a Tiszába *szeg* alakban ömlik, vagy helyesebben *beszegel*, még rövidebben *szegel* — népies kiejtéssel *szögel*“. Amit még mond *Szeged* nevének közelebbi eredetéről, az délibábos volta miatt nem vehető figyelembe.

A szög (angulus) szóból magyarázta Szeged nevét BUDENZ (Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana 262), CSÁNKI (Magyarország történelmi földrajza I. 677.), VIRÁGH R. (Magyar helynevek eredete 1931. 78) stb.

Szeged neve számbavehető magyarázatainak második csoportját azok alkotják, amelyek szerint ez a név a sziget szóból származik. E magyarázat főképviselője REIZNER JÁNOS (Szeged története 1897). Fölfogásának lényege a következő: „Hogy a „Szöged“, „Szüged“ név nem más, mint szigetet jelent, elég arra utalnunk, hogy Szeged nemcsak az alapítás korában, de századokon keresztül valószínűleg sziget volt, a Tisza árterének szigetein feküdt... E sziget-csoportokon éltek a honfoglalás előtt itt letelepült népek s e szigeteket szállták meg a honfoglaló ősök is... Még a XV. században is a város több külön szigeten feküdt s e szigetek lakói külön községet képeztek... Alsóváros egy szigeten feküdt s nagyobb vízáradások alkalmával a víz minden oldalról körülfogta... A vár és a belváros ismét külön szigetet képezett. Felsőváros pedig különböző nagyságú s egymáshoz közelebb vagy távolabb eső hét szigetből állt... E szigetekről nyerte Szeged elnevezését... Ha Szeged attól nyerte volna elnevezését, hogy ott a Tisza szegellet, szegőd-ött, szögletet képezett, kanyarodott, akkor igen sok más Szeged helynévnek kellene még lenni, mert a Tiszának szögellése megszámlálhatatlan. Ugyan ily körülmény okából lehetetlen, hogy Szeged neve a Zege, helyesebben Cege vagy Cseke szóból származott volna, mely szavak egyaránt kikötőt és halászó helyet¹ jelentenek. Miért nincs a Tisza mentén több Szeged helynév, mikor itt temérdek volt a halászó és alkalmas kikötő hely? ... Ha a Borsód-megyében a Sajó és Maraszt összefolyásánál fekvő, — úgy az Abaúj-megyében Oltván, Kazafölde és Seleb közt egy 1392. évi oklevél följegyzése szerint létezett Zege helyneveknek, hely- és vízrajzi körülményeit vizsgáljuk, meggyőződhetünk, hogy ezen helyek is Szeged elnevezésüket nem a vizet összeszögellésétől, nem a kikötő vagy halászó helytől, hanem a szigetszerű fekvéstől nyerték. A Szeged, Szöged, Szüged szó tehát nem más, mint a mai sziget szónak ősi hangzása.“ 30—32. l.

Vizsgáljuk meg tehát nyelvi szempontból, még pedig hangtörténeti és jelentéstörténeti szempontból: megállja-e helyét valamilyen a magyarázatok e két csoportja közül, vagy pedig más magyarázatot kell keresnünk?

Szeged nevének hangtörténeti vizsgálatához e név legrégebbi alakjait kell alapul vennünk. Ezek a következők:

1138: Legrégibb eddig ismeretes adatul Szeged névére a dömösi prépostság alapítására vonatkozó 1138. évi adománylevelében előforduló *cegedi* szót (KNAUZ Mon Strig. I. 90. JAKUBOVITS—PAIS: Ómagyar Olvasókönyv 29), szokták emlegetni, ez a prépostság Győben levő egyik jobbágyának neve. Ezt a szót úgy szokták értelmezni, hogy *szegedi* származású. Lehet azonban, hogy itt nem a Szeged helynévvel van dolgunk, hanem a *szeg* = *Nagel* vagy *braun* szó *-di* kicsinyítő képzős származékával; az *-i* a szó végén talán nem melléknévképző, hanem tövégi magánhangzó. A *szeg* és *sziget*

szó régen mint személynév is előfordult: *Michaelem dictum Zeg* 1399 ZICHY Okmtr. 5:102 *Sciget* 1186. OklSz. *Ziget* 1278. JERNEY: Magyar Nyelvkincsek I. 130. Vö. BÁTKY: Föld és Ember VII. 197.

1183: in *Sigeddin*. SZENTPÉTERY Regesta 136.

1199: III. Ince pápa oklevelében: et Magister I. archidiaconus *Seghedien-*sis. FEJÉR Cod D. III. 356—7.

1217: *Zegedin*. SZENTPÉTERY Regesta 324.

1222: in *Scegved* (= Szeged). KNAUZ Mon Strig. I. 235.

1233: in *Zegedyn*. KNAUZ Mon Strig. II. 293.

1247: Antonio Archidiacono *Sceguediensi*. Árpádk. Új Okmt. VII. 241.

1263: Thoma *Zygediensi*. FEJÉR Cod D. IV. 3:178—9.

1289: Iacobo *Scygiendiensi*. FEJÉR Cod D. V. 3:472—3.

1297: Johanne *Sykediensi*. Árpádk. Új Okmt. XIII. 603.

1308: Siluestro *Zygediensi*. Anjouk. Új Okmt. I. 144.

1317: in *Zugudino*. KNAUZ Mon Strig. II. 734.

1332—7: *Chogediensis* (= Szöged), *Chegediensis*. Mon Vat. Hung. Series I. Tomus I. 174.

1581: *Segidinum* BONFINI: Rerum Ungaricarum decades (frankfurti kiad.) 704. I. REIZNER (i. m. 30.) szerint az 1568. kiadásban: *Sigid* van.

A *Szegedi* család neve előfordul *Zygedy* alakban is 1435. CSÁNKI I. 787.

I.

A *szig*, *szüg*, *szeg*, *szög* téralakot (angulus, Ecke, Winkel) jelentő szó gyakran előfordul helységek, falurészek (utca, házsor, vö. az utóbbiakra PAIS D. MNy. 19:48. 30:126. MELICH Nyr. 31:496. MTsz.), mezőrészek, erdőrészek elnevezésére.

Zeg 1332—7 *Zewg* 1479 a mai Bodrog-Szög. Zemplén m. Csánki 1:363. — *Zugy*² 1370 *Zegy* 1409 a mai Szegi-long. Zemplén m. CSÁNKI i. m. 1:363 — *Zeegh* 1423 a mai Szegvár? Csongrád m. CSÁNKI 1:683.

Zeguholmu. Anonymus. A Sebes Körös és a Berettyó összefolyásánál. Nyr. 46:40. Békés m. Vö. PAIS D.: Magyar Anonymus 1926. 139 *Sceguholm* villa 1211 Vár Reg. 260 *Zigholm* villa 1222 Vár Reg. 282 *Zegholm* 1330 körül *Zughalm*² 1332—7 CSÁNKI 1:654.

Zegthelegu, 1211 ERDÉLYI L.: A tihanyi apátság története I. 511. *Zegh*?

Zyglygeth 1408 CSÁNKI 3:14 *Sugliget*² 1300 Hazai Okmtr. 8:408 *Zugliget*² 1308 Uo. 4:116 *Zwgligeth* 1420 CSÁNKI 3:103 *Zeglygeth* 1344 CSÁNKI 3:14. 1408 CSÁNKI 3:103 *Zegligeth* 1420 CSÁNKI 3:103. 1445, 1465 CSÁNKI 3:15. 1556 Lev T. 1:206 1578 ERDÉLYI: A tih. apáts. tört. I. 725 *Zeglegeth* 1121—1420 MNy. 23:362 Zala m. = silua angulosa. MNy. 23:75. Vö. még a név alakváltozataira MAKAY: A Balaton a történeti korban. (A Balaton Tudom. Tanulmányozásának Eredményei. Kiad. A M. Földrajzi Társ.) 1913. 188. *Szigligetet* a latin oklevelekben mint *insulat* emlegetik: IV. Béla 1260. évi oklevelében: *quandam insulam in Balatino existentem ubi quidam mons munitioni aptus existit*. SÖRÖS P.: A pannonthalmi főapátság tört. 1903. II. 309 V. István ifjabb király 1260. oklevelében: *quandam insulam in Balatino existentem*. Uo. 310 IV. Béla 1262: *insulam que fuit Kaliani iuxta Balatinum simul cum monte*

in eadem existente. Uo. 319 IV. Béla 1263: cuiusdam insule que fuit Kaliani iuxta Balatinum. Uo. 322 Szigliget halomcsoportja valamikor sziget volt. CHOLNOKY J.: Balaton. (A Magy. Földr. Társ. Könyvtára.) 35. l. „Keskenynyakú félsziget lehetett már a magyar időkben, amikor a nevét kapta.“ CHOLNOKY J.: A Balaton hidrografiája. (A Balaton Tud. Tanulmányozásának Eredményei. Kiad. A Magy. Földr. Társ.) 1918. 4 MAKAY B. i. m. szerint a Balaton vízszínmagassága „számtalanszor változott, hol emelkedett; hol meg süllyedt és Szigliget sziget jellege — Tihannal együtt — e szerint változott át egész vagy félszigetté. Szigligetet, mint szigetet is, három oldalról inkább csak csekély vizű zombékos, vizenyős rét, nem pedig állandó tóvíz környezte.“ 188 „Sziget minősége csak időleges volt, csakis a tó vízszínmagasságának állásától függött s ennek apadásával a tó medre a sziget északi, nyugati és keleti oldalán kezdett beiszaposodni, a sziget ellenben lassanként összefüggő egészet alkotni a szárazfölddel.“ 189 „Szigliget szónak eredete a szeglet- és hajlattal rokonjelzésű „szeg“ szónak a ligettel való összetételében keresendő még abból az időből, amikor Szigliget csak a tóba mélyen benyúló félsziget, a földségnek feltűnően kiugró szeglete volt.“ 188 Vö. még a név eredetére CHOLNOKY i. m. 97.

Szegliget, Szögliget, Szigliget ma *Szögliget* Torna m. LIPSZKY Repertorium 1808. 627 *Zegliget* 1430 körül. CSÁNKI 1:240.

Szegfalu: Nobiles de *Zygy* Poss. *Zygy* 1274 Poss. *Zegfalu* 1329 CSÁNKI 3:103 Zala m. *Zegffalu* 1479 FÜSSY T.: A zalavári apát-ság tört. 1902. 552.

Szugagh 1698 (Szüág, Szögág) pusztá, falu. Baranya m. ERDÉLYI L.: A tih. apáts. tört. I. 422.

Szegvár a Kurca és a Kórógy összefolyásánál. Csongrád m. Zala m. Nyr. 46:60 LIPSZKY Repertorium. Vö. följebb és BÁTKY: Föld és Ember 7:197.

Siluum *Zewgerde* 1412 Oklsz. *Zewgreth* 1473 Oklsz.

berekzeg 1138 *beregsczeg* 1223 *Beruczegu* 1211 *Berucscig* 1203—1254 *Berugscug* 1214 Oklsz. EtSz. *Keuzyg*, *Molunzug* 1256 *Keuzug* 1327 Oklsz. *Küküllőszög* a Kis-, Nagyöküllő összefolyásánál. Alsó-Fehér m. *Garamszeg* Zólyom m. stb. Nyr. 46:60. *Bakonzegh* 1438 Bihar m. CSÁNKI 1:603 MNy. 23:569. Poss. *Paakazyg* 1336 *Pokazyk* 1381 CSÁNKI 1:100 Zala m. ma *Pákaszeg*. *Zalazug* 1329 *Zalascyg* 1335 *Zalazegh* 1439 CSÁNKI 3:125. Mezőrészek: *celeu ceg* = szőlővel beültetett szögletszerű terület. 1193 MNy. 31:164 Oklsz. *Gyakor-szeg*, *Bálintszeg* stb. A szeget a Túr kanyarulatai képezi(k). Nyr. 3:382 MTsz. *Erdőrészek*: *Lapos szeg*, *Keskeny szeg*, *Nagy szeg*, *Borzsa szeg* stb. Nyr. 3:382. Vö. még KRESZNERICS Szótárában, LIPSZKYnél, VARGA FER.: Szeged város tört. 1877. 11. A Tisza szegeire vö. REIZNER: Szeged tört. 32 Zala m.-ben is sok *szeg* végű helynév van, különösen a novai járás északi részén: „a szegek országa.“ VISKI: Etnikai csoportok, vidékek. 1938. 4. l. A Szamosháti szegeire vö. CSÜRY: Szamosháti Szótár.

A *Szigid*, *Szigid*, *Szügüd*, *Szeged*, *Szöged* névváltozatok hangtörténetileg és jelentéstörténetileg kifogástalanul származtathatók a *szig*, *szüg*, *szeg*, *szög* (= szöglet, angulus, Ecke, Winkel) szóból. A

szeg szó itt felsorolt hangváltozatai mind a *szig* alakra vihetők vissza. A magyar hangtörténet azt mutatja, hogy az *-i*-ből egyrészt ajakhangú *ü* lett az ősmagyarban még a honfoglalás előtt (*szüg*), másrészt az *-i* egy fokkal nyiltabb *e*-vé lett az Árpádkor folyamán (*szeg*). Az *ü* az Árpádkor vége felé egy fokkal nyiltabb *ö*-vé lett (*szög*), az *e* az *ö*-ző nyelvjárásokban ajakhangú *ö*-vé (*szög*). Vö. GOMBOCZ: Magyar hangtörténet.

A *szeg* (= szöglet, angulus) szó eredetére több vélemény merült föl a nyelvtudományban (vö. BÁRCZI SzófSz. 294):

1. A *szeg* szó ugor eredetű; vö. osztják *song* = szöglet, sarok, ebben az esetben a magyar *szeg* szót a *zug* magashangú változatának kellene tartani, ez hangtani szempontból kifogásolható. 2. A *szeg* (= inflectere, einbiegen) igéből való igenév, ez nem valószínű, vö. alább a *sziget* szónál. 3. Átvétel valamely szláv nyelvből, ez hangtani okokból sem valószínű. 4. Legvalószínűbb, hogy a *szeg* (= szöglet, angulus) a *szeg* (= clavus, Nagel) szóval azonos; minthogy ez utóbbinak jelentése *ék*, könnyen érthető *szeglet* jelentése is. A *clavus*, *Nagel* jelentésű *szeg* szó ősmagyar szó, a vogulban is megvan és éket, faszeget jelent ott. SZINNYEI: Magyar Nyelvhasználat 1927, 146 BÁRCZI SzófSz. 283.

Ennek a *szig*, *szüg*, *szeg*, *szög* (= szöglet, angulus, Ecke, Winkel) szónak *-d(i)* helynévképzős (vö. az utóbbira SZINNYEI i. m. 102 SIMONYI: Tüzetes magyar nyelvtan 555) származéka a *szigid*, *sziged*, *szügüd*, *szeged*, *szögöd* köznévi, ennek eredeti jelentése csúcsban, szögben, szögletben, ékben végződő térség, Landspitze, Landecke. Ezt tulajdonnévül, azaz helységnévül is használták. Így keletkezett a *Szeged* helynév is.

II.

Mások szerint — mint följebb láttuk — *Szeged* neve *sziget*et jelentett, *Szeged* szigetszerű fekvésétől kapta nevét, a *Szeged*, *Szögöd*, *Szüged* szó nem más, mint a mai *sziget* szónak ősi hangzása. REIZNER: *Szeged története* I. 30, 32. E magyarázatra azt kell mondanunk, hogy *Szeged* neve hangtörténetileg valóban összefügg a *sziget* (= insula) szóval, mindkettő a *szig*—*szeg* (= szöglet angulus) szónak *-d* helynévképzős származéka: *szigid* > *sziget*, *Szeged*, azonban a *sziget* szó eredeti jelentése nem engedi meg a REIZNER-féle magyarázatot, amely szerint *Szeged* nevét szigetszerű fekvésétől kapta.

Vizsgáljuk tehát meg, mi lehetett a *sziget* szó eredeti jelentése. Ezt a szó eredete, etimológiája alapján tudjuk megfejtetni.

KASSAI J. (Származtató, 's gyökeresző Magyar-Diák Szókönyv. 1835. 4:383) a *sziget* szót a *szeg* (= szel, scindit, frangit) igéből származtatta. „Szeget: Nomen antiqvatum loco Sziget: Insula (Pesti Gáb. Szabó p. 211, nam Insula, isolatus terrae locus per aquas, ceu Segmentum.) Ex szeget factum Sziget E litera permutata cum I, sicut loco Nékje dicitur néki (ipisi).“

BUDENZ (Magyar-ugor összehasonlító szótár 284) szerint is a *szegni* (= frangere, inflectere, einbiegen) igéből való *-et* képzős nomen verbale a *sziget* szó, s tkp. földnyelvet (Land-ecke, Land-spitze)

jelent. Ugyanebből az igéből való deverbale szerinte a *szeg*, *szög* = Ecke, angulus, ennek jelentése szerinte tkp. „vonat-, irány-törés, meghajtás“. SZAMOTA I. (A tihanyi apátság 1055. alapítólevele 1895. 22) is -et képzős deverbális származéknak tartotta a *sziget* szót (vö. *szakad-at*, *kel-et*).

Vö. még a *sziget* szó eredetére: DEBRECENI GRAM. 1795. 282. KRESZNERICS Szótár II. 221. CZUCZOR—FOGARASI Szótára.

KASSAI-, BUDENZ-, SZAMOTÁ-nak a *sziget* szó eredetére vonatkozó magyarázata nem helyes. Sem a *szeg* (angulus), sem a *sziget* (insula) szó nem származtatható a *szegni* (= frangere, scindere, inflectere) igéből, mégpedig hangtani és jelentéstani okokból. A *szeg* igét ma nyílt *e*-vel ejtik és régen is nyíltan ejtették: *zèg* (Bécsi K. 37 stb. PÜNKÖSTI M.: A Bécsi K. *e*-féle hangjainak helyesír. 1913. 25. Münch K. 43 stb. Vö. BARTA B. NyK. 45:320 CzF. 5:1104 A *szegni* (= frangere, scindere, inflectere) igéből sem a *szig*, *szüg*, *szeg*, *szög* (= angulus, Ecke), sem a *sziget* (= insula) szó hangalakja nem magyarázható meg, mert nyílt *e*-ből nem lett volna *i*, *ü*, *e*, *ö*.

Jelentéstani szempontból sem magyarázható a *sziget* szó a *szeg* igéből. A *szegni* ige eredeti jelentése: frangere, rumpere, törni; a ‚válni, scindere, zerschneiden‘ jelentés, melyből KASSAI indult ki a *sziget* szó magyarázatában, későbbi jelentésfejlődés útján jött létre; az ‚inflectere, einbiegen‘ jelentés, melyből BUDENZ indult ki, szintén későbbi. A jelentésfejlődésre vö. NySz., CzF (ez nem mindenben helyes), HORGER MNy. 23:577 Finnugor megfelelőire vö. BÁRCZI SzófSzót. 283.

A *sziget* szó végső elemzésben a *szig* (= clavus, Nagel) szóból ered, ez fölvevett „szöglet, angulus, Ecke, Winkel“ jelentést (BÁRCZI SzófSz.). Ennek a *szöglet*, *angulus* jelentésű *szig* szónak -d(i) helynévképzős származéka a *sziget* szó. Vö. *Zygedfew*. 1295 Fejér m. CSÁNKI 3:35. Oklsz. *szèged* Esztergom, *szòged* MTsz. = *sziget*. Ezek újabb zöngésülések is lehetnek.

A szóvégi *d*-ből zöngétlenedéssel *t* keletkezett: *sziged* > *sziget*, miként más esetekben is: *zsinat* < *zsinad*, *pajót* < *pajod*. Korlát < olasz *Corrado* (Conradus), *Bernát* < egyh. latin *Bernardus*. MELICH MNy. 8:152. EtSz. BÁRCZI SzófSzót. FEKETE A.: A magyar zárhangok története 1927. 22. *Barját* (Barjád), *Borsot* (Borsod) EtSz. *Forcud* — *Forcot* személynév 1211 PAIS D. MNy. 12:366 GÁCSER I.: Az 1211. tihanyi összeírás helyesírása és hangtani saj. 1941. 31. *Moglout* (Maglód) helynév 1095 Oklsz. CzF. Vö. még a zöngétlenedésre: SZINNYEI MNy. 11:9 NyK. 44:469 MELICH MNy. 12:214 PAIS D. MNy. 27:175 LIGETI uo. 29:157 JUHÁSZ J. 32:225 ZÁDOR Nyr. 43:118.

A *szeg* (szöglet, angulus) szóval hozták összefüggésbe a *sziget* szó eredetét mások is. Így:

BARÓTI SZABÓ DÁVID (Kisdéd Szótár 1792. 211): „Szeget*: sziget, szeg. A' szegetbenn (szegbenn) kiszállottak“.

BOROVSKY S. (A honfoglalás története 1894. 98): „A vízzel körülvevett földtér neve a magyar nyelvben *sziget*, melynek régi alakja *szeget*... Ennélfogva e szónk a *szeg* tövel függ össze, mely helyneveinkben szegletet, hajlatot jelent. E szerint Szeg, Kékszeg, Sár-

szeg, Tószeg és Szegfalva helységeink vizek mellett fekszenek. A hevesmegyei Szeg pl. 1395-ben *villa iuxta fluvium Tycie* alakban említetik.“

BALASSA (SIMONYI: Tüzetes Magy. Nyelvtan 1895. 92): „szög, szöglet hozzátartozik sziget.“

Hogy a sziget szó a szig (= szöglet, angulus) szóból származik, a mellett szól az is, hogy a sziget szónak éppoly alakváltozatai vannak, mint a szig, szüg, szeg, szög (= szöglet, angulus) szónak: zègèt (szeget = insula Bécsi K. 72 rendszeren: zigèt 163 *zeeghetbelyeknek* Érdy K. 377 *zyghet* uo. 551 Cretaba (Creta neuew segetben). KOMJÁTHI Sz. Pál lev. (Akadémiai hasonmás kiad. 401. l.) Rendszeren így fordul elő nála: Crethaneuew *zygetnek*; az *zygedben*. Uo. 398. *Batazegete* 1324 Zichy Okmt. 1:266. A mai népnyelvben is előfordul szèget = sziget. Háromszék. Vadr. 517 MTsz. *szeged, szeget, szüget, szöged, szöget*. MTsz.

A sziged (> sziget) szó tehát a szig (= szöglet, angulus) szóból való eredete következtében eredetileg csúcsban, ékben, szögben végződő térséget, földhátat jelentett. Ez a jelentés újabban is előfordul még Háromszékben: „Szèget = sziget, vízkonyarodásnál v. határszélnél való térszeglet.“ Vadr. 517 MTsz. Ez a szögalakulat keletkezhetik két hegy, halom, út³ összetalálkozásában vagy két folyó összefolyásánál⁴; folyókanyarulatban⁵ (= félsziget), szög-, ékalakú földnyelvnek vízbe (tengerbe, tóba, folyóba) való benyúlása következtében⁶ (= félsziget); földhátnak folyóvízben való képződése által a folyónak két ágra szakadása és e két ágnek újraegyesülése következtében. Ily földhát a vízfolyás következtében egyik vagy mindkét végén rendszeren szögben szokott végződni⁷ (= folyami sziget); más vízben (tóban, tengerben, mocsárban) is képződhetik szögben végződő földhátból sziget. A sziged > sziget, szeged stb. szó ezen jelentéseiben tehát az uralkodó képzet: szögben, ékben végződő földterület.

Hogy a magyar sziged szó szög-, ékalakú félszigeten kívül szögben, ékben végződő szigetet is, tehát rendszeren folyami szigetet is jelenthetett eredetileg, arra a szó etimológiáján kívül talán az a körülmény is utal, hogy a magyar szó átkerült a tót nyelvbe, még pedig KNIEZSA (vö. Melich—Emlékk. 198) megállapítása szerint legkésőbb a X. sz. vége előtt. A tót nyelvben a magyar szó *szihoty* hangalakot öltött (a hangfejlődésre vö. KNIEZSA uo.) és ott ma is folyóban levő szigetet jelent, más sziget neve a tótban *ostrov* (eredetere vö. VONDRÁK: Vergl. Slavische Gram. 1924 I. 369. 497).

A *szigedi, sziged szó a honfoglaláskor és utána a hozzá közel eső időben szög-, ékalakú félszigetet és szögben, ékben végződő szigetet (rendszen folyóban, ritkábban más vízben is) jelenthetett. A szó jelentésének uralkodó képzete (szögben, ékben végződő földterület) idővel háttérbe szorult és helyébe a minden oldalról vízzel körülvett földterület képzete lépett, akár szögben, ékben végződött (= folyami sziget), akár nem (rendszen tengerben, tóban, mocsárban). Tehát a sziget szó ettől kezdve nem-szögben, nem-ékben végződő szigetet is kezdett jelenteni. Pl. az tonak nemynemew *zygetebe*. JókK. 26.

A magyar *sziged* > *sziget* szó nem a közös finnugor vagy ugor korszakból származik, hanem a magyar nyelv külön életében fejlődött, még pedig nagyon régen. Abból hogy legkésőbb már a X. sz. vége előtt átkerült a tót nyelvbe a magyar szó, valószínű, hogy honfoglalás előtti alakulat, csakhogy akkor valószínűen még csak földnyelvszerű félszigetet és szögben, ékben végződő folyami szigetet jelenthetett. A finnugor népeknek a Volga folyó hajlása és az Urál hegység között elterülő őshazája területén nem volt tenger, a tengerrel a magyarság kaukázusi őshazájában a Fekete-tenger partján ismerkedett meg, ott vette át a bolgártörök nyelvből a *tenger* szót is. A magyar nép inkább folyók mellett élt, inkább ezekkel kapcsolatban volt szüksége a félsziget és sziget fogalmának nyelvi kifejezésére. Oly sziget elnevezésére, mely rendszeren nem szokott szögben, ékben végződni, tehát leginkább tóban, mocsárban, ártérben levő sziget elnevezésére más szavai lehettek. MÉSZÖLY kimutatta, hogy régen az *or*, *orom* szót használták vízben, mocsárban kiemelkedő szilárd, kemény sziget fogalmának nyelvi kifejezésére, ebből lett az *ormágy* szó. Ez nemcsak régen jelentett kemény szigetet, hanem ma is használja még a nép így. A *hegy* szó is használja ma a nép ily értelemben. Vö. MÉSZÖLY: Az Ormán-ság szó finnugor eredete. MNy. 27:276—284. A puha sziget neve *láp*. GYÖRFFY I.: Nagykunsági krónika 1941. 40. A szó finnugor eredetére vö. SZINNYEI: Magyar Nyelvhasználat VII. kiad. 142. A régi nyelvben és a mai népnyelvben még több elnevezés van a sziget különböző fajainak elnevezésére: *laponyag* GYÖRFFY Föld és Ember 1922. 1. sz. MNy. 18:66 *porond* = folyamban képződött fövény v. kavicssziget. MTsz. CzF. GYÖRFFY i. h. Az víz koezoel való *porond* = insula. Ver Verb. NySz. *porongy* = olyan zátony, amelyet már növényzet, nev. fűzféle borít. MTsz. *porong* = *porondos* hely a vizeknél. MTsz. Magyar Népnyelv (Debrecen) 1939. I. 135. *zátony* = föltorlódott fövény a folyók, tavak, tengerek fenékén v. fölmagasodó sziklás vízfenék. CzF. Szláv eredetű, vö. BÁRCZI SzófSzót. 343 *zaton* 1254 *zaton* 1386 = insula. *Zaton Zygeth* 1400 Oklsz. *zátony* = sziget MTsz. *zsombék*, *zsombik* = víz-állós helyeken kiálló hant. KRESZNERICS: Magyar Szótár. CzF. MTsz. *Sombik* 1396 Oklsz. *szimó* = árvíz alkalmából a vízből foltokként alig kibukkanó (gyepes, füves) földhátak. Nyr. 26:284. 40:364. MTsz. *pan-dalló* = félszigetszerű homokzátony. CHOLNOKY J. A Balaton hidrogr. 284.

A legközelebbi rokon nyelvekben: a vogulban a *tump*, *tomp* (= domb) szó is szolgál a sziget elnevezésére. SZINNYEI NyH. VII. kiad. 142. Az osztjakban különböző elnevezések vannak a sziget különböző fajaira. PAASONEN: Ostjakisches Wörterbuch 1926. 185, 51 stb. PATKANOV: Irtis-osztják Szójegyzék. NyK. 31:193.

Az a kérdés tehát most már, vajjon *Szeged* városának nevében a *sziged* szó szög-, ékalakú földnyelv jelentése vagy pedig sziget (insula) jelentése rejlik-e, az előbbtől vagy az utóbbtól kapta-e nevét.

A szegedi talajkutatások szerint Szeged három kiemelkedő, szi-

getszerű földhátan épült: a Belváros, Alsóváros, Felsőváros. „A városnak ezen szigetek között elterülő többi része mélyebben fekszik. Ezek a zeg-zügos vályúk hozzávetőleg a nagykörút irányában egyesülnek és azt tanúsítják, hogy egykor itt a Tiszának egyik haloványa vette körül a Belvárost“. KOGUTOWICZ K.: Szeged emberföldrajzi problémái. Föld és Ember 7:14 Vö. még REIZNER J.: Szeged története I. 31 KISS FER., TONELLI S., SZIGETHY V.: Szeged (Magyar Városok Monografiái) 1927. 4—5. l. Közelebbről is meg kell határoznunk, mily fajta sziget lehetett Szeged ősi települő helye. A városnak legrégebb (XVI., XVII., XVIII. sz.-beli) fennmaradt képei (l. ezeket REIZNERnél és EPERJESSY K.: Szeged legrégebbi látképe. Föld és Ember 8:1—3. l. Ugyanez a Szegedi Szemlében 1928. I. évf. 8. sz.) szerint a Vár és a Belváros (Palánk) nem szögben, nem ékben végződő sziget volt, s ebből valószínű, hogy az ősi település sem volt ilyen. Ezen az alapon a sziged szónak két folyó összefolyásában keletkező szögszerű földnyelv jelentése, vagy szögben, ékben végződő sziget (insula) jelentése nem volt alkalmazható az ősi⁸ szegedi telep elnevezésére; de későbbi, nem-szögben végződő sziget jelentése sem, mert ez a jelentése aligha volt már meg a honfoglalás-ideje körül, Szeged keletkezésekor és elnevezésekor.

Egy 1431. évi oklevélben (VARGA F.: Szeged város tört. 222.) Szeged-Felsőváros *Felsewzygeth* néven szerepel, holott Szeged-Belvárost az oklevelekben nem szigetnek, *insulának* írják, hanem *opidum-*, *castrum-*, *civitas-*, *Szegedi-városnak* (REIZNER, VARGA F. i. m. oklevéltára), Szeged-Alsóvárost pedig *Civitas de Zeged-inferiori* 1369 *Civitas inferior* 1369 *civitas Alzeged*-nek 1412 (VARGA F. i. m. 205. 216). Nyilvánvaló, a *Felsewzygeth* elnevezés későbbi eredetű a *Szeged*, *Alszeged* elnevezésnél.

Van azonban Szeged átellenében, Szeged régi képein és térképein⁹ is nagyon szembetűnő, jellegzetesen szögben végződő földnyelv a Tisza és Maros összefolyásában. A *sziged* szónak e két folyó összetalálkozásában keletkező szög jelentése rejlik Szeged város nevében. Szegednél egyrészt kanyarodik a Tisza nyugat felé, másrészt a Maros ömlik bele, ezáltal jellegzetes szög keletkezik ott. Régen még jellegzetesebbé tette a Tisza-Maros szöget az, hogy a Maros régebben a mainál délebbre torkollott bele a Tiszába. Vö. Századok 1883. 298.

A csongrádmegyei *Szeged* neve jelentésének megállapításához segítségül kell vennünk a név itt kifejtett etimológiáján kívül még az ország különböző részein régen előfordult, többi *Szeged* helynevet is. Ezek a következők:

1. *Zewged* 1363 *Zeged* 1425, 1464 *Zeuged* 1471 CSÁNKI i. m. I: 180, 1641 Magy. Tört. Tár. 6: 136 Borsod m. Ma *Sajó-Szöged*. A község régi település, bronzkori hamvvedrek kerültek ott elő. Vö. Arch. Értesítő 1877. XI. 192, 1884 III. 135. BOROVSZKY S.: Borsod vm. tört. 1909 I. 4. Téralaktól kapta nevét, vízkanyarulatban levő szögtől. Fekvésére vonatkozólag a következőket volt szíves kéresemre közölni BOBOVNICZKY GY., ottani lelkész: „*Sajószöged* nem szigeten fekszik. A Sajó kiszögellésénél épült. A hagyomány

szerint, amit most Marasztanak neveznek, az a folyó régi medre volt, és mostanában akkor van benne víz, ha a Sajó kiöntéséből visszamarad. Ez a Maraszt a kiszögellés, amiben csak álló víz van, a mostani Sajó medre kb. 1 km-re van. A Sajó ide tehát régen ék alakban tört és e körül épült a falu. Régi írásokban, 1763-as anyakönyvekben Szögedet lehet olvasni, hosszú ő-vel, ami később megrövidült.“

2. *Zeged* 1453 Temes m. CSÁNKI i. m. 2:63 LIPSZKY Répertoriuma (1808) és a Helységnevtár (1913) nem ismeri.

3. *Zegued* 1261 A XII. sz. vége felé *e* és *i* előtt kezdenek *gu-t* is írni *g* jelölésre, megkülönböztetésül a *gy*-től, amelyet ugyanekkor *gi-* v. *gy*-vel is jelölnek. KNIEZSA: A magyar helyesírás a tatárjárásig. MNy. 24:265 GÁCSER I.: Az 1211. tihanyi összeírás helyesírása és hangtana. 1941. 9. Zala m. Zalai Okl. I. 38 FÜSSY T.: A zalavári apátság tört. 1902. 511 CSÁNKI ezt a névet nem említi. FÜSSY szerint (i. m. 498. 511) *Zegued* azonos *Zigeth*-tel, közel a Kanizsa folyóhoz, ma *Gelse-Sziget*. CSÁNKInál (3:111—112) ez utóbbira a következő adatok vannak: Poss. *Zygeth*, insula Zyderyeszygeth. Gelsével szomszédosak. 1320 Anjouk. Okmtr. 1:551 Possessiones Gelse et *Zygeth* 1446. Zalai Okltr 2:53 Poss. Zerdahelygethe és poss. *Zygeth* aliter Zele-zigethe 1487 CSÁNKI szerint ma *Gelse-Sziget*. Nagykanizsától északra, Szerdahely szomszédságában. A II. József korabeli térképen *Kis-Szigeth* néven szerepel.

SZABÓ ISTVÁN, gelseszigeti tanító *Gelsesziget* fekvésére vonatkozólag a következő fölvilágosítást írta nekem: „A község egy észak-déli irányban húzódó domb és egy valamikor mocsaras (égerfás mocsár) terület közötti sík területen fekszik (kb. 1.5 km. széles). A község észak-déli fekvésű. A mocsár még ezelőtt 80—90 évvel megvolt, a legöregebb emberek még emlékeznek reá. A mocsár lett csapolva, vizét a Principális-csatorna vezeti le a Murába. Ez a terület ma rétság. Tehát a község fekvése a domb és a mocsár között volt szigetszerű, innen volt a neve régen csak: *Sziget*.“

Poss. *Scegede*, *Scedege* 1347 Zalai Okl. 1:454—5 *Zedege* 1392 *Zedegyn* 1394 CSÁNKI 3:103. Talán az -i nomen possessi képző régi -é alakja (*Bache* = Bácsi stb.) rejlik a szó végében. SZINYEI i. m. 100. Vö. PAIS D. MNy. 7:169.

4. Terra *Zegued* iuxta fluvium *Okur* 1279. 1281 stb. Az 1542. évi adólajstromban *Zygedy*. „Úgy látszik, Kis-Telek, Monos-Okorsat. környékén feküdt. (Vaiszlótól é.) Egy 1494. évi oklevél azonban közelebb hozza Nagy-Vátyhoz“. CSÁNKI 2:523—4. Vö. még NÉMETH B.: Szigetvár tört. 1903. XVIII. I. (a végén).

5. *Zeged* 1378 Abaúj vm. A Perényiek birtoka volt. ZICHY Okmt. 4:34 *Zegeed* 1380 Uo. 169—170 (háromszor így) CSÁNKI nem említi. REIZNER szerint (i. m. 32) Abaúj-megyében Oltván, Kazafölde és Seleb közt feküdt egy 1392. évi oklevél szerint.

6. *Zeged* 1430 Szabolcs m. CSÁNKI 1:525. A Helységnevtár (1913) nem ismeri.

7. *Scequed* (qu = k, g?). A fehérvári keresztések 1193. évi oklevelében fordul el. MIKOS J. (MNy. 31:293) szerint talán egy Sze-

ged (vagy Széked) helynévvel azonos., CSÁNKI egyiket sem ismeri. (3:295 skl.).

8. Szeged. Torontál m. LIPSZKY: Repertorium 1808. 676. CSÁNKI (2:124 skl.) nem említi, a Helységnévtár (1913) sem ismeri. CzF. 5:1108 szerint Új- v. Kis-Szeged falu Torontál m.-ben. KOLLERFFY: Ortslexicon 1875. 915. l. Magyarázatunkhoz nem használható.

9. Szegedház Szuha faluhoz tartozó pusztá. Zemplén m. KOLLERFFY: Ortslexicon 1875. 915. l. CSÁNKIban és a Helységnévtárban (1913) nincs meg.

Ezek közül a Szeged nevű helynevek közül csak Sajó-Szeged fekvése határozható meg közelebből, némiképp Gelse-Szigeté is, a többi megfelelő közelebbi adatok híján nem, ezért ez utóbbiak Szeged városának nevével kapcsolatban további következtetésekre egyelőre nem nyújtanak megfelelő alapot.

KLEMM ANTAL

¹ Szeged. Szerk. KISS FER., TONELLI S., SZIGETHY V. 1927. 2. l.

² A zug, scug ü-vel olvasandó, tehát nem a mai zug szó rejlik benne, erre a 18. századig nincs biztos adat. Vö. Nyr. 28:435. 29:473. 40:370 BÁRCZI Szófsz.

³ A tihanyi apátság 1055. évi alapítólevelében (vö. ERDÉLYI L.: A tihanyi apátság tört. 1908 I. 490, 629) az apátság egyik földjéről van szó, mely szögben összemelő két út között terült el. Az egyik út neve ziget zadu (sziget szádu = a sziget, szögalakú térség bejárata). A sziget szó végén itt az eredeti d helyén t van már, talán a rákövetkező sz-hez való hasonulása miatt. A téralakra vö. ERDÉLYI L. i. m. 375.

⁴ Pl. a Tisza-Maros szög. Máramarossziget is ily szögön épült a Tisza és az Iza összefolyásánál. Oppidum Szigeth 1326 FEJÉR Cod Dipl. VIII. 6:91 in Szigeth 1349 MIHÁLYI J.: Máramarosi diplomák. 1900. 29 Vö. még CSÁNKI i. m. 1:445 Térképen szlávul Sihot a neve.

⁵ A Tisza sok ily szeglet alkot kanyarulataival, vö. REIZNER i. m. 32 Szeget = vizkanyarodásnál való térszeglet. KRIZA Vadr. 517 MTsz.

⁶ Ilyen a mai Tihanyi félsziget. A régi oklevelekben insula néven fordul elő: insula 1055. ERDÉLYI L.: A tihanyi apátság tört. 1908. I. 488 insula Tyhon 1231 Uo. 518 insulam que appellatur Thyhan 1267 Uo. 526 ad insulam Tikoniensem 1417 645 in eadem insula Tyhaniensi 1625 Uo. 772 insula Tihaniensis 1706. SÖRÖS P.: A tihanyi apátság tört. 1911 II. 713 in insula 1706 Uo. 714. — A magyar oklevelekben sziget néven fordul elő: a tihanyi sziget 1647 ERDÉLYI L. i. m. 799 Tihany sziget 1647 Uo. 799 Tihany szigetbe 1671—1687 Uo. 817 a tihanyi szigetben. 1790 SÖRÖS P. i. m. 869. Ezek a magyar adatok, minthogy késő időből valók, a sziget szó eredetének magyarázatához nem nyújtanak alapot.

Némely írók mint félszigetet (paeninsula, Halbinsel) említik Tihanyt. Így LAZPUS F., BONFINIUS, RANZANUS P., OLÁH M., ORTELIUS, SAMBUCUS J., MERCATOR G. peninsula néven említik, Heltai G. sziget, félsziget néven. Vö. MAKAY B.: A Balaton a történeti korban. 1913 KORABINSKY J.-nál Halbinsel. Vö. CHOLNOKY J.: A Balaton hidrografiája, 1918. 6. l. A Balaton Tudom. Tanulmányozásának Eredményei. A Magy. Földr. Társ. kiad.

Arra a kérdésre vonatkozólag: sziget volt-e a tihanyi félsziget valami-

kor és Tihany aszófői nyakán levő csatornaszerű mélyedésre vonatkozólag, mellyel állítólag összekötötték a rómaiak a Balaton vizét a tihanyi földnyelven át Galerius császár idejében, vagy későbbi eredetűre vö. JALSOVITS A.: A tihanyi apátság tört. 1889. 15. GYULAI R.: Tihanyi építkezések és régiségek (ERDELYI L. i. m. 472 skl.). MAKAY B. i. m. 188 CHOLNOKY J. i. m. 4. skl. CHOLNOKY szerint a félsziget nyakán tóvíz nem volt „Ilyenféle elárasztásnak azonban nyoma sincs, a félsziget nyakán tavi üledéket nem találunk.“ i. m. 6.

⁷ Pl. a *Margitsziget*, a *Csepelsziget*, nevükre vö. PESTY: Magyarország helynevei. CSÁNKI i. m. EtSz. OklSz.

⁸ A település korára vö. ZSELINSZKY M.: Csongrád vármegye tört. 1897. I. 45. 86.

⁹ REIZNER i. m. I. 320—1. l. között. KOVÁCS J.: Szeged népe 21. l.

A tudományos gondolkodás^{*}

— Kornis Gyula könyve. —

EURÓPA kétségtelenül több, mint az a föld, az a félsziget Ázsia tömbjén, amelyet a földrajz tart számon ezen a néven. Európa nekünk elsősorban és főként egy szellem, az észnek és szabadságnak az a szelleme, mely az idők folyamán olyan kultúrát, olyan emberi életstílust teremtett, ami erről az aránylag kicsiny területről kiindulva századunk elejére úgyszólván elárasztotta és meghódította az egész földgolyót, s a magas Észak hőmezőire épp úgy behatolt, mint Afrika őserengeteibe, és felébresztette Ázsia önmagukba roskadt, szunnyadó kultúráit is. Európát szeretni annyit jelent, mint szeretni egy bizonyos szellemet, amely különösen a keresztény vallásban, de nyomban utána a vele összefüggő és belőle táplálkozó racionális tudományban, valamint a reája épített technikában és racionális gazdálkodásban öltött testet. Európa akkor született meg, mikor az ember az antik görögységben ráeszmélt arra, hogy ez a világ nem összeviasság, nem véletlen események és önkényes elhatározások eredménye, hanem szigorú rend és benső törvényszerűség, s hogy ezt a rendet és törvényszerűséget az emberi ész meg is tudja ismerni, mert a világ a maga egészében észszerű. Európa ezzel a gondolattal szakadt el Ázsiától, amelynek hite szerint a világ nagy összeviasság, az emberi élet pedig a véletlennek és a zsarnoki akaratnak kiszolgáltatott esendő zsákmány. Éppen ezért az ázsiai emberben valami mélységes világmegvetés él: elfordulni, szabadulni igyekszik tőle. Vallásai tehát ennek a világtól való elfordulásnak megnyilvánulásai, tudománya pedig babona és varázslat, mellyel a világ ellenséges hatalmait szeretné megszelídíteni, ártalmatlanná tenni, de fogalma sincs arról, hogy ebben a világban lehetséges volna valami eleve megszabott rend és észszerűség.

* A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata. Budapest Franklin 1943. 2. kötet.

Ezzel szemben az európai ember elámulva áll meg a világ rendje és észszerűsége előtt. Vallása is azt tanítja neki, hogy a világ Isten műve, mely minden ízében magán hordja teremtője értelmének nyomait. S ha az emberi természet bűnös és megromlott is, még ebben az elesettségében is megvannak benne az isteni értelem jegyei, amelynek segítségével megismerheti és hatalmába veheti az őt környező természetet. A mi vallásunk tehát nem a világtól elfordulásra ösztökél bennünket, mint Ázsia fiait az ő vallásuk, hanem inkább azt parancsolja, hogy forduljunk a világ felé, kutassuk ki annak benső rendjét és összefüggéseit, és ennek a tudásnak segítségével építsünk magunknak egy emberi világot, amely méltó magunkhoz és amely életünknek és tevékenységünknek alkalmas környezete és színtere.

Érthető tehát, ha az európai embert alig jellemzi jobban valami, mint a tudománya, hiszen erre épült egész kultúrája: ennek a segítségével nyomta rá a világra a maga orcájának bélyegét. Nekünk a tudomány nem az élettől idegen játék, nem is a világ elől való menedék, mint a keleti embernek, hanem élet és életformáló hatalom. „Az élet valamennyi ágába beleszövődő társadalmi intézmény, amelyet ezer meg ezer szál köt a kultúra egyéb erőihez és ágazatához: az államhoz, a jogi és gazdasági élethez, a valláshoz és a művészethez, a politikához és a honvédelemhez, a technikához és a közegészségügyhöz“. Nincs európai ember, akinek a szellemét ne ez a tudomány formálta volna, s nincs életünknek úgyszólván egyetlen pillanata se, amely valamilyen módon ne érezné a tudomány átalakító és formáló erejét. Ennélfogva senki sincs köztünk, aki közömbös lehetne a tudomány iránt, s akit ne izgatna az a kérdés, mi rejlik ebben az Európában oly életfontosságú tudományban.

Éppen azért örömmel és hálával vettük kezünkbe Kornis Gyulának most megjelent könyvét, mely ennek a tudománynak a kiváló, az egyénnel és a társadalommal való benső kapcsolatait világítja meg. A nagyméretű műnek egyelőre csak az első része látott napvilágot (*A tudós lelki alkata*), mely a tudománynak azokat a tényezőit vizsgálja meg, amik magában az alkotó emberben: a tudós lelkiiségében rejlenek. A tudománynak ez a pszichológiája maga is két hatalmas kötet, pedig a mű legérdekesebb részei: a tudomány és társadalom kapcsolataira rávilágító tudományszociológia, valamint a trilógia záró része: a tudomány igazságát feltáró ismeretelmélet még csak ezután fognak következni.

Miért kell nyomtatékosan szövé tennünk e nagy munka megjelenését, mely minden részletében a legszigorúbb tudomány körébe tartozik és így látszólag a tudósok szűk köztársaságát és nem a legszélesebbkörű nyilvánosságot érdekli? Erre a kérdésre egyfelől megfeleltünk már fentebb, ahol rámutattunk, hogy nekünk európaiaknak a tudomány mindnyájunk közügye, életünk folyton ható része, másfelől pedig jelentős kulturális eseménynek tartjuk azt, hogy ez a mű nálunk most, a szörnyű világegés kellő közepén egyáltalában megjelenhetett. A magyar életnek és a magyar kultúrának igen mélyen gyökerezettségére mutat az, hogy Magyarországon egy tudós ma ilyen kérdésekben elmerülhet, művét zavartalanul megformál-

hatja és azt meg is jelentetheti. Hegel jut eszünkbe, aki a Poroszország sorsát eldöntő jénai csata ágyuinak dörgése közben fejezte be talán legmélyebb és legnagyobb jelentőségű munkáját: de azt a Poroszországot nem is tudták a föld színéről eltörölni Napoleon ágyúi, mert ahol a tudósok épp úgy megteszik kötelességüket, s épp úgy el tudnak merülni a szellem dolgaiban, mint amilyen vitézül állják az ellen dühödt rohamát a katonái: azon az országon és azon a nemzeten csakugyan a poklok kapui sem vehetnek diadalmat. Abban a nemzetben van annyi életerő, hogy kivívja a maga létének jogát akár egy egész világgal szemben is.

E nagy mű megjelenése tehát ezt a nemzeti öntudatot és önbizalmat erősíti bennünk ezekben a sötét napokban, mikor izgatottan figyelünk a messze keleti hómezők felé.

Nincs a világirodalomban még egy mű, amely ilyen széles alapon, s ennyire minden oldalról megvilágítaná a tudományos gondolkodás emberi és egyéni lélektanát, mint ezt Kornis előttünk fekvő munkája teszi. Hihetetlen szorgalom, bámulatos tömegű ismeret van ezeken a lapokon összezsúfolva, s mindez nem nyers anyagként, hanem szigorú logikai és művészi elrendezésben tárul elénk. Kornis főképen az elrendezésnek és a világos előadásnak mestere, aki még ezt a nehéz és mélyen járó témát is, amilyen a tudós lélekben a tudás megszületése a kérdés felmerülésétől a megoldás megtalálásáig, oly élvezetesen és annyi tanulsággal mutatja be, hogy könyve sok részletében még a legjobb regénynél is izgatóbb és érdekesebb. A tudomány regénye ez a tudósok elméjének kalandozásain át, amely azonban különönb, mint a regény, mert nemcsak megkapó, hanem — igaz is.

Általában az egész mű központi magva az igazság eszméje. Körülötte és érte történik mindaz, amiről a kiváló szerző beszél. Hízen ha nincs igazság, nincsen tudomány se! A tudós egész életének, s minden cselekvésének az igazság elérése a végső célja és az értelme. Aki nem ezt akarja, az nem a tudomány embere. Ez a törekvés szellemi magatartásának az alapformája és egész tudós mi voltának benső étosza. Az igazság tisztelete és szeretete, ennek alázatos szolgálata ad a tudósnak olyan értéket, amiért a társadalomnak is meg kell őt becsülnie. Az a tudat, hogy az ő munkájából bontakozik ki a jövő korok kultúrája, végtelenül nagygyá és fontossá teszi azt a munkát, amelyet dolgozószobája magányában, vagy laboratóriuma csendjében végez. Kornis könyve szép igazolása annak, hogy az ilyen csendes életben is van igazi fenség és nagyszerűség.

Ebben az elanyagiasodott korban, amikor látszólag csak annak van értéke, ami pénz, áru és hatalom, vagy gyönyörököt adó szórakozás, ez a szép könyv a csendes és mégis világot formáló gondolat himnusza, s ezért mindnyájan hálásak vagyunk érte Kornis Gyulának. Műve több, mint egyszerű könyv. Egész nemzeti kultúránkat érdeklő és jellemző cselekedet.

HALASY-NAGY JÓZSEF

Szerbia a megújhodás útján

I.

A SZERB NÉP történelme az égő Balkán hegyei között évszázadok óta vérrel íródott. A nemzedékek nem az alkotó munkában, hanem vasban és fegyverben váltották egymást; örökös harc volt az élet és vágyódás a mindig elérhetetlennek látszó szabadság és függetlenség után. A magyarokon és a lengyeleken kívül nem sok népe van Európának, amely szenvedéssel és vérrel annyi bizonyítékát adta volna szabadságszeretetének, mint a szerb. Éppen ezért az 1941. évi összeomlás nem pusztán a trianoni mozaikállam határabroncsának szétpattanását jelentette, hanem a század újabb csapását a szerb népre, mert féltve őrzött szabadságát újra elveszítette. A veszített háború után a délszláv ország irányítása kihullott a szerbek kezéből és hanyatlásuk olyan végzetes volt, hogy a magáramaradt nép belső élete is idegen szellem befolyása alá került. A dekadencia, amelynek jeleit a jugoszláv állami élet már magában hordozta, az első nagy megrázkódtatás után a meghasonlottságba lökte a lelkeket, — s a romok hamuja alól mint egy célt és utat tévesztett nemzet végzetes elhatározása: a mindent legázoló anarchia tüze lobbant föl.

A szerb ősrégi „slava“ glóriája elhomályosult, s most már pusztulás fenyegette azt a legvégső népi, nemzeti értéket, amelyet a szerb nép a rigómezői csatavesztésből és a törökvesz legnehezebb napjaiból mentett át a holnapnak. Pusztulás és megsemmisülés fenyegette a szerbség ősi erejébe és jövőjébe vetett hitét, mert a testvérharc ezt is megingatta a történelem sorozatos csapásaitól elalélt nemzetben.

Hitehagyott korcsok, perczemberkék, veszedelmes paraziták és az egyéni érdekekért mindent és mindenkit elárulók okozták kétezzer évvel ezelőtt a nagy Görög állam tragikus bukását. A nagy görögök méltatlan utódai, satnya árnyképei a „kisgörögök“, a „Grekuluszok“ rombolták le mindazt, amit a hellén kultúra nagyjai építettek nemcsak a saját országuk, hanem az egész világ számára. Hitvány, erkölcstelen nemzedék fészkelte be magát a nagy hellének hagyatékába. Hitetlenek, akiknek nagy céljaik már nem voltak, s akiktől idegen volt minden heroizmus. A defetizmus szelleme mindent betöltött. Az antik Göröghon nagy erkölcsi értékei összezsugorodtak, megsemmisültek a szürke, akaratlan utódok kezében és a mély görög kultúra apadni kezdett: elsekélyesedett. És ahogy a társadalmi életből kiszaradt az ősi erény, a tiszta hit s mindaz, amit

emberiességek nevezünk, úgy kiszáradt, elsekélyesedett a művészet, a tudomány minden ága. A grandiózus hellén kultúra, s a görög világ meghalt, — és akik e nagy pusztulást túléltek, azok a Grekuluszok.

Az ókor legszebb civilizációjának pusztulását Janković Dragutin belgrádi szerb publicista idézte így a „Novo Vreme“ 1942. évi 351-ik számában. A cikkíró a balkáni nagynépek történelmében kétezerévet visszalapozott, hogy hasonlatot találjon a délszláv népek egyesített államának összeomlásához és a balkáni történelemből méritett adatokkal mutasson rá a jugoszlávok tragikus hasonlatosságú közelmúltjára. Janković szláv szemmel nézi a szláv történelmet, s mintegy vallásos elmélyedéssel keresi, kutatja a tanulságokat a szerb nemzet jövője számára. A még be sem hegedt sebeket is kiméletlenül fölszakítja, kutat a bűnök és tévelygések között, hogy a súlyos népi betegség, vagy a halál kórokozóját megtalálja. Kisérteties hasonlatot fedezett föl a történelemben. Szerinte a trianoni utódállamot a jugoszláv „grekuluszok“ rontották meg és ők idézték elő alig kétévtizedes élete után hirtelen pusztulását. A fiatal délszláv állam utolsó esztendeit a „megdöböntő erkölcsi dekadencia jellemezte“, amely kiölt a nemzetből minden ellenállóerőt és belénevelte a szolgalelkűséget: az idegen jelszavakkal adagolt csordaszellemet. Ezek a tények ma már multnak, történelemnek számítanak, de az új szerb állam építőinek nyitott szemekkel kell visszaneznie a történelmi példákra, hogy a jövőben tisztábban megkülönböztessék a jót a rossztól, az építő szellemet a romboló szellemtől és arra az útra vezessék a nemzetet, amelyen meg tudja őrizni sajátos, faji adottságait, népi értékeit és amelyen megkezdheti az új világ építését.

A számadás keserű igazságokat tartalmaz. Ezeket a keserű igazságokat Nedić Milan tábornok-miniszterelnök is föltárta a szerb nép előtt, amikor vállalta a legnehezebb történelmi szerepet. Élére állt a tévelygő, gyámoltalan népnek, hogy a végzetes meghasonlottságból kiemelje. Lebontotta a kétévtizedes falakat és radikálisan hozzáfogott a „dekadens jugoszláv szellem“ maradványainak kiirtásához. Ez a korszak nemrég kezdődött, a belső rendeződés napjainkban is tart, s a nemzeti magányban legfőbb eszköz maradt számukra a személyes példaadás. Személyes példaadással demonstrálni azt a szellemet és azt a létformát, amelyet meg akarnak honosítani a vihardúlta földön és a meghasonlott nemzetben. Mert a régi, szerb nacionalista szellem építő és ellenállóereje csakis így kelhet életre, és csakis ezen az úton indulhat el a huszonnéhároméves demokrácia romjai fölött a megújulás felé. Ám a régi dicsőséget hirdető nacionalizmusban már nem találjuk meg a mult romantikus hagyományait, hanem inkább a jelen sokkal realisabb és szociálisabb tartalmú szemléletét, az új nemzedék jelszavával: „Cselekedni és építeni csak azt, amit a nemzeti érdek megkövetel.“ Európa a nagy háborúban az újjáépítés napjait éli, a nagy és kisnemzetek sietve érlelik az új életformákat, s Szerbia ebben az új honfoglalásban, mint a multban is annyiszor, — megint lemaradt. A történelem elmarasztalta. Most azon az úton kell elindulnia, amely legközelebb vezet a célhoz.

Az új Szerbia világosan meghatározott programja: a szerb dolgozók nemzeti egységét megteremteni. (Nacionalno ujedinenje sviju radnih elemenata. Dragoljub Jovanović, Novo Vreme, 1942. 344 broj.) S ezt a programot elsősorban a szerb parasztságon keresztül akarják megvalósítani: a falusi nép szilárd, megingathatatlan hitén. A kisépességű, hasonlósorsú agrárállamok jelszava itt is érvényesül: akié a föld, azé az ország! Ez a törvény a balkáni hegyek között is. A szerb hegyiparazstság „Nagy-Jugoszlávia“ életében is hátat fordított a világnak, érintetlen maradt azoktól az eszméktől, amelyeket a délszláv egyesülés a pánszláv eszme fölhasználásával két évtizedet alatt kitermelt. De érintetlen maradt azoktól a forradalmi eszmeáramlatoktól is, amelyek a szerb ipari munkásságot szállták meg az összeomlás után és a temérdek partizán-csapatot életre hívták a sumádiái és délszerbiai ipartelepek környékén. Így a partizánok véres harcaikban nemcsak a nemzeti brigáddal találták magukat szemben, hanem az agrárvidékeken a parasztság is útját állta a belső forradalom egyre terjedő tüzeinek. A szerb parasztság ösztönösen a forradalom ellen fordult és Nedić Milan a sumádiái zárt falvakban már a nemzeti öntudatában magáraébredt népet találta. A parasztságot nem a rádiószózat, s nem a röpcédulák mozdították föl, hanem a történelmi erő; a falu és a föld örök csendje és békéje. A szilárd talaj szilárd szervezeteket is hozott létre: Belgrád környékén, a valjevói, sabáci és uzsicei járásokban egymásután megalkultak a „Föld és munka“ (Zemlja i rad) szervezetek, s ma már az egész országot behálózzák. Tagjaik a szerb parasztok, akik már az új nacionalista szervezeteket, politikai alakulatokat is benépesítették. Nedić Milan irányításával ezek az egészséges parasztok kezdtek most lerakni az új Szerbia gazdasági életének alapköveit és békés munkalehetőségeket teremtenek a diákságból alakult szerb „nemzetpolitikai szolgálat“ számára. (Dr. Lazar Popović: Nacionalna služba nove srpske omladine. „Srpsko selo“, Beograd, 1942.)

Az új szerb kormány a megszállás első hónapjaiban alakult és a pártpolitikai élet eltűnésével megüresedett kereteket kellett betöltenie. A szakadékot, amely így közte és a nemzet között támadt, az ősi, szerb „zadruga“ hagyományaival töltötte be. A pártpolitikai értekezletek és kapcsolatok helyett életre hívták a „zadruga“ családias jellegű megbeszélési formáját, amelynek az a lényege, hogy a parasztság „Föld és munka“ szervezetei járásonként minden alkalommal küldöttségeket menesztenek Belgrádba a fölmerült problémák, kérések, munkatervek megbeszélésére. A belgrádi összejövetelen — régi szokás szerint — Nedić miniszterelnök, vagy Olčan Mihajlo földművelésügyi miniszter tölti be a házigazda (domaćin) szerepét, s a vendégek, a szervezetek, járások kiküldöttei előterjesztik a „házigazdának“ kérdéseiket, panaszait. Az együttes megbeszéléseken a miniszterek a parasztokkal, a szervezetek vezetőivel mérlegelik a fölmerült problémákkal adódott helyzetet, megvitatják a népdolgait és egymás között határozatot hoznak. Egyik értekezlet a másikat éri, ebben a közelségben a miniszterek tökéletesen megismerik a parasztság mai belső életét, és a szerb parasztok napról-napra közelebb férkőznek azokhoz, akik az ország dolgát intézik.

Begović Branko, fiatal szerb író az őrségváltásról írt figyelemreméltó cikket a „Novo Vreme“ legutóbbi számában. Írásában a megújuló Szerbia népi, nemzeti értékeinek új mértékéről szól, és sürgeti a friss, egészséges paraszti erők bekapcsolását az ország lassan kibontakozó politikai és gazdasági életébe. Az értelmiség és a nép szerepét megjelöli, de a történelmi elhivatottságot a paraszt társadalomban véli fölfedezni. Őszinte soraiban itt is, ott is a francia megújódást sürgető nagy parasztíró, Jean Giono hangjára ismerünk. Begović bár szerényebb fantáziával és szegényesebb mondanivalóval áll ki a parasztság mellé, mint Giono, de szándéka lényegében ugyanaz.

„Mi parasztállam vagyunk, parasztok országa, — írja cikkében —, és a parasztság legjobban érzi azt, hogy mi a mai életszükséglete. Ne feledjük, hogy egy műveletlen, de tisztességes ember többet jelent a társadalomnak, mint egy művelt, de tisztességtelen ember... Ki kell magunkból irtani a régi előítéleteket, a régi mértékeket, amelyek iskolák szerint értékelték az embereket, — mert a mult tragikus tapasztalatai bizonyítják, hogy akik nálunk az élen álltak, a tudományos dogmák sűrűségétől nem látták a reális élet követelményeit. A mi falvaink halhatatlan értékeket rejtegetnek, amelyek az elmúlt jugoszláv közéletben soha nem jöhettek számításba, és kihasználatlanul maradtak. De ma órájuk van legnagyobb szükség, mert ők érzik legjobban a mának reánk nehezedő súlyát. A szerb paraszt teljes létevel érzi a szerb föld lehelletét, s a föld iránt érzett szeretete valóságos kultusszá emelkedik lelkében. Tegyük lehetővé most mi, hogy ő is hallassa szavát!“ (Branko Begović: Novo merilo vrednosti. Novo Vreme, 1942, 345—349 broj.)

A szerb állam létét történelmének legválságosabb korszakában, a XIX. század első évtizedében is a parasztság mentette meg, s ha nem lett volna helyén a föld népe, menthetetlenül behullott volna a törökvész tengerébe. Ma is a parasztságban van a szerbség minden ereje és reménysége: a belső revízió, a politikai, gazdasági és társadalmi reformok végrehajtása és a húszév alatt bölére eresztett új szerb értelmiség fokozatos leépítése csakis a földművelő nép, a falu termő erejének teljes fölhasználásával érvényesülhet.

A szerb nemzet megújulásának jelen korszakát még a felemáság jellemzi. A kormány országépítő férfiai mellett csak a parasztság áll tömör sorokban, s mögöttük a diákság lassan visszazárlingózó csapatai. Az ifjúságot az összeomlás és az utána következő belső forradalom magával ragadta: tömegesen bekapcsolódtak — főleg az egyetemi ifjúság — a kommunista szervezetekbe és fiatal életüket sokhelyütt föláldozták az „ötven vagy száznapos életű Tanácsköztársaságokért“. A bukott forradalom után az ifjúság is visszafordult; fölébredt benne a nemzeti öntudat és az érettebb felelősségérzet. Rádöbrent arra, hogy a nehéz történelmi időkben a cselekvéshez nem elég a fiatalos hév, a lendület és a bátorság, hanem öntudatos, megfontolt munkára van szükség, mert romok fölött csak öntudattal és hittel lehet új hazát építeni. Igaz, hogy a nemzeti újjáébredés az ifjúság előtt még csak szólam, nem telhetett még meg belső tartalommal, de már a nemzeti feladatok felé fordult és munkaszolgálatával történelmi útjára lépett.

Az összeomlás utáni tévelygés, tapogatózás közel egy esztendőig eltartott, amíg Nedić miniszter és kormánya előtt kitisztult az az út, amelyen haladniok kell. Ezt az utat már a XIX. század első évtizedében megtalálta a nemzet: a pravoszláv egyház és a történelem jelölte ki számára. A belső elrendeződés küzdelmes munkája ma minden erőt leköt, s azoktól, akik az élen állanak, emberfölötti munkát követel. Az új ország építése nem megy simán, áldozatok nélkül, mert a passzivitásba zuhant szerb középosztályban még sok helyütt kísért az elmúlt jugoszláv állam ittrekedt szelleme, és — mint Janković Dragutin mondja — az „új szerb grekuluszok“ a fegyelem keményen őrzött vonalát még gyakran fölszakítják. De a multévi jelszóból ma már hitvallás lett; a szerb nemzet megmentésében hisznek mindazok, akik a jövőjéért dolgoznak, s aki ez ellen a hit ellen vét, vagy le akarja rombolni, úgy kipellengérezik, megbüntetik, mint a „legnagyobb ellenségét a szerb anyaföldnek.“

A szerb történelem a legnagyobb diplomatai közé sorolja Milos fejedelmet, aki írástudatlan falusi ember volt, s mint parasztvezér került népe élére. S a legnehezebb időket vészelte át akkor a nemzet. Ma ismét a falu szülötte, Nedić Milan áll a szerbség élén s munkáját nemcsak Sumádia, hanem Délszerbia népe is szeretettel kíséri. Az eredmény a munka mindennapján mutatkozik: az új szerb nemzetpolitikai szolgálat már a belső összetartást igazolja, a parasztság „Föld és munka“ szervezetei a fegyelmet és a felelősségérzetet és az ipari munkásság csillapodása és megbékélése ott is a nemzeti öntudat lassú ébredését jelenti.

Az égő Balkánnak új országa így indult el a „régii történelmi úton“, hogy ismét megtalálja helyét a félszigeten. A nagy átalakulás, elrendeződés még csak a belső frontokon folyik a biztató eredmények látható jeleivel, de arra a kérdésre, amely az új Szerbia délkeleteurópai szerepét kutatja, — csak a távolabbi jövő adhat majd feleletet.

II.

A SZÉTTÖREDEZETT országban a nagy történelmi változás után a szerb parasztság volt az egyetlen réteg, amely idejekorán magáraébredt és szembefordulva a forradalommal megtalálta helyét az új határok között. A föld nyujtotta a támasztékot, hogy megkapaszkodjon a történelem sodrában és megállítsa a pusztulásnak azt a szörnyű lavináját, amelyet a partizán lázadás, a duló testvérharc és a történelmi összeomlás zúdított a népre. Ha még nem is üllepedett le a szerb falu élete, ha a zárt katlanokban és völgyekben még ma is gyakran föllángol a harc, a parasztság már dolgozó és építő részévé vált az új nemzetnek és nemzetgazdaságnak.

Am az új történelmi helyzet kialakulásában nemcsak a falu, hanem a város élete és szelleme is döntő szerepet játszik. A parasztság mellett óriási erőtényező az ipari munkásság és talán a legjelentősebb a szerb értelmiség, amely a „Nagy-Jugoszlávia“ elveszített területeiről csaknem százszázalékban Belgrádba és a szerbiai városokba tódult. A visszaszivárgásnak ez a folyamata még ma is állandóan tart: az egyre jobban kiéleződő szerb-horvát ellentét a volt kisantant-állam nyugati területeiről úzi őket, délről és keletről a

bolgár szellemi és közigazgatási élet kiterjeszkedése csökkenti életlehetőségeiket, — északról pedig az új magyar honfoglalás állítja vissza az ezereves birodalom régi alapjait s így az itt gyökerüket vesztett szerbiai értelmiségek előbb tömegesen, majd csoportonként, egyenként szállingóznak vissza anyaföldjükre.

A szerb értelmiség mai tragikus helyzetét tulajdonképpen nem is a történelmi összeomlás idézte elő, hanem a jugoszláv állampolitika elmúlt huszonhárom esztendeje. Belgrád centralisztikus politikája az új állam közigazgatásának, gazdasági és kulturális életének kiépítésében nemcsak az irányító és ellenőrző szervek szálait központosította, hanem a politikai, gazdasági és kulturális vonalakon mindenütt szerb kezekbe fektette le ennek a történelmi jelentőségű munkának az irányítását és végrehajtását is. A máról-holnapra megnagyobbodott ország 1918-ban, 1919-ben, sőt még 1920-ban sem rendelkezett megfelelő létszámú szerb értelmiséggel, bár a történelem a belső elrendeződés egyre halogatott munkáját napról-napra sürgősebbé tette. A szerb állampolitika azonban ennek ellenére sem gondolt a már meglévő horvát, szlovén és nemzetiségi apparátusok maradéktalan bekapcsolására, hanem valósággal gyorsforralón kitermelte az új szerb középosztályt és a félig kész „intellektuellekkel” benépesítette az egész államszervezetet. A szerb államférfiak így a szerb nemzeti fejlődés évszázados késedelmeit akarták behozni, de ahelyett, hogy e hátramaradás okozta szakadékokat tömték volna be és közelebb kerültek volna Európához, éppen ellenkezőleg cselekedtek. Az új értelmiség nyersesége és gyors terfoglalása egyrészt megnehezítette a horvát néppel való együttműködést, — másrészt a szerb nemzet számarányához viszonyítva hiányos képzettségű és félig képzett elemekkel túlterhelte értelmiségi osztályát. A belgrádi állampolitika eme nagy elvételének következményei először a szerb-horvát kiegyezés után, 1935-ben és 1936-ban éreztették hatásukat, amikor a horvát bánság területén a Macsek-párt horvát értelmiségei foglalták el a közhivatali állásokat és a szerb tisztviselői apparátus közel 70 százaléka visszakerült Szerbiába. Ez volt a szerb értelmiségi átképzésnek és pályaváltoztatásnak első korszaka. (Banić Milan: Agonija Jugoslavije, Beograd, 1941.)

A második sokkal tragikusabb korszak az összeomlással következett be.

A Nagy-Jugoszlávia testéhez szabott értelmiségi életkeret összezsugorodott. A Száván innen, a Drinán túl, a Vardár völgyében és a Dalmát partokon elveszítette a szerb értelmiség az életlehetőségeket, s egyetlen hely maradt számára, ahol megélhet: Szerbia. Az új ország azonban a mai határai között százszázalékban agrárállam és a megkisebbedett területére tóduló értelmiséget nem tudja fenntartani. A deklasszálódás folyamata megindult és ma már éppen olyan nagy méreteket ölt, mint két évtizeddel ezelőtt Magyarországon, a trianoni békeszerződés után. Lateiner emberek a munkapad mellé állnak, villamoskalauzként, pincérként vagy ujságárusként keresik mindennapi kenyerüket, a vidéki városokban pedig, ha hozzátartozóiknak van egy-két fertály földjük, visszatérnek a földhöz: a paraszti életformához.

Sokan közülök elproletarizálódnak, a gyárakban, ipartelepeken keresnek munkaalkalmat és vállalják a szerb munkás mai, igen nehéz sorsát. Még talán azoknak az értelmiségieknek a helyzete a legvívogatóbb, akik a zsidóktól megüresedett kereskedelmi pályákra képeztek át magukat. (Savić Nedeljko: Nova Srbija, Novo Vreme, 344 broj.) Itt azoknak a területeknek a visszahódítását vállalták magukra, amelyeket a szerb nép éppen az intellektuális túltermelés folytán az elmúlt kétévtized alatt engedett ki a kezéből. 1834 és 1910 között a szerbiai kereskedelem szerb kezekben volt. A XIX. század elején az ország feje, maga Mihajló fejedelem is kereskedő ember volt és az utána következő évtizedekben is számos miniszter és más államférfi került ki a szerb kereskedőosztályból. A századfordulóban a görögök és a cincárok térfoglalása kezdődött meg, a világháborút követő esztendőkből pedig a zsidóság szerepe erősödött meg a jugoszláv kereskedelmi életben. Az értelmiség deklaszálódása következtében ez az egyetlen pozitívum: a szerb kereskedelem újból szerb kezekbe került. A szerb értelmiség kezébe vette a hazai kereskedelem új irányítását, éppúgy, mint a falvakban a szerb parasztság a termelést. A háborús gazdálkodásban egyelőre még nem érezteti az őrsváltás a hatását, mert a belső elrendezésben a kezdet kezdetén vannak, de már rátértek arra az útra, amely meggyorsíthatja a fejlődés ütemét és közelebb hozhatja a nemzetet föladatainak tökéletes fölismeréséhez.

Nédics Milán miniszterelnök országépítő munkáját és kiegyensúlyozó törekvését a szerbiai termelés apró adatai mutathatják be legszemléltetőbben a külföldnek. A nagy erőfeszítésben a lemondás és a kitartás erénye látszik: Belgrád polgármestere fölszántatta és bevettette a parkokat, játszótereket, futballpályákat és sétányokat. A főváros példáját követték a vidéki városok is. Nis, Szmederevó, Kragujevac, Leszkovac és Krájevó ugyancsak ilyen módon igyekezett megsokszorozni a termést, mindenütt fölhasználva a középiszkolás és főiskolás diákság munkaerejét. Kisdíkok gyűjtik gyógyszernek a gyógyfüveket, diákok javítják a partizánok által megromgált vasútvonalakat. Az éhínség leküzdésére irányuló gyűjtésnek és a társadalomsegítésnek a legemberségesebb tényeiről számolnak be az apró adatok. Igazolás és bizonyágtétel arról, hogy a tervek nem maradnak elgondolások csupán, hanem meg is valósulnak. Itt azonban a parasztság és az ifjúság valósítja meg az elgondolásokat, de elegendő-e az ő közreműködésük és teljes fölkapcsolódásuk ahhoz, hogy az új szerb társadalmi életforma és az új államforma is kialakuljon?

A belgrádi eszmék huszonháromeves tündöklése mély nyomot hagyott a szerbség lelkében és az összeomlás súlyos következményeit hatványozottan nehezebb elviselni annak a szerb értelmiségieknek, amelyet a jugoszláv „gondolat” termelt ki. Talajtvesztetten lebeg most a két világ között: a régít nem tudja feledni, mert anyagi jólétét, jövőjét az teremtetten meg, és az újat nem akarja elfogadni, mert deklaszálta, kisebbrendű osztályba lökte és liberális, demokratikus világnézete helyett sokkal több fegyelmet, több kitartást és keményebb munkabírást követelő nacionalista ideológiát állított

elébe. Ezt látja mágaelőtt a szerb munkás is, akinek osztályvonala nem mozdult el, csak politikai, világnézeti iránya változott meg az új határok között.

A szerb nemzet történelmének és népi hagyományainak szellemében Nédics Milán az új nacionalista világnézetet képviseli és azt a parasztság, valamint az életbefordulás előtt álló ifjúság közös frontjával akarja érvényesíteni. A széleslátókörű tábornok nagyvonalú munkája Szerbia új történelmi korszakában az első lépést meg is tette: gazdasági vonalon helyreállította az egyensúlyt. Ujjáélesztette a falut és ennek segítségével megindította a városok gazdasági vérkeringését is. A gazdasági szervezetek és a nemzetpolitikai szolgálat ezt a „mesterséges légzést“ segítette elő, s mindenütt iparkodott pótolni azokat a hiányokat, amelyeket az értelmiség és a munkásság egyrésztének negligenciája vagy szabotálása idézett elő. (Mitrović Radiša: Obavestiti i poučiti, Novo Vreme 339 broj.) A második lépésnél, a nemzetpolitikai föladatak megoldásánál azonban az értelmiség és a munkásság távolmaradása óriási akadályokat jelentett; az állandó halogatás és a kényszermegoldások csak azt eredményezték, hogy a politikai ellentétek újabb kilengéseket robbantottak ki, és még jobban megnehezítették a nemzet megmentésére irányuló törekvéseket. Nédics Milán októberi lemondása is ezekkel a leküzdhetetlennek látszó akadályokkal magyarázható és az a lépése, hogy utólagos fölszólításra mégis megtartotta a miniszterelnöki tárcát, arra enged következtetni, hogy a belső ellentétek egyelőre elsímultak. A szerb értelmiség sorsa és útja sokban hasonlít az Új Franciaország értelmiségének sorsához s ha mai válságát szemmel kísérve arra gondolunk, hogy ez az értelmiségi osztály francia iskolán nevelkedett, akkor jövőjében is föltételezhetjük a túlhaladott világszemléletek fölszámolását. A deklasszálódás keserűségét lassan föloldja az idő és a történelem kijelöli helyüket az új szerb társadalmi rendben.

Jóllehet az értelmiség hozzájárulása és bekapcsolódása nélkül elképzelhetetlen az aktív kultúrpolitika, színvonalas kultúrélet, a belgrádi lapok, folyóiratok és könyvek mégis hírt adnak egy új szellemi életről. A kétévtized alatt kifejlődött szerb kultúrélet az új világ és az új eszmeáramlatok követelményeinek megfelelően revízió esett át és új szellemi élet van kibontakozóban, amely ugyan csak a népi-nemzeti irány érvényességét hirdeti. Az átértékelt irodalmi nagyságok alkotásaiban a szerb paraszt eszményített alakja támad föl és vágyai, sóhajai szólnak meg emberi hangon. (Jovanović Zvonimir: Rat nepismenosti, Novo Vreme 332 broj.) A szerb nép iránt való rajongás mint egy parasztimádat nyilvánul meg a napilapok hasábjain is, s az írók minden erejükkel a nép megsegítésére, tanítására és megszervezésére akarják fölmozdítani a nemzetet. A belgrádi „Novo Vreme“ számaiban oldalakat írnak az írástudatlanság elleni harcról, a néptanítók kiképzéséről és az iskolán kívüli nevelés sürgős feladatairól. Az analfabétizmus megdöbbentő statisztikáit hozzák nyilvánosságra, amely szerint a szerb falu 10 éven felüli lakosságának ötven százaléka írástudatlan. „És ha ehhez még hozzá vesszük azokat, — írja Jovanović Zvonimir a Novo

Vreme-ben —, akik írni ugyan tudnak, de soha nem olvasnak és nem is olvastak, akkor a szerb nemzet kilencven százaléka írástudatlan. Mert azokat is az írástudatlanok közé kell számítani, akik nem olvasnak.“

Tervszerű népművelési munkáról szólnak azok a tervek, amelyeket a belgrádi írók és újságírók sürgetésére a közoktatásügyi minisztérium magáévá tett. A népművelési munkatervbe beletartozik az analfabéta tanfolyamok sorozata, a nép részére létesített könyvszolgálat kiterjesztése az egész ország területére, a háború és a partizán-lázadás következtében bezárt iskolák megnyitása és valamenynyi haldokló kultúrintézmény újjáélesztése.

Az új Szerbia immár másodéves vajudásában új szellemi élet indul: a jugoszláv értelmiség „hajótöröttjei“ indították. Még nagyon kevesen vannak azok, akiket az új szelek partra vetettek, hogy megkezdjék robinzoni munkájukat. A szerb írók nagyobb része még ma is hallgat és tétlenül szemléli az úttörők küszködését és az új szerb életstílust. Látják-e, hogy országuk megint lemarad a nemzetek fejlődési versenyében?

A szerb nacionalista írók komoly egyénisége, Jovánovics Ljubodrag erről a belső, lelki válságról így ír:

„Végtelenül nagy és nehéz föladat kitartást, lelkesedést, tiszta erkölcsöt és kemény munkabírást követelni akkor, amikor az ember nemzete nyomorúságát, elesettségét látja; de ha nem tesszük ezt, akkor örökké kullogni fogunk Európa után, s nem mi vezetjük, hanem majd az események sodorják nemzetünket.“

Az európai történelem fejlődést sürget: az az ország, amely most elkészik és nem tudja a lépést tartani, lemaradásával nemcsak utánzója, de szolgálója is lesz az előtte járó nemzeteknek. Azok, akik Szerbia betegágyánál örködnek, látják ezt a veszélyt.

LÉVAY ENDRE

Kálmány Lajos ismeretlen levelei

AZ ÁRVERÉSI CSARNOK egyik katalógusában böngészgetve Kálmány Lajos két tanulmányára bukkantam¹, a tanulmányok mellé ráadásul néhány levelét is ígérték. Néhai Szalay József könyvtárának könyvei közül való volt ez a két ritka tanulmány s az ő bibliofil szenvedélye gazdagította általában levelekkel, fényképekkel, autogramokkal s egyéb, a szerzőre vonatkozó dokumentummal könyveit. Annakidején például büszkélkedve mutatta a Havas-féle Petőfi-kiadást: minden kötethez egy-egy értékes Petőfi-dokumentumot kapcsolt. Így került az itt közreadandó hat levél a tanulmányokhoz. Sikerült ezt az árverési „tételt“ megszerezni, s úgy érzem, közre kell adnom a mellékletet: a leveleket. Oly keveset tudunk Kálmány Lajosról, rejtező, magányos életéről, hogy ez a néhány levél, apró személyes híreivel, világháborús petróleum-, dohány- és gyújtó (gyufa) gondjaival önmagában is értékes. 1915—1918 között írtak a levelek, az utolsót halála előtt alig egy esztendővel írta. Néprajzi vonatkozás kevés van e levelekben, egy népetimológia (viaszbetegség), népviseleti adalékok s egy fontosabb: kiderül, hogy Ipolyi Arnold népmese-gyűjteményének második kötetét is ki akarta adni.² Tehát halála előtt nagyobb tervek foglalkoztatták, hiszen egy másik, már közreadott leveléből meg arról értesülhettünk, hogy ezekben az időkben a *Hagyományok* harmadik kötetének sajtó alá rendezésével is foglalkozott s nagy büszkén fel is sorolja, hogy mi minden érték van ebben a készülő kötetben.³ Egyik készülő műve sem láthatott napvilágot s Szeged néprajzával foglalkozó kutatóknak szép feladat lenne e kallódó műveket — ha egyáltalán lehet, — megmenteni a pusztulástól.

Móra Ferenc megrendítő leírásából tudjuk, hogy milyen részvétlenség vette körül Kálmányt, halálát is csak napok múltán fedezték fel⁴ s a részvétlenségnek, riasztó magánynak ez a levegője vette körül egész életében. A „csókai pap“, kiről Móra oly derűs szeretettel tudott írni, élete második felében meghasonlott lélek volt, csak folklorisztikai kutakodásaiban, gyűjtőmunkájában talált menedéket, megnyugvást. Hogy e hat levél írásakor milyen lehetett, erre is Móra igazít útbá bennünket emlékezésében. Érdemes idézni, hadd álljon a levelek mögé írójuk is, kinek városa sohasem róhatja le elegendőképpen háláját: „Oszlopokon járó nagytestű óriás; — írja róla Móra, — magamformájú ember, pedig én is megütöm a mértéket, kihatadt volna belőle kettő. Példátlanul nagy gömbölyű kopo-

nya, violásba játszó, tömpeorrú szókrateszi arccal, pillátlan kerek szemekkel, különös tüzes katlanokkal, amelyekben egyszerre forrott fájdalom, gyűlölet, cinizmus és fanatizmus. Az egyik karja szélütöten lógott, a másikkal mindig keféltette a kizöldült, eltükrösödött, hosszú papi civilkabát mellét s mentől jobban keféltette, annál több lett azon a pehely, a kenyérmorzsa és az a mefitikus bűzű dohánykaparék...⁵⁴ Bizony a dohányról esik tán legtöbbször szó e levelek lapjain s szegény Kálmány már nyakatekert ötletektől sem riad vissza, csakhogy egy kis dohányhoz juthasson.

Időrendi sorrendben adom közre leveleit, megtartva helyesírását. Szabvány levélpapíron írt, levélpapírjára csak a dátumot s szegedi lakáscímét nyomatta rá.

1.

Szeged, 1915. III. 18.

Oltványi-utca 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

Hogy szívességét megköszönöm, alkalmat veszek egyúttal magamnak neve napján üdvözölni s minden jót kívánni.

Maradtam kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

2.

Szeged, 1916. május 27.

Oltványi-utca 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

Hallom, hogy a muszkák szöknek. Annyit kivettem belőlük, hogy az a hitők, hogy a ki vissza bír szökni Oroszországba, arany érdemjelet kap, mely után míg él, fizetést húz. Szerintök Szegedről Temesvár felé kell szökni s ha Temesváron túl van, akkor Románián keresztül már könnyű Oroszországba jutni szerintük. Ily hiedelemben élve, Szegedről, ha teheti, mind megszökik. Nem szabad volna megengedni, hogy más ruhában járjanak, mint a jellegzetes muszka sipka s felöltőben. Pénzt kezökbe csak dohányra kapjanak. Olyan helyre, hol az élelmezés helyett pénzt akarnak adni, muszkát nem szabad elhelyezni. Be kell hozni, hogy a vasúton csak engedéllyel legyen szabad a férfiaknak utazni vagy a katonaságtól kapott nyomatvánnyal, minek következtében olyan is lépre kerülhet, a ki sorozásra nem jelentkezik. Valkányon már innen is kérje el a kalauz az utazó engedélyt, mint 1914-ben. Szóval meg kell nekik nehezíteni a szökést, mert aratásra mind elpárolog.

Kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

Oldalt még a köv. sorok: Alsóvároson eddig a Bruckner-kert volt a találkozó s ügyüket megbeszélő helyök. KL.

3.

Széged, 1917. IX. 14.

Oltványi-utca 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

Kishúgom érdekében tett lépéseit megköszönve, felemlítem, hogy Schoen Arnold úrnak megírtam: miszerint főkapitány urat kértem meg, mint ezen a téren szép jártassággal bírót, hogy a Dugonics-szobor fényképe ügyében útbaigazítást adjon neki. Eme szívességét is megköszönve maradtam kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

Schoen úr címe: Tek. Schoen Arnold úr

Budapest

Városmajor 12. sz.

4.

Széged, 1918. október 12.

Oltványi-utca 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

Régóta készülök alkalmatlankodni soraimmal, amennyire tehettem, halasztgattam a levéírást; de most már odajutottam, hogy ha még most is halasztom, akkor nem dohányzok, ha pedig nem dohányzok, nem dolgozom, pedig most már ott vagyok; hogy főkapitány úr rokonának a gyűjteményéből a II. kötetet, Ipolyi népmese-gyűjteménye II. kötetét fejezem be, ha tovább is dolgozom. Soraimban tehát arra kérem főkapitány uramat, hogy küldjön legalább két csomag dohányt,⁶ hogy legyen addig is, míg Temesvárról kilószámra kapok. Különben, mint soraim mutatják, ha nem dohányzom, jobb az írásom. Megjegyzem, hogy pár nap óta nem dohányzom s így a nikotin nem bántja az ujjamat. Ha már kérek, kérek petróleum-jegyet is s ami fő, két korona árú gyújtót is,⁷ rossz magyarsággal mondva gyufát makszimált árért. Ezt hagytam utoljára, mert erre több sort szentelek. Míg a gyufát nem makszimálták, Szabadkáról és Csanádapátfalváról a szövetkezetből tagok útján kaptunk 10 fillérért, most nem tudom, hogy mennyiért adják? a szövetkezetben bizonyosan makszimált árért. Most, hogy makszimálva van, a vasutasok csak a régi árban kapják a boltjukból, nem egészen 4 krajczál (így!) doboza; Temesvárott 8 fillér; de ha többet is ad valaki, a régi árt, a 16 fillért, azt is elveszik. Megjegyzem, hogy Temesvárott még szépszámú keresztény boltos van. Zentán, magyar és szerb lakosságú 24 fillér egy doboz gyújtó, Szegeden, mifelénk 30—40 fillér, vagy ha félnek az embertől, hogy baj lesz, ha drágáért adja, akkor a gonoszok az emberre mosolyognak s mondják szánakozó hangon, hogy: nincs. Itt az a baj, hogy még mindig választják, a kiknek intézkedni kellene, hogy ily komédják lekerüljenek az élet színpadáról, míg a magyar alkotmányosdit játszik, ne számíton, hogy rendet fog tartani s a kor követelménye szerint haladni fog. Azt hittem, hogy csak itt, a hol lakom, tapasztalni egy-

ügyöséget, de azt látom, hogy a máshol lakó magyarok sem különbek. Éppen most volt egyik ismerősömnél nem alsóvárosi, de szegedi ember, aki panaszkodott, hogy feljűk is vannak beteg emberek, ebben a *viasz*⁸ betegségben, t. i. spanyol betegségben, de az atyafinak a fejében a spanyol szó helyett a spanyolviaszk motoszkált s a spanyol szót elfelejtette, nem jutott az eszébe, viasz betegségre keresztelte. A multkor járt nálam Schoen Arnold úr, aki nem győzte főkapitány urat dicsérni, mit nem azért írok ide, hogy bókoljak, de örültem, hogy oly bpesti ember nyilatkozott dicsérőleg, aki mint tudom — eléggé összeköttetésben van jelesebbjeinkkel Bpsten, s tudom azt is, hogy a bpestiek a vidékről — értem az embereket is — szeretnek kicsinylőleg szólani. Az igazság kedvéért ide írom, hogy megjegyeztem, hogy főkapitány úr nem szegedi születésű stb.

Kérésem megújításával maradtam

kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

5.

Szeged, 1918. október hó 17.

Oltványi-u. 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

A küldeményeket köszönöm! Ha a király jöttekor lesz dohány-sátor, még ott is fogok szerezni, könnyű dohányt. Olvastam a lapból, hogy népviseletet akar bemutatni a királyi párnak, fel is van említve, hogy miféle népeket szeretne, ha benne részt vennének. Mondok én is egy párt. Ki ne hagyja az *óbessenyei bolgárokat*,⁹ ez lesz a legszebb, a női viselet. Ha vasárnap teheti, menjen el délután a templomba, menjen fel a kórusra a vecsernye alatt, hallgassa végig, azután siessen le, hogy mikor jönnek ki a templomból, láthassa őket. Tegye magát érintkezésbe *Kristófcsik Ferencz esperes*¹⁰ úrral és a jegyzővel, hiszem, sikerülni fog kapacitálni őket, hogy bejőjjenek Szegedre megmutatni magukat a királyi párnak. Ragaszkodik ez a nép az ősi viselethez, mondhatni az ősiséghez, még az éneke is a régi világból való. Ha volna elegendő idő, figyelmébe ajánlanám, a kun (Félegyháza), palócz (Apátfalva), hajdú (Békés), a francziasvábok viseletét, ha még el nem hagyták az ősi viseletet egészen. De ha mind mellőzi is, a bolgárokat ki ne hagyja, örülni fog neki, milyen szép, festői.

Ez az írásom már dohányzás következménye: mentül többet dohányzom, annál rosszabb.

Kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

6.

Szeged, 1918. november 9.

Oltványi-u. 2.

Kiválóan tisztelt Uram!

Azt olvasom, hogy bolgár dohányt foglaltak le és a polgárórság fizetésére nincs pénz; nohát mondok egy jó tervet s ha megteszi az

illetékes hatóságnál a Nemzeti Tanács a lépéseket, lesz pénz. Eszközöljek ki, hogy a lefoglalt dohányból annyit adhassanak el, a mennyi a polgárórség fenttartására szükséges. Ha tíz koronájával adják kilóját, akár (ezt a szót áthúzta) az egész lefoglalt dohány elkel, én is megtartok belőle, akár félmászát. Ha ez nem volna lehetséges, akkor arra kérem, szíveskedjék a számomra szerezni a bolgár dohányból, mely jobb, mint az e tájon termett homoki dohány.

Kiváló tisztelettel

Kálmány Lajos.

JEGYZETEK: ¹ A 24. könyvaukcio keretében eladásra kerülő néhai dr. Szalay József szegedi ker. rendőrfőkapitány bibl. könyvgyűjteménye III. részének katalógusa, Budapest, 1942. Az 1210 tételnél szerepelnek a levelek. — ² A kiadott első kötet: *MINGY XIII.* Budapest, 1914. — ³ Móra Ferenc: Kálmány Lajos halála, *Ethn.* 30:98. — ⁴ Móra Ferenc: Az utolsó magyar sámán c. cikke, a Szegedi tulipános láda, I. 217—218. — ⁵ U. o. 207. — ⁶ és ⁷ Az aláírás kék ceruzával, valószínűleg Szalaytól. — ⁸ és ¹⁰ V. ö. a 6. és 7. jegyzetekkel.

ORTUTAY GYULA

F I G Y E L Ő

Nietzsche és az új Európa.

Nem hiszem, hogy valaha is meg tudná írni valaki egy kor történetfilozófiáját, ha ezen a kor végső metafizikai elveinek felderítését értjük. Akkor se, ha minden történeti tény világosan áll előtte, s az adatok minden részleteivel rendelkezik, hogy ezekből elvekre következtessen. A történeti valóság egy részét — ha mindjárt szűk körben is — mindenkinek módjában áll látni, de a látás formája és intenzitása a vizsgáló szellemi alkatától függ, s így értékelheti egyik gondolkodó ugyanazt a tényt a pozitívizmus, a másik a szellemtörténet szempontjaiból, még pedig minél mélyebben igyekszik leásni a történet végső alapjaihoz, annál inkább elvész saját szempontjai szövevényében.

Ezt az alapvető tényt kell szem előtt tartanunk, ha korunk történetfilozófiai aspektusait vizsgáljuk. Az a világszerte érzett megdöbbenés, amelyet *Spengler* *Untergangja* kiváltott, egyike volt azon szempontoknak, amely szerint értékelni lehet a történeti jelenségeket, s hogy sötét pesszimizmusa olyan mérhetetlen hatással volt minden gondolkodó emberre azt mutatja, hogy a kor *érzelmi* hangulatát majdnem maradéktalanul tükrözte. Az *anti-spenglerianizmus* részben ellentmondási viszketegségből származott, részben pedig túlságosan irodalmi talajon maradt ahhoz, hogy *Spengler* hatását lerontsa.

Új és más, még pedig mélyből jövő vitális erőkre volt szükség ahhoz, hogy új történeti aspektusok szülessenek meg. A vajudás fájdalmai a pesszimizmusból csak zürzavaros és sötét időkön kereszt-

tül vezethettek el olyan világos cél felé, amely optimista irányelveket is mutathatott. Voltak, akik ezt az átmeneti időszakot végleges állapotnak értékelték, s leszámolva azzal, hogy Európának el kell pusztulnia, szadista buzgalommal kutatták a halálos betegség csíráit. *Ortega y Gasset* szellemesen megírt könyvei ilyen tünetjelenségek. Egyik oldalon az élet-intelligencia, másik oldalon a tömeg-vezér ellentétet felállítva burkoltan ugyan, de végső következtetéseiben *Spengler*nek ad igazat, s nem hisz egy új Európában. Gondolatai annál veszedelmesebbek, mert ragyogó dialektikája, megvesztegető írásművésze tétnnyé tudja avatni képzelődéseit azok szemében, akik egyoldalúan tájékozódnak.

Ortega gondolkodásának alapjait *Nietzsche* tette tudatossá először az európai filozófia történetében. Beteg teste minden idegszálával élet és egészség után vágyakozott, s ebből a mindent elsöprő vágyból született meg gondolkodása, amely az élet abszolút értékelését tartalmazza. Előbb még különbséget tett Apollón és Dionysos között, s ekkor még tudta, hogy a kettő között kiegyenlítődsnek kell születnie — „*Apollo konnte nicht ohne Dionysus leben!*“ —, később már az élet vágya, s ennek történeti kiteljesülése, „a hatalom akarása“ annyira elhatalmasodott benne, hogy az apollóni gondolat, s vele együtt a mult értékelése egészen eltörpült: „jede Vergangenheit ist wert, verurteilt zu werden.“ Egyáltalában nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy Nietzscheből hiányzott a történet iránti fogékonyság, hiszen éppen ő veti a filozófusok szemére, hogy „a történeti érzék

hiánya minden filozófus eredendő bűne.“ Meg kell azonban állapítanunk, hogy Nietzsche is szenvedett ebben az eredendő bűnben, legalább is bizonyos mértékig. Rajongó spekulációiban alábecsülte azokat a tényeket, amelyek a történés folyamában kikerülhetetlenül — majdnem végzettszerűen — érvényesülnek, túlbecsülte viszont azokat, amelyekben úgy látszik, hogy uralkodni tud az ember. Így lett nála az ember, a mostani ember összekötő kapocs a mélység fölött az állat és az Übermensch között. Azt hitte, hogy az emberfölötti ember olyasféle kitegyezészhető valóság, mint Darwin keresztvezett galambjai. Nem biológiai fejlődésre kell gondolnunk, bár Nietzsche-től ez a gondolat sem állt távol, hanem valamiféle titokzatos energiának — mint Schopenhauer metafizikai „akarata“ — a kifejlesztésére. A hatalom növelhető, ez az alapelv bujkál a nietzschei metafizika és történetfilozófia gondolatsoraiban, — növelhető, csak kellőképen kell akarni. Legázolni mindent, összehozni a régi értéktáblákat, s megalapítani az új *Herrenmoral*-t, amelynek természetes következménye lesz a tömegek *Herdenmoral*-ja, tehát az *Übermensch* kialakulása és uralma.

Ezzel a gondolattal már el is érkezünk a legaktuálisabb jelen vitakérdéséhez. Igaz-e az, hogy az új Európát kialakító erők ösztönösek, s hogy ezek az erők szükségképpen a hatalom nietzschei értelmezésének bélyegét viselik magukon? A kérdésre — úgy tűnik első pillantásra — nehéz, vagy lehetetlen válaszolni. Ki mérhetné fel mindazokat a tényeket, amelyek éppen a jelen perc történeti keresztmetszetét meghatározzák, s ki biztosít bennünket arról, hogy ezek valóban alapvető elvek?! A

kérdésre már előbb tagadólag feleltünk, s most sincs szándékunkban mást állítani, csupán azt, hogy egyes erők — talán éppen a leglényegesebbek — megtalálhatók, s szellemi szülőanyjuk felismerhető.

Nem kétséges, hogy a *Wille zur Macht* az ősi ösztönök közé tartozik, s az sem kétséges, hogy az ember világa a hatalom eszközeivel alakul át történetté. A jelen története szempontjából csak az lehet vitás, hogy ez a hatalom, illetőleg ennek akarása fokozottabban működik-e, mint egyéb történeti korszakokban, s valóban Sorel erőszak elvévé fajult-e. Akik az utóbbira igennel válaszolnak, azok megfélemedeznek az emberi természet alapvető kettőségéről, arról a metafizikai dualizmusról, amely az emberi érzélem első felcsillanásától kezdve befolyásolta a gondolkodást is, a történetet is. Erőszakról csak a test-természet világban lehet szó, amelyet — ha Einsteinnek igaza van itt is, csak bizonyos koordináta-rendszerben — kényszerűen determinálnak a törvényszerűségek. Ha ezeken a jelenségeken a hatalom bármilyen formájával erőt tudok venni, azok vakon engedelmessé válnak nekem. Az ember világa azonban nemcsak kényszerűség, hanem szabadság is. Testével a természeti folyamatok sodrában áll, szellemével azonban egy személyes világba tartozik, ahol kényszerűségnek, ennél fogva a hatalom alkalmazási lehetőségének tere nincs és nem is lehet. Ez a szféra az, amely metafizikai értelemben véve szabad, ez a szféra az, amely kialakítja a történetet, mert az emberen kívüli minden mással csak történik valami, az ember azonban irányítja ezt a történetet.

Éppen a hatalommal! Nietzsche

nem tévedett, mikor a hatalmat történetkonstruáló erőnek látta, csupán ott értelmezte helytelenül szerepét, mikor alapelvnek és nem eszköznek nézte. Hatalom nélkül nincs történet, sőt nyugodtan állíthatjuk Machiavellire és Spencerre emlékeztető analógia alapján, hogy minél teljesebb a hatalom érvényesülése, annál integráltabb az emberi történet, s minél gyengébb a hatalom gyakorlása, annál differenciáltabbá válik. A firenzei jegyző korszaka jó példakat mutatott az utóbbira, korunk pedig az előbbire. Mindez pedig anélkül történt, hogy az emberi természet a legkisebb mértékben is megváltozott vagy átalakult volna, anélkül, hogy szükség lett volna Übermenschekre, amelyeknek nietzschei feladata a morál átalakítása, sőt a régi morál összeűzása. Hiábavaló is volna minden törekvés, amely erre irányulna. A morál túl van minden természeti valóságon. A szellem és nem a természet birodalmába tartozik. Vele szemben minden hatalom és erőszak csődöt mond, minőségi és nem mennyiségi különbség van a kettő között; az egyik az értékek úgylét- (*Sosein*) szférájának a tagja, a másik a valóságok ittlét- (*Dasein*) köréé. Az érték felismerése alázatosságot vált ki belőlünk, amely merőben ellentétes a hatalom gyakorlásának durva erőszakosságával addig, míg fel nem ismerjük, hogy a hatalom eszköz lehet csak az értékek megvalósítására. Nietzsche ott tévedett a hatalom értékelésében, amikor önértéknek nézte azt, ami csak eszközi érték, s következetesen egy nevezőre hozta a természetes embert a szellemi emberrel, a személlyel.

Más kérdés aztán a hatalom elvének történeti gyakorlása. Nem-

csak pozitív, hanem negatív értékek is vannak, s a hatalom egyképpen alkalmas mindkettő megvalósítására, hiszen csak vak és engedelmes eszköz a szellem kezében. Kollektivumokra beállított világunkban a közösségekre való figyellel kell megvizsgálnunk ezt a kérdést. Lehet másképpen is, csak éppen nem értelmes, ha mindenáron ki akarjuk szakítani magunkat a kor szellemi megkötöttségeiből. Az ember elkerülhetetlenül „*zoon politikon*“, s ha alapvető ösztönei között a „*Wille zur Macht*“ is szerepel, ez is szükségképpen a közösség szolgálatára van rendelve, amint ez már a hatalom problémájának logikai elemzéséből is következik, hiszen hatalmat csak ott lehet áhítani és gyakorolni, ahol engedelmeskedő közösségek is vannak.

Nietzsche mereven szétválasztotta egymástól a két közösségalkotó elemet, az urat és nyáját, a vezért és a tömeget. Az egyik Übermensch, a másik rabszolga. Mindent magával ragadó hevületében nem gondolt arra, hogy az emberek alaptermészete azonos, csak éppen képességeik különböznek, tömeget és vezért csak fogalmilag lehet szétszakítani; a kettő nemcsak szorosan összetartozik, hanem egymásba is folyik, nem logikum ez, hanem metafizikum, mint az új Európa története is mutatja.

Mikor egyik modern történetfilozófus, Berdjajev arról beszél, hogy új középkor felé haladunk, a történetfilozófiai tényeknek megint csak egyik aspektusát látja, a közösségek alakítására irányuló erők mindig erősebben jelentkező szerepét. Egész gondolkodása világosan mutatja a nietzschei alapelv szociabilitásra indító jellegét. Észreveszi, hogy az új Európa el-

taszítja magától az individualizmus szabadosságát, s önként alárendeli magát a közösségalkotó erők uralmának, amelyek — szerinte — önmaguktól is létrehozhatnak olyanféle társadalmi egységeket, mint a középkor rendjei voltak. Nem gondol arra, hogy ezek az erők nem is olyan titokzatosak, vagy éppen felmérhetetlenek, mert hiszen pl. a pápaság Európára feszülő hatalmát a vallás szellemi, Nagy Károly vagy a Staufok birodalmát a katonai hatalom alakította ki. A belső társadalmi tagozódásban — főnemesi, lovagi, polgári, stb. rend — a hatalom árnyalatainak különböző minőségei voltak alakító hatással, s hogy éppen ezeket a formákat hozták létre, az a középkori embernek a miénktől eltérő kötöttségeiből magyarázható. Az új Európában a szociabilitás megújult ereje a hatalom újabb öntudatosulásával magyarázható, s minden korban szükségszerűen bekövetkezik ez az állapot — persze más és más külső formákban — amikor akadnak olyan egyéniségek, akik a hatalom gyakorlására ráébrednek a közösséget, s akadnak, akik a kezükbe adott erőköt megfelelően gyakorolni is tudják. Egyáltalában nem tételezhető fel, hogy VII. Gergely, vagy IV. Henrik ez a két ragyogó értelem, öntudatlan erőknek engedelmeskedett volna. Pontosan tudták mi a hatalom, s mi az a cél, amelyet el lehet érni vele, csak hogy Gergely pápa eszköznek nézte, Henrik császár pedig célnak, s ez volt a tragédiája, ez a sajátosan nietzschei tévedés. A közösségek fölemelésénél a hatalom mindig eszköze, sohase célja a vezető egyéniségeknek, Carlyle hőseinek, ezek közül is csak azoknak, akik történeti szempontból látni tudnak, s koruk törté-

netfilozófiáját legalább is megérik. A többi már csak a hatalom gyakorlásának technikájára vonatkozik, s ez valóban változott Machiavellitől, vagy akár Platon Kalliklesétől Bakuninig.

Ha már most azt kérdezzük, hogy lehet-e közvetlen hatást megállapítani Nietzsche gondolatai és az új Európa történeti sorsa között, a kérdésre feltétlenül igennel kell válaszolnunk. Nemcsak azért, mert az új Európa szellemi elitje, tehát a döntő történetformáló erők ismerték és ismerik Nietzschét, hanem azért is, mert Nietzsche gondolatai vajdásukban ragadták meg és tudatosították azokat az erőköt, amelyek a század elején még homályosak voltak előttünk. A történet megalkotásában talán több a tudatlan, homályos elem, mint a tudatos, de viszont: ha ezek az elemek felszínre jutnak, fokozott erővel érvényesülnek, s tudatosan irányíthatók azok által, akik erejüket meg tudják mérni. Scheler helyesen mondja ezeket a látókat géniuszoknak. Megelőzik korukat, hogy utódaik teljesértékű történetet formálhassanak a gondolatokból. Nem hiábavaló az emberiség haladásába vetett bizalom, amíg géniuszok vannak és azok felismerhetők. Példájukkal és gondolataik varázsával elpusztíthatatlan életkedvet öntenek az utódokba, akik nyomukon formálják saját történelmüket akkor is, amikor a géniusz teste már a múlté. Nietzsche tévedésekkel teli gondolkodása nem volt hiábavaló. Ellenállhatatlan erővel, s nem utolsó sorban varázslatos dialektikával mutatott rá az élet és hatalom ösztönös összefüggéseire, amelyek még elnyűtt és korhadó korokból is új, duzzadó történetet tudnak formálni, s a most kelet-

kezében levő új Európa ezt a hitet köszöni Nietzschének, de tudja már azt is, amit Nietzsche még nem tudott, vagy nem akart tudni, hogy a hatalom eszköz, s a legalitásból a moralitásba, a természetes embertől a szellemi emberhez kell vezetnie.

BERKY IMRE

Gazdasági kérdések Délkelet-Európában.

Az új Európa egyik legfontosabb kérdése a Balkán-félsziget megnyugtató rendezése. Az idevágó problémák egyik csoportja merően gazdasági jellegű. A termőföldben és természeti kincsekben gazdag félsziget lakossága szegény, termelésük az önellátásnak is csak az alsó fokán elegendő, kivitelről alig lehet szó. Megdöbbenő hiány mutatkozik mezőgazdasági gépekben és eszközökben. A termelés fokozása, a jólét emelése pedig elsősorban az eszközök számától és a szaktudás színvonalának emelésétől függ. Horvátországban például a viszonylag legjobban művelt területen is hét (7) parasztgazdaságra mindössze négy (4) eke jut. Az ország más részén két-három parasztgazdaságra alig jut egy eke. A tulajdonképpeni Romániában még mindig a régi faeke használatos. Csak kevés vaseke áll a művelés szolgálatában; 1937-ben 4.3 millió kiscgazdaságra 2.3 millió eke jutott az ország egész területét figyelembe véve. Szerbiában és Bulgáriában sem lényegesen jobb a helyzet. Albánia földművelését az olaszok nagy ütemben fejlesztik. A Balkánon nincs olyan állam, amelynek ipara elég erős lenne ahhoz, hogy a fejlődés szükségleteit kielégítse. A félsziget szomszédságában azonban Magyarország, Németország

és Olaszország képes elegendő mezőgazdasági eszközt és gépet gyártani, sőt mind a három kivitelre dolgozik. Horvátország, Bulgária, Románia és Németország között 1942. őszén szerződés jött létre, melynek értelmében Németország fokozatosan felszereli a nevezett államokat megfelelő mezőgazdasági gépekkel és eszközökkel.

Magyarország ipari termelésének szinte az egészét jelenleg a belső szükségletek és a hadiipar fejlesztése veszik igénybe. Különösen a visszacsatolt területek gazdasági kiépítése jelent nagy tételt iparunk számára. A magyar ipar óriási fejlődését szemlélteti, hogy pl. 1938-ban a gyáripari munkások által teljesített munkórak száma a hétszázmillió körül volt, az elmúlt évben pedig egy milliárdot is túlhaladta. Az ipari termelésünk értéke 1940-ben négy és fél milliárd pengő volt, 1942-ben meghaladta Nagymagyarország legnagyobb évi széntermelését. A mezőgazdasági termelésünk színvonala is jelentékenyen emelkedik. A mezőgazdasági gépgyártás és a mezőgazdasági ipar fejlődése szinte fokmérője az őstermelés általános emelkedésének. A háború után, amikor a magyar hadiipar is a polgári termelés szolgálatába állhat, nekünk is jelentékeny részünk lesz majd a szomszédos agrár-államok ipari ellátásában. Mezőgazdaságunk is jó úton halad. Parasztságunk magasabb szellemi színvonala képesít bennünket arra, hogy a több tudást, gondot és eszközt igénylő ipari növénytermelés felé fejlődjünk. A minőségi termelés, valamint a természeti viszonyainkhoz szabott optimális gazdálkodás azonban a fejlődés emelkedőjén még hosszú utat jelent számunkra. E téren még igen sok a tennivalónk!

A földművelés színvonalának emelése végett a bolgár szakminisztérium dolgozott ki rendkívül figyelemre méltó tervezetet. A bolgár kormány elhatározta, hogy a jobb terméseredmények, valamint a földművelakosság szaktudásának emelése végett filmes oktatást fog a falvakban bevezetni. Már készülnek a filmtervezetek, melyek bemutatják, hogyan kell a földet jól megmunkálni, nagyobb terméseredményt kihozni. Még más filmeket is terveznek, melyek a falusi lakosság szellemi színvonalának emelését fogják eredményezni. Németországban már vannak ilyen filmek és ezeket a bolgárok rendelkezésére fogja bocsátani, valamint segédkezet nyújt az új filmek elkészítésénél is. Mondanom sem kell, hogy a német szellem és a német ipar terjesztésére keresve se találhattak volna kedvezőbb körülményeket.

A mezőgazdasági propaganda-filmeknek külön osztálya lesz a bolgár földművelésügyi minisztériumban. Ehhez az osztályhoz szakemberek nyerne majd beosztást, kik a filmeket kísérik, bevezető előadást tartanak, megmagyarázzák a filmet s végül a földművesek rendelkezésére állnak tanácsadás terén. Vidékenkint megszervezik a filmek bemutatását, munkaprogramot adnak minden egyes vidéknek saját természeti és termelési feltételei szerint. Minden falu egy mezőgazdasági napot fog rendezni, melynek programját a falu olvasóköre, mezőgazdasági egyesülete és szövetkezete együttesen vállalja. A bol-

gár kormányzat jól tudja, milyen gyümölcsöző lesz a terve.

Bulgáriában 1900 óta százhoz viszonyítva, a mezőgazdasági népesség 159-re, a városi pedig 176-ra duzzadt. A falu népe tehát itt is megindult a város felé, hol az alsó néprétegeket duzzasztja fel és a nincstelenek számát növeli. Ez nem kívánatos az állam számára. A földművelés azonban a legtöbb helyen annyira kezdetleges, hogy a falu népe nem képes saját keretein belül lélekszámban tovább gyarapodni. Mielőtt azonban a veszedelmes falusi egyke elharapózna, igyekeznek a falu eltartóképességét fokozni. A régi Bulgáriát tekintve a mezőgazdasági termőtalaj egy négyzetkilométerére száztizenhat mezőgazdasági kereső és eltartott jut. Ez a szám oly nagy, hogy valóban sürgős beavatkozásra van szükség. Ha a termés színvonalát fokozzák, megnő a termelés mennyisége is. Így remélhetőleg a falusi lakosság városba özönlése is kisebb méretű lesz, mert a magasabb mezőgazdasági színvonal tartásához több munkáskézre lesz szükség. A cél érdekében a kormány az utóbbi években több mezőgazdasági iskolát és számos gépkezelő tanfolyamot szervezett meg. Mi magyarok már félig iparos, és csak félig agrár-állam vagyunk, de a bolgárok kimondottan agrárállamot alkotnak. A parasztságunk azonban szintén küzd a föld eltartó erejével, s a falusi egyke főoka nálunk is a földhiányban és a földéhségben rejlik. A bolgár példa igen figyelemreméltó!

SZABÓ PÁL ZOLTÁN

U J K Ö N Y V E K

Délvidéki írásk.

A délvidéki szépirodalom a táj visszatérése óta új életfeltételek közt teljesíti új hivatását: immár a szabad magyar szellem kifejeződése és mint ilyen, az integer magyar irodalom szerves alkotórészeként él és fejlődik tovább. Gátlásai megszűntek, s vele sajátos nemzeti missziója is elhalványodott. Képviselői az új helyzetben kettős feladat előtt állanak: egyfelől a lezárult visszafojtott korszak eredményeit mérik fel; másfelől az utat keresik vissza, a magyar irodalmi élet egységébe, ahonnan az első világháború kiszakította őket. E kettős új teendővel birkózva bontakozik ki előttünk a táj sajátos lélekállapota azokban az alkotásokban, amelyeket a felszabadulás első hónapjai szárnyrabocsátottak.

Ilyen körülmények között elsősorban a lírai költő felé fordul figyelmünk: ő a kor leglelkének tolmácsa, verseiben az idők szívének dobogását hallgatjuk. Timár Ferenc „Rongyos madár” című kötet (Minerva R. T. kiadása, Szabadska, 1942. 112 l.), amely a szerző hangulatos riportjainak gyűjteményével egyidőben látott napvilágot, annak az ifjúságnak hangján szól, amelyet az elnyomott évtizedek formáltak férfivá s a könyv „Utóiratának” magyarázó sorai éppen a magyar balsors élményére utalnak: „Az idegenek uralma alatt születtek ezek a versek. Nyomott hangulatukat részben ez magyarázza.” A korszak gondja Timár számára egyéni probléma, a küzdelmet, amelyet mint kisebbségi magyar vív, személyes életsorsának alakulásán érzékeli. Lírája látszatra mentes minden közösségi kapcsolattól, valójában azonban éppen vallomásszerű sze-

mélyes jellegével nyújt bepillantást mindabba, ami egy elnyomott korszak ifjú nemzedékében — mivel magyar volt — végbement..

Sajátos ellentmondó erők keresztüzében forrong, vergődik ez a lélek. Egyfelől sorsának terhe csüggeszti, gondjai húzzák a kétségbeesés felé s kiábrándító tapasztalatok szegik szárnyát reményeinek. „Kiszáradt belőlük minden ifjúság, mint vizililjomos hajdani mocsár,” olvassuk a koravén nemzedék jellemzését s ha az öngúny keserű filozófiája Adyt és a Schopenhauer nyomán járó magyar századfordulót idézi is, a szavak megsúlyosodnak a kisebbségi élet élményeiben. A félmegoldás, megalkuvás, beletörődés kényszerűségében hervad az életkedv és fiatal energia a fiatal szívekben s a „Tabló” alá, amely Timár ifjúságának emlékét őrzi, fájdalmas rímek kíváncsoznak:

*„Mindnyájan óh, jó fiúk vagyunk
Savanykás mosollyal, nevető könnyel
Félvállról véve, sóltan közönnnyel
Visszük a terhet, némán magunk.”*

A légkör: a kedvetlenség — ellensége minden ifjú ábrándnak, vágyanak, s ellensége a költészetnek is. A költő minden letörtségen túl is élő, mozgó, dolgozó fantáziája, fiatalságának friss, elhasználatlan optimizmusa azonban mozgást, ritmust hoz a versekbe s megszínesíti a közöny szürkeségét, amely körülötte mindent eltemet.

Timár költészetének legfőbb jellegzetessége ez a szinte álmodozó ösztönösséggel fel-feltörő életvágy, amely virágot fakaszt a kövek kebelén s tavaszra következtet a télből. Nem a csakazértis felhorkanó lázadása, hanem a kiolthatatlan életerő felbuzgása áll a szép sorok mögött, amelyek a fia-

tal szív meleg ábrándjait lobogtatják:

„Nekem még élni néha olyan jó.

Ablakom előtt nem gubbaszt holló.

Küszöbünkön vidám tücskök cirpeltnek

Diófánk lombjában csillag ég, serceg.

Szitál aranyeső.“

A duló világválság csüggedésében a gyermeki áhítat újraéledő csodája, a magányosság melankóliájában az ismeretlen élettárs felé szálló álmok sok finom vers ihletője lesz s a kötet csúcspontját jelentő alkotásokhoz vezet (Szabadkán 1939 nyarán, Őszi könyörgés, Ilyen légy kedves, Csillag leszel, Holnap húsz éves leszek, Diákszerenád, Balzsam). A valót a képzelet, a jelent a jövő ragyogásával vigasztalni és megfényesíteni — ez az örök költői hivatás s talán nem véletlen, hogy a nagy történelmi vihar kavargásában a délvidéki költő a költészet e legelemibb, legősibb képletéhez kanyarodik vissza verseiben. Csak egy kis kompozíciós erőfeszítés még, a versek egységesebb átfogása, itt-ott több idealizmus és bátrabb, tisztább leszámolás az elmúlt naturalista idők itt-ott kísértő vallási és etikai konvencióival, — s Timár, a déli végek reprezentatív költőegyénségeinek sorában az elsők között lehet. Biztos tolla, színes nyelvfantáziája, lírai mélysége most is figyelmet követel.

Az újságírás iskolájában kiforrott írótipussal szemben a műkedvelő irodalombarát megszemélyesítőjeként lép elének Stadler Aurél, a palicsfürdői gyógyszerész-költő „Tiszta szó“ című kötetével (Globus-Papp Géza, Szabadka 1943. 64. l.). A szerző hetedik verseskönyve keletkezését bizonyára az irodalom élvezetének élménye magyarázza, melyről „Olvasás közben“ című verse szól:

„Lám egy verssor mennyit adott

Örömet, nem talmít, de szépet,

Néhány szóban fenséges képet,

Emléket, színt hangulatot.“

Stadler az építő érzések felé vonzódik, mint a kötethez csatolt rövid curriculum vitae írja, jellemzi írásait a „megnyugtató eszményi világszemlélet, igazi emberiség, mély vallásosság, izzó hazaszeregetet.“ Jobb verseit egy-egy gondolati ötlet ihleti (Te is, Ablakrés, Jöjjenek, A magyar lélek, A vilámsujtott fa, Máglya az erdőn), az érzelmek, hangulatok tolmácsolására formanyelve kevésbé alkalmas. Általában írásain erősen érzik a rögtönzöttség, az érlelés és csiszolás hiánya. De mint a naturalista zongorajátékos egy-egy melódiája megszínésül az őszinte érzések ihletében, Stadler verseiben meg-megragad egy színesebb kép, vagy fordulat, új távlatú eszme, ha e mű egésze nem is közelít a formai tökéletesség felé. A sajátos délvidéki problémakörbe csak kötetének néhány darabjával kapcsolódik.

Verseskötetével egyidejűleg második kiadásban látott napvilágot Stadler Aurél *Eszmény és erkölcs* című aforizma gyűjteménye is (Globus. Papp Géza kiadása. Szabadka, 1943. 64. l.) A finom, nemes idealizmust sugárzó gondolatfoszlányok közt a „Gyermekkorom“ című fejezet futó impreszionista stílusban rögzíti meg az író győri gyermekéveinek halvány emlékeit.

Filozófiai miniatűrök címen hasonló füzet jelent meg Dr. Spakovszky Anatol tollából is (Bogdanov könyvnyomda, Ujvidék 1942. 14. l.). A szerző korábbi tekintélyes arányú irodalmi munkássága elsősorban a kultúrfilozófia körében mozog, kis füzetének

eszmefuttatásai is nagyrészt idevágának. Néhány szubjektivista, kanti alapon nyugvó tételének az erkölcs és az igazság fogalmáról ellent kell ugyan mondanunk; el kell ismernünk azonban, hogy gondolatai ötletesek és Sparikovszkynak birtokában van a kifejezés stílusos egyszerűsége és biztonsága.

A Magyar Népművelők Társasága kiadásában a „Magyar Klaszszikusok“ filléres kiadásában a napokban hagyta el a sajtót a *Délvidék novellistái*-nak új anthológiája Csuka Zoltán összeállításában. Herceg János régebbi kiadványa után a „Délvidéki elbeszélők válogatott munkái“ (Forrás Nyomdai Műintézet, Budapest 1943. 95. l.) másodszer tesz kísérletet, hogy a visszatért részek epikáját főképvisezőben közel hozza az anyaország közvéleményéhez. Tizennégy novellában lép elénk Berényi János, Börcsök Erzsébet, Csuka János, Csuka Zoltán, Cziráky Imre, Herceg János, Illés Sándor, Kende Ferenc, Laták István, Majtényi Mihály, Szentleky Kornél, Sz. Szigethy Vilmos, Szirmai Károly és Timár Ferenc írói egyénisége. A gyűjteményt, mint általában a hasonló bemutatkozó írásokat, csak a jóakarató érdeklődés és nem a magas esztétikai igények szempontjaival mérhetjük meg érdeme szerint. Mint komoly kísérletet annak a nagy adósságnak törlesztésére, amellyel a küzdelmeiben cserbenhagyott délvidéki irodalomnak közvéleményünk tartozik, hálásan is fogadjuk. Esztétikai veretében nagyon különböző stílusú és színvonalú írás kerül itt egymás mellé, a régi Nyugat beirányzódásaitól a modernebb népies és misztikus törekvésekig. Kár, hogy az írók nem mindenkor tükrözi tehetsége tel-

jében a felsorakoztatott novella; így Cziráky Imre, aki egyik leg-erősebb délvidéki egyéniségünk, kissé bágyadtabb lapokkal szerepel. Kristály István tragikum felé feszülő súlyos tehetségét pedig teljesen nélkülöznünk kell a füzetben (elzárt bánáti helyzete folytán). Általában szívesen vetjük volna, ha a mélyebben a bácskai fekete humuszba gyökerező írások közül többet kapunk, viszont vannak lapok, amelyek — kivált olcsó, népművelői célú kiadványban — világnézeti-erkölcsi szempontból nehezen található-nak előttünk igazolást.

A kötethez írt bevezetésből emeljük ki, hogy a szerkesztő a vágyakozás hangján ismételtlen említi „a régvárt nagy bácskai regényt“, amelynek írására nézete szerint Herceg, vagy Illés Sándor volna hivatott.

Sokféle irány, forma és szándék vonalán így halljuk csöndben a délvidéki irodalom rügyeinek pattogását. Ugy érezzük azonban, a táj kulturáját való mivoltában csak akkor szemlélhetjük majd, ha a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, a magyar élet e nagyjelentőségű erőközpontja, túl az előkészítés most folyó verejtékes korszakán, szervező energiáival teljes elevenességgel kapcsolódhatik be a tájszellemi mozgalmaiba. Ami a fentebbi önálló kiadványokban jelentkezik, szemmértékünk szerint inkább egyéni becsvágy és áldozatkészség gyümölcse, s mint ilyen tiszteletreméltó. A szellemi élet átfogóbb, mélyrehatóbb kereteivel, állandóbb, szervezetesebb ösztönzéseivel azonban véleményünk szerint a termés minőségben és mennyiségben egyaránt megsokszorozható.

SÁNDOR ISTVÁN

A pozsonyi Toldy-Kör 1942-es irodalmi évkönyve.

Nem egyszerű irodalmi évkönyvről van itt szó, hanem a szlovákiai, nevezetesen a pozsonyi magyarság szellemi életének egy esztendeje tárul fel előttünk. Ez a magyarság nem rendelkezik pazar művelődési intézményekkel, gazdag folyóiratokkal és tudományos kutató helyekkel, legfeljebb nemes hagyománnyal és gazdag szellemi multtal, ellenben különváltságában és magárahagyottságában fokozottan érzi, mi az irodalomnak és a szellemi alkotásnak igazi jelentősége egy nemzet, vagy nemzetrészt életében. Ezért hivatástudata elmélyült, a szellemiek fenntartása és fejlesztése mintegy személyes ügye minden egyes ottani magyarnak, egyén és közösség érdeke egybeforrt, tehát az irodalmi évkönyv sem egyesek megnyilatkozási vágyának kerete, hanem az egész ottani magyarság számadása egy esztendő, lelkiekben végzett munkájáról. Ennek vezérlő elveit Aixinger László, a Kör jelenlegi elnöke bevezető sorokban szögezi le: „Pozsony minket, akik itt élünk és működünk, viharvert tisztos falai között, kötelez minden téren. Kötelez, hogy mindig csak értékeset, méltót, színvonalasat akarjunk és alkossunk, kötelez, hogy bevált régi tradícióihoz hívek maradjunk, de arra is kötelez, hogy a szellemi versenyben csak oly fegyverekkel és eszközökkel küzdjünk, amelyekkel nem okozhatunk bántót, vagy gyógyíthatatlan sebeket. Minkünk szellemi téren is a harc nem öncélunk, hanem csak elkerülhetetlen eszköz, hogy megvédjük a mi szellemi állományunkat. Az a nézetünk, hogy az irodalom, művészet, tudomány művelése a

legalkalmasabb arra, hogy háttérbe szorítsa a különböző ellentéteket és közelebbhozza egymáshoz a szebbeltekü embereket. Ha erre törekszünk, úgy a pozsonyi léleknek is megfelelő ez a törekvésünk. mert annak sajátossága a kiegyenlítés és ennek alapján a békés közös munka.“ Törhetetlen, gazdagmultú, és fáradhatatlanul tevékeny magyarság párosul itt a három nép keresztútján kialakult, megértő, nemeslelkű emberséggel. Ez jellemzi a szlovákiai magyarok szellemvilágát.

Az Évkönyv hármas tagozódása híven tükrözi a pozsonyi magyar feladatok többrétűségét. Az *örök magyar mesgyén* című részben a múlt és jelen nagy magyar szellemeit idézik, hogy életpéldájukból erőt merítsenek saját küzdelmeikhez. Madách, Babits, Liszt, Kodály jelennek itt meg és a mai pozsonyi tollforgatók, esztétikusok, író-emberek értékelik az alkotó életükből adódó gazdag tanulságokat. Évről-évre látjuk, milyen hűségesen emlékezik, ünnepel és búcsúztat a szlovákiai magyarság: az esztendő különböző alkalmait mind kihasználja, hogy így fenntartsa és ápolja a magyar alkotók kultuszán át kapcsolatát az egyetemes magyarsággal. De állandóan gondja van a legősibb s legtisztábban népi erőforrásaira: a nyitravidéki magyar szigetekre; ezen az örhegyen, a Zoboralján Dallos István áll, s tölti be hivatását. Írásai és kiadványai mind elmélyítik a táj és nép szeretetéből fakadó nemzeti öntudatot és szolgálják az eszmét: a magyar erők összefogását.

A szépirodalmi rész: *Nyugati harangszó* címen érzékelteti a pozsonyi magyar írók és költők sajátos szerepét. A legnyugatibb magyarság dalnokai ők, akik ott élnek a „tisztes falak“ között s ör-

zik a nagy nyugati művelődéssel állandóan szoros érintkezésben fejlődött város emelkedett gondolkozását. Ugyanakkor azonban rendíthetetlen hűséggel csüngnek a magyar szón és a magyar népi lelkületen. Novelláikban gyakran elevenítik meg a Felvidék hajdani íróit. Ezúttal L. Kiss Ibolya (Juhász Gyula hajdani tanítványa) Balassa Bálintról ír (Bölény). Egy másik írás Toldy-Schedel Ferencről szól, a Kör névadójáról, akinek szellemi életútja sok derék régi pozsonyi magyar lelki fejlődését mintázza: a német családi körből a magyar gondolat vonzókörébe került lelkes irodalombarát magyarrálevését. A költők lírai vallomásaiba persze a mai világrengető idők bizonytalansága s a nyomában támadó tépelődés is beleszól. Pozsonyi Anna, a finomlelkű költőnő *Tavaszi* 1942-ben című versében fel is veti a kérdést: „Szabad-e most, hogy rügyeznek a fák, elrebegni egy fél-szeg kis imát? — Egy kis imát, mely felfelé lebeg és félti a földön a kis ibolyát s az emberi szívben a lélek szavát. Mindazt, ami szépség, mi tiszta, nemes s amiért élni — talán érdemes...”

Az Évkönyv harmadik része az irodalmi társaságok mindenkori feladatkörét tölti be: helyi vonatkozású irodalmi és művelődéstörténeti adatokat tár fel és ad közre. „*Vér és Arany az ősi portán*” ennek a tanulmánygyűjteménynek összegező címe s benne érdekes részleteket tudunk meg. Egy zenealbum titkaiból. (Csákos József János), A magyar királyi nemes testőrség emlékei Pozsonyban (Császár István), Apróságok Pozsony multjából (Ethey Gyula), A péktoronyból indult útjára (Lenau pozsonyi szerelméről, első költői

szárnypróbálgatásairól írta Hargitai Ferenc), Aulich Lajos pozsonyi emlékei (Kemény Lajos), Szent Erzsébet kultusza Pozsonyban (Kováts Lajos), Pozsony első pénzintézete (Mayer Imre) és Harcok a liberális időkben (Neumann Tibor): e tanulmánycímek eléggé mutatják azt a gazdag változatosságot, mellyel ebben a részben találkozunk. Itt is érezzük a pozsonyi magyarság jellemző törekvését, hogy multjának tanulságaiból és értékeiből erőt merítsen a jelen követelményeivel szemben való derék helytállásra.

A pozsonyi Toldy-kör Császár István szerkesztésében megjelent irodalmi évkönyve és egyéves működéséről szóló beszámolója azok közé a kiadványok közé tartozik, melyeket nem lehet egyszerűen tárgyilagosan „ismertetni”. Lélek nyilatkozik itt meg: egy elárvult, magáramaradt nemzet rész virrasztó lelke. Ez a lélek tanít bennünket: a mult megbecsülésére, a jelenben való helytállásra és a pillanatnyi zaklatottságban sem csüggedő hitre az emberi jóság és szeretet erejében. Nincs egyetlen türelmetlen, méltatlankodó szava, a nyugati harang tiszta csengését nem fátyolozza be más nemzetek szidalmazásának még csak gondolata sem, viszont zeng belőle a magyar értékek önzetlen szeretete és érdektelen szolgálatának himnusza.

KRAMMER JENŐ

Helle Ferenc: A magyar-német művelődési kapcsolatok története. Királyi Egyetemi Nyomda. Budapest, 1942. 213 l.

„A jelen mű úttörést óhajt végezni azon egyetemesebb munka felé, amely végre magában foglalhatja a hazai művelődésnek minden nemzet kultúrájával való

kapcsolatait.“ Ezekkel a szavakkal vezeti be Helle Ferenc jelentős könyvét, amellyel a magyar szellemi életnek a németiséggel való összefüggéseiről igyekezett lehetőleg teljes áttekintést adni. Mindjárt ismertetésünk elején állapítsuk meg, hogy a szerző valóban hivatott ennek a sokágú és sok évszázadot behálózó szellemi kapcsolatnak felfedésére. Tisztelettel szemléli a német irodalmi fejlődés sugárzó erejét, de legalább olyan szeretettel, sőt úgy érezzük büszke örömmel mutatja be a magyar lélek önálló teremtő útját is. Ha azt mondanók, hogy szerzőnk mintaszerű tárgyilagsággal dolgozza fel anyagát — akármilyen dicséretes ez napjainkban — mégis keveset mondánánk. Mert e könyv lapjain elejétől-végig érezni a nemes felelősségtudatot, amellyel az ilyen kérdéshez közeledni kell. Anélkül, hogy szavakba foglalná, mindenütt átüt Helle Ferenc szilárd meggyőződése, amely talán a következőkben foglalható össze: amilyen természetes, hogy az olyan nagy nemzeti közösség, mint a németiség ennyi szoros történelmi és földrajzi kapcsolat mellett állandó szellemi kölcsönhatásban él kisebb szomszédjával a magyarral, olyan magától értetődő erkölcsi követelmény, hogy az ezeréves történelmi sorsban mindig helytállóan bizonyult és alkotó lelkiállományban tanuskodó magyarság szellemi életét és művelődését megbecsüléssel szemlélje a nagy német nemzet is. Valóban Helle Ferenc nem mulasztja el egyízben sem, hogy sajnálattal helytelenítse mindazokat a mozzanatokot, amelyek a fenti felfogásnak ellene mondanak. Erre főleg az utóbbi száz évben van itt-ott szükség. „Ezek a békebontó hangok sze-

rencsére ritkák“ állapítja meg róla Helle. (172. o.) A *Banater Schwabenlied* bántó soraira pedig így tér ki: „Ez a szellem maradjon a múlté.“ (177.) — Meg is jelöli ennek a szellemnek forrását: „Sajátságos bécsi légkör ez a magyarfeketítés. Bécs az abszolutizmus csúfos bukása után nem tud belenyugodni a józan kiegyezés szellemébe és minden alkalmat megragad a gyűlölködés szítására a sajtó, színház és osztrák pártélet terén az egyenrangú magyarság ellen. Saját két balkezes nemzetiségi politikájának kudarcát még nem látja, de mindent elkövet a magyarság itthoni tekintélyének aláásására a hazai nemzetiségek között.“ (177—178.) — Ezzel a negatívummal szemben Helle könyvének végszava ebben a hitben csendül ki: „A magyar és német nép ma már egyaránt tisztán látja egymás történelmi és művelődési jelentőségét és el van szánva arra, hogy testvéri összefogással kövesse egy szebb jövőnek mindkét nép számára üdvös, évezredes életútját.“ (204. o.)

Ilyen szellemben készült Helle Ferenc könyve, amely arra a nagy feladatra vállalkozik, hogy ezer év szoros szellemi és művelődési kapcsolatait vázolja. Minden ilyen célkitűzésű könyvnel nagy viaskodásába kerül a kutatónak, hogy az adatok rengetegéből kiemelje mindazt, de csak azt, ami a szellemi fejlődés menetét szemlélteti. „Célunk elsősorban a kölcsönös szellemi érintkezések lelkiségének bemutatása korokon és alakítóikon keresztül, mert ebben lelhetők fel az igazi maradandó tanulságok.“ (3. o.) Szerzőnk ezen a nyomon indul meg és ilyen szemszögből figyel a szellemi kölcsönhatások és kapcsolatok alakulását a pogány kortól kezdve a

keresztény középkoron és renaissance-időszakon át az újabb századokig. Sőt még a két világháború közti évtizedeket is bemutatja ilyen vonatkozásban. Az egyes fejezetek előtt bőséges irodalmat ad. Kár, hogy a magyar vonatkozású drámák és költemények tartalmi összefoglalásai megtörik azt a különben szervesen bontakozó történeti alakulást, amelyet szerzőnk fejezeteiben érzékeltet. Talán szerencsésebb lett volna, ha néhány jellemző mozzanatot emel ki belőlük a szerző és a tartalmi összefoglalásokat valahol a függelékben állítja össze.

Az utolsó fejezet, *A legújabb kor áttekintése* természetesen vázlatos marad. A kapcsolatok a hírlapi irodalom, folyóiratok, napilapok megsokasodása folytán általában az első világháború után egyszeriben nagy lendülettel meginduló és szerteágazó nemzetközi érintkezés következtében tulajdonképpen mind áttekinthetlenebbé válnak s a „történelmi távlat” is hiányzik, kellő értékelésükhöz. Mégis hasznosnak mondható ez az inkább függeléknek számító utolsó fejezet, mert tájékoztatót ad. Egy-két odavetett kritikai megjegyzés azonban némileg elhamarkodottnak látszik: így pl. a „hauptmanni naturalizmustól ihletett Ady Endre” esetében. Ady költői egyénisége és ismert idegenkedése minden irodalmi műveltségtől nagyon valószínűtlenné teszik ez ihletés lehetőségét.

KRAMMER JENŐ

Fodor József Összes Versei.
(1922—1942.) Bp. Singer és Wolfner.

Az utóbbi években egyre inkább szokássá válik, hogy a költők még életükben kiadják „Ösz-

szes versei”-ket. Nem szükséges itt külön bizonyítanunk ennek hasznosságát az olvasóközönség szempontjából, amely így könyvebben jut hozzá a versekhez és át tudja tekinteni az egész költői fejlődést.

Örömmel köszöntjük Fodor József költői oeuvre-jének egybegyűjtött kiadását is. A vastok kötetet végigolvasva egy gazdag léleknek meglepően, de ugyanakkor felemelően egyirányú érdeklődését ismerhetjük meg. Szinte Ady-szerű hangon kezdődik költői működése:

*E ringató nyárban, az érc kalász
Forrásában, az óriás magok
Feszülésében, a rohanó láz
Évadjában, keljetek, új dalok!*

Teljes tudatossággal és nagy lendülettel tör előre kitűzött célja felé, mert érzi küldetését:

*Kemény, pattogzó szívem
Kohós, fült belsejében
Érett, duzzadó eszmék
Csörögnek szurtos, verő,
Izmos érés őszében...
Így mennek én dolgaim,
Termő szívem bágyasztva,
Útve, törve anyjukat,
S oly ritkák papjaid, óh, Vers!
Duzzadó, rőt, zsíros,
Magvaváráó tájakra.*

Mindig tele van mondanivalóval; érezzük a versekben a lélek ropant feszülését, magával ragadó kitöréseit, örök elégedetlenségét, amely eltölti, hogy nem képes megvalósítani mindazt, amit szeretne:

*Mert nem elég száz torok rá,
Mi kiontsa kincsedet...*

vagy

Mert úgy lázong szívem,
s már nem elég mit
adtam...

De érzi, hogy egy ember képtelen megoldani az egész feladatot, ami a Költőre vár, és látja azt is, hogy chhez a gigantikus munkához kevesen vannak.

Más is félelemmel tölti el. Végső lesz egyszer mindennek:

Hová e lázas készülődés?
Fejed körül surrognak a szelek
És furcsán intenek: hát azt hiszed, hogy
Örökké tart a nyár, a nagy hevek?

Néha egészen sötét hangot is megüt, amikor azt látja, hogy hiába minden, már nem lehet segíteni:

Im, magánosságomban, elhagyatottan.
Itten állok a dolgok végein,
Csak iszonyodom már és nem kérdezek.

Mégis büszke magatartással és dacos öntudattal áll kora forgatagai között: ő, a költő, az emelkedett ember, érzi, hogy a kiválasztottak közé tartozik:

Milyen kicsi így, szegény,
S belül be nagy vagyok én!

Mindent meg tud bocsátani a világnak, csak egyet nem: az Eszme, a Szép megtagadását és elvesztését:

Fekete, üres világ! Mi benne értelem,
Ha, mint az árnyék, elköltözik a Szép.

Fodor József Összes Versei egy emelkedett, szépség után vágyó lélek lírai megnyilatkozásainak és hangulatainak gyűjteménye. Természetesen a legújabb kor Adyn, Babitson és Juhász Gyulán nevelkedett ízlése nem mindenben

találja líráját a legmagasabbrendűek közé tartozónak, de a mondanivaló és az eszme, amely költészetét azzá teszi, ami, mindenki legnagyobb elismerését érdemli meg.

RÁTKAI LÁSZLÓ

Balanyi György, Magyar Piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Többek közreműködésével szerkesztette — (Budapest, 1942. 465 old. Szent István-Társulat).

A magyar piarista rend hazai működésének 300. évfordulóján tekintélyes és gazdag kiállítású könyvvel lepte meg a rend barátait és tisztelőit. Balanyi György 19 rendtársával és egy hálás piarista öregdiák közreműködésével megírta a XIX. és XX. századi nevesebb piaristák élet- és jellemrajzát. — Az *Elüljáróba*-n a szerkesztő magvas fejlődési korszakot nyújt a magyar piarista rend 300 éves működéséről, rámutatva a kegyes tanítórendnek a tanítás, nevelés, továbbá az irodalom és a tudományok művelése terén szerzett érdemeire. Ugyancsak itt ismerjük meg a kötet eredetét és célját. „A háromszázéves évforduló megünneplésének legmértőbb módja... minden bizonyjai rendi multunk feltárása volna.” Mivel azonban napjainkban részletes és kimerítő rendtörténetet több okból sem lehetett írni, ezért a rend vezetősége úgy döntött, hogy legalább az utolsó másfél század történetét fogja bemutatni „a kiemelkedőbb rendtagok egyéniségének és működésének” felvázolásával. És valóban helyesen járt el. A szigorúan szakszerű, tudományos szempontok és igények szerint készült rendtörténetet, elsősorban csak azok (a jórészt szakemberek) olvasták volna, akik

a korszak művelődéstörténeti állapotai és adatai iránt érdeklődnek. Míg az életrajzi forma (a mai irodalmi érdeklődés irányát tekintetbe véve) a legalkalmasabb arra, hogy szélesebb körökhöz szóljon.

A műben 36 piarista atyával ismerkedünk meg. A legkorábbiak között ott találjuk a történetíró *Bolla Mártont*, aki a reform országgyűlések idején a katedrán és az irodalom eszközeivel egyaránt dolgozott a nemzeti törekvések diadalra-juttatásáért. Mellette ki kell emelnünk *Spányik Glicérnek* és *Horváth Cirillnek* lassan legendába magasztosuló alakját. Az előbbi a latin-nyelvű történeti-pedagógiai írásaival, az utóbbi pedig a költészet és tudomány fegyvereivel igyekezett az elnyomatás idején a nemzeti öntudatot és a jobb jövő reményét a lelkekben ébrentartani. A nagy egyéniségeknek ebben a Panteónjában találkozunk még a humanista-nevelői író *Csaplár Benedekkel*, *Trautwein Jánossal*, az Oltáregylet alapítójával, *Szabóky Adolffal*, *Lévay Imrével*, a Katolikus Kör megszervezőjével, továbbá *Pivár Ignáccal*, a nemeslelkű és úttörő gyógypedagógussal és *Tóth Jánossal* a szegedkörnyéki tanyai népiskolai ügyek lelkes apostolával. Bizonyára sokan vannak még piarista öregdiákok, akik személyesen ismerhették *Vajda Gyulát*, a későbbi kolozsvári egyetemi tanárt, *Maywald*

Józsefet, a jóhírű és kiváló didaktikai érzékkel írott görög tankönyvek szerzőjét, *Pintér Kálmánt*, *Erdélyi Károlyt*, *Prónai Antalt*, *Perényi Józsefet*, a lelkes irodalombúvárokat. Rajtuk kívül az utóbbi évtizedek legnevesebb piaristái között foglalnak helyet *Czirbusz Géza* földrajztudós, egyetemi tanár, *Takáts Sándor* levéltáros, a török hódoltság avatott tollú ábrázolója, *Kőrösi Albin* hispanológus, *Laczkó Dezső* geológus, *Miskolczy István*, az anjou-magyar történeti kapcsolatok kutatója. A tisztos galéria a két utóbbi rendfőnöknek, *Hám Antalnak* és *Sebes Ferencnek*, továbbá a nagynevű szegedi főigazgatónak, *Kisparti Jánosnak* egyéniiségrajzával zárul.

A kötet érdemes munkatársai közül kiemeljük *Megyer Józsefet*, a szegedi gimnázium tanárát, aki két portréban *Kőrösinek* és *Kispartinak* bő szempontú, széles alapozású és emelkedett szemléletű jellemképét nyújtja. De valamennyi pályarajzból arról győződhetünk meg, hogy ezek a lelkes piaristák az iskolai munka mellett irodalmi alkotásokkal, társadalmi egyesületek vezetésével és szervezésével eredményes, sőt kezdeményező tevékenységet fejtettek ki. Életük a rendalapító által kitűzött kettős szerzetes-tanári eszmének, a pietas-nak és litterae-nak áldozatos szolgálása volt.

VISY JÓZSEF

ÉLET ÉS KULTURA

Színház.

IDEGEN ASSZONY. A közönség Vándor Kálmán darabjának minden előadásán megtöltötte a színházat. Kinek vagy minek szólt ez a nem mindennapi érdeklődés: a főszerepet alakító Lázár Máriának vagy magának a darabnak? A művésznőnek bizonyára, de magának a darabnak is. Helyesebben a tárgynak. Egy családos magyar férfi és egy özvegy szép szerb nő szerelme adhat olyan drámai bonyodalmat, amelyből hatásos jelenetek támadnak. A jelenetekkel nem is fukarkodik a szerző, szinte filmszerűen bontja képekre a darabot. Ezzel talán valószínűbbé teszi a történetet, mintha egyazon színre terelné állandóan a szereplőket, de a sok átrendezés alaposan megnyújtja a máskülönbén rövid művet. Maga a történet vegyes érzelmeket kelt a nézőben, főleg akkor, ha dr. Koszta szerepére gondolunk. Bár a szerző nem akarja őt megtenni sem a magyar tiszt, sem a magyar férfi megszemélyesítőjének, a darab meséje szintén mégis csak a magyarságot képviseli a szerb környezetben. Mindvégig gyenge férfinek mutatkozik, s az utolsó jelenetben is a szerb nő figyelmezteti kötelességére. Igaz, hogy akáivel szemben áll, azt ellenállhatatlannak gondolta el a szerző, s még inkább azaz tette Lázár Mária kitűnő alakítása. Akcentusa, pillantásai, kedélyének hullámzása, asszonyi primitívsege és ugyanakkor okossága sürítve érzékelte egy egész faj jellemét. A szöveg, amit mondott, nemzetközi volt, ő teremtetten meg azokat a feltételeket, hogy a fekete hegyek országának lelkét érezzük ki belőlük. Valószínű volt a szerb nő környezete is, különösen a konok öregasszony szerepében *Völcsey Rózsá*. De ezt a tőlünk idegen világot fejezte ki *Ruttkay Mária* nehezen megszólaló, egész lényével gyűlölő cselédasszonya is. *Szegedi Sz. István* jobban felmelegedhetett volna szerepében. A szerelmében vergődő férfit kissé mereven, néha érzéketlenül játszotta. *Horváth Mária* a szenvedő hitves és *Várady Szabolcs* a lázadó fiú jeleneteiben adott figyelemre méltót. *Ladányi Ferenc* a szokott könnyedséggel oldotta meg feladatát.

ÁRTATLAN VAGYOK. Henry Crozière bohózata, mely Vaszary János át-

dolgozásában került a magyar színpadokra, jól megérteti velünk, hogy mi a különbség a tragédia vagy a hozzá hasonló nagyszabású dráma és a francia szellemű vígjáték között. A Strindberg, Hauptmann, Shakespeare vagy Molière-féle dráma lehet fojtó levegőjű, tele lehet erkölcsi bukással vagy megsemmisüléssel, maga a mű mégis felemelő, tisztító hatású élmény. Crozière bohózata tulajdonképpen egy éjszakai csendháborítás története, melyben nem történik semmi, amit valakinek felróni kellene, csupán félreértések és félreérthető helyzetek sorozata a játék, mégis milyen valószínűtlenül hangzik a befejező jelenetben a hősnő ajkáról az „ártatlan vagyok”. Ettől a megállapítástól függetlenül a darab valóban szellemes és jól játszható. A színészek és a rendező fel is ismerték a kínálkozó lehetőségeket és bőségesen kiélegetették a könnyebb szórakozást kedvelő közönség igényeit. *Harcos Irén*, *Ladányi Ferenc*, *Várady Szabolcs*, *Márkus Lajos*, *Szánthó Mária* valamilyen megkapták az egyéniségüknek való szerepet és rászolgáltak az elismerésre.

IRODALMI MATINÉ. A Szegedi Városi Színház nem operettszínpad, de mégsem tűzhet műsorára annyit a klasszikusokból, amennyi a helyes izlésnevelés érdekében kívánatos lenne. Ezt a hiányt a színház matinékkai óhajtja pótolni, hogy legalább izelítő adjon az ezidőszereint előadásra nem kerülő örökéletű művekből. Az első matiné műsorán *Katona*, *Sophokles*, *Goethe*, *Racine*, *Shakespeare* és *Molière* neve szerepelt. A rendezés szerencsés kézzel válogatta össze azokat a részleteket, melyeken keresztül a drámairodalom nagyjait közelünkbe akarta hozni. *Katonát Tiborc* panasza (*Szemethy Endre*) *Sophoklest* az *Oidipus király* hírnöke (*Várady Szabolcs*) *Racinet* az *Andromache* *Hermione*—*Orestes* jelenete (*Cserna Brigitta* és *Várady Szabolcs*) *Goethét* a magános *Faust* tépelődése (*Szegedi Sz. István*) és *Shakespeare* a *Romeo és Júlia* erkélyjelenete (*Dénes Anna* és *Várady Szabolcs*) képviselte. Legnagyobb sikere a *Molière Kénytelen házasság*-ából előadott nagyobb részletnek volt, mely szinte befejezett egésznek hatott. Kü-

lönösen Bakos Gyula és Bakó László szereztek sok vidám percet a hálás közönségnek. Az egyszerű díszletezés mindig megfelelő háttérrel adott a színpadon mozgó alakoknak. De a matiné nevelőhatásának fokozására kívánatos a kísérszöveg gondosabb felolvasása vagy előadása.

Mi az igazság? Pirandello nemcsak új darabokkal gazdagította az irodalmat, hanem új drámai stílust is teremtett. Ezen a színpadon megszűnik a hagyományos drámai sablon, megszűnik minden, amihez irodalmi nevelésünk és színházlátogatásaink hozzászoktattak. A régi dráma lírai gyökereiből nőtt ki, a drámaíró jelenetekben gondolkodott, melyek maguk is kis egységek voltak a darab egészében, szellemes mondások hangzottak el, melyekből szállogéék lettek, esetleg egész monológok szakadtak ki a műből, s mint lírai költemények éltek külön életet, és főleg emberek mozogtak a színpadon, akiket jellemelnek nevezünk, és elsősorban azt vizsgáltuk, hogy a drámaíró tud-e ilyen ú. n. hús- és vér embereket teremteni. Ez volt néha a döntő a megítélésben. Ez a fajta drámaíró költő volt és erős rokonságot tartott a lírikussal.

Pirandellóban a filozófus lép a költő helyébe, aki nem jellemekben, küzdelemben, megtapadó szellemes mondatokban gondolja el a drámát, hanem tételekben, melyeknek igazolása lépésről-lépésre halad, mint egy levezetés. Itt nem számítanak sokat a jelenetek: csak az egésznek van értelme, nem fontosak az „élettől duzzadó” jellemek: az alakok csak számjegyek és képlettek a levezetésben, és a hangulat, a költészet helyett fontosabb a logika, az igazolásra váró tétel biztos levezetése. Ez a dráma lehet száraz, de nem unalmas, hiszen a pszichológia nemcsak esztétikai gyönyörrel tud, hanem logikáiról is. A pirandellói gondolati drámának is meg van a maga hideg szépsége. Fánaszt, munkát ad, de többet ér, mint egy azonnal áttekinthető, problémátlan, megjátszott modern színpadi képsoport.

Pirandello drámájában új az is, hogy belekapcsolja a játékba magát a nézőt is. Tapasztalhattuk ezt a *Mi az igaz-*

ság? előadásán is. Mi is együtt izgultunk és tévováztunk a szereplőkkel, a kisváros kíváncsi alakjaival. Nem látunk bele a szerző kártyáiba az első jelenetek után, de még később sem látjuk előre, hogy mit várhatunk a kifejelettől. Mi is folyton tévedtünk az igazság körül, s magunkon tapasztalhattuk azt, amiről az író meg akar győzni: szomorú az igazság sorsa az emberek között.

Ez is egy fajta emberbrázolás, de nem az Othellók, a Tartuffe-ök világa, hanem az egész ember megragadása. Mintha azt mondaná a szerző: Amit ti az igazságnak mondotok, az csak a ti igazságotok! Ismerjétek meg magatokat! — Azt aztán ránk bizza Pirandello, hogy mit gondoljunk a darabjáról. Ő maga nem nevezi művét sem tragédiának, sem komédiának, hanem parabolának: példázatnak, melynek tanulsága is van. Aki a *Mi az igazság?* tanulságán nevetni tud, az nevesen, de aki mélyebben néz ebbe a parabolába, az magábaszáll.

A darab a rendezőtől és a szereplőktől mindenre kiterjedő gondos és fegyelmezett munkát kívánt. A színház meg is felelt ennek a kívánalomnak. *Ladányi* Ferenc és *Völcsy* Rózsi a két főszerepben valami mást adtak, mint eddigi alakításaikban: rajtuk ismerhetjük meg a pirandellói embert, akit folyton körülcíkáznak a kérdés: örült vagy nem örült? *Both* Béla érdeme nemcsak a kitűnő rendezés, hanem a pirandellói relativista világnézés tolmácsolása is *Laudisi* szerepében. Az igazság körül vitázó kisvárosi társadalmát *Szegedi* Sz. István, *Horváth* Mária, *Szánthó* Mária, *Bakos* Gyula és *Szemethy* Endre figurái tették valóságúvá. Külön megemlíkezhetünk *Ladányi* és *Szegedi* kifejező maszkjáról is.

Magyar színpadon a darab Szegeden mutatkozott be először *Fáy* E. Béla fordításában. Az alkalom jelentőségére a játék megkezdése előtt *Koltay-Kastner* Jenő egyetemi tanár hívta fel a figyelmet. Előadása méltó bemutatása volt a nagy olasz drámaírónak, és kitűnő bevezetés abba a külön világba, amit a pirandellói dráma jelent.

Zenei életünk.

Rendkívüli jelentőséggel bír, hogy a SZEGEDI FILHARMÓNIKUS EGYESÜLET zenekara olyan nagy teljesítményekre is vállalkozhatik, mint amelyekkel harmadik bérleti hangversenyén közönségünket meglepte. Kodály Zoltán Te Deuma hangzott el ezen a hangversenyen és Beethoven IX. szimfóniája. A vendégszereplő Budapesti Kórus nemcsak ebben a két műben remekelt, hanem előadta Kodálynak Jézus és a kufárok c. a capella kórusművét is. Ez a kiváló budapesti karegyüttes, amely csak nemrég alakult meg az egykori Palestrina-kórusból és Bárdos Lajos Szt. Cecilia-kórusából, magán hordja még a kezdet nehézségeinek nyomait. Összetétele kissé egyenlőtlen, és talán ez is oka lehetett, hogy a „Jézus és a kufárok“-at — már hallottuk Szegeden szebben is énekelni. Kétségtelen, hogy Kodály kórusai, sem a Te Deum, sem a Jézus és a kufárok, sem a Molnár Anna, de még azok a látszólag egyszerűbb kórusművek sem, amelyeket legutóbb Szógi Endre kiváló kamaragyűjtése előadott, nem tartoznak a legkönnyebb művek közé. Rendkívül kényes szólambelépések, a szólammegosztásoknak bonyolult fajtái bizony próbára teszik a legkiválóbb kórusokat is. Tévedés azt gondolni, hogy modern kórusművészetünk minden tekintetben megelégszik a diatónikus szólamvezetéssel. Épen Kodálynak ez a koncert-kórusa, amelyben Jézusnak mély fülhábórodását rajzolja a magyar kórusművészetnek az utólráhetetlen mestere, világosan igazolja, hogy a mi mai magyar muzsikánktól a kromatika sem áll túlságosan messze. Kár, hogy a „rablók“ szónak meg-megismétlődései nem sikerültek tökéletesen, — ezt mintha a Főiskolai Énekkar jobban énekelte volna, — nem szólva arról, hogy ez a szóismétlés épen a mű vége felé megmásmítja a szöveg összértelmét, — ami különben kontrapunktikus művek szövegismétlődésénél elég gyakori. A Főiskolai Énekkar, amely ezt a kompozíciót annakidején másodikként énekelte az országban, sok tekintetben többet hozott ki ebből a hallatlanul nehéz műből! Annál pompásabban énekelte azonban a Budapesti Kórus Kodály Te Deumát! Sajnáljuk, hogy Bárdos Lajost, a modern magyar kórusmuzsikának e kiváló előharcosát és interpretátorát, aki mint szerző is legkiválóbbjaink közé tarto-

zik, betegsége megakadályozta abban, hogy Szegedre jöhessen és kórusát maga vezényelhesse hangversenyünkön. Amikor szívből kívánjuk, hogy a szegedi közönségnek minél előbb legyen alkalma öt egy szegedi hangverseny keretében abban a telkes és forró ünneplésben részesíteni, amellyel most hiába várta, meg kell állapítanunk, hogy helyettese, a fiatal és tehetséges dirigens és zeneszerző, Péter József, ugyancsak megállta helyét. Meglátszott vezénylő munkáján a tudás, az átélés, mindenestre a legnagyobb reményekre jogosító Kodály Te Deuma pedig oly fényben tündöklött, hogy mindnyájunkat megrázott nemcsak a mű fensége, hanem annak a felismerésnek boldogító tudata is, hogy ime az utolsó évtizedeknek világviszonylatban is legmonumentálisabb, legmélyebb, legfilozófikusabb remekét olyan szerző komponálta meg, akit magunkénak mondhatunk! Mert nem hiába állt hangversenyünk műsorán Kodály Te Deuma Beethoven kilencedik szimfóniája mellett! Ép olyan mélyen örök emberi, ép olyan monumentális megnyilatkozása és egyenesen földöntúli vallomása egy magyar embernek, mint a IX. szimfónia a nagy német mester legpompásabb világnézetű kinyilatkoztatása. Kodály Te Deumában benne van az egész kereszténység, sőt az egész katolikum, és a mellett izig-vérig magyar. Érdekes, hogy épen ott éreztük legmagyarabbnak, ahol a gregorián korálist idézi, — persze azért, mert a magyar dal és a gregorián ének között hangnemi, stílusbeli rokonság áll fent. Ilyen művet, mint Kodály Te Deuma, csak pozitív világnézet alapján állva lehet írni. Ennek a muzsikának férfias keménysége, amely pl. a Krisztus-vér említésekor (qui nos pretioso sanguine redemisti) szinte a hagyományos templomi kórusstílus romantikájába is át tud csapni, egy mélyen vallásos és hitvallóan hívő lélek mélységéből tör elő. Hogy Kodály „vallásos költő“ a szó legszorosabb értelmében, ennek végső magyarázatát abban is láthatjuk, hogy Nagyszombatban mint diák a templomi énekkar tagjaként szívta magába azt a templomi levegőt, amelyben az ilyen Te Deumok születhetnek meg! Ráskay Gizella finom szopránzólója, Solymossy Margit kevés szerephez jutó altzólamma, Littassy Györgynek kissé merész basszusa és a mi szegedi Kertész Lajo-

sunk csengő és művészies tenorszólója valóban betetőzték a Kodály-Te Deum monumentalitását!

Ugyanezen a filharmónikus hangversenyen végül Fricsay Ferenc, a zenekar igazgató-karnagya, megint csak bámulatba ejtett nagy tudásával, — az egész IX. szimfóniát kívülről dirigálta. Az énekkarnak is, meg a zenekarnak is dicséretére válik, hogy jól alkalmazkodott dirigálásához. A fúvósokon meglátszott a nagyon gondos előkészítés, mint ahogyan ilyen nagy művek bemutatásánál nem szabad takarékoskodni az összpórákkal sem. Sokat, nagy erőfeszítésekkel készülni nem szégyen! Különben a IX. szimfónia egész előadásán mindig végig kell vonulnia Beethoven eredeti elgondolásának, hogy t. i. miképpen közeledik lassan a hangszer-musika az éneklő hang jellegéhez és miképpen változik át szinte észrevétel nélkül a hangszeres zene énekkari muzsikává. Fricsay művészi lelke teljesen átélte ezt a zenei problémát és ki is tudta fejeztetni zenekarával és éneke-seivel.

A filharmónikus hangversenyt — az eredetileg tervezett Bárdos-féle zeneesztétikai előadás helyében, — a mi legkiválóbb szegedi muzsikusk-művésznünk és zeneszerzőnk, Antos Kálmán vezette be nagyon körültekintő és színvonalas előadással. Ő mutatta be azután a „Kölner Kammertrio für alte Musik“ zenetörténeti szempontból is érdekes hangversenye előtt a szereplő Karl Hermann Pillney-t, a jeles csembalo-művészt, Reinhard Fritzsche-t, a valóban egészen rendkívüli művészieséggel játszó fuvolavirtuózt és Karl M. Schwamberger-t, a trióhangversenyen szereplő harmadik művészt, aki a barokk-kornak egyik érdekes és meglehangú hangszerén, a gordonkaszerű viola da gambán bizonyult nagy művésznek. Ezen a hangversenyen is, amelyen többek között Nagy Frigyesnek egy szellemes fuvolaszonátáját ismertük meg, igazán izig-vérig valódi muzsikát kaptunk! Csodálatos volt a nürnbergi Neupert-csembalo érces és légies hangjának szóló- és kísérőszerepét átélve Leclair, Bach, Händel és Rameau grációzkodó dallamait hallgatni, és közben visszaálmodni azt a „régii szép időt“, amikor még az emberek ilyen muzsikában találták gyönyörűségüket! Csupa derű, tisztaság, fény, pompa, szellemesség és kedély! Főleg pedig csupa stílus, minden tárgy- és hangszereszerű, semmi túlzás, semmi álpáthoz!

A kiemelkedőbb hangversenyek közül meg kell még említenünk *Ditrói Csiby József zongoraestjét*, amelyen Beethoven-, Dohnányi-, Debussy- és Liszt-művek hangzottak el igen jó interpretálásában.

Ugyancsak kivételes jelentőségű volt az OLASZ KULTÚRINTÉZET által rendezett hárfa-zongora-hangverseny is. Liana Pasquiali Cortese hárfaművésznő a régi és modern hárfairóadalomnak főleg olasz remekeiből mutatott be pompás darabokat igen finom, stílusos, meleg átéléssel és jó technikával. De nem maradt el mögötte a másik olasz művésznő sem, Miriam Donadoni, aki nagy tanultsággal, férfias, kemény és határozott intonálással játszotta nívós műsorát.

Hangversenyeink közül a legkiemelkedőbb WILLEM MENGELBERG-nek, a világhírű holland karmesternek vendégszereplése volt. A szegedi filharmóniában vezényelte Beethovennek három halhatatlan művét. Iskolapéldája volt ez a vezénylési mód annak, hogy mennyi finomságot, meglepően új vonást lehet kibányászni még olyan művekből is, amelyeknek vezénylését a legtöbbször rendkívüli tehetségu dirigens már nem szokta műsorába felvenni, mert azt hiszi, hogy annál sokkal különb nagyszerű megnyilatkozásokban kell megmutatnia tudását. Megvalljuk, hogy mi is szívesebben hallgattunk volna valamely kevésbé ismert művet, amikor Mengelberg lép filharmóniánk élére, talán inkább valami újdonságot, vagy esetleg egy Mahler-, Bruckner- vagy Csajkovszki-szimfóniát. De hát Mengelberg kétségteleül Beethoven-specialista! Ahogyan az Eroicának minden részében tartogatott számunkra valami kis meglepetést, akár egy érdekes ritenuto, vagy jellemző hangsúly formájában, ahogyan magas kora ellenére is fiatalos hévvel nyúlt bele zenekarának szólamtömkelegébe, hogy abból valami megrendítő zenei élményt csaljon elő, ez mindenesetre páratlan művészi tudásra vall. Amint az elhangzott bevezetőben Maklári Lajos dr. piarista tanár is kiemelte, Mengelbergnek erőssége zenepedagógiájában rejlik, azaz igen gondos előkészítő munkájában. Mi nem vagyunk ugyan hívei annak a divatos karmestersodálatnak, amely nagyon emlékeztet a sportbajnokok nimbuszára, és azért nem is gondoljuk, hogy egy nagy karmester csodákat is tudjon művelni. Bármennyire méltányoljuk a filharmóniának nagyszerű teljesítményeit, ezúttal meg

kell állapítanunk, hogy a hangverseny nem volt egészen tökéletes. A gondosabb előmunkálatot, úgy látszik, már a vendégkarnagy megérkezése előtt el kellene kezdeni! Kár, hogy a vonósok együttes játéka nem tudta a kezdéseknél azonnal követni a dirigens általi megadott tempót, kár hogy a kürtök egy kétségtelenül igen kényes helyen ingadoztak és különösen az oboa játéka nem volt a pianissimókban elég finom. Általában az egész zenekaron észre lehetett venni az elfogódottságot, mindenki félt attól, hogy saját szolamát túlságosan előtérbe helyezze, mert hátha nem felel meg a nagy karmester intencióinak. Ez a félelem valahogyan

átragadt a közönségre is, „drukkoltunk“ a zenekarnak. Talán ezért nem éreztük az Egmont-nyitányt most eléggé erőteljesnek. Az erő és bátorság mindenütt hiányzott! A szolamok vezetőpultjainak ilyenkor vállalniok kell a felelősséget... Az Esz-dúr zongoraversenyt Dániel Ernő zongoraművész játszotta előkelő lendülettel és csillogó művészettel. Kívánatos volna, hogy az ilyen impozáns hangversenyekre elsőrendű hangversenyzongora álljon rendelkezésre, — éspedig kifogástalanul és tisztán meghangolva! A zongora hamis cseréphantja nagyon zavarta a hangverseny ünnepi hangulatát!

K. I.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 ÁPRILIS

II. ÉVF. 4. SZÁM.

Az európai ember szülőföldjén

AHELLESPONTOS csendes vizén halad a hajónk. A szomorú sorsú királyleányról elnevezett „tenger“ olyan, mint egy folyó: szűkre szabják határait a Dardanellák. A dombos, de mégis egyhangú partoknak csak a reggeli napfény ad némi érdekességet, és én izgatottan szemlélődöm, lesem a part kanyarulatait, a feltűnedező régi bástyákat, nézem az alig mozduló vizet. Soha ezelőtt nem jártam erre, mégis mennyire ismerős ez a táj, hányféleképpen vésődött ennek a tengerszorosnak a neve az emlékezetembe! Először Hellének a neve jut eszembe, meg a gyermekkori olvasmány a mostohájuk elől menekülő testvérekről. És a halványszínű pompéji képre gondolok: a víz fölött lebegő kos hátán ül Phrixos és jobbát nyújtja a hullámokba merülő Helle felé. Körülöttük három delfin játszadozik. Az ázsiai parton Abydos fehér házai tűnnek fel s a két gyermek bájos története helyébe más emlékek lépnek. Itt úszta át a tengert Leander, hogy a szembenfekvő Sestosba juthasson kedveséhez, Heróhoz. Itt kelt át Európába Xerxes serege, erre vezetett Nagy Sándor útja, innen támadták meg a görög császárságot az ozmán törökök és itt úszta át a Hellespontost Byron is, nem valami modern Hero kedvéért, hanem csak virtusból, mert kételkedett Leander vállalkozásában. Addig nem hitte, míg meg nem próbálta. A különc költő talán ezzel a teljesítményével jutott be először az egykori magyar újságok hírvivőjébe. Tehát nyujt eleget ez a keskeny viziút is, s a monda és a történelem jelenetei keverednek bennem, míg a sárga partvonulatokat figyelem.

Közben hajónk a szoros torkolatához közeledik. Jobbról néhány elhagyott erőd rőt, kerek bástyája látszik s aztán kiérünk a trák tengerre. Néhány delfin is megjelenik a közelben és egy darabon kísérik a hajót. Felbuknak meg elmerülnek, játékosan halad a csoport. Hellére és a pompéji falfestményre emlékeztetnek még egyszer. Mi most a hajó baloldalára gyűlünk, mert az ázsiai parttól búcsúzunk. Nézzük a távolodó halmokat, amíg lehet. Hiszen búcsúzól még valamit szán nekünk ez a csodás múltú vidék. Ott egy kis folyó torkolata. Az a Skamander, távolabb egy sziget, az Tenedos és a kettő között Hisszarlik falu házai fölött a dombon Trója romjai. Mindez távol van tőlünk, részleteket nem vehetünk ki, a

látvány mégis elbűvölő és a *genius loci* sem marad néma. Hiszen itt ezen a vizen szálltak a part felé a görbeorrú görög hajók, ott a fövényen léptek partra az Ilias hősei, s innen indult el házi isteneivel új hazába Aeneas. Innen a tengerről ők is csak így láthaták ezt a tájat, hiszen a víz semmit, a part keveset változtatott, csak Trója tornyai hiányoznak a láthatár széléről.

Mikor elmosódnak a partok, csak akkor figyelünk új környezeteinkre. Előttünk az Archipelagos világa: tenger és szigetek. A kopár Imbros és az olajfás Lemnos között hajózunk, a távolban lebeg Samotrake 1600 méteres sziklája, és körülöttünk a görög tenger, melyről azt mondja Taine, hogy fényes és kék, mint egy selyem-tunika, és belőle márvány tagok gyanánt nyulnak ki a szigetek.

Görögországról beszélgetünk, hiszen oda készülünk s ez a tenger számunkra az első görög benyomás. Legszebben Petőfi és Arany írták a szívünkbe ennek a világnak a képét, pedig ezt a tengert és ezeket a szigeteket sohasem látta sem a *Homér és Osszián*, sem az *Ősszel* költője. Igaz, hogy ők olvasták, sőt újra meg újra olvasták Homeroszt, amit mi már csak gyér szemelvényekben vagy inkább csak a Petőfihez és Aranyhoz hasonló nagyokon keresztül ismerünk. Felzsonganak bennem a két magyar költő gyönyörű sorai s próbálok alkalmazni őket az előttem elvonuló képekre. A *déli sugár aranyát* érzem, a *tengeri szőke habokat* látom, de a *zöld szigetek* egyelőre nem jelentkeznek, csak a *kék fátyol* lebeg a szétszórt szigetek messze kopár bércfokán. A két költő a görög földrajzban talán tévedhetett, de a görög föld lélekrajzában nem, Homér *földi* világa jól benne van abban a néhány strófában.

Az ebédnél az asztalunkhoz egy görög utas ül mellénk negyediknek. Hazai újságok vannak nála s mi szoktathatjuk a szemünket a mai élet görög szavaihoz, melyekkel majd meg kell barátkoznunk. Az első percekben komikusan hat, hogy görög szöveg között hirdetik a Schmoll pasztát, a Bayer aszpirint, a Philips rádiót, a Vim mosószeret és a különféle autómárkákat. De most ébredünk rá arra, hogy az a világ, amely nekünk csak „elomló rom“, néhány millió embernek még romjaiban is mindennapi élet.

Késő délután érünk Athos alá. Már homályban áll a 2000 méter magas hegyfok keleti oldala, ahol a sziklákhöz símuló kolostorok sorai néznek a magányból a tengerre. Ez a Hagion Oros, a Szent Hegy, melynek szerzetes-köztársasága egy külön világ, ahol megállították az időt. Legalább is egy dologban igen. Templomaikat, képeiket, szobraikat ma is ugyanúgy készítik a szerzetesek, mint ezer évvel ezelőtt az alapításkor, a bizánci császárság virágzásának idején, s amit mi bizánci művészet címén a multba helyezünk, az itt formában, anyagban, szellemben még ma is él. Aki belép ebbe a furcsa országba, Bizáncban érezheti magát. Különös, hogy évszázadok alatt egyetlen igazi művészegyéniség sem akadt a félsziget lakói között. Valóban megmerevedett világ.

Mire a Chalkidike-félsziget második nyúlványa alá érünk, ránk borult az éj. Csak sötét tömegek meredeznek a part felől és éles vonalat rajzolnak a még mindig kéknek látszó égre.

Ezen a napon nem láttunk egyebet, csak tengert és távol el-lebegő szigeteket, mégis úgy éreztük, hogy görög „földön“ jártunk. Minden felbukkanó sziget, minden csobogó hullám a multat idézte nekünk. Izgalommal vártuk hát a pillanatot, amikor valóban a klaszszikus földre lépünk. Tudtuk, hogy ez a pillanat nem holnap fog elkövetkezni, amikor Szaloniki kikötőjében vet horgonyt a hajónk. Azt már előre is csak Görögország kapujának tekintettük, mely még inkább a Balkánhoz tartozik. S ez a szó: Balkán, az itthon megszokott értelemben csengett a fülünkben.

Másnap reggel egy modern város előtt ébredtünk. Fehéren húzódott előttünk a kikötő és a parti sétány házsora, szinte csupa új épület, de a betorkoló utcák és a domboldal nyaralói is ugyanilyen jellegűek. Ennek a városnak csak a neve emlékeztet az egykori Thessalonikére, mely Szent Pál leveleiben szerepel. Az apostol szerette ezt a várost, szívesen időzött lakosai körében, fájdalommal vett tőlük búcsút, örömeinek és dicsőségének nevezte őket. Innen messziről semmi sem emlékeztet az apostoli időkre, nincs a városnak sem ógörög, sem római, de még csak exotikus jellege sem. Az ötév százados török uralom sem látszik rajta, mert a felszabadulás után az összes minaretet lebontották. Még csak mutatóba sem hagytak, még annyit sem, amennyi nálunk megmaradt Pécsen és Egerben. Érthető, hogy ők mindentől szabadulni akartak. ami török.

A kikötő végén egy zömök fehér torony áll, szinte párja az isztanbulinak, a galatai toronynak. Úgy is van. Azt a genovaiak, ezt a velencések építették. Büszkéek rá a szalonikiiek, hiszen ez nem Kelethez, hanem Nyugathoz kapcsolja őket.

Partra szállunk és az egyik bank felé tartunk, hogy felvegyük az előre átutalt görög pénzünket. A bank azonban nem elégszik meg a csekkkel, hanem az útlevelet is kéri. Az útlevelet viszont a kikötőben visszatartották, és nem is adják ki, amíg a város területén tartózkodunk. Tehát sem pénz, sem útlevél. A nehéz helyzetből egy készséges görög polgár segít ki, és mégis csak megkapjuk az útlevelünket is, meg a pénzünket is. Ennek az örömeire mindjárt áldomásra ülünk le a tengerparton a Poseidonhoz címzett vendéglőben. Úgy is kimelegedtünk és csak most az izgalom elmúltával vesszük észre, hogy legalább negyvenfokos hőségben kell a várost bejárnunk.

A város főútján, az Egnatiá-n haladunk. Itt volt a főállomása annak a kereskedelmi útnak, melyet a rómaiak Athén és Bizánc között építettek. Sehol egy fa, tehát a házak árnyékában keresünk némi menedéket a hőség ellen. Így sem bírók ki, ha nem volna minden sarkon egy-egy limonádés bódé. Hosszú üvegtubusokban állnak a sárga, fehér, zöld, piros színű szörpök. Egy drachmáért, azaz néhány fillérért adják a szódás hűsítőket, de meg is állunk majdnem mindegyik előtt. Így érünk el Galerius diadalívéig. Római emlék, de micsoda állapotban! Csak két íve áll, attikája leomlott, tetején aszú füvet lenget a forró légáramlat. Oldalát sűrűn borítják a domborművek. De mintha sós víz marta volna évszázadok óta a márványlapokat, csak elmosódó romjai maradtak meg a moz-

galmas jeleneteknek. Ma már csak egy láb, egy arcél, egy mozdulat él azokból az ábrázolásokból, melyek a római császár hadjáratait lettek volna hivatva az utókor emlékezetébe idézni. De ha ezek a kölapok már nem is hirdetnek történelmi tényeket, még mindig tartalmaznak örök emberi dolgokat. Művészetük mindmáig él.

A diadalív közelében van a város egy másik római emléke, a Szent György-templom. Kerek épület, olyan mint a római magyarok temploma, a Santo Stefano Rotondo. Nemcsak az épület alakja és a keskeny cserépszerű téglák emlékeztetnek a római világra, hanem még a templom környezete is. Fák között kertben áll az épület, és a földön szanaszét leomlott oszlopok faragott kövei, mint a római műemlékek körül. Csak a lebontott minaret maradványa nem illik bele a „római“ környezetbe, s nincs mellette campanile. A templom kis harangja egy fa ágára van akasztva.

Visszafordulunk a város középpontja felé, ahol majdnem minden épület új, sőt üres telkek is akadnak. Ide csapott be a legtöbb gránát, mikor 1918-ban a központi hatalmak csapatai a várost, az antant-sereg gyülekező helyét, ostromolták. Legtöbbet Szent Demeter temploma szenvedett. Még ma is mennyezet és tetőzet nélkül merednek falai az égre. Az értékes mozaikokat fatáblák védik az időjárás rongálásaitól, a templom körül pedig egy egész kőfaragó műhely dolgozik az elpusztult oszlopok és darabok újrafaragásán.

A város utcáit járva feltűnnek a nagy borraktárak. Betérünk az egyikbe, hadd fogyjanak a Pallas Athene és Poseidon képével ékesített drachmáink. Borkóstolót rendezünk. A gyantás borok különös ízűek, sűrűnek találjuk őket, s mintha tömjént oldottak volna föl bennük. De a *samosi* nagyon ízlik. Nem adnók érte a mi tokaji aszunkat, de zamatok ebben is játszanak.

Még a törökös óvárosba kellene elnézni, de a hőség nem enged mozdulni. Visszamenekülünk a hajónkra, ott egy kis tengeri szellő mindig lebeg az árnyékos oldalon. Onnan nézünk vissza a városra, mely fehér és forró, és ezekben a koradélutáni órákban még melegebb, mint délelőtt volt. Táncol a levegő a hajónk körül, s ezen a vibráló függönyön hullámszik a város képe is. Azt hihetné az ember, hogy valami furcsa délibáb úz vele játékot, mely ez egyszer elfelejtette feje tetejére állítani a tárgyakat. De a környezet figyelmeztet, hogy nem a Hortobágy tündérei játszanak velünk. Hajókürt bűg a közelben és az emelődaruk gépei kegyetlenül kattan.

Mint szerettük volna, ha idejében indul tovább a hajónk, hogy legalább valamit láthassunk az Olymposból is. De ez a szerencse nem ért bennünket és éjszaka húztunk el az istenek hegye alatt. Reggel már a Volói-öböl csendes vizén jártunk. Nem vettük észre, hogy mikor haladt át a hajó a szűk bejáraton, s most első benyomásunk az volt, hogy egy tó vizére kerültünk. Köröskörül szárazföld, előttünk egy hatalmas hegy lábánál meghúzódó városka. Rivát és Cattarót emlegetjük, de az olajfaerdők ezüstje más hangulatot teremt az előttünk kibontakozó képen. A víz csendes és benne tükrözik nemcsak Volo, hanem a város mögött hirtelen felszökő Pelion is. Nem kopár hegy, mint az eddigiék. Lábánál olajfaligetek,

feljebb élénkebb zöld foltok, nyaralók, sőt három község is 600—800 méter magasságban. A városkában nincs néznivaló, de a hegyre érdemes volna feljutni. Egyik utitársam talál egy angolul beszélő autóst, azzal megalkuszunk, és indulunk ki a városból.

Eleinte gyömölcsösök és olajfák közt halad az út. Aztán emelkedni kezdünk. Az olajfák egy darabig még követnek, majd elmaradnak. Innen felülről olyan a sok egybefolyó ezüstös lomb, mint valami hamvas-opálás tenger. Sziklás, kopár részek következnek, aztán újra fák közé jutunk: ciprusok és hatalmas platánok fogadnak. Vagy kilencszáz méter magasan járunk, mikor megáll a vezető.

A lenti forráságból itt nincs semmi. Egy nyaralótelepen vagyunk. A házakra óriás platánok árnyéka borul és a lejtős utakon mindenfelé források, patakok vize zuhog lefelé. Egy árnyékos terrasra megyünk, hogy élvezzük a kilátást. Alattunk van a kerek öböl, melynek kék vizét zöldfoltos szürke hegyek zárják körül. Balra az alacsony hegyek fölött kilátunk a Sporádok világába: arrafelé a tenger egy sziklával behintett kék mező. Jobbra síkság bontakozik ki. Az a „thessáli virulmány“ és a „gyönyörű Larissa“, Görögország alföldje és gabonáskertje. Sokáig nézzük ezt a szépen megkomponált tájat, hiszen ennél szebb természeti képet aligha fogunk látni ezen az úton. Sofőrünk is beszédessé válik és kérdezgetni kezdjük a régi görögökről. Többet tud-e vajjon az őseiről, akikről az egész világ beszél, mint a mi alföldi parasztunk Árpád vagy Szent István magyarjairól. Hogy az Ilias szövegét nem értette, azon nem csodálkoztunk, de azon mulattunk, hogy Homeros nevét sem klasszikus, sem újjörög alakjában nem ismerte. Pedig angolul beszélt.

Azonban búcsúznunk kellett a tájtól. Még elvizsgálódunk dél felé Attika irányába. Arra visz az útunk: holnap meglátjuk az Akropolist. Csendesen halad velünk lefelé az autó, még utoljára körülnézünk minden kínálkozó helyen. A platánokon pedig millió kabóca kezdi meg egyhangú hangversenyét.

Valamikor hajnalban jártunk Sunion alatt, de nem sikerült felébrednünk, csak Piraeus előtt. Megállunk a kikötő bejáratánál és várjuk a pilótát. A kikötőben ugyancsak „telt ház“ fogad; kisebb-nagyobb hajók állnak egymás mellett. Az árbocok tömege olyan, mint egy lombtalan erdő, és a lombtalan erdő egy részén át megpillantom az Akropolist. Mi a hajókémények füstjében állunk, de ott bent Athénben süt a nap, és megvilágítja a Parthenont. A mélyen fekvő városból semmi sem látszik, s a hegy díszje olyan, mintha lebegne a levegőben.

A Quirinale helyét egy német és egy szovjet gőzös közt jelölik ki. Most nem is nagyon ügyelünk e furcsa szomszédságra, mert az a fontos, hogy minél előbb a városban legyünk. A programot a gyorsvasúton beszéljük meg. Először a múzeummal végzünk, aztán következik az Akropolis és környéke. Időnk nincsen sok, és ezért úgy határozunk, hogy csak az ismerősöket keressük fel. Hiszen Athénbe *haza jöttünk*, elsősorban azt az Athént akarjuk látni, amellyel már évtizedek óta lelki kapcsolatunk van.

Már jóval a múzeum előtt leszállunk, gyalog megyünk, hogy találkozhatnánk athéniakkal is, helyesebben görögökkel. Nem azokkal, akik olyan ruhában járnak, mint mi, hanem azokkal a fehér-feketeruhás parasztokkal, akik Thessalia, Attika vagy a Peloponnésos falvaiból vetődnek ide és még ma is a görög szobrok arcvonásait viselik. Fekete, szinte magyaros mellényke van rajtuk és borjúszerű inget viselnek, de ez az ing derékon alul skótosan szoknyává terebélyesedik és fehér harisnyában folytatódik. Legkevésbé emlékeztet a mi népünk viseletére a feketebőbités cipellő és a hosszúbojtú sapka. Mintha valamennyien korcsmárosok lennének.

Feltűnik, hogy itt is milyen sok az új ház. Tiszták, gondozottak, fehérek, mintha valamennyi tíz éven belül épült volna. Valamiképen így is van. Hiszen az a sokszázezer görög, akiket Törökországból áttelepítettek, majdnem mind idejött s Athén meg Piraeus lakosságát egyszerre megduzzasztotta. Ennyire frissen épült nagyvárosban még sohasem jártam.

A múzeumban először a mykeni kultúra emlékei állítanak meg, primitív, de utánozhatatlan finom ékszerek, arany poharak, halotti maszkok. A síremlékek termében sokáig elnézem Hegeso bájos emlékét, és Babits versét próbálom összeszedettni emlékezetemben. Márványurnákon lehelletfinomságú mesterműveket nézgetek. Vázák következnek, majd bronzok és újra márványok. Milliőkat érő kincsek mellett megyek el, mégis csalódással járom a termeket: hát ez volna a görög nemzeti múzeum? Ez a jórészen ismeretlen törmelékek gyűjteménye? Nyilván ez, hiszen a javát már láttam a British Museumban, ahol több remek van néhány terembe összegyűjtve, mint itt Athénben együttvéve. Aztán láttam Párizs, Itália és Németország múzeumainak féltett görög kincseit. Olyan gazdag volt a görög világ, hogy mindenkinek jutott belőle. S ha Athénben a görög szellemmel igazán akarok találkozni, akkor azt nem ezekben a termekben kell keresnem, hanem fent az Akropolison.

Villamosra szállunk. Így nemcsak gyorsabban ott vagyunk, hanem még körül is kerüljük az Akropolist, észak, kelet és dél felől láthatjuk, körüljárhatjuk, mint a szobrokat szokás. Útunk az állami könyvtár, az egyetem és az akadémia mellett visz el. A múzeummal együtt valamennyi klasszikus homlokzatú épület. Fehérek, de színezettek is. Élénk színekkel kifestett frizükkel nehezen tudunk megbarátkozni, pedig valamikor ilyen volt minden görög templom, sőt a szobrok is színekben pompáztak. Nekünk a görög művészet elsősorban a csupaszmárvány szépségét jelenti. Pedig a régi Athén nem a hófehér ragyogás, hanem a színes homlokzatok és kifestett szobrok városának kell elképzelnünk.

Szétterülő agavék és cserjék közt vágott úton megindulunk a Propylaeák felé. Az az érzésünk, mintha valóban templomba mennénk, szinte csodálkozunk, hogy itt is jegyet kell váltanunk. Aztán lépcsőkön haladunk fölfelé, ugyanazokon, melyeken a panathenaeák haladtak Perikles korában. Megállunk a felső csarnokban. A nap élesen süt, de az érett márvány nem vakít, keménynek sem látszik. Nem sietünk beljebb, még nem akarjuk a többi szépséget látni, hi-

szen már ez is annyi, hogy nem feledhetjük el. Megfordulunk és a távolban megpillantjuk a tengert, balra pedig egy sziklán előreszökve a kis Nike-templomot. Mi néznivaló van egy ion oszlopon, nem vizsgáljuk, de órákig el tudnánk gyönyörködni abban a néhányban, mely a győzelem istennőjének kis templomát díszíti.

Kilépünk a Propylaeák alól, s egyszerre előttünk áll a Parthenon, az Erechtheion és az egész térség teleszórva márványdarabokkal. Csak nézünk, bolygunk a téren. Kár itt beszélni, ezt az órát arra fordítjuk, hogy feledhetetlenül a szívünkbe zárjuk azt, ami romjaiban is utolérhetetlen. Hozzáérünk a szent kövekhez és most értjük meg költőnk szavait: „Hellasnak kincse egy elomló rom“. Ó, ha nekünk ilyen kincsünk volna! Ha mi is így bolyonghatnánk az esztergomi Várhegyen, vagy Fehérváron Szent István bazilikájának fent álló és nem szétdőlt falai között! A görögnek ezen kívül van még Delphije, Olympiája, Argolisa, Aeginája, s mi maradt nekünk azokból az első századokból, amikor „igazán magyar volt a magyar“?

Járkálók fel és alá a Parthenon oszlopai között. Nem győzők betelni velük, szebbek, mint egész modern szobrászatunk. Elnézegetem a Pheidias-féle friz itthagyt darabjait. Ezekon az arcokon nincs semmi az első görög szobrok mosolyából. Csendesén maguk elé merengenek, mélabúsak, szomorúak. Csak az istenek arca derűsebb, vagy inkább csak gondtalanabb. Ez nem a homerosi világ. Az emberek arckifejezésében legalább is nem.

Aztán a falak meg az oszlopok szörnyű sebeit nézem. Nem az idő vasfogának a munkája ez a sok törés, hanem az emberi barbárságé. Az ókori ember legnagyobb szerűbb alkotásának kellett a legtöbbet szenvednie. Először keresztény templom lett belőle, a pogány szűz szentélyéből, az Isten Anyja temploma. Ekkor a templom ékei még nem szenvedtek kárt. De aztán erőd lett az Akropolisból. Otromba tornyot építettek a Propylaeák oszlopai elé, majd jöttek a törökök és mecsetté alakították át a Parthenont. Minaretet is emeltek melléje.

1687-ben a velenceiek ostromolták az Akropolist. Egyik ágyugolyó a Parthenonban elhelyezett puszkaporos kamrába csapott. Ekkor pusztult el a templom teteje, akkor dőltek ki a szentély oldalai. Aztán elmúltak a háborús idők és verebek vertek tanyát a görögség szent hegyén. Egy egész városrész keletkezett az Akropolison, beépítették házakkal, kunyhókkal úgy, mint Diocletianus palotáját Spalatóban. Görögország talpraállítása tette ismét nemzeti szenthellyé az Akropolist.

Körüljáróm a hegy peremét. Alattam terül el a modern Athén saktáblás alaprajzú új negyedeivel. Ide fehérlenek az Ardettos bozótos sziklai mögül az újjáépített Stadion fehér márványlépcsői. Alig találok valamit ebben a fehér házrengetegben, ami a régi Athénról beszél. Itt közvetlenül a hegy lábánál áll Lysikrates karmester emléke, melynek filigrán domborművei Dionysos tengeri kalandját meséli el. Ott távolabb Hadrianus könnyed diadalkapuja látszik. Csodálatos, hogy épen ez maradt meg. Olyan könnyed, hogy szinte a szél is ledönthetné. Mögötte az Olympeion ti-

zenőt óriás oszlopa emelkedik. Ennyi maradt meg az ókor legnagyobb templomából. Pedig itt valamikor valóságos oszloperdő állott: 104 darab 18 méter magas pentelikoni márványoszlop. Ebből 89 szőrin-szálán eltűnt, s az egykori óriástemplom területe olyan síma, mint egy játéktér. Az egyik oszlop nemrég dőlt el, s most darabjaira széthullva fekszik a templomtéren. Így még jobban megdöbbennek szokatlan méretei.

Nehezen válunk meg az Akropolistól, marasztal a hely, a ki-látás, s még csak meleg sincs. Déli tizenkét óra az idő s enyhe szél fúj a tenger felől. A görögök tudták, hogy miért választották ezt a helyet. Arra gondolok, hogy milyen meleg lehet most Rómában a Fórumon. Júliusban csak reggel vagy estefelé ajánlatos odamenni. Mennyire két külön világ ennek a két ókori városnak nemzeti pantheonja! Ez légjárta magaslaton fekszik, ahonnan Attika hegyeire, síkságára, tengerére látok, amaz pedig lent van a mai városszint alatt, s mintha sírba szállnék, mikor földjére lépek. Csak a partjain épült palotákat, templomokat, vagy a szomszédos gigászi romokat látom, ha kitekintek belőle. Pirosvirágú bokrok nyílnak a kövek közt, és lilafürtű folyondár futja be a romokat. S a Fórum mégis inkább a pusztulásról beszél, mint ez a fűnélküli szikla, mely Perikles Athénjének dicsőségét hirdeti. A Fórum zsúfoltságában jogászok és katonák szellemét érezzük, itt ezen a levegős helyen az európai szellemiség alapvetőinek lelke jár: Platon, Sophokles, Pheidias, Perikles, Thukydides neve csak néhány minta azoknak a sorából, akiknek európaiságunk alapjait köszönhetjük.

Lemegyünk a hegy tövéhez Dionysos színházába és az orchestra közepén megállunk. Itt már meleg van. Fölöttünk függnek az Akropolisz sziklái, körülöttünk ontják a meleget az áttüzesedett kőpadok. A világ első színháza méltán viseli Dionysos nevét, akinek kultuszából állt elő a görög dráma. Szentélye itt volt a szomszédban s papjai a szent táncot itt járták az orchestra helyén. Ennek a színháznak olyan „házi szerzői“ voltak, hogy hozzájuk hasonló nevet, ha hármat-négyet mutat fel még a dráma története. S a közönség sem volt akármilyen. Hadrián császár neve fel van írva az egyik díszülésre, de Platon helyét nem ismerjük. És nem tarthatunk kevesebbet a névtelenekről sem, akik egy-egy előadáson — épen Platon szerint — tizenhétvezren ültek itt és képesek voltak három tragédiát egyhuzamban végighallgatni, olyan darabokat, melyeknek bármelyikében több komolyság és fenség van, mint napjainkban egy esztendő egész drámatermésében.

Leülök az egyik díszhelyre. Dionysos valamelyik papjáé vagy valamelyik városi tisztviselőé lehetett. Végignézek a körbefutó lépcsők ritmusos során és elnézek a színpad felé. Zavarja a hatást, hogy a színpad mögött modern házak épültek és beékelődnek a távoli Himettos alkotta háttérbe. Ez a háttér kopár és vonalai keményen vannak meghúzva, de sokkal jobban illett a görög tragédiákhoz, mint a római korszakból fennmaradt magas színpad nehéz domboorműveivel.

Az Akropolisz környékétől még az ebéd idejére sem akarunk elszakadni. Találunk is egy vendéglőt a Parthenon alatt elvonuló

úton. Olyan, mint egy budai kiskocsmá. Letelepédünk egyik asztal mellé úgy, hogy ebéd közben is láthassuk a hegyet. Fölöttünk akár féle lombot mozgat a szellő. Ugyan nem az, sokkal szívósabbak, bőrszerűbbek a levelei, de egy kicsit mégis hazaiabbá teszi számunkra a helyet. *Cestimót* hoztunk magunkkal a hajóról, s ugyan-csak jó falatokat szánt nekünk a *maestro*, most csak kenyérre és italra van szükségünk. Az *arton* szót meg is érti a gazda és megjelenik egy kosárka kenyérrel, az italt meg magától is kitalálja. Eszünk és közben nézzük a hegy vöröses szikláit, a Parthenon elefántcsont szín oszlopaikat, az Odeion fölmeredő csupasz falait, Eumenes árkádjait. S mindaz, ami előttünk van, nem csupán hideg kő, műemlék vagy multat idéző jel, hanem látványnak is szép. Megszépi a természet, mely keretbe foglalja: fent az attikai halványkék ég, lent az agavék kemény levelei és a sok sötét babérlomb.

Theseus templománál búcsúznak Athéntől. Csodálatos épségben maradt meg ez az ókori épület. Metopéi, frize, minden a helyén, még az egykori festések is látszanak a márványon, mely egyébként borostyánszínűre égett az attikai napon. A hozzáértők azt mondják, hogy ez az érettség a vas kiverődése a márványon, de nekünk patina, mely nemessé teszi a márványt. Ez a templom is kevésbé lenne szép, ha úgy vakítana csillogó fehérségével, mint pl. a Foro Mussolini friss márványtömbjei, vagy akár itt Athénben az új stadion.

Odaállok a templom keleti homlokzata elé, mely szembenéz az Akropolis-szal. A kettő között terül el az egykori Agora, az ókori Athén fóruma, és az Areopagos, a bírák negyede, ahol Szent Pál prédikált az értelmes athéniaknak, akik nem úzták ki városukból a szokatlan dolgokat mondogató idegent, hanem azzal búcsúztak tőle: „Ezekről máskor is meghallgatunk téged“.

Ma az Areopag bozótos, sziklás hely, melynek oduiban évszázadokig lakott a város söpredéke, az Agorán pedig ásatások folynak. Az egész egy összetűrt földdarab, mely messziről csak körkásnak látszik.

Innen a Theseion oszlopai mellől csak a multat lehet látni: az Akropolist és az Agora rommezejét. Főleg az Akropolis tömbjére tapad a szem. Arra az oszlopokkal koronázott hegyre, mely már a gyermek Kölcsey képzeletét izgatta. S míg társai labdáztak, ő homokból az Akropolist építgette. Micsoda játék! A félszemű magyar látnoknak sohasem adatott meg, hogy megpillantsa álmai fellegvárát, de írásai tanuskodnak a mellett, hogy gondolkodásban eljutott a görögök közelségébe.

Kölcsey kortársai közül Széchenyi a valóságban is járt itt, s ő is nézte innen a Theseus temploma mellől a szent hegyet. Erről így ír a Világban: „Több esztendővel ezelőtt Athénben, Theseus templomának oszlopaihoz támaszkodva mély gondolatokba voltam merülve. A jelen és a jövő eltűnt előlem, csak a multban éltem. Ez az önfeledtség sokáig tartott, mert a képzelet legédesebb képei varázsoltak a hajdan kor nagy emberei közé. Körülöttem minden a legmélyebb csendben és álomban szunnyadt. Egy szép őszi nap végső sugarai aranyozták meg a körüllevő bércek ormait. A levegő

tiszta és balszamós volt. És bennem mily édes-keserves érzelmek: a remény és kétség érzelmei gerjedeztek akkor! És keblemet mily édesen kínzó vágyak töltötték be! Ezt az érzést csak azok ismerhetik, akik imádott, hajdan szabad honukból a nép vak heve által számkivetve élnek, s visszatértükkor rabszolgaságban lelik azt! — Ebből az eleinte oly édes, később oly kínos álomból egy egészséges fiatal és bájos görög leány megjelenése ébresztett fel! S nem fogom elfelejteni soha, mi villant keresztül akkor lelkemen s mily halványaknak látszottak a remek görög márványoszlopok a bájos fiatalság viruló képviselője mellett! S bennem másíthatatlanul örökre megérlelődött az a meggyőződés, hogy a múlt a halál, jelen s jövő az élet. S ezért az élő embernek nem a múltban, hanem a jelenben s jövőben van igazi helye.“

Nekünk is volt a Theseion mellett a Széchenyiéhez hasonló élményünk. Két német fiatalemberrel találkoztunk. Ismertük őket, hiszen utitársaink a hajónkon. De nincs görög pénz a zsebükben, csak hajójegyet tudtak szerezni otthon. Mégis mindent akarnak látni, tehát nekivágtak gyalog Piraeusban a tízkilóméteres útnak és itt vannak ők is Athénben. Úgy éreztük, ezek nem fognak lemaradni máshonnan sem, nagyobb dolgokról sem.

A Theseion mögött van az ókori Athén temetője, a Kerameikos, a fazekasok földje. Ez a mező ott a Dipylon-kapu körül nemcsak szép síremlékek lelőhelye, hanem temetője annak a népnek, melynek törzsei egymás közt is harcoltak, de a perzsáktól sem ijedtek meg. Különös, hogy a mai görögök nem nagyon hangoztatják, hogy ezeknek a hősöknek leszármazottai.

A kikötőben még ott találjuk a szovjetgőzöst. Épen indulófélben van. Embert egy-két matrózon és a parancsosztó tisztén kívül nem látunk rajta. A parton sem búcsúzik a hajótól senki. Pedig szép fehér luxuszőzös, orrán, kéményén virít a vörös sarló és kalapács. Aztán elindul a titokzatos hajó s nemsokára mi is követjük.

A fehér hajó a kikötő bejáratánál balra tér el. Haza megy valamelyik szovjet kikötőbe, s mintha a sötétség országába menne, be is burkolózik fekete füstbe. Nem szeretnénk rajta lenni. Érzelmek érzhetők, hiszen a mi lelkünket akkor már utazásunk végcélja, Itália foglalkoztatta, mely mindent jelentett számunkra, csak sötét hangulatot nem. Még egy utolsó pillantás az esti párákon át derengő Akropolisra, és aztán Salamis szigete felé fordítjuk tekintetünket. Kis hajók mozognak a vizen, s ha úgy tetszik, mi az esti szürkületben a görög vagy perzsa hajóhad egységeinek nézhetjük őket.

Késő este vonulunk át a kivilágított Korinthusi-csatornán. A 30—50 méter magas falak között csak egy kis csikját látjuk az égnek, s oly közel vagyunk a sziklafalhoz, hogy kezünket nyujtogatjuk feléje. Azt hihetnők, hogy alagútban járunk, ha nem rohanna át egy vonat a fejünk fölött a csatorna hídján. Keskeny a csatorna, csak a mienkhez hasonló kisebb hajók férnek át rajta, de mégis örülünk, hogy amit már görög tirannusok terveztek és amivel római császárok próbálkoztak, azt a magyar Türr István hajtotta végre egy magyar mérnök segítségével.

A csatorna végén Korinthus lámpasorai fogadnak. Ez a város ismét Szent Pál nevét juttatja eszünkbe. Másfél évig időzött itt az apostol. De az ő Korinthus a nem ez a mai kis parti község volt, hanem egy világváros, mely Kelet és Nyugat között bonyolította le a kereskedelmet. Ma már csak romok beszélnek róla, de még szebben az a két levél, melyet a népek apostola írt a város lakóihoz.

Patras az utolsó görög város, hol a Quirinale kiköt. Egészen olyan szabású, mint Szaloniki, de kicsinyben. Fehér házak a parton, a korzó jobb sarkában a kerek torony, hegyrefutó városfalak és fent a citadella.

Pompás reggel van, és ernyővel védett csónakok és motorosok járnak a vizet körülöttünk. Mi már nem is szállunk partra, csak a hajókorlátnak dőlve nézzük a tengert és a várost. Pedig jó volna megállni, hiszen innen indul Olympia felé a vasút. Az olympiai Apolló feje egymaga megérné ezt a látogatást. A tulsó parton pedig Delphi van közel. Ott a szent berken kívül a *Kocsihajtó* szobra várna minket. Minderre azonban most nincs időnk és módunk. Maradjon máskorra is valami.

Örülünk, hogy utunk Ithaka mellett is elvezet. Ez a legzöldebb, a legüdebb görög sziget, amit láttunk. Magas hegy alatt meghúzódó csendes kis öblére fekete ciprusok vigyáznak. Talán innen indult Odysseus hajója, ide járt le Penelope az urát várni, és ott a lépcsősen emelkedő hegyi legelőn leste gazdája visszajöttét Eumaios, az „isteni disznópásztor“.

Estére hajlik az idő, mikor eltűnnek a görög partok és mi Otranto vizére érünk. Szélcsend van, de a tenger élénk. Néhány hullám a hajónk falához vágódik s mi mintha távoli hajóágyúk mennydörgését hallanók. Otrantóban a tenger és a csillagos ég magyar dicsőségről beszél nekünk, magyaroknak.

MEGYER JÓZSEF

Dugonics András betegsége

DUGONICS ANDRÁSNAK, Szeged nagynevű fiának betegségeire vonatkozó érdekes levelet találtam Szeged város közigazgatási levéltárában. A levél a megüresedett városi orvosi állással kapcsolatban megfelelő orvost ajánl és szó szerinti szövege a következő:

„Tekintetes Nemes Tanács!

Barátim Atyám fiai!

Beteg ágyamban írom ezen leveletem. Vér-köpeéseim között. De ekkor sem felelkezem-meg édes Hazámról. Szeged városáról, mellynek javára most- is iparkodom.

Fülembe csuszott, noha nem Szegeden léttemben, hogy Fillenbaum úr Szegedről bucsut vészen. Ezt hallván, tüstén azon voltam, hogy helyébe olyat ajánlyak, mennél jobbat nem gondolhatok. Találtam itt Pesten TEHEL LAJOS urat, ki minden Rendes gyakorlásokon által menvén, már más fél esztendeig itt praxisban volt Pest várossában.

Nagy szombati fiú, magyaról, németül, Tótul egy aránt beszél. Szép magos szál. Most házasodik. Ezen gyönyörű pár disszére válik Szeged várossának, É'külső szépségeken kívül magaviselése Tanulása olyan, melynél jobbat nem kívánhatni.

Drága Uraim! Én a' jó orvost magam-is szeretem, mivel (ha Szegeden vagyok) gyakran ez előtt, de ez-után (vér-hányásom miatt) gyakrabban betegeskedvén, a jóra szükségem vagyok. Tudom pedig hogy TEHEL LAJOS urra rea bizhatom magamat.

Mondhatom az Uraknak, szinte-ugy szeretem, hogy FILLENBAUM urnak változása éppen ekkor történt; midőn illy drága emberem vagyok, kit helyébe ajánlhatok. El-megy husz esztendő illy alkalmatosra nem találhatok.

Ismerjék-meg erről az Urak, hogy én az Urakat mindenkor tiszteltem, és Városomnak javát kívántam. SCHRAUTOT-is én ajánlottam az Uraknak, és vele böcsületet vallottam.

Legalább arra kérem a Nemes Tanácsot: hogy ha más valakit akarnak bévenni, leg-alább előre meg-írni méltóztassanak, ki legyen az.

Mi ismerjük az orvosokat, mert kezeinken mentek körösztülsen igen sajnállanám, ha valami kákom-bákom ember bele-botlana.

Mindezek után ezen említett TEHEL LAJOS Tanítványunkat
ismét kegyességjébe ajánlván maradok

A T. N. Tanácsnak

Pesten 21. 9-bris
1793.

kész Szolgája
Dugonics András
a Természeti Karnak
igazgatója.

DUGONICS ANDRÁS életrajzi adataiból tudjuk, hogy a levélben jelzett betegsége jóval e levél megírása előtt, talán 1777-ben egyetemi tanársága idején kezdődött. 1777. őszén már betegen érkezett Nagyszombatról Pestre, ahol a kegyesrendieknél lakott. A tanév kezdetén Budára költözött. Előadásait sem tudta megkezdeni, mert állandó láz gyötörte. 1778-ban az év elején még beteg és csak február elején épült fel öt hónapig tartó betegségéből (*Prónai Antal: Dugonics András életrajza*, Szeged, 1903. 90—91 oldal). 1788-ban ismét betegeskedett és emiatt az egyetem ügyeit felülvizsgáló bizottság panaszt is tett ellene (*Prónai: 192. oldal*). Ürményi József, a II. József által kiküldött egyetemi biztos felterjesztésében meg is jegyezte, hogy Dugonics beteges (*Pauler Tivadar: A budapesti Magyar Kir. Tudomány-Egyetem története*, Budapest, 1880. 250. old.) Betegsége e levél írása idején kiújult és folytatódott még a következő 1794-es esztendőben is. 1796-ban ismét hosszasan betegeskedett és nem is tartotta meg előadásait. Ebben az évben a királyi helytartótanács kérdést intézett az egyetemhez, hogy alkalmas-e Dugonics a tanításra. A feltett kérdésre ő maga adta meg a feleletet. Ebben kiemelte, hogy ifjúkorától kezdve egészséges és ezt bizonyítja az is, hogy 1796-ig 13 munkát írt. Maga az egyetemi tanács is alkalmasnak találta Dugonicsot a tanításra (*Prónai: 193. old.*) Egészségi állapota azonban azután sem lehetett a legjobb, amit bizonyít az is, hogy az 1797—98-ik tanévben mindössze háromszor jelent meg a kar ülésein (*Pauler: 326. old.*) 1804-ben ismét betegeskedett, amint ő maga megjegyezte: tüdeje kinozta. 1808-ban betegsége olyan súlyossá lett, hogy június 25-től kezdve tüdővérzése miatt nem tudta megtartani egyetemi előadásait, július 27-én pedig beadta nyugdíjazása iránti kérelmét s ebben megemlítette, hogy tüdeje beteg és orvosai nyugalmat ajánlottak neki. Megemlítette, hogy nem bír már lépcsőn járni és nehezeére esik a hangos beszéd (*Prónai: 211.—212. old.*) Nyugdíjazása után Szegedre került és mintegy tíz esztendőt töltött a városban, de ezen idő alatt nem kinozta betegsége és életét 1818. július 25-én 78 éves korában fejezte be.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy Dugonics András tüdőgümőkórban szenvedett. Egybevetve az életírók adatait a tüdőgümőkórtannak (*phthisiologia*) kórtani, kórbonctani és klinikai tapasztalataival, szinte hiánytalanul tudjuk leírni Dugonics tüdőgümőkórjának lefolyását. A gümöbacillusokkal való első fertőzés minden bizonnyal a gyermekkorban érte Dugonicsot és ennek nyomán kialakult a tüdőbeli góc a hozzátartozó tüdőkapubeli nyirokcsomó megbetegedésével (*primaer complexus*). Ezzel egyidejűleg a szer-

vezet normális reakciója (*normergia*) helyet adott a megváltozott szervezeti reakciós készségnek (*allergia*). A megbetegedett góc hamarosan megnyugodott, kötőszövetesen eltokolódott, majd pedig mézsók rakodtak le benne. Az ilyen eltokolódott és elmeszesedett gócban azonban többnyire szoktak visszamaradni élő és megfelelő körülmények között megbetegítő hatást létrehozó gümöbacillusok. A szervezet immunbiológiai változása során eltokolódott és elmeszesedett gócból kikerült és a nyirok- és véráram útján továbburcolt gümöbacillusok vagy pedig a kívülről a szervezetbe került kórokozók révén bekövetkezett Dugonics szervezetének újrafertőződése (*endogen* vagy *exogen reinfectió*). Ennek nyomán előállt a szervezet védekezőképtelensége (*anergia*) és vele együtt a szervi gümőkór (*organphthisis*). Erre jellemző klinikai tünet a lázakkal kísért korai beszűrődés (*Frühinfiltrat*) a tüdőnek a kulcscsont alatti területén. Ilyen korai beszűrődés kialakulásával magyarázható Dugonicsnak 37 éves korában bekövetkezett, hónapokig tartó lázas állapota. Ezen lázas szakban a tüdő korai beszűrődése minden bizonnyal eléggé gyorsan szétesett és kialakult a tüdőnek gümős ürege (*caverna*). Ez az üreg valószínűleg lassan kitisztult, de teljesen mégsem gyógyult és így a tünetmentes időszakok váltakoztak a betegségi időszakokkal, azaz más szóval az üreg területén haladó vérereket felmarta a gümős anyag és így vérköpésre, illetőleg vérhányásra került a sor. Az is lehet, hogy a gümöbacillusokat tartalmazó üreg bennéke a hörgők útján újabb tüdőterületeket betegített meg időszakos lökészerűen (*Schub*). Különben Dugonics tüdőgümőkórját általában a megnyugvásra való hajlandóság (*proliferatio*) jellemezte, minek következtében évekre terjedő panaszmentes időszakok állottak elő és életének utolsó évtizedét teljes panaszmentesség jellemezte, valamint az, hogy magas életkort ért el és halál oka minden bizonnyal nem a tüdőgümőkór volt.

Nincs okunk kételkedni abban sem, hogy Dugonicsnál, mind szegedi, mind pesti orvosai használták és alkalmazták az abban az időben igen ajánlott és elterjedt belégző gyógymódokat. E kor. orvosai ugyanis mindenekelőtt a megbetegedett tüdőt közvetlenül igyekeztek gyógyítani belégző gyógymódokkal. A holland Boerhaave meleg víz- és ecetgőzök belégzését ajánlotta, az angol Mead tömjén, benzoë, a francia Billard pedig kátrány, terpentin és perubalszam belelegeztetésének jó hatását dicsérték. Az angol Read az istállólevegőt tartotta értékes gyógytényezőnek. Meg kell jegyeznem, hogy 1880-ban, tehát alig több mint hatvan esztendővel ezelőtt, a párisi orvosi academia egyik ülésén azzal foglalkoztak, hogy melyik istálló levegője a legkedvezőbb a tüdőgümőkóros betegek részére és az academia tudós tagjai a tehénistálló mellett szavaztak.

Ma már nehéz lenne megállapítani, de mindenesetre érdekes volna megtudni, hogy Dugonics Andrásnál a kezelő orvosok milyen kezelési módot alkalmaztak?...

A délszlávok humora

MINDEN NÉPNEK vannak más népek nyelvére le-nem-fordítható humoros megnyilatkozásai. Ezek fejezik ki igazi egyéniségét, mert a komikum általános, közös emberi változatain kívül esnek.

Vajjon milyenek a délszlávok humorban, komikumban, íróniában és szatírában? — kérdi Dvornikovity.* — Vannak-e ily irányú megnyilatkozásaikban oly jellegzetességeik, melyek őket más népekéitől élesen megkülönböztetik? — A feltett kérdésre hirtelenben egy idegen megfigyelésével válaszol:

— Miért van az, hogy a délszlávokban oly erős a gunyolódásra való hajlam? Valami hasonlót tapasztaltam a lengyeleknél is.

S valóban, mi sem nehezebb, mint olyasvalakinek válaszolnia, aki benne él népében, s más népek hasonló megnyilatkozásait nem volt módjában megismernie vagy tanulmányoznia.

A kívülről elhangzott észlelet azonban nem hagy nyugtot Dvornikovitynak. Hát csakugyan oly epés és csipkelődző a délszláv szellem? Nincs benne derűs humor, mint pl. az északi népekéiben? Úgy látszik, nincs, mert még *Jurkovity János*, egyik legjobb régi humoristájuk is azt vallja, hogy a *szerb nép általában komoly*. Hasonló következtetésre jut a szlovénekkal kapcsolatban *Borkó Bozsídár* is, a „szlovén humor“-ról szóló tanulmányában azt írván, hogy: „a szlovénnek nincs érzéke a humorhoz.“

Mielőtt azonban *Jurkovity* megállapításainak boncolgatásával foglalkoznék, *Dvornikovity* tisztázni kívánja a humor és komikum mibenlétét, jelentkezésüket vizsgálni a lélek és jellem összes megnyilvánulásaiban s válaszolni arra a két kérdésre, melyen már annyi gondolkozó töprengett, hogy: mi is lényegében a nevetés és nevetséges?

Dvornikovity nem keres fogalmi meghatározást, kerüli az elméletek útvesztőjét is, és sokkal célszerűbbnek találja, ha a felvetett kérdésekhez tapasztalati úton, élményeken, példákon és hasonlatokon igyekszik hozzáférközni, azt kutatva, hogy a nevetséges különféle megnyilvánulásaiban milyen elemi életérzés és vissza-

* *Dvornikovity Vladimír*, beográdi egyetemi tanár *Borba ideja* (Beograd, 1937) c. könyvének s *Mityun M. Pavičevity Crnogorci u pričama i anegdotama* (Zagreb) 20 kötetének felhasználásával.

hatás tükröződik, vagyis: milyen az életérzés a humorban, gúnyban, szatirában, mert hogy itt mélyreható különbségek vannak, közvetlen érzésünk jelzi abban a pillanatban, amikor humorosan, ironikusan vagy szatirikusan fejezzük ki magunkat.

A valamin való nevetést Dvornikovity megkönnyebbülésnek, a komoly életfeszültség alóli pillanatnyi felszabadulásnak érzi, az élettani rend valóságában bekövetkezett váratlan „lélektani szünet”-nek, mintha a nevetéssel legyűrtünk volna valamit, vagy megszabadultunk volna valamitől. Ezért a nevetésben a megelégedésnek s megnyugtatósnak eleme lappang.

Több lélekbúvár szerint a nevetséges előidézésében váratlan fonákosság kerül össze a komoly életfeszültséggel, vagyis a nevetségességet ez az ellentétesség váltja ki, melynek az ötlet, a tréfa, a humor, az irónia s a szatira: csak változata és fokozata. De ez az elmélet csak az életre alkalmazva jelent valamit. Mindenképen fontos, hogy tudjuk, mik a humorosnak különféle megnyilatkozásai, s mi a komikum, ha úgy vesszük, mint lelkünk visszahatását az életre. *A nevetésnek ugyanis nemcsak élet- és lélektana van, hanem jellemтана is, sőt, mi több, erkölcsstana és társadalomtudomány.*

A bolondot nevetéséről ismerjük meg — mondja a közmondás. *Általánosítva: a műveltséget, a kultúrát s az ember egész fajtaját: szintén a nevetéséről.*

A nevetés az a szikra, mely a fellobbanás pillanatában bevilágítja egész belsónket. Együgyűség, éleselméjűség, jólelkűség éppúgy visszatükröződik a nevetés és nevetséges különféle megnyilvánulásaiban, mint a butaság, rosszakarat, epesség, irigység és gonoszság. A nevetés lehet akaratlan, sőt gépiesen öntudatlan, de lehet korholva, csúfolva nevelő. A nevetés az emberi társadalom fertőtlenítője — mondja egy francia gondolkozó. — Van nevetés, mely simogat, helyesel, kitüntet, de van, amely csíp, mar vagy éppenséggel büntet. Nincs megalázóbb, mint mikor valakit ellensége nevetségessé tesz. A nevetéssel felemelünk vagy lealacsonyítunk, ítélünk vagy elítélünk, rokonszenvünket mutatjuk ki vagy rosszindulatunkat. Van üres, modoros nevetés, mint ahogy van komoly, tartalmas mosolygás. Minél komolyabban áll valaki az étellel szemben, mosolygása vagy nevetése annál tartalmasabb. A nevetésről és nevetségességről egész külön jellemtant lehetne írni, de *ismeretelméletet is*, melyet még mai napig sem írtak meg. Nem hiába mondja a szerb: Minden tréfa féligazság.

Lélektani hovatartozás és izlés tekintetében — azonos helyzetben — az egyik meleg, derűs, jóindulatú humort sugároz, a másik csípős gúnyt vagy maró szatirát, — az egyik humora eszerint könnyű, rokonszenves, a másiké: kellemetlenséget, bajt, gondot fölényesen elfricskázó, harmadiké: fanyar, mélabús, keserű, bántó vagy éppen vitriolos. Mégis a humor mindig a fájdalom ellenszere. Maró gúny szólal meg pl. az előző Balkán-háborúban elhangzott következő mondatban: *Halj meg, szerb, hadd lássad dicsőséged!*

A komikumból fejlődik ki az ellenszenv, utálat vagy a keserűség hatására: az enyhébb vagy maróbb élű élc, gúny és szarkaz-

mus. A szatirának mindig éle van. Forrása, akár a gúnynak, nem egyszer a nemes harag vagy erkölcsi felháborodás. Éppen azért irányulhat nemcsak személyek és társadalmi csoportok vagy osztályok, hanem társadalmi jelenségek, sőt tárgyak ellen is. A gúny és szatira, amikor vesszőz, ostoroz, elítél: javít és gyógyít is. Am éppúgy kifejezése lehet a gonoszkodó csúfolódásnak, a durva haragnak s az irigységnek is. Míg a helyzetet ügyesen kihasználó célzás csip, szúr vagy döf, a szarkazmus mérges sávként rágódik a célbavetbe.

Dvornikovity kénytelen megállapítani, hogy a csendes, derült humor alig sajátja a délszláv népeknek, *hallgatagabb, érdesebb, férfiasabb természetükhöz sokkal közelebb áll a támadó szellemű humor: az irónia, szatira és szarkazmus*. Kevés népnél terjedt el annyira a gonoszkodó csúfnevek adásának szokása, mint a délszlávoknál. Az ily melléknevek, gyakran az igazit is helyettesítik, különösen fontosabb szerepet betöltő férfiaknál. Az ily csúfneveknek néha kimondottan az a céljuk, hogy a kipécézetet megjavítsák, észretéritsék. De akad bőven irigységből fakadó, gonoszkodó vagy bosszúálló célzatú csúfolódás is. Egy szpliti író pl. így jellemezte polgártársait: Ha Szplitbe jönne egy sánta és pupos, egészségesen és épen távoznék, a sok csúfolódás és kinevetés kiegyenesítené hátát és lábait. Sok délszláv közéleti férfiúnak, főleg politikusnak abban van az ereje, hogy — habár jellemileg többször kifogásolhatók —, annyira fejlesztették érzéketlenségüket (szerbben: elefántbőrűségüket), hogy még a minden oldalról reájuk zúduló gúnyt is a legkeményebben állják, s nem hagyják magukat letaszítani.

A délszláv népeknek szelleme páratlanul gazdag a csipős élű, tarka, humoros ötletekben, tréfákban, gúnydalokban, ironikus versekben, szatirikus mesékben és anekdótákban. Nincs olyan délszláv népmese- vagy elbeszélés-gyűjtemény, melyben elő ne fordulna egy *Tréfás mesék és anekdóták* c. fejezet. Fellelhető itt mély emberi bölcsesség és erkölcsi tanulság éppúgy, mint dölyfös gúnyolódás, túlcsondult érzékiség, csak körülírással kifejezhető pornográfia. Am ugyanúgy szelepet talál bennük a felhördült igazságérzet, vagy a szolgaságba-tört vad, fogcsikorgató haragja az elnyomó ellen: mint pl. a török elnyomás idejéből vett történetekben, ahogy nem egy elbeszélés vagy anekdóta a helyi, vidéki, törzsi, vallási vagy társadalmi osztálydüh és csipkelődés kifejezője. Ez a szellem egyformán fellelhető tréfák, rövid történetek, anekdóták vagy közmondások gyűjteményeiben.

A régebbi gyűjtemények közül *Vrcsevity Vukáé*, az újabbak közül *Pavičevity Mityuné* emelkedik ki.

Pavičevity Mityun a kis Crnagora (Montenegro) népének életéből vett s egyénien alakított, hosszabb-rövidebb történeteiből eddig kb. 20 kötetet adott ki. (Legalább is ennyit küldött e sorok írójának). Hogy e sokrétű, szárazságában is érdekes, emberábrázolásban, a crnagorai családi élet bemutatásában, törzsrájban és népfestésben gazdag gyűjteménysorozat mily visszhangot keltett, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az olasz és német szakbírálathoz is nagy elismeréssel foglalkozott vele.

Vrčevitynek gyűjteménye, *Népi szatírák és gúnydalok* címmel 1883-ban jelent meg. Élesen rajzolódik ki belőlük a Dinári Alpok találékony lakójának, a délszláv parasztnak arca, aki adja a boldogot, de századok kegyetlen nyomása megtanította rá, hogy túljárjon mindenki eszén. Nem véletlen, hogy a délszláv folklornak ez az annyira jellemző komikus és szatirikus területe majdnem pontosan egybeesik az akkor még sokkal együvé tartozóbb délszláv törzsek — szerbek, crnagoraiak, dalmaták és hercegovinaiak — régi, s klasszikus époszi területének határaival. Ez az époszi ember — Crnagorában, Boka Kotorszkában, de főképp Hercegovinában — derült, harcos, ötletes, s ugyanakkor: ravasz, epés és veszélyes is, tehát egyáltalában nem az a romantikus szemlélettel rajzolt, patriarchálisan egyszerű és jólelkű ember, ahogy hamisan elterjedt a köztudatban. Ellenkezőleg: nyelve, handzsárjánál is erősebben vágott, s e nyelvnek éles fullánkjától és marásától való félelem — reménytelen helyzetekben — csodákat tett s nagy, népeposzi hő-
söket teremtett.

Családok, atyafiságok, törzsek, nemzetségek cipelik magukban emberöltőkön és évszázadokon át a rájuk freccsent, csontig maró, vitriolos gúnyt. S jaj volt annak, akit a gúny kiöltött lángnyelve elkapott. Nem volt többé nyugta, maradása, hogy lehánthassa magáról a rásütött bélyeget. A megszegyenítés: az örök harc, versengés és bosszú, gúny és dicsekvés közt hánykolódó, ámokfutójává tette. *Zlopámtilo* szóval fejezte ki a délszláv ezt az állapotot, amit a magyarban leghívebben ezzel a mondattal lehetne visszaadni: Megemlegeted ezt még! A délszláv szó jelentésében azonban erőteljesebb és többetmondó. Hangzása vészesen fenyegető, a vér szaga érzik rajta.

Hogy mennyire éles, nem felejtő és engesztelhetetlen a crnagorai törzs gúnyolódó hajlama, kitűnik Pavičevity Mityunnak abból a kis történetéből, melyet száraz cicomátlansággal a második Balkán-háborúból jegyzett fel.

Egy beteg katona hazatért a bregálnicai harcterről. Meghalotta ezt Boskov Drágó és megkérdezte, hogy miért jött vissza a katona a csatából. Azt válaszolták neki, hogy beteg s az orvos felmentette.

— *Hej, emberek, hát az a gonosz még mindig él?*

— *Kicsoda, Drágó bácsi? Csak nem a doktorra gondolt?*

— *Hm! ... Hát? ...*

— *Hisz az fiatalember!*

— *Nem, bizony! Ellenkezőleg! Nagyonis öreg. Lehet úgy 150 éves. Hiszen ugyanaz a doktor mentette fel valamikor az öregapját, majd az apját s most őt is.*

Hogy mekkora erkölcsi hatása volt az ilyen crnagorai csipkelődéseknek, mutatja az is, hogy előfordultak esetek, amikor egész nemzetségek kipusztultak, csakhogy lemossanak magukról egy-egy bántó megjegyzést.

Amíg a szabad, patriarchális, crnagorai családok ezzel a gúnyolódó szellemmel — nem ismerve önmagukkal szemben könyörületet s gyengésséget — hőökké nevelődtek, az idegennel és erősebb ha-

talommal szemben egész más szellemet árultak el. Dvornikovity ezt a tipust, Kocsicsnak „Borz a törvényszéken“ c. satírája alapján Strobác Dávid-típus-nak nevezi.

Strobac a délszlávok nincstelenje, földönfutója, uradalmi cselédje vagy analfabéta szegényparasztja, aki nem szívesen érintkezik a hatóságokkal, s mindenkitől fél, akit nem ismer. Mindegy, hogy hová való, boszniai-e, zágorjai-e vagy horvát drávamelléki. Ő az, aki ártatlannak teszi magát, s aki nem érti még azt sem, ha a nevét kérdezed, de pillanatok alatt nevetségessé teszi még a kabátos embert s a tanult urat is, egy-egy tanulatlanságot, ostobaságot, bányúságot vagy részegséget mímelő megjegyzéssel, vagy jelző-alkalmazással. Így tette pl. nevetségessé a boszniai földi hatalmat, földből való hatalomnak nevezvén, vagy a boszniai száborba (tartománygyűlésbe) kényszer hatása alatt kiküldött képviselőket, amikor részegséget tettető, ártatlan nyelvbicsaklással így kiáltott fel: „Éljenek a mi természetes (náravni) képviselőink!“ — (národni = nemzeti helyett).

A délszláv humor vizsgálata során érdemes visszalapozni Vrčevityhez, a hetvenes-nyolcvanas évekbe, amikor a délszláv törzsek részben megküzdelenben álltak a törökkel, vagy nagyon élénken emlékeztek a török idők sanyargatásaira. Jellemző ebből az időből a következő feljegyzés:

Egyszer megkérdezték a ráját, hogy mi mindent adnak a keresztények a töröknek. — *Mindent adunk, csak a lelkünket nem!* — válaszolta. S valóban, az elnyomott rája lelkével, értelmével, ötletességével védekezett a leigázó hatalommal szemben, a gyengék fegyvereivel, csúfolódással és gúnnnyal állván bosszút. Az elnyomottak örökké lesben álló, éles szemével azonnal észrevette a hatalom pohos méltóságában felöttlő emberi fonákságokat, s ha alkalom nyílt rá, ártatlan képet vágva, a legsebezhetőbb oldalán csípett bele az elnyomóba. *Ha már nem tudta ledönteni, legalább nevetségessé tette.* Nem sérteni akart, hanem mindenhová belopott egy-egy tanulatlanságot és ostobaságot mímelő Strobác Dávidot. Itt van pl. Vrčevitynek egyik anekdotája a kádiról és a falu bolondjáról:

Ellátogatott a kádi egyszer a faluba s hivatta a bírót. Érkeztének hírére odagyűlt az egész falu népe, köztük a falu bolondja is, s nézték, hogy eregeti a ház előtt ülve nárgiléjából a füstöt, s mint szörtyög a víz. Végre megjött a bíró, s beszélgetés közben a kádi egészen megfélekedzett a nárgiléről. Egyszerre csak odaszólt a bolond és szépen megkérte a kádit: „Kérlek effendi, szortyogj még egy kicsit, nekem nagyon tetszik“. — *Kádi és szortyogás.* Még hozzá méltóságának gyakorlása, hivatalos ténykedés közben s a semmibe vett rája fülehallatára!

Jellemző az az anekdóta is, mely a török és rája versenyéről szól. Leült egyszer a török meg a rája, hogy egymás egészségére iganak és fufangos versenyben túltegyenek egymáson. De a török nem boldogult ellenfelével, mert a rája, mint „jó alattvaló“, tökéletesen utánozta a török szokásait, szavait és hanghordozását.

A többszázados elnyomatásban élt délszláv jobbágy azonban nemcsak a sanyargató török hibáit, fonákságait s telhetetlen hará-

csolását gúnyolta ki, hanem, ha arra rászolgáltak, nekitámadt övéinek is, sőt országnagyjait sem kímélte. De nem maradtak mentek a kereszténység szélhámosai, alakoskodói, álszentjei, kufárai, vámszedői sem, ilyenek s érdemtelen papok, barátok, fráterek hátán sokszor még hangosabban puffant a gúny. Nem menekülhetett a legkisebb emberi gyöngeség sem csipése, szúrása, dőfése elől. Délszlávok és idegenek tudományos jellegű gyűjteményeiben a délszláv gúny nem egyszer a közönségességig és durvaságig hajlik, ahogy nincs egyetlen embertípus sem, mely ne volna fellelhető a változatosnál-változatosabb ironikus történetekben. Férj és feleség, atya és lánya, jegyes és mátkája, megcsalt férj és szerető, hős és gyáva, pazarló és zsupori, úr és szolga, püspök és harangozó s egyéb típusok végtelen sora mind megtalálható.

A délszláv anekdotákban sok szó esik az asszonyról, de kivált a rossz asszonyról. Crnagorai, horvát, likai, dalmát, sumadiai, hercegovinai és bosnyák: a bűnös asszonyt egyforma éles és kíméletlen gúnyal illetik. A horvát pl. azt mondja, hogy: „Az asszonyt az ördög teremtette,“ — vagy: „Minden asszony három nappal öregebb az ördögnél“. A crnagorai adoma szerint az Úr megtévedt a teremtésnél, s az ördög testére a nő fejét, a nő testére pedig az ördög fejét tette.

Sok a délszláv anekdotákban az erotikum is, szatirikus éllel. Az idetartozóakban nem egy: nemi erkölccsel kapcsolatos.

A különféle délszláv vidékek humoros megnyilatkozásaikban erősen különböznek. Tréfa, fecsegés, pletyka, csipkelődés, gúnyolódás, komolyság és lelki passzivitás: tájak szerint változnak. Míg pl. Szlavóniában a legények és lányok kólózás közben egymással versenyeznek az ugratásban, a nem egyszer igen ötletes, csipős és paprikás gúnydalok fürge kieszelésében, a sumadiaiaknak abban telik a kedvük, hogy a boszniaiakat gúnyolják, meg a crnagoraiakat, ezek a bokaiakat s a dalmátokat és így tovább. Dvornikovity leírja, hogy Varazdinban járva, megmutatták néki az egyik keresztútnál Krisztusnak nagyon szomorú, lehajtott fejű képét. Kérdéscsész nélkül elmesélték, hogy mivel magyarázza a nép a Krisztusarc szomorúságát: Krisztus szomorúan gondolkodik: „Istenem, Istenem! Miértis teremtetted ezt a szerencsétlen gránert?“ (krajnait).

A délszláv népek *költői lelkülete*, élénk képzelete és fordulatos szónoki készsége: ügyes, humoros mesélő hajlamában tükröződik. A szellemes tréfacsináló magában egyesíti a költőt és a lélekbúvárt. Érdekes, hogy a délszláv népek mennyire szeretik önmagukat jellemezni, s mily élesen látják a táji és faji sajátosságokat, melyeket természetesen rögtön kigúnyolnak. Nem csoda, ha ily lelki adottsággal sokszor önmagukat is kigúnyolják, saját kárukra, jellemük rovására. Legjobb szemléltetés lenne erre a következő adoma: „Miért legszegényebbek a szerbek?“

„Amikor osztozkodni akartak egymás közt az emberek a világ javain, valamennyien összejöttek egy nagy mezőn s elkezdtek tárgyalni, hogy ki mit kíván, s mit szeretne a legjobban. A világ akkori császára megkérdezte a görögöket: „Mit akartok ti, görögök?“ — „Mi szelíd tájat és jó földet akarunk.“ — „S mit akartok ti, oro-

szok?" — „Mi határtalan mezőt és hegyeket.“ — „Hát ti, latinok?“ — „Mi észt és templomokat.“ — „És ti, angolok?“ — „Mi tengert akarunk.“ — „Mit akartok ti, franciák?“ — „Mi a földi javakból bőséget.“ — „És ti, törökök?“ — „Mi mezőket, vizeket, lovakat.“ — „És mit akartok ti, szerbek?“ — „Testvérek, erre nem válaszolhatunk, előbb jól meg kell odahaza beszélnünk a dolgot.“ — S így van még ma is.“

A boszniai parasztokról szóló legjobb tréfák maguktól a boszniaiaktól származnak, mint ahogy a *likai élceket*, melyek a boszniaiakhoz hasonlóan külön változatot képviselnek, a likaiak csinálták és terjesztették. A likaiak a remeklést nemcsak a ravaszságban nem tartják szégyennek, hanem a büntetendő cselekményekben sem. Sőt! De a butaságot nem hagyja magán száradni sem a likai, sem a boszniai.

A délszláv polgári társadalomban túlnyomóan az a szellem él, ami a népi, paraszti eredetű osztályban: megvan benne a nyers vidékiesség. Ez a társadalmi osztály azonban viszonylagosan vékony rétegű, meg új is, ezért némely országtájon nagy hatása van az idegen származású polgárságnak s az idegen, nemzetietlen szellemnek. Ennek a polgári rétegnek szellemiségén erősen érezhető volt Budapest és Bécs kisugárzása. Dvornikovity szerint ily „*gyanús*“ szellemi termékekkel a színpadok is el voltak árasztva, a filmekről nem is szólva. (Mintha a Beográdban előadott szindaraboknak s bemutatott filmeknek sok köze lett volna a valódi magyar szellemhez, vagy mintha a magyar és délszláv nép szellemi egymásrahatásából nem születhetnék jótékony megtermékenyülés).

A nemzetközi befolyás visszatartja Dvornikovityt attól, hogy e kevertebb s átalakulásban levő, délszláv polgári réteg humorának és szatirájának jellegéről nyilatkozzék. Ehelyett a művészi értékű, humoros és szatirikus irodalom felé fordul, melynek képviselői jórészt szintén a délszláv polgári osztályból kerültek ki. Megállapítása szerint, bár a legjobb délszláv humoristáknak: *Popovity Sztérijának*, *Szrémac Sztevéannak*, *Jurkovity Jankónak* és *Nusity Braniszlávnak*, megvan a kapcsolatuk a jellegzetes nemzeti szellemmel és főképp a vidéki típusokkal, humoruk és színpadi hatásuk technikája, nemkülönben kifejezési formájuk és felépítésük, már nemzetközi hatásra valló. Szrémac Sztevéannak és Nusity Braniszlávnak néhány alakja kétségtelenül Gogoly alakjaira emlékeztet. Hiába mondta ugyanis Nusity, hogy néki csak a megnevettetés volt a célja, gúnyoló törekvései, gogolyi erő és keserűség nélkül, mégis feléje mutatnak.

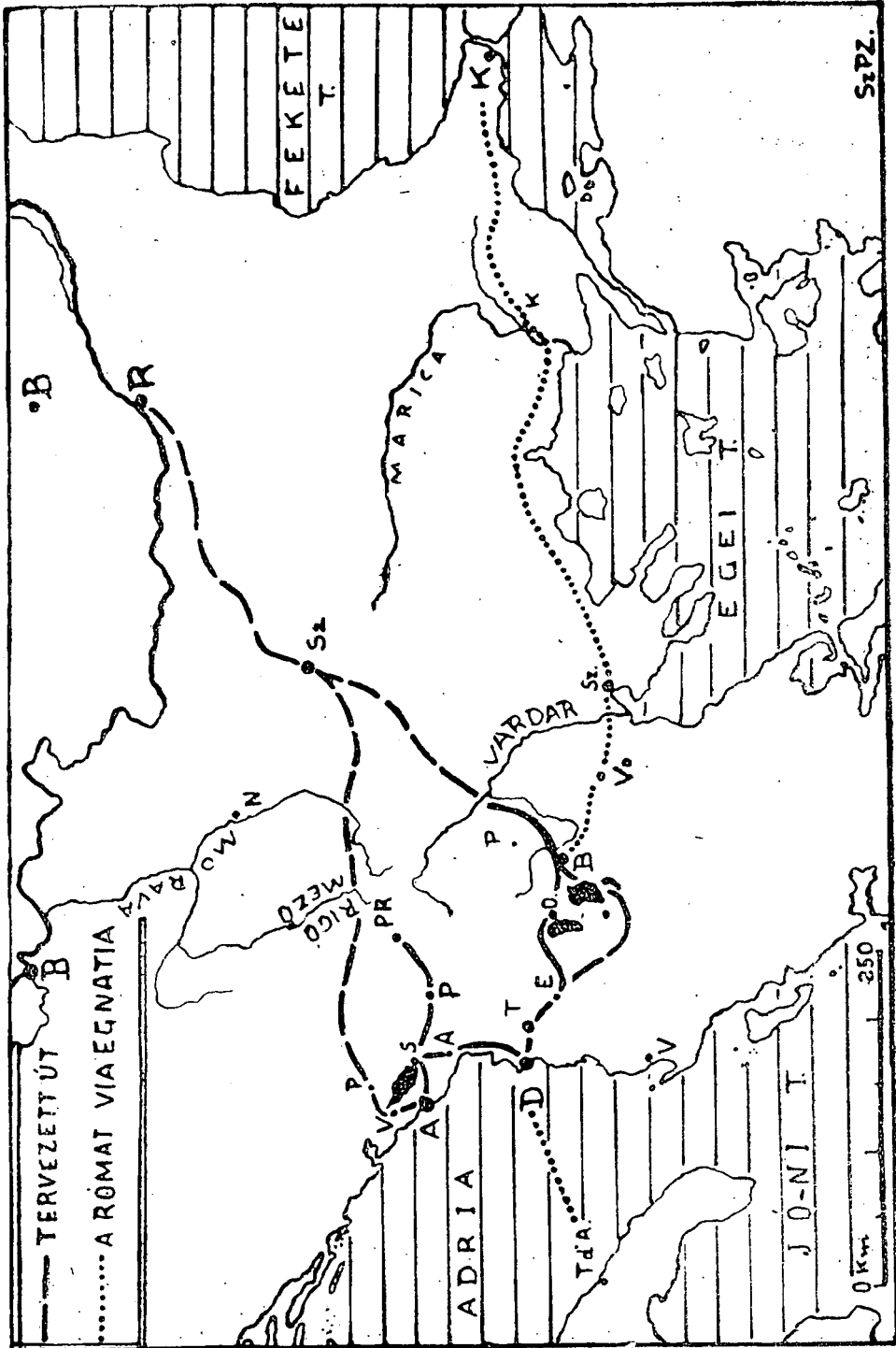
Dvornikovity fájdalmasan állapítja meg, hogy a délszláv irodalom máig sem adott egy nagykonceptiójú, elemi erejű és félelmetes szatirikust, aki úgy helybenhagyná népét, hogy elállna a lélekzete, s végre elgondolkoznék önmagán. *Pedig mennyi, de mennyi Csicsikov, Kocskárjokov és Nodrjovok sétálgat makkegészségesen közöttük!* Így mindaz a szellem, ami benne sajátosan délszláv, s ami általános emberi, sajnos, a folklórban marad elrejtve, mert nem akadt még egy délszláv Swift, vagy Gogoly, hogy hatalmas szatirában, maradandóan megörökítse.

Itália balkáni útjai

A MACEDON KÉRDÉS lényegét tekintve nem mondható nemzeti kérdésnek, hanem ennél jóval több. Macedónia a Balkán-félsziget szíve. Ennek birtoka jelentette Jugoszlávia túlsúlyát a félszigeten. Macedóniából északra a Morava-folyó völgyében vezet az egyetlen út a középső Duna völgyébe, a Magyar Mendecébe, délre pedig a Vardar völgyén át az Egei-tengerhez, a Mediterraneumba. E terület birtokában Jugoszlávia Bulgáriát a Balkán keleti felébe szoríthatta és útját vágta az albán oldalról való terjeszkedésnek, valamint Görögország háta mögé jutott, tehát erre felé is e terület volt minden kezdeményezés alapja. Jugoszlávia tehát nem mondhatott le Macedóniáról.

Az első világháborúba többek közt azért lépett be Olaszország, hogy megtörje a Monarchia erejét és nyomását az Adria és a Balkán felé. Ez sikerült, de nyomban új ellenfele támadt: Jugoszlávia. Itália a nagy háború végén Isztriát, Zárát, egyes szigeteket, kivált az otrantói kapuban Saseno szigetét kapta. Ezek birtoka azonban nem jelentett számottevő befolyást a Balkánon. Figyelme tehát Albániára irányult. 1926 november 27.-én megkötik az olasz-albán szerződést, melyben Albánia biztosítja Olaszországot, hogy nem fog más hatalommal szerződést kötni. E fontos lépés buktatta meg 1926. december 6.-án az olaszbarát Nincsicz külügyminisztert Belgrádban. Az események azonban tovább peregtek. 1927. ápr. 5.-én ünnepélyesen dokumentálják a magyar-olasz barátságot Jugoszlávia hátában. Ennek természetes következménye volt ugyanez év november 11.-én a francia-jugoszláv baráti szerződés ratifikálása, — Olaszország hátában. Az ezt követő november 22.-i olasz-albán szerződés, már lényegileg Albánia protektorátusi helyzetét szentesíti. A következő évtized a diplomáciai harcok egész sorozatát tartalmazza s ezeknek végkifejlete volt 1939. április 7, mikor Olaszország Albániát bekebelezte.

Albánia geopolitikai helyzeténél fogva felbecsülhetetlen jelentőségű Itália számára. Vele nemcsak lezárhatta Otrantónál az Adriát és lényegileg megvalósította a „Mare Nostrum“ álmát, hanem háttába került Görögországnak, és Jugoszlávia legsebezhetőbb pontját, egyszersmint legbecsesebb birtokát, Macedóniát érte el. Albánia földjének már az ókori birodalom idején is igen nagy jelentősége volt Róma számára. A fővárosból induló Via Appia Egnatiánál

(Gnathia) érte el az Adriát. Ennek a városnak ma Torre d'Agnazzo a neve. (Térképünkön a városokat a kezdőbetűvel jelöljük, tehát. T d'A.) A tulsó parton az út Durazzonál (D), az ókorban Dyrrachiumnál, vagy máskép Apolloniánál folytatódott. Innen Edessán át (ma Vodena, jele Vo) folytatódott Szalonikibe (Sz). Szalonikiből, vagy görögösen Thessalonikéből, kelet felé tovább vezetett és a Hebró folyó (Marica) mellett elhaladva Kypselán (K) át jutott el Bizanccba. (Az út jele végig pontsor!) — Ez volt az egyetlen szárazföldi rövid út kelet felé. Az Adria és az Égei-tenger közt a legkeskenyebb helyen metszette át a félszigetet, egyik tenger partjáról a másikhoz jól járható csapáson vezetett. Ez az út is csak a délnyugati Macedónián át juthatott keletre. A keleti provinciák megszerzésében és megtartásában igen nagy katonai és gazdasági jelentősége volt.

Semmi sem új a Nap alatt! — 1941-ben Jugoszlávia szétesésekor Itália számára ismét nagy jövő ígérete merült fel a félszigeten. Az olasz hatalom kiterjeszkedett az Adria partján, hatalmába vonta Montenegrót, kiterjesztette Albánia határait és közvetlen szomszédságba került Bulgáriával, mely fekvésénél fogva nem jelent Itália számára veszedelmet. Bulgária népi jogon megkapta Macedóniát és elérte a thrák-görög partok birtokbavételével az Egei-tengert. Bulgáriának csak a középkorban volt átmenetileg ilyen nagy területe, mint ma. Népe azonban még meglehetősen alacsony színvonalon áll, kivált Macedóniában. Ipara gyenge, kereskedelme is még sokat kíván, viszont gazdagon termő földje megfelelő fejlesztés nyomán jelentékeny kivitel forrása lesz. Érthető, hogy Itália új Via Egnatiát tervez, melynek tengelyén saját országa felé tudja terelni a bolgár kivitel olcsó termékeinek egy részét és bekapcsolódhat e területek ipari ellátásába és kereskedelmi életébe.

Már évtizedek óta él a terv, hogy Itália felől egy transzbalkáni út létesüljön, mely Macedóniát átszelve Szalonikibe és északkeletre Szofián át a Dunáig vezessen. A mondottak alapján jól érthető, hogy ezt a tervet a jugoszláv állam nem támogatta. Albánián keresztül a Via Egnatia felújítása nagy jelentőségű és viszonylag könnyen megvalósítható a már meglévő utak összekötésével és kiépítésével. Ez az út azonban ma már nem elegendő! Ép ezért 1942. év novemberében olasz-bolgár megegyezés jött létre, melyet Szófiában kötöttek és amelynek lényege az, hogy valamelyik olasz útépítő vállalat megkezdheti a transzbalkáni út építését (jele szaggatott vonal). Természetesen az út forgalmi felhasználása, járatok, a hozzá csatlakozó kereskedelmi létesítmények, telepek stb. szép jövedelmet ígérnek. E forgalmi felhasználás és kiaknázás érdekében olasz-bolgár részvénytársaság van alakulófélben. Az út pontos helyét még nem jelölték ki, a tervzet szerint azonban két kiindulópontja lesz az Adriánál; az egyik a montenegrói Antivarinál (A), ennek előző neve Stari Bar, a másik pedig az albániai Durazzonál, hol egykor a Via Egnatiára lépett az ókori kereskedő. Mindkét út Szófiába vezet. Így Szófia két úttal is kapcsolja magához a macedón földet, viszont Itália két úttal fut be a félsziget belsejébe, illetve két úton tárja fel a Balkán területét az Adria élettere számára. Eddig e területen bizony édeskevés út volt, pedig ez az a táj, honnan be lehet törni a

félsziget belsejébe. Ettől északra a Karszt és a Dinári Alpok égigérő bástyája szinte áttörhetetlenül meredt a forgalom elé. Délebbre pedig már csak Görögország tárható fel, de a félsziget törzse nem. Az albán-macedon föld összekapcsolásának tehát nagy hordereje van. Mondanom sem kell, hogy mit jelent majd ez az út a katonai biztosítás számára.

Az út részletes kijelölése még sok megfontolástól függ. Egyelőre úgy látszik, hogy az északi ág Antivariból a meglevő utak felhasználásával észak felé indul, átkel a közeli Szutormán-hágón, eléri Virpazart (V) és Podgoricát (P). Innen nagyjában kelet felé haladva a Rigómezőn át (Kosovo-polje) a Morava völgyébe jut, de ezt hamarosan elhagyja és hágókon átkel a bolgár főváros medencéjébe, eléri Szófiát (Sz). — Más elgondolás szerint az útnak érintenie kellene Shkodrát (S), Szkutarit, innen Pukán át (P) Prizrenbe (Pr) jutna, s csatlakozna a már említett tervezett vonalhoz.

A durazzói ág iránya is kérdéses. Egyes szakértők felfogása szerint ennek is be kell kapcsolódnia az előző útvonalba, mely Antivariból Szkutariba vezet. Antivarit ugyanis jelentős szabadkikötőnek fogják kiépíteni és benne a bolgárok is kapnának kikötő-berendezéseket. Ez a terv az utat Alessión (A) keresztül vezetné Szkutariba. Más elgondolás szerint Durozzóból Tiranán (T) és Elbaszán (E) városán keresztül vagy a Shkumbini völgyén jutna fel az Ohridi-tóhoz. Lehet azonban az is, hogy a Devolli völgyön kapaszkodik fel majd. Mindenkép Bitolj városán (B) át ez is Szófiába vezetne. Szófiából az út kiépülne a híres bolgár dunai kikötővárosig, Rusze-ig (R, Ruszcsuk). Rusze városáig a feketetengeri hajók feljárnak s így az út nagyjelentőségűvé lenne, mert közvetítene a Fekete-tenger és az Adria között. Mindenkép a legrövidebb út lenne Ukrajna felől Itália déli részébe és sok árú számára a legolcsóbb is. Ruszével szemben fekszik a román Giurgiu, honnan már modern út vezet Bukarestbe és Moldva, Besszarábia felé. Az útépítésnek tehát nagy gazdasági jelentősége van. Itália ma is tudja, mint Róma egykor, hogy az út a politikai előrenyomulás tengelye és a gazdasági vérkeringés ütőere. Az utak egy-egy góchoz láncolnak oly területeket, melyek különben elvesztek volna számára.

Az ókorban a keletről jövő hajókat Thessalonikében rakták ki a karavánok számára, melyek a Via Egnatia csapásán és Dyrrachiumon át érték el Itáliát. Ma Róma számára a belső Balkán fontosabbá vált s így a Ruszeig járó hajók, valamint a transzbalkáni útvonal megteremtése áll előtérben. De mellette a Via Egnatia jelentősége is megnövekedett, mert az Egei-tengerben az olasz érdekek új távlatok felé fejlődnek.

A volt jugoszláviai német Kulturbund húsz éve

AZ EGYKORI JUGOSZLÁVIÁBAN élő németek kulturális munkájának megítélésénél számos tényezőt kell figyelembe venni.

A németiség Jugoszláviában zárt tömegekben lakott Bács-Bodrog vármegye és Torontál területén, nagyobb szórványai éltek Boszniában, Szlavóniában, Szerémségben, Horvátországban és Szlovéniában. A németiség e területi elhelyezkedés következtében gazdaságilag nem volt egy sínen és igen nagy különbség volt a városi és a falusi németiség életszínvonala között is, mégis az egész németiséget egybefoglalta nemcsak a nyelvnek és a vérnek egysége, hanem a kulturális előrehaladottságnak egyformasága is.

Az egyes németlakta területeken a németek letelepedése más időkben és más körülmények között ment végbe. A szlovéniai németiség legtöbbször a városi polgári elemet alkotta és a ködös múltba vesznek el az első német foglалások korszakai, különben is a németiség Szlovéniában hosszú századokon keresztül nemcsak kulturális, hanem gazdasági és politikai téren is vezetőréteg volt és a német kultúra rányomta jellegét magára a szlovénségre is. *A délszlávok valamennyi törzse között a szlovén volt a legkultúraltabb, a legfejlettebb és a leginkább modern értelemben vett európai szellemű.* Hasonlóképpen a horvátországi németiség is hosszú nagy multra tekinthet vissza. Maguknak a horvát városoknak egész kulturális szerkezetén meglátszik az erős német hatás. A boszniai német települések újabb keletűek, mert Bosznia okupációja után kerültek oda németek mint hivatalnokok, iparosok, kereskedők, munkások és kisebb számban földművesek. Ez már nem volt igazi telepítés és nem is volt olyan a helyzet, amelyben a cilli, vagy laibachi németiség fejlődhetett, ez volt az igazi szórványtelepülés és ezért a boszniai németiség szerepe volt a legkevésbé hatásos.

A legnagyobb súlya és ereje a délvidéki németiségnek volt. Először azért, mert itt feküdtek a legnagyobb német zárt települések, másodsorban azért, mert a délvidéki németiség gazdasági helyzete volt a legkedvezőbb. A bácskai gazdag német falvakban régi kultúra található. A török hódoltság megszűnése után kezdték ide-telepíteni a németeket és a bécsi kamara telepítési akcióiban nemcsak arra ügyelt, hogy a telepesnek, aki először majdnem ugyanolyan határőr volt, mint a szerb granicsár, meglegyenek a szükség-

ges gazdasági fölszerelése, hogy a mocsaras vidékeket termővé tehesse, hanem arra is vigyázott, hogy a telepes falvakban legyen pap, tanító és a kulturális életnek valamilyen alapja. A többit elvégezte a német szellem. Az a német szellem, amely meg tudta őrizni az elhagyott német föld hagyományait, szokásait, viseletét, énekeit és amely nemcsak dúsan termővé változtatta a törököktől visszahagyott sivatagot, hanem a telepes falvakból gyönyörű, nagy mezőgazdasági kulturális centrumokat teremtett, amelyeknek nyílegyenes utcái nemcsak a tervező mérnökök emlékét hirdetik, hanem a délvidéki németség nagyszerű gazdagságát is a délvidéki német falvakban. Egymás mellett sorakoznak fel a szebbnél-szebb házak, tökéletes gazdasági épületekkel és ezek nemcsak a németség másfél százados munkával szerzett vagyonáról, hanem magasabb életigényeiről és a kultúra iránti érzékéről is tanuskodnak.

A NÉMETSÉG az 1918-as tragikus fordulat után leghamarabb tért magához a jugoszláviai nemzeti kisebbségek közül. A németség új feladatokat látott maga előtt az új délszláv államban és a német nemzeti kisebbségi mozgalom a Szerémségben volt a legerősebb, ahol a németség vezetői a horvátság vezetőivel kapcsolatokat tudtak teremteni. Ezek a német vezetők, elsősorban dr. Kraft István, egy aktivista politikában igyekeztek a német nemzeti kívánságokat valósággá érlelni. A német kisebbség politikai munkájának hosszú ideig dr. Kraft István volt a vezetője és irányítója. Munkájának jelzője: Staatstreue und Volkstreue (államhűség és néphűség) volt és a német nemzeti kisebbségi munka már ez okból is meglehetősen távol tartotta magát a magyar nemzeti kisebbség politikájától. A kulturális munkát helyes megérzéssel a németség már kezdetben elválasztotta a politikától és 1920 július 20-án Ujvidéken megalakította a Kulturbundot, amelynek hivatalos neve *Schwäbisch-Deutscher Kulturbund* volt. Első vezetői dr. Grassl György és dr. Keks János. A Kulturbund megalakítását az egész jugoszláviai németség nagy lelkesedéssel fogadta és azonnal szinte egyidőben az összes németlakta helyeken megkezdődött a szervezkedés munkája úgy, hogy a Kulturbundnak már az első szervezkedés végén 128 helyi csoportja volt 55 ezer taggal. Ez a nagyszerű szervezkedés, amely együttjár egy öntudatos népi kulturális munkával, azonban csak rövid ideig tartott, mert 1924 április 11-én a nemzetiségek életében annyit emlegetett Pribicsevics Szvetozár közoktatásügyi miniszter feloszlatta a Kulturbundot, amelynek ténykedése három éven keresztül szünetelt.

A második szervezkedési munkát Keks János kezdte meg, amelyről Matz Giljum, a kulturbund vezetőinek helyettese, 1937-ben a következőket írta: „Ez a munka összehasonlíthatatlanul nehezebb volt mint az első, mert vissza kellett lépünknek a hitet adni egy olyan szervezet iránt, amelyet a hatóság egyszer már megszüntetett.“ Ez magyarázza meg azt is, hogy amíg a Kulturbund első munkáját 128 helyi csoporttal kezdte meg, a legerőteljesebb agitáció mellett is Keksnek 1929 január 6-ig csupán 64 helyi csoportot sikerült megszervezni. A diktatúra, amely a legsúlyosabb megpró-

bálatás volt a délszláv állam valamennyi kisebbségére, lehetetlené tette a Kulturbund munkájának folytatását, s csak 1931 április 14-én engedélyezték újból az egész ország területére a Kulturbund szervezkedését. Ezzel megkezdődött a harmadik szakasza az építőmunkának, amely kiterjedt Bácskán és Bánáton kívül Szerémségre, Szlavóniára, Szlovéniára, Baranyára és Boszniára is, úgy hogy 1940-ben, amikor a megszakításokat leszámítva húsz esztendőös multra tekinthetett már vissza a Kulturbund, a helyi csoportok száma 337 volt. Bácska-Baranyában 79, Bánátban 61, Horvátországban 84, Szerémségben és Boszniában 80, Szlovéniában 30 új helyi csoport alakult meg. Ennek az átfogó munkának eredményeként a német Kulturbund 1941-ben, a fölszabaduláskor, már magában foglalta az egész hajdani délszláv állam németiségét.

A KULTURBUND ténykedése az első perctől kezdve népi alapon épült fel. A Kulturbund különösen addig, amíg szerémségi vezetők befolyása irányította a kisebbségi akciókat, ezt a népi jelleget egyaránt hangsúlyozta a szlávsággal és a magyarsággal szemben is. A népi jelleg nem pusztá forma volt, hanem ősi beidegzettségből származó lényeg, mert úgy mint az első német telepesek a bácskai földön megőrizték az elhagyott hazának lelkeségét, a német Kulturbund az ősi német lelkeséget és az új német szellemiséget igyekezett minél tökéletesebbé fejleszteni a német népben.

A német kultúr munkában nem volt semmi szinpadiasság, jeliszavas és pillanatnyi sikerekre törő politizálás. Alapos és rendszeres munka folyt egyöntetű irányelvek szerint, amelyek gondoskodtak a németiség szellemi szükségletéről. Már az első pillanattól kezdve szinte katonás fegyelem uralkodott a helyi csoportokban és jellemző az, hogy a helyi vezetők részére már igen hamar kiképző tanfolyamokat létesítettek. 1937-ben a bánáti Lázárevóban, a bácskai Ujszivácson, továbbá a horvátországi Valpovon, Gyakovon és Rumán 111 helyi csoport 200 vezetője részesült rendszeres kiképzésben, amelyről a Kulturbund hivatalos közleménye ezt mondotta: „A kiképzésből felelősséggel teljes helyeikre azzal az elhatározással mentek, hogy német ügynek adják oda magukat és azt cselekszik, amit kívánnak tőlük; mint munkavezetők, mindenben példát mutatnak és a közösség akaratát képviselik.“

Rendkívül jelentős volt a vándortanítók intézménye, akik bejárták a falvakat és munkájukról megint csak a Kulturbund jelentését idézzük: „A német öntudat fejlesztése, a német nyelv, írás és a népi szempont szerint tekintett német történelmi fejlődés tanítása alapján cselekedtek. A feladatuk volt az ifjúság bevezetése a táj-történelembe és a Kulturbund történetébe, továbbá a német irodalom, a nagy német emberek életének és a német művészetnek ismeretése. A vándortanítók kötelessége volt a népdalok, a népi táncok s a népi játékok betanítása, valamint a fiatalság előkészítése a népi ünnepekre, s a régi német hagyományok és szokások ápolása.“ A vándortanítók nemcsak a fiatalsággal foglalkoztak, hanem munkájuk kiterjedt a német település egész életére és már 1937-ben 150 helyi csoportban dolgoztak. A vándortanítók lényegesen hozzájá-

rultak ahhoz, hogy a németiség még a legkisebb szórványtelepülésben is teleszívódott az új német gondolattal.

A Kulturbund állandó munkát végzett a német népkönyvtárak létesítésével is. Már 1924-ben a Kulturbund első betiltásakor 46 népkönyvtár működött, 1929-ben 69 és a főlzabadulásakor 171. 1935-ben 140 német könyvtár működött, s ezek helyi csoport, német egyesületi, olvasóköri, népművelési és plébániai könyvtárak voltak. A bácskai Kulturbund helyi csoportjai 34 könyvtárral rendelkeztek. Bánátban 22, Szerémségben 13, Szlavóniában 11, Szlovéniában 5, Horvátországban 1 helyi csoportnak volt könyvtára. A könyvtárakról a Kulturbund 1939/1940-es jelentése azt mondja, hogy nemcsak a helyi csoportok könyvtárait szervezte meg, hanem átvette és irányította a német egyesületek könyvtárait is. A könyvtáraknál a legfontosabb szempont nem a sok könyv, hanem a hasznos és népi elgondolások szerint kifogástalan könyv terjesztése volt, ezért a könyvtárak átrendezésénél sok használhatatlan, vagy szükségtelen könyvet kiselejtettek. A szórvány vidékeken 32 vándorkönyvtár állott a német népművelés szolgálatában.

A Kulturbund újvidéki központjának külön könyvtára volt, amely 1725 könyvből állt, s ezekből a könyvekből *a dunamenti németiségnek egész települési és fejlődési menetét meg lehet állapítani*. A Kulturbund már 1920-ban megkezdte a könyvtárosok kiképzését és azóta minden évben tanfolyamokat rendezett a részükre. A könyvtárak tehát nemcsak szórakozást nyújtottak, hanem a német népi szellem úttörői és megőrzői voltak.

A NÉMETSÉGNEK a délvidéki földdel, a délvidéki tájjal való egybekötöttsége egyik irányító momentuma volt a Kulturbund munkájának, amelyet nem hiába neveztek sváb-német kulturbundnak. A délvidéki svábság büszke erre a svábságra, ami kiderül abból az érdekes és fontos gyűjteményből is, amelyet a Kulturbund az úgynevezett Filmarchivum létesítésével teremtett meg. A film, mint a népi mozgalom bizonyítéka és előrelendítője, igen jelentős és a németiség igen korán felismerte fontosságát. A filmek a német népi élet és a népi öntudat erősítői. A gyűjtemény 1932-ben 22 filmből állott. Ezek között szerepel a zombori májusi ünnepség, a bánáti arató ünnepség filmje, Torzsa, Ujverbász és Paripás 150 éves alapítási ünnepségének filmje. Már ebből is látni, hogy a filmek mennyire a népi öntudat és a népi együvértartozás gondolatát szolgálják. Az 1940-es hivatalos jelentés néhány sora is bizonyítja, hogy a filmeket a Kulturbund a propaganda szolgálatába állította. E propaganda természetes eszközökkel és a német összetartás erejéből fakadóan állandóan folyt. A propaganda már kezdetben felismerte, hogy a tömegek megmozdítása a legjobb eszköz a népi öntudat ébrentartására és a Kulturbund 1937 óta állandóan nagyszabású népgyűléseket rendezett, amelyek népviseleti ünnepségek, aratóünnepségek, egyes községek alapításának emlékünnepei voltak. Apatinban 1940-ben húszezer német vonult fel egy ilyen ünnepségen. Ez azonban csak a külső propaganda volt, a belső aprólékos munkával és tervszerűen folyt. A jelszava: aki német, az a Kulturbund tagja.

Számos helyi csoport állandó propagandaestéket rendezett, amelyek kiállításukban nagyszabású demonstrációk voltak. A Kulturbund vezetői 1940-ben 185 propagandaelőadást tartottak, amit központilag irányítottak. Minden helyi csoport külön propagandaosztállyal rendelkezett. Munkájukat a Kulturbund a következőkben szabta meg: „A propaganda csoport embereinek csendes és szívós munkával emberről-emberre, házról-házra járva kell a földet úgy felszántani, hogy egyetlen magocska vetése se menjen kárba.“

A propagandának még egy eszköze volt, a Kulturbund helyiségeinek díszítése és a népviseleti ünnepségek. A helyi csoportok egyesületi helyiségeit német képek, jelmondatok, idézetek ékesítik. A gyűlések helyeit nagy zászlók, ékes lobogók tették színessé és sehol sem hiányzott a hangszóró sem.

A KULTURBUND hat osztályra volt felosztva. Ezek a következők: szervezés, kulturális, propaganda, ifjúsági, szociális és női osztály.

A kulturális osztály munkájáról az 1940-es jelentés elmondja, hogy számtalan népművelési előadást tartottak az egész német nyelvtérületen. Nemcsak az iskolaügy fejlesztésével foglalkoztak, hanem különös gondot fordítottak különböző ünnepségek rendezésével a régi német népszokások, népjátékok felelevenítésére is. A figyelmük kiterjedt a család kutatásra is, úgyszintén az egyes német települések történetének felderítésére. Előkészületek történtek a délszláviai német írók összefogására. Nagy jelentősége volt a zenei oktatásnak is, amelyben szintén a német népi gondolat volt az uralkodó. Az ifjúság zenei kiképzésére zenei táborozásokat rendeztek és Hódságon 1940-ben harsonásképző tanfolyamot tartottak, amelyen az egész Bácskából összejött a fiatalság. 1938-ban megkezdték a kívánság-hangversenyek rendezését. A helyi csoportok nagy gondot fordítottak az ének tanításra, mert a német éneknek nagy propagandaértéke is volt.

A SZOCIÁLIS OSZTÁLYNAK legnagyobb gondja a gyermekek nevelése és védelme volt. Három nagyszabású akciót bonyolított le. Az első „Stadtkinder aufs Land“, amely abból az akcióból eredt, amelyet 1936-ban kezdtek, amikor a belgrádi német gyermekeket elvitték a nyári szünidő tartamára a német falvakba, hogy megismerkedjenek a német falu életével és erősödjék bennük a népi összetartozandóság érzése. Már előbb volt egy ilyen akció, amikor Gottschee szegény vidékéről 38 gyermeket helyeztek el jómódú német családoknál, hogy így is elősegítsék a passzív vidék német lakosságát, amelynek nemcsak a szlovének állandó gyanakvása, hanem gyönyörű tájainak nagy szegénysége miatt is sokat kellett eltűrniök. A másik jelentős akció a „Brüder in Not“ volt, amelynek munkája 1935-ben kezdődött a gottscheei némettség segítségével, de kiterjedt minden németlakta vidékre és különösen sokat segített a nagy városokban bajba jutott németeken. *Óriási jelentősége volt annak, hogy a német ember Jugoszláviában akár merre járt is, maga mögött érezte az egész németséget és mindenütt tudott segítséget,*

támogatást találni. A Kulturbund az új idők szellemében dolgozva a gyermeksegítésre rendkívül nagy gonddal ügyelt. 1939-ben a Fruska Gora hegyei között két nyári szünidei tábort állítottak fel, amelyben 190 gyermek nyaralt. A Kulturbund szociális osztálya gondoskodott a besszarábiai németek átvonulásakor azok segítéséről. Ezt a nemzeti és jótékonyossági akciót a Kulturbund által életrehívott Agrária, a német szövetkezeteknek ez a csúcsszervezete vezette le. Az Agrária jelentése szerint a Kulturbund helyi szervezeteinek gyűjtéseként a német szövetkezetek 600 ezer kilogramm búzát, 140 ezer kilogramm burgonyát, 60 ezer kilogramm babot és más élelmiszert, továbbá 112 ezer dinár készpénzt adtak a besszarábiai német néptársak segítésére. A német malomtulajdonosok pedig ingyen megőrlték a búzát.

A német Kulturbund állandó előadások és összejövetelek rendezésével emelte a délvidéki németiségnek amúgyis magas kulturális színvonalát. Ezeknek az előadásoknak kettős célja volt, a német kultúrának terjesztése és a németiség népi öntudatának fokozása. Különösen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a délvidéki németiség megismerje telepes őseinek harcait, küzdelmeit és munkáját. Tudatos népnevelő munka volt ez, amellyel a másnyelvűek közé ékelt német falvaknak népi önérzetét, minden külső hatással szembeszálló erejét fokozták.

Az összetartás, az igazi önsegítés nem maradt pusztán jelszó és kiterjedt az élet minden vonatkozására. A Kulturbund évről-évre fokozódó erővel dolgozott a német iparostanoncok nevelésén, segítésén és elhelyezésén. 1938-ban munkaközvetítője 111 iparossegédet, 87 háztartási alkalmazottat, 41 gyárimunkást és 40 földmunkást helyezett el. Ezenkívül 74 német ifjú munkásnak lehetővé tette, hogy a német birodalom ipartelepein tovább képezze magát. Ez a szám nagyobb lett volna, a Kulturbund 123 munkahelyet biztosított, azonban a jelentkezők nem kaptak kiutazási engedélyt.

A JUGOSZLÁVIAI német ifjúságnak tekintélyes része a magasabb tudományos kiképzés felé fordult és a Kulturbund kezdetől fogva ügyelt a német főiskolai fiatalság továbbképzésére. A Kulturbund 1940. évi jelentése hangsúlyozza, hogy ez a munka nem volt olyan egyszerű, mert a jugoszláv középiskolákban nem tudták biztosítani a német ifjúság részére az igazi bajtársi szellemben való nevelést. Mégis Zágrábban és Belgrádban sikerült német diákegyesületeket életrehívni. Kereken 200-ra teszi a jelentés a német diákok számát, azonkívül negyven német egyetemi hallgató Németországban folytatta tanulmányait. A német diákok számára kötelezővé tették, hogy a nyári szünet idején német parasztgazdaságokban munkát vállaljanak.

A sportnak állandóan fontos szerepe volt abban a népi munkában, amelyet a Kulturbund kifejtett. A német sportegyesületek a Kulturbund irányítása alatt állottak és a sportegyesületeknek nem annyira a versenyzés, mint a népi erőnek tudatos és tervszerű fejlesztése volt a céljuk.

A német női szervezet az 1937-ben megkezdett leánynevelő munkát annyira fejlesztette, hogy 1939-ben öt leány-táborozás volt és ezeken közel 200 leány vett részt. A következő évben egyedül a Bácska-baranyai Gauban 61 német leány vett részt a táborozáson. A német leánynevelés részben a népi táncok, népi énekek ápolása, de sokkal inkább a német nők kötelességeinek a tanítása volt. A Kulturbund arra törekedett, hogy már a gyermekeleányok teljesen felolvadjanak a német népiségben, hogy felkészülhessenek későbbi nehéz feladataikra.

EZ A VÁZLATA a volt jugoszláviai német Kulturbund munkájának. A beszámoló nem volna teljes, ha nem utalnánk arra, hogy, bár az elszakítottság esztendeiben nem volt szorosabb együttműködés a magyar és német kisebbségek között, a Kulturbund munkája mégis nagy hatással volt a magyarságra. Folytonosan intő és figyelmeztető példa volt ez a munka: a szervezettségnek, az egységnek és az összetartásnak nagyszerű példája. A magyar kisebbség vezetőinek legjobbjai állandóan utaltak is arra, hogy *a magyarságnak ugyanazon az úton kell haladnia, mint a németiségnek*. A megszállás utolsó esztendejében, amikor rendkívül nehéz akadályok leküzdése után meg lehetett teremteni a Magyar Közművelődési Szövetséget, ez is arra volt visszavezethető, hogy a magyarság előtt lebegett a német Kulturbund példája.

CSUKA JÁNOS

F I G Y E L Ő

A zombori ünnep.

Tíz évvel ezelőtt, 1933-ban a megszállott Bácskában férfikora delén meghalt egy falusi orvos, akiről az anyaországban kevesen tudtak, de aki ennek a vidéknek azokban a szomorú években a legnagyobb magyarja volt. Hivatásának megfelelően Ószivác község betegeit gyógyíttatta, vagy a telecskai dombok falvait járta kerékpárjával, hogy segítsen szenvedő embertársain: magyarokon, németeken, bunyevácokon, szerbekben. Halálos kór pusztított az ő szervezetében is, de szabad idejében mégis nem saját egészsége volt a főgondja, hanem a kisebbségi sorban magára maradt magyarság ügye.

Az igénytelen ósziváci orvos, a Bessenyeiek és a Kazinczyak fajtájából való volt: írt és szervezett, buzdított és példát adott. Ha írt, halkhangú versei és finom novellái alá Szenteleky Kornélnak írta magát, szerbhangzású családi nevét ilyenkor nem használta. Ez is félre nem ismerhető vallomás volt. Szenteleky a leszakadt magyarságot akarta legalább lélekben hozzá forrasztani a szétszakadt ország darabjaihoz. Ezért levelezett Erdély, a Felvidék és az anyaország íróival. A megszálló hatalom tiltó intézkedéseitől vissza nem rettenve szervezi a Bácska magyar íróembereit, és megindítja a *Kalanygyát*. Közben ráér, hogy nagy nyelvtudása alapján figyelje egész Európa irodalmi és szellemi képét. S mindezt azért teszi, hogy a Vajdaságban sem apadjon el a magyarság szellemi élete.

Pedig nem volt könnyű a dolga. Mert a Bácskában nem folytatni kellett valamit, mint Erdélyben, hanem újra kezdeni. Hiszen

az a Magyar Parlag, melynek szomorú valóságára Ady ébresztett rá bennünket, a Bácskára illik rá legjobban. Az a dús magyar élet, mely az Árpádok alatt itt virágzott, a törökök másfél évszázada alatt városaival, monostoraival, embereivel együtt véglegesen eltűnt. Még a természet is más képet öltött ezen az áldott vidéken. Elvadult s haszontalan gaz verte föl az ország legkövérebb földjét. Történelmünk térképei Bácska földjét jelzik a magyarság szempontjából legjobban tönkretett területnek. És ezen a földön mindmáig nem indult meg a régi magyar élet. A századforduló ugyan Kánaánt talált itt, de magyar szellemi élet, mely zamatait innen a helyi talajból szívta volna, nem alakult ki. Magyar író, aki hű maradt volna ehhez a tájhoz, és vezére vagy kifejezője lett volna ennek a darab földnek, nem igen akadt. S ebben a közömbösségben érte a magyar világnak ezt a sarkát az elszakadás, és itt kezdődött Szenteleky Kornél szerepe. Nem sokat tudtunk meg róla ideát, mert úgy vezetett, hogy ne az ő szava legyen a legmesszebb hangzó. Szétszotogatta önmagát, másokat akart megszólaltatni és várta a nagyobbakat, a jelesebbeket.

Most a felszabadulás erőt adó két esztendejének eltelte után 1943 március 14-én seregszemlére gyűltek össze a Délvidék írói Zomborban, hogy a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaságban tömörüljenek. Tanulmányok nélkül nem szűkölködött már az alakuló gyűlés sem. Prokopy Imre, az előkészítő bizottság elnöke nemcsak a kísérletezések koráról számol be, hanem meg is győz a délvidéki magyar irodalmi társaság szükségességéről. Ahol a szerbségnek

már száztizennyolc éve irodalmi köre és szervezett irodalmi megnyilatkozása van, ott a magyarság mindez ideig néma maradt a saját hazájában. Herceg János, a megújuló *Kalangya* főszerkesztője a délvidéki magyar író különleges hivatásáról beszél. A magyarság egyeteméhez való tartozáson kívül táji színek is jelentkeznek a bácskai íróban. Krämer Gyula elnök beszédéből kiviláglik, hogy az új irodalmi társaságnak l'art pour l'art-irodalmon túli céljai is vannak: megteremteni a lelki egységet a magyarság e végvár-vidékén.

A hallgatóság soraiban képviselve van az egész Bácska Szabadkától Ujvidékig. De az új írói alakulással együtt ünnepel a felolvasott táviratok és levelek tanúsága szerint az ország minden része. Szeged, mely mindig egynek érezte magát a délvidéki magyar megmozdulásokkal, személyes képviseletet küldött. Koltay-Kastner Jenő, a Délvidéki Szemle szerkesztője, a Horthy Miklós Tudományegyetem Barátai Egyesületének nevében köszönti az új írói szövetezést, Krammer Jenő pedig a Dugonics Társaság testvéri köszöntését tolmácsolja.

Este a színházban a város közönsége előtt is bemutatkozik a Szenteleky Társaság. A kedves kis színház páholyaiban és széksoraiban boldog magyar arcok érdeklődve várják a műsor megkezdését. Az egyik páholyban a rádió műszaki emberei ülnek készülékeik mellett, s ismételten látjuk a színpad körül a Társaság lelkes ügyvezető titkáranak, Csuka Zoltánnak folyton tevékenykedő alakját.

Herceg Ferenc üdvözlő szavait Prokopy Imre olvassa fel. A magyar írók nesztora kedvesen em-

lékezik vissza Bácskára, a magyar Provencera, mely annyi alakot és tárgyat szolgáltatott a kezdő íróknak. Azután Deák Leó és Reök Andor főispánok szólnak a Társaság hivatásáról. Bisztray Gyula Szenteleky Kornél alakját mutatja be tanulmányában. A művészi részt Simonffy Margit vezeti be délvidéki költők verseinek művészi előadásával, majd a Társaság tagjai következnek: Kiss Lajos, Cziráky Imre, Szirmai Károly és Müller János.

Bizonyos, hogy a délvidéki írók nehéz feladatra vállalkoztak, amikor Szenteleky Kornél munkáját akarják folytatni. Mert a Bácska mindig gazdag volt gabonatermő földekben, de szegény volt szellemi igényekben. Szenteleky Kornél az úttörést elvégezte, de még mindig csak a magvetés ideje van. Hogy itt változás álljon be elmúlt és elszalasztott évszázadok után, az jórésztben az írókon fordul meg. Tudják-e közönségüket kiszolgálni, igényességre nevelni, hogy a vegyes lakosságú Bácskában a magyarságnak helyi ereje is legyen, és a magyarság helyi megnyilatkozásai is kívánatossá tegyék a nyelvileg tarka területen a magyar szellemi egységbe való beolvadást.

A város egyik csendes terén a karmelita atyák templomának homlokzatáról Szent István király szeme vigyáz a városra. Bent a templomban most épen bunyevác prédikáció folyik, utána következik a magyar, de tegnap német litánia volt. Ez a föld valóban a szentistváni Magyarország egy tipikus darabja. A tér végén hatalmas tiszafabokrok karéjában áll a kastélyszerű megyeháza. Szép udvarának különös dísz van. A szabad famezőkön, az ablakok közei reneszánsz keretekben a várme-

gye helységeinek neveit olvasom. Ez az előkelő udvar egy hatalmas helységnévtár: magyar, német, bunyevác, szerb, horvát lakosságú községek nevei sorakoznak egymásután, de a legtöbb helység vegyes lakosságú. Elgondolkozhatnak ezen a gyűjteményen a délvidéki magyar írók. Melyeknek írnak ezek közül? Valamennyinek. Legalábbis csak ez lehet a helyes cél. És lelkiismeretvizsgálat is tarthatnak itt a megyeház udvarán. Minden leírt szavuk mérlegre kerül nemcsak a kritikai rovatban, hanem a szivekben is, olyan emberek szívében, akik talán az ő megnyilatkozásaik alapján döntenek jövő magatartásukról, magyarságukról.

Ott látom a falon az egyik keretben Ószivác község nevét is. Ez volt a délvidéki írók mesterének székhelye, a bácskai Széphalom. A Mester nem élhette meg ezt a mai szép napot, és nem láthatta „eszméi győzedelmét“, de kívánjuk, hogy lássa egy egész ország a bácskai irodalom kivirágzását. Ennek a célnak és reménynek volt ígérete a zombori ünnep.

MEGYER JÓZSEF

Szongott Kristóf

(1843—1943)

Szongott Kristófnak, első armenológusunknak nevét — sem életében, sem halála után — nem dobolta füleinkbe semmilyen hírverés sem. Személye még emlékében is ugyanolyan csendes, szerény és háttérbehúzó volt, mint munkás életében. Kitüntetésben nem részesült, a közvélemény nem vette hátára, a pénz pedig előtte elérhetetlen távolságból csillogtatta feléje az élet anyagi örömeit, viszont fanatikus hazafiságából eredő egnéhány tudományos té-

vedéséért számtalan gánccsal, gúnyos lekicsinyléssel és közönnyel verték őt az élet és a kortársak.

Azonban halálának hírére 1907. január 24-én, csak a nagynevű közéleti férfiaknak kijáró gyászpompával búcsúzott tőle szeretett városa: Szamosújvár, míg a következő napokban az ország szak-sajtója és napilapjai egyöntetű leplezetlen tisztelettel dicsőítették Szongott érdemeit, méltatták páratlan hazafiságát és fájlalták elhunytát.

Szongott Kristóf 1843. március 21-én született Erdélyben, Marosbogáton, örmény eredetű családból. Családjának eredeti örmény neve Ászvádur volt, ami annyi mint Isten adta; ezt szó szerint németre fordítva, viselték a Szongott nevet.

Középiskoláit nagy anyagi küszködéssel Gyulafehérvárott végezte el 1863-ban kitünő eredménnyel. Ekkor a Szamosújvár város közönsége által akkoriban még fenntartott örmény katolikus algimnáziumhoz választották meg tanárnak. Szamosújvárt is kettős küszködés kötötte le életét. Csekély tanári fizetéséből nemcsak családját tartotta el, de mostoha viszonyok között élő testvéreit is támogatta. Szabad idejében pedig folytonosan tanult, hogy nyelvi és tudományos ismereteit fejlessze és gyarapítsa. Mert a tanári pályát hivatásnak tekintette, melynek érdekében és köréből mindent akart tudni.

Szongott Kristófot, mint minden kultúrósztönnel eltelt egyéniséget, a megtanult adatok újabb és mindig erősebb tanulásra készítették. Így ritka szorgalommal hazánk legnagyobb örmény szakértőjévé fejlesztette magát. Csendben és feltűnés nélkül, hosszú évekig átbúvárkodta úgy a hazai,

mint a külföldi szakirodalmat. Méhek szorgalmával rengeteg adatot halmozott össze, és amikor tudatában volt annak, hogy hazájának e téren is szolgálatot tud tenni, a nyilvánosság mezejére lépve, megkezdte tudományos irodalmi munkásságát.

1887 januárjában Govrik Gergely örmény katolikus lelkész, a bécsi mőhitárista rend későbbi érseke társszerkesztésében havi folyóiratot jelentetett meg *Arménia* címmel. A lap céljául az örmény nemzet történelmének, irodalmának, néprajzának ismertetését és a magyar-örmény kapcsolatok kutatását jelentette be. Vállalkozása a magyar tudományos életben fontos hézagpótlónak jelentkezett, mert addig az örménységet csak Lukácsy Kristóf szamosújvári esperes plébános munkáiból ismertük. Kivőle Magyarországon senki más még nem foglalkozott armenológiával. A kellő időben jelentkezett tehát Szongott Kristóf, hogy folyóiratával kitöltse a magyar tudományosságban ez irányban jelentkezett űrt.

Azonban Szongott örmény származású volt, tanára az egyetlen hazai örmény gimnáziumnak, mőködési színhelye pedig Szamosújvár, az örmény metropolis, ahol az úgynevezett magyar-örmények, vagy elmagyarosodott örmények még származásuk erős tudatában, szervezeten és nagyobb tömegben éltek. És mivel sem ennek a nagyobb örmény szőrványnak, sem az országban elszórtan élő örmény származásúaknak a magyarosodása akkor még nem fejeződött be, nemcsak a hivatalos körök, de a sajtó és a magyar-örmények egy része is, nem minden aggodalom nélkül fogadta Szongott terveit. Attól félték, hogy a gondolkodásban és szokásban magyarrá vált

örménységben az Arménia széthúzó törekvéseket támaszthat. És valóban Szongott nemcsak nagy zavarokat kelthetett volna a magyar-örménység körében, melynek többsége magyarság-érzete mellett erős örmény fajszeretettel volt áthatva és még az örmény nyelvet is jól beszélte, de sokkal nagyobb bajokat jelentett volna a többi hazai nemzetiségek körében e rossz példa hatásaként valószínűleg mutatkozó mozgolódás.

A következmények azonban megmutatták ezen aggodalmak alaptalanságát, mert Szongott fényesen bebizonyította, miként tehet valaki ősei nemzetének szolgálatokat és lehet amellett kifőgástalan magyar hazafi is.

Szongott Kristóf rajongó fanatizmussal szerette az örménységet, de még jobban a magyarságot. Könyveiben, az Arménia valamennyi számában, minden lehető helyen a magyarság szeretetét hirdette, élő bizonyosságaként a magyarság államalkotó erejének. Mintha csak őt vette volna mintául hazánk bölcse, Deák Ferenc, amikor azt mondotta, hogy „a hazai örmények a legjobb magyarok“.

Fanatizmusának túlradását, sajátos, műveinek tudományos értéke sınıylette meg, mert hosszú, fáradságos életének egész munkáját arra használta fel, hogy a világ legkiválóbb nemzetének tüntesse fel a magyart és ennek tündöklő ragyogásába bekapcsolja saját fáját, az örmény nemzetet is. Egy egészen sajátos álomnak képei derengtek előtte, amidőn azt kutatja és munkáiban azt bizonyítgatta, hogy a magyarok az örményektől származnak.

A *magyarok eredete és őslaka* címő könyvében adta közre megható elgondolásait, melyeknek

azonban tévesek a következtetései, mert téves a kiindulási pontja. Nagy álmodozónknak, Horvát Istvánnak alig lehetett olyan kívánsága vagy sejtelve, amit Szongott azonnal kész bizonyosságnak és megdönthetetlen ténynek el ne fogadott volna. Egyetemi tanulmányok hiányában legtöbb műve mint forrástanulmány nem elég rendszeres, de kiválóan alkalmas arra, hogy évtizedek verejtékével összegyűjtött mozaik szemeiből hozzáértő tudós keze művészi képet alkosson.

Szongottnak a tudományos kutatás nem öncél volt. Valójában sovíniszta ő abból a fajtából, amely a Horvát Istvánokat szülte és eltöltötte lelküket olyan lángolásokkal, lázakkal, mely csak a közösségi embertípus legkiválóbb példányainak lelkében él. Írt történelmi, nyelvészeti, genealogiai munkát, irodalmi tárgyúakat; lefordította magyarra az első örmény könyvet és számtalan verset. Saját költségén szerkesztett folyóiratot 21 évig, összeírt egy kis könyvtárra való dolgozatot. Nyomtatásban 9 könyve jelent meg, míg egyedül az Árméniában megjelent cikkei mintegy 5.000 oldalra terjednek. Kéziratban maradt írói hagyatéka pedig igen tekintélyes.

Azonban közel 40 esztendei lan-kadatlan irodalmi működéséből anyagi hasznot nem látott. Ingyen, utógondolat nélkül egy egész emberéletet igénylő munkát végzett. Valódi önzetlen ön-feláldozással terjesztette hazánk-

ban az addig ismeretlen örmény irodalom megbecsülését, és földi babért az erkölcsi öntudaton kívül sohasem keresett. Az Arménia 20. évfolyamába lépésekor öt üdvözlő munkatársainak Gábrus Zakariás, szamosújvári tanító következő mondását idézte: „Dicséretre méltó nem vagyok. Csak azt tettem, amivel tartoztam.“ Mert Szongott is úgy tudta, hogy a kötelességteljesítésnek nincs határa, hogy sokat dolgozni lehet, de eleget sohasem.

A magyarok eredete zárószavaiban ezt írja: „Amíg mások pihentek, szórakoztak, vagy talán mulattak, én az asztal mellett görnyedeztem; éjt nappallá tettem, hetekig, hónapokig ültem könyveim között; lemondottam minden élvezetről, tönkretettem egészségemet... és mégis tovább dolgoztam; dolgoztam tovább, mert hazámnak akartam szolgálatot tenni, és a hazáért kötelességünk időt, erőt, tehetséget, vagyont, egészséget feláldozni“. Ennek a való-másnak igazság minden betűje, mert hitelességéért Szongott Krisztóf hazafias lelkülete, önzetlen élete és értékes tudományos munkássága kezeskedik.

Rajongásból, fájának és a magyarságnak fanatikus szeretetéből vált ő íróvá, és csak ez ösztönözte, hogy minden bántó kritika ellenére is megjárja egyedül és magányosan azt a hosszú tövises utat, melyre páratlan hazaszeretete elindította.

KORBULY DOMOKOS

U J K Ö N Y V E K

Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Szerkesztette: *Gunda Béla*. Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság. 369 lap 8°. Budapest, 1943.

A könyvesboltok kirakatában izléses kiállítású vaskos könyv hirdeti, hogy a tudományos világ is részt vett *Kodály Zoltán* ünneplésében: Emlékkönyvet adott ki hatvanadik születésnapjára. A *Kodály Emlékkönyv*, melyhez *Szinyei Merse Jenő* írt előszót, harminchat tanulmányból és *Kodály* irodalmi munkásságának bibliografikus ismertetéséből áll. Az egyes tanulmányok szerzői nemcsak a hazai zenefolklore és tárgyi néprajz jeles képviselői, hanem tekintélyes, részben külföldi tudósok: Tokiótól Glasgowitzig, Stockholmtól Szófiáig a legtöbb kultúrnemzet érdemes zenefolkloristái. Amilyen gazdag és színes a szerzők nemzeti hovatartozósága, éppen olyan gazdag és sokrétű a munkásságuktól felölelt vizsgálódási terület is. A cikkek közül kiemeljük a következőket: *Werner Danckert*: A félhangnéküli pentatónia eredete, *Henry George Farmer*: Zenei kölcsönhatások Kelet- és Középázsia között, *Zožidar Širola*: Horvát népi hangszerek, *Raina Kacarova-Kukudova*: Három bolgár nemzedék népdal énekesnői, *Constantin Brailoiu*: A román népzene, *Marius Schneider*: Egyiptomi parasztdalok, *Szabolcsi Bence*: A primitív dallamosság, stb., stb. Nincs szándékunkban sem is lehetne a cikkek egyenkénti ismertetésébe kezdeni, — a szaklapok nyilván megteszik ezt; mi itt, azonkívül, hogy a könyvre felhívjuk a figyelmet, a szerkesztés jelentőségére kívánunk néhány szóban rátérni. Egy emlékkönyv létrejöttének komponensei közül

az egyik legfontosabb talán az ünnepeelt munkásságának ismerete, tisztelete és hatása, de legalább ugyanolyan mértékben a szerkesztő hozzáértése, aki ennek az ismeretnek, tiszteletnek és hatásnak megfelelő tudományos formát tud adni. A széleskörű ismereteken, kapcsolatokon kívül, azokon felül, nem lehet eléggé hangoztatni a szerkesztői munka önzetlenségét, mely egy ilyen természetű munkánál, hol a szerkesztő sem erkölcsi, sem anyagi előnyökben nem részesül, elsőrangú tényező. Normális időkben a recenszor ezekért mond köszönetet a szerkesztőnek, — 1943-ban, egy világháború közepén azonban, külön hangsúlyoznia kell azt a tiszteletreméltó energiát, mely a szerte-húzó világ, szerteélő tudósait összesze tudta hozni egy népek és határok fölötti kapcsolatba. Az emberi kultúrák megismerésével foglalkozó néprajztudomány külön öröme, hogy a háború teljében, a népi műveltség pusztulása idejében éppen egyik legelhivatottabb képviselője segítségével tehetett bizonyosságot a külső megjelenésében változtatható, de lényegében elpusztíthatatlan, mindenek fölött élő kultúráról.

FÉL EDIT

Germanisztikai dolgozatok. A szegedi egyetem Germanisztikai Intézetének kiadványsorozata tíz éves multra tekint vissza. Az első füzetek megjelenése még abba az időbe esik, amikor a kolozsvári Ferencz József-Tudományegyetemnek adott Szeged vendégszerető hajlékot. Azóta Szeged életének már egészen külön szint és jelentőséget ad az újonnan megalapított Horthy Miklós-egyetem, amely minden ízé-

ben, belső és külső életének minden megnyilvánulásában nagy Névadójának és a Szegedi Gondolat nemzeti eszményének szolgálatában áll.

És talán éppen a germanisztikai dolgozatoknak lehet ezen a téren különös hivatásuk, egyetemes szempontból is értékes tennivalójuk. Mert hiszen ezek a dolgozatok részben, vagy legalább hosszabb lélekzetű tartalmi ismertetésekben német nyelven is megismétlik a magyarul írt tanulmány főbb tudományos eredményeit. Ezt a Nemzeti Múzeum állami kiadványsorozataiban is meg szokták tenni, mert hiszen éppen ez a körülmény teszi lehetővé, hogy külföldön tudomást szerezzenek a mi tudományos intézeteink működéséről.

Schmidt Henrik dr. professzor, aki jelenleg Magyarországon a germanista irodalom- és nyelvtörténészek nesztora, különösen nagy gondot fordít a délvidéki falu- és magyarságkutatás keretében a néprajzi adatgyűjtésre, minthogy a magyar nép és a magyarországi németajkú lakosság élete éppen néprajzi téren mutat fel több érintkezési pontot. Már a germanisztikai dolgozatok sorozatában magyar szempontból is jelentős volt *Lux Gyulának* a *Modern nyelvoktatásról* (1933) szóló tanulmánya. *Veszélka László* a soproni városi kancelláriának német kapcsolatait kutatta (1934). *Fél Edit* pedig a pestmegyei Harta község néprajzával (1935) nyitotta meg azoknak a dolgozatoknak sorát, amelyek a külföldet is különösképpen érdekelhetik, mert hiszen azt igazolják, hogy a magyarországi németiség sok tekintetben megtartotta eredeti nemzetiségi vonásait, hogy tehát a magyarság távolról sem volt oly kevésé

konciliáns az itt élő nemzetiségekkel szemben, mint azt annakidején trianoni ellenfeleink a világ közvéleményével elhitetni szereték volna. De meg másrészt azt is igazolják ezek az első pillanatra csupán tudományos dolgozatoknak látszó írások, hogy a magyarság kultúréletének az itt élő németajkú lakossággal annyira mélyen gyökerező kapcsolatai vannak, hogy szinte nem is különíthető el a magyarországi német nemzetiségi néprajz a magyartól. Igen szépen megfigyelhető ez *Varga Anna* dolgozatán (*Két szomszéd falu*, 1940), aki sok vonatkozásban értékes adatokkal támasztja alá a fentebb mondottakat. Két falunak, Kölesdnek és Kistormásnak néprajzát, házát, berendezését, ruházatát, gazdasági nyelvkincsét, ünnepi szokásait stb. hasonlítja össze; a kölesdi magyar asszony és a kistormási német asszonynak magyar díszítésű ködmönét képekben is bemutatva jól érzékelteti az e területen is fennálló népi kapcsolatokat.

Ha a tisztán nyelvészeti dolgozatokat mellőzzük, — ilyen pl. *Schummer Eszter* (*Rezsőháza településtörténete és nyelvjárása*, 1937) és *Dugonics Ferenc* (*Himesháza fuldai település nyelvjárásának hangtana*, 1938) településtörténeti tanulmánya — különösen az olyan dolgozatoknak tulajdoníthatunk szélesebbkörű jelentőséget, melyeket *Kusztér M. Lygiának* és *Vargha Károlynak* köszönhetünk. Az előbbi *Fekedbaranyai község*-ben végzett néprajzi megfigyeléseit foglalja össze egy tekintélyes kötetben (1939), az utóbbi pedig „*A délkeleti Zselic*” tájféldrajzára, településtörténetére és magyar-német népzenei elemeire vonatkozólag közöl igen alaposan átgondolt ada-

tokat (v. ö. a Csurgoi Könyvtár XVII. kötetében, 1941). Vargha Károly nagyarányú néprajzi tanulmányokat folytatott Berlinben. Tanulmányában, — melyhez Schmidt Henrik alapvető fontosságú előszót írt, — az érdekes tájrajz és településtörténeti adatközlés után rátér a zselici magyar és német lakosság énekkincsének részletes tárgyalására. Bartók és Kodály népzenei kutatásának adataiból kiindulva megállapítja, hogy vannak magyar dalok, amelyek vagy a német, vagy az általános európai népzene közös tárházából kerültek a magyar nép ajkára. Viszont, — és ez talán még érdekesebb! — vannak olyan magyarországi német népdalok, amelyek magyar daloknak hasonmásai, vagy magyar dallamok továbbképzései. Vargha igen érdekes összeállítást is közöl arról, milyen magyar egyházi népénekek találhatóak meg a német egyházi dalkultúra keretein belül is. Bár itt csak épen felsorolja a neki rendelkezésre álló adatokat, azért tanulmánya így is gondolatkeltő, további kutatásokra serkentő.

A germanisztikai dolgozatok egy másik csoportja irodalomtörténeti vonatkozású. *Vozáry Katalin* a középkori német misztikáról és annak egyik legkiválóbb képviselőjéről, Magdeburgi Mechtildről értekezik (1937). Amit Mechtild írásai alapján a misztikus istenél-ményről, az eksztázisról akár filozófiai, akár teológiai, vagy pszichológiai szempontból ír, az a németországi irodalomtörténész előtt is jelentős lépéssel viszi előbbre ezt a nem pusztán német irodalmi kérdést. *Cserés Miklós* *A német impresszionista dráma* típusait rajzolja meg (1939) Gerhart Hauptmann „Michael Kramer“-ja, Johannes Schlaf „Gertrud“-ja,

Max Dauthendey „Spielereien einer Kaiserin“ c. darabja, Arthur Schnitzler „Anatol“-ja, továbbá Hugo von Hofmannsthal „Der Tor und der Tod“ című misztériumjátéka, végül Frank Wedekind „Erdgeist“-je és „Pandorá“-ja alapján. Igen értékes *Kovács János*nak *Kolbenheyer eszmevilágáról* szóló tanulmánya (1940) is. A jelenkori német költők egyik legnagyobbjáról nemcsak érdekes életrajzi adatokat közöl, hanem Kolbenheyernek mint ábrázoló művészek és modern gondolkodónak világnézetét, modern filozófiai elgondolásait, ezeknek az ő költői műveiben való megnyilvánulásait is vizsgálja a család, a nép, a küzdő ember és az élet legfőbb céljának szempontjából tekintve.

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a „Germanisztikai füzetek“ c. kiadványsorozat elmúlt tíz éve sok értékes, fiatal tudományos képeket hozott a felszínre és a magyar tudományos kutatásnak külföld felé is elismerést szerzett.

KOZÁKY ISTVÁN

Nagyfalusy Lajos S. J.: A karpornaki apátság története, I.—II. kötet. (Kiadványok Jézus Társasága Magyarországi Történetéhez, 6.—7. sz.), Kalocsa, 1941—1942.

Elgondolkozva olvassuk a karpornaki apátság történetének két kötetét. A szerencsésebb nyugaton nem egyszer ma is ugyanabban az istenházában éneklik a szerzetesek a „laus divina“-t, melybe egykoron, századokkal ezelőtt alapító ősök vonultak be s aki egy-egy apátság történetét meg akarja írni, annak talán évszázados folyamatosságban vezetett monostori krónikák, annalesok, chartulariumok, szorgos szerzetesi kezektől írt ősrégi kódexek tárják fel tit-

kaikat, bőséges adataikat a monostor egykori életének feltámasztására. Nálunk a régi monostor-egyházaknak gyakran még a helyét sem tudjuk, a monasteriologia művelője csak töredékes adatokat talál a levéltárakban s azokat is verejtékes munkával kénytelen összekeresni, hogy mozaik-szerű képet alkosson a rég elporladt szerzetesek istenes multjáról. A képből aztán rendszerint kevés az életszerűség, hiszen mindig azok a források pusztultak el, amelyek a belső, igazi monostori életről tudósítanak. A török világ másfél százada a magyar monostorok százait söpörte el s a felszabadulás után is alig egynéhány élelt fel újra úgy, hogy régi birtokosaik vették volna tulajdonukba. Monostorok történelme tehát nálunk legtöbbször nem folyamatos, ma is lüktető élet lenyomozása az eredetig, hanem járás-kelés a halottak birodalmában.

Az érdekes szerző is erre a fáradságos munkára vállalkozott a kapornaki apátság történetének megírásával. Példás kutatói szorgalommal gyűjtötte össze az apátság középkori történetének sokfelé elszórt adatait, kutatása ebben a korszakban különösen az apátság gazdaságtörténetéhez hozott értékes eredményeket. Az újkorban, az eredeti hivatásától már eltérített apátság történetében más jellegű adatokat bőségesebben tartalmazó források is rendelkezésre álltak. A bencés apátságokkal egykor sűrűen telezsórt Zala megyében fekvő apátságot a monostoralapítások virágzó századában, 1150 körül alapította minden valószínűség szerint Kadambeli György. Szent Benedek fiai a XVI. század második feléig dicsérték Kapornakon az Urat. Akkor a konvent kipuштult s az

apátságot világi papok kapták adományba, volt közöttük osztrák is. Végre 1858-ban Ferenc József az apátságot az ifjúság nevelésének előmozdítására a jezsuita rendnek adományozta. Azóta is a Jézus Társaság bírja és vezeti a plebániát is. A szerző azonban nem szorítkozik a szorosán vett apátság történetére, hanem előljáróban a hely östelepülési viszonyait is tárgyalja, majd külön fejezetekben szól az apátság hiteleshelyi működéséről, úriszékéről, a helység és a plebánia történetéről, a kapornaki nép hitéletéről, az iskolákról és az elbeszélés fonalát egészen a proletárdiktatura izgalmas napjaiig szövi meg, tehát teljes helytörténeti monografiát ad.

Tárgyszeretet, pontos tudományos felszerelés, az adatok gondos mérlegelése és összeillesztése a szerző legszembeszökőbb tudományos erényei. A kétes történeti h iradásoknak is mindig utánajár (pl. az apátság állítólagos fiók-apátságának) s így nem egy téves vélekedést sikerült helyreigazítania. Ítélete emberekről és eseményekről mindig tárgyilagos és kendőzés nélkül őszinte. A két kötet monasteriologiánk értékes nyereségét jelenti.

HERMANN EGYED

Berczeli A. Károly: Hőskor. Budapest (Révai), 1943.

Berczeli Károly a fiatal költőgeneráció egyik igen értékes tagja. Szegeden még élénken emlékszünk csodás misztériumjátékára, amelyet a szabadtéri színpadon Antos Kálmán pompás muzsikájával adtak elő! Éppen azért szíves örömmel méltatjuk most megjelent verseskötetét, amelynek a „Hőskor“ címet adta. Több versciklusát foglalja egybe ez a tekintélyes kötet. Mise (1926), Új ver-

sek (1938—42), Ádám bukása (1931) és Július (1938). Ha csak azokat a fordításokat tekintenők is csupán, amelyekkel Berczeli a kötetet lezárja, Janus Pannoniusnak magyarba átültetett gyönyörű költeményeit, a különösen izesen és stílusosan fordított Petrarca-, Foscolo-, Corazzini-, Pascoli- és Gozzano-verseket, a legteljesebb mértékben meg kellene győződve lennünk Berczeli nagyraihivatottságáról és tökéletes művészi felkészültségéről. Ahogyan azonban az élet titkait kutatja, ahogyan a társadalmi hibákat ostorozza, ahogyan minduntalan megénekli szűkebb hazáját, Szegedet, a Tiszapartot, az alföldi rónát (Piramis, Vallomás), ahogyan Ady magaslataiig jut el gondolata (pl. Temetőben), s ugyanakkor atyai szeretettel ír gyermekének világnézeti testamentumot (Hösi bölcsődal), ahogyan a szomorúság, levertség és, a romantikusokra emlékeztetően, az éj himnuszának költője lesz (Éji hódolat; Sötétség; Vaksötét; Mese; Nappali hold, és az egész Ádám bukása - ciklus), ahogyan megszólaltatja a magyar hősi eszmét modern kiadásban (Jászberényi emlék; Petőfi-ciklus), — az mind-mind annyira érdekes, annyira meglepő, sokszor stílusban, kifejezésekben annyira merész is, hogy valóban egy „hőskorát“ élő vérbeli költőt revelál!

Berczeli a verskötetet Aba-Novák Vilmos emlékének szenteli, és van is valami rokonság a két művész ábrázoló stílusában. Örök emberi távlatokból indul ki Berczeli költészete, van benne bizonyos fokú archaizáló törekvés, ugyanakkor pedig a szimbolizálásnak egy egészen új és modern útját látszik keresni (Kagyló, Fénybogár, Fűszál). Berczelit szinte kizárólag a szociális problémák ér-

deklük. A „Kele diák“ c. „varázslatban“ szeretettel fordul a társadalmi megújulás feladataihoz, és a sorok között nem egyszer ad irányítást, egyenesen tanítást, hogy miképpen gondolja el ő a ma égető problémáinak megoldását. Versei bizonyos értelemben azért mindig egy kicsit „prédikáció“ számba is mehetnének, mint ahogyan ezt ő maga is kívánja (Könyvtári elégia), de ez a prédikáció mindig „kincset rejt“ magában, „arcán a feltámasztott lélek lángja ég“, végső konklúziója határozottan magyar és keresztény világnézetre vall. Ezek a versek egy igazságot kereső lélek meglátásai, megérzései. Fény után vágyik (A nagyapám) és megszentelődés után (Vallomás), s mindkettőt a kereszténységtől várja, bár veleszületett realizmusa, kételkedő, töprengő, ultrakritikus természeté nem engedi, hogy nyugalmát végleg megtalálja.

KOZÁKY ISTVÁN

Kisebbségi Körlevél. A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet Közleményei, VI. évf. 6. sz. és VII. évf. 1. sz.

A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet két legutóbbi „Körlevel“e a szokott változatos tartalommal jelent meg s érdekes beszámolót nyújt a nemzetiségi és kisebbségi élet különböző aktuális problémáiról. Az 1942 novemberi számban vezetőhelyen *Polzovics Iván* értekezését találjuk, aki meggyőző érveléssel mutat rá „Gróf Teleki Pál nemzetiségi politikájá“nak igazi értékeire, mert itt a Szent István-i gondolat egyik legreálisabb és legvonzóbb értelmezésével találkozunk. Államvezetése nem a faji gondolatra támaszkodik, hanem „sok együttélő, bár különböző származású, nyelvű emberek,

népelemek politikai egybefogásának a gondolatá"-ra. Elképzeléseit és meglátásait az élet melege fűti át, a mellett mind alapjaiban, mind részleteiben teljesen magyar lelkiségű és ősi hagyományokon nyugvó, „nem pedig tudományos konstrukció szintelen és az élettől távoleső eredménye, sem idegen és így nálunk alkalmatlan példák szolgálai utánzása“. Az ő nemzetpolitikai rendszere és tanítása mindezideig legtökéletesebb kifejezője annak a széleslátókörű és más népekkel együttműködésre törekvő magyar politikának, melyet megértő szelleménél és humánus felfogásánál fogva mindenkinek méltányolni kellene. Megtaláljuk benne a modern politikai földrajz világos tanításait és törvényszerűségeit is, s éppen ezért tanításai nem egy korszak vagy politikai párt véleményét fejezik ki, hanem „minden korban és minden körülmények között“ helytállnak. *Wagner Ferenc* „A csehszlovák nemzetegység a cseh és szlovák irodalomban“ címen érdekes szellemi és irodalmi áttekintést nyújt

északi szomszédaink törekvéseiről. Nagyon élvezetes, szellemes és friss olvasmány *Molter Károly* cikke „Az erdélyi németek szelleméről“, melyben a magyarság és a szászok együttélését és ellentéteit boncolgatja. Fejtegetéseit azal végzi, hogy „a nép legmélyén és a művészet legtetején nincs a magyar és szász közt ellentét. Talán a mai közös élet-halálharc közelebb hozza a két nép középosztályát is.“ *Fenczik Jenő* a rutén kérdést ismerteti, *Deák József* pedig a „Szlovákság kül- és belpolitikai útja 1918-tól“ címen értekezik. Az 1943. januári számban *Gáldi László* Lupu sokat vitatott elméletét ismerteti a románok eredetéről s cáfolja annak tudományos értékét. *Zsolt Zsigmond* „A magyarság fajfenntartó harc“-át ismerteti, „különös tekintettel a magyarországi szórványságra“, *Sümeghy Mihály* pedig a horvát száborra vonatkozólag közöl érdekes adatokat. Mindkét számot megfelelő figyelő, könyv- és folyóiratszemle egészíti ki.

V. Gy.

ÉLET ÉS KULTURA

Színház

ZSUZSÓ. Az Új Magyar Színház művészei Csadó Pál vigjátékával szórakoztatták néhány estén a szegedi közönséget. Egy fiatal állás nélküli tanár és egy fiatal tanárnő mint házaspár jelentkeznek a jómódú családnál, hogy két gyermeket készítsenek elő az őszi javítóvizsgálatra. Ebből a meggondolatlan szövetkezésből következik aztán a vigjátéki helyzetek sorozata. A darab első fele veszedelmesen emlékeztet az *Ártatlan vagyok* jeleneteire, de szellemességben csak szerényebb igényeket elégít ki. A fiatalok szerepében játszó *Perényi László* és *Pelsőczy Irén* nagy igyekezettel próbálták a darabot a zökkenőkön átgépeíteni. *Halassy Mária* a szőrtőlódó, de jólelkű vénkisasszony figurájában sokat megéreztetett abból, amit az *anyós* vagy a *vénasszony* szóval szoktunk kifejezni. Másfajta női típust érzékeltetett *Árpád Margit* bosszúálló fúriája. *Harsányi Rezső* világát élő „méltóságosa“ életből kivágott alakként tűnt fel a jelenetekben.

TARTUFFE. Molière körül mintha valami változás történt volna a magyar színpadon. A gall szellem világ-irodalmi tetőpontját eddig is tiszteltük, megbecsültük, a drámaírás legnagyobbjai között emlegettük, de a színházi gyakorlat mégis hűvösen kezelte a nagy francia jellem-ábrázolót. Shakespeare úgy beszéltünk, mintha a miénk lenne, s ugyanakkor Molière-t csak vendégnek tekintettük. Talán fajtánkban és nyelvünkben van az ok, hogy Shakespeare mellett jobban fel tudunk melegedni. Bizonyos, hogy kevés Molière-színészünk van, s Molière-t nehéz is játszani. Évek vagy évtizedek telnek el, míg egy-egy Molière-szerep

újra megtalálja a maga emberét. A képzelt betegen kívül a *Tartuffe* is sokáig váratott magára, hogy kétévtizedes szünet után valaki ismét megszólaltassa. *Harsányi Rezső* álszenteskedője talán más, mint a régi alakítások. Nem a sima modorú „ájtatos gazember“ játssza meg, hanem a testiség kéjencét. Alakja, kissé zsiros hangja, lompos maszkja ezt a típust fejezték ki. Sunyi tekintete, a leleplezéskor támadásba menő, felcsattanó hangja mind jellemző típusjegyek voltak. A szerepnyújtotta némajáték lehetőségeket azonban nem ragadta meg.

A szegedi színház igazgatósága a Molière-darab előadására is a budapesti Új Magyar Színház művészeit hívta meg. *Harsányi*ja mincs a szegedi színháznak, de az a véleményünk, hogy a többi szerepben megállták volna a helyüket színészeink. Van olyan rendezője a Városi Színháznak, aki biztosította volna a helyes felfogáson alapuló egyöntetű játékot.

SZIVÁRVÁNYHID. Koncz Antal színpadi műve inkább eszmei, mint drámai mondanivalójával nyerte meg a közönség tetszését. Benne két nemzedék képviselői kerülnek szembe egymással, s nemcsak a jó győz, hanem a jobb belátás egyesíti is a két csoportot a magyar falu ügyének érdekében. Kár, hogy csak a falu problémái beszélnek a darabról, de a falu levegője nem járta át a képeket. Kívánatos lett volna az is, hogy az alakok magatartása és lelki átalakulása meggyőzőbb lett volna. A színműbe életet *Ladányi Ferenc*, *Bakó László*, *Bakos Gyula* és *Szemethy Endre* jelenetei vilttek.

SPECTATOR

Művészet

A közművelődésnek tett szolgálatot a városi múzeum, midőn a közelmúltban **VÖLGYESSY FERENC** dr. magángyűjteményéből kiállítást rendezett. Tudvalevőleg van még a városban egy-két — részben régi mesterek műveiből álló — gyűjtemény, melynek bemutatása a közművelődés szempontjából különösen hasznos lenne és csak örömmel lehet fogadni a múzeumnak további ilyen irányú szándékát.

A Völgyessy-gyűjtemény kizárólag

magyar mesterek műveiből áll és benne a múlt század utolsó harmadától a mai időkig a magyar művészettörténet több szakasza, illetve a művészeti törekvések sokféle árnyalata képviselve van. A legtöbb mű azonban a hozzánk időben közelebb eső korszakokból való. Kisebb festmények, vázlatok, grafikai munkák képezik a gyűjtemény anyagát, de van benne nehéz veretű muzeális alkotás is (Madarász: Gróf Teleki Blanka és Leővey Klára a fog-

ságban, Rippl-Rónai: Apám és anyám negyven évi házassága után, melyek országosan ismert, többször is reprodukált festmények).

Jóllehet a gyűjtemény kisebb igényű művekből áll, legtöbb darabja előkelő művészi alkotás. Tulajdonképpen ezen a ponton válik vidéki viszonylatban tanulmányossá ez a tárlat, mert itt olyan műtárgyak kerültek kiállításra, amelyeket aránylag könnyen és olcsón meg lehetett szerezni és mégis tiszta művészetet nyújtanak. Nálunk Magyarországon, de különösen vidéken a vázlat vagy a grafika szépségét, a benne rejlő művészetet kevesen értékelik, noha érzésben őszintébbek, megjelenésükben közvetlenebbek lehetnek, mint nem egy gondosan kivitelezett nagyobb mű, melyet sokszor erőltetett szabályok, vagy a kritikus, esetleg a megrendelő nem mindig fejlett ízlésének figyelembevételével készítenek. A vázlat dokumentuma lehet egy hirtelen jött ihletnek és benne vannak az intimitás és a spontaneitás jegyei. Az ilyen kisebb képek, vázlatok vagy grafikai munkák éppen meghittságuknál, nem súlyos, de bensőséges művészi tartalmuknál fogva nagyon illenek vagy illenek polgári lakásokba. Biztató jel, bár még korántsem általános jelenség, hogy középosztályunkból, sőt annak kevésbé tehető rétegeiből is sokan kezdik érezni az álrepresentatív bútorok és commerce festmények által teremtett környezet üres és művésziellen voltát és inkább egyéniségüket, társadalmi osztályukat stílusosan kifejező műtárgyakkal teszik hangulatossá az otthon. Így tett bizonyos mértékben a biedermeier kor polgára is, vagy a régi idők magyar parasztja, mikor még a népművészet virágzott az ország minden vidékén: a termett a népdal és a népmese. Annak a kornak népi embere a mai idők állapotából visszatekintve ideális művészi környezetben élt. Az a zománcos korsó, tál, festett bútor vagy hímzés nem csupán etnografiai darab volt, hanem igen sokszor iparművészeti remek is; a népdal és népmese pedig a maga igénytelenségében is zenei, illetve irodalmi remekmű. Így, jóllehet a nép embere irodalomra és művészetre nem „költött”, tisztább művészi légkörben élt, mint a mai középosztály egyes rétegei, amelyek a legtöbb esetben a művészetnek csak a szurrogátumát kapják.

Ha közelebbről nézzük ezt a kérdést, a magyar parasztnak meg volt a legideálisabb alapon nyugvó műértése is.

A nép művésze lélekben egy volt az ő közösségével. Ugyanazok a művészi tartalmak és formák éltek a közösségek lelkében és ezeknek ő csak végleges megformálója volt.

Ma, noha az egyházi és a monumentális művészet mellett egy terjedelmében nagy, színvonal tekintetében magas polgári művészetről beszélhetünk, hiszen ez a művészet szellemi struktúrájánál és formájánál, de a szükségletnél fogva is, melyet hivatva van szolgálni, elsősorban polgári, mégis azt mondhatjuk, hogy ez a lelki kapocs a művészet és a közösség között elég laza. Ennek egyik oka bizonyára az, hogy az európai művészet formavilága, melyből a magyar művészet is sarjadt, nem a mi kisebb közösségünk alapításából fakadt, hanem mi kapcsolódunk bele ebbe a formavilágba, hogy vele a magunk érzéseit fejezzük ki. Ez a művészet csak úgy tud minden európaiassága mellett is lényegében még magyarabbá válni, ha a mi művelt rétegeink a maguk megalapozott műértésén keresztül szükségletükkel irányítólag és fejlesztőleg tudnak befolytani ennek a művészetnek tartalmára és formájára. Ez annyit jelent, hogy nemcsak a magyar művészek, de bizonyos mértékig a magyar kulturaközösségnek is meg kell ismerni a művészet nyelvét, azt a mélyebb ösztönből fakadó ábrázolási észjárást, amely megnyilatkozik a görög szobrászat vagy a reneszánsz festészet stílusában, a francia impresszionizmusban stb., s amely kiformalta az egész európai művészetet.

Ahhoz, hogy ennek a kis gyűjteménynek akár kisebb igényű darabjait megértsük és élvezni tudjuk, komoly műértésre van szükség; ahhoz is, hogy ilyen darabot megvásárolhassunk. A képzőművészeti műértés a dolog természeténél, de viszonyainknál fogva is nehezen hozzáférhető, de mégis vannak erre alkalmas eszközök. Ma már magyar nyelven is mind több művészeti tárgyú könyv és folyóirat jelenik meg és nívós képzőművészeti irodalom van fejlődőben. A fővárosban pedig, de sok vidéki városban is nyilvános képtárak nyújtanak módot a műalkotásokban való gyönyörködésre és ezzel a műértés fejlesztésére.

A másik kiállítást márkosfalvi BARABÁS MÁRTON képeiből rendezte a muzeum. Műveinek tárgya székely hegyvidéki tájak, falusi utcarészek. Valamennyi szép, tetszetős téma, melyek között a nagy méretben festett

panorámaszerű tájak épen úgy megalálhatók, mint az intimebb tájrészletek. Bár ezek kivétel nélkül mind természetfelvételek, a táj részleteinek ügyes kivágása által mindig jól megkomponált, dekoratív megjelenésű tájképeket ad a festő. Témaiban bizonyos egyöntetűség mutatkozik, rendszeren fenyvesekkel borított hegyeket látunk, melyeknek élénk zöldje s a sziklák rótszíne uralja a képet, sőt ez utóbbi vörösbbe vagy lilába játszó okkerek az utcarészletekben is dominánsok. A festő okos mérséklettel olyan témákat választ ki, melyek hajlamanak és tudásának legjobban megfelelnek, mindazonáltal a kiállítás képanyaga éppen a témák érdekessége miatt nem egyhangú. Törekszik a hű ábrázolásra és műveiben sok a helyes megfigyelés és azokat bátor, széles ecsetkezeléssel adja elő. Az ábrázolási törekvéseken túl azonban a látott élmények által keltett mélyebb emócióknak vagy a látottakkal kapcsolatos művészi állásfoglalásnak nyomát aligha találjuk ezeken a képeken. Ez magyarázza meg tartalmi és minőségbeli egyformaságukat is.

A természet nagyszerűségét, színeinek dinamikáját, a fények intenzitását, anyagszerűségének sokféleségét, méreteinek szuggesztív erejét, hangulatait s a benyomások sokaságát, melyet összes érzékeinken át egyszerre kapunk, egy négy lécz közé szorított vászondarabon festőkkel sohasem lehet ábrázolni s a természet teljességével szemben az ilyen ábrázolás mindig fogyatékos marad. Az ábrázoláson felül meg kell nyilatkoznia az emberi léleknek is, mert csak az, ami benne emberi, tehet értékessé és érdekessé számunkra egy művet.

FORGÁCS ISTVÁN KIÁLLÍTÁSA jöllehet úgy műfaj, mint tárgy tekintetében sokféle anyagot ölel fel (valásos tárgyú kép, zsáner, tájkép,

arckép stb., szobor, festmény, grafikai mű), mégis egységesen hat s ezt az egységet a tudatos stíluskeresésben lehet megjelölni. Jellemző erre a stílusra a természettől való elvonatkozás, a lényeges kép- és formaelémeknek primitív látással és primitív eszközökkel való megjelenítése. Erre ugyan volt már példa az európai művészetben, sőt a magyar művészetben is, de azért itt a primitív érzésnek van némi egyéni íze.

A stílus kialakulásának rendes folyamata az lenne, hogy először a művészi tartalom jön létre és ez teremt magának megjelenési formát. Itt azonban, de főként a képeken csak a stílus van meg, nem kiforrottan, nem mindenütt következetes és elvszerű megvalósításban, hanem sokszor ötletszerűen és kihagyásokkal. Ezeknek a stílusjegyeknek belső indokolása: a mélyebb vagy intenzívebb átélés eredményeként jelentkező művészi tartalom még hiányzik, vagy csak halványan mutatkozik.

Tagadhatatlan, hogy Forgács Istvának a feladata nehezebb, összehasonlítva olyan festőkével, akik csak ábrázolnak, mert azok a belső tartalmi fogyatékoságokat, a mélységek hiányát kifoitozhatják az ábrázolással, viszont aki abstrahál, annak minden tartalmát saját magából kell adni. Tehát az ilyen irányú fejlődés útja is lassúbb és nehezebb.

A kiállítás legértettebb művei első sorban a szobrok és a grafikai művek. A két női akt és „A győztes” című szobrokban a nagy formaegységekre való leegyszerűsítés sok kifejező erővel párosul s ezek a robusztus ősemberi alakok tömör fogalmazásban jelennek meg. A fametszetek is azt mutatják, hogy ennek a technikának abstraháló szellemébe szerzőjük bele tudja magát élni.

DOROGI IMRE

Zene

Művészi értékben és jelentőségben messze kimagaslók a többi hangverseny főlé ALBERT FERENC HEGEDŰESTJE. Külön elismerés illeti a kamarazenei hangversenyek rendezőségét, hogy ilyen zenei élményben lehett részünk! Albert Ferenc a legkiválóbbja fiatal hegedűművészeinknek. Jelenleg Németországban él, ahol a magyar művészetnek sok dicsőséget szerez (több mint hatvan hangversenye volt szeptember óta). Fiatal korát megha-

zudtolva olyan kiérett művészként tolmácsolta pl. Beethoven Kreutzer-szonátáját, olyan fölényes tudással idézte meg a Glazunow-féle a-moll hegedűverseny elégikus hangulatát, olyan ott-honosan mozgott Paganini bravúrjaiban és Dohnányi Rurallia Hungaricájának magyar világában, hogy hozzá fogható még idősebb művészek között is alig találhatnánk. Micsoda pompásan énekel hegedűjén, milyen meggyőző biztossággal hangzanak üveghangjai,

mennyi szín pompázik tempóiban és technikailag nehéz futamaiban! De aki arcát, nyugodt alakját figyeli, nem is sejti, hogy a fiatal művész milyen játszásbeli akadályokat és nehézségeket küzdött le hihetetlen nyugalommal és nemes egyszerűséggel. Nincsen sem játékos, sem megjelenésében semmi hivalkodás, semmi hatásadás, egyszerűen azt adja, ami a mű lényege. Aki Albert Ferencet közvetlenül ismerik, bizonyosan tudják, hogy honnét van művészetének ez a biztonságos és szinte emberfeletten nyugodt stílusa. Nemcsak rendkívül tehetsége, hanem páratlanul nemes és finom egyénisége a forrása mindannak, ami művészetét elragadóvá teszi. És ebben a művészetben méltó társa volt az ugyancsak fiatal Petri Endre zongoraművész, akinek szerepe az egyes előadott művekben már túlnőtt az egyszerű hangszerkíséreten. Ő is már jó ismerőse közönségünknek. Bámulatos ügyességgel, nagy önfegyelmel és szípközöző szellemességgel támasztotta alá a szólóművész munkáját. Szólama nem nyomta el a hegedűt, sőt még fokozta hangjának mélységét. Különösen a Magyar rapszódában tűnt ki, hogy itt nem egy szólóművészről van szó, akit a zongorista csak azért kísér, mert a szerző zongoraszólómat is írt művéhez. Itt két egyenrangú művész lépett elénk, aki egyformán élte át a művet és adta tudása legjavát. A Magyar rapszódában ugyanis Albert Ferenc mint zeneszerző is bemutatkozott. Nagyon érdekes volt ez a mű! A feldolgozott magyar daltémák és a szerzőnek saját ötletei a mai magyar muzsika stílusának kereteiben olvadtak egybe. Ha a forma elvét még tömörebben sikerül megragadnia és a fantáziaszerű kereten túl a komoly műformák felé fordítja érdeklődését, még igen kiváló komponista lesz belőle. Az ígéretek megvannak hozzá!

A szólóművészek közül még említésre méltó a lengyel EDMUND RÖSLER ZONGORAESTJE, aki kizárólag Chopin-művek előadásában mutatkozott be. Ha a mélyebb átélés és finomabb előadás titkait is meg fogja ismerni, minden bizonyosan nagyobb sikerei is lesznek. PATAKY KÁLMÁN ÉS SZILVÁSSY MARGIT 'ARIA- ÉS DALESTJE is igen magas színvonalú volt. Mindkét művésznek tüneményes előadói készségét főleg ismertettünk. Akár Wagnertől, Mozarttól, Puccinától, Verditől, Richard Strausstól, Lehártól vagy Kodálytól énekelnek, mindig elragadó és varázslatos az, amit

tőlük kapunk. Szinte jól esik pillanatokra elmerülni a muzsikális Szépek ebben a mesés világában, az álomszerűen tiszta intonálásnak és a drámaiság magaslataiba emelkedő hangnak színpompájában! Antos Kálmán nagyszerű zongorakísérete azután betetőzte műélvezetünket.

A SZEGEDI VASUTASOK „HAZÁNK“ DALKÖRE ötvenéves jubileumát ülte. Ez a nagymúltú és igen kultúrált hangú férfikari együttes ez alkalommal valóban derék művész munkát végzett melegszívű és nagy tudású karnagya, Kertész Lajos vezénnyel pálcája nyomán. Budapestről a Magyar Dalosszövetség részéről Baránszky Gyula dr. kormányfőtanácsos jött el az énekkar dalestjére és adta át vezetőinek a stílusos emlékérmét, valamint az összes tagoknak kijáró elismerő oklevelet. Bár a férfikar tömött, mély fekvése miatt mindig kissé szürkén szokott hangzani, a „Hazánk“ dalkör férfikara azért így is sok fényt, csillogást tudott belevinni nagy zenei hozzáértéssel előadott kórusaiba. Nemcsak az énekkar „Jeligéje“, hanem Rossa Ernő Hálazsoltár-kánonja és Kodály Ave Maria-ja is, a művekben rejlő lehetőségek szerint, minden képzelhető énekparti hatás kidomborításával jól megfelel az énekkar tudásának. Különösen meglepő volt Kertész Lajosnak igen hangulatos és magyaros kóruskompozíciója, a „Templomablak“, melynek szövegét, Dsida Jenő szép költeményét a szerző sok művészi hozzáértéssel, jól énekelhető formában, a férfikari szólamvezetés szabályai szerint ültette át zamatos ízü muzsikába. De Farikas Ferenc Hat katonadala és Bárdos Lajosnak hangszeres kíséretű és nagyhatású kánonja is megérdemelte a közönség lelkes tapsait. Liszt Ferenc Ünnepi dalát ifj. Kertész Lajos, a vendégszereplő Ország Tivadar hegedűművész számait pedig Kertészné Kain Kató zongoratanárnő kísérte nagy hozzáértéssel.

A SZEGED-FELSŐVÁROSI IFJÚSÁGI EGYESÜLET „Mindent a Honvédekért“ címen hangversenyt rendezett a Városi Színházban. Ez alkalommal az ismert olasz énekművész, Giovanni Breviario, valamint T. Jánosi Elvira énekművésznő adott elő énekszámokat, amelyeket a szegedi Filharmónia kísért Fricsey Ferenc vezényletével. A filharmónikusok igen szépen és eredeti felfogásban játszották Erkelnek Hunyadi-nyitányát és Schubert befejezetlen h-moll szimfóniáját.

A MOSOLY ORSZÁGA színházi előadásában végre egy egészen klasszikus operettet hallottunk. Lehár Ferenc A mosoly országában már voltaképpen egy olyan típusú zenés színművet írt, amilyenek Strauss János féligmeddig operaszerű zenés játéka. Nemcsak a vezénylő Fricsay Ferenc, a pompásan játszó zenekar, hanem a két vendégszínész, Raffay Erzs (Liza) és Madarász László (Szu-Csong herceg), valamint Harczos Irén (Mí) kiváló éneke és egészen elsőrendű játéka is megérdemelné a közönség nagyobb érdeklődését. Ihász Aladár rendezői munkája, a mesés díszlet, amelyet Molnár Sándor tervei szerint Miklós Gyula készített el, valóban a legkényesebb színházlátogató ízlését is kielégíthette. Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy közönségünk nem értékeli eléggé a dirigens, a zenekar és a művészek együttes munkáját. A későnjövők anynyi zajt csapnak jóformán az egész első felvonás alatt, hogy mind a zene, mind a darab szövege értelmetlen zűgásba fullad. Egy ilyen nemes és nagyszínvonalú alkotás zenei előjátéka sem arra való, hogy alatta hangosan beszélgessenek. Fricsay karnagy e miatt egy pillanatra kénytelen is volt abba-

hagyni a nyitányt. Mindenesetre nagyobb figyelmet várhatnánk közönségünkötől.

Megemlítjük, hogy az utóbbi időben BAJA több értékes zenei esemény színhelye volt. Dániel Ernő, a fiatal magyar zongoraművésznemzedék egyik legkiválóbb tagja, a budapesti Zeneakadémia tanára Brahms f-moll szonátáját, Bartók Paraszt-dalait és többek között Kodálynak egy Debussy-témára írt Meditációját játszotta nagy sikerrel. Luigi Maria Magistretti, olasz hárfaművész régi és új hárfadarabokat adott elő. Az olasz Vidusso-trió, — ugyancsak Baján — stílusos kamarazenét adott, míg a bajai városi zeneiskola növendékei és tanári kara két igen sikerült hangversenyben a klasszikus hegedű- és zongorairodalom remekeit mutatta be. Ez alkalommal több fiatal tehetség lépett a pódiumra: Nagy Zoltán, Horváth Pál, Ács Miklós és Nagy Zsuzsanna, valamint Mandler Mihály és Aczél Lídia.* A bajai városi zeneiskola tanári karának hangversenyén a Szegeden is ismert Rácz Lily zongoratanárnő, valamint Recska Ilona és Timáry Mária szerepeltek szép sikerrel.

K. I.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

BABAI GYÖRFFY LÁSZLÓ: *Irány-
ételek az élet tudományához.* (Bp.) Uni-
versitas Könyvkiadó Társaság, 1942.
339 l.

Erről a könyvről elmondhatjuk, hogy meglátszik rajta korunk szellemének hatása. Alcíme: Az egészség, hosszú élet és boldogság útja. Ma nagyon sokat foglalkoznak ezzel a tárggyal, mint ahogyan az éhes ember képezte a pompás lakomákkal. Jellemző az is, hogy az egészség és boldogság titkának megfestését a ma annyira divatos rejtelmes dolgokban keresi.

Ezeket a rejtelmeket bőkezűen nyújtja a szerző az olvasónak. Kezdi a 2100 esztendő ciklussal. Mi most a Halak-állatövi korszakban élünk, annak a vége felé. 1950 táján átlépünk a Vízöntő korszakába, ez már sokkal szerencsésebb korszak lesz, az igazság és a szeretet uralma jellemzi. Szó esik továbbá az ember asztmás lelkerői, amely mintegy közvetítő a szellemi lélek és a test között. A keleti jóga-tudomány is szerepel, különösen pedig a vele kapcsolatos lélekzési gyakorlatok. Sőt a reinkarnáció is, amely szerint az emberre hatással vannak a születése előtti különböző életeiben lezajlott események. Mindezek mellett bőven találunk szentírási idézeteket, tehát a keresztény vallás sem marad ki.

Mindezeket persze nem sikerül közös nevezőre hozni. Még olyan merész állítással sem, hogy Isten meggyőzi Jóbót számtalan inkarnációjáról.

Ezek után a misztikus dolgok után az emberi testről kapunk tájékoztatást: egy kis orvostudományt. De ebben is sok a rejtelmesség, mindenféle fluidumok és kisugárzások. Mindezek aligha állják ki a tudományos kritikát.

Erre az alapra építi a szerző a gyakorlati jótanácsokat. Szól a lélekzésről, alvásról, a táplálkozásról, az életnek célszerű és egészséges berendezéséről. Ezek a jótanácsok nagyrészt valóban beválhatnak. Józan, mértékletes életmódot írnak elő. A szerző összeválogatta mindazt, amit a mindennapi tapasztalás ezen a téren nyújtott. Kár volt azonban ezeket a bölcs tanácsokat olyan misztikus és ingatag alapra építeni, egyébként sem sikerült őket azzal az alappal szoros összefüggésbe hozni.

r. l.

JO VAN AMMERS-KÜLLER: *A Coornvelt-ház asszonyai.* Budapest (Révai) 1942.

A kiváló hollandi író nő hatalmas re-

génye három nemzedék asszonyainak életét vetíti elénk, s ezt az életet mindig abban a pillanatban ragadja meg, amikor szülők és gyermekek, öregek és fiatalok között összeütközésre kerül a sor. A történelem három nagy pillanata jelenik így meg előttünk egy család sorsának tükrében. Az első az 1840-es évek szigorú világnézetű ideje, amikor megüngathatatlanul áll a szülői tekintély, s amikor a technika nagy újításai, meg az élet szabadabb fölfogása állítják szembe fiatalok és öregek nemzedékét. A regény második része a 70-es évek szociális és nőemancipációs mozgalmi közvézete, a harmadik pedig már a mi korunkba, 1942-be, a még mindig álló ősi Coornvelt-házba, ahol a régi formákat egyszerre fölváltják az újak, s a fiatalok vígan táncolnak azok között a falak között, ahol egy évszázadja a puritán ősök a zsoldárokat énekeltek. Hatalmas, szélesodró mű Jo van Ammers-Küller regénye, magyarságú földézése a történelemnek, a mult hangulatának; az olvasó egyformán ámul hiteles tájékozottságán és részleteinek gazdagságán.

KÁRPÁTMEDENCE, gazdaságpolitikai szemle, Budapest 1943 január.

A „Kárpátmedence“ januári számában értékes cikkeket olvashatunk az ipar tőkehelyzetéről, az erdélyi földgázmezőkről, textilnyersanyaggyártásunkról, iparunk nyersanyagellátásáról, vegyészeti iparunkról, a magyar ipar fejlődéséről, és iparunk általános fejlesztéséről. Ezen ipari szakküldkek után a régi magyar export útjáról, a Ferenc-csatornáról, Zichy Nándor gróf életéről és Benes béketervéről olvashatunk tanulmányokat. A tartalmas számot érdekes külföldi gazdasági hírek, világgazdasági szemle, lapszemle és könyvismertetés egészíti ki.

TAVASZI SIP. Tóth László regénye. Budapest (Révai), 1943.

„Uj regényem — írja Tóth László — két férfi nemesrendű barátságának a regénye, amelyben a közös ambícióknak, a közös nagy vállalkozásoknak, az egyforma gondolkodásnak és az egyforma érzésnek összehangzó akkordjai mellett a lányért, az asszonyért való örök összeütközéseknek, a férfisorsokat keresztvező női sorsok újra meg újra megújuló összezsapásainak, lelki küzdelmeinek kis tragédiái és kis komédiái vonulnak fel, úgy ahogy megestek valamikor és úgy ahogy csak akkor es-

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

hettek meg. Nem szigorúan zártformájú ez a regény, hanem egymásba fonódó sok külön történet, amelyek két férfilélek érzéseinek és gondolatainak, tetteinek és akarásainak egymásután emelkedő és elfolyó hullámai sodornak tova az idő nagy folyóján — az émulás szépségében és szomorúságában... Mindez olyani messze van ma már, hogy csak a képzelet és a szó mehet utána, hogy utolérje s a mai ember előtt egy pillanatra felvillantsa újra azt a világot, amikor a gyerek még olyan akart lenni, mint az apja s a fiatalember nem arra gondolt, hogy kap-e és hol kap egy hivatalt, egy íróasztalt, hanem arra, hol veheti fel a harcot ideáljaiért. Ebből, nemes, tiszta írás e regény, egy búbajos világ mesteri kézzel felidézett képe; csupa szín, csupa íz, csupa ragyogó, meleg kedély; és hitvallás az élet magasabbrendű értelméről.

ÖTTEVÉNYI OLIVÉR: *Ferenc Ferdinánd.* Budapest, (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda) 1942.

Ferenc Ferdinánd annak az Osztrák-Magyar Monarchiának volt trónörököse, amely ma már a múlté s amelynek hatalmáról a ma gyermeke csak mint történelmi emlékről tud. Ferenc Ferdinánd annak a családnak volt tagja, amely évszázadokon keresztül Európa szívében elsőrendű hatalmi tényezőként szerepelt, országok felett uralkodott s amelynek politikája a világ kialakulására nem egyszer sorsdöntőnek bizonyult. Ferenc Ferdinánd az újabb korszakok óta már érintett korszaknak bizonyos fokig aktív tényezője volt, olyan koré, amely már megérezte a reformok szükségét, de megvalósításához nem jutott el.

A könyv magyar vonatkozásai elárulják a trónörökös gondolatainak érzelmi hátterét is, és ebből is világosan látni, hogy terveiben, melyek a birodalomba akarták vonni Romániát, Szerbiát, sőt Ukrajnát is, mennyi gondot okozott a függetlenségéhez ragaszkodó magyarság.

Öttevényi Olivér, külpolitikai irodalmunk legkiválóbb művelője, sok száz politikai okmány, emlékirat és bizalmas vallomás hiteles adatai segítségével írta meg rendkívül érdekes könyvét. A tragikusvégű trónörökös életrajza az egész békebeli monarchia feszült légkörét, lappangó ellentéteit s a kétfele egyensúlyozó nemzet nehéz problémáit állítja elé.

PAUL MOUSSET: *Végzetes napok.* Budapest (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda) 1943.

Ez a könyv a mostani világháború egyik legragikusabb fejezetét elévéníti meg. A francia összeomlás naplójára pereg le az olvasó előtt egy résztvevő feljegyzésében. Világos ismereteket kapunk benne a francia háborús pszichózisról, az élvonalban tetlenül álló katonák magatartásáról és az ott honlók háborús felkészüléséről. A könyv második része a belgiumi háború előzményeiről és a résztvevő angol seregek között töltött hónapok benyomásairól mond el olyan részleteket, amelyek a háborút sok vonatkozásában megvilágosítják. A könyv regényzerű, de minden sora valóság. Egy hatalmas nép tragédiájának vagyunk szemtanúi benne. Ha az elhangzó vallomás keserű és sötét, a belőle meríthető tanulság, annál világosabb, s különösen nekünk, olyan népnek, amelytől a sors megtagadta azokat a végtelen javakat, melyek a francia nép nagyságának segítői voltak.

CSERES TIBOR: *Zöld levél árnyéka* Versek. Bp. 1942. 45. l.

Kissé ridegen ható lírai költemények gyűjteménye, amelyek tudatos tartózkodással utasítják el a színesebb, mélyről törőbb érzéseket. Inkább naturalisztikus érzelmi helyzetképeket festenek, mintsem a lélek melegeket friss, hirtelen kiadásait nyújtják. Az az érzésünk, a programm kissé fojtogatja, csínáltta és keresztet tesz a költőt. E sajátos költői világ magyarázatul szolgálhat az írónak verseiben sokat emlegetett ifjúkor nyomorúsága: „Néma és dermedt barlanglakót Szólits bennem, ki eddig kövön és penészen Élttem és sötét vizet ittam s nem volt más tűz, csak mit A hullók nyelve hord vagy tévedt kis egészem Tűkre kibír.” E nyomott világban túlzóan jelentőssé váló erotika színeit helyenként dekadensül parázslónak érzzi az olvasó. A kötet második felének meglepetése néhány erőteljes háborús költemény a magyar katona mai kemény erőpróbájának élményköréből. — a szerző legjobb alkotásai (Átkelés, Poldolszik alatt, Az ellenségnek). Talán ezekben vonulnak be irodalmunkba napjaink mozgó harcainak fegyverei és harci eszközei s így érthető, hogy a pillanat hangulatában könnyen megtalálják az utat az olvasó szívéhez. S. I.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 MÁJUS

II. ÉVF. 5. SZÁM

A szerb nacionalizmus kialakulása és a magyarországi szerbség

A SZERB NEMZET újkori történetének messzeható következményeinél fogva egyik legjelentősebb eseménye az a nagyarányú vándorlás volt, amelynek kapcsán 1690-ben Csernovics Arzén szerb pátriárcha mintegy 150—200 ezer főnyi néppel a császári hadakat a Balkánról visszaszorító törökök elől menekülve átlépte a Dunát és Magyarországra költözött. Utolsó nagy hulláma volt ez annak a Balkánról hazánkba irányuló népvándorlásnak, amely a török hódítások következtében a XIV. század vége óta szakadatlanul tartott és amely a középkorban még tulnyomóan magyartöbbségű Délvidék népi arculatát teljesen megváltoztatta. Ez az utolsó nagyméretű átvándorlás nemcsak azért volt rendkívül jelentős, mert általa a régi magyarországi szerb telepek friss népelemmel erősödtek, hanem főképp azért, mert ezáltal a szerb egyház súlypontja Magyarországra (illetőleg társországába) tevődött át s ez a magyarországi szerbség politikai fejlődésére beláthatatlan következményekkel járt.

A nyugati kereszténység kötelékébe tartozó és nyugati eszmékben felnőtt egyének alig van fogalma arról, hogy a keleti kereszténység, főképp pedig a bizánci szláv orthodoxia milyen hatalmas szerepet játszott a kötelékébe tartozó népek politikai fejlődésében. Az egyház keleten minden népnek külön nemzeti egyházává fejlődött, amely a leghűségesebben támogatta a vele kapcsolatos államhatalmat, s ha az államhatalom felbomlott, mint a szerbek esetében is, akkor a nemzeti egyház szervezete legalább részben helyettesíteni tudta az államot. A szerbségnél a török időkben az ipeki pátriarchátus fejlődött ilyen egyházi alapon kormányzott hűbéres állammá, amelynek autonómiáját részint a bizánci örökségképen megmaradt jogszokások, részint újabb szultáni rendelkezések szabályozták. Így a szerb egyház nemcsak az egy hiten levők összefogását jelentette, hanem egyúttal olyan nemzeti és politikai szervezetet is, amely a szerbségben az összetartozás érzését és a hivatástudatot állandóan ébren tudta tartani. Amikor tehát a pátriárcha átköltözött, vele tulajdonképpen egy idegen államiság eszméje is áttevődött Magyarország talajára. I. Lipót privilégiumai a szerb egyház számára

szinte szószerint ugyanazokat az engedményeket biztosították, mint amelyeket a török alatt élvezett, ezáltal az újkori szerb nacionalizmus kialakításában az egyik legfontosabb tényező Magyarországon biztos talajra talált, s a szabad vallásgyakorlat elnyerésén kívül nemzetpolitikai tevékenysége számára is szabadságot kapott.

A karlócai metropolitát a szerbek maguk választották püspökeik közül, a kormányzat még azt sem tudta velük szemben elérni, hogy három jelöltet válasszanak, akik közül az uralkodó nevezné ki a metropolitát. A püspököket a metropolita jelölte ki és szentelte fel a kormányzat minden befolyása nélkül. Az egyházi személyzet fölött a metropolita kezében volt az igazságszolgáltatás minden joga. Az elhalt püspökök vagyona a metropolitát illette, ugyancsak reá szállt a rokonság és végrendelkezés nélkül elhalt rációk hagyatéka is. Az egyházi személyzet fel volt mentve mindenféle adó és beszállásolás terhe alól, az egész szerbség pedig az egyébként a katolikus klérust megillető tizedet saját papsága eltartására fordíthatta. A szerb egyház mindezeket a jogokat féltékenyen őrizte s amikor csak alkalom adódott rá, ha pl. a dinasztia szorult helyzetében a szerb katonai erőre különösen rá volt utalva, a régi privilégiumokhoz igyekezett újabb engedményeket nyerni. A szerbeknek tehát tisztán vallási és egyházi alapon sikerült a maguk számára bizonyos különállást biztosítaniok.

Ha a néptöredék és nemzetiség között az a különbség, hogy a nemzetiségnek már határozott, öntudatos politikai kívánságai vannak, akkor a magyarországi szerbség már a XVIII. században nemzetiséget alkotott, csak hogy politikai kívánságai egyelőre vallási és egyházi köntösben jelentkeztek. Mert aligha lehet politikamentesnek nevezni azt az elvet, amelyet pl. I. Lipót 1691-es diplomája mond ki a szerbekre vonatkozóan, t. i. hogy mind vallási, mind világi tekintetben egyházuk fejtől függenek. Úgyszintén alig lehetne tisztán egyházi természetűnek nevezni azt a szerb kiváltságot, hogy az egyházfőt a papi, katonai és polgári rend (később a nemesség is) közösen választotta. Ezekről a félig egyházi, félig politikai természetű jogoktól csak egy lépés kellett, hogy a szerbek már a XVIII. század folyamán Magyarországon autonóm területnek az úgynevezett vajdaságnak kijelölését követeljék a maguk számára. A szerb egyházi autonómia tehát a politikai aspirációk elindítója volt. A magyarországi szerb egyház fontossága különösen akkor tűnt ki, amikor az ipeki pátriarchátust a szultán megszüntette (1766) és a szerb egyházat a konstantinápolyi pátriarcha joghatósága alá rendelte. A török birodalomban élő szerbek egyházi vezetése ezáltal teljesen a görög felsőpapság kezébe került, amely anyagi érdekein kívül semmiféle közösséget sem érzett a szerb néppel. A magyarországi szerb egyház önállósága ezzel szemben továbbra is fennállt, a főpapság a szerbek soraiból került ki, az egyházi vezetés tehát továbbra is nemzeti szellemű maradt, így a karlócai metropolita teljesen átvette az ipeki pátriarchátus örökségét, tehát őrzője maradt a szerb közösségtudatnak és letéteményese a politikai aspirációknak.

A nemzeti öntudatnak ezen a vallási-egyházi fokán a magyarországi szerbség szerepe főleg azért volt jelentős, mert biztosítani

tudta a nacionalizmus kialakulásában a legfőbb tényezőnek, a nemzeti egyháznak megszakítatlan működését. De még fontosabb szerepet vitt a hazai szerbség a szerb nacionalizmus kialakulásának további folyamán. Ismeretes, hogy a szerb nép a 18. század végi felszabadító háborúk idején a nyugati népekhez, vagy akár a magyarsághoz is viszonyítva, rendkívül alacsony kultúrfokon állt. Egykorú forrásokból tudjuk, hogy az örökös vándorlások miatt a nomadizáló állattenyésztő s némi ipart és kereskedelmet űző népek módjára sátrakban, vagy fonásból készült és sárral tapasztott, legnagyobbreszt pedig földbevéjrt kunyhókban lakott. Magasabbrendű szellemi kultúráról ilyen körülmények között természetesen szó sem lehetett. Amikor azonban a török visszaszorult Magyarország területéről, a karlócai (1699), majd a pozsareváci (1718) békékben megvont határok értelmében a szerbségnek jelentékeny része Magyarországon maradt és európai viszonyok között élhetett tovább. Ez a nemzet-rész idők folyamán kénytelen volt alkalmazkodni műveltebb környezetéhez, s így egy évszázad alatt (a XVIII. század folyamán) kultúrában messze megelőzte a török uralom alatt maradt nemzetrészt. Ezt a kulturális átalakulást a Délvidéki Szemle hasábjain nemrég bővebben igyekeztem megrajzolni s azért itt csak azt a tényt emelem ki, hogy a szerb népből a 18. század végéig csakis Magyarországon talaján tudott felemelkedni olyan műveltebb polgári réteg, amely alkalmassá lett a nemzeti öntudatot átformáló nagy nyugati eszmeáramlatoknak t. i. a felvilágosodásnak és romantikának befogadására és az egész nemzet felé való közvetítésére. Más szóval a hazai szerbség lett az egész szerb nemzet szellemi vezére és mai értelemben vett nemzeti öntudatának kialakítója. Így érthető, hogy a XVIII. és XIX. század fordulóján éppen a magyarországi szerb polgári társadalomból emelkedik ki az az író, aki a nyugati eszméket elsőnek közvetítette a szerbség felé, *Obradović Doszitej*.

A magyar Bessenyei Györgyhez hasonlóan, *Obradović* tipusa annak a 18. századi írónak, aki egy kis népi közösségből kiemelkedve érintkezésbe kerül nyugattal s friss kulturális élményeiből meg olvasmányaiból leszűrődő nyugat-szemléletét a hazai viszonyokkal összehasonlítva rádöbben népe elmaradottságára. Az elmaradottság láttán felébred benne az írói hivatásérzet, a leküzdhetetlen vágy, hogy mindazt a szellemi és erkölcsi értéket, amit nyugaton utánzásra méltónak ítél, népével is megismertesse. A kis nemzeteknél általában ez a felismerés volt az elindítója a XVIII. század végén hatalmas lendülettel meginduló irodalmi munkának, amelynek célja az értelem megvilágosítása, az erkölcsök nemesítése, balítéletek leküzdése, a hasznos ismeretek közlése, általánosságban tehát a nép kulturális fokának emelése, az embernek emberebbé nevelése volt. *Obradović* irodalmi működése is ebben az eszme körben mozog, de nála ebből a felvilágosult, racionális írói programból egyúttal nemzeti szempontból is rendkívül fontos elvek adódtak. Elsősorban is a szerb népnyelv bevezetése az irodalomba. *Obradović* koráig a szerbek azt az egyházi szláv irodalmi nyelvet használták, amely még a IX. században Cyrill és Metod térítőmunkássága folytán keletkezett s amely idők folyamán orosz és szerb népnyelvi

hatások alatt az úgynevezett szlaveno-szerb keveréknyelvvé alakult. Amíg e nyelvnek csak az egyházi szükségleteket kellett kielégítenie, ez nagyjából meg is felelt, mert a papság általában értette. Amikor azonban már a felvilágosodás nemzetnevelő programját kellett megvalósítani, ez a nyelv alkalmatlan közvetítő eszköznek bizonyult, mert mint maga Obradović a szerb nép között vándorolva tapasztalta, tizezer ember közül egy is alig értette. Mivel ezt a nyelvet nem lehetett mindenkinek megtanulnia, Obradović teljesen öntudatosan a nép nyelvén igyekezett írni. Ezzel elsőnek szakított a szerb nemzetszemlélet régi vallási-egyházi tradícióival s ha egyelőre csak irodalmi síkon is, a szerb nép vezetésében szerepet kért a nyugati műveltségén felnőtt világi elem számára is.

A másik, talán még fontosabb elv, amely Obradović irodalmi munkásságát irányítja, a legkülönbözőbb tájakon politikai széttagoltságban élő szerbség összetartozásának gondolata. Amint maga mondja, írásaiban azokhoz szól, akik az általa használt nyelvet beszélik. A „Józan ész tanácsai“ című munkája elé szánt előfizetési felhívásban 1783-ban kifejti a szerb nemzetről vallott felfogását. „Ki nem tudja — úgymond — hogy Montenegró, Dalmácia, Hercegovina, Bosznia, Szerbia, Horvátország, Szlavónia, Szerémség, Bácska és Bánát lakói (a kaj-horvátok és oláhok kivételével) ugyanazon nyelvet beszélnek? Amikor e népekről beszélek, akik ezekben az országokban vagy tartományokban laknak, egyformán értem rajtuk a görög és latin egyház követőit, nem zárva ki magukat a boszniai és hercegovinai törököket (= mohamedánokat) sem, minthogy a vallást és hitet meg lehet változtatni, a fajtát és nyelvet sohasem. A boszniai és hercegovinai törököt a vallása szerint nevezik töröknek, de nemeztisége és nyelve szerint, amik ősapáik voltak, azok lesznek utolsó unokáik is: bosnyákok és hercegovácok, amíg Isteri fenntartja ezt a világot. Ők törököknek nevezik magukat, amíg a törökök uralkodnak azon az országon, de mihelyt a törökök visszatérnek hazájukba, ahonnan jöttek, a bosnyákok megmaradnak bosnyákoknak és azok lesznek, amik őseik is voltak. Én tehát az egész szerb nemzet számára fogom lefordítani a kiváló és igen bölcs emberek gondolatait és tanácsait, azt óhajtván, hogy mindenkinek haszna legyen belőle. Az én könyvem tehát mindenkinek fog szólni, aki érti a mi nyelvünket és aki tiszta és igaz szívvel óhajta értelmét megvilágosítani és erkölceit megjavítani. Legkevesebb sem fogom nézni, hogy ki milyen valláson és hiten van, ezt nem is nézik a mai felvilágosodott korban.“ Obradović e szavai 1783-ban a szerb nemzeti öntudat fejlődésében új korszak kezdetét jelentik. Mivel a vallást már nem tartja nemzeti szempontból megkülönböztető kritériumnak, a szerb eszmét ezáltal túl viszi az orthodoxia határán. Ezen a ponton tehát szakít azzal a klasszikus szerb nemzetszemlélettel, amelynek eddig az egyház volt a letéteményese.

A magyarországi Obradović a szerbség körében tehát az első, aki a régi vallási-egyházi nemzetszemlélet helyébe az új, a nyugati eszméken alapuló nyelvi és kulturális nemzeti egység fogalmát állítja. Az ő munkássága nyomán ezek az eszmék először a magyarországi szerbségben váltak tudatossá s így alakult ki az úgyneve-

zett nagyszerb eszme, amelynek végső megfogalmazását mintegy félszázaddal később a szerb nemzeti öntudat klasszikus tanítója Karadžić Vuk adta. Karadžić nem származott Magyarországról, de eszméi magvát részint az itteni szerbségtől, részint még nyugatabbról, a német romantikusoktól kölcsönözte. Az Obradović-féle nemzetszemléletet továbbfejlesztve Karadžić azt tanította, hogy a Balkánon és a vele szomszédos középeurópai területeken tulajdonképpen csak egy szláv nemzet él: a szerb. A többi népek csak kiágazásai vagy különböző törzsei ennek a nagy szerb nemzetnek s ezért ha a helyi elnevezéseken (mint pl. bosnyák, dalmát, horvát stb.) felül-emelkedve igazi nemzeti nevükön akarják magukat nevezni, kénytelenek a szerb nevet használni. El kell jönni tehát annak az időnek, amikor ezek a népek valamennyien a nagy szerb nemzetben fognak egyesülni.

A modern szerb nemzetieszme és hivatástudat kezdetei tehát a magyarországi szerbség körében a XVIII. század utolsó évtizedeiben fejlődtek ki és innen terjedtek szét. A XIX. század első évtizedeiben Szerbiában olyan események játszódtak le, amelyek az egész nemzet történetének új irányt szabtak. Ez volt az 1804-ben megindított törökellenes felkelés. Az a kérdés, hogy a magyarországi öntudatosult szerbség milyen magatartást tanúsított ezekkel az eseményekkel szemben. Az 1788—1791-ig lezajlott osztrák-török háború óta Szerbia állandó forrongások színhelye volt. A központi török kormányzat meggyengülése következtében a szélső provinciákban, mint a belgrádi pasalikban is a janicsárok garázdálkodása elviselhetetlenné vált, ami szinte állandó fegyveres védekezésre kényszerítette a szerb lakosságot. Csak alkalmas vezérre volt szükség, hogy egy általános felkelés megindulhasson. Obradović ezt az alkalmas vezért a magyarországi szerb nemesúrbán, a későbbi nagynevű mecénásban, Tököly Szávában látta. Már 1802-ben tárgyalt vele s érdekében Szerbiában is járt a helyzet kikémlelésére. Tököly már el is készítette és ki is nyomatta Szerbia térképét, hogy a felkelők el tudjanak igazodni: „Nekem egyre az járt az eszemben, — írja önéletrajzában — hogy a szerb nemzetet hogyan helyezzem a szabadság állapotába.“ Közben azonban váratlanul elhunytak azok az egyének, akik hivatva lettek volna közte és a felkelők között szorosabb kapcsolatot létrehozni, így Tököly Száva fővezérségéből nem lett semmi, a felkelés 1804-ben Karagyorgye vezérlete alatt indult meg.

Karagyorgye mozgalma minden nemzeti jelleg nélkül részben vallási, főképp azonban szociális okból indult, s nem is volt más célja, mint az embertelen janicsárok uralmának megtörése, ami teljesen megfelelt a porta intencióinak. A felkelők nem is szüntek meg az államhatalom iránti lojalitásukat hangoztatni. Akik a felkelésben kezdettől fogva ennél többet láttak s akik azt nemzeti irányba terelték, azok ismét a magyarországi szerbek voltak. Obradović már 1804-ben költeménnyel üdvözölte a feltámadó Szerbiát, amelyre a testvérföldek, Bosznia, Hercegovina és Montenegró reménykedve néznek és a vállalkozásához csak jót tudnak kívánni. De fennmaradt a felkelés első éveiből két rendkívül érdekes történeti dokumentum is, amelyek azt bizonyítják, hogy a magyarországi szerbek

már ekkor felismerték a szerb kérdés európai jelentőségét. Az egyik *Stratimirović István* karlócai metropolitának 1804-ben az orosz cár-hoz intézett emlékirata Szerbia önállósításának ügyében, a másik *Tököly Szávának* 1805-ben Ferenc császár és király számára összeállított memoranduma ugyancsak Szerbia ügyében. Sztratimirović azt ajánlja az orosz uralkodónak, hogy keressen magának természetes szövetségest, s alkalmasabbat a szerb népnél nem találhat, minthogy hit és nyelv tekintetében az oroszral azonos s nincs is a földön nép, amely oly sok szeretettel, annyi vonzódással viseltetnék az oroszok és az orosz birodalom iránt mint a szerb. Ezért a szerb népnek legalább egy részét fel kellene szabadítani a török alól oly módon, hogy Szerbia maradjon ugyan adófizető viszonyban a portával, de egyébként legyen független s orosz védnökség alatt állva uralkodóul egy orosz nagyherceget kapjon, aki elég erős orosz sereget is hozhatna magával az országba. Ha az orosz uralkodócsaládból senki sem vállalná az új állam fejedelemségét, akkor egy protestáns herceget kellene megválasztani, aki kötelezné magát, hogy utódai felveszik a görögkeleti vallást. Az így létrejövő állam hatalmas védőfalat képezhetne a többi európai államoknak a bolgár és thrák tartományokra irányuló törekvései ellen s egyszersmind biztosítékot nyújtana Oroszországnak ezen oldalról tervei kivitelében. Az új államnak némi kárpótlás ellenében Ausztria átengedhetné a kattarói területet a tenger mellékel és a Szerémséget. „Egy új szláv állam megalapításának eszméje — mondja memoranduma végén Stratimirović — oly élénken lebeg szívem és lelkem előtt, oly hasznosnak mutatkozik az orosz cári házra, oly dicsőnek az összes szlávokra, hogy létesítésére sem fáradságot, sem költséget nem lehet kimélni.

Ez a szerb főpaptól eredő emlékirat a szerb kérdést teljesen az orthodoxia szemszögéből nézi s ezért csak orosz vagy orthodox vezetés alatt tudja elképzelni az életrehivandó Szerbiát. De mit mond ezzel szemben egy másik? Amint Stratimirović Oroszország hasznát hangoztatva igyekezett a cár jóindulatát megnyerni, *Tököly Száva* Ausztria boldogulását állítja előtérbe és szinte csak mellékesen említi a szerb ügyet. Szerinte Franciaország csak a német birodalom rovására tud terjeszkedni s ezt a hódítást a kontinensen csak Porosz- és Oroszország tudja megakadályozni, de e két ország is fenyegeti Ausztriát. Oroszország Nagy Péter óta sikeres pánszláv politikát folytat, amelynek végső célja az, hogy egy hatalmas szláv birodalmat hozzon létre a balti tengertől az Adriáig. Oroszországot ebben két állandó tényező, t. i. a nyelv és a vallás segíti. Poroszország nagyhatalmi rangra törekszik, vele tehát nem lehet kombinációt kezdeni. Ausztria megerősödésének egyetlen lehetősége, ha Európában, de különösen Németországban a nemzeti eszmét minél jobban terjeszti, ez ugyanis arra vezet, hogy a francia birodalom szét hullik nemzeti államokra, kiválnak belőle Spanyolország, Olaszország és a német részek. Ahogy az orosz uralkodó „minden oroszok cárjának“ nevezi magát, úgy kellene I. Ferencnek „minden németek császárává“ lennie. Ausztriának ebben az irányban különösen a sajtó útján hangulatot kellene ébresztenie, az eljövendő háború jel-

szava pedig „a német nemzet és az európai béke megmentése“ kell hogy legyen. Minthogy ezt a tervet főképp Poroszország és Franciaország fogják ellenezni, megegyezést kell kötni Oroszországgal s odaigérni neki Lengyelország porosz részét, esetleg Galiciát is. Mindenek előtt pedig hadsereget kell szervezni s ezzel Franciaországot megtámadni. Ha sikerült a francia birodalmat nemzeti államokra szétdarabolni, Ausztriának orosz részről is be kell biztosítania magát. A közelkeleti orosz hódító tervek megakadályozására legalkalmasabbnak látszik egy kisebbséget, de erős állam életre hívása s éppen a Szerbiában kitört fölkelés kilátást nyújt a „szerb vagy illír királyság“ megalapítására. Ennek a Szerbiának Ausztria eladná Cattarót és egész Dalmáciát, valamint segítségére lenne, hogy egyesüljön Boszniával, meg Albániával és hogy átterjeszkedhessen Bulgáriára is. Így Oroszország útja el lenne vágva, hogy Görögországra kiterjessze hatalmát. Így képzelte Szerbia feltámasztását a teljesen a Habsburg birodalmi gondolatba magát beleélő magyarországi szerb nemes. A két memorandum látszólag homlokegyenest ellenkezik egymással, a valóságban mindegyik ugyanazt akarja, a szerb nemzet politikai önállóságát. Mindaz, amit ezen kívül tartalmaznak, csak mellékes sallang, az uralkodók jóindulatára spekuláló körítés. A szerb kérdésben tökéletesen megegyeznek, a javasolt államterületre vonatkozóan pedig szinte szószerint.

Ha ezeknek a memorandumoknak és hasonló kezdeményezéseknek pillanatnyilag kézzelfogható politikai eredményük nem is volt, jelentőségüket nem lehet becsülni. Nem történelmi kuriózumok. Az Obradovićok, Tökölyek, Stratimirovićok és a fölkelés alatt Karagyorgye Szerbiájába átment névtelen magyarországi szerbek százaai töltik meg a helyijellegű szociális mozgalmat magasabb eszmei tartalommal. Ők teszik lassanként tudatossá a szerbségben, hogy nem pusztán a garázdálkodó janicsárok ellen folytat bosszú hadjáratot, hanem nemzeti szabadságharcát vivja.

A sikertelenségbe fulladt első fölkelés után *Obrenović Miloš* 1815-ben új mozgalmat indított, aminek eredményeképp megalakult a kis szerb fejedelemség. Ez a század 40-es éveiben már annyira megerősödött, hogy expanzív politikát tudott folytatni, s ekkor a magyarországi szerbségben kiérlelt nagyszerb ideológia lett a fejedelemség politikai aspirációinak eszmei alapja. A nagyszerb politikai aspirációk rendszerét a fejedelemség belügyi főnöke, Garašanin II. lés dolgozta ki 1844-ben s az ő tervezete lényegileg alig különbözik a Tököly és Stratimirović-féle memorandumoktól. Ő is a török birodalom romjain akarta megvalósítani a nagyszerb államot, amely Szerbián kívül elsősorban Boszniát, Hercegovinát és Montenegrót foglalta volna magába, de reményt táplált a Szerémség, Bácska és Bánság lakosságának megnyerésére is. Garašanin legfeljebb gyakorlatibb módon gondolta ezeknek a terveknek megvalósítását.

Amíg így a XIX. század első felében a szerb nacionalizmusnak Magyarországról kiindult eszméi lassanként a belgrádi politika alaptevézőjévé váltak, a magyarországi szerbség ezalatt főleg kulturális téren, elsősorban magyar mintára fejlesztette tovább a nemzeti öntudatosodást. Már a XVIII. század kilencvenes éveiben elkészült

a minden nemzeti öntudat szellemi fegyvertárának legfőbb kelléke, az összefoglaló nemzeti történelem *Rajić János* archimandrita fel-
dolgozásában. Egymás után jöttek létre a kizárólag a szerb kultu-
rális emelkedését szolgáló tanintézetek, mint a karlócai gimnázium.
(1791) és pravoszláv papnevelő intézet (1794), a szentendrei szerb
tanítóképző (1813), amelyet később Zomborba helyeztek át, az új-
vidéki szerb gimnázium (1818). A magyar akadémiaalapítás mintá-
jára megalakult Pesten a nagyjelentőségű szerb kulturális intéz-
mény, a *Matica Srpska* (1826). S ami a legfontosabb, Magyarorszá-
gon alakult ki az új, az európai értelemben vett szerb irodalom s
vele együtt a színjátszás, ami által a nemzeti öntudat a szélesebb
rétegek felé is utat talált.

Politikai szempontból az egyházi autonómia a hazai szerbek
számára továbbra is olyan jogokat biztosított, amelyekkel akkor
még egy nemzetiségünk sem rendelkezett, s amelyek az egyébként
szerbbarát bécsi kormányköröket is gyakran gondolkodóba ejtették.
A XVIII. században folytatott monoton viták és harcok a szerb egy-
házi és nemzeti különállás körül teljesen kiérlelték az úgynevezett
vajdaság eszméjét, amelyet a szerbek a magyar államtestből szá-
mukra kiharósítandó, önálló adminisztrációval rendelkező koronatar-
tományban szerettek volna megvalósítva látni. Ez a messzemenő po-
litikai aspiráció természetesen a magyarság heves ellenkezésével ta-
lálkozott, sőt még a szerbség körében sem talált egyöntetű helyes-
lésre. Ismeretes, hogy 1790-ben a temesvári szerb kongresszuson
mondott beszédében Tököly Száva azt tanácsolta, hogy ne követel-
jék a szerbek a különálló vajdaságot, mert ezt úgysem tudják a ma-
gyaroktól elérni, hanem a magyar törvények szellemével nem el-
lenkező privilégiumok becikkelyezését igyekezzenek megkapni a
magyar országgyűléstől. Az 1790/91. évi magyar országgyűlés hatá-
rozata értelmében az addig csak az uralkodó kegyétől függő szerbek
Magyarországnak teljesjogú honpolgárai lettek ugyan, a politikai
különállás gondolata ennek ellenére tovább élt náluk és csak al-
kalom kellett hozzá, hogy elemi erővel felszínre törhessen. Amikor
a magyarság a múlt század reformországgyűlésein nemzeti állama
fokozatos megvalósításán fáradozott, ez a törekvés az összes nem-
zetiségek közül a szerbeknél talált a leghevesebb ellenzésre. Ami-
kor pedig a bécsi udvar és a magyarság szembefordulása 1848—49-
ben nyílt harccá fejlődött, a délvidéki szerbség a magyarság ellen
fordult. Ennek a szerb fölkelésnek részletei a magyar szabadságharc
történetéből eléggé ismertek, úgy hogy itt csak néhány eszmei mo-
mentum kiemelésére szorítkozom. A szerb mozgalmat a vezetők úgy
igyekeztek feltüntetni, mint amelyet tisztán a dinasztia iránti loja-
litásból, a meggingott Habsburg-trón támogatására indítottak meg.
Ezzel szemben az 1848. május 13—15-iki karlócai határozatok, ame-
lyekkel a szerbek életrehívták a pátriarchátust, meg akarták valósí-
tani a vajdaságot s megválasztották vajdájukat, lényegében állam-
bontók voltak, amint azt báró Piret bánügyi főhadparancsnok két je-
lentésében is hangsúlyozta. Ő már jókor észrevette, hogy a dinasz-
tiahűség leple alatt, az osztrák zászlók árnyékában veszedelmes po-
litikai játék folyt.

A felkelő szerbek megsegítésére *Knićanin* vajda vezérlete alatt a fejedelemségből átküldött segédcsapatok hadakozása pedig semmi összefüggésben sem volt a Habsburg dinasztia érdekeinek védelmével, hanem kizárólag a felállítandó vajdaság célját szolgálta és Garašanin Szerbia belügyi főnöke egész határozottan lebeszélte a császárnál tisztelegni akaró *Knićanin*t erről a szándékaról. Egész leplezetlenül megírja a vajdához intézett levelében: „Sohasem voltam azon a véleményen, hogy mi úgy tűnjünk föl, mintha a császárt támogattuk volna“, mert Szerbia részéről *Knićanin* átküldése „kizárólag a vajdaság szerb népének érdekében történt“.

S hogy a sokat emlegetett vajdaság életrehívását miért tartotta olyan fontosnak a szerbség, erre eléggé rávilágít az a tény, hogy a felkelők a vajdai méltóságot Szerbia akkori fejedelmének, *Karagyorgyevics Sándornak* akarták felajánlani. Ha ez a terv akkor megvalósul, mi sem lett volna könnyebb, mint a perszonális unió alapján Délmagyarországot a szerb fejedelemséghez csatolni.

A 48-as mozgalmak a szerb nacionalizmust és egyben a magyarországi szerb kérdést már teljesen kiérett állapotban mutatják. Régebbi évtizedek eszmei vívmányai ekkor már mint a napi politika mozgató erői szerepelnek s a szerb fejedelemségben mint terjeszkedési, az egész szerbséget politikai egységbe összefogni akaró vágy, a magyarországi szerbeknél pedig mint elszakadási törekvés jelentkeznek. A magyarságnak valóságos sorstragédiája, hogy az ellenséges eszmei erők a magyar kultúrtalajon nevelkedtek nagygyá.

HADROVICS LÁSZLÓ

Irodalom: A szerbek XVIII. századi történetére v. ö. *J. H. Schwicker*: Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest. 1880. — *Obradović* műveinek teljes kiadása: *Dela Dositeja Obradovića*. Beograd, 1911. — *Tököly Száva* memorandumát részletesen ismerteti *D. J. Popović*: Problemi Vojvodine. I. Beograd, 1925. 85—105. l.; a *Stratimirović*-félét bő kivonatban közli *Kállay Benjamin*: A szerbek története I. Budapest, 1877. 464—7. l. — *Garašanin* tervzetét és a 48-as magyarországi szerb mozgalmakra vonatkozó teljes forrásanyagot közli *Thim József* hatalmas munkájában: A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története. Budapest, I, 1940; II, 1930; III, 1935.

Középosztály-nevelés

MAGYARSÁGUNKNAK szinte évszázados problémája, hogy nem alakult ki egységes magyar nemzeti érzésű középosztálya. Az utóbbi évek szellemi, politikai és gazdasági megrázkódtatásai érzékeny mérlegre tették az országokat, népeket és nemzeteket. A totális háború megkívánja a különböző társadalmi rétegek harmonikus és odaadó, áldozatos összemunkálását a nemzeti cél érdekében. Ami most kényszerű szükségesség, már a háború előtt is hiány volt és nemzetünk legjobbjai igyekeztek fölrazni a társadalmi lelkiismeretet a helyzet javítása érdekében.

Igazából nem is alakult ki egységes szellemű középosztályunk és ennek megfelelően egységes nemzeti szellemű felső vezető rétegünk sem. A nyugati országok sokkal jobb helyzetben voltak ezen a téren, mégis fölmerült az a gondolat, hogy a középosztály erősítésére és nemzetibbé tételére szükség van arra, hogy az erkölcsileg és fajilag kikezdetlen alsó rétegekből a kiválóbbak fölemelésével ezt a réteget fölfrissítsék. Így született meg a tehetségesek iskolájának és a falusi tehetségmentésnek a gondolata.

A múlt év folyamán a magyar kultuskormányzat is a cselekvés terére lépett. Azóta sok vélemény hangzott el erről a kérdéstről. Amíg nem történt semmi, addig csak a nemzeti sebeket mélyen fájó íróink lelkében és cikkeiben élt szerényen meghúzódva ez a gondolat és csak egészen szűkkörű vitát, vagy helyesebben eszmecserét váltott ki. Pannonhalma, Sárospatak, Jászapáti, Mohács, Hódmezővásárhely és Miskolc nevelői kapcsolódtak bele ebbe a csendes munkába. Tudományos vizsgálati módszerek alapján válogattak ki falusi fiúkat és tanítottak a gimnáziumban, neveltek társadalmi segélyezéssel. Mióta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kezdeményezésével ez a kiválogatás közüggyé lett, sokan szólnak hozzá ehhez a kérdéshez. A legtöbb hozzászóló csak nehézségeket lát. A legfontosabb, legérdemlegesebb nehézségek a következők: 1. Nem lehet fölismerni a tehetséget 2. Belenőve a középosztályba csak ugyanolyanok lesznek, mint maga a mostani középosztály, tehát nem ériük el a célt, a középosztály nevelését 3. Elbizakodottá lesznek és egyaránt elzárkóznak a középosztálytól is és saját paraszti rétegüktől is 4. Megfosztjuk a földműves réteget a saját tehetséges embereitől, pedig annak is szüksége van a tehetséges emberekre. Mind olyan ellenvetések, melyek meggondolásra készítetnek és várják a feleletet elmélettől és gyakorlattól egyaránt.

1. A tudományos pszichológia kedvelőit megragadta a cégérnek kifüggesztett tehetség, sőt östehetség és *tehetségesek iskolája* cím és összegezték magukban mindazt, amit eddig a tudomány a tehetségvizsgálatokkal, helyesebben képességvizsgálatokkal kapcsolatban megállapított. Váló igaz, hogy a tudományos vizsgálatok alapján senkire sem lehet biztosan rámondani, hogy tehetség, vagy östehetség, csak azt lehet megállapítani, hogy egy csomó ember közül a legtehetségesebb, bizonyos természetű munkákra a legalkalmasabb. E vizsgálatok alapján a szellemi és a kézi munka területeit egyaránt alaposan meg lehet vizsgálni és megbízható eredményre juthatunk. Nem nyújt azonban elég biztos eszközt a vizsgálat annak megállapítására, hogy milyen jellembeli tulajdonságokkal rendelkeznek: milyen akaraterevével, megbízhatósággal, tisztult-e a vallás-erkölcsi és nemzeti világnézete, indulatai nem ragadják-e szélsőségekbe. A fejletlen korban nem nyújt módot annak megállapítására, hogy ezeknek a tulajdonságoknak a csiráiból milyen fa nevelhető. Eszerint a tudomány nem kecsegtet nagy eredményekkel és egészen vigasztalan lenne a kép, ha azt is néznők, hogy a világtörténelem során hány tehetséggel, zsenivel találkozunk? Bizony hosszú éveknek, sőt évszázadoknak kell eltelniök, míg egy-egy zsenire akadhatunk (és kérdés, hogy ráakadunk-e), nem pedig évenként több száza.

Ezek az ellenvetések valóban helytállanak, de csak addig, amíg valaki ragaszkodik ahhoz, hogy zseniket, tehetségeket fedezzen föl. Ha megelégszünk azzal, ami elsősorban célunk, hogy a középosztálynak keressünk és neveljünk szellemi és erkölcsi értékeket, akik a társadalmi vezető réteg erősítésére és felfrissítésére alkalmasak, akkor megelégedhetünk a tudományos vizsgálatról nyújtott ajánlólevéllel, kiváltképpen, ha hozzájárul a nevelők jó véleménye jellembeli tulajdonságairól. Ilyesfélével elégedtek meg már több száz éven át a magyar tanítószervezetek (piaristák, bencések, ciszterciek, premonstreiek), akik szerzetes házaikban mindig tartottak néhány szegény falusi fiút, akik apró szolgálataikért (ministrálás, fölszolgálás az étkezésnél) teljes ellátásban, nevelésben és gimnáziumi oktatásban részesültek. Tudományos vizsgálat nélkül, a mindennapi tapasztalat alapján megismerték erkölcsi és szellemi értékeiket és így neveltek sok tehetséges (nem a zseni értelmében) vezető embert a magyar középosztály részére.

2. Középosztályunkat, illetve társadalmunk középső rétegét megfertőzte a zsidóság faji keveredéssel is, de még inkább szellemi és erkölcsi téren. Műveltsége színtelenné vált, nem érzi meg mi a tősgyökeres magyar és mi az idegen, nem érzi magát egynek vérszerinti rokonnak a parasztsággal és zsellérrrel. A más nemzetiségűt sokszor szívesebben látja a maga környezetében, mint a fajtájabeli falusit. Szégyeli a fajtáját, ha az egy kissé darabos, ha nem sajátította el a városias formákat. Ezt a bajt akarjuk megszüntetni a falusi fiúk nevelésével, de egyúttal ebből származik az a veszedelem, hogy a külön kiválasztással válogatott fiúk is hamarosan felöltik magukra ugyanezt a gunyát és szégyelni fogják előző énjüket. Nem lesznek a mostani beteg középosztálynak gyógyító gócai, hanem csepként elvesznek a tengerben.

Az aggodalmat nagyon alátámasztja az a tapasztalat, hogy azok, akik eddig a saját erejükből följutottak a középső, sőt a legfelsőbb rétegekbe, nem képeznek ott különösebb erőt a maguk paraszti öntudatukkal. De amint ezt így megfogalmazzuk, máris észrevesszük, hogy nincs egészen igazunk, mert hiszen éppen nemzeti megújításunk vezető szellemei ebből a magukkal hozott paraszti, vagy azal rokon öntudatukból táplálkozva hirdetik eszméiket és járják az úttörők keserves útját. Ha pedig egységesen nevelt 4—500 fiú hagyja el majd minden évben az iskolát ezzel az egységes öntudattal és reméljük hivatástudattal, vajjon képes lesz-e az ő elvszerű és küzdő nemzeti érzületüket gyenge környezetük megingatni? Nem ők lesznek-e azok, akik Széchenyit nemcsak megértik, hanem terveit meg is valósítják? Ez már a nevelés kérdése! Ne kerüljenek bele már gyermekkorukban a társadalomba, hanem majd csak akkor, amikor eszméik, ideáljaik ki tudják állni a próbát. Az eddigi föltörők csak akkor juthattak följebb, ha már előbb elárulták meggyőződéseiket, vagy legalább is hallgattak magukkal hozott romlatlan érzületükről. Az ezután következőket az új társadalmi étosz tudatos harcosaivá kell és lehet nevelnünk!

3. Amikor kitáruhnak előttünk egy boldogabb jövő távlatai, újabb nehézségek merülnek föl. Az öntudatra nevelés túlzása az elbizakodottságot és az elzárkózottságot teremtheti meg. Amennyire hiba volna, ha a mostani gyenge középosztály magához idomítaná jövő reményeinket, épp annyira hiba lenne, ha vezetésre temetségük gondolatától felfuvalkodva új osztálynak, külön tehetségesek osztályának gondolnák magukat és elszakadva az édes anyaföldtől, nemző és nevelő rétegüktől bármelyik osztálytól, sőt esetleg mindkét osztálytól elkülönülnének. Kell, hogy a nemzetet a maga teljes egészében egyszerre lássák, alacsony és magas polcon egyaránt odaadó, hű munkásai legyenek. Érezzék azt, amit a mai felső réteg nem érez, hogy a magyar parasztság és földmunkásság az alapja a nemzet egész életének, a legősibb őrzője a nemzeti hagyományoknak és sajátos nemzeti alapműveltségünknek. Műveljék a szoros kapcsolatot, a szellemi és anyagi értékek egyenértékű és az egész nemzetre gyümölcsöző kicserélését a két réteg között. Ez is nevelés kérdése! Ha nevelőiktől az ősi, paraszti szokások megbecsülését, szeretetét és bizonyos tiszteletét hallják, akkor a városi „úri“ szokások elsajátítása mellett nem fogják szégyenleni származásukat, rokonikat, nem fogják lenézni a földműves munkát, nem lesznek a földműves osztálynak elnyomói és kizsákmányolói. A való élet szemlélete mindenestre óva int bennünket ilyen rózsás kép festésétől, mert kétségtelen, hogy sokszor a nép fiaiból kerülnek ki azok, akik legkevésbé értik meg a nép nyomorát és annak valóságos zsarnokai lesznek. De kár lenne a konkoly miatt a tiszta búzát is a tűzre vetni.

4. Egyesek féltik nemzetünk erőtartalmát, népi paraszti rétegünket, hogy a tehetségesebbek lecsapolásával nem rendelkezik majd annyi saját körében élő eszes vezető emberrel, amennyire szüksége van a falunak is. Szinte hallom, hogy mondják: Nem lesznek ezentúl józan gondolkozású okos magyar parasztemberek, akik-

kel értelmesebben lehet beszélni, mint... Ez az aggodalom túlzott borulátásból táplálkozik. Nem remél népünkben annyi tehetséget, hogy az így föléje emelkedőket pótolni tudja. Annyiban mégis a legtartósabb érv, hogy csak a későbbi tapasztalat érvelhet ellene. Egy kicsit a népszaporodás kérdésével is összefügg. A fölemelkedők helyébe a jobb érvényesülési lehetőségek következtében meginduló nagyobb száporaság útján kell újabbaknak lépniök. A nagyobb népszaporulat pedig mindenkép a nemzeti élet-halál kérdése.

Az alsóbb néposztály tehetséges, vagy mondjuk így, magasabb nemzeti munkára alkalmas tagjainak tervszerű kiemelését, az említett és még emlithető sok nehézség ellenére is meg kell valósítani. Olyan nagy nemzeti érdekek fűződnek hozzá, hogy ezeknek az energiáknak elkallódnia hagyása bűn lenne. Különösen érezzük ezt ma, amikor azt kívánjuk, hogy mindenkit a maga helyére és minden helyre az odaváló embert kell tenni, mert különben nem állhat meg a nemzeti élet belső egyensúlya, de nem őrizhetjük meg vezető helyünket a Duna völgyében sem. Ha nem válnak valóra álmaink, akkor nem csak a fiúk nevelésére költött pénz lesz a veszteség, hanem annak a tudata, érzése, sőt valósága is, hogy a nemzeti erőtartalékok terén a szerencsés körülményekre, a kedvező fordulatokra kell hagyatkoznunk. Ezt pedig csak a „majd csak lesz valahogy“ magyarjai kívánhatják.

A MAGYAR KEZDEMÉNYEZÉS nem a német zsenikutatás útját járja. Ott valóban arra törekszenek, hogy zseniket fedezzenek fel, akik már felnőttek és így rendes iskolába nem járhatnak. Ezek rövid néhány év alatt minden lényeges alapismeretet elsajátítanak a részükre alapított külön iskolában. Az itt szerzett bizonyítvány pótolja a rendes iskolai bizonyítványokat. A magyar kezdeményezés az elesett földműves lakosság tehetséges fiait segíyezi tanulmányai folyamán. Igazából csak ugyanazt végzi, mint a többi különféle ösztöndíj, vagyis a jobbak kiválogatását. Az eddigi ösztöndíjak mindíg csak azoknak álltak rendelkezésre, akik már valamennyire jutottak, és így nem nyerhették el azokat a várostól távol élő falusiak és tanyaiak, akiknek nem volt módjuk, hogy legalább néhány évig járjanak városi iskolába.

Minthogy a vidéki elemi iskolában egy közepes képességű fiú is nagyon kiválhatik a többi közül, nem lehet elég ok az ösztöndíj odaitélésére az elemi iskola ajánlata, illetőleg bizonyítványa. A kiváló képességűnek ítelt tanulót a tanító és a pap választja ki a tanító felügyelete mellett írott kis dolgozat alapján. Ez a dolgozat a személyi és családi adatokkal együtt a területileg illetékes főigazgatósághoz kerül. Felülvizsgálat után a fiú tanítására kiszemelt gimnáziumnak küldik meg az iratokat, ahol az igazgatóból és tanárokból alakult hatos bizottság végzi a vizsgálat nagy és fontos munkáját. A beérkezett dolgozatok elbírálása alapján az arra érdemeseknek ítélteteket behívják a versenyvizsgára. A versenyvizsga írásbeliből (képleírás), próbákból (tesztek) és szóbeliből áll. Ehhez járul a bizottság tagjainak állandó megfigyelése a gyermekek egyéniségéről. A versenyvizsga két napig tart. Az első ilyen országosan

megszervezett versenyvizsga a múlt év májusában volt. Az ország minden részéből a budapesti központba küldik a vizsgálat eredményeit. Ott az eredményeket összehasonlítják és a legjobb 600 fiút beutalják az egyes iskolákba. A most folyó iskolai évben összesen 649 fiú tanult az ország 75 különböző gimnáziumában. Az első félévi eredmény igazolta a hozzájuk fűzött reményeket, mert közülük 284 lett kitűnő és jeles, 326 pedig jó rendű (közülük sok egészen közel van a jeleshez) és csak 39 tartozott a rosszabb tanulók közé.

A szegény falusi ösztöndíjas tanulók tandíját az iskolafenntartók mindenütt elengedték. A konviktusok, illetve a magánosok részére havi 60 pengőt fizettek az eltartásért. Ezt az összeget az állami iskolákba utaltak után az állami Horthy Miklós-ösztöndíjalap, a többi iskoláknál pedig az iskola jellege szerint a katolikus, református, evangélikus, unitárius alap, illetve az Erdélyi Státus fizette. Az alapok a pénzt a többi tanulók, elsősorban a rosszul tanulók megadóztatásával gyűjtik. Az elégséges és ismétlő tanulók a beíráskor 5 pengőt, a jobb tanulók 2.50 pengőt, az ismétlő tanulók a tandíj ötven százalékát mint többletet és a javítóvizsgálatosok 25 pengőt fizetnek a megfelelő alapba. Ez a pénzügyi megalapozás igen szerény és tulajdonképpen nem elégséges a fiúk ellátására, hisz a napi megélhetésre sem elég a havi 60 pengő és még nem is volt szó a ruházkodásról és az apró-cseprő kiadásokról. Ezeknek a szükségleteknek a kielégítésénél nem nélkülözhető a társadalom megértő támogatása.

Szegeden a piarista gimnáziumban 12 falusi tanuló jár az első osztályba. Részükre külön konviktust nyitott a piarista rend. A fiúk a szegedi tanyavilágból, Csanád vármegyéből és Makó környékéről kerültek ki, de van három Budapest környékéről is, minthogy budapesti iskolához elvi okokból nem utalnak falusi fiúkat. Támogatásuk ruhával, cipővel társadalmi akció útján történik. A súlyos háborús idők nagyon igénybe veszik a társadalom áldozatkésztségét, de azért a gimnázium megértő szülői társadalma, mely meleg szívvvel együttérez a tanulósereggel, nagy megértéssel áldozik pénzben és természetben. Bár szép eredményekkel dicsekedhetik ez a kis kezdeményezés is, a későbbi nagyobb feladatokat csak szélesebbkörű segítő mozgalom láthatja el.

A napokban ismét megjelennek versenyvizsgára a környék kis magyarjai, hogy bekerüljenek annak az iskolának a falai közé, mely már több mint 200 éve délvidéki bástyája a magyarságnak. Az iskola levegőjében magyarrá izzott még az idegen is, most öntudatossá és izmossá lesz az ingadozó és gyenge. Az első tipegő lépéseket még támogatnunk kell, de a segítség nyomában szebb jövőt remélünk.

SÖRLEI ZSIGMOND

Francia utazók az Alföldön^{*)}

EGÉSZ KÖNYVTÁRT tesznek ki azok az útleírások, melyeket a középkortól napjainkig német, francia, angol stb. utazók Magyarországról közzétettek. Ezek az utazók különböző társadalmi osztályokhoz tartoztak; voltak köztük zarándokok, keresztesek, követek, katonák, szerzetesek, tudósok, művészek, írók, politikusok. Egyesek hosszabb időt töltöttek hazánkban, mások csak keresztülutaztak rajta; a legtöbben egy közép-európai vagy keleti utazás keretében jártak nálunk. Az útleírások egy része értéktelen, mert felszínes megfigyelések, futólagos benyomások alapján készültek. Voltak azonban alapos tudással, éles ítélőképességgel és írói készséggel bíró utazók is, akiknek feljegyzései tanulságos adatokat szolgáltatnak a magyar művelődés történetéhez.

A franciák, akik hazánkban megfordultak, a legtöbb esetben Bécsen át érkeztek. Számosan közülük az osztrák fővárosban való tartózkodásuk alatt látogattak el hozzánk, megtekintették tehát Bécsből könnyen megközelíthető Dunamenti városainkat, első sorban Pozsonyt, azután Győrt, Komáromot, Esztergomot, Pestet és Budát, egyesek Sopront, Eszterházát, Szombathelyt s egyéb dunántúli városokat is. Akik tovább mentek Kelet felé a Balkánra, azok rendszeren a Duna jobb partján vezető régi római utat használták — ez volt a középkori zarándokok és keresztes vitézek rendes útiránya —, akik pedig Lengyel- és Oroszországba utaztak tovább, azok a Felvidéken, esetleg Erdélyen át hagyták el hazánkat. A Nagy Magyar Alföld tehát mindenképen kiesett az útjukból. Elkerülték azért is, mert az Alföldnek az volt a híre, hogy műveletlen, egészségtelen, gyéren lakott vidék s nincsenek közlekedési útjai és eszközei.

Mindamellet akadtak olyan francia utazók, akik magyarországi vándorlásaik közben az Alföldre is elvetődtek. Minő tapasztalataik s élményeik voltak, milyennek látták az alföldi tájakat, embereket, városokat, falvakat, ezekre a kérdésekre kívánok e sorokban megfelelni.

A KÖZÉPKOR folyamán, a XI. századtól fogva, mikor híre ment annak, hogy a magyarok áttértek a keresztény hitre és királyaik szívesen látják az országukon átvonuló külföldi zarándokokat, a Szentföldre igyekvő nagyszámú francia zarándokok egy része a veszedelmes és hosszadalmas tengeri út helyett a Magyarországon s a Balkánon át vivő olcsóbb és biztosabb szárazföldi utat választotta.

* Egy nagyobb tanulmány vázlata.

E zarándokok, mint már említettem, rendszeren a Duna jobb partján a régi római hadi úton mentek, az Alföld tehát nem esett útjukba. Volt azonban egy francia utazó, aki 1432-ben, tehát Zsigmond király uralkodása alatt járt hazánkban s aki eltérve a rendes útiránytól Belgrádból az Alföldön keresztül utazott Pestre. Ez a francia *Bertrandon de Brocquière*, Jó Fülöp burgundiai fejedelmi udvari embere volt, aki nem is annyira a palesztinai szent helyek meglátogatása, mint inkább az Európát egyre inkább fenyegető török birodalom helyzetének tanulmányozása végett járt Keleten.

Brocquière a Szentföldről visszajövet Belgrádban azt a tanácsot kapta, hogy tekintettel a nagy áradásokra, ne a Szerémségen, hanem Zimonyon s az Alföldön át menjen Budára. Átkel tehát a hatalmasan megáradt Dunán s Pancsova, Nagybecskerek és Törökbecse érintésével Szegedre érkezik. Útleírásában megjegyzi, hogy Zimonytól Szegedig, amerre megfordult, tehát három napi járó földön, mindenütt nagy mocsarakat látott, fának ellenben sehol nyomát sem vette észre, kivéve két kis ligetet, melyeket egy folyó zárt körül. Az erdők hiányával magyarázza, hogy a lakosok fa helyett szalmával tüzelnek és náddal, mely a folyók partján és a mocsarak mentén bőven terem. Kenyerük nincs, helyette valami lágy lepényféléket esznek.

Ma alföldi népünk sok és pedig kitűnő minőségű kenyeret fogyaszt, valószínű azonban, hogy Brocquière korában még nem ismerte a kenyeret. Európa jelentékeny részében, különösen Keleten ma is jobban el van terjedve a lepényevés, mint a kenyérevés. A keleti székelység, főképp a moldvai csángó-nép, ma sem eszik kenyeret, hanem helyette kövön vagy káposztalevélben sült lepényféléket, újabban pedig puliszkát.

Az Alföld lakosairól még azt is feljegyzi Brocquière, hogy nem a házakban, hanem a szabad ég alatt alszanak, ágyuk nincs, szalmán vagy felfújható, hosszú bőrszakokon fekszenek.

Szegedről azt írja a francia utazó, hogy annak egyetlenegy utcája van, ez azonban lehet egy mérföldnyi hosszú. Valóban Szeged ebben az időben nagy falu lehetett, egy hosszú utca, mely a közepén kiszélesedett, ott volt a piac, esetleg a templom, s egyéb középületek. Azt is olvassuk a francia útleírásban, hogy Szeged bővelkedik mindenféle élelmiszerben, különösen halban. Azt írja Brocquière, nem látott még folyót, melyben olyan nagy halak volnának, mint a Tiszában. Egyéb adatok is mutatják, hogy Szeged ez időben valóban nagy halászati központ volt. Nagy Lajos alatt mintegy 4000 halász lakott benne s a Dózsa-féle parasztlázadásban 3000 szegedi halász vett részt. A Tiszának halakban való bősége közismert volt. Galeotti szerint annyi benne a hal, hogy csak kétharmad része víz, egyharmada hal s áradások után annyi hal marad vissza a mélyedésekben, hogy a sertéseket is azzal etetik, a szárazság idején elpusztult halak pedig megfertőzik a levegőt s mindenféle betegséget idéznek elő a lakosság körében. Azt is tudjuk, hogy a halat Szegeden nemcsak friss állapotban fogyasztották, hanem megszáritva és beszózva Pestre s onnan Bécsbe is szállították.

Brocquière azt állítja, hogy a szegedi piacon sok darvat és tu-

zokot is árulnak, melyeket a környéken fognak össze, de rendszeren elkészíteni nem tudnak. A ferencrendiek „elég szép“ templomában a francia „kissé magyaros“ misét hallgat, ami valószínűleg annyit jelent, hogy mise alatt magyarul énekeltek. Meglátogatja a szegedi „püspököt“, akin talán a plébánost vagy ferencrendi gvardiánt kell érteni, minthogy a legujabb időkg Szeged sohasem volt katolikus püspöki székhely.

A középkorban az utazók gyalog vagy lóháton utaztak. Személyszállításra való kocsik és szekerek még nem álltak rendelkezésükre. Hazánk e téren megelőzte Nyugatot s több mint valószínű, hogy nálunk, Magyarországon, a komárom-megyei Kocs községben gyártottak először könnyű, gyors, praktikus kocsikat, úgynevezett „kocsi-szekereket“, melyek azután a XV. századtól kezdődően Európa-szer- te meghonosodtak. Nem csoda tehát, hogy Brocquiére magyarországi tartózkodása alatt megcsodálta az itt látott fedeles magyar kocsikat. Ezekben, mint írja, 6—8 személy is elfér, olyan kényelmese- sek, hogy pihenni és aludni is lehet bennük s olyan könnyűek, hogy egy ember el tudja vinni a hátán őket, ami persze elég hihetetlenül hangzik.

Brocquiére, mint afféle nemes ember, egy Damaszkuszban vett ló hátán utazott és amerre járt, mindenütt érdekelték a lovak. Szegeden sok szilaj, vadon felnőtt lovat lát és megbámulja, hogy a csi- kósok milyen csodálatos ügyességgel tudnak velük bánni. Azt mond- ja, hogy Szegeden igen sok és olcsó a ló, három-négy ezret is vehet össze, aki akar. 10 magyar forintért már lehet kapni egy jó, erős lovat.

Pest és Szeged közt Brocquiére útja szép termékeny vidéken vezet, hol tömördek szabadon legelő ménest lát és keresztülmegy egy mezővároson, mely valószínűleg Kecskemét volt. Budán hosz- szabb időt tölt, azután visszatér Németországon át Franciaországba.

A XVIII. SZÁZAD hatvanas éveiben a jezsuita rendnek Fran- ciaországban és Németalföld egy részében történt feloszlata után francia és belga jezsuiták telepedtek le magyar földön. Legjelenté- kenyebb köztük egy *François de Feller* nevű jezsuita volt, aki mint hittudományi és filozófiai munkák szerzője s folyóiratok és lexiko- nok szerkesztője vált széles körben ismertté. Ez a jezsuita páter négy esztendőt töltött hazánkban. Magyarországi élményeit és meg- figyeléseit egy érdekes útinaplóban jegyezte fel, mely halála után 18 évvel, 1820-ban jelent meg nyomtatásban.

Feller szenvedélyes utazó volt, fáradságot nem ismerő, kis igé- nyű, közlékeny, minden iránt érdeklődő. Jóformán alig van Ma- gyarországnak és Erdélynek olyan vidéke és olyan városa, ahol ne járt volna. Fiatal volt, mindössze harminc éves, mikor hozzánk el- vetődött, mégis csodálatos, milyen hősiességgel tűrte a fáradalma- kat, nélkülözéseket és szenvedéseket, melyekben vándorlásai közben nem egyszer része volt. Nem birt egy helyben megmaradni, hajtottá a tudásszomj és a kalandvágy. Rendszeren egy jezsuita, ferencrendi vagy piarista társház vendégszeretetét élvezte, nem egyszer volt nemes uraknak, püspököknek, plébánosoknak, református papoknak

vendége; gyakran ázott-fázott, éhezett s falusi kocsmákban, istállókban, sőt Isten szabad ege alatt, töltötte az éjtszakát. Néha egyedül utazott, máskor társaságban, még pedig gyalog, kocsin, szekéren vagy lóháton.

A hazánkban átélt négy év nagy részében a Felvidéken s Erdélyben tartózkodott, de minden irányban bebarangolta az Alföldet is. Lelkes természetrajongó, imádja a hegyeket és szereti az egyszerű, romlatlan falusi köznépet. Az Alföld azonban nem tetszik neki. Az ő szemében az Alföld Magyarországnak egy nagyon termékeny, de elhanyagolt és műveletlen területe, nincs sem fája, sem köve, sem rendes ivóvize, nagy részén nem lát az ember egyebet, mint eget és fűvet, nincs rajta ház, nincs fa, nincs semmi, amin a szeme megakadhatna. A parasztok nyomorúságos, szájalomra méltó sorban tengődnek, birkabőrből készült ruhát és bocskort hordanak, hajukat bezsírozzák, hogy minél feketébb legyen, fa híjján náddai meg szárított trágyával tüzelnek. A földbirtokos nemeselek kapzsiak, anyagiasak és egyébről sem beszélnek, mint lovaikról, ökreikről, földjeikről, s habár gazdagok, szegényes, kezdetleges módon élnek, úgy, hogy Feller az Alföldet a legsívárabb s legegységesebb vidéknek tartja, amit csak el lehet képzelni.

Elmeséli több apró úti kalandját. Egy alkalommal a Tisza vidékéről Pestre igyekszik. Gyalog megy, nincs pénze, sem útítársa, még botot sem tud törni magának, mert sehol nyoma sincs fának vagy bokornak. Lépten-nyomon a kutyáktól, ökröktől, bikáktól retteg. Hatvan és Abony közt a pusztán egy magányos istállóban tölti az éjtszakát. Tizenhét ló szabadon járt fel s alá benne és csak a lovak ösztönén múlt, hogy össze nem taposták. Másnap Abonyban ebédel. Ez egy alföldi módra épített, nyomorult, nagy falu. Házaik vagy a földbe vannak beleásva, vagy vályogból, nádból, itt-ott fából építve. Kecskemét ellenben, hol a piaristáknál kipiheni magát, jelentékeny mezőváros, szép szőlők veszik körül. Szolnokon az egyik templomban különös nagyheti szertartást lát: a Pilátus-verést. A férfiak és nők verik, pofozzák, ostorozzák magukat, a gyerekek pedig óriási zajjal a földet csapkodják. A tószegi kálváriánál buzgón imádkozik, Isten oltalmába ajánlja magát, az meg is könnyörül rajta, egy szervita barát akad útjába, aki felveszi a szekereire és vele szerencsésen eljut Pestre.

Egy más alkalommal felmászik a tokaji hegyre, honnan szép kilátás nyílik az Alföldre. Onnan Hajdúböszörménybe megy. Ott kocsit és lovat szeretne bérelni, a postamester azonban csak egy gyalogos vezetőt tud adni melléje, aki elkíséri Debrecenbe. Debrecenről azt írja, hogy „kínai módra“ épült város, rendkívül széles utcákkal s egyszerű, alacsony házakkal. Nagyváradon szíves fogadtatásra talál Patachich püspöknél, kinek gazdag könyvtára és pompás házi zenekara van. Több napig nála marad és meghallgat egy szép hangversenyt. Egy római útjáról hazajövet az Alföld déli felét járja be. Az olaszországi utazás nagyon megviselte; szájalmas állapotban van; össze-visszaszakadozott ruhájában, lesóványodva, idő előtt megkopaszodva, egy elcsigázott, sebekkel borított gebén ülve a maga bevallása szerint olyan, mint egy vén csavargó. Temesvárról azt jegyzi

fel, hogy az rendesen megépített város. Szép székesegyháza van, a jezsuiták temploma egykor mecset volt. A török időkre emlékeztet a vár és sok török ház is. Nagybecskerek ellenben szerinte a legyek, szunyogok, poloskák és bolhák hazája. Zombor környékén kétszer is eltéved és ha szerencséjére egy latinul tudó parasztemberre nem akad, lovával együtt felfalták volna a kutyák. Egy tanyán pihen meg, hol bűdös víz az ebédje, lókoponya az ülőhelye. Azután Szabadkán és Szegeden át elvergődik Makóra. Ott Engel püspök látja vendégül és biztatja, vállalja el egyházmegyéjének egy német-francia plébániáját. Nem fogadja el az ajánlatot s folytatja útját Erdélybe, honnan azután csakhamar visszatér hazájába, Belgiumba.

A XIX. SZÁZADBAN — különösen a második felében — a közlekedési eszközök javulása és az utazási kedv fellendülése következtében megsokszorozódott azoknak a franciáknak a száma, akik egy vagy más célból hazánkat útba ejtették. Voltak köztük földrajz-, természet-, és régiségtudósok, nemzetgazdászok, történetírók stb. is, akik előre meghatározott programjuknak megfelelően tudományos megfigyeléseket s kutatásokat végeztek és azok eredményeiről többé-kevésbé értékes művekben számoltak be. Köztük a legjelentékenyebb *François Beudant* volt, aki 1818-ban XVIII. Lajos francia király megbízásából félévre terjedő geológiai és mineralógiai tanulmányútat tett Magyarországon. E tanulmányútról egy hatalmas és értékes, négy kötetes munkában számolt be, melynek még ma is megvan a tudományos jelentősége.

Ez a francia tudós több hónapig a Felvidéken tartózkodott, azután az Alföld egy részét járta be. Utazása Beregszásztól Debrecenig esős időben valóságos kínszenvedés volt. Előre figyelmeztették, hogy Szabolcsban rettenetes utakat fog találni, a valóság azonban minden várakozását felülmultha. Lovai hasig jártak a sárban és kocsiját minden pillanatban az a veszély fenyegette, hogy feldül vagy beleragad a sárba. Még hozzá, szerencsétlenségére, az út egy részében kénytelen volt lovas-forspont helyett ökrökkel megelégedni, melyeket két lusta, rosszindulatú oláh paraszt hajtott. Nagykárolyban megszáll egy vendéglőben, hol egy zsemlyénél és egy pohár rossz bornál nem kap egyebet. Másnap hosszú várakozás után a bíró szerez neki négy lovat s magyar kocsisokat, akik elviszik Debrecenbe. Debrecen rossz benyomást tesz rá. Nem tetszik neki, hogy csupa apró, földszintes házból áll, csak itt-ott elvétve akad benne egy-egy emeletes épület. Az utcák kövezetlenek és ha esik az eső, rettenetes bennük a sár, olyan, hogy az utca egyik feléről a másikra alig lehet átmenni. Azokban az utcákban, ahol nagy a forgalom, a kövezett utat fagerendákból összetákolta, kezdetleges kocsuiút pótolja. Ez, éppúgy mint a házak mentén húzódó, kőből, fából vagy vert földből való gyalogjáró két vagy három lábbal magasabb, mint a talaj felszíne. Beudant feljegyzései megfelelnek a valóságnak. Debrecen városának ha nincs is folyója, régen te voltak hídjai. Legnagyobb forgalmú utcájában, a Piac-utcában a XVIII. század közepén épült egy három és fél öl széles és 360 öl hosszú tölgyfaalkotmány, az ú. n. „nagy híd“, melyhez a környező mellékutakból hosszabb-rö-

videbb mellék-ágak, feljáró hidak vezettek. A kőből való gyalogjárón inkább téglajárdát kell értenünk, amely az alföldi városok mellékutcáiban ma is általános. A vert földből való gyalogjáró is meglehetett, hiszen az Alföldön az országutak is az újabb időkig ezen a primitív módon készültek.

Egy napot szentelt Beudant a Debrecen-környéki sziksós tavak tanulmányozására, az átázott talaj azonban nagyon megnehezítette kutatásait. Az időjárás nem volt kedvező, ezért jónak látta tervbe vett erdélyi útjáról lemondani és Pestre utazni dunántúli kirándulásának előkészítése végett. Új forspontutalványt váltott tehát Debrecenben. A postamester látva útlevelén a külföldi pecséteket s fontos személyiségek aláírásait, nagyon előzékeny volt iránta s az utalványt egészen Párizsig állította ki abban a hitben, hogy a közlekedési viszonyok az egész világon olyanok, mint Magyarországon s a Debrecenben kiállított írás ellenében lovanként 30 krajcárért a német és francia paraszt épúgy köteles lesz neki előfogatot adni, mint a magyar.

Debrecentől Pestig Beudant négylovas kocsin tette meg az utat. Edzett, fáradhatatlan ember volt. Nappal utazott, az éjtszakát, ha nem volt más megoldás, a kocsiban vagy a földön fekvé töltötte. Ásványtani tanulmányokat nem tehetett, az Alföld arra nem való, hiszen, ahogy megjegyzi, napokon át egyetlen borsószem nagyságú kavicsot sem látott. Érdekelte azonban a táj, az állat-, növényvilág és a nép. Az Alföldet a józan, gyakorlati, realista természettudós és nem a későbbi romantikus utazók szemével nézi; nem lelkesedik sem a pusztáért, sem a csárdáért, sem a betyárokért; regényes előítéletek nem gátolják abban, hogy a természeti érdekességek mellett ne lássa meg azt a nagyfokú elmaradottságot, mely ebben az időben az Alföldet jellemezte.

Ime egy hangulatos tájleírása: „Ezen az egész területen, különösen ős idején, az utas sivatag közepén hiszi magát, ahol nem talál semmiféle állandó jellegű utat és ahol a fontosabb városok irányában szerteszórtan fekvő lakóházak igen nagy távolságra vannak egymástól... Egyetlenegy fa, egyetlenegy domb nem korlátozza a tekintetet... A szív összeszorul e végtelenség közepette; különösen nappal, mélységes csend uralkodik, ezért az utas belefáradva az egyhangú képbe, örömmel látja megérkezni az éjtszakát... Akkor minden megelevenedni látszik, a csendet vízi madarak rikoltozása veri fel és csakhamar nagy számban gyulnak ki a tüzek, melyeket a pásztorok, parasztek és fuvarosok raknak, melyek felvidítják a vidéket és biztosítják az embert, hogy nincs egyedül a pusztaság közepén.“

Érdekes dolgokat mond Beudant az alföldi állattenyésztésről és pásztoréletéről is. A pásztorokat így jellemzi: „A pásztornak, aki alkalmazkodik az állatokhoz, melyeket őriz, nem igen van jobb dolga, mint azoknak; nem lévén más menedéke, mint a bundája, ... neki is éjjel-nappal, télen-nyáron túrnie kell az időjárás minden viszonyosságát... Azonban ezek a pásztorok, akik épp oly kemények és épp oly vadak, mint az állatok, melyekkel együtt élnek, nem törődnek nehéz helyzetükkel. Napbarnította arcuk, fésületlen bajszuk és

szakálluk, nyakukba lógó hajuk, pórias öltözetük, a fokos, melyet állandóan kezükben tartanak, nem tesz kellemes benyomást és az ember önkénytelenül némi félelmet érez irányukban. Ehhez még hozzá kell venni, hogy szörnyen piszkosak és gyakran utálatos szennyszagot árasztanak, ami arra a szokásukra vezethető vissza, hogy bezsírozzák a testüket és avas zsírral kenik be az ingüket, hogy — mint mondják, — védekezzenek a férgek ellen, melyek feltétlenül ellepnék őket, mivel gyakran csak akkor váltanak fehérneműt, mikor az darabokban lefoszlott róluk.“

Szóvá teszi az Alföldnek fában való szegénységét, az alföldi magyarnak a fásítástól való idegenkedését is és nagy érdeklődéssel szemléli a kúnhalmokat. Kezdetben azt hiszi róluk, hogy bazalt- vagy trachit-dombok. Kíváncsiságát fokozza, mikor rájön, hogy kocsisa csupa olyan néven nevezi őket, melynek első fele a „török“ szó. Ebből arra következtet, hogy e halmok nem természetes, hanem mesterséges képződmények. Feltévesét megerősíti egy falusi jegyző, aki tud latinul s megmagyarázza neki e halmok keletkezését. E felvilágosításon alapulhat Beudant ama fejtegetése, mely szerint e halmok a törökök által emelt őrhelyek voltak és az volt a céljuk, hogy róluk az őrszemek megfigyelhessék, mi történik körülük a síkságon. Ma a régészek a kúnhalmok keletkezését másképp magyarázzák. Eszerint nem a törökök emelték őket, sem a kunok, hanem népvándorláskori vagy még régebbi népek s nem is őrhelyek voltak, hanem fejedelmek, törzsfőnökök temetkező helyei.

AZ ALFÖLD LEGÉRDEKESEBB és legrészletesebb francia nyelvű leírása egy bretagne-i grófnak, *Gustave de La Tour*-nak munkáiban maradt ránk. La Tour ifjú korában, mint az osztrák-magyar hadsereg egyik ulánus-ezredének tisztje, hat évet töltött az Alföld különböző városaiban és falvaiban. Magyarországi élményeit és benyomásait hazájába való visszatérte után több művében feldolgozta s hazánk iránti érdeklődését élete végéig megőrizte. Emlékirataiban így szól az Alföldről: „Szomorú voltam, hogy Franciaországtól olyan messze éltem s nem tudtam elfelejteni sem hazámat, sem családomat, de lassanként szenvedélyesen megszerettem Magyarországot. Ausztria és Stájerország tiszta vizű folyóikkal, hófedte hegyeikkel, szép városaikkal és fejlett műveltségükkel hidegen hagytak: beleszerettem ellenben egy óriási síkságba, mely lapos, mint a deszka, nincsenek jó útjai, nyáron kiég, télen jéggé fagy, az ős végén s a tavasz elején pedig nedves és sáros. Magyarázza meg, aki tudja, azt a szenvedélyt, melyet a magyar Alföld ébreszt az emberben, én ahhoz a vonzóerőhöz hasonlítom, melyet a tenger gyakorol a hajósra; ilyen az ember, azt szereti, ami ábrándozásra készíti s ami szenvedést okoz neki.“

La Tourt 1836-ban nevezték ki egy Aradon és környékén álmásoszó ulánusezredhez. Előbb Bécsben és Stájerországban szolgált. Pesten át utazott kocsin Aradra és pedig lassú tempóban, hogy az Alföldet minél jobban megismerje. Előkelő családból való tiszt-társai, akik a monarchia minden népáját képviselték, szerették a szép lovakát, vadászatokat, zajos multságokat. A legénység lengyel

volt. La Tour huzamosabb ideig lakott Derecskén, Hajdúszoboszlón, Nyiregyházán, Nagyváradon is. Fő szórakozása a lovaglás és vadászat volt. Akárhol állomásozott, gyakran megfordult magyar földbirtokosok vendégszerető házánál; jól ismerte a Beóthyeket, Szlávyaikat és összebarátkozott báró Jósika Miklóssal. Jósikát erdélyi birtokán meg is látogatta s amikor Franciaországba hazament, élénk levelezést folytatott vele irodalmi és politikai kérdésekről. Jósikának hozzá intézett levelei közül néhányat közölt emlékirataiban, a többiek ma is a La Tour-család birtokában vannak és kiadatlanok.

La Tour 1842-ben tért vissza szülőföldjére. Saját bevallása szerint két oka volt a hazatérésre: egyik a honvágy volt, a másik az a meggyőződése, hogy Ausztria és Magyarország közt elkerülhetetlen a fegyveres összeütközés s ő nem akart mint osztrák tiszt olyan ország ellen fegyvert fogni, melyet szeretett és ahol számos jó barátja volt. Odahaza Bretagne-ban birtokán gazdálkodott s mint katolikus és konzervatív párti képviselő politikai szerepet játszott. Mint író nem volt jelentékeny, egyházpolitikai és szépirodalmi műveket írt. Munkái közt több magyar tárgyú van: két regény, két nagyobb terjedelmű elbeszélés, egy történeti tanulmány és az osztrák-magyar hadseregben töltött éveiről szóló emlékiratai. Egyik regénye, *Jelenetek a magyar életből*, 1861-ben magyar fordításban is megjelent. Németre is lefordították.

Magyar vonatkozású műveiből, leveleiből s különböző nyilatkozataiból az tűnik ki, hogy La Tour hazánknak őszinte barátja és jóakarója volt. Itt töltött évei alatt igyekezett földünket, társadalmi életünket, művelődésünket minél alaposabban megismerni. Rokonszenve, melyet a magyarság iránt érzett, nem tette elfogulttá, felismerte nemzetünknek nemcsak kiváló tulajdonságait, hanem a hibáit és fogyatkozásait is. Mint forradalomellenes, konzervatív felfogású ember, veszedelmesnek tartotta Kossuth politikáját, s meg volt győződve, hogy az ellenséges nemzetiségekkel körülvett, gazdaságilag gyenge, kevésszámú magyarság önálló s független állami életre képtelen és csak az osztrák-magyar monarchia keretében, annak oltalma alatt tud fennmaradni. Ezt a felfogását hirdette munkáiban, s egyes magyar olvasói ezt rossz néven vették tőle.

La Tour szépirodalmi műveiben és emlékirataiban a szabadságharc előtti Alföldnek elég pontos és elfogulatlan képe maradt ránk. Nincs bennük romantikus rajongás, szónokias áradozás, írójuknak kevés a fantáziája, de van jó megfigyelő képessége. Leírja a nyári és téli Alföldet, az alföldi magyar városokat, magyar, német és oláh falvakat, követválasztást, megyei tisztújítást, toborzást, rabvállatást; bevezeti olvasóit nemesi kúriákba és parasztházakba; megismerteti velük, hogyan élnek az alföldi magyar urak és parasztok. Különösen nagy figyelmet szentel az Alföldön divatos vadászatok leírásának és fogalmat ad róla, hogy az ebben az időben mennyire bővelkedett mindenféle mezei vadban és vízi madárban. A vadászoknak valóságos Eldorádója volt.

Az Alföld — La Tour szerint — úgy viszonylik az ország többi vidékéhez, mint Bretagne Franciaország egyéb tartományaihoz. Ha jobban volna művelve, sokkal nagyobb lakosságnak adhatna meg-

élhetést, sőt Európa magtára lehetne. Jelentékeny része legelő, melyen ezer meg ezer állat él félvad állapotban és az év túlnyomó részét a szabad ég alatt tölti. Sem nyáron, még kevésbé télen, rendes utak nem vezetnek át rajta. A városok nem egyebek nagy falvaknál, lakosságuk túlnyomóan földműves és pásztor. A falvakat is meg a városokat is a nagy kiterjedés és az egyhangúság jellemzi: egymást derékszögben keresztező, egyforma utcákból állnak, a zsup- vagy fazsindelytetős, fehérre meszelt házacsók ormfala rendszeren az utcára néz, homlokzatuk pedig a nádsövénnyel vagy deszkakerítéssel elzárt udvarra; a házak előtt faoszlopokon nyugvó tornác húzódik végig, ott alszanak az év nagy részében a ház lakói. A férfiak nyáron inkább csak vasárnap vannak otthon, hétköznap kinn dolgoznak a földeken és a szabad ég alatt éjtszakáznak. Ez a primitív életmód La Tour szerint nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az alföldi magyar parasztok olyan erősek és egészségesek.

La Tournak az Alföldön volt alkalma a magyar, német és oláh falvakat és azok lakosságát összehasonlítani. Szerette az erős, nyílt tekintetű, barna, élénk szemű, marciális megjelenésű alföldi magyarokat. A férfias erények: a bátorság, önérzet, büszkeség, vendégszeretet, hazafiasság jellemzik őket; nem rabjai a vagyonszerzésnek, a becsületet többre becsülik, mint a pénzt. Egyszerű házaik nagyon tiszták. A németek ügyes és szorgalmas földművesek, városba is beillő csinos, tiszta házaik vannak. Falvaik La Tourt a Rajna-vidéki községekre emlékeztetik, annál inkább, mert a magyarországi németek őseik ruháját, nyelvét, szokásait is változatlanul megőrizték. Élvezettel hallgatja ősrégi dalaikat s vasárnaponként a templomban fúvós zenekarjaikat. Az oláhokról ellenben igen rossz véleménye van. Azt írja rájuk, hogy hanyagok, lusták, piszkosak, részegesek, tolvajok, nyomorúságos viskókban laknak, földjeiket rosszul művelik, nem trágyázzák s egy részüket parlagon hagyják. A fiatal oláh nők szépek, de túlkorán mennek férjhez és hamar megöregszenek, mert lomha férjeik velük végeztetnek minden durva munkát.

MINTEGY SZÁZ ÉVE annak, hogy La Tour az Alföldön katonáskodott és magyar tárgyú munkáit megírta. Azóta az Alföld nagy változáson ment át és megszűnt terra incognita lenni. Rendes országúttak, vasútvonalak épültek rajta, városai, falvai fejlődésnek indultak, a legelők, mocsarak, lápok nagyrészt gabonatermő földekké alakultak át, az Alföld tehát nem az az elhanyagolt, járhatatlan, primitív vidék többé, ami hosszú évszázadokon keresztül volt.

Ennek az volt a következménye, hogy a múlt század második felében a bel- és külföldi utazók nem kerülték ki többé az Alföldet. Voltak ebben a korban az Alföldnek francia vendégei is. Köztük említést érdemel az a társaság, mely 1885-ben a budapesti országos kiállítás megtekintése végett jött hazánkba. Vezetőjük az öreg, lelkes magyar-barát *Ferdinand Lesseps* mérnök volt, a szuezi és a Panama-csatorna világhírű tervezője, tagjai pedig párizsi írók, művészek, tudósok, stb., köztük *Coppée* költő, *Massenet* és *Delibes* zeneszerzők. Két hetes magyarországi tartózkodásuk a bankettek, mulatságok, díszelőadások, felköszöntők szakadatlan sorozata volt; mo-

re patrio agyonetettük, itattuk és ünnepeltük őket, nem engedtünk nekik időt, hogy a kiállítást alaposan megnézzék és hazánkkal a maga valóságában megismerkedjenek. „Eszem-iszom, tánc, dal, hejehuja, ölelkezés, csokolódzás, — ebből állott a francia és magyar társaság körútja“, ahogy a Szegedi Híradó egyik akkori számában olvassuk. A franciák magyarországi körútja valóban diadalmenet volt, aminek magyarázata a következő. A magyarság túlnyomó része, különösen az alföldi magyarság, a kiegyezés és hármasszövetség ellenére ebben az időben erősen függetlenségi érzelmű volt s örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a franciák ünneplésével Ausztria iránti ellenszenvének kifejezést adjon. A kormánynak kellemetlen is volt a dolog, mert Bécsben rossz szemmel nézték ezt a görög tüzes francia-magyar barátkozást. A franciák a Tátrába és az Alföldre is ellátogattak. Aradon megkoszorúzták a vértanuk emlékművét. Aradról Mezőhegyesre mentek, majd Orosházára, onnan kocsin Mágocsra, hol gróf Károlyi Alajos kastélyában a tiszttartó vendégelte meg őket. Szentes határában 80 kocsi és 40 tagú bandérium várta s kísérte a vendégeket a városba a piactérre, hol a polgármester üdvözölte őket. Utána népnünnepély, fáklyásmenet, bankett és táncmultság következett.

Másnap a franciák Szentesről hajón alföldi útjuk legfontosabb állomására, Szegedre érkeztek. Szeged azért érdekelte őket, mert a társaság tagjai közt többen voltak, akik tevékeny szerepet játszottak a szegedi árvízkárosultak javára néhány évvel előbb nagy sikerrel megszervezett párizsi segélyakcióban, különösen a párizsi opera díszelőadásának megrendezésében, amely egymagában több mint 300.000 frank bevétellel járt. Szegeden a hajó kikötésekor Szabados János polgármester köszöntötte a francia utazókat és magyar kísérőiket, akik azután kocsiba ültek és megtekintették az ujonnan épült várost. A lakosság tüntető lelkesedéssel ünnepelte a franciákat, a házakon magyar és francia zászlók lengtek, még a Széchenyi-téri gyümölcsös-kofák is kék-fehér-piros csipkézett papírral díszítették fel sátraikat. Az esti banketten 200 vendég vett részt és nem kevesebb mint húsz hivatalos és számos nem hivatalos tósztt ünnepelte a francia-magyar testvériséget. A bankett után a franciák a fényesen kivilágított Stefánia-sétányon a szegedi közönség hódolatát fogadták s megszemlélték a tűzijátékot, majd az éjféλι vonattal holtfáradtan visszautaztak Budapestre.

A fogadtatásnak voltak humoros epizódjai is. Feltűnést keltett Coppée hátán a cifra szűrrel, melyet Pulszky Károly, az Országos Képtár igazgatója Mezőhegyesen egy juhásztól vett meg részére. Az öreg Lesseps pedig a Stefánia-sétányon lelkesedésében nyilvánosan átölelt és megcsókolt két szegedi úri hölgyet, hogy ezzel fejezze ki a magyarok iránt érzett szeretetét. Pulszky mosolyogva nézte a jelenetet, s mikor egyik szegedi hölgy azt kérdezte tőle: „És Méltóságod nem akar valakit megcsókolni?“ Pulszky azt felelte: „Nem, én még nem vagyok 80 esztendő, mint Lesseps.“

A közelmúltban, a két világháború közé eső években, amikor egész Európát s Magyarországot is előzönlötték a külföldi, különösen amerikai turisták, divatba jött az Alföld. A polgári tömegutazá-

sok kora volt ez, valóságos utazási láz vett erőt a népeken: kárpótolni akarták magukat mindazokért a nélkülözésekért és szenvedésekért, melyeket a világháború s az utána következő forradalmak alatt átéltek. Magyarországon is csakúgy ontották a vasutak és autók a német, angol, amerikai, olasz, francia stb. utasokat; megvalósult az, ami után azelőtt hiába sóvárogtuk: az idegenforgalom. A külföldi turisták programjához nemcsak Budapest, Esztergom, Mezőkövesd, s a Balaton, hanem a Hortobágy és Bugac is hozzátartozott, mert első sorban romantikát, exotikumot, keleti primitívseget kerestek nálunk, valami olyasmit, amit Svájcban, Olaszországban nem lehet találni: csárdást, csikóst, cigányt, pusztát, délibábot. Mindezt nem Budapesten, Lillafüreden, vagy Siófokon lelték meg, hanem az Alföldön, az igaz, hogy kissé meghamisított formában. Akadt az Alföldön számukra egyéb látnivaló is. Sok idegen vendéget vonzott a két alföldi egyetemi város is, különösen Debrecen nyári egyetemi tanfolyama s pár éven át a szegedi dóm-téri színi előadások. Mindez nem jelenti azt, mintha nem volna még sok tennivaló, az Alföldnek még kétségkívül sok útra, csatornára, erdőre, iskolára, kórházra, gyárra volna szüksége. Reméljük, hogy ha a béke várva-várt napjai visszatérnek, mindez megvalósul és akkor az Alföld nemcsak tájképi s néprajzi érdekességeivel, hanem fejlett kultúrájával is fogja vonzani a hazai és külföldi turistákat.

BIRKÁS GÉZA

A délszláv néphit körvonalai

NEM KELL HANGSÚLYOZNUNK, hogy a néprajzi kutatás terén aligha van sürgősebb feladatunk, mint a magyarsággal szomszédos népkultúrák vizsgálata, a kínálkozó magyar tanulmányok méltatása. Jelen dolgozat a délszláv néphit legjellemzőbb vonásait iparkodik *Schneeweis** kitűnő modern összefoglalása nyomán megrajzolni. Ismertetésünkben a magyar analogiák elemzésétől egyelőre tartózkodunk, de már most is jelezzük, hogy föltett szándékunk a magyar és délszláv folklóre összefüggéseinek beható tanulmányozása.

A délszláv néphit több elemből tevődött össze. A szláv őshazából hozott vallásos képzetek az új hazában az antik vallások hagyományaival keveredtek. A kereszténység hatása is jelentős. Ezekhez járulnak még a szomszéd népektől való átvételek.

A délszláv ősvallást a *démonhit* jellemezte, amelynek nyomai val a mai népi hitvilágban is találkozunk.

Az ősszlávok hittek a lélek halhatatlanságában: *halottjaikat* ellátták mindennel, amire túlvilági útjukban szükségük lehetett, bizonyos időközökben ételt, italt raktak a sírjukra, tüzet gyújtottak emlékezetükre, hogy melegedjenek mellette, fénye pedig világoskodjék nekik. A szerbeknek legfőbb vágyuk, hogy fiutódjuk legyen, aki a halotti áldozatot bemutatja, aki a család védőszentjének tiszteletét fenntartja és aki szükség esetén a vérbosszúról (osveta, a szent jelentésű *sveti* szóból) sem feledkezik meg. Az a hiedelem, hogy az áldozatok az ősöknek kedvesek és az utódoknak javára válnak, minden szláv népnél megtalálható. A szerbeknél a *családi védőszent* (slava) tiszteletében sajátosan vegyül a pogány őskultusz a szentek keresztényi tiszteletével. A néphit szerint a család védőszentje a slava-ünnepen láthatatlanul ott ül a családapa jobb vállán.

A meghalt ősök lelke különféle alakot ölthet. Leginkább *kígyó* alakjában (zmija čuvarkuća) képzelik el, amely láthatatlanul ott él a házban. Ez a hiedelem általános a görögöknél, rómaiaknál, balti népeknél, nyugati és keleti szlávoknál egyaránt. A szerbeknél és horvátoknál kifejlődött tűzhelykultusz, amely különösen karácsonykor és menyasszony hazavezetésénél nyilatkozik meg, továbbá a küszöbhez fűződő hiedelmek szintén az ősök tiszteletével függenek össze. Valamikor a gyermekeket a küszöb alá temették, hogy lelkük

* *Schneeweis* Edmund: *Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten*. Celje, 1935.

a fölöttük járkáló asszonyokba belemenjen és így újra megszüleszenek. Egyesek szerint az őskultuszhoz tartozik a három sorsasszonyban (rogyenice, orišnice) való hit is, akik az újszülött bölcsőjénél megjelennek és sorsát meghatározzák. Ez a három asszony esetleg női képviselője annak a három elhalt nemzedéknek, amelyre az indogermánok őskultusza különösen kiterjed.

A démonok jelentős számát alkotják azok a lelkek, akik korai halállal haltak meg és csak akkor nyugodnak meg, ha a nekik szánt életkor eltelik. Kereszteleetlenül elhalt kisdedek (nekrštenci) éjfélkörül gyermekfejű madár képében röpködnek, gyermek módjára kiáltoznak és az anyáknak ártani akarnak. Tejelő állatoknak, főleg juhoknak elveszik a tejét, sőt betegséggel sujtják őket.

Tisztázatlan a *vila* neve és eredeti szerepe. Ma hosszú szőkehajú, gyönyörű tündéreknek képzelik el őket, amelyek magas hegyek szakadékaiban, várakban, vizek mentén lálnak, szívesen öltenek hattyúalakot, szeretnek szarvason, vagy lovon kószálni, vádálkatokat elejteni. Tündértáncra a földön és a felhők között szoktak gyülekezni. Szép férfiaktól nem tagadják meg a szerelmet, sőt a házasságot sem. Minden epikus hős mellett találunk vilát (posestrima), aki védőangyalként tanácsot ad és segítséget nyújt. Tejéből erő árad, a szerb mondai hősoeket vila szoptatta. Kraljevics Marko vilától kap szárnyaslovat. Aki a vilát megbántja, esze megzavarodik, vagy pedig a betegség és halál nyilával sujtja. A vila ismeri a füvek erejét, tudományát azonban szívesen megosztja olyanokkal, akik tisztelik. A vilák előre látják a jövőt is, amelyet kedvenceikkel közölni is szoktak. A szép gyermekeket ellopják és rút váltott gyermekeket hagynak helyette. Bárminő állattá át tudnak változni. Nevük tabu, legtöbbször *isteni* (livna) néven emlegetik őket. Barlangok bejáratánál szokták számukra az áldozati ajándékokat (gyümölcs, virág) lerakni. Schneeweis szerint a vilák voltaképpen korán elhalt leányok, menyasszonyok lelkei, akik erőszakos halállal haltak meg és később a hegyi, erdei, antik hatásra vízi tündérek, sőt a boszorkányok tulajdonságait is magukra öltötték.

A hazajáró lélektől való félelemben gyökerezik a délszlávok *vámpirhite*. Jó emberből akkor lesz vámpir, ha a tetemén egy állat (kutya, macska, egér stb.) fut keresztül, vagy ha sírja éjtszakára nyitva marad. Általában gonosztevők, halotti gyertya nélkül meghalt emberek, halálos bűnben senyedő papok, mohamedáná lett keresztények válnak vámpírrá.

A vámpirnak nemcsak emberi, hanem állati alakja (farkas, kecske, macska, tyúk, pille stb.) is van. Nagyobbítani nem, de zsugorítani tudja magát és a kulcslyukon is be tud hatolni a házba. Itt az emberek és állatok véréet szívja, aminek aztán betegség és halál a vége. Szőre van, mint a kutyanak, továbbá éles foga, véres szeme és lángok csapnak ki a szájából. Csontja nincs, hasonlít egy vérrel telt, tovasikló kígyóhoz. Innen az a hiedelem, hogy az ördög a vámpírrá váló holttestről a bőrt lehúzza, majd felfújja. Ezért kell a gonosztevők holttestét könyörületből megsebezni, hogy az így keletkezett lyuk megakadályozza az ördög szándékát.

A vámpir nyitott szemmel fekszik a sírban, amelyet legszívesebben növekedő hold idején hagy el. Szombati napokon azonban

nyugton marad, ezért a szombaton született emberek észreveszik és meg tudják ölni, anélkül, hogy árthatna nekik. Incubus gyanánt az asszonyokat is megkísérti.

Hogy a halott ne váljék vámpírrá, vigyázni kell, hogy semmiféle állat ne ugorja át. Ha mégis megtörténik, vissza kell ugratni. A meghalt gonosztevőnek a térdinát kell szánalomból átmetezni, vagy tűt szúrni a köldökébe. A vámpír irtózik a víztől, fénytől és tűztől, továbbá a szarutól és a harangszótól. Aki a vámpírt távol akarja tartani, amulettet (zapis) hordjon a nyakában, szőlőmetsző kést a tarisznyájában és vadrózsafa-botot a kezében.

A legújabb időkig általános néphiedelem volt, hogy az ember és állat járványos pusztulását a vámpír okozza. Ilyenkor meg kell a vámpír sírját keresni. Ez egy fekete csikó segítségével történik, amely a szellemeket látja és éppen ezért nem lépi át a sírt. Olykor imádkozó pópák jelenlétében történt a vámpír vélt sírjának felnyitása. A tetemet vadrózsafa husángjával átszúrják és pedig egy szúrással, majd elégetik. A vámpírhít minden szláv népnél megtalálható.

A szerb néphit szerint égiháború idején tűzokádó sárkányok harcolnak egymással. A csata hevében tojással dobálják egymást, amely jégesőként hull a földre. Szent Illés azonban üldözőbe veszi őket, tüzes szekeren a felhőket bejárja és nyilakat hajigál. Ezek a villámok. A sárkányok táncából keletkezik a forgószél, amely az embert örülettel, sőt halállal sujtja. Ez a hiedelem egyházi-bibliikus szemléletben gyökerezik.

A holdfogyatkozás (jedenje meseca) kétfejű, hatujjú sárkányok műve. Csak hatujjú ember (šestak) láthatja őket. Az égen Szent Arangyeo (arkangyal) védelmezi a holdat, de bűbajos földi asszonyok is segítenek neki.

Az égiháború sárkányai ellen az embert a *zmaj* segíti. A néphit szerint negyvenéves kígyóból, vagy negyvenéves pontyból származik. A *zmaj* mindenféle alakot ölthet, még az emberét is. Gyakran hatalmas, tüzes, kígyófarkú madár formájában tűnik fel az éjszakai égen (meteor? üstökös?). A *zmajra* is jellemző, hogy szívesen ejt teherbe szép lányokat és asszonyokat. Az így született gyermekben természetfölötti erők rejtőznek. A monda szerint Obilics Milos is ilyen volt. A szerb mesékben sűrűn előfordul, hogy a mesehősnek olyan leányt kell visszahódítania, akit *zmaj* rabolt el.

A *zmaj* szerb képzetét a Leviathan bibliai alakja ihlette. Az apokaliptikus jeleneteknek bizánci hatásra keletkezett és a pravoszláv kolostorok falán látható ábrázolásai a nép képzetét élénken foglalkoztatták.

Az az északi szlávoknál általános hiedelem, hogy a szívárvány (*duga*) hatalmas kígyó volna, amely vizet iszik a tengerekből és folyókból és felszívja a felhőkbe, a délszlávoknál már elhalványult.

A nép a szelekben és viharokban démonok művét látja. Egy szerémségi följegyzés szerint a déli szél neve *ćoravac*, *ćorava Angyelia* (*ćorav* = félszemű). Az angyal említése az angyali seregek repülésére utal, amely a szelet előidézi.

A szerb-horvát *vučji pastir* nem más, mint farkas, vagy farkason nyargaló öreg, amely évente összegyűjti a farkasokat és kije-

lőli a jövőévi zsákmányt nekik. Egy elterjedt szláv monda szerint egy pásztor egyszer résztvett a farkasok gyűlésén s egy fáról kihallgatta, hogy áldozata lesz az utoljára érkező, sántító farkasnak és hogy sorsát a legnagyobb elővigyázatosság mellett sem kerülheti el. Egyébként a farkasok támadása ellen Szent Száva és Szent Arangyeo napján böjtölni kell és ételeket felajánlani, hogy a farkasok támadását elhárítsák. A horvátok és oroszok viszont Szent Györgyhöz könyörögnek.

Egy nőalakú erdei szellem a gyermekeket a *gorska* nevű betegséggel szokta sújtani, amitől nem tudnak aludni és hevesen sírnak. Csak tölgyágakkal való füstölés és hathatós varázsigék űzhetik ki a gyerekből.

A pogány szlávok fatisztelete, amely szerint minden fa egy-egy démon székhelye, kereszténnyé enyhült formában elszigetelt szokásokban ma is él. Majd minden szerb falunak van egy szent fája (*zapis*), amelyhez minden esztendőben gabonaérés idején körmenetet vezetnek. A fát a nap járásának irányában háromszor megkerülik, majd a pópa rövid istentiszteletet tart, a fa törzsébe vésett keresztet késsel megújítja és viasszal bedörzsolli. Erről a fáról semmiféle gyümölcsöt nem szabad leszakítani, sem fölmászni rá. Régebben ezen az ünnepen egy bárányt öltek meg a fa alatt és vérével behintették. Bolgár néphit szerint ez az ünnep azoknak a jó szellemeknek tiszteletére történik, amelyek a földeket őrzik.

Az oroszok és lengyelek karácsony estéjén fejszével szokták fenyegetni a terméketlen gyümölcsfát. Egyes helyeken az a hiedelem, hogy aki a *sjenovit*-nak tartott hatalmas fákat, főleg a büköt kivágja, az meghal, vagy életveszélyesen megbetegszik. Ha valaki attól tart, hogy ilyen fát vágott ki, az a facsonkon ugyanazzal a fejszével vágja le egy élő tyúk fejét. Így kerül el a bajt. *Sjen* egyébként árnyékok jelent. A primitív felfogás ugyanis az árnyékok és a lelket gyakran kapcsolja össze egymással.

A fakultusz nyomait őrzi a karácsonyesti *badnjak*. Kidölte előtt emberi módon üdvözlik, kalácsot ajánlanak föl neki. Hogy a *badnjak* a vegetáció szellemének szimbóluma, kitűnik azokból a varázsigékből is, amelyeket tűzredobása alkalmával mondanak. A vacsora alkalmával mindegyik ételből megkinálják egy tele kánállal. Hamva az egészséget és gyarapodást biztosítja.

Minden szláv népnél még manapság is megtalálható a *vizkultusz*, amelyet itt-ott természetesen keresztény befolyások kísérték, sőt néha a szomszéd népek hatása is érvényesült. A vízi manókban való hiedelmet csak a németek szomszédságában élő szlovéneknél és horvátoknál találjuk meg. Keletibb vidékeken azt hiszik, hogy az ördög vonzza az embereket a vizek mélyére, a vízi tündereket pedig itt boszorkányok pótolják. A szerb néphit szerint vannak olyan vilák is, amelyek éjszakának évadján vizekben fürdenek, szárnyas szarvasaikat pedig megitatják. Azokat az embereket, akik tetszenek nekik, figyelmeztetik, hogy olyan vízből ne igyanak, amelyet emberi, vagy állati hulla tisztátalanná tett. Különösen hegyvidéki távokhoz fűződik az a monda, hogy démon tartózkodik benne, amely különféle állatok (bika, ló, sárkány stb.) alakjában szokott megjelenni. A tengerben élő félig hal-, félig emberalakú

óriási lények (morski ljudi) éjszaka a föld felé úsznak és egy világító kővel a partot megvilágítják. A kő szerencsét hoz a megszerzőjének. A szerbek Borbála éjszakáján kását főznek. Forrásoknak és kutaknak ajánlják fel, hogy a házbeliek gazdagságát, szerencsés-jét, egészségét előmozdítsák vele. A víz tiszteletével több jeles napon is találkozunk. Különösen foganatos (jakovna voda) a szerbeknél az újhoid hetének vize.

A tűznek is jelentős erőt tulajdonítanak, különösen az új tűznek (živa vatra). A házi tűzhely az oltalmazó ősök székhelye.

Az a primitív felfogás, hogy bizonyos betegségek a gonosz lélek művei, a délszláv népnél ma is általános. Ez világosan kitűnik a ráimádkozásokból (basmе). A javasasszony (vračara), vagy a javas (bajač) kéréssel, ajándékkal, fenyegetéssel próbálja a betegség szellemeit távozásra bírni. Ezek a világ végén laknak, de bizonyos időközökben szelek szárnyán meglátogatják az embereket. A kereszténység hatása alatt ez a felfogás néha úgy módosult, hogy a betegséget Isten küldi az emberekre bűneik miatt.

Hogy a betegség szellemét meg ne haragítsák, igazi nevének kiejtését elkerülik, inkább eufemizmussal élnek. A *pestist*, amelyet emberfölötti nagyságú, hosszú hajú és körmű, kiálló fogú, kecskelábú förtelmes vénasszonynak képzelnek el: *komaasszonynak* (kuga kuma) hívják, hasonló külsejű testvérét a *kolerát* (čuma) pedig *nagynéninek* (teta, tetka). Azzal is próbálják őket jóindulatra bírni, hogy a házat föltakarítják, meleg vizet, fésűt, törülközőt, stb. készítenek és az asztalt megterítik a számára. Hatásos védekezés: mód volt régebben az is, hogy pestis idején a falut körülszántották. Ez abban állott, hogy éjfélkor hat meztelen lányt eke elé fogtak, a legidősebb férfi hajtotta őket és a falu köré barázdát vontak. Más személyesnek képzelt szellem a *láz* (groznica), amelyet ráimádkozással, vagy hideg víznek hirtelen ráöntésével lehet a betegből kiűzni. Ilyenek még a *szúrás* (probodi), *szívfájás* (izdat), *ijedés* (surdžba). A kisgyereket ijedés és sírás szokta kínozni. A sömört *bibornak* (rusa), a gennyes tályogot a szerbek *nem mondhatónak* (nepomenik), *ellenségnek* (onaj dušman) hívják. A betegség állatalkabban is behatolhat a testbe. Így érthető meg a fogtályog, körömdaganat megjelölésére a *féreg* (buba), a difteritiszére a *béka* (žaba) elnevezés. Az epilepszia igazi neve (padavica) helyett is szívesebben használják az *a betegség* (ona bolest) utalást. Azt hiszik különben, hogy a roham alatt láthatatlan szellemekkel birkózik a beteg. A tébolyodottba gonoszlélek költözött. Montenegróban a pópához vezetik, aki imádkozik, majd felszólítja az ördögöt, hogy hagyja el a beteget. Makacs esetekben kolostorba, vagy templomba viszik és néhány éjszakára ereklyék mellé csukják, hogy ott aludjék. A templomalvás hatását a hozzátartozók imádsággal és jámbor alamizsnával is iparkodnak fokozni.

Az *angyalokban* és *ördögökben* való hit a kereszténységgel kezdődik. A néphit szerint születésétől fogva minden embert egy angyal és egy ördög kísér végig egész életén. Az angyal jobb vállunkon lebeg és jóra buzdít, az ördög pedig a bal vállon ülve kísértésbe akar vinni. A halál után a lélek azé lesz, akinek sugallatára inkább hallgatott. Az ördög (gyavo) nevét nem igen merik ki-

mondani, ellenségnek, feketének, vezérnek, stb. nevezgetik. Az ördög külső megjelenését illetőleg a nép képzeletére a templomok és kolostorok freskói, papok prédikációi hatottak: az ördög fekete, szarvai és kecskelábai vannak, szárnya a denevérhez hasonlít, szörnnyű szagot hagy maga után. Mindenné át tud változni. Azokat az embereket, akik lelküket neki ígérik, hatalommal és gazdagsággal ajándékozta meg. Szentelt tárgyakkal, kereszttel, mágikus körök vonásával távozásra lehet kényszeríteni. Hatalma egyébként a hajnali kakasszóval megszűnik.

Jellemző, hogy a délszlávok bizonyos *időket* és *napokat*, amelyekhez különleges szokások és tilalmak fűződnek, meg szoktak személyesíteni. A szerbek a hétnek négy napját: *szerdát* (Sveta Sreda), *pénteket* (Svet Petka), *szombatot* (Sveta Subota) és *vasárnapot* (Sveta Nedeljka) szent nőalaknak fogja fel. Különösen a Péntek — aki nem más, mint a Vasárnap anyja — részesül nagy tiszteletben. A bolgároknál a húsvét után következő tizenegy pénteket megünneplik, hogy a jégverést távol tartsák vele. Általános az újholdra következő péntek tisztelete. A járványról azt hiszik, hogy a Szombat leánya, ezért a szombaton született gyermekeket (subotnjaci) ez a betegség elkerüli.

A délszláv néphit tud az *óriásokról* és *törpékről* is, de szerepük nem jelentős.

Vannak olyan emberek, akikben a gonosz rejtőzködik, akik a testet időnkint elhagyják, állatalakot öltenek magukra és bajt okoznak. Ebben a hiedelemben gyökerezik a *mora*-hit. A mora éjszakának idején rátelepszik és lidércnyomásos álmot bocsát az emberre. A mora olyan burokban született leányokból kerül ki, akiknek világrajövetelénél elfelejtettek az ilyenkor szükséges elhárító varázslatról gondoskodni. A mora állattá, tárgyá is át tud változni és kulcslyukon is be, tud a házba jutni. Megnyomja és megfojtja az alvókat, vérüket kiszívja a szívükből. Különösen a gyermekekre hoz veszedelmet. Elhárítására imádság, füstölés, ajtó alá helyezett sóprű; vas, fokhagyma megfelelő alkalmazása szolgál.

A *boszorkány* (veštica) a horvát néphit szerint tudományát az ördögtől nyeri, akinek lelkét odaigérte. Jellemző vonásai nagyjából egyeznek a moráéval. A boszorkánygyűlésen készült kenőccsel bármivé át tudják magukat változtatni. A tejet, a földnek a hasznát másoktól elveszik a maguk számára. Jégesőt, fagyot, betegséget, vizzálykodást idéznek elő. Bizonyos napokon összegyülekeznek, táncra perdülnek és az ördögökkel fajtalanokdnak. Megfelelő eszközökkel (kereszt, fokhagyma, amulett, imádság stb.) védekezni lehet ellenük. Szent György napján a marha szarvára koszorút akasztanak, amely egész éven át az istálló ajtaja fölött függ, hogy a boszorkányt elriassza. Hasonló okból kell jégeső idején szentelt golyóval a föllegek közé lőni.

Az itt felsorolt szemelvényes adatok is meggyőzhetnek arról, hogy a magyar és délszláv néphit sok azonos, vagy legalább is hasonló elemet tartalmaz, ami kölcsönhatásra enged következtetni. Ennek tisztázása szép feladata lesz az összehasonlító folklóre-kutatásnak.

F I G Y E L Ő

A MAGYARSÁG ŐSTÖRTÉNETE

(A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete által rendezett előadássorozat)

Már egymagában az a tény is sokat jelent, hogy végre van Magyarságtudományi Intézetünk. Hogy pedig ez az intézet nemcsak befelé él a szaktudósok területein, hanem a művelt nagyközönséggel is közvetlen kapcsolatot teremt s a tudósok munkáit igyekszik közvetlen formában közzé tenni, azt lehet eléggé magasztalni. A most lezajlott előadássorozattal kapcsolatosan lehetett látni, hogy mennyire szükség van ilyen sokoldalú, minden részletkérdést illetékes szakemberrel megszólaltató előadásokra és hogy milyen hálás ezért a közönség. A zsúfolásig megtelt teremben csizmás parasztembertől, kispáróstól, egyszerű szegény asszonytól egyetemi tanárig, nyugalmazott főispánig a legkülönbözőbb foglalkozású emberek hallgatták feszült figyelemmel az összes előadásokat. Amikor erről az előadássorozatról szándékozom beszámolót adni, nem mulasztom el a sok vidéken élő komoly érdeklődőnek a figyelmét fölhívni arra, hogy az összes előadások az idei könyvnapra egy kötetbe foglaltan meg fognak jelenni.

Az előadások érdekesebb címe, a Magyarságtudományi Intézet válogatott tudósgárdájának speciális részletkutatásokat is tartalmazó közleményei, a fölbukkanó nagyérdékű problémák, a sokszor egészen meglepő megállapítások annyi gondolatot ébresztenek, hogy egy ilyen beszámoló keretei szűknek

bizonyulnak ezek kifejtésére. Dícséretére szolgálhat a sorozat rendezőjének, Ligeti Lajosnak az a tárgyilagosság, amellyel a különböző szakmák képviselőit egymástól függetlenül, azaz egymástól befolyásolatlanul juttatta szóhoz. E magasrendű tárgyilagosságnak természetesen hátrányai is voltak. Mivel egy-egy előadó mindent nem mondhatott el, bizonyos pontok az egész sorozat folyamán elhanyagolódtak. A nagyközönségnek természetesen e hiányok nem tűntek fel. Másik hátránya volt, hogy az egyes előadások bizonyos eredményei többször szöges ellentétben voltak egymással. Részben már a források különböző volta vezetett ezekhez az eltérésekhez. Érdekes volt például megfigyelni, hogy a tisztán írott forrásokra támaszkodó őstörténezsnek mennyi gondot okozott Lebedia helyének meghatározása, ami pedig a régészet alapján megoldott kérdés.

A figyelmes hallgató nem állhatta meg, hogy az egész sorozatot, amint az tizenegy egymás utáni napon lepergett előtte, egybe ne foglalja és mindegyik előadásnak lényegét keresve a magyarság őstörténetéről lehetőleg kerek képet ne akarjon alkotni magának a hallottakból.

A körülbelül ezer év óta európai kultúrközösségben élő magyarság az általános európai vonások mellett több egészen egyéni, sehol másutt föl nem lelhető vonást őrzött meg mai napiglan (ilyenek: nyelve, zenéje, közjogi felfogása). Ezek előzményeit a honfoglaláselőtti történetben kell keresni. Mai finn rendszerű és alaprétegű nyelvének hátterében széles néprétegének ősi finn szár-

mazása áll. Ez a népréteg Kr. e. 2000 körül válhatott ki a finn népek családjából. Az ősi vadász-halász életmód ezután is tovább folyt még az Ural közvetlen közelében, a Kámától keletre eső lankás vidéken (a vogulok és osztyákok szomszédságában). Az önálló magyar nyelv elindulását a Kr. e. 1000 körüli időre tehetjük. Az ezután eltelt másfélezer év a finn nyelvű magyarság hőskora. (Kr. e. 1000—Kr. u. 500). Ekkor olyan jelentőségű, változásokon megy át ez a magyarság, mint később a keresztény kultúra világába való bekapcsolódásakor. De nem forradalmi jellegű ez, hanem lassú és természetesebb. Déloroszországban a trák népcsaládba tartozó kimmeriek uralmát Kr. e. 650 körül az Irán felől jövő szkítaságé váltja fel. Nyugatszibéria felől pedig a nyugati türk kultúrkör érezteti erős befolyását. Az erdőövet lassanként elhagyva, a ligetes steppe életkövetelményei kezdték mindinkább irányítani életmódját. Természetesen szó sem lehet hermetikusan elzárt, mintegy biblikus vándorló népről ezen roppant idő alatt. Ellenben a legmélyebb hatások gyúrnák át ezt a népalakulatot és teszik képessé arra a magas fokú pusztai kultúrára, amellyel később Lebediából megindult. Melyek ezek a népi tényezők?

A Fekete tenger-vidéki szkita és az újabb és újabb iráni népelemek e korban fölhatolnak a Volgán és Kámán messze északra és állandó, intenzív kereskedelmet létesítenek észak és dél között. Az ananinoi és pianobori kultúráknak — melyek részben párhuzamosak időben — szkita rétege döntő tényező a magyarság későbbi fejlődése szempontjából. De az egész Káma-vidék anyagi és

szellemi életét is új alapokra fektette az új elem. Ennek látható jelei a helyi kultúra hallatlan felvirágzásában akkor kezdenek ott mutatkozni, amikor az erősen átalakult finnugor eredetű magyarság urali őshazáját elhagyja. Ez a „permi stílus“ néven ismert régészeti jelenség — melynek virágkora a Kr. u. V—VIII. század — végeredménye egy nagy fejlődésnek, amelybe az urali őshaza magyarsága is beletartozott.

Az urali őshaza magyarságának életében másik döntő tényező a nyugatszibériai híres aranyak kultúrája. A Szent László legenda egyik előképének feltűnése ez aranyak között rámutat a magyarság és a nyugatszibériai ismeretlen, magas kultúrájú nép szoros kapcsolatára. Nem véletlen, hogy a magyarsággal több-kevesebb valószínűséggel azonosítható jyrka nép vadászati jelenete, melyet Herodotos ír le, szintén megvan ezen aranyak között. Ha a Tomaszek és mások által feltételezett azonosítás esete nem is forog fönn, mégis a magyarság átszervezésénél a jyrka népnek igen jelentékeny szerepe lehetett.

A nyugatszibériai aranylemezek és a délországi greko—szkita régiségek mögött álló anyagi és szellemi háttér elválaszthatatlan az urali őshaza magyarságának történetétől. Ennek a másfélezer éves történetnek a lényege: meg-alapozása annak a későbbi magasfokú pusztai kultúrának, amelynek birtokában szervezkedett a honfoglaló magyarság. Ez a lebediai kultúra nem új, külsőséges máz, legkevésbé sem annak a körülbelül ötven éves lebediai korszaknak a képződménye, hanem történeti előzmények alapján, természetes fejlődés eredményeképpen alakult ki. E két föltű-

nő tényező mellett még mások is lehettek akkor jelen. A pianobori kultúra fiatalabb rétege mutatja, hogy a szarmata néphullámszás is hasonló kihatású lehetett (Kr. e. 300 körül és után). Itt egy rendszeresen megismétlődő folyamat a döntő: a Volga—Káma kereskedelmi utat minden déli nép erősen igénybe vette és így mindegyik eljutott a magyarsághoz meg más rokon népekhez. Később a hunok is ezt tették.

A kaukázusi őshazában (463—800) a magyarság először onogur kötelékben élt. Itt már olyan mélyreható változások nem álltak be életében, mint az urali őshazában. Legföljebb a hunok szervező tevékenységét kell kiemelni, amely ettől kezdve szünet nélkül tartott a honfoglalásig és azon túl is. A krimi kereszténység hatása is erre a korra vezethető vissza. A későbbi türk, úgyszintén a chazár fénhatóság alá kerülés sem sokat változtatott a helyi adottságokon, amelyeknek a kaukázusvidéki magyarság is alá volt vetve. Ennek az ősi kultúrterületnek a magyarságra is mély benyomást kellett gyakorolni. Részben innen kapta már az urali őshazában a különböző impulzusokat. A rézkortól kezdődően igen magasrendű, folyamatos kultúráról lehet e területtel kapcsolatban beszélni, amelyhez állandóan újabb és újabb elemek csatlakoztak. Az ongur püspökség mögött is a régi boszporuszi királyság vidékének és a krimi bizánci birtokoknak kultúrája állott. A chazár birodalom belső viszonyai, a hagyományos bizánci-chazár kapcsolatok természetlensége, az arab-normann gazdasági érintkezések mindinkább kiszélesedő eredményei okozták a magyarság lassú, észrevétlen elválását a chazár birodalomtól.

Mint említettem, Lebedia helye nem lehet vitás: nagyjából a Dneper és Don közötti gazdag terület volt. Az írott források pongyolosságai, ellentmondásai és hiányosságai több gondot okoztak a filológusoknak, mint amennyire szükség volt, mert egy másik forrás: a régészeti anyag egész világosan eldönti a kérdést. Az ukrainai leletek egész sora mutatja, hogy az a gazdag fegyver- és fõlszerelési anyag, amelynek birtokában a magyarság mai hazájába jött, a honfoglalást megelőző évtizedek lázas készülődései alatt a mondott területen készült. Csakis itt lehetett Lebedia. A hat évre terjedő etelközi átmeneti idő erre már csak rövidsége miatt sem volt alkalmas.

A magyar őstörténet sarkalatos pontja Kiev, Keleteurópanak egyik legfontosabb városa. A Kiev-belvárosi pogány magyar sírok, köztük egy fejedelmi sír is (az Arany Kapunál), továbbá a Kiev topografiájában előforduló magyar nyomok világosan mutatják, hogy a lebediai magyarságnak egy része, és pedig éppen a honfoglaló része, erősen a kievi állam felé orientálódott. A kievi állam megalkulásában ez a lebediai magyarság sokkal nagyobb szerepet játszott, mint az akkor még alacsony színvonalon álló szlávok. Viszont a normannok gazdasági tevékenysége is erősen kihatott a magyarság életének alakulására.

A magyarság lebediai életének színvonalát a leletek százaiból jól ismerjük. Régészeti hagyatéka minden más népétől élesen elkülöníthető. Már a lebediai korszakban rendszeresen folyt egyes magyar népelemeknek vándorlása messze vidékekre a karavánélet keretei között. A korai magyar régiségeknek a fontosabb gazdasági forrásvidékeken való föltűnése

ebben leli magyarázatát. A 889. évi nagy megindulásakor azonban magyaranyú és végleges szétválás következett be. A lebediai fejlődés legvégső fokát képviselő régiségek tömegesen jelennek meg ekkor a Káma jobb partjának vidékén, különösen az Inva és Obva folyók vidékén, a mai Magyarországon, kisebb mértékben az északi Kaukázusban és jelentékeny tömeg marad a kievi állam területén, magában Kiev városában is.

A mai hazába eljött részt 200 ezer lélekre teszik. A megelőző politikai szervezkedésnek, az Árpád-család vezetői szerephez való jutásának körülményei ismeretesek. Itt is sok részletkérdés merül föl, de helyszüke miatt nem időzhetünk tovább. Ezzel már vége is a kétezer esztendőre menő „őstörténetnek“, amelyet talán inkább a magyarság korábbi történetének kellene neveznünk, szemben az újabb, egyezer esztendőös történetével.

A fölmerülő problémák tömegéből még csak egyet emelek ki. A hunokkal, az avarokkal, mint történetileg legközelebb álló, részben rokonnépekkel, illetőleg mint a mai haza megelőző lovaspásztor lakóival hasonlítva össze, milyen képet mutat a Lebediában végleges formát nyert magyarság? Azt találjuk, hogy e népek már a pusztai élet adottságaiból kifolyólag bizonyos egyöntetűséget mutatnak. Behatóbb vizsgálatra azonban lényeges jellemvonásai is előtűnnek és ezek sok mindent megmagyarázhatnak a magyarság későbbi életének megnyilvánulásait illetőleg. A tudomány elé e téren újabb feladatok tárulnak.

Lássuk először a hunokkal való egybevetést. Az urali őshaza területéhez közvetlenül kapcsolódott dél felől az európai hun kultúra

anyaterülete. Amikor pedig a magyarság a Kaukázus fölé került, akkor közvetlenül is magába szívta ennek a kultúrának a levegőjét. Ez a hun kultúra az összes pusztai kultúrák között a legelvontabb volt. Művészete eszmény lett évszázadokra az összes rokon, szomszédos és távolabbi népek szemében. Elvont, geometrikus jellegű stílusuk az aranyban, színes bérakásokban való feltűnő gazdagsága ellenére is komor hatást tesz, ha azt a többi népekével hasonlítjuk össze. Ezt a kifejezési nyelvezetet az akkori világ jól ismerte.

A honfoglaló magyarság sokkal közelebb állott ehhez a hun kifejezéshez, mint az avarságéhoz. Mint láttuk, ennek a mindinkább elmélyülő kapcsolatnak előfeltételei a kaukázusi őshazába, sőt azon túl még az urali őshazába, a szkita és nyugatsibériai kultúrák mély hatásának korába, a Kr. sz. előtti évszázadokba nyulnak vissza. Az európai hunoknál a szimbolizmusnak egy a maga nemében páratlan rendszere fejlődött ki, amely alaptörvényévé lett a puszták szellemi életének. Még a belső Ázsiából kiszakadt avarság sem vonhatta ki magát ennek a szimbolizmusnak hatása alól. De itt nem az állatfiguráknak, küzdelmi jeleneteknek, növényi motívumoknak egyszerű szimbolikájára kell gondolnunk, amelyet a perzsák, görögök, rómaiak vallásából ismerünk. Hanem egy sokkal bonyolultabb lelki jelenségről van itt szó. A puszták embere az őt körülvevő összes tárgyakat, fegyvereket, felszereléseket stb. szimbolikus értelmű élőlényekké alakította át, mintegy szellemvilággal vette körül magát már itt a földi életben.

Először déloroszországi hun, majd erdélyi gepida hatás alatt az

avarság is ebbe a rendszerbe illeszkedett bele. De a messzi belső Ázsiából érkező avarokhoz jobban illő naturalizmus lett úrrá magyarországi művészetükön, amikor a hun stílust lerázták magukról (670 körül). E naturalizmus természetesen még mindig igen messze áll a görögtől és rómainál. E naturalizmus ősforrása a dél-oroszországi greko-szkita művészetben található meg. Az elvontság elve benne is erősen érvényesül. A sírok ezreiből élénk tárló avar élet meghatározó példáit szolgáltatja a mély emberi érzésnek, a hagyománytiszteletnek és a más fajta, magas kultúrájú leigázott (gepida) megbecsülésének.

A honfoglaló magyarság kultúrájára tehát a fentebb ismertetett hun, elvontan szimbolizáló stílus nyomta rá a maga bélyegét. Az elvont formákba itt növényi elemeket, főleg végső fokon iráni eredetű palmettákat helyettesítettek be. Kisebb mértékben az avar naturalizmus hatásai is megállapíthatók. Azonban a különbség a kettő között igen nagy — de nem minőségbeli. Szinte megdöbbentő, hogy a honfoglaló régészeti magyarság hagyatéka még az urali őshazának állapotaira való visszaütéseket is tartalmaz, amelyre az írott források egyébként csak egészen gyér, közvetett nyomokat őriztek meg (permi motívumok, szkita emberjelenet stb. a honfoglaló magyarság lebediai eredetű tárgyain). A nyelvészet és régészet itt amazokénál gazdagabb forrásanyagot biztosít a kutatásnak. E két nagymultú tudományhoz sorolható a fiatalabb, de éppen oly fontos anthropológia, amelytől különösen akkor lehet szilárd eredményeket várni, ha nem a történeti korszakbeosztá-

sokhoz való alkalmazkodás, hanem a tárgyi adatok gyűjtése és idegen szempontoktól független feldolgozása és azután a többi tudománysszakokkal való összeegyeztetés lesz a cél.

A tizenegy előadás szintézise tehát, azt lehet mondani, magától kínálkozik. A magyar őstörténeti tudománynak valóban az lesz a legközelebbi dolga, hogy ezt a szintézist előkészítse és megvalósítsa. Ma már a nyelvész, régész, anthropológus és filológus nem dolgozhat külön, ha őstörténeti eredményekre törekszik. Egyenként mindegyiknek szaktudománya csak segédtudomány, egymással összhangba hozva pedig a magyar őstörténet épületének szerkesztő részei — mindegyik a maga helyén. E tudománysszakok nagy multja, eléggé kialakult módszerei és biztosnak vehető részleteredményei azzal biztatnak, hogy ez a várva várt szintézis ugyancsak eredményes lesz. Ez az összehangolt munka az őstörténeti tudomány jövőbeli fejlődésének biztos záloga, még arra az időre is, amikor az írott források kiapadása, illetőleg maradéktalan ismerete s a nyelvészet ugyancsak elhatárolt területeinek teljes átdolgozása után e tudomány fejlődése immár csak a régészet és anthropológia által feltárandó és kimunkálható, évről-évre gyarapodó és belátható időn belül ki nem apadó forrásanyagra lesz utalva. E szintézis folyamatos és helyes alkalmazása olyan mély hatást fog tenni mind a tudósvilágra, mind pedig a művelt nagyközönség széles rétegeire, akár a most lezajlott, igen épületes előadásorozat.

FETTICH NÁNDOR

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Évkönyve. 1942/43.

Szerkesztette dr. Hegedűs László. Bevezetést írt: Krámer Gyula D.M.K.Sz. kiadása. Ujvidék, 1943. 141 l.

1943. február 1.-én töltötte be a délvidéki magyarság nagy összefogó szervezete második életévét. A jugoszláv uralom végnapjaiban rövid két hónap alatt 150.000 főnyi magyar csoportot tudhatott táborában 148 szervezetben s nem kevesebb mint 151 délvidéki tag-egyesülettel rendelkezhetett. Új évkönyvének tanúsága szerint azóta szervezete hatalmas arányokban bővült s a folyó esztendő küszöbén 300.000 főnyi tagját 245 szervezetével ölelhetette át és 177 tag-egyesület tartozott kötelékébe. Mint a nagy körültekintéssel összeállított gazdag beszámolóból kitűnik, a Szövetség nem egész két esztendő alatt rendkívüli eredményhez jutott: „A beszervezett tagok arányszáma, viszonyítva a Délvidék magyarságának lélekszámához lekerekítve 70%, a kiépíthető szervezetek maximumához viszonyítva pedig 95%-os eredményt értünk el.“ A Szövetség nemzetnevelő munkájának arányát jellemezheti, hogy népművelési propagandaautója 67 helyen összesen 120.000 hallgató előtt 195 óráig működött, népművelő tanfolyamain (számszerint 322 tanfolyamon) közel 14.000 hallgató vett részt összesen 28.000 órában, Gazdasági Osztálya pedig 63 helyen építette ki a gazdaszervezeteket. A Szövetség kiadásában 8.000 példányban jelentek meg tankönyvek és előadói kézikönyvek, a Szövetség intézi 300 megszállott területi magyar diák összes pénzügyeit, útlevét ügyeit, levelezését stb., 25 személyes fő-

iskolai internátust tart fenn s népművelő tanfolyamaival kapcsolatban 7000 személy kapott bizonyítványt az elemi iskola hatodik osztályának elvégzéséről. Az egyetemi és főiskolai hallgatók alosztálya, amely Budapesten, Pécsen és Szegeden fejlett egyesületi élet keretei közt él, az elmúlt nyár folyamán két hónapos kemény munkával kutatta fel a Délvidék magyar szörványait 30 községben és 7 tanyacsoportban s részletes környezettanulmányt nyújtott róluk. A Hazatérők Alosztálya 300 visszahonosítási ügyben járt el, az Erdélyiek Alosztálya több mint 1000 Délvidékre települt erdélyi testvérünket szervezte meg. Működik a Szövetség Sport Szakosztálya is s a Szövetség kötelékébe tartozik a Délvidéki Sportrepülő Egyesület is. Zeneművészeti szakosztálya énekkarokkal (köztük számos paraszt-énekkarral) népszerűsíti a magyar népdalkultúrát s folytat állandó népdalgyűjtést. A Szövetség kebelében működő Délvidéki Szépmíves Céh újvidéki Művész Telepén 30 tagjának képzőművészeti továbbképzését teszi lehetővé. Az Irodalmi Osztály szerkesztésében tíz hónapon át jelent meg a délvidéki szépirodalmi folyóirat, a „Kalangya“ magas példányszámban. Mint az évkönyvből értesülünk, „kiadását most az írók vették át, a Szövetség azonban támogatását továbbra is biztosítani fogja költségvetésében.“ E helyett az irodalmi osztály kiadványai a jövőben a népművelés szolgálatában fognak állani.

Az évkönyv a továbbiakban részletesen ismerteti a D.M.K.Sz. szervezeti beosztását járások és községek szerint. Különös figyelemmel olvassuk itt a D.M.K.Sz. bánáti tevékenységének áttekintését. Mint ismeretes, a megszál-

lás alatt álló Bánát magyarsága még a jugoszláv uralom alatt fölépítette szövetségi szervezetét s azóta a bánáti magyarság 98%-a kötelékébe tartozik s jelenleg 135.000 fizető tagot tart számon. Legnagyobb jelentőségű eredménye, hogy tanfolyamokkal pótolja a jugoszláv iskolapolitika nemzeti vonátkozású veszteségeit: itt tanulnak még a hallgatók magyarul írni, olvasni, számolni. A kiegészítő tanfolyamok eredményeképpen mintegy 1.500 magyar tett magyar vizsgalóbizottság előtt sikeres magánvizsgálatot s szerzett végbizonyítványt a hatodik osztályról. Ugyancsak tanfolyamok teszik lehetővé gimnáziumi tanulmányaik folytatását mindazoknak, akiket a továbbtanulás lehetőségétől szerb nyelvismeretük elégtelensége a Bánátban megfosztott. Emeljük még ki az érdekes beszámolóiból, hogy a Nagybecskerekben felállított rendőriskolában önkéntes jelentkezés útján 206 magyar legényt és 4 volt tisztet gyűjtöttek össze, akik kiképzésük után a magyar községek rendőri szolgálatát fogják ellátni.

Az évkönyv harmadik része a Szövetség munkájának különböző érdekesebb ágazatairól ad részletesebb beszámolót. Az évkönyv minden adata nagyszerű, sokszor hősiességéről tanuskodik, amelyeket a Szövetség a nehéz átmeneti viszonyok között a magyarság felemeléséért folytat s amelyekről a hivatali tárgyilagossággal fogalmazott mű lapjain tudomást szereznünk biztató, felémelő élményt jelent. A Szövetség csendes, szerény, minden részletproblémára kiterjedő munkája egyik legértékesebb tájunkat kapcsolja vissza a magyar élet egységébe példaadó kitartással, tervszerűséggel és heroizmussal.

SÁNDOR ISTVÁN

A szerb szellemi élet.

Régi tétel, s talán már közhelynek is számít, hogy a folyóiratirodalom a kultúrelét legfőbb fokmérője. Egy nemzet kultúreletének jelen gazdagságát és termékenységét az ország határain belül megjelenő folyóiratok száma és a köréjük csoportosuló olvasóréteg színvonala mutatja meg. Az időszaki lapok magas száma és sokoldalúsága — mint Németországban és Franciaországban közel 200—250 folyóirat — magaskultúrát és emelkedettebb szellemi életet jelent, — de milyen nagy lehet a szellemi inség abban az országban, ahol ma csak egyetlen egy folyóirat jelenik meg?

A *Prosvetni Glasnik* (Közművelődési Közlöny) Belgrádban, Jönics Boriszláv szerb közoktatásügyi miniszter kiadásában jelenik meg és, ahogy a miniszteri körirat is mondja, ez a lap ma az ország egyetlen irodalmi, pedagógiai és nemzetpolitikai folyóirata. A többi, háborúban eltűnt folyóiratok hiányát most úgy ahogy pótolja ennek a lapnak a magas példányszáma. Közleményeit nemcsak a főváros széplelkei olvassák; eljut az ország legeldugottabb helyeire, mert a miniszterium megküldi valamennyi középiskolának, az egyesületeknek, könyvtáraknak, falusi olvasókörieknek és a népiskoláknak is. Versenytársakkal nem dicselkedhetik, mértéke nincs, mert nem él mellette másik folyóirat, de mondanivalóival és bátran vállalt föladataival így is komoly és már igényesebb olvasórétegre tarthat számot.

A folyóirat első számáról már e helyen beszámoltunk, s akkor azt mondtuk, hogy névtelen munkatársakkal és szintelen írásokkal kezdte munkáját. A munkatársak között kevés volt az ismert név, s

éppen ezért a kezdet kezdetén alig számíthatott visszhangra. Most, amikor az 1942-es évi 58-ik évfolyam többi számairól adunk ismertetőt, egy kiváló tollú, neves szerb író európai figyelmet megérdemlő tanulmányának ismertetésével tesszük.

Vladimir Velmár Jankovics a Prosvetni Glasnik 1942 májusi számában „A szerb nemzet történelmi idealizmusa” címmel közöl tanulmányt, amely a szerb nép politikai- és kultúrtörténetének tökéletes keresztmetszetét adja. Az esszé soraiban a pap, a hadvezér és az író szerepe kerül előtérbe azokkal a tanításokkal és útmutatásokkal, melyeket a kis balkáni nemzet történelmének legválságosabb korszakaiban tett magáévá a viharvert nép. A politikai szölamok, világnézeti közhelyek helyett itt az őszinte emberi hang szólal meg és tanuságtételre hívja a multat. A szerb nemzet soha nem volt imperialista — mondja az író — nem követte és nem is követhette a történelmi materializmus jelszavait, mert egész történelmén és fejlődési vonalán keresztül vezet a történelmi idealizmus gondolata. Az ötszázéves török rabságon is csak ez az idealizmus vezethette keresztül, ez mentette meg a nemzetet a Rigómezei csata után, és ez a történelmi idealizmus viszi most is tovább a népet a kilátástalan mából a jövőbe. Radojcsics Nikola ugyancsak ebben a gondolatmenetben írta „A szerb állam fejlődése a középkorban” című történelmi tanulmányát. Markovics Radoszláv „Mílos fejedelem hagyatéka” című cikke is ezt a népi-történelmi idealizmust igyekszik igazolni. A májusi szám többi cikkírói irodalmi és pedagógiai témákkal foglalkoznak.

A június-júliusi kettős számban Jonics Boriszláv közoktatásügyi miniszter a művészetéről közöl rövid tanulmányt, Vulovics Danilo a nacionalista nevelés módozatairól, Sztefánovics Sztetiszláv pedig a szerb népköltészetéről és alkotóiról írt terjedelmes dolgozatot. Az augusztusi számban Mladenovics Vojisláv ugyancsak a nacionalista nevelés problémájával foglalkozik. Két író, Petrovics Alekszandar és Matavulj Branko a szerb falu, a parasztság és a parasztifjúság jelenlegi helyzetét világítja meg. Az egyes számok könyvszemléiben új könyvekről nem igen találunk közleményeket. Ismertetések, kritikák a német, olasz könyvpiac eseményeivel foglalkoznak és vissza-visszatérnek a szerb klasszikusokhoz. Beszámolnak arról is, hogy a szerb állami nyomda filléres kiadásban kihozta a szerb klasszikusok válogatott műveit és Vladimir Velmár-Jankovics „A napihír” című újabb művét.

Az ocsúdó szerb szellemi élet egyetlen folyóiratán keresztül még ma is igen keveset nyujt, vagy legalábbis amit kitermel, abból alig valami juthat ki a határon túlra. A balkáni népek mai életét figyelemmel kísérok egy nagy erőfeszítést láthatnak mindezekből az apró életmegnyilvánulásokból: lázas útkeresést, befeléhajlást és némi igyekezetet. Persze, a tényleges eredményt csak a nagy dolgok végleges eligazodása hozhatja meg. A jóindulatú törekvés legfőljebb siettetí.

A kism nemzetek sorsa ez... Azoké, amelyek csak egy folyóirattal tarthatják fenn a kapcsolatot a nagyvilág kultúréletével.

LÉVAY ENDRE

A horvát „Szürke könyv“.

A horvát külügyminisztérium megbízásából okmányok és hiteles bizonyítékok alapján összeállította és feldolgozta M. Kovačić. Zágráb, 1942.

A mai horvát usztasa kormányzat egyik legfőbb törekvése, hogy a külföld közvéleménye és saját néptömegei előtt bebizonyítsa, hogy azok a véres harcok, fosztogatások és kegyetlen öldöklések, melyek Horvátország egyes vidékeit még ma is feldulják, tulajdonképpen nem egy *polgárháború* és *belső forradalom* kísérőjelenségei, hanem csupán egy kívülről szított felkelés gyilkos elfajulásai, lázadás az Államhatalom és a Rend ellen. Ez a „szürke“ könyv is — „A lázadók kegyetlenségei és pusztításai a Független Horvát Állam létének első hónapjaiban“ — címen ilyen felvilágosító szándékkal íródott és vádirat akar lenni a martalóc kommunista bandák, a szerb csetnikek és ezek szövetségei ellen, akik valamennyien az új horvát állam elpusztítására szövetkeztek. A könyv adatainak feltárása alkalmából, 1943. január közepén maga a külügyminiszter, Mladen Lorković szólott a Zágrábban tartózkodó diplomáciai testület és a külföldi újságírói kar tagjaihoz. Beszédében főleg azt igyekezett tisztázni, hogy 1. kikből állanak a pártütő és fosztogató bandák; 2. milyen célok és szándékok rejlenek e harcok mögött; 3. milyen eszközökkel harcolnak az usztasák ellenségei és végül 4. kik felelősek az elkövetett gazságokért.

Maga a könyv történelmi áttekintésében rámutat a régi Jugoszlávia belső, vallási és nemzeti-ségi viszályaira, a Versailles-i szerződés visszasságaira, a szerb diktatura horvátellenes magatar-

tására, az egyre erősödő szerb bolsevizmusra, Moszkva és London bomlasztó tevékenységére, stb., ugyanakkor viszont igyekezik az usztasák küzdelmét a legelőnyösebb színben és egyetemes erkölcsi mivoltában feltüntetni. Ebben a beállításban a horvátság a kommunista és nagyszerb elemek bár rombolásával szemben az európai kultúrát és a kereszténységet képviseli, s mint ilyen, önfeláldozó harcával az egész civilizált világ hálájára számít. Mi innen távolról és tárgyilagos megítélés-sel nem látjuk ilyen egyszerűnek és tisztázottnak az egyes népek szerepét ebben a tragikus szembenállásban, melyben maguk a horvátok is világnézetileg megoszolva mindkét ellentétes politikai táborban fellelhetők. Az események mozgatóerőit mindenestre a szenvedélyek elfajulásában kell keresnünk, melyben minden szélsőség kivette a maga részét. Az kétségtelen, hogy ez a megrázó könyv számtalan megcsonkított halottjával, a felégetett falvak keserű illatával, a kegyetlenkedések háborzongató képeivel és leírásával, melynek részletei nem kívánkoznak tollunk alá, minden ép érzékű embert fellázít és sorompóba állít e vadállati elvetemültséggel szemben, melynek nyomán a mostani világháború legrémesebb jelenetei sikitanak fel e lapokról. Minden emberri részvétünk azoké az ártatlanoké, akik önhibájukon kívül kerültek e háború borzalmainak középpontjába és szenvedő áldozatai a népek gyűlölködésének. A horvát és a szerb népnek ez a tragikus, önmagában való meghasonlása és egymással szemben ilyen kegyetlen formában kirobbant gyűlölete minket is igen közelről érint és megrendít.

VÁNDOR GYULA

U J K Ö N Y V E K

Két szlovák irodalomtörténet.

(*Sziklay László*: A szlovák irodalom. Budapest. Franklin-Társulat 222 o. *Andreas Mráz*: Die Literatur der Slowaken. Berlin—Prag—Wien. Volk und Reich Verlag 200 o.).

Röviddel ezelőtt nem nagy időbeli különbséggel két érdekes könyv jelent meg a szlovák irodalom fejlődéséről. Az egyiket *Sziklay László* írta, aki rendszeresen foglalkozik a szlovák szellemi élet jelenségeivel és most megkísérelte, hogy egységes, történeti képet adjon az irodalmi fejlődésről. A másik Németországban jelent meg: *Andrej Mráz* neves szlovák irodalomtörténész tollából és célja, hogy tájékoztassa a német szellemi világot a szlovák irodalom multjáról és jelenéről. Nem mindennapi, érdekes feladat ennek a két irodalomtörténetnek egybevetése, mert hiszen nyilvánvalóan különböző szempont vezérelte íróikat és könyvének mindegyikük más feladatot is szánt. Még vonzóbbá teszi az összehasonlítást, hogy lényegében mindkét író dicséretes tárgyilagossággal igyekszik feladatának megfelelni s így megnemesedik az a szándék is, mely műveikben érvényesül.

Az említett tárgyilagosság nem az érzelmi beállítottság hiányát jelenti. Ellenkezőleg mindkét irodalomtörténet-író határozott szenvedéllyel vázolja a jelenségeket: mondhatnók benső tüzzel, őszinte lelkesedéssel és azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy amit írnak, nem egyszerű tájékoztató, hanem küldetést teljesíthet a jövő alakításában. Érdeemes közelebbről szemügyre vennünk a két egymástól ugyan különböző, de egyformán nemes szándékot.

Szinte azt mondhatnók: a két könyv, a Dunavölgyben velünk élő népek sajátosan kettős történeti fejlődését és lelkületét tükrözi. Az évezredek szoros sorsközösségben s így azonos szellemi légkörben fejlődő népek egyrészt természet-szerűen sok mélyengyökeredző rokonnalással gazdagodtak, másrészt azonban saját népiségük jellegzetességén és kibontakoztatásán is féltékenyen őrködték. A közös multnak megfelelő szellemi élettervnek tehát kétirányúnak kell lennie: a sorsközösségből adódó lelkületi elemek vállalása és elmélyítése és a sajátos népiség tudatosítása és fejlesztése. Nos, szinte kimondhatnók, hogy a szlovák irodalomról megjelent két könyv: a szellemi fejlődést ebből a két irányból közelíti meg. *Sziklay László* a szlovák irodalomtörténetben azokat a mozzanatokat kutatja, melyek a magyar-szlovák évezredek sorsközösség alakító erejéből fakadtak, *Andrej Mráz* népe irodalmában pedig különös szeretettel hangsúlyozza azt a népközelséget, népi kötöttséget, mely szerinte a kisép szellemi életét kitünteti. Így azután természet-szerűen *Sziklay László* irodalomtörténetének súlypontja inkább arra az időre tolódik át, amikor még élő valóság volt a hungarus-tudat: vagyis amikor a többnyelvű országnak megvolt a maga közös patrióta érzelmi világa, *Andrej Mráz* pedig könyvében inkább azt a kort világítja meg, amelyben a népi érzület megizmosodott és teremtő erővé vált.

Az anyag, melyet bemutatnak, különösen az elmúlt évszázadokra vonatkozóan nagyrésztben ismeretes a magyar irodalomkutatás előtt. *Sziklay* felosztásában a protestáns és katolikus irodalomból

indul ki, majd a felvilágosodás idejének pozsonyi szellemi gyújtópontját ismerteti, amelyben háromnyelvű emberek három nép szellemi életére ható alkotó tevékenysége folyt, azután a romantika nyomán kialakuló külön nemzeti eszmét és a herderi tételek hatása alatt kialakuló nagyszláv testvérség gondolatát ismerteti. — A tulajdonképeni irodalmi fellendülés századát, a XIX-ik századot két fejezetben tárgyalja Sziklay: *A Štúr-iskola és Sládkovič*, és *A századvég, Vajansky és Hviezdoslav*. Ez a négy nagy költői személyiség tükrözi a szlovák nemzeti fejlődést: a szláv kölcsönösség gondolatától az osztrák ígéretekben való reménykedésen át az oroszok felé való fordulásig, miközben nem vész el a magyarsággal töltött évszázadok benső, megbujó tudata, amely nem egy szlovák szellemi férfiuban valami különös, gyakran tragikus kettősség érzését oltotta be. Ennek a drámai viaskodásnak megtestesítőjét Sziklay elsősorban Vajanskyban látja, aki talán a legerélyesebben küzdött a szlovák lélek különvalóságáért, de gyakran megnyilatkozó magyar-ellenességében tulajdonképen a sorsközösség el nem haláló érzése rejtőzött. Hviezdoslav ezzel szemben sokkal önállóbb és erőteljesebb művészi megnyilatkozással érvényesítette a sajátos szlovák lelkiületét (költői nyelve igen gazdag és sokszínű, a szlovák költészet Arany Jánosa), de ugyanakkor magátólértetődő természetességgel vállalta magyar szellemi kapcsolatait: szerette a magyar költőket és még Adyt is, mint az új idők heroldját üdvözölte. Ugyanezzel a nyugodt természetességgel fordítanak és idézgetnek ma is szlovák költők a modern magyar irodalomból. Folyó-

irataikban az elmúlt években igen sok és — tegyük hozzá — valóban művészi magyar versfordítás jelenik meg. A legújabb-korban Sziklay irodalomtörténete már nem tér ki. Zárószavában megismétli az egész könyvön átvonuló tételét arról a lelki közösségről, amely még a legeltérőbb törekvések és szellemi megnyilatkozások mélyén is meghúzódik s amely az ő hite szerint: „el fogja nyomni a XIX. században mindkét fél hibájából előállott ellentéteket, a régmúlt szellemi közössége a politika szeszélyes játékától teljesen függetlenül egyszer csak helyre fog állni s a két nép önálló nemzetként, de a keletközépeurópai sorsközösség parancsát szem előtt tartva fogja kialakítani szellemi életének jövőjét.“

Ennek a sorsközösségnek ecsetelését a szlovák irodalomtörténész könyvében alig találjuk meg. Mráz művének felosztásában a nagy európai szellemáramlatok után igazodik. Vácsolja az első irodalmi emlékeket a reformációig, majd a vallási viták korát, a felvilágosodást Štúr nyelvújításáig, a romantikát, a realizmust és annak utóregzését, a világháború szlovák irodalmát és az elmúlt húsz év szellemi törekvéseit. Vezető elve annak a népközösségnek kimutatása, amelynek jegyében fejlődött a szlovák irodalom. Ez az olyan aránylag kis, valóban közvetlenül a nép körében élő értelmiség esetében, amilyen a szlovákság szellemi vezetői voltak, tényleg legjellemzőbb vonása az alkotó életnek és így Andrej Mráz termékeny szempontot találhatott benne. Persze különösen jellegzetes ez a népközösség a XIX-ik században, amikor a más, nagyobb népek körében erősen városiasodó szellemi élet még élesebb megvi-

lágításba helyezi az eltérő szlovák irodalmi fejlődést. Az elmúlt két évtized magyar kisebbségi tapasztalataiból tudjuk, milyen igaz Andrej Mráz jellemzése: „a városi és a művelt társadalmi réteg gyengülése ekkor nyilvánvalóbbá tette, mint valaha a falusi nép erejét, amelyben ezentúl a főnmaradás zálogát látták.“ S az ilyen szűkebb, az intézményekben és hivatalokban zajló élettől távolmaradó népközösség szellemi körében fokozott jelentőségű a nyelv és a szépirodalom. Általuk ad életjelt magáról a népi génusz: az ilyen irodalom a népközösség minden tagjának benső, szinte személyes ügyévé lesz. Úgyhogy amikor 1918 után annyiféle intézmény és hivatal nyul a szlovák szellemi ember után és akarja megnyerni ennek vagy annak a pártnak, szinte megzavarodik ez az eddig olyan egyszerű és tiszta népi képlet, de a szlovák faluval és hegyi világgal való szoros kapcsolat és nem utolsó sorban az irodalmi fejlődés népi hagyománya elég ellenálló erőt jelent a rokon cseh nép színes, tarka, igen modern vonzásával szemben. Andrej Mráz könyve ennek az egységes vezetőelvnek következetes érvényesítésével cseng ki, a szlovák színházi élet és művészet szervezkedésével és kialakulásával kapcsolatban írja: „meggyőzően bizonyítja az, hogy a szlovák művészet nem egy szűkebb értelmiségi rétegnek vagy városi lakosságnak ügye, hanem az egész népi közösséget meghódította és alakítja.“

A magyar író szlovák irodalomtörténete és a szlovák irodalomtudós németnyelvű szellemi tájékoztatója ilyképpen szépen kiegészítik egymást: mindegyikük a népi sors és fejlődés egy-egy jellegzetes mozzanatát domborítja ki s így bevilágít a velünk szoros életkö-

zösségben kialakult népi lélek mélyébe. Mindenesetre fontos és jelentős ez a két könyv a Duna-völgyben élő népek szellemi fejlődésének megvilágítására s örömmel kell köszöntenünk annak a feladatnak tudatában, amely a magyar szellemi kutatás számára a sokszázados sorsközösség lelki hatását van hivatva felfedni. Ehhez egyformán hozzátartozik a közös múlt alakító erejének tudatosítása valamint a sajátos külön népi értékek felismerése és megbecsülése. Erre a feladatra Erdélyi János már mintegy száz évvel ezelőtt buzdította a magyar szellemi munkásokat (Farkas Gyula idézi új könyvében: A magyar szellem felszabadulása 198. l.) és hitt benne, hogy ez a feladat „oly nemzetnek, mely ezer esztendő óta bír történelmet csinálni mai helyén, nem lehetetlen, sőt úgy hiszem némileg teljesedve is van már a népi dallamban, mi ha vegyészetiileg felbontatnék, úgy fogna mutatkozni, mint a körülöttünk zengő, s velünk egy állapotú népek dalainak hatványozott összessége: innen benne a tartalom és kelet, mely ma holnap a Duna-völgyén új erőteljes harmoniának veti meg alapját.“ Ma, 100 év múltán bámulatosan időszerű Erdélyi János intése. Sziklay László könyve biztosíték, hogy akadnak lelkes munkások, akik a nagy és nehéz feladat teljesítésére vállalkoznak. Ezek azonban csak akkor végezhetnek tényleg lelkiismeretes, alapos munkát, ha számbaveszik azt a két szempontot, mely egyenkint az itt megbeszéltek két irodalomtörténetet jellemzi: tudatában lesznek a sok évszázados sorsközösség alakító erejének, de felfigyelnek és önzetlen örömmel adóznak az egyes népek sajátos, külön lelkiértékeinek is.

KRAMMER JENŐ

Studi e documenti italo-ungheresi della R. Accademia d'Ungheria di Roma, diretti da Stefano Genthon. IV. Annuario 1940—41. Roma 1942—XX, Cremonese Libraio-Editore. 8° 391 l.

Örvendetes dolog, hogy a háború okozta nehézségek nem akadályozták meg a római Magyar Akadémia évkönyveinek megjelenését. Ezek az évkönyvek ugyanis alapítójuknak — 1936 óta már szinte hagyománnyá vált — szándéka szerint nem csak az Akadémia tudományos munkájáról hívatottak számot adni, hanem egyben értékes kapcsolatot is jelentenek a hazai és a külföldi tudomány között. Az előttünk fekvő kötet szép bizonyossága annak, hogy az Akadémia új igazgatója is a régi és jól bevált nyomokon halad.

A kötetet *Fulvio Maroi* tanulmánya vezeti be, amelyben a szerző Roma helyét jelöli meg az egyetemes magyar művelődésben. *Artnér Edgár*, a Pázmány Egyetem hittudományi karának tanára, azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a római társadalom egyes osztályai minő helyet foglaltak el az őskereszténységben. Artnérnek ez a tanulmánya szépen kapcsolódik az ősegyház kommunisztikus felfogásáról írt régebbi tanulmányához. *Csánk Béla* a magyar per jog történeti fejlődését ismerteti. *Dercsényi Dezső*, akinek a Nagy Lajos-korabeli magyar műveltség, az Anjou-protorenaissance jeles ismertetését köszönhetjük, érdekes adalékokat közöl a románkori magyar plasztika északitáliai kapcsolataihoz. *Fogarasi Miklós* Savonarolaról rajzol új felfogású arcképet, mint összekötő kapcsot mutatja be a középkor és a reformáció között, tételének részletes kifejtését készülő nagyobb munká-

jára hagyva. *Hubay Ilona*, aki a magyar ősnymtatványok ismeretét értékes kutatásokkal gyarapította, a XV—XVI. század fordulóján a magyar egyházmegyéek számára Velencében nyomtatott szer-tartási könyveket ismerteti. *Husztai József*, akinek a magyar humanizmus történetére vonatkozó kutatásai nemcsak alapvető fontosságúak, de általuk iskolát is alapított a magyar tudományban, az Itáliában élt XV. századi magyar humanistának, *Andreas Pannonius*nak, az Énekek Énekéhez írt magyarázatait ismerteti. Ennek kézírata 1938-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába, amikor azt Mussolini, az addigi tulajdonos, a Capialdi család nagylelkű felajánlása folytán, a magyar nemzetnek ajándékozta.

Ezen értékes és sokoldalú tanulmányokon kívül az Akadémia mostani évkönyve két nagy terjedelmű, forrásértékű adatközlést is tartalmaz. *Genthon István* a magyar művészeti irodalom bibliográfiáját állította össze. Szerencsés gondolat volt épen a külföldi kutatók miatt a magyar nyelvű címek olasz fordítását is adni. *Genthon* 1489 címet felölő könyvészetében az önállóan, valamint a folyóiratokból való különnyomat formájában megjelent műveket lajstromozza. Kétségkívül kitűnő és állandóan használatban lévő segédeszköz ez mind a magyar, mind a külföldi kutatás számára. Használhatóságát nagyban emeli a művészek névmutatója és az emlékek helynévmutatója. *Genthon* értékes bibliográfiája nyomán önként támad az a kérdés, hogy a folyóiratokban és hírlapokban megjelent magyar művészeti közleményekről, amelyek így a tudomány számára csaknem hozzáférhetetlenek, miért nem készül olyan,

kurrens bibliográfia, aminőt 1900 és 1918 között a Képzőművészeti Társulat akkori folyóirata, a *Művészet* közölt?

Az Olaszországban található magyar emlékek leíró katalógusát állította össze *Florio Banfi*. Mintegy 750 emlék hollétéről, legtöbbször a reá vonatkozó irodalmi utalásokkal, ad számot a szerző, aki már eddig is számos adattal gazdagította az itáliai magyar emlékek ismeretét. Helyesen jegyzi meg a szerző, hogy katalógusa nem tart igényt a teljességre. Még sok helyen találhatók Itáliában magyar vonatkozású emlékek, amelyek itt felsorolva nincsenek. Az irodalom is erős kiegészítésre szorul. Mégis örömmel üdvözljük ezt a katalógust, amely kiindulási alap lesz minden további kutatás, kiegészítés számára. Talán jó lenne az Akadémia évkönyveinek következő kötetében állandó rovatot nyitni az olaszországi magyar emlékek katalógusba vételére, olyan formán, ahogy a *Magyar Könyvszemle* kiegészítéseket közöl Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtárához*. Az ilyen katalógus legfőbb érdeme az aprólékosság, lehetőleg minden adat közlése, mert sohasem tudni, mi lehet fontos a későbbi kutatás számára. Ezért szívesen elnézzük a módszerbeli ingadozásokat és következtelenségeket is. Ilyenek Banfi katalógusában is vannak, de mert a teljességet szolgálják, s a további kutatáshoz útmutatással szolgálnak, feleslegesnek tartjuk őket részletezni. A jól összeállított mutatóból kitűnik, hogy az itáliai magyar emlékek tanulmányozását nem csupán a két nemzet barátságának szempontjai, vagy a történeti emlékek kegyeletes ápolása parancsolják. Tudományos, főleg ikonográfiai kérdések merülnek

fel a katalógus tanulmányozása nyomán. Ezek nyilván kiindulópontjai lesznek további tudományos kutatásnak. Elég csak arra utalni, hogy Magyarországi Szent Erzsébetnek vagy Árpádházi boldog Margitnak ábrázolásai az olasz művészetben külön beható tanulmányozást érdemelnének.

A római Magyar Akadémia gazdag tartalmi évkönyve is bizonyossága az intézmény és tagjai értékes tudós munkájának.

TÓTH LÁSZLÓ

Bálint Sándor: Az esztendő néprajza (Kincstár. A Magyar Szemle Társaság kis könyvtára 6. sz.).

1938-ban jelent meg szerzőnek *Népünk ünnepei* című munkája, amely az egyházi év néprajzát foglalta magában s így természeténél fogva különbözik ettől a most megjelent, sok gondolatot ébresztő könyvecskétől, amelyet nyugodtan nevezhetnénk néprajzi kalendáriumnak is. Igaz, hogy ez a kalendárium hiányos volna, mert csak azok a napok találhatók benne — sőt azok se mind — amelyekhez szokások és hiedelmek fűződnek. De ez a hiányosság a könyv természetében rejlik, amely nem is törekedhetik teljességre. Szempontjai és munkamódszere azonban a kérdést helyesen világítják meg s reméljük az alapon szélesebb tanulmány, sőt monográfia is épülhet.

Már a felosztása is figyelmet érdemel, mert tél, tavasz, nyár és őszi szakaszaira bontja fel az esztendőt, nem a hivatalos naptár szerint. Így, az összefüggések szerint szükséges kikerekítéssel Szent Katalin (nov. 25.) napjával kezdődik. Szent András (nov. 30.), Szent Borbála (dec. 4.), Szent Miklós

(dec. 6.), Luca (dec. 13.) napján keresztül érkezünk el Karácsony estjéig (dec. 24.), illetőleg Karácsony ünnepéig s a hozzácsatlakozó Szent István (dec. 26.), Szent János (dec. 27.) és Aprószentek (dec. 28.) napjáig. Szilveszterrel végződő polgári évünk nem jelent megszakadást a téli ünnepek sorában, mert a karácsonyi ünnepkör csak Háromkirályok napjával (jan. 6.) ér véget.

Annyira tömött ez az időszak ünnepekkel, hogy az utánakövetkező január szegénysége annál feltűnőbb. Az egy Vince nap (jan. 22.) hoz csak szokásaival némi mozgalmat, míg februárban Gyertyaszentelő (febr. 2.), Szent Balázs (febr. 3.), Üszögös Szent Péter (febr. 22.) és Jégtörő Mátyás (február 24.) szokásai s részben időjárási regulái tartják izgalomban a bő termésért aggódó népet.

A tavasznak, a természet újjászületése idejének előkészítése tulajdonképpen már Luca napján kezdődik s a farsangi szokásokban nyilatkozik meg a legerőteljesebben. A változó farsangi napok, Szt. Gergely (márc. 12.), Sándor (március 18.), József (márc. 19.) és Benedek (márc. 21.) szokásai és regulái, Gyümölcsoltó Boldogasszony napja hagyományai jelentik a már erősen meginduló tavaszi munka nagy törekvéseit, aggodó kívánságait. Április elsejének idegeneredetű, alig-alig elterjedt szokásai után a Virágvasárnapjával kezdődő nagyhét, Húsvét és Fehérvasárnaphoz fűződő hiedelmek és ősi szokások mellett Szent György (ápr. 24.) és Szent Márk (ápr. 25.) zárja be ezt a hónapot. Májusban, elsején kívül Szent Flórián (máj. 4.), nepomuki Szent János (máj. 16.) és Szent Orbán (máj. 25.) a hónap hagyományokkal megszentelt napjai. Ezekhez járul még a Pünkösddel

kapcsolatos szokások, országszerete elterjedt változata, amely le is zárja a tavaszt.

A nyárba való átmenetet Szent Iván napja (jún. 24.) s a vele kapcsolatos szokások jelentik. A nyári nagy munkaidő alatt és után Sarlós Boldogasszony (júl. 2.), Szt. Anna (júl. 26.), Nagy Boldogasszony (aug. 15.), Szent István (augusztus 20.), Egyed (szept. 1.) és Kisasszony (szept. 8.) napja emelkednek ki. Az őszi évből Szent Mihály (szept. 29.), Szent Vendel (okt. 10.), Szent Dömötör (okt. 26.), Szent Márton (nov. 11.) napok körül csoportosíthatók az általánosan elterjedt népszokások, amelyek sorát tulajdonképpen már Mindenszentek napja lezárja.

Ebben az általános keretben foglalnak helyet a helyi fogadalmi ünnepek, amelyeknek sorrendje a helyi emlékekhez és szokásokhoz alkalmazkodnak. Ebbe a keretbe illeszti bele szerző az egyes ünnepek köré csoportosult szokások és hagyományok rövid ismertetését, rámutatva eredetükre, pogány, római és keresztény vonatkozásaikra is. A munka, természeténél fogva nem egységes. Nem egy-egy vidék szokásait tárgyalja csupán, hanem egyiknél is, másiknál is az ország különböző példáit veszi figyelembe. Ez is mutatja, mennyire szükség volna az egész ország területéről ismert, — és talán még nem is ismert — napokhoz fűződő hiedelmek és szokások összegyűjtése s magyarázata. Ezzel a kérdéssel a Magyarországi Néprajza négy kötete is csupán húsz oldalon foglalkozott.

Reméljük, hogy ez az előttünk fekvő rövid vázlat, alapja lesz egy nagyobb szabású összefoglalásnak, vagy monográfiának. Valóban szükségünk volna rá.

BANNER JÁNOS

ÉLET ÉS KULTURA

Színház

KÉT ÚR SZOLGÁJA. Molière után az olaszok Moliéréje, Goldoni is megszólalt a szegedi színpadon. A francia vígjátékiróval szokták őt együtt emlegetni, bár Shakespearenek is rokona. Drámáinak belső gazdagsága és szövevénye, sokszínű nyelve az angol óriásra emlékeztetnek. De Goldoni olasz, és nemcsak a francia vagy angol dráma hagyományoknak, hanem a commedia dell' arte-nak is neveltje. No meg nevelte őt szűkebb hazája, Velence és Chioggia is. Mi a fordításon keresztül keveset érünk meg abból, hogy miféle kincset kapott Goldoni abban a nyelvben, melyet a velencei konyhaszágú S. Tommaso-negyed egyszerű embereitől és a chioggiai halásztóktól vagy a perlekedő kofáktól tanult el, de hihetünk Goethének, aki utinaplójában részletesen beszámol egy Velencébe látott Goldoni-előadásról. Úgy érezte magát a színházban, mintha valóban

ott járna a két szomszéd-város utcáin és a tenger friss levegőjét lélekzenébe.

Ilyesfélére gondoltunk mi is a *Két úr szolgája* szegedi előadásán. A XVIII. század rokokó világába csöppentünk bele, mely ruháiban és parókáiban nemzetközi ugyan, de kedélyében nem. Tud olasz maradni a rokokó-szabású ruha alatt is. Gondoskodik erről Goldoni — vagy ha úgy tetszik — a vígjáték együgyű szolgálégyénye, akiben a letűnő commedia dell' arte bohóca főszerepet kap és ő bonyolítja a mulatós történetet. *Várady Szabolcs* nagy kedvvel dolgozta ki Trufaldino figuráját. A kifejezés egyszerű eszközeinek még nincsen mindig birtokában, de minden jelenetében ő volt a színpad főalakja. *Miskei József* vígjátéki alakítását ismerjük már a Molière-szerepeiből. *Parragh Éva* és *Szentirmai M. Lili* kedves játékukkal váltak ki a többi jó közül. **SPECTATOR**

Művészet.

KOPASZ MÁRTA KIÁLLÍTÁSA. Eddig fametsző, oklevéltervező és illusztrátori munkásságát ismerte jobban a nyilvánosság s e nemben valóban sok ötletes, nőies finomságú és mindig szakszerű művet nyújtott. Most is kiállításra kerültek ilyen alkotásai, de oly kevés számban, hogy kiállítása szinte hiányosnak tűnt fel, annál is inkább, mert művészetének épen a fametszés és illusztráció a legszelebb alapon kiművelt ága. Fejlett dekoráló készség, biztos stílusérzék s megfélelő technikai ügyesség azok a szembevető értékek, melyek Kopasz Mártát mint fametszőt és illusztrátort jellemzik. Ha még néhány oklevéltervét vagy azok fényképét is kiállította volna, művészi arculata teljesebben mutatkozott volna meg.

Műveinek másik csoportját azok a néha staffázsfigurákkal telerakott kis képek teszik, melyek a zsáner vagy a tájkép körébe vágnak. Ezek eleinte rajzosak, dekoratívak, újabban inkább tónusosok, pasztellszerűen puhák. Ebbe a témakörbe láthatólag a grafika és az illusztráció területéről siklott át. Az

illusztrációs tevékenység segítette ahhoz, hogy elsajátítsa a képszerkesztés módját, kifejlessze képzelőtehetségét és a képhatások iránti érzékét.

A festőknél a természet után készült tanulmányok hosszú sora vezet többkevesebb ábrázolási tudáshoz és csak ezen keresztül jutnak el a képalkotásig. Aztán pedig küzdeniök kell, hogy a modellszerűségtől megszabadulva úgy tudjanak disponálni a természet vizuális jegyeivel, hogy saját elképzeléseiket, művészi intencióikat könnyen fejezhessék ki. Viszont ez mélyebb és igazolt tartalmi gazdagsághoz vezethet, mint a Kopasz Márta által megjárt út. Mindazonáltal zsáner- és tájképeiben is megtalálható a finomság, intim szépség és a művészi érzés. Komponáló készsége ebben a témakörben is nagy segítségére van.

Arcképel jó karakterérzékre vallanak, de úgy ezek, mint nagyobb, tanulmányszerűen megfestett félalakjai éppen az elmélyedő természettanulmányok hiánya miatt, mint ábrázolások fogyatékosok egy kissé.

DOROGI IMRE

Zene.

A SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA KAMARAKORUSÁNAK HANGVERSENYE SZÖGI ENDREVEL. Apr. hó 4-én a Szegedi Tanárképző Főis-

kola kamara-korusát vezényelte Szögi Endre a Tisza szálló nagytermében zsúfolt nézőtér előtt.

A néhány évi szünet után újjászere-

Azonban a regény végig egy nagy nehézséggel küzd. Több család életét rajzolja s ez természetesen folyton megbontja a regényben az egységet. Ebből eredeztethető a szálak bonyolult szövése, a sok apró fejezetekre tagozódás, sőt az esemény nehézkes indulása is; azonban a vége felé egyre erősebb lesz benne az élet lüktetése.

P. Gy.

TATAY SÁNDOR: *Csipke*. Tíz elbeszélés. Ep. 1942. 79. l.

Tárgyukat, szemléletüket tekintve változatos írások összefoglalója e kis füzet: a tragikumtól a humorig, a naturalizmustól a misztikumig, a gyermekvilágtól az érett öregkorig hullámzó változatoságukkal úgy hatnak, mint a fiatal erő játékos, de kemény izomgyakorlatai. A novellák drámaisága kétségtelenül komoly írói készségre vall, viszont e készségek még szemmel láthatóan az író olvasmány-élményeinek hatása alatt állanak s hiányzik belőlük az a felszabadult lendület, amelyet csak a magára talált egyéniség sodró ihlete kölcsönözhet minden igazi művészetnek. Az író szemellátható műgondja, amellyel a kompozíció feladatát ellátja, talán túlságosan is a fegyelem békiyóiba töri fantáziáját, amelynek színesebb, több idealizmussal, melegebb lírával gazdag szárnyalása nagyban fokozhatná írásai értékét.

S. I.

OTTLIK LÁSZLÓ: *Bevezetés a politikába*. Budapest (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda), 1943.

Ez a könyv a mai fogalmi zürzavarban rendkívül hasznos. Ottlik László a kolozsvári egyetem professzora világos fogalmazással magyarázza meg a politikai rendszernek mi-benlétét, a politikai egység feltételeit és fogalmát, végső fejezetében pedig a mai politikai világrend kialakulásának áttekintését nyújtja. Fejezeteiben sorra kifejti a kormányformák, az államformák, a közvélemény, a párt-harcok, az alkotmányformák, a nemzeti egység, stb. fogalomköréit. Ismereti a legaktuálisabb kérdésekben is tárgyilagos állásfoglalását, az asszimiláció, a liberális jogállam, a polgári demokrácia a marxizmus, a fasizmus, és a „totális” állam fogalmai alatt.

A mű könnyed kézikönyv hivatása azonban jóval túlterjed formáján, mert hivatva van a legszélesebb rétegek előtt tisztázni a politika alapkérdéseit, hogy mindenki világosan lásson azok között a problémák között, melyek mai életünk tájékozódása számára feltétlenül szükségesek.

MAGYARORSZÁG A SZOCIÁLIS

HALADÁS UTJÁN. Magyary István kiadása. Budapest, 1943.

E hasznos füzet adatok hosszú sorát állítja elénk annak a magyarelleses külföldi propagandának cáfolására, amely szerint hazánk feudális-reakcionárius szellemű állam s mint ilyen, messze elmarad szomszédaitól az alsóbb néprétegek szociális gondozása terén. A társadalombiztosítás és a szociális adópolitika, a mezőgazdasági védettség és a mezőgazdasággal kapcsolatos családvédelmi politika, a Zöldkereszt intézménye és az egészségházak, az ipari és kereskedelmi szociálpolitika törvényalkotásai és a háborús társadalmi feladatok megoldására tett intézkedések — természetesen igazolják, hogy trianoni lehetőségeink között is e munkaterületen rendkívül alkotunk. Rendkívül tanulságos összehasonlítások Csehszlovákiának Észak-Magyarországon, Romániának Észak-Erdélyben üzött társadalompolitikája s a magyarországi szociális gondozás között különösen szembeszökővé teszik előkelő helyünket az európai fejlődés rendszerében.

S. I.

THORTON WILDER: *Sorsom az ég*. Budapest (Vigilia).

A Szent Lajos király hídjá és Az androsi lány világhírű szerzőjének új regénye a szó szoros értelmében meglepetés lesz azoknak az olvasóknak, akik az említett két könyvet ismerik. Meglepetés, mert Wilder hátat fordít a történelmi regénynek, vagy ha úgy tetszik: a mai Amerika történelmét írja meg egy különös fickó sorsában. A Sorsom az ég hőse egy fiatal kereskedelmi utazó, aki elhatározta, hogy megjavítja az embereket, küzdeni fog a pénz, a technikai örület, a rohanó tempó, az élvhajszát ellen. Don Quichotte feltámad, magára veszi egy szemtüveges, ügyefogyott papírügynök alakját és elindul megváltani a világot. Az első pillanattól kezdve érezzük, hogy terve nem fog sikerülni, mosolygunk szavain, kinevetjük a tetteit, — és a végén valahogyan mégis érezzük, hogy ez az esetben fiatalember mosolyog rajtunk. Meglepetés a regény hangja is. Wilder első két regényének komoly, majdnem komor a hangja; *A Sorsom az ég*-ben a satirikus író t ismerjük meg, akiről kiderül, hogy rendkívül fogékony a humor iránt. Ugyanakkor azonban azt is érezzük, hogy a komikus elem milyen közel áll ellentétéhez, a tragikushoz. Wilder új regénye, melyet Szentmihályi János fordított magyarra, ugyanolyan siker lesz, mint a Szent Lajos király hídjá.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 JÚNIUS

II. ÉVF. 6. SZÁM

Sík Sándor „Esztétiká”-ja

HABEMUS AESTHETICAM! — Van immár esztétikánk! — kezdenők elragadtatott felkiáltással és egyúttal ezzel be is fejezhetnők ezt az ismertetést Sik Sándor könyvéről, mert vele máris mindent megmondtunk róla: az olvasóra vár aztán, hogy kezébe véve e művet elmerüljön benne. De e bejelentés után mégse tehetjük le a tollat, mert eszünkbe jut, hogy bizonyosan vannak, akik azt kérdezik tőlünk: „hát eddig nem volt?” Ezeknek habozás nélkül merjük válaszolni: olyan esztétikánk, amelyet mindenki egyaránt gyönyörűséggel és okulással tudott volna elolvasni, ha a Szépnek és a Művészetnek izgató kérdései körül akart eligazodni, valóban nem volt eddig. Ez annál különösebb, mert nálunk volt ennek a tudománynak legelőször külön egyetemi tanszéke, s magyar nyelven olvasható legbőségesebb története; kritikusaink is voltak mindenkor bőviben, akik fejtegetéseikben esztétikai elvekre hivatkoztak, esztétikai irodalmunk mégis szegényesnek mondható. Az esztétika és a művészet ugyanis elválhatatlanul összetartoznak: egyik a másikat termékenyíti meg, s nekünk eddig mégis vagy olyan esztétikusaink voltak, akik elveik magaslatáról idegenül nézték a művészetet, vagy olyan művészeink, akik lelkükben hordták annak problémáit, de megoldásul inkább „csinálták” a művészetet, szépet alkottak, de az elvein nem szívesen gondolkodtak. Ebből nagy bizalmatlanság származott a művészi elmélet és a gyakorlat emberei között: az esztétikus mintegy a tanítás igényével fordult a művész felé, ez pedig nem akart tőle tanulni, mert úgy érezte, hogy az nem róla és nem az ő művészetéről beszél. Sík Sándornak azonban sikerült harmónikus szintézisben egyesíteni ezt a két bizalmatlan felet, mert önmaga is izig-vérig való művész, de olyan művész, aki az alkotáson túl éppen önmagából kiindulva csodás mértékben érteni és magyarázni is tudja a műalkotást. Lelke valóban nyitott ajtó minden szépség számára, ezért egyesül is benne minden szépség, s nem tesz könyvében egyebet, mint vall önmagáról, a maga lelkének gazdag tartalmáról. Nem hiába hangsúlyozza a művészet vallomájellegét: ez a műve is igazi önábrázolás. Esztétikáját csakugyan „a maga képére és hasonlatosságára” alkotta meg, s ez a szubjektivitás valami egészen különös és vonzó ragyogásba burkolja tárgyí mon-

danivalóit. Azt a mikrokozmoszt vetíti elénk, s annak a törvényeit világítja meg, amely az ő lelkében él, s amelyet művészi formában tud kifejezni.

Ezek a vonások különböztetik meg Sik Sándor nagy munkáját minden más esztétikától. Az elmélet nem halványítja el itt a művész alkotását és a műértő gyönyörködését, sőt a művészi lélek segíti ihleti és ez által hihetetlen elevenséget, életközelséget ad neki, míg különben az esztétikában másutt az elmélet, vagy a művészi valóság fölött szokott lebegni, vagy bénán és csonkán sántikál utána.

Sik Sándor művének vallomásjellegét maga is hangsúlyozza, mikor munkája előszavában a saját művészi alkotó és tanári mûmagyarázó mivoltával okolja meg, miért írt esztétikát. Egyszerű és igaz amit mond: „Logikát és filozófiát a nagy gondolkodók, a filozófusok tudnak igazán, akiknek egész életük a bölcsekedés; a teológiában a nagy istenlátók, a próféták, apostolok, misztikusok, szentek, az etikában az erkölcs és szeretet nagy hősei mondták a legnagyobbat és legmélyebbet: az esztétika sem várhatja másoktól a maga lényegének megvilágítását, mint azoktól, akiknek egész élete nem más; mint ennek a lényegnek állandó megtapasztalása.“ Érthető tehát, hogy műve egészen más, mint az esztétikák általában szoktak lenni: nem valami transcendens messzeségben ragyogó szépség ideájából ereszkedik le a műhöz (Aesthetik von oben), sem pedig nem a műből tornássza fel magát ide (Aesthetik von unten), mint német esztétikusoknál ez szokásos, hanem az ő tapasztalásában, a műben magában rejlik a szépség, fejtegetéseinek központja ennél fogva a szép mű, s az esztétika az a tudomány, mely ennek a titkait kívánja felfejteni. A mű pedig mindig szintézis: egy egyetemes szellemi és egy individuális emberi mozzanat találkozik benne, s alkot szerves benső egységet, ezért az esztétika szinte magától értetődően tagolódik három nagy fejezetre: a szépség, a mű és a művész, illetve a művészi alkotó munka: a művészet magyarázatára.

A vallomáselvből következik, hogy mindezeket Sik Sándor nem kívülről, hanem belülről: a művész lelkéből próbálja megérteni. Itt rejlik az a titokzatos forrás, amelyből a szép mű ajándékuul megjelenik a világnak. Ez azt jelenti, hogy szerzőnk esztétikája nem metafizikai, hanem lélektani utakon jár, s csak lezárásként, a végső kérdésekről szólva találja magát szemben a metafizikával, az Abszolutummal, mint ahogy ez nem is lehet másképpen, hiszen aki találkozott a lélekkel, annak Istent és a szabadságot, a legnagyobb és legfenségesebb Abszolutumot is meg kellett pillantania. Nélküle a lélek nyugtalan és hazátlan valami volna, nem lenne se értelme, se hazája.

Hogy egy ilyen esztétika programja megvalósulhasson, ahhoz a szép művek gazdag ismeretére, átélésére és átérzésére van szükség. S ha ezt a könyvet olvassuk, meglep bennünket, mily szokatlanul széles skálájú élményei vannak szerzőnknek a műalkotások körül: nemcsak a költészet, a képzőművészetek, hanem az építészet és a zene világában is otthonos, — mindenütt képes megérezni és megérteni a szépséget. Könyvének éppen ezért főleg azok a felejt-hetetlen részei, ahol egy-egy műalkotást a maga konkrét szépségé-

ben magyaráz meg. Egészen meglepő, hogy egy istenáldotta művész az alkotás és a mű mibenlétére nézve ennyi öntudatossággal rendelkezék. Sik Sándort benső hajlamán túl bizonyosan tanári és pedig lelkiismeretes, jó tanári tevékenysége hajtotta eme nagyfokú tudatosság felé: nem volt szabad megelégednie azzal, hogy szép műveket alkotott, ilyeneket meg is kellett értetnie azokkal az ifjakkal, akik tőle várták a szépség rejtelmes világába való bevezetést. Így aztán megértjük, ha önmaga harmincéves anyaggyűjtés, húsz évi elmélkedés és tiz évi közvetlen munka eredményének mondja könyvét. Valóban egy élet szenvedélye kell hozzá, hogy egy ilyen életmű megszülethessék!

Legelső sorban az a kérdés kigyózik szerzőnk szeme elé: mi a közös mindabban, amit szépek, esztétikai értékűnek szoktunk nevezni? Ebben keresi ugyanis az esztétikai valóságot, amit egy szóval esztétikumnak nevez. Ezt az esztétikumot a tartalomnak és formának szerves, szemléletes, lényegkifejező és értelmes egységében látja. S most megint a vallomáselvnek megfelelően ennek az egységét nem valami a művésztől idegen tényezőben, hanem éppen a művészi alkotó lelkiség — már akár eredeti, akár utánaérző, újraalkotó lelkiség — sajátos magatartásában keresi, mely az esztétikai élményben jut kifejezésre, s ezt nevezi Sik Sándor esztétikai apriorinak. Szerzőnk tehát lényegében Kant nyomán jár, mikor egy szubjektív és egy objektív mozzanat szintézisének látja a művet, melynek titokzatos egységbe fonódását az a megnevezhetetlen valami biztosítja, amit művészi intuíciónak nevez. Ez az a különös képesség, amely, ha megvan benned, látásodból művek fakadnak, s ha nincs, talán még nem is leszel képes látni azt, amit látnod kellene. Az esztétika törvényei tehát nem a világ törvényei, hanem a művészi alkotó lélekéi, amelyek magából az esztétikai magatartásból következnek. Ha egy valóság olyanná van alkotva, hogy rajta e lélek benső mivolta objektívált alakban megjelenik, akkor az a valóság szép, s alkotója művész. A szépség ezen az alapon bátran nevezhető tárgyiasult alanyiságnak. Ehhez a tárgyiasuláshoz azonban az szükséges, hogy azt a szóbanforgó alanyiságot egy anyag hordozza, amely más emberek számára értékes jelentéssel bírjon. Ha most már az alanyi apriorit formának, s a jelentést tartalomnak nevezem, akkor nyilvánvaló, hogy minden esztétikai valóság három elválhatatlan elvi rétegből: tartalom, anyag és forma szerves egységéből fog állni. Az a tökéletes mű, amelyben ezek az elemek egyensúlyban vannak, s amelyiken mindegyik a maga igénye szerint érvényesül, s a tökéletlenség fokát éppen ennek az egyensúlynak a kilengése határozza meg.

Sik Sándor ide vonatkozó szép és gazdag eszmélkedéseinek lényeges része, hogy Arany János indítása nyomán hangsúlyozza az esztétikai tárgyban az anyagi, az érzéki mozzanat szükségességét: esztétikai élmény nem lehetséges valami érzéki „szemlélet” nélkül. A szépek nemcsak a szellemiséget, de az érzékiséget is meg kell bennünk érintenie. A vers szépségét se csak a tartalom és a forma, hanem a hang, a szavak zenéje is alkotja, ezért azt hangosan olvasva tehetjük csak a magunkévá. Michelangelo Dá-

vidja se ugyanazt az élményt kelti bennünk, ha márványban, mint ha bronzban áll előttünk.

Meglepő, hogy Sik Sándor a szépre vonatkozó elméleti kérdések területén költő létére mily otthonos biztossággal mozog. Fejtegetései filozófiai értelemben is kifogástalanok, s az elvont jellegű témáktól sem riad vissza: itt is vannak személyes mondanivalói, amelyek nagyon fején találják a szöveget, de igazi elemében akkor van, mikor a műről és a művészetről beszélhet. A művészi alkotás csodálatos előfeltételeiről, a benne tevékeny értelmi és érzelmi élményekről senki sem írt még szebben és meggyőzőbben. Szerzőnk itt vette legtöbb hasznát a művészetek minden ágában való otthonosságának. Amit a művészek világképéről (én inkább világlátásának mondanám); élet- és sorsérzéséről mond, az a legsikerültebbek közé tartozik, amit e kérdésekről valaha olvashattunk. „Ha az ember nem is egész ember, — úgymond, — azért egészen benne van alkotásában vagy újraalkotásában“, azaz műélvezetében.

Igen meggondolkoztatóak azok is, amiket a sorsérzésről, s az ennek kifejezésére szolgáló tragikus, komikus és humoros alkotásokról mond, bár nem egészen tudnám mindenben a magamévá tenni. Mintha itt Sik Sándor tézisei túlságosan egyszerűek és világosak volnának. Igaz ugyan, hogy a világon minden nagy dolog egyszerű és világos: az igazság pedig a legnagyobb dolog, mégse érzem a tragikus hős mibenlétét azzal megérthetőnek, hogy ez a hős fellázad a saját sorsa ellen, s birokra kél vele. Minden ember egy benső formát, egy sorsot hord magában: Antigoné, hogy engedelmes nő legyen, — Hamlet, hogy tudós elmélkedésnek éljen. — Bánk bán, hogy a király és királyné hű jobbagya, segítője legyen, — és így tovább. S körülményeik, helyzetük úgy hozza magával, hogy értelmes mivoltuk megtagadása nélkül nem lehetnek többé azok, akiknek lenniök kellene: Antigoné megszegi a király parancsát egy olyan ok indítására, amit ennél többre értékel, Hamlet ugyan így egy magasabb érték hívására az elmélkedés helyett tette kényszerül, Bánk szembefordul a királynéval (de nem a sorsával), s ennek következtében az egyik is, meg a másik is kisiklott élet, elbukó hős lesz feltétlenül. Ezt a tragikus helyzetüket azonban nem maguk idézik elő, hanem belesznek. Nincs itt lázadás, csak sorsfordulat. Ezért küzdenek ellene; érzik, hogy nem ez az ő benső sorsuk. Bukásukat rokonszenvünk kíséri, mert nagy és nemes érték szolgálatában mennek tönkre. Éppen ebben különböznek a kómikus hőstől, aki értéktelen célon csúszik el, s akarását kinevetjük, mert sem ő maga, sem a célja nem éri el azt a magaslatot, amelyet a tragikus hős képvisel. Nem is bukhatik oly nagyot, mint amaz: aki a küszöbről esik le, még csak meg se üti magát, de aki egy hegy-csúcsról zuhan alá, életével fizet.

Messze vezetne bennünket, ha csak ily dióhéjban is megkísérelnők megbeszélni mindazt, ami Sik Sándor könyvében érdemes volna a megemlítésre és a megvitatásra: nem egy hódoló ismeretetés, de egy vaskos kötet lenne belőle. Itt pedig nincs más szándékunk, mint felhívni az olvasó figyelmét e szép és alapos mű tanulmányozására.

Bármekkora az alkotó művész szabadsága, mégis vannak esztétikai törvények. Az alkotás megint csak szintézis: szabadság és szükségszerűség egyesülése. Nagyon igaz erre nézve az, amit szerzőnk mond: „Köti a művészt az a „más erő“, amely az ihletben szól hozzá és indítja ismeretlen törvények szerint. Köti saját egyéni állandója, hiszen senki sem adhat mást, mint mi lényege. Kötik az élmények, ... hiszen ezekből alakul a fantázia anyaga, és nem alkotunk másból, mint fantáziánk anyagából. Köti az anyagi matéria, amely erőszakosan érvényesíti a maga természetét és nem engedi magát mindenre felhasználni. Köti — az élmények egy szellemi neme — a hagyomány: az előbbi művek és írók, amelyek ösztönszerűen — minél tudatlanabban, annál erősebben — befolyásolják formáló tevékenységét. Kötnék saját előbbi műveim“, stb., stb. „Csak egy nem köti az igazi művészt érzése szerint soha, az az egy, amely a valóságban legigazabban köti: az esztétikai törvények. Nem köthetik, mert csak az köt, ami valamiképp kívülről hat rám, ami nem én vagyok, hanem amihez igazodnom kell. Az esztétikai törvények pedig nem külső hatások, hanem bennem vannak, az esztétikum természetében, tehát az alkotó aprioriban (helyesebben szólva: szellemiségében), vagyis ezek a művészek, mint művészek saját énjének törvényei. Épen ezeken keresztül lesz úrrá többi kötöttségein. Épen az alkotás tevékenysége, vagyis az esztétikai törvénynek érvényesítése az megszabadító folyamat, amely a művészt felszabadítja a megkötöttségekkel szemben... A magasabb erő nem köt igazán, mert önként, legbelső énem indításából, szabadon engedelmeskedem neki.“

Ezek a sorok Sik Sándor esztétikai hitvallásának fundamentumát fejezik ki. A tudós alázatossága és a művész felfokozott öntudata sajátos paradoxonban fejeződik itt ki, s ez az álláspont adja meg könyvének különös varázsát is. Fejtegetései ragyogást és melegséget kapnak, valahányszor egyéni élményeiről beszél: „a nagy dolog nem adja magát egykönnyen“, a nagy művek leglelkébe való behatolás is igazi hódítás, és ilyen hódítások emlékével tele van ez a könyv. Olvasása nyomán valóban érezzük, hogy a remekmű „van és él önmagában is, volna és élne akkor is, ha valami különös esemény mindörökké elrejtene az emberi szemek elől. Alkotójának áhitata, lendülete, élete élne benne tovább, teremtő órák vagy akár teremtő századok feszültségében megörökítve, de minden pillanatban teljes éberséggel, készen a külső cselekvésre: belső életének ki és átárasztására — Babitscsal szólva „tán istenek javára“. A kozmosz életéhez hozzátartozik az ő élete is.“

Épen ezért a művészetben több van, mint pusztá történeti produktum: a pillanatnak ebben az eternizálódásában az örök szellemnek egy töredéke rejlik. Történeti tényekből ezt nem lehet megérteni, csak a lélek benső törvényeiből, amelyek munkába lépnek akkor, amikor megérinti azt az Örökkévalóság fuvallata.

Nem csoda tehát, mert egészen természetes mozdulat, hogy Sik Sándornál is az esztétika problématikája az Abszolútummal való találkozásban végződik. Az esztétikai elmélkedés kézen fogja őt és elvezeti „a tengerpartig, ahol elereszti a kezét és egy alig ész-

revehető, finom kézmozdulattal kimutat a Parttalan Végtelenbe: a tudomány itt elnémul. Itt már a *sensus Numinis* veszi át a szót." Az esztétikum titokzatossága, izgató volta éppen abban rejlik, hogy szellemi is, meg érzéki is, ezért csak olyan lény képes igazi mi-voltában felfogni, aki maga is ilyen s ez az ember. Nincs tehát a művészetnél és a művészi szépségnél emberibb valami, és semmi sem illik annyira az emberhez, mint a Szépség áhitatos szemlélete és ihletett megvalósítása a mű alakjában. A szellem ugyan egy, akár a tudományról, akár az erkölcsről, akár a művészetről van szó, mert tartalma az igazság, hatása a jóság és formája a szépség. Az igazság azonban ridegen és fenséges közömbösséggel trónol az ember fölött, a jóság csak életének néhány emelkedett pillanatában hódítható meg, egyedül a szépség az, amely mindenkor elérhető az ember számára, ha valóban van szeme a látásra és füle a hallásra. Persze, amit az ember a szellemből megragadhat, az mindig csak kicsinyke töredék: a Teremtő köntösének egy csücske, — a Szellem a maga abszolút mivoltában túl van minden emberin, ott az igaz mellett nem kísért a téves, a jó mellett a rossz, a szép mellett a rút, hanem az egész együtt és egyszerre szép, jó és igaz. Köszönjük Sik Sándornak, hogy Esztétikájával ezzel a Szellemmel való találkozásra készített nekünk útmutatót.

HALASY-NAGY JÓZSEF

Februári napsugár

Az ablaksarkán nézd ezt a tenyérnyi
Csiklandozó napsugarat!
Hogy fészkelődik: hol tudna beférni
A fekete papír alatt.

Oly félenken próbálkozik szegényke,
Olyan szemérmes, oly riadt
És büntudatos: bocsánatot kérne
A hosszú tél miatt.

Jőjj kicsikém, nézd két sarkig kitárom
Ölelésedre ablakom.
Ezen a dermedt városi kopáron
Melegecskédet szomjazom.

Jőjj, testvérkém, te nem vagy bűnös benne,
És én is ártatlan vagyok.
Jaj, ez a rossz föld paradicsom lenne...!
Engedjétek be a napot!

(Szeged, 1943. febr. 21.)

A Tisza-hídon

Tavaszdodik.
Feszeng a föld, még abrosztalan asztal.
Kutyuska szellő tavalyi haraszttal
Marakodik.

Zörgő kocsik
Vigan kocognak, gőzölög a trágya.
Egy nyiszlett veréb a jó sorsot áldva
Nyalakodik.

A Tisza-híd
Elzsibbadott köveit mártogatja
És tükrében tótágast táncoltatja
Pilléreit.

Elandalít
A sugarak bizsergő citerája.
Feledteti a mai nap csodája
A tegnapi.

A tegnapi...
S a holnapot, mely Isten tudja, lesz-e? —
A gyárak füstje, messze, messze, messze
Az ég felé kívánkozik.

(Szeged, 1943. febr. 22.)

SIK SÁNDOR

Sík Sándor a költő

A KORTÁRSÁK mérlegén, s bizonyára az utókor mérlegén is Sík Sándor költői helyzetét elsősorban a kifejezett szépségnek nem pusztán esztétikai súlya, hanem egyben nevelő értéke határozza meg. Hatalmas és egyedülálló folytatója ő annak a nagyszerű lelki megújulásnak, amelynek élményalapjait Prohászka diadalmas világnézete rakta le és amelyhez Sík Sándor mint pap és mint költő megingás nélkül hozzásegődött. A tékozló fiu történetében a példabeszéd vallási jelentőségén túl van valami mélységesen emberi vonás. Milyen ujjongva köszöntjük a gonoszban is a szemernyi jót s vajjon ebben az üdvözlő örömben nem rejlik-e jó adag képmutatás? Nem a titkos vágy búvik-e meg mögötte, hogy bűnhöz vonzódo hajlamunknak is eleget tegyünk, hogy a rossz is a miénk legyen? Ünneplő köntöst öltünk és lakomát csapunk, ha szitok és káromlás után egy-egy tékozló költő Istenéhez vagy nemzetéhez tér és ugyanakkor közömbösen és nemtörődve vesszük tudomásul azt az életet, amely a rendnek, a tisztaságnak, az áldozathozásnak atyai tűzében hamvad el. Ilyen csendes, szolgáló élet az a harminc esztendő is, amelyet Sík Sándor költői eszméinek és eszményeinek szentelt. Viták nem fűződnek hozzá. Ujjongás és ünneplés sohasem dobta fel a zajos közönségsiker felé. S ha évek óta már a katolikus irodalom benne látja egyik szellemi vezérét, ez is csak néma zászlóhajtás, tisztelgés az ihletett költő előtt, amelyet sohasem kísért az irodalmi törzsfőnököknek kijáró dobverés.

Pedig abból a testes verskötetből, amely Sík Sándor költői jubileumára — kissé megkésve — gyűjtötte össze harminc esztendőnek aratását, egy nagy lélek életműve bontakozik ki, akiben egyaránt köszönthetjük az igehirdetőt, a magyar ifjúság nevelőjét és a szépség dalosát. Ennek a költőnek, megszólalása első pillanatától kezdve, küldetésstudata van. 1910-ben jelenik meg első verskötetete és a cím: *Szembe a Nappal* — programmszerűen és tudatosan vallja a világosságnak, a fénynek, a csirabontó, termő, egészséges életnek eszményét, amelyet Sík Sándor — kiegyensúlyozott katolikus világnézete következtében is — maradéktalanul vallott magáénak. Küldetésének megfogalmazása, öneszmélkedése természetesen ek-

kor még beletartozik a világháború előtti magyar líra Ady-szugesztiójának körébe, csakhogy Sik Sándor Adynak dinamizmusát katolikus lendületté, építő életvággyal éli át:

<i>Szeretem azt, aki akar,</i>	<i>Az ébredő napot imádom.</i>
<i>Aki remény, aki ígéret.</i>	<i>Megyek a virradat elé.</i>
<i>Az enyém a vér és a tűz,</i>	<i>Az én lelkem a tüzek lelke,</i>
<i>A fakadó, fiatal élet.</i>	<i>Az én dalom a hajnalé.</i>

Ugyanilyen átköltéssel jelentkezik a fiatal papköltőben a lágyabb magyar lírának szecessziós hangulata, főként a Kosztolányi-hatás. Az ideges remegés, a gyermek koravén fáradtsága, a szorongás, amely a magány sötétségében villódzó hatalmak előtt fogja el a lelket, az önszemlélő meghasadás, amely megkettőzi a költő énjét, helyel-közzel Sik első verseiben is fellelhető. De ezek az elemek nála nem impresszionisztikus világképet alkotnak, nem a beteges századvég-életérzésnek megkésett magyar hajtásai, hanem csak felpuhítják, modernebbé és emberibbé teszik a szerzetesi szobának élményét, amelyben Sik ihlete a lélek és Isten viszonyát éli és határozza meg.

*Most itt vagyok, most egyedül vagyok.
Csupa idegen arcok körülöttem.
Most nem tudom, hogy mit keresek itt,
És úgy érzem, nagyon messziről jöttem.
Semmit sem értek. Minden idegen.
Oly messziről néz rám az életem,
És én úgy nézem és úgy bámulom,
Mint egy bánatos, beteg arcot
Egy jégvirágos távol ablakon.*

A „bánatos, beteg“ alliteráció még átmeneti hozzáhajlás a serdülő évek magányérzése felé. De ez a költő nemcsak a bezárt léleknek, a mikrokozmosznak megszólaltatója, amely egyéni hangulathullámvásban éli ki magát. Papi hivatása, szociális érzéke a megváltó szó erejével hajtja őt az embertársak felé, hogy könnyeket töröljön, jármot törjön és az öröm ígézetével öntse a lelkekbe „a dalos élet evangéliumát“. Sik költészetének ezt a szociális, szolgáló és nemzeti jellegét megerősíti a világháború hatása, amely a magyar líra területén még a legelzárkózottabb, elefántcsonttoronyban élő lelkekben, egy Babitsban vagy Tóth Árpádban is erős kollektív hajlamokat ébresztett. Az Isten küldötte szentjánosbogár, amely az éjben járó testvéreknek világít, már nem viselheti el villanó fényének parányi voltát. Megnö jelentőségében is. A költő a végtelenség vőlegénye lesz. A férfiváérés napjaiban a halk dalokba törő léleknek csodája apró játékká válik annak a Sik Sándornak szemében, aki Isten arcának titkában szemléli a földindulást, világok recsegését:

Lobbanj belém szent emberi vihar,
Minden lelkeknek minden szenvedése,
Minden zokogás, minden zivatar,
Minden öröm és minden nap sütése.

Legyen a lelkek millióival
Egygé a lelkem. Magába igézzé
Minden szem titkát, minden szív tüzét,
Úgy zúgja szerte hangos énekét.

Az ilyen programversekben van valami megigéző szónokiaság, mi akkor is megkapóan hat, ha az ígélet nem jut el a beteljesüléshez. De Sik Sándor minden új kötete, amely az 1916-os verseket követi, eredmények megvalósulásáról tanuskodik: mind szorosabban egygé válik bennük a költő mind nemzetével, mind az emberiséggel. Az unanímista költészetnek, amely a világ szétszórt emberi jelenségeit egy lélek mámorában vagy fájó sajtóságában egyesíti, aligha van mélyebb és természetesebb lírai darabja, mint az *Éjszaka 1917-ben*, amelyben a költő felajzott ideggel éli át az emberállat fertőztette föld szörnyű vajadását a világháború utolsó novemberének éjszakáján. A magyar irredentának muló virágain túl klasszikus szépségben és ma különös ízű újszerűségben zengenek fel azok a versek is, amelyekben Sik Sándor a próféta kegyetlenségével, felrázó, kemény hitével az összetört magyarság fölé hajolt és talpraszökkenést, bizalmat, új Napköltét hirdetett.

Volt-e a mai magyar költők közül egy is, aki több tehetséget, nagyobb szuggesztív erőt állított volna abba a nemzetépítő szolgálatba, amelynek most egyszerre annyi utólag felfedezett irodalmi bajnokával ismerkedünk? Volt-e önzetlenebb és alázatosabb költő, aki a magyar kibontakozás gyakorlati útját felfedezve szívvel és lélekkel szegődött volna ifjúságunk virágának ahhoz a mozgalmához, amely a magyar cserkészteret teremtette meg, mint ahogy ezt Sik Sándor cselekedte? Az a hitvallás, amely 1926 júliusának egyik éjjelén a megyeri cserkész tábor nyolcezer fiának álmán örökös papnak, nevelőnek, költőnek lelkéből fakadt, első nagy nyilvános legyőzése volt a cinizmusnak, a tespedésnek, a lomha beletörődésnek, a jelszavak mögött megbúvó önzésnek, amely két évtizeden át rágta és ernyesztette a magyar nép és főként a középosztály értelmiségének erejét. Mekkora lendületes életöröm robbant ki ezekben a sorokban, amelyekben mintha nyolcezer fiú énekelné együtt a természet szerelmének mámorát, a tüzet, amely a szivek katlanát feszíti szét, a földet, amelynek áldott méhe új embert szül a fényre nyílt világra, a mustármagot, amely fészket kínál a viharzilálta embermadaraknak s a lelket, amely az anyagban dörömböl, mint életosztó, feltámadást hozó szent erő. Bibliai képekkel átszótt, kozmikus költészet ez, egyik legszebb példája annak a szabad versekben lüktető, ihletett retorikának, amelyben Sik Sándor rendszerint legszentebb, legdinamikusabb témáit szólaltatja meg.

A harmincas éveknek nagy válsága, amidőn polgárosult keresztény kulturánk látszólag a mélypontra jutott és a kollektív csoport-

tosulás vad és ösztönös ereje jobb és bal oldalról egyaránt fenyegette a krisztusi eszmék szerint kiformált emberideált, Sik költészetében is erős visszhangra talált. De ha szét is röppenti a süllyedő világnak S.O.S. jelét, egy pillanatra sem gondol arra, hogy elhagyja azt az őrhelyet, ahová lélekmentő feladata rendelte. És így a modern technika képeitől megtermékenyítve kialakult benne az acél-emberek képzete, akik ég felé tárt karral, rendületlenül hordozzák a kábelt, amelyen a spirituális világ üzenete suhan. Megroppanást nem ismerő acélemberek. S ha néha egyikük a vezetéken keresztülfutó látomásnak súlya alatt már-már meginog, biztatón villan össze a társaknak tekintete: Gyengének lenni nem szabad!

*Tudom: a mi törvényünk állani:
Mi vagyunk a Vezeték várai.*

*Nem tudjuk honnan, nem tudjuk, kinek,
De rajtunk megyen át az Üzenet.*

*Az ismeretlen Igét hordja vállunk.
Bennünket ideállítottak. Állunk.*

Ez a kemény eszmehordozás, ez a néha apostoli ihletű kollektív költészet azonban nem meríti ki Sik gazdag inspirációját. Ha forma és újszerű érték szempontjából akarunk egy új élménykört kiemelni a három évtizednyi alkotásból, arra a ciklusra kell rámutatnunk, amely *Fekete kenyér* címen Sik Sándor versekre tördelt életét tárja elénk. Sik nem a tisztára szűrt hangulatok költője. Versei túlnyomóan elmélkedés jellegűek, az egyre mélyülő gondolat és zeneiség egybefonódásából fakadnak, bár az eszme, a mondanivaló nem egyszer túlteng a zeneiséggel szemben. A gondolatgazdagság okozza a költő témáinak összeszövődését. A hangulat helyzetté válik, nem helyzetképpé a klasszikus poétika értelmében, hanem viszonsorrá, amelyet a költő a lélek egy-egy témájával szemben elfoglal. Ilyen viszonsorba állanak össze Sik gyermekkori emlékei, anyás odabujásai a szülői ház alakjaihoz, szerzetesi rajongása, a tudomány kísértése, a tanári munka lelket-szobrászó szépsége, a papi ruhában átretegett és átfájt forradalom és a szociális, nemzeti szolgálat vágya. Musset romantikus nagyzsolása lakomára hívja az olvasókat, ünnepi torra, amelyen a költő saját vérével fűszerezve találja válogatott lelki ételeit. Sik Sándor fekete kenyeret szel nekünk, de a szürke morzsákban és kenyérszín szavakban egy lázas, dolgos élet egész melegsége, friss hétköznapi íze van benne.

Vannak persze lendületesebb vallomásai is, mélyebbek talán, ha a megszegett kenyér meleg, otthoni íze bizonyos tekintetben utólrétegetlennek is. Azokra az istenes versekre gondolunk, amelyekben Sik szinte a misztikus élet fenomenológiáját, jelenség és tünettanát írja le a lélek és Isten viszonyában. Természetes, hogy a pap és szerzetes ehhez a témához állandóan visszatér, új meg új ciklusban, új meg új elmélkedésben fedi fel vallásos élményeit, amelyek erősen metafizikátlan irodalmunkban a hitélmény hatalmas előretörését

jelentik. Az alaphangulatot Sik Sándor mélyen anyás lelkülete a gyermek és szülő, a vőlegény és szerelmes érzelmek kapcsolataiból meríti és így könnyen beilleszkedik a misztikus költészet európai hagyományába. Egyénibbek az áldozó-pap felszökkenő imái s az az alapjában véve szintén hagyományon épülő vizmisztika, amely nála is, akárcsak a nagy francia kortársnál, Claudelnél, az Istennel érintkező anyagvilágnak és a Hozzá való lelki közeledésnek leggyakrabban járt útja lett. De Sik itt hijjával van a tenger szemléletének, amely Claudel sorainak oly heves végtelenség-élményt adott. Az ő vízképzete inkább a folyó, a hegyekről lezúgó patak, a sziklabontó forrás, de költői látása ezen a nyomon annál szinesebben ölti fel a magyar romantikának, főként Vörösmartynak gazdag képeit és fordulatait. Földrajzilag kötött, a táj formáló hatására szintén visszavezethető Sik vallásos látásának az a jellegzetessége is, hogy a hegyek között, a sziklák magasságában keresi a Végtelent, ugyanekkor tájszemléletét jelképes értelmezéssel is felsejelt. Így a harsogó szeleknek, az ég anyagtalan kékségének benyomását szabadságérzettel váltja át, amely kimentti őt a tudós és tudatlan babonák kazamatáiból, hogy lelke szabadon bújja a vonuló hegyvonalaknak nehéz ritmusát s így adja vissza Istennek azt a szót, amelyet egykoron Ő a költő lelkébe kiáltott.

Az Istenben szemlélt világ és annak a vonatkozásnak állandó megtapintása, amely a teremtett szépséget az égi Úrhoz fűzi, Sik Sándor néhány könnyed, dallamos versének, főként a *Csend* című kötet idején jellemző édes modort kölcsönzött. A természetlira finom csengéseit Sik ezekben a költeményekben az egyre visszatérő Isten-akkorddal zárta le, amelyben a lombzúgásnak, akácvirágzásnak, a suttogó víznek hangulata eszmei feloldást talált. Ennek oka Sik tematikus élményeinek alaptermészetében rejlik. Itt is az a ciklus-képződéssel van dolgunk, amely elmélkedő vagy életrajzi költeményeiben is fellelhető. Az összefűző elem azonban nem gondolat, nem szuggerálásra szánt értelmi anyag, hanem a természetbe olvadó szentferences élmény, amelyet ez a profetikus költő csak a nagy eszmelángolás elhalkulásakor tud megközelíteni. De éppen a témáknak ez a szívós és ismételt átélése teszi lehetővé a sikerült-nél sikerültebb kis hangulatképek kialakulását, amelyek között az olvasó szinte ízlése szerint válogathat. A *Balatoni szimfónia* azonban ennek a természetlirának minden bizonnyal legsikerültebb vállalásos feldolgozása. Az öt versszakos költemény befejező strófái:

*A csillagok énrajtam lejtének,
Hullám vagyok, a tó az én anyám,
Bennem örül a boldog ég magának,
Mély orgonámon Isten ujsa játszik,
Ő mély szerelmét hogy sóhajtánám.*

*Ég, föld, vizek most bennem orgonálnak,
Ajak vagyok a zengő Mindenben,
A minden én, a bújdosó világ,
Mely megsirallik boldog reszketéssel
És visszabúg öledre, Istenem.*

A LÁGY ÉS HALK melódiájú költemények ellenére is Sik művének egésze kemény férfias líra, amelyből az athleta Christi izmos tisztasága lehel felénk. Sokhúrú érzékenysége rendkívüli finomsággal rezdül meg minden érzelemre, de hiányzik kötészetéből a papi ruhát tépdese, gyötrődő önmegtartóztatás, hiányzik belőle a szokványos, reverenda mögül is kikandikáló erotika. A nő problémáját, a szerelem kérdéskörét Sik egyszerűen kikapcsolja. Csak néha-néha hallatja egy-egy kiáltását az Istennek szentelt élet kapujából a föld-ízű, valóság felé, de ebben is sokkal több a magabiztató gordonkabúgás, mint a bezárt férfi keserű riadalma e tovasikló életen. Prohászkanak példájával nevelte rá magát olyan fegyelemre, amely még a művészet címén sem tűri meg itt az engedékenységet. A pap létszemlélő látását fejlesztette ki, amely a teremtményben csak „a-nagy közös Kín karmaiban“ vergődő lelket nézi s olyan tisztán tekint az asszonyokra, mint: „ahogy nézni szokás a virágot, meg a kisgyereket, meg a napsugarat, ahogy rámosolyog a fürjecskefiókra a barázdában az, aki arat.“

Ez a megvalósított szerzetesi eszményiség a rajongást távol-tartja Sik költészetétől, de annál több mélyen keresztény fogékony-ságú hívet szerez neki, akik éppen e miatt a kikapcsolt élménykör miatt sokkal zavartalanabban élvezi költészetének méltóságát és magasztos hangulatát.

Pedig nem fehérbe öltözött, anyagi ruhás lélek táplálja ezt a költészetet. Sik nem állítja magát a kisgyermek és a szentek, „amég nem és a már nem emberek“ közé. Hétszer hétszínű szívárvány-nak mondja magát, amelynek fehérsége az összhang — a harmónia, amely a nagy küzdő feleknek, a bennünk élő konok vágyaknak meg-újuló egyensúlyhelyzetéből fakad. Hét szilaj óriás feszítőerejét érzi a költő így önmagában és mindegyikük lobogó sörénnyel rohanna-szét, ha nem fékezne a gyeplő, amely az ököl köré fonódik, ha nem bódítaná meg az a szuggesztív akarát, amely a küzdés, az ujrakez-dődő, szakadatlan, ki nem fáradó küzdés mámorával valósítja meg a jellemformálás kemény, férfias feladatát.

Élő hit, kiegyensúlyozott világnézet, személyiségépítő munka, nemzetszolgálat; ezek a mozzanatok Sik költészetének férfias és po-zitív jelleget adnak és belekapcsolják az európai humanizmus esz-mekörébe. A látszólag konzervatív költő, akárcsak nagy kortársai, e belső, tartalmi szilárdság mellett, művészi hajlékonysággal élte át mindazokat a formai törekvéseket, amelyek átvonultak az európai líra három évtizedén. Ady és a magyar impresszionizmus éppúgy hozzájárultak Sik egyéni hangjának csiszolásához és gazdagításához, mint az expresszionizmus és a tömeghatásra célzó, a technika mű-szavait költőileg átértékelő aktivista irányzat. Főképp ez utóbbinak gazdag retorikája felelt meg legjobban Sik profetikus természeté-nek, ez vezette azokhoz a megáradt mondatokhoz, amelyek a szen-vedélyesség síkján sokszor már az *Ideenflucht* jegyeit ölténék fel. Jellemző erre az aktivista kiáradásra például *A magányosság torony-ablakából* című költemény. Általában azonban Sik belső fegyelme-csak egy-egy rövid termő szakaszban ad helyet az aktivizmus túl-csorduló mozgalmasságának s legfeljebb jambikus verseinek rímte-

len szabadsága csábítja zengő mondatainak egy-egy türelmetlen lezárására. („Fehér madár és fekete madár és sárga és piros és minden“.)

A kortársak és költői iskolák formáló hatásán túl azonban mélységet és egyénibb színt adott költészetének Sik papi mivolta: meg-hítt kapcsolata a bibliai, az evangéliumi és liturgikus szövegekkel, amelyeknek szépségei szinte észrevétlenül a teljes átélés közvetlenségével épülnek bele lirájába. Ez az ódon zengés, amely annyi modern lendületet kap Sik eszmei lobogásában, a három évtizednyi költői alkotás vége felé mintha mindinkább a tárgyköltészet nyugalmának adna helyet. Népies fordulatok, könnyed játékos szavak, tompa keresetlen rímek szüremlenek Sik Sándor ajkára, és ő már-már a bölcs humorával és megértő fölényével dalolja a dolgok örök énekét, amely a költő világrendjének erős és mozdulatlan pillérei között mindig új, friss és fiatal marad.

SEMJÉN GYULA

Csendes városok

A REGGELI KÖDBŐL kibontakoznak a part vonalai, és a nap első sugarai a *castello* bástyáit emelik ki a tájból. Zászlóját déli szél lengeti és néhány vizirepülőgép végzi fölötte reggeli sétáját. A kikötő mögött szelíd dombon Brindisi óvárosa látszik, tornyok, tetők és ablakok.

Tíznapos út után itt búcsút mondunk a Quirinale-nak. Odahagyjuk, mert innen egyenesen Velencébe vinne bennünket és megfosztana Olaszország keleti partjának szépségeitől. Talán nem jutott ide a szépségből annyi, mint amennyit kínál a tulsó parton Nápoly, Róma vagy fönt Toscana, Liguria, de aki szeret letérni az utasok országútjáról, és hordoz magában az emberiség megszentelt multjából valamit, annak a lelke Apulia kiégett parjain, az Abruzzók lábainál meg a „kihalt“ Ravennában is fel tud gyulladni, és Velencében is megtalálja azokat a helyeket, amelyeket az idegenforgalom még nem fedezett fel.

Brindisi kikötőjének kis parkocskájában mindjárt Vergilius szobra fogad bennünket. Kicsi a mellszobor és sötét bronza alig fedezhető fel a lehajló fák lombjai között. Nem ünnepélyes és hivalkodó, mint szülővárosának, Mantuának hatalmas carrarai márvány- emléke, mely díszparkban, virággyak és víztükrök között áll, és ezeket a nagy szavakat hordja talapzatán: A Virgilio la Patria. A brindisii szobrocskán csak ez a szerény szó olvasható: Virgilio. Így illik a szoborhoz, mely egy haldokló emléke és nem a nemzet költőjének monumentuma. Hiszen meghalni jött ide Vergilius. Görögországból érkezett, s talán éppen olyan szép reggelen, mint mi, de beteg. Gyógyulni ment oda s mikor visszatért, éppen csak annyi ideje maradt, hogy hazai földön haljon meg, az ő Itáliája megénekelte földjén.

De minket, magyarokat Brindisi még másért is érdekelt. Az óváros és a castello környékének minden mohosult köve, melyben a középkort sejtjük, Nagy Lajos katonáira emlékeztet bennünket, akikre sokszor gondoltunk, nemcsak itt, hanem végig az apuliai par-ton föl egészen Foggiáig és Manfredoniáig. Rájuk emlékeztetett Trani, melynek magas székesegyháza és karcsú harangtornya évszázadok óta nézi magát a tenger tükrében, és csodálkoztunk, hogy Barletta erős bástyái olyan kis csapatnak megadták magukat.

Apulia helységei azonban nem csupán történelmi nevek, hanem magukban is érdekes látnivalók. A kockaalakú fehér házak és a napsütésben izzó falvak fátlan utcái néha a trópusokra emlékeztetnek. Egyet, a leghíresebbet meg is kellene néznünk, hiszen nincs messze innen, ahol most járunk. Ez *Alberobello*. A világhírű jobban ismerik Santorin nevét, a Kréta fölötti görög sziget szépségeit, ahol tűzhányók szomszédságában, mint valami fehérben készült operadiszlet, egy semmihez sem hasonlítható városka van. Fehér és mintha nem kemény kőből, hanem lágy mészből vagy habból épült volna. Szinte várjuk, hogy a mese tündérei vagy törpéi lépnek ki az ajtókon. *Alberobello* nem ennyire poétikus, de még különösebb. Háza, a *trulli*-k vastagfalú rondellák, melyeknek teteje durván repesztett sziklából rakott kúp. Minden ilyen kőátor egy helyiség, de van egymás mellé épített többszobás lakás is. Néha egy nagyobb kúp körül koszorúalakban helyezkednek el a többiek, mint a dóm kupolája körül a kápolnák. Különös látvány ez a kőből épült sátorváros. Még a templomuk tornya és „kupolája” is így van rakva. A *trullik* őse talán a mikenei kultúrából ismeretes ú. n. *Atreus*-kincs-tára lehetett. De az a kupola föld alatt épült hasonló módszerrel, itt pedig már egy egész helység van belőle.

Csodálatos, hogy ezek a parti városok mennyire szeretik a tengert, némelyik még a nevébe is felveszi a *tenger* szót. *Polignano a Mare* már nem is lehetne tengerpartibb város. A kiugró sziklákra tolja ki házait és szeszélyes házcsoportjait, lépten-nyomon olyan városképeket alkotva, amilyen a világhírű *Bonifacióban* is csak egy akad.

Bariban egyenest az óvárosnak tartunk. Egy kis félszigeten épült, széle-hossza mindössze néhány száz méter, és csupán egy kis csücske a mai modern kereskedővárosnak. Szeszélyesen kanyargó és elaprózott szűk sikátorokon át tartunk a város büszkesége, a *S. Nicola* felé. Az óriási templomnak „derékig” sem érnek a házak, mégis csak akkor pillantjuk meg, mikor már előtte állunk. Négy tér is alakult körülötte, s ugyancsak időbe telik, míg körüljárjuk s elgyönyörködünk négy arcában. Pedig nincs rajta semmi különös, de zömök tornya, gazdagon tagozott falmezői és szerencsés arányai nem mindennapi építészeti harmóniát teremtenek. Belül oszlopok, ívek, karzatok tagolják a hatalmas teret. Itt is egyszerűség: fehér falak, megfeketedett képek, kopott, évszázados szobrok, vasmunkák. Püspöki trónusa pedig akkor is feltűnne a nézelődőnek, ha nem tartaná számon a művészettörténet. Elnézegetem az időtől és használattól megkopott, kifényesedett kőtrónust. Elöl nem is lábak tartják, hanem három görnyedő Atlasz, a lábzsámoly alatt pedig oroszlánok

féküsznek. Kilencszáz év óta áll itt ebben a hatalmas csarnokban. Nem esik benne kényelmes ülés, de sokkal inkább püspöki trónusnak nézem ezt a nehézkes alkotmányt, mint ennek a tengerpartnak egy másik még híresebb püspöki katedróját, a ravenhait. Az 1400 éves és még ma is olyan hibátlan, mintha most került volna ki az elefántcsontfaragó mesterek vésője alól. Nagyítóval lehet megcsodálni lábain és támláján a szertefutó finom szőlőindákat, a pávák, szarvasok kecses tartását, az evangelisták és a bibliai alakok finom rajzát. Azt a trónust túlságosan „bizáncinak” érzem ehhez az őserős kőszékhez és a hozzá méltó környezethez képest, mely itt Bariban megillet. Ezek az emberek nem díszítették agyon templomukat, mint a bizánci ízlés neveltjei tették, de úgy látszik, imádkozni szerettek. Milyen kicsi ez az óváros, pedig ezen a hatalmas bazilikán kívül Barinak még nyolc régi temploma van.

Ez a templom azonban nemcsak címében viseli Szent Miklós nevét, hanem itt van eltemetve is a jótékony püspök, akit a kegyelet minden gyermek jótevőjének tett meg. Ünnepe az egész városnak ünnepe, hiszen a templomot az ő sírja fölé emelték fogadalomból, mikor 1087-ben negyvenhét barii tengerész a szent püspök temeit a mohamedánok elől Myrából idehozta. De a városnak ez az ünnepe nem decemberben, hanem májusban van, mikor a szent partraszállása történt. Ez a két napig tartó ünnep nem is más, mint ennek a megérkezésnek szimbolikus megismétlése. A szentnek feldíszített szobra éjnek idején érkezik bárkán a város régi kikötőjébe. Megszólalnak a harangok, kivilágítják az utcákat, rakéták szállnak az égre, kinyílnak az ablakok és virágosó hull a menetbe, mely a szoborral Szent Miklós templomába tér be.

Most nincs május és nincs Szent Miklós ünnep, s mindezt csak magam próbálom elképzelni, amint ott állok a kikötőben. Látom a gályákat és a középkori ruhába öltözött lovagokat, tetszés szerint népesíthetem be a tengert, hiszen nincs rajta egy vitorla, még csak egy csónak sem. Síma és kék, mint a felhőtlen ég. Szél fúj felőle, és csattogtatja a *castello* zászlaját. Nézem a vár befelé lejtősödő falait. Valamikor magyar vitézek méregették őket szemükkal, és a tornyon Nagy Lajos magyar-anjou címeres zászlóját lobogtatta az adriai szél.

Baritól Loretóig hosszú az út. Nincs erre a szakaszra különös programunk, nem szállunk le sehol, de éjtszaka sem utazunk, mert kár minden elvesztett tájképert. Mindig megéri, hogy szemünk a vonat ablakán kilessen, bár a tengerpart nem rivierai táj. De azért mégis tenger, a Teremtő műalkotása. Nem győzheti a magunkfajta ember azt eleget látni. A másik oldalon pedig az Abruzzók kísérik a vonatot, hol közelebb, hol távolabb látszanak a csúcsok. Pescaranál meg is dobban a szívünk, s ha a pénzünk engedné, itt leszállnánk egy kirándulásra be a hegyek közé. Vonzanak a hegytetőkre vagy hegyoldalakra rakott feledhetetlen hatású falvak és városkák. A Gran Sasso szikláit és szakadékeit is megérintené a fáradságot. De itt van a hegyek között szinte egymás mellett Sulmo és Celano is, két énekeslelkű ember szülővárosa: Ovidiusé és Celanoi Tamásé. A római szerelmek költője és a Dies Irae majdnem ismeretlen szerzője

időben és szellemben messze vannak egymástól, de mindkettő ennek a vidéknek a képét hordta szívébe.

Ovidius falujából szép városka lett, dómjának és palotáinak homlokzatán talál nézegetni valót a legkényesebb ízlés is. Celano össze-vissza rakott durvazsindelyű házacskáit és komor fellegvárát nem keresik fel az idegenek, de a jelentéktelen helység neve örök időkre neve lett egy egyszerű minorita szerzetesnek is, akinek versét a mesterek legjobbjai versenyt zenésítik még hétszáz év óta. Valóban, a neki tulajdonított vers nemcsak szent szöveg, melyet az egyház is felvett liturgiájába, hanem mind a mai napig legmegrázóbb kifejezője az utolsó ítéletnek. Ha igazán Celanoi Tamás írta ezeket a „primitív“ sorokat, az Abruzzók vad sziklái bizonyára ott szerepelnek ihletői között.

És az Abruzzók még egy harmadik nevet is idéznek nekem, egy szent piaristáét, Pirrotti Pompiliusét, aki apostola lett ennek a vidéknek. Fölkereste a városokat és falvakat, a polgárokat és hegyipásztorokat, vitt nekik, ha kellett, mindennapi kenyeret, de még inkább a lélek kenyerét.

Anconában szeretnénk megszállni, hogy másnap kiránduljunk Loretóba. De mikor a hegyen megpillantjuk a dómot és mindenfelé a dús növényzetet, azonnal határozunk és leszállunk. Miért menjünk be a füstös kikötővárosba, mikor egy csendes estét eltölthetünk a názáreti ház városában is? Loreto valamikor úgy is kedvenc zarándokhelye volt a magyaroknak.

Könnyű cséza víz bennünket a kitűnően művelt földek, helyesebben kertek között a távolabb fekvő városkába. Az út egyre emelkedik és kanyarog s a helységből egyelőre csak a dóm látszik. Magasan hordja kupoláját, s maga az épület is rendkívül terebélyes, elszélesedő. A szentély apszisa van felénk fordulva, de a kereszthajók felé jobbra balra még négyszer megismétlődik a kerek, bástyaszerű kiképzés, mintha valóban egy vár bástyaiból rakták volna össze a templomot. A falból szabályos távolságokban egy-egy kőköcka hiányzik s a sötét üregek különös díszet adnak az épületnek. Jól el-lakhatnak bennük a város galambjai.

A bazilika egy kis házikó fölött épült, mely a középkori hagyomány szerint Názáretben a Szent Család háza volt, és angyalok hozták ide az Adria partjára. A búcsújáróhely templomának ékesítésében a legjobb nevű művészek vettek részt. Bramante, Lombardo, Sansovino, Melozzo nevével találkozunk a művészek között. A názáreti ház áthozatala csak legenda, de a Szent Szűz tisztelete élő valóság volt ebben a városban. Tanú erre a loretói litánia, mely itt vált milliók imádságává, s egyetlen olyan *cimgyűjtemény*, melynek valóban értéke van.

A városkának minden harmadik háza szálloda. Kicsinyek, családiasak, de idegeneknek számlát készíteni, felszámítani tudnak.

Anconát elhagyva belejutunk az adriai világfürdők zónájába. Szinte egymásba folynak a helységek és kilométerekre nyúlnak el a strandok. Néha pompás telepek mellett robog el a vonat. Csupa új épület, nagy játszóterek, gondozott pázsit, és mindenütt a fascio jelvénye meg az olasz zászló. Ezek nem szanatóriumok, hanem a

balillák háza. Boldog ország, amely ennyit tud törődni ifjúságával, és boldog ifjúság, mely így nevelődik állampolgárrá! Szomorúan gondolkodom arra, hogy milyenek ezekhez képest a mi leventetőshaink.

Riminiben leszállunk. A látogatás elsősorban a szomszédos San Marinónak szól, de Riminit sem hagyhatjuk ki. Hiszen ókori és reneszánsz emlékei vannak a városnak. Az ókorral hamar végzünk, mert mindössze két emlékről van szó. Mind a kettőt a címerében viseli a város: egy római hidat és egy diadalívét. Augustusszal hozták vonatkozásba mind a kettőt. A hid talán a legsértetlenebb valamennyi megmaradt római híd között. Erős pillérei, széphajlású ívei, eredeti párkánya és a pilléreket díszítő oszlopos fülkék a római építészet méltóságáról mondanak valamit a szemlélőnek. Alatta lomhán folyik a beiszaposodott Marecchia s töretlenül tükrözi a híd képét. Néha egy-egy autó fut át az íveken, de jobban illene a hídhoz egy római diadalmenet.

A város azonban nemcsak Augustus nevét idézi az idegen emlékezetébe, hanem a Malatestákét is, akik hatalmukkal és műalkotásokkal is beírták nevüket a város történetébe. Egykori váruk ma komor rom. Két bástya és egy sötét kapu, mely fölött az elefántból és rózsából összetett bizarr Malatesta-címer gondolkoztatja el a szemlélőt.

De ennél érdekesebb és tanulságosabb emlék a San Francesco templom, melyet ugyancsak egy Malatesta építtetett, Sigismondo, aki reneszánsz zsarnok volt a javából. A reneszánsz építészetnek ez az első öntudatos alkotása nem készült el sohasem, homlokzata, mely diadalkaput ábrázolt volna, csakonkán mered az égnek. S ami különös, ez a diadalkapu nem az Istennek szült volna, hanem Sigismondónak és feleségének, az „isteni” Isottának, akinek nevével és dicséretével tele vannak a templom falai. A templom külső falában hatalmas fülkék sorakoznak. A rimini zsarnok ezeket házi tudósainak, humanistáinak, művészeinek és történetírójának szánta volna, akik az ő dicsőségét humanista módon megőrik. A fülkék má is üresen állnak. A rimini San Francesco ma épúgy szolgálja a keresztény kultuszt, mint más templom, de már Sigismondo úrról, akinek a neve lépten-nyomon olvasható a templom kövein, nem sokat tudnak Rimini polgárai.

Rimini nevét édesen csengővé mégsem Leon Battista Alberti félbemaradt úttörő alkotása vagy az Augustus-i kor emlékei teszik, hanem Dante terzinái, Paolo Malatesta és Francesca da Polenta megható története. A szerencsétlen szerelmesek itt olvasták Lancelotto csábító történetét, itt lesett rájuk Francesca férje és itt ölte meg őket egyetlen kardcsapással. Így haltak meg bűnbánat és engesztelés nélkül, és így jutottak az örök kárhozát helyére, a soha nyugtot nem hagyó szél forgatagába.

A középkori Rimininek, a két szerelmes egykori városának semmi emléke, egyetlen palotája sem maradt meg, mégis ez a Rimini fog élni legtovább. Gondoskodott róla Dante az *Infernó*nak abban a huszonegy terzinájában, melyek még az ő művében is a legzebbek közé tartoznak.

Riminivel végeztünk s végre benn ülünk a nemrég elkészült pompás villamosvasút egyik kocsijában, mely *San Marinóba* visz bennünket. A köztársaság ma is független. Ennek első jele, hogy Seravalle állomáson vámvizsgálaton esünk keresztül. Ez azt jelenti, hogy egy polgáriruhás bicegve járó egyén, aki karszalagot visel „Dogana” felirással, végighalad a kocsikon, közben merően elnéz a fejünk felett ki az ablakon, mintha még sohasem látta volna a tájat, ezeket a mezőket, a magasra rakott kazlakat és a sok visszavágástól görcsösre nőtt fákat.

A táj most már érdekes. Előttünk feszül a Monte Titano-függőlegesen lezuhanó sziklafala. Fönt egy-két torony árulja el a tetőn meghúzódnó várost. Vonatunk a hegy túlsó oldalára kerül és úgy ér a város elé. A szűknyílású városkapu előtt kékruhás katonák állnak. A ruhák tervezője bizonyára még a Rafael előtti időkben élhetett. De nem tartjuk furcsának ezeket a multból itt maradt ruhákat, ilyenek a környezetbe. Inkább magunkon csodálkozunk, amint a szűk utcán megindulunk fölfelé: mintha a mesék világába jutottunk volna, de elfelejtettünk átöltözni. Vonat, autó, kerékpár, minden kívül maradt, a szűk kapun csak ember jöhet be. Nem is lehet itt a meredek síkatoron hasznát venni egyébként, mint a teherhordó szárnak.

Fölérünk a városka főterére, helyesebben terecskéjére. A városháza nem rég épült, de alkalmazkodik a környezethez, középkori palazzo csipkézett szélű toronnyal. A térnek még két oldalát házak foglalják el, de a negyedik oldal hosszában kőkorlát nyulik és szabad kilátást enged a síkság felé. A kilátás nagyszerűbb, mint reméltük. 750 méter magasságban vagyunk, és most valóban a tenger színe fölött számítva. Az Adria ott csillog kékesfehéren Rimini házai mögött. Közvetlen alattunk sziklák meredeznek, aztán lejjebb majorok és szántóföldek olyan élesen kirajzolódva, mintha egy óriás térkép lenne alattunk a tengerpartig kiterítve. Nem különös a látvány, mégis jól esik innen nézegetni. A tenger a szembenfekvő Dalmáciát juttatja eszembe s egy pillanatra régi emlékek csillannak fel: Arbe tornyai, Sebenico a zenélő oszlopfekkel, Trau, mely még San Marinónál is tisztábban őrzi a középkort, Diocletianus palotája Spalatóban, a ragúzai várfalak, az illatosberkű Lacroma és a naplemente a sziget sziklás partjain, aztán a vad szépségű Cattaro.

A terecskén egy vendéglő is van. Leülünk és a pincér óriás adag nyers sonkát, mortadellát, hozzá moscatót hoz. A bor valóban pompás. Kissé szénsavas, mintha tokajiból készítettek volna pezsgőt. Negyedóra múlva már a második üveget fogyasztjuk belőle, és szoba után érdeklődünk. Szoba azonban nincs egész San Marinóban. Nem is csodáljuk. Ahol ilyen szép a kilátás, ilyen jó a bor, ilyen óriási adag a sonka, s mindez érthetetlenül olcsó áron, ott szeretnek lenni az emberek. Szomorúan indulunk vissza az állomásra, azaz a szent fogadással, hogy ide még valamikor visszatérünk.

Néhány pénzdarab van a zsebünkben San Marino címerével. Tetszik rajta a szó: *Libertas*. Talán nem is romantika ez a kis középkori szabadállam. Hogy három óra alatt annyira megszerettük, abban nemcsak a két üveg moscatónak volt szerepe, hanem az élénk

kerülő arcokról sugárzó derűnek is. Ezeket az embereket egyszerre közel éreztük magunkhoz s az állomáson vidáman intettünk búcsút a sanmarinói két *capitano reggente* kékruhás katonáinak — a vizontlátásra.

Még aznap este áthaladtunk a Rubiconon, nem délnek tartva, mint egykor Cézár, hanem észak felé haladva. Lelkünk akkor már Ravenna mozaikos templomait járta.

Ravenna csendes utcáin első pillanatra semmi sem árulja el, „hogy itt hajdan szebb élet volt“. Hogy ezt a várost Augustus hadikikötővé fejlesztette és utána még háromszor volt birodalmi székhely. Először Honorius császár telepedett ide, aztán Theodorik választotta gót birodalma székhelyéül és végül Justinianus császár kormányzójának székhelye lett. Ezekben a századokban a tengerparti várost csatornák szeltek keresztül-kasul, akár a későbbi Velencét.

Mindez azonban másfélezer évvel ezelőtt történt. Azóta nagyot fordult az idő Ravenna fölött. Ravennát elhagyták a hatalom képviselői, elhagyta a tenger és elhagyták lakosai is. A világvárosból csendes provinciai székhely lett, mely megmaradt kincseit is egyszerű külső alatt rejtegeti. Félre is esik az idegenek szokott országútjától, s bámész tömegek helyett megelégszik azokkal, akiket a művészet és a mult őszinte szeretete hoz ide. Ravenna nem tartozik abba a városjegyzékbe, melyet a nyári kékutazónak ismernie illik. Szórakozóhelyei, luxusszállói nincsenek, még csak jó kövezete vagy gyorsvonata sincs. De ősi templomaiban pompás mozaikok vannak, s ez a város lett Dante második hazája. Itt van eltemetve, s akinek van érzéke hozzá, az géniuszával még ma is találkozhatik a holtak tetsző városban.

Korán reggel indulunk körútunkra. Kifelé tartunk a városból Theodorik síremlékéhez, ilyenkor még csak az hozzáférhető. A város most ébredszik, az ablakok fatáblái még csukva vannak. A kopott palazzókban most szegény emberek laknak, de egyik-másik ablak márványkerete és egy vagy két karcsú oszlopa olyan díszet ad az elhagyott utcának, amilyent hiába keresnénk a mi egész Andrassy-útunkon.

Az állomás közelében magas híd vezet át a pályatesten és az állomás mögötti házak és fák koronája fölött hajókéményeket pillantunk meg. Igen, erre az állomásra hajók és vonatok egyformán befutnak. A tenger manapság ugyan tíz kilométerre van ide, de egy csatornán mégis idejutnak a kisebb gőzösök. Furcsa látvány a rizsföldek és pineák, e tájnak szétterülő fenyőfái közt haladó tengeri gőzös.

Harmatos fűvön járva érünk Theodorik mauzóleuma elé. Mintha egyetlen tömbből volna kifaragva a kerek építmény, oly összetartozó rajta minden. Átérezzük, hogy súlyával nyomja a földet. Nem téglából épült római módra, hanem hatalmas kőtömbökből, s ha nem is egy darabból, de 11 méter átmérőjű kupolája mégis egyetlen darab. Méltó emlék egy barbár uralkodóhoz, aki római akart lenni.

Az ő korszakából való a városbeli S. Apollinare-templom is. Az egyszerű téglaeépület külseje csak annyit árul el, hogy ókeresztény bazilika előtt állunk. A bejutás pedig épen nem biztató. A *custode*

egy kis faajtóhoz vezet, mely lehetne fáskamra ajtaja is. De bent a templomban már királyi csarnokban érezzük magunkat. Egy kissé kopott a padló, patinásak a másfélezer éves oszlopok, de a két falról csodálatos szépségű alakok néznek ránk.

Egyik oldalon fehérruhás szüzek, kezükben zöld koszorúval tartanak a trónoló Madonna felé. Vezetik őket a háromkirályok, különös keleti öltözékben, fejükön frigiai süveg. A másik falon martírok sora tart Krisztus felé, ruhájuk fehér tóga. A képeken semmi sincs a mozaikok sokat emlegetett merevségéből. Bájosak és primitívek, azzal a primitívséggel, melyben a gyermeki kedély lendülete is benne van. És milyen kevés színre van szüksége a mozaikképek kirakójának. A fehéret, zöldet és az aranyt szereti legjobban. A szüzek sora a kikötőből indul. A mozaikkép az egykori Classis képét is mutatja. Hajók és házak. A férfiak sora Theodorik palotájánál kezdődik. Ez a mozaikon kirakott könnyed szellős épület egészen más, mint az a megfeketedett rom, melyet a városban Theodorik palotájaként mutogatnak, és benne néhány városszegénye lakik.

A Classét ábrázoló mozaikon egy templom is látszik. Ez megvan még ma is. Kint a városon kívül a hajdani kikötő területén áll magában, mint egy alföldi pusztai templom a S. Apolinare in Classe szerkesegyháza. Kerek tornya mellett néhány ciprus adja az egyszerű díszet s bent a templom csendjében majdnem „senkitől meg nem látogatva” ragyognak az apszisz gyönyörű mozaikjai. Ritkán száll le a kis állomáson egy-két turista, akiknek nem volt elég, amit a városban láttak, hanem eljönnek ide is, és félórakig elnézik Szent Apollinaris püspök alakját, az apszisz nagy gyöngyös keresztjét, vagy a diadalíven a Krisztus felé lépegető fehér bárányok sorát.

A város két legrégebb emléke a Szent Jánosról nevezett keresztelőkápolna, melyet még Honorius császár építtetett, és a császár nővérének, Galla Placidianának síremléke. Sokan a kerek keresztelőkápolna képeit tartják Ravenna legszebb mozaikjainak, de a kápolná ragyogása szinte bántja a szemet; úgy érezzük, mintha egy a szivárvány minden színében tündöklő kristálybura belsejében járnánk.

Sokkal meghittebb a kis sírkápolna. Az alabastrom ablakok megszűrrik a fényt s külön világot teremtenek, melyben a falakról fehérruhás alakok világítanak. Fölöttünk az alacsony mennyezet kék mozaikkockái csillognak, s ezen a kék égbolton csillag helyett stilizált mozaikvirágok nyílnak. De legjobban az a félkörű mező vonzza a szemünket, melyen a Jópásztor legelteti a fehér bárányokat. Első művészi ábrázolása ennek a finom keresztény szimbólumnak. A Jópásztor bot helyett hosszúnyelű keresztre támaszkodik és minden báránykája órá néz. És milyen meleg az a zöld szín, melyből a virágos pázsit és a cserjék lombja van kirakva!

Galla Placidia kis sírkápolnája igen előkelő helyen van, a S. Vitale szomszédságában. Itt ebben a bizánci oszlopokkal körülrakott nyolcszögletű templomban találjuk Ravenna legtöbbet emlegetett mozaikjait. Sokan nem is gondolnak egyébré, ha Ravenna nevét hallják, csak arra a két képre, melyeknek egyikén Justinianus császár van papjai és udvari emberei kíséretében, a másíkan pedig a templomba lépő Theodora császárné látható udvarhölgyei csoportjával.

Palástjának különös díszítése van: a S. Apollinare mozaikjának aján-dékhozó három királyát helyezte rá a mozaikrakó mester, de a ki-rályok most ellenkező irányban haladnak.

A képek pompája és környezete, a templom szentélye valóban megragadja az embert. Mintha a bizánci császár tróntermében vol-nánk. A márvány ragyogása, a bizánci oszlopfők csipkeszerű háló-zattá stilizált akantuszlevelei, az arcok ünnepélyes, merev tekintete, az aranybrokát ruhák, kemény redői minket is fegyelmeznek és úgy érezzük magunkat, mintha udvari fogadáson lennénk. Bizánci lel-ket fejez ki ez a két kép, és nem is olyan meleg, mint a két Apolli-nare-templom mozaikjai, vagy a szomszédos sírkápolna kedves Jó-pásztor képe.

Még az a kép sem olyan *emberi*, mely a fejünk fölött van. Pe-dig szép. Krisztus-király ül a földgolyón angyalai között, és koszo-rút nyujt Szent Vitalisnak. Az alakok lába alatt virágok nyílnak, de az aranyhátter itt is figyelmeztet, hogy nem a földi téreken tör-ténik a jelenet. A szentek arcán nem játszik emberi érzelem: ez a kép is udvari jelenet, az Isten udvartartásának egy jelene.

Még van valami Ravennában, amit ugyan nem tartanak számon a művészettörténetek, de ha valahová, ide kell zarándok-lélekkel eljőnnie az utasnak. Ezt a kis sírkápolnát a ferencrendiek temploma mellett a Baedeker nem jelöli meg csillaggal, pedig Ravennában jár-ni és ide el nem jönni annyi, mint Rómában lenni és pápát nem látni. A jelentéktelen mauzóleum alig nagyobb, mint Theodorik em-lékének néhány kőcockája, de benne van eltemetve Itália legna-gyobb fia és az emberiség egyik legnagyobb szelleme: Dante. Itt élte élete utolsó éveit a számkivetett költő, annak a Polentának a házában, aki unokája volt Francesca da Rimininek, az *Inferno* ötöd-ik énekében megénekel szerelmesnek. Ebben az akkor már el-csendesedő városban írta Dante a *Divina Commedia* jelentékeny ré-szét. Láta ő is ezeket a templomokat és mozaikokat, sétált a város körüli levegős pinia-erdőkben, s a *Purgatorio* félhomályos mezői mintha tükröznének valamit Ravenna páras réteiből.

Aztán itt temették el, először a kedvelt franciskánusainál, majd ide, ebbe a kamrába. Nem nagy, de az ő nagyságát úgy sem a mau-zóleum méretei hirdétnék. Sírverse, melyet Boccaccio választott ki az ajánlottak közül, őt nemcsak költőnek és filozófusnak, hanem teológusnak is nevezi, elsősorban teológusnak. Dante mind a három volt egyszerre, s talán azért is írhatott olyan művet az Istenről és az emberről, amilyen bizonyára csak egyszer adatik a mi történel-münkben. A kápolnában örökmécses ég annak a szellemnek tiszte-letére, akinek koszorút nyujtani méltatlanok vagyunk.

Néhány lépéssel odébb Byron terét találjuk. Igen, ő is élt itt. De ha utánajárunk, hogy mi hozta ide, és mit „alkotott” itt, csodál-kozunk a ravennaiak ízlésén, hogy Dante közelében örökítették meg emlékét a lordnak, aki itt nem költőnek, hanem kalandornak mu-tatkozott.

Velence ezen az úton már csak ráadás. Hiszen Velencében ott-hon vagyok, sikátorait ismételten végigjártam, műemlékei bizalmas ismerőseim. Most már nem járom mohón fel és alá a várost, mint

valamikor, csak csendesen nézelődöm. Egyetlen műalkotásnak tekintem az egészet és engedem, hogy hasson rám köveivel, embereivel, multjával, jelenével egyaránt. Ezért szeretek megállni a San Marcón vagy a Doge-palota sarkán az oszlop mellett, melyen egy magyar arcot is kifaragott a 14. századi mester. Nem tudok betelni a Canal Grande palotasorával, ahol ugyanazokat a homlokzatokat látom, melyek az Accademia képeiről is néznek rám köcsipkés homlokzatukkal és tölcérszerűen kiszélesedő kéményeikkel. Mennyire szokatlan az nekünk, magyaroknak, hogy egy városkép ötszáz év alatt szinte semmit sem változott. Mindez természetesen nemcsak a városkép maradandóságát jelenti. A környezet a multat is állandóan a jelenbe idézi, és aki nem is nagyon jártas a város multjában, még az is sűrűnek érzi maga körül a történeti légkört. Mennyire hiányzik ez a mi városainkban, melyeknek némelyikében a multból csak a városlapítás évszáma maradt meg egyedüli emléknek.

Aztán szeretem Velence életét figyelni olyan mozzanatokban is, amelyekkel nem sokat törődik a Baedeker. Átmegek a Rialto hídján az Erberia, a zöldségpiac felé és elnézem azokat a csendéleteket, amelyeket a zöldségárusok raknak össze nálunk részben ismeretlen portékájukból. A zöldségmozaik mindig tömött, érintetlen. Vajjon mikor vásárolnak belőle? A szomszédságban virágárusok asztalai állnak. Kompozícióik kész témák lehetnének színesfényképezés számára.

De talán még ezeknél is jobban vonz a Pescheria, a halpiac szép, oszlopos, levegős csarnoka. A karcsú angolnák, az orsóalakú vagy lapos korongformájú haltestek az Adria titkairól beszélnek nekem. Némelyik hálnak az „arca“ előkelő, a másiké otromba, parasztos, némelyik mintha komoly lenne, a másik groteszk kifejezéssel fekszik a portékáját kiáltó halász asztalán a jégdarabok között. A virágok és a zöldségfélék a kofák kocsján is élnek. De itt a halpiacon nincsen élet, kiterítve fekszenek a szép halpéldányok s föl és alá hullámszik előttük a tömeg. Sokat csak a kíváncsiság hoz ide, ebbe a furcsa tetemnézőbe.

Szeretek benézegetni a kis boltokba is, ahol a mennyezetről fehérre meszelt sonkák és hatalmas mortadellák függnek, a pulton pedig óriás sajtok állnak megszegve. Zsírosan csillog a Bel Paese, a penész márványos ereket rajzol a gorgonzola testébe, az ementháli kérgének különös díszítést adnak a sűrűn ismétlődő „Vera Svizzera“ szavai. A befűrészelt kemény páрмаi sajtot pedig csak kettétörök és a törés helye sziklát utánoz. A polcokon finom borok sorakoznak fonatos lagenákban, s a helyiséget olyan szag tölti be, amely époly olasz különlegesség, mint a gondola, vagy a Merceria emléktárgyai.

De megtalálom a magam útjait a városon kívül is. Fölkeresem a várostól északra az első telepeket, melyek először adtak menedéket az Attila hunjai elől menekülő „velencéseknek“, és dél felé Chioggiát látogatom meg, mely valamikor versenytársa is volt Velencének.

Az északnak induló kis hajócska állomása felé menet Colleoni szobra előtt visz el az útam. Valahányszor találkozom a szúrósszemű

zsoldosvezér tekintetével, mindig eszembe jut a mi Zrínyink fiatalkori kalandos terve, hogy Velence szolgálatába szegődik zsoldos hadával. Ha ezt megteszi, akkor talán neki is állna valahol szobra Velencében, s nevét az egész világon ismernék, mint a jelentéktelen Colleoniét, kinek az volt a szerencséje, hogy Verrocchio mintázta meg, de mi szegényebbek lennénk egy Zrínyivel s mindazzal, ami ebben a névben sűrítve van.

A kis hajó először S. Michele szigetét érinti. Ez Velence temetője. Magas kőfal mögül egy-két mauzóleum kupolája látszik meg fekete ciprusok, melyek mint intő felkiáltójelek merednek a kék égre. Valóságos Holtak szigete. A látvány mindenképen Böcklin képére emlékeztet. Elhajózunk Murano dómja mellett is. Valamikor sokáig elnézegettem apszisának háromszögletű színes köveit, melyeknek jelentőségéről Ruskin híres könyvében íveken át értekezik. Buranóban átszállunk egy kisebb hajóra. Az állomáson csipkét kínálnak. Nézegetem a szép darabokat, de azt hiszem, a mi csipkeverőink is fölveszik a versenyt a buranói műhelyekkel.

Murano is és Burano is kicsit Velencére emlékeztetnek, de kánálisaik csendesebbek, palotáik egyszerűbbek: *città morta* mind a kettő. De még inkább az Torcello. Torcellóból a házak sem maradtak meg, csak az ősi dóm áll ott egyedül a hajdani piazzán 1300 év óta. Melléje később még egy szép kerek templom is került olyan oszlopokkal, amilyeneket a Fondaco dei Turchi homlokzatán láthatunk a Ponte di Rialto mellett.

Tehát ez a magasmennyezetes bazilika lett volna a későbbi velencei polgárság első alkotása itt a szigeteken. Sietve építették az idemenekült lakosok új honalapításuk szimbolumát. Ruskin legalább a sietés-nyomait is felfedezni véli az épületen. Az bizonyos, hogy a templom kövei valamikor más templomok darabjai voltak.

Engem két dolog fogott meg ebben az egyszerű templomban. A bejárat falát borító nagy mozaik és a szentély trónszéke. A mozaik az utolsó ítéletet ábrázolja több jelenetben, és olyan erőteljes vonásokkal rajzolja az alakokat, mintha mestere a tusrajzolásról tért volna át a mozaikrakásra.

Az egyszerű trónszéket Attila trónjának ismeri a hagyomány, Attila talán sohasem ült ebben a „trónusban“, de megértjük, ha nevével épen a lagunák ez elhagyott szigetén találkozunk. Nekem meg egyenesen tetszett, hogy ezen a csendes helyen is „magyar“ vonatkozásra bukkantam.

Az első települést elhagyták a polgárok s a mai Velence tornyai nem is látszanak ide, de bizonyára azzal az érzéssel járhat itt a mai Velence lakója, mint mi Vereckén, Munkácson, ahol ugyan nem építettek templomot pogány őseink, de mégis „fecerunt magnum áldomás“, Te Deumot mondták a maguk módján.

A Velencét látogató tömeg ha kirándulni akar, inkább a lidói utat választja, mint a chioggiait. Pedig ott csak azt kapja, amit bárhol megtalálhat a nagy tengeri fürdőkön. De neki a megszokott kell itt is, amint pl. szívesen keresi fel Velencében is a „magyar“ konyhát. Rosszat eszik, éhes marad, sokat fizet s a mellett arról az élményről is lemarad, amit az olaszos ebéd jelent az idegennek.

De most Chioggiába tartunk, amely szintén különlegesség. Útunk a S. Giorgio mellett visz el. Ez a minden oldalról szép épületcsoport feltűnik minden idegennek. Meg is nézik, le is fényképezik, vagy levelezőlapon viszik magukkal. Nekünk azért kedves, mert ebben az egykori bencésapátságban nevelkedett a mi Szent Gellértünk, s mikor hozzánk került, már apátja is volt a szigeti kolostornak.

Iszapos földnyelv mellett haladva érünk Chioggiába, mely most csak halászváros, de a történelem folyamán Velencének hol vetélytársa, hol fegyveres szövetségese vagy alattvalója. A versenyben lemaradt. Sohasem lett belőle az Adria királynője. De jókedvű halásznépe nem siratja a multat, csak mi járunk melankóliával a megfeketedett házak hűvös árkádjai alatt. Pedig dal hangzik az utcán és szín is akad bőven, nem sokféle, de az az egy sok változatban: a halászbárkák narancsszínű vitorlái, melyek lomhán és tetszetős redőkben függnek az árbocokról. A hajókon adás-vétel folyik. A halászok fején imitt-amott fekete vagy piros frigiai sapka, pontosan az, amelyet a háromkirályok is viselnek a ravennai mozaikon.

Betérünk egy osteriába. Nagyobb, mint a velenceiek, de csak egyedül vagyunk a boltíves teremben, a helybeli társaság, halászlók és matrózok, kint ülnek a „terraszon“ asztalok mellett és hordók körül. Talán szokatlan vendégek vagyunk ebben a helyiségben, hogy a gazda nemcsak megtörli az asztalunkat, hanem piroskockás terítőt is hoz. Megnézzük, mit kaphatunk. A tengeri gezemicéből, melyben egyik másik tengeri csoda még mozog, nem kérünk, de tányérunkat jól megrakjuk *ringlivel*, hiszen csak negyed annyiba kerül, mint otthon. Aztán a pince legjobb borait kérjük. Pompás olasz és dalmát borok kerülnek elénk, *seccok* és *dolcek*. De micsoda borok ebben a kurtakocsmában! Mintha a Hegyalja valamelyik pincéjében ülnénk. Helyén is való a Hegyaljára gondolni, hiszen holnap már hazafelé megyünk s ez most a búcsúzás Itáliától. A hazagondolásban még Parini verse is segít bennünket, az a néhány sora, mely szemlét tart a világ legjobb borai felett:

... licor lieti di Francesi colli,
O d'Ispani o di Toschi, o l'Ongarese
Bottiglia, a cui di verde edera Bacco
Concedette corona, e disse: siedì
De le mense reina.

Mi persze úgy gondoljuk, hogy főleg a magyar borra állnak Parini szavai: ki is tagadná azt, hogy a tokaji a borok királya!

A kikötőből még egyszer visszanezünk a piros vitorlák városára. Hajónk távolodik s ép egy bárka vonul el előttünk. Árbocaira nagy háló van kitergetve és mi most ezen a fátyolon látjuk még utoljára a várost, a tornyokat, Velencét, mindazt, amit ezen a szép tengerparton átéltünk. De ebbe a képbe már a hazai halmok és ismerős tájak szelid vonalai olvadnak bele.

Mikor elhagyjuk Velencét, nem sokat beszélgetünk. Emlékeinkkel foglalkozunk vagy hazagondolunk. Egy folyó gátjaihoz közeledünk. Lassít a vonat. Fűzesek kísérik a partot mint otthon. A Piave.

„Il sacro fiume della patria“ — olvassuk a híd bejáratánál. Valóban szent folyó, nekünk is az, nemcsak az olaszoknak. Virág nincs nálunk, hogy a folyóba ejtsük, de a magyar hősökre gondolunk. Azokra is, akik itt harcoltak, de az eljövendőkre is. Hiszen 1937-et írunk s az idő ismét érik hősi tettekre. Úgy sejtjük, ismét Zrínyi ideje következik, amikor újra a katona lesz a „főember“ és a „páncélderek“ a legdivatosabb viselet.

MEGYER JÓZSEF

Dalmáciai magyar emlékek

AZ EGYKORON oly nagy és oly dicső Magyarország multbavesztett fényét, letűnt régi dicsőségét a hajdani magyar tenger-mellék, Dalmácia birtoklása is nagyban növelte és fényesebbé tette. A magyar szentkoronának ez országát a történelmi mult ezer szála, tételes törvény, földrajzi fekvés és az érdekek közössége csatolta hajdan hozzánk.

A történelmi mult tanúsága szerint nagy, nemzeti királyaink tudatosan törekedtek a tenger uralmára. Szent László és Könyves Kálmán, II. István, II. Géza, III. Béla, Róbert Károly és Nagy Lajos, mindannyian igyekeztek Dalmáciában a magyar fennhatóság, a magyar uralom megszerzésére, majd később annak megszilárdítására. Dalmácia jórésze felett a magyar uralom, a magyar fennhatóság négyszáz évnél tovább, a XI. század végétől a XVI. század végéig tartott. Nagy Lajos uralkodása alatt, midőn hazánk határait három tenger mosta, az adriai tengerpart keleti része a Quarnerotól le egészen az albániai Durazzoig Magyarország uralma alá tartozott.

Egészen érthető és természetes tehát, hogy a dalmát partokon és a Dalmáciát koszorúként szegélyező szigetvilágban lépten-nyomon, majd minden nevezetesebb helységben, városban, vagy szigeten magyar vonatkozásokra, magyar emlékekre akadunk.

Dalmácia fővárosának ZÁRÁ-nak egyik legkiválóbb és magyar vonatkozásban legérdekesebb emléke a Santa Maria templom és a vele kapcsolatos szentbenedekrendi apácakolostor. A templomot III. Krešimir Péter dalmát király nővére Cicca, a későbbi apátnő építtette 1066-ban, egy 906. évben már előbb épült kisebb templom helyébe. Ennek a templomnak román stílusban épült szép, magas tornyát Könyves Kálmán királyunk, mint Dalmáciának is királya építtette 1105-ben, Zárába való bevonulásának emlékére. Ez eseményt a tornyon, a zárda felőli oldalon a következő felirat örökíti meg:

Anno Incar. Dni Nri IHV. Xri. Mil. CV.

Post victoriam et pacis praemia

Iaderae introitus a Deo concessa

Proprio sumptu hanc turrim

Sctae Mariae Ungariae, Dalmatiae

Croatiae construi et erigi

Iussit rex Colomannus.

(A mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 1105-ik esztendejében az Istentől engedett győzelem és a béke áldásai után Zarába bevonulván, ezt a tornyot a bold. Szűz Máriának (tiszteletére) saját költségén építtetni és emel-tetni rendelte: Kálmán, Magyar-Dalmát és Horvátország királya.)

A toronyban négy románstilű, de byzanci hatást is mutató oszlop látható, melyeket szótagolva CO-LO-MAN-NUS felirat, vagyis Kálmán királyunk neve díszít.

A zárdában egy másik felirat tanúsága szerint Kálmán királyunk a zárdát adományokkal és kiváltságokkal gyarapította.

A templom jobb hajójának falában egy vasráccsal ellátott ablak alatti restaurációs feliraton szintén olvasható Kálmán király neve.

*Coenobium adstruxit, auctunque muneribus
Et privilegiis a Rege Colomanno sanctissime rexit
Succedenteque sibi filia Vekenega
Usque ad annum M. CXI.*

(A zárdát építette és azt, miután Kálmán király adományokkal és kiváltságokkal gyarapította igen szentül kormányozta (az alapító Cilcca) leánya Vekenega, ki őt követte a 1111.-ik esztendőig.)

A zárai Santa Maria templom nevezetes síremlékeiről is. A főoltár sekrestyefelőli oldalán van a templomot felszentelő András püspök síremléke. Bianchi, zárai olasz történetíró igen érdekes állítása szerint ezen síremlék közelében található Kálmán királynak rézládába helyezett tetemei, egy kőkoporsó belsejében, melyet 1117-ben hoztak át Zaravecchiából, ahol meghalt: „E li pure vicine trovansi in the spoglie di Colomanno in una cassa di rame collocata entro un arca di pietra, trasferita nel 1117. da Zaravecchia, ove mori.“ (Bianchi: *Zara Christiana* I. 321. l.)

Bianchi nem névezi meg forrását, honnan állítását meríti. Vele szemben összes hazai krónikáink, a Képes, a Dubnici, a Pozsonyi, a Zágrábi, a Váradi-Krónika szerint Kálmán királyunkat Fehérvárt temették el.

A záraiak ragaszkodását Kálmán király és fia István iránt, mutatja az a dicsőítő ének, melyet templomaikban karácsony és húsvét ünnepén énekeltek:

Exaudi Christe! Christus vincit. Christus regnat. Christus imperat. Paschali, summo Pontifici et miversali Papae salus et vita perpetua. Colomanno, Ungariae, Dalmatiae et Croatiae almifico regi vita et victoria.“ Stephano clarissimo regi nostro vita et victoria.

(Hallgass meg Krisztus! Krisztus győz. Krisztus kormányoz. Krisztus uralkodik. Paszkálisz főpapnak és egyetemes pápának üdv és örök élet. Kálmánnak, Magyar, Dalmát és Horvátország nagydicő királyának élet és győzelem. Istvánnak, igen jeles királyunknak élet és győzelem.)

Kálmán és István a formulában valószínűleg azért fordulnak elő egyszerre, mert életében Kálmánt, halála után pedig Istvánt említették.

A zárai Santa Maria kolostorba vonult vissza egy időre Nagy Lajos özvegye, Erzsébet királyné 1383-ban. A novigrádi gyilkosság után, melynek Erzsébet királyné áldozata lett, 1387. február hóban

holttetemét a záraiak drágán megváltották a gyilkosoktól és a zárai San Grisogono templomban temették el.

A zárai San Simeone templom nevezetes magyar vonatkozású emléke Nagy Lajos nejének, Erzsébet királynénak ajándéka: szent Simeon próféta ezüstkoporsója. Ennek domborművű képein Magyarország és Dalmácia történetének érdekes, közös vonatkozásait láthatjuk. A hagyomány szerint ezen koporsóban nyugszik szent Simeon teteme, aki a kisdéd Jézust, a templomban történt bemutatásakor karjaiban tartotta — Szent Lukács evangéliuma szerint.

A domború képek közül figyelemreméltó az a kép, mely Nagy Lajosnak Zarába való bevonulását ábrázolja, midőn a királyt kikötések a város rektorai, az érsek és a papság hódolattal fogadják. Pór Antal szerint a kép Nagy Lajos első zárai látogatását ábrázolja, mely 1357. szept. 17.-én történt.

Egy másik magyar vonatkozású domborművű képen Erzsébet királyné Szent Simeonnak koporsót ajánl fel.

Ismét egy harmadik magyar vonatkozású képen Szent Simeon megjelenik a haldokló Kotromanovics István boszniai bánnak, Nagy Lajos apósának ágyánál.

Az ezüstkoporsó hátulsó oldalán lévő feliratból, melyet négy sarkán Magyarország és az Anjouk címeres pajzsa díszít, kitűnik, hogy a királyné a koporsót fogadalomból készítette. Ime a felirat:

*Simeon hic iustus, Jesum, de virgine natum,
Ulnis qui tenuit, hac arca pace quiescit;
Hungariae regina potens, illustris et alta
Elisabeth iunior, quam voto contulit almo
Anno Milleno treceno octuageno.*

(Simeon, az igazságos, ki a Szűztől született Jézust karjain tartá, nyugszik békén e koporsóban, melyet Magyarország hatalmas, felséges és magas királynéja Ifjabb Erzsébet kegyes fogadalomból készíttetett Ezerháromszáonyolcvanban.)

A koporsó eredetéről legenda is keletkezett, melyet két magyar vonatkozású kép örökít meg a templom szentélyében. A jobb oldali képen Nagy Lajos neje, Erzsébet királyné szent Simeon koporsójától távozóban a szent egyik ujját ereklve gyanánt el akarta vinni és keblébe rejtette, de a koporsótól nem tudott eltávozni, mert lábai a földhöz tapadtak. A másik képen Erzsébet királyné visszaadja a szentnek ujját, mit a püspök annak kezéhez illeszt. A legenda történeti magva az lehet, hogy a királyné szent Simeon testét, vagy annak egy részét hazánkba akarta hozatni.

A San Simeone templom magyar-vonatkozású emlékei között van egy pompás kivitelű kehely is. Ez Nagy Lajos ajándéka és az egyesített Anjou-magyar címer díszíti.

Zárától délre a Pasma szigettel szemben, a tengerparton a régi Tengerfehérvár, Alba-Maris, mai nevén olaszosan ZARAVECCHIA, horvátul Biograd. A régi Tengerfehérvár nagy szerepet játszott a magyar királyok és a velencei köztársaság harcaiban. A velenceiek 1125—28-ban kirabolták és lerombolták. Ma már csak az egykori hatalmas várfalak romjai és csonkjai beszélnek arról, hogy a haj-

dani nagy város egy alkalommal magyar vonatkozásban nevezetes eseményt látott. 1097 május havában Zaravecchiában szállott part-ra Kálmán királyunk menyasszonya, a normann Buzilla, Calabria és Szicilia urának, I. Roger grófnak leánya. Tengerfehérvárott, a mai Zaravecchiában Kálmán király megbízásából Vincurius gróf várta háromezer fegyveressel a királyné gályáját. Itt koronázták meg 1102. évben Kálmánt Horvát és Dalmátország királyává.

Az ókori Tedanius, mai néven Zrmanja folyó, mely a Velebit és a Dinári Alpok határvidékén ered, torkolatával szemben fekszik a magyar-dalmát történelmi vonatkozásban oly szomorú emlékü NOVIGRÁD városa. A meggyilkolt Kis Károly párthívei itt tartották fogságban Nagy Lajos özvegyét, Erzsébet királynét és ennek leányát Mária királynét, kik közül Palisnai János várnai perjel 1387-ben Erzsébetet leánya szemeláttára megfojtatta és holttestét a vár faláról ledobatta. A novigrádi templomban nagybecsű kincsként őrzik azt a díszes miseruhát, melyet Erzsébet és Mária királynék fogságuk alatt hímeztek.

A Zrmanja folyó balpartján a Velebit szikla falának egyenes vonalát kapuszerű nyílás szakítja meg. A nép hite szerint ezen a nyíláson át hurcolták Erzsébet és Mária királynőket fogságba Novi-grádba. A nyílást olaszul ma is „la porta della regina“-nak, horvátul „kraljičina vrata“-nak, királyné kapujának nevezik.

SEBENICO városában is megvannak a magyar uralomnak az idők vasfogával dacoló maradványai: a városfalak, melyek a száraz-föld felé övezik körül a várost. Idővel dacoló szilárdságukkal tanúi Kálmán királyunk nagy hatalmi törekvéseinek, ki 1105-ben járt Sebenicoban. Sebenico városi rangját III. István magyar királytól kapta 1167-ben.

TRAU városa egy darab érintetlen középkort zár magába. Ez a város leghivebb és legkedveltebb városa volt a magyar királyoknak és hajdan fontos szerepet töltött be a magyar történelemben. Ide húzódott Clissából családjával és kíséretével IV. Béla, akit a dalmaták hódolattal fogadtak, és hősi elszántsággal tartottak ki mellette. IV. Béla hálából a dalmatáknak adta ajándékkul koronázási palástját, melynek keretbe foglalt kámzsája a dalmáciai magyar múlt egyik érdekes trauai emléke. A kámzsa hímzése a lovon ülő szent Márton püspököt ábrázolja, mint köpenyének egyik darabját lehátja és azt egy szegénynek ajándékozza.

Kiválóan érdekes magyar vonatkozású emlék Trauban a székesegyház, mely Dalmácia legszebb románstíliú temploma. Ez a székesegyház a XIII. században épült, sok közös vonást mutat fel hazánkban a jáki templommal. A székesegyházat Treguanus trauai püspök építtette, aki a XII. század végén származott át Magyarországból Dalmáciába.

A székesegyház főoltára alatt állott az Árpádokkal rokon Vilmos sírfelirata, illetve sírja is. Ez a Vilmos Thebae urának St. omeri Miklósnak és Margitnak, III. Béla leányának a fia volt, később IV. Bélát segítette a tatárok ellen és eljegyezte IV. Béla leányát Margitot. Mindketten az 1242. évben hunytak el Dalmáciában.

Sírfelirata a következő volt:

*Iacet sub hoc lapide Nobilis Gulielmus
Iacet heros inclitus, operit quem tellus
Nepos Belae tertii regis ungarorum
Margaritae genitus, Dominæ Graecorum
Quartum Belum prosequens eius consobrinum
Ad mare pervenerat usque Dalmatinum.*

(Lucius: *Memorie di Trau.* 43.)

(E sírkő alatt nyugszik nemes Vilmos. Nyugszik a derék hős, kit a föld takar. III. Bélának, a magyarok királyának unokája Mangitnak, a görögök úrnőjének szülötte, IV. Bélát az ő unokabátyját kísérvén, végre a dalmát tengerig jutott).

Spalatonban a hajdani magyar uralomnak régi, diszes emléke a székesegyháznak csodás szépségű harangtornya, melyet a közeli római település, Salona romjaiból építettek. II. Károly, nápolyi és szicíliai király neje, magyarországi Mária kezdette meg építtetését. Munkáját később Róbert Károly neje Erzsébet folytatta.

A spalatoí dóm főkapuja felett temették el egyszerű, szürke mészkőből készült koporsóban IV. Béla két leányát: Katalint és Margitot, kik mindketten 1242-ben Clissában haltak meg.

Sírfülkéjüket kőlap borította, melynek felirata a következő volt:

*Catharina inclita et fulgens Margarita
In hoc arcto tumulo iacent absque vita
Belae IIII. filiae Regis Hungarorum
Et Mariae Lascaris Reginae Graecorum
Ab impiis Tartaris fuerunt fugatae
Mortuae in Clissio huc Spaletum trauslatae.*

(A kiváló Katalin és ékes Mangit e szűk sírban élettelenül fekszenek. Negyedik Béla leányai magyarok királyának, és Lascaris Máriának, görögök királynéjának. Az istentelen tatároktól megfutamítva elhúnytak Clissában, innen Spalatóba lettek átszállítva.)

Magának a kőkoporsónak pedig, melyben a királyleányok hawaii nyugodtak, ez volt a felirata:

*†. Haec est se (p) oltura filiarum domi (ni) Belle regis Ungariae
MCCXLII. die XIII. Martii huc fugiens (a fa) cie Tartarorum.*

(Ez koporsója Béla Magyarország ura, királya leányainak, ki 1242 március 13.-án idemenekült a tatárok elől).

RAGUZÁ-ban is megtalálhatjuk az egykor dicső magyar múlt emlékeit.

Első apostoli szent királyunknak, Szent Istvánnak épen maradt jobbkezét a raguzai szentdomonkosrendi szerzetesek óvták meg a pusztulástól. A szentjobbót IV. Béla vitte magával Dalmáciába a tártárjárás idején; az ott is maradt mindaddig, míg Mária Terézia királynő Budára nem hozatta.

Ugyancsak Raguzában, a ferencrendiek templomában őrzik szent László királyunk karerekljetartóját. (Fraknoi Vilmos, Archeologiai Értesítő 1898. 193—195. ll.) Ez egy kb. 30 cm. hosszú ezüst kar, melynek alsó végét 6 cm. széles lemez zárja be. Felirata:

„MANUS SANCTI VLADISLAVI REGIS UNGARORUM.“

A harmadik és negyedik szó között üvegfedélen át látható az ezüst ereklyetartóban elhelyezett karereklyé.

A raguzai székesegyház kincsei között van egy nagy, aranyozott ezüsttálca, kupával. Ezt az ötvösművészeti remeket Maffei Timoteo raguzai érsek készíttette Mátyás királyunk számára, aki azonban még az ajándék elküldése előtt meghalt.

A raguzai rektorok palotáján, mely a csúcsíves és renaissance építészeti stílusok egyik legremekebb alkotása, a tornácon, egy márványtáblán Zsigmond magyar király neve olvasható.

A város főterén az úgynevezett Roland oszlop hirdeti az egykoron egész a tengerig terjedő magyar dicsőséget.

A történeti kútfők nem egyeznek meg pontosan az oszlop felállításának idejére nézve. Egyesek szerint 1418, mások szerint 1423. május havában állították fel. Mindkét évszám abba az időpontba esik, mikor Ragusa magyar fennhatóság alatt állott. Az oszlop talapzatának egyik kövén, melyet a város múzeumában őriznek ezek olvashatók:

MCCCC . . . III. de Maggio, fatto nel tempo di Papa Martino, nel tempo del Signor nostro Sigismondo Imperator Romanorum et semper augustus et Re d'Ongaria e Dalmatia e Croatia et cetera. Fo messa questa pietra e stendardo qui in honor di Dio e di Santo Blasio nostro gonfalon. Li officiali.

(14 . . . május havának 3-ik napján, V. Márton pápa és a mi Urunk, Zsigmond, római császár és Magyarország, Dalmácia és Horvátország királyának uralkodása idejében emeltetett ezen kő és zászló Isten és szent Balázs védőszentünk tiszteletére. A hivatalnokok.)

Nemcsak a raguzai Roland oszlop, hanem a többi, szinte elszámálhatatlanul sok egyéb dalmáciai magyar emlék is, ott lenn a kék Adrián és annak partján, a századok viháraival dacolva rendületlenül hirdeti a dicső magyar mult emlékét.

BERKES LÁSZLÓ

Magyar úttörők a Dolomitokban

AZ AKROBATIKUS ALPINIZMUS 1860 körül született. 1860 előtt csak ismeretlen nevű vadászokról tudunk, kik 1854-ben a Cadore-i Dolomitok Peralba hegyét mászták meg. 1857-ben az angol John Ball először mászta meg az Ampezzo vidéki Pelmo hegyet, tisztán turistáskodásból. Az igazi és rendszeres hegymászások megszakítások nélküli sorát azonban a német Paul Grohmann nyitja meg, ki 1863 augusztus 9.-én a hegyi-lakó Francesco Lacedellivel mászott fel a Cortina fölötti „Tofana di Mezzo“ hegyre. Ettől fogva a különböző nemzetek egymás között versengve folytatják a híres hegymászások szakadatlan sorát. Mesterek és mestereiket túlszárnyaló tanítványok tökéletesítik az alpinizmus technikáját és a hegymászás varázsa a Dolomitok köré vonzza az egész világ lelkes hegymászóit. Jellemző erre az egyik leghíresebb vezető, Agostino Verzi tulajdonát képező emlékkönyvecske. Az egyik lapon a piemonti Guido Reynek, az alpinizmus híres mesterének nevével találkoztunk, aki egyéb munkái közt az „Akrobatikus alpinizmus“ című könyvet is megírta, mely az erről a tárgyról szóló könyvek legszebbjeinek egyike. Mellette látjuk a „Cuore“ (Szív) halhatatlan szerzője fiának, Ugo de Amicis-nak nevét. A következő lapon Magyarországot Eötvös Rolanda és Ilona nevei képviselik, s mindjárt ezek alatt Albert belga király aláírása látható. Tovább forgatva a lapokat, Philimore, Witzenmann, Jankovics és sok más híres hegymászó és alpinista írónak nevével találkozunk.

Nem rekordfutás volt ez, kronométerrel a kézben, amit hatalmas tömegek biztatása és tapsa kísér, hanem a csöndes és éppen ezért nemes verseny valami különös fajtája, melynek indító rugói a bátorság, az önmegtartózkodás, a világos értelem, akaraterő, férfias és kitartó jellem voltak. Ebben a versengésben méltóképp képviselték Magyarországot báró Eötvös Lóránd, valamint Rolanda és Ilona nevű lányai.

Mielőtt alpinista vállalkozásairól beszélnénk, szükséges előrebocsájtani, hogy a Dolomitok hatalmas, hozzáférhetetlen és ellenségesnek látszó sziklatömbjein az éles szem közelebről már fedez fel kicsi, lépcsőszerű kiszögéléseket, átjárókat, repedéseket, s ezek a

hegy — mondhatnók — sebezhető pontjai, amerre a gyakorlott és bátor ember utat törhet magának. A kapaszkodásra alkalmas pontok megjelölésére a szaknyelvben egész sor kifejezés alakult ki. Példaképpen a „cengia“-t, azaz „övet“ említem: így neveznek olaszul egy lépcső- vagy párkány-szerű kiszögellést, ami sokszor tényérnél nem szélesebb, de átjárónak fel lehet használni újabb kapaszkodási hely keresésénél. Fontos, hogy a láb biztosan támaszkodjék a sziklán, ezért itt posztóból készült spárga-talpú cipőket, olaszul „pedule“-ket használnak. Abban az időben, amikor Eötvös bárót is ott találjuk az úttörők sorában, még vasszőges cipőket használtak, s ezért a hegymászás sokkal nehezebb és veszélyesebb volt.

Báró Eötvös első útját, legalábbis amit az alpinizmus évkönyvei is följegyeztek, 1877 július 21.-én tette meg. Ekkor a Val Fiscalinában levő, a Dolomitok egyik legtekintélyesebb (3094 méter magas) csúcsát mászta meg Innerkoffler Mihály és József vezetők kíséretében. Ez a hatalmas és büszke csúcs uralja az összes többi csúcsot. Úgy is hívják „Croda dei Toni“ azaz „a mennydörgések sziklája. Eötvös két vezetője már két évvel előbb feljutott oda, de a vállalkozást azóta nem kísérelték meg újra. A jégborította, ijesztő, igen meredek, néhol ötvenöt fokos, s még az alágördülő kövek miatt is veszélyes szakadékközben kapaszkodtak felfelé és a szétágazáson túljutva, elértek a csúcsot. A kapaszkodás erre annyira veszélyes, hogy később elkerülték a szakadékközön keresztül vezető „utat“ s más kapaszkodót kerestek.

Ugyanabban az évben vezetőjével, Innerkoffler Mihállyal, Eötvös megmászta a Cima Cadini-t, ami a San Lucano-i Cadini-k között a legmagasabb (2839 méter) s így ő volt az első nem bennszülött, aki ide följutott. Az út először igen meredek és fáradságos szakadékközben vezet fölfelé, majd állandóan sziklás területen éri el a csúcsot. Ez a csoport legmagasabb csúcsa, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik.

Két évvel később, 1879-ben, Eötvös báró Innerkoffler vezetővel másodikként mászta meg a Val Fiscalinában levő Cima Undicit. Ez az első világháborúban vált nevezetessé, amikor az olasz hegyivadászok ott igen merész utat készítettek, amely a hegy északi lejtőjén vonul végig kétezeröttszáz—kétezerhatszáz méteres magasságban. Ugyancsak 1879-ben, július 26.-án mászott fel Eötvös báró Innerkoffler Mihály vezetővel elsőnek a Val Fiscalinában a Cima Uno ormára (2699 m.)

Legszébb győzelmét Eötvös báró azonban 1884 július tizenkilencedikén aratta, amikor elsőnek mászta meg Innerkoffler József vezetővel a 2709 m. magas Cortina-i Croda da Lago csúcsot. Abban az időben ezt csodával határos vállalkozásnak tartották.

Hatalmas, igen meredek, ha nem is egészen függőleges falu bástya, széles, csupasz sziklásávokkal, melyeket a párkányok fehéres szalagjai szakítanak meg, a tetején két légies, rideg, mondhatnám dacos hangnyelv: ez a Croda da Lago. Nevét a lábánál elterülő kistótól kapta.

Ha látcsóval vizsgáljuk a csupasz sziklásávokat, egymás tetejébe rakott szikláfalakat látunk, mint ahogy a várat építik föl ter-

méskő-tömbökből. Ha a párkányok szélesebbek volnának, Dante Purgatoriumának lépcsőzeteire gondolnánk, ám a sziklafalak általában szorosán emelkednek egyik a másik felett. A párkányok talán vannak olyan szélesek, hogy egész talpunkkal rátámaszkodhatunk s így vizsgálódhatunk, hogy hol van valami kiszögellés a további kapaszkodáshoz. De csak alig egy-kétszer találunk valami kis, laposabb területet, ahol megpihenhetünk. A hegy tetején pedig a két torony olyan merészen szökik az ég felé, hogy már látcsövön keresztül nézve is szinte szédülés fogja el az embert. Érthető tehát, hogy századokon keresztül azt hitték, hogy a várat bevenni nem lehet, hogy a csúcsot emberi láb sohasem fogja érinteni. 1884 július 19.-én Eötvös Lóránd báró és Innerkoffler József merészen nekivágtak az örült vállalkozásnak; megtörték a varázst és megmutatták az utat. És azóta sok más hegymászó követte a példát s jutott föl a csúcsra. Eötvös ügyessége abban mutatkozott meg, hogy rögtön átlátta, hol az ellenség sebezhető pontja. Ő tudni illik oldalba támadott. Elindulva a tótól, ahelyett, hogy egyenes irányban szállt volna szembe a hegygyel s küzködött volna a szakadékközök megbízhatatlan szikláival, módot talált arra, hogy könnyű terepen jusson föl oda. Mesteri oldalvágás!

Maga az út a mai felfogás szerint nem nehéz; nehéz pontja azonban mégis van. Majdnem minden ilyen szikla közt vezető „út-nak“ megvan a maga híres szakasza: egy kőlap, egy előredülő szikla, valami síma szirt, valami hasadék. Ennek az Eötvös útnak „kőlapja“ van. Emlékszem, hogy ezelőtt pár évvel elterjedt Cortinában a hír, hogy az egyik vízmosás mélyén két fiatal alpinistának, egy jegyespárnak az összezúzott holttestét találták meg. Hogyan történt a szerencsétlenség? Bizonyára a kőlapról zuhantak le.

A hegytető egyik sarkán kőrakás van, mely takarja s védi az orkánok ellen azt a duplafalú ólomszelencét, amelyben a csúcs emlékkönyvét őrzik. Sok dátum és név alatt hegyével fölfelé irányuló nyilat látunk, ezzel a megjegyzéssel: „Eötvös út“. Tudni illik ezen történik a megmászás. Nem mindenki írja helyesen a nevet; egy cortinai vezető szokta mondani, hogy most már a Croda da Lago-ra kapaszkodók számára az egyetlen probléma az, hogy hogyan kell írni az Eötvös nevet.

Ez az út nem tartozik ma már a transzcendentális, hatodfokú nehézségek közé. Meg lehet tenni anélkül, hogy szöveget keltsen a sziklába verni vagy kötél-kengyelt vonni, s nem is kell az embernek hegymászó bajnoknak lennie. A szikla jó, a fogózkodók biztosak. 1884-ben azonban a hegy megmászása az alpinizmus legnagyobb vállalkozásai közé tartozott még; első úttörőjének érdeme tehát mit sem veszített nagyságából, mint ahogy Columbus dicsőségét sem homályosíthatja el az a sok gőzhajó, ami utána kelt át az óceánon.

A Croda da Lago csúcsra vezető Eötvös-utat felfedezője oly kitűnő érzékkel választotta meg, hogy az máig is megmaradt a csúcsra kapaszkodók — hogy úgy mondjam — országútjának. Ha más semmit nem is tesz, Eötvös már így is méltó helyet biztosított volna Magyarországnak az akrobatikus alpinizmus hódításainak tör-

ténetében. Am ő nemcsak, hogy folytatta munkáját, hanem kedvet ébresztett lányaiban is az alpinizmus iránt, kiknek vállalkozásait máig is a legvakmerőbbek közé sorolják.

1896-tól fogva Eötvös érdeklődése főleg a Cadini di Misurina hegycsoport felé fordul; az ő és lányai tevékenysége folytán az Eötvös név szorosán hozzá-kapcsolódik e hegycsoport legismertebb csúcsaihoz: a Cadin di Misurina, Cimo di Croda Liscia, Cadin della Neve, I Gemelli, Cima Antonio Giovanni, Campanile Antonio Giovanni, Il Gobbo és a Torre del Diavolo csúcsokhoz.

A Cadin di Misurina-t (2651 m.) Eötvös és lányai először 1896 augusztus 31.-én mászták meg, Pietro és Giovanni Siorpaes, valamint Innerkofler József vezetőikkel, s útjukra egyenesen a hasonló nevű tótól indultak el.

Ugyanebben az évben Eötvös báró két lányával és Pietro Siorpaes, valamint Innerkofler József vezetőikkel elsőnek mászta meg a Cimon di Croda Liscia sziklát (2570 m.), s amikor a társaság feljutott a hegytetőre, csak nagynehezen tudott ott ülőhelyet találni; annyira „hegyes” a csúcs.

Eötvös tudós volt alpinista kirándulásai közben is. Ad. Witzemann a Cadini di Misurina csúcsokról írt és a Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins-ben 1902-ben megjelent egyik visszaemlékezésében elmondja, hogy Eötvös két lányával, Gio. Siorpaes és Ag. Verzi vezetőikkel, 1902 augusztus 6-án a Cresta Longa csúcsot főleg azért mászta meg, hogy tisztázza Witzemannak néhány a Cadin della Neve keleti csoportjában fekvő szikla szerkezetére vonatkozó kételyét.

Mindezen törekvéseért Eötvös megérdemelte, hogy neve örök időkre hozzáfűződjék azokhoz a hegyekhez, ahol tevékenységét ki fejtette. 1902 szeptember 10.-én Ad. Witzemann és Innerkofler József felkapaszkodtak a Cima Cadini délkeleti csúcsára és ezt Eötvös csúcsnak keresztelték el (Cima Eötvös). Witzemann erről így ír: „Diesen Gipfel habe ich für würdig gehalten, den Namen Eötvös ewig in den schönen Bergen zu behalten, in welchen sein Träger seit einem Vierteljahrhundert erforschend und erschliessend tätig ist. Knüpft sich doch dieser Name an die Ersteigungsgeschichte der berühmtesten Dolomitenzinnen, des Zwölfers, Elfers der Croda da Lago, und anderer mehrerer, der Mehrzahl der Gipfel in der Gruppe der Cadinispitzen selbst.“

Az Eötvös-csúcs, 2837 méterével, a Cadini-csoport második legmagasabb csúcsa és a Cima Cadini mellett emelkedik, melytől a magason fekvő, de mély bevágás, Forcella Alta, választja el. Oda egy jégföföde, meredek szakadékköz vezet. Maga a csúcs egységes sziklatömb, oldalai mindmégannyi meredek sziklafal — ebben a csoportban a legfélelmetesebbek.

Eötvös azonban már túl korosnak és súlyosnak érezhette magát ahhoz, hogy újabb veszélyes vállalkozásokba fogjon. 1900-ban Ag. Verzi vezető könyvecskéjébe ugyanis ezt írta: „Mindáhhhoz a dicsérethez, amit Agostino azoktól kapott, akik magukat rájabízták, csak annyit akarok hozzáfűzni, hogy ötvenkét éves és kilencven ki-

lós vagyok. Agostinot tehát, nemcsak mint pehelysúlyúak és hölgyek vezetőjét illeti dicséret, hanem mint a nehézsúlyúak vezetőjét. is. 1900 július 17.-én.“

EÖTVÖS LÁNYAI az apa méltó tanítványainak bizonyultak. Közben azonban az alpinizmus előre nem sejtett fejlődésnek indult; lassankint a leghajmeresztőbbnek látszó nehézségeket is legyőzték. s a hegymászók a legvakmerőbb utakat törték maguknak a Dolomitok oldalában. Ebben a versenyben Rolanda és Ilona bárónők méltóképen vették ki részüket. Itt csak két, az alpinizmus történetében igen nevezetes vállalkozásukat akarom megemlíteni: vagyis első útjukat a Tofana di Roces-re, melyet a déli falán másztak meg 1901-ben és a Torre del Diavolo-ra vezető első útjukat, melyet légi úton értek el 1903-ban.

A Tofana di Roces déli fala — magassága és szédületes meredeksége folytán — egyike a legméltóságteljesebbeknek a Dolomitok szikláinak között. Hat óra kell ennek a hatszáz méteres útnak a megtételére, mely állandóan igen merészen, szinte a levegőben lógó sziklákon vezet fölfelé. Az Eötvös út eleinte széles szakadékközben, majd egész függőleges, sőt előredülő sziklákon halad a nagy szikla-amfiteátrumig, ahol aztán balra kanyarodik. Nem követhetem lépésről lépésre azt az utat, amit Antonio Berti turisztikai kalauzában részletesen leír, csak annyit akarok megjegyezni, hogy az út egyik legnehezebb pontján, a híres keresztelésnél, a hegymászonak egy függőleges sziklafalon kell előre jutnia, alatta hatszáz méteres mélység, kezeivel apró kiugrásokba kapaszkodik, lábai keskeny párkányra támaszkodnak s biztonságáról — amennyire lehet — a vezető gondoskodik, aki guggolva éppen hogy meg tud húzódni három egymás után következő kis mélyedésben. Avatatlanok számára szinte ironikusan hangzik az idevonatkozó szakszerű leírás: „balra egy kis kiszögellés jelzi a nagyszerű keresztelés kezdetét, mely egy hatszáz méteres sziklafal fölött vezet.“

Evvel az igen merész vállalkozásukkal Rolanda és Ilona bárónők felírták az Eötvös nevet a Dolomitok azon hegycsoportjára, mely az apa legszebb teljesítményét őrző csúcstól, a Croda da Lago-tól. északra zárja le a Cortina-i medencét.

A Torre del Diavolot először 1903-ban mászták meg: ez merészen fölszökő csúcs, melynek már a neve sem valami biztató, mert azt jelenti: Az ördög tornya. Az előző évben a bárónők, vezetőjük kíséretében, elsőként kapaszkodtak föl az e mellett levő sziklacsúcsra, amit furcsa alakja miatt „il Gobbo“ azaz a „Púpos“-nak hívnak. De az ördögtoronyra, mely ettől csak tizennyolc méternyire van, senkinek sem sikerült még följutnia és, noha a leghíresebb vezetők s a legelszántabb alpinisták végig tanulmányozták minden oldalát, egyenes úton lehetetlennek látszott oda följutni. Miután tehát a csúcs közvetlen megmászása lehetetlennek látszott, az Eötvös bárónőkből, Dimai, Verzi és Siorpaes vezetők közül álló társaság elhatározta, hogy a levegőn keresztül, vagy ahogy mondani szokás, légi úton igyekszik azt elérni. Vittorio Varale „Hegymászók“ című könyvében így írja le ezt az utat: „A Gobbo, azaz a „Púpos“ tete-

jére jutva, mely az Ördögtoronynál alacsonyabb s attól valamivel több mint tizenöt méternyi távolságra van, két napon keresztül avval kísérleteztek, hogy áthajítsanak az Ördögtoronyra egy vékony kötelet, melynek egyik végén ólomgolyó volt s melynek a csúcs másik oldalán az Ördögtorony lábához kellett lecsúsznia, ahol aztán az ott várakozó vezető egy sziklatömbhöz erősítette. Miután a kísérletet siker koronázta, az első kötelet egy vastagabbal helyettesítették s azt kifeszítették a Púpos és az Ördögtorony között. Az acélizmú s közmondásos bátorságáról híres Dimai számára aztán már semmi sem volt átjutni a túloldalra; társai pedig követték őt. Így sikerült lábbal érinteniök a szűz csúcst.

És ez marad tíz éven keresztül a csúcs elérésére az egyetlen út. Tíz évvel később Dülfer és von Bermuth-nak sikerült oda sziklán följutniok, mégpedig a közben már szintén megmászott közeli Torre Leo-ról, az igen nehéz terpesz-mászás segítségével.

HA SZIGORÚAN VESSZÜK, a Dülfer-út születése is részben magyar érdem: Dülfer tudni illik ezt az utat úgy tudta teljessé tenni, hogy közben, 1907-ben, a budapesti Pauer János feljuttat a mellette levő toronyra, amelyet apjáról Torre Leo-nak nevezett el.

A Torre del Diavolo-hoz kapcsolódik Jankovics Marcel neve is. Másodiknak ő mászta meg, szintén kötélátvetéssel, mégpedig pár nappal az első-út után. (V. ö.: J. M. „Sasfészek“, Budapest 1906, 42 és köv. l.). Az ólomgolyót, amit Jankovics készített és használt, jelenleg a budapesti Alpesi múzeumban őrzik. Jankovics alpinista tevékenysége felöleli az összes Alpokat; egyik kedvenc területe azonban a Dolomitok volt. Többek között ő mászta meg társaival elsőnek a cadorei Dolomitokban fekvő „Campanile S. Marco“-t (1906).

Teljesség kedvéért meg kell még említenem, hogy az alpinizmus legnagyobb és legnehezebb hódításai történetében egy másik magyar névvel is találkozunk, mégpedig a Zsigmondyéval. Zsigmondy Emil Bécsben született és könyvei németül jelentek meg, de családja magyar volt. Fiatalon halt meg a Dent de Mijében, kötélszakadás következtében. Zsigmondy a világ egyik legkiválóbb alpinistája volt; a Dolomitokban is sok vakmerő úthoz kapcsolódik a neve. Ő a „vezetónélküliek“ gárdájához tartozott, akik egyedül szállnak szembe a hegyekkel, avval az eltökélt szándékkal, hogy vagy győznek vagy meghalnak.

F I G Y E L Ő

A lateráni béke.

(Carlo Alberto. Biggini könyve: *Storia inedita della Conciliazione*, Milano, 1942, Garzanti, 8-adr. 449 l.)

A XIX. század nagy szellemi, politikai és társadalmi átalakulása egész Európában felvetette valaminő formában az Egyház és az Állam viszonyának kérdését. A megoldás a középkori feudalizmusnak és az újkori abszolutizmusnak hagyományait tüntette el mindenütt, és ma történelmi távlatból tekintve ezeket a küzdelmeket, tárgyilagosan állapíthatjuk meg, hogy az Egyház szellemi szabadságának biztosítása az Állam javát és a társadalmi rend és béke erősödését szolgálta.

Az Egyház és az Állam új viszonyának kialakítása minden országban több-kevesebb politikai harccal járt. Legélesebb volt ez a küzdelem Itáliában, ahol az új olasz királyságban egyesült olasz nép nemzeti céljait kellett összhangba hozni a pápaság supranacionális állásának biztosításával. A nacionális és szupernacionális céloknak ez a bonyolult együttese először kibékíthetetlennek látszó ellentétet teremtett a pápaság és az olasz nemzetállam között. Cavour kísérlete, hogy megteremtse a kiegyenlítést a „szabad egyház a szabad államban” elve alapján, már csak Cavour korai halála miatt sem sikerült, pedig a risorgimento olasz államférfiai közül egyedül ő rendelkezett akkora politikai tárgyilagossággal és tekintéllyel, hogy a békét a pápaság és az új olasz királyság között megalkothatta volna. A kiegyenlítés lehetetlenné vált és akkor az olasz királyság egyoldalú aktsussal, Róma elfoglalásával, ami a német-

francia háború kitérését követően 1870 szeptember 20-án történt, fejezte be Olaszország egységesítésének tényét.

Az ellentét ekkor áthidalhatatlannak látszott a pápaság és Olaszország között. A kérdést azonban egyáltalán nem oldotta meg Róma elfoglalása. A pápa szabadsága és minden politikai hatalomtól való függetlensége nem csak a világ katolikus hívőit érdekelte, hanem az államokat is, katolikus vallású állampolgáraik miatt. A római kérdés tehát megoldatlan komplexumként szerepelt az európai politikában, amely különösen Olaszországnak a hármasszövetség másik két államához, Németországhoz és a Habsburg-monarchiához, valamint Franciaországhoz való viszonyát befolyásolta erősen. Megoldást találni azonban az 1870 utáni félszázadban szinte lehetetlennek látszott. Az olasz baloldal és a szabadkőművesség uralkodott Itália felett és ennek egyházellenességére a pápaság intranzigens engesztelhetetlenséget mutatott. Időnként kritikus helyzetek is állottak elő. XIII. Leo több ízben is gondolt Róma elhagyására, tervéről főleg I. Ferenc József közbelépésére mondott le. Később a Rómában székelő két hatalom helyzete engedett feszültségéből, az olasz katolikusoknak a századforduló után felnőtt nemzedéke már megtudta egyeztetni patriotizmusát vallásos felfogásával; ezen elvek alapján vett részt az olasz politikai életben is.

A megegyezés azonban csak a fasizmus uralomra jutása után, a megváltozott politikai légkörben jött létre. Mussolini, mint jó olasz hazafi is nagyfontosságúnak látta a megbékélést a pápaság és Itália

között. Ebben a felfogásában találkoztott a Vatikánnak azzal a nézetével is, hogy az olasz katolikusok szempontjából is kívánatos végleges megegyezést teremteni az Egyház és az Állam között.

XI. Pius pápa és Mussolini egyező nézete nyomán indultak még 1926 őszén a bizalmas tárgyalások, amelyek az 1929 február 11.-én a lateráni palotában Gasparri bibornok-államtitkár és Mussolini által aláírt egyezményhez vezettek. A lateráni egyezmény két részből állott. Az egyik az 1870.-i egyoldalú olasz aktus okozta szakítást küszöbölte ki. Ez az egyezmény tulajdonképpen hat évtized után készült békeszerződés, mely rendezte a pápa szuverénitása alatt álló Vatikánváros állam területi kérdéseit, továbbá bizonyos pénzügyi vonatkozású dolgokat is. Viszont ugyanakkor aláírták egy konkordátumot is Olaszország és a Szentszék között, amely a katolikus egyház jogi helyzetét biztosította és egyik láncszeme volt annak a vatikáni politikának, amely, különösen XI. Pius uralkodása alatt, az Egyház és az Állam viszonyát konkordátumokkal akarta szabályozni Európában régi és új államaiban egyaránt. A konkordátum egyes pontjainak, különösen az ifjúság nevelésére és az Actio Catholica működésére vonatkozóknak értelmezése körül még támadtak bizonyos nézeteltérések a Vatikán és az olasz kormány között, ezek azonban mindkét fél jóindulatú tárgyalásai következtében rövid időn belül kiküszöbölhetők voltak.

A római kérdésnek igen nagy irodalma volt, hiszen évtizedeken át foglalkoztatta az európai közvéleményt. Elég legyen itt Hubert Bastgennek a kérdés irodalmát összegező három kötetes munkájá-

ra (Die römische Frage) utalni, amely a római kérdés megoldása érdekében az első világháború alatt német részről felvetett tervek hatása alatt készült. A magyar irodalomban Sipos István és Balanyi György foglalkoztak behatóbban a római kérdés mibenlétével és történetével.

A lateráni egyezményeknek is igen erős visszhangjuk támadt a magyar sajtóban és a közvéleményben, amely nagy örömmel látta ennek a nehéz és súlyos kérdésnek megoldását a baráti Olaszország és a Szent Szék között, hiszen iránta Magyarország Szent István óta hódolattal viseltetett. Az egyezmények beható magyarázatát Polzovics Iván munkája tárta a magyar közönség elé.

Mindössze tizennégy év múlt el a lateráni béke megkötése óta, a világesemények gyors fejlődése azonban e rövid idő alatt is megváltoztatta Európa politikai arculatát.

A Szent Szék és Olaszország között megkötött lateráni béke azonban a világ viharai közben is állandónak és megingathatatlanak bizonyult. Ezt a ragaszkodást a lateráni egyezményekhez nagyon világosan bizonyítja a jelenlegi olasz nemzetnevelésügyi miniszternek, Carlo Alberto Biggini-nek, előttünk fekvő testes kötet is.

Biggini, miután bevezetésében reámutat arra, hogy a lateráni egység milyen mértékben szolgálja mindkét fél javát, különösen kiemeli Mussolini jelentőségét az Egyház és Állam viszonyának rendezésénél. Majd rövid, de a lényegét világosan kiemelő fejezetben mutatja be a risorgimento és a fasizmus álláspontját a római kérdéssel szemben. Rövid történeti áttekintés ez Cavourtól Mus-

soliniig. Egy rövid fejezetben az Egyház és Állam viszonyát tárgyalja a fasiszmus uralomra jutásától Mussolininak 1926 május 4.-én kelt leveléig, amelyben az olasz miniszterelnök Rocco miniszterhez szólva kifejti hajlandóságát a kérdésnek kétoldalú szerződés útján való rendezésére.

Munkájának gerincét azonban, a kötetnek több mint felét, az előkészítő tárgyalások anyagának is mertetése, a különböző tervezetek szövszerinti közlése alkotja. Ez Biggini munkájának legfontosabb része, ami munkáját maradandó értékű történeti forrásgyűjteménnyé teszi. Az egyes részletek megoldására nagyon sok tervezet készült a tárgyalások során, amelyeket a Szent Szék részéről a mostani pápa testvére, Pacelli ügyvéd, Mussolini megbízásából pedig Barone államtanácsos folytattak 1926 őszétől egészen az egyezmény létrejöttéig. E számtalan variánst, amelyek nagyon sok esetben magukon viselik Mussolini javításainak, kézjegyeinek nyomát, közli és tárgyalja Biggini munkájában, amivel a történetírás előtt is fellebbenti a fátylat ezen nagy titok-

ban folytatott tárgyalások részletei felett is. A kép teljes természetesen csak a vatikáni akták majdani közzétételével lesz, de már Biggini is oly gazdag és minden részletre kiterjedő anyagot közöl, hogy a tárgyalások menete világosan áttekinthető.

A lateráni békének külföldi viszhangjával, majd a konkordátum egyes, már említett szakaszainak értelmezése körül folytatott tárgyalásokkal Biggini már csak röviden foglalkozik. Ezek a fejezetek a kérdés teljes tárgyalására nem is tartanak igényt. Érdekes és különösen a nem olasz olvasó számára sokat mondó az utolsó fejezet, amelyben a szerző a fasiszta állam és a Szent Szék politikája között az együttműködés, a békés együttélés lehetőségeit elemzi egyes olasz theoretikusok (Mario Bendiscioli, Capogrossi) művei nyomán.

Biggini munkája nemcsak nagy értékű történeti forrásgyűjtemény, de fontos fejezet napjaink politikai eszméinek történetéből is. Minden tekintetben megérdemli a magyar közönség érdeklődését.

TÓTH LÁSZLÓ

U J K Ö N Y V E K

Kring Miklós: A muraközi országhatár a magyar-horvát viszony történetében. Különlenyomat a Magyar Történettudományi Intézet 1942. évi Évkönyvéből. Budapest, 1942. 68. l.

Különös érdeklődésre számot tartó tanulmány jelent meg e címen a Teleki-intézet Évkönyvében. Muraköz állami hovatartozásának kérdését teszi vizsgálat tárgyává a történelem folyamán, egy olyan magyar területét, amelyet azon a címen próbáltak elszakítani a Szentkoronától, hogy egyházzal a zágrábi püspökséghez tartozik. E tanulmánynak különös jelentőséget ad az a körülmény, hogy ez az állapot az egyházi jurisdiktió tekintetében jelenleg is fennáll.

Szerző széleskörű vizsgálat alapján megdönthetetlen érveket sorakoztat föl a Muraközhez való magyar történelmi jog bizonyítására. Rámutat, hogy Muraköz már a királyság szervezésekor magyar felségterület volt és ott a magyarság jelenléte a hegemoniával volt azonos. Muraköznek a zágrábi püspökséghez való tartozása nem a horvát, hanem a magyar birtoklás mellett szól. A zágrábi püspökség ugyanis, mint magyar királyi alapítás, magyar egyházmegyének tekintetett és mint ilyen, a kalocsai érsek suffraganeusa volt.

Muraköz politikai, társadalmi és egyházi kialakulása, amint azt számos helynév is bizonyítja, magyar vezetés alatt történt. A kereszténység szervezése magyar papok munkája volt. A vármegyei szervezet kialakulása során e terület kezdettől fogva Zala megyéhez tartozott. A középkor egész folyamán egyetlen adat sem került fel Muraköznek szlavon te-

rülethez való tartozása mellett. A Dráva nem tekinthető országhatárnak, hiszen a középkorban más vármegyék területe is átnyult a Dráván túlra. A Zala megyéhez való tartozást mutatja az is, hogy a Dráva medrének gondozását itt mindig Zala megye végezte.

A rendiség korában még a legnehezebb időkben is, mint pl. a Wesselényi összeesküvés, a Zrínyi-birtokok elkobzása, a török uralom legnagyobb kiterjedése idején, midőn találhattak volna ürügyet az elszakításra, Muraköz Magyarország integráns része maradt. II. József magyarellenes területi intézkedései során is osztozott Zala megye sorsában. Nem szakították el a vármegyétől, hanem azzal együtt helyezték a horvát báni kerületbe.

Muraköz állami hovatartozása az egyházi élet terén vált problémává. A török hódoltság alatt magyar területre irányuló erős horvát beszivárgás ugyanis lehetőséget nyújtott a zágrábi püspökségnek a veszprémi és pécsi egyházmegye rovására való terjeszkedésre. Ennek következtében a XVIII. században a zágrábi püspökséget már nem tekintik hazai egyházmegyének. Egyes horvát körök pedig a horvát egyházhoz való tartozás címén igényt emelnek Muraköznek a magyar államtól való elszakítására.

Magyar oldalon, különösen Zala megye vezetőségének részéről, felismerik a fenyegető veszedelemet és lépéseket tesznek annak elhárítására. Festetics György javaslatot tesz Muraköznek a szombathelyi püspökséghez való csatlósására. Sajnálatos, hogy ebben a magyar államterület és nemzeti-ség érdekeit szolgáló vitában a vármegyével és az országgyűlés-

sel szemben az illetékes magyar főpapok és a legfőbb kormányzések a magyar ügyet cserbenhagyták. A szombathelyi püspök egyházigazgatási szempontból nem emelt ugyan kifogást az átcsatolás ellen, de Esztergom és Kalocsa érseke, valamint a helytartónács és a kancellária inkább Zágráb álláspontját osztják. Szerintük Zala megye mozgalma csak a magyar nyelv, nem pedig az egyház ügyét szolgálja. Jüstel államtanácsos pedig kijelenti: „Nincs még kimondva az elv és remélhetőleg nem is lesz, hogy Magyarországon, aki nem törzsökös magyar, annak nyelvét el kell felejtetni és hogy Magyarországon csak a magyar nyelvnek kell uralkodónak lenni.“

A reformkorban a bécsi udvar a magyarellenes illyrizmus álláspontját teszi magáévá. A zalai rendeknek muraközi kerületben a hazai nyelv jogai érvényesülését célzó kívánságai csak olaj voltak a tűzre. 1849-ben, az összeomlással megszűnt magyar államisággal egyidejűleg, Muraközt Horvátországhoz csatolják. E törvénytelen állapot azonban nem sokáig tartott. 1861 január 17.-én Ferenc József elrendelte Muraköz visszacsatolását, ami március 11.-én meg is történt. Ezzel elismerte, hogy a horvát birtoklás semmiféle jogi alappal nem birt. E hosszú vitában Zala megye felelős vezetői, a főispán és alispán teljes tekintélyükkel képviselték a magyar álláspontot. Muraköz állami hovatartozásának kérdése a jugoszláv állam felbomlásakor sem volt vita; újból bekebelezett Zala megyébe.

Az egyházi hovatartozás kérdésében azonban az 1861.-i visszacsatolás nem hozott változást. Muraköz továbbra is a zágrábi püspök-

ség fennhatósága alatt maradt. Ferenc József 1875 november 14.-én Zala megye többszörös sürgetésére hozzájárult ugyan Muraköznek a zágrábi érseki egyházmegyétől való elszakításához és a szombathelyi püspökséghez való csatolásához. Az elcsatolás azonban mégsem történt meg. Muraköz az 1918.-i összeomlást a zágrábi egyházmegye részeként érte meg. A helyzet ma is változatlan. Az ősi Zala megye területéhez visszatért Muraköz jelenleg sem tartozik magyar egyházmegye jurisdikcioja alá.

Szerzőnek nagy tárgyismerettel és hozzáértéssel megírt műve nemcsak tanulságos és érdekesítő olvasmány, hanem fontos bizonyíték a magyar államterület egy integráns részének területi hovatartozása mellett és arra is figyelmeztet, hogy Muraközben az egyházi jurisdikcio megváltoztatásának kérdése is megérett az intézkedésre.

EPERJESSY KÁLMÁN

Pfeiffer Miklós: A katolikus Egyház és a hazai nemzetiségek. (Láthatár kiadása), Budapest, 1942.

Ennek a kis terjedelmű, de igen súlyos tartalmú füzetnek a szerzője, mint a csehszlovákiai magyar katolikus egyetemi ifjúság lelki gondozója, rendkívüli érdemeket szerzett magának a megszállás két évtizedében. A füzet azt az előadást tartalmazza, melyet a szerző az 1942-es debreceni nyári egyetem nemzetiségi előadássorozatában tartott.

A bevezetésben alapvetésképpen előadja a katolikus egyház tanítását a hívek nyelvi és nemzeti jogairól, elmondja ezen elvek megvalósulását a multban s végül vázolja, hogy az egyház az államokkal kötött konkordátumok ré-

vén hogyan iparkodik a jelenben ezeknek az elveknek érvényt szerezni. Azután áttér a hazai vonatkozásokra. Felsorolja, hogy a trianoni békediktátumban hány katolikus magyart csatoltak az új nemzetállamokhoz: Csehszlovákiához, Jugoszláviához, Romániához és Ausztriához és bemutatja a kisebbségi sorsba jutott magyar katolikusok nyelvi jogaiért folytatott küzdelmeit. A csehszlovákiai magyarság helyzetének rajza különösen élményszerű, hiszen a szerző itt húsz éven át elszakított véreink soraiban az első vonalban küzdött. Az 1938 óta bekövetkezett revíziók fordulópontot jelentenek a magyar államra és a katolikus egyházra is, mert tekintélyes számú nem-magyar ajkú került vissza, akikkel szemben most ugyanazokat az elveket kell érvényesítenünk, mint amelyeket a megszállás alatt a magyarság követelt magának. A szerző végső elvszerű megállapításai erre vonatkozóan ezek: A magyar államnak minden nyílt és burkolt tá-

madás ellen erélyesen kell védekeznie, de arra is törekednie kell, hogy különösen szociális reformokkal nemzetiségeink számára kívánatosá tegye életüket a magyar állam keretében. „A túsúrások politikája nemzetiségi tekintetben a legrosszabb politika.“ Megértő bánásmód és mások lelkebe való beleélés fogja nemzetiségeink megbékélését elősegíteni.

A tömören előadott alapelvek tanuságot tesznek a szerzőnek a kisebbségi problémákra vonatkozó mélyreható filozófiai, teológiai, nem utolsó sorban történelmi műveltségéről, húsz éves kisebbségi sorsban eltöltött élete és akkor szerzett tapasztalatai viszont feljogosítják arra, hogy a jövő feladatait is határozott és nyílt állásfoglalással vetítse elénk. Igen rokonszenvesen hat és megszívlelésre méltó, amit a szerző a bevezetésben a magyar keresztény felekezetek lekipásztorainak a kisebbségi sorsban megvalósított testvéri együttműködéséről mond.

HERMANN EGYED

ÉLET ÉS KULTURA

Színház.

KÖZÖTTÜNK JÁR. Dér Gyula és Juhász József népies misztériumjátékának előadásával ismét bebizonyította a Szegedi Városi Színház együttese, hogy a jó rendezés és a jó színészek mindig rászolgálnak a közönség bizalmára. A misztérium kényes műfaj, melyet vagy jól kell előadni, vagy sehogy, és a *Közöttünk jár* előadása épen azokban a jelenetekben volt a legjobb, amelyek melléfogásokat, hamis hangot, szentimentalizmust nem tűnnek. Szegedi Szabó István a Vándor szerepében minden addigi alakításánál jobbat adott. A szöveg felvilágosító szavai nélkül is tudtuk, hogy a Vándor kinek a képében jár a székelyek között. Bakó Lászlónak is ez a darab adott alkalmat arra, hogy képességeit megmutassa. Amit Gyüge Pista alakjából teremtett, az tehetségének bizonyítéka volt. A sokoldalú Várady Szabolcsnak még a művészi fegyelem iskoláját kell járnia. A szenvedély kifejezéséhez nem szükséges a sikoltó hang, mert a néző élvezete nem zavartalan, ha a színpadon túlságos a hangoskodás. Ez alkalommal Miskey József is kilépett önmagából. Már-már megszokottá váló színpadi gesztusait, arcjátékát és hanghordozását elhagyta. A kisebb szerepekben Bakos Gyula, Sorr Jenő, Dékány László és Lantos Edit adtak figyelemre méltót.

HENSCHEL FUVAROS. Szeged ebben az évadban már a második darabban hódolt a nagy német költő szellemének. Most a választás Hauptmann realista korszakának jeles termékére, a *Henschel fuvarosra* esett. Egy ember tragédiája bontakozott ki előttünk, aki környezetének egyszerű életét éli, de lelkének veleszületett finomságával kiemelkedik belőle. A mindenkéhez gyantúlan bizalommal közeledő ember nem látja előre azt a vesztélyt, amitől ha'dokló felesége esküvel is óvni akarja. Feleségül veszi közönséges lelkű szolgáloját, és egyszerre megváltozik körülötte a világ. Barátai elhúzódnak mellőle s csak egy korcsmai jelenetben pattan ki lelkükből a primitív ember nyersségével az őszinte szó. Henschel szeme megnyílik, de összeomlása is megkezdődik. Szinte észre sem vesszük, hogy Henschelnek mincs is nagy jelenete Hanne-val, aki durvaságával és embertelenségével a jóléltű ember

vesztét okozza. A nagy jelenet, amikor az emberek szemébe vágják, hogy milyen fertőbe került, Hanne jelenléte nélkül zajlik le. Henschel nem száll szembe senkivel sem, hiszen senki sem vétett ellene, ő maga a hibás, mert megszegte a feleségének adott szót. Ed-dig a jelenetig nagyszabású volt Kiss Ferenc alakítása. Kocsisok, lócsiszárok, cselédnepség és korcsmai alakok közül emelkedett ki az ő fuvarosa. Éreztük, hogy közülük való, de a lelke különb. A végső jelenet, a megbillent lelki-egyensúlyú Henschel vívódása, kevésbé volt meggyőző. Ez a révedező te-kintetű alak Shakespeare-reminiszcenciákra utalt. Kiss Ferenc Macbeth-ala-kítására gondoltunk. Fülöp Viola játé-ka kifejezte a sötétleltű, közönséges nőt, de színészi egyéniségét Kiss Fe-rencé mellett nagyon halaványnak éreztük.

AIMÉE. Coubier komédiája a kon-venciók hőseiről rántja le a leplet. A sablonból összerakott arisztokrata és az elveit mereven hangoztató jakobi-nus egyformán neveltségessé válnak benne. Mindketten egy előkelő hölgy szerelméért versengenek s közben ele-gendő alkalom nyílik észrevennünk, hogy az örök ember hogyan próbál a konvenció-szabta magatartás ellenére is kitörni és érvényesülni. A kamara-darab negyedik szereplője a lakáj, aki magyarázza is a helyzeteket, de ugyan-akkor maga is egy megcsontosodott la-káj-hagyomány képviselője. A négy szereplő közül az asszony a legtermé-zetesebb, ő elsősorban embernek érzi magát, függetlenül minden társadalmi megkötöttségtől. A vígjáték francia, te-hát szellemességet várnak tőle. Kap-punk is a gall szellem sziporkázásából eleget, de szellemesség címén néha csak bonyolultságot tapasztalunk. Mintha az az elv vezette volna a szerzőt, hogy minek egyszerűen előadni azt, amit komplikáltan is lehet.

Aimée szerepében Radnóthy Éva va-lóban a játék lelke volt. Gaston, az arisztokrata alakja több melegséget ki-ván. Szegedy Szabó István Gastonja nagyon hidegen lelkesedik hölgyéért. Több élet volt Márkus Lajos jakobinus figurájában, de az alak operett-szere-pekre emlékeztetett. Jean, az únas, akit a konvenciók gazdájának is jobban kö-teleznek, Várady Szabolcs alakításában

jutott szóhoz. A szerencsésen elgondolt szinpadai keret a nézőteret is hozzáhangolta az intim darabhoz.

NÓRA. Mindig szívesen látjuk viszont a dráma északi klasszikusának darabjait, bár művei egyre inkább a drámatörténet érdekességei közé kezdenek tartozni. Aránytalanul többbenük az ibseni, mint az örök emberi. Ibsen valóban külön világot teremtett magának, és ebben a „zárt rendszerben“ vizsgálja a mi társadalmunk igazán létező vagy csak vélt hibáit. Tiszta emberi világ ez, amelyben kicsinyre lesznek ezek a szavak: Isten, hit, vallás, remény. Az ibseni ember magára van hagyatva, megváltatlan, s a saját erejéből próbálja megoldani problémáit, melyekre már régen megvan a megoldás. Szánjuk szenvedéseiket, de ma már bizonyos erkölcsi felsőbbsséggel nézünk rájuk. Nórára is, a baba-

asszonyra, aki máról-holnapra megkomolyodik, nagykorúvá válik, s úgy megundorodik a való életből, hogy még az anyai szeretet is kihal belőle.

Mágorgy Mária Nórája csak részben volt ibseni teremtmény. Alakítása néha elfeledtette, hogy a darab az ő szerepén épül fel. Az ibseni hang elfátyolozódott s várnunk kellett, amíg újra felismertük benne az ibseni nőt. Szapáry Sándor nem tudott megbirkózni a férj szerepével. A harmadik felvonásig még elfogadható volt, de ott aztán összeroppant. A nagy jelenetben maga a játék volt szürke és üres, nem pedig az az ember, akit ábrázolni kellett. Szemethy Endre Krokstad-ja első jeleneteiben meggyőzőbbnek mutatkozott, mint később. Szegedy Szabó István színészi egyénisége Rank szerepében érvényesülni tudott.

SPECTATOR

Művészet.

Két képkiallítást és egy szoborleplezést kell regisztrálni mint az utóbbi hetek képzőművészeti eseményeit.

Az egyik kiállító DINNYÉS FERENC volt, akinek képein a kolorisztikus alapérzés kelti a nézőben a legerősebb benyomást. Témái többnyire nyári napos témáinak képhatása a napfényes és árnyékos részek hangsúlyozott elrendezésén épül fel. A cinóberek, narancsok, okkerek nagy színelületei s az ég ultramarinjai mellett nagy összefüggő lilaszínű árnyékfoltok adják a kontrasztos képhatást. A szivárványos színű konturok, melyeknek itt nagy szerepük van, és az egyenletesen vastag pasztózus festékfelrakás bizonyos ékszerszerű csillogást, de egyben mozaikos keménységet hoznak létre. Ez a festési mód Dinnyés Ferencnél az ábrázolás területéről a dekoratív jellegű stilizálásához vezetett s ezt a dekoratívítást még csak hangsúlyozza az, hogy a tárgyak anyagszerű ábrázolása helyett a festék anyagszerűsége érvényesül. Ez hozzátartozik az ilyen technikához, de az eljárásnak túlzott következetességgel való alkalmazása az árnyékszínnek átlátszóságát rontja. A stilizáló tendencia abban is megnyilvánul s talán itt ez az, ami leginkább lényegbe vág, hogy az ábrázolt objektumok — különösen színben — nem annyira saját tárgyi jegyeiket hordozzák magukon, mint inkább valami általá-

nos szimbeli jelleget, ami már Dinnyés kolorizmusának állandó tartozéka és nem a tárgyak vagy a táj hangulatának egyedi megjelenését jellemző színeket tartalmazza. Legszembetűnőbbek ezek a sajátosságok azokban a képekben, ahol a házak már egészen mesterségesnek látszó vörös fényben úsznak.

Ugyanezzel a kolorisztikus felfogással festi életnagyságú figurális képeit is. A színhatás erőteljes, de az anatómiai formák helyes és értelmes megfigyelésének s a színbeli jellemzők bizonyos fogyatékosága érezhető. Az erős cinóberek, narancsok, lilák alkalmazásával tulajdonképpen a napos utcarészletek színskálája ismétlődik meg és ez receptszerűen hat.

Dinnyés festészetének ezt a vonását a művészi egyéniséghez tartozó tulajdonságnak is lehetne tekinteni, de ez esetben ennek teljes kiműveléséhez, sőt stílussá való kifejtéséhez kellett volna eljutnia.

Legmeggyőzőbb művei a téli tájak, melyeken a nánszokban bővelkedő tónusok s a bennük vibráló színgazdagság sokkal inkább hatnak az igazság erejével, mint a néha nyers színezésű napos képei.

Hozott még néhány víziószerű expressionista képet is, de ezekből hiányzik a tartalom és a kifejező erő. Semmi kapcsolatuk nincs Dinnyés Ferenc érdekes pikturájának értékeivel.

A másik kiállításon SZEMENYEY

FERENC munkái szerepeltek. Ezek kivétel nélkül tájképek, melyek témájukban és felfogásukban egészen konvencionálisak. A bennük mutatkozó megfigyelő képesség és festői tudás fogyatékos, ezért képei vizuális elemekben szegények.

Komoly ábrázolási tudásra azoknak a festőknek is szükségük van, akik bizonyos tekintetben szuverének a természettel szemben, hiszen részben a fölényes tudás teszi őket szuverénekké. Ha azonban valaké csak azzal a programmal jön, hogy a természetet ábrázolja, ment bármi oknál fogva más mondanivalója nincs, akkor legalább ezt meg kell tanulnia alaposan. Ezek a képek egyéni vagy új meglátás, vagy a látottak emocionális átélése fel sem csillan. A szárazság és unalom atmoszférája üli meg ezt a dilettantizmus színvonalán mozgó kiállítását.

A közelmúltban leplezték le a 3-AS HUSZÁROK emlékművét. Egyszerű hasábalakú talapzaton áll a bronzszerűre patinázott alumíniumszobor, mely a parádés huszárt ábrázolja a lován. A huszár szép férfias típus, arányosabb formáival, finomabb vonalaival talán már inkább tiszt, mint közhuszár. A ló is szép példánya a huszárllovaknak.

Maga az ábrázolás jól reprezentálja a szobrász mintázó képességét. A ló mozgulata, formagazdagsága s az anatómiai formák finom játéka, a huszár ruházatának redői a szobor nyugodt megjelenésébe enyhe mozgalmasságot hoz s az egész szobor élettellejesen hat.

A huszár felszerelésének szinte leltár-szerűen hiánytalan visszaadása sem teszi merevvé vagy unalmassá a szobrot. A ló és a lovas összetartozása is jól van éreztetve. Az egész szoborra jellemző a szabatos, korrekt ábrázolás. Az izléses előadást kérkedő téhnikai bravuroskodás nem zavarja meg. Ez azonban minden, amit erről a szoborról elmondani lehet.

Ha itt más kíváncsi nem volna, csak az, hogy a szobrász bemutassa egy huszár előírászerű megjelenését, feladatának kitűnően megfelelt volna. Azonban ez a szigorúan tárgyilagos ábrázolás nem fejezi ki egyebek közt azt a gondolatkomplexumot, amely a köztudatban a magyar huszárhoz kapcsolódik. A portyázások és ütközetek bravuros hőse, a lövészárkok sarában folytatott heroikus harcok emléke s az existenciális célokért küzdő mai kor nyomasztó komolysága mind beleikvankozik ebbe a szoborba. A szobrásznak meg kellett volna találni az eszközöket ahhoz, hogy mindezt a maga anyagával a szobor művészeti tartalmában és stílusában a szónál tömörebben a monumentális megjelenítés erejével kifejezze.

A szobor talapzatán látható dombormű vágtató régi magyar lovasokat ábrázol. Szép, stílusos kis munka, amely ritmikus vonalmenetével, leegyszerűsített formáival egészen elüt a talapzaton álló huszárszobortól.

DOROGI IMRE

Zene.

A SZÖGI-KÓRUS MAGYARKANIZSÁN ÉS SZABADKÁN. Szögi Endre szervezői, dirigensi, művészi, s főleg zenepedagógiai működése a két délvidéki szomszédvárosban rendezett hangversenyen szélesült ki valóban nemzetnevelői misszióvá. A legnagyobbbrészt középiskolai ének- és zenetanári pályára készülő tehetséges fiatalokból alakult művészi együttesnek valóban lelke Szögi Endre kiváló zenei szaktudásával, amely őt arra készteti, hogy nemcsak maga, hanem pompás kórusának minden tagja elsődleges hivatásának tekintse az önzetlen énekkari művészi munkát éppúgy, mint a középiskolai énekkoltagok. A Kamarakórus tagjai nem „műkedvelők“, akiknek a kari összmunka csak mellékfoglalkozásuk, vagy épen szórakozásuk, hanem

ízig-vérig művészlelkű fiatalok, akiknek kell, hogy szinte mindennapi kenyerre legyen az új magyar muzsika ügyéért végzett hivatászerű apostolkodás. Magyarkanizsán pl. mindjárt egy Szögi-tanítvány mutatta be, hogy mit tud elérni csupán egyévi vállvetett énekpedagógiai munkával! Szabadkán pedig a szabadkai Népkör énekkara Fehér Ödön karnagy vezényletével állta ki derekasan a versenyt Szögi Endre kórusával, amely mindkét szomszédvárosban a modern magyar kórusirodalom legjelesebb alkotásaival ejtette ámulatba a nagyszámú és túláradó lelkesedéssel tapsoló közönséget. Magyarkanizsán külföldi és magyar egyházi kórusműveket is énekelt Szögi Endre kiváló Kamarakórusa, többek között Victoria Popule meus-át, Viadana Ör-

vendező zsolotárát, végül Bárdos Lajos fenséges koncertkörútját (Zengd az Egekben ülöt). Szabadkán inkább magyar dalfeldolgozásokból állt a hatalmas, többórás műsor. Az előadott kórusok egytől egyig mind igen nehéz és kényes művek voltak. Mindkét városban Sik Sándor egyetemi tanár A megújított magyar kóruskultúráról adott elő a nála megszokott jellegzetes műgonddal. Mindkét testvérváros számára külön élményt jelentett az a körülmény is, hogy a kiváló pap-költő leg szebb verseiből többet elszavalt.

A PIARISTA JUBILEUMI ÜNNEP-SÉG-én, melyet a szegedi piarista gimnázium a szegedi városi színházban rendezett meg, mindenekelőtt Bisztriczky Tibor, a külföldön és idehaza egyaránt jól ismert és nagyra értékelt fiatal hegedűművésznünk képviselte elragadó, finom játékával az igazi művészetet. Hubay Preghiera-jában mély hittel, magas szárnyalású dallamossággal zengtek hegedűje mély húrjai. Sarasate Romanza Andaluza-jában és Hubay Zephír-jében pedig mind vonókezelésével, mind könnyed üveghangjaival, a technikai tökéletesség és önmagába mélyedés harmóniájával egyaránt meglepte közönségét. Bisztriczky Tibort Antos Kálmán székesegyházi zeneigazgató és orgonaművész kísérete zongorán. A jubileumi ünnepségen egyébként a piarista gimnázium vonózenekara játszott és diákzenekara énekelt gondos összetanultsággal és elég jó muzikalitással.

A Horthy Miklós-Tudományegyetem központi épületében új szegedi énekkar mutatkozott be: a SZEGEDI EGYETEMI VEgyESKAR. Kertész Lajos egyetemi lektor, aki annakidején már a Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetem hallgatóiból alkotott férfikkal is szép sikereket tudott felmutatni, most komoly zenei felkészültséggel, önzetlen szervezői és dirigensi munkával nagyvegyeskar megteremtésén fáradozik. Talán legjobban Daniel Friderici „Baráti Ikor”, és Demény „Arany szárnyú angyal” című kórusát adták elő. Az elénekelt Bach-kórusban a szólamok még kiegyensúlyozatlanok voltak, az inkább gyermekkarra való Kodály-kórus (Villó) még kissé félénken, Orlando di Lasso „Visszhangját” kissé hézagosan adták elő. De az eredmény, amelyet az Egyetemi Énekkar rövid fennállás és alig néhány hónap gyakorlás után fel tud mutatni, a leg szebb reményekre jogosít a jövőre nézve.

A SZÓKTETÉS A SZERÁLYBÓL, Mozart csodálatos operája, valóban ritkán hallható, csodálatosan tiszta és művészi előadásban tűndöklött az egybegyűlt és kitörő lelkesedéssel tapsoló telt ház előtt! Mozartnak operáiban megkapja a hallgatót nemcsak a végtelenül finom dallámvonalak lehelete, nemcsak az örökké érdekes, feszítő, klasszikus szerkesztésmód, hanem az a kettősség is, amely bennük mindig uralkodik. Az egyik oldalon a hős szerelmespár, valami felsőbbrendű világ képviselője, a másik oldalon pedig ott áll a barokk és rokokóvilág pásztorjeleneinek öröksége, a póriasan viselkedő, mégis szalónszerű szolga és komorna, az előbbi komoly, tragikus, szentimentális világnak egy pajzán, derűs, könnyed, légius vetülete. Így van ez a Don Juan-ban és a Varázsfuvolában is. Amellett nem nyűgöz itt le maga a darab, a zenés színmű problémáinak világa, mint Wagner operáiban. Wagnernél a zene az ábrázolt drámai esemény kedvéért íródott, viszont Mozart operáiban a színpadon is minden csak a zene kedvéért történik. Néha talán logikátlanul, — de ahogyan a zene foghatóvá teszi számunkra, úgy mégis el tudjuk fogadni, megértjük és csodáljuk. A Mozart-opera mindig egy kicsit stilizált, és mégis annyira igazán emberi benne minden érzelem, annyira tud játszani a hallgató szívével, az öröm és fájdalom, humor és tragikus mélység oly annyira ölelkeznek benne, hogy az egész estén szinte egy percre sem veszítjük el a naiv szemlélőnek és hallgatónak azt az édes színházi illúzióját, amely annyira le tud kötni és annyira átfőrmálólág tud hatni a lélekre.

Budapesti Operaházunk neves művészei, mind énekstílusukban, mind játéklukban valóban nagyszerűt adtak. Gyurkovits Mária hihetetlenül bájos, tiszta intonálású és nemes sopránja Constanza szerepében (különösen a második felvonás belépője volt szép!), Patáky Kálmán fiatalos játéka, hajlékony tenorja Belmonte szerepében, Koréh Endre csodás humorú Ozminja egyformán elragadó volt. De nemcsak ők tudták sokszor mimikával, az egész színpadot betöltő változatos játékkal a zenének néha egészen jelentéktelennek látszó futamait, sforzandóit, ellenpontjait megértetni, megjátszani, megfelelő mozdulatokkal értelmessé tenni, hanem a bájos Szabó Ilonka (Blonde), a pajzán Kishonti József (Pedrillo) és keménykötésű Szapáry (Szelim) is. A vá-

rosi színházunkban előadott Mozart-operát ezúttal is Fricsey Ferenc karnagy vezényelte. Valóban meglepő az a rutin, amellyel Fricsey egy operának kényes előadását egy estén keresztül vezeti. Fáradhatatlan abban, hogy énekeseknek, zenészeknek egyaránt a maga művészi elgondolását sugalmazza. A zenekar mindvégig diszkrét, óvatos, egyenletes volt, és karnagyával együtt csak a legnagyobb elismerést érdemli meg.

A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET évadzáró hangversenyén Rajter Lajos, a különleges vezénylő képességekkel rendelkező, közismert budapesti dirigens vezette a kivételes könnyedséggel, klasszikus stílusban játszó zenekart. Nemcsak Rossini közkedvelt nyitánya, az Olasz nő Algirban, hanem Beethoven első szimfóniája is igen szépen sikerült. Rajter Lajos vezénylő művészete kiegyensúlyozott, látszik rajta a nagy gyakorlottság, s habár lelkenek minden ize a muzsikát éli át, külső fellépésével, vezénylő modorával nem árulja el a közönségnek előre intencióit, hanem csak a zenekarnak, a zenekar tagjaiban élnek szuggesztív erővel mozdulatai, beintései, tempói. Így persze meglepésszerűen is hatnak a zenekar egyes fordulatai. — és csak dicsérni lehet a zenekar fegyelmességét, amely ennyire át tud már hangolódni egy új dirigens stílusához. Ezen a hangversenyen különben még Lengyel Gabriella is szerepelt. Ő Beethoven D-dúr hegedűversenyét játszotta (op. 61) meglepő biztossággal, kiérett értelmezésben. A zenekar által még előadott Bartók-féle Magyar parasztdal-szvit, — zenekari átdolgozásban — nem nagy igényű mű. Minden belső összefüggés nélkül magyar parasztnótákban kapunk zenekari bemutatásban, lehetőleg minél groteszkebbül. Minthogy a belső felépítés teljességgel hiányzik, a zenekar és dirigens épen csak bele tudnak melegedni az egyik, vagy másik, egyébként nagyon érdekes, ma már közismert rövidke kis dallamban, és máris végeszakad a képnek. Látszik, hogy az egész szvitszerű darab csak a népi dallam kedvéért készült, nem is akar többet adni, mint épen csak magát a dallamot, a zenekar különböző hangszercsoportjain végigvezetve. „Man merkt die Absicht, und

wird verstimmt“, — mondaná Goethe.

A Városi Színházban igen jól sikerült BALETTEST-en különben Rajter Lajosnak nagyhatású Pozsonyi majálisát adták elő. Valóban komoly és egyben üdítő, izig-vérig magyar muzsikája, a szereplők, Harangozó Gyula, Ottorubay Melinda, Sallay Zoltán, Kőszegi Ferenc és Horváth Erzsébet eleven játéka, de maga a rendezés és a szép tánc-kórus is nagyban hozzájárultak az est sikeréhez.

Két érdekes zenei előadás is elhangzott Szegeden. Az egyiket kiváló fiatal karnagyunk, Fricsey Ferenc tartotta az Egyetembarátok Egyesületében. A HANGVERSENY ÉS KÖZÖNSÉGE címen, a másikat a Tömörkény Irodalmi Kör felolvasó ülésén hallottuk Kertész Lajostól, az egyetemi énekkar kiváló zenei képességekkel rendelkező dirigensétől. Fricsey Ferenc igen értékes megállapításokkal világította meg a közönség előtt a jó dirigens és jó zenekar együttes munkájának művészi műhelytitkait, — a zenekari bemutatásokban a filharmónikusok és katonamuzsikusok rendkívül ügyesen és fegyelmességgel illusztrálták dirigensük szavait. Kertész Lajos AZ ÉNEKKARI KULTURÁRÓL adott elő népszerűen. Szavait egyrészt az Egyetemi Nagygyezykar, másrészt a MÁV „Hazánk“ Dal-körének férfikara illusztrálta.

Nagy sikere volt Szegeden a DAHLKE-TRIO klasszikus estjének, amelyen Dahlke Gyula (zongora), Richter Alfréd (klarinét), és Schuler Walter (gordonka) szórakoztatták közönségüket Schubert-, Weber- és Bruch-művek értékes előadásával.

Kacsóh Pangrác JÁNOS VITÉZének és Verdi RIGOLETTOjának előadásával zárult az idei zenei események gazdag sora a szegedi Városi Színházban. Fest Vidor és Fricsey Ferenc karnagyok művészi munkája, főleg pedig Palló Imre dr., Laczó István, Littassy György és Solymossy Margit, valamint az operaházi énekkar szereplése ismét, telt ház előtt tett bizonyosságot arról, hogy a jól előadott komoly muzsikának mindig megvan a maga rendkívül sikere. A János Vitéz viszont nem vonz, ma már nagy közönséget, különösen, ha az előadás nem egészen tökéletes.

K. I.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 JÚLIUS

II. ÉVF. 7. SZÁM.

Beköszöntő^{*)}

NOVEMBER 20-án mult 50 éve, nagy ünnepségek színhelye volt Szeged szabad királyi város. Ekkor indult el sok reménnyel teli bizonytalan újtára a Dugonics Andrásról nevezett irodalmi és tudományos társaság, azzal a céllal, hogy az Alföldön, de kiváltképen Szegeden az irodalmat és a tudományt művelje és terjessze ott, ahova az iskola már nem viheti, de ahol bármilyen sok is legyen belőle, elég sohasem lehet.

Abban az időben mindenki úgy érezte Szegeden, hogy az 1883-ban jogilag befejezett rekonstrukció 1892 november 20-ával lett tökéletes.

Szeged intelligenciája örömmel vette tudomásul, hogy Szegednek és vidékének irodalommal és tudománnyal foglalkozó férfiai egy szellemi központot alkotnak, a második magyar városban, amely oly fontos közművelődési és magyarosító hivatást teljesített és amely az akkori meggyőződés szerint a harmadik egyetem székhelyéül volt kijelölve.

Egykorú hírlapból veszem ezt a megállapítást, amely mindennél jobban mutatja, hogy azok, akik Lázár György első elnök vezetésével a társaság bölcsőjénél ott állottak, a Dugonics-Társaságot kezdetől fogva az egyetem szálláscsinálójának tekintették. És ez természetes is volt, mert a társaság ezzel is csak nagy névadójához maradt hű. Csak kevesen tudják, hogy Dugonics András volt az első, aki 1761 okt. 18-án, szegedi tanár korában, a filozófiát ajánló beszédével úttörője lett azoknak a törekvéseknek, amelyek 1792-ben a bölcséleti iskola felállítására, majd az 1802-ben meginduló és több ízben megismételt mozgalmak után, az ország második egyetemének

^{*)} Elnöki megnyitó a Dugonics-Társaság 50 éves jubileuma alkalmával Szegeden, a városháza közgyűlési termében 1942 nov. 29-én tartott ünnepi közgyűlésen.

idehelyezésére és végül annak elköltözése után, az ötödik magyar egyetem alapítására vezettek.

Elhibázott gondolat lett volna, ha a Dugonics-Társaság külön irodalmat vagy külön tudományt akart volna csinálni, vagy iránnyítani.

Bár tudós tagjai sorában kezdettől fogva ott voltak: Reizner János, Szeremley Samu, Kiss Lajos, Kovács János, Zsilinszky Mihály, Kálmány Lajos, éppen úgy tudták, hogy a magyar tudományt kell művelniök, mint ahogy tudta Tömörkény István, Palotás Fausztin, Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc és Juhász Gyula, hogy örök-szép írásaik az egyetemes magyar irodalom nemzeti kincse.

Mindenki — akiket itt felsorolni is lehetetlen — a lelke legjavát adta s ezzel szolgálta a magyarság és egyúttal a város művelődését.

Ezt a szellemet, a magyar élet nagy törésvonala se változtatta meg. A Szalay József elnökségével kezdődő szegény időkben, éppen olyan híven őrizte, mint ahogy őrzi ma, és őrizni fogja mindaddig, amíg a szép az emberi lélek tartozéka s a tudás egy lesz a mindennapi kenyérrel.

Nem olyan időket élünk, hogy ünnepeljünk. Nem is azért jöttünk össze, de emlékezni akarunk nevek nélkül mindazokra, akik 50 év alatt a Társaság keretein belül dolgozva, munkásai voltak a magyar életnek.

A változott viszonyok sok helyen mást parancsolnak, de a becsületes szándékot, a magyar mult megbecsülésének gondolatát és a mindenkori nemzeti célok szolgálatát senki el nem vitathatja az 50 éves társaságtól.

Ez az, amiért meg kell állani ennél a határkőnél és hálával kell gondolni azokra, akik ebben a munkában, nagyon változatos munkaprogrammal 50 éven át résztvettek.

BANNER JÁNOS

Szeged és a Dugonics-Társaság*)

ÖTVEN ÉVVEL EZELEŐTT ugyanebben a teremben alakult meg néhai Lázár György akkori polgármester elnökelete alatt a Dugonics-Társaság. A jó szegediek nem jósoltak nagy jövőt az új alakulatnak és kezdetben talán zsörtölődtek is, hogy már megint egy új egyesület, ahol tagsági díjat kell fizetni. De hamarosan kiderült, hogy az új alakulat semmivel sem terheli a közönséget, hanem ellenkezőleg vendégül hívogatja a művelődés iránt érdeklődőket és vasárnap délutánonkint szórakoztató és tanulságos irodalmi előadásokkal gyönyörködteti a hallgatókat. A siker nem is maradt el, a Dugonics-Társaság felolvasó ülései népszerűek és látogatottak lettek és ma ötven év után töretlen fényben és erőben áll előttünk a rövid életűnek jósolt Dugonics-Társaság. És ezen a jubileumi ünnepen a városházára kitzúzettem a város zászlaját annak jelképeül, hogy a mai jubileumi ünnep nemcsak a Dugonics-Társaság ünnepe, hanem Szeged városának is kultúrünnepe, melyen a város közönsége és hatósága nevében elsőnek kívánom üdvözölni az érdeemes irodalmi társaságot és szívből kívánom, hogy további működése is minél eredményesebb legyen.

A Dugonics-Társaság mai ünnepi ülésének meghívóján fel van tüntetve, hogy ez a 346. felolvasó ülés. Ha egy kis számítást csinálunk, könnyen megállapíthatjuk, hogy mit jelent ez a szám a nemzeti kultúra és közművelődés vonatkozásában. A közgyűlési terem befogadó képessége 300 személy. Ha a Dugonics-Társaság felolvasó ülésein átlag csak 200 személy jelenlétét vesszük számítási alapul, a 346. ülésen 79.200, kerekén 80.000 hallgató vett részt a Társaság ülésein és élvezte a Társaság mindenkor hazafias szellemű, tanulságos, irodalmi-becsű, és változatos műsorát. Mint a Dugonics-Társaság előadásainak buzgó hallgatója úgy érzem, hogy a Társaság mai jubileumi ünnepén elsősorban annak a 80.000 hallgatónak a nevében kell hálás köszönetet mondanom a Dugonics-Társaságnak, mely hosszú évek során át üresnek ígérkező vasárnap délutánokon alig várta, és élvezte a Dugonics-Társaság előadásait és tudatosan vagy

* Pálfy József polgármester ünnepi beszéde.

észrevétlenül beállt a nemzeti művelődés terejsztóinek és a Dugonics-Társaság szabad egyetemének hallgatói sorába.

Az első gondolat, mely ebben az ünnepélyes pillanatban felfűtődik bennem, az, hogy mit csinált volna az a 80.000 ember a vásárnap délutáni szabad idejével, ha a Dugonics-Társaság tanulságos és egyben szórakoztató előadásai nem kínálkoztak volna a legkelleme-sebbnek és leghasznosabbnak ígérkező időtöltésül. Feltételezhető, hogy a vendéglőket és ötven év előtt még nagyon gyér számú szórakozóhelyeket — mozi még akkor nem volt — keresték volna fel, de akárhogy és akárhol töltötték volna el szabad idejüket, bizonyos, hogy a Dugonics-Társaság hiányában elveszett volna az önművelődés és nemzeti kultúra számára.

A Dugonics-Társaság első és legnagyobb sikere és érdeme abban van, hogy meghódította a közönséget, a maga állandó hallgatóságát, felkeltette a tudomány, művészet és irodalom legkülönfé-lébb ágai iránti érdeklődést aszerint, ahogy azok a felolvasó ülésen változatos megvilágításban tárgyalattak; élesztette a tudás-szomjat, a művelődés iránti vágyat és hozzászóktatta, nevelte a közönséget a halk, finom tónusú társadalmi érintkezéshez és minde-nekfelett a magyar nyelv szépségéhez, kimeríthetetlen kifejező ere-jének megismeréséhez, szívhez szóló, lágy muzsikájának érzékelé-séhez.

Ebben a Társaságban, ahol Lázár György, Szalay József, Várady Imre elnököltek, Tömörkény István és Móra Ferenc irányítottak és ahol mindenkor féltő gonddal vigyáztak arra, hogy az elődök helyét méltó utódok foglalják el, ahol a törtető érvényesülés vagy vásári politika soha nem kaphatott hangot, természetes, hogy az önzetlen, komoly kultúrmunka zavartalansága érvényesült és a Társaság ötven éven át egy hajszálnyira sem tért el nemes célkitűzésének út-járól.

A Dugonics-Társaság ereje, értéke és népszerűsége ép abban van, hogy sohasem akart más lenni, mint ami. Nem nagyképűsködött a tudományosság fölényességének tögájában, nem hangosko-dott se maga, se mások mellett, nem törődött a külvilág ötven év alatt nagyon sokszor változott hangú vásári zsvajával, haladt a maga útján a kitűzött cél: a magyar nemzeti kultúra fejlesztése felé. Avatott kézzel ápolta a kultúra gyümölcsös kertjének legszebb, legízesebb hajtásait és azokat nem rejtette a megközelíthetlenség kerítéseinek szöges drótjai mögé, hanem a kultúra transzkontinén-tális útja mellé telepítette, hogy akadálytalanul szakíthasson róla és anyagi áldozat nélkül élvezhesse azt, aki meglátja és megkívánja. Ezzel érte el a Dugonics-Társaság azt, hogy olyan törzshallgatósá-got biztosított magának, melyből bőven jut más, vele egy úton járó alakulatoknak is.

Amikor ma a Dugonics-Társaság alapítása ötvenedik évfordu-lójának magaslatáról ünneplő lélekkel visszatekintünk a Társaság munkájára, meg kell állapítanunk, hogy a Társaság magasszinvo-nalú, nagyon értékes, a város becsületére váló kultúrtevékenységet fejtett ki és jelentős részt vett a város kultúrtörékvéseiben. Így állandóan napirenden tartotta a szegedi egyetem ügyét és kétségte-

lenül nagy segítségére volt a város hatóságának az eredmény elérésében. Nem ok és alap nélkül való emlegetni a Dugonics-Társaságot, mint az Egyetem szálláscsinálóját, mert ez volt az első fény sugar, mely az ország előtt rávilágított Szeged kultúrhivatására és ezen kultúrhivatás jó betöltésének jelentőségére.

De az egyetem ügyének előbbrevitele mellett kiterjedt a Dugonics-Társaság figyelme az országos és helyi jelentőségű kultúrelélet minden megnyilatkozására: színházra, szépművészetre, irodalomra. Komoly értékű pályázatokat hirdetett színművekre, történelmi regényre, szegedi család- és helynevek gyűjteményére, szegedi nyelvjárás összegyűjtésére. 1.000—2.000 koronás pályadíjakkal ösztönözte a Társaság az ifjabb írónemzedéket a pályázatokban való részvételle. A Dugonics-Társaság a város hatóságának mindenkor készségesen rendelkezésére állt, ha bármily hazafias, vagy kulturális vonatkozású ünnepség megrendezéséről volt szó, de erre ritkán került sor, mert a Dugonics-Társaság minden felkérés nélkül számon tartotta és maga kezdeményezte a jelentős események, évfordulók, nemzeti ünnepek megrendezését.

Ha a béke boldog éveiben szükség volt a Dugonics-Társaságra, mennyivel nélkülözhetetlenebb az most, amikor a világháború sötét árnyait látjuk amerre csak nézünk, távol, közel és boldogok vagyunk, ha egy-egy órácskára feledtetni tudják velünk a napi megélhetés és küzködés legkülönfélébb gondjait.

De ettől eltekintve a Dugonics-Társaság ép úgy, mint más irodalmi, művészeti és tudományos társaságok, sohasem töltik be véglegesen feladatukat, sohasem jutnak el oda, hogy céljuknak megfelelőek és befejezhetik működésüket, mert nincs több tennivalójuk. A tudomány, művészet és irodalom partnélküli tenger, melynek távlatait véges emberi szemmel nem lehet belátni és a tudás bárkája élő embert még nem szállított a „tudás“ kikötőjébe, mert a tudás ott kezdődik, ahol rájövünk annak megállapítására, hogy keveset, nagyon keveset tudunk és felszerelésünk csak legfeljebb annyi, hogy a műveltség fegyverzetével a tudás kutató útjára indulhatunk.

Nekünk, magyaroknak évszázados sorsunk a küzdelem. Nagyon kevés, rövid pihenőkkel küzdenünk kell vagy külső vagy belső ellenséggel, sokszor természeti erőkkal, sorscsapásokkal. De álljuk helyünket ezer év óta. Most azonban úgy érezzük, hogy különösen megnehezedett felettünk az idők járása. Vagy mi lettünk volna gyengébbek?! Nem. Csak ezt ne! Ne veszítsük el önbizalmunkat. Erre nincs is ok, hiszen ha megnézzük a mai kor magyarját, azt látjuk, hogy két új karja nőtt, mert a régi magyar csak a szabját forgatta, de a mai magyar kardforgató keze mellett az eke szarvát tartja, hogy ki ne fogyjon az Istenáldotta mindennapi kenyérből, másik kezében a kultúra zászlaját emeli magasra, hogy kimagasodjék a Balkán-áradatból és a háború végén el ne keveredjünk a forogtatásban, de meglássák, hogy mi is itt vagyunk.

Ezért van szükség háborúban is a kultúra zászlótartóira, a Dugonics-Társaságra és minden hazafias szellemű, magyar nemzeti célkitűzésű, irodalmi alakulatra, minden művelt magyarra.

Ha egy ország kultúráját, műveltségi fokát, nemzeti karakterét

alaposan meg akarjuk ismerni, nem elég az illető ország fővárosát megismerni, hanem tanulmányozni, ismerni kell a vidéket is. A főváros az ország kirakata, az országtest feje, dísze, szépsége, amit ma az egész nemzet szeretettel ápol és minél szebben ékesíteni törekszik. De a főváros nem a nemzet, és a nemzettest organizmusának táplálása nélkül színtelenné válik, elsorvad, elhal. Ezért van szükség a vidék kultúrájának kertészeire, a Dugonics-Társaságra, mely ötven év dúló viharában is, amikor országok, trónok, világnézetek, embermilliók pusztultak és dőltek halomra, változatlanul és rendületlenül áll és teljesíti kötelességét a kultúra olimpiai fáklyájának élesztésével, mert szellemi küldetése nem embertől, hanem Istentől való.

A Dugonics-Társaság és Szeged városa a legszorosabb lelkiközösségben van, a város ezt a közösséget továbbra is fenntartani kívánja, a Társaságot kulturális munkájába az eddiginél is fokozottabb mértékben bevonni óhajtja.

PÁLFY JÓZSEF

Az ötvenéves Dugonics-Társaság^{*}

AZ ÁRVÍZ UTÁNI új városalapítás idejében megszületett sok buzgó törekvés és sok nemes gondolat közül való az irodalmi szervezkedés ama gondolata is, melynek első harcosa néhai jó Szabados János, Szeged város kultúrtaácsnoka, a Petőfi-Társaság tagja volt. Az ő emlékét a belvárosi temetőben Vedres Istvának, Dugonics András tanítványának, Szeged Széchenyijének a síremléke mellett kegyeletesen őrzi az a márványmű, melyet a Dugonics-Társaság 45 esztendővel ezelőtt emelt megalakulása előkészítőjének emlékezetére. De Szabados János a Dugonics-Társaság megalakulását már nem érthette meg, mert 50 évvel ezelőtt annak az évnek az elején halt meg, melynek novemberében elgondolása valóságot öltött. Úgy érezte a város kultúrájának első szolgája, hogy kötelessége Dugonics András neve alatt egyesíteni azokat a férfiakat, akiknek tehetsége lehetővé teszi Szeged város szellemi életének irányítását, hogy a külső képében újjáépített város belső, lelki élete is megújhódjék és hogy a város Dugonics lelkével rokon szegedi lélekkel teljék meg.

Nagy szükség volt akkor erre a szellemi megmozdulásra. Az alig felépült új falak, a még kopár utcák ridegsége szomjúhozta az életet, a tartalmat, a szellemi betetőzés munkáját, annál is inkább, mert az egykori *Szegedi Híradó* szerint akkori szellemi életünk a színház látogatásán s néhány hangversenyen túl nem terjedt. Pedig Szeged akkori életének méhében megvoltak a lehetőségek arra, hogy az ország második városának, a Délvidék nevezetes közművelődési góciának, tudománnyal, irodalommal és művészetekkel foglalkozó férfiai oly szellemi központot alkossanak, mely a magyar

* A Dugonics-Társaság főtítkárának jelentése a jubileumi ülésen. Részletesebb adatokat l. *A Dugonics-Társaság ötven éve. 1892—1942. Ötven títkári jelentés. Szeged, 1943. A Dugonics-Társaság kiadása.*

Alföldön, de kiváltképen Szegeden és vidékén a magyar irodalomnak és tudománynak műveléseért, terjesztéseért és népszerűsítéseért száll síkra. A félévszázados elgondolás szerint a létesítendő tudományos és irodalmi társaságnak mindmáig célkitűzése volt: „összegyűjtött szellemi erők munkásságával ápolni a tudományt, az irodalmat, megszerettetni a közönséggel mindkettőt, megkedveltetni a könyvet és az érdemes írókat, felébreszteni a közönségben a kultúra iránti érzéket és azt úgy fejleszteni, hogy a művelődés jótékony áramlata elhasson azon rétegekbe is, ahová eddig a közvetlen érintkezés hiánya folytán el nem juthatott. Másrészt cél volt még irodalmi pályázatok kitűzésével áldozatokat hozni az íróknak újabb és újabb munkára való serkentésére.”

Az akkori Szeged életében a cél elérésének nagy biztosítéka volt a Somogyi Károly esztergomi kanonok által Szeged városának adományozott nagyértékű könyvtár, melynek párja akkor alig volt található országunkban. A szegedi múzeum és régiségtár anyaga állandóan emelkedő értéket jelentett már abban az időben is. Emellett a millenium évére elkészült a tiszaparti Közművelődési palota, mely otthont adott nemcsak a Somogyi-könyvtárnak, a múzeum és régiségtár kincseinek, de az akkor már négyéves működésre visszatekintő Dugonics-Társaságnak is.

De nemcsak tárgyi lehetőségei voltak adva a Dugonics-Társaság 50 évvel ezelőtti megalakulásának és felvirágozásának, hanem szellemi és személyi lehetőségei is megvoltak. Már a rekonstrukció évei alatt több kitűnő férfiú szövögette az új tudományos és irodalmi társaság megalapításának szálait, annál is inkább, mert abban az időben Budapesten kívül Pozsonynak, Sopronnak, Aradnak és Kolozsvárnak, országunk nyugati és keleti részének már voltak irodalmi társaságai. Országunk délvidéke sem nélkülözhetette tehát egy irodalmi társaság megalakulását.

A Dugonics nevét felvevő társaság szervezőbizottságában *Lázár György*, városunk akkori polgármesterhelyettesének elnöklete alatt résztvettek városunk akkori tudományos és irodalmi életének legjobbjai: *Reizner János*, a városi múzeum igazgatója, a neves történétíró, *Ivánkovits János*, akkori szeged-rókusai plébános, a későbbi roznyói püspök, *Magyar Gábor*, a kegyesrendi főgimnázium igazgatója, később kegyestanítórendi tartományi rendfőnök, *Csonka Ferenc*, az állami főreáliskola tanára, a kitűnő vegyész, a városi vegyvizsgáló-állomás megalapítója, *Lipcsey Ádám*, az országosnevű hirlapíró. A hivatalos Szeged-város nagy készséggel sietett a megalakult Dugonics-Társaság erkölcsi és anyagi támogatására. A városi költségvetés az első években évi 1000 forinttal segítette a Dugonics-Társaságot, de erkölcsileg is támogatta azzal, hogy a Társaság védnökévé lett gróf Tisza Lajossal, a város újjáépítőjével együtt, aki már a megalakulás első hónapjában 1000 forintos alapítványt tett Társaságunk céljaira. Gróf Tisza Lajos ezt az összeget a következő évben megkétszerezte, majd az azután következő évben alapítványát 5000 forintra emelve, fényes bizonyágát adta városunk és társaságunk iránt annyiszor tanúsított szeretetének és áldozatkészségének.

De nemcsak a hivatalos tényezők kísérték támogató figyelemmel a Dugonics-Társaság megalakulását, hanem a város közönsége is. Ennek a közönségnek művelődése érdekében szervezkedett az a 38 lelkes férfiú, akik 1892. október 11-én alakuló gyűlésre jöttek össze. Országos jellegű irodalmi ünnepély előkészítésére vállalkoztak, melylyel az új Dugonics-Társaság 1892 november 20-án lépett a nyilvánosság elé. Megjelentek rajta a meghívott vármegyék és városok képviselői és az ország legtöbb irodalmi társaságának kiküldöttei. Számos fővárosi és vidéki közművelődési egyesület üdvözlő irattal kereste fel. Távirati köszöntőt küldtek József királyi herceg, a kalocsai érsek és több megyéspüspök.

Az ünnepélyes ülésen Lázár György elnök mondott megnyitót, Reizner János Dugonicsról szóló tanulmányát, Mikszáth Kálmán egyik szellemes rajzát, majd Lipcsey Ádám költői elbeszélését olvasta fel. Délben lakoma, este pedig a színházban díszelőadás volt, melyen Lipcsey Ádám prologusa után Dugonics András Báthory Mária c. színművét, majd a Hunyadi László opera 3. felvonását adták elő.

Nagyobbarányú ünnepi ülést ült a Dugonics-Társaság megalakulásának ünnepnapján kívül időbeli sorrendben: Jókai Mórnak 50 éves írói jubileuma alkalmából, Kossuth Lajos hamvainak hazahozatalakor, a milleniumi ünnepségekre elkészült kultúrpalota megnyitása alkalmával, Gyulai Pál irodalmi munkásságának 50 éves jubileumán, Erzsébet királyné halálakor stb. És mennyi kötelességteljesítés, mennyi tudás, áldozatkészség van az előadásokban, megemlékezésekben, értekezésekben, költeményekben, novellákban és lélekrajzokban, amelyekkel a Dugonics Társaság tagjai székfoglalóikban, egyéb előadásaik alkalmával önzetlenül valósították meg a Társaság célkitűzéseit. Ha csak néhány számadatot idézek is, azt, hogy a Dugonics-Társaság a mai napig 346 felolvasó ülésen éppen 1200 előadást tartott; hogy ebből csak az utolsó 10 évre 162 előadás, 42 novella, 60 vers, 6 ének- és zeneszám, továbbá 2 színmű-részlet esik; s ha emellett még valamennyi felolvasó ülés szinte eseményszámbamenő elnöki megnyitóra is gondolunk, akkor oly nemes szellemi fegyverzetről és önzetlen munkáról adhatunk számot, mely mindenkor maradandó szellemi kincset jelent. Ha még ezen felül említést teszünk arról, hogy számos elismeréssel és magas díjjal koszorúzott pályamunka is dícséri a Dugonics-Társaság lelkes gárdájának munkásságát, továbbá ha arra a több mint 50 kiadványra fordítjuk figyelmünket; melyekkel a Dugonics-Társaság nyomtatásban is szolgálta vállalt kötelességeit; úgy oly elismerésreméltó munkásságra tekinthetünk vissza, melyre méltán lehetünk büszkék.

Nagy munkát végzett még a Dugonics-Társaság városunknak egyetemi városná való fejlesztése érdekében is. Először 1904-ben kezdte szorgalmazni a harmadik egyetem Szegeden való létesítésének gondolatát. Lázár György polgármester, Társaságunk elnöke, a június 26-án tartott közgyűlésen hívta fel a tagok figyelmét arra, hogy a szegedi egyetem létesítése érdekében emlékiratot, könyvet írjanak, felsorolván abban azokat az érveket, melyek révén városunk az egyetem elnyerése tekintetében Pozsony, Kassát, és Te-

mesvárt megelőzi. Főérve a Dugonics-Társaságnak az volt, hogy az egyetemnek Szegeden való felállítása földrajzi, nemzetiségi, kulturális és etnografiai szempontból égető nemzeti szükséglet. Az 1904 óta eltelt csaknem 40 esztendő igazolta a Dugonics-Társaság állásfoglalását, mert Pozsony, Kassa és Temesvár időközben elcsatoltak és közülük mindezideig csak Kassa tért vissza. Ugyanakkor a Dugonics-Társaság által hirdetett érvek és megállapítások nemcsak a Ferencz József-tudományegyetem számára adott menedékkadással, hanem a Horthy Miklós-Tudományegyetem alapításával igazolták a Dugonics-Társaságnak e kérdésben követett hitvallását. Amikor 1911-ben a város hatalmas küldöttsége utazik fel a kormányhoz az egyetemnek Szegeden való felállítása érdekében, a küldöttség egyik vezetője Lázár György polgármester, mint a Dugonics-Társaság elnöke is kifejti érveit a szegedi egyetem igaza mellett. A nagyszámú küldöttségben a Dugonics-Társaság több tagja is résztvett, az előző elhatározások alapján támogatva a város és az egész Délvidék jól megokolt kérését. Ugyanebben az évben városunk egy ismeretlen jötevője 6000 K-ás alapítványt tett le Szeged városához a létesítendő egyetem céljaira azzal, hogy amíg ezen összeg rendeltetési céljaira fel nem használható, addig annak kamatai a Dugonics-Társaságot illessék.

Szimbolikus jelentőséget kell tulajdonítanunk annak, hogy a Dugonics-Társaság 50 év alatti 4 elnöke közül a 23 éven át volt elnökön, Lázár György polgármesteren, a 20 éven át volt elnökön, Szalay József litterátus-főkapitányon kívül 1938 december óta egyetemi tanár a Dugonics-Társaság elnöke.

De meg kell emlékeznünk Társaságunk nagynevű főtítkáiról is s köztük különösen Tömörkény Istvánról és Móra Ferencről; akik 13, illetve 10 éven át voltak a Dugonics-Társaság ügyeinek vezetői. Az ő főtítkári jelentéseiknek meghallgatása valóságos irodalmi műélvezet volt mindazok számára, akik szerencsések lehettek azokat az ő ajkaikról hallhatni.

Az 50 éves fennállását ünneplő Dugonics-Társaság kötelességének érzi, hogy történetének vázolásánál hálával és köszönettel emlékezzék meg közönségéről, a felolvasó ülések hallgatóságáról is. A Dugonics-Társaság legelső esztendejéről jogos büszkeséggel mondhatta az akkori főtítkári jelentés, hogy: „az a közönség, melynek a Dugonics-Társaság hosszas készülődések után életreébredését is köszönheti, támogatásával és érdeklődésével a legmelegebben kifejezte, hogy Társaságunk fennállása és működése, szellemi szükségletét képezi: ez az, amire jövőnket szorgalommal, kitartó munkával kiépíthetjük és városunknak, valamint a Délvidék nemzeti kultúrájának hasznos szolgálatot tehetünk. Ma is nagy közönség hallgat bennünket, figyel reánk, érdeklődik munkánk iránt és támogató kezét nyújtja felénk: ez a mi erősségünk, melyen kitűzve leng lobogónk ezen egyetlen jelszavunkkal: munka! Ezzel a munkával tudunk és fogunk még többet dolgozni, mindig többet, hogy jótékony nyomunk legyen a Délvidéken a magyar nemzeti szellem terjesztésében és megerősítésében.“

Ennek a régi főtitkári jelentésnek minden sorát ismételhetjük ma is.

Őszinte hálával gondol a Dugonics-Társaság a város hatóságára is, mert a hivatalos férfiak részéről félévszázadon át jóindulatot tapasztaltunk. A városháza közgyűlési termének felolvasó-üléseink számára 50 éven át való átengedése, a Dugonics-Társaságnak költségvetésileg biztosított támogatása, mind olyan megnyilatkozások, melyek úgy erkölcsi, mind anyagi tekintetben mindenkor elismerték, hogy ez volt Szeged első irodalmi társasága s a kultúra szolgálatának első hordozója.

Eddig szólott a múlt! De vajjon mit fog szólni a jövőendő? Visznek-e tovább azok az ösvények, amelyeken eddig jártunk és amelyekken eddig elértük kitűzött célunkat? Ebben a pillanatban ezekre a kérdésekre keresvén a választ, a hasonlóan komor 1921-ik évi, első trianoni esztendő főtitkári jelentése jut eszünkbe. „A mai bizonytalanságban nehéz választ adni a felvetett kérdésre — mondta Móra Ferenc, — sok értékünk trianonkori pusztulását csak egy érte túl, a kultúránk, amelynek nagyon szerény, de hűséges és tisztaszívű jobbágyságait foglalja össze a Dugonics-Társaság. — Ezek az idők olyanok, hogy egyre jobban az irgalom kenyerére szorul a mi eddig legnagyobb értékünk, a kultúránk. Némely jelék arra figyelmeztetnek, hogy ha kultúránkat sok megpróbáltatás fogja is érni, mégis abban bizakodhatunk, hogy azokat a lelkeket is meg fogja hódítani, amelyek eddig hatalmi körén kívül estek. Nekünk jobbágyi kötelességünk annál hívebben kitartani szolgálatában, minél nehezebb lesz az.“

S valljuk Tömörkény István 20 évvel ezelőtt elmondott főtitkári jelentésével: „A kitartást jó vándorbot gyanánt kell fogadnunk, a cél felé csak így haladhatunk s ezen igyekezetünkkel lehetünk hív szolgálói a Hazának.“

FIRBÁS OSZKÁR

Tömörkény szobra előtt^{*)}

NEM EGYSZER hal meg az ember! Nem akkor, amikor a szív beszünteti működését, a gondolkozás szigorú oméga-vonala megkövül a két szemöldök közt. Amikor az elköltözöttet elefejtik: ez az igazi halál.

De elefejthetünk-e valakit, aki szakadatlan érintkezést tart fenn velünk? Folyvást a legbizalmasabb közléseket teszi nekünk? Tájakat, embereket, dolgokat a saját szemének ezer sugártörésű prizmáján vetít elénk? Derűjével teszi őket napsütötten ragyogóvá, vagy ránksteledő borujával mélyé és sötétté?

Az ilyen kivételes képességű lényeknek nincs koruk és nem halnak meg; még akkor sem, ha a sírásó már letúzta fejük fölött a keresztet, „melynek összehajló két felső léce, mint két imádságra

^{*)} Ünnepi beszéd a szegedi Dugonics-Társaság Tömörkény István-szobor-felavatására. 1943 május 23.-án.

összehajtott kéz". Az ilyen kiváltságos ember halhatatlan: csak testi képében elrejtőzött — és még így sem örökre. Előbb-utóbb megmozdul a hála; elindítja a cselekvést, mely nélkül lakatlan szó a „szeretet“ — és megküzdve számtalan akadállyal, kőbe, ércbe költöztetve idézését: újból előjeleníti azt, aki eltűnt a szemünk elől.

A cselekvő szeretetnek egy ilyen nemes-kegyeletes aktusára gyűjtött minket ma ide a Dugonics-Társaság, mélyen tisztelt ünneplő közönség.

Leplekbe burkoltan, már itt áll előttünk a mi elrejtőzöttünk, akinek látását, testi formájában, egy negyedszázadon át nélkülöztük. Itt áll — az élet másfélszeres nagyságában — a legtisztább fehérmárvány Tömörkény István.

Nem szükség felelevenítenünk életrajzi adatait. Magánéletéről is kevés a mondanivaló. Szabályozott folyású volt az, mint ez a folyó itt, a „vizecske“, ahogy a Tiszát mindig becézte. Egyik partja a polgári élet, a hivatali munka, másik pedig az eszmék és betűk világa: az újságírás és a szó legigényesebb értelmében vett költészet.

Tömörkényt nem vezette alkotásaiban semmiféle tervszerűség. Nem volt irodalmi, még kevésbé irodalompolitikai programja, amit erőnek erejével meg akart volna valósítani. A legkevésbé tudatos művészek egyike ő, aki valaha élt. Talán be sem merte vezetni a kérdőívek foglalkozási rovatába azt a borzongatóan nagy szót, hogy „író“.

Határozott célkitűzés egyedül *publicisztikai* cikkeiben jelentkezik — és ezt a működést sem mellőzhettük ma hallgatással; mert hiszen a vérbeli írónak minden megnyilatkozása az irodalomé! Nemzeti vagyon, még ha tárgyának időszerűsége mulandó is, mint a napisajtótermék, melynek ólombetűit holnap szétdobálja, összetöri és újbólönti a fűgemarkú fickó, a szedő: maga a folyvást megújuló élet.

Tömörkény a szegedi újságírás hőskorának volt tollforgatója. Szilárdan nemzeti szellemű és mindhalálig hívó Kossuth-elvű negyvennyolcas. Tudta, hogy függetlenségünk elvéből felmérhetetlen veszedelem nélkül nem engedhet ez a nemzet. És szabadságszeretete úgy csattog, mennydörög, szinte mintha Petőfi elnémult ajka volna hozzánk ismét vezércikkeiből.

Tömörkény, a közíró, pontosan értékelte a hetedik nagyhatalmat, a sajtót. Át volt hatva attól a meggyőződéstől, hogy a magyar lapvállalatok célja: nem pusztán megélni, hanem közvéleményt nevelni.

Kérdés, hogy hol hámlik ki a hirlapíróból a *szépiró*? Hol kezd ez a mi elrejtőzöttünk kimondottan irodalmat írni?

Menj vissza a Tisza folyásán az eredetéig és keresd. Nincs! Nem talárod. De emeld meg a rögöt; tapintsd ki a fű gyökerét; gördítsd félre a kavicsot! Ott csillog; mindenütt jelen van. Csak a felszínes szemléletnek még rajtaérhetetlenül.

Ilyen bujkáló patak a kezdet Tömörkénynél is. Mikorra tetten kapjuk, már a legnagyobb európai népies írókkal egysorban emlegetik. Amilyen kevésbé érdekelte világéletében a külföld, az a gya-

núm, hogy nem is igen hallott felőlük. Önmagából merített és önmagából lett önmagává: azzá az összetéveszthetetlen fogalommá, akinek, most is, elegendő volt csupán a *vezetéknevét* ennek az elburkolt szobornak talpára vésní: „Tömörkény“.

Itt állunk a Kultúrpalota szomszédjában. Nemcsak polgári erényekkel betöltött hivatala volt ünnepeltünknek; annál hitem szerint sokkalta több. Előkelő hallgatagságával, ezernyi ezer könyvével: belső szemlélődéseinek refugiuma. Itt, ahol most megálmodott alakjaiból emlékkiállítás rendezett a megbecsülés, higgadtak le költőnk gondolatai, öltöztek irodalmi köntösbe élményei: itt forrt ki, csendben, észrevétlenül, tehetségének pompás alföldi homokibora.

Ezzel a nemesvonalú épülettel, a Kultúrpalotával, érkezünk el Tömörkényhez, a már valóban kiérett nagy *íróhoz*, aki természet-szerűleg elválaszthatatlan Tömörkénytől, a jellem adottságaival körülhatárolt *embertől*.

Az író műve általában mindig a saját erkölcsi, nemzeti, társadalmi és természetszemléletének kivetítődése.

De mit közöl velünk művein keresztül különlegesen Tömörkény, az *író*? és kicsoda jellem szerint az az *ember*, aki még lepelbe burkoltan áll itt előttünk?

Az átértékelésnek negyedszázados, bőséges lehetőségei után röviden ezt összegezni az én megtisztelő feladatomban, mielőtt az elrejtett Tömörkény alakját újból előbontanánk.

ELŐSZÖR IS egy igaz *magyar* alakmása jelenik meg előttünk.

Hosszabban időznünk sem igen illik annál a körülménynél, hogy ez a nagy magyar: leszármazása szerint egy érdemes osztrák emberpár gyermeke volt. Hiszen a születés vérségi, nyelvi, vagy egyéb vonatkozások szerint nem saját elhatározásunktól függ és így nem érdemünk, sem bűnünk. *Aszerint vagyunk magyarok, ahogy magunkat minden körülmények közt annak érezzük és valljuk.*

Tömörkénynek, az ásatásokat végző kultúrpalotai igazgatónak, az embernek, egyetlen nagy vágya volt. Attila sírját szerette volna megtalálni... Tömörkény, az *író* pedig, többi közt így szól a Holtakat Látó című elbeszélésében egy tanyai Árpád szoborról:

„segedelmet kérni megyünk hozzá s nemzetünk legnagyobb embere, bizony ezer év múlva sem tagadja meg a magyartól.“

Tisztelt ünneplő.közönség, — észrevettek önök valamit? Tömörkény nem úgy írja, hogy mennek Árpád szobrához — *a magyarok*, hanem: megyünk hozzá. Tehát ő is! És: „jó urunk“... Tehát az övé is! Így írja. Mert még csak meg sem legyinti szárnyával az a gondolat, hogy ő talán nem volna Árpád népe; hogy ne ezeréves törzsi szálakkal lenne beleszövődve az árpádi közösségbe. „Jó urunk.“ Így írja. Mert bár nem vér szerint, de titokzatos megbízatással magyarrá küldetetten, a lelke legmélyéig magyar.

Mint hogy azonban ennyire magyar — tolla minduntalan Ajtony és hasonló nevekre botlik — önként felmerül a kérdés, hogy nem

állt-e költőnk talán szögesen szembefordulva más nemzetiségű polgártársaival?

Követeld elő és forgasd a könyveit megrövidített új generáció, aki nem ismerte őt élőnek! Nézd, hogy milyen emberséges tudomásulvétellel ír törökről, bolgárról, szerbről, bosnyákról, bunyevác-ról! A jót — ha van — a szurtos hegyi mócról is megjegyzi és megszánja az esetlenkedő tótot.

Nem hizeleg félrevezetőleg a nemzeti hiúságnak. Humanizmusa elismeri minden másféle ember istenadta természeti jogait és magával egyenrangúnak ítél bármely becsületes polgárt. De: *csakis a bonthatatlan nemzet fogalmán belül!* Sohasem tévedve a nemzetköziség — a jászioszkárok, vagy mások — hazátosztogató, végtelen utaira.

Mai életünk dialektikája szerint szentistváni tehát Tömörkény nemzeti magatartása: bár kétlem, hogy az ő tartózkodó szemérmességével valami gyakran használta volna ezt az ünnepnapi szót.

Egy igaz magyar és egy emberséges ember alakmása áll előttünk. De néhány színfolt még mindig szükséges lelki képének megfestéséhez.

Komoly, békés, bölcs mosolya, mely valamennyi írásán végigvonul.

Vajjon miből fakad ez a kiegyensúlyozott derű?

Krisztusi szellemű, szegényeken, gyöngébbeken irgalmazó *kereszténységéből*, mely olyan önként értetődőleg van meg benne, mint tűzben a hó, vagy lángban a fény.

Tömörkény szelíd szive nem ismer gyűlöletet. Nem bárkivel szemben, hanem egyedül önmagáért keresztény. Tizenhárom ránkmaradt kötetének egyetlen mondatában sem lelünk felekezetieskedést, vagy türelmetlenkedést. A tiszta sorokat a Hegyi Beszéd szellemének fuvalata lengi át.

Meglepetés minden újból fellapozott Tömörkény könyv. Elbámulunk azon, ami egyébként csak az igazán nagyok sajátossága — hogy negyedszázad távlatából is, mennyire mai, egy-egy lépéssel szinte előttünkjáró ez a mi burkolt fehérmárvány emberünk!

Az esztétika varázsvesszejével: *falukutató* — az első — már akkor, amikor a magyar paraszt életkörülményeinek és lelki tájainak felbuvárlása még ugyancsak nem társadalmi program és nem irodalmi irányzat, hanem mindezeknek éppen az ellenkezője.

Akadtak, a pesti szerkesztőségi asztalok mellett, akik meghökkenetek, hogy el lehet-e hinni az alföldi parasztot olyannak; amilyennek Tömörkény mutatja?

Mi, szegediek, csak mosolyogtunk az ilyen tépelődőkön. Nekünk jó ismerősünk volt Vera ángyó. Szomszédunk Halbőr-Förgeteg; és naponta szót érthettünk Barácius Mihállal. Mi kezdettől fogva tudtuk, hogy alakjuk, tempós mozgásuk, nyelvezetük, közvetlenül az életből ellesett és igaz. Ha símára fent könyvmagyarsággal szólaltatná meg Tömörkény az ő tanyai figuráit, akkor esnék önkényeskedésbe. Akkor közelfért volna hozzá talán még az a feltevés is.

hogy irodalmi matyóhímzéseket gyárt; export-parasztokat farag és a fordítások várható hasznára tekintget.

Nem. Tömörkény végtelen műgonddal keresi az *azonosságot* és lefordíthatatlan akar maradni. Jellegetesen csak-magyar és csak-szegedi magyar író. Hagyatéka valóságos néprajzi forrásmű. Ahogy ő, úgy egyetlen írónk sem ismerte, szerette és örököltette meg az alföld népét, a sokdolgú és kevésszavú szegedkörnyéki parasztot.

Újszerű ez a mi negyedszázad távlatából hazaidézett költőnk. Szociális gondolkozása kitapintható minden sorából, ha nem is hirtet bennük mozgalmat. Az ilyen irodalmi határsértésektől megóvja istenadta művészi érzéke. Engedi, hogy történetei tanyavilágunk kis szűkölködőiről, hassanak tiszta írói eszközökkel önmagukért. Az intézményes intézkedések kikövetelése már nem az ő, a szépíró dolga.

Munkások... Sztrájktyán... Szombat este... Hány példát mondhatnánk arról, hogyan látja és értékeli a dolgozó ember munkáját és hogy fájlalja nyomorúságait!

A modern Tömörkény a munkásé is, de az iránta érzett szeretet éppúgy nem csap át soha osztályelőny-hirdetésbe, mint a nemzetiségek megbecsülése nemzetköziségbe. Megmarad művészek, aki ösztönösen érzi feladatainak és írói lehetőségeinek határait.

Szólnunk kellene még bővebben Tömörkény természetjelenítő képességéről, mely szinte hasonlíthatatlan. Mély humoráról, mely egyetlen gondolatát sem hagyja bearanyozatlanul. Szólnunk kellene még írásainak pátoszmentes, nemes egyszerűségéről; férfias szemérméről; tökéletes tisztaságáról, mely szinte teljességgel mellőzni merészeli az irodalmi kelendőség szemfüles kis ügynökét, Ámor istenkét. Szólnunk kellene még emberi és művészi kiválóságainak egy egész soráról, ha méltatásunk szűk keretei ezt megengednék.

Így már csak egyféle vonatkozásban emlékezünk meg a rejtőző emberről, akinek alakmását rövidesen megpillantjuk. Rámutatunk *Tömörkény romantikus viszonyára Szegedhez.*

Tisztelt ünneplő közönség!

Nem nehéz ragaszkodnunk *szülővárosunkhoz*, melyhez egy se rég emlék és családi hagyomány köt. De város legyen az a javából, mely e megvesztegető kellékek nélkül is vonz és örökre foglyulejt.

Tömörkény — tudjuk — Cegléden született. Az egész életén át egyszer sem kereste fel szülővárosát, míg Szegedre még a család új fészkeből, Makóról is visszatér.

A vonzásnak ilyen foka: bizonyítványa egyszersmind magának a városnak is. Ilyen vonzásra csak szeretetreméltó népű, nemes urbanitású város képes. Szeged ilyen város. Szeged jövevénylekket rabulejtő, megtartó város. Örzi napjainkban is egy nagy szellemünket, a világhírű, Nobeldíjas Szent-Györgyi Albertet és bizonytalán még vele sem zárul a gazdag névsor.

Szeged azonban nemcsak vendégmarasztaló, de értékelni tudó város is. Ennek a megbecsülő kulturális magatartásnak letéteményese és továbbkialakítója a *Dugonics-Társaság*. Tőle indult és rajta keresztül valósult meg az a gondolat is, hogy az alföldi tájak nagy költőjének, a Társaság egykori, ragyogónevű főtítkáranak, Szeged mindhalálig hű polgárának rejtőző alakját újból megjelenítse a szemünk előtt.

Megnevezetlenek kívánnak maradni a Tömörkény szoborért legtöbbet fáradozók és áldozók. De a művész levegője a nagy nyilvánosság és helytelen lenne ezt a levegőt a szobor alkotójától, a jelenlevő Tápai Antaltól megvonnunk. A körülmények szerencsés találkozásának mondható, hogy az alkotóművész maga is azoknak a szegedkörnyéki kétkézi embereknek sorából került ki, akikkel Tömörkény annyi szeretettel bebelődött.

Köszönjük neki az anyag ellenállását leküzdő, lelkes fáradozását és Isten áldását kívánjuk további munkásságára, melynek ez a szobormű egyik előkelő állomása, de nem határköve.

Megindultam üdvözölni a mai napon a mi elrejtett költőnk jelenlevő családját: özvegyét — a nagyasszonyt — és két, gyermekét is. Felújítjuk velük gyengéd szövetségünket. Ők voltak az a derűs kör, melyben Tömörkény kibontogatta színpompás mezei virágait, hogy egy egész nemzet köthessen belőlük csokrot, asztalára.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Szabadjon végezetül még valamit megjegyezni; hogy a mai ember életéből három kellék hiányzik főként:

az öröm, a szeretet és az állandóság.

Tömörkény István mai emlékünnepe e mindháromféle nélkülözésünket eltávoztatta.

Nincs méltányos lélek, mely ne örülne a méltót ért megbecsülésen. A szeretetet szeretet viszonozza.

És ez a lepellel borított alakmás itt: maga a márványba költözött, biztató jelképe, minden igaz értékünk maradandóságának.

Felkérem Tápai Antal szobrászművész urat, mint legilletékesebbet, hogy mutassa meg nekünk a magyar próza Petőfitjének régen nélkülözött alakját. *Vonja el a leplet Tömörkény István szobráról!*

ELŐTTÜNK A KÖLTŐ, előttünk az ember.

Tünődő tartásában, merengő nézésével, álljon itt vártát ezentúl. Őrizze Szeged kultúrájának nemes épületét, melyben annyi munkás évet töltött! Őrizze a Tiszát. Beszélje le a kettőjük meghitt nyelvén minden rendetlenkedésről; a hajózat, a vizenjárók, a célszerű szegény emberek minden ártalmáról. Vesse hátát ennek a városnak! Szóljon érdekében szélvésszel, világviharokkal! Legyen közbenjárója egész népünknek, mely egy rövid emberöltőn belül, már másodszer vérzik „az ország használatában“

Felkérem Szeged város helyettes polgármesterét, mint arra illetékeset, hogy méltóztassék a Dugonics-Társaságtól Tömörkény István szobrát átvenni és késő korokig, épségben-megtartatásáról gondoskodni.

Tisztelegjünk Szeged halhatatlanja előtt!

GULÁCSY IRÉN

A Tápai-kiállítás*)

A MI AZ IFJÚ KÖLTŐNEK az első verskötet, ami a kezdő regényírónak az első nagy regény, s ami az ifjú színműírónak az első színdarab színrehozatala, ugyanaz a művész számára az első gyűjteményes kiállítás. Ebben mondhatja el először vallo-
mását önmagáról és művészetéről, azután a világról, Istenről, embe-
rekről, szóval mindarról, amit lát, s amiben él.

Hosszú volt az út, amelyen Tápai Antal a kisteleki tanyáktól a kazánkovácsság mesterségén, a fabarkácsoláson, a Képzőművészeti Főiskolán keresztül ehhez a kiállításhoz eljutott. Nagy volt ez az út és nézzük, mit hozott magával erről az útról erre a kiállítására Tápai Antal.

Először is hozta magával az anyag tökéletes ismeretét. Ez adja meg egyelőre szobrainak összefogó stílusát: minden szobra anyag-szerű, mondhatnám anyagban gondolkodik. Stílusa elsősorban naturalista, olyan értelemben, hogy szereti és ragaszkodik a naturához, a természethez, amelyet azonban nem másol egyszerűen, hanem mondanivalóját hol a barokk pátosz-lendületes, sőt szenvedélyes eszközeivel, hol a klasszikus formák tisztaságával, hol a modern szobrászati törekvések nem részletező, hanem nagyvonalú, monumentális eszközeivel fejezi ki, mondja el. Tápai Antal témakereső művész, nem sokszor jár kitaposott úton, szereti elgondolásait, ötleteit, töprengéseit megvalósítani. Ezért van benne szobraiban sokhelyütt a keresés, a küzködés, ahogy mondanivalóit elének akarja tární.

De minden küzködésében érvényesül formaérzéke. Alakjait és csoportjait tektonikus biztonsággal építi föl, alkotásainak súlypontját, tengelyét helyesen osztja el, választja meg. Érdeklődési köre sok mindenre kiterjed; kedvenc témaköre a vallásos szobrászat, azután szereti a magyar alföldi alakokat megmintázni, örömmel formálja ki a magyar paraszt hűséges munkatársát, az alföldi magyar lovat, kedvvel és hozzáértéssel mintázza a gyermekfejeket, készít portrékat, és végül nem kis számmal vannak kompozíciói is.

Tápai Antarról meg kell állapítanunk, hogy vallásos lélek, van

* Előadás a művésznek a Dugonics-Társaság jubileumával kapcsolatban rendezett kiállításának megnyitására 1942. nov. 24.-én.

hite az Istenben, hite az emberekben és öntudatos hite van a maga munkájában, szobrászi elhivatottságában. És ez a hit az ő jövőendő fejlődésének szerintem egyik biztos záloga.

Vallásos tárgyú szobrai közül a legjelentősebb a megkorbácsolás után földrerogyó Krisztus, akinek teste szinte összezsugorodik az alig néhány pillanattal ezelőtt elszenvedett durva korbácsütések fájdalmától és súlyától. A szülői szeretetnek a szimbolumaként állította a művész ezt a naturalista módon, de igen jól megkomponált Krisztus-testet egy ifjú sírjára, aki korán tragikus véget ért. Krisztus ábrázolásai között kedves megoldás a székelő kopjafa tetéjére tervezett Krisztus-feje. Szimboliztikus alkotása a triptychon-szerűen mintázott „Jézus Szíve szobra“, ahol a Jézus szeretetének lángjaiban megtisztult új emberiség lép előre, hogy folytassa földi pályáját. Egészen eredeti és némileg a román és gótikus szobrászat szellemét idézi háromtagú *Pieta*-csoportja, amelyet erős formaérzékkel, egy négyszögbe zártan helyez el a művész. A keresztfáról levett Üdvözítőt, valamint a mellette álló Máriát és a legkedvesebb tanítványt, Jánost kortól megviselt s bánattól meggyötört testtel, majdnem aktszerűen ábrázolja. Ha felfogása nem is felel meg az egyház liturgikus elképzeléseinek, e szobrászati gondolattal foglalkoznia, továbbra is igen érdemesnek tartom. A középkori gótikus szenteket idézi élénk Assiszi Szent Ferencnek ércből elképzelt, aszketikus vékonyságában és felemelt jobbkezevel égbenyúló alakja, amelyet a modern szobrászat szigorú és zárt vonalú formáival alkotott meg. Ellenben az a gondolata, hogy egy kis galambot helyez a szent mellére, amely kiterjesztett szárnyaival és fölfelé irányuló fejével szintén az ég felé mutat, egészen középkori módon tudja velünk éreztetni Szent Ferenc lényéből kiáradó szeretetet, de egyúttal a Szent Lelket is, amely ezt a predikátort gyújtó és szeretetet hirdető beszédeiben vezette. A szent feje egy galamb kíséretében, mintegy epigrammatikus rövidségű mondatra lekurtítva, jelenik meg Tápai egy másik alkotásán is.

Vallásos tárgyú szobrai között a legjobbnak Saulját tartom. A művész előtt Saul megtérésének a csodája lebegett: az alak az égből hallja a megállító szavakat, „Saul, Saul, miért üldözöl engem...“ és ijedtében tántorogni kezd, hogy a következő pillanatban a földre, a porba zuhanjon. Ennek a lelki átélésnek az érzését jellemzően fejezi ki a művész a mell előtt lazán összefogott kezekben, amelyek közül a jobbkez szinte bénán hull lassan a föld felé; míg a balkéz még gesztikulálni, ellenkezni, magyarázatot kívánni látszik. A művész ebben a nehéz, súlyelosztásában tökéletesen megoldott szobrában a vergődő embert kívánta ábrázolni hitem szerint, mert melyikünknek a lelkében nem hangzott föl már az előbbi isteni íge, amely után bizony porba hull a halandó és ijedten kérdi: „Uram, mit kívánsz tőlem.“

A másik kedvelt tárgycsoportja művészünknek, az alföldi magyar paraszt alakja, amelyet nagy szeretettel, majdnem azt mondom, bensőséges áhitattal mintáz, különböző tartásban, különböző eszközökkel. Jellemző ezeknek a Szeged-környéki parasztoknak naturaliztikusan, de azért bizonyos stilizáltsággal ábrázolt feje, az

Móricz Zsigmond Szegeden

MÓRICZ ZSIGMOND Szegeden többször megfordult.¹ Amikor a *Kelet Népe* szerkesztését átvette, országjáró körútján egy szűkebb társaságban — ha jól emlékezünk: 1940 januárjában — tartott előadást a folyóirat célkitűzéseiről és személyes útiélményei alapján a magyar sors időszerű kérdéseiről, többek között a Kítűnőek Iskolájáról. Ekkor ismerkedtem meg Móriczsal, ismerettségünk azonban csak 1940 nyarán mélyült el, amikor Rózsa Sándorról szóló regényéhez keresett anyagot és élménylehetőségeket. Ekkorra már átkutatta mindazt, ami Rózsa Sándorról nyomtatásban megjelent,² az eredmény azonban nem elégítette ki. Tudjuk ugyanis, hogy Ráday Gedeon a betyárpörök aktáit megsemmisítette, de azonkívül is — Isten tudja miért — alig lehetett szóra bírni azokat a régi bírákat, csendbiztosokat, kiszabadult betyárokat, akik az ügyben szerepeltek. Még évtizedek múlva sem szerettek róla beszélni. Lélekbúvároknak egyszer Ráday Gedeon félelmetes alakját is érdeemes volna éppen Rózsa Sándorral kapcsolatban megvizsgálni.

Móricz Zsigmond tehát az iratlan forráshoz, a népemlékezethez fordult nyersanyagért. Alsótanyán Balogh István, Rószkén pedig néhány Kopasz Antal plébánosok vendégeként főleg milieu-élményeket keresett. 1940 júliusában fordult hozzám azzal a kéréssel, hogy úgyis, mint a szegedi nép fia, úgyis, mint etnografus legyek a segítségére. Kérésének igaz örömmel iparkodtam egészen haláláig eleget tenni.

Kivánságára nagyobb református diákcsoporttal és Miklós öcsével először Tápéra mentünk ki, fölkerestünk néhány ismerős parasztcsaládot, de a kalákaszerű vállatomunka fárasztónak és egészében véve eredménytelennek bizonyult. Utána el kellett utaznia, de szívesen fogadta a híres alsóvárosi havi búcsúra (augusztus 5) való meghívásomat.

A havi búcsú nemcsak vallásos megnyilatkozás, hanem jelentős közösségi esemény is: egy-egy alsóvárosi család vendégül látja tanyai, környékbeli atyafiságát, ismerőseit, jóbarátait is. Zsiga bácsi ezúttal nálunk szállott meg. Édesanyámmal melegen összebarátkozott. Különösen a szegedi paprikás társadalom érdekelte, hiszen édesanyám koragyermékségétől: a paprikakulú és vízimalom világától egészen a mai monopóliumig a szegedi paprikakultúra összes válto-

zásait tevékenyen megélte. Sokat beszélgettünk a szegedi nép küzdelmes sorsáról, a szegedi társadalom sajátos, nem egészen egészséges rétegződéséről, a szegedi tanyavilág kialakulásáról és más hasonló kérdésekről. Jellegzetes jegyzetfüzete folyton a kezében volt. Megmutattam neki szegedi néprajzi gyűjteményemet, tájszó-, példabeszéd- és szólásgyűjtésemet: sokat kijegyzett belőlük és beleírta őket a regénybe. Egyébként is édesanyám és nagynéném, Ágnes néni ajkáról igen sok nyelvi fordulatot jegyzett le, természetesen ezeket is fölhasználta.

A búcsú előestéjén megnéztük az alsóvárosi templomot. Fenséges méretei láttára azt kérdezte, miért építették ilyen nagyra. Erre másnap kapott feleletet. Megnéztük a templom múzeumát, a plébánián érdeklődött Rózsa Sándor anyakönyvi adatai után is. Úgy rémlik, valamit találtak is neki, de nem azt, amit keresett: Rózsa Sándor házasságkötésének idejét. Elbeszélgetett néhány vidéki, messziről jött búcsússal és elcsodálkozott kitartásukon, hogy minden különösebb „haszon“ nélkül ilyen hosszú útra (60—100 km gyalog!) vállalkoztak. Megnéztük a *duttyánokat*, vagyis az alkalmi vendéglőket, lacikonyhákat a környékbeli polgárházak udvarán. Itt is vacsoráltunk. Öreg este lett. Meghallgattuk még a virrasztó búcsúsok énekét, majd hazamentünk.

Másnap a kora délelőtti órákban újra kimentünk a búcsúra. Végignéztük a körmenetet, a búcsús keresztet és zászlók erdejét, a zarándokok kivételes (35—40 ezerre tehető) sokaságát. Zsiga bácsit a látvány könnyekig meghatotta. Nem győzött csodálkozni rajta, hogy a vallás még ilyen tömegeket meg tud mozditani. Életében először volt katolikus kegyhelyen. Kicsit magába mélyedt és azt mondta, hogy a vallásos ember, a vallás mint társadalomképző erő, őt eddig nem foglalkoztatta, a katolicizmusnak ezzel az oldalával még nem találkozott. Mint mondta: misztikus vallási élményre, képre eddig csak egyszer utalt — akkor is csak futólag — amikor az Erdély-trilógiában egy anabaptista leánykát rajzolt meg.³

A búcsús ebéden megjelent vendégkoszorúból különösen egy öreg nagynéném, *Ágnyis* (Ágnes) *néni* ragadta meg, akinek derűs egyéniségéről, fölüeny tréfáiról később a rádióban is beszélt.⁴ A gyönyörű magyarsággal, a szegedi tájszólás muzsikájával, az előadásnak ritka készségével beszélő, kitűnő emlékező tehetséggel megáldott öreg kofaasszony Zsiga bácsinak legnagyobb szegedi élménye, a *Rózsa Sándornak* kimeríthetetlen forrása lett, akit mindig fölkeresett, valahányszor Szegedre jött.

Később 1940 szeptemberében volt vendégünk, amikor a szegedi konyhával is őszintén megbarátkozott. Még egyszer tartózkodott — ha jól emlékszem, 1940 október végén — teljes titokban Szegeden, amikor nem is nálunk, hanem az Európában, egy igénytelen állomáskörűli fogadóban szállott meg. Bezárkózva dolgozott, olykor tíz óra hosszat is. Egyedül Ágnes nénit kereste fel és hozzánk jött ebédre, amikor szívesen eltársalgott velünk és megbeszélte azokat a kérdéseket is, amelyek írásközben fölmerültek benne és amelyekre a feleletet tőlünk várta. Nem érezte magát biztosnak a szegedi tájszólásban, ezért megkért bennünket, feleségemet és engem, hogy

kéziratát ebből a szempontból vizsgáljuk át. Sajnos azonban nehezedő élete és elfoglaltsága, részben pedig nyomdai huzavonák miatt a regény írásával annyira megkésétt — az 1941. évi könyvnapra kellett megjelennie — hogy csak a kefelevonatot tudta elküldeni hozzánk. A korrektúrárt 1941 nagyhetében, légiriadók zenéje mellett elvégeztük ugyan, de a nyomda a javításokat csak egyes íveken hajtotta végre. Innen van, hogy a *Rózsa Sándor a lovát ugratja a szegedi tájszólás szempontjából* igen egyenetlen. A sajtó támadásai, amelyek a fától nem látván az erdőt, a tájszólásbeli botlásokat pelengézték ki, Zsiga bácsit bántották, bár egyébként nem sokat adott rájuk. Zsiga bácsinak a szögedi szó igen tetszett. Egyik levelében arról írt, hogy érzése szerint honfoglaláskori török hangszínek maradtak fenn benne. Erről a kérdésről egyébként a *Kelet Népe* szerkesztői üzenetei (1941. 19. sz.) között feleségemnek a következőket írja: „... Újra megindult a szögedi embörök dörömbölése. Ne verjenek agyon érte. Rózsa Sándor mégse beszélhet debreceni dialektusban s vettem magamnak azt a lelkiismeretességet és fáradtságot, hogy egy kicsit színesítem az őzéssel a képet. De ne gondolja, hogy azt ambicionálom, hogy tökéletes legyen. Én csak színt keresek. A lényegét soha el nem érhetem: minden tájnyelvnek a hangszín csak egyik és pedig a legkisebb, bár legfeltűnőbb jellemvonása. Maga a gondolkodás formája, a szavak kincstára, a szólásmódok és az agytekervények csak annak állanak rendelkezésére, aki benne született. Ha én Szegeden születtem volna ősi szegediektől és ott nőttem volna fel, akkor tudnám a nyelvet. De így csak a magyart, az emberit és a mindnyájunkkal közöset akarom.“

Feleségem és én a második kötet sajtó alá rendezésénél fokozott mértékben iparkodtunk Zsiga bácsi segítségére lenni, a kéziratot mindketten külön-külön néztük át és együttesen beszéltük meg. Így merült föl az a gondolat is, hogy a szegedi szereplők gondolkodásmódját, lelkivilágát jellemző monológyszerű részleteket is át kellene írni a szegedi tájszólásba. Zsiga bácsi ebbe örömmel egyezett bele. A *Rózsa Sándor összevonja szemöldökét*, már tájszólás szempontjából ha nem is tökéletes, egészében mégis kielégítő.

Élete utolsó esztendejében folyton készült Szegedre, látogatását mindig ígerte, de az a szándéka, hogy a szegedi környezetben érlelje ki művét, abban maradt. Móricz Zsigmond Rózsa Sándor sorában sajátos magyar szimbólumot érzett. Ritka szeretettel és ön-feláldozással dolgozott a regényen. Többször emlegette, hogy a Rózsa Sándor-regényciklust az Erdély-trilógia módjára gyökeresen át szeretné dolgozni, mert az utolsó évek nagy magyar változásaiban nem kapta meg az alkotáshoz szükséges független nyugalmat.

Alljanak itt különben maguk a levelek.

1.

Kedves Barátom

arra kérnélek, hogy ha a Rózsa Sándorra vonatkozó irodalmát, hagyományokat és esetleg képeket gyűjtöd, mutasd meg nekem. Elseje után volna időm s elmennék megnézni. Szeretettel

(Kézírási szöveg ceruzával, postai levelezőlapon, a bélyegző kelte: Budapest, 1940. VI. 25.)

2.

Kedves Barátom, itt küldök egy külön példányt a Rózsa Sándorból⁵ s arra kérek, hogy mire megérkezem, korrigáld ki szögedi hangokra átkottázva a dialógusokat. Aztán jó lecke lesz nekem, ha összeülünk. Szeretettel

1940 VII. 31.

(Kézírási szöveg ceruzával a Kelet Népe levélpapírján).

3.

Ha lehet a napokban egy napra elszaladok Szegedre. Akkor bekukkanok s addig is kézcsók ölel

(Kézírási szöveg ceruzával, képeslapon, a bélyegző kelte: Tata 1940. IX. 8.)

4.

Leányfalu. 1940. IX. 21.

Még most is a számban van az ize a jó birkahúsos kásának. Nem győzöm emlegetni a szögedi jókat. Elseje után újra készülök arra felé. Mondja drága, Annus néném nem tudna olajat⁶ szörözni neköm? Öt kilót. Sanyit ölelem, Magának kézcsók, a Néninek is. Hű barátjuk

(Kézírási szöveg tintával, képeslapon, cím: Bálint Sándorné nagyságos asszony Szeged Pálffy u. 72).

5.

Kedves Barátaim, rádió előadásom kedden 26-án lesz. Ágnes néni-ről. Hallgassatok meg. Ölel szeretettel

1940. X. 22.

(Kézírási szöveg ceruzával, a Kelet Népe levelezőlapján).

6.

Kedves Barátom,

ide zárom azt a kis cikket és kérlek korigáld át özés szempontjából. A Híd-ban meg fog jelenni s nagyon szeretnék Ágnes nénédről egy jellemző amatőr képet.⁷
Szegedre készülök.

Ölel

1940. XI. 29.

(Kézírásos szöveg tintával, közönséges papírlapon).

7.

Kedves Barátom,

egész decembert s januárt betegen húztam át s azután oly rossz lett a világ sora, hogy a regényt bizony itt írtam meg ezen a gépen. Sietni kellett, hogy könyvnapon megjelenhessen s nem volt időm többé utazni.

Hétfőn feladattam címedre a szedésről az első részt.

Nem tudom van-e időd most sürgősen foglalkozni velem. A legnagyobb értéknek tekinteném, ha a szegedi nyelvjárás szempontjából végigkorigálnád. Ezzel Szegednek teinnél nagy szívességet s ennek a rendkívül szép nyelvjárásnak, amelyről Vámbéri alapján azóta megállapítottam egyelőre a magam számára, hogy honfoglaláskori török hangszínek vannak benne megörökítődve. Majd ha idő és mód lesz rá, megmutatom bizonyítékaimat.

De igen sürgős lenne.

S arra kérlek ide Leányfaluba küld el amily gyorsan csak lehet, egy két nap alatt mindig a kikorigált példányt.

A szegedi út azonban csak haladt, de el nem maradt. Ha Isten éltet, erőt s egészséget ad, még a nyáron elmegyek, hosszabb időre, mert csak akkor lesz szükségem, hogy a mai életet jól ismerjem, ha majd a Rózsa második és harmadik részét írom. Az I. rész a jobbágyállapotot, a II. a felszabadulást, 48-at, a III. a szabadságban nyomorgó nép életét fogja tárgyalni.

Hogy vagytok Sándorkám? Te mit csinálsz? Könyvedet⁸ még legjobban Németh Gyula adhatná ki abban a sorozatban amiben az Ortutayt adta, a Fedics meséket. Erről is folyton szeretnék veled beszélni. És kis feleséged? Képzem milyen idillben⁹ éltek.

És édesanyád? Már csak őerte és Ágnes néniért is el kell nekem néhány hétre menni Szegedre.

Szeretettel öllelek s köszöntelek mindnyájatokat

Leányfalu, 1941. április 3.

Nem jössz soha Pestre? Itt kell gondozni az ügyeket!

öreg barátod

(Gépírásos szöveg a Kelet Népe levélpapírján. Az utóirat kézzel).

8.

Sárka kedves,

Újabb küldemény ment. Ha van idege, kedve és öröme benne, jolytassa a szép munkát. Sajnos mindent már nem tudunk keresztül vinni, de a legfontosabbakat igen s most a kézirat végét egészen rendbe lehet hozni. A többit az új kiadáskor. Ha olajat lehet kapni, kérem vegyenek nekem s tegyék félre, Magam elmegyek érte. Írja meg mennyi pénzt küldjek. Legalább tíz kilót, de ha lehetne többet is. Nagy a család, három lánynál főznek s egy most megy férjhez, Lili, képzelje most. Szerdán lesz az esküvője. Ilyenek az ifiak. Ki tudja választani azt, amivel el lehet feledtetni mindent.

Nagyon sajnálom, hogy nem volt több időm erre a regényre. Megérdemelte volna hogy két évig dolgozzak rajta. De majd a folytatása! Ott majd jóvá tesszük, amit lehet.

A néninek, magának kézcsók, Sándort ölelem

Leányfalu 1941. április 7.

(Gépirásos szöveg a Kelet Népe levelezőlapján. Az aláírás hiányzik).

9.

Köszönöm, megkaptam a korrekurát. Boldog Húsvéti Ünnepeket

Szeretettel s kézcsókkal

1941. IV. 12.

(Kézírással szöveg tintával, képeslapon).

10.

Bp 1941. X. 3 24

Kedves Sára, köszönöm levelét s azonnal küldöm ezt a friss írást. Sajnos folytatásokban készül az egész és az is mindig a legutolsó percben, úgy hogy alig van idő levél cserére. De a Maga kedvéért megnyomom a gombot és igyekezni fogok nagyobb mennyiséget megírni egy folytatásban.

Most arra kérném, ezt korigálja ki s a mellékelt borítékban azonnal küldje vissza. Csak be kell dobni az express levelet a szekrénybe, nem kell vele postára fáradni.

Nemcsak nagyon szeretnék Szegedre menni, de becsület dolga is hogyha hozzáfogtam az új kötethez, anyagot keressek ott. Persze ez regény és nem történelem, tehát nem kell nekem igaz bötü-szerintvaló históriát írni, de mégis jobban működő az embőr fantáziája, ha anyagot kap táplálékul.

Szigethy Vilmos azt mondta egyszer nekem, hogy van egy Reizner Szeged története eladó, ha jól emlékszem 30 pert. Azt most

megvennem, ha még meg volna. Sándort megkérném, szóljon róla Vilmos bának.

Édesanyjuknak Ágnes néninek szives üdvözetemet, remélem hogy hamarosan el tudok menni legalább néhány napra.

Igaz mit szölkak Szegeaen a Rózsához?

Kézcsók, Sándort ölelem

(Gépirásos szöveg a Kelet Népe levélpapírján).

11.

Boldog husvétí ünnepeket!

Kedves Sándor és Sára (SS)

nagyon különös esztendőt töltöttem el. Az egész év, mint valami nyomasztó álom mult el. A fejem folyton kábult volt. Szakadatlanul aludt. Oly kimerült voltam, hogy tavaly nyáron hat hetet töltöttem Erdélyben és átaludtam, semmit se láttam, néha ébredtem magamra. Most okosabban csináltam márciusban. Elhívtak Debrecenbe s egy hónapig ott maradtam s azalatt egyáltalán semmit se csináltam. Se nem irtam, se nem olvastam és csakugyan ez az orvosok által előirt recept bevált. Annnyira felfrissült a fejem, hogy bele mertem fogni április elsején abba a tréfába, hogy egy hónap alatt megírom a Rózsa Sándor második kötetét. Csak akkor jelenhetik meg június 1-re, a könyvnápra, ha én mindennap megírom a magam tíz oldalnyi anyagát s azt azonnal elküldöm hozzátok, avval a kéréssel, hogy rögtön korrigáljátok ki nyelvi szempontból s ti a mellékelt borítékokban mindig rögtön tovább külditek az Athe-neumnak.

No hálistennek sikerült ezt egy szuszra elmondanom.

És most nagyon kérlek, hogy csináljátok meg. A nyomdát nagyon gondosan ellenőriztetem, hogy minden javítástokat a legpontosabban végrehajtsák. Így, ha az első kéziratban már benne lesz a ti igazításotok, remélem nem fog előfordulni semmi hiba.

Ne várjátok tőlem semmi mást most, mig ez le nem folyik, csak a legszükségesebbekre kiterjeszkedést.

Igen nagy munka lesz ez nekem is, tudom nektek is, de a cél érdekében talán meg kell tennünk.

Tulajdonképpen Szegeaenre indultam mikor Debrecenbe mentem, ugy is csomagoltam, hogy onnan tovább megyek, de nem mertem mozdulni, mert attól féltem hogy Szegeaen nem pihenek, hanem dolgozom s akkor a fejem olyan volt, hogy el sem lehet mondani, folyton hangosan nyögtem, mint akinek fáj valami izülete.

Hanem mielőtt befejezném ezt a kötetet, remélem el tudok jutni egy hétre Szegeaenre, hogy a hasábkorrekturában valamit még mentsek az ottani hangokból. És azt ott akarom megcsinálni, hogy ti azonnal segíthessetek ezen az idegen nyelven való bukdácsolásimban, mert soha nem bírom megtanulni az őzék titkait. Nekem nem is lett volna az fontos, de tavaly nagyon rámmásztak a barátok, akiknek ez többet jelentett, mint a könyv.

Édesanyátoknak a legmelegebb üdvözetemet és tiszteletemet, jóegészséget s kérlek azonnal válaszoljatok nekem is, vállaljatok-e a kíséző zenét?

Szeretettel ölel és kézcsók

Leányfalu 1942. április 3.

Zsigabá

U. i. Sajnos Lányfaluban nem volt boritékom. Mire bejöttem Pestre, itt a boltok bezárvák. Téged is arra kérlek, így a mellékelt papírban átkötve express add föl. Ölel

ápr. 4.

Zsb.

(Gépirásos szöveg a Kelet Népe levélpapírján, a húsvéti jókívánságok a levél élén és az utóirat kézzel).

12.

Legkedvesebb SS,

félek már oly sokat irok, hogy Maguknak nincs idejük elolvadni, ezért az 59—103 oldalt, amiben nincs szögedi beszéd, azonnal nyomdába adtam:

Mivel azonban a levelükben (folyton azon gyanakszom, hogy SII. írja a levelet,¹⁰ azért magázom őt) van egy igen érdekes elárulás: az hogy a gondolati szöveget is áttették népi hangnembe s ez nekem nagyon tetszik, sajnálom, hogy nem küldtem el ezt is előre. De ideteszem most korrigálatlan szövegben. Legnagyobb sajnálatomra képtelen vagyok rá, hogy kikorrigáljam. Arra kérem az Olvasót, hogy csak azokat az oldalakat korrigálja, amelyeken Maradék Pálnak van valami gondolata. Azt tudniillik át lehetne tenni itt is tájszinbe.

104—123 viszont már általam ki van korrigálva s ezt kérném, tessék azonnal a nyomdába küldeni, ahogy címezve van.

Nem túl bonyolult?

Még talán soha életemben ilyen szabályszerűen nem dolgoztam. Napi tíz oldal nem megerőltető s én egészen jól bírom is. Kérdés, hogy elég-e az idő a fantáziámnak, hogy jól kiérlelje az anyagot? Ez sajnos majd csak akkor fog kiderülni, ha már könyvben lesz az egész. Akkor pedig késő.

És mégis belemegyek, hogy ennyire eltérjek a nonum pre-matur elvétől s ennek az oka, hogy ha élek, második kiadásra éppen úgy átdolgozhatom, ahogy a lapban való megjelenést sem tekintetem soha kánonnak, hanem csak anyaggyűjtésnek, amin szabadon lehet változtatni.

Meleg szeretettel s köszöntéssel

L. 1942. IV. 10.

Zsigabá

(Gépirásos szöveg a Kelet Népe levélpapírján).

Kedvesék,

no, csak ezt a hetet kibírjuk még, akkorra muszáj kész lenni. Bizony magam se bánom, ha mögyszabadulok.

Még legfeljebb száz oldal van hátra, vagy annyi se.

Csak az bánt, hogy még mindig nem tudok elmenni Szegedre. Most nem mozdulhatok ki a könyveim közül, amik toronymagasságba vannak felrakva itt körülöttem. Majd a harmadik kötethez azonban be kell költözni Szegedre hosszabb időre, mert azt a szakaszt a helyszínén akarom megírni, maga az esemény is sokkal jobban a helyhez van kötve, mint a mostani kötet, ami az ország dolgát tárgyalja, Rózsa Sándor csak ürügy.

Minden szépet és jót kívánva, mindenekelőtt szép tavaszt, békességet, nyugalmat és olcsó árakat
Leányfalu 1942. április 27.

maradok szeretettel

Zsigabá

(Gépirásos szöveg a Kelet Népe levélpapírján).

JEGYZETEK. ¹ Tudunkra a húszas években Juhász Gyulát látogatta meg. 1929-ben és 1933 táján a református Lorántffy Zsuzsánna-egyesület és 1939 körül a Bethlen Gábor-Kör irodalmi estjén olvasott fel. — ² Közvetítéssel megvette és szívesen böngészte Reizner János művét (Szeged története). Sokat beszélgetett barátjával Szigethy Vilmostal is, akinél jobban az utolsó 50 esztendő szegedi társadalmát nem ismeri senki sem. — ³ Érdekesként megemlítem, hogy Zsiga bácsi édesanyámnak egy imádságos könyvet (ajánlása: *Kedves Anna néném sok boldog havi búcsút érjen. Szeged 1940. Tisztelettel Móricz Zs.*), szolgálónknak pedig olvasót vett búcsúfiába. — ⁴ 1940 november 26-án hangzott el az előadás *Ágni ángyó* címen a *Híd* 1941. VII. számában is megjelent. — ⁵ A *Kelet Népében* addig megjelent regényfolytatásokról van szó. — ⁶ Olajat sajnos legnagyobb utánjárásunkra sem tudtunk szerezni. — ⁷ A képet megküldöttük és a *Híd*ban a szegedi kufa illusztrációjaként meg is jelent. — ⁸ A kérdés az *Egy magyar szeptember* c. munkám kéziratára vonatkozik, amelybe Zsiga bácsi mindig nagy izgalommal merült el, valahányszor nálunk volt. Sokáig hiába kerestem rá kiadót, később csakugyan a Magyar-ságtudományi Intézet adta ki (Franklin 1942). — ⁹ Az „idill” az emlékezetes szerb konfliktust akarja jelenteni. — ¹⁰ Zsiga bácsi jól sejtette a dolgot, mert levelezésemet előzetes megbeszélés alapján csakugyan feleségem szokta általában intézni.

BÁLINT SÁNDOR

A városrendezés feladatai Szegeden

VÁROSRENDEZÉS alatt a jelenlegi belterületen jelentkező hiányok pótlását és a hibák kiküszöbölését, míg városfejlesztés alatt a belterületen kívüli területekkel kapcsolatos azon tevékenységet fogjuk érteni, melyekre a hibák megelőzése és a szerves városfejlődés biztosítása érdekében van szükség. Félreértések elkerülése végett ki kell azonban hangsúlyozni, hogy itt elsősorban nem a tényleges építkezésről, a térbeli és mennyiségi gyarapodásról van szó, hanem az azok előkészítését szolgáló várospolitikai tevékenységről.

A kérdéssel való foglalkozás két szempontból is időszerű. Az egyik formai, nevezetesen az 1937:VI. t. c. határidőhöz köti a városok rendezési terveinek kidolgozását. A másik lényegi; levonva ugyanis az 1914—18. évi világháború utáni „telepek“ tanulságát; ezúttal idejében fel kell készülnünk a mostani háború után várható fellendülésre. Ezen felkészülés során számos feladat vár megoldásra, melyek közül a rendelkezésre álló hely korlátozott volta miatt csak a legalapvetőbbekre mutathatunk rá.

A VÁROSRENDEZÉSI feladatok között részben szociális jelentősége, részben telepítéstehnikai vonatkozása miatt a *közműellátás* kérdése áll első helyen. Közismert tény, hogy az alföldi városok közműhiányának oka településük külterjessége, vagyis a kellő teherviselőképeséget biztosítani nem tudó kis lakossűrűség. Ezért mindenekelőtt annak felemelésére kell törekednünk, aminek szegedi viszonylatban négy lehetősége kínálkozik: 1. az 1911. évi építési szabályrendeletben előírt telekhomlokvonalmínimum csökkentése, 2. a királybiztoság által megállapított „eszményi nivó“ leszállítása, 3. a közműépítési-járulék és közműfenntartási-díj rendszerének továbbfejlesztése, 4. a beépítésmódok új szabályozása.

Az első esetben megnyílik a lehetőség a túlnyomórészt 18—20 m. homlokvonallú külvárosi telkek kettéosztására és az így keletkező 9—10 m széles telkeken újabb lakóépületek emelésére. A másodikban lehetővé válik a belterületi építkezés ama kispolgároknak is, akik eddig az eszményi nivó miatt csak a „telepeken“ tudtak építkezni. Ott ugyanis nem kellett félemelettel magasabb házat emel-

rázsolni a „vizeletti“ Szeged egyik empire-biedermeier hangulatú utcáját. Egy különösen finom homlokzatú ilyen épület, a Hutterház még érintetlen formában sugározza magából a múlt század Szegedjének nemesen egyszerű, tisztult polgári építőművészetét.

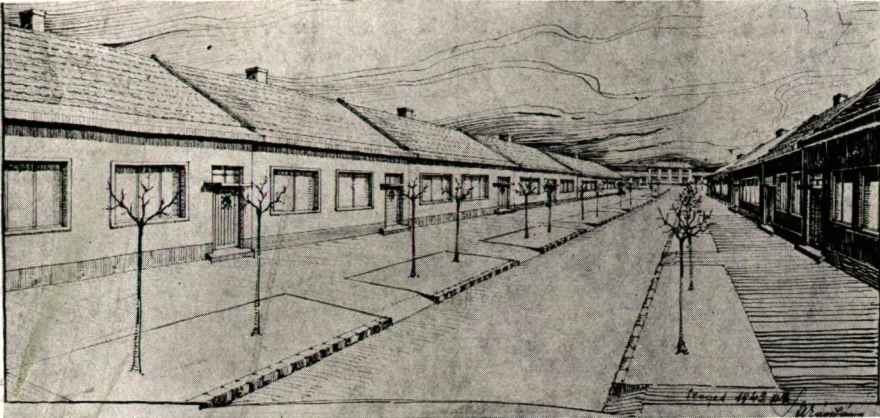
Egészen más problémák adódnak a multtal többnyire már kapcsolatát vesztett reprezentatív útvonalaink kiépítésénél, hogy csak a Kossuth Lajos-, a Boldog Asszony-sugárút, Tisza Lajos-körút, vagy épen a tiszaparti útvonalakra gondoljunk. Ezeknél bizonyos monumentalitásra kell törekedni, amit már az útvonal viszonylagos nagy szélessége is indokol. Viszont arra is kell vigyázni, hogy ezen törekvésünkkel léptékhibába ne essünk s ne akarjunk világvárosi méreteket utánózni. Evégből mindenekelőtt helyesen kell lemérni jelentőségünket a magyar városok rangsorában és tudatosítani kell magunkban középvárosi mivoltunkat. De figyelemmel kell lennünk a helyi szokásokra is, és a tájkitermelte adottságokból kell kiindulnunk. Ezért ezeken az útvonalakon háromemeletes bérházak sorára kell gondolnunk, lehetőségig egyező főpárkánymagasságok betartásával, pasztellszerű színezéssel és a múlt század empire-biedermeier épületeinek szellemében önmérséklettel megoldott homlokzatokkal.

Ha ezeket szem előtt tartjuk, helyes úton fogunk haladni a művészi városkép kialakítása felé, jóértelemben vett magyar arhitekturát művelünk és igazi szegedi tradíciót ápolunk.

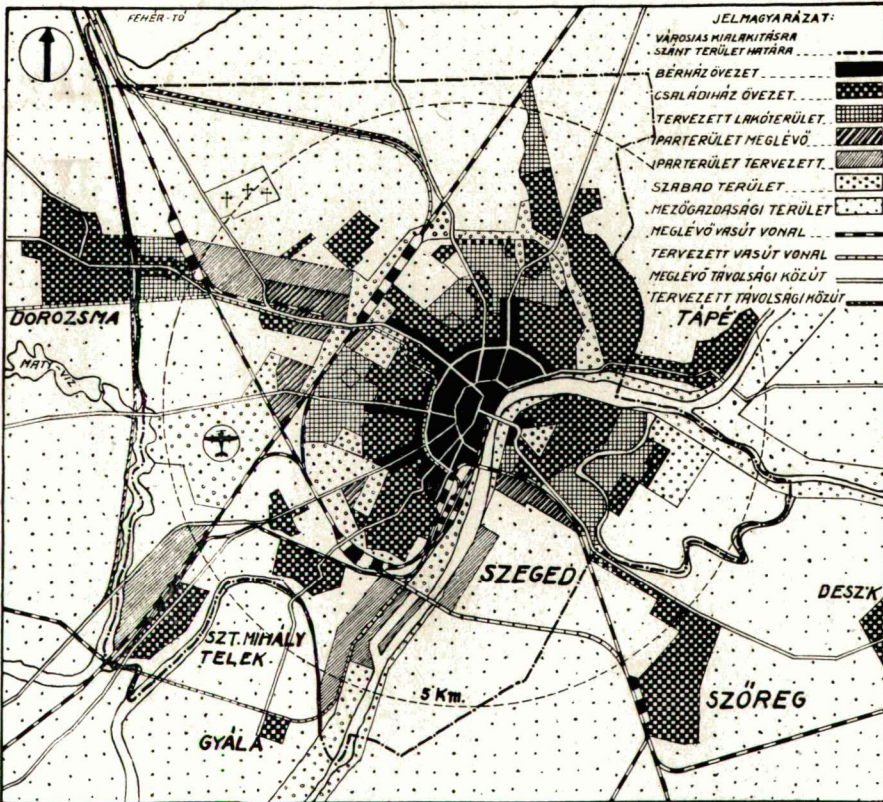
A városkép domináló elemeit, az egyes középületeket jelentőségükhöz mérten az arra legméltóbb helyen emeljük és azok terveit vagy országos tervpályázaton, vagy neves építőművészeknek adott megbízás útján szerezzük be. Ugyanez az elv álljon a közterületen felállításra kerülő szobrokra is.

A városrendezés feladatai sorában jelentős helyet követel a zavartalan belső forgalom biztosítása. Bár a királybiztossági város-terv 20—30 m, sőt helyenként még ennél is szélesebb forgalmi útvonalakat hívott létre, de ezek egyes helyeken indokolatlanul leszűkülnek, illetve csak éles ellentörésekkel vezetnek tovább. Ezt látjuk a Mátyás király-, Szent István-, Vám- és Kálvária-tereknél, de különösen a Szilléri-sugárút belső folytatását jelentő Sajka- és Kálmán-utcák között, mely utóbbi esetben teletömb áttörésre is szükség lesz. A városmagon átvezető közel észak-déli irányú forgalmi útvonalak teljesítőképesebbé tétele az Apponyi-, Kelemen- és Zrínyi-utcák kiszélesítését teszi szükségessé. Ez az ottani egyes végleges jellegű építkezésekre tekintettel nem képzelhető el másként, mint ezek helyén a gyalogforgalomnak az épület belsejében, árkádszerű megoldással történő átvezetésével.

A belső forgalmi kérdések rendezésével egyébként még a piacok végleges elhelyezésének problémája is kapcsolatos. Itt különösen a Széchenyi-téri sátoros- és a Tisza Lajos-körúti gyalog-piac rontják le szinte a használhatatlanságig az ottani főközlekedési útvonalak teljesítőképességét. A piacok elhelyezésével kapcsolatban a Rákóczi- valamint Szt. István-terek jönnek elsősorban tekintetbe, mint távolabbi megoldás pedig a nagy teletömbök belsejének ilyen célra történő kisajátítása jelenti az egyedüli lehetőséget.

1. ábra. Rendezett külvárosi lakóutca eszmei képe, kispolgári sorházas beépítéssel.

2. ábra. Nagyszeged településének és távolsági közlekedéshálózatának vázlatterve.

...közelében...
...1971...

A belső területek lakóinak üdülésével kapcsolatban nem anyyira új közterek létesítésének feladata előtt állunk — erről a királybiztosság kellő előrelátással gondoskodott, hanem mindazon terreknek a séta, pihenés és gyermekjátás számára történő visszaadása előtt, amelyek ma nem eredeti hivatásukat szolgálják. Ennek megtörténte után azonban egy alapvető fontosságú lépés van még hátra, az egyes szabadterületi elemek parksávyszerű összekötése, ami szerencsés adottságok következtében nem ütközik különösebb akadályokba.

A VÁROSFELJESZTÉSSEL kapcsolatos feladatok sorában az ipari- és lakótelepülés, a távolsági közlekedés, a külső szabadterületek és Nagy-Szeged kialakításáról kell röviden megemlékeznünk.

Ha a város belterületi lélekszámváltozásából kiolvasható törvényszerűségeket figyelembe vesszük, a következő két emberöltő alatt további 60 ezer — vagyis összesen 150 ezer — belterületi lakóra kell számítanunk. Az előbbi szám maga megfelel Nyiregyháza vagy Hódmezővásárhely teljes lélekszámának.

A város fejlődéséért felelős várospolitikusnak már ma választ kell adni arra a kérdésre, hogy a várható lakostöbblet hol és miként lesz elhelyezhető?

Az elhelyezéssel kapcsolatban mindenekelőtt ismernünk kell Szeged sajátos topografiai helyzetét. Nevezetesen azt, hogy a Tisza-jobbparti terep a város felé, attól mintegy 100 km távolságból kiindulól, lejtéssel bír. Az itt jelentkező 40—50 m-es szintkülönbségeknek következménye, hogy esős évjártokban a fennsíki vizek — az ú. n. vadvizek — a város felé folynak és a környező területeket nem egyszer sík tengerre változtatják. Míg ezen külső területek víztelenítése jórészt a pestmegyei belvízrendezéssel áll összefüggésben, addig a körtöltésen belüli területek túlnyomó része még a mai túlterhelt csatornahálózat és szennyvízátelző berendezés mellett is úgy ahogy vízteleníthető. Ebből következik, hogy a belterületi lakószaporulat elhelyezésének elsősorban itt kell megtörténni.

Az elhelyezés mikéntjére vonatkozóan elsősorban a Lechner-féle belterület befogadóképességét kell ismernünk. Lakósűrűségi alapon végzett számítások azt mutatják, hogy a bérházövezetben még 24 ezer, a családi lakóházak övezetében pedig további 26 ezer lakos elhelyezésére nyílik lehetőség, feltéve, hogy a város beépülése az új övezeti tervnek megfelelően fog történni. Így mindössze 10 ezer ember letelepítését kell a régi belterület és a körtöltés közötti területen biztosítani.

A külső városrészek településmódját vizsgálva azt találjuk, hogy az ottani lakóépületek túlnyomó része földszintes családi ház. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a lakótelepülésre feltárandó területeken is főleg ilyen házak emelésére számíthatunk. De okulva a külterjes településmód különféle, várospénzügyi, szociális, esztétikai, közegészségügyi, stb. hátrányain, az itteni családi

házak számára házcsoportos beépítésmódot kell előírányozni. Ez a beépítésmód a legjobban idomítható a különféle igényekhez és az utcaképben indokolt változatosságot is biztosít. A 100 ö² körüli telekterület mellett hektáronként 80—100 közötti lakósűrűség lesz elérhető.

A kormánykörökben többször bejelentett ipari decentralizáció a tervszerű ipartelepítés feladata elé állítja a várost. Mivel az új iparterületek helyét az uralkodó északnyugati és déli szélirány figyelembevételével a szállítási lehetőségek döntően befolyásolják, előzetesen ezekről kell röviden szólni.

A vasútrendezési feladatokat nagy vonalakban a múlt év novemberében tárcaközi értekezlet tisztázta. Eszerint a központi személy pályaudvar a mai Rókus állomás kibővítésével nyerne megoldást, ami a Nagyvárad—Szeged—szabadkai vonatok szempontjából már ma is ideális, de aránylag nem nagy vonaláthelyezéssel hasonló megoldást fog jelenteni a Budapest—Szeged—Tiszántúl-i vonatok számára is. Az új rendező p. u. a mainak jelentős kibővítésével nyerne megoldást. Ebből ágazna ki a Temesköz felé vezető új fővonal, mely a Boszorkánysziget táján új vasúti hídon keresztül nyerne becsatlakozást Szőreg állomásba. A mai Szeged személy p. u., mely az új központi személy p. u. létrehívásával elveszíti jelentőségét, a teherpályaudvar bővítésére lesz felhasználható.

E végleges jellegűnek mutakozó vasútrendezés mellett kézenfekvőnek látszik, hogy a város jövőbeni nagy iparnegyede az új vasúti hídtól délre, a Tiszával párhuzamosan nyerjen elhelyezést. E sávszerű ipartelepülés azután esetleg a Holt-Tisza medréig húzódna. Ez elhelyezést részben a vízi úttal való kapcsolat, részben a rendező- és teher p. u.-ok közelsége indokolja. Természetesen itt kell a korszerűen kialakított ipari- és kereskedelmi kikötőt is elhelyezni, amelynek medencéi számára vagy az élőtisza hullámtér, vagy a Holttisza medre jöhetnek számításba.

A közel jövőben megvalósítható ipartelepülés számára az 525. sz. állami közút mentén fekvő szántóföldek jönnek tekintetbe, az 5. sz. állami közút leágazása és a Máv. budapesti fővonala közötti szakaszon. Ez a csaknem teljesen településmentes terület már ma is meglevő ipartelepüléshez csatlakozik, kiépített közút, távvezeték és iparvágány mentén fekszik, a közúton rendszeres autóbuszforgalom bonyolódik le és a Fehértói-csatorna révén jó víztelenítési lehetőség is adódik.

A távolsági közúti közlekedés feladatai közül csak a léghontosabbakat említjük. A szóbanlevő vasútrendezéssel kapcsolatban szükség lesz az 5. sz. állami közút északi és déli szakaszának új városi bevezetésére. Előbbi a Csongrádi-sugárút, Szt. István-tér és Vidra-utcán át, utóbbi pedig a Kálvária-út, Kálvária-tér és Kálvária-utcán keresztül érne be a városba, s egymással a Tisza Lajos-körúton nyerne összeköttetést. A távolsági közlekedés várható fel lendülésére való tekintettel szükség lesz egy eltérítő útvonal életre hívására is. Ez a mai Kettőshatár vasúti megálló táján ágazna ki

az 5. sz. állami közútból a Fehértói-csatorna illetve Maty-ér nyugati oldalán haladna egészen az 5. sz. út déli szakaszáig, miközben rövidebbre zárná az 54. és 525. sz. állami közutakat:

Az alapvető jelentőségű városfejlesztési feladatok felsorolásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni a szomszédos községeket, amelyek nemcsak gazdaságtársadalmi vonatkozásban alkotnak bizonyos egységet Szegeddel, hanem mint település is. Mivel Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé és Ujgyála ma még közigazgatásilag függetlenek városunktól, mindössze annyit tehetünk meg a jövő Nagy-Szegedje érdekében, hogy szorgalmazzuk az 1937:VI. tc. hatályának ezen községekre való kiterjesztését. Ezesetben ugyanis kötelezettnének azok községfejlesztési terveik kidolgozására, amit természetesen Szegedre, majd egymásra tekintettel kell megalkotniok, hogy e hatalmas agglomeráció egységes és szerves fejlődése évszázadokra biztosítva legyen.

Nagy-Szegeddel kapcsolatban rá kell még mutatni a település kívánatos kialakulására. E szerint az új nagy településszerkezetnek *sugarasnak* kell lennie. Az egyes településsugarak a főkölekedési útvonalakkal — ideértve a viziutat is — párhuzamosan nyuljanak a szomszéd települések felé. E sugaras településszerkezet nemcsak közlekedési szempontból előnyös; de légöltalmi vonatkozásban is kívánatos. Előnye még, hogy az egyes településsávok továbbfejlesztése — legalább is elvben — nem ütközik akadályokba, szemben a körgyűrűs településmóddal. Az egyes sávok közötti területek beépítése nem engedhető meg, hanem azokat mint állandó jellegű szabadterületet kell fenntartani, ahol legfeljebb temető, repülőtér, szérűskert vagy laza tanyatelepülés létesíthető.

Igen messze vezetne azonban a tárgyalt feladatok további részletezése. Ezért befejezve e vázlatos bemutatást, még egyszer kihangsúlyozzuk ez elmondottak lényegét. E szerint a városrendezés legfontosabb feladata Szegeden — és áll ez általában a többi alföldi városra is — a belterület belterjesebbé, városiasabbá tétele; míg a városfejlesztés főleg a helyes területhasználat biztosítása, nem csak a város területén, hanem a szomszédos községeiben is.

Rendületlenül bízunk abban, hogy a városszervezet élettörvényeit messzemenően figyelembevevő városfejlesztési- és rendezési tervek birtokában, valamint megfelelő jogi- és pénzügypolitikai eszközök mellett nem fog megegyszer előállni az első világháború utáni helyzet, hanem a mostani háború befejeztével a bizton várt fellendülés „áradata“ már mindenképen „szabályozott medrekre“ talál, felbecsülhetetlen javára a közületnek és a városlakók összességének.

PÁLFY-BUDINSZKY ENDRE

Tápei gyerekjátékok

TÁPÉN magára a játszásra, általánosságban azonos értelemmel, van még egy másik szó is: *kacézik*. Ahogy mondják: „kikacézta mán magát.”

A csecsemő legelső játéka a nevetés. Ránevetnek és ő visszanevet, vagy csiklandozzák, lengetik, stb., hogy nevéssen. Ebből fejlődik tovább a legelemibb játékosság, aminek alapja a gyerek szerveinek frissen tanult használása. Ezért tanítják a kicsi, beszélni-kezdő gyereket rigmusokra, mondókákra, esetleg valami kis maga illegető mimeléssel kapcsolatban. Két és féléves kislány selypítette el nekem:

*Ángyi süített rétest,
Nem adott belőlle.
Kivitte a kerbe
Galléros kendőbe.
Utánna mönt bácsi
Mögfogta az Ángyit
A kert közepébe!*

*Kinn a bárán,
Benn a farkas,
Aranszörű,
Idehallgass.*

*Elmönt a tyúk a vásárba,
Batyút kötött a hátára.
Elfelejtött jegyöt vönni,
Le köllött a batyut tönni.*

Hogy számukra éppen az a játékélmény, mint a többi játéknál, bizonyítja, hogy úgy mondták el, hogy jegyezzem föl, mint játékot.

A „Kis Katiban” már utánzó mozgás is van:

*Kis Kati főzi a kását.
Kavari, keveri, mindég jobbra kavari.*

Mondják és a mondókát a kezükkel illusztrálják.

Megjátszák a következő játékot is:

*Egyszer volt egy kemence,
Belebujt a kis Bence
Kormos volt a kemence,
Fekete lett kis Bence.*

*Ránézett a mamája,
Nem ismert a fiára.
Becsukta a kemencét,
Jól elverte kis Bencét.*

Megmarad ez a vonal a későbbi korban is, de jobban érezhetővé válik benne valami formai és tartalmi játékosság, amit néha a dallam is elősegít, vagy egy tréfásan kihangsúlyozható fura szó: ilyen a „Julis néni“.

*Julis néni beteges tralalalala.
Nem szereti a levest tralalalala
Mert a leves paprikás tralalalala
Julis néni heptikás tralalalala*

vagy jelentésbeli célzatos játékosság, ami a csufolódásokban látható:

*Lányok, lányok szépek vagytok,
Piros az orcátok
Kerbe jártam
Rózsát láttam
Hasonlít hozzátok.*

*Fiúk fiúk csunyak vagytok
Kormos az orcátok
Kerbe jártam
Majmot láttam
Hasonlít hozzátok.*

Ugyancsak a másik: testmozgások során a „Csip-csip csóka — vak varjucska“ csipkelődző játékban a mondás játékossága és a kezűgyesség ingerlő játékossága harmóniában van. Az emelgetésben is világos még a testi erő játékos használata és a szokatlan testnyúlás újságának érzéki varázsa, amit játékos beszélgetés alapoz meg: hát-tal egymásnak állnak és karjukat összefonva az egyik meghajlik és kérdi:

„mit látsz?“
— „gólyát“
„mit öszik?“
— „békát“
„adsz-e belőlle?“
— „nem“.

Erre jól megrázza, aztán cserélnek.

Azonban a játék mindinkább testi erő és ügyesség szóltan virtusába megy át a növekvő korrallal. Még szükség van a logikai megalapozás miatt a felelgetőre az „Adj király katonát“ — játékban: Kétsorban állnak a fiúk egymással szemben, kezét erősen összefogva

és az egyik sor (a játékban nyilván a hadsereg) „királyá“-nak felszólítására: „adj király katonát!“ a másiké válaszol: „nem adok“ — „Ha nem adsz, szakítok!“ — és ezen van már a hangsúly: nekirohan egy a sornak, s ha átszakította, egyiket magával viszi; ha erősebben tartották a kezüket, ottmarad.

Ugyanez a lányoknál más mondókával megy:

„Cigán asszon szakadós-e a lánc?“

— ha azt mondja: nem, akkor szakítanak.

Vagy: „Girgár-gárgár, kit vártok?“

— „Azt a híros Ilkát“.

S végül egészen elűnik a szó, az erő és ügyesség vetélkedésében, — amilyen a „Bakugrás“, „Négyes bakozás“, „Ujhús“ —; lányoknál: a „Sántázás“, „Kötélugrálás“, stb.

Az eszköz nélküli játékok két nagy csoportja is a fent írt ügyesség és erő virtusából született: fogócskák és bujócskák gazdag csoportja. A kergetőzés a mozgás ügyessége, a gyorsaság versenye; a bujócska az ész ügyeskedő megtévesztő játékosága.

Mindkettőnek több válfaját s azok szigorú szabályait, szertartásszerű kezdéseit ismerjük. Fogócskát: „kezesödés“-nek is hívják a fogó, (macska) a: „kezes“ csúfolják is: „kezes kapanyeles“.

Legelősebb formájában a gyerekek kergetik egymást és ezt mondják:

Éri kakas a fiát, útonn éri az anyját!

A bujócskának pedig: „humócska“, „humócskázás“ a neve, vagy röviden „humó“ — így hívják azt is, aki behunyja („humja“) a szemét, amíg a többi elbűvik. Hogy ki legyen az első kezes, vagy humó azt „kiszámolással“ döntik el. Körbeállnak, és egy számol: mondókát tagolva és minden tagnál rámutat egyre haladván a sorban körül. Ilyen kiszámolóok kezénél:

Pad alatt, pad alatt van egy ház

Ott lakik a Mikulás.

Kértem tőle szalonnát

Azt mondta, hogy pofonvág.

Ha pofonvág möghalok

Én löszök a tolvajuk.

Pestön jártam iskolába,

Térgyig érő ibolyába,

Láttam a Böskét,

Szötte a büszkét.

Égy, kettő, tizenkettő,

Té vagy az a vén kergető.

Etkem, betkem kergetőben,

Szól a rigó az erdőben:

Csir-csár Szabó Pál.

Cseresznyével töltött tál,

Fuss ki, fuss ki, mőnny ki,
Tiéd lögyön sződd ki.

Egy, kettő . . . hűsz
Egy font hűs.

„Antántérusz, szó reke tika ola bola bambuszka,
Terád jőtt a fogócska:
Panna, verebek anyja.“

Az utóbbinál lehetetlen észre nem vennünk valamelyes hangzásbeli rokonságot az ante, apud, ad, adversus . . . latin praepositio sorral, de az értelmetlen sornak frappáns befejezéssel még nevetetőbb kacskaringót adtak az idegenszerűségben már egyébként is mulatságosan hangzó versikében.

Humónál:

Ó, ó, ó
Tűndérkaszinó.
Akire esik a tiz
Az lősz a humó:
Egy, kettő, három, . . .

Pad alatt, pad alatt, a föld alatt.
Sárga csikó, a föld alatt.
Ló, ló fut a ló
Isten korbácskája.
Náddal högyőzi,
Nádpálcával kungati:
Kun, kun, Szabó Pál
Té eredj ki, té humjál.

En, te, ő, mi, ti, ők,
Budapesten nagyobb számár
Nincs, mint ő.

Haj poléna, poléna, kerekési széna, faggyú, gyertya,
A kemőnce lángot vetőtt, két kis kakas összeveszőtt:
Kukurikú, macskatúrú.

Játék közben a kezes, vagy humó-változás nagyon sokféle: kezesnél „érintésre“, „mőgfogás“-ra, „háromütés“-re veszi át valaki, vagy „szaporodós macska“ van stb. Humócskában: hol az, akit legelőször megtalált, hol a legutolsó lesz a következő humó, vagy „ipics-apa“-val játszák: mindenkit ki kell a humónak külön-külön a meghatározott helyen a hely ütőgetésével ütni, mert, ha a bujó ért oda előbb és azt mondja „ipics-apa a humó“, akkor kimentette („ki-ütötte“) magát, de ha valaki benne is marad a humóságban, még az utolsó „mentheti“.

A mondókás, vagy énekes eszköznélküli társas-csoportos játékoknak aztán végtelen gazdag sora van a fiúk — méginkább lányok

— vagy vegyesen mindnyájuk részére, a legkisebbektől egész az eladólánysorban lévőkig ki-ki megtalálja a magáét.

Három-négy éves kislányok már játszik, de játszik még a nyolc-tizenkét évesek is: körbeállnak, mondják a mondókát:

*Dombon törik a diót
Rajta vissza mogyorót,
Tessék kérem megbecsülni
És a dombra lecsücsülni, csüccs!*

mondják és egyszerre hirtelen lecsücsülnek.

A Bújj-bújj zöldágot is játszik négytől tizenkét évesekig:

*Bújj, bújj zöd ág, zöd levelecske;
Nyitva van az aranykapu
Csak bujzatok rajta.
Nyiss ki asszony kapudat, kapudat,
Hagy kerüljem váradat, váradat.
Szita, szita péntök, szerelöm csütörtök
Babszërda“*

éneklik és különbözőféle-módon összefogózva az összefogott kezek alatt kell „bujni“.

Másikban a forgatás a játék mozgó része:

*Ica rica kukorica
Pattogatott kukorica
Pattogassunk kukoricát
Forgassuk mög a Katicát.*

Mikor a végére érnek, megforgatják egymást. Ilyenféle, amelyikben összefogózva forognak és minden eléneklés után egynek ki kell fordulnia a körből, míg mindenki kifelé néz:

*Kis kácsa fürdik, fekete tóba,
Annyáhon készül Lengyelországba,
Aranyos a háta, ezüstös a talpa,
Fordulj ki, fordulj ki aranyos Ilonka..*

Nagy csoportját alkotja az eféléknek a szembekötéssel kapcsolatos játék. Ilyen, mondókákból többé-kevésbé érthető, vagy közismert játékok:

Csömbézés: bekötik egynek a szemét.

Várjálcsak: erre csörög a dió, amott mög a mogyoró.

*Fordulj vigan koszorú,
Ne légy olyan szomorú
Mariska van középett
Szembefogva sötétbe.
„Ki van a hátad mögött?“
Né nézz hátra
Gyün a farkas
Tüzet hozz a szájába.*

Így is: jön a róka
Né nézz hátra
Tüzet viszen
A markába.

Nyuszi ül az ágyon
Félre szündikálva.
Tán beteg vagy nyuszikám?
Többet nem ugorhatsz?
Nyuszi hopp, nyuszi hopp,
Nyuszi egyet megfogott.

Gyűrűvándorlással kapcsolatosak:

„Csöm, csöm gyűrű, aran gyűrű
Nálad, nálad ezüs gyűrű
Itt pörög, itt a pipa, itt füstöl
Gyűhet a kóbász, kisült a hurka.

Megy a gyűrű vándorútra
Égyik dombrul a másikra
Aki tudja mög né mondja
Merre van a gyűrű útja.
Csili csalamári, csili csalamári
Csili csalamári, Sári hopp.

Ezeket a játékokat hét-tizenkétéves gyerekek játszó, nem sokat számít fiúk-e vagy lányok, csak a játék fordulatai, élénksége adja meg vonzóságukat, akárcsak az „Ollózás“, vagy a „Farkas és libák“ esetében. Az ollózást fák mellett játszó. Egynek nincs „háza“ (az a fa) és jár körben: „Hun az olló komámasszony“, válasz pl.: „Amoda a tulsó végin“. — Míg az odajár, helyet cserélgetnek. — Odahagyják a házukat: „Árulom a házam“. A „Farkas és libák“ így megy. Libák: „Anyám, anyám éhös-vagyok.“ Anya: „Gyertök haza libuskáim“ L: „Nem merünk“ A: „Mitül féltök“ L: „fias farkastul“ A: „Hun lakik?“ L: „Erdőbe“ A: „Mit öszik“ L: „?“ A: „;Mibe mosdik?“ L: „?“ A: „Mibe türülközik?“ L: „Bubások farkába“ A: „Gyertök haza libuskáim almára“ L: „Nem mönyünk“ A: „Gyertök haza libuskáim mákostésztára“ (mondjuk, ebben egyeztek meg előre titokban s most gyorsan beszaladnak az anyához nagy zsvivajgással).

De lassan szétválk a fiúk és lányok csapata és míg a fiúk keményebb: erőt, virtust kívánó fiús mozgást keresnek, a lányok is megtalálják a nekik valót. Néha csak egyszerűen körbe állnak és énekelnek:

Hej szénárom, szénárom
Széna szakadékom
Benneforog kis mönyecske
Nyul nyul vonala
A nyálával nyálazza
A bögyivel bögyözze
Ölgyöm bölgyöm, jó barátom
Ölelj akit szeretsz!

Ezt ölelöm, ezt csokolom
 Ezt mán régön ezt sóhajtom
 Sájdalom, sájdalom Sári gilicicke
 Egy pézt kaptam a hegedűbe
 Téli Maca, téli Maca, téli tajigája
 Sűrű szita fatarisznya hajts ki Boriskája.

Hej szénalom, szénalom
 Széna kaszálója
 Benne kerek asztal
 Vödd be akit szeretsz.

Ezt ölelöm, ezt szeretöm
 Ez az én édös kedvesöm:
 Faggyú gyertya, a kemönce lángot vetött
 Két kis kakas összeveszött:
 Kukuriku!

A gazda rétre megy.
 A gazda rétre megy
 Az ökör vele megy
 Az ökör vele vele megy
 Ki a ki a rétre megy.

Érik a meggyfa,
 Hajlik az ága
 Alátta van egy
 Barna kis lányka.
 Kabd be szivem, kabd be,
 Akit szeretsz kabd be.

Ezt ölelöm, ezt kedvelöm,
 Ez az én édös kedvesöm
 Holláricca, holláricca
 Csak a szivem szomoritja
 Állj ki mán szekfűszál.

(Valószínűleg volt eredetileg játékanyag is ezekhez hozzákapcsolva, de lekopott).

A mondókák szövegében és dallamában a lányok érzelmesebb nőisége mutatkozik meg, s lassan helyet kapnak benne, — mint a lányok gondolatában is: a fiú, a szerelem:

Szeged város szép helyen van
 Mert az ország közepén van
 Környes-körül arany csipke
 Rászállott a bús gerlice.
 Ha én bús gerlice volnék
 Anyám ablakára szállnék
 Éjjel nappal ott turbékolnám
 „Ebrén vagy-e kedves Anyám”

— „Ébren vagyok nem aluszom
Mindig rólad álmodozom...
Mindig azt turbékolnám,
Itthon vagy-e édes rózsám.“

Körben áll egy kislánka,
Lássuk ki lössz a párja
Kit választ ki, szeret legjobban:
Azzal fordulok gyorsan — akkor forognak:
Ezt szerettem legjobban
Ezzel fordulok gyorsan
Lá, la, la, la, lalalala,
La, la, la, la, la, la, la.

(Valószínűleg eredetileg nagy fiúk és nagy lányok közösen játszották ezeket, és a következőket, de ma már nem igen fordul elő).

Néha több a cselekmény:

„Beültettem kis kertömet a tavasszal,
Rózsa, szekfű, liliom és rezedával
Ki is nyíltak egyenként
El szeretném adni mind
De most mindjárt.“

— „Én mögvöszöm virágodat ha eladod,
Ha az árát, te magad is nem sokallod.“

„Versenyfutás az ára uccu nézzünk utánna
De most mingyár.“

Hej méz, méz termött méz
Termött méznek áldottsága,
Léhullott virága.
Ez az áldott bor, mert mindönre foly.
Ha jót iszok belőle, a torkomra forr.

belső: „Mit kerülgetöd kis házom tájékát“

külső: „Azt kerülgetöm kis házad tájékát,
Rozika lányodat szeretném elvönni“

— „Rozika lányomat nem adom gyöngykoszorú nélkül“
(de aztán csak odaadja): „Eredj édes lányom“.

„Vén boszorkány mit keringetöd a házam tájékát“
— „Van neköd, van neköd szép eladó lányod“
„Nincs neköm, nincs neköm szép eladó lányom“
— „Láttam. Nagyváradi piacon piros almát árult“
„Vöttem is belőlle, öttem is belőlle, mögszerettem
a te Juliska lányodat“
„Juliska lányomat nem adom gyöngyszoknya nélkül,
Aranyhintó nélkül. — Eredj édes lányom“

(itt is talán közben régebbi alakjában történt valami hintó átadás stb.) Egyenkint így fogynak el a körből.

Lányok és fiúk — lassan játékból kinövők heteroszexuális érdeklődésének kedves játékos megjelenése már:

„Elvesztöttem zsebkendőmet, mögver anyám érte
Égy kis léány mögtanálta csókot kíván érte.
Szabad péntök, szabad szombat, szabad szappanyozni,
Szabad ennek a kis lánnak egy pár csókot anni.“

(körben állanak, és aki előtt leejti a középső a kendőt, az csókot kap).

Az eszközzel való játéknál nem fontos, hogy mondóka öröklődjék állandó formában — amint ez az alakoskodó, mondókák, éneklős játékokban fenntartó, megőrző szerepet tölt be — hanem a játékeszközzel való bánásnak vannak meg nem változó törvényei, amint ezt a fiúk gülüzésében (a golyózást nevezik így Tápén a mai gyerekek, mert az öregek: „glitterezni“ kifejezést használják) csülközésében, csermézésében, tekézésében, bigézésében jól látszik.

Ujabban is alakulnak ki azonban mondókák, kifejezések pl. a labdajátékokban. Lányok ütögetik a labdát a falhoz, közben az alábbi szerepet mondják maguknak:

„Két kezecske, félkéz, háromújj, előltapsi, hátultapsi, füsze-
recske, gurgulyácska leeresztőcske, gatyácska, balgatyácska, fordul-
lőcska.“ Vagy, mikor négyen dobálják a labdát aki elejti: „fél láb,
— féltérgy — kéttérgy — hasvást — hátvást — baloldalt —
jobbaldalt“ — állásokat veszi fel; majd javításnál felfele is így
egyenként halad.

A fiúk a „nemzetest“ tették lélektanilag kiszámítottabbnak az-
zal, hogy a név kiáltás elé egy figyelmeztető mondatot eszeltek ki:

„Lukra csóró itt a móró: török!“

Hadd említsük még meg, hogy a gyerekekbe hamar beleneve-
lődik a babonás hit, de az ő korukban még játékosan jelenik ez meg:
este, mikor szétválnak a játék után oda kiáltja egyik a másiknak:
„Gyere ide, sugok valamit“ mikor odamegy, megfogja és ráüti:
„Röggeli kávé, esteli málé — rajtad maradjon a hasfájás“. Aki
kapta, ha tudja, tovább adja. Akire legutoljára ütik, azon marad.

GYEREKEKBEN természetesen folytonos a sor, s így legter-
mészetesebb az egymástól tanulás. Tanulnak azonban az idősebbek-
től is. A játéanyagban folytonos változás van: kiesik, elfelejtődik
egyik-másik, merülnek fel újak. Jelentősége van ebben esetleg
más vidékről odavetődött élénkebb gyerekeknek, aki magával hozza
a régi hely játékeit és az új falujabelieket is megtanítja rá, de legfő-
képpen az iskolának. Nem nagyon válogatós a gyerek, ha jó játé-
kot lát-hall, megtanulja és játsza. Néhányon egészen világosan
felismerhető az intellektuális eredet, nemcsak tartalmi célzatossá-
gában vagy idegenszerű nyelvi anyagában, hanem igen gyakran
már a kiejtésében. A tájnyelvtől különböző nyelven beszélő tanító,
vagy tanítónő irodalmi nyelvét őrzik meg sokszor a hűséges reci-
tálásban.

T.Á.P.

(Ortutay-szeminárium gyűjtése)

F I G Y E L Ő

A Dugonics-Társaság Tömörkény-kiállítása.

A Dugonics-Társaság rövid néhány hónapon belül a szegedi Tömörkény-szobor leleplezésével kapcsolatban (amely szintén a Társaság által kezdeményezett társadalmi mozgalom szép eredménye) már a második írói kiállítást rendezti a Múzeum nagytermében. Mind a novemberi Dugonics-kiállítás, mind pedig a májusi Tömörkény-kiállítás nemcsak az író életéről, egyéniségéről, irodalmi művéről és a róla szóló irodalom kiterjedtségéről nyújtott beszédes képet, hanem egyszersmind a kor könyvészetéről, folyóiratairól s általában szellemi mozgalmairól is érdekes részleteket tárt fel. Ez a két kiállítás azt bizonyítja, hogy még olyan írók esetében is, akikről tulajdonképpen csak könyvek és írásaik beszélnek, lehet érdekes és egységes anyagot kiállítani, amely egyszeriben elénkvarázsolja irodalmi műüket és írásaik megjelenésének külső körülményeit.

Tömörkény Istvánról is sokat mondtak el a néma betűk, megjelent könyvei és cikkei. S aki végignézte a kiállított anyagot, mindenekelőtt azon csodálkozott el, milyen gazdag, sokoldalú egyéniség volt a szegedvidéki nép csendes írója, irodalmunknak talán legszerényebb alkotó művésze. Mert amíg az egyik tárlóban a legismertebb Tömörkény, a szépíró önálló kötetei láthatók, az összes kiadás egy-egy példánya, egy másikban a folyóiratokban megjelent írásai, addig külön-külön üvegszekrényben szerepel Tömörkény a régész, a nyelvész, az etnográfus és a hirlapíró. És ha akárhol beleolvastunk kicsit a ki-

állítási anyagba, mindjárt meggyőződhattunk, mennyire eredeti és önálló az, amit ő csinált s mennyire hasznos munkát végzett minden téren.

Már pusztán kisebb cikkeinek és hirlapi közleményeinek együttese is sokoldalúan mutatja be Tömörkény gazdag egyéniségét: az író és tudós ezer apró kis mozzanattal nyilatkozik meg már néhány sorában is. Az egyik helyen az altiszt társadalomrajzával találkozunk s ha elolvassuk bevezető sorait, csodálkozva látjuk, hogy a későbbi néha nagy garral hirdett szociografiák, sőt szociopszichografiák módszere itt szerényebben, de komoly és igen figyelemreméltó formában jelentkezett már. Általában ez jellemzi Tömörkényt: apró kis megfigyelésekben, néhány szerény megjegyzésben olyan értékek csillannak meg írásaiban, melyeket más bizonyára testes tanulmányra dagasztott volna. A szépíró Tömörkénynek kis remekművei húzódnak meg itt is, ott is kötetekben vagy folyóiratokban. Nagyon kívánatos és esedékes munka lenne legjellemzőbb és legkiválóbb írásait egy kötetbe gyűjteni, hogy így összesűrítve gyönyörködtessék az olvasót.

Igen áttekinthetően mutatja be a kiállítás a Tömörkényről szóló irodalmat. A legtöbbet és a legmelegebben két írotársának és legjobb barátjának, Móra Ferencnek és Juhász Gyulának költeményei és cikkei szólnak róla, őket még a személyes élmény, hűséges szeretet és sok szép emlék ihleti. Azután lassan az irodalomtörténet komoly, tárgyilagos mérlegelése sorakoznak fel, az első disszertáció, Szőke Mihály tanulmánya Tömörkény halálának 10-ik évfor-

dulóján, Ortutay Gyula kimerítő könyve, Sik Sándor lényegretapintó bevezetői és Vajtai István Tömörkény jelentőségét mély megfontolással felmérő előadása a 25-ik évforduló emlékünnepe: „A magyar paraszt legszerényebb ábrázolója“ címen. Külön érdekesség Tolsztoj megemlékezése Tömörkényről (ő Tömörkényt ír): egy 48-as magyar honvéd nazarénus lelkiismereti esete kapcsán.

A szinpadon Tömörkény csak egy művével szerepelt: a Barlanglakók című egyfelvonásával: ezt a Nemzeti Színház és a szegedi Városi Színház mutatják be Az egykorú kritikák, méltatások külön tárlóban ennek a bemutatónak, majd a későbbi szegedi előadásoknak emlékét idézik fel.

Külön fejezet Tömörkény művében a humorista sok apró, többféle álnéven (Cuksfürer Éliás Csammangó, Kőtsönös Rókus, Lőrincz, a város cselédje stb.) írt tréfája, időszerű megjegyzése. A kiállított élelapok (Borsszem Jankó, Hüvelyk Matyi) egyidejűleg valószínűsítően idéztek fel az akkori politikai és társadalmi életből.

Tömörkény életéről, személyi emlékeiből aránylag keveset látnak a kiállításon: hiszen szerény, magabavonult ember volt ő, akinek útját nem szegélyezték külsőségek. Néhány fényképe, Nyilassy szép portréja, a szegedi Tömörkény-szobor alkotójának, Tápai Antal szobrászművésznek tervei és modelljei fényképeken, ezek jelentetik meg Tömörkény alakját és arcvonásait a látogatók előtt. A szegedi művészek tréfás búcsúiratai, szerzeményei a Boszniába való bevonuláskor, néhány okmány, kézirat, könyvtári jegyzék, levél, ez minden, amit a kiváló népi író személyi emlékeiből

össze lehet gyűjteni. Az elég nagy számban kiállított táboriglapok, melyeket Tömörkény István hadbavonult fiához írt az első világháborúban, különösen annak mondanak sokat, aki tudja róla, milyen mélyreható nyomokat hagyott benne boszniai katonáiévei. Ezért egész különös odaadással és aggodalommal, de megható büszkeséggel figyelte fia katonai pályafutását is.

A Tömörkény-kiállítás újabb bizonyítéka annak, hogy érdemes és tanulságos munka egy-egy író személyi és irodalmi emlékeit egybegyűjtve feltárni. Szinte megelevenedik így írói pályája, könyveinek, munkáinak külső megjelenési körülményei is az egész kor, melyben élt és alkotott.

KRAMMER JENŐ

A Dugonics-Társaság képkiallítása.

A Tömörkény-szobor leleplezésével kapcsolatban nyílt meg egy kiállítás a Dugonics-Társaság rendezésében, melynek anyaga a Tömörkény írói és egyéb munkásságára vonatkozó emlékeket öleli fel. A kiállításon két szegedi művész tiszai tárgyú képeit is láthatjuk, melyek a Tömörkény-emlékeknek megfelelő miliót biztosítanak. Ezek a képek nem illusztrációk, hiszen minden művész a maga egyéni szemléletén és művészi felfogásán keresztül nézi a világot, de forrásuk közös. Ugyanaz a szegedi lelkiség ihlette meg az írókat és a festőket.

DOROGI IMRE régi művelője a tiszai élet és táj témáinak. Nemcsak megfigyelte a Tisza embertípusait, azok életmegnyilvánulásait, hanem a tiszai táj lelkét is megérezte. Képei nem csupán egysze-

rű ábrázolások, annál jóval többek: a táj és a benne zajló élet sajátosan egyéni vonásainak művészi átköltései az expresszionizmus eszközeivel. Képein a tiszai táj hangulati változékonyságát, gazdagságát nagyszerűen megfigyelhetjük. Ahány kép, annyi hangulat. Megkapó a messzeség érzetése, az alföldi ég monumentalitása. Mindezek a festő mély lírai átélésében jelennek meg. Képei benépesülnek a hajókon, bárkákon tevékenykedő halászokkal, hajósokkal, szikár, inkább inas mint izmos emberekkel, akik tempós nyugalommal végzik sajátos munkájukat. Problémái különbözőek. Vannak képei, ahol a táj dominál; de ez nem a táj pillanatnyi megjelenésének impresszionisztikus meglátása, hanem inkább fényből és színből konstruált táji lényegek és jellegzetességek festői előadása. Más képein a figurális elem dominál a képek előterében. Ezekben a táj mellérendelt szerepet kap, s a kép szerkezeti hangsúlyozottsága mutat rá a művészt foglalkoztató problémákra. Képein a vonalak és formák muzsikális egybecsengése, expresszív ereje érvényesül a kolorisztikus alapérzésen keresztül.

GÁBOR JENŐ sok képpelszerepel a kiállításon. Szinte bámulatba ejti az embert a termékenységgel. Témái a homokos hajókon dolgozó, talicskázó emberek, majd néhány képén halászokat ábrázol. Alakjai a teret teljesen kitöltik, a táj nem jut jelentős szerephez. Nem is annyira a tiszai jellegzetességek, mint inkább a lázasan dolgozó munkások erőfeszítésének, izommozgásának kifejezése a probléma. Műveiben rejlő legfőbb művészi intenció az izomzat ki-elemzése, melyet kubisztikus formákba foglal. Ehhez járul még a kompozíció vonalainak és tömegeinek mozgalmassága s a kubisztikus formák szeretete, (talicska, hajó, csónak, deszkák, stb.), hogy ezzel az emberi alakok kubisztikus formamegoldása megfelelő miliőt kapjon. Színei inkább a plasztikus hatást vannak hivatva erős dekoratív érzékkel, kiemelni. Képeinek belső tartalma lényegileg közel áll egymáshoz.

Tápai két magyar paraszt fejét ábrázoló ügyes szobra nagyszerűen utal arra, hogy Tömörkény nem csak „vizenjárók“-kal foglalkozott.

SZILI TÖRÖK DEZSŐ

U J K Ö N Y V E K

Tömörkény István: Rónasági csodák. Sajtó alá rendezte: Sík Sándor. (Szukits-kiadás). 1943.

Amióta Tömörkény István a Dugonics-Társaság jóvoltából a halottak sorából márványköbe öltözött az élők közé visszaköltözött, a figyelem és az érdeklődés egyszerre országszerte a nagy elfelejtett szegedi íróra irányult. Tömörkény István eddig megjelent tizenöt kötete mellé egy ti-

zenhatodikát is sorakoztattak Rónasági csodák címmel, mely napi lapokban és másutt megjelent tárcáinak egy részét tartalmazza Sík Sándor szeretetteljes válogatásában. „Az összeválogatásnál — mint Sík Sándor írja előszavában — iparkodtunk azokhoz a szempontokhoz igazodni, amelyeket Tömörkény követett maga összeállította könyvei kiadásakor. Nem voltunk tehát tekintettel sem idő-

rendre, sem valami belső összefüggésre, hanem csak arra, hogy a könyv érdekes, vonzó és változatos legyen és Tömörkény sajátos műformájának — a novella, anekdota, leírás, elmélkedés és líra e csak-reá-jellemző, bájos és feledhetetlen keverékének — lehetőleg minden árnyalata szóhoz jusson.“ Ez a szempont a legteljesebb mértékben sikerült is, mert a könyv olvasgatásakor tűnik ki, hogy Tömörkény olyan csodálatos világba vezet el bennünket, amely zárva volt a városi ember előtt, ahol csodálatos dolgok történnek, mert a „célszerű szögény embörök“ szociális elmaradottsága, küzdelme, mindennapi keserve, kitarató, neki keseredett harca a földdel, az elemekkel, a betegséggel, a toronyalatti nadrágos atyafiakkal, önmagukkal és a tudatlansággal, valóban rónasági csoda.

Tömörkény írásai — bár könnyű olvasásra szánták — mégis súlyosak, a humor úgy küzdöklik itt a balladai félhomállyal, mint a derűs őszi napfény a határt megülő köddel, — a Rónasági csodák, Ferkó, vagy Virágos télen c. elbeszélésekre gondolok.

Egyik irodalomtörténetírónk azt állítja Tömörkény írásairól, hogy azok olykor erőltetettek, modorosak. Hát talán — magyar paraszt viselkedése, beszéde olykor nem tempós-e, nem modoros-e? Hogy Tömörkény írásait szerethessük, megérthessük, ismerünk kell a magyar parasztot és azt a tájat, mely sajátos jegyeit emberére is ráruházta. Az Isten a szegény embert a tehetetlenséggel verte meg legjobban. Szorgalmas, munkás, kis darab földjéből csodát szeretne elővarázsolni, de minden verejték hiába való, mert jó, ha a mindennapi kenyeret elő tudja teremteni az éhes család sok

szájának, kenyér csak mára jut és az is csak addig, amíg az apa keze a kapát a földbe tudja vágni. Ez a tehetetlenség olyan kört von a vergődő tanyai ember köré, amelyből nem tud kilépni. A szűk körben aztán csodálatos jelentést kapnak a dolgok, az élő körül a küzködő, vergődő lélek képzelete mindent életre kelt, mert csodák, rónasági csodák csak tanyai viskókban és jászolokban születnek. Tömörkény írásaiban nemcsak a szeged-környéki magyar parasztot ismerjük meg, hanem környezetét is. Minden, ami őt körülveszi, mintha egyetlen családba tartoznék, háziállatai, a mező madarai, és vadjai mind helyet és jelentőséget kapnak életében: ért az állatok, a virágok, a csillagok és a búzaföld nyelvéen. Tömörkény művészetének varázsát ez az egységben való láttatás adja meg nyelvének különös ízével és különös hangjával.

Egy lengyel író, aki Tömörkény írásait nagyon szerette és egynéhányat le is fordított belőlük, két-ségbeesetten panaszkodott egyik barátjának levélben, hogy a fordításnál elvesz a nagy szegedi író művészetének varázsa, mert azt az egészen sajátos tájhangot képtelen megfelelően visszaadni. Nem is lehet. Mert egy-egy tájszólásban a táj emberének lelke szólal meg. A nagy Móricz Zsigmond is hiába próbálkozott a szegedi tájszólással Rózsa Sándor-regényeiben, mert egy tájszólás nemcsak a magánhangzók és mássalhangzók a többitől különböző ejtésében nyilvánul meg, hanem különleges mondatfordulatokban, jelző, jelző-összetételek, igeragozási alakok másfajta értékelésében. Tömörkény István ebben igazán nagy. Ez teszi őt Szeged nagy írójává.

MADÁCSY LÁSZLÓ

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

A KÜLÜGYI SZEMLE májusi kötet. Változatos, időszerű tartalommal hagyta el a sajtót a Magyar Külügyi Társaság kiadásában és dr. Baross Drucker György szerkesztésében megjelenő *Külügyi Szemle* májusi száma. A Külügyi Szemlének ebben a számában is újszólván valamennyi időszerű külpolitikai kérdés feldolgozást nyert. „A francia birodalom belső válsága” című tanulmány nagyrészt nálunk ismeretlen adatok alapján vichy-i a Degaulle és a Giraud-féle irányzatokról és az egyes gyarmati területeknek ezekhez való helyzetéről ad áttekinthető képet. Dr. Eöttevényi Olivér, a Külügyi Társaság ügyvezető társelnöke „Kulturpolitika és bolsevizmus” címen írt figyelemreméltó tanulmányt. Dr. Gál István külügyminisztériumi előadó „Londoni emigrációk béketervei” című tanulmányában az emigrációk kormányok elnökeinek és külügyminisztereinek érdekes nyilatkozatait foglalja össze. Dr. Pongrácz Kálmán „Kis államok helyzete az első világháborúban” című tanulmánya ma, mikor a kis államok sorsáról bly sok szó esik, különösen időszerű és elgondolkoztató. A világgazdasági központjában álló Beveridge tervről Pulay Gábor külügyminisztériumi előadó írt szakcikket, míg dr. Hrváth Jenő egyetemi tanár külön cikkben tárgyalja Eöttevényi Olivér nagysikerű Ferenc Ferdinánd-könyvét. H. Triepel berlini egyetemi tanár műve nyomán a Monarchiában gyakorolt magyar hegemoniáról dr. Göllner Aladár értekezik. Saint-Pierre abbéről, a Népszövetség nagy előfutárjáról halálának 200. évfordulója alkalmából, dr. Baross Drucker György szerkesztő emlékezik meg. Végül dr. Morlin Zoltán kultuszminisztériumi segédtitkár írt „Tudományos külpolitika” címen a tudománykörbe vágó legújabb irányzatokról tanulmányt.

A Külügyi Szemle rovatai ez alkalommal is változatosak és időszerűek és beszámolnak a legutolsó hetek külpolitikai, nemzetközi jogi, kisebbségi és világgazdasági eseményeiről. Ugyancsak gazdag rovat számol be a külföldi kulturális kapcsolataink körébe vágó eseményekről, míg a Nemzetközi Okmánytár ez alkalommal is igen gazdag dokumentációs anyagot hoz. A hazai és külföldi külpolitikai irodalom legújabb műveit ugyancsak külön rovat ismerteti. Végül beszámol a Külügyi Szemle

a Magyar Külügyi Társaság és a Balkán-Bizottság legújabb sokrétű tevékenységéről. A Külügyi Szemle évi előfizetési díja 20.— P. Mutatványszámot készséggel küld a kiadóhivatal: Budapest, V. Országháza.

A „KÁRPÁTMEDECNE” most megjelent júniusi számában értékes cikkeket olvashatunk az élettér értelmezéséről, a hitelszövetkezetek tevékenységéről, az agrárkereskedelem jövő feladatairól, a Balkán-államok árkiegyenlítő pénztáiról, a német parasztpolitikájáról és megemlékezést Owen Róbert-ről. A tartalmas számot érdekes magyar és külföldi figyelő, világgazdasági szemle, lapszemle és bő könyvismertetés egészíti ki.

A Kárpátmedence szerkesztősége és kiadóhivatala: Budapest, IV. Gr. Károlyi-u. 22. II. em. Telefon: 383—157.

TERSÁNSZKY J. JENŐ: „VADREGÉNY”. (A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda 1943. évi, könyvnap: könyve).

Tersánszky J. Jenő a magyar irodalom választottjai közé tartozik. Elbeszéléseinek reális ereje, stílusának egyéni hangja mindenkor a legnagyobb várakozásokat elégitik ki. Ez a regénye a régi, békevilágba visz vissza. A nélleneumkori Magyarország egy kis szelete elevenedik meg, hogy úde történetében az akkori világszemlélet hú képét rajzolja meg, ugyanakkor felelet adjon azokra a kérdésekre, amelyek — az elbeszélésekből látjuk — már akkor fogalmazódtak meg. A cigánymuzsikás, katonatiszti világ háttéréből egy kispolgári milő bontakozik ki, de a hősnő, a szépséges Laure meghallja a legcsöndesebb hangot, a népi hovátartozás figyelemztetését. A regény romantikusnak tűnő bája, jeleneteinek íze, az író gazdag pályáján is egyik legszebb állomását biztosítja. (Ára kötve a könyvnapon 7.20 P, a könyvnap után 9.— P).

PERNECZKY BÉLA: KORESZMÉINK. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda).

Korunk eszméinek forrongó világában a mélyebb összefüggéseket keresi s a korszerű jelenségek között szövődő kapcsolatok kiderítésére vállalkozik Perneczky Béla kítűnő könyve. Munkája két részre tagozódik: megismerkedni koreszméinkkel és felszítani a koreszmékért való felelősség érzetét. Az első rész helyszíni közvetítés a század

eszmevilágából és megszólaltatása valamennyi koreszméinknek, a második lelkiismeretvizsgálat a kor hozzáérése nagy parancsoltokhoz. A szerző elve a kerszerütlenség látszó, de egyedül célravezető és tisztázó tárgyilagosság: a néphez, a nemzethez és hazához való hű ragaszkodással a tényeket úgy venni, ahogy vannak és úgy elbírálni, ahogy a pártatlan bíró ítél. Az élvezetes megírt kézikönyv az olvasót tanulmányos módon igazítja el korunk eszméinek útvesztőjében.

TANHOFFER LAJOS: „KONGÓ. Orvosi táskával Afrika földjén. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda).

Thanhoffer Lajos négy esztendő teltől Belga-Kongóban, mint az egyik vállalat orvosa. Ez a négy esztendő bőségesen elegendő volt számára, hogy megismerje a néger társadalmat és megszeresse azt. Leírásaiban pontos képet rajzol róluk, szokásaikról, életmódjukról. Alig lehet elmondani néhány szóban, mi mindenre nem terjed ki figyelme. Elbeszélésének eleven ereje, nagy írói készsége regényszerű érdekességgel gazdagítja a könyvet, melynek jelentősége éppen abban van, hogy nem a szokványos utleírások módjában beszél, s nem a népszerű orvosvallomások fantáziájával, hanem élményeinek friss hangján.

A szépcen kiállított könyvet Afrika és Kongó térképei mellett Végh Gusztáv 29 db. művészi rajza díszíti.

A könyvet a Magyar Könyvbarátok előfizetői illetménykötetül kapták. (Bolti ára kötve 12.— P).

HOFFMANN EDITH: SZINYEI MERSE PÁL. Budapest (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda) 1943.

Szinyei művészetének egyik legjobb ismerője nagyszabású tanulmányban tárja fel úttörő jelentőségű festőnk érdekes életpályájának körülményeit s páratlan művészetének jelentőségét. A kezdő évek próbálkozásai a külföldi mesterek útmutatása nyomán, egykorú levelezése ismeretében új értelmezést kapnak. Az iskoláktól és stílusbefolyásoktól függetlenül művész későbbi pályája tele van zökkenőkkel. A közvélemény kellő méltánylásának elmaradása kedvét szegte s évekig nem vett kezébe ecsetet. Egyedülálló értékének közei felismerése, bár jóvá nem tehető az egykorú megértés hiányát, az új magyar festőművészet legzenialisabb

mesterének tette meg Szinyeit. A stílusban Nyugatot megelőző művész fajértékei, művészetének sajátosan magyar elemei kimerítő elemzést és méltatást kapnak Hoffmann Edith 64 képpel és színes melléklettel díszített kitűnő könyvében, mely a Csánky Dönes szerkesztésében megjelenő *Magyar Művészeti Írások* egyik legszebb könyve.

KOSZTOLÁNYI DEZSO. NOVELLAI. Révai, 1943.

Költőnek, regény- és tanulmányírónak egyformán nagy volt Kosztolányi. mégis, nem egy kritikusa hangoztatja, hogy legtökéletesebb remekművei a novellái. Mértéket szabni lehetetlen e téren, annyi azonban bizonyos: fölülműlni e remekbeszabott elbeszélések tökélyét nem lehet. Az élet egy-egy furcsa, vagy egészen löznapni mozzanatában kísérteties pontosággal és gazdagsággal vetíti elénk a sorsok — és sorsunk! — leglényegesebb tartalmát. Első olvasásra sokszor úgy érezzük, nem több a novella fölényes biztossággal elmondott történetnél, — de aztán sokáig megmarad bennünk, érik, teljessé válik, s csak ekkor eszmélünk rá végtelen gazdagságára. Sokan megkísérelték már, hogy megmagyarázzák, mi ennek az elbeszélő művészetnek a végső titka; mindíg fedezhetünk föl új vonásokat a novellista Kosztolányi arcán, véglegesen megfejteni azonban aligha fogjuk, s az eredmény mindig csak az lesz: remekművek, amiket írt. A hatalmas, 34 éves kötet az író összes elbeszéléseinek első része. Tartalmazza a „Boszorkányos esték“-től „A rossz orvos“-ig pályája első felének összes elbeszéléseit és néhány kiadatlan művét. Hú képet ad nemcsak művészetéről, hanem művészetének fejlődéséről is s ezzel is izgalmas élményt nyújt.

MÁRAI SÁNDOR, FÜVES KÖNYV Révai, 1943.

Seneca-nak, a római világ nagy bölcsőnek szavát írta Márai Sándor új könyvének élére. Ez a hivatkozás valamelyes is: föltárja azokat a mély kapcsolatokat, amelyek az írókat az antik világhoz fűzik. E rokonságnak talán az a leglényegesebb mozzanata, hogy az iradalom, a mű, egyben erkölcsi tett is, komoly szembenézés mindazzal, amit az ember számára az élet jelent és nyújt. Am a legkomorabb problémának sem sujhathatják le az embert méit a

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943. AUGUSZTUS

II. ÉVF. 8. SZÁM

Baranya, Bácska, Bánát nemzetiségi képe

AHONFOGLALÁS IDEJÉN a történelmi följegyzések tanúsága szerint a honfoglaló magyarság letelepedése a Duna-Száva vonaláig terjedt és Verőce környékén érte el dél felől a Dráva vonalát.

Pécs környékén, ma is sok szomszédos falu a honfoglaló magyar ősök nevét viseli: Árpád, Bogád, Szabolcs, Hetény, Várkony, Budafa, Abaliget, Gyula, Bélavára (Belvárd), Baksa, Ocsárd.

Árpád Etének adományozta ezt a vidéket és eredetileg Ete fiának, Kalan-nak nemzetisége telepedett itt le. Utána a Botond-, Kán-, és Csák-nemzetiség foglalt itt helyet.

A XI. és XII. században ez a terület még színmagyar lakosságú. Magyar volt ebben az időben a Szerémség északi része is. Annak déli részén pedig magyar többségű vegyes magyar-szláv lakosság élt. Szlavóniában is jelentősek voltak ekkor még a magyar területek. A magyarság emellett ez időben számbelileg állandóan gyarapodott. Települései átnyúlnak a Dunán, de a Száván is. Magyar telepek voltak Nyugat-Szlavóniában is, a Dráva és a Bilo között és a verőcei járásban.

A XIV. századig csak kis számú német és olasz telepedett le a magyarok között ezen a területen. Jobbára mesteremberek voltak, akik a nagyobb városokban találtak lakhelyet.

A szerbek letelepedése a töröknek a XIV. században történt balkáni előnyomulásával függ össze. A maricai (1371) és a rigómezei ütközet (1389) után a balkáni szerbek tömegesen menekültek a déli magyar területekre, így Baranya területére is. Nándorfehérvár elfoglalása után, 1483 táján négy év alatt kb. 200.000 szerb telepedett le a Szerémségben, a Bácskában és utóbb Baranyában. Ezek itt továbbra is megtartották nomád életmódjukat, sátrakban, jurtokban laktak és így a törökök délmagyarországi előnyomulása során is könnyebben tudták magukat fenntartani, mint az ebben az időben már régóta állandóan letelepedett és szilárd épületekben lakó magyarság. Ez a szerb bevándorlás még a török hódoltság megszűnése után is folytatódott, amikor is I. Lipót uralma alatt Baranyában kb. 15.000 szerb telepedett le.

A török kivonulása után azonban a baranyai szerbek nagy része a Dráva és a Duna mögé húzódott.

A horvátság a szerbekkel kb. egy időben telepedett le a baranyai területen. Számuk jóval kisebb volt a szerbekénél. A török kivonulása után ezek is nagy részben visszatértek Horvátország területére.

A sokácok és bunyevácok, akiknek eredetét tudományos alapon még ma sem tisztázták és akik egyesek szerint nem is délszláv eredetűek, hanem északi normann törzsek leszármazottjai és a déli szlávok közé kerülve itt nyelvükben elszlávosodtak, főképpen Dél-baranyában és a baranyai háromszögben telepedtek le. Nagyobb részben a Bácskából, kisebb részben a boszniai Buna folyó mellől kerültek ide.

Ami a baranyai német településeket illeti, a II. Géza idején bekövetkezett magyarországi német telepítések Baranya szempontjából jelentéktelenek. Baranya területére a nagyobb német bevándorlás a karlócai béke (1699) után következett be és csúcspontját a szatmári béke (1711) után érte el. Az ekkori baranyai német telepek részben királyi adománytelkeken, részben pedig a fölszabadító háborúban győztes vezérek adománytelkein létesültek. Így kerültek német telepések Savoyai Jenő bellyei uradalmába (Bellye, Izabella-föld, Villány, Dályok, Monostor, Drávaszentmárton), Veteráni tábornoknak dárdai uradalmába (Dárda, Lapánca, Németmárok), Battyányi Ádám németbolyi uradalmába, Caprara tábornok siklószögi uradalmába (Siklósvókány, Kiskozár), és gróf Preuner szentlőrinci uradalmába. Amellett németeket telepítettek le az új földesurakon kívül a régi földesurak is. Így a pécsi püspök Szent Lászlón, Árpádon, Geresden, a pécsi káptalan és a pécsi papnevelő Abaligetén és Hetvehelyen, a pécsváradi apát Pécsváradon és Átán, az Esterházy család Nagyágon és Bodán, a Jeszenszkyek Bükkösdön, Ibfán, Nagyfán, a Sauskák Sombereken, Bánon és Gordisán.

Így született meg a később német részről „Schwäbische Türkei“-nek nevezett baranyai német település, mely Baranyán kívül még Tolnára és Somogy egyes határszéli területeire terjed ki. Ennek a németiségnek németjei a legkülönbözőbb német területekről származtak ide, így Schleswig-Holsteinből (Véménd), Hessen-Nassauból (Püspöklak, Feked, Himesháza, Szür, Püspökmárok), Elzász-Lotharingiából (Gödre, Jenő, Palé, Battyán, Jánosi, Szopok, Csikóstóttós, Kaposszekcső), a Schwarzwaldból (Árpád), Porosz-Sziléziából és részben Elzász-Lotharingiából, (Orfü, Tekeres, Okorvölgy, Szentkatalin).

A nemzetiségi betelepedések hatása alatt a baranyai magyarság száma a XII. század óta állandóan csökkent, míg a nemzetiségek száma növekedett. A török előnyomulás következtében is a magyarság részben elpusztult, részben pedig elvándorolt úgy, hogy Mohács után alig néhány ezer magyar maradt ezen a területen. A magyarság pusztulását követően előbb a szerbek, utóbb a németek kerültek túlsúlyba; a török idők után azonban újból megindult a magyarság visszatelepődése. A XIX. század elején Baranyában már megint a magyarság van túlsúlyban és ez az állapot megmarad ak-

kor is, amikor a szabadságharc és az abszolutizmus újból jelenté-
kenyen csökkentette a magyarság sorait. Különös erővel a magyar-
ság megerősödése Baranyában a kiegyezés után indult meg úgy,
hogy 1910-ig már elérte a loksság 52%-át.

1930-ig a négy utolsó magyar népszámlálás adatai szerint Ba-
ranya vármegye nemzetiségi megoszlása a következő:

év	össz.	magyar	német	horvát	szerb
1900	290.782	149.083	103.334	14.662	12.743
		51%	35%	5%	4%
1910	302.656	158.031	105.941	9.471	12.923
		52%	35%	3%	4%
1920	240.043	131.900	89.671	6.010	4.641
		54%	37%	2%	1%
1930	232.628	138.099	84.661	1.667	618
		59%	36%	0.8%	0.4%

Megjegyzendő, hogy ez a statisztikai táblázat Pécs hozzászámí-
tása nélkül készült. Magának Pécsnek nemzetiségi megoszlását 1930-
ig az utolsó öt népszámlálás alatt a következő összeállítás mutatja:

év	összesen	magyar	német	horvát szerb	tót	egyéb
1880	28.702	21.067	5.252	373	—	—
		73%	18%	1%		
1890	34.067	25.268	6.508	434	—	—
		74%	19%	1%		
1900	43.982	33.959	7.717	882	215	1159
		77%	17%	2%	0.4%	3%
1910	49.822	41.628	6.356	813	162	828
		84%	13%	1.6%	0.3%	1.6%
1920	47.526	40.655	5.034	371	115	1351
		86%	11%	0.6%	0.2%	3%
1930	61.663	57.083	3.893	245	90	307
		93%	6%	0.3%	0.1%	0.4%

Pécs hozzászámítása tehát a Baranya megyei nemzetiségi ada-
tokat csak előnyösen változtatná meg.

Ami a Baranya megyei nemzetiségek elhelyezkedését illeti, a
legtöbb német a pécsváradi járásban él, csekélyebb számú német-
ség található a pécsi és a siklósi járásban, míg legkisebb a német-
ség száma a szentlőrinczi járásban (2.200). A horvátok fele a pécsi já-
rásban lakik, ez után pedig a legnagyobb a horvátoknak a száma a
siklósi járásban. A szerbek legnagyobb számban Baranyaváron és
Mohácson találhatók.

A Baranya vármegyei nemzetiségi statisztikára vonatkozóan még
megjegyzendő, hogy az 1920-as és az 1930-as adatok már a trianoni
szerződéssel lecsatolt délbaranyai háromszög nélkül adódtak. Ez az
oka a magyarság száma megnövekedésének, viszont a horvátság és
szerbség száma csökkenésének.

Ez a délbaranyai háromszög mindössze 34 községből állt és
210.761 kat. holdat foglalt el. Minthogy Baranya megye területe

egészben 887.280 kat. hold, ennek következtében ez a háromszög Baranya megye negyed részét képviselte. Ennek a területnek nemzetiségi megoszlását a következő táblázat mutatja:

év	összesen	magyar	német	szerb-horvát
1881	45.333	14.230 31%	13.156 29%	15.999 35%
1900	48.758	17.330 35%	14.321 29%	11.115 22%
1910	50.797	20.134 39%	13.944 27%	7.973 15%
1921	48.966	16.535 33%	16.072 32%	15.403 31%

Az 1921-es adatok az ekkor tartott szerb népszámlálás adatai. Ebből kitűnően a világháború után ennek a területnek összlakossága 2000-rel csökkent.

A lakosságból a németek egyenletes fejlődést mutatnak, a horvátok és a szerbek azonban 1880-tól 1910-ig 50%-kal fogytak. Ennek oka, hogy a század vége után nagy számmal költöztek ki erről a területről a szomszédos Horvátországba és Szerbiába. Jelentős népezen a területen a sokácok és a bunyevácok. Ezeket azonban sem a magyar, sem a jugoszláv népszámlálás nem tünteti fel. A magyar népszámlálásban az „egyéb“ anyanyelvűek között, a jugoszláv népszámlálásban pedig a szerb anyanyelvűek között foglaltak helyet. Viszont az 1939-es szerb-horvát kiegyezés óta a jugoszlávok is horvátoknak számítottak. Legfőbb településük ezen a vidéken Dályok és Darázs és összesen 11 községben 8.500 lélekkel szerepelnek. Ezek a községek a következők:

Baranyavár	kb.	1.100
Benge	„	270
Bolmány	„	500
Dályok	„	1.500
Darázs	„	1.400
Hercegmárok	„	1.000
Izsép	„	1.000
Kiskőszeg	„	600
Lőcs	„	700
Nagybodolya	„	350
Pélmonostor	„	100

BÁCSKA is ősi magyar település. A honfoglalás idején a magyarság egyik legelőkelőbb nemzetsége, a Botond-nemzetség telepedett meg itten. A kedvező talajviszonyok és az ennek következtében beállott kedvező gazdasági körülmények a magyarság megszorodásához vezettek. A fejlődés lehetőségei azonban veszedelmeket is keltettek. A gazdag bácskai föld hamarosan más népeket is idecsábított, így a kunokat, a tatárokat, majd ismét a kunokat. A kunok először már a X. század végén jelentkeznek, beszivárgásuk azonban nagyobb veszélyt még nem jelentett a magyarságnak, mert idővel a magyarok közé beolvadtak.

A nemzetiségek nagyobb számú szaporodása csak a XIV. század második felétől kezdve következik be. Ezek között első helyen állnak a szerbek.

A szerbeknek a Bácskába való betelepődése szintén a török elnyomulásával áll összefüggésben. A szerbek a török elől húzódtak bácskai területre, majd pedig, mikor a török ezt a területet is birtokba vette, a török oldalán török patronátus alatt és török zsoldban küzdöttek a magyarok ellen.

A török uralom lehanyatlásával azonban a szerbek ugyancsak nem távoznak a birtokbavett magyar területekről, sőt, mivel ez időben jelentős szerb csoportok állnak császári zsoldba a török ellen, a török emiatti bosszújától félve újabb szerb csoportok kerülnek bácskai területre.

A bunyevácok és sokácok a XVII. század végén települnek ide, szintén a Balkánról, a Buna folyó környékéről. Ezek sokáig testvéri egyetértésben éltek a magyarsággal és a magyar állam hűséges polgárainak bizonyultak.

A németek betelepődése 1734-ben indult meg. Ez időben már messze földre eljutott Bácska földje gazdagságának híre. Ezt a területet a telepések eldorádójának tartották. Ennek tulajdonítják azt, hogy a Kassára irányított német telepések is végre a Bácskába kerültek. Mária Terézia 2.500 családot (11.000 lelket) telepített a bácskai magyar kamarai birtokokra. 1770-ben majdnem 4.000 német család telepedett itt le. II. József 1782. szeptember 21-én adta ki a bácskai német telepések részére betelepítési pátensét. A betelepülő németek erkölcsi és vallási szabadságot kaptak, kaptak amellet új kertes házakat és a családtagok száma szerint egy, $\frac{1}{2}$, vagy $\frac{1}{4}$ szeszzió földet (1 szeszzió 16 hold gabonatermő, 6 hold rét, 3 hold házilegelő, 3 hold közös legelő és 1 hold háztelekből állt).

Kisebb számban néhány faluban rutének és szlovákok is letelepedtek. A tótoknak Bácskában Petrőcz a központjuk.

Az új magyar honfoglalás Bácska televény földjén a XVIII. században indul meg. Először Észak-Bácskába térnek vissza a magyarok az ország különböző területeiről, majd pedig innen dél felé nyomulnak előre. Elsősorban a Dunántúlról indult meg a magyar visszatelepedés (Jánoshalma, Madaras, Bezdán, Ludas, Tataháza), aztán a Tisza mellékéről (Ada, Bácsföldvár, Szenttamás, Martonos, Péterréve), a Jászságból, Heves, Hont és Nógrád megyékből (Mohol, Kurja, Óbecse), Szegedről, Hódmezővásárhelyről, Félegyházáról, Kiskunmajsáról, Alpárról, Dorozsmáról, Nagykőrösről (Csomoglya, Dorósló, Bácskertes), a Nagykunszágról és Heves megyéből (Csantavér), Kunmadarásról (Kossuthfalva), a Palócságból (Temerin), különböző vidékekről (Nemesmilitics). A XIX. század második felében telepedtek le magyarok Csurog, Titel, Mozsor és Sajkáslak községekben.

Ezen betelepődések következtében a magyarság a Bácskában ismét első helyre került és a XIX. század elején megindult a magyarság beözönlése a bácskai városokba is. A szabadságharc következtében és az abszolutizmus idején a magyarság fejlődése egy ideig megszakadt, utána azonban újból megindult.

A világháborút megelőző két utolsó népszámlálás adatai szerint Bács-Bodrog vármegye nemzetiségi megoszlása a következő volt:

év	összesen	magyar	német	tót	oláh	szerb	horvát	egyéb
1900	605.391	245.132	179.827	28.330	282	114.715	319	36.786
		40%	29%	4.4%	0.05%	19.30%	0.05%	6%
1910	632.560	264.714	178.950	28.501	189	117.854	520	28.432
		42%	28%	4.5%	0.03%	18.50%	0.08%	6%

Az 1921. évi jugoszláv népszámlálás Bácskát és a baranyai háromszöget egyben számította. A baranyai háromszög adatainak levonásával megkapjuk tehát a jugoszláv uralom alatt állott Bácskának néprajzi adatait. Ezek a következők:

összes népesség	735.603
magyarok	261.101 35%
németek	173.977 23%
szerbek-horvátok	246.799 33%

Ezen számadatok nem foglalják magukban Bács-Bodrog vármegyének meg nem szállott részére vonatkozó számadatokat. Amellett újból megjegyzendő, hogy úgy itten, mint a Délbaranyára vonatkozó 1921-es adatoknál a szerbek és horvátok között bentfoglaltatnak a bunyevácok is, míg a magyar népszámlálásoknál a bunyevácok nem a szerbek és horvátok között, hanem az egyéb rovatban foglaltak helyét.

A jugoszláv megszállás alatt a magyarság természetes szaporodása megszakadt, a szerbség ellenben annál jobban szaporodott, és gyarapodott is az Ószerbiából behozott dobrovoljácokkal.

Bácska visszatérése után a magyar kormány két magyar telepítéssel igyekezett a bácskai magyarságot megerősíteni. 1941-ben bukovinai székelyeket telepített a Bácskába, mégpedig 13.200 személyt 25 bukovinai telepről. Ezt a 25 bukovinai telepet 5 újonnan létesített telepes községben helyezték el: Józseffalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és Andrásfalva. A betelepettek 3.806 magyar család. A dobrovoljácok részére a szerbek 190.000 kat. hold földet sajátítottak ki. A dobrovoljácoktól a visszacsatolás után visszakerült földekből 53.000 holdat a magyar kormány a bukovinai székelyeknek juttatott.

Ezenfelül ide telepített a magyar kormány négy boszniai magyar falut is: Vuciak (85 család), Bjelina (144 család), Gunja (73 család) és Brčko (106 család). Ezt a négy boszniai falut 3 új telepén helyezték el: Horthyvára, Hadiknépe, Hadikliget. A letelepedettek összesen 326 házat, 23 tanyát, 1 házhelyet és 2.877 kat. hold földet kaptak.

A bácskai magyarság jelenleg hozzávetőlegesen 320.000 főből áll, ami a háború előtti állapothoz képest 6%-os javulást jelent.

A BÀNÁT Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék összefoglalása.

E három megyének ez az együttes elnevezése nem indokolt. A középkorban a magyar uralom alatt temesi bán nem létezett. Szent

István uralkodása után a temesi grófi méltóság tűnt fel. Ez a méltóság később II. Endre uralkodása alatt olyan fontosságra emelkedett, hogy egy törvény az erdélyi vajda méltóságával tette egyenlővé. A temesi gróf hatásterülete azonban oda tartozott a tulajdonképeni magyar állam birtokába.

A temesi Bánát elnevezése először a karlócai béke szövegében szerepelt, amikor ez a terület a török uralom alatt álló területek közül egyedül maradt meg továbbra is a szultán kezében. 1716-ban Savoyai Jenő rendelkezik a *Temevarer Banat*-ról. Bánat azonban ide soha nem neveztek ki. 1849-ben a szabadságharc leverése után ez a terület a Bácskával együtt mint szerb vajdaság és temesi bánóság külön igazgatási kerületté vált. A kiegyezéssel azonban szerepe véglegesen megszűnt. A különvált bánáti területen még az abszolutizmus alatt sem neveztek ki soha bánat. Ezek az okok késztették helyesen vitéz Temesi Győzőt, hogy a Kisebbségi Körlevél 1943. január havában megjelent első számában a Temesi Bánóság helyett a „Temesköz“ elnevezést hozza javaslatba.

A honfoglalás idején Árpád a Bánát meghódítását két rokónára, Zuardra és Kadusára bízta. A magyarság egész a Duna vonaláig foglalta el ezt a területet. Az itt talált gyér szláv lakosság lassanként teljesen eltűnt úgy, hogy a Bánát területe még a XII. század végén is legnagyobb részében szinmagyar volt. Csak a déli részen volt magyar többségű vegyes magyar-szláv lakosság található:

A tatárjárás után, amely ezt a területet különösen erősen sújtotta, IV. Béla király német és szláv lakosokat hívott be ide és új lakhelyek építéséről gondoskodott. A szerb telepítéseket ezen a területen későbbi királyaink is szaporították, mert szívesen látták a harcias szerbeket. Brankovics György 1433-ban bánáti birtokain 110 községet telepített be szerbekkel.

A török uralom beálltával a bánáti magyarság csaknem teljesen elpusztult, a megmaradt magyar lakosság pedig elmenekült. Maradtak ezen a területen a szerbek, akik idővel a török uralomhoz alkalmazkodtak és a XIII. század óta beszivárgott oláhok.

A török uralom után az oláhok és szerbek maradtak a teljesen elpusztított területen, csak Temesvárott volt egy kevés kuruc magyar menekült, telepes magyar azonban az egész Bánátban sehol sem maradt.

A Bánát újabb benépesítéséről a bécsi telepítési utasítás gondoskodott. Ez a telepítési utasítás kifejezetten kimondotta, hogy erre a területre bármilyen nemzetiségű települő jöhet, csak éppen magyar nem. Jöttek is a németek mellett még spanyolok, franciák, olaszok, szerbek és oláhok. Magyar nemcsak, mint új települő nem jöhetett ide, de a régi magyar birtokoscsaládoknak birtokaik visszaszerzését is súlyos feltételekhez kötötték.

1734-ben 11.000 német család, összesen 42.000 lélek, telepedett le a Bánát területén. A szerb település is oly rohamosan haladt előre úgy, hogy 1790-ben ezen a területen már 79.000 szerb lakott és II. Lipót 1790-ben Temesvárra hívta össze a szerb kongresszust, amely azután a második külön szerb vajdaság felállítását követelte.

A világháborút megelőző két utolsó népszámlálás ennek a területnek következő nemzetiségi képét mutatja:

év	összesen	magyar	német	tót	oláh	rutén	szerb	horvát	egyéb
1900	1.431.329	190.169	362.487	21.210	542.789	874	251.938	4.478	41.384
		13.5%	25.5%	1.4%	37.0%	0.06%	17.0%	0.03%	2.8%
1910	1.461.400	206.346	334.878	21.419	592.835	2.378	263.531	4.541	45.462
		14%	22.5%	1.4%	40%	0.1%	18.5%	0.3%	3.1%

EZEKBŐL A SZÁMADATOKBÓL kitűnik, hogy ezen a régi magyar területen a világháború után egyetlen nemzetiség sem tudta elérni a lakosságnak 50%-át. A három déli magyar terület között, melyeknek Jugoszláviához csatolt részeit a szerbek „Vojvodina“ néven egybefoglalták, azonban ez mindenesetre a nemzetiségileg legkevertebb.

A világháború után Trianon a Bánátot elszakította az országtól. 1918 végén a szerbek megszállták az egész Bánátot Temesvárral együtt, 1919 nyarán azonban az ántánt kiharcolta a szerbeket a Bánság keleti feléből. Temesvár és a Bánság keleti fele Romániához, nyugati fele pedig Jugoszláviához csatoltatott, egészen önkényes megosztás szerint.

1941-ben a második világháború folyamán Jugoszlávia összeomlásával a Jugoszlávia uralma alatt levő bánásági rész, mint önálló tartomány német katonai megszállás és szerb közigazgatás alá került. A német katonai megszállás alkalmával azonban a bánásági magyarság erre a területre a magyarság igényeit fenntartotta.

FALUHELYI FERENC

A szovjet és a kereszténység

A SZOVJETUNIO belső életét fennállása óta sűrű homály fedi. Még titokzatosabb ködbe burkolódik alattvalóinak vallásos élete. Annak alapján, amit eddig e tárgyról hallhattunk, a vörös cár birodalmának képe úgy él a lelkünkben, mint a vallástalanság földje. Ám ez az általános benyomás nyomban újabb kérdést ébreszt fel. Mert alig hihető, hogy akár a legnagyobb zsarnokság, vagy a legvéresebb terror gyökeresen kiirtsa az emberi lélek egyik legmélyebb és legerősebb törekvését. S ha így áll a dolog, akkor méltán kérdezhetjük: a szovjet világában a vallásosságnak, főleg a keresztény vallásosságnak milyen a sorsa?

A kereszténység és a bolsevizmus gyökeres elvi szembenállása nem szorul hosszabb magyarázatra. A bolsevizmus világosan kijelenti, hogy célja az osztály nélküli, gazdaságilag önmagának elegendő társadalom megalapítása. S abból sem csinál titkot, hogy e cél megvalósításában nem elégszik meg a gazdasági élet fölötti uralommal, szabadon hagyva az élet egyéb területeit. Törekvése inkább az, hogy minden tevékenységet az egyetlen társadalmi célnak rendeljen alá, gondolat, érzés, alkotás kizárólag ennek a vállalkozásnak szolgájon. Szerinte fölösleges és káros, ha a föld fia másra is tekint s másra is vágyódik, mint a gazdaságilag tökéletesen megszervezett társadalomra. Amíg tehát valaki Istenre is gondol s ábrándozva feléje irányítja lépteit, nem lehet a kommunizmus megbízható híve. A bolsevizmus épp ezért sohasem barátkozhatik meg az istenhittel. Ha ezt megtenné, a lényegét tagadná meg. Senki ezt az ellentétet olyan világosan nem látta, mint épp a bolsevizmus megalapítója, Lenin.

Az 1905-ös forradalom után a cári Oroszország az összes politikai pártoknak rövid ideig kielégítő szabadságot biztosított. A baloldali alakulatok ezt a szabadságot többek között arra is felhasználták, hogy a közvélemény előtt vitassák meg programjukat. E tárgyalások alatt a legszélsőségesebb irányzatok két képviselője: Gorkij Maxim és Lunacsarszkij Anatol — mindkettő inkább író, mint politikus — azzal a meglepő javaslattal állott elő, hogy a szocialista pártprogramban is helyet kell biztosítani Isten számára. Kijelentették ugyan, hogy ők nem a polgárság Istenéhez ragaszkod-

nak, akinek nevében oly sok visszaélést igazolnak, de valami éltető szellemi valóságot az új korszak számára is szükségesnek tartanak. A két író valóságos mozgalmat támasztott a forradalmi programm ilyen szellemű átalakítása érdekében.

Kísérletük Lenin rendíthetetlen ellenállásán megbukott. A féltelmetes hírű vezér, az egyik forradalmi folyóirat hasábjain kegyetlenül megtámadta az új kísérletezőket. Elméleti kiindulópontjukat szóra sem méltatta, csak mint a forradalom módszereinek lelkes buvárlója tisztán gyakorlati szempontból mondott ítéletet az ébredező irányzatról. Alapelvként felállította, hogy a vallás nyomorúságos szellemi vinkó, mellyel az ember gazdasági felszabadulásának vágyát elaltatja. Ebből a tételből vonja le következtetését, hogy minden valódi kommunistának Istentagadónak és a vallások ellenségének kell lennie. Enélkül nem képzelhető el a kommunista programm hűséges szolgálata.

Nem feledkezik meg azonban Lenin arról, hogy ő a gyakorlat embere. Elismeri, hogy kifelé nem tanácsos ezeket az elveket teljes merevségükben hirdetni. Ellenkezőleg: a szocialista pártok ama programja, hogy a vallás magánügy, nagyszerű csalétek lehet a kommunisták kezében olyanok felé, akiket a nyílt vallásellenesség kezdetben visszarettentene a párttól. Azt kívánja tehát, hogy a párt és a szocialista állam kifelé mindenkor mutasson érdektelenséget a vallásos kérdések iránt. A párt belső életében és munkájában azonban nem szabad megtérni semmiféle megbékélést a vallások irányában. Az ismét a gyakorlat követelménye, hogy a harc enyhébb vagy durvább formában folyjon le. Az elvről és a célról azonban sohasem szabad megfeledkezni, viszont alkalmazkodásra, szünetre, vagy — amint a kommunista szóhasználat mondja, — lélekzétvétele néha nagyon is szükség lehet a vallásellenes munkában.¹

Mikor a bolsevista párt 1917-ben kezébe vette az államhatalmat, vallásellenes politikáját tökéletesen ezen elvek szerint kezdte meg. Sohasem feledték, hogy életre-halálra menő küzdelemről van szó. Egy pillanatra sem barátkoztak meg azzal a gondolattal, hogy a vallásokkal békét vagy fegyverszünetet köthetnének. Másrésről azonban állandóan kendőzni iparkodtak törekvéseiket s az adott helyzet szerint hol nyiltabban, hol burkoltabban léptek föl, hol a hívők, hol a papság ellen intézték inkább támadásaikat. Néha hivatalos állami eljárás vezette a kérlelhetetlen harcot, melyet különféle ürügyekkel indítottak meg, máskor az egyéni vallásos meggyőződés elleni céltudatos társadalmi propaganda volt a támadók legszívesebben alkalmazott fegyvere.

E módosítások szerint az orosz kommunizmus vallásellenes harcát három korszakra oszthatjuk:

1. Az első tíz esztendő. Ekkor az oroszországi egyházak szervezetének, anyagi és lelki befolyásának, valamint hierarchiájának összetörése volt a főcél.

2. A kollektív gazdasági rend fejlődésének időszaka 1928—1939-ig. Ebben az időben a hívő tömegek lelkéből erőszakos és nagyarányú propagandával törekedtek kioltni a vallásosságot. A bolsevista uralom leggyászosabb korszaka.

3. A második világháború kitörésétől a mai napig. A szovjet politikáját külső gondok kötik le. A vallásellenes irányzat elvei megmaradnak, de a változott viszonyokhoz képest több kétszínű enyhítést is bevezetnek. Mellőzve az első korszak inkább ismert történetét, csak a második és harmadik idő vizsgálatával foglalkozunk.

A VALLÁSI ÁLLAPOTOK a huszas évek végén váltak kétségbeejtővé. Ennek oka a kollektív gazdasági rendszer bevezetésével függ össze. 1929-ben módosították a szovjet unió minden tagállama számára a vallási törvényeket, (ugyanebben az esztendőben egy 68 cikkelyből álló rendeletet kapcsoltak hozzá, mely a vallásos élet egész területére kiterjeszkedik). Az új törvények látszólag enyhítéseket tartalmaznak. Szó szerint több önállóságot és szabadságot biztosítanak, valójában azonban minden vallásos megmozdulást lehetetlenné tesznek. A legfontosabb újítások egyike, hogy *míg az 1918. január 23-i törvény egyaránt megengedi a vallásos és vallástalan propagandát, addig az új rendelkezés csak a magán vallásos gyakorlatokat engedi meg, de nem a vallásos propagandát. Viszont a vallástalan, helyesebben vallásellenes mozgalmak továbbra is teljes szabadságot élveznek.* E törvény életbelépésétől fogva minden pap és minden hívő, aki a templomon kívül valamely propagandának is minősíthető cselekedetét végez (s melyik külső vallásos cselekedetet nem lehet annak minősíteni?) már büntethető. A legfőbb szovjet ellenőrző bizottság az istentelenek szövetségének útmutatása szerint a magasabb hivatalokat sorban megtisztította azoktól a személyektől, akik vallásilag gyanúsak voltak. 1929. október 1-e óta a vasárnapot egyetlen állami üzem sem tartja többé tiszteletben. A kollektív mezőgazdaság megteremtésére irányuló előírások pedig olyanok, hogy kétségtelenül egy ateista faluközösség életrehívását tartják egyik elsőrendű feladatuknak.²

Néhány részlet jobban megvilágítja, hogy 1929. április 8-a után milyen irányt vett a szovjet vallásellenes törvényhozása. A papokat és a templomok vagy egyházak alkalmazottait régebbi idő óta a „nem dolgozó elemekhez” számították. Az új törvényhozás megtiltotta, hogy az ilyen nem-dolgozó elemek állami épületekben lakjanak. Am a szovjetunió kezdete óta az egyházi vagyon, így a lelkészi lakások is állami tulajdon lehettek. Az új rendelkezés következtében tehát tömegesen tették ki a papokat az utcára. Ha magán-személy ezeknek a hajléktalanná vált papoknak lakást és ellátást adott, felemelték adóját és különféle erőszakos rendszabályokat alkalmaztak vele szemben. Szerfölött kockázatos volt tehát könnyűléttel tekinteni és segíteni az üldözötteket. Főleg a falusi lelkészek helyzete vált csaknem elviselhetlenné e rendelkezés után. De másokkal sem gyakoroltak kivételt. Mikor a pápa 1930 február 2-án nyíltan állásfoglalt a megerősödött orosz vallásüldözés ellen, a moszkvai patriarchatus helyettes vezetője, Sergius tiltakozott a pápa szavai ellen. Szépitette a szovjet eljárását, sőt bizonyos vonatkozásban a vallásüldözést egészen kétségbe vonta. Röviddel e nyilatkozat után Sergiust is kiutasították lakásából.

Az elnyomó intézkedések annyira mentek, hogy az orthodox papok gyermekeinek is megtiltották az iskolák és egyetemek látogatását. Munkaigazolványt nem adtak nekik, így munkát sem vállalhattak és munkanélküli segélyhez sem juthattak. Ugyanakkor tetemes adótróttak ki a papokra, s ha ezt az összeget megfizetni nem tudták, még ingóságait, ruhájukat vagy cipőjüket is lefoglalták. A papokkal szemben követett eljárás a kántorokkal és egyházi szolgálkkkal szemben is érvényesült.

Ugyanekkor pontosabban meghatározták, hogy mit kell vallásos propagandán érteni. Részletesen a következő cselekmények tilosak:

1. Tilos a vallásos felvilágosító munka, irodalmi összejövetel vagy bibliai óra formájában.
2. Tilos minden vallásoktatás, melyet a szovjettörvények nem engedélyeznek. A szovjettörvények pedig csak a felnőtteknek engedik meg a vallásoktatást s kizárólag olyan személyek végezhetik, akik erre a szovjet hatóságoktól jogositványt kaptak.
3. Tilos a vallásos jótékonyág gyakorlása. Nem szabad pl. vallásos alapon kórházakat, vagy szanatóriumokat emelni, betegápolást vállalni, orvosságot kiosztani, társadalmi segítő egyesületet alapítani, vagy gazdasági szervezetet létrehozni.
4. Tilos gyűjtő tevékenységet kifejteni.
5. Tilos külön-külön nők, ifjak vagy gyermekek számára ima-összejöveleteket rendezni.
6. Tilos, hogy egy vallási közösség a rendelkezésére bocsátott egy templomán, vagy kápolnán kívül még más ilyen tárggyal bírjon.
7. Tilos minden papi tevékenység a pap számára kijelölt lelkeszség területén kívül.³

Jegyezzük még meg, hogy ezek a tilalmak a szovjet megokolás szerint nem a vallásos élet megbénítását célozzák, hanem egyedül arra irányulnak, hogy a papság várható „ellenforradalmi tevékenységét” tegyék lehetetlenné. Vagyis az előbb felsorolt minden tevékenység egyszersmind ellenforradalmi tett is. Így kell tehát értenünk az egykori népbiztosnak, Rykownak a külföldi sajtó előtt tett nyilatkozatát, hogy a szovjet rendszer csak a papság ellenforradalmi tevékenységét üldözi. De még az előbb felsorolt eseteken kívül is könnyű a különben megengedett papi tevékenységben szovjetellenes tettet szimatolni. Még 1928 táján halálra ítélték két papot: Prjachin-t és Shurawljoft-ot, csak azért, mert szentbeszédekben kikeltek az általános erkölcstelenség ellen, és bűnbánatra intették hallgatóikat. Az ilyen szavak súlyosan számítandó, ravaszul leplezett támadások a szovjetrendszer ellen, — hangoztatta a bolsevista sajtó.⁴

E sokatmondó követelmények mellett a hivatalos újságok által annyira magasztalt engedékenységek legföljebb abban nyilatkozik meg, hogy a vallásos egyesületek és a szovjethatóságok között megkötött szerződések önkényesen fel nem bonthatók. A szovjet csak abban az esetben zárhatja ki a vallásos hívőket a templomból, ha azok a szer-

ződés feltételeit nem tartják meg. Megengedi továbbá kifejezetten az új törvény, hogy a foglyok a börtönben, vagy a betegek a kórházakban kérhessék a pap segítségét.

Viszont, ha a törvények végrehajtását vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy rosszindulatúbb és gyilkosabb támadást képzelni sem lehet. A templomokat a törvény szerint ellenszolgáltatás nélkül bocsátották a hívők rendelkezésére. Valójában a hívőknek kellett gondoskodniuk a templom karbantartásáról, ami főleg a régebbi épületeknél tetemes költséget tett ki. Azonkívül a vallásos egyesülések kötelezve vannak a templomok biztosítására, s megállapítást nyert, hogy bár a tűzveszély ezeknél az épületeknél kisebb, mégis háromszor annyi biztosítási díjat kell fizetniök, mint pl. a színházaknak.⁵ Időnként a munkások körében erős vallásellenes áramlatot indítottak meg, s ugyanabban az időben vették vizsgálat alá, vajjon megvan-e a községben a vallásos közösség felállításához szükséges 20 személy. A terror hatása alatt többen nem mertek jelentkezni, ilyenkor a törvényes jogtól megfosztották a vallásos közösséget. Főleg a német származású telepések és munkások körében alkalmazták ezt az eljárást.

De a törvényekre alapozott üldözésnél sokkal súlyosabban számított az a tény, hogy a szervezett vallásellenes propaganda hatósági támogatással ekkor kezdett szinte démoni arányokat ölteni. A kommunista szervezetek ugyanis fontosabbnak tartották a vallásellenes mozgalom támogatását, mint az egyházak elleni nyílt fellépést. A harcok istentelenek szövetsége 1927-től 1929-ig 34 millió röpiratot dobott szét az orosz tömegek között. Az 1929 után megindult roham erősségét bizonyítja, hogy csak az 1930-as év első negyedében 13 millió vallásellenes irat hagyta el a nyomdákat. Ebben az új korszakban nyíltak meg a hirhedt vallásellenes egyetemek, ekkor szaporodtak el — szinte gombamódra — a vallásellenes körök, élcsapatok és a vallásellenes muzeumok az egész szovjetföldön. Ekkor gondoltak egyesek arra, hogy bizonyos területeket eleve valásmentes területeknek nyilvánítanak, ott minden templomot lerombolnak, s a vallásos élet minden nyomát eltüntetik. Ezt a fanatizmust azonban maga a párt, sőt az istentelenek szövetségének feje Jaroslowski-Hübelmann is soknak tartotta. Inkább azt hangoztatta, hogy a céltudatos és megfontolt előhaladás többet ér, mint a vak lelkesedéstől fűtött győzelmi mámor. E meggondolás alapján a második 5 éves gazdasági tervvel együtt egy 5 éves vallásellenes tervet dolgozott ki.⁶

Nem csoda tehát, hogy a legnagyobb csapást ebben a korban, a harmincas évek elején kellett elszenvednie. Oroszországban a kereszténységnek. A hitélet világában borzalmas elsorvadás állott be.

A hivatalos statisztikák szerint az orosz görögkeleti egyház a forradalom kitörésének hajnalán 181.337 egyházi személyt számlált. Ebből 50.960 volt pap. A templomok száma 46.457-re rugott, s emellett volt még 21.747 kápolna, 497 férfi szerzetesház, 419 női szerzetesház, 4 hittudományi akadémia — Kiew, Moszkva, Szentpétervár, Kazán, — 36 papnevelő intézet, 40.000 népiskola, és 150 vallásos iskola, a papok gyermekei számára.

Mi maradt ebből a régi dicsőségből? Nehéz pontos választ adni. De elég megbízható adatok után állíthatjuk, hogy az 50.000 papból, alig néhány száz szerepel hivatalosan, mint az egyház szolgája. A többiek meghaltak, igen sokan szenvedtek vértanuhalált, vagy pedig börtönökben synylódnak, sokan elmenekültek, s számosan más foglalkozást vállaltak, amelyben titokban gyakorolják papi hivatalukat, vagy pedig vándor papi életet folytatnak.

A templomok nem mentek veszendőbe, ekkora nagy számban, ncha a harmincas évek rombolásai itt is megdöbentő pusztulást eredményeztek. A vallásos intézmények azonban teljesen megszűntek. Sem vallásos iskola, sem papnevelő intézet nincsen szovjetföldön. Valami papi utánpótlás van, de az titokban történik. Titokban folyik a papi életre való megnyerés, titokban a papi képzés és titokban a papszentelés.

A katolikus Egyház kisebb jelentőségű volt a régi Oroszországban, mint a keleti szakadárság, mégis eléggé virágzó állapotnak örvendett. 8 püspöke és 810 papja volt.

A Szovjetoroszországban élő katolikus papok számát Innitzer bécsi bíboros-érsek vezetése alatt álló bizottság kutatta föl 1935-ben. Ezen adatok szerint 73 katolikus pap élt 1935-ben Szovjetoroszország területén. Közülük 14 a Szolovjecki szigeteken, börtönbüntetést szenvedve, ugyanezen esztendő májusában újabb 13 katolikus papot tartóztattak le. A letartóztatottak jórészt német származásúak voltak. 1936 január 10-én Odessza utolsó katolikus papját, Frizon limyra-i püspököt is letartóztatták.⁷

Néhány templom még nyitva van, inkább idegenforgalmi célra, hogy az utazóknak megmutathassák a szovjet türelmének a bizonyítékát. De a vallásos élet többi feltételei, az iskolák és szemináriumok teljesen hiányoznak.

Az orosz katolikus életről hihető, de nem ellenőrizhető felvilágosítást kaptunk még 1937-ben. E hírek szerint az egész Oroszország területén 1937-ben már csak 12 katolikus pap volt. Szibériában és Turkesztánban egyetlen katolikus papot sem lehetett ebben az időben találni. Ukrajnában egy katolikus pap maradt, aki teljesen béna, még a kezét sem tudja megmozdítani, tehetetlenül fekszik, úgy kell gondozni, mint egy kis gyermeket. De értelme világos, beszélni is tud. Így gyóntatni tud, s a hívek igen messzi vidékről is felkeresik, hogy gyónhassanak nála. Szinte egész nap gyóntat. Valamikor Szibériába deportálták a kommunisták, de amikor ott teljesen megbénult, hazaengedték, mint tehetetlent. Nagyoroszországban is volt ebben az időben egy pap, aki 91. éve felé járt, és teljesen vak volt.

A protestáns misszionáriusok sem hiányoztak sohasem Oroszországból. 1914-ben az oroszországi evangélikus egyház kb. 230 lelkipásztort számlált. 1935-ben ez a szám 85-re olvadt le, de ezek közül is 40 Szibériában vagy a Jeges-tenger partján synylódott fogságban. A foglyok közül kettőt: Seib és Deutschmann lelkészeket 1935-ben halálra ítélték, mert az éhezők számára külföldi segílyt kértek és fogadtak el. Később állítólag a halálos ítéletet 10 évi deportálásra változtatták át.

1934-ben csak 18 protestáns lelkipásztor gyakorolhatta nyíltan hivatalát, s ez a 18 is állandó zaklatásnak volt kitéve. 1935-ben nem volt több 14 lelkésznel, s 1936 februárjában már csak 8-an maradtak. Hitler uralomrajutása előtt nagy buzgósággal törekedtek ki a német protestáns lelkészek Oroszországba, az ottani protestánsok segítségére s a legtöbb közülük mély hitvallói bátorsággal dolgozott. A nemzetiszocializmus uralomrajutása után ez a protestáns térítő munka is teljesen lehetetlenné vált.⁸

Bénultan és összetörve fekszik a kereszténység a bolsevizmus előtt. A rombolás szinte tökéletes. Megelégedve azonban nincsenek a munkájukkal, mert csak az erőszak látszateredményét érték el. Sok esetben ugyanis az következett be, hogy amint azelőtt voltak képmutató, haszonleső, de meggyőződés nélküli keresztények, úgy vannak most képmutató, meggyőződés nélküli istentagadók. Még az istentelenek szövetségének tagjai is csalódást okoznak.

A megszervezett tömeget nem sikerült tartós vallásellenes harcokdnyben megtartani. Nagy erő kifejtés után a mozgalom elérte csúcspontját, de ettől az időponttól kezdve hanyatlást mutat. A tagok száma nem növekszik. Az istentelenek lapja utáni érdeklődés alábbhagy, a gyűléseket alig látogatják, s a helyi szervezetek leg-hirhedtebb bajnokai is kedvüket veszítik a küzdelemben. 1933 után a szövetség nem közöl többé statisztikákat, a vezetők, Jaroslawski-Hubelmann és társa, Scheinmann sűrűn panaszkodnak, hogy a mozgalmat nem értik meg, a lelkesedés csekély, és a harcban nem mutatnak fel elég találékonytságot. Különösen kikelnek azon felfogás ellen, hogy a tömegek kezdik befejezettnek tekinteni a vallásellenes küzdelmet. Egyes vidékeken azt hangoztatják, hogy a vallásos élet elveszítette minden befolyását, jelentősége többé nincs, minek hát ellene támadásokat intézni. A közömbösség e szellemét tartják a legveszedelmesebbnek, s ennek leküzdésére akarnak új és új módszereket életbeléptetni.

Hiába, a tömegek belefáradtak abba, hogy hosszú időn keresztül szellemi harcot, lelki küzdelmet folytassanak. Az a nép, melyet másra nem oktatnak, mint a földi eredmények megbecsülésére, s minden fanatizmust a látható eredmények létrehozására irányítottak, gyengének, tehetetlennek és erőtlennek érzi magát a lelki értékek előtt. Inkább elhiszi, hogy a küzdelemben győztes, de nem hajlandó még hosszabb időre is megerőltetni magát.

ÚJ FORDULATOT hozott a szovjet vallási viszonyaiba a háború. Először az a körülmény idézett elő mélyreható változást, hogy még 1939-ben a szovjet Lengyelországból és a balti államokból nagy területeket kebelezett be. Olyan területek voltak ezek, ahol virágzó vallásos élet folyt. Lengyel földön és Litvániában tömegesen éltek katolikusok is. A hódítás után pedig a szovjet nagy számban hurcolt lengyel családokat és lengyel papokat is Oroszország belseje felé. A megszállás alatt, mikor a szovjet még nem tudott tökéletes ellenőrzést kifejteni, több érdekes hír szivárgott Európába.

Mindenekelőtt megállapítható volt, hogy a szovjet újabb vallásos probléma előtt áll. A hívők és a papok száma egyszerre megnövekedett birodalma területén. S az új polgárok olyanok voltak, akik öntudattal ragaszkodtak hitükhöz és papjaikhoz, és hallottak már valamit a szovjet üldözéséről, fel voltak készülve rá. Viszont a háború változásai között az orosz vezetőknek is súlyosabb gondjaik voltak, semhogy teljes erejükkel a vallásos élet kiirtására törhettek volna. Amikor pedig a szovjet-föld is élet-halál harcra kényszerült, s szövetségesek után kapkodott, mindenképpen ajánlatos volt a vallások iránt mutatott viselkedésben lehetőleg kifogástalannak mutatkozni. Sok lett volna azt kívánni, hogy a szovjet változtassa át vallásos törvényhozását. Ezzel elismerte volna, hogy megelőző viselkedése elítélendő volt. Ám ők mindenkor csak azt hirdették, hogy az egyház és állam szétválasztása mellett teljes vallásszabadságot biztosítanak.

Megkezdődött tehát a teljes kétértelműség korszaka. A vallásellenes célt nem tévesztették szem elől, s ott, ahol akadálytalanul lehetett, a vallásellenes törvényeket a legbrutálisabban végrehajtották, viszont másfelé és más célok miatt valóságos hízélgést kezdtek el. Bevonulva pl. Kelet-Lengyelországba, az egyik helyen a papság elhatározta, hogy többé nem harangoztat. Néhány nap múlva a vörös hadsereg parancsnoka méltatlankodva kifogásolja, hogy a harangozást abbahagyták. Követelték, hogy a régi szokást vegyék újra elő. Mert a vörös hadsereg nem engedi ugyan, hogy a vallás a politikába beavatkozzon, különben azonban fontosnak tartja, hogy a vallásos életet semmi ne zavarja. A templomlátogatást eltűrték. A hivatalos tilalom ellenére sem akadályozták meg, hogy a vörös katonák is megjelenjenek a templomokban. Végrehajtották azt a törvényt, hogy a pap csak a plébániája területén végezheti munkáját, de tovább nem mentek az üldözésben. Semmiféle akadályt nem gördítettek annak útjába, hogy a hívek saját adományaikkal bőségesen ellássák. Viszont a templomon kívüli vallásos tevékenységet kegyetlenül üldözték, mert ebben uralmuk veszélyeztetését látták.⁹

Ez a kétértelműség teljessé lett a háború kitörése után. A lengyel foglyok nem szabadultak fel ugyan azonnal, de ellenségből szövetségestárrsá váltak. Velük együtt a menekülteknek, az elhurcoltaknak s a velük élő papoknak is más lett a helyzetük. Egyszerre alkalmas személyekké léptek elő, hogy a szovjet vallásos türelmét igazolják. Ettől az időtől kezdve továbbított a moszkvai rádió vasárnaponként katolikus szentmisét és prédikációt. Ebben az időben esett meg, hogy a moszkvai rádió egyik érezhetően nem fajmagyar leadónője 1941. augusztus 15-én émelyítően édeskés beszámolót tartott arról, hogy Moszkvában milyen buzgósággal és ünnepélyességgel ülték meg a Boldogságos Szűz mennybemenetelének ünnepét. Állítólag Sztalin nem sokkal a háború kitörése után menesztette Jaroslawskij-Hubelmannt az istentelenek szövetségének éléről. Ismeretes az is, hogy a görögkeleti egyház képviselői néha-néha ünnepélyes szertartásokat rendeznek az orosz fegyverek győzelméért, s biztosítják hűségükről a bolsevista állam korlátlan zsarnokát.

Hogy mennyire nem szabad komolyan venni ezeket a célzatosan megrendezett jeleneteket, s hogy az egész eljárás mennyire csak lélekzetvétel a nehéz helyzetben, bizonyos nyugati szövetségesek elkábítására, az kitetszik több más tényből. A legfontosabb, hogy mindenféle híresztelés ellenére a *Szentszék semmiféle kapcsolatot sem vett fel a szovjettel*. Pedig ennek a kapcsolatnak egyetlen akadálya, hogy a szovjet vonakodik megadni a valóságos vallásszabadságnak azt a legalacsonyabb fokát, melyet a pápaság ilyen esetben szokott követelni. Alig tételezhető föl, hogy a szovjet ne kapna két kézzel ezen elismertetés felé.

De megmutatta a bolsevizmus igazi arcát az egykori Lengyelország területén 1939 őszétől 1941 nyaráig. A durvább módszereket nem alkalmazta, de bevált síma és messzire tekintő eljárások közül alig maradt ki egy is a számításból. Megindította elsősorban a gyermekek és az ifjúság körében a legcéltudatosabb istentelen propagandát. Kezdte a kis gyermekeknél, akiket a tanítók és tanítónők kedveskedéssel, cukorral, játékkal és más ajándékokkal igyekeztek a templomtól és szüleiktől elidegeníteni. A felserdült ifjúság körében is kérlelhetetlen öntudattal alkalmazta azt a módszert, mely az eddigi tapasztalatok szerint mindenütt a legélesebben állítja szembe a fiatalságot a papsággal. Koedukációt vezetett be az egész vonalon, s a koedukációt a kommunista irányítók következetesen a legteljesebb erkölcsi szabadságig fejlesztik. Gyermekebálokat rendeznek, találkozóhelyeket állítanak fel, alkalmat adnak az állandó táncra és együttlétre s végül pornográf irodalmi termékekkel árasztják el az ifjúságot.¹⁰

Érdekes részletek váltak ismeretessé azoknak a lengyel papoknak elbeszéléseiből, akik a bolsevista megszállás alatt álló Lengyelországban maradtak. Közülük az egyik előadta, hogy ő nem helyezkedett el valamelyik templomban, ahol szerény keretek között nyilvánosan is végezhetne volna papi feladatait, hanem a nehezebb részt választotta. Mint soffőr a munkások közé ment, és titokban igyekezett közöttük apostolkodni. Az elért legnagyobb eredmény az volt, hogy haldokló vagy beteg munkások titokban magukhoz engedték őt, s felvették kezéből a szentségeket. A tömeggel beszélgetve vallásos témát megpendíteni nem lehetett. A közszellem annyira ellenőrzés alatt állott, vagy legalább is mindenki annyira rettegett a feljelentéstől, hogy az ilyen tárgyaknak még a látszatát is kerülték. Amit aránylag könnyen el tudott érni, az bizonyos vallásellenes kitérőek elhallgattatása vagy más könnyelmű vagy embertelen cselekedetek megakadályozása volt. De ilyesmit is csak azért tudott könnyen végrehajtani, mert azzal az érveléssel állott elő, hogy aki ilyesmit véghezvisz, az a kommunizmus legveszedelmesebb ellensége, mert tápot ad az elégedetlenségnek és felháborodásnak. Mivel különben is intelligensebb volt, mint a többiek, s elmondotta nekik, hogy lengyel munkásként volt alkalma megismerkedni az olasz fascizmus világával, nagy tisztelettel vették körül. Mikor néha úgy írta le a fascizmus borzalmas állapotát, hogy az értelmesebb munkások ráismerhettek saját viszonyaikra, még nagyobb csodálkozással és félelemmel tekintettek reá. De egy szót sem mertek szólani

hozzá. Csak egy orosz munkás mondotta neki titokban: te nagyon sokat tudsz, nem vagy te a GPU kémje?

Az ilyen apostolok sohasem hiányoztak orosz földön. Munkájuk természetesen a legnehezebbek közé tartozik. A kémekek óvatos és veszedelmes életét kell ezeknek az oroszországi apostoloknak vállalniuk. S ez az oka, hogy ezekről a titkos hősookról mi legfeljebb haláluk és küzdelmes harcaik után szerezhetünk tudomást. Oroszországból azonban még ilyenkor is ritkán. Rendszerint csak annyit tudtunk meg az utolsó 10—12 esztendő alatt, hogy ezt vagy azt a papot elfogták, s egy-egy vidék ismét nélkülözni kezdte a papnyújtotta lelki segítséget. Ez az árvaság sohasem lett végleges és teljes, mert mindig akadt olyan vállalkozó, aki az eltávozott helyét foglalta el, de az természetesen nem történhetett másképp, mint a legnagyobb titokban. Mindenkinék készen kellett lennie arra, hogy mihelyt felfedezik róla papi mivoltát, megállapítják róla a titkos vallási propagandát, illetve az ellenforradami tevékenységet, s nyomban halálra ítélik vagy kegyetlen száműzetéssel sujtják. Ilyen volt eddig az orosz földön működő misszionáriusok sorsa.

Mit hoz a jövő? Egy bizonyos, ha a bolsevista rendszer uralmon marad, enyhülésre nem szabad számítani. Ügyefogyott és elképesztően korlátolt felfogásról tesz tanuságot az, aki úgy gondolja, hogy a bolsevizmus hosszabb időre és véglegesen engedni fog tanainak merevségéből, vagy hogy vezető képviselőiben a fanatizmus és az egyoldalúság tágabb emberi jósnak, megértésnek fog helyetadni. Biztos, hogy az emberek megváltozhatnak. De éppen oly biztos, hogy elképesztő vakság volna bizalmat előlegezni olyanoknak, akik erre a bizalomra még semmiféle módon rá nem szolgáltak.

Sokkal érdekesebben alakul a kérdés, ha a bolsevizmus uralmának sikerülne véglegesen véget vetni. Milyen jövő várna ebben az esetben a kereszténységre Oroszországban? A nagy lelki elsatnyulás után van-e remény arra, hogy sikerül még virágzó kereszténységet életrehívni az orosz síkságon? Ez a jövő jórészt azoktól a feltételektől függ, amelyek között az új orosz élet megindul. Ha nem gátolja a keresztény buzgóságot vak meg nem értés, akkor az orosz vallásos helyzet megfigyelői bizakodva tekintenek a jövőbe. A vallásellenes új életforma ugyanis nem érte el a nép belső világát. Legfeljebb a gyárakban összehalmozott tömeg egyik rétege, amelyik család, szülők és hagyományok nélkül nőtt fel, mutat akkora lelki eldurvulást, hogy a keresztény misszió munkája eredménytelen volna nála. A falusi tömegek teljes tudatlanságban növekedtek fel, fogalmuk sincs a keresztény vallás alapigazságairól, jelentőségéről, de jórészt meg vannak keresztelve, őseik szüleiik valóságáról hallottak valamit, s inkább tisztelettel, kíváncsisággal, mint lenézéssel megvetéssel tekintenek a kereszténység felé.

Sőt még a munkástömegek közömbösségét és eldurvulását is gyakran a tudatlanság, az elvakultság, a primitív gondolkodás okozza, mint a teljes lelki vadság. Az előbb említett lengyel pap nem győzte eléggé ismételni, hogy az orosz munkástömegekkel érintkezve, szüntelenül ez volt a benyomása: íme, olyan fajta emberekkel találkoztam, akiknek lelkéből kimetszették az önálló gondolko-

dás képességét. Amilyen ügyesek és gyakorlatiak munkájuk elvégzésében, épp annyira sötétek és primitívek a legelemibb világnézeti kérdésekben. Csak egy hiedelem tölti meg lelküket: Szovjet-oroszország messze fölülmulja tökéletességben és jólétben a többi országokat.

Ilyen új vallásos lendület annyival is többet ígérne, mert a kommunizmus után könnyebb volna eltávolítani az orosz görögkeleti vallásosság rengeteg külsőséges, babonás, inkább az irracionális népszokásokon, mint a keresztény hagyományokon alapuló vonását. Tisztább és lelkesebb vallásosság alakulhatna ki közöttük. Mi katolikusok még azt is örömmel könyvelhetjük el, hogy ha nem is általánosan, de mégis engedett az a csökönyös elfogultság, mely a pravoszlávok nagyobb részét a római egyházzal szemben eltöltötte. A kommunista vallásellenes propaganda aránytalanul sokat foglalkozott a pápasággal. Ennek is megvan az a következménye, hogy míg azelőtt az egyszerű orosz tömegek alig tudtak valamit a római pápáról, most sejtik már a kereszténység életében gyakorolt nagy szerepét.

A jövő nem reménytelen. Minden attól függ, ki lesz Európa és Oroszország legnagyobb befolyású politikai irányítója. S még inkább döntő kérdés, hogy ez az irányító megérti-e a kereszténység nélkülözhetetlenségét.

Noha egyelőre több jel ellene szól e reményeinknek, mi mégis hisszük, hogy a háború után a kereszténység felbecsülhetetlen értékei újból megértésre találnak s ebben az átalakult világban az oroszországi hívőkre is szebb napok virradnak.

JEGYZETEK: ¹ Gorkij és Lunacsarszkij kezdeményezésére, valamint Lenin válaszára nézve l. *Süddeutsche Monatshefte* 28. (1931) évf. 10. számában Ernst Drahn cikkét, *Die Entwicklungsstufen des proletarisch-sozialistischen Atheismus*. 695—696. l. A *Süddeutsche Monatshefte* fentebbi száma teljesen az istentelenség mozgalmával foglalkozik. Targyunkat illetően a szovjet vallásellenes tövényhozásra, az oroszországi vallásellenes propagandára, s a félnéken megnyilvánuló vallásos életre nézve több értékes adatot tartalmaz. — ² Jos. Schweigt cikke: *Der Bolschewismus*. *Lexikon für Theologie und Kirche* II. K. 436—437. l. — ³ Ludwig Berg: *Die bolschewistischen Religionsgesetze*. *S. M.* 1. sz. 715. l. — ⁴ L. Berg: *ib.* m. 715—716. l. — ⁵ Th. Seibert: *Die Formen der Gottlosen-Propaganda in Russland*. *S. M.* 1. sz. 720. l. — ⁶ Később a terv létezését a szovjet hírszolgálat kereken tagadta. Egy jól tájékozott angol írónak azonban sikerült a tervet felfedezni s ugyanakkor más oldalról is megállapítást nyert a terv létezése. Az 5 éves vallásellenes tervre nézve l. *J. de Bivort de la Saudée: Le mouvement des Sans-Dieu et son Action dans le monde*. Megtalálható: *J. Kologrivov: Essai d'une somme catholique contre les Sans-Dieu*. Ed. Spes 521—522 l. E francia szerző a következő angol munkára hivatkozik: *Britain without God, an exposure of Anti-Godism*, by a London Journalist; Préface by Sir Thomas Inskip. London. The Lutterworth Press, 1935. 35. l. Elfogadja és állítja az 5 éves vallásellenes terv létezését Seraphim egykorú charkow-i püspök a *Schönere Zukunft*-ban megjelent cik-

kében. *Bischof Seraphim: Die neue Art der Religionsverfolgung in Russland.* Sch, Z. VIII. (1932—33) 132. l. Seraphim a népbiztosok tanácsának egyik rendeletére hivatkozik. — ⁷ J. de Bivort de la Saudée: im. 529—531. — ⁸ A protestánsok működésére nézve: I. J. de Bivort de la Saudée: 531. l. — ⁹ Philippe de Régis: *La situation religieuse en Russie-Blanche et Ukraine Occidentales.* Etudes, 243 (1940. 20 avril) 131. l. — ¹⁰ Philippe de Régis i. m. 141. l.

BORBÉLY ISTVÁN S. I.

A délvidéki szellem kialakulásának tényezői

A SZŐKE TISZA és a kék Duna selymes szalagja által körülölelt gazdag föld a visszatért Bácska. Elválaszthatatlan tartozéka, összefüggő teste a csendes, kiegyensúlyozott magyar rónának: a magyar Alföldnek. A nagy Alkotó egynek és feloszthatatlannak teremtette felszínben, területben s lelkületben egyaránt. A messzeszálló szemhatár békés, csendes tájakat ölelhet át. Életet adó televény földjén a gabona és kukorica-táblák szélén vigyázó őrse-mekként mosolyogva bólogatnak a nagyszemű napraforgó virágok. Itt-ott egy-egy tanya-szállás tarkítja a csendesen nyugvó, halkan léleklő tájat. Nagy távolságokban szélesen ülő nagyudvarú falvak hallgatnak önérzetesen a vagyoni jólét biztos tudatában. Élet ritmusa zeng városaiban.

Vajjon az egyszintű tájak összefonódása, a békés csend, csak a természetben van-e, vagy a tájat formáló és használó emberben is? Vajjon az életet adó föld megbékíti-e a sziveket, vagy a bőséget megduzzadt véredényei nem korbácsolnak-e fel heves indulatok a van és nincs két mozgató hatalom és erő között? Vajjon a szállások mélyén átlátszó világosságban érnek-e az emberi hajlamok, avagy a kazlak homályában titkok leselkednek az arrajárókra? Vajjon az alföldi rónán vigyázó magyar tekintet melege leér-e az Alduna nádas tájaira és a megértés galambjaival elér-e minden ház portájára, vagy pedig a tulsó partról átnyuló hegyek árnyai fekszik meg az emlékezet zugait és szétesett álomképek hazajáró szellemei susognak és elsötétítenek embert, lelket, házat, házat egyaránt.

Telepes községek... egymás mellé ejtett népcsoportok! Vajjon kézben-kézzel járták-e a történelmi rendeltetés sorsközösségi útját, vagy pedig bizalmatlan meg nem értéssel várják a történelmi sorsfordulót, amely javukra dönti az államhatalom mérlegét.

Minél délebbre halad az európai közút, vagy vasút, annál kevesebb az Alföld szívének kisugárzása s annál több a Balkánról ható erők vonzása.

Nagy összefüggő tömegben élő népcsaládok, vezető népiségek és szétszórt néptörödékek sokrétűvé és sokszínűvé tarkítják a felszín szemléletre egységes földet. Magyar Svájc-nak is lehetne mondani, ahol a vezető rétegek mellett a szívós népi öntudatra éb-

resztelt népi szórványok élnek Szent István összefogó palástja alatt, élvezve az államhatalom kedvezményeit, de nem mindig megértő szívvel fogadva azt. Egymástól élesen elhatárolt lelkeséggel, de földrajzilag összeolvasztva él körülbelül egy millió ember, akik mind a történelmi és faji erőkre támaszkodva a politikai, gazdasági, kulturális téren magukban hordják az elsőbbség tudatát. Nyílt és sokszor felvetett kérdés: Minő lelkeség nyilvánul meg a mai időkben a Délvidék népcsoportjaiban és vajjon a magyar államvezető művészi készség hatott-e kedvezően a lelkek megbékélésére és egy új magyar átfogó szellemiség kialakulására? És hogy mennyiben van ebben része a magyar oktatásügyi politikának, a Délvidék iskolaszervezetének, amely a gyermekén át óhajt hatni egy új átfogó nemzet és nemzeti értékszemlélet kialakításán?

Az első kérdésre azt lehet válaszolni, hogy a Délvidék népcsoportjainak értékítélete, hangulata, szellemi és politikai iránykeresése a még mindig az 1941-ben megindított hullámvész elsimuló és ismét visszahullámvész lendületében van.

Népcsoportok élnek itt egymástól elszigetelten, vagy vegyesen — de egymástól eltérő vagy egymáshoz alig közelítő ideológiában.

A csendes lankák, a némán bólogató akácfaék alatt, a hunyt szemű ablakok mögött ismeretlen erők gyűrűznek és süppedékessé változtatják az életet adó biztos talajt.

MAGYAROK, németek, szerbek, bunyevácok, horvátok, szlovákok, rutének, románok, zsidók, vendek és cigányok tarkítják a népi térképet, s más-más nap felé nézve várják a béke végső sorsparancsát. A magyar, az 1941. óta újból vezető és államfenntartó fajta, két rétegből tevődik össze. Az egyik az **ŐSLAKÓ**, a helyben maradt, a földhöz kötött, a megszállást átvészelt, öntudatában a szenvedésben megedzett, vezetésről leszorított helyzetében is fajtaerős és hű maradt. A másik az anyaországi, az uralomváltozással visszavért, vagy odahelyezett hivatlnok-réteg az építő, az összeolvasztó kovász, amely a húsz éves törés részeit öntestével-lelkével akarja kitölteni és az elsovadó testrészebe új életet, az anya vérével igyekszik átömlesztetni, hogy az egészséges vérkeringés a törzsből áradjon az újjáéledt tagokba. Jórészt szellemi vezetőréteg: tisztviselők, hivatalnokok, az államigazgatás minden ágazatából, akiknek érzékük nemcsak a mult szenvedéseit fogta fel az állástalanság, a nélkülözés, a nyomor köpenyében, hanem a jövőt építő magyar örök feladatát: megértést és testvéri hékét.

Az előbbi rétegben friss még a be sem gyógyult sebek sajtása, tehát kevésbé türelmes, megbocsájtó. Még élénken tudatában van az elmúlt húsz év jogrendszere, egyoldalú igazságszolgáltatása és hajlamos arra, hogy hasonló mértékkel fizessen. A másik réteg: az **ANYAORSZÁGI**, az államfenntartó hagyományok küldetés-tudatával jött, a megértés és megbocsátás szavával, a testvéri nyílt szóval, az államhatalom tiszteletével egybekötött népi elemek sajátos egyéniségének biztosításával. Az előbbiben a Balkán jogrendszere a megtorlást hangsúlyozta ki, az utóbbiban az öntudatosan előrenéző államrendező és fenntartó akarat a jövő ezredév szilárd szellemi és

jogi alapját akarja biztosítani. A két réteg közös nevezője csak elméletben van meg. Gyakorlatban csak az elesett rétegek felemelésének szellemi felerősítésével és egyszinteződésével fog megvalósulni. Ha erre ráépül az anyagi megerősödés, a vagyoni jólét nyújtotta szilárd felülepítmény, akkor bizhatunk a vezető faj teherbíróképességében és nagylelkű uralom-vonalvezetésében.

A magyar vezető szellem tehát ennek a célkitűzéseiben még egygé nem forrott két rétegnek nem egész surlódásmentes megnyilatkozásaiban nyilvánul meg. Az otlakló réteg duzzadó erővel követeli a vezető irányítást, a társadalmi és anyagi felemelkedést, a föld, az üzem, az ipari és kereskedelmi élet kézbe fogását és az anyaországi réteg térfoglalásának csökkentését, mintha a külön élő testrészek életét akarná tovább élni. Az anyaországi réteg a nemzeti szempontból magasabb gyakorlati és elméleti tudás, lelkiületi kiegyensúlyozottság alapján áll. A területi elkülönülés jelszava helyett az egységes magyar gondolat és vezetés, a történeti és szellemi jogfolytonosság elvét vallja. Az idő a két réteg kiegyenlítődségét az egyik részről a kellő magyar tudás és tapasztalat megszerzésével, másik részről a partikuláris atmoszférába való beleéléssel, összeoldással fogja biztosítani. A közös rendeltetés hovatovább összekovácsolja a ma még társadalmilag külön álló és élő két értékes vezető réteget.

Szamarányánál, százados népi műveltségénél, gazdasági erejénél, faji öntudatának uralkodó jellegénél fogva a másik vezetőréteg a népi NÉMETSÉG. Politikai súlyát a fentiekén kívül nyomossá teszi az a körülmény, hogy a jugoszláv uralom idején a nagy Németbirodalom hatalmának kisugárzásánál fogva bizonyos fokú vallási, nyelvi és kulturális külön jogállást biztosított magának és ezzel a politikai többlettel érintkezik az uralmat gyakorló magyar hatóságokkal és vezető réteggel. Ezt kihangsúlyozza és fokozza a bécsi egyezmény adta helyzeti előny. A két történeti és sorsközösségben élő értelmes népfaj között a régi évszázados lelki összeérés még nem tud érvényesülni. Az együttélés a két népcsoport között korrekt és loyális mind hivatalos, mind nem-hivatalos úton, de a régi megértés hangját vallási, kulturális és politikai eszmeellentétek gátolják. Erős fegyelem kovácsolja egygé a népesség egyedeit, bár az öregek és fiatalok közötti törésnek hézagait a gondos figyelő itt is megálapíthatja. A Trianon előtti kor békés együttélésének emlékét visszaidéző öregek megértése, magyarsághoz való alkalmazkodása nem mindig talál megértésre a magyarság államalkotó és fenntartó művészetét nem ismerő és anélkül felnőtt fiatalok öncélúságában. A megértés, a történelmi sorsközösség vas törvénye, a magyarság történelmi távlatokkal mérő úri megértése azonban itt is elsimítólag hat. Az örvendetes lecsillapodás és egymáshoz közeledés jelei kétségtelenül megállapíthatók és remélhető a régi testvéri hang és szó felülkerekedése, valamint az egyirányú egyenesvonalú haladás az egymást megértő és egymással haladó népek új Európája felé. Az életszükségleti érvek az egymás felé hajló érintkezési felületek keresését és megtalálását sürgetik. A megoldást meg kell találni, mert egyik fél sem szándékolja az eltávolodást szakadékká mélyíteni.

Szám, vagyon, öntudat és erősen összetartó faji erők szemszögén át nézve súlytadó és az államvezetésben az irányítók által lalolandó réteg az uralomvesztett PRAVOSZLÁV SZERBSÉG, amely a gazdagon termő föld birtokában és mozgékony kereskedő szelleménél fogva a szétdarabolás előtt is tekintélyes volt, s amely a trianoni uralomváltozás után számbeli kisebbsége ellenére politikai és államvezetői iskolázottság nélkül vezető uralmat gyakorló fajjává lett. Kiváló fajta szembeszökő hibákkal és dicsérendő erényekkel. Vallása fajt jelző és elkülönítő. Öntudatos. Zárt egység, amely heves vérmérsékleténél fogva szélsőségre hajló. De fajiságát életével védő. Nagyszerű kereskedő, értelmes és szorgalmas. Felfelé hajtó törekvése duzzadó erőkben gazdag. A hirtelen vezető szerepben azonban nem találta meg a kiegyensúlyozott vezető népek nagy erényét: a megértés, nagylelkűség adományát, ezért túlméretezett impériumának keretén belül egyetlen más népiség vonzalmát sem tudta biztosítani. Ez a magyarázata, hogy az első történeti megrázókódtatás, politikai földrengés, atomjaira robbantotta a nagy délszláv álom-államot és egyetlen népcsoport sem azonosította magát a vezető faj érdekeivel.

A szerbség ma néma és csendes. Hallgat és vár. Visszavonult és éli a leszorított fajta önmagát emésztő és sorsfordulót váró életét. A magyarság húsz évi trianoni bilincsek ellenére is megérti a friss fájdalmat. A vezető szerepvesztés, uralomvesztés mindig fájó seb és ha itt-ott a bele nem törődés szokatlan alakban jelentkezett, arra is lehet talán magyarázatot és mentséget találni.

Az önérzetes és nemesen gondolkodó népfajok megbecsülik és méltányolják egymást még akkor is, ha uralmi ellentétek választják el egymástól. A délvidéki szerb szállások és falvak ma sötétek. A városi művelt réteg vár. Az el nem helyezkedett fiatal réteg az utcán él. A külszín a béke, a fegyelmezett csend. Ez a csend azonban titkokkal van tele. A bizalom még nem érett meg. A magyarság is, a szerbség is vár arra az időre, amidőn a bizalom kapuja megnyílik a földrajzi szükségszerűség folytán egymás mellé rendelt két nép számára.

A három számban és politikai súlyban tehetős magyar, német és szerb réteg mellett kisebb csoportok tartják a település sakk-tábláját, amelyek mindegyike értékes megfigyelésre ad alkalmat, s amelyekkel a magyar állam vezető bölcsességének és a helyi igazgatásnak számolnia kell, megtalálva mindegyik számára azt a módot, amely a jelen államkeretekben egyéni és közösségi céljait megoldva látja.

Délvidék északi peremén a nyugati kultúrához simult KATOLIKUS BUNYEVÁCOK ma válaszúton vannak. Történeti multjuk, a szerb uralom alatti másodrendűségük a magyarság felé irányítják, viszont Zvonimir Horvátországa erős szívó hatással van rájuk. A gazdaréteg megértéssel fogadja a magyar közhivatalok baráti szavát, a kultúrréteg a horvát államban keres vezető szerepet. Az érzelmi hullámmás még nem csillapodott meg, bár a megértés és öszeérés feltételei nyitottak és mindenki számára adottak. A régi kapcsolatok visszaállítása itt látszik a legkézenfekvőbbnek, mert a ma-

gyarság kisugárzó ereje itt a határos nyelvterületen a legközvetlenebb, s a mindkét fél részéről nyilvánuló jószándék és barátságos érintkezés termékenyítő erővel hat.

Kisebb néptöredékek a délvidéki területen a SZLOVÁK és RUSZIN népi szórványok. Mindkettő érdeke, hogy a vezető és államalkotó fajhoz igazodjék. Elszigetelt csoportok ezek. Nagy népi tömbjeikről a történelem sodra következtében elszakadva, csak úgy biztosíthatják békés népi és gazdasági fejlődésüket, ha az államvezető réteggel államhűségben azonosulnak. Irányító szerepe egyik népcsoportnak sincs, mert sem számbeli aránya, sem kulturális kiemelkedettsége erre nem képesíti. A szlovák népiség két csoportban, a ruszin szétszórtan él. Jórészt gazdálkodó, kis részben kisiparos elem. A magyarság szempontjából hangsúlyozandó jelenség, hogy mindkét népcsoportban jelentős számban vannak olyanok, akik a magyarság testéről váltak le és csak nevük mutat arra, hogy valamikor a magyar törzshöz tartoztak. Az alkalmazkodó képesség mindkét népcsoportban megvan. Hinnünk kell, hogy a magyarság felé való tájékozódásuk őszinte és a gyakorlati érvek belátására épül. A felületen, a politikai szinten nincs velük nehézség, s a végleges jogállapot rögzítése, a kulturális kedvezmények után, amelyekben eddig is részesülnek, a magyar államnak nem fognak gondot okozni.

A VEND, HORVÁT, ROMÁN szórványok oly csekély számban vannak, hogy sehol sem képviselnek nagyobb súlyt s nincs is velük különösebb államigazgatási nehézség. A magyar vezetés meg is találta az utat a megértéshez, s ezen a vonalon nagyobb hullámvész nem tapasztalható.

A néji színekpet változatossá teszi kb. 2000 Wrangel-hadsereg-ből menekült OROSZ hontalan és gyökértelen csapata. A szerb uralom alatt valahogy élet-lehetőséghez jutottak. Ma ennek alapjai is meginogtak. Művelt és úri réteg, régi cári modorral és lelki finomsággal, proletár sorsba taszítva. A magyarság megértése velük van és anyagi támogatása sem maradt el. Külön kulturális csoport, amelynek öregjei a régi dicsőség érzelmős önértékével viselik a cári egyenruhát, melybe a Belgrádon felállított Comité újra beöltöztette őket, még a régi hosszú szuronyú oldalfegyvert is visszaadva, amelyben valaha mint a cári hadsereg katonái büszkélkedtek.

E sokrétű népelem között, ha számban nem is, de mozgékony-ságánál, szellemi érettségénél, anyagi képességénél fogva számottevő csoport a mindenütt megtalálható, de nagyobb számban a városokban élő ZSIDÓSÁG. Már 1941-ben, a visszatérés előtt az európai zsidó-törvények és korlátozások következtében sorsát a szerb államhatalomhoz kötötte.

Ebben a sokszínű és sokrétű népi együttesben, ebben a szétágazó népi törekvésekben, hangulati és szellemi különállóságban és eltérésekben, ebben a társadalmi, kulturális és eszmei irány sokféleségben a magyar uralom véglegessége után a magyar kultúra, a magyar szellem, a magyar nevelés van hivatva összehangolódást, megértést, egységet és rendet teremteni. A számban, államvezető-képességben, politikai hatalmi túlsúlyban levő nép: a magyarság hi-

vatott arra, hogy helyes rendeződést teremtsen ott, ahol a szellemi, politikai, társadalmi vezetést egyik sem tudja a maga számára elhatározóan biztosítani.

A különböző népcsoportokon belül és kívül gyűrűző tudatos és tudatalatti célkitűzések, ellentétek, félreértések között csak az egyetemes humánus, az emberiség nagy összekötő kapcsolatai és azokon belül érvényesülő magyar történelmi szellem és kultúra lehet hivatva egyensúlyt, megértést és összhangot biztosítani úri nagyvonalúságával, megbocsátó és vonzó nagylelkűségével, magasabb rendű kultúrájának jegyével, évszázadok tapasztalatai alapján kiérlelt és kiegyensúlyozott államvezetői bölcsességével, úrnépiségével, amelyben az államalkotó és államvezető képességek évszázados történelmi fejlődés révén kifinomultak és nemzedékek örökletes sajátjává váltak. Megvan benne az úrnépek nagyvonalúsága, átfogó politikai élet-szemlélete, más fajok igényeinek megértése és értékelése, önfeláldozó nagylelkűsége, hősi kiállása, nehézségekben büszke felemelkedettsége és önsanyargatásig menő szervező képessége.

A Kárpátok ölében számbeli súlyánál, központi elhelyezkedésénél, történelmi erőinél és vezető rátermettségénél fogva csak a magyar fajra hárulhat az államvezetés terhe és feladata s reá súlyosodik a nyelvileg, fajilag és világnézetiileg széthúzódnó népfajok összefogása, kiegyenlítése, a nemesen magyarózott Pax Hungarica megteremtése és biztosítása.

A megértést a szellem azonossága, az eszmék, életcélok közössége, az erkölcsi és anyagi értékek egyenlő elbírálása biztosítja: Ennek biztosítása a nemzetnevelés feladata. A felnőtt kialakult világnézettel bír. Nehezen alakítható és változtatható. A gyermek lelke fogékony a szellemi magvetés iránt. Nemzetnevelés igazi helye az iskola. A kultúra egységesítésére a legalkalmasabb kiindulópont, amely a gyermek hatásán át a családban, a felnőttek között érezteti átalakító hatását, főként a nemzetiségi téves ideológiák megváltoztatásánál.

A tanító és nevelő szeretetének, jóságának melege megolvastja a kicsi szívek otthon nyert fagyos kérgét, bizalomra tágulnak a sötét tekintetek és öröme, jóérzésre simulnak a félelem gyötrő vetületei, amelyeket az ártatlan szívekbe a faji elfogultság otthon beléoltott. Az érzelmi és bizalmi alap megteremtésével a magasabb eszmék is helyet találnak, megértést támasztanak és egységes testvériesülést hoznak létre a magyar és nem magyar ajkúak között.

Mint ahogy pedig szellemi eredményeket csak szellemi fegyverekkel lehet biztosítani, a magyar medencében a népek nagy olvasztó kohója nem lehet más, mint a műveltség otthona: az iskola, amely túl a napi élet pillanatnyilag felvillanó ötletein erkölcsi és szellemi értékálló kincseket ad egyformán a kultúra szántása alá fogott elmékbe és azonos és értékálló erkölcsi eszméket ültet a lelkekbe.

A nevelés és oktatás intézményei, nálunk is épúgy, mint más hol az állameszme szolgálatában állanak, de a magyar iskola és nevelő nem tesz különbséget, faj, vallás, származás és rang szerint, az érdem és érték mindig a nevelés alá vont egyéni képességein

mulott. Ez az átfogó magasabb rendű pedagógia a multban megértő testvérré kovácsolta a magyart a hazai nemzetiségi népcsoportokkal, anélkül, hogy erősebb villongások lángjai csaptak volna ki az iskola falain kívül. Sőt az iskola megteremtette légkör egyidőben kihatott a családra és utóbb tovább élt az iskolából kikerült felnőttek életében mindaddig, míg a népi önrendelkezés kétes értékű ajándékát egy tengerentúli bölcs az európai népek Eris almájaként a mesterségesen egymás ellen uszított népek közé dobtá.

A magyar nemzetnevelés tehát most is a történeti hagyományok alapján és tapasztalatain állva lelki nemesedést biztosító azonos szellemi és erkölcsi tartalmat adó műveltséggel óhajt kibékítő sorsközösségre nevelő munkát kifejtteni az újra visszatért Délvidéken és így szolgálja a népiségek testvériesülésének nagy eszméjét a magyar vezető szellem erejével.

Hogy a nevelés és oktatás valóban képes is erre, az nem kétséges. Hogy ennek van egyedül államszervező és összeolvasztó ereje, azt nem kell különösen bizonyítani. A törvény parancsa, az államhatalom büntető szankciója, a szabadságjogok korlátozása erre ép úgy nem alkalmas, mint a kényszer-iskola és a kultúra elvonás. Az erőszakra erőszak lehet a válasz. A kényszer lelki visszahatást vált ki. A kultúra elvonása lelki feszültséget és ellenséges indulatokat zsilipjét nyitja meg. A kényszer-iskola mártirokat, nemzeti hősoket, de egyszersmind aszociális embereket nevel.

A nemes nevelő szeretet szavával, megértéssel és megbecsüléssel nevel és oktat és így rendezi be oktatási intézményeit is.

A MAGYAR ÁLLAMSZERVEZET az uralom-átvételkor a nemes hagyományok folytatásaként a megbékélés, a kiegyenlítődés és kiengesztelődés iskolájával ment a Délvidékre. Meghagyva az igaz kultúrértékeket, megbecsülve a népi kultúrát és igényeket és minden népiségnek számarányának megfelelő kulturális intézményt biztosítva, rendezte be oktatás-otthonát, különböző fajú és fokú iskoláit.

Az általános népi műveltséget szolgálja és biztosítja a népiskola. Oktatóinak és tanulóinak számánál, változatos nyelviségénél fogva legjelentősebb. A népoktatás a nyelvi szabadság elve alapján áll. Ki-ki tetszése szerinti népiségének megfelelő iskolába járathatja gyermekét. A Délvidék népoktatási adatai a népiség megoszlására, tanerők és tanulók számára, az iskolák mennyiségére és nyelvi tagozódására nyújtanak tanulságos áttekintést.

Bács-Bodrog vármegyében, — a bajai járást nem tekintve —, azaz az újvidéki II. fokú közoktatásügyi igazgatási kirendeltség területén az 1942—43. tanév 335 népiskolában, 1444 tanteremben, 2032 szervezett álláson 2035 tanító végezte a szellemi magvetést, az erkölcsi nevelést, az oktató-nevelés áldozatos és nehéz munkáját a mai súlyos gazdasági, politikai viszonyok között és 98.197 tanuló vezetett a magyar állameszme tiszteletében az általános műveltség nemesítő útján. Nemek szerint osztva: 49.826 fiút és 48.371 leányt.

A népiskolai tanulók nemzetiség szerinti megoszlása élénk világot vet a Délvidék egész népi összetételének arányszámára, az

egyres nemzetiségek számbeli eloszlására és súlyára. A 98.197 beírt tanuló közül:

magyar	41.410
szerb	19.025
német	18.283
bunyevác	4.635
szlovák	4.265
ruszin	2.074
sokác	1.493
cigány	735
horvát	350
zsidó	184
egyéb	58
vend	15
román	9

Ennek a vegyes nyelvi összetételnek megfelelően a 335 népiskola a lakosság nemzetiségi számarányának, a vegyes lakosságú községek igényeinek megfelelően az alábbiak szerint oszlik meg:
tisztá anyanyelvű népiskola: 222 és pedig

magyar	175
szerb	21
német	17
bunyevác	5
szlovák	3
ruszin	1

A vegyes tannyelvű népiskolák 2 csoportra oszthatók. Az egyik csoportban a két tannyelvűek, a másikban 3, illetve 4 tannyelvűek csoportosíthatók a lakosság népi összetétele szerint.

A két tannyelvű népiskolák száma 77 és pedig:

magyar-szerb	29
magyar-német	22
magyar-bunyevác	21
magyar-szlovák	4
magyar-ruszin	1

A 3 vagy több tannyelvű népiskola 36 és pedig az alábbi elosztásban:

magyar-német-szerb	18
magyar-német-sokác	4
magyar-német-ruszin	3
magyar-német-horvát	2
magyar-német-bunyevác	2
magyar-szlovák-szerb	3
magyar-német-szerb-ruszin	2
magyar-német-szerb-szlovák	2

A nyelvnek és iskoláknak színes és változatos csokrában a magyar tanítói becsület és öntudat áll őrt és vigyáz a magyar kultúrértékekre, a lelkek békéjére és Szent István palástja által védett népelemekre, hirdetve a közös haza, közös sors és közös elrendelés hivatottságát a Duna völgyében, megbecsülésre intve egymás népiségét és hűséggel szolgálva az otthont, békés boldogulást adó magyar hazát és államfenntartó hatalmat.

A szellemi szántás és magvetés alapvető műveletét a népiskola hivatása magaslatán teljesíti és bizton remélhető, hogy a magyar állam szellemi és erkölcsi egysége biztosítható lesz a széles néprétegek nagy alapozó síkján.

Tekintettel arra, hogy a mindennapos népiskola a szerb uralom alatt 7 osztályú volt s a magyar uralom megindulása óta a 8 osztályúra való fejlesztés az 1941:XX. tc. rendelkezésének megfelelően fokozatosan kiépülőben van, s mivel a népoktatás a kötelező oktatási éveket 15 éves korig kitölti, így sem a szerb, sem a magyar uralom idejében általános irányú továbbképző népiskola Délvidék területén nem volt s nincs is.

A népoktatás kereteibe tartozó iskolafaj az általános irányú iparostanonciskola, amely a közismereti tárgyak, mint a magyar nyelv, földrajz, történelem anyagának erősítésével és biztos elemi szakismeretek nyújtásával foglalkozik. A kirendeltség területén 51 községben 5664 tanoncot foglalkoztat. Minthogy az ipar hivatásszerűen a hatóságokkal való érintkezés szükségéből is az állam nyelvét kell, hogy ismerje, az *oktatás nyelve* az iparostanonciskola Szervezeti szabályai szerint *magyar*. Ez alól a kirendeltség területén csak két német települési göcban van kivétel: Ujverbászon és Apatinban, ahol az oktatás nyelve német azzal a kötelezettséggel, hogy a politikai község a magyar anyanyelvű iparostanoncok anyanyelvi oktatásáról köteles gondoskodni. Bár ez a foglalkoztatás csak időszakos és szervezeténél fogva nem fogja az iskola hatáskörébe teljesen a tanoncokat s így közvetlen hatása kisebbnek látszik a mindennapos iskoláénál, mégis, mivel hozzásimul a népiskolához korban és helyben s oktatói jórészt a népiskola tanítói, a népiskola hatását tudásban és eszmekörben vannak hivatva tágítani, hivatásuk tudatában lévő oktató testületek tovább fejleszthetik azt a nemzetépítő munkát, amelyet a népiskola megkezdett és a társadalmi rétegeződés magasabb fokát jelentő nagy fontosságú iparos-osztály nemzethűségét, szellemi műveltségének egységét, magasabb és szélesebb látókörét biztosítják és életre hívják.

Igaz, hogy az iparostanonciskola mai szervezetében a nemzet értelmi és világnézeti színvonalának emelése szempontjából általánosan újításra érett. A nemzeti és keresztény irányú nevelést a magyar állam törvényhozása minden iskolafajban mint a nemzet kötelező parancsát fektette le. Az ilyen irányú nevelés pedig épen az iparos és szakmunkás-osztály nevelése, a magyar államtestbe mint építő és alkotó réteg beillesztése miatt elengedhetetlen. Ezért sorsdöntő a jól szervezett iparostanonc oktatás és nevelés. Valljuk azonban azt, hogy nem a szervezet tökéletességén vagy fogyatékosságán mulik valamely iskolafaj célkitűzésének eredményes vagy fogyatékos megvalósulása, hanem az oktatók magasabbrendűségén, képzettségén, hivatástudatán és a nagy célok irányította köteleesség hősies teljesítésén. A nevelő és oktató művészet itt is célt érő, ha fűti a tanár — tanító történeti és egyéni felelősség-tudata.

Az általános irányú iparostanonciskolának helyenként *szakirányúvá* való átszervezése most van folyamatban és ott ahol az iparostanoncok száma a háromezret meghaladja, a községek állami támogatás mellett a szakirányúvá váló fejlesztés törvényes kötelezettségét és terhét még a háborús anyagi gondok között is szívesen vállalják, érezve azt, hogy komoly értékű iparosság egy község tartóeleme, megbízható rétege és a vagyonosodás biztosítója.

A középfokú oktatás intézményeiben felfelé irányuló rangsorban a szakoktatáson át az általános műveltséget nyújtó oktatási intézményekig az alábbi módon hangolódik össze az állami, népi és egyéni érdek és alakul ki az egységes kultúrközösség. A népiskolai előképzésre támaszkodik a középfokú iskolák ranghelyét igénylő kereskedőtanonciskola az iparostanonciskolával azonos oktatási rendszerrel és közelebbi célkitűzésében azonos oktatási nyelvvel. A három lüktető életű kereskedő városban (Ujvidék, Zombor, Szabadka) van kereskedőtanonciskola 9 osztállyal, 24 tanárral (19 férfi, 5 nő) és 300 tanulóval. A nemzetiségi arányszám itt is az egyes népiségeknek a kereskedelmi életben való résztvételét tanulságosan jelzi:

magyar	162
szerb	75
bunjevác	28
horvát	19
német	16
szlovák	5

Ebben a számoszlopban nincsenek benn a 3 városon kívül eső városokban és köségekben lévő kereskedőtanoncok, akik az ottani általános irányú iparostanoncok létszámában tűnnek el, mivel a kereskedőtanoncoktatás ott még önállósítva nincs. Mégis tanulságos az egyes népiségeknek a kereskedésben való részvételének számaránya, ahol aránylagosan a magyar vezet és a kimondottan kereskedőnek mondott német a szerb, bunjevác és horvát mögött az ötödik helyre szorult. Ebből egyrészt azt olvashatjuk ki, hogy a magyar, aki a legkevésbé jutott földhöz a televény bácskai földön, s akit a szerb uralom leszorított a közpályáról, az önálló kereseti lehetőség között a kereskedelemben találta meg a helyhez tapadás eszközét. Figyelemre méltó továbbá a szerbek arányszáma, amely a fajta szellemi értékét, mozgékonytágát és kereskedelmi iskolázottságát bizonyítja. A németiség számbeli aránya arra vezethető vissza, hogy Bácskában a németiség az őstermelő foglalkozást űzi és a városban számbeli arányához mérten kisebb részben helyezkedett el.

A kereskedőtanonc oktatás hozzásimul a kereskedelmi középiskolához, mint szerényebb tehetségű gyermek a nagyobbra hivatott testvér mellett. A hangsúlyozottabb szakoktatás ad neki súlyt és középfokú iskolahelyet az oktatási rendszerben. Ha a keresztény fajok a nemzeti erkölcsöt és magasabb tudást egyesítik, a kereskedelem lendülete érdekében, akkor ez a számszerű elhelyezkedés a nemzet jövőjében biztatónak tekinthető és az egységes kultúrszínképhez értékes összetevőt fog adni.

A középfokú iskolák közül általános műveltséget nyújtó közép-polgári osztályoknak megfelelő a népiskolára épített 4 osztályú polgári iskola. A Délvidék hatalmas iskolahálózatában szám és benépesítés szempontjából a népiskola után a legizmosabb iskolafaj, amely nemcsak a különböző gazdasági irányú szakiskolákra nyújt belépőjegyet, de kistisztviselői és polgári foglalkozásban való elhelyezkedéshez adja meg a szellemi alapot és általános műveltséget. Az egységes tanterv mellett itt is érvényesül a népiség óhajának figyelembevételére, mert nemcsak a magyar nyelvű iskolában kötelező tantárgy a német, s rendkívüli tantárgy a szerb, de e mellett a 25-

polgári iskola közül 3 német, 1 szlovák tannyelvű a magyar nyelv kötelező tanításával. A polgári iskola minden nagyobb községét műveli e sűrűn lakott területnek és magas osztálylétszámával, osztályainak párhuzamosításával igyekeznek a tanulók kultúrvágyát kielégíteni. A 25 törvényesen szervezett polgári iskola közül csak a bácsi nem működik a tanárhiányra való tekintettel. A 24 polgári iskolában 228 tanár, köztük 81 férfi és 147 nő, 7174 tanulót tanít és pedig 3052 fiút és 3622 leányt. Összesen 140 osztályban. Ha egy-egy polgári iskolát 4 osztályúnak veszünk, akkor a 24 polgári iskola 142 osztálya 35 polgári iskolának felel meg. Viszont ha az osztálylétszám alapjául a pedagógiai elvek szerint a 40-es átlagot vesszük, akkor a 7174 tanuló 177.5 osztályt adna ki, ami ismét 44 négy osztályú polgári iskolát tenne ki.

A 24 polgári iskola tanítási nyelv szerint:

magyar (egy 4 oszt. német tagozattal)	20
német	3
szlovák	1

A tanulók nyelvi megoszlása:

magyar	3773
német	1848
szerb	479
bunjevác	281
szlovák	167
zsidó	60
horvát	37
ruszin	15
sokác	4
egyéb	14

A polgári iskola nemzetiségi megoszlása a szerbek felé mutat csak hézagot, ahol egy polgári iskola felállítása a politikai meghígdadás után esedékesnek látszik. A magyar nyelvű polgári iskola az átmeneti nyelvi nehézséget magyar nyelvi gyakorló tanfolyamokkal oldja meg és értékes eredményeket mutat fel a szellemi értékek tudatközössége felé.

A másik általános irányú középiskola az elitképző és válogató gimnázium, a magasabb rendű értelmiség nevelője és a tudományos kipallérozottsággal összekötött vezető értelmi pályák előiskolája. Amint a polgári iskola is az ország más vármegyéjéhez viszonyítva aránylagosan magasabb számban van képviselve, éppúgy a gimnázium is nemcsak egység számában, hanem tanulóinak létszámában és osztályszámában is egyike az ország legsűrűbben teletűzdelt területének.

A kirendeltség 12 gimnáziumában, amelyek közül az apatini német alapítványú gimnázium csak I—III. osztállyal, a szabadkai községi gimnázium az I. osztállyal működik, 286 tanár, (köztük 197 férfi és 94 nő) 136 osztályban 5510 nyilvános rendes tanulót oktat, akik közül 3780 fiú, 1730 leány. Ezeknek a gimnáziumoknak legtöbbsze, éppen úgy, mint a polgári iskoláknál, osztálylétszámában felülmulja a 8 osztályos gimnáziumok méreteit, mert ha a 2 csonka gimnáziumot meglevő 7 osztályával leszámítjuk, akkor a még fenn-

maradó 10 gimnázium 129 osztályából nem 10, hanem 16 nyolc osztályú gimnáziumot lehetne szervezni. Ha pedig a tanulólétszámot véve alapul a 40-es normál létszámot vesszük, akkor az 5510 tanuló-ból nem 20 teljes és 2 csonka, hanem 17 teljes 8 osztályú gimnázium kerülne ki, azaz annyi, amennyi az egész szegedi tankerületben van.

Az egyes gimnáziumok tanítási nyelvét illetőleg van:

- 9 állami magyar gimnázium 100 osztállyal, 3954 tanulóval;
- 2 alapítványi német tannyelvű 22 osztállyal, 815 tanulóval;
- 1 áll. szerb tannyelvű gimnázium 16 osztállyal, 681 tanulóval,
- 1 községi magyar nyelvű gimnázium 1 osztállyal, 60 tanulóval

A nemzetiségi megoszlásnak megfelelően a gimnáziumok nyelvi megoszlása a lakosság százalékos arányával párhuzamban áll. Ami pedig a fenti 12 gimnáziumban a nemzetiségi megoszlást illeti, azt az alábbi adatok tüntetik fel a nemzetiségi nyelvek fogyó számsorába állítva:

Az 5510 tanuló-ból:

magyar	2896
német	1028
szerb	975
bunyevác	214
zsidó	118
ruszin	76
szlovák	75
horvát	59
sokác	10
egyéb	52

A tanulók nemzetiségi megoszlása, arányítva a magyar és nem magyar tannyelvű gimnáziumok számához, arányos és megfelelő. De azt is igazolja, hogy minden iskolafajban számarányánál fogva vezető elem a magyar.

A gimnáziumok száma és népes volta nemcsak a kultúr-éhséget, de az anyagi jólétet is példázza, amely a sűrű népesség mellett a föld gazdagságát és az anyagi feltételek könnyű elérhetését biztosítja.

A gimnáziumok még küzdenek a mult hagyatékával, a szerb uralom fegyelmi nevelésének és elméleti oktatásának sajátrendűségével, szátmenetmuló zavarával, amely természetes szintkülönbséget teremt az anyaországi és a visszatért részek szellemi és fegyelmi értéke között. A munka nagyarányú és nehéz, mint minden átállítás, de a magyar fajta versenyképessége itt is megállja helyét és ve-rejttéssel siet a leszorított, félretolt helyzetből az élre jutni, amely számarányának, értelmességének és történeti jogainak is megfelel. Hisz az ő apák teremtettek itt ezeréves államot, építettek történeti multú városokat és véreztek — verejttékeztek ezért a földért, amely még romjaiban is a magyar akaratról tesz hűségnyilatkozatot. Viszont az együttélő és együttdolgozó nemzetiségeknek is testvériesüléssel megadja azt a kultúrlehetőséget, amely számarányának megfelelő. A magas értelmiségi pálya az állam nyelvét nem mellőzheti, így az sem, aki ott akar életlehetőséget találni. Az egyénnek ép-ügy érdeke az államnyelv ismerete, mint a magyarságnak kötelessége a vezető pályán legalább egy nemzetiségi nyelvnek tudása.

A polgári iskola és a gimnázium mint általános műveltséget, értelmi és lelki pallérozottságot adó középiskola mellett a négy középiskola szellemi alapjára építő gyakorlati irányú iskolafajok színes változata van a kirendeltség területén.

Meglepő, hogy míg a klasszikus gimnázium oly izmosan képviselt az oktatási intézmények galériájában, a terület gazdasági jellegéhez annyira illő gazdasági, s főként mezőgazdasági irányú iskola eddig nem volt. s csak az 1941—42. tanévben nyílt meg Ujvidéken egy középfokú mezőgazdasági tanintézet, amely a folyó tanévben már 2 osztállyal 17 tanárral és 104 fiú tanulóval működik.

A nemzetiségi arányszám:

magyar	99
német	3
ruszín	1
szerb	1

A terület mezőgazdasági jellege a mezőgazdasági középiskola szaporítását teszi kívánatosná, hogy az értelmiségi pályák felé törekvőket arányosan ossza el a gazdasági élet területén, másrészt a középirtok üzem- és hozamképességét fokozva az értelmiség saját talaján, apái földjén találja meg független boldogulását.

Gazdasági irányú nevelést ad a négy középiskolai végzettséget kívánó 3 ipariskola, és pedig 1 gépészeti és építészeti tagozattal ellátott ipari középiskola és 2 nőipariskola, 17 osztállyal, 54 tanárral 308 tanulóval, 98 fiú, 210 leánynövendékkel.

Nemzetiségi megoszlás szerint:

magyar	143
szerb	88
német	32
bunjevác	21
szlovák	7
zsidó	5
ruszín	4
horvát	3
egyéb	5

Mindhárom ipariskola tanítási nyelve magyar, a magyar tanulók arányos túlsúlyával. Az ipari középiskola Ujvidék gyárvallalataival talál mögöttes biztosítékot, a női ipariskola pedig a nyelvi nehézségeket könnyebben kiegyenlítő gyakorlati irányzatával alkalmas a nemzetiségi tanulók foglalkoztatására és képesítésére.

Gazdasági irányú középiskolák csoportját kiegészíti még a 3 magyar tannyelvű kereskedelmi középiskola 19 osztállyal, 50 tanárral (34 férfi, 16 nő), 652 tanulóval, köztük 399 fiú, 252 leány. Nemzetiségi megoszlásban:

magyar	470
német	89
szerb	66
bunjevác	26
horvát	5
ruszín	3
szlovák	2
egyéb	1

A magyar anyanyelvű tanulók döntő többsége az oktatás nyelvét a gyakorlati szükségsszerűség mellett már azért is meghatározza,

mert a többi számottevő két nemzetiség: a német és szerb nemzeti-ségű tanulók száma egy külön-nyelvű kereskedelmi középiskola lét-számát nem adja. De a két nagyobb számú nemzetiség nyelvi és kereskedelmi életérdekét biztosítja az a körülmény, hogy az iskola-fajban mindkét nemzetiségi nyelv kötelező tantárgy a magyar tanu-lók számára is, hogy a gazdasági élet vérkeringésében a nyelvi megértés hiánya zavart ne okozzon.

A kereskedelmi szakoktatás kiegészül az irodák segéderőit képező női kereskedelmi szaktanfolyammal, amelyből egyenlőre csak egy működik: 9 tanárral (5 férfi, 4 nő), 36 leánytanulóval, az alábbi nyelvi megoszlásban:

magyar	28
szerb	3
zsidó	3
német	1
bunyevac	1.

A középfokú iskolák sorozatát kiegészíti 4 *liceum és tanítóképző intézet* 22 osztállyal, 74 tanárral (50 férfi, 24 nő), 674 tanulóval, köztük 312 fiú és 362 leány.

A liceum és tanítóképző közül: magyar tannyelvű 3 (2 áll., 1 rk.) 543 tanulóval, német tannyelvű 1, 131 tanulóval.

A nyanyelvi megoszlás szerint a tanulók közül:

412 magyar
156 német
52 szerb
36 bunyevac
17 szlovák
12 ruszin
4 horvát
2 sokác

A nemzetiségi népiskolákban a tanítási nyelv biztosítása végett a magyar tannyelvű állami liceum- és tanítóképzőintézetben is kö-telező a német és szerb nemzetiségi nyelv tanulása és minden tanító-jelölt, a magyar nyelvi oktatásra jogosító képesítő mellett köteles valamely nemzetiségi nyelven való tanításra jogosító tanítói okle-velet megszerezni. Ez a négy tanítóképzőintézet békés közviszonyok mellett alkalmas és elegendő lesz a népoktatásban a természetes utánpótlást biztosítani, másrészt a népoktatásban a magyar állam-vezetés elgondolását, a nemzetiségek között a régi megértést alá-támasztani.

Idesorozható még mint középfokú oktatási intézmény az 1942-ben Szabadkán megnyílt állami *óvónőkészítő intézet* egyelőre pár-huzamos I. osztállyal, 10 tanárral (4 férfi, 6 nő), 80 leány növendék-vel, és az újverbászi német alapítványi *gyermekmenhelyvezető tan-folyam*, 34 tanulóval.

A teljesség kedvéért megemlítendő még a gyakorlati készséget biztosító 3 gyors- és gépíróiskola és az esztétikai nevelés szolgálá-tában álló 7 *zeneiskola*, köztük 2 városi és 5 magán jellegű, változó tanulólétszámmal.

Ilyen gazdag változatú és nagyszámú oktató intézmény összműködése nem volna teljes, ennyi kultúrára törekvő mindkét

nembeli ifjúság tanulási vágya nem volna kielégíthető, ha az iskola-hálózat sorozatából a főiskola hiányoznék. Bár a Délvidék szélén van a magyar egyetemi város: Szeged, amely nemcsak várja, de vonzza is a fiatalságot, mégis a magyarságnak a Balkán és Kelet felé való irányító, kultúrákisugárzó hivatásának betöltésére szükségesnek látszott egy *Kereskedelmi Főiskola* felállítása. A főiskola két évfolyamú és megindulásában, a Balkán kapujában, nagy hivatású intézmény, 27 tanárral, 113 hallgatóval, köztük 97 fiú, 16 nő.

A hallgatóság nemzetiségi megoszlása:

magyar	86
szerb	14
szlovák	4
német	2
ruszin	1
külföldi	6

A Délvidék ipar-gazdasági jelentősége, a Duna, mint Balkánra menő vízi út, Magyarországon mint a nyugati művelődés és anyagi természetvények közvetítője a főiskola szükségét kézenfekvővé teszi.

A mezőgazdasági főiskola, amely a vidék termelésének racionalizálását mozdítaná elő, egyelőre csak terv, amelynek megvalósítása az illetékesek részéről anyagi áldozatra és lendítő erőre vár.

Délvidék földjén, a nemzetiségek színes együttesében, a származás, a lelki alkat, a vérmérséklet okozta különbségek nagy változatosságában a feszülő vágyak és népboldogító elméletek nagy kavardásában 450 alsó, közép és felső fokú oktatási intézménye 2835 oktató és nevelő lelkesedésén, tudásán és bölcs tapasztalatán áramlik az 119.051 tanuló lelki és szellemi síkjára az a magyar, nemes értelemben vett kultúra, amely hivatva van jobb idők testvériesülését megteremteni a felzaklatott idegekben. A magyar államvezető és fenntartó bölcsesség, ahogy ezer éven át egyensúlyt tartott a Kárpát medencében és vezető szerepét békés szellemi eszközökkel biztosította a Dunavölgy népelemei között, — bizton bizvást hisszük, — a kultúra édességének erejével, a magyar tanító becsületével biztosítani fogja ugyanazt a jövendő századokra is.

BALOGH ÁNYOS

A halál költője

„... az én virágaim gyökerükkel a sírokba nyulnak...”
(Kosztolányiné: Kosztolányi).

MÉG NEM IS SEJTETTEM, mennyire beteg, mikor engedelmességedve egy mind sürgetőbb benső unszolásnak, tanulmányt írtam a halálnak költészetére gyakorolt hatásáról. De mire írásomat elküldhettem, már súlyos betegen feküdt, s felesége, aki maradék erejével naponta újra és újra eljátszotta előtte a reménykeltést, kiméletből nem adta kezébe. Mindezt azonban csak később tudtam meg, mint azt is, hogy várta, sürgette megigért írásomat. Akkor még nagyon messze esett tőlünk Magyarország!

Ide s tova nyolcadik éve annak, hogy Kosztolányi megtért a halál országába. Azóta meg-megújuló nosztalgiával, többször keresem nyomait költészetében annak az elsüllyedt, bőségben úszó, túlfülledt, erjedő világnak, ahonnan elszármazott, de amelyhez sohasem lett hűtlen. Képzletben el-ellátogatok a Húvösvölgybe, Palicsfürdő haldokló őszére gondolva, végigsétálok az Üllői-úti fák alatt, akár a régi Szabadka fákkal szegélyezett utcáin ballagnék, elüldögélek egy régi, józsefvárosi ház alkonyodó szobájában, mintha egy vidéki úriház ódon hangulatú szobájában boronganék, elnézem a kidöntött, lerombolt Tabánt, ahonnan már egy piros muskátlit se törhetek, s egy jégzajlásos februári este megállok a vámház előtt, a Dunaparton, táguló tüdővel szíva magamba a messzi Alduna tavaszilangyos, rügybontó üzenetét. A régi Budapesten itt is, ott is rábukkanok egy szögletre vagy utcára, mely hangulatával elmúlt viláგunkra emlékeztet. Mert az azóta egyre nemzetközibbé váló főváros egy kissé mindig vidék is volt, — délre eső részeivel Délvidék, — nem csoda hát, ha Kosztolányi oly hamar gyökeret vert benne.

Költészetében mégis két vonás emlékeztet leginkább tájunkra: a nagy életszeretet s a haláltól való állandó szorongás. Tékozló verőfény, színek, sugarak, szépségek az egyik oldalon; mélabú, haldoklás, elmúlás, enyészet a másikon. Mintha csak a mindenben dúslakodó délvidéki embert látnók, aki az este még tivornya lakomát ül, de reggel már ott veri mellét a hűvös templom rácsos gyóntatószékében. Élet és halál nagyon közel voltak itt egymáshoz. A heted-

hét országra szóló lakodalmak roskadozó asztalai mögött már ott ácsolták a halotti torokéit.

Két kézzel ajándékozó bőség itt is, amott is. S aki erszényét nyitja, titokban magára is gondol. Jóban van az étellel, jóban akar lenni a halállal. A földi élet mindennel elhalmozta, a túlvilágon sem akar szenvedni. Mindent elkövet hát, hogy az üdvösséget kiérdemelje. S ha a bűnbánatból nem futja, alamizsnával toldja. Azt hiszi, pénzzel az Istent is megvásárolhatja. A túlvilági életbe vetett hit döntő szerepet játszik életében. De míg nála a halál a nagy életmohóság féke s utólagos jelentkezésű, Kosztolányinál az ellenkezője. Hozzá már gyerekkorában odaszegődött. Ha valakire, hát reá valóban ráillik a mondás: *Post equitem sedet atrox cura*. Ebből az állandó, nyomasztó halálközelségből virágozott ki, mintegy ellenhatáskép, csodálatos színekben az élet. A menekülés egyik módja ez, egy túlérzékeny lélek ösztönös önvértekezése. Az elmulás alaphangulatától azonban nincs szabadulás. A zuhogó fényt kereső költészet hiába hajt pompás leveleket s feslet szebbnél-szebb virágokat, a halál fekete szálaival mindent beerez. (Igaz, hogy Kosztolányi líráját is páratlan egységbe foglalja).

KOSZTOLÁNYI költészete több világtáj felé mutat. De ha fájaldalmában több nép szívverését is érezzük, egyik sem erősebb a másikkal. Magyar bánat, német érzelmesség, méla szláv borongás: szépen megférnek egymással. Kétségtelenül ez a gazdag lelki rétegződés adta az alapot európai magyarságához, melyet teljességében az európai kultúra bontott ki.

A sokféle való ismerkedés, a különféle kultúrákban való megmerülés azonban nem sápasztotta egyéniségét. A hatások hamarosan felszívódtak, sajátos kristályosodási rendjébe illeszkedtek.

Kosztolányi magányos költő, nincsenek tanítványai, követői. Ha néha vágyakozott is, hogy lelke zászló legyen, évei multával egyre több szóhoz jutó emberisége sohasem vált toborzó lobogóvá. Megmaradt poétának, művésznek, a mulandóság siratójának. Mert lelkének hangvilláját az elmulás szólaltatja meg legszebben. A halál gazdag húrozásában alig is akad párja. Edgar Poe visszahozhatatlant sirató, csengő-bongó költeményeiben csak zeneiségben mulja felül, de nem a hangszövés szélességében, melyben Kosztolányi a szimfóniáig tágul.

S ahogy az elmulás tesz számára mindent széppé és szomorúvá, az emberek is akkor kezdenek szívéig fájni, mikor megpihent testükre már az enyészet homokja szitál. Ilyenkor feléled benne minden, ami valaha hozzájuk tartozott.

*S egy bot maradt utána a sarokban,
mellyel sétált tavaszi délután.
Egy szó, melyet gyakorta, kedvvel ejtett
és lehelete a bitang ruhán.*

A közösséghez való tartozás is akkor kap hangot s erősödik a fortisszimo sikoltásáig, mikor a pusztulás egy egész országot temet.

A HALÁL gyermekkora óta kísérfje.

Ó, a halál.

*Mi ismerjük csak, pici gyerekek.
Utunkba áll
s könnyes, pityergő szájunk megremeg.*

*Ó a fogó — és jaj, jaj, jaj nekünk,
tépázza gallérunk, ijedve forgunk
és kacagás közt betöri az orrunk.*

Ó az örök lesbenálló. Még az egészség fegyverszünetes napjaiban is. Misztikuma állandóan körötte leng, levegője mindent átítat. A beteg gyermek elvarázsolt világban áll. A szoba sarkaiból árnyékok kúsznak elő, a tárgyak, mint Andersen meséiben, megelevenednek, s a halott órából, melynek mutatója folyton a hatosra néz, az „öröklét fuvalma“ csap ki. A halál künn leskelődik az éjszakában, s mikor a nagyok farsangi bálban mulatnak, a gyermekszoba ablakához lopózik és betekint.

Az elvarázsolt légkörben a valóság elveszti szilárd tapinthatóságát, s minden pillanatban irreális világba lendül. Nem csoda, ha a beteg gyermeket, ébren és lázálomban, víziók gyötrik: titokzatos szekerek a holdfényes éjszakában, lidércfényvel világított halottakvonatja, hangtalan és nesztelen, tükrös halálajtó, melyen kisöccse és kékszemű húga is elment.

De a halál nem mindig lesbenálló rém, többször, ha valakit nagyobb pompával temetnek, s az utcákon felzeng a trombitákból a beethoveni orkán, rá-rádöbben nagyszerű fenségére:

*De mégis gyönyörű ez s kis szívemben
valami mondja, hogy ez az egyetlen,
csupán ez a nagyság, mely itt megy el
és bánatomra harsogón felel.*

Ez a költészet, mely lehetőkönyved hangulatokból táplálkozott, szinte kívánta az egymásbahullámzó szavak muzsikáját, a karsú verssorok finom hintázását, a szóvégek halk összecsengését.

A négy fal: bezártság, kényszerű befeléélés. Nincs más út, legfeljebb a képzelet szabadító kéményén át a magasba, végtelenbe. A külvilágból csak annyi látszik, amennyi egy sétára jut, vagy amennyit egy szobaablak megmutat. A négyfal szorítása még akkor is tart, mikor már összeomlott.

Ily világban a fejlődés csak egocentrikus lehet. A férfikor kifejlesztő emberiségének kell eljőnnie, hogy tompítsa, ellensúlyozza. S mégis, ebből a csöppnyi világból, melyet Kosztolányi „A szegény kisgyermek panaszaiban“ örökített meg, egy egész életre szóló poggyászra futotta. Csak egy maradt ki belőle: az öröm piros rózsája. Mert, ha itt-ott találkozunk is vele, a szirmok alja fekete bársony.

A négy fal összeomló világa a halál kísérelő rémeit is maga alá temette, de magát az alapérzést nem szüntethette meg. Az *Őszi koncert*-ben, az elmúlásnak ebben a hatalmas költeményében, újra fel-támad.

*Most itt az ősz és én vagyok az ősz
és régi bútól vemhes újra versem.
Beteg az arcom, beteg a dalom,
az elmúlást sápadva szomjazom...*

— éneklí a wertheri korban levő fiatal költő, a hervadás bágyadt szépségeitől megigézve, s az őszről, melyet annyira szeretett, öreg bölcsességű szavakat zengve:

*Gyümölcsös ősz, te vérző, koszorús,
én hódolója vagyok a gyümölcsnek.
Szeretem a virágok táncaít,
de az érett gyümölcs mély szava bölcsőbb.
Ő már a cél, a szín, a hervadás...*

Az *Őszi koncert* tulajdonképen a korábbi interieur-költészet szimfóniává szélesítése. Jellemző benne a részek erős, ékköves ragyogása. Mintha Kosztolányi ezzel is hajlamait igazolná, melynek egyik költeményében így ad hangot:

*Ezer darabra törtelek, te tág,
elbirhatatlanul zavart-világ.
Jobb is nékem nem nézni az egészbe,
belefogózni egy-egy csonka részbe
és állani ottan,
jéggé fagyottan.
Mert idegen és örült az egész,
de nyájas és rokon velem a rész.*

Az *Őszi koncert* testvérkölteménye, a *Kártya*, zordon szépségű rapszódia. A hervatag szépségektől fáradt, aranysugaras táj után, vad, fellegetek zargató, novemberi viharokkal köszöntő. A mozdulatlanság után mozgás, a nyugalom után kihontott, szabadjukra eresztett szelek zabolátlan csapkodása. A halk szépségekbe belefáradt, megcsömörlött költő a csikorgó unalomban vad lázakat kíván, bomlott vágatást, a változásnak soha-meg-nem-szűnő körforgását.

*Szaladni, úszni s menni, menni, menni
örökre folyni örök körforgásban...*

*lassú nékem az élet — sokszorozd meg,
és adj a láznál lázabb lázakat.*

NAGY ELFÁRADÁS. — Már a vén bánat is szakadozóban. Csak az *Én* áll, változatlanul, a gyűlölt, a „végtelen egy *Én!*“, az unalom

— és a semmi. Szinte jól esik elmenekülni ebből az én-csőmörös világból az idegenekhez, kik, mint „vad csillagok“, messzé, „szám-
üzve élnek“, s ráborulni az ő bánatukra, megsiratni életüket, s

poharukat, melyből isznak

*báljukat és lenge táncuk,
homlokukon lomha ráncuk...*

*és mindenüket, hogy nem az enyém
s őket is, hogy nem lehetnek: Én.*

MÉG ALIG jött meg a nyár, máris búcsúzóban. Ami keveset ígért, azt sem váltotta be. Nagy volt az aszály, csak néhány fonnyadt gyümölcs keseredik a fákon. Szúrósan mered a sárga tarló, nincs, aki felszántsa: háború van.

Fenn, a hegyoldalakon nagy sárga foltok éktelenkednek. Kevés fa, az is halálfa, csak nyiszlett, kormos ágakat hajt, a szemet vigasztaló zöld leveleket lefelejtette róluk az Isten. Szedhet-e virágot a költő a halott mezőkön, hacsak nem bánatviolát vagy halálrózsát?

Az élet különben a régi unalom, emlékeztetőnek csak a halál látogat el néha, — talán hiányoznék is, ha egyszer végkép elmaradna.

*És egyre-egyre közelebb
megyek feléd, halál,
s már ki sem ejtem a nevedet.*

Általában: a verssorok megkopaszodtak, muzsikájuk is szegényebb lett, de a szavak értelme öregebb, többetmondó.

A VILÁGHÁBORÚVAL kicserélődött a régi világ. Kosztolányi még új telepes, helyezkedni igyekszik, próbálgatja a megszokást, ismerkedést — az új táj muzsikáját is hallja és elhallgatja, de még idegennek érzi. Ezért, ha lehull az este, fel-felszítja a hunyorgó emlékpárazsokat s dalkereső ajka rá-rátéved a régre:

*Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről,
nem tudtam én dalolni nektek a földről, csak az égiről,
mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még,
mert aki meghalt az időben, úgy van fölöttem, mint az ég.*

De ha el is találja a régi hangot, érzése már fáradt, hogy tartani is tudja, vagy változatokra serkentse. S mivel a teremtő szomorúság régi erei kimerültek, újabb rétegekből szaggat. Érzés és hangulat így keveredik egy játékosan villódzó, költői kedéllyel, mely a könnyedség erejével kápráztatja az olvasót. Így született meg „A bús férfi panaszaí“ c. költeménysorozat, melyben két ellentétel felesel egymásnak: a jelen és múlt. Az idetartozó klötemények jórésze: elbeszélő líra.

A bús férfi panaszaiban nosztalgia és játékedv, fájdalom és furcsa bohócintor, ború és derű váltakozik, hogy az utolsó sugarak fáradt világitásban csapzottan és kócosan álljon előttünk az élet őszi tája.

E költeménysorozatban Kosztolányi új vonással mutatkozik. A látszólag síma arc mögött megpillantjuk a másikat: az akarat és önfegyelem izomszálaival beerezett, mely kemény verekedésekről árulkodik.

*Lásd kisfiam, ezt mind neked adom most,
legyen tied örökre az egész.*

*Tejet adok, de hozzá szörnyű vért is,
ölelni lágyan és birkózni kart
és harcot, hogy harcolj csakazért is,
a rózsá mellett ott legyen a kard.*

MŪGONDOSAN szép szonetteknek, szeszélyesen kócolt Kosztolányi-strófáknak, egymásbacsókoló rímeknek: jóidőre vége. A selymesen összehullámzó szavak már nem susogják a setjelmest, a régi varázslatok kora elmúlt, s helyét az elnyomott értelem foglalta el. A szavak megerősödtek becsületben, s már egyenként is helyt tudnak állni magukért. Elérkeztünk a „Meztelenül” c. kötethez.

Egészen új táj ez a kötet. Levegője szinte acélszürke, hangulata borongós, késő-őszi — vad, novemberi viharokat előző.

A fák mozdulatlanul állnak, nincs egyetlen levelük sem — acél-erdő ez, acélfákkal, de nem áthatolhatatlan gubanc, minden éles, határozott. Bő-esőáztatta, multtal trágyázott földön állunk, mindenhez közel: élethez, halálhoz, emberekhez. Nincs többé elválasztó távolság, idegenség. Úgy látjuk az embereket, mintha csak nyitott ablakon néznénk rájuk: az örökké virrasztó szegényeket, akik drága emlékként rakogatnak el mindent, amit az élet megérintett, — a gépirókisasszonyt: gondolatunk feleségét, lelkünk hitvesét, — a francia leányt, aki úgy ejti elénk egyetlen kecses, furcsa mosollyá öszszefogott tizenöt különböző, kis mosolyát, mint egy kertész nő, — a rossz költőt, aki megkopva, s őszén és tudóbajosan bandukolva, rossz verseit fütyürészi a téli szélnek, — s az özvegyet a villamosban, aki gyermekszobákon és temetőkön bukdácsolt keresztül, s akinek senki sem akar helyet adni. Az én-csömörös Kosztolányi messzire jutott, nagy lett a családja, megsokasodtak testvérei.

*Nagy az én családom. Kelettől nyugatig,
nyugattól keletig. Nagy a mi családunk.
Mikor vele megyek, fogva öreg karját,
vezetve az úton, a szívem kitágul
s szívek közt énekel elhagyatott szívem.
Az én édes apám az emberek apja
s én az embereknek testvére vagyok.*

(Tanár az én apám.)

Évekkel később, Európa c. költeményében, ez az érzés még szélesebb, még emelkedettebb:

*Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokonom van,
bármerre szakadjak, ezer testvérem van.*

*Mind édes anyémek a népek a földön,
kitágl a szívem, beleférnek együtt...*

De mit ér a találkozás, ha egymást kereső kezünk a nagy úr semmijébe nyúl, boldogabbak, kevésbé magányosak lettünk-e általa, nem vándorolunk-e ezen a földön még vigasztalanabb életfájdalommal, s nem figyelmeztet-e a halál mindgyakrabban arasznyi szereplésünkre? — A baráti kör egyre jobban ritkul, s már a szeretett fiú is eltávolodik tőlünk a nagy időben. Legjobb lenne felkelni az asztal mellől, ahol még ég a lámpa — és hazamenni.

Kosztolányi megcsinálja a számadást, egyszerűen, szépítés nélkül: hiába minden, boldogtalan. Dehát lehet-e így élni? S szinte dacosan felel rá: nagy a boldogtalanok családj!

*Kellessz te még, vijjogni, mint a vércse,
nem kérdeni, szabad-e, nem szabad,
sosem kimélni a könnyet se, vért se,
a semmibe rikoltani szavad,
nem hallanak tán, ám ne menj azért se,
számodra itt még munka is akad,
mindíg kell valaki, aki megértse
az utcalányt s a tébolyultakat.*

A Számadás című verse után következő költemények teljesen eltérnek a leütött hangtól. Különösen az Európa című, mely talán sohasem lesz mindenkire szólóbb, mint ma, kontinensünk jelszavá válása idején. Európaiságtól áthatottabb, kultúránkra hitetevőbb, nemes lelkiösszefogásra serkentőbb százatot még nem olvastunk.

Üdítő intermezzoként, szép legyezőkaréjba kerül a többi költemény. Dédelgető fiúi szeretet, játékosan megvillanó kedv, franciásan finom gúny, csalános csípő szatíra, szétterülő nyugalom — s meglepetésként: ujjongás és öröm váltakozik egymással. Ráadásul egy sereg szebbnél-szebb, kosztolányisan hangolt, japános vers. De ezek közé már a szomorúság is belopja strófáit.

*Ötven felé kivetjük önmagunkból
mindazt, ami cifra és szedett-vedett lom
és olyan komor, fönséges lesz a lelkünk,
olyan hideg és kongó, mint a templom.*

Elbúcsúznak legdallamosabb, legjátékosabb költeményétől (Ilona), elbúcsúznak szellőszárnyú testvéreitől, magunk mögött hagyjuk a virágzó őszben álló tájat, s egy naptalan és lombtalan vidéken túl-

jutva, sziklás és kietlen pusztába vesznek lépteink. E kopár lélektáj legszebb költeménye: a *Marcus Aurélius*, mely úgy magasodik ki, mint a latinná keményedett fájdalom szobra.

*Csak a bátor, a büszke, az kell nekem, ő kell,
 őt szeretem, ki érzi a földet,
 tapintja merészen a görcsös, a szörnyű
 Medusa-valóság kőiszonyatját,
 s szól: „ez van“, „ez nincsen“,
 „ez itt az igazság“, „ez itt a hamisság“ . . .*

A semmibe-merülés előtt még egy utolsó vakító lobbanás, még egy utolsó gyönyörű látomás (*Hajnali részegség*). Mintha villám-suhanással csodás rakéta fűródne az égnek, üstökös farkából csillagok ezreit rázva a földre.

A HEGYTETŐ gazdag díszait lehordták az évek, csak a rozsdás hegygerinc meredezik, akár egy időrágta, óriás borda. Az át-átrobogó szél legfeljebb ha száradt fűtakarót teríthet. Nemsokára itt a tél, a kopasz gallyakat dér lepi.

Az Ember egyedül van, kétszeresen egyedül a költő, kinek látása az egymásra-hordott évek csúcsán még kegyetlenebbre élestedt. Mert nincs semmi fontos az életben, csak a Halál. Érette történik minden, az anya néki szüli keserves vajudással gyermekeit, az ember érte hajszolja magát egy élet siralomvölgyén átal.

*Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
 Mi volt a mi bajunk korábban,
 hogy nem jártunk a föld porában?
 Mi fájt szivednek és szívemnek
 Caesar, Napoleon korában?*

(Ének a Semmiről).

SZIRMAI KÁROLY

F I G Y E L Ő

A pánszlávizmus története.

Rátz Kálmán „A pánszlávizmus története” című műve nemcsak minden gondolkodó magyar számára igen értékes olvasmány, hanem európai viszonylatban is szinte egyedülálló összefoglaló munka a szláv népek kétszázéves törekvéseiről.

A pánszlávizmus első apostolának *Kriszcsanics Jurij* horvát jezsuitát tekintik, aki a XVII. században vetette föl először a szláv egyesülés gondolatát; munkája azonban ismeretlen maradt s így nem lehetett a mozgalom megindítója. S talán ez a hang végleg elveszett volna az európai történelem viharában, ha a német tudományos világ figyelme nem fordul a szlávok felé és nem indítja el a monostorok mélyén pihenő eszmét a megvalósulás útjára. A pánszlávizmus tényleges megalapozói és legfőbb úttörői nem szlávok, hanem németek voltak. Elsőnek *August Ludwig von Schläzer* göttingai professzor, a szláv történelem és nyelvtudomány megalapozója mondta nagy romantikus fölbuzdulásában, hogy alig van a világon nép, mely uralmát vagy nyelvét messzebbre kiterjesztené, mint a szláv. Így a XVIII. század második felében az ismeretlen szláv népeket két német tudós ismertette meg a világgal: Schläzer és Herder. Herder, a „szláv népek újjászületésének atyja” a népköltészet alapján nyúlt a szláv kérdéshez és romantikus egyénisége, a rousseaui tanok hatása alatt támadt lelkesedése, valamint „felfedezői” elfogultsága sokban elősegítették a szláv nemzeti eszme kialakulását. Valósággal rajongója volt a szláv fajnak, adottságait túlértékelte, képességeit túlbe-

csülte és műveiben dicsőséges jövőt jósolt az elkövetkező időkre. „Schläzer és Herder bizonyos értelemben fölfedezték a szlávorságot az európai civilizáció számára”.

Schläzer és Herder munkássága óriási visszhangot keltett a szláv népek értelmiségében, s ezt követőleg minden korszak bőven termelt pánszláv prófétát. Minden szláv néptörzs megtermékenyült és megszülte a maga nemzetmentő vezérét. A három szláv testvér, a „Cseh, Lech és Rusz” mondája megvalósult: a cseh pánszláv tudomány megindulásával jött *Dobrovski Joseph*, *Jungmann*; a délszlávoknál a horvát *Gaj Ljudevit* az illir állammal, *Vuk Karadzics* a szerb nyelvújítással, az orosz *Pogodin* pánszláv kulturkapcsolataival. A szláv hivatástudat ebben az időben még csak kulturális síkon jelentkezett főleg az orthodox pravoszláv egyház erős aktivitásával, ám a mozgalomban a főszerepet minden korszakban a pánszlávizmus cseh úttörői játszották. Ugyancsak a cseh aktivisták sietették az eleinte tisztán kulturális mozgalomnak a politikai sikra való áttérését is. *Safarik* cseh nacionalizmusa, *Palacky* szláv sovinizmusa és határtalan magyargyűlölete, *Kollár János*, *Stur Lajos* és *Kopitár* a szláv népi öntudatosodás nagy harcosai, valamennyien a pánszláv gondolat adta lehetőségeket a szláv nacionalista célok szolgálatába állították. A mozgalom legfőbb vezetői az egyetemes szláv folyóiratok köré csoportosultak és a lapok hátsólapjain olyan nagyvonalú munkásságot fejtettek ki, amely nemcsak a pánszláv könyvtárak megszervezéséhez és az egyetemeken külön katedrák föllállításához vezetett, hanem létrehozta az első

nagy pánszláv kongresszust is, amelynek híre már az európai határokat is túllépte és visszhangot keltett az újvilágban is. A szláv népek történelmében a folyóirat soha nem játszott nagyobb szerepet, mint a XIX. század elején, amikor az egész szláv fajt fölmozdította és a nagyszláv jövőt hirdető ige a legelhagyottabb helyen élő néptörzsekhez is eljutott. Minden szláv szem kelet felé fordult, s Oroszországtól várta a „fölszabadulás” eljövételét. Balladák, népdalok, népmondák, pravoszláv püspöki pásztorlevelek, kiáltványok mind ezt a szellemet terjesztették; az egységesített szláv szótárok, nyelvtanok és tankönyvek az egységes szláv kultúra csíráit iparkodtak elhinteni a fiatal szláv lelkekben. A pravoszláv egyházfők az oltár előtt is síkra szálltak az eszme mellett, fölhívták a katolikus szlávokat, hogy térjenek át a keleti vallásra és hirdették, hogy a „szlávok minden reményességüket és dicsőségüket a hatalmas orosz testvérekben látják, mert ha ezek elpusztulnának, úgy a többi szlávok is elvesznének és aki az oroszok ellen van, az az összes szlávok ellen van.”

A pánszláv gondolat mindaddig nagy ígéret volt, amíg harcosai az eszmei síkon maradtak és fegyvereikkel a szláv kultúra emelése és megerősítése érdekében dolgoztak. A politikai törekvésekben a pánszlávizmus illúzió maradt: eszmei keret, amely duzzadt a csodálatosan szép szölamoktól, de egyetlen szálaléknyi valóságot sem tartalmazott. A XIX. század két pánszláv kongresszusa bebizonyította, hogy érdekeik és célkitűzéseik nem egyeztethetők össze. A csehek, horvátok, szerbek és a románok magyarelles álláspontot foglaltak el, a lengyelek és

a tótok elleneztek ezt, az oroszok kiküldöttje anarchista tanokat hirdetett, a szerb delegátus a monarchia elleni harcra hívta fel a szlávokat, a csehek pedig olyan általánosságban beszéltek, hogy valósággal meglepték a hallgatóságot. A pánszlávizmus a kongresszusok színe előtt összetevőire bomlott szer: jelentkezett a cseh nacionalizmus, a pánrussizmus, a lengyel függetlenségi törekvés, az ausztró-szlávizmus, mert a delegátusok által képviselt népek között „sokkal nagyobb szemléleti különbség volt, semhogy át lehetett volna hidalni az ellentéteket. Mindegyik népnek más és más fölfogása volt a nemzetiség lényegéről, szerepéről és mindegyik más és más keretekben akarta megvalósítani nemzeti élete ideálját.”

A tudományos és a politikai pánszlávizmus között Safarik Pál munkássága képezte az átmenetet. Herder, Dobrovski és Jungmann tudományos munkáját nemcsak hogy kiegészítette, hanem tökéletesítette is, s ő volt az első, aki politikai síkra térve a délszlávok egységéért is harcolt. Kollár János, a tót származású kortársa, a cseh és tót intelligenciának kitűnő nevelője így jellemzi Safarikot: „Művében a szlávok mintegy tükörben pillantották meg magukat, s elsőízben ébredtek rá, hogy egységes nemzetet alkotnak”. Amíg elődeik még nagyobbára német nyelven írták tudományos és nagyrészt propagatív jellegű munkáikat, a XIX. század három nagy pánszláv vezére: Safarik, Kollár és Palacky már cseh nyelven szóltak a jóval szélesebb szláv olvasóréteghez. Háromuk közül a konkrét politikai formáig Palacky jutott el, s megalapozója volt annak a hazafias mozgalomnak,

amelynek legnagyobb hirdetője később Masaryk lett. S talán egyetlen pánszláv prófétában sem sűrűsödött össze annyi magyargyűlölet, mint Palackyban, aki munkásságának nagyrészét erre a gyűlöletre alapozta s mindent elkövetett, hogy a magyar nemzetet a tárgyilagosság feltűnő megkeverülésével Nyugateurópa előtt megbélyegezze. Így vált Csehország, illetve Prága a pánszláv ábránd hazájává és az is maradt egészen az 1914-es világháború befejezéséig.

A két pánkongresszus után Oroszországból egyre kételkedőbben nézték a nyugati szlávok mozgalmát és a cári uralomnak megfelelően a pánrussizmust vitték át a köztudatba. E mozgalommal nemcsak az orosz tudományosság foglalkozott, hanem belekapcsolódott az egész akkori orosz értelmiség. Dosztojevskij, Fadajev és mások is hívei lettek a pánorosz mozgalomnak és a katolikus szlávok átkeresztelkedését sürgetve a nagy-orosz gondolat megvalósításán fáradoztak. Az orosz külpolitika így mindjobban eltávolodott a nyugati- és délszlávoktól és a Duna-medencében az 1867-es kiegyezés után elültek a szláv nemzeti fölbuzdulás hullámai. A cseheket az ausztro-szlávizmus kielégítette, mert a cseh polgárság a monarchia legrégebb középosztálya volt, s kultúrájával mindenkor fölötte állott az összes szlávoknak. A bécsi kormány engedékenysége követelései nagyrészét teljesítette, a közhivatalok megteltek csehekkel és a gazdasági privilégiumok mellett jelentős kultúrintézményeket is kaptak. A szlovákság nem igen hallgatott a pánszlávizmus szülte hivatlan vezérekre, kihasználta azokat a kulturális engedményeket, melyeket a magyar

állam rendelkezésére bocsátott és társadalmi életének belső elrendezésén dolgozott. „Veszélyesebb méreteket öltött a pánszláv agitáció Horvátországban és Szlavóniában, ahol két párt küzdött egymás ellen. A horvát nép többsége a nemzeti párt politikai irányzatát követte, amely a magyarokkal való békés együttműködés híve volt és ellenszegült minden szeparatista törekvésnek. A nemzeti párttal szemben azonban kisebb csoportok keletkeztek, amelyek az új horvát álmodat, a trializmust akarták megvalósítani.“ A szerbek ezzel szemben hangoztatták a szerb népnek a horváttól való különbözését és ezért nem voltak hajlandóak támogatni a szeparatista mozgalmat. A horvát parasztpárt, melynek vezére Radics István volt, ugyancsak cseh mintára az ausztro-szlávizmust hirdette. Később a horvát diákság Masaryk tanainak hatása alá került, azonban a szláv egység mellett szélesebb megmozdulást már nem tudtak megszervezni. A horvát szeparatista csoportok is, melyek a szlovén területen Fiumével és Muraközzel az új Horvátországot akarták megalapozni Dalmácia, Bosznia és Hercegovina bekapcsolásával, — elfordultak a bécsi kormánytól, magyargyűlöletüket fölszámolták és a magyar függetlenségi képviselőkkel válllvetve küzdöttek Bécs ellen. A Magyar Függetlenségi párt mozgalma óriási hatással volt a magyarországi szláv nemzetiségekre, életrehívta a szerb-horvát koalíciót is és a szláv vezetők valamennyien a magyar párt segítségétől remélték terveik megvalósulását. A két délszláv nép a századfordulón nagyon közel került egymáshoz, már a szlovének bekapcsolásáról is tárgyaltak, a trializmus azonban nem

valósulhatott meg, mivel a szláv katolikusság nem akarta, hogy a Balkánon egyeduralkodóvá válják a pravoszlávia. Kelet és nyugat hatalmas válaszfala itt jelentkezett először a délszláv mozgalmakban és e két néptörzs nemzeti egységet nem alkothat egy államformában. „Jugoszlávia megalkulásával azután nyilvánvalóvá is lett, hogy a balkáni szláv népeket mélyreható eltérések választják el egymástól és az előharcosok által hirdetett szellemi egységet soha nem lehet megvalósítani.“

A századforduló után a csehek tovább folytatták céltudatos politikájukat. Masaryk hatása alatt új filozófiai irányzat jutott diadalra, mely feladatául tűzte ki a realizmust, hogy kritikát gyakoroljon a mult összes cseh nemzeti áramlatai fölött. „Masaryk óva intette műveiben a cseh népet a romantikus nacionalizmustól. Ellensége volt a csak érzelmeken alapuló hazafias szemléletnek, — üres romantikának bélyegezte a szláv egységideált és figyelmeztette honfitársait, hogy elsősorban a saját erejükben kell bízniok.“ Masaryk ezért szembefordult Palacky tanításaival és a legsúlyosabban elítélte a cseh társadalomban elharapódzott idegengyűlölő sovinizmust. Kezdetben nem sok eredményt ért el munkásságával, mert a szláv lelkekben élt még a XIX. század romantikusainak szemlélete, nem is tehetett népszerűsége szert, de a külföld előtt mégis ő lett népe reprezentánsa. Ebben az időben megindult a differenciálódás folyamata is a szláv népek között. Az egyes, nagyobb anyagi és szellemi erővel rendelkező népek magukba akarták olvasztani a kisebbeket: a csehek a szlovákok beolvasztására törekedtek, a

lengyelek az ukránokat, a szerbek a horvátokat, a horvátok pedig a szerbeket akarták egyesíteni saját vezérletük alatt. A pánrussizmus mellé, mint új politikai tényező, kifejlődött a páncsehizmus, a pánpolonizmus, a délszlávizmus és a pánszlávizmus elő sem került többé. A szláv nemzeti mozgalmak, a határtalan német- és magyarygűlöletük a nyugateurópai nemzeteket sem hagyták érintetlenül. Párizsban valóságos szláv kultusz alakult, de a gyűlölethullám átcsapott Angliába is, és az elfogult angol sajtó minden eszközével a szláv törekvések támogatója lett. Így a pánszlávizmus, amely ugyan már csak keret volt, bekapcsolódott azokba az érdeklentétekbe, amelyek Németországot szembeállították Angliával, Franciaországgal és Oroszországgal.

A világháború ismét fölszította a szláv függetlenségi mozgalmakat, a pánszláv álom újra föllobogott a kisszláv népek előtt és a pánszláv vezérek mindent elkövettek, hogy álmukat valóra váltassák. „Benes és Masaryk mindenáron el akarták hitetni a külföldön élő csehekkel és tótokkal, hogy Oroszország egyedüli célja a szláv népek fölszabadítása. Megfeledeztek arról, hogy Oroszország ha tényleg föl akarná szabadítani a szlávokat, akkor elsősorban a saját szláv alattvalóit, a lengyeleket, ukránokat és a fehér-oroszokat kellene fölszabadítania. Végeredményben az egyes szláv népek világháborúban tanúsított magatartása tette illuziórikussá a pánszláv törekvéseket. A csehek kivéve a monarchia összes szlávjai becsületesen, árulás nélkül teljesítették kötelességüket és minden propaganda hatástalan maradt közöttük.“ Benes cseh

propagandája semmiféle eredményt nem ért volna el, ha a világháború befejezése a Monarchia összeomlásával nem tette volna lehetővé a nyugati és a déli szlávok egyesítését.

Az utódállamok kétévtizedes élete azonban bebizonyította a történelem ítélőszéke előtt, hogy a pánszlávizmus üres keretté, pusztá politikai szólamná törpült az új kisszláv államok megalakításával. A cseh és szlovák, valamint szerb és horvát ellentétek világosan bebizonyították a nagyszláv testvériség valótlanágát és tökéletes csődjét a szerb-horvát testvérharc igazolta legjobban. "A pánszlávizmus, mint politikai idea halottnak tekinthető. A világháború és az összeomlás, éppúgy mint a dinamikus politika évei egyszersemindenkorra megbuktat-

ták ezt a gondolatot, amelynek realitása mindig is csekély volt."

Jövőjének nincsenek többé politikai lehetőségei és a pánszlávizmus iránti szimpátiát maguk a szlávok temették el. „Közép-Európa jövőjének szempontjából — mondja Rátz Kálmán — a pánszlávizmus halála igen nagyjelentőségű, mert évszázadokon keresztül ennek a fiktív gondolatnak jegyében idéztek elő zavarokat külső hatalmak Európának ebben a részében." És az eszme eltűnése örök igazolása marad annak, hogy a Dunamedencében a kisnemzetek együttműködésén megtörnek majd azok a kísérletek, amelyek ellentétekkel, faji rokonság hangoztatásával az egyetemes fejlődés és haladás útját akarják megszakítani.

LÉVAY ENDRE

U J K Ö N Y V E K

Dr. Takáts Endre: Gróf Nádasdy László csanádi püspök. (1662—1729). (Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem magyar történelmi intézetéből. 2 sz. Szeged 1943.)

A török megszállás alól felszabadult Duna-, Tisza-, Maros-közének elnéptelenedett, elvadult vidékén igen nagy feladat várt a csanádi püspökre. Nem csak egyházmegyéjét kellett úgyszólván a semmiből újjá teremtenie, hanem annak jogi és területi egységét kellett megvédelmeznie az uralkodó és kormányának megosztó kísérletei ellen. E súlyos feladatok harcosa és bizonyos szempontból áldozataként ismerjük meg Nádasdy László csanádi püspököt, mint barokk egyéniséget és mint igazi magyar főpapot. Nem csak

építő kövecskéje a csanádi egyházmegyének, ahogy a szerző előszavában mondja, hanem valóságos alapkö, melyre a csanádi egyházmegye a régi szentistváni értelemben felépülhetett. Sokoldalú és gyakran ellentétes tulajdonságokban gazdag jellemének leírása, valamint küzdelmekben és szervezésekben olyan változatos életrajzának ismertetése igazolja a szerző állítását: „Nem alakította kora szellemét, hanem az valósult meg benne." Életrajza azonban, bármennyire erős vonásokkal van megrajzolva és minden fontos tényezőre kiterjed, nem homályosítja el főpapi tevékenységének, a vallási és szervezeti viszonyoknak leírását.

Megismerkedünk a pálos rend életével és jelentőségével a ma-

gyar politikai életben. A pálos rend Remete Szent Pál szellemében neveli a nemesi ifjakat, nagyrészt Magyarország jövőendő főpapjait. Erre a szent-páli szellemre semmi bizonyítékot nem találunk a disszertációban. Sem a rend tagjai, sem a közülük kikerült főpapoknál nem látjuk Szent Pál egyszerűségét, szelíd alázatosságát. Nádasdy pedig végtelen akaratosságával, hatalmi vágyaival, engedetlenségével és durvaságával igen messze jár Szent Páltól és inkább a század főpapjaihoz és nemes uraihoz áll közel. A horvát pálosok elszakadási törekvéseinek magyarázatául a nemzetiségi ellentétek ébredését mondja. Mindenesetre az egyéni sérelmekből fakadt nyugtalanság mögött kellett még egy mozgató erőnek lenni, ami, ha nem is tudatos, de mégis a nemzetiségi érzés korai csírája lehet.

Bajta János hamisított leveléről és Nádasdy meggyanusításáról szinte novellisztikus leírást kapunk. Bajta János szökését naturalista részletességgel írja le, ami a korhűség rovására megy. Elmelőzhető részletkérdéstől eltekintve, fontos Nádasdy egyetlen barokk ízű politikai kísérlete, aminek csak valószínű, hogy ő az értelmi szerzője.

A csanádi egyházmegye egyesítéséért folytatott heroikus küzdelem képezi a disszertáció legértékesebb részét — ha ugyan egyáltalán válogatni lehet az elejétől végéig értékes mű részei között. Igen jól megérthetjük Nádasdy jelentőségét. Szervező, építő energiája nem tudott alkotni, mert az akadályok túlnőttek erőin és a megnemértés és ellenséges indulatok még az ő rendkívüli képességeit is leküzdötték, de alapokat

tett le és jogokat harcolt ki, előkészítve a jövő nagy alkotásait.

A győri nagyprépostság és fehérvári örkanonokság birtokaiért, valamint Szeged város ellen vívott küzdelmei éles képben tárják elénk a magyar egyházi és állami jogi életet, a papság helyzetét, a nagy pusztítást, amit a törökök maguk után hagytak és a megmaradt magyarság keserves küzdelmeit az uralkodó megnemértésével szemben. Szinte térkép nélkül is előttünk fekszik a szétदारabolt csanádi egyházmegye, a viszonylag gazdag Győr és a szegényes Szeged. Láthatjuk a jelen nemzetiségi helyzet alapjainak kialakulását. Mindez egy sokat kezdeményező, de nem nagyvonalú ember életével van kapcsolatban, aki, bárhova lenne helyezve, idegenül hatna, mert hamisítatlanul korának gyermeke és magyar.

A már sokféleképpen jellemzett és legtöbbször félreismert Nádasdy, mint ember és mint csanádi püspök méltó életrajzíróra talált. Az előszóban kitűzött célt megvalósítva látjuk. Az író kiváló felkészültséggel és pontossággal, a legkisebb adatok hitelességét is bebizonyítva végezte el feladatát. Az ő tolla egységet tudott teremteni egy igen sokoldalú, épen ezért nehezen érthető és értékelhető ember életében. Megtalálja benne az igazi nagyságot és ezt ki is tudja emelni anélkül, hogy hibáit elhallgatná. Művének főszemélye köré sorakoznak élete, kora és hazája kimagasló egyéniségei ép oly élethűen rajzolva, mint maga Nádasdy. Egyéni küzdelmeit sem hallgatja el, bár ezek nem mindig válnak dicséretére, de a kor eszmevilágát is ismertetve még tudja értetni.

HANGEL FLÓRA

ÉLET ÉS KULTURA

Művészet.

PFEIFFER ELEK KIÁLLÍTÁSA.

Ezek a képek elárulják, hogy festőjük a természetet óhajtja megközelíteni ábrázolásaiban, megfigyelései azonban nem terjednek túl bizonyos, má: konvenciókká vált általánosságokon. Tárgyban és felfogásban olyan sablonok találhatók itt, amelyek nem esnek messze a műkereskedők kirakataiból ismert kommersz áruktól. Ezen a klaszison belül még legjobb munkái ennek a tárlatnak a kis napsütéses tájképek világos és aránylag átlátszó színeikkel. A csendéletek anyagszerű megfestése a Romek-csendéletek utánérzését mutatja, míg a figurális képek a régi müncheni akadémia receptje szerint készültek nem mindig kifogástalan ábrázolással.

TÓBIÁS GYÖRGY KIÁLLÍTÁSA.

Tóbiás festészete a naturalizmus és impresszionizmus határán mozog. Érdeklődését a természet festőisége köti le és ez vásznain egyéni meglátásán át

jelenik meg. Ezen egyéni látásra jellemző az egyszerű, de kifejező rajz és az ckkersárga alaptónus, melybe a többi szín harmónikusan illeszkedik bele. Ez hozza a hangulatot tájképeibe és figurális kompozícióiba egyaránt. Vanak tájképei, amelyekben régebbi piketúrájának finom szürkéi még visszatérnek. Ez azonban értékben csak gyarapítja mostani teljesítményét. A számos előadást egyszerű, festői technikával éri el, amely képeknek csendes belső életéhez szinte észrevétlenül hozzásimul.

Tóbiás tehetsége az arcképekben nyújt legtöbbet s képeiről itélve is ezen a területen őrzi magát a legjobban. Itt mutat legtöbb elmélyedést és megoldásai is itt a legteljesebbek. E művekben nemcsak a festői megjelenítés erőteljes, de az ábrázoltak lelkesége is kifejezésre jut. Alakjai nyugodt, keresetlen pózban ülnek, kissé diszkréten jelennek meg a néző előtt, akivel semmi kapcsolatot nem keresnek, de azért megsejtenek vele egész lényüket.

DOROGI IMRE

Zene.

A szegedi Városi „Liszt Ferenc-Zeneiskola” a Tisza szálló nagytermében igen értékes és sikeres évzáró hangversenyt rendezett. Megint csak bebizonyosodott, hogy ez a szegedi intézmény Belle Ferenc dr. igazgató és hegedűművész gondos és nagyjelentőségű vezetése mellett milyen eredményesen építi ki a Szeged város kis muzikusainak lelkében a benne lappangó zenei tehetséget. A pódiumra lépő, sok szép reményre jogosító fiatal tehetségek közül kiténtek nemcsak Belle Ferenc dr. Körffy Endre dr. és Ocskay Kornélné tanítványai, hanem szerepeltek itt olyan pompás kis zongoristák is, mint pl. a kis Ketting Lajos, aki ritmusérzékeivel, biztos, határozott állentésével bátran és otthonosan mozog máris hangszerének titkaiban. Felúzóően jól hangzott Rachmaninoff cisz-moll prelűdje és Liszt Elfejtett keringője Láng László pontos játékában, Cramer három tanulmánya Vörös Margit fejlődésképes előadásában, egy-egy Bach- és Dohnányi-mű Molnár Athina alapos művészi felfogásában. Antosné Simkó Mária, a növendékek tanárnője, valóban szép sikerű pedagógiai munkát végzett művészi kiképzésünkben. Fellegvári Walter

tanár értékes munkájáról tett tanubi-zonyságot Sebestyén Albert, Konrád György és Rác Zoltán trióegyüttese. De a zeneiskola kitűnő tanári karának két másik tagja is tudása legjavát adta ezen a hangversenyen, amikor Antos Kálmán, a neves orgonaművész, a zeneiskola Kiskarát vezényelte, és amikor Erdélyi János, a hangversenysiszereiről is közismert művészlakú hegedűtanár két tanítványát szerepeltette. Gáspár Imrét és Kossuth Gábort, akik Spohnak egy érdekes művét adták elő igen ügyesen.

A szegedi Városi Zeneiskola már sokszor bebizonyította rátermettségét arra, hogy kereteit fúvó-tanszakok beiktatásával és rendszeresítésével kibővítsék, amire a szegedi zenei kultúra kimélyítése szempontjából ma már valóban égető szükség lenne.

ÚJVIDÉK városa a pünkösdi ünnepek alkalmával nagy zenei ünnepek színhelye volt. A Magyar Orsz. Dalos-szövetség Délvidéki Kerületének megalakulásával együtt a Délvidék nevesebb énekkarai is hatalmas hangversenyt rendeztek. Újvidék városa azzal a messzesemenő áldozatkészséggel, mellyel a különböző városok dalosait bő-

szélesen és baráti szeretettel megvendégezte, tanúságot tett a mellett, hogy a magyar dalosügy nemzeti értékének e példát szolgáló megbecsülésével minden áldozatot szívesen meghoz ősi dalkultúránk kincsének felkutatása és fenntartása érdekében. A hatalmas báni palota előtt sorban léptek fel a pódiumra az értékesebbél értékesebb dalos egyesületek, mint a szabadtéri Magyar Népkör Énekkara Fehér Ödön vezényletével, a zombori Iparos és Kaszinó Dalárda férfikara Hengen Mátyás és Kiss János vezényletével, és az újvidéki Polgári Daloskör férfikara után, a neves „Újvidéki Kórus”, élén Kiss Lajos dr. zeneiskolai igazgatóval. Kiss Lajos dr. az újvidéki zenei élet egyik fő vezetője. Jelen voltunk a vezetése alatt álló „Közszervatórium” évszázó növendékhangversenyén. Kiváló hegedűsöket (Pálínkó Ferenc, Kovács József és Rácz János), igen képzett zongoristákat (Galántha Éva és Szementovszky György) hallottunk ott, csodálkoztunk, milyen pontos összjátékban szerepelt a növendékek zenekar a tehetséges Petneki Jenő tanár vezetésével, aki a közel jövőben Berlinben fog nagy énekkort vezényelni. Különösen érdekes volt a növendék-énekkar szereplése (Bartók- és Kodály-számokkal), a kiváló pedagógiai érzékű Tóth Antal tanár vezényletével. A zeneiskola tanárai, Kiss Kálmán, Szegedi Sándor (akit már itt Szegeden is hallottunk), Szervánky K. Valéria, Bak László és a többiek valóban mind nagyjelentőségű munkát végeznek, — mint ahogyan első tekintetre is meg lehetett állapítani, hogy Újvidéknek igen magas fokú és mozgalmassági zenei élete van. Ennek a művészi életnek szinte tengelye Kiss Lajos dr. filharmónikus zenekara, amelynek tagjai kizárólag zeneiskolai tanárok és újvidékiek, és amely — mint tudjuk — a szegedi filharmónikus zenekarral együtt nyerte el „a legjobb vidéki zenekar” címmel járó kétezer pengős állami jutalmat. Alkalmunk volt a neves zeneigazgatóval átnézni az elmúlt két zenei évad hangversenyműsorait és azt láttuk, hogy Újvidéken nemcsak kiváló dirigensek fordultak meg, mint Csilléry Béla dr., kiváló művészek, mint Sztankay Lajos és Fűzeséry Mária, hanem olyan művek is szerepelnek a műsorokon, amelyek a legmagasabb zenei igényeket is kielégíthetik, mint a Beethoven-szimfóniák, Liszt, Wagner művei, Cherubini Requiemje, Lassus, Gallus, Vittoria stb. kórusművei. Kiss Lajos dr. érdeme az

is, hogy a műsorversenyen az Újvidéki Kórus nyerte el a jutalmul szánt emlékerleget, melyet Dunay Jenő úr. min. tan. adott át a dalosokat megvédő díszvacsorán.

Szegedről is többen Újvidékre rándultunk, hogy résztvehessünk az ünnepeken és hogy megismerhessük délvidéki testvérvárosaink zenekultúráját, hogy szellemi kapcsolatot teremhessünk Szeged és a gyönyörű fekvésű Újvidék között. Azon a hatalmas énekkari seregszemlén, amelyen Kodály-, Bárdos-, Liszt-művek mellett itt-ott még a régi „Liedertafel”-stílus is szóhoz jutott, — ami eléggé megbontotta férc rögiségével az egységes hatást, — csak egyetlen énekkar képviselhetett Szegedet, a vasutasok MAV „Hazánk” Dalköre, — és megállapíthatjuk, hogy valóban méltóan állták meg helyüket az énekkar derék dalosai ezen a művészi parviadalon. Kertész Lajos egyetemi lektor, karnagyuk, valóban nemes modorban fogta egybe a fegyelmetlen éneklő, pompásan intonáló, légies pianokat, meleg crescendokat és átütő fortékat éneklő férfikart, amely már pünkösdi vasárnapjának délelőttjén is szerepelt Újvidék Nagytemplomában. Itt egy egész misét kitöltő műsorral igen jó egyházi kórusnak is bizonyult. Léh Jakab, az újvidéki egyházi zene ősz mestere, a ma is még fiatalosan vezénylő karnagy és kiváló orgonista, a Cecilia-kórusral és zenekarral valóban klasszikus egyházi zenét adott ugyanezen a délelőttön a templomban. Kertész Lajos egyben elénekelte ongonakisérettel Király Péter „Benedicta es tu...” kezdetű koncertszólóját is. Nemes hajlékonyságú tenorja ezúttal is ép oly hatást ért el, mint elsőrendű vezénylő munkája. Miután a „közgazgatási palota” előtt az összkar az ő vezényletével énekelte el a Híszkegyet, a „Hazánk” férfikar két szép száma következett. Művészi volt Farkas F. ügyes Katonadalainak előadása, és hallhattuk a szegedi Király Péter Rákóczi-indulóját is, — a Berlioz-féle zenekari Rákóczi-indulónak a különben széles átíratát. Különösen ez utóbbi szám, — ha talán nem is egyezik stílusa a szigorúan vett mai magyar énekkari muzsika belső szerkezetével, vagy mondjuk divatjával, — mégis egészen rendkívüli hatást keltett a hallgatóság soraiban! Mi talán fel sem tudjuk fogni, milyen nagy dolog lehet minden újvidéki ember számára az, hogy a Rákóczi-indulót éppen a „báni palota” előtt hallhatta felcsendülni, K. I.

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 SZEPTEMBER

II. ÉVF. 9. SZÁM.

Gróf Apponyi Albert*

(Halálának tizéves fordulójára)

KEVÉS ALAKJA VAN a magyar közéletnek, akiről annyi jót, annyi magasztos jellemtulajdonságot, annyi tökéletességet hirdettek volna ország-világra szóló egyhangúsággal mint éppen órála. Nagyúri magatartás és mégis mindenkit lefegyverző nemes egyszerűség jellemzik az embert. A megjelenés, a modor előkelősége, csodálatos tanultság és műveltség, elbűvölő szónoki készség, félelmes dialektika — világviszonylatokban bevált fegyverei. A világpolitika legelőkelőbb tényezőinek bámulatát provokálják az „européer“ tündöklő tulajdonságai; aki azonban minden fölényességé, minden nemzeti elfogultságtól mentes tárgyilagossága dacára mégis igaz magyar. — a muzsikáltató, táncos, lovas, duhaj magyar frivol külsőségeiben elfogódott idegen felfogással szemben, a mi valóságos mivoltunknak kultúrfőlényt hirdető és bizonyító reprezentánsa. Méltán állapították meg róla, hogy nemzeti egyéniségünket még senki sem képviselte annyi méltósággal, mint ő: „a magyar lelkiség nagykövete Európában“.

És idebent is tündöklő csillaga a politikai horizontnak. Elragadtatja az embereket a külsejével, az ékesszólásával, bámulatba ejt a politikai, az erkölcsi értékeivel; mindenkit meghódít a gesztustalan igénytelensége, optimizmusa, idealizmusa, vallásos alázata, derűs kedélye, lelki frissége, tetteit kísérő intenzív felelősségérzete, a beszédeit jellemző széleskörű tájékozottság, gondolatgazdagság, világos okfejtés, egyszerű logika és fegyelmezettség.

És ez a nagyszerű tulajdonságokkal induló, azok felett mindig rendelkezni is tudó pályafutás mégis meddő — pozitív, látható, kézzelfogható eredmények nélkül való. Apponyi mint pártvezér a muló sikerek embere, mint politikus pedig hatástalan — hatástalan a szó reálpolitikai értelmében.

Az a nagyszabású és valóban magasszinvonalú politikai propaganda, amit a kilencvenes évek elején az egész országon végigvisz, a legjobbakat gyűjti a Nemzetipárt zászlója alá és talán arra lett volna hivatva, hogy megfelelő alkalmazkodással szellemi és politikai egységet teremtsen. De tömeg nem csatlakozik hozzá — a tö-

*Kegyelettel közöljük 1943 augusztus 17.-én elhunyt kiváló munkatársunk utolsó írását.

meg ellene küzd; a párt lassanként elveszti parlamenti lehetőségeit és Apponyi maga is passzive, csaknem ölbetett kezekkel nézi a felbomlását. A munkának ez a fanatikusa szerkezetből kikapcsolt motor gyanánt üresen látszik mozogni közéletünkben — óriási energiákat működtet anélkül, hogy bármit is igazán megmozdíthatna. Ez a minden ízében progresszív törekvésű ember hiába sürget új gazdasági- és életformákat: nem képes megtörni az elfogultságainkat, a legelőkelőbb tényezők, a hatalmon lévő pártok szociális érzéketlenségét és öntudattalanságát. Nála látszólag minden csak mint óhaj, gondolat, érzelem, szenvedélyesen hangsúlyozott követelés lép előtérbe; megkapja a maga pompás jogi és szónoki formáját, de testet öltetni már nem képes. A századforduló parlamenti életét obstrukciók sorvasztják sivataggá, aminek a saját pártjában sem tud gátat vetni. Odakint pedig az ő mély közjogi tudásból meritett álláspontjai ábrándos koncepciók, tévelygő hatalmi álmok délibábjaivá lesznek és egy tárgyismerettől, felelősségérzettől egyaránt mentes zsurnalisztika velük izgatja a helyzet reális szemléletétől távol maradt értelmiséget — az egyetlen közönséget, amelyet valamennyire a magáénak mondhatott.

Annyi tökéletességgel szemben szinte kinos ezt a meddőséget megállapítani — de valóban nem tudunk olyan konkrétumokra, olyan sikerekre rámutatni, aminőkhöz a politikai nagyságról való fogalmunkat hozzá szoktuk mérni. Mindössze néhány törvény és rendelet tanuskodik a kultuszminiszterségéről és ezeket is dezavualja most a legutóbbi időknek ellenkező irányban meginduló felfogása. Eredménytelenség van itt, amit azonban sem a hősnék számtalanszor felhánytorgatott személyes fogyatkozásai, sem azok a túlerőseknek bizonyult közéleti adottságok meg nem magyaráznak, amikkel szembeszállott.

A magyarázatot más szinten kell keresnünk. Mert bármennyire ismerjük is a jellem egyes szilárd pontjait, valamint azokat az adottságokat is, amik az érvényesülésnek útját állták: *az Apponyi-sors csak úgy nyer igazi értelmet, ha a belső ösztönzéseinek, a célkitűzéseinek, az etikai magatartásának igazi forrását legalább megközelíteni sikerül.* Csak éppen megközelítésről lehet szó, mert ez a hosszú élet annyira gazdag volt benyomásokban és olyan változatos ösztönzések hatása alatt állott, hogy azokat a lelki, a szellemi struktúra kialakulása szempontjából egyetlen erkölcsi tényezőre visszavezetni nem lehet.

Adva van azonban a XIX. század romantikája, és éppen Apponyinak nevelése, családi hagyományai, katolikus vallásossága, hivatásudatának metafizikai beállítottsága folytán nagyon valószínű, hogy ez a romantika döntő hatással volt rá — hogy többet merített belőle, mint kortársai. Mi ezt a romantikát egy kissé könnyen szoktuk venni — nem akarjuk meglátni benne a történetformáló erőt. Pedig romantika a XIX. század éltető eleme, ennek hatalmas áramlása hozza felszínre legnagyobb értékeit és hordozza vívmányait. A romantika ölében nyugszik a századnak nemcsak egész irodalmi és művészeti fejlődése, hanem társadalmának és közéletének kialakulása is. Romantikus a történet-szemlélet, a politikai tudo-

mány irányzata. Romantika teremti meg és magasztalja fel a nemzeti gondolatot — ez ismeri fel igazán a benne rejlő teremtő és egyesítő erőt. Romantikus a fiatal hév, a vágyakozás, a vonzódás a „más“ után; a határokat elmosó, a formákat elkeverő változatoság, az adottságoktól elfordulni szerető mámoros törekvés, a patetikus tiltakozás az élet valóságos vagy vélt sérelmei, igazságtalanságai ellen, az örökös ellenzékieskedés — mindaz ami a magyar közélet fejlődésének is jellemző tünete úgy 1832 óta. Forradalmásító szenvedélyes akarat, a márciusi ifjak lobbanékonyasága lesznek nálunk is a politikai törekvések kialakítóivá és legfőbb mozgatóivá. Romantika idealizálja történelmünk eseményeit, előkészíti a nemzeti erőt, a nemzeti jelentőség túlértékelésére kész hangulatokat, népszerűsíti a nagy tévedéseket — és utopisztikus politikai célok argonautái miatta vetődnek mostoha partokra, miatta őrlődnek fel meddő ellenzékieskedésben, holtot alkotni vágytak és erre hivatottak is lettek volna.

Apponyiban is ennek az elérhetetlen után vágyó lelkeségnek a ki nem elégültsége parázslik; amire pedig törekszik, éppen abból az ellentétből kap világosságot, színeket, jelentőséget, ami a magasra kitűzött cél és a harcba vitt erőkkel szemben aránytalanul lemaradó eredmény közt felmered. Lelkében él a csorbítottan nemzetállam képe; a nemzeti véderőt, önnálló vámrendszert, jegybankot, a magyar nemzetiség uralmát sürgető politikai követelés. A cél: a nemzetet megillető jogok kivívása Béccsel szemben; az eredmény — hosszú évek áldozatos küzdelmei után — egy audiencia, amelynek végeztével Apponyi sikertelenül és kegyvesztetten távozik a királyi palotából.

Az út aztán, amely eddig a kudarcig és innen tovább vezet, a pártállásoknak mindenesetre meglepő, de az ő romantikus elvhűsége mellett nem éppen következetlen sorozataiban mutatja meg a helyét. Nem változtatta az elveit — csak a politikai momentum követelményeihez alkalmazkodik, csak a követeléseit fokozza az ellenállás mérvéhez képest és oda megy, ahol azokat megvalósíthatóknak véli. Innen van, hogy a pályafutása áthullámszik a Sennyey-féle aulikus konzervativizmustól egészen a Negyvennyolcas Alkotmánypártig — egészen addig a pártállásig, amit végül önmaga kénytelen volt elítélni. Áthullámszik a közjogi maradiságtól egészen a közjogi radikalizmusig, hogy az összeomlás után végül a párt nélkül maradt jászberényi programmban és a legitimizmusban keressen új utat — immár nem is konkrét politikai célok érdekében, hanem csak azért, hogy a jogfolytonosság nagy elvét átmentse jobb időkre és mert kedve telik bizonyos politikai lehetőségek és jogászai elgondolások patetikus feltárásában.

Hogy ennyiféle vállalkozásban mennyi a romantika, hogy — módszertől és eszközöktől eltekintve — mindez csak éppen romantika: világosan megmutatja a törekvéseknek kezdettől fogva nyilvánvaló kilátástalansága és viszont a hősnek ezzel mitsem törődő lendülete, nagyszerű erő kifejtése, önfeláldozásig menő önzetlen sikraszállása. Romantikus a népszuverénitásról, az alkotmányos monarchiáról, a jogállamról és ennek intézményeiről való felfogása — a

parlamentarizmus, az alapjogok, a törvény és alkotmány jelentőségébe vetett hite. Csak romantikusan befolyásolt jogász-lélek fedezhetett fel a kiegyezési törvényben „alvó jogokat“ — a törvény-szövegben állítólag rejtőző kedvező lehetőségeket, amikről azonban a törvény alkotói, Deák és Andrássy nem tudtak. Csak egy Eötvös-ből, Montalembertből, Manningből, Kettelerből, Duponlouból táplálkozó idealizmus, lovagi lelkiség vállalkozhatott arra, hogy két szélsőséggel — a 67-es ortodoxiával és a 48-asok közjogi radikalizmusával egyaránt szembeszállva, a kiegyezésben adott közjogi alap-tágításának, nemzeti irányban való fejlesztésének, továbbépítésének, népszerűsítésének gondolatát tegye politikai programmá. Ezt a programmot képviseli, hirdeti minden tudásával, szónoki képességével, nagyszerű egyéniségének teljes latbavetésével; ezért küzd hosszú éveken át — pedig tudta, hogy felülről a legmerevebb elzárkózással és bizalmatlansággal találkozik, mihelyt a katonai kérdést érinti; tudta, hogy Ausztriában senki sincs, aki egy magyarosabb kiegyezést elfogadni hajlandó volna és hogy éppen ezért az ő elgondolása a Monarchia egész politikai szerkezetének a megbolygatása nélkül egy lépéssel sem mehet előre; tudta, hogy programja már azért is kilátástalan, mert odalent viszont egy másik romantikába, a teljes nemzeti függetlenség romantikájába ütközik.

EZEN A TÉREN Apponyi nem egyedülálló jelenség közéletünkben, kortársai között is többen voltak, akik reménytelen feladatokra vállalkoztak és ezek érdekében ellenzéki oldalon is a legtiszteletreméltóbb eszközökkel dolgoztak. De közülük egyedül Apponyit érte az a nem remélt esély, hogy a hatalmat felülről megkaphatta és lefelé is megalapozhatta volna — ha nem éppen a katonai követelést teszi a politikája sarkpontjába. Ma már meddő dolog arról tépelődni, hogy mi minden történt volna ebben az esetben; a nemzet sorsát azonban az elmulasztott lehetőségek éppen úgy irányítják, mint a pozitív tények, ezért kell mégis arra gondolnunk, hogy nagy ellentéteknek legalább időleges elnyugvása, Korona és Nemzet közt jobb megértés, jobb háborús felkészülés, több szociális érzék, a közélet nagyobb rendje és tisztasága, az ország elavult társadalmi és kulturális szerkezetének némi javulása lehettek volna megfelelő elhatározásának a következményei.

A réalpolitikusan előtt örök rejtély is marad, hogy miért nem engedett. Elvföladás! — ugyan ki vádolhatta volna meg ezzel alaposan, amikor a politikában minden út egyformán vezet jóra is, meg rosszra is — minden azon fordul meg, ki meddig megy rajta. Tisza feladta a bihari pontokat; Bismarck kigúnyolta a következetességet, az elvhűséget — mert aki uralkodni akar, annak realiztikusan kell gondolkodnia. Apponyit elhagyták régi elvbarátai, hogy érvényesülhessenek; ő ellenben visszautasít minden alkalmazkodást, sőt a perszonálunió programjának nyílt vállalásával mégjobban kihangsúlyozza a kormány képtelenségét, mert aki az igazságot tartja legfőbb törvénynek, nem tekintheti a hatalmat a legmagasabbnak.

Ideális álláspont — teljes összhangban van az ember nagy-

szerű jellemtulajdonságaival. A legmagasztosabb belső elhivatottságnak, az igazi nagyságnak jele és záloga, mert benne van a nemzet igazságaért hozott személyes nagy áldozat. Az igazságnak azonban — mint minden eszménynek — éppen az a sajátossága, hogy a tapasztalat sohasem egyezhet meg vele; a valóság mindig alatta marad az ideálnak, politikai téren pedig a gyakorlati ember sikere éppen attól az ügyességtől függ, amellyel ezt a kettőt egymáshoz mégis valamennyire közelebb hozni tudja. Apponyinál elmarad a siker, mert hiányzik belőle ez a kétes értékű ügyesség — hiányzik belőle a masszív, a durva valóság megragadására való készség, az alkalmazkodásnak az a művészete, amely áldozatot követel az eszmétől, hogy tettel segíthessen előbbre egy jobbnak vélt világot.

És mégis — Apponyi éppen a sikertelenségnek e szinte végeláthatatlan sorozatán át emelkedik fel az igazi magasságokba. Ezeknek a hatása alatt fordul el az érdeklődése dicstelen belpolitikai küzdelmektől, felszabadul a századforduló egyoldalú politikai mentalitásának nyomása alól. *Igy lesz a szűk határok közé szorított pártpolitikusból az abszolút méretek politikusává,* hogy aztán a legmagasabbrendű államférfiúi spekulációkba elmerülve megszerezze azokat az egyedülálló képességeket, amikkel külpolitikai téren kikényszerítette nemzetének a megbecsülést, magának pedig megszerezte a nagyság glóriáját.

Apponyi külpolitikai szereplésében aztán egészen különleges formában jelentkezik ez a romantikus befolyásoltság, bár itt is, éppen úgy mint belpolitikai téren, inkább kilátástalan feladatok nagy-lelkű vállalásában, mint módszerben és eszközökben. Ez utóbbiakban ugyanis nincs semmi romantikum; ezek mindenkor és mindenütt művészi tökéletességgel alkalmazkodtak az adott helyzetekhez és hangulatokhoz és minden időkre mintaképei lesznek a vérbeli jogász ragyogó dialektikájának, józan okfejtésének.

A nemzet itt csodákat várt Apponyitól, amik nem történtek és nem is történhettek meg. Nem történhettek meg már a Népszövetség általános hangulata, de organikus fogyatkozásai miatt sem. Ez a „machine exclusivement diplomatique et politique“ a kiküldő államok általános politikájának hatása alatt állott és lett ennek következtében inkább egy igazságtalan statusquo ügyvédjévé. Az ellenünk kiéleződött protekcionizmus következtében aztán a magyar érdek — akár mint kisebbségi, optáns vagy választottbírósi kérdés; akár mint lefegyverzési vagy éppen határrevíziós probléma — annyira elszigetelt helyzetbe jutott, hogy a statusquo fenntartásában érdekeltek ellenállásával szemben még a semleges fagok is tartózkodtak attól, hogy államukat a magyar álláspont adoptálásával esetleg kényes helyzetbe hozzák.

Itt tehát a magyar érdek elfogulatlan diskuszióját kizártnak kellett tekinteni; reálpolitikai eredményekre nem lehetett számítani és reálpolitikusnak itt nem sok keresnivalója volt. Amit ezen a téren, ez előtt a forum előtt remélhettünk, csak éppen a legszorosabb értelemben vett erkölcsi siker volt; és ez is lényegileg egészen különleges nemzetközi feltételek igazolásától és azoktól az erkölcsi fegyverektől függött, amiket harcba vihettünk. Régi rágai-

makkal szemben nemzeti felsőbbrendűséget kellett demonstrálnunk — egyetlen nagyszerű személyiség előtérbeállításával, megtámadhatatlan funkcionálásával kellett megcáfolnunk mindazt, amivel ellenségeink a békeszerződés politikai, etnikai, gazdasági atrocitásait itt is a kisebbértékűségünkkel iparkodtak volna igazolni.

Ezt a nemzeti felsőbbrendűséget Apponyi nemcsak a legszerencsésebben képviselte egész egyéniségének elbűvölő hatásával, egy világtestület felett is uralkodni tudó fölényes tudásával, műveltségével, hanem *produkálta az egyedül célravezető erkölcsi fegyvert is abban a tiszta tárgyilagosságra törekvő akaratban és erre felépített etnikai öntudatban is, amit csak egy magasabbrendű nemzetközi jogélet és erkölcs utáni állandó törekvés ébreszthetett fel benne.*

Ezt a törekvést az ő hívő katolikus lelkének egyetemesség felé ösztönző tartalma mellett igen jelentős mértékben az Interparlamentáris Unióval való kapcsolatainak köszönhetette. Ennek a „Superparlamentnek“, amelynek már 1895. óta tagja és amely az akkori politikai világ összes idealistáit, utopista pacifistáit, a „Nemzetek Társadalmának“ romantikus rajongóit a tagjai, vagy legalább is az érdeklődői közé számíthatta *Apponyi a lelke*. A brüsszeli, a berlini, a budapesti kongresszusokon szerzett benyomások, *a nemzetközi élet nagy problémáival való foglalkozás szárnyain emelkedik fel az államok, a népek fölé; hogy aztán fokozatosan kiszélesülve az egyéniből, a nemzetiből, felszárnyaljon az univerzálisba; felszárnyaljon távoli perspektívákba, egy európai, sőt európa-feletti öntudatba, a civilizált emberiség politikai, gazdasági, szellemi megszervezésének grandiózus gondolatába — egyenesen a világbéke kultuszába.*

EZ A LELKISÉG határozza meg aztán a Békekonferencia és a Népszövetség előtti szereplésének formáját és taktikáját is. Ez jellemzi egész magatartását bizalmas beszélgetésekben, a világ legelső jogászaival folytatott vitáiban, a bizottságok és az *Assemblée* előtt tartott nagy beszédekben. Ez a tárgyilagosság helyezi a legnagyobb tartózkodással kezelt magyar érdeket egyetemes külpolitikai szempontok védőpajzsa alá — ez harcol értük a tárgyi igazság súlyával és érezteti a respektálásukban a világbékesség egyik követelményét. Azokban a nagy jelentőségű és nagy feltűnést keltő beszédekben, amiket a Népszövetség előtt tartott, nincsenek dramatico-retorikus gesztusok, nincsen szó trianoni fájdalomról, és a hang amit megüt, nem a nemzeti keserűség hangja. Ellenben rendszerező képesség, építő szellem, a gondolat könnyed egyszerűsége, az áttekinthetőség könyörűsége, józan hazafiság és mérlegelő értelem küzdenek jobb megértésért, a bagatellként kezelt magyar kérdés lelkiismeretesebb figyelembevételéért. „Boldog az az ország, amelynek ilyen államférfiai vannak“ — kiált fel a kisántánt egyik képviselője Apponyinak a leszerelési kérdésben tartott beszédje után; egy másik beszédjéről pedig a *League of Nations Union* szerkesztője, Mrs. Edgar Dugdale állapítja meg: „*The protest made in Hungary's name, by the octagenarian Count Apponyi, will surely find place among the great pleadings in History... wonderful speech*“. És Apponyi hitt a si-

kerben — úgy amint mi valamennyien hittünk valamikor abban, hogy a magyar igazságnak már a békekonferencián győznie kell. Hinnie kellett romantikus lelkének minden optimizmusával, mert különben nem bírta volna ezt a harcot több mint tíz éven át — mert különben sohasem tudta volna ebbe a szereplésébe belevinni azt az erőt, azt a lendületet, azt az imponáló fölényességet, amit az egész világ megbámult, de sajnos annyira már nem tudott értékelni, hogy elfogultságaitól megszabadulhatott volna.

Az Apponyi-sors tragikus betetőzéséhez tartozik, hogy még így se — még ennyi tapintattal, példátlan önuralommal, diplomáciai ügyességgel, embert és helyzeteket egyaránt ismerő és velük bánni tudó művészettel sem tudott többet elérni tapsoknál, a nemzeti értékre átsugárzó személyes érték elismerésénél. A beszédei sejtették, erővel éreztették a magyar szempont respektálásának a szükségességét, a Népszövetség eredeti ideáljaival való megegyezését, — a politikai megátalkodottság azonban kizárt minden érdemleges döntést, amit javunkra elkönnyvelhetnénk. Apponyi szereplése itt is ragyogó — de mindenképpen tragikus, ő maga pedig éppen akkor mondja magát „sajnálatraméltó politikus“-nak, amikor nemzetközi szereplése kapcsán ország-világ ünnepli.

EKKÉNT nobilitás, hősiesség és legmagasabb rendű személyes tulajdonságok politikai hatástalansággal párosultak Apponyiban. — amire pedig hivatva volt: a nemzet jogaiért való küzdelem, a szereplés minden dicsősége dacára a nagyvilág előtt éppoly sikertelen, mint volt a Bécs ellen vívott idebent. A nemzet gyarapodása szempontjából mégis mit jelentettek az ő nagyszerű személyes tulajdonságai? Mit köszönhetünk a politikai művészet e theoretikusának vagy éppen lírikusának — aki nyilván nem a cselekvésnek, az akaratnak, hanem inkább csak az eszméknek, az erkölcsnek volt a politikusa? Hol van a nagysága?

Sokan mondták már, hogy inkább a célkitűzéseiben, a törekvéseiben, semmint eredményekben, eklatáns sikerekben — hogy az ember nagyobb volt a művénel. Azonban nincs miért tépelődnünk felette. A nagyság glóriáját vergődő érdemkutatás, könyvek és tanulmányok úgy sem adományozhatják annak, aki meg nem szolgálta. Nincs az a politikai konjunktura, nincs az a hangos szó, az a hivalkodó szobor, ami igazán nagygyá tehetne — a pro et contra kicsinyes méricskélései pedig meg nem tagadhatják attól, aki valóban megszerezte. *Apponyi nagysága a nemzet közmeggyőződésében, a magyar társadalom köztudatába lehorgonyzott erkölcsi tény, amely egy élet változandóságaitól, sikereitől és kudarcaitól immár függetlenül nem szorul argumentumokra, hanem a szivekben él — éppen ott a legelevenebben, ahol a szolgáltatás számára már nincsen szó a politikai szótárban, ahol nem definiálják többé, hanem átérzik az érdemnek nemzet-gyarapító, felmagasztosító értékét.* Mindössze egy pillantást vethetünk a nemzeti lélek örvénylő mélységeibe, hogy legalább egy töredékét lássuk annak a titokzatos folyamatnak, ahonnan az igazi nagyság kialakul.

Amikor Apponyi egy korrupt világban, a 90-es éveknek csak-

nem általános morál-pesszimizmusával szemben a közélet tisztaságáért síkraszállt és ennek a nemzeti megtisztulásnak a lehetőségét hirdette is; amikor a nemzeti élet teljessége utáni vágyak, a nemzet öntudatából ki nem irtható követeléseknek erős hangot, szilárd politikai formát adott; a nemzeti szellemnek az osztrák őrszéki birodalmi törekvésekkel szemben folytatott évszázados küzdelmét bénító tévedésektől, túlzásoktól, elfogultságoktól és gyűlölködéstől megszabadítani iparkodott — a genfi szinpadról pedig legalább megrázta egy egész világ rossz lelkiismeretét: a nemzet széles rétegeiben nemcsak a politikai sorsnak alávetett konkrétumok ragadták meg a figyelmet; nem a tündöklő forma kápráztatott csupán. A nemzeti érdek elevenére tapintani tudó kivételes képesség sejtelve töltötte be a lelkeket — az a meggyőződés, hogy *Apponyi személyében a nemzet jogainak, méltóságának, életérdekeinek képviselőjére, védelmére az erkölcsi tekintetben leghivatottabb, erkölcsi tekintetben a legnagyobbak egyike vállalkozott*. A nagyság glóriája pedig most méltán ragyogja körül emlékezetét, mert ez a fényes elme egy megmérgezett nemzetközi légkörben nemcsak a nemzet jogaira tudott rámutatni olyan okfejtéssel, mitől az ellenséges elfogultság elfordulhatott, de megcáfolni nem tudott, hanem *a letiportság, a kiszolgáltatottság, a megaláztatás, a kétségbeesés sötét óráiban hirdetőjévé, felragyogtatójává, eleven bizonyítékává lett a magyar nemzeti értékeknek magának is*.

Apponyinak ez a nagysága nem hangos, nem hivalkodó; és ha „vannak ajkak, amik soha el nem némulhatnak“ — az övé ma már csak halkán szól hozzánk, annál halkabban, minél jobban el kellett távolodnia a magyar közéletnek azoktól a keretektől, ösztönzésektől, céloktól, érdekektől és lehetőségektől, amik az ő törekvéseinek tartalmat adtak, nagyszerű személyes értékeit pedig nemzeti értékekké felmagasztosították. Tíz esztendeje már, hogy nemes alakja eltűnt szemeink elől, hogy a páratlan bensőséggel megnyilatkozott nemzeti kegyelet a Koronázó Templomban, királyokat megillető helyen, koronás fők szomszédságában jelölt ki számára végső nyughelyet. De szobra még nincs — és nem is tudom foglalkoztat-e bárkit is a gondolat, hogy legyen. Ne adjunk fel ezen. Ez a kor nem szerencsés a szobraival és nem is hiszem, hogy van művész-ihlet, amely már most méltó módon tudná ércbe önteni, márványból kifaragni azt az „emberré elevenedett székesegyházat“.

De el fog jönni ennek az ideje is. Útni fog az óra, amikor emléke teljes megbecsülésben részesülend — amikor kis nemzetünk a környező idegen erők földrajzi, népi, gazdasági túlsúlyával, politikai gravitációjával szemben a küzdelemre elszántságot, a fennmaradásra jogcímét és reménységet abból az erő- és értéktudatból fog keresni, amit csak a nagyjaink törekvéseiben, munkájában és sorában való elmélyedésből meríthetünk — igen előkelő helyen abból, amit Apponyi közéleti pályafutása tanulságképpen szolgáltat. Ez az elmélyedés a legnagyobbaknál se vezet mindig döntő sikereket jelző csúcspontokon át, Apponyi sorsában meg éppen tragikus következetességgel mutatja a törekvések és az eredmények fájdalmas diskordanciáját. De meg fogja mutatni egy legnagyobb történelmi fe-

szültséggel terhelt, egy példátlanul problematikus jövő magyarjának, hogy az igazi nagyság sokkal inkább a nemzet jogaiért, igazságaiért való áldozatos harc nagylelkű vállalásában és végigharcolásában van, mint azokban a nagyon is mulandó sikerekben, amiket inkább csak a politikai konjunktura juttat érdemtelenül kegyenceinek.

Irodalom: Apponyi Albert gróf: *Élmények és emlékek*. Budapest. — Apponyi Albert gróf: *Ötven év*. Budapest 1926. — Davies David: *Ein Weltgendarm*. Berlin. 1932. — Davies David: *Suicide or Sanity*. — *Hadi beszédek*. (Apponyi Albert gróf beszédei) Budapest 1915. — Hall William Edward: *A treatise on international law*. Oxford 1924. — Dr. Halmay Elemér: *A nyolcvanéves Apponyi*. Budapest 1926. — Dr. Halmay Elemér: *Emlékezés Apponyi Albert-ről*. 1933. — *Der Friedensvertrag von Trianon*. Budapest 1931. — Joel Karl: *Wandlungen der Weltanschauung*. Tübingen 1934. — Kornis Gyula: *Az államférfiú*. Budapest, 1933. — Kornis Gyula: *Apponyi világnézete*. Budapest. 1935. Lukachich Géza: *Magyarország megcsönkítésének okai*. Budapest. — *A magyar királyság Apponyi beszédeiben*. — Malcomes, baron Béla: *Zur Weltkonferenz*. Leipzig, 1933. — Milkonovitzki Schabsaj: *Das Mandatssystem im Völkerbund*. Jena 1928. — Nagy Elek dr.: *Magyarország és a népszövetség*. Budapest 1930. — Nagy Iván dr.: *Les minorités nationales et la Société des Nations*. Paris 1927. — *A Nemzetek Szövetsége célja és szervezete*. Genf. — *A Nemzetek Szövetségének tevékenysége*. Genf. — Petheő, Alexandre: *Le Comte Albert Apponyi*. Paris. 1931. — Petheő Sándor: *Gróf Apponyi Albert és a magyar Girond*. — *Petit manuel de la Société des Nations*. Genève. 1933. — Rodhe major Hans: *Deutsch-französische Machtfaktoren*. Berlin 1932. — Spranger Eduard: *Lebensformen*. Halle 1927. — Scelle George: *Une crise de la Société des Nations*. — Schubert Wilhelm: *Völkerbund und Staatssouverenität*. — Vladár Ervin: *Mi is a Népszövetség?* Budapest. 1930. — Wolf Francis Colt: *Genève synopsis*. Washington. 1933.

MUNTYÁN ISTVÁN

A szegedi egyetem feladatai^{*)}

A HORTHY MIKLÓS-TUDOMÁNYEGYETEM fejlődésének irányát és jövőjét Szeged városának speciális helyzete szabja meg. A Duna-Tisza köze és a Délvidék határvonalán fekvő városban, a Duna-Tisza köze és a Délvidék egészen sajátos kulturális, társadalmi, jogi és gazdasági problémái kell, hogy az Egyetem jellegét megszabják. Szeged városa természetes centrumává kell, hogy fejlődjék a Duna-Tisza köze és a Délvidék jogi, társadalmi és kulturális életének. A csonka Egyetem jelenlegi kereteit ennek megfelelőképpen jobban ki kell töltenünk, másrészt ezeket a kereteket szélesre ki kell tágítanunk, hogy Egyetemünk teljessé váljék és nagy feladatainak eleget tehesen.

Egyetemünk jövő kialakítása három irányban kell, hogy egyszerre történjék. Új tudománykarok felállítása, a meglévő karoknak új tanszékekkel és intézetekkel való kibővítése, új egyetemi épületek és ezzel egy virágzó egyetemi város felépítése.

Ami a társadalmi, jogi és közigazgatási problémákat illeti, ezeknek tudományos vizsgálata és a problémák ismertetése a felállítandó jog- és államtudományi Kar feladata. A szegedi Egyetem jog- és államtudományi Kara törvényben van biztosítva. Szeged városa, a Duna-Tisza köze és Délmagyarország méltán megkívánhatja, hogy Egyetemén a jogi oktatás ne szüneteljen tovább, és hogy erről az Egyetemről kerüljön ki az itt élő nép jogi és közigazgatási szolgálatára hivatott vezető réteg. Szeged városának és a visszakerült Délmagyarországnak ifjúsága joggal megkívánhatja, hogy ne kelljen messze idegenbe mennie, hanem saját otthonában szerezhesse meg jogi képesítését. Sokszor hallani, hogy Magyarországon jogászokban túltermelés van, s ezért nem kívánatos a jogi Kar felállítása. De ezzel az állítással éppen ellentétben, kiderült Erdély és a Délvidék visszatérése alkalmával, hogy szűkölködünk jogi képzettségű emberekben. Ha bekövetkezik, amit bizton hiszünk és remélünk, hogy az ország többi elszakított részét is visszanyerjük, akkor jogi és köz-

^{*)} Részlet az 1943 jún. 5.-én elmondott egyetemi tanévet záró rektori beszédből.

igazgatási képzettségű munkaerőre olyan nagy mértékben lesz szükség, hogy a jogászhiány következtében a legnagyobb zavarok fognak előállni. Szeged városa egyeteméért eddig 25 millió pengő áldozatot hozott. Lehetetlen, hogy ilyen nagy áldozat után a szegedi Egyetemen a jog- és államtudományokat ne lehessen művelni és lehetetlen, hogy az ország második városát ilyen nagy áldozat után ezer joghallgatótól megfosszák. Nincs rá példa a magyar egyetemek történetében, hogy egy magyar város egyeteméért ilyen óriási áldozatot hozott volna. Ezt az áldozatot minden hivatalos tényező is elismeri, de az elismerésen felül ezt azzal kell honorálni, hogy az ország második városának, az Alföld fővárosának, a magyar feltámadás városának egyeteme teljes legyen. Egyetem jog- és államtudományi Kar nélkül elképzelhetetlen. Minden illetékes kormányzati tényezőtől az Egyetem jogi Karának felállítása tekintetében hátafórtó biztatást kaptunk. És éppen ezért hisszük, bízunk benne és minden reményünk megvan rá, hogy a Horthy Miklós-Tudományegyetem és Szeged város vezetőségének a jogi Kar felállítására vonatkozó együttes szakadatlan, nagy erőfeszítése a legrövidebb időn belül meg fogja hozni a kívánt eredményt.

Az Egyetem Orvostudományi Karának nemzetmentő nagy és nemes hivatását nem szükséges részletezni. Mindenekelőtt fel kell építeni az idegklinikát és bonctani intézeteket, mert ezeknek a helyzete tarthatatlan. A nehéz viszonyok ellenére is merem remélni, hogy igen rövid idő múlva az építkezés meg fog indulni. Az Alföldön, első sorban a Tisza-Duna közén és a Délvidéken pusztító népbetegségek leküzdése céljából orvosi kutató intézeteinket és klinikáinkat kell nagy mértékben továbbfejleszteni és befogadóképességüket teljes egészében kihasználni. Mert vigyáznunk kell a magyar férfiak munkaképességére. Meg kell mentenünk a magyar anyákat és a magyar jövő reménységét, a magyar gyermeket.

Nincs talán a világon archeológiai, történelmi, néprajzi, nyelvészeti szempontból érdekesebb és színesebb terület, mint a Duna-Tisza köze, Délmagyarország és Szeged környéke. És alig lehet szebb feladat, mint ennek a területnek e szempontok szerinti feldolgozása. E problémák számára a Bölcsészeti Kart messzemenően ki kell egészíteni ezeknek a kérdéseknek megfelelő tanszékekkel, intézetekkel és szemináriumokkal. Kilátásba helyeztetett és reméljük, hogy a legközelebbi jövőben felállítják Egyetemünkön a délszláv tanszéket és így a szegedi Egyetem kell, hogy kiinduló pontja legyen a magyar délszláv kulturális kapcsolatoknak.

Tudjuk mindannyian, hiszen folyton halljuk és hangoztatjuk, hogy agrár állam vagyunk, és tudjuk, hogy Magyarország és a magyar nemzet a mezőgazdasággal áll vagy bukik. Ennek ellenére csodálatosképpen Magyarországon csak egyetlen egyetemnek van mezőgazdasági és állatorvosi fakultása. A másodikat Szegeden kell felállítani. A Duna-Tisza közének és Délmagyarországnak egészen különleges mezőgazdasági és ezzel kapcsolatosan egészen speciális ipari problémái vannak. Ezért elsőrendű nemzeti érdek, hogy a szegedi Egyetem e kettős Karral egészítették ki. Ezen a területen foglalkoznak legintenzívebben mezőgazdasággal és állattenyésztéssel. És

a mi Egyetemünk feladata és kötelessége, hogy ezen a téren irányítást és útmutatást adjon. Az Alföld sajátos problémáinak tudományos alapon való tanulmányozása és az eredmények gyakorlati hasznosítása innen kell, hogy kiinduljon.

A Kormányzó Úr Ó Főméltósága megnyitó beszéde szerint a szegedi egyetem hivatott különös gondot fordítani a természettudományok korszerű művelésére, eredményeinek ismertetésére, a régebben annyira elhanyagolt Alföld kultúrájának szolgálatában.

Ez nemcsak szegedi, hanem országos probléma is. Mert Magyarország lakosságának majdnem 60%-a őstermeléssel foglalkozik. Itt az ideje, hogy ennek a 60%-os többségnek, amely a magyar nemzetnek biztos fundamentuma és melynek hazája és fajtája iránti hűsége nem rendült meg sohasem a történelem folyamán, itt az ideje, hogy ennek a többségnek erkölcsi, szellemi és anyagi jólétét a lehető legmagasabb színvonalra felemljük. Ez kell, hogy egyik főcélja legyen a szegedi Egyetemnek.

A mezőgazdasági problémákkal kapcsolatos ipari kérdések vizsgálata és az ipar számára megfelelő műveltségű szakemberek kiképzése céljából pedig az Egyetem Természettudományi Karán több új tanszéknek és intézetnek felállítása volna szükséges. Meg kell szervezni a Természettudományi Kar keretében a már régen tervbevett Tiszai Biológiai Intézetet is.

A Matematikai és természettudományi Karnak és egész Egyetemünknek van egy nagy hiánya. Sokszor nyári éjszakákon, ha felnézek a csillagos égboltra, mely ráborul az Alföld búzatengerére, akkor mindig fájdalommal állapítom meg, hogy a csillagászatnak, ennek a legszebb, legrégibb és legpoetikusabb tudománynak még nincs a szegedi Egyetemen tanszéke.

Az Alföld problémáinak átfogó, nagyvonalú, összefoglaló vizsgálata és az Egyetem Alföldi Tudományos Intézetének lesz feladata. Ezt a nagyraihivatott intézményt minden irányban támogatnunk kell.

Azonban mindezek mellett Egyetemünknek, mint minden egyetemnek, sohasem szabad letérnie arról a nyílegyenes útról, mely a tiszta tudományok felé mutat.

Ezt a nagy Egyetemet, ezt a nagy organizációt megfelelően el is kell helyezni. A szegedi pályaudvartól a Tisza-hídig terjedő területet teljes egészében egyetemi várossá kell átalakítani. A központi egyetemnek, az egyetemi könyvtárnak és a jelenlegiekhez hasonló magasnivójú, jól felszerelt új intézeteknek, klinikáknak, internátusoknak és kollegiumoknak kell ezen a területen felépülniök.

Ahhoz, hogy Egyetemünk ilyenné fejlődjék, nem kell kérnünk Szeged városának támogatását. Mert tudjuk, hogy mint a múltban, a jövőben is erre kérés nélkül biztosan számíthatunk.

Ennek az Egyetemnek szorosan bele kell kapcsolódnia Szeged város, a Tisza-Duna köze és a Délvidék kulturális és gazdasági életébe. Ezeknek minden megmozdulásánál aktív szereplőként jelen kell lennie. Az itt lévő többi kulturális intézménnyel együtt vállvetve kell a magyar jövő érdekében mint vezető intézménynek dolgoznia. Az innen kikerülő középosztálynak kell, hogy a Délvidék

nemzetiségi problémáit bölcs megfontoltsággal a magyar nemzet érdekében megoldja.

Ebben az egyetemi városban szakadatlan tudományos munkának, magas színvonalú oktatásnak kell folynia, hogy rajokban induljon el innen kitűnően képzett ifjúságunk, hogy a magyar élet különböző órhelyein hivatását méltóképpen be tudja tölteni.

Lüktető, virágzó tudományos élet centruma kell, hogy legyen az Egyetem, mely mint világító fáklya messzi sugározza szét a fényét, messzi a Tisza-Duna köze eddig elhanyagolt vidékeire, homokbuckák között fekvő kicsiny tanyákba, a Délvidék sokrétű, sokszínű nemzetiségei köze, és ezen túl messzi, a Balkán vad vidékeire, oda kell hogy sugározza a keresztény erkölcsöt és a magyar tudományt.

Ha most azt kérdezzük, hogy ebben a lüktető életű egyetemi városban milyen ifjúságot képzelünk, akkor erre azt felelhetem, hogy olyan ifjúságot, amely teljes tudatában van annak, hogy nem élheti csak a maga kis, kényelmes, önző, egyéni életét, hogy az élete és munkája, szívének minden dobbanása a magyar közösségé. Ez az ifjúság teljes lélkével kell, hogy átérezze, hogy örömmel kell vállalnia a magyar sorsközösséget jóban, rosszban mindhalálig.

S mit adjon Egyetemünk ennek az ifjúságnak? Be kell vezetnie az ifjúságot a tudományos kutatás módszereibe, meg kell ismertetni vele azt a nagy és semmivel össze nem hasonlítható, egészen rendkívüli tiszta örömet, amelyet a tudomány kutatása nyújt. Elő kell készíteni őket arra a nagy hivatásra, hogy valamikor a magyar nép vezetői és vezérei legyenek. Tudniok kell, hogy az ő hivatásuk az lesz, hogy áldozatos, önfeláldozó élettel, minden tudásukkal, szellemileg, lelkileg és anyagilag felemeljék a rájuk bízott magyar testvéreiket. Tudniok és hirdetniök kell, hogy csak az a nemzet állhat fenn, melynek leányai és fiai szívükben és lelkükben tiszták maradnak.

Az Egyetem igazi Alma Mater kell, hogy legyen. Ki kell támogatunk diákvédő intézményeinket. Otthont kell nyujtanunk az ifjúság számára. Fel kell építenünk a diákházat, hogy a mainál még tágasabb, még szebb, még kedvesebb otthonunk legyen, mert úgy kell éreznie magát az ifjúságnak itt, hogy valamikor majd úgy gondoljon és úgy vágyódjék vissza ide a tiszaparti Egyetemre, olyan mélységes vágyódással, mint az édes anyjuk ölelő karjába.

Amilyen az ifjúságunk, olyan lesz a jövőnk. Hisszük, hogy a tiszaparti Egyetemről kikerülő ifjúsággal biztosítva lesz a boldog, az örök magyar jövő.

Lehet, hogy ez a jövőző Egyetem, amit most felvázoltam, csak álmokkép még. De álmok nélkül az életünk nagyon sivár és nagyon reménytelen volna. Hiszen az emberiség nagyot, értékeset és maradandót mindig csak úgy tudott alkotni, ha szép álmai valósággá váltak. Ha erősen hisszük, ha kitartóan akarjuk, akkor a tiszaparti nagy Egyetem álma egyszer valósággá válik.

Tíz éves a Magyar Duna-Tengerhajózás

ÜTÖTT-KOPOTT, különös alakú hajó futott be 1933 júniusában a Ganz-gyár újpesti kikötőjébe. Az *Apollinaris III.* feliratot viselte s rakománya egyiptomi gyapot volt. A viharvert járművet nem fogadta zászlódísz és ünneplő közönség, pedig megérkezése nagy eseményt jelentett, legalább is a beavatottak számára: a hajó Alexandriában vette fel rakományát s a Levante tengereiről jött fel a Dunán. A kíséret, melyet annyi vita, gúnyos megjegyzés kísért, de amelyhez sok-sok „szárazon maradt“ régi magyar tengerész végső reményét is fűzte, — sikerrel járt! A római korba visszanyúló tervek megvalósítása gyakorlati alapon vehette kezdetét; az *átrakás nélküli* áruszállítás tengeri kikötők és dunai városok között, azaz a tengertől elzárt Csonka-Magyarország számára megnyílt a világforgalom nagy óceáni útvonalaiba való bekapcsolódás óriási ígéretű lehetősége. Kossuth gondolata, a *Tengerre magyar!* a cél felé megtette az első lépést.

A 350 tonnás *Apollinaris III.* hollandi motoros — melyet kísérletképpen és mintavételre rendelt Budapestre a magyar érdekeltség — útja a viszontagságok sorozata volt. A viharos Viscaya-öbölben eltört a propeller tengelye, később egy másik géphibával Oran kikötőjébe kellett bevontatni. Itt, egy hajón történt robbanás során, halálát lelta a parancsnok, Lehrer kapitány. A hajót, ósdi felszerelését (üzemanyag, gép, személyzet, stb. közös tető alatt voltak!), lomha mozgását az út összes kikötőiben gúnyolták, még a görög partokon is, pedig itt a világ összes kivénhedt teknőit meg lehet találni a kikötőkben.

A másik „kísérleti hajó“ a már ócskavasnak szánt 1310 tonnás *Marquise de Lubersac* volt. A vén bárka dicsőséges multra tekinthetett vissza (az első világháborúban orrára szerelt ágyúval járta a Csatornát Bristol és Páris között, szemet hordva, részt vett egy tengeri csatában is, sőt egy német tengeralattjárót el is süllyesztett), de valami ragyogó állapotban nem lehetett, ha a magyar kormány 30 ezer pengőért megvehetette. „Néhány nagy szeget ütöttek belé, felhúzták reá a magyar lobogót, ráfestették a *Duna* nevet és sok-sok mentőövvel elindult az első magyar folyam-tengerjáró Rouen-ból. A hajót a teljesen lerongyolódott magyar tengerészek vezették,“ —

írja a hajót Rotterdamtól Budapestig ezer veszély és nehézség közt dicsőségesen hazavezető parancsnok, *Dobozi Dénes*, „de biztossága az Úr Istenen kívül más nem volt. Útközben három álló hónapig javítani és átszerelni kellett a gépeket, Genova, Civitavecchia, Messina, Pireusz összes mechanikusai végigócsároltak bennünket. Csak tengerálló árút, szenet, narancsot mertek reánk bízni, a messinai ügynök még reá sem mert szállni a hajóra és alig kaptunk megfelelő előleget élelmiszerek beszerzésére. Senki nem bízott abban, hogy elérjük Budapestet. Végre, mindenütt sajnálkozással és kétkedéssel kísértén, 1934 novemberében becammogtunk Sulinába. Hogy mennyi sürgönyt menesztettek erre-arra ügynökeink és gazdánk, annak csak a nemzetközi posta a megmondhatója, de tény, hogy folyton kérdezősködtek felőlünk. Minden okuk megvolt erre! Jó esetben öt napig jártunk egy kétnapos utat, hol a szén volt rossz, hol a fűtők, amikor pedig Genovától olajtüzeléssel mentünk, a porlasztókkal és a naftával akadt örökké bajunk. Nem felejttem el azt sem, amikor meg kellett állnunk a háborgó tengeren gépjavítás céljából és a hullámok játékszerként dobálták a hajót órákon át... Sulinában már várt bennünket az 1934 augusztusában vízrebocsátott — teljesen az *Apollinaris III.* mintájára készült — első magyar építésű hajó, a *Budapest*. Micsoda találkozás! Ők azt hitték, hogy egy 1310 tonnás óriáshajó jön, mi pedig egy remek, új, modern hajóval szerettünk volna saját keserveink után vigasztalódni. És mi egy elfaragott, kufferszerű furcsaságot találtunk, amin semmi hajóforma nem volt, ők pedig a mi öreg, csúf, köhögő *Dunánkat* látták“...

Valóságos hősköltemény az első évek története. Aztán lassan átsegíti a sok-sok becsületes akarattal fűtött új-magyar próbálkozást a gyermekbetegségekben az Isten, a tengerészetet állandóan támogató Kormányzó Úr, s a fejlődő hazai ipar, mely olcsó szállítási lehetőségeket keresett a Levante országaiba. Az öreg *Dunát* egyébként sok javítással egészen használhatóvá tették, s miután százezreket hozott a *Magyar Királyi Duna-Tengerhajózási Rt*-nek, 22-ik útján, 1940 áprilisában, a Fekete-tengeren, egy vihar alkalmával elpusztult. Két világháború még egy hajónak is sok, — mondták elmerengve az öregebb tengerészek...

A mai magyar *marina* szervezete, a DTRT, 1936 márciusában alakult meg, az államkincstár erős érdekeltségével. Két hajóval indult a vállalat: a *Budapesttel* és a *Dunával*. Egy hónappal később, 1936 április 16-án vízrebocsátották a *Szeged* nevű 595 tonnás motort. Ennek kissé jobban sikerült már a formája, kivitele modernebb és a személyzet részére megfelelőbb az elhelyezés, mint a *Budapest*en. De a fellendült levantei szállítás számára már nem bizonyult elegendőnek a kb. 2000 tonnányi hajótér, s a Ganz-gyár kiváló tervezői hozzáláttak, hogy végre olyan tengerjáró hajót alkossanak, amelyet nem kifogásol a tengerész és nem mosolyog meg a kikötők lebzselője. Másfél évi munka eredménye lett az 1202 tonnás *Tisza*, az eddigiek közt a legsikerültebb magyar hajó. Karcsú, hosszúkás teste jól bírja a sekély dunai vízállást és a tenger hullámainak csapását, könnyedén tesz meg óránként 10.5 tengeri mértföldet (= kb. 21 km) kitűnő Ganz-Jendrassik rendszerű 800 lóerős motorjaival,

és úgy anyag, mint berendezés és üzembiztonság tekintetében elismerést váltott ki hozzáértők és laikusok részéről egyaránt.

A Tiszában megalkotott hajótipus annyira bevált később a gyakorlatban, hogy az 1937. október 20-án történt vízrebocsátás óta három hasonlóját készítette el a Ganz-gyár. A *Kassa* 1939. május 16-án, az *Ungvár* 1941. február 27-én, a *Kolozsvár* pedig 1941. április 3-án csúszott a Duna vizébe. Ezekkel együtt 1941. nyarára 6 hajót és közel 6000 tonna hajóteret jelentettek a néhány évvel ezelőtt még kézlegyintéssel fogadott magyar folyamtengerjárók. Nincs számdékunkban részletes üzemi és kereskedelmi adatok olvastatásával terhelni e tájékoztatónak szánt közlemény olvasóit, de megemlítjük, fogalomalkotás céljából, hogy a századik levantei út jubilálásakor (1939. december 14.) kereken 750 ezer km volt a magyar folyam-tengerjáró hajók *addigi* útteljesítménye, 1936 óta úgyszólván kizárólagos lebonnyolítói a Levante és Magyarország közt — a háború kitöréséig egyre erősödő — forgalomnak, többszáz embernek ad a vállalat kenyeret, a hajók messzeláthatóan hirdetik a magyar kitartás és akarat diadalát, — végül pedig 1940-ben egymillió pengő tiszta hasznot is hoztak az országnak, ami valutáris szempontból óriási eredmény!

A hajók magyar személyzettel, magyar lobogóval, a világ minden részéből származó áruval közlekednek tíz esztendeje. Egy rövidebb és egy hosszabb útvonal szokásos. A rövidebb Budapeستől Sulinán át Istanbulig és vissza kb. 3800 km, a hosszabbik pedig Budapest—Alexandria közt kb. 10.000 km. E sorok írója a Tisza tizedik útján vett részt (1939 június-augusztusában); ekkor Istanbul—Beyrouth—Haifa—Tel Aviv—Port Said—Alexandria—Kréta—Pireusz—Vólosz—Szamosz—Izmir—Istanbul voltak a főbb tengeri állomások, s a megtett út több volt 11 ezer kilométernél. A hajókon vilamos tűzhely, jégszekrény, világítás, ventiláció van, áram hajtja a hatalmas rakodógépeket is és a Tisza-típusú hajókon már kényelmes az elhelyezés, jóllehet természetesen — áruszállító hajóról lévén szó — igen szűkek a kabinok és a folyosók. A gyakrabban szállított áruk: gépek, vasárúk, vascsövek, fürdőfelszerelések, hídszerkezetek, építőanyagok, papír, zománc- és kőedények (házánkból), míg a Levante országaiból, illetve a Levante kikötőinek közvetítésével főleg szárított és héjas gyümölcs (narancs, füge, mazsola, kopra), gyanta, terpentín, ipari olaj, pamut, raffia, görög bor a minden alkalommal elmerülésig megrakott hajók terhe. Kedvező vizállás idején a hajók Pozsonyig, sőt Bécsig is felmennek. Hogy mit jelent az átrakás nélküli szállítás lehetősége, arra csak szemléltetőnek hozzuk fel az 1939 előtt nagy tömegben Szíriába, Egyiptomba és Palesztinába szállított abroncsvas esetét. Ezt az árucikket a DTRT hajók a csepeli kikötőben egyenesen a gyárból rakják be és kirakhatják a legkisebb török vagy szíriai kikötőben is, hiszen a kecses magyar hajók mindenhová beférnek. A rendkívül kényes áru, mely nagyon megsínyli az átrakással járó rozsdásodást, ilyen módon sértetlenül jut rendeltetési helyére és így versenyképessége nagyban emelkedik. Ugyanez a helyzet a törékeny fayence-árúknál is, melyekkel a magyar ipar szinte monopolisztikus helyzetet vívhat ki.

magának Közel-Keleten, de felmerült — a háború kitörésének idejében — az a nagyon életrevaló terv is, hogy Magyarország, esetleg éppen Szeged lássa el a forró levantei kikötőket az ott annyira hiányzó palackos ásványvizekkel. A felsorolást tovább is lehetne folytatni; az előnyök és lehetőségek nagy perspektívája bontakoznék ki. És mi ehhez képest az az átlag egy millió pengő, amibe egy Tisza-típusú hajó kerül; akkora a befektetés, amennyit a vállalat egyetlen normális üzleti évben tiszta haszonként ki tud hozni. A hajók ugyanis a Duna beálltának és zajlásának tartama alatt (átlag 3 hó) földközítengeri parti fuvarozást végeznek, — béke idején...

Az életteljes fejlődést, amely már sorozatos újabb hajórendelésben is megnyilvánult, természetesen megállította a háború. Ennek hatásait a magyar folyam-tengerhajózás erősen 1941 ősze óta érzi. A Fekete-tengeren rendkívül veszélyes a közlekedés, az *Ungvár* a személyzet legnagyobb részével együtt odaveszett és a *Kolozsvár* is komoly sérüléseket szenvedett az úszó aknák robbanása következtében. Géppuskával, ágyúval, karavánban jár a négy kis magyar hajó, fő útvonala mostanában a Fekete-tenger nyugati részében fekvő orosz kikötők és néha-néha Istanbul. De ha a jelen sivár képet nyújt is, a jövő változatlanul nagy lehetőségeket ígér a hajók számára. Minden felelős tényező megegyezik abban, hogy a hajóépítést most sem szabad szüneteltetni, sőt fokozni kell, hiszen a hajótervezteségek következtében kincset ér minden vízi szállítóeszköz. A háború utáni tervekről talán korai egyelőre beszélni. Megemlítjük, hogy 2300, illetve 4000 tonnás Budapest—Délamerika és Budapest—India közt járó hajók építése a részben már meg is valósított cél. Részletes terveket készítettek az illetékesek az Európát átszelő Adria—Száva—Duna—Odera—Keleti-tenger és Adria—Po—Bodentó—Duna—Északi-tenger csatornákról, melyeken természetesen a mi hajóink is közlekedhetnének. Ujvidék igazi fellendülése, Szeged kikötővárossá fejlődése és az egész magyar Délvidék gazdasági sorsa persze a legszorosabb kapcsolatban van a magyar folyam-tengerhajózással is.

Régi, és méltatlanul elfeledett nagy közgazdánk, Berzeviczy Gergely tervei kísértének ismét, de reméljük, hogy ezúttal nem maradnak csupán tervek, hanem megéri a realizálódást is. A tíz évet ünneplő magyar Duna-tengerhajózás eredményei felbátorítanak a továbbiakban való bizakodásra is.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

A szívbajok

A SZÍV, ez a legnemesebb szervünk a mellkas baloldalában fekszik. Normálisan férfi-ökölnyi nagyságú, súlya átlagban 300 gr. Külsejét a szívburok védi, mely alatt fekszik a munkát végző erős, páratlan teljesítményű izomzata, melyet belől a szív ürege felől hámmal bélelt belhártya borít. Az egyes üregeket tökéletesen képzett billentyűk zárják, illetve nyitják a szükségnek megfelelően. Ezenkívül saját fajlagos izomrendszerrel is rendelkezik, amely az összehúzódás ingerét képezi, azt tovább vezeteti és elágazódó finom rostjaival, melyek mindakét pitvarhoz és kamrához vezetnek, a munkát végző izom összehúzódását váltja ki. A belőle eredő nagy verő és gyűjtőereken kívül, rendkívül dús saját verő, hajszál és gyűjtőeres hálózattal rendelkezik, melyeken át a szív táplálása történik. Rendelkezik továbbá működését serkentő és gátló idegekkel, melyek ingerületüket a központi idegrendszerbe közvetítik. A szívet, ezen alkotórészek egészséges együttműködése arra képesíti, hogy percenként átlagban 72 négyütemű összehúzódást váltson ki. Működésének megindulása az életet, megállása a halált jelenti. A szív a vért az erekbe nagy nyomás alatt lökészerűen préseli be. Ezt a nyomást mérjük a felkar ütőerén és nevezzük vérnyomásnak. Optimálisan akkor működik a szív, ha ezen nyomás 110—140 hgmm-s nyomásnak megfelelően ingadozik. Ezen alul, vagy felül a szív munkája jobban vétetik igénybe. A szívdobbanások dolgoznak éjjel és nappal pihenés nélkül, szüntelenül. Ez olyan munkateljesítmény, melynek párja nem akad a gépek világában. Nincs az az ember által alkotott motor, mely évtizedeken át megállás nélkül működne. Próbáljuk csak meg tenyerünket 60—70-szer több percen át kinyitni és becsukni, csakhamar észre fogjuk venni, hogy kezünk ellankad és elfárad. A szív, ez az utolérhetetlen motor évente 40.000.000-szor, 70 év alatt pedig hárommilliárdszor végzi ezt a szivattyúzó mozgást és ez alatt állandó mozgásban tartja azt a kb. 5—6 liternyi vért, melyet az ember magáénak mondhat. Általában percenként a vér egész mennyiségét áthajtja azon a területen, melynek négyzetmilliméternyi területén nem kevesebb mint 2000 hajszálfinom véredény van. Ha a normális ember hajszálér hálózatát egyetlen fonálban egyesítenők, ennek hossza kb. 100.000 km. volna; vele a földgömböt két és félszer körül lehetne fogni.

Ez a vitathatatlanul utolérhetetlen teljesítmény fokozott táplálkozást igényel. Szívünk súlya csak kétszázad része az egész testünk súlyának, mégis összes táplálékunk 1/20-da szívünk táplálását szolgálja. A szívizom különösen érzékeny oxigén hiánnyal szemben. Már kisebb és rövid ideig tartó hiánya a munkát végző szívizomzat jelentős károsodását váltja ki. Ezeknek a tápanyagoknak hiányában, különösen, ha tartósabb ideig éheznek a szervezet, vizenyők léphetnek fel, melyeknek elrémitő képét a mult világháború alatt és utáni időkben az angol blokád alatt láttuk. Az úgynevezett éhségödemában elhaltak a legnagyobb szívenét képezik az emberiség történetének. A táplálék egyoldalúsága, különösen pedig a B. 1. vitamin hiánya a keleten jól ismert beri-beri kórképet okozza, amelynek egyik jellegzetes tünete a vizenyő, a szív hatalmas mérvű kitágulása és a nyálkahártyáknak kékes elszíneződése. Hazánkban igen ritka. Egy esetet azonban magam is észleltem. Egy idősebb, helytelenül táplálkozó sárrétvidéki férfit az összeroppant keringési rendszer drámai tünetei között vettük fel osztályomra. Hiába próbáltuk meg a szívterápia legmodernebb eszközeit, fáradásunk eredménytelen maradt. Tovább mélyedve a probléma elemzésében, arra a megállapításra jutottam, hogy esetében álcázott beri-berivel, azaz B. 1. vitamin hiányával állok szembe. És az elméleti elgondolást igazolta a gyakorlat. Egyik délután magas összetételű B. 1. vitamin-injekciót adattam betegemnek. Másnap reggel első utam hozzá vezetett. Mikor megpillantott, az eddig fáradt, levegőt alig kapó súlyos beteg kiugrott ágyából, elém állott és azt mondotta, „csoda történt uram, újjá születtem, elmúlt minden bajom, nincs víz a lábamban“. Pedig nem csoda történt, hanem a tudomány elvégezte a maga szerény munkáját. Ahogy az ember teremtette motornak nem közömbös munkája szempontjából a táplálékul adott olaj és benzin minősége, épenúgy fokozottabb mértékben fontos az emberi test motorjának, a szívnek megfelelő tápanyaggal való ellátása. Ebből a szempontból a vegyes táplálkozás bír nagy jelentőséggel. A hús, zöldségek, tészta, tej, vaj és nyers gyümölcsök, nemcsak a szív és az egész szervezet normális biológiai működését biztosítják, hanem a szervezet elhárító és védekező erejét is fokozzák.

Ezek után lássuk, mik azok az okok, amelyek az egész keringési rendszer harmóniáját megbontják és annak megbetegedését váltják ki. Első helyen a reuma áll. Helytelen dolog a reuma szóval csak a heveny sokizületi csúzt illetni, mert lehet valakinek reumás szív-megbetegedése anélkül, hogy az ízületek megbetegednének. Ez a betegség különösen az északi államokban pusztít, de nálunk is előfordul átlagban 35—40 százalékban, mint a szív megbetegedés oka. A második helyet kétségtelenül a minden idők egyik legszörnyűbb és legalattomosabb megbetegedése, a lues foglalja el a maga 15—20 százalékával. Míg a reumás szívbántalom túlnyomóan a kéthegyű billentyűt, a szívizomzatot és a szívburkot támadja meg, addig a lues főleg az ereket és pedig úgy az aortát, mint a kis ereket betegíti meg, de szívesen lopózik be a szív kis ereibe is és vált ki ott végzetes, súlyos elváltozásokat. A hirte-

len bekövetkező halál okát gyakran a szív lueses bántalmában találjuk meg. Harmadik helyen a gócfertőzések kiterjedt csoportja áll. Ilyen fertőző góc felléphet a szervezet bármely részén: Leggyakrabban a szájüregben, mandulákban, fogakban, az összes melléküregekben, a fülben, a nemi szervekben, az epehólyagban, belekben stb.-ben találjuk meg forrását. Innen szinte észrevétlenül, titokzatos úton lappangva betegítik meg a szívet.

Mikor gócos fertőzés gyanuja áll fenn, kutatnunk kell utána és amikor megleltük, kérelhetetlenül ki kell rekesztenünk a szervezetből. Hányszor láttunk csodálatosan megkapó gyógyulásokat ezeknek a tűzfészkeknek kiirtása után. A különböző fertőző megbetegedések sem hagyják közömbösen a szívet. A betegség helyén termelődött mérgek a véráram közvetítésével eljut mindenhová, első sorban a szívhez. Hányszor láttunk súlyos szívizom bántalmakat fellépni diftéria, vörheny, tifusz, sepsis, sőt egyszerű influenza után.

Ezen külső kórok mellett a környezet, az életmód, a foglalkozás, a végzett munka üteme, a felfokozott igények, a nagyobb teljesítmények megkövetelése, az élet harcai, a minden napi kenyérért való küzdelem, harc az egyéni és társadalmi érvényesülésért, a túlzásba vitt szórakozások, a túl-hajtott nemi élet, az alkohol, a nikotin, a kábító, illetve izgató szerekkel való élés, a túlzott sport, a hormonális tevékenység csökkenése mind azon tényezők, melyek idő előtt megindítják azt az alattomos károsító mechanizmust, mely a keringési rendszer megbetegedéséhez vezet. Ezek az ingerek, különösen ha gyakran érik a szervezetet, első sorban az idegrendszer egyensúlyi állapotában hoznak létre eltolódásokat. Nemcsak az egyéniség, a karakter esik át bizonyos változásokon, hanem a magasabb szellemi élet centrumai is áthangelődnak. Gondoljunk csak az izákosok türelmetlenségére, durvaságára és jellemük megváltozására. Minden sejtünk és szervünk működése az idegrendszer uralma alatt áll. Ez szolgáltatja zavartalan életműködésükhöz azokat az impulzusokat, amelyek harmóniába hozzák az egész szervezetet. Ennek a finom rendszernek károsodása minden életfolyamatunkra, így a szív működésére is károsan kihat. Figyeljük csak meg a hirtelen megijedt és erősen felindult ember sápadt, vagy a felizgatott nyugtalan ember piros arcát. Ezen ártalmaknál legtöbbször a szívet serkentő idegek túlsúlya folytán szaporábban ver a szív, az erek összébb szűkülnek, minek folytán nő a vérnyomás és a szív nagyobb munkateljesítményre kényszerül. Az érrendszer belső hámmal borított területén tartósabb behatás folytán apró sérülések, hiányok lépnek fel. E helyeken megindul a méz lerakódása és már korán bekövetkezik az erek falának elmeszesedése, ami az általuk ellátott terület károsodását vonja maga után. Ha ezek az ingerek gyakran és tartósan hatnak, már maradandó és vissza nem fejleszthető anatómiai elváltozások alakulnak ki. A szív bajok oka kb. 20%-ban érlemeszesedés.

Ismeretes az öröklött hajlam szerepe az egyes betegségekre. Már születés pillanatában az ősöktől nyert testi és lelki örökség előre megszabja az egyén távolabbi sorsát és összekapcsolja őt

azoknak bajaival és szenvedéseivel. Ennek az öröklött, vagy szerzett hajlamlának korai felismerése igen nagy fontosságú, mert a kellő szív-védelmet ezen egyéneknél csak így van módunkban megadni, s rávezetni őket azokra a higiénikus rendszabályokra, melyekkel szívük épségét megvédehetik. De nemcsak az öröklött hajlam játszik nagy szerepet, hanem az alkat típusa, amellyel születünk. A dolgok mélyére merülő orvos szeme sohasem hagyja figyelmen kívül a vizsgált egyén alkatát. Általában megkülönböztetünk 1. nyulánk, vézna ú. n. asthénias alkatot, ez a tüdő, gyomor, bél, mozgásszervek bántalmaira, 2. a köpcös, vérmes, u. n. piknikust, ez a szív érrendszeri bajokra, 3. az atlétást, amely inkább idegrendszeri zavarokra hajlamosít. A lelki hangulatok is ennek megfelelően eltérők.

Az öröklött tulajdonságokon kívül a kondicionális tényezők is figyelembe veendőek a szívbajok szempontjából. Az ember pillanatnyi testi és lelki kondíciója, túl táplált vagy rosszul táplált volta szabja meg bizonyos körülmények között azt, hogy szervezetünk rendelkezik-e elegendő elhárító erővel, mellyel magától távol tarthatja a károsító tényezőket. Különösen az elhízás az, amely a különböző szívbántalmak kialakulására hajlamosít.

Ezek a körülmények arra készítetik a gyógyító orvost, hogy a bölcsőtől az élet utolsó fellobbanásáig figyelemmel kíséresse a szívet és védje azoktól a bajoktól, amelyek fenyegetik. A tudományos módszereken felépülő szívvédelem, a szervezet időszakos revíziója az esetek jelentős számában megakadályozza, vagy legalább is útját állja a szív és az erek idő előtti elhasználódásának. A szívvédelemről beszélni ma nagyon is időszerű. Már az első világháború óta uralkodó nemzetközi feszültségek, az egyén munkabírásának erőteljesebb igénybe vétele, a civilizációval járó nagyobb izgalmak, a raffináltabb szórakozási formák stb. a szívbajok és szívhalálózások számát jelentősen emelték. Százalékos emelkedésük az utóbbi évtizedben szinte félelmetes. A hazai és külföldi halálózási statisztikában első helyet foglalja el, és maga mögött hagyja a tuberkulozist és a rákot. Joggal tarthatjuk tehát az emberi egészség első számú ellenségének. A szívbajok feltűnő megszorodásának az említett okokon kívül relativ oka is van. A folyton fejlődő orvostudománynak sikerült az átlagos emberi korhatárt a régebbi 38 évről átlagban 60 évre felemelni. E feltűnő jelenség egyik főoka a nagymérvű gyermekhalandóság lényeges csökkenése világszerte, a másik pedig, hogy az orvostudomány számos olyan beteget ment már meg az életnek a felnőtt korban, akik azelőtt elpusztultak és sok olyan betegséget szelidített meg, illetve irtott ki, amely nagy emberáldozatokat követelt meg azelőtt. De hozzájárul még ehhez az is, hogy fejlettebb szívgyógyító művészetünkkel sokkal több szívbajos ember életét tudjuk jelentősen meghosszabbítani. Ezek ismerete után már nem látjuk olyan szörnyűnek és vigasztalannak a szívhalálózás nagy százalékát.

Ha a szívbajok elhárításáról beszélünk, különbséget kell tennünk 1. egészséges-, 2. hibás, illetve beteg szívnek védelméről.

Az egészséges szív védelmére már csak az elkövetkezendő

nemzedék miatt is nagy súlyt kell fektetnünk. Az élő nemzedék nemcsak egyéni és családi érdekből, de szociális, nemzetgazdasági és nemzetvédelmi szempontból köteles az új nemzedék szívét védeni. De hogyan? A serdülő korban levőket, valamint a házasulandó férfiakat és nőket, a fiatal házasokat egészséges testi és lelki életre kell ránevelni. Minden túlzástól óvni kell őket és figyelmeztetni azokra az okokra, melyek szív megbetegedésre hajlamosságnak. Különösen fontosak ezek a mai korban, mert igen sok nagytekintélyű szívgyógyász megállapítása szerint szívünk még aránytalanul gyenge azon nehéz testi és lelki feladatok elvégzésére, melyeket tőle a modern kor lüktető élete megkövetel. A szívbajra hajlamosító tényezők közül megemlítettem az öröklődés jelentőségét. Szívbajos családokból származó gyermekek ne házasodjanak össze. Különösen a nikotin jelentőségét kell kiemelni még. Az amerikai egyetemeken végzett dohányérzékenységi vizsgálatok a hallgatók 70%-át találta a dohányossal szemben túlérzékenynek. Mánapság a túlfeszített élet, a hivatalos kiszállások, eljárások, adóügyek, a túlzott munkakövetelmény, a hosszú ideig elhúzódó perek és peres eljárások izgalmainak jelentőségét kell kiemelni. Nem nehéz elképzelni, hogy az agyon-zaklatott, gondoktól terhelt ember szívét ezek az izgalmak előbb vagy utóbb tönkre teszik. A szívvédelem szempontjából első rendű fontosságú a családon belüli harmónia. A családi tűzhely biztos menedék legyen, hogy a külvilági harcban megkínzott, meggyötört, elfáradt ember megkapja a megnyugvást, a felfrissülést és az erőt az élet további küzdelméhez. Kiméljük tehát magunk és serdülő gyermekeink idegrendszerét és szívét.

Ma a sportok idejét éljük. A sport egészséget és jellemet nevelő hatását nem kell hangsúlyoznunk. De ezt sem szabad túlzásba vinni. Az állandóan felfokozott sport-teljesítmények után a szívizomzat hatalmasan megszapordhat tömegében, ezt azonban nem követi az őket tápláló koszorúérhálózat újjá képződése, hanem a meglevőnek legfeljebb bizonyos mérvű megnyúlása. Ha a vérellátás így nem elegendő, apró elfajulások és elhalások lépnek fel a szívizmon és megbetegítik azt. Minden sportolónál elengedhetetlen követelmény az időszakos sportorvosi vizsgálat. Vonatkozik ez különösen a gyengébb szívű szülők gyermekeire és az öröklött gyengébb idegrendszerűekre. A debreceni és pesti egyetemeken már kb. 8—10 év óta végezték az ifjúság vizsgálatait ebből és egyéb szempontokból. Igen értékes és rendkívül hasznos megfigyeléseket tettünk. Ép ezen tapasztalatok alapján igen célszerűnek és üdvösnek találnám, ha az egyes törvényhatóságok székhelyén szívvédelmet szolgáló szívvizsgáló állomást létesítenének.*

A hibás, illetve beteg szív védelméről még sokkal fokozottabb

* A szegedi egyetemen indult meg az országban először a sportolók orvosi ellenőrzése, ezzel kapcsolatban az eredmények tudományos feldolgozása is megtörtént. — Az egyetemi és főiskolai hallgatók orvosi vizsgálata 1928 óta ugyancsak a szegedi egyetemen rendszeresen folyik. Szerk.

éberséggel kell gondoskodnunk. Különbséget kell tenni hibás és beteg szív között. A szívhibánál még lényegesebb subjektív és objektív tüneteket nem látunk. Csak fokozott munkateljesítmény, vagy precíz orvosi vizsgálatunk, röntgen, elektrokardiogramm stb. árulják el.

Szívbajnál megtaláljuk a szív megbetegedésére utaló subjektív és objektív jeleket. Néha a két baj között nehéz a határt megvonni. A szívbajos embernek tudatában kell lenni, hogy minden irányú tevékenységében szívével szemben kiméletet kell gyakorolnia. A szívvédelem helyes elveinek betartásával minden szívbajos ember hosszú életet is élélhet, ha nem feledkezik meg üzemzavaráról. A szívbajos ember védelmi intézkedéseit mindig a szakképzett orvosnak kell megadni. Csak az ő tanácsai lehetnek iránytadók. Nagy általánosságban a szívbajos ember kerüljön minden testi és lelki izgalmat. Hagyja el teljesen a dohányzást, ne járjon üdülni magaslati helyeken, ne szálljon repülőgépre és pályáját úgy válassza meg, hogy az szívére a legkisebb terhet jelentse. Legyen mértékletes a táplálkozásban, a nemi életben: keveset sétálhat, de séta közben ne beszéljen. Szórakozó helyekre, mozikba, színházba, ha orvosa megengedi, elmehet. Ne napozzon sokat, ne vegyen forró vagy meleg fürdőket. Teát, kávét, alkoholt kismértékben fogyaszthat, ha az orvos megengedi.

Ki kell térnem itt arra az indokolatlan pesszimizmusra is, amely a szívbajokat illetően a közönség között uralkodik. Az emberek többnyire csak a súlyos és kedvezőtlen kimenetelű esetekről értesülnek és nem nyernek tudomást a szívbajosok ama óriási seregéről, amely szívbajával évtizedeken keresztül viszonylag jól él, ellátja munkakörét és sokszor alig nyer tudomást bajáról. A szív nem egykönnyen mondja fel a szolgálatot és legtöbbször utoljára adja fel a harcot az életért való küzdelemben.

DZSINICH ANTAL

Táj és irodalom

B ARMENNYIRE is közösségi lény az ember, mégis mint *individuum* tagja a kollektivumnak s egyéniségének színével járul a közösség arcának kialakulásához. A közösség, az együttes színe ennek folytán annál élénkebb, minél határozottabbak benne az egyéni vonások. Természetes, hogy kölcsönhatásképpen a közösség halványítani igyekszik az egyéni színeket, mégis az értékelésében aszerint ítél, hogy az egyén milyen új árnyalattal gazdagítja a meglévő képet.

Érvényes ez a megállapítás minden vonatkozásban, mind a nagyobb, mind a kisebb közösségekre. Az irodalom terén nézve e kérdést, az európai közönség például nem arra kíváncsi, hogy az egyes nemzetek mit termelnek, mint Európa lakói, hanem éppen ellenkezően, azokat a nemzeti sajátosságokat keresi, amelyekkel azok az egyetemes kép kialakulásához hozzájárulnak. Itt mindjárt megállapíthatjuk azt is, hogy klasszikus értékűvé csak azok az alkotások emelkedhetnek, amelyek ennek a sajátosan egyéni szellemnek ugyancsak sajátosan egyéni módon való megnyilatkozásai.

Az olyan alkotások, amelyek nem viselik magukon sajátos bélyegüket s így a világ bármelyik népe, nemzete egyaránt szülhette volna őket, egy bizonyos időpontban érhetnek el sikereket, de mint talaj- és gyökérnélküli termékek, előbb-utóbb elértéktelenednek. Ilyen például a századunk első évtizedein létrejött szinpadai termékek nagy része, amelyek Párizs, Bécs, Budapest vagy Amerika színházaiban egyaránt „átütő sikereket” értek el s ma már a jól megérdemelt feledés homályába süllyedtek, nemhogy klasszikussá lettek volna.

Ellentétben állónak látszik e tétel azzal az általánosan ismert és elfogadott megállapítással, hogy vannak általános emberi kérdések, amelyek egyaránt foglalkoztatják a Föld minden nemzetét. Erre az igazságra azzal felelhetünk, hogy ezek az „általános” emberi kérdések is csak akkor lesznek örökéletű művekben megörökíthetők, ha azoknak elemeiben vagy összességében megvannak az egyéni sajátosságok.

Az elmondottakból önként következik, hogy valódi értéket csak az önmagát kifejező művész nyújthat, mert különben legértékesebb

elemétől fosztja meg alkotását — egyéniségétől, ami nélkül az alkotás csaknem semmit sem ér. Igazi értéket tehát csak abból a mélyből lehet felhozni, ahonnan az alkotó is származott. Itt van azután nagy szerepük azoknak a tényezőknél, amelyek az egyént, az alkotót és így munkáját is alakítják hatásaikkal. Ezeknek az erőknél kutatása bizonyos időkben minden népnél bekövetkezik.

A helyzet ugyanis az, hogy a fejlődés folyamán minden nemzet életében eljön egy-egy olyan korszak, amikor megáll az egyéni szellemi emelkedés és érzik a kátyuba jutott vergődés. Ezt elsősorban a mélyebb lelki életet élő alkotók érzik meg (akár szellemi, akár gyakorlati területen folyik tevékenységük), és széjjeltekintve a megoldást keresik.

Egyesek a kivetítő utat rendszerint más népeknél vélik megtalálni s feléjük fordulva azokat az eszközöket igyekeznek ellesni, amelyek eddig saját hazájukban nem voltak meg. Ennek rendszerint nagyon termékenyítő hatása van, de bizonyos idő múlva érezhetővé válik, hogy a megoldás nem tökéletes, mert csak ideig-óráig segített a bajon, valami lényegbeli azonban hiányzott belőle. Éppen az, amit kerestek. Azután döbbennek csak rá, hogy míg kifele tekintettek, elvesztették saját maguk egyéniségét s ez az, ami hiányzik. Ennek következményeképpen indul meg a befelé való szemlélődés.

E befelé nézéssel rendszerint a másik végletbe esnek s gyakran nem a nemzet egyetemességére érvényes, általános jelleget keresik, hanem ezen belül az elkülönülő egységeket, a tájak egyéni színeit, fedezik fel. Így alakul ki a regionalizmus.

A táj felfedezésével együtt jár az ott élő lakosság felfedezése is s így terelődik a figyelem a népi rétegek felé. Nemegyszer szembevetődik a rétegek szociális helyzete s, az eleintén szellemi mozgalom politikai színezetet kap. Ennek fejleményei a gyakorlati élet terére vezetnek, okmányai célzatossággal telnek meg.

Társadalmi téren ez bizonyos bomlási folyamattal jár együtt: a falu és a város egymáshoz való viszonyának amúgy is gyenge szálait szakítja szét. A kialakuló küzdelemben időnként hol az egyik, hol a másik fél kerekedik felül s e harc visszhangja az irodalomban is erősen megérzik. A kiegyenlítődés időnként bizonyos mértékben megtörténik ugyan, a falu magáénak fogadja a haladás egy-néhány eszközét s a város is merít a „nép” lelkiségéből. Itt tehát egy állandóan föl-alá szálló folyamatról van szó. Nem kétséges, hogy ma ennek a politikummal festett regionalizmusnak alulról-felfele ható korát éljük. Most is elérkezett az idő, amikor átérezzük a táj szerepének fontosságát, mert a mind szélesebb körre szétterjedő, nemzetköziség felé emelkedő városi életforma szükségképpen szembe került a faluval s mivel attól minden gyökerében elszakadt, a közösség egyeteme is megsínyli a helyzet egészségtelen voltát.

A TÁJ HATÁSÁNAK JELENTŐSÉGE már hosszú idők óta vita tárgya. Legfőbb kérdés, hogy egyáltalán beszélhetünk-e döntő szerepéről. Azt gondoljuk, hogy e kialakító hatást minden további nélkül elvetni éppolyan téves lenne, mint kizárólagos uralmát el-

fogadni. A faj, környezet és időpont, amelyeket Taine az embert determináló erőknél tart, lényegesen befolyásolják az egyént, s még inkább együttes szövevényük, tehát az ezekből végeredményben kialakuló szellem.

Amikor tehát pusztán a tájat nézzük, mindössze részletmunkát végeztünk, mert számos más komponenst figyelmen kívül hagytunk, amelyek az irodalom szellemét alakítják hatásaikkal. A tulajdonképeni feladatot csak akkor végeztük el, ha felfedve a tájak egyéni lelkét, elvégezzük a szintézis munkáját is, mert a közösség arcát az egyéni tájak organikusan egybekapcsolódó szövedéke mutatja.

A táj hatásának igazolására mutat az a körülmény, hogy mindazok, akik alapvetően foglalkoztak e kérdéssel, rendszerint nem az országok szívében létesült nagy központok közvetlen környezetéből valók, hanem annak egyes régióiról. Friedrich Lienhardt, aki 1901-i kiáltványában azt mondja a német íróknak, hogy csak a vidék talajából sarjadó mű lehet értékes s ennek a vidékiességnek csakis tájnyelven lehet megszólalni — elzászi. A tájszemléleti kutatásnak tulajdonképeni megalapítói, tudományos rendszerbefoglalói, a meszter és méltó tanítványa, August Sauer és Josef Nadler — szudétanémetek. A szépirodalomból véve példát, a francia Frédéric Mistral — provencei. A mai idők egyik legkiemelkedőbb tudósa és írója, a legizgatóbb európai arcok egyike, az olasz Giovanni Papini — toscanai. A közelmúltban feltűnt olasz-származású parasztregegyíró Jean Giono — provencei. Az ugyancsak nemrégiben ismertté lett C. F. Ramuz, Svájc Vaud-kantonjában született és él. Ezek mind bizonyítékok lehetnek arra, hogy a felfrissítő szellemet a vidék hozza.

A tulajdonképeni kérdés számunkra az, hogy miként alkalmazhatók a külföldi példák a mi viszonyainkra. Nálunk Farkas Gyula foglalkozott e tétel irodalmi alkalmazásának lehetőségeivel s lényegesen állapítja meg, hogy Sauer és Nadler táji- és faji-szemlélete gyökeresen német „s mint módszer semmiféle más nemzet irodalmára nem alkalmazható.“ Magyar Romantika c. könyvében e szemléletet hozza közel hazai viszonyainkhoz s a táj, faj és felekezet alapjain tárgyalja a kérdéseket. E közben arra az eredményre jut, hogy a magyar irodalomban két, egymástól elkülönülő lelkiség uralkodik, a dunántúli katolikus és a tiszántúli református típus.

E megkülönböztetés ma még kiegészítésre szorul: pusztán külsőségek ugyanis, mint a születési- vagy lakóhely, aránylag keveset jelentenek, ha a táji adottságokból sugárzó szellemet nem kísértjük meg közelebről meghatározni.

A dunántúliság és tiszántúliság elve megtalálható Szekfű Gyula Három Nemzedékében is. Tekintetbe kell azonban vennünk, hogy a mi természeti tájaink sokkal kisebb egységek, mint a szemléletet kialakító külföldi államoké s nálunk még a nagy hazában sem volt akkora szélességi és hosszúsági fok-különbség táj és táj között, mint nyugati földön. Nálunk inkább nép-szigetéről lehet beszélni, ahol nem annyira a táj hatott hosszú időken át az emberre, hanem legtöbbször külső beavatkozások útján (telepítés, üldözés) kerültek bizonyos vidékenként különböző környezetbe a lakosok. A kölcsönhatás természetesen itt is meglátszik a tájon és népen egyaránt, ez

azonban nem hozott létre olyan élesen eltérő típusváltozatokat, hogysem külföldi értelemben táji jellegek, sokféleségéről beszélhetnénk. Ez a különbség nincs akkora, mint például Németországban, ahol megtörténhet, hogy két ellentétes pólus lakója meg sem érti egymást. Nálunk inkább talán csak *népcsoport-szigetekről* lehet beszélni, ahol a szokás, öltözet és nyelv a legfeltűnőbb különbségek hordozói s nincsenek olyan szoros összefüggésben a tájjal és fajjal, mint a külföldi példákban általában.

De a mi körülményeink más okból sem kedveztek a táji különbségek elmélyítésének, mert mind a közvélemény, mind a hivatalos hatalom egyaránt sokáig megvetéssel nézett mindent, ami vidéki volt. A centralizáció túltengése háttérbe szorított minden vidékről jött törekvést s azt elmaradottnak, legjobb esetben is csak másodrendűnek ítélte. Találónan ír erről Szekfű Gyula említett munkájában éppen az irodalommal kapcsolatban: „(Tisza Kálmán) centralizáló politikájával, minden lehetőség megszűnt, hogy vidéken művelt magyar írók élhessenek. Az újmagyarság a szülőföldjéhez ragaszkodót azzal büntetvé, hogy provinciális színvonalra szorítá, korlátolt művészetű és érvényű íróvá degradálta, kit más vidékek és az egész nemzet számba sem vesznek.“

Így azután nem csodálkozhatunk azon, ha tehetséges íróink csak feltételes megállóhelynek tekintették a vidéki állomásokat, Budapestre, a végállomásra utaztukban. Csaknem kivétel nélkül minden vidéki íróval ez történt; tájteltette mondanivalójával s hozzá ugyancsak onnan merített kifejezési kulccsal zsebében otthagya a vidéket s Pestre költözött, mint ahol egyedül lehet teljes értékű sikereket elérni.

Így hazánkban sohasem lehetett olyan értelemben tájirodalomról beszélni, mint a külföldön, mert a táji vállalkozás nálunk a legritkább esetben alkotott organikus egységet, hanem félszeggel Budapest felé tekintgetett és annak ítéletén állt vagy bukott.

A TÁJ HATÁSÁNAK KIMUTATÁSA elsősorban a földrajz feladata. A legújabb törekvések e tudományban éppen ezen az alapon nyugszanak. Nálunk e kérdéssel földrajzi szempontból Kogutovics Károly nyomán a magyarországi „tájakra“ vonatkozóan Gróf Imre és Niklai Péter „Magyarország tájegységei“ című tanulmánya foglalkozott. Elveik Kogutovicséival azonosak, a részletekben azonban nagyobb eltérést mutatnak tőle. Az ő morfológiai alapon vett tájegységeik a következők: 1. Alföld; 2. Dunántúl; 3. Északnyugati Felvidék; 4. Északkeleti Felvidék; 5. Erdélyi Felföld; 6. Erdélyi Medence; 7. Keleti Szigethegység.

E felosztás nem sokban különbözik az általánosan ismert nagy egységektől. Közelebb esik vizsgálódásunkhoz az egyes nagyobb egységeken belül felvett kisebb részek ismertetése és az a néhány-szavas földrajzi szempontú jellemzés, amit ezeken belül kapunk. Így az Alföld jellemzője a „nagyhatáru tanyás település“. Kisebbségi vidékei: a Hajdúság, Hortobágy, Nyírség, Körös-vidék, Jászság, Kunság, Mátra-, Bükk-vidék, stb. A Dunántúlt viszont a sűrűn lakott,

apró falvakkal teleszórt városias külsejű települések jellemzik. Tájai: a Bakony-vidék, Balatoni Felvidék, Sárköz stb.

Már e két bemutatás is érzékelteti, amit mondani akarunk, azt t. i., hogy itt a földrajzi különbségek annyira elenyészők, hogy azoknak végzetesen elkülönítő hatásáról beszélni nem lehet. Még nyilvánvalóbbá válik a földrajzi viszonyoktól való függés csekély-sége, ha a fenti „tájakat“ a néprajzi határokkal vetjük össze. A fent-
említett három kis részen kívül a Dunántúlnak hány vidékén él már-már szinte más-más etnikumú lakosság, mint például az őrsé-
giek, hetésiek, göcsejiek, somogyiak s a szépirodalomba is bevonult ormányságiak.

Igazoltnak látjuk tehát azt a fentebbi megállapításunkat, hogy nálunk népcsoportokról lehet beszélni, nem pedig földrajzi értelmű tájakról. Nálunk a történelemnek legalább annyi szerepe volt az egyéni sajátosságok kialakításában, mint a földrajzi adottságoknak.

VISSZATÉRVE most már az irodalom kérdésére, más szem-
mel kell ezek után néznünk a „táji“ termékeket. Az irodalomban szereplő vidékek nem esnek egybe sem a földrajzi, sem a néprajzi határokkal. Legjobb példa erre Szeged és közvetlen környékének irodalma, amely terület sem a földrajzi, sem a néprajzi térképen önálló foltként nem szerepel és mégis mintha itt érvényesült volna leginkább a regionalizmus szelleme.

A legnagyobb egységnek a Dunántúlt kell tekintenünk. Ez azon-
ban maga is több apróbb részre tagozódik. Irodalmá régi időkre nyúlik vissza, de egységes kifejezőjét, aki az egésznek hangot adna, nehéz találnunk. „A szelíd dombok, józan enyhe vidék“ lelkiségét s a szüretelő kék tájat talán Babits Mihály fejezte ki leghívebben. Ez a kifejezés azonban nem a táji jellegzetességeknek unos-untalan való hangoztatását, ismétlését és variálását nyújtja, hanem ennél mélyebbre hatol: valóban lelkiség kifejezése.

E terület fia újabb és újabb erőfeszítéseket tesznek, hogy saját, a többiekétől különböző lelkiségüket kimutathassák. Így Csorba Ti-
bor „A kék Dunántúl irodalomtörténete“ című tanulmányában ki-
sérletet tesz a jelen irodalmi képének megrajzolására, ennek azon-
ban nem sok köze van a dunántúli-táj típusához. Külön kis cso-
port foglalkozik a Balaton irodalmi megörökítésével, Váth (Horváth)
János buzgóssága folytán. Meg kell említenünk az Ormányságot is,
melynek nevét inkább a nép szomorú sorsa tette ismertté, főleg Ko-
dolányi János írásai révén.

Jóval szegényebb az irodalmi vetülete északi vidékeinknek. Itt
jóformán csak az egy palóc-föld kapott méltó megörökítést Mik-
száth Kálmán felejthetetlen íásaiban. Mikszáth e terület földjét,
népét és babonás levegőjét kitörölhetetlen vonásokkal véste a szí-
vek mélyére.

Sokkal gazdagabb, hiszen nagyobb területet fog át, az Alföld
irodalma. Komáromi János a Felső-Tiszavidéket szóltaltatja meg az
ellágyulás hangján, míg a Nyírséget Krudy Gyula néhány írása
örökítette meg, a Hajdúság pedig Móricz Pálban és Szabó Pálban ta-
lálta meg méltó kifejezőjét.

Ha most végigtekintünk a neveken, igazolva látjuk előbbi megállapításunkat, hogy a vidéki élet nem ígéret a magyar író számára. Az említettek — egyetlen kivétellel — valamennyien a fővárosban éltek vagy élnek. Kivételnek csak a még nem említett két vidéket, Erdélyt, jobbanmondva a Székelyföldet és Szeged-környékét vehetjük. Ez talán azt is jelenti, hogy itt van valami fontosabb szerepe a „vidéknek“. Erdély két népi oszlopa, Tamási Áron és Nyirő József ma még ellenállnak a főváros csábító hívásának. A két szegedi őrszem, Tömörkény István és Móra Ferenc is mindvégig a vártán maradt.

Tömörkény és Móra, mint jelentős szegedi író, a néphez fordult s abból bányászott a nemzet számára is megbecsülhetetlen kincseket. Híven örökíti meg a nép hétköz- és ünnepnapjait a felsővárosi „vizenjárókat“, a kubikos „kétkezi munkásokat“, a tanyákon élő „célszerű szögény emböröket“. Tömörkény írásainak egyben etnográfiai jelentőségük is van, oly hű képet ad alakjainak életéről. De nemcsak mondanivalója táplálkozik szegedi talajból, hanem a vidék szelleme kifejezőjének különleges stílusa is. A táj egyéniségének megfelelő, gátnélküli, parttalan, minden irányban szétterjedő, szélesen lassú mozgású epika ez.

A szív melegségével s megbocsájtó derűjével telítettek Móra írásai. Az ő alakjai az ős misztikumba kapcsolódnak, mint a Georgikon kötetének Habija, aki még tudja a „szavait“ néhány „idézések“. Az *Ének a búzamezőkön* pedig a mai napig is az egyetlen kísérlete a regényes modern magyar paraszt-eposznak, ahol a szegedi paraszton túl, az örök magyar parasztnak is megtaláljuk vonásait.

Végül említjük, de nem becsüljük le jelentőségében a Délvidéket. E terület különállóságának is inkább történelmi, mintsem földrajzi okai vannak. A Vajdaság, amely magában foglalja a Bácskát, Bánátot, Baranyát, sőt a Szerémséget is, mint a neve is mutatja, történelmi alakulás, s ez a legutóbbi szomorú évtizedekben különösen kitetszett. E vidék is megtalálta a maga egyéniségének kifejezőjét. A táj álmatag világát, fullasztó mozdulatlanságát, Kosztolányi Dezső trópusi jelzőjű versei jelenítik meg. A bácskai parasztot Cziráky Imre formálta remekbe, míg a délvidéki kisvárosok sajátos lelkének Herceg János a bűvara, de mind erőteljesebben sugározzák e vidék egyéni lelkét Dudás Kálmán versei is. A naponként erősödő délvidéki irodalom, a sok apró kísérlet után, méltán várja irodalomtörténeti jelentőségének komoly értékelését.

GERGELY GERGELY

Ítélet

Cankar Iván (1876—1918) a szlovének legnagyobb és legismertebb írója. Világirodalmi viszonylatban is figyelemreméltó. Művei a világnak szinte összes modern nyelveire le vannak fordítva. Versek, drámák, novellák és regényeket írt. Világhírét regényeinek köszönheti. Emberséges, szociális életszemlélet, rendkívül gondos és finom lélekelemzés, szatirikus és kritikus alaphang, az eszmény és emberlét csodálatos élessége és valami olthatatlan igazság- és szépségóvárgás jellemzik. Nyelve a leg gazdagabb, leghajlékonyabb, legmesteribb szlovén nyelv. „Sodba“ (Ítélet) c. verse „Erotika“ c. 1899-ben megjelent verseskötetéből való. Az igazságos Mátyás király alakjával — aki kralj Matjaž néven a szlovének legnagyobb nemzeti hőségé lett — több regényében és novellájában is foglalkozik. (Potepuh Marko in kralj Matjaž).

Mért sugaras a hegytető?
Tán ép a nap buvik elő?
Nem kél a nap... Mátyás király
tündöklő koronával áll
aranytrónján a Planinán...

Soká aludt a hegy alatt...
Ma felrázta a holt hadat.
És királyi üzenetét
ezen gyors hirnök viszi szét
kicsiknek és nagyoknak.

S a fél világnak lába kél:
özönlik Észak és a Dél:
jobbágyok, urak, daliák...
Mióta világ a világ,
nem volt még ilyen hadivásár!

S a király szavát érteni:
„Hetedhét ország népei!
Ma meglakol a földi gaz,
s jutalmát vészi az igaz.
Mondjátok, mit kívántok!“

S a tömeg tülekszik, tolong.
 Segíti könyök, kard, dorong.
 S már vér folyik a trón körül,
 és kést és nyelvet köszörül
 a káröröm és a kajánság.

Elsőnek egy agg lép elé.
 Szakálla mint a szenteké.
 De arca fagyos, mint a jég.
 A szeme, mint a szürke ég.
 S szól: „Felséges királyom!”

„Paradicsomi békesség
 virulna népeid között,
 ha a nincstelen söpredék
 nem viczorogna üldözött
 vadként, s Istent ismerne.“

„Bóditják csóvás cselszövők,
 Igérve fűt-fát, pénzt, jövőt:
 — Ki tegnap szolga, holnap úr!
 — S az úr? ... Majd szolgálni tanull! ...
 Királyunk! Ments meg e gazoktól!”

S a tömeg szája visszazúg:
 „Minden szava aljas, hazug!”
 „Igaz, igaz!” — üvölti más.
 S egetverő ordítózás
 viharzik a szent hegy tövén.

Ekkor egy ifjú állt elő.
 Palástja vértől csepegő.
 A szeme, mint a kriptabolt.
 Az arca sápadt, mintha holt.
 S szólt: „Felséges királyom!

Csak akkor lesz boldog a föld,
 ha a szabadság testet ölt.
 Ha eltűnnek a zsarnokok.
 Ha eltűnnek a gazdagok.
 S eltűnik a szegénység!

Évezrek óta erre vágy
 ez a szerencsétlen világ.
 De mindig akadnak, akik
 a szárnyainkat lenyesik ...
 Király! Ments meg a zsarnokoktól!”

S még ádázabbul zúg a had.
 És vér folyik a hegy alatt ...
 Ekkor a hatalmas király
 aranytrónusáról feláll,
 s szól messzehalló hangon:

„Urak, jobbagyak, nemzetek!
Már nem kell soká túrnötök:
rövidesen a föld felett
kiirtja egymást dühötök.
S lent — boldogok lehettek!”

S dermedten látja a tömeg:
mozdulnak a sziklák, kövek.
S Mátyás és a fekete had
eltűnnek a szent hegy alatt.
... Jönnek, mennek évezredek.
De sírjuk már nem nyitja meg
egy sem a világ végeig.

Szlovénból fordította PÁVEL ÁGOSTON

F I G Y E L Ő

A délvidéki írók nyári táborozása Palicsfördön

Délvidék magyar íróját a fölszabadulás után új föladatak elé állította a történelem. Bácska és az egész déli végek nemzetiségektől tarkított vidéke ezernyi problémát rejteget; a mult emléke, élménye, hagyománya, a jelen tanulságai és a jövő égető kérdései mind szerepvállalást sürgetnek. Nagyvonalú munkavállalásra van szükség, hogy a Dél szellemi horizontja kitisztuljon és az ország egyetemes kultúréletének vérkeringésébe bekapcsolódva az alkotó munka itt is magyar jövőt teremjen. Ez nem mesterkélt program, hanem élet-szükséglet. A nyersanyag témédek: a téma, a mondanivaló benne él a tájban, az emberben, a nép életformájában, mélyen a fölszín alatt, mint valami rejtett bánya földérintetlen kincse. Fölszínre kell hozni, meg kell mutatni a magyarságnak, az országnak, Közép-Európának, hogy mit rejt és mit

temet az ősi Dunamedence.

A déli végek magyar írói ettől a tudattól indítatva elhatározták, hogy nyári táborozást rendeznek Palicsfördön, s a háromnapos írói értekezleten az előadások és viták során megjelölik a délvidéki magyar író föladatát és azt a szerepet, amelynek vállalását e nemzetiségektől tarkított vidék minden magyar dolgozótól megkövetel.

A szabadkai hívás visszhangra talált. Dr. Reök Andor főispán elnökletével közel ötven magyar író ült össze a palicsi tóparton, hogy az irodalmi, szellemi és ezeknek kapcsán nemzetpolitikai kérdésekben választ adjanak önmaguknak és írásaikon keresztül a déli végek magyarságának. A Szenteleky társaság és a Kalangya körül csoportosuló írókon kívül résztvettek az értekezleten a magyar vidék legerőteljesebb szellemi és irodalmi közösségeinek kiküldöttei, s a központ: Budapest is. A „Magyar Muzsa” c. folyóirat szer-

kesztőség részéről Eszterhás István író, Gedényi Mihály szerkesztő, a dunántúli „Janus Pannonius” társaság és a „Sorsunk” c. folyóirat részéről Makay Gusztáv; a „Délvidéki Szemle” részéről Batizfalvy János, s munkatársai útján képviseltetve volt még a „Magyar Szemle”, a „Láthatár”, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség és a vidék valamennyi sajtóorgánuma. A népes tábort az irodalom pártolói, a magyar kultúra ügyének lelkes támogatói egészítették ki.

A háromnapos írói értekezlet anyaga valóságos keresztmetszetét adja a vidék szellemi életének. Előadások és viták, sok elmélyedést kívánó tanulmányok és a rögtönzésekkel előadott észrevételek tökéletes helyzetképeket és bátor magyar életszemléletet adtak. Gedényi Mihály „Az író és olvasó” c. előadása a mai magyar irodalompolitika képét vázolta föl nagy részletességgel; Kisbéry János „Alkotóművész és dilettáns” c. előadása a vidék írójának belső vívódásait, a visszhangtalanság energiát pusztító csendjét panaszolta. A sorok között mégis megcsillant az életerőnek az a halvány szikrája, amely minden tépelődő és vergődő író éltető ereje is. Majtényi Mihály a Dunamedence örök és soha nem változó földjéről beszélt a „Délvidéki színek és hangulatok”-ban. A magyar író és a nemzetiség lényegbevágó kérdését Prokopy Imre ismertette. A magyar történelem és a délvidéki irodalom nagy tanulásaiból tevődött össze előadásának anyaga. A lényeg egyetlen mondatba sűrűsödik össze: az egymás mellett élő népeknek csak a békés együttműködés hozhat jövőt. A magyar írónak szerepe itt a közvetítés és föladata az egybefonódó népi kul-

túra hű kifejezése. E kettős munkavállalás a nemzetiségi kérdésnek nem a radikális, politikai vonalú megoldásához, hanem a lassú fölszámolásához, eltüntetéséhez vezet. Cziráky Imre „Mit vár a nép az írótól” c. előadásában a ponyva elleni küzdelemről beszélt. Az irodalmi métegy pusztításának megfékezésére erélyesebb állami intézkedéseket sürget, mert félt, hogy a küzdelemben a végeken főleg, megint a ponyva győzedelmeskedik a becsületes szándékú irodalom fölött. A közösségi és az egyéni szellem szerepét az irodalomban Létmányi István világította meg. A kisebbségi magyar irodalom valóban inkább a közösség irodalma volt, a közösségi szellem hatotta át. A belső indítás és a történelmi parancs hozta így, s formálta ilyenre az író arcát és az alkotást. Ennek a nyoma még ma is él a délvidéki irodalomban és sajátossága marad az elkövetkezendő nemzedékek számára is. Lévay Endre „Irodalmi témakörünk és a magyar nép” című előadása a bírálat hangja volt, amely hiányokról és fogyatékoságokról beszélt. Az irodalomból — így a megszállás alatt a politikai harcokból is — két évtizeden keresztül kimaradt a nép. Bár az utóbbi években több hang szólalt föl mellette, egyre több író merítette letről témakörét, a hiány még nem pótoltatott. A nép felé hajlás ugyancsak történelmi parancs; ezt meg kell éreznie a végek írójának és kifejezésre juttatnia alkotásaiban. Irodalmi hagyatékunk a tájban és a népben él, s bennük kell újjáélednie is. Makay Gusztáv „L'art pour l'art és az irányzatos irodalom” címmel az egész magyar irodalmat átfogó előadást tartott. Tájékoztató, vagy inkább tájékozódás ez válságos

korunk irodalmi harcaiban, létjogosultságot ad a l'art pour l'art-nak és az irányzatos irodalomnak egyaránt: zászlóhajtás és védőbeszéd az írói szabadság előtt. Radványi R. Sándor a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség szerepét ismertette. Bácska két nagy nemzetiségi kultúrszerve, az újvidéki Szerb Matica és a Kulturbund mellett magyar vonalon magyar nemzetpolitikai programmal ez a szellemnek a harmadik fellegvára. Szirmai Károly „Az író és szűkebb hazája” c. tanulmánya a délvidéki magyar irodalom kétévtizedes küzdelmét és mai helyzetét világította meg. Vigasztaló kép a vigasztalanságban, hogy a szellem barrikádjain dúló küzdelem még ma is olyan hévvel csap föl, mint a kezdet kezdetén. A tanulmány ugyancsak bírálat volt, de nyomán a viták tisztázták azokat a kérdéseket, amelyek a délvidéki irodalom létkérdései is. A táj írója a vidék kifejezője, de az író is részese ennek az irodalomnak, akinek lelkét nem ragadta meg a táj, akinek alkotásaiban idegen tájak lebegnek. Épúgy, mintahogy a déli végek irodalma táji sajátosságaival részese a nagy magyar irodalomnak. A „délvidéki” jelző nem elhatároló, nem megkülönböztető és nem jelent különállást sem: egyetlen egységbe tartozik, a nagy magyar nyelvterületbe. Dudás Kálmán a költészetben élő táji sajátosságokról beszélt. Az európai irodalomból kiindulva a magyar költészetről s ennek kapcsán a délvidéki költészetéről szólva a táj hatását és örök bélyegét mutatta meg a rímes sorokban. Hogy milyen sajátos ízt és színt ad a versnek a vidék képe, illata és mennyi mondanivalót, gondolatot ébreszt szülte lelkében. A költészet a táj-

ban él, a táj tovább a költészetben, egymást színezik és egymást örökítik a legnagyobb természeti és emberi alkotásokban. Eszterhás István budapesti író első délvidéki élményei nyomán a magyar dél történelmi szerepéről beszélt. Arról a kapuról, amelyet itt a magyarság szellemi harcossai tartottak, védtek és amelyen keresztül az egész országot védték. E kapun át dél felé termékenyítő kultúra áradt szét, észak felé sokszor harc és háború. A kapu védői most is a magyarok, s a fegyvert a kultúrunka, a szellem harcossai segíti szolgálatában. Draskóczy Ede a magyar nép lelki alkatát, nyugattól ittasult és megcsömörlött keleti kultúráját ismertette „A regionalizmus” c. esszéjében. A magyar individualista nép, magának való, keleti lelke nem tűr nyugatos korlátokat. Ilyen volt és ilyen marad: megszervezhetetlen. Az ősi lelkialkatot nem is annyira a központ, mint inkább a vidék őrizte meg: a „regió”; de hogy megőrizte és megtartotta, régióvá emelte a szürke, jelentéktelen régiót. A szellem magaslatára emelte, ahol az őrző és a megőrzött is tisztán megmarad magyarnak. A végek szerepe így vált történelmi szereppé és a regionalizmus így a magyarság megőrzését jelenti.

Az első délvidéki írói táborozás tizenkét előadása szellemi életünk minden kérdését fölvetette. Az irodalmi és az irodalompolitikai élet problémái ha itt nem is oldódtak meg — az értekezlet arra nem is vállalkozhatott — de közelebb hozta a megoldás lehetőségeit. Termékenyítően hatott és visszhangjában nemcsak az értekezlet résztvevőinek, hanem a végek olvasóközönségének is élményt, nyereséget fog jelenteni. Adatot és anyagot, témát és lelkes

kitartást az elkövetkezendő nehéz hetek és hónapok munkájához.

A palicsfürdői nyári táborozás befejező irodalmi estjén dr. Reök Andor főispán az elvégzett munkáról adott számadást. És arról, hogy az idei első írói táborozással megszületett a „Palicsi Helikon“ gondolata. A jövőben minden esztendő nyara ilyen találkozóra hívja a végek íróit, a palicsi Helikonra, hogy hitet tegyen az írás és a munka mellett.

Az eredmény érték és a „Palicsi Helikon“ megvalósulása az értékek mielőbbi kibontakozását jelenti.

A. A.

Horvát szemle

A zágrábi „Velebit“ állami nyomda kiadásában nemrég érdekes könyv jelent meg, melyet sokatmondó címe után, *Što smo obećali Poglavniku i domovinu*, vagyis „Mit ígértünk a Poglavniknak és a hazának“ — bátran nevezhetünk az „IGÉRETEK KÖNYVÉ“-nek.

E mű keletkezésének nem mindennapi a története. Még tavaly ápr. 10-én, a Független Horvát Állam kikiáltásának első évfordulója alkalmából egy hivatalos központi bizottság felhívást intézett valamennyi város és falu törvényhatóságához, a különböző társadalmi, közművelődési, hazafias és jótékonyági egyesületek elnökségéhez, dalárdák, olvasóköri, sportklubok, bankok, cégek, gyárak, stb. vezetőségéhez, melyben hazafias lelkesedésükre és áldozatkészségükre hivatkozva felszólítja őket, hogy minél emlékeztetesebb és maradandóbb formában örökítsék meg a nevezetes évfordulót és járuljanak hozzá az új Horvátország felépítéséhez és ki-

csínosításához. A gondolat mély visszhangra talált, s szerte az országban több ezer ígélet hangzott el azokban a napokban, melyek egy-egy fontos közmunka elvégzését, új kultúrintézmények létesítését, otthonok és telepek építését, ösztöndíjak alapítását, stb. helyezte kilátásba egy meghatározott időn belül. A nemes versenyben minden vidék és közület kivette a maga részét, s a nemzet a maga erejéből hozzáfogott az évtizedes mulasztások pótlásához.

Nehogy a lelkesedésből bármi is kárba vesszék, s a szép közgyűlési határozatokból beporosodott akták váljanak, az Állami Tudósító- és Propagandahivatal valamennyi „ígélet“-et összegyűjtötte, s elismerés, bírálat és ellenőrzés céljából könyvalakban az ország színe elé bocsátotta. A kötet előszavában olvashatjuk a következőket:

„Ez a könyv méltóan tanuskodik és tanuskodni fog a jövőben is a horvát lélek nagysága mellett. És ha egyszer — évek múlva — átlapozzuk e könyvet, látni fogjuk, hogy milyen áldozatokra képes egy nemzet, mely visszanyerte elrabolt szabadságát. De egyúttal örök tanubizonyosága lesz annak, hogy csak egy szabad nemzet képes teljes mértékben megbecsülni és értékelni a munka fontosságát. Igaz ugyan, hogy a horvátok századokon keresztül idegen járom alatt élve is dolgoztak és alkottak, de munkájuk a maga egészében nem fejezte ki azt a teremtő akaratot, mely csak szabad nemzeteknél fejlődhetik ki. Ez az állítás már függetlenségünk első esztendejében beigazolást nyert.“ „Gyárakat fognak itt emelni és kibővíteni, befásítják az irtásokat, kiszárítják a mocsarakat és talajvizet területeket, utakat fognak építeni és munkásházakat, beültetik

és megtermékenyítik a parlagon heverő földeket, keresztülviszik a villamosítást, kutakat és vízvezetékeket fognak felszerelni, iskolákat, kultúrházakat és egyesületi otthonokat fognak felállítani, az utakat fasorokkal fogják szegélyezni, stb. És mindez a munka az egész közösség javát fogja szolgálni. Tőkés és munkás, földműves és hivatalnok egymás mellett állva és jobban összeforrvá mint valaha, a hazai rög iránti szeretetből minden erejüket megfeszítik, hogy Horvátországnak biztossítsák a jelenét és megszépítsék a jövőjét."

Ha csak futólagosan is megismerkedünk e könyvvel, látni fogjuk, hogy az ígéretnek legnagyobb része szociális, népjóléti és kulturális célt szolgál s az ország általános szellemi és gazdasági színvonalát van hivatva felemelni: ezért minden város és vidék elsősorban is a jövő ígéreteire, az ifjúságra gondol, s a dolgozók társadalmát igyekszik erősíteni. A szegény, de tehetséges tanulókat megfelelő alapítványok és diákotthonok várják, s továbbképzésükéről is részben a közösség gondoskodik. Ugyancsak nagy gondot fordítanak az anya- és csecsemővédelemre, a munkások és földművesek egészséges szórakozására, szellemi és testi táplálékára, a betegek és agok gondozására, üdülő- és sporttelepek építésére, stb.

Az önkéntes országépítésben és áldozatvállalásban természetesen maga a főváros, a „fehér Zágráb város” jár elől, melynek egyesületei, intézményei és vállalatai több száz kisebb fogadalom mellett 23 új intézet és otthon, 67 alapítvány, 5 emlékmű, 9 új könyvtár, stb. létesítését vállalták magukra.

Csak néhány jellegzetes példá-

val szeretném az ígéretnek sokféleségét megvilágítani. Pld. a horvát orvosok egyesülete orvosi továbbképző akadémiát alapít, a „Zágrábiak Egyesülete” új otthon építet, az „Usztasa Mozgalm Női Szervezete” üdülő-otthon rendez be a pihenésre szoruló anyák számára, ahol ugyanakkor háztartási és gazdasági oktatásban is részesíti őket. A „Zagorjei Horvátok Egyesülete” emléktáblát emel Šufflay, a híres történettudós és mártír tiszteletére szülőfalujában, Lepoglaván, s egyúttal több nagy gyümölcsöst is ültet; a „Horvát Zenészek Egyesülete” egy modern horvát zeneszerző műveit adja ki, a „Zadruga Hrvatskog Radiše” nevelőintézetet, az újságírók egyesülete újságíró iskolát alapít, míg az egyetembarátok egyesülete elhatározta, hogy összegyűjti, illetve megfesteti az egyetem összes volt rektorainak az arcképét, stb.

Az ipari és bankvállalatok legnagyobb része alapítványokkal, tanulmányi ösztöndíjakkal, különböző segélyekkel, a családi pótlék felemelésével, munkaházak építésével, stb. járul hozzá a közös programhoz.

Egyes testületek érdekes és közhasznú, tudományos, szépirodalmi és művészettörténelmi könyvek kiadását is szükségesnek tartják. Így a „Zágrábi Mérnöki Kamara” nagy művet állít össze „Horvátország felépítése” címén, melyben a legkülönbözőbb szakemberek fejtik ki, hogyan lehet országot az ott található nyersanyagok és energiaforrások segítségével, hazai tőkével és munkaerővel, a modern technikai vívmányok segítségével megfelelően modernizálni és tökéletesíteni, összhangban az új európai renddel. A „Horvát Erdész Egyesület” az er-

dőgazdaság aktuális kérdéseit fogja ismertetni kiadványában, hogy az egyes vidékek lakosságát minél jobban bevonja e fontos probléma megoldásába. A „Bácskai Horvátok Egyesülete“ enciklopédiai munkát ad ki a bunyevácok és sokácok multjáról, kulturájáról, népszokásairól, gazdasági életéről, irodalmáról, zenéjéről, kimagasló egyéniségeiről, stb.

A vidéki városok közül különösen Banja Luka, Sarajevo, Mostar, Karlovac, Požega, Vinkovci, Petrinja, Nova Gradiška, Zimony, Gospić, Koprivnica, Šišak, stb. tüntek ki buzgalmukkal és áldozatkészségükkel, s ígéreteiknek jó részét már be is váltották. Ma már számtalan középület, emléktábla, üdülőhely, sporttér, napközi-otthon, nevelőintézet, iskola, uszoda, háztartási- (főző-, varró-, hímző-, ápolónői-, stb.) tanfolyam, internátus, diákszálló, diákkönyha, ambulancia, tejüzem, dohány-száritó, múzeum, új út és híd, stb. hirdeti, hogy az „Ígéreték könyvé“-nek tartalma valóra vált s a horvát nép a nehéz háborús viszonyok közt is lelkesen munkálkodik országa jövőjén.

Magyar vonatkozásban igen melegen és rokonszenvésen emlékeznek meg a horvát ujságok dr. HADROVICS LÁSZLÓ egyetemi magántanárnak, a szegedi délszláv tanszék megbízott előadójának zágrábi előadásáról, melyet május 8-án tartott az ottani Népfőiskola nagytermében Bajza Józsefről (1885—1938), a magyar-horvát barátság lelkes harcosáról, a kiváló történészről és irodalmárról. Ő volt az, aki annak idején szoros barátságot kötve a budapesti emigrációban élő dr. Milan Šufflayval, a nagynevű horvát hazafiával és történésszel, a legalaposabb

ismerője lett a horvát nemzeti törekvésnek, s a jugoszláv ideológiával szemben előre megjósolta, hogy a nagy európai változások első következménye a horvátok elszakadása és a „Független Horvát Állam“ kikiáltása lesz. Mint irodalmár nagy odaadással buvárkodott a régebbi és újabb horvát korszakok szellemi kincseinek feltárásában, — így különösen Lučić-ről, Hektorović-ről, Gundulić-ról és Gjalski-ről írt tanulmányai érdemelnek különösebb figyelmet — s minden igyekezetével azon volt, hogy a magyar és horvát nép között eloszlasson minden félreértést s elősegítse a két egymásrautalt nemzet megértését és együttműködését.

Hogy Hadrovics professzor milyen szerencsés hangot ütött meg zágrábi előadásán, mutatja többek között a Hrvatski Narod lelkes kommentárja is (1943. V. 11.), melyben részletesen ismerteti az előadás gondolatmenetét s a végén megemlékezik arról a „viharos és hosszantartó taps“-ról, mellyel az előadást a nagyszámú és előkelő közönség — soraiiban a diplomáciai kar és a minisztériumok számos tagja — üdvözölte.

Egy másik előadással kapcsolatban egy horvát tudós, prof. MIHAJLO LANOVIĆ nevét kell feljegyeznünk, aki a tavalyelőtt alapított Horvát Akadémia idei ünnepi ülésén, május 26-án az elnöki és titkári jelentések után — a horvát szabor és a baráti nemzetek számos képviselőjének jelenlétében — nagy tetszéssel fogadott értekezést olvasott fel Werbőczy István-ról, a „régí horvát jog tanító-mesteré“-ről. Az előadó a nagynevű magyar jogtudós halálának 400 éves évfordulója alkalmából rámutatott arra a nagy hatásra,

melyet Werbőczy a horvát jogra és a jogi gondolkozás fejlődésére gyakorolt.

A horvát könyvpiacra a „Suvremena Biblioteka“ kiadásában egy magyar újdonság is megjelent: ZILAHY LAJOS 400 oldalas regénye „Mikor a lélek kialszik“, Mesarić Kálmán pompás fordításában. A Hrvatski Narod (1943. V. 26.) elismeréssel ír Zilahy „mesteri pszichológiájá“-ról, melyvel az idegen földre, Amerikába vetődött lélek honvágyát festi. Ugyanakkor megemlékszik a magyar író nagy filmsikereiről is.

VÁNDOR GYULA

Szerbia a megújulás útján

A szerb nemzet napjainkban történelmének válságos korszakát éli: azt a korszakot, amikor a „megmaradni“ vagy „elpusztulni“ kérdés áll nemzeti útja utolsó állomásaként. Hogy az összeomlás utáni új Szerbia melyik utat választotta, azt már megmondta az elmúlt két esztendő munkája.

Az új történelmi helyzetben vizsgáltuk (I. Délvidéki Szemle II. évf. 1943. 3. sz. 111—119 l.) a szerb nemzet egyes társadalmi rétegeinek helyzetét és állásfoglalását: a parasztság magáraébredését, a munkásság lassú, nehézkes átalakulását, az értelmiség deklaszszalódását és az új nemzedék egyrészének fölkapcsolódását a kialakulóban lévő államrendbe. Belső revízió óriási erőfeszítései ezek, egyik oldalon az átállítás sikereit ígérve, a másik oldalon a balsikerek halmozódásával. A parasztság beváltotta most is, a Balkánon is a hozzáfűzött nagy reményeket. Mert míg az elmúlt huszonhárom esztendő alatt helyette, most vele

csinálják a történelmet, — és jó történelmi alanynak bizonyult. Az érzékeny és erős faji öntudat, a mélygyökerű és nem a napipolitika sikereiből, hanem a történelem hagyományaiból táplálkozó szerb nacionalizmus a népben, a parasztságban maradéktalanul megmaradt és ma talán még erősebben él bennük, mint az elmúlt két évtized alatt. Így a szerb parasztság egységes tömege már nemcsak ígéret, hanem cselekvő erő. Tiszta nacionalizmusa támaszték és ellensúlyozó erő a még mindig ingadozó két osztállyal, az ipari munkássággal és a meghasonlott értelmiséggel szemben.

De lehet-e országépítő munkát végezni akár egy parasztállamban is a parasztsággal csupán, ha a nemzetpolitikának két döntő tényezője, az értelmiség és a munkásság kimarad?

A „honmentő kormány“ (vlada narodnog spaša) a nép ősi szerb nacionalizmusára építi a nemzet jövőjét és éppen ezért tisztán látja, hogy az értelmiségben és a munkásságban már nincs meg ez az érzés. Nincs meg abban az értelemben, hogy a pusztaszólamon túl cselekvő erőt is jelentsen és alkotó munkára serkentsen, — hanem átalakult. A szerbség erős faji öntudata még él az értelmiségben és a munkásságban is, de nacionalizmusa elsikkadt. A világeszmék közvetített hatására kihullott belőle a tömörítő, összetartó erő, s ami megmaradt, az az egyes osztályt is pártokra vagy csak csupán csoportokra osztó idegen eszmével telítődött. Am a kormány mégsem fordíthat hátat a passzív rezisztenciába helyezkedett két osztálynak, mert az élére állított világpolitikai helyzetben a tökéletes belső rendet és termelést csakis az ő közreműködésükkel ér-

heti el. A megújulás útján lévő országnak a belső revízió a legnagyobb föladata. Fölszámolni a közelmúltat s az értelmiséget és a munkásságot visszavezetni a néphez, az erős faji öntudatból táplálkozó nacionalizmushoz.

Nédics Milán tábornok-miniszterelnök, akit a szerb nép „honmentő atyjának” nevez, immár két esztendeje dolgozik ezen a társadalmi átalakításon. Népgyűléseket rendez, kimegy a parasztság, a munkásság, az egyetemi ifjúság körébe és kikeresi, kitapogatja népének minden baját. A szerbség „Petain-marsall“-ja nem egyszer megtorpant már a véges emberi erőt meghaladó nagy föladat előtt, de mégis az élen maradt, mert ő is ennek a népnek, tájnak a fia. A nemrégiben indult „Szerpszki Narod” című belgrádi politikai hetilap legutóbbi számában írta, hogy nehéz és felelősségteljes munkájában nem kér más támogatást a nemzetől, mindössze annyit: maradjon meg szerbnek, csak szerbnek. Tisztán és töretlenül, úgy mint a balkáni történelem más válságos korszakaiban is, amikor a nép vezéreire, papjaira és íróira bízta sorsát. Három fáklya világította útjukat: a vezér erőt adott, a pap erős hitet és a költő, a betűvető mutatta az utat a küszködő és szenvedő kisköztársaságnak. És csakis ők téríthetik most is vissza a tévelygőket a régi tűzhelyhez.

Velmár Jankovics neves szerb író, közoktatásügyi „segédminiszter” a „Prosvetni Glasnik” legutóbbi számában a „szerb nemzet történelmi ideálijusát”-ról írt tanulmányt, amelyben éppen a szerb nemzet történelmének válságos korszakaival foglalkozik. A történelmi materializmussal szemben népe történelmi ideálijusát

állítja példának az ifjúság és értelmiség elé, azt kívánva igazolni, hogy a szerbséget minden időben ideális célok vezérelték, nagyjai ideális célokért ontották véréket és a nemzet géniuszai is ezekért a szent célokért dolgoztak egész életükön át.

„A mi történelmünk, — írja cikkében, — nem régi fényes városokban és nem hatalmas királyi udvarokban termett. Minket a történelemből nem arról ismernek, hogy uralkodóinknak fényes kíséretük volt vagy diadalmas hadjárataik. A mi székvárosunk mindig romokban hevert, tornyai nem ívelhettek a magasba, s otthonaink még addig sem jutottak, hogy apró tárgyaikat megőrizték az elkövetkezendő korok múzeumai számára. És történelmünk útján, nagyon gyakran, magunkkal kellett vinnünk mindazt, amink volt. S ez mindössze csak annyi, amennyit az emberek csak a szívükben, lelkükben és öntudatukban vihetnek magukkal. Ez a mi lelkiségünk: ez a mi igazi arcunk... És a történelem folyamán ez az arc soha nem jelent meg a materialista életszemlélet köntösében.”

A szerb nép „honmentő atyja”, írói és néptanítói munkájukban és tanításukban visszakanyarodtak a történelemhez. Nem a mából vesznek a példát és nem a tegnaptól merítik az erőt, hanem hat-hét évszázad lerakódásait takarítják el és kiássák, föllevenítik a történelmi emlékeket. Ezt tükrözi az egész mai sajtójuk. Belgrád egyetlen tudományos és irodalmi folyóirata, politikai hetilapja és a három szerbnyelvű napilapja napról-napra és hónapról-hónapra tele vannak történelmi vonatkozású tanulmányokkal, történelmi portrékkal, apró cikkekkkel, amelyek

mind a multat idézik: Dusán cár, Szteván Nemanja, Szent Száva korát. A szerb középkort, amelynek megmaradt hegyi „monasztirjai“, „ikonjai“ még ma is őrzik az ősi szellemet és a „glagolicák“ főliánsai az uralkodók és főpapok emlékeit.

A legtöbb tanulmány és ujságcikk a Nemanják korával foglalkozik: a XIV. század történelmével. De ez már nem is történelemkutatás és tanítás, hanem inkább mitosz-keresése egy elesett nemzetnek. Megérintése a multnak, hogy abból erőforrás fakadjon a jelen számára is és eloszlassa a csüggedést, a defetizmus megálapodott levegőjét.

A szerb nép legnagyobb és legmélyebb-gyökerű mitosza a Szent-szávai mitosz. Szálai hétszázharminc esztendővel nyúlnak vissza a multba, amikor a délszerbiai hegyi monostorban a Nemanják ivadéka önsanyargatással és imádsággal készült nemzetmentő útjára. A trónért hadakozó testvéreket, Bukánt és Sztevánt a szenthegy lakója, Szent Száva békítette meg és ő mentette meg az országot a pusztulástól. Vezér volt, pap és tanító egyszemélyben. Korának legnagyobb szerb vezére, egyházfője és első írója. A három arc a déli szlávok történelmének legnagyobb egyéniségét örökölte meg és hatása a püsza történelmi emléken túlmenően valóságos hitregét teremtett a szerb nép lelkében. S tanításai során, írásaiban gyakran ismételt jelszava, a „béke, rend, munka és testvéri egyetértés“ ma is él a nép ajkán.

A belgrádi egyetem professzorai és az egyetemi hallgatók ez év januárjában nem parádés, de bensőséges Szent Száva ünnepséget rendeztek az egyetem aulájában. A mai Belgrád szerbségének ösz-

szejövelele és hitvallása volt ez az ünnep: az egyetemi kar mellett helyet foglaltak a kormány tagjai és a pravoszláv egyház papjai is. Ott voltak a vezérek, papok és a tollnak, a betűnek a mesterei is. Popovics Nikola egyetemi rektor, a bölcsészeti katedra európai hírű szerb professzora volt az ünnepi szónok, s előadásában a szentszávai eszményről, a szerb nemzet lelki egységéről beszélt. Az ünnepség kapcsán arról a nagyszláv egyházfőről szólott, akinek alakját a halhatatlanság időtlenné tette és akinek tanítása már hétszáz esztendővel ezelőtt a szerb nép lelkébe ágyazta a keresztényi szellemet és az ősi „nacionalizmust.“ Az ősi szerb nacionalizmusnak a gyökere tehát a multban, valahol a szentszávai korban gyökerezik és ezért vált ma annyira időszerűvé a nagy történelmi alak mitoszának föllevenítése. Nédics Milán a kései utódok szerepét a szentszávai tanok alapján jelölte meg. A miniszterelnök, amint a „Szenszávai út“ című cikkéből kiérződik, a két történelmi korszak kísérteties hasonlatosságát fedezte föl. Hétszáz évvel ezelőtt is, amikor megnehezedett az idő a kisnemzet fölött és amikor már minden oldalon a végső pusztulás jelei mutatkoztak, támadt egy ember, egy vezér, aki a nép élére állt és talán éppen az utolsó órában megmutatta a szabadulás útját. Ez a szentszávai út, írja Nédics, és ezen az úton halad most a szerb nemzet ismét a jövője felé.

A szerb nép ma lankadatlanul dolgozik. Minden talpalatnyi földet bevet, minden energiát kihasznál és minden parlagon heverő erőt fölmozdít. A munka iránnyításánál nem a hangzatos beszéd, nem a szólam buzdít, hanem a személyes példaadás. Miniszte-

rek, miniszteri osztálytanácsosok, tanárok, professzorok és írók használnák föl szabadidejüket a gyakorlati munkára. Szerveznek és kétkézi munkát végeznek. Ásnak, kapálnak, gyomlálnak, magot és veteményeket termelnek; már nemcsak a virágágyások helyén és a vasúti töltések mentén, hanem a lakásban, az előszobákban és az emeleti lakások erkélyein is. Nem rózsza, és nem fikusz, hanem paradicsom virít a virágcserepekben.

A szerb népnek ez az óriási, a szinte csodálatraméltó erőfeszítése csak pillanatnyi eredményeket hoz, vagy valóban a tökéletes és gyökeres megújodást teremti meg? ...

Ennél a kérdésnél a balkáni kisenemzet mai útját állandóan figyelemmel kísérő sem adhat végleges választ. Azt csak a távolabbi jövő adhat. De előjelei már láthatók, kirajzolódnak a nemzeti élet lassan kibontakozó felületén. Kivülről nézve egy belső revízió eredményeit soha nem lehetett pontosan lemérni, mert a távolság megnagyítja őket. Így a szerbiai revízió eredményeit sem mérlegelhetjük tisztán, csak úgy, amint a tudósítások és történelmükből fölhasznált következtetések megengedik.

Egy külföldi újságíró nemrégiben Belgrádban járt és visszatérte után cikket írt lapjában a látottakról. A tudósítás címe: „Szerbia — a béke szigete a háborús óceánban.“ A riport személyes tapasztalatok alapján íródott

és adatai csaknem százszázalékban hitelesek annak ellenére, hogy írójuk a zsurnalisztikában gyakran használatos szuperlatívuszokban beszél.

Ezekkel a szuperlatívuszokkal a belgrádi szerb napilapokban és hetilapokban is találkozunk: megszokottabbak már a szemnek, mint a hűvös, tárgyilagos közlemények. Ám így is, sallangosan is eredményeket árulnak el. Az 1943-as esztendő első hónapjaiban megjelent lapokban már kevesebb tudósítás szól az erdei partizán-harcokról, tisztogatásokról és sokkal több közlemény látott napvilágot az építő munkáról. A pár hónappal ezelőtt indült „Szerpszki Náród“ című hetilap rendszeresen foglalkozik a kormány célkitűzéseivel és az általa elért eredményekkel.

Az optimizmus hangjai ezek, de a túlhaladott világeszmékhez elszegődött osztályok még mindig a pesszimizmus hangján szólnak. A kiegyenlítődés folyamata állandóan tart, a társadalom arca nehezen változik, mert még sokan vannak, akik e törekvéseknek ellenszegülnek. A „honmentő kormány“ a parasztállamban a megingathatatlan parasztsággal végzi országépítő munkáját és a parasztság ősi erejével akarja legyűrni az elébe tornyosuló akadályokat. Végso célja, hogy az egész nemzet régi eszméken és népi hagyományokon alapuló új társadalomban újjászülessen.

LÉVAY ENDRE

U J K Ö N Y V E K

Petruch Antal S. J.: A trencséni jezsuita noviciátus anyakönyve. (Kiadványok a Jézustársasága Magyarországi Történetéhez. Források, 6). Budapest, 1942.

A jezsuita rend osztrák-magyar rendtartománya Lippay György primás bőkezűségéből 1655-ben Trencsénben magyar ujoncházat nyitott. Háborús zavarok és természeti csapások (járványok) az ujoncház békés életét többször felkavarták ugyan, de megszakítani nem tudták. A rend a noviciátus ideiglenes áthelyezésével biztosította az élet folytonosságát.

A rendi szabályzat előírása szerint a rendbe lépett ifjak személyi adatait — a növendék bemondása alapján — az ujoncmester egy anyakönyvbe vezette be. A rovatok a novicius nevét, nemzetiségét, életkorát, egészségi állapotát, a felvétel idejét és helyét, a világi életben végzett tanulmányokat, esetleg addig betöltött élethivatást, a novicius nyelvismereteit, esetleges magánfogadalmait örökítették meg s végül azt is tartalmazták, hogy a jelölt katolikusnak született-e, vagy más vallásról tért-e át. A bejegyzések tehát hiteles és mindenre kiterjedő figyelemmel adnak felvilágosításokat a belépett ifjakról. Csak a jelölt társadalmi rétege szempontjából hiányosak, mert ezt nem mindig adják meg. Az anyakönyv két részből áll. Az első azon ujoncok nevét tartalmazza, akik papokká lettek, a második a segítőtestvérekét. A kiadó ebben a kötetben az első részt teszi közzé, a második most van munkában.

Az anyakönyv hat, az első próbaévet Bécsben, illetve Leobenben már elvégzett növendék nevével kezdődik s megszakítás nélkül tart

a rend eltörlése előtti évben (1772) utolsónak felvett novicius adatainak bejegyzéséig. 1723 név vonul el az olvasó szeméi előtt. Ez a szám ugyan lényegesen kisebb az összes magyarországi jezsuitákénál, mert a rendtartomálynak Bécsben is volt ujoncháza, melyben mindig voltak tekintélyes számban magyarok is, de így is — megszakítatlanságában, hitelességében és részletességében — ritka értékű ösök csarnoka a jezsuita rend számára. Nagy értékű forrása azonban az egyháztörténelemnek s tágabban a magyar művelődéstörténelemnek is. Avatott szem előtt a hosszú adatsor meglepően sok rendkívül érdekes adatokat árul el. Ebben az ujoncházban állták ki — hogy csak a legkiválóbbakat említsük — a két éves próbaidőt a magyar tudományos történetírás protagonistái közül Cseles Márton és Katona István, a magyar zsinattörténet máig felül nem mult mestere, báró Péterffy Károly, a XVIII. század legkiválóbb magyar dogmatikusa, Csapódi Lajos, a hírneves szónok és egyházi író Csete István, a keleti szakadárak uniója körül hervadhatatlan érdemeket szerzett Baranyi Pál stb. A kiadó azonban a szembeszóló egyéniségek mellett megszólaltatja a szürke neveket és évszámokat is és csoportosítva a bejegyzések egyes rovatait rámutat pl. arra a változatos előképzettségre, mellyel a belépők rendelkeztek. Ez kivétel nélkül az akkoriban legmagasabb átlagműveltséget jelentette, hiszen a rend tagjaitól a legnagyobb szellemi erőfeszítést kívánta meg. Rendkívül érdekes azután többek között a nemzetiségi eredet szerinti átnézet. Kiténik belőle, hogy bár a

trencsényi noviciátusban Európának szinte minden országa és népi csoportja képviselve van, természetesen a hazai nemzetiségek is, erős túlsúlyban mégis a magyarok voltak s a magyar nyelvtudás fokozatos térhódítása észlelhető azok körében is, akik nem vallották magukat magyaroknak. Nem kevésbé tanulságosak azonban a magyar elem természetességét bizonyító adatok sem: akárhány belépő törzsökös magyar nevű ifjú nem vallja magát magyarnak és magyarul egyáltalán nem, vagy csak törve beszél. A kiadó által adott példák szerint a jegyzék még részletesebb eredményekkel kecsegtetően vizsgálható át.

A kiadó az anyakönyvet a forrásközlési szabályok pontos betartásával adta közre s használatát rendkívül megkönnyítette azzal, hogy a végén a neveket betűrendes sorba foglalta, úgyhogy bármelyik novicius adatai pillanatok alatt megtalálhatók. Közzétételével nagy szolgálatot tett a magyar történettudományak.

HERMANN EGYED

Hangay Sándor Összes Versei. Bp. 1943. 512 l. Az Erdélyi Szemle kiadása. Sütő-Nagy László előszavával.

A katonaköltő irodalmi pályájának negyven éves fordulójára szánt gyűjteményes kiadás. E költői pálya sok tekintetben Gyóni Gézáéval rokon: kezdetét Adyra emlékeztető, nagy hevületű, szimbolumokkal dolgozó versek jelzik, amelyeknek az európai kultúra s egy túlzottan érzéki szerelmi lánghatás szolgálta a leggazdagabb inspirációt. A nagy élménykör, az első világháború ez átlagköltészet dekadenciába fuló színvonaláról

kétségkívül sokszor felemeli a költőt. Legbensőségebb verseit az ifjúkori emlékek felidézése s az otthonmaradt gyermekeire való emlékezés sugallja: a távoli béke múltba foszló hangulatai szépségükben felfokozva tükröződnek a harcok viharát álló lélekben (Küldöm a győri kis fiúknak, Mese két kis fiúnak, Huszárhalál, Ima két tiamért). Hasonló meleg lírával áradnak a bajtársi érzésből sarjadt költemények is, kivált ha a távolodó, feledésbe vesző emlékek mágiájával dolgozik az író (Levél vitéz Árvai Imrének, Hazatérő magyar katonák). Igazi ujdonsága azonban, hogy a repülőgép háborújának sajátos élménykörét Hangay vezeti be irodalmunkba, sőt ilyen szempontból alighanem a világirodalomban is úttörő. E versek a friss érzés lázában, sokszor a háborús szükségrepülőtereken jönnek létre; szorosán bekapcsolódnak Dél varázsos tájképeinek keretébe — kivált az olasz földről szólók —; s mély megdöbbenéssel utalnak a harmonikus nagytermészet békéje s a katonahivatás halálos komorsága közt feszülő szédítő ellentétre (Ének a felhők felett, Egy pilóta halála, Felhőkben, Szárnyas katonák, Velence fölött, Pilóták imája stb.). Hangay költészetében talán ki-kihagy a művészi fegyelem kemény aszkézise s nem mindig a lényeg felé mélyül el filozófikusan a mondanivaló. Háborús verseinek jelzett témakörében azonban hangulatteljes, melegítő alkotásokat nyújt, amelyek megérdemlik az irodalomtörténet méltányoló érdeklődését, kivált, ha a kötet jelzett dekadens tehertelétől eltekint.

SÁNDOR ISTVÁN

Diárium Könyvtár. Szerkeszti: Kenyeres Imre.

A magyar irodalom fiatalabb írótehetségeinek megismertetése s egy sajátos magyar műfaj, a kisregény fölélesztése végett népszerű kiadványsorozatot indított az Egyetemi Nyomda. Az értékes sorozat első kötetei jó érzékkel folyamodnak a legélesebb arcélú, legegényibb művészeti ifjú magyar tehetségekhez, akiknek neve már bevésődött az olvasóközönség emlékezetébe. A négy előttünk fekvő kiadvány mindegyike egy-egy sajátos, sűrű levegőjű írói világba kalauzol, ahol mindegyikben eltérő írói szemléletmód és lélek eltérő formanyelven nyilatkozik meg. Az első eredményeken túl a biztos közönségsiker felé tartó írók ifjú éveik ellenére többet jelentenek a kezdet reményeinél: nagyrészt kiforrott, teljes értékű művészet, amit nyujtanak, a beteljesülés érettségével. Thurzó Gábor „A brazíliai kérő” című regényében, mint korábban is annyiszor, a budai polgárvilág hangulatgazdag színeit vetíti elénk drámai hatásokkal dolgozó, tömör kompozíciójű cselekményeinek keretében. Lovass Gyula egyfelől intelligenciájának fölényes távlatával, másfelől világirodalmi iskolázottságú, gazdag áradású stílusának biztonságával lepi meg az olvasót; „Honfitársnőm: Micheline” Párisról szóló regényeink mai áradatában is figyelemreméltó alkotás. Takáts Gyula, „Vágják a berket” című írásában a dunántúli népi élet hangulatainak tolmácsolójaként mutatkozik be s legfőbb varázsa éppen az az ellentétesség, amely a Balaton-vidék szelíd tájhangulata és az író tragikus sorsélménye között mutatkozik. Birkás Endre „Kelepce” című regénye változatos cselekményével és

lélekábrázoló hajlamaival képvisel egyéni színeket.

A négy kis könyv mindegyikének problémavilága a szerelem élménye körül bontakozik ki. A szerelem eszmélteti rá Lovass regényében a világpolgári hajlamú, Párisban tanuló fiatal magyart magyarságára, hisz szerelmesét, a franciává disszimilált magyar család leányát éppen az ragadja el tőle, hogy e család szemében eredendően idegen. Birkás könyve mintha az ellenkező utat járná; a magyar férfi és német nő sorsa faji gátlásoktól menten kulcsolódhatik össze; elválik azonban ismét — lényegében etikailag indokolatlanul —, mihelyt a német asszony szívében szétfoszlanak az illúziók, amelyeknek kódén át felnagyítva látta urának művészi képességeit. Takáts Gyula írásában a pusztító és az építő szerelem egymást követő történetei vonulnak el szemünk előtt, mignem a természet misztikus erői bele nem avatkoznak az emberi életsorsok alakulásába s a szeretett lény elrablásával bosszút nem állanak az ellenük lázadó emberen. Végül Thurzó Gábor (akinek a sorozat legérettebb írását köszönhetjük) a tisztos polgári élet és a züllésbe fulladó alvilág ellentéteire világít rá egy sajátos szerelmi történet lepergetésével, amelyben az özvegyet a gyermekeihez való ragaszkodás menti meg az elhagymarkodott új házasság feltornyosuló veszedelmeitől. Az olvasót kellemeesen lepi meg az a tartózkodó komolyság, amellyel az írások az erotikus témakört kezelik, ilyen szempontból csak egy-két lap kívánna finomabb hangszerelést. Jól esik e magas művészi igényű, emelkedett becsvággyal írott művek forgatásakor a magyar íróművészet jövő fejlődésének felfelé

törő útját végigjárni, reménykedve előre fürkésző képzeletünkkel.

SÁNDOR ISTVÁN

Jókai Mór levelei Keméndyné Drucker Irmához. Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Drucker János. Budapest, 1942. 47 l.

Drucker János kis könyve első-sorban irodalomtörténeti érdekű: Jókai hét levelét és három fényképét teszi közzé, kiegészítve így a részleteiben meglepően hiányos Jókai-filológiát egy-két érdekes adalékával. Lényegesebbet nyújt azonban e mű a Délvidék művelődéstörténete szempontjából. Jókai leveleinek címzettje, Keméndyné Drucker Irma emléke még elevenen él Szegeden. A magyar nőnevelés ez úttörő egyénisége, aki egy külön erre a célra delegált bizottság előtt magyar földön legelsőnek szerezte meg a tanítónőképző-intézeti tanári oklevelet, teremtette meg 1875-ben Szeged első közép-fokú leányiskoláját. A magyar iskolaügy ez elhanyagolt munkaterületén intézete sok tekintetben kezdeményező jelentőségű munkát végez. Szegeden és a Délvidéken a század végén hozzátartozik leányaink jólneveltségéhez Keméndyné intézetének elvégzése. A Délvidék szerb és német családjai is nagy számban küldik hozzá gyermekeiket magyar szóra s a magyar kultúra megismerése végett. A múlt század sajátos légkörében nem egyszer hősi bátorságra volt szüksége, hogy dacolva családjá elelnállásával, a közvélemény értetlenségével, sőt elemi csapásokkal is (hisz 1879. márciusában a szegedi nagy árvíz az ő intézetét is hontalanná teszi), nem csüggedő erővel kezdje újra meg újra úttörő erőfeszítéseit a

magyar nőnevelés érdekében. Tanítónőképzője voltaképen betetőzése korábban létesített hat osztályos elemi-, táp- és nőnevelő-intézetének. De tevékeny részt vitt a város kulturális, szociális és katolikus vallásos életében is. Így odaadóan munkálkodik a belvárosi óvoda újjáépítése s napközi otthonnal való kibővítése ügyében, a szeged-rókusi óvoda felépítése körül s különös szponzorátja az iskolán kívüli népművelés.

De nem kevésbé érdekes körvonalakkal bontakozik ki a könyv olvasói előtt urának, Kemény Nándor rendőrbiztosnak egyénisége. A régi Alföld jellegzetes alakja volt ő. Jókaival való barátságára még 1849-ből származik, mikor a magyar regényíró Szegedre kísérte a menekülő magyar kormányt s Kemény főbiztosi minőségben Kossuth mellé volt beosztva. Az önkényuralom elején rövid raboskodás árán sikerül megmenekülnie a bitófától, mint-hogy hamisítatlan bécsi kiejtésével félrevezeti vizsgálóbíróit. Jelentős szerepe van a Ráday-korszak betyár-fogdosó munkájában is, egy alkalommal Rózsa Sándort is elfogta. 1873-ban a bécsi világiállítást alatt bizalmi beosztást kapott: mint a monarchia egyik legügyesebb rendőrtisztjének, neki kellett vigyáznia a minden oroszok cárjára s európaszerte derűkelt, amikor merénylőt sejtve lefűleli az orosz titkosrendőrség Bécsben tartózkodó nagyszakállú főnökét is. Képességei folytán a császárvárosban különleges feladatkörben óhajtanák alkalmazni, de nem tud lemondani Szegedről. A századvégi Szeged ujságírásában is jelentős szerepet játszik. Egyik megalapítója a Szegedi Híradónak. Munkatársa volt néhány budapesti folyóiratnak; így a

Hölgyfutárnak, a Divatcsarnoknak s baráti köre is a monarchia művészeiből került ki: közelálltak hozzá Jókain kívül Mikszáth, Tóth Kálmán, Pósa Lajos, Feleky Miklós, Bernát Gáspár, Prielle Kornélia, Bulyovszky Lilla, az osztrák humorista Saphir, a színészköltő Nestroy s a híres bécsi komikus, Blasel.

Úgy érezzük, a kis füzet jelentős szolgálatot tesz, amikor Drukker Irma és Kemény Nándor személyére tereli érdeklődésünket s ráeszméltet a multba tűnő idő két szegedi kulturmunkásával szemben fennálló tudományos kötelességeinkre.

SÁNDOR ISTVÁN

Magyar versek németül. (Neue ungarische Lyrik, übersetzt von Friedrich Lám, Ruzskabányai Verlag, Budapest, 1942.)

Lám Frigyes a magyarul és németül egyformán jól tudó szellemi alkotók legfontosabb feladatára vállalkozott, amikor *Neue ungarische Lyrik* címen kötetbe foglalta fordításait. Az ilyen versgyűjtemény bevilágít a magyar lélek rejtekébe, izelítőt ad a sajátos magyar líra kitűnő termékeiből s így legközvetlenebbül szolgálja a magyar szellemiség megismertetésének ügyét.

Persze mindjárt felmerül a kérdés, milyen szempont szerint válogatta össze a fordító az egyes költeményeket s így a kötet mit mutat meg az újabb magyar lírai költészet gazdagságából. Lám Frigyes munkájára igen jellemző a motto, amelyet a Faustból merít: „Mich drängt's den Grundtext aufzuschlagen, Mit redlichem Gefühl einmal, Das heilige Original, In mein geliebtes Deutsch zu übertragen.“ A kötetet valóban elsősorban az a lelkiismeretes, buzgó

szándék tünteti ki, mellyel a fordító a választott költemények gondolatvilágát és formai szépségeit igyekszik német nyelven megérzékelteni. A fordításokat nem nyelvi virtuozitás jellemzi, inkább őszinte, lelkiismeretes küzdelem a szinte megoldhatatlan feladattal, ez teszi az egész könyvet oly vonzóvá és érdekessé.

Ha a költemények megválogatásának kérdésére keresünk feleletet, úgy érezzük, a fordító nagy szeretettel gyűjtötte egybe azokat a verseket, melyek szívéhez közel álltak. A költők közül Ady Endre, Babits Mihály és Sértő Kálmán szerepel a legtöbb verssel. Érdekes, hogy az oly sajátos nyelvvezetű Ady-versek sorában az erőteljesebb *Harc a disznófejű Nagyúrral* az eredetit jobban megközelítő tolmácsolásban szól hozzánk, mint a líraibb hangulatú kisebb versek. Pedig különben Lám Frigyes szereti a ritmikus, finomszövésű verseket, amit a Babits-költemények nagy száma bizonyít (a kötetben egy költőtől a legtöbb: 9). Az idillikus Francis Jammes-szerű érzelmvilág, állatok és növények „lelkének“ megsejtése (Bódás János: *Az ökör*), Erdélyi József két kis verse (*A rigóról és a kotlóstyúkról*), Falu Tamásé az iskolaszolgáról, Kosztolányi az ódon zenélő óráról vagy Zilahy Lajos költeménye az apai házról, egyszersmind a fordító is jellemzik, aki csendes szeretettel csünghet az apró dolgokon, melyek néha beszédesebben szólnak a lélekről, mint az ú. n. nagy témák. Ez a helytel-közzel csendéletszerű szemlélet azonban erős szociális érzéssel párosul a fordító lelkületében, ami egyszerűen megmagyarazza, miért szereti Babits mellett Sértő Kálmánt, akitől 6 verset vett fel a kötetbe. De erősen

szociális irányú verset választ az említett Erdélyi László-verseken kívül Mécs Lászlótól (Vád és védőbeszéd), Juhász Gyulától (Isten lámpásai) és Sárközi Györgytől is (Kerüld a külvárosi utcákat). Fordít József Attilától is két verset: Margaréta és a Betlehemi királyok. Nagy lírikusaink közül még Áprily Lajos (2), Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső (2), Reményik Sándor (3) és Szabó Lőrinc (3) szerepelnek. Havas István verse (A német Duna mentén) egy németnyelvű magyar lírai gyűjteményben azért tölt be sajátos hivatást, mert a magyar utazó érzésvilágára vet fényt: most robogó vonat békés utasa az, akinek ősei hajdan kemény lovasnép rettegett fiaiként száguldoztak ezen a tájon. Ilyen szempontból van külön jelentősége német fordításban Ady: Az én magyarságom című versének is, valamint Bárd Miklósénak, aki szintén a magyar lélekvilág különvalóságát énekl meg.

Amint látjuk, elég sokoldalúan nyilatkozik meg az újabb magyar líra Lám Frigyes fordításgyűjteményében. Ez jól is van így, mert a magyar költészet gazdagságából némi képet nyerhet a német olvasó. Kár, hogy egyik legnagyobb modern magyar lírikusunktól, Tóth Árpádtól egy költeményt sem vett fel a fordító. A kötet hiányának érezzük azt is, hogy az egyes költők életéről és művéről legalább néhány sorban nem emlékezik meg: így egyszersmind egy kis irodalmi áttekintést is kapna a német olvasó, s ez olyan alkalom, melyet kár elmulasztanunk, hiszen általában olyan keveset tudnak a külföldön szellemi életünkről. De az egyes versek megértéséhez és kellő értékeléséhez is biztosabb alapot nyujtana, ha

az illető költő egész munkásságáról és a modern költészetben elfoglalt helyéről is értesülne az olvasó. A kötet azonban így is jó szolgálatot tesz a magyar költői értékek megismertetésének s ha valaki tudja, milyen nehéz feladat sajátos nyelvezetű magyar költői alkotások átültetése német nyelvre, őszinte elismeréssel hajlik meg az előtt a nagy munka előtt, melyet Lám Frigyes végzett.

KRAMMER JENŐ.

Kiss Lajos: A szegény asszony élete. (Athaeneum kiadása. Bpest, 1943.)

Évek óta vártuk, de csak az ideai könyvnapra jelent meg Kiss Lajosnak *A szegény ember élete* c. könyve után *A szegény asszony élete* c. nem kevésbé érdekes és szép könyve. Stílus van már a címlapjában is. Ahogy az előbbi kötetéről a zsákot markoló kéz már messziről jellemzi a küzdelmes életet, itt egy gyermekét odaadásal tápláló egészséges asszony képe szimbolizálja a szegény asszony hasonlóan nehéz életét. Amoda a fényképező gép objektívje látott, itt a kongeniális Boross Géza festőművész érzett; nem hiába lakik egy fedél alatt a könyv írójával.

Ezzel a két kötettel a legnagyobb magyar parasztvárosnak élete lett megörökítve olyan ember igazlításán keresztül, aki a szegény ember életét a maga indulásán, a szegény asszonyét édes anyjának és hozzátartozóinak életén keresztül tanulta megismerni. Minden szaván érzik a szeretet s az író együtt örül és együtt búsul alakjaival. Mert nem csak egy alakja van. A szegény asszonyok éppen olyan változatosságban jelentkeznek, mint annak idején a szegény emberek. Jelentkeznek

kor és foglalkozás szerint, úgy, ahogy maguk választották maguknak a nehezebb, vagy a könnyebb életet, vagy talán úgy, ahogy a sors adta egyiknek az egyik, másiknak a másik életformát.

A nehezen élők és könnyen élők két nagy csoportjára lehet felosztani azt a társadalmat, amelynek hű képe tárul elénk a könyv minden lapjáról. Annaira hű képe, hogy bizonyára sokan lesznek, akik a nagy realizmust a könyv hibájául fogják felróni. Nekünk, már előre is más a véleményünk. Kendőzéssel igazságot mondani soha sem lehet. Már pedig ennek a könyvnek az igazságra való törekvés adja meg a legnagyobb értékét azon a mindig irodalmi színvonalon kívül, amely még a legrealisabb képbe is, akarva nem akarva nem egy helyen viszi bele a költői hangulatot.

Hogy a szegény asszony életének ilyen változatos skálája legyen, az csak akkor döbrent meg, amikor végig olvassuk a könyvet. A nehezen élők közt ott látjuk a libapásztort, a pulykapásztort, a peszrát, a kis szolgálot, nagy szolgálot, tanyai szolgálot, a szobalányt, a szakácsnét, az öreglányt, a megesezt lányt, az asszonyt. Ez utóbbit a férjhez menés előtt, az esküvőn, a lakodalomban, napi munkájában, sütés-főzés közben s évszakok szerint változó munkájában. Látjuk szaporodását, gyerekekkel való bánását. A férj és feleség egymáshoz való viszonyát, a különböző asszonytipusokat, az otthont, a táplálkozást, viseletet s az egészség és betegség elképesztően nagy különbségeit. S mindezekhez a foglalkozásokkal járó néprajzi megfigyelések, a használt eszközök s a paraszti szakácsművészet adják a háttérét. De itt látjuk a lúdtömő, tépő és tollfosztó

asszonyokat éppenúgy, mint a legkevésbé irigylésreméltó özvegyasszonyt is. A könnyen élők közt a jófajtákat, a kenderkofát, a vásznaskofát, a mézskofát, a sóárus asszonyt, az edénykofát, a kékitős asszonyt, a piaciárus asszonyokat, a kenyérkofát és kenyérsütögetőt, a zsemleáru asszonyt, a kalács-sütögető asszonyt, a tejfelkofát, a paprikakofát, a krumplikofát, a dinnyekofát, a dohánykofát, a zöldségkofát, a gyümölcskofát, a csirkekofát, a tojáskofát, a halkofát és az ócskás asszonyt. Külön említést érdemelnek a bábák, gyógyító asszonyok s az özvegy asszonyok közül kikerülő halottbepjáró, halottmosó, sirató és énekes asszonyok. S még ezekkel sincs vége a sokadalomnak. A lelenctartó, gondviselő, kosztadó, kifőző, kvártélyadó asszonyok, a szóbeli fejtérselések és a koldusasszony egészítik ki ezt a rendkívül érdekes s mindvégig eleven színekkel megrajzolt társadalmat.

Kiss Lajos munkája nem tudományos munka a szó szoros értelmében, de annak, aki Hódmezővásárhely népét tökéletesen meg akarja ismerni, nélkülözhetetlen. Nem tudományos, de több annál. Olyan gazdag forrása a magyar paraszt életének, amelyet senki sem nélkülözhet, aki a mai egyoldalú beállítással írt népi munkák mellett a tiszta valóság megismerésére törekszik. A tudománynak pedig csak ez lehet a célja. Nincs a munkának levéltár szaga, de el tudjuk képzelni, hány dohos ház ajtaját kellett kinyitni, hogy a bentélők lelke ennyire megnyíljen a kutató előtt, hogy a magafajtájának ilyen maradandó emléket tudjon állítani. Mert azt állított, s a két kötetben benne él a magyar alföldi parasztság.

BANNER JÁNOS

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 OKTÓBER

II. ÉVF. 10. SZÁM.

Herczeg Ferenc

A NYOLCVANÉVES ÍRÓT ünnepli az ország. Az emlékezet végigtekint az ünnepeltnek egész életén, felvonultatja alkotásainak hosszú sorát. Nem könnyű egységes képet alkotni sem életéről, sem műveiről. Élete és munkássága olyan korba esik, amely nemzetünk és az emberiség történetében is nagy átalakulásokkal van tele. A régi világ elsüllyedt, az új még most van kialakulóban.

A rohamosan változó kor és Herczeg Ferenc élete, munkássága között érdekes és az író fejlődésére nézve szerencsésnek mondható párhuzamot látunk. Tisztasága és férfikorának dele a boldog béke korszakába esik. Napsugaras, viharoktól mentes tavasz és nyár segítette elő a vetés növekedését és a termés érését. A komoly, nagy kérdések ideje Herczeg érett férfikorában érkezett el, ezért lett egyre elmélyülőbb az író munkássága. Herczeg egyéniségének kialakulására kedvező hatással volt, hogy fiatalsága a nyugodt, gondtalan világba esik. Írói működésének első szakasza ezt a világot tükrözi vissza. Sok derűs órát szerzett közönségének, sőt ma is jól esik visszamenekülni néha ebbe a világba.

Jött a világháború. Földrengés rázta meg Európát. Kiderült, hogy azok a hatalmas építmények, amelyek biztonságosaknak, minden veszély ellen menedéket nyújtóknak tündek fel, nem bírták ki ezt a nagy megrázkódtatást.

Herczeg Ferenc azok közé a kevesek közé tartozott, akik a zavartalannak látszó békevilágban is megérezték már a közelgő veszedelemet. A Bizánc apokaliptikus látomás: megmutatja, micsoda szörnyű összeomláshoz vezet egy hatalmas államnak belső korhadtsága.

A háború még inkább a magyarság nagy problémái felé fordítja az író figyelmét. A hét sváb és az Árva László Király ennek a korszaknak a termékei. A háború utáni szörnyű katasztrófa, amely a magyarságra zúdult, tovább ösztönzi arra, hogy a felmerülő nagy kérdésekre feleletet keressen. Műveiből kicseng, hogy a magyar nemzetnek olyan értékes tulajdonságai vannak, amelyek jobb sorsra tennék érdemessé, de mégis mindig a tragédia lesz osztályrésze. A döntő pillanatban bezárul előtte az élet kapuja. De nem a csüggedést, a kétségbeesést hirdeti, rámutat arra a csodás életerőre, amely

a magyarságot a legnagyobb válságokon is átsegíti. Ezt példázza a Fogyó hold című regényében.

Herczeget a háború és az utána következő komor idők nem csak a magyar nemzet kérdéseivel való foglalkozásra készítették, hanem mélyebb lélektani problémákat is felvetettek előtte. Az egyéni életek, sorsok tragikus voltára, a lélek mélyében rejtőző hatalmas erők munkájára is rávilágít. A Magdaléna két élete egyik nagyszerű terméke ennek az időszaknak.

Elbeszéléseiben mesteri módon rajzolja meg néhány vonással a különböző jellemeket. Keresi, hogyan alakítja az ember jelleme életének sorsát. Kedvét leli abban, hogy szemléltetően bemutassa, mennyi különös ellentmondás rejtőzhetik egy és ugyanazon egyén jellemében. Mennyire különbözik az a kép, amelyet az ember saját magáról alkot, a valóságtól, a hangoztatott elv attól a rejtelmes erő-től, amely valóban mozgatja, irányítja.

Tárgyköre rendkívül gazdag. Ha végigtekintünk munkásságán, mennyi érdekes és mesterien megrajzolt alak elevenedik meg előttünk! Mennyi fordulatokban bővelkedő, érdekességével lebilincselő esemény! Regényeiben, szindarabjaiban és elbeszéléseiben szereti a szerkezet újszerűségét, merészségét. Játékos kedvvel kísérletezik szokatlan formákkal. A kísérletek jól sikerülnek. Ha maga a történet, az alakok ábrázolása nem volna már magában is érdekes, a különleges szerkezet egyedül megkapná az olvasót.

A magyar nyelvet és stílust is sok érdekes vonással gazdagította. Ha irodalmunkat egy hatalmas zenekar játékaának tekintjük, hiányos volna ez a nagy együttes nélküle.

Herczeg Ferencnek nem csak írói alkotásai, hanem egyénisége is érdekes és értékes. Benne is vannak ellentétesnek látszó vonások, amelyek azonban szép összhangban egyesülnek.

A bánáti sváb fiú Szegeden tanul meg igazán magyarul. De nem csak a nyelvet sajátítja el, hanem valóban magyarrá lesz. Csodálatos melegséggel szemléli fajunk nemes tulajdonságait, elnéző szeretettel fogatkozásait. Néha pedig keserű haraggal bűneit. Csak arra lehet így haragudni, midőn vesztébe rohanni látjuk, akit nagyon szeretünk.

Felelgetik, sőt egyesek felróják neki, hogy tulságosan tárgyilagossá válik szemléli az életet és műveinek alakjait. Nem érez velük együtt, nem gyötrődik problémáikon, fölényes, kissé gúnyos mosollyal tekint le rájuk. Valóban szereti „távolról” nézni alakjainak sorsát, de csak azért, hogy jobban lássa. A hűvös hang mögött megérezni a meleg érdeklődést azok iránt, akik megérdemlik. Mélységesen lenézi azonban a képmutatókat, a silány törtéteket.

Bizonyos hűvös tartózkodás nem csak az író, hanem az embert is jellemzi. Nem könnyen barátkozik és nem tárja ki lelkét mások előtt. Nem gőg ez nála, hanem az előkelő lélek szemérmes zárkózottsága. Keveset beszél magáról, de lebilincselő érdekességgel tud társalogni a nagy kérdésekről és a mindennapi élet kis eseményeiről egyaránt.

Sohasem tudott egyoldalú jelszavak elfogult bajnoka lenni, de az igazságért síkra mert szállani. Megengedhette magának azt a fény-

üzést, hogy megmondja az igazságot. Vezércikkei nem csak szépek és tanulságosak, hanem jelentős tettek is. Fel tudta ébreszteni mások alvó lelkiismeretét. Olyan éles fénnel világított rá a hibákra, hogy ezeknek szegyenkezve kellett visszahúzódnok. Nem hirdetett boldogító eszméket, irányokat, de szívesen állott a Magyarország igazságát szolgáló Revíziós Liga élére.

Herczeg Ferencnek nincs szüksége rá, hogy babérkoszorút fonjunk homlokára. A Gondviselés hosszú, szép életet adott neki, elhalmozta adományával. Ő pedig nem fukarkodott a reá bízott kincseknek szétesztásával. Nagyszerű munkát végzett. Felemelő érzéssel tekinthet végig életén és munkásságán, a magyarság pedig hálás szeretettel és büszkeséggel vallja őt a maga nagy értékének.

BOGNÁR CECIL

Herczeg Ferenc magyarsága*

1863—1943! Amikor ezt a két évszámot így kimondom, az elfogódottság érzése lesz úrrá rajtam. Két tengerpart ez a két évszám, amelyek között emberek, nemzetek és világrészek történelme hullámlázik nyughatatlan háborgással. Ki mérheti fel annak a születési évszámnak távolságát és a nyolcvanéves évforduló magasságát, ahová a költőt az élet felemelte, hogy a vanitatum vanitas keserű érzésével, vagy a „jó multság, férfi munka volt“ boldog öntudatával tekintsen eseményekben, tettekben, küzdelemben és alkotásokban olyan gazdag életére? Nyolcvan esztendő! Nemzetek, kontinensek életében is sorsfordító idő, hát még egy ember, a költő életében, akinek lelke, mint a mikrofon minden hangot felvett, amely életében elhangzott, és mint az öntésre kész gipsz minden érintést megőrzött? Tüneményes írói pályáját a százévet jó egészségben megért híres francia filozófusával, Fontenelleével lehetne összehasonlítani, aki még százéves korában is csodálatos szellemi frissességgel gondolkodott és dolgozott, vagy a legnagyobb mesemondóival, Jókaiéval, akit ötvenéves írói jubileuma alkalmával nemzete a királyok-királyának kijáró tisztelettel és lelkesedéssel ünnepelt.

Nem olyan idők járnak felettünk, hogy ünnepelni tudjunk, ezt a nyolcvan éves költő nagyon jól érzi és tudja, és éppen ezért eleve tiltakozott esetleges ünnepeltetéstől, de nekünk, akik a vérző Európa megpróbáltatásos napjaiban minden szűkösség és megszorítás ellenére, a viharzó háború tornádója gyújtópontjának szélcsendjében, ha pattanásig feszült idegekkel is, de ez ideig álmyszerűen békés napokat élünk, nekünk, az itthon maradotaknak lehet-e szentebb kötelességünk, mint az itthoni élet folytonosságát biztosítani? és idetartozik nem utolsó sorban a nagyjainkról való megemlékezés is.

* A Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület 1943 szeptember 22-i ünnepi díszülésén elhangzott előadás.

Herczeg Ferenc írói pályája szimbólum a magyarság életében, mint ahogy itt szimbólum a kis és nagy ember élete egyféléképpen. Olyan sváb faluban született, ahol magyar és német érzelmű emberek éltek és sokszor jaj volt azoknak, akik sorsukat és hivatásukat felismerve, magyarságukat merték hangoztatni. A költő is ilyen magyarérzelmű, de német anyanyelvű családból született és ugyan kinek jutott volna eszébe, hogy Herczeg Ferencet az író német származásáért megtagadja? Tartózkodó büszkeséggel említi meg Emlékezéseiben, hogy az ő anyanyelve igazában magyar volt. Szegedvidéki magyar dajkája tanította meg a magyar nyelvre s amikor ez tőlük elment asszonynak, ő a német környezetben elfelejtette ugyan a magyar szót, de később, amikor a temesvári piaristákhoz került, a lelke mélyéből egyszerre elfelejtett, régi ismerősként bukkantak fel a magyar szavak és kifejezések.

Egyik neves irodalomtörténészünk azt állítja, hogy Herczeg Ferencet a véletlen sodorta magyar gimnáziumba. Én ebben a véletlenben nem hiszek. Inkább belső, de tudatos lelki kényszerűség sodorta a költőt magyarabb tájak felé. Vonzotta az a gondolat, hogy igazi magyarok közt fog élni, mert hiszen maga az író írja, hogy „odalenn a Bánságban negyvennyolc óta regényes nimbusz ragyogta körül a magyarságot, amelyet szemtől-szembe nem igen láttak, de amelynek érezték vonzóerejét“ s ő meg éppenséggel olyasmit képzelt, „hogy a szegedi gimnáziumban a vörössapkások és a Hunyadi huszárok fiaival“ fog egy padban ülni és velük közösen hőstetteket elkövetni. A szegedi Tisza tengerré dagadt képeletében és aztán nem is csalódott benne, mert a valóságban is tengerré dagadt szegedi tartózkodásának második évében, elnyeléssel fenyegetvén Szegedet. A kamaszodó, nyurga fiút édesanyja kísérte Szegedre. Megérkezésének napján éppen ipari és mezőgazdasági kiállítás volt s ő egyszerre belepottyant a magyar népélet kellős közepébe. „Annyi subát, gubát, szűrt és csizmát azóta se láttam egy rakáson — írja a költő — az orrom pedig ma is visszaemlékezik még a kiállítás kellemes fa-, kender- és cserzett bőrszagára.“

Még az árvíz előtti lapos Szegedre kell gondolnunk, „hol széles és nyugodt tempóban folyt a falusi élet. Étele a halpapríkás és töltöttkáposzta, csemegéje a sülttök, fűszere a paprika volt. A város úgy terpedt el a szélesen kanyargó Tisza iszapos-gyepes partján, mint egy kedves vén parasztasszony a szájráncú szoknyájában... Még állott a Tisza partján a régi korhadt vár“, amelyre a gyermek Herczeg kegyelettel nézett, gyermekkorra hősére, Rózsa Sándorra emlékezve. A városban nyüzsögtek a bánsági gyerekek, akiket magyar szóra hoztak fel. Otthon sem volt jobb dolguk, mint a szegedi koszt-házakban. Az alföldiek akkor még valóságos kultuszt csináltak az evésből, a jó és bőséges konyha a ház becsületének alapja volt, a diáktartó civisasszonyok versenyezve tömték kosztosaikat. (Emlékezések).

Herczeg Ferencet Szeged tette magyarrá. Itt döbbsent rá, hogy számára a kultúrélet egyetlen igazi formája csak a magyar élet lehet. A szent tüzet Jókai regényei gyújtották fel lelkében. Az első Jókai regény, amelyet olvasott, *Egy magyar nábob* volt. „Szent ré-

szegséggel — írja többek között a költő — botorkáltam Jókai csodakertjében.“ Élete egyszerre forró és színes lett. Jókai mélységet és méltóságot adott az eszmények után sóvárgó ifjú léleknek. És Szeged varázsa, mely annyi magyar író és költő lelkét megejtette már, az ifjú Herczegen is kipróbálja erejét. A lankás partok között kanyargó Tisza szelid, örökkévaló ragyogása, a jegenyefák kéklő meszesességbe vesző sora, a puszták ízes, tüzeket lobogtató lehellete ott kísért évek multán is egy-egy művében, de különösen a Pogányokban. A két szegedi esztendő kitörölhetetlen benyomásokkal gazdagítja az ifjú lelkét, aki Szegedre már édesapja könyvtárából „kölcsönvett“ művek szellemi emlékével érkezett. Már mint gyermek olvasgatta Shakespeare-t, Renant, Paul de Kock-ot, de a legtöbbet, a legnagyobbat, az ifjú lélek manóját mégis csak a nagy magyar romantikus, Jókai adta néki: Szegeden. Ime így indul el Szegedről a magyarrá lett Herczeg azokkal a titkos gondolatokkal, melyek még határozatlanul éltek lelkében, de mindjobban kifejező formára találtak, hogy író lesz. És ehhez tehetsége és szerencséje, de írói egyénisége is nagyban hozzásegítette.

Azok közé a magyar írók közé tartozik, akiket a közönség nagyon szeretett, a kritikusok pedig annál kevésbé. Kemény Zsigmondnak éppen az ellentéte, akit csak a kritikusok olvastak, de a nagy közönség nem ismert. Egész írói pályafutására legjellemzőbb az a méltatás, melyet 29 éves korában a Hét című folyóiratban egy olvasó írt. Ez a folyóirat ugyanis megszavaztatta olvasótáborát, hogy ki a legkedvesebb írója, és az író egyik olvasónője, mondhatnók azt is: rajongója, így írt róla: „Kedveinc írom Herczeg Ferenc, mert ő fényes, élénk, tarka, víg, illatos, változatos és divatos. Én nem bánom, kritizálja őt a sajtó, beszéljék meg a szakértők, tárgyalják kritikusai, mi — a nagyközönség — azalatt olvassuk és olvassuk élvezettel. Az ő óriási fantáziája, mintha elvinne bennünket ebből az unalmas mindennapiságból és szárnyra kelve repülnék egy távoli mesevilág verőfényes levegőjében. Csak egy van, ami ezt a hatalmas fantáziát felülmulja, és ez az óriási változatosság, mely tollában rejlik. Hol ujjongva tekint az ég felé, lantjához kap és fehér ruhás idealizált alakokat lát tiszta fényben felmerülni, hol fényes egyenruhában defilíroztatja katonáit, azután leülteti őket a kártyasztal körül. Cigányzene, pezsgő, cigarettafüst. Élnek mind! A kontesszek, a tiszték, a kutyák, a balettsillagok, az angol missek, a vénkisasszonyok, a cigányok, mind igazán élnek az ő tollának varázsa alatt. Nekem tetszik ez a fiatalos vidám optimizmus, mely nem enged érvényre jutni képzelt, felforgatott elveket, mely kersztültör a legmélyebb fájdalom, a legsötétebb melancholián, a legkomolyabb filozófián...“

Nem tagadom azonban, hogy ebben a nagy tetszésben nem csekély mérvben befolyásolt az a körülmény, hogy ma éjjel táncoltam vele egy hosszú, egy végtelen hosszú, remek szupécárdást, melyben volt annyi élet és annyi tűz, mint a legjobb novellájában.“

Herczeg Ferenc mind az ideig még nem kapott komoly, hivatalos kritikát és ime, a közönség fedezi fel. Ebben a felfedezésben kétségtelen nagy szerepe van az író témamegválasztásának és ma-

gatartásának. Herczeg azt a világot rajzolta meg, amelyben élt, a kritikától tartózkodott, ahogyan tartózkodott a gentry-életformának dicsőítésétől is, bár már abban éppen elég kritika volt, hogy leírta századvégi társadalmunk léha, tartalmatlan életét. A gentry a 80-as évek társadalmi átalakulásának törzszülőtte; kiből hiányzik a magyar polgári élet megteremtéséhez szükséges alkotó elem. Egyetlen életcélja, hogy mentse, ami menthető, de nem marad más számára, mint a külső dísz és az osztályöntudat. A földhöz már képtelen visszatérni, de képtelen a születési elvet is feladni, s ha mégis megteszi, már minden késő. „Osztályöntudatát a gentry-világfelfogás támogatja, melynek alkatelemei konzervativizmus a politikában, agrarizmus a gazdasági, gavallérság és exkluzivitás a társadalmi életben“. (Szekfű Gyula). A költő Emlékezéseiből megdöbbenő megvilágításban tűnik elénk ennek a „Megszámláltattál és híjával találtattál nemzedék“-nek sodródása a végzet felé. A radikális gentry-osztály meg sem kísérelte a konzervatív politikát és minden energiája ostoba közjogi harcokban merült ki. Abból a nemzeti és állami álmódzsból, mely állandóan körülöngte, csak egyetlen egyet tudott megvalósítani, az exkluzivitást, melyet egy korabeli szemlélő így határoz meg: „Az igazi gentry csak gentry-társaságban érzi jól magát s a magánéletben ilyen társaságot keres, nem lát ott szívesen semmiféle más elemet, legyen az gróf, bankár, hivatalnok, vagy polgár.“

A kép, amelyet az író erről a társadalomról fest, nagyon hű és eleven. Tagadhatatlan, hogy ez a társadalmi réteg rokonszenves neki, de nem a léhaságáért, üres mulatozásáért, felszínes élni tudásáért, pozíció és protekcióhajhászásáért, hanem kétségbevonhatatlan érényeiért, melyek sajnos, kisebbségben maradtak hibái mellett. A Gyurkovics-fiúkért hivatalos kritikái részről sokszor érte érdemtelen támadás, ugyanakkor a közönség végérvényesen kegyeibe fogadta. A Gyurkovics-fiúk és a Gyurkovics-lányok ma már történelmi regények, melyek egy letűnt, szétmállott társadalmi réteg világát tükrözik.

Írásaiban való tartózkodó tárgyilagossága, a lírának, a szubjektivitásnak teljes hiánya, szemlélődésének józan hideg fénye már első műveiben feltűnik és ezek is maradnak az író legegységibb jellemvonásai.

Mikor aztán a Pogányokkal megjelenik az író első történelmi regénye, kivívja a hivatalos kritika elismerését is. Különösen a fiatalság fogadta szívesen. Miért? Mert történelmi regényeiben nemcsak magyar érdekeket ismer meg az olvasó, de az emberiség sorsa is mintegy benne tükröződik történelmi képeiben.

Az olvasó szemei előtt letűnt idők sorsfordító eseményei játszódnak le, világnézetek, civilizációk összeütközésében, korok lelkét érezzük felettünk lebegni. Ha a regény cselekménye időhöz, helyhez is kötött, ettől függetlenül megmarad „általános emberi és mélyen lélektani érdekű“. Hősei távoli korok színpompás világában nem elvont alakok, hanem húsból és vérből valók, érdeklődést, rokonszenvet, vagy ellenszenvet keltők, mint társadalmi regényeiben.

Történelmi regényeinek művészi ujdonságát a történeti jellegnek feltűnés nélkül való érvényesítése, korszerűségnek és költészetnek a romantika pathetikus történet szemlélete nélkül való összeegyeztetése és a tanulmányosság távoltartása jellemzik. (Horváth János). Sohasem akarja véleményét olvasóira ráerőszakolni; hogy ez így van. A kirívó erkölcsi vagy a politikai tendenciától tartózkodott, de ösztönösen megérezte nemzete lelki szükségletét és így lesznek művei az események sodrában a közelgő veszélyre figyelmeztető viharadarak.

Juhász Gyula, Szeged halhatatlan poétája már budapesti egyetemi hallgató korában a legnagyobb elragadtatással írta Herczeg Ferencről (A honszerző című regénnyel kapcsolatban). E sorok tanúi annak a kritikai állásfoglalásnak, melyet az egyetemen a Négyes-magyar órák legkiválóbbjai, a Virágfakadás c. folyóirat fiatal lelkes írói Herczeggel szemben elfoglaltak. Juhász Gyula csaknem negyven évvel ezelőtt írta, és úgy gondolom nem lesz érdektelen, ha teljes egészében idézem:

„Magyar lelkem és boncoló elmém nyugtalan érdeklődésével lestem Herczeg Ferenc elegáns és nagyszerű etappeját és most, hogy e kivételes írói pálya új fordulóhoz ért: ujjongva tapsolok neki.

Első fellépése a biztos kezű és erős eszű művészt reveleálta, aki hőtiszta plasztikonban nyugodt előkelőséggel lép az egy csapásra meghódított közönség elé. Sikert siker után aratott novellában, regényben, drámában, víg és komoly nemben egyaránt, a közönség imádott írója s a kritika kedves vesszőparipája lett. Blazirt fenyőmiksák egyre hangoztatták, hogy nem változik, nem fejlődik, hogy nincs szíve. És megírta az Ocskay brigadérost, amelyben a történelem levegőjét vitte a bohózat füllelt szinpadára, megírta a Pogányokat, amelyben stilje, Bizáncot, amelyben világnézete fejlődött tökéletessé.

A magyar író ősz szenvedélye tör ki elemi erővel e könyvből: a fajszeretet. A magyar társadalom legizgatóbb kérdései csendülnek itt fel: a zsidókérdés, a gentry-kérdés.

Lipótvárosi írósok piszkálták újabban ezt a nagy problémát, de csak bemaszatolták, ahelyett, hogy tisztázták volna.

Herczeg a vérbeli művész abszolút higgadságával, de a magyar író józan elméjével és érző szívével állítja föl a lét és nemlét e magyar problémáját. Honnan van az, hogy a honszerzők és a nemzetfenntartók unokái alól egyre jobban kisiklik az áldott hazai föld. Hogy egy erőteljes, becsületes, intelligens, eszményekben hívó faj fölé kerekedik egy számító, alázatos, ideáltalan és idegen fajta? Herczeg harsányan kiáltja oda a magyar középosztálynak Ibsen modern igazságát: Legyen energiátok! Megtoldja Björnson jelszavával: És dolgozzatok! Nemcsak szép regény ez, de jó tett is, nagy tett is egyúttal!

A Honszerzőben Herczeg az író és ember zenitjére ért. Nincs szíve?

Dili, Herma, Zabel, szép és szomorú álmok, az örök nőies lilimomból és violából szőtt alakjai csak egy nagy álmodó szívből fakadhattak!

Sok szép és hatalmas álmot, magyar dicsőségről, emberi igazságról, erős férfiakról és gyöngéd asszonyokról, te nagy álmodó!

Herczeg Ferenc történelmi regényei, drámái, sajnos nem véletlen gondolatnak, vagy egy-egy bizarr ötletnek köszönhetik megszületésüket. Az író a költő váteszi tehetségével megérezte az elkövetkezendő idők megpróbáltatásos, tragikus napjait. Az obstrukcióban, a késhegyig menő céltalan, személyeskedéssé vált parlamenti vitákban, a kaszinók vagyonúszató kártyacsatáiban, az erkölcstelen választásokban, a tobzódó jólétben, a gentry-k haláltáncában a megisméltülő Bizáncot látja, a rothadás szaga veszi körül, érzi a legszörnyűbb küzdelem tragikus kimenetelét, amikor egy nemzet önmaga ellen viaskodik, és a Berzsenyi-ódák fenséges ihletével sugalmazza nemzetének a Bizáncon keresztül:

„Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha elvész, Róma ledől s rabigába görbed.“ Ki meri azt állítani, hogy ha Herczeg Ferenc napjainkban írta volna meg a Bizáncot, elkésett volna? Lehet-e költői alkotásnak szörnyűbb aktualitása egy nemzetre nézve, mint a Bizánc? E rendkívül gazdag írói pályának csúcspontját kétségtelen *Az élet kapuja* jelenti, melynek tárgyszemléletében összesűrűsödik egy eseményekkel teli élet bölcs tapasztalata. A magyarság sokszor állt már az élet kapujában, a sok millió erős nagy magyar nemzet álma nemcsak Bakócz Tamást, Zrínyi Miklóst, a Fiatal Magyarország romantikus álmodozóit, de az író korát is állandóan kísértette és... ne folytassuk... „Az Élet kapuja“ becsapódott a magyarság előtt, egy egész ország bűnét nem moshatta el az önzés vakságából a végső pillanatban felriadt hazaszeretetet.“

Sokszor szeméretetették, hogy az eseményeknek, valamint a magyar történelemnek csak hideg megfigyelője maradt, nem azonosította önmagát történelmi regényeiben a magyar sorssal: azaz nem verte büszkén a mellét, hogy én magyar vagyok. A parnasszisták impassibilité-je volt a legsúlyosabb vád, amellyel illették. A szemére vetett hidegség, józanság, hűvösség nem is annyira természetéből, mint inkább adott helyzeteiből következett. Versec szülőtnék és az Ocskay brigadéros írójának semmi szüksége nem volt arra, hogy magyarságát fennen hirdesse és igazolja. A tettek embere volt és az is maradt. Minden műve feledhetetlen magyarságának önigazolása. Herczeg Ferencnek sokat köszönhet a magyar irodalom és közönség, de a költő még többet köszönhet a magyar kultúrának, mely életének lényegét, tartalmát adott és önmagához emelte.

Ha kultúrájának jegyeit vizsgáljuk, meglepődve vesszük észre, hogy a magyar vonások mellett ott vannak első sorban a franciás vonások, racionalista életszemlélet és a világosságra való törekvés. Az étellel szembeni állásfoglalásában van valami Pascal hívő, megbocsátó, és La Bruyère keserű, lenéző, megvető pesszimizmusából.

A költő életét az alkotó tett töltötte be igazán és ez az alkotó tettet is dicsőíti, amikor azt mondja egy helyen: „Csak egy név méltóságára legyünk érdemesek: az emberére“, vagy másutt: „Akiket az Isten megáld, azok nem a szó, hanem a tett emberei. Csak egy nagy, egy szent, egy megváltó dolog van a csillagok alatt: a tett.“

Az a költői attitűd, melyet az író az étellel, a szerelemmel, a történelemmel, a művészettel, hazájával és Istennel szemben elfoglal, kétségtelen, egy emelkedett, kifinomult erkölcsi világ álláspontja, melyben a kiábrándultság váltakozik a hittel, az embertársak iránt való szánakozással és hűvös megbocsájtással.

Egy költő hivatása nem lehet csak a pusztá szórakoztatás. Erre Herczeg is hamar ráébredt és a legnagyobb magyar nemzetnevelő gondolatainak hegedőse lett. Ebben a cselekedetében a tettek mezején avatta önmagát a tettek hőisévé és igazi magyarrá, mert nem a vér teszi a magyart magyarrá igazán, hanem a lélek.

Széchenyi-tanulmányában, A hídban, Német nemzetiségi kérdés c. cikkében, Tanulmányaiban, hirdeti, hogy a „puszta hazaszeretet nem érdeml az ember a nemzetében önmagát szereti. Azért nem jár külön prémium, s „a nemzet megmentője az lesz, aki rá fogja nevelni népünket, hogy harctéri erényeit a polgári közéletben is érvényesítse. Ha a magyarság a politikában is úgy tudna viselkedni, mint a Doberdón, akkor kétségtelenül ez volna a világ első népe“ S „ha örök időkre biztosítani akarjuk a magyarság sorsát — az ő szavait idézem — akkor formáljuk át a dolgozók nemzetévé, mert hit, haza, becsület és tett nélkül nincs nemzet. És ha a legnagyobb magyar szellemében fogjuk fel a nemzeti érzést, akkor ez nem a más fajok gyűlöletét és elnyomását, hanem saját véreink szeretetét és fölemelését fogja céljául kitűzni.“

Micsoda megrendítő tapasztalat adhatta az író tollára ezeket a szavakat? A keserű mult minden hibája, mely a nemzetiségeket gazdagon istápolta, ugyanakkor, mikor az alföld színmagyarjairól megfeledezve, mégcsak segítő kezét sem nyújtott nekik, hogy elmaradottságukból kiemelje. Ez Széchenyi igazsága, ez a nagy író élettapasztalata. Önmagunk felemelését első sorban a magyar nép anyagi megsegítésében és szellemi kipallérozásában kell keresnünk, mert csak ebben, egyedül ebben az esetben képezhet komoly vonzóerőt a taszító elemekkel szemben. A legrettenetesebb vád, amely az első világháború előtti vezető államférfiakat érhetette, az az ötezer népiskola, melyet Klebelsberg, Széchenyi után a legnagyobb magyar kulturpolitikós, építettett színmagyar területeken. Hogy Trianon lett. annak okát elsősorban ötezer meg nem épített magyar népiskolában látom. És Herczeg Ferenc, az ősz költő különösen a Pogányok c. műve óta mind tudatosabban a pusztába kiáltó Széchenyi jelszónak lett bizakodó és tettekre kész harcosa.

Herczeg Ferenc tüneményes írói pályája szimbólum a magyarság életében. Szimbólum, mert mi magyarok sohasem néztük azt, hogy ki milyen nemzetiségből jött közénk és lett magyarrá. Testvérként fogadtuk és ha megérdemelte, önzetlen, őszinte örömmel nyitottuk meg néki a legmagasabb megtiszteltetéshez és kitüntetéshez vezető utat. Hír, dicsőség, gazdagság itt, ebben az országban, a szentistváni Magyarországon mindenki számára nyitva áll, ha tehetsége, erkölcsé és becsülete révén megérdemli, és

mégis... kisebbségeink gyűlöltek és gyűlölnek bennünket. A száj elé tartott nagy darab kenyérben csontot és a felkínált barátságunkban gyöngeséget látnak. Vajjon a kisebbséget elnyomó magyarokról mit mondanak ma a verseciek, amikor Herczeg Ferencet, városuk szülöttét, a német származású nagy magyar író, tiltakozása ellenére, az egész ország meleg szeretettel ünnepli? És mit mondanak az elnyomó magyarokról a többiek?

„A boldog nyugati népeknél befejeződött a fajok keveredésének folyamata, mielőtt még a népek féltékeny versengése tudományt csinált volna a fajgyűlöletből. Nálunk a folyamat még útban van” — írja Herczeg Ferenc. És nem egészen rajtunk múlott, hogy ez még nem történt meg.

Amikor az ősz költőt a **DMKE** nevében tisztelettel köszönhettem a nyolcvan év szédítő magasságába és mélységébe tekintve, kérhetünk-e mást a népek és világok sorsának intézőjétől, mint azt, hogy egészségben megérje a Délvidék végleges megtérését és megbékélését a magunk békéjével. Hogy majd vele együtt idézhessük Vörösmarty szavait:

Előttünk egy nemzet sorsa áll.
Ha azt kivittük a mély süllyedésből
S a szellemharcok tiszta sugaránál
Oly magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén őseink porához:
Köszönjük élet, áldomásaidat,
Ez jó multság, férfi munka volt!”

MADÁCSY LÁSZLÓ

Ujvidék

UJVIDÉK, a legmodernebb magyar vidéki város, a kanyargó Duna simogató ölében fekszik. Három oldalról veszi körül a Keletre tartó folyam, amely mintha csak azért szenvedne törest a város határában, hogy tovább időzzék a nyugati kultúra utolsó állomásán. Szemben, a Duna tulsó partján, a festői Fruskagóra és a történelmi nevezetességű Pétervárad vára néznek a városra, amelynek élete a dunai és belső forgalom színes képeit, zaját, élénkségét és a város élniakarását vetíti a szemlélődő elé.

Ujvidék földjén is átszágulzott a történelem vihara; látta földjén a barbár és harcos jazigokat, akikkel véres csatákat vívtak a gyarmatosító rómaiak; itt jártak a gótok, hunok és a gepidák, avarak is. Az isteni rendelés azonban a történelemnek csak egy villanásnyi idejét szánta számukra, hogy elsöpörje őket pusztító viharával erről a földről, amelyet más népek tartogattott.

A IX. század végén megjelentek Ujvidék területén is a honfoglaló magyarok és rövid idő alatt az itt élő, kisebb-nagyobb csoportokat alakító szlávok teljesen beleolvadt a magyarságba. A vá-

ros történetéről a honfoglalást követő első századokban semmit sem tudunk: csak a XIII. századból vannak biztos adataink arról, hogy a mai Ujvidék területén virágzó magyar falvak voltak. Itt találjuk Pétervárad, Zajol, Csenej, Bivalyos, Baksa, Vásárosvárad, Mortályos községeket. E hely első földesura Töre volt, akinek fia: Tőrefi Péter, IV. Béla anyját, Gertrudot megölte. Ez az állítás nem feltevés, hanem királyi okirattal igazolható. Világosan kitűnik ez a tény IV. Béla 1267-ben kelt adományleveléből, amellyel Tőrefi Péter birtokait elkobozza és a ciszterciák bélakuti, illetve pétervárad apátságának adja azzal az indokolással, hogy Tőrefi Péter a király anyját megölte. Bánk bán csak segédkezett Péternek, mert féltette — vele együtt — az országot a királyné által annyira kedvelt idegenek befolyásától. Minden bizonnyal Pétervárad is Pétertől vette a nevét. Ezt a nevet először a mai város területén volt egyik település viselte; később azonban a szemben lévő, mai Pétervárad felépülésével ez kapta meg a régi nevet, míg a régi Pétervárad Ó-Pétervárad lett. Pétervárad nevét először ugyancsak IV. Béla oklevelében találjuk meg. Idők folyamán eltűnt az Ó-Pétervárad név, amelyet minden bizonnyal a település nagy forgalma és élénk vásárai folytán a Vásárosvárad név váltott fel.

Pétervárad vára a feltevések szerint a tatárjárás után épült; fontossága idők folytán egyre emelkedett. Mátyás király maga is többször megfordult itt; a várat Várad Péter kalocsai érseknek adta, akit később Mátyás bebörtönöztetett és így ez a fontos végvár gazda nélkül maradt. Mikor Mátyás halálával Várad Péter kiszabadult, — azonnal hozzálátott a vár megerősítéséhez. A józanul gondolkodók nagyon jól látták, hogy az ország kapuja Pétervárad és ha a török ezen a kapun benyomul, — az egész országot magáénak mondhatja. Maga II. Ulászló is többször megfordult a várban és hetekig ott tartózkodott, személyesen irányítva a megerősítési munkálatokat. Az országgyűlés Tomori Pál kalocsai érseket bizta meg a déli végek főkapitányságával, aki Péterváradot választotta székhelyéül. A várat azonban nem tudta kellően megerősíteni, mert a királytól, aki ostoba és irigy tanácsadóira hallgatott, csak ígéretet kapott pénz helyett. Amikor a segítség megérkezett, már késő volt átköltözni Vásárosváradra s így a 4.000 főnyi védősereg elkeseredett és hősiességének csak tétlen tanuja lehetett. A 90 főre leolvadt védősereg végül is feladta a várat, amely a hatalmas török sereg zsákmányává vált. Megnyílt tehát a kapu az ország belseje felé, — a hagyományossá vált irigység, átkos viszály és késedelmeskedés következtében. A déli végvár eleste így az ország temetője lett.

A török hódítás elpusztította az itt virágzott falvakat és megsemmisítette a magyarságot, amely a szó szoros értelmében őrtárlója volt a kereszténységnek és a nyugati kultúrának egyaránt. A török megszállás évei alatt fejlődésről szó sem lehetett. Kitakarodásuk után az akkor már Pétervárad Sánchnak nevezett mezővárosban részint a szerb granicsárok, részint pedig a szerb polgárság helyezkedett el. A szerbek első nagyobb csoportja 1694-ben jött az ország területére Csarnojevics Arzén ipeki pátriarka vezetésével. Ideiglenesnek indult letelepedésük véglegessé vált. Az almási vége-

ken 1717—18-ban az almási szerbek telepedtek le és még egy nagyobb arányú letelepedés történt 1738-ban, amikor német és szerb kereskedők és iparosok tömegesen telepedtek le a nagyobb biztonságot nyújtó mezővárosban. Németek már előbb is voltak a városban; a német katonasággal számos iparos és kereskedő jött ide, de ez a bevándorlás rendkívül megnövelte a számukat. A magyarság csak lassan helyezkedett el, mert először ki kellett hevernie a törökök által okozott pusztításokat és vérvesztéseket.

A Péterváradai Sánc egyébként a határőrvidéki főkapitányság székhelye is volt s így a város polgári és katonai szervezettel rendelkezett. A polgárság élén felváltva német és szerb bíró állott. A szerb granicsárok derekasan megállták a helyüket és amikor a határőrvidéki főkapitányság megszűnt, egy részük véglegesen a városban akart letelepedni és kérte polgárosítását. A város lakossága küldöttséget is menesztett a kancelláriához, amelytől szab. kir. rangot és új nevet kértek a város számára. Mária Terézia szívesen tett eleget ennek a kérésnek, — emlékezve a város által a sziléziai háborúra adott 80.000 forint kölcsönre. Sajátkezűleg írta rá a kérvényre a „placet“-et és a város új nevét, amelyet „Neoplanta-Ujvidék“ névben állapított meg.

Az új szab. kir. város vezetőségének első feladata volt, hogy a város határában lévő és rendelkezésre álló külterületeket, valamint a belterületeket felossza. Mária Terézia ugyanis kincstári földekben fizette vissza a hadicélokra kölcsönadott 80.000 forintot. A földek ára lánconként (egy láncc=2.500 négyszögöl) öt forint volt. A felosztásra kerülő 12.000 láncc föld túlnyomó része szerb kézbe került, mert hiszen a lakosság földműveléssel foglalkozó része is túlnyomó részben szerb volt. A németek kereskedők és iparosok voltak s csak elenyésző részük foglalkozott földműveléssel. A magyarság pedig szegény volt s a mellett számbelileg jelentéktelen. Így a földosztásból kimaradt. A futaki uradalomtól később visszaperelt földet már lánconkénti nyolc forintos áron bocsátották áruba azok részére, akiknek földjük nem volt, ipart nem üztek és az előző földosztásból nem részesültek. Ennek a juttatásnak részesei ugyancsak szerbek és németek voltak s ezért ma az a helyzet, hogy a város 27.000 hold határából — a belsőségeket leszámítva — mindössze 450 hold van magyar kézen.

Ujvidék fejlődését nagyban elősegítették a szab. kir. városi ranggal járó előnyök, bár kedvező földrajzi fekvése egyébként is megszabta fejlődésének irányait. A szerb lakosságnak a város fejlődésében kétségtelen érdemei voltak s ezért a város katolikus lakossága írásban is biztosította számukra az egyenlő jogokat. *A fejlődés 1848-ig a legnagyobb egyetértésben és összeműködésben történt és a többnyelvű lakosság vállvetve munkálkodott a város fejlődésének előmozdításán.* A német és szerb lakosság különösen élénk kereskedelmet és ipart teremtett és ez volt a város fejlődésének legbiztosabb irányvonala.

1848-ban hirtelen végeszakadt a békés fejlődésnek és pusztulás köszöntött a száz éves békés fejlődésben megcsinosodott városra. A szerbek a kamarilla izgatása folytán a császári udvarral tartottak és a

magyarság ellen fordultak a szabadságért folytatott önvédelmi harcunkban. Amikor Jellasics benyomult a városba és a hajóhidak felrobbantásával az Ujvidék és Pétervárad közötti összeköttetést megakarta szüntetni, — Kiss Pál, péterváradai várparancsnok megnyitotta a tüzet a vár összes ágyuiból az ellenséges seregre és a városra, amely 1849 június 12.-én rövid pár óra alatt rom és üszök lett. Elpusztultak úgyszólván összes középületei és magánépületeinek legnagyobb része, lakóinak többsége elmenekült és úgy látszott, hogy a dunai végvár sorsa végleg megpecsételődött. A kormány segítségére sietett a városnak, amely másfélmillió forintos kölcsönrel még szebbé épült, de a régi egyetértés és együttműködés a rom és hamu alatt maradt.

A város rendkívül fontos földrajzi helyzete, lakóinak páratlan ügyessége és szorgalma, törhetetlen akarata hamar eltakarította a romokat és rövid idő alatt visszaszerezte a Délvidéken addig is tartott vezetőszerpét. Kulturális élete, gyári és kézműipara, kereskedelme, de társadalmi élete is mély gyökereket eresztett és egy-két évtized alatt behozta évszázados munkájának veszteségeit. Fejlődésére mi sem jellemzőbb, mint az a körülmény, hogy míg 1910-ben csak 31.000, 1930-ban már 64.000 lakosa volt, — a visszacsatolás előtt közvetlenül pedig közel 75.000.

Ujvidéket a trianoni békeparancs Jugoszláviához csatolta. Tagadhatatlan, hogy a város a megszállás alatt nagyon sokat fejlődött. A megszállás esztendei alatt Ujvidék volt a leggazdagabb Bánság, a Dunabánság székhelye, amelyet a szerbek „szerb Athénnek“ akartak építeni. Egész városrészek épültek ott, ahol azelőtt mocsaras árterület volt; palotasorok emelkednek ott, ahol azelőtt mezőségek voltak: ennek a városnak fejlődnie kellett, mert a megszálló uralom a legalkalmasabbnak tartott helyen akarta a legerősebb szellemi, közigazgatási és gazdasági végvárát megépíteni. Hiszen ebben a városban működött és működik ma is a Szerb Matica, amely a szerbség legnagyobb és többmillió pengős vagyonnal rendelkező leggazdagabb kulturális egyesülete. Ebben a városban működött 23 éven keresztül 2.600.000 lakos életének igazgatására szolgáló kulturális, gazdasági, kereskedelmi, közlekedésügyi és közigazgatási hivatalok egész sora. Különösen megerősödött a kereskedelem és ipar ezekben az időkben s természetszerűleg megnövekedett a szerb kereskedők, nagy- és kisiparosok száma. A magyarság szegény volt és szegény maradt. Számuk a megszállás alatt nem fogyott, hanem inkább növekedett, aminek az a természetes magyarázata, hogy a szerb földbirtokpolitika folytán munka nélkül maradt magyar földművesek Ujvidékre, az ipari és kereskedelmi központba nyomultak, ahol mint gyári munkások és napszámosok helyezkedtek el. Voltak ugyan jönevű magyar kereskedők és iparosok, de rendkívül sok nehézséggel kellett megküzdeniök az érvényesülésért. Meg kell jegyeznünk még, hogy a megszállás esztendei alatt kötelező volt az államnyelv használata és 1932 óta egyetlen iskolában sem nyílt alkalom a magyar nyelven való tanulásra. Ilyen körülmények között a magyar értelmiség súlyos helyzetbe került; a legnagyobb erőfeszítéssel tudta csak kisebb részben iskolai tanulmányait elvégezni, míg nagyobb része

kénytelen volt az elemivel, jobb esetben a középiskola négy osztályának elvégzésével megelégedni. Épen ezért a közhivatali állások is csak igen gyéren nyitlak meg a magyarság számára és csak a kisebb állásokban helyezkedhettek el magyarok. A magyarság azokba a magyar egyesületekbe tömörült, amelyeket engedélyezett a megszálló hatalom. Ez a négy-öt egyesület volt a magyar nyelv, a magyar kultúra fellegvéra, a magyar dal otthona és az összetartozandóság tudatának erősítője. A Katolikus Jótékony Nőegyesület, a Polgári Magyar Daloskör, a Darányi Telepi Gazda- és Olvasókör, a Református Olvasókör, a Beltéri- és a Külső Katolikus Kör, a felszabadulás előtti évben pedig a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség voltak a magyar szó, a testvéri érzés és a boldogabb jövő hordozói.

A FELSZABADULÁS IDEJÉBEN a város lakossága természet-szerűleg megfogyatkozott, másrészt pedig kicserélődött. Kb. 1500 volt az üres lakások száma, de ma már alig akad üres lakás. A város lakossága a népszámlálás óta is erősen növekedett és óvatos becslések szerint 65.000-re tehető. Valójában tehát nem nagy a csökkenés a megszállás alatti lakossággal szemben, mert akkor még Pétervárad is Ujvidékhez tartozott és lakóit is ideszámolták. A lakosság abszolút többségben magyar: 33.000, a szerbek száma 18.000, a németeké 7.000; a fennmaradó rész pedig horvát, tót, orosz stb. Valási megoszlása: r. kat. 33.000, g. kel. 18.000, ref. 4000, evangélikus 3.800; lakosainak többi része pedig zsidó, ókatolikus, stb.

A közigazgatás igen fontos feladatát képezte a gyárüzemek fenntartása. Ujvidék gyárváros, amelynek 83 gyárában több mint 15.000 munkás és tisztviselő talál kenyeret. Ezek a gyárak ma is működnek, sőt számuk meg is szaporodott, — bizonyosságául a magyar életerőnek és élniakarásnak. Budapestet és egy-két pestkörnyéki várost leszámítva, ma Ujvidék az ország legnagyobb gyárvárosa, ahol a fejlődés határtalan lehetőségei állnak rendelkezésre. Egymásután nyilnak az új magyar üzemek és műhelyek, nem a más nemzetiségűek elnyomásával, hanem azért, mert lehetőség kínálkozik rá. A törvényszerinti feltételek fennforgása esetén a város minden polgára egyformán jogosult a minden polgárt megillető jogok kiszolgáltatásának igénylésére, mert a magyar közigazgatást a szentistváni állameszmében megtestesült egyenlő elbánás elve és az ezeréves hagyományok tisztelete hatja át. Természetes azonban az, hogy a város legszegényebb és eddig legmostohábban kezelt rétege, a magyarság az, amely a legtöbb segítségre szorul. Épen ezért különös gondját képezi a közigazgatásnak, hogy a magyarságot földhöz juttassa, hogy ez által a primórtermelés, amelyet a kedvezőbb éghajlati viszonyok megkövetelnek, minél nagyobb mértékben megvalósítható legyen. A szintiszta magyarság által lakott Darányi telepen ez az akció máris komoly eredményeket hozott és a kiosztott több száz kis parcellán folytatott hozzáértő munka a telep oly sokat szenvedett és teljesen elszegényedett magyarságának gazdasági megerősödését jelenti. Az O.N.Cs.A. útján máris több magyar család részesült házzuttatásban; folyik a kedvezményes vetőmag és egyéb

gazdasági juttatások megállapítása és kiosztása is. Természetesen leg a magyarság most már nagyobb arányban vesz részt az iparjogosítványokban, közszállításokban, a közszolgáltatásban és szabad pályákon is, amely körülmény a város magyarságának jelentős megerősödését segíti elő.

Különösen nagy feladatot jelentett a kulturális szükségletek kielégítése. A jugoszláv uralom nem épített iskolákat — három elemi iskola kivételével — s így nagy feladatot jelentett a megnövekedett számú iskolák elhelyezése, annál is inkább, mert az iskolákat nagyobb részben alkalmatlan helyen helyezték el. Jelenleg 20 elemi iskola, 2 polgári iskola 4—4 párhuzamos osztállyal, kereskedelmi fiú és leányiskola, magyar fiúgimnázium, magyar leánygimnázium, koedukált szerb gimnázium, női ipariskola, középfokú ipariskola, középfokú mezőgazdasági tanintézet, tanítóképző (fiú), Délvidéki Konzervatórium és a Keleti Kereskedelmi Főiskola működik. A Főiskola, a Délvidéki Konzervatórium és a Mezőgazdasági Tanintézet új intézmények, de a női ipariskola is magasabb típusú intézet lett, mint azelőtt volt. A jugoszláv uralom idején nem volt magyarnyelvű iskola; a magyar tanítóképző intézet pedig Belgrádban volt s onnan költözött Ujvidékre, hogy az egész Délvidék számára innen bocsássa útjára a fiatal tanítónemzedéket.

Különös fontossága van a Keleti Kereskedelmi Főiskolának, amely hazánk egyetlen ilyen típusú főiskolája. Nem is lehetett volna ezt a főiskolát másutt felállítani, mint épen Ujvidéken, Nyugat és Kelet találkozáspontján, ezen az annyira fontos kereskedelmi és ipari gócpontban. A Főiskola létezése és munkája a Balkán, a Kelet felé mutat, amellyel való új és fokozottabb kereskedelmi kapcsolatok szinte korlátlan lehetőséget adnak, és ifjúságunk elhelyezkedését is a tágabb érvényesülési lehetőségek felé irányítják. A főiskolával új szint, új erőforrást kapott a város és ezen kívül az egész ország. Meg kell emlékeznünk a Délvidéki Konzervatóriumról, amely kiváló igazgatójának és művésztanárainak vezetésével alig másfél esztendő alatt olyan eredményeket ért el, amelyekre joggal lehetünk büszkéek. Közel 500 növendéke a magyar zenekultúra komoly megerősödését jelenti, s maga az intézet a Délvidék zenekultúrájának fontos alapja, minden a zenekultúrát érintő kezdeményezés forrása; eleven és folyton növekvő erőtényező, amelyre országos viszonylatban is számítani lehet és számítani kell. A Konzervatórium munkájához kapcsolódik szorosan a Filharmóniai Társaság munkája; munkájának eredményéről, művészi értékéről hangversenyei és a rádió beszélnék. Idekapcsolódik még az Ujvidéki Kórus is, melynek kezdő lépései is a legszebb eredményekre jogosítanak s a közelmúltban megtartott nagyszabású hangversenye a szakértők legteljesebb elismerését vívta ki. A Délvidéki Szépmíves Céh a bácskai képzőművészeket gyűjti össze, — biztosítja tagjai számára a nyilvánosságot; művésztelepe pedig a művészhajlamú fiatalság elindulási lehetősége. A fővárosban megtartott legutóbbi kiállítása meggyőzte az egész ország közönségét arról az értékes munkáról, amelyet a Szépmíves Céh végez. Különös jelentőséget nyer az egész Délvidéken és így Ujvidéken is az iskolánkívüli népművelés munkája. Nagyon sok

pótolnivalója van a magyarságnak. Ezt teljes egészében átérzi az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság. Analfabéta tanfolyamok, elemi iskolai továbbképző tanfolyamok működnek, de emellett lehetőség van arra is, hogy a középiskola négy osztályát, vagy azon felüli tanulmányait is elvégezhessek a tanulni vágyók. Nagy számban állanak rendelkezésre a liceális előadások és előadássorozatok, de különösen ki kell emelnünk a bizottság által megszervezett Szabadegyetemet, amelynek rendkívüli sikerére mi sem jellemzőbb, mint az a körülmény, hogy a bizottság a szabadegyetem előadásaira 450 drb. 10 pengős jegyet helyezett el.

Kitünő munkát fejtenek ki az egyesületek: a Polgári Magyar Daloskör, a Beltéri Katolikus Kör, a Külső Katolikus Kör, a Református Olvasókör, a Cecilia Énekkar, Katolikus Jótékony Nőegylet, a Magdolna Gyermekegylet és végül, de nem utoljára a Darányi Telepi Gazda és Olvasókör, amely a magyarság legszervezettebb és tevékenyebb egysége a városban. Székhelye a most épült nagyszerű Kultúrházban van. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség közponja is Ujvidéken van. Ennek a 300.000 tagot számláló egyesületnek munkája sajkosztályokban bonyolódik le s elévülhetetlen érdemei vannak a magyarság felemelésében, a szórványmagyarság megsegítésében és általában a délvidéki magyarság szellemi és gazdasági felemelésében.

A németek a Volksbund keretében élnek szervezett életüket, amely hathatós, jól szervezett és minden erőt egy egységbe tömörít. A szerbség társadalmi egyesületei most kezdik meg újra működésüket; ezideig a Szerb Jótékony Nőegylet és a Szerb Olvasókör munkája indult meg, — de megindult a legnagyobb szerb kultúrintézmény, a Szerb Matica, munkája is.

Ezekben a nehéz időkben is hallatlan vitalitásról tesz tanúságot a város lakossága, amelynek főerejét intelligens iparos- és kereskedőtársadalma teszi. Az Ipartestületben, a Kereskedők Társulatában és különösen a Baross Szövetség helyi Fiókjában rendkívül értékes alkotó munka folyik. A polgárság nem zárkózik el a közérdekében hozandó áldozatoktól, mert fejlődő szellemű és nem az áldozatot, hanem az eredményt nézi.

A várost földrajzi helyzete, ipara és kereskedelme Délvidék vezetővárosává teszik s további fejlődésében nem akadályozza meg az a tény, hogy határszéli város lett, mert hivatása, szerepe és helyzete változatlan maradt. Eddig is Délvidék kikötője volt, a közel jövőben pedig a Nemzeti és Szabadkikötő építését kezdi meg s ezzel kereskedelmének kapuja még inkább kitárul a Balkán és Kelet felől jövő áruk befogadására és közvetítésére. Vitéz Bornemissza Félix, a m. kir. Nemzeti Szabadkikötő és Tengerhajózási Vállalat igazgatója a „Szabadkikötőink és a Balkán” című alapos tanulmányában* rendkívül fontosnak tartja az ujvidéki szabadkikötő mielőbbi megépítését, mert „Ujvidék nemcsak egy igen gazdag gazdasági terület közlekedési gócpontja, hanem földrajzi helyzeténél fogva, kiinduló állomása a balkáni országok felé irányuló transito

* L. Délvidéki Szemle 1942. I. évf. 271. l. is.

forgalomnak. Ujvidék közlekedési adottságai is kitűnőek, hiszen egyrészt dunai kikötője — bár ismétlem, még primitív — fekvése szempontjából egészen jó, a rajta áthaladó vasútvonalak többirányban is nemzetközi jellegűek és ugyanez áll az odatorkolló és onnan továbbvezető közutakra is. Ujvidék kikötőjének fejlesztése egyik legfontosabb programmpontunk és a fejlesztési tervek készen állanak“. A m. kir. kormány ezeknek a terveknek keresztülvitelére egyelőre 150.000 pengőt utalt ki előlegül, ami azt bizonyítja, hogy a szabadkikötő, amely Ujvidék gazdasági életének hallatlan fellendülését fogja eredményezni, belátható időn belül megvalósul. Ebbe a fejlődésbe kapcsolódik bele a Keleti Kereskedelmi Főiskola is, amelynek célja, mint dr. vitéz Nagy Iván („Az Ujvidéki Keleti Kereskedelmi Főiskola és Hivatása“) írja: „a Kelet felé irányuló gazdasági forgalmunk számára egy új, életstílusában áldozatos lelkű és szakképzettségében kitűnő magyar kereskedő nemzedéket kiképezni, amely azon az úton haladva, amelyen valamikor hódoltattuk Havasalföldet, Északbulgáriát, a macsói és ozorai bánságokat, Szerbiát és a Ráma királyságot és leereszkedtünk a dalmát tengerpartokra is, most már nem a fegyverek erejével, hanem a magyar ipar és mezőgazdaság verhetetlen termékeivel és a magyar kereskedők szakképzettségével hódoltassa Balkánt és a Közelkeletet a magyar gazdasági expanzió szolgálatában“.

A közigazgatás a kormány megértő támogatásával máris elismerésre méltó eredményekre tekinthet vissza. Ezeknél az eredményeknél azonban nem kíván megállni, hanem állandó, megfeszített munkával azon van, hogy ez az annyira városias város minden tekintetben a vezető magyar városok közé emelkedjék és naggyá nőjjon. Utak, utcák kemény burkolattal való ellátása, városrendezés, terek, utak fásítása, parkosítás, a Dunapart és a Darányi Telep rendezése a legközelebbi feladatok. A közbárányhid és fűtőház mai igényeknek megfelelő módon való megépítése ugyancsak sürgős követelmény. Szociális téren a kisemberek földhöz, házhoz való juttatása, ipari és önállósítási kölcsönök folyósítása és a szegényügy rendezése terén folyik igen figyelemreméltó munka. Kulturális tekintetben előtérben áll új iskolaépületek emelése a középfokú gazdasági tanintézet, a középfokú ipariskola, elemi iskolák, a polgári iskola és az iparostanonciskola s otthon számára, hogy a rendkívül nehéz elhelyezési gondjainkat enyhíteni tudjuk. A Darányi telepi közkönyvtár megszervezése után, a közeli hónapokban nyílik meg a Belvárosban a hét helyiségből álló, modern berendezésű városi kölcsönkönyvtár és előtérben van a színház megépítése, amelyre a színházalapban egy millió pengő áll rendelkezésre. Tervbevettük a központi Kultúrház megépítését is, amely a koncertek s nagyobb arányú rendezések, a létesítendő muzeum és a megnövekedett városi közkönyvtár befogadására szolgál.

Ujvidéknek két nagyszerű fürdője van: a városi Strandfürdő, Európa legnagyobb folyami strandja, amely egyidőben 10.000 fürdőző használatára elégséges és a Városi Jódos Gyógyfürdő. Ez a fürdő a város idegenforgalmának egyik legerősebb alappillére, ahol az ízületi bántalmakban, ischiásban, reumában stb. betegségekben

szenvedők nyernek gyógyulást. Természetes ásványvizének az ivókúrában is kitűnő hatása van. A szállodával egybeépített fürdőnek 20 holdas parkja van. Ezeknek a fürdőknek feljesztése ugyancsak fontos várospolitikai feladatot képez. Meg kell még említenünk a 100 ágyas Turista és Diákszállót is, amelyet most létesített a kereskedelemügyi minisztérium.

A legmodernebb magyar vidéki várost csak ily vázlatos képben érzékeltethettük az olvasóval. Bár ebből is bizonyos fogalmat alkothat magának Ujvidék nagyarányú fejlődéséről, — e kép csak a közvetlen szemlélet által válik teljessé. Egy bizonyos: Ujvidék a munka és bizakodás városa. Polgárainak céltudatos munkájával minden válságot átvészel és megerősödve kerül ki a küzdelmekből. A magyarrá lett Ujvidék kulturális törekvéseiben számít a többi magyar város baráti együttműködésére és elsősorban a Szeged várossal való kulturális kapcsolatok kiépítésére. Ujvidék szívesen vállalja ezt a testvéri munkaközösséget, mert átérzi helyzeti és hivatási jelentőségét és ebben a tudatban arra törekszik, hogy mind szélesebb utat biztosítson magának a magyar génusz egyre táguló horizontján.

PÁLOS KÁROLY

A „józan ész“

VAN-E, aki ne mondhatná el közülünk Cartesiusszal: „Heves vágyat éreztem, hogy meg tudjam különböztetni az igazat a tévestől és így tisztán láthassak utaimon, s bizakodással járhaszak életemben“!? Hány keserű órában tört fel belőlünk a panasz, mennyire más lett volna az életünk, ha tisztán láthattuk volna, minek megyünk elébe és meg tudtuk volna különböztetni vágyainkat a valóságtól! De a költő szavai szerint is „az embert vágyai vezérlik“, s „szép reményink hajnalcsillagánál a jövőndő tündérkert gyanánt áll; s csak midőn a tömkelegbe lépünk: venni észre gyászos tévedésünk.“ Mindnyájunknak érdekében áll tehát, helyesen itélünk meg azt a helyzetet, amelyben vágyunk, igazi alakjukban látni az embereket és a dolgokat, mert e nélkül csalódás csalódást követ életünkben, s kétségbe esve vesszük észre, hogy ingatag talajon állunk: a valóság kicsúszik lábunk alól. A valóságnak erre a helyes ismeretére való gondolkodás és legfőképpen az a bizonyos józan ész, ítélőképesség, amely tájékoztatni hivatott bennünket világunkban. Érdemes kissé szemébe nézni a kérdésnek: miben rejlik ennek a titka, s hogyan kell gondolkodnunk, ha nyugodtan rá akarjuk magunkat bízni erre az emberi vezetőre?

Bizonyosan sokan vannak köztünk, akik fölösleges szörszálhasogatásnak tartják ezt a kérdést: egyrészt azért, mert még sohse jutott eszükbe, hogy éppen magáról a gondolkodásról gondolkozzanak, másrészt pedig, mert a fentebb említett Cartesiusszal együtt abban a véleményben vannak, hogy a józan ész a legjobban van elosztva a világon és így senki se szokta érezni, hogy neki abból esetleg többre volna szüksége, mint amennyit a magáénak mondhat. Pedig

a dolog távolról sem ilyen egyszerű. Gondolkodásunk megbízhatósága nagyon is kérdéses: akkor is, ha a világról, meg akkor is, ha jó magunkról közöl velünk valamit és mond ítéletet. Ne higgyük, hogy elménk olyan, mint a puha viasz, amely készségesen idomul a pecsét rajzához, mit belényomunk. Nem is síma tükör, amely híven mutatja a benne tükröződő tárgyakat. Inkább torzító tükörnek mondhatnók, amely a legkülönbébb változtatásokat műveli a világon: kicsinynek mutatja a nagyot, ferde nek az egyenest, és megfordítva. Semmi sem okoz az embernek annyi fejtörést, s nem kíván több óvatosságot, mint e torzító tükör hazugságainak a helyreigazítása. Filozófusok és tudósok nem győzik hangoztatni, mily nagy szükség van a gondolkodás ellenőrzésére és szorgalmasan kutatgatják a hibaforrásokat. Az angol Bacon és a francia Descartes egész sereg ilyen torzító mozzanatra mutattak rá, mikor azt keresték, hogyan lehet a dolgokat a maguk igazi valóságában megismerni. A XVII. század igen sok művet termelt, amelyek a „gondolkodás művészetéről“ kívánják olvasóikat tájékoztatni, de nem mondhatjuk, hogy ennek a művészetnek szükségessége azért ma kisebb volna köztünk, mint akkoriban. Az embereknek se kedvük, se idejük nincs ahhoz, hogy valamit szegről végre megvizsgáljanak. Általában megelégszünk a közkeletű felfogással, szívesen hajlunk a szóbeszédre, különösen, ha az kedvezőtlen arra, akiről szó van és így teménten tévedést teszünk a magunkévá, akár akarjuk, akár nem. Hajt bennünket a cselekvés kényszere. Sürgősen cselekednünk kell: nem igen van módunk várni a döntéssel addig, míg valóban teljes egészségben megismerünk valamit. Íróasztalunk mellett vár a nyomdászinas, hogy szinte kitépve kezünkéből a kéziratot, rohanjon vele a nyomdába, mert pár óra múlva az olvasók kezében kell lenni a lapnak. Általában mióta az élet üteme meggyorsult, felszínesebbek lettünk. Tájékozódásul elég a lexikon és alapos ismeretek helyett a legtöbb ember jelszavak rabjává lett. Politikában, közéleti kérdésekben rábizzuk magunkat az újságra, s ha a propaganda feketének mondja a fehéret, magunk se merjük másnak mondani, legfeljebb befelé kételkedünk felőle, vajjon csakugyan jól láttunk-e? Hagyományos nézetek, kritikátlan jelszavak keringenek köztünk igazságok gyanánt és senkinek se jut eszébe, hogy egyszer alaposan szemükbe nézzen ezeknek a hiedelmeknek, hanem egyik ember szajkózza a másik után. Nagy része van ebben a hiúságunknak is a gondolkodásbeli lustaságunk mellett. Nem akarunk másoknál, a többségnél kevesebbet érni, s félünk, hogy ha az általános hiedelmekkel és jelszavakkal szembeszállnánk, az a karriérünknek, a sikereinknek vágná útját. Együtt üvöltünk tehát mi is az üvöltőkkel. A mesebeli varázsló meztelenül járatta a királyt, mégis mindenki fényes ruhát látott rajta, mert a varázsló azt mondotta, hogy csak az ostobák látják a királyt meztelennek. Ostoba pedig senki se akart lenni. Idegenből kellett jönnie a naív és járátlan ifjúnak, aki önkéntelenül ki merte mondani a helyi közhitet nem ismerve: „Nini! a királynak nincs ruhája!“ Naivság, elfogulatlanság kell valóban ahhoz, hogy az ember a maga szemével tudjon és merjen látni, s ne mások látását tegye a magáévá.

Mindnyájan tele vagyunk elfogultságokkal és ezek nem engedik, hogy tisztán lássunk. Sokszor érdekünk, hogy ez vagy az legyen az igaz, s mi sem könnyebb, mint egy ilyen ú. n. „igazságnak“ megnyerni bennünket. Még nem láttam gazdag embert, aki lelkesedett volna a vagyonadóért, s mindig igen könnyű volt családos emberekkel beláttatnom az ú. n. családi munkabér igazságos voltát. Azt akarom ezzel mondani, hogy sohasem úgy állunk egy kérdéssel szemben, mint a síma tükör, amelynek mindegy, hogy milyen képet ver vissza. Az ember tagja egy társadalomnak, fia egy nemzetnek, egy családban nőtt fel, s mindezek a körülmények már eleve egy bizonyos állásfoglalásra teszik hajlamossá. Pascal azt mondja, hogy ha a geometriához is annyi érdekünk fűződne, mint a politikához, nem tudnánk benne oly hűvös tárgyilagossággal okoskodni. S valóban sehol sem látszik meg oly világosan, mint a politikában, hogy az ember általában okoskodásában is inkább az érkei és az érzelmei által vezeteti magát, mint hideg észokok által. Minden okoskodás olyan gondolathálózat, amelynek a közepében én állok és a magam élethelyzetéhez mérem a világ valamennyi jelenségét. Ez a helyzet legtöbbször annyira meghatározza, hogy miről mit tartsak, hogy szinte azt mondhatjuk: az igazsággal rögtön tisztában vagyok, amint a kérdés fölvetődik előttem, csak azt nem tudom, hogyan fogom majd ezt az igazságot bizonyítani. Hány politikus van, akinek egy törvényjavaslat rossz, mert nem ő a miniszter, aki azt képviseli, s ezért az ellenérvek légióját sorolja föl ellene. Ugyanilyen bőséggel tudna aztán mellette is érvelni, ha ő kerülne a miniszteri székbe.

Érthető tehát, ha Descartes nem győzi hangoztatni, mennyire szükséges az érzelmeitől megszabadulni annak, aki helyesen akar valamiről ítéletet mondani. De lehetséges-e ez? Nem olyan követelmény rejlik-e benne, ami meghaladja az ember képességeit? Ennek megvizsgálása kedvéért legjobban, ha magának az embernek világhelyzetét vesszük szemügyre, hiszen a gondolkodás és a világ dolgainak megítélése is ebből a világhelyzetből fakad. A gondolkodásnak alapvető mozzanata ugyanis az a tény, hogy két tényező vesz benne részt: az, aki gondolkodik és az, amit a gondolkodó gondol. Az elsőt a gondolat alanyának, s a másodikat a tárgyának szoktuk nevezni. Az alany rendszeresen az ember, akinek van valamiről tudata, s a tárgy az, ami ebben a tudatban mint gondolat helyet talál. Ebben a viszonyban úgy tűnik fel, hogy tudatom a gondolatokkal a világot tükrözi. Csakhogy e tükrözésben én nem vagyok egyszerű szenvedő fél, passzív befogadó, hanem éppen mert tudok a világról, a világ képeinek a kialakításában magam is tevékenyen közreműködöm. S éppen ez a közreműködésem, a világra való visszahatásom a gondolkodás, amiben egész emberségem részt vesz. Testi-lelki mi voltom egyaránt döntő tényező tehát abban, hogy miképpen gondolkodom. Ugyannyira, hogy ha az embert test-lélek-szellem rejtélyes összetételének, egységének tartom, akkor nem szabad rajta meglepődnöm, ha azt veszem észre, hogy testem, lelkem, szellemem részt vesz a gondolkodásomban is. Annyit jelent ez, hogy gondolkodásomban, a világról szóló ítéleteimben megtalálhatók a testi valómba

beidegzett ösztöneim és szokásaim, valamint érzelmeimnek és eszes valómnak művei. Érző, megismerő és akaró lényem egyformán részt vesz a gondolataim megformálásában.

— Képtelenség! — mondja erre valaki. Hogyan gondolkozhatna a test?

— Semmi esetre se úgy, mint a lélek és a tudatos szellemiség. Mégis azt kell mondanom, hogy gondolkodik, csak hogy tudattalanul. Az állat életének legnagyobb fele, s az emberének jó része ilyen tudattalan gondolatok irányítása alatt játszódik le. Az átöröklés révén önmagunk előtt is ismeretlen hajlamok csiráznak bennünk, amelyek felbukkanása tudatunkban sokszor megmagyarázhatatlannak tűnik fel. Alaktalan vágyaink, érthetetlen rokon- és ellenszenveink ezzel vannak összefüggésben. S ha nem tudjuk is megérteni, számolnunk kell vele: ez és ilyen vagyok én. Dante sohasem értette meg, miért gyulladt olthatatlan szerelemre Beatrice iránt első látásra. Az ilyesmit nem lehet magyarázni, mert forrásuk sokkal mélyebben van, sem hogy hozzá tudnánk férkőzni. A természet nem magyaráz, nem okoskodik, hanem parancsol. Tények és nem gondolatok formájában lép be az életünkbe. S azok a lények, amelyek közelebb maradtak a természethez, mint a kultúrember, nem is érzik szükségét tetteik megértésének. Az állat és a primitív ember, meg a kultúrember is akkor, ha tömegben felszabadul az értelem ellenőrző kritikájától és gátlás nélkül cselekedhet, ösztönös megérzéseire és testének lendületére bizza magát. Ott, ahol egy gépies mozgásról van szó, ez a viselkedés megbízhatóan is szokott bizonyulni, de nem használható az embernek bonyolultabb életrendjében. A macska bámulatos ügyességgel tud lépkedni csecsebecsékkel megrakott commode-okon a nélkül, hogy egyet is leverne közülük. Mozdulatai pontosabban alkalmazkodnak a helyzethez, mint az ember gondolatai. Bizonyos gyakorlat által az ember is szert tehet itt ott erre a biztosságra. A vívók és a légtornászok mozdulatai hasonló gépies tudatlansággal folynak le. A szokás sokszor testi mozdulattá teszi azt, ami előbb gondolat és akarat volt. Ahogy ruhánk gyűrődéseibe testünk mozdulatai vésődnek be, épp úgy testünkbe is beleivódnak gyakori cselekvéseink és szokásokká válnak, amelyek aztán gépies módon pörögnek le. Találóan jegyzi fel tehát Maurois az életművészetről elmélkedve, (Ford. Illés Tibor. Bpest, Athenaeum), hogy a jó szobrász művészete inkább a kezében, a tapintásában van, mint a gondolkodásában. Mikor egy készülő akt vonalait megformálja, a modellen pihenő szeme és az agyagot formáló ujjá közt valami titokzatos kapcsolat áll fenn. Mint a tornász, a jó munkás és a művész is a testével gondolkodik. Mozdulatokat és nem gondolatokat vált ki belőle egy adott helyzet, de ha e mozdulatokat megvizsgáljuk, rájövünk, hogy abban a helyzetben ezek voltak a legértelmesebbek. Ebben rejlik az ösztönnek az értéke: értelem nélkül is a lehető legértelmesebb válasz egy hatásra, mely az élőlényt érte.

Minden gondolat ugyanis válasz valami hatásra, amely az ú. n. világ részéről ér bennünket. S hogy ez a válasz magán viselje egyéniségünket, arról érzelmi világunk gondoskodik. Ebben rejlik magunknak különbözőése másoktól: gondolataimat közölhetem mások-

kál, de azt, hogy mit érzek, legfőljebb sejtethetem. Érzelmi világomban egymagam és teljesen a magamé vagyok, s hogy miképen válaszolok a világ részéről ért hatásokra, az itt dől el. A legtöbb ember sohasem tud a maga alanyiságától szabadulni: érzelmein keresztül itéli meg a világot, — embereket és dolgokat egyaránt. Az érzelmeik pedig csalókák, mert színezik a dolgokat és nem engedik látni azokat a saját színükben. Egy igen kiváló szociológus, az olasz Vilfredo Pareto, mutatott rá legvilágosabban, mennyire mély és belénk gyökerezett érzelmeik uralkodnak ítélőképességünkön, s irányítanak bennünket, mikor cselekednünk kell. Tagadhatatlan, hogy minden ösztönös érzelm valami állandó lelki indítás, amely meghatározza, hogyan viselkedjünk és mit tartsunk a világról. Az értelem igen sok esetben gyengének bizonyul ezekkel az érzelmeikkel szemben.

Az értelemnek ugyanis van valami személytelen jellege. Bizonyos lelki közömbösség szükséges hozzá, ezért az ember szívesen csak ott engedi szóhoz jutni, ahol személyes valójában nem érzi magát érdekeltnek. Legtöbbször még a kétszer kettőt is készek volnának ötnak mondani, ha ezt kívánja az érdekük, s ebből aztán könnyen látható, mily szörnyű összevisszaságot és zürzavart teremtene gondolkodásunkban, ha egyáltalában nem tudnók érdekeinket és érzelmeinket a dolgok és emberek megítéléséből kirekeszteni. Innen van, hogy a legjobb elmék évezredek óta törnek rajta a fejüket, hogyan lehetne a valóságot híven tükröző gondolkodást otthonossá tenni közöttünk, s megszabadulni az igazságot eltorzító emberi gyöngegségektől. Az állat ösztöne biztos mozdulattal válaszol a benyomásra, az ember azonban benyomás és mozdulat közé odaiktatta a gondolatot, s ezt a bizonytalanság, a tapogatódzás, a tévedés kellemtelenségével kell megfizetnie. Hogyan lehetne ettől menekülni? Hogyan lehetne elérni, hogy a gondolat hű jelentése legyen a tárgynak, s így biztos útmutatója a cselekvésnek? Ez életünk egyik legfontosabb kérdése, s megoldásától függ jó részben a boldogságunk.

Nyilvánvaló, hogy az ítélőképesség akkor működik helyesen, ha nem az ítéletet mondó emberhez, hanem magához a megítélendő tárgyhöz igazodik. Ezt jelenti az a követelmény is, amelyet minden értékes gondolkodás elé szoktunk állítani, hogy t. i. tárgyas legyen. A tudományos gondolkodásnak abban rejlik a fölénye a köznapinál, hogy ez a tárgyiasság, objektivitás vezeti és igyekszik megszabadulni az emberi szempontoktól. A tudós mintegy nem a maga, hanem szinte az Örökkévaló szemével vágyik látni a világot, s nem azt keresi, ami csak neki igaz, hanem amit mindig és mindenki kénytelen igazságnak elismerni. Csakhogy ezt a tárgyas gondolkodást megnehezíti, hogy a gondolkodás a szót, a fogalmat teszi magának a dolognak helyébe és ezzel operál. Az ember aztán egyszer csak azon veszi észre magát, hogy magukat a szavakat használja a dolgok helyett: a tapasztalat, a dolgokkal való érintkezés megkerülésével a készen található szavakkal, fogalmakkal operál és ezeket rakosgatva azt hiszi, hogy a valósággal van dolga. Megesik rajta az a tévedés, amire Kant figyelmezteti az elvont fogalmak szerelmeseit: „az ész, elkábulva a maga képességétől, hogy így tud okos-

kodni, és attól a szenvedélyétől vezetettve, hogy ismereteinek körét kiterjessze, azt hiszi, hogy a végtelenség tárult föl előtte. A könnyű galamb is, mikor érzi a levegő ellenállását, azt hihetné, hogy mennyivel gyorsabban tudna repülni légüres térben...“ A gondolkodó ember is ebbe a hibába esik: megpróbál légüres térben repülni az elméjével és légvárakat, utopiákat épít. Elhagyja a valóság talaját és úgy tesz, mint azok a politikusok, akik nagy reformterveket szőnek a nélkül, hogy előbb alaposan megvizsgálják az ember és a társadalom életének természetét. Platon is így szótt álmokat az ideális államról, csak éppen arról feledkezett meg, hogy azok az emberek, akikkel ezt az államot fel lehetne építeni, nincsenek sehol. A szavak és fogalmak könnyebben hajlíthatók, mint a valóságok, azért azokkal minden lehetséges, míg a valóság alakíthatóságának korlátai vannak. Az emberek azonban lustaságból vagy kényelemszeretetből inkább a szavak rabjai lesznek, mint a valóság kutatói. Varázserejűnek vélt szavakkal szívesen kábíttatják el magukat, ha azt remélik, hogy azok kulcsok egy jobb és boldogabb jövőre kapujához. A primitív ember azt hitte, hogy aminek nevet adott, annak a valóságnak hatalmába is jutott. A mai ember is így van a legtöbb jelszóval: az életét hajlandó rátenni, s ha közelről megvizsgálja, szomorúan veszi észre, hogy üres szó, ami mögött nem talál valóságot.

Ezért ma se tudunk a gondolkodó embernek jobb tanácsot adni, mint Descartes tette, hogy t. i. igyekezzék megszabadulni szenvedélyeitől, kritikátlan balvéleményeitől és nézzen szemébe magának a dolognak, amiről ítéletet akar mondani. Első sorban önismeretre van szüksége, hogy látni tudjon másokat, embereket és dolgokat egyaránt. Tisztában kell lennie a maga tehetségének határaival és csak olyan feladatokra vállalkoznia, amelyeknek elvégzéséhez elegendő képességekkel rendelkezik. Ne akarjon repülni, ha egyszer nincsenek szárnyai, vagy ha mégis erre vágyik, üljön repülőgépre. Bizza rá magát olyan vezetőkre, akikben tapasztalat szerint megvannak mind azok a kellékek, amiknek segítségével célhoz érhet. Bacon azt ajánlotta, hogy magát a természetet kérdezze meg, aki tudni akar róla valamit és ne zárkózzék el a maga balvéleményeinek szűk cellájába. Azért, mert valami esemény a másik után történt, ne higye, hogy a megelőző feltétlenül oka a következőnek, mert könnyen úgy jár, mint az oxfordi diák, aki whiskyt ivott szódával s nyomában zavartnak érezve gondolatait brandyt kevert szódával, s minthogy állapota így sem javult, megpróbálkozott a gin és szódával is. Miután a zavar erre sem tűnt el, levonta a következtetést, hogy a szóda az oka mindennek, hiszen csak ez volt állandó mind a három esetben. Tiszta szódával nem is próbálta a kísérletet, pedig akkor alighanem más lett volna a véleménye.

Legtöbbször zavaros képek és szavak alkotják azt az anyagot, amellyel elménk gondolkodik. Számtalan tévedésünknek éppen az a forrása, hogy a szavakat készpénznek vesszük és a valóság helyett használjuk. Mégsem lehetünk ellene a szavak alapját is alkotó fogalmi gondolkodásnak, mert ez elménk eredeti és legemberibb jellemvonásai közé tartozik. Igazuk van a görögöknek, akik éppen eb-

ben a képességünkben látták annak a bizonyosságát, hogy az ember több, mint állat. Már a kis gyermek értelmi fejlődése mutatja ezt az általánosító hajlamot, mikor a konkrét szemlélettől bizonyos tulajdonságokat elválaszt és azokat külön valóságokként szerepelteti. Ez az elkülönítés eleinte rendszerint ellentétekben történik, mikor pl. azt mondja a gyerek: „kocsin menjünk, ne gyalog!“, — ahol elválnak egymástól a kocsinmenés és a gyalogmenés szemlélete, de megszületik belőle a „menés általában“ fogalma. A tudomány ennek a hajlamunknak felfokozása és tudatos művelése, ami persze már egészen magas műveltséget tételez föl. A primitív ember nem jut el általános fogalmak képzésében valami magas fokig. Igen sok szava van például a különböző fák megjelölésére, szinte minden szemlélet külön nevet kap nála, de nincsen szava a fára általában, amivel mindenféle fát meg tudna jelölni. Úgy mondjuk ezt, hogy lelki képei elakadtak a fogalmi általánosítás felé vezető úton: nem tudtak elvonttá válni.

Minden gondolat igen hosszú lelki tevékenység eredménye. Sok minden tömörül össze benne. Néha úgy tűnik fel, mintha nem is magunk volnánk azok, akik gondolkodunk, hanem évszázadok, sőt évezredek összegyülemlett tapasztalata eszmélne bennünk. Ezért sokszor magunk se tudjuk világosan, hogy miért állítunk vagy tagadunk valamit. Van egy ösztönös állítás és ösztönös tagadás. Vagyis ösztöneink és szokásaink is úgy működnek, mintha észszerű következtetés rejlenék bennük. Ha elhagyjuk magunkat, ez a rejtett logika, az értelem ellenőrzése alól magát kivont okoskodás válik rajtunk úrrá.

A helyes ítélethez tehát sok türelem és nagy elfogulatlanság kívánatos, akiből ez hiányzik, annak kevés reménye lehet rá, hogy gondolkodása a valóságnak megfelelő ítéletekhez fogja juttatni. Pedig ez a józanság maga fél siker. Az ember ugyanis átlagosan nem azért szokott gondolkodni és ítéleteket formálni, hogy kedvét töltsse velük, hanem ezek alapján óhajt cselekedni. Sokkal inkább cselekvő lényeknek születünk, mint gondolkodóknak. De ég bennünk a vágy, hogy a magunk lábán járjuk az élet útjait és ne legyünk idegen erők rabszolgái, azért gondolkodunk, s gondolataink alapján szeretnénk cselekedni. Nagy baj, ha ebből a sorozatból bármelyik tagot kiugratjuk: a cselekvés gondolat nélkül vak és a gondolat cselekvés nélkül béna. A kettőnek egymást kell támogatnia. Ezért van igaza az Írásnak, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való. Tudomány nélkül, melyet jól magyaráz Babits Mihály úgy, hogy „mélyebb és szellemibb műveltség nélkül: ami megadná neki az igazsággal való nyílt szembenézés megszokását, az emberi szellem és erkölcs önbecsülését, s a maga helyzetének s feladatainak megértését e világban.“ Ezt kell nekünk első sorban megtanulnunk, ha élni akarunk. Akkor elveszti időszerűségét Szekfü Gyula keserű aggodalma a magyar úri műveletlenségen és nem maradnak erőtlennek régi és új bölcseink a kor félműveltjeinek hitvány jelszavai mellett.

HALASY-NAGY JÓZSEF

Széchenyi első délvidéki utazása.*

A LEGNAGYOBB MAGYARRÓL — akit egy szellemes méltatója a legérdekesebb magyarnak is nevezett, — már kortársai azt tartották, hogy szeme fáradhatatlanul tekint Nyugat felé. Anglomániás — ez volt Széchenyi Istvánnak, az előkelő körök kedves Stefferljének a gúnyneve, s ez a felfogás beleévedött, beleégetődött a köztudatba. A nagyközönség és a hatásszónokok ma is olyannak tekintik, mint aki nyugatra vágyott, hogy onnan csempéssze be hazájába a nyugateurópai vívmányokat. Széchenyi nyugatnézése tény, de ez semmiképen sem zárja ki azt, hogy ugyanakkor ne látta volna bíráló szemmel azokat a kérdéseket, amelyek kelet felől tornyosultak hazája fölé. Ő róla, aki olyan szenvedélyesen szerette Magyarországot — szerette; amikor dicsérő szavakkal simogatta, de szerette akkor is, amikor korholta, vagy ostorozta hibáit, — ő róla nem is tételezhetjük fel, hogy hazájának pusztá felvevő, magábaszívó szerepet igényelt volna Nyugat magasabb kulturájával szemben. Szeme messzebbre tekintett: a magyarságnak közvetítő feladatot szánt Nyugat műveltsége és Kelet még romlatlan lelkiületének kicserélésekor.

Még egy lépéssel tovább mehetünk: Széchenyi keleti nosztalgiaja korábbi, mint nyugatvágya, hamarább született, tovább élt. Alig értek véget a napoleoni háborúk, s 1817-ben már bejárja jóformán az egész Közékeletet, Görögországot, Törökország európai és kisázsiai részét. Mégis bennünket ez az utazás hidegen hagy, mert ez még nem a legnagyobb magyarnak céltudatos tanulmányútja, hanem csak egy osztrák főúrnak a kéjutazása. De a magyarság iránti szeretetének a csirája, már ezalatt az út alatt kezd bontakozni: ha utazása közben magyarokkal találkozik, naplójában megkülönböztetett szeretettel ír róluk, s az Olympos hazájának tájaira emlékezteti.

Széchenyi életében fordulópont az 1825. esztendő volt. Nem azért, mert ekkor alapítja meg a Magyar Tudományos Akadémiát — ez csak külső jele belső átalakulásának. Azt, hogy egy esztendei

* A tanulmányban előforduló idézeteket Széchenyi István naplójának III. kötetéből és a gróf Széchenyi István és gróf Waldstein János keleti utazása 1830-ban c. műből vettük.

jövedelmét felajánlotta egy magyar tudóstársaság céljaira, lehet különféleképen magyarázni, de azt, hogy magyarsága öntudatosult, hogy hazaszeretete nem pusztán divatos, külső magatartás, hanem mélységes belső meggyőződés, azt nem lehet félreismerni, félreérteni, félremagyarázni.

Ennek az öntudatosulásnak kifejlődési korszaka az 1825—30-ig eltelt 5 esztendő. Cél van előtte számos — hiszen mindenekelőtt magyarul kell megtanulnia, — de megvan hozzá az akarata is. Felnyílnak szemei a magyar problémák iránt: gondolatait, a megoldásra vonatkozó ötleteit könyveiben fekteti le, amelyek közül az elsők egyike, az 1830-ban megjelent *Hitel*, hatalmas feltűnést keltett és a maradi főurak részéről kemény támadásban részesült. Pedig Széchenyi ebben a könyvében is csak főcélját, a nemzetiség emelését hangoztatta. E célnak eszköze a jó mód, sőt a gazdagság előmozdítása. Ez pedig nem képzelhető el megfelelő közlekedési eszközök nélkül. Új utakat kell tehát teremteni, a meglévőket rendben tartani, kiépíteni. De képzelhetünk-e el alkalmasabb és olcsóbb közlekedési utat, mint fenséges folyamunkat, a Dunát? A legpompásabb út, hogy fölös termékeinket a külföld áruival kicseréljük. Persze, sokkal jobb lenne, ha ősi Dunánk az ellenkező irányban folyrna, mert így közvetlenül meg lenne az összeköttetésünk Nyugattal. Mivel azonban a Duna vonalát a Mindenható rajzolta bele megváltozhatatlanul hazánk arcába, éljünk az adott helyzettel s tegyük meg ezt a folyamatot a magyar árucserforgalom legfőbb közlekedési útjának. Sajnálattal kell látnia, hogy a Dunán a közlekedés sokkal csekélyebb, mint annak lennie kellene s a Nyugat nagy összekötő folyóinak, a Maasnak, a Rajnának forgalmához képest elenyészően csekély. De ennek is megvan a maga oka. A Duna nem mindenütt az az egyenes, csendes, nyugodt folyó, aminek Pest környékén mutatkozik. Mielőtt elhagyja az országot, összeszűkül, s valóságos kaput — Vaskaput — alkot. Az itt összeszorult, vadul vágató víz állandóan veszedelmet jelent az erre közlekedő hajók számára. Ezt a veszélyt fokozzák a vízből kiálló sziklák, zátonyok. Ennek következménye, hogy Pestről, vagy éppen Bécsből nem lehet *egy* hajón megtenni az utat a Fekete-tengerig, hanem csak átszállással, átrakodással. Ha ezeket az akadályokat el lehetne távolítani, ha a Vaskaput ki lehetne nyitni, akkor egyben megnyílhatna az út árucserforgalmunk előtt is, akkor a magyar hajók megállás nélkül szállíthatnák hazánk terményeit Keletre, hogy onnan azon égtáj áruival megrakodva térjenek vissza magyar kikötőbe.

Közelfekvő megoldás: szabályozni kell az Aldunát. Valóban a kormány ezt már régen tervbe vette, sőt már Mária Terézia idejében a só-monopólium hasznának jelentős részét erre a célra szánták. De a munka olyan lassan haladt, hogy előrelátható volt: még évtizedek kellenek, míg csak valami kis eredmény is mutatkozik. *Egy* ember céltudatos irányító akaratára van szükség, aki ezt a nagy közügyet személyi ügyének fogja tekinteni, s ilyen szellemben cselekszik.

Ez az ember Széchenyi volt! A legalkalmasabb is volt erre. Amikor az ötlet 1830-ban felvetődik benne, 39 éves, tele hittel, esz-

ményekkel, építő optimizmussal. Byront, Alfierit, Schillert, Tassót és a többi romantikust olvassa, ezek tartják lelkét rabságban, hatásuk alatt maga is romantikus gyermekké válik. Romantikus rajongás hajtja minden tettében, romantikus lelkiségtől fűtöttek az Alduna szabályozására vonatkozó tervei, de még romantikusabb az a mód, ahogyan személyesen ellenőrzi végig a Duna medencéjének jóformán minden porcikáját.

Az 1830—1842 terjedő években Széchenyi kilencszer járt az Aldunánál. Mindig hosszabb-rövidebb időt töltött szívügyének ellenőrzésénél. Érdekes és kortörténeti szempontból értékes tanulmányt lehetne írni Széchenyinek a Vaskapu környékén végzett munkájáról, — bizonyára lesz is, aki ezt a gyönyörű feladatot avatott tollal elvégzi. Jelen dolgozatban csak az első kirándulást ismergetjük. Ez az expedíció hűséges képet mutat nemcsak Széchenyi egyéniségéről, a Délvidék problémái iránti nagy megértéséről, hanem bizonyos betekintést ad korának anyagi, szellemi és műveltségi tényezőibe is.

Széchenyi első aldunai útjára vonatkozó terveit, elgondolásait sokáig titokban tartotta, s csak kebelbarátjának, Wesselényi Miklósnak írt róluk. Az úthoz, amely a maga nemében egyedülálló volt, nagyszabású előkészületeket tett. Megvett egy hatalmas dereglyét s Desdemonának keresztelte el. Kényelmes kabint építtetett rá 3 ágygyal, telehordatta élelmiszerekkel s összeválogatta utitársait. Maga mellé vette mindenekelőtt a nála 18 évvel fiatalabb Waldstein János grófot, aki művészi ihletettségu rajzaival megörökítette az aldunai út minden fázisát. A lelkes fiatal gróf művészi készsége mellett a folyamszabályozási célnak megfelelő szakértelmet kora egyik legismertebb nevű folyammérnöke, Beszédes József képviselte. Rajtuk kívül egy szakács, három inas és négy hajóslegény egészítette ki a romantikus vállalkozás személyzetét.

Tudomásunk szerint Széchenyi volt az első, aki ugyanavval az egy hajóval akarta megtenni az utat Pesttől a Duna alsó szakaszáig. A Desdemona 1830 június 24-én hajnalban indult el Pestről. Utasainak nem volt sürgős dolguk: a dereglye úgy úszott lefelé, amint a víz sodra vitte. Széchenyi néha órákig elnézte a lassan kibontakozó tájakat, s megjegyzi, hogy az úszó fadarabok elhúznak mellettük, mert a víz gyorsabban ragadja őket, mint a Desdemonát. Feszülő energiái itt sem hagyják pihenni: állandóan gondolkodik, tervez, tanul. A latin nyelvet gyakorolja, amit az iskolában nem tanult meg tökéletesen. Célja az, hogy — bármilyen furcsán hangzik is — a holt nyelvvel vigye diadalra a mindinkább előretörő magyar nyelvnek az ügyét.

Útközben szomorúan látja, hogy emberek vontatják ár ellenében a hajókat. Ez némiképpen lehúti a Duna jövőjébe vetett hitét: ha akad, aki napi 25 bécsi garasért vállalkozik erre az embertelen munkára, akkor itt nincs jövője a gőzhajónak. Hiába: non est saltus in natura! Felteszi a kérdést: mik a gőzhajózás feltételei? Rögtön megadja a választ: tehetős középréteg, olyan zsellérek, akik nem hagyják el földjüket, hogy hajót vontassanak, nevelés, erkölcs, tö-

rekvés valami jobbra, emberibb életre, a feudalizmus leghalványabb árnya nélkül. Megkérdezi önmagától: reorganizálhatunk-e olyan hanyatlott testet, mint Magyarország? Válasz: „Szivem, érzésem, vágyaim, reményeim azt mondják: igen, — eszem, itélőképességem azt mondja: nem!” Szerencsére szívének lett igaza!

Utazásuk ötödik napján Ó-Futakon kötöttek ki s gyalog mentek át Új-Futakra, ahol e táj földesura, báró Forray nagy szeretettel fogadta őket Hadik András régi kastélyában. Néhány órával később, június 28-án 10 órakor érkeztek Péterváradra. Széchenyi, miután elvégezte a kötelező látogatásokat, ráért egy kicsit körülnézni. Átcsónakáznak Kamenicbe, itt Marcibányi Mártont látogatják meg, majd átmennek Ujvidékre. Széchenyinek nagyon tetszett a város fekvése: erősen Komáromra emlékezteti. Feljegyzi, hogy Ujvidékenél a Dunát igen szűknek találta: a Péterváradot s Ujvidéket összekötő híd nem hosszabb 150 ölnél. Másnap reggel folytatták útjukat. Zalánkeménél átszálltak a Juliettára, a Desdemonához akasztott könnyű kis csónakra, s a Tiszán 3 óra alatt feleveztek Titelig, ahol Jankovich ezredes, az ott állomásozó csajkás zászlóalj parancsnoka nagy örömmel fogadta az előkelő vendégeket. A következő nap két öröm is érte: csónakja legyőzte a csajkás katonák 16 evezős hajóját, Belgrádnál pedig, amelynek fekvését a Budapesténél szebbnek találta, egy Lehmann nevű újvidéki kereskedő várta, aki csak azért vágatott kocsiján Ujvidékről Zimonyba, hogy Széchenyit láthassa, mert „mindent tud és mindent ismer, amit a nemes gróf az országért tett”. Ennek a derék, németnevű, de izzó magyar érzelmű kereskedőnek néma hódolata nagyon jól esik neki: a nemzet hangulatának a megnyilatkozását látja benne.

Közben nem téveszti szem elől útjuknak célját sem. Gyakran és komolyan értekezik Beszéddel, s már elképzeli magát, mint a Dunaszabályozás szószólóját, a bécsi kormány előtt. Naplójában pontokba szedi a folyószabályozásból származó előnyöket: a levegő jobb lenne, az árterületek megszüntetésével több szántóföld és legelő állana a rendelkezésre, egy csapással vége lenne a láz-veszedelemnek, a kereskedelem hatalmasan felszökkenne, s a civilizáció is emelkedne, mert végre érintkezésbe jutnánk más népekkel, míg most zsákban vagyunk. De ki hajtsa végre ezt a hatalmas munkát és miből? Az első kérdésre egyszóval válaszol: én. A második kérdés már fogasabb, de itt is hamar talál orvosságot: a nemesség nyervele, tehát a nemességnek kellene vállalnia, legalább is azon részének, amelyet közvetlenül érint a szabályozás. Zimonynál vámot is lehetne szedni minden az országból ki- vagy ide belépő hajótól. Így válhatnak meg a vízi járművek a különböző vámokat, mert ezek megérik a kereskedelmet. Ami magát a folyamszabályozást illeti, ekkor még Beszédes híve, aki az Alföldön átvágásokkal akarja a folyam vizét meggyorsítani, a Vaskapunál pedig sziklák robbantása útján szeretné a medret kiszélesíteni. Évek mulva meginog hite Beszédes tudásában, s inkább Vásárhelyi Pál tervei felé hajlik, aki hajózható, zsilipes csatornák készítését javasolja, nehogy a fölösleges átvágásokkal a folyammenti szántóföldeket megfosszák az anynyira szükséges öntözéstől. Vásárhelyi a továbbiakban a Traján csá-

szár-útjával szembenlévő sziklából vontató út kivágását, a később meg is valósított Széchenyi-utat tervezi.

Sok víznek kell még az ősi Isteren lefolynia, míg e terv megvalósítását meg is kezdhetik. Közben a Desdemona lassan úszik lefelé. Elérik az Izlászuhatót, megszemlélik a Trajánus-táblát, s megérkeznek Orsovára. Itt meglepi őket a Duna keskeny és sekély volta. Meglátogatják az orsovai pasát, akinél két renegát erdélyi nemest találnak. Waldstein feljegyzi róluk, hogy melankólikus az arcuk, s meggyőződése szerint hitehagyásuknak oka nemcsak szerencsétlenség, hanem a kielégítetlen becsvágy is. Orsováról nem engedték őket tovább haladni, mert hajósaiknak nem volt útlevelük. Így kénytelenek voltak itt oláh hajósokat felfogadni. Az orosz-török háború villámai még csak az imént ültek el. Ennek eredményeképpen az oroszok szinte kardcsapás nélkül szerezték meg maguknak az 1829-i drinápolyi békében Oláhországot és Havasalföldet s most ott ültek a Duna balpartján. Alig hagyták el a Desdemona utasai hazájuk területét, s máris kozák járőrbe ütköztek. A legendás Donpartjáról jöttek ezek a legények. Még a fiatal és tapasztalatlan Waldsteinnak is felrémlik egy pillanatra az orosz veszedelem s el-töpreng rajta: „Doni kozákok. Az Oláhországot megszállva tartó katonák előőrsei a Duna mellett állnak, közvetlenül az osztrák lovas őrség mellett! Az ördögbe is, ez aztán elgondolkoztató. Doni kozákok a Krimből! Megkérdeztük az egyikőtől, mennyi ideig kellene lovagolnia, hogy hazaérhessen? Három hónapig, felelte. — Három hónapig — és Ó-Orsova előtt áll. És saját lován lovagolt idáig.“ De Széchenyit is megdöbentti az orosz térhódítása s az a terror, amelylyel már akkor elnyomták a meghódított népeket: „Észrevettük milyen határtalan tisztelettel beszéltek az oláh hatóságú emberekkel az oroszossal, akiről az imént szóltam. Fedetlen fővel álltak előtte. Ő alig vagy egyáltalán nem billentette meg a sapkáját. Az orosz kancsuka rettenetes!“

Orsova után valósággal száműzötteknek érzik magukat a Dúnán. Oláhországban nem mernek kikötni, mert félnek, hogy mint a török partról érkezőket vesztegzárba kényszerítik, de a jobbparti Törökországot is elkerülik, mert ott helyenként pestis ütötte fel a fejét. Végre a török felett aratott nagy orosz győzelemről nevezetes Kalefatnál a Julietta csónakkal kikötnek az oláh parton, hogy eleséget vásároljanak. Itt érdekes, s könnyen veszélyessé válható kalandba kerültek. A parton Waldstein leült rajzolni. Ez az ott tartózkodó kozák őrséget erősen nyugtalanította. A katonák elkérték az egyik útlevelet, de Széchenyi nem tudott beszélni az oroszokkal, csak Waldstein értette meg magát valahogyan szlovákul. Míg Széchenyi visszatért a Desdemonára, hogy embereit figyelmeztesse a veszélyre, addig a kozákok Waldsteint felültették egy kozák lóra s egy katoná kíséretében az orosz parancsnokló tiszthez küldötték. Ez azután megengedte, hogy tovább menjenek. Széchenyi nem tudta, hogy fiatal barátját árkon-bokron keresztül megfuttatták. Kétségbeesve kereste az eltűntet s nagyon megkönnyebbült, amikor az végre visszatért a továbbutazási engedéllyel.

Oláhország Széchenyit Franciaországra emlékezteti: a pusztu-

lás, a lerongyolódás látszik mindenütt. Az oláh helyiségek többnyire a föld alatt vannak, alig lehet őket megtalálni. Bulgária már tetszik, annál is inkább, mert a Duna partjai igen alkalmasak gőzhajók kikötésére. Mivel az oláhok mindenféle nehézséget támasztottak az utasokkal szemben, Széchenyi kedvenc módszerével, pénzfeladással döntötte el, hogy inkább a pestises hírben álló Törökországhoz tartozó Bulgáriában kötnek ki s ott egészítik ki fogyó készleteiket. Közben szinte saját szemünkkel figyelhetjük meg a napló feljegyzéseiből, amint az Alduna mentén olyan gyakori láz kezd elhatalmasodni Széchenyi szervezetén. Először csak megmagyarázhatatlan kedvetlenség, idegesség, félelemérzet vesz rajta erőt, — azért még mindennap fürödnek, úszkálnak a Dunában — később azonban, Gyurgyevó táján, láz, hideglelés s az elhagyatottság érzése kínozza. A betegség megingatja különben sziklaszilárd optimizmusát is. Olyan elhagyatottnak érzi magát a Desdemonán, mintha az Amazonon hajózna. A kicsinyhitűség ilyen perceiben úgy látja útja is céltalan. Érdeklődniök kellene, érdeklődniök minden iránt, s ő, de különösen Beszédes nem tesznek semmit, csak úsznak lefelé, mint a gyapjúsások. Csak akkor tér vissza valamelyest az önbizalma, amikor összehasonlítja a három lusta oláh hajtotta Desdemona sebességét a jövő soklóerős gőzhajójával. Kedvesen naív feljegyzést olvashatunk naplójában a lóerőről. Nincsen tisztában ezzel a fizikai fogalommal s ezt kérdezi magától, hogy vajjon milyen ló erejét számítják: „nagy, vagy kislovakét, olyanokét, amelyek éjjel-nappal dolgoznak, vagy annyit, amennyit egy ló rendszeren dolgozik.“

Betegsége komolyan mutatkozik. Sem kórokozóját, sem orvoságát nem ismerik. Életuntsága megdöbbenő arányokban növekszik, az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, csak az imádott Crescence képe tartja vissza. Úgy érzi: örökre ott marad az Alduna mellett. Máskor meg legszívesebben hazautazna szárazföldön keresztül. Ebben büszkesége gátolja meg: Nunquam retro! kiáltja, le kell jutni a Fekete-tengerre. Közel egy heti láz után Galacba érnek. Szerencsájuk van: a vesztegár-tisztek nem veszik észre Széchenyi betegségét, feloldják őket a quarantain alól s így a szakszerű gyógyításra gondolhatnak. Július 19-től augusztus 3-ig Galacban pihen. Mint nála annyiszor, testi elesettségéhez lelki elernyedés is hozzájárul. Ifjúkori botlásai miatt az önvád hullámai, úgy érzi, összecsapnak feje felett. Mélységes alázattal gyón meg naplójának: „Ami hibáimat és itt megmondhatom, szerencsétlenségemet illeti... egyáltalán nem tehetek róla s úgyszólván öntudatlanul követtem el. E szívtelen szenvedett hajótörést az életem. Ebből fakad lelkemnek és testemnek romlása. Ez azonban idegeimen, gyengeségemen és mindazon kóranyagon mulott, ami bennem lappangott, amikor skrofulával, kettőstagokkal és kettős sérvvel jöttem a világra. E bajból származott minden, jellemem állhatatlansága... a zabolátlanság, ... mert mi sokszor zuhantam önhibámon kívül a mélységbe, ahol rájöttem, hogy egész egyéniségem megvetésre méltó. — Eltékoztaltam életem tőkét, mint egy kétségbeeső, mint aki érzi, hogy napról-napra fogy életereje. Nem mertem a jövőbe nézni, mert nem láttam,

helyesebben, nem sejtettem mást, mint „a kétségbeesés óráját, melynek egyszer bizonyosan ütnie kell“. Ha voltak is túrhető pillanatok életemben, melyekért sokan talán irigyeltek, ezek akkor voltak, amikor megtudtam feledkezni nyomorúságomról. Pedig, hogy küzdöttem, hogy a rossztól meneküljek, azt csak a Mindenható Isten tudja!..“

Érdekes megfigyelni, hogy amint állapota javul, visszatér életkedve is. Kéthetes pihenés után a továbbutazáson gondolkozhatnak. Desdemonát elhagyják s egy igen piszkos görög hajó fedélzetére mennek. A kapitány amellet be is csapja őket: arra kér engedélyt az egész hajót kibérlő magyar uraktól, hogy néhány barátját felvehesse. Az engedély birtokában azután telezsúfolja hajóját kofákkal, csomagokkal, disznókkal. Széchenyinek lábbadozó beteg létére már arra is van ideje, hogy Galacot felmérje a jövődő magyar árucseré-forgalom szempontjából. Az eredmény lesújtó: a város és környéke a legegészségtelenebb vidék. A Duna itt csaknem mozdulatlan pocsolya, csupa nádas, szinte nincs is partja. Sulina után pedig éppen megszűnik folyam lenni, csupa apró csatornára oszlik, amelyek szélessége alig 10 öl. „Úgy kellene eljárnunk, — olvassuk nála, — amint az oroszok csinálták, akik azon ürügy alatt, hogy a törökök elzárják az odesszaiak elől a Bosporust és a Dardanellákat, megtámadták és megverték a törököket, azután megszállták Oláhországot. Tőlük, t. i. az oroszoktól, azonban ne várjuk, hogy a versenytárs osztrák és magyar kereskedelem számára rendbehozzák és rendben tarsák a Duna torkolatot.“

Sulinában átszálltak egy francia kereskedelmi hajóra, amely látványos tisztaságával csábította őket. A francia kapitány előre felhívta figyelmüket a várható kellemetlenségekre, de ők nem hallgattak rá. Így aztán nappal a szunyogok milliárdjai, éjjel a férges ezrei kínozták az elgyötört utasokat. Augusztus 14-én végre Konstantinápolyba értek. Itt az osztrák követ, báró Ottenfels helyezte el őket. Széchenyi azonnal megkezdi egy angol orvossal a komoly gyógyítást. Közben megismerkedik az ottani diplomáciai körökkel, s mindazt, amit a török fővárosban lát, összeveti a hazai viszonyokkal. Szomorúan kell tapasztalnia, hogy még a törökben is erősebb a haladás vágya, mint a magyarságban. Amellett mi nem ismerjük a hírverés alapelemeit sem. Legújabbban is mi történt? Második Mahmud szultán az osztrák követtől ajándékba kapott tokaji bort. Anynyira ízlett neki a nemes nedű, hogy nagyobb mennyiséget rendelt Ottenfels útján. De a bor csak nem akart megjönni, s mire megérkezett, megsavanyodott. Ezóta a tokajit kitiltották a szerájból, s helyette francia bort isznak.

Azt is szomorúan kell észrevenni, hogy az oroszok mindenben megelőzték a nehézkes osztrák diplomáciát. Az ő embereik veszik körül a mulatni vágyó szultánt, ők tartják kezükben a török kereskedelmet. Egy nagy katonai hadgyakorlaton a szultán megszólításával tüntette ki Széchenyit. Tetszett a Nagyúrnak az egyszerűségében is előkelő fekete zsinóros magyar ruha s azt mondta a mellette lovagló szeraszkiernek, hadseregpáncsnoknak: ilyen öltözetet kell nekünk is viselnünk. Megnézik a török főváros nevezetességeit, be-

járják a templomokat, egyszóval tapasztalnak, tanulnak. Nem feledkezik meg azonban Széchenyi idejövetelük egyik céljáról sem: végigjárja Konstantinápoly nagy kereskedőházait, s mindenütt áru-mintát kér, hogy megalapozhassa a Pest és Konstantinápoly közötti kereskedelmet.

Lassan azonban kezdenek hazafelé készülödni. Úgy döntenek, hogy hazafelé az utat szárazföldön teszik meg, mégpedig lovon. A Balkán-félsziget szárazföldi forgalmát ebben az időben lovas tatárok látták el. Széchenyi is egy ilyen embert, az Izlet nevű tatárt fogadja fel jópénzért. Velük tart a konstantinápolyi követség titkárának egyik fivére, Eisenbach kapitány is, afféle könnyűvérű szerencselovag.

Haza az utat gyorsabban tették meg, mint lefelé. Jóformán sehol sem álltak meg hosszabb időre, csak Filipopolisban, ahol Seva, Széchenyi olasz származású szolgája meghalt. Ez a gyászeset újránéhány napra megülte Széchenyi kedélyét. Szófia, Nis, Pozsarevác az út további főbb állomásai. Itt Obrenovich Milosnak a vendégei, kihez Széchenyi meleg ajánló sorokat vitt. Érdekesen és szemléletesen írja le a két magyar gróf Szerbia uránál tett látogatásukat. Obrenovich nemcsak szemtől-szemben pártfogolta melegen Széchenyi dunaszabályozó terveit, hanem alapjaiban értette meg a gondolat nagy horderejét, országa fejlődésére való nagy hatását. Később is, amikor ebben a kérdésben majd minden barát elfordult tőle, Milos herceg hűségesen kitartott mellette.

Pozsarevációl kezdve a fárasztó lovakat felcserélték a fejedelemtől rendelkezésükre bocsájtott négylovas hintóval. Ez Belgrádba repítette őket. Előzőleg Szendrónél mély meghatottság szállt a lelkükre: ez az ősi magyar vár volt az első helység, ahol másodsor megfordultak aldunai útjukon, itt zárult be a kör. Alkalmat adott ez a körülmény arra, hogy kissé magukba szálljanak, lelkükbe nézzenek: használtak-e valamit, közelebb állnak-e a célhoz, mint elindulásukor? Majd a közeljövő megmutatja! Zimonynál kelték át a Dunán s itt léptek újra magyar földre. Mint a Balkán-félszigetről jövő utasoknak, 10 napra vesztegzárba kellett vonulniok. Jó alkalom volt ez arra, hogy a megerőltető utazás fáradalmait kipihenjék, naplójukat rendezzék, egyszóval, hogy újra civilizált polgárokká váljanak. Október 16-án reggel Waldsteinnel Zimonyból 6 óra alatt Indiján át Péterváradra kocsiznak, s Ujvidéken ebédelnek meg. Itt Lehmann, a már említett ujvidéki kereskedő ismét felkereste őket, hogy már korábban beterveztett dunaszabályozási tervének sorsáránt érdeklődjék. Fő oka erre az volt, hogy a jövő télen hajóépítéshez szükséges fát kell szállítania a Száván és a Dunán egy angol üzletházzal kötött megállapodás értelmében. Így számára rendkívül fontos volt a Dunaszabályozás. Széchenyi azonban még semmi biztosit nem tudott mondani a szabályozási tervek sorsáról.

Ujvidékről 3 óra alatt Temerinbe kocsiztak, s itt a rokon Széchen Károly gróf vendégei voltak. A magyaros vendégszeretet nemcsak abban nyilvánul meg, hogy jól tartják az utast, de abban is, hogy elbúcsúzza megkönnyítik a továbbhaladást. Széchen gróf is Szabadkáiig gondoskodott lovakról kedves vendégei számára, akik október 18-án éjjel 1 órakor értek Pestre.

Széchenyinek e közel 4 hónapos, fáradságokkal, kalandokkal teli útja rendkívüli hatással volt a Délvidék fejlődésére. Megismerte és személyesen a helyszínen is tapasztalhatta ennek az elhanyagolt vidéknek ezer problémáját. De nemcsak megismerte, hanem magáévá is tette, személyes ügyének is tekintette azokat. Ez pedig azt jelentette, hogy teljes erejével, minden idegszálával a helyzet megjavítására törekedett. Amit pedig ő maga elé tűzött, azt céltudatosan megvalósítani igyekezett. Ezirányú készségét legtalálébban ifjú barátja, Waldstein János jellemezte: „Ez az ember nagyon kevés időt veszteget arra, hogy ostobaságokra gondoljon, még kevesebbet, hogy okos dolgokra gondoljon, mert azokat gyorsan meg is valósítja, cselekszik, ahelyett, hogy tünődnek... soha sem láttam még ennyi tetterőt.” — 1830-tól kezdve a legnagyobb magyar külföldi útjain is elsősorban folyamszabályozási kérdéseket tanulmányozott. A Dunaszabályozás munkálatai a mindenható birodalmi kancellár, Metternich herceg megértő pártfogása mellett 1833 nyarán kezdődtek meg, mégpedig Vásárhelyi Pál elgondolásai alapján. Ez év júniusától kezdve Széchenyi, mint a Dunaszabályozás királyi biztosa vezette a hatalmas munkálatot. Júliusban az I. Ferenc gőzöszön Pesttől Zimonyig hajózott s feltérképeztette az Aldunát. Mind a szerb, mind az orosz hatóságok mindent elkövettek e nagyszabású tervek érdekében, csak még az orsovai pasa, helyesebben a török kormány ellenállását kellett megtörni, hogy 1833 év őszén meginduljanak a munkálatok a zsilipes csatornák és a Traján útjával szemben a sziklából kivésett Széchenyi-út megépítésére. Állandóan legalább 500, de néha 1000 ember is dolgozott itt. Ahol a víz miatt nem tudtak a sziklákhöz férni, ott hajókról lyukakat fúrtak a kőbe, abba erősítették a további munkához szükséges állványokat. Úgy látszik a Duna medre rövidesen hajózható lesz, de egyelőre nincsen gőzhajó. Széchenyi erről is gondoskodik! A Dunagőzhajózási Társaságot, amelynek egyik főreszvényese és igazgatósági tagja, rábírja, hogy indítson gőzhajójaratot Pozsony és Galac között. A Társaság az Argo nevű gőzhajót 1834-ben valóban lebocsátja a Vaskapun, s Pozsonytól Ómoldováig az I. Ferenc, innen Kladováig egy sekély-járatú dereglye, majd Kladovától Galacig az Argo szállítja az utasokat.

Később egyre sokasodnak a nehézségek. Először az oláhországi oroszok gördítenek alattomosan mindenféle akadályokat a folyamszabályozó munkálatok elé, majd a török porta részéről nyilvánul meg még csekélyebb megértés, végül a bécsi kormány vonja meg lassan anyagi támogatását. 1842-ben járt Széchenyi utoljára — kilencedszor — az Aldunánál és pedig ezúttal József nádor társaságában. Innen kezdve politikai okok miatt a folyamszabályozó munkálatok mindinkább lassulnak, majd pedig Vásárhelyi Pálnak 1848-ban bekövetkezett halála után egészen abbamaradnak. Amit Széchenyi megálmodott és megkezdett, azt több mint fél évszázaddal később, 1898 október 1-én fejezte be s adta át a forgalomnak a magyar kormány, s annak lángeszű kereskedelemügyi minisztere, Baross Gábor.

A legnagyobb magyar Délvidékünkkel való törődésének kőből

kivájt gondolata hosszú évtizedeken át hirdette alkotójának emlékét a róla elnevezett Széchenyi-úton. Azok a nemzetiségek, amelyek érdekelve voltak az Alduna szabályozásánál, mind megértéssel voltak a nemes gróf tervei iránt, hiszen az ő kezükben lévő kenyérdarabot akarta megkétyszerezni. Ő maga írja az Aldunai oláhokról: „Mindannyi, kivel találkoztam, versenyezve iparkodik háláját mutatni azon vendégszeretetért és emberiség sugallta gyámolért, mellyel az oláh annyiszor találkozott Erdélyben magyarok közt s nekem jutott aratni azt, amit ezelőtt testvérhazám dicső lakósi vetettek.“ De még ez sem volt elég: ugyanezek az oláhok az újonnan letelepített Turnu Severin főutcáját a legnagyobb magyarról nevezték el, s neki ugyanitt házhelyet ajándékoztak. A Vaskapu-szoros ma már nem akadály a hajósok számára, a tengerjáró hajók is könnyen behatolnak az ősi Dunára, hogy kiköthessenek a csepeli szabadkikötőben és még áll büszkén, mint az emberi alkotásvágy kőbe merevedett diadalemléke a Széchenyi-út is! Széchenyi út? Hiszen a románok az emléktáblát, amely az ő jötevőjük nevét is őrizte vandál dühükben lerombolták. De a pusztításvágy csak a tábla márványanyagát semmisítette meg, mert amíg csak egy nép lakik is e partokon, addig a Vaskapu megszelídült csatornái s a szárazföldi közlekedést biztosító, hatalmasságában megkapó Széchenyi-út hirdetni fogja a magyar gondolat, a magyar tett minden akadályt legyőző erejét és e tett legfáradhatatlanabb szerelmesének, Széchenyi István grófnak az emlékét.

BERCZIK ÁRPÁD

A Szent István-i eszme földrajzi alapjai

A MA ÉLŐ MAGYARSÁGNAK a második világháború számos gondja között is az egyik legsarkalatosabb problémája az újra soknyelvű országnak magyar módon, magyar hagyományok szerint vezetése, amit röviden Szent István-i állameszmének szoktunk nevezni. A visszatért területeken, s közöttük talán első sorban éppen a Délvidéken, naponta szembe találkozik az ember ezzel a kérdéssel. Következtesen igyekszünk az elveket keresztülvinni, sokszor még a magyar nép kárára is. Ezen aztán méltán csodálkoznak a visszatért területek magyar és nem magyar lakószáma egyaránt. Ez megint érthető, hiszen ők nem ismerik a trianoni csonkaország 20 esztendejének küzdelmeit, amik a szinte teljesen homogén nemzetiségűvé tett magyarságban újraélesztették a Szent István-i állameszmét. Sajnos azonban a visszatért területekre került anyaországi magyarság körében is egyre jobban kezdenek a Szent István-i elvek éppen gyakori hangoztatásuk következtében üres jelszónak kopni. Pedig áldozatos élete végén Teleki Pál gróf éppen ettől félt, mert a jelszónak kopott eszme elveszti nemzetmegtartó erejét. Éppen ezért erősen időszerűnek látszik ma, több mint két évvel az eddig utolsó ország rész visszatérése után, újra szembenéznünk a Szent István-i elvek lényegével.

Amikor ezelőtt két esztendővel Teleki a Férfi Cserkészek előtt „A Szent Istváni birodalom 1941-ben” címen előadást tartott, azt ezzel kezdte: „Messze fogok visszanyulni, mert csak úgy lehet megmagyarázni, hogy az mi. Nem Szent Istvánnal kezdődik, hanem messze-messze előtte, akkor, amikor különböző népelemekből a nemzet kezd megformálódni, amikor vezetők és harcosok vállalják azokat a feladatokat, amelyeket csak egy erős, összetartó nemzet hajthat végre.” — A távol urali őshazától kezdve ez az eszme kormányozta és tartotta össze a magyar államot a határtalan keleti pusztákon és a világ legjobban határolt országalkotó tájában, a Kárpátok medencéjében egyaránt mindaddig, amíg a nemzet elég erős volt ahhoz, hogy a maga lábán járjon, a saját feje szerint cselekedjen, egy szóval, hogy államot alkosson.

A Szent Istváni állameszme nem Európában született, hanem keleten, Ázsia pusztáin. A puszták természeti viszonyaiból fakad, hogy rajtuk mindenhol kétféle népesség él egymásra többé-kevésbé reá-utalva, s így kifejlődik köztük a szimbiotikus életforma.

A puszták oka a csapadékszegénység. A mi éghajlatunk alatt évi 10 C° középhőmérséklet mellett ez évente 200—400 mm csapadékot jelent. Ennek a csapadékmennyiségnek az alsó határa már sivatagot, a

felső pedig már fákkal tarkított parktájat jelent. Mezőgazdasági szempontból a sivatag értéktelen terület. A pusztá nomádpásztorokodással hasznosítható, a parktájakon pedig már földművelés is űzhető. A pusztá tehát átmeneti táj mind növényzeti, mind művelési szempontból. Ahol a hiányzó csapadékok forrás, kút, vagy folyó pótolja, ott oázis keletkezik a legbelterjesebb földműveléssel a határig, ameddig a víz az öntözéshez elegendő. Itt a szó szoros értelmében vett földhöz kötött népeség lakik. Ezek békés földművelők, iparosok, akik félve tekintenek a puszták felé. S hogy az onnan jövő veszedelemmel szemben védekezzenek, várszerűen megerősített falvakba, városokba húzódnak. — A puszták népe viszont rideg pásztor. Ez házat nem építhet magának, mert amint valahol letelepedik a földet, kénytelen felszedni a sátorfáját, hogy friss legelő-területen űsse fel újra a tanyáját. Állandó küzdelemben van az elemekkel és saját fajtájával. Ennélfogva harcias természetű.

Az oázis-lakó és a nomád lakóterét a természet élesen elhatárolta egymástól. Sok esetben vonallal válik el az öntözhető oázis-terület a pusztától, s azon a vonalon túl a földművesnek nincs keresni valója. Fordítva ugyan nem áll ez, mert a puszták népe nemcsak a veteményeket legelteti le szívesen a jószágával alkalomadtán, hanem az oázisban felhalmozott terményeket, vagyont, kincseket is szívesen elrabolja, ha teheti. Hiszen ezekre szüksége is van, mert maga nem termelheti őket. Hamarosan tudatára ébredt azonban annak, hogy a tönkretett oázis többé az ő számára értéket nem jelent, s önmagának is többet használ, ha a közelében élő oázis lakóival békében él. Vele cserekereskedést folytat, sőt a távolabbi területről betörő nomádokkal szemben meg is védi. Ez a védelem viszont az oázislakó szemében jelent nagy értéket, mert ezzel nemcsak a saját nomádjának mindennapos háborgatásától szabadul meg, hanem mentesül az állandó katonáskodástól is, ami különben sem kenyerre. Ezért a nyugalomért szívesen hoz áldozatot is, a nomádnak adót fizet, vagy zsoldjába fogadja. Ez már csak a forma kérdése.

Igy aztán *szerves együttélés jön létre az oázis-lakó földműves és a pusztai nomád pásztor között mindkettő javára. Minthogy érdekerületeik természetből fogva szorosan elhatároltak, békés együttélésüket mi sem zavarhatja meg.* Legfeljebb a nomád pillanatnyi kapzsisága boríthatná fel ezt. Ettől a lépéstől azonban őt éppen politikai iskolázottsága és a távoli jövővel is számoló, jól felfogott érdeke mindenkor visszatartja.

Az oázis-lakó és a nomád mindenkor más fajta ember, s más nyelven is beszél, mégis egy élet-közösségben, mondhatjuk egy államban él. Az egymás közötti érintkezés igen sok esetben egy harmadik, nemzetközi nyelven történik, pl. a kóránnak a nyelvén, arabul. Vagy, amennyiben ilyen közvetítő nyelv nincsen, megtalálják egymás nyelvét, vagy tolmács útján érintkeznek, de a nyelvi kérdés mint az együttélést akadályozó probléma soha fel nem merül. Sőt legtöbbször azt látjuk, az állami együttélésben a vezető szerepet vivő, és a hatalmat képviselő nomád nép az, amely megtanulja a földműves nyelvét.

Mindezek Teleki Pál gróf kutatásaiból és tanításaiból ismert dolgok. Ő ebből a *politikai éleslátásból folyó türelmet* hangsúlyozta a hatalmat képviselő nomád részéről, mint a Szent István nevéhez fűződő elvek alapját. *En most az azonos élettérben a lakóterek élesen elhatárolt voltát és a szimbiozisban élő népek különböző foglalkozását szeretném emellett kiemelni, mint a Szent István-i elvek alkalmazásának feltételét.*

Amennyiben ez az éles elkülönülés nincsen meg, feltétlenül megindul a nyelvi és faji összeolvadás, amalgamizálódás. A két egymás mellé, vagy egymás alá került népelem, a hódító és a meghódított összeolvad. A hódító gyakorolja a hatalmat, a hódított és a meghódított névét. A nyelvét azonban szinte szabályszerint veszni hagyja, s átveszi a meghódított nép nyelvét. Lehet, hogy ebben éppen a Szent

István-i türelemnek van a legnagyobb szerepe. Szépen láthatjuk ezt a folyamatot a bolgár nép elszlávosodásában. De magának a magyar népnek a kialakulása is ugyanígy történt. A finnugor előmagyarságot leigázó bolgártörök nép nyelvileg összeolvadt a finnugor előmagyarokkal.

Az elkülönülés pedig az átmeneti tájakban nincs meg élesen. A parktájban a pusztai és a földművelő, sőt még az erdőlakó nép is megtalálja a természettel szemben támasztott igényeit, a parktájak tehát szükségszerűen a népkeveredés tájai. Ilyenek Nyugat-Európa vidékei.

Kelet-Európában és Belső Ázsiában a kontinentálisan szélsőséges éghajlat folytán észak-déli irányban a hőmérsékleti és nedvességi különbségek igen nagyok. Így aztán szinte átmenet nélkül jutunk a pusztákból az erdőkebe, a parktájak öve annyira keskeny. Ezért vált lehetővé, hogy a magyarságnak az erdőlakó finnugor őse és pusztai bolgár-török őse egymás mellé kerüljön, sőt összeolvadjon.

Teleki Pál és Hóman Bálint szépen kimutatta, hogy az urali őshazából elindulva a magyarság nyugati vándorútján mindig a puszták dúsabb, nedvesebb széleit kereste. Lebédián és Etelközön át így jutott el a Kárpátok medencéjébe.

Valójában itt talált neki megfelelő hazára. Köztudomású ugyanis, hogy a Magyar Alföld a keleti puszták legnyugatibb nyulványa. Itt azonban az átmenet sokkal fokozatosabb, a parktáj széles, s az erdő nem érintkezik olyan éles vonalban a pusztával, mint keleten. A Kárpátok medencéjének túlnyomó része parktáj, azaz olyan vidék, amelyet a magyarság vándorútján mindig keresett. Ezen belül — éppen a medence zárttsága miatt — szigetszerűen látunk füves pusztákat és a hegységekben, minthogy ott bővebb a csapadék, erdős tájakat.

Hazánk klimatikusan és vegetációban egyaránt átmeneti táj Kelet-, Nyugat- és Dél-Európa tájai között. A nyugati lombos erdők, a keleti puszták és fenyvesek, valamint a déli mediterrán növényzet és éghajlat szögellik össze ezen a helyen. Ez így volna akkor is, ha hazánk területén olyan síkság volna, mint pl. az Észak-német- és a Lengyel-síkság. Ez esetben azonban — jóllehet az átmenet fokozatosabb volna — az egyes növényzeti tájtipusok mégis jól elhatárolódnának egymástól. Nem volnának köztük szigetszerű átnyulások, zárványok.

De Magyarország domborzatilag is átmeneti táj a nyugat-európai lekopott tönkhegységek, a keleteurópai síkságok és a dél-európai magas lánchegységek tája között, amennyiben mindhárom megtaláljuk benne körülbelül egyenlő arányban. És éppen a Kárpátok koszorúja teszi hazánkat egységes országgá. De ez a domborzati egység az ország egyes tájain belül igen nagy klimatikus és vegetációbeli különbségeket eredményez. 1000—2000 m magas hegységek Európa és általában a Föld más tájain nem okoznak olyan nagy csapadék-különbséget, hogy az a vegetációban erősen érzékelhető változásokat jelentene. Ámde Magyarország már fekvésénél fogva is klimatikusan átmeneti táj 500—600 mm csapadékkal. Ha itt csak 50 mm-rel megemelkedik a hegység oldalán a csapadék, a park-

tájat már erdő váltja fel. Ha viszont a medencékbe leszálló levegő szárazabbá válik és az évi csapadék ennek folytán csak 50—100 mm-rel kevesebb is, füves pusztá váltja fel a parktáját. Mindezt még a talajviszonyok is befolyásolják, éppen a táj átmeneti volta miatt. Így aztán hazánk dombvidékein parktáját, az Alföld közepén, a Mezőségen és a Mezőföldön füves pusztát, a hegységekben pedig erdőket látunk. *Hazánk ennek folytán nagyon különböző természeti tájakból tevődik össze.* Ez talán különösen hangzik első hallásra, hiszen mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy *hazánk egyike a Föld legegységesebb tájainak.* Ugyanolyan jól határolt természeti táj, mint akár a tengerek szigetei. De éppen a különböző tájaknak az Alföld körüli centripetális elhelyezkedése teszi hazánkat egységesé és Európa nagy tájai között önállóvá, mert különben megszlaná a három szomszédos nagy táj között. Ezért tűnik ki az ország egysége bármilyen természeti jelenséget ábrázoló térképen.

Népi szempontból mindennek igen fontos következményei vannak. Először is Európa három fenti nagy tájának egyenkint megvan a maga árja népcsaládja és sajátos keresztény felekezete: Északnyugat-Európában protestáns germánok, Dél-Európában katolikus románok és Kelet-Európa erdős tájain szlávok laktak. A dél-oros pusztákon vándoroltak végig a népvándorlás bolgár-török néphullámai, s itt részben ma is ezekkel rokon néptörzések élnek. Itt a keleti kereszténység mellett még pogányságot és buddhizmust is találunk. Ez a négyféle népelem mind megtalálta Magyarországon a neki megfelelő tájat. A rómaiak itt gyarmatokat létesítettek. A délszlávok hazánk erdős tájain keresztül szivárogtak le a Balkánra. Megtelepedtek Erdélyben és a Dunán túl a népvándorlás egyes germán törzsei is. És itt verték fel utolsó, legnyugatibb tanyájukat a puszták mongol népei is mind, a hunoktól a tatárokig.

E népek egyike-másika elvándorolt, mint pl. a keleti és nyugati gótok. Mások eltűntek, mint az avarok; vagy nevet cseréltek; mint a hunok, illetőleg székelyek. Ismét mások mintegy a történelmi események hátterében megőrizték népiségüket, mint a különböző szláv néptörzsek. A középkor elején a népmozgalom hazánkban nem volt kisebb, de nem is volt nagyobb, mint Európa többi államalkotó tájában, amelyekkel nagyságra is kb. megegyezik. Az angol, francia, spanyol, és olasz nemzet mind három-négy féle (kelta, román, germán stb.) népelemből gyuródott össze nemzeté ez időtájt. És fontos tudnunk, hogy mind a négy államalkotó tájban egy nyelvű nemzet alakult ki átlagosan egy évszázad leforgása alatt. A népkeveredés tehát ezekben a természetileg egyöntetű országokban tökéletes volt.

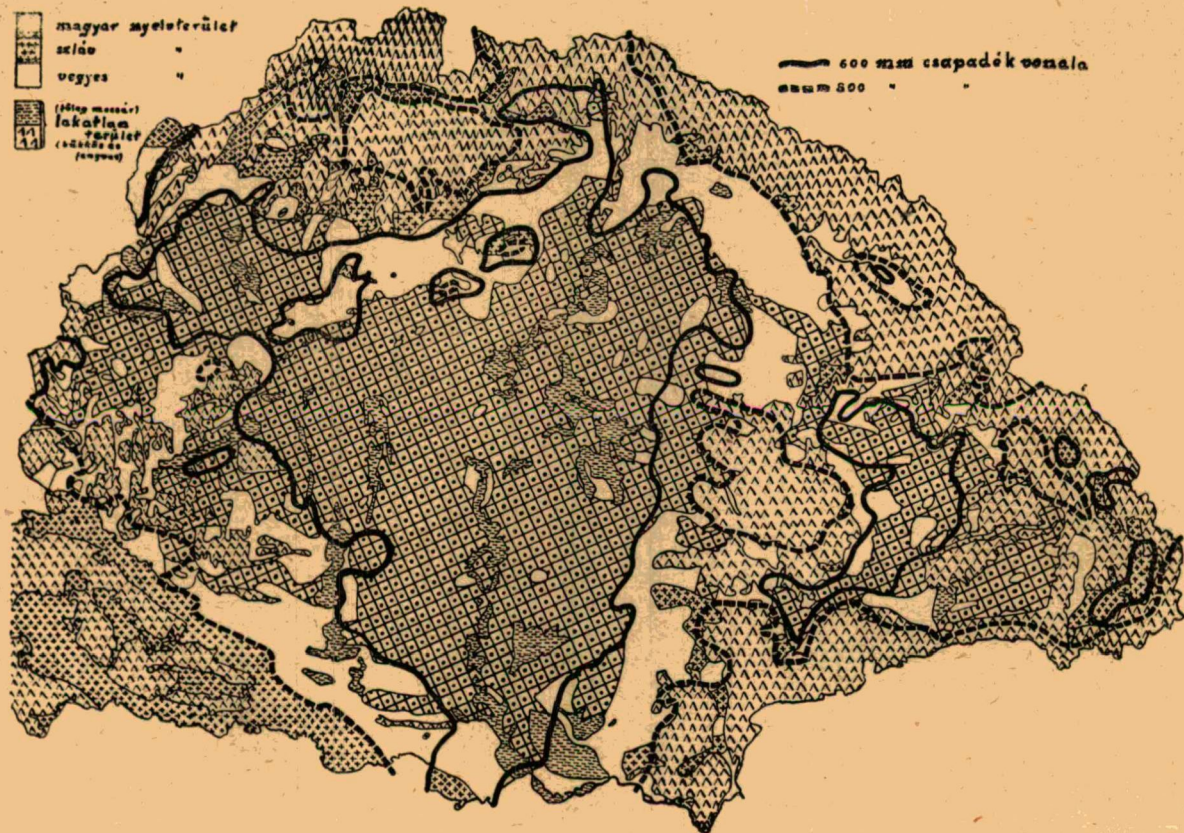
Nem így Magyarországon. Itt ma is megtaláljuk mindhárom európai árja népcsalád és mindhárom nagy keresztény felekezet képviselőit, és itt élünk köztük mi magyarok is. Pedig már ezernél több esztendeje itt vagyunk, sőt mi több, éppen akkor érkeztünk ide, amikor az európai nemzetformálódás és államalakulás nyugaton már befejeződött, s fejlődésének hullámai elérkeztek hazánkig. És ezer esztendő alatt nem olvadtunk be egyik árja nyelvcsaládba sem, de nem is olvastottuk magunkba egyiket sem. Ez pedig nem raj-

tunk mulott, és nem a szomszédainkon, hanem a földrajzi viszonyok természetes következménye.

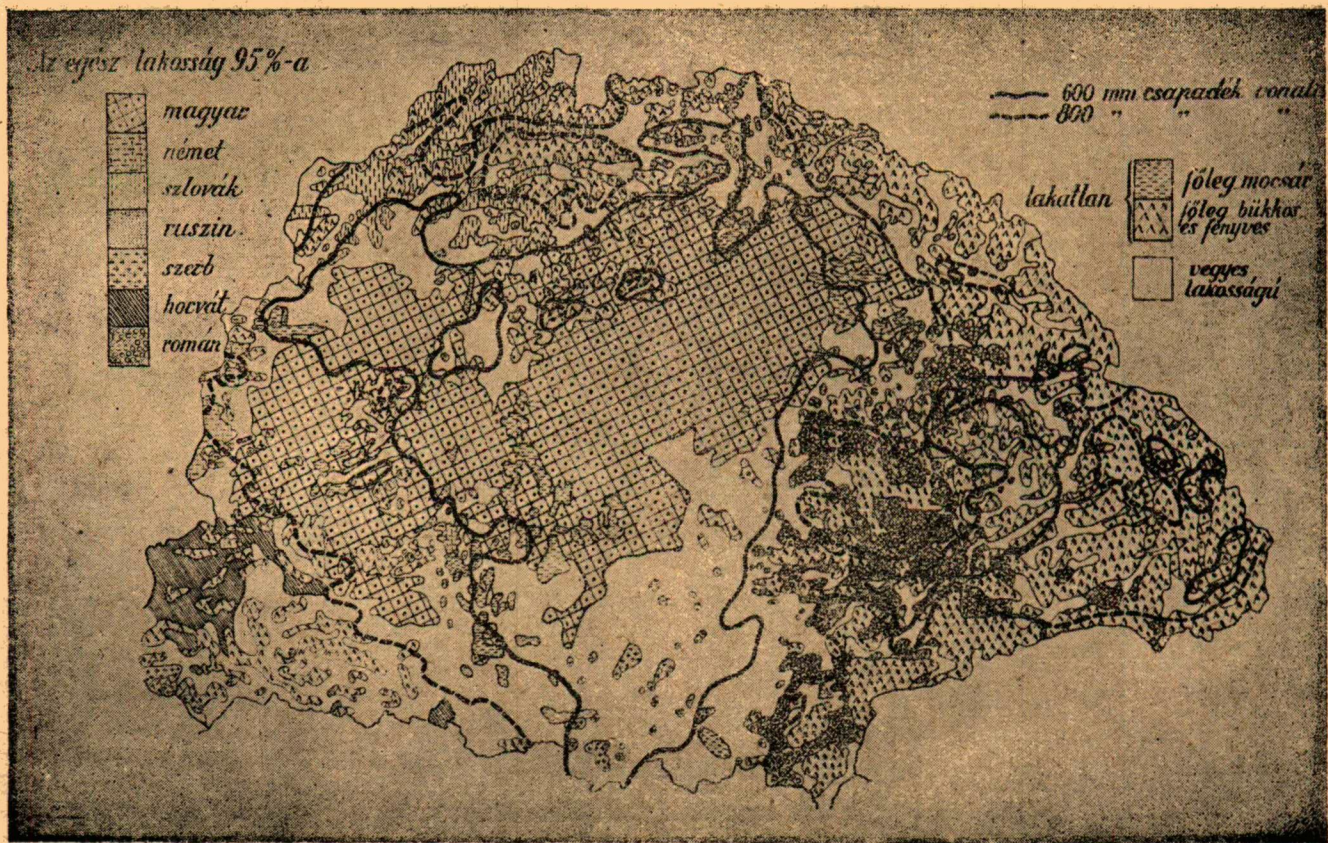
A honfoglaló magyarok és utódaik az itt talált népekkel vérsé-
gileg erősen összekeveredtek. Erre elegendő bizonyíték az, hogy a
magyarság külső megjelenésében sokkal inkább árja, mint mongol
ma már. Ezzel párhuzamosan azonban nem következett be a nyelvi
asszimiláció is, jóllehet ennek a veszélye többszörösen is fennfor-
gott, s maga a magyarság tudatosan csak a XVIII. és XIX. század
fordulóján lépett fel a nyelvi elnemzetietlenedés veszélyével szem-
ben. Az új hazában szláv, latin és germán szavak tömege jutott be
nyelvünkbe, amiket az új fogalmakkal együtt készségesen átvet-
tünk. Az egymást követő évszázadokban és a különböző társadalmi
rétegekben más és más arányban érvényesültek ugyan az idegen
nyelvi hatások, de egymást mégis annyira ellensúlyozták, hogy nyel-
vünk alapjaiban megmaradhatott magyarnak. Kizárólag a hármas
hatásnak köszönhetjük, hogy nem olvadtunk be a bolgárok módján
valamelyik árja nyelvcsaládba. Ez pedig annak a következménye,
hogy földrajzilag mindhárommal szomszédosak vagyunk, sőt velük
egy hazában élünk.

Igen, *egy hazában élünk, de egymástól mégis elkülönítve*. Lát-
tuk, hogy mily éles különbségek vannak hazánk egyes tájai között.
Ezek a különbségek meghaladják azt a határt, amihez egy-egy nép
még alkalmazkodni képes. És ne felejtsük el, hogy nyelviileg is át-
meneti táj hazánk, és itt minden népcsalád nyelvterületének ha-
tárán van. Ilyen tájban aránylag csekély változás már nem kívána-
tossá teheti a tájat minden itt élő nép számára, s azt önkénytelenül
is átengedi a másiknak.

Teleki, Kniezsa és Glaser kutatásai világosan kimutatták, hogy
a honfoglaló magyarság első sorban az ország parktájjait szállotta
meg, és szállásterületeinek felső határa a tölgyesek felső határával,
illetőleg a bükkösök alsó határával esik össze. Teleki Pál azt is
észre vette, hogy a magyarság zárt nyelvterülete a 600 mm-es évi
csapadék területével nagyjában megegyezik. Az erdős hegységek
gyepüként szerepeltek a tölgybükk határon túl. Lakatlanok azon-
ban nem voltak teljesen, mert szláv törzsek ezen a határon felül is
laktak. Hogy e határon alul éltek-e szláv népek a honfoglalás korában,
arra csak a helynevek nyelvészeti úton kimutatható eredetéből kö-
vetkeztethetünk. Ilyeneket a puszták határáig a magyar nyelvterü-
leten is találunk a XI. században. Szlávok tehát ezen az alacsony,
és aránylag száraz tájakon is lakhattak, ha talán gyérebbe is, mint
a nekik jobban megfelelő hűvösebb hegyekben. Itt azonban ma-
gyarok közé kerültek, s hamarosan beolvadtak a magyarságba. Be-
olvadásuk mély nyomot hagyott a magyarság vérségében és nyel-
vében egyaránt. Ne higyjük, hogy ezen a vonalon túl a magyarság
nem tette be a lábát a Felvidékre! Itt azonban a magyarság már
szórványosabb volt, s Kniezsa térképének tanúsága szerint volt egy
sáv az Alföldek és a felvidékek között, amelyen belül a XI.—XII.
században magyarok és szlávok keverten éltek egymás mellett
Szembetűnő, hogy milyen keskeny ez a sáv az ország többi részé-
hez viszonyítva. Biharban teljesen hiányzik is. Ott a magyar nyelv-

Magyarország tiszta és vegyes nemzetiségi tájai a XI. században. (Kniezsa István és Glaser Lajos térképe után).

Magyarország tiszta és vegyes nemzetiségű tájai 1910-ben. (Az Angol Naval Staff „The peoples of Austria-Hungary” című atlasza után).

terület egészen lakatlan rengetegekig terjed, oly hirtelenül emelkedik ki a hegység. Máshol a vegyesterületen túl többnyire tiszta szláv területet is találunk.

Azt is megállapíthatjuk azonnal, hogy a vegyes nyelvterület határa csaknem pontosan egybeesik valamilyen csapadék határral. *A zárt magyar település határa valóban a 600 mm-es évi csapadék vonala.* A vegyes nyelvterület pedig legtöbbször helyen a 600-as és 800-as csapadékvonal között van. — Csak a Palócföld medencéinek vegyes nyelvű táját szegélyezi északon és délen egyaránt a 600 mm-es csapadékgörbe. Északias fekvésük és nagyobb tengerszintfeletti magasságuk folytán ezek azonban hűvösebbek alföldjeinknél s így 600 mm-es csapadéjuk nagyobb nedvességet jelent. Egyenlőnek vehető a mélyebb és délebbi tájak 800 mm-es csapadékával.

Ez a határ sok pusztai, alföldi növényünk északi határa is, mint azt Moesz Gusztáv térképe boznyítja. Így valóban fontos *természeti határ*, de ez *nem* jelenti azt, hogy egyben *természetes határ* is. Domborzatilag ugyanis nem az, mert a nyelvhatár nem hegyek gerincén fut, hanem a hegyek oldalán olyan formán, hogy a völgyek alsó részén magyar falvak, felső részén pedig szlovák falvak települtek — nyilvánvalóan együttélésre utalva. Ma itt fut a Csonkaország határa.

Figyelemre méltó, hogy délen a 600 mm csapadéknak megfelelően a zárt magyar nyelvterület a Dunáig terjedt, s hogy a Dráva és a Száva közének északi fele, ahol a csapadék 800 mm alatt van, vegyes nyelvterület volt, csak az Alpok nyulványain maradtak meg szláv lakosok.

Erdélyben a XI. században még szláv helynevekkel találkozunk körülbelül olyan arányban, mint az ország többi tájain is. Azóta a szláv lakosság nyomtalanul eltűnt. Nyilván beolvadt a nagyobb vitalitású románságba, amellyel azonos volt az élettere. Román helynevekről a XI. században még tudomásunk nincsen. A románság tehát csak a későbbi századokban kezdett beszivárogni.

Erdély medencéiben a csapadék mindenütt 600 mm alá esik és „Mezőségge” teszi a medencét. A XI. században valóban teljesen magyar nyelvterület is. — Délen még a 600 mm-es csapadékvonalon túl is magyarság lakott Kniezsa térképe szerint, ha gyéren is. Ide telepítettük be a szászokat. A Székelyföld medencéit Kniezsa térképe még szlávnak mutatja, mert az aránylag kevés magyar adat alapján nem akarta még vegyes nyelvterületnek feltüntetni. Később azonban ezek magyarrá váltak szinte pontosan betartva a 600 mm-es csapadékhatárt. A Királyföldön és a Mezőségen azonban a szász telepítések és a román előnyomulás következtében megcsökkent a magyarság száma, és megszűnt a táj tiszta magyar jellege.

Nyugaton hasonló viszonyok szabták meg a magyarság és németiség nyelvhatárát.

Tájaink sokszerűsége és különböző termelése sokféle foglalkozást tesz szükségessé: a mezőgazdaságtól és erdőgazdaságtól a bányászattig és ipárig. Olyan skáláját látjuk itt az emberi foglalkozásoknak, ami egy-egy nép öröklött hajlamait meghaladja. Hazánk különböző nemzetiségű lakosai viszont saját külön-külön *lakóterükben* természetes módon megosztottak az egyes foglalkozási ágak kö-

zött. A legtökéletesebb és a legharmonikusabb állami szervezet jöhetett így létre a közös életterben, azaz hazában, amelynek a Szent István-i elvek szerint való kormányzása könnyen megoldható és természetes volt, mert az egyes nemzetiségeknek lakóhelye és foglalkozása egyaránt szépen és tökéletesen el volt különítve egymástól. Érdekellentétek közöttük nem léphettek fel.

Itt önkénytelenül szembe kerül egymással a lakóhely és az életter fogalma és egyben tisztázódik is, hogy a kettő nem azonos. Az életter tágabb fogalom, mert a lakóhelyen kívül magában foglalja mindazokat a tájakat, amelyek terményeire valamely népnek életfenntartásához szüksége van. Így a magyarságnak a lakóhelye az Alföld és a dombvidékek, medencék. Életteréhez tartoznak azonban a felvidékek is, amelyek fáját, bányatermékeit, iparcikkeit stb. az alföldi ember nem nélkülözheti. Viszont a felvidékek lakóinak élettere is benyulik az alföldekre, mert gabonaszükségletüket onnan fedezik. Az országot bejáró drótostótok és az Alföldre aratni járó ruszin sommások példája ezt beszédesen bizonyítja. — Minthogy Magyarország határain belül valamennyi itt élő nép minden életszükségletét fedezheti, így az ország határáig érnek egyszersmind az itt lakó népek életterének határai is. Közös hazánk egyben közös életterünk is.

Ez a befelé néző centripetális gazdasági életter választotta le a hazán kívüli szláv néptörzsről mindazokat a szláv népeket, amelyek hosszabb idő óta a Kárpátok medencéjén belül élnek, és tette külön-külön néppé a szlovákokat, ruszinokat és horvátokat. Az újabban betelepült szerbség és a nem régóta beszivárgó románság még nyelvileg és érzelmileg nem szakadt el annyira a határokon túl élő rokonaitól, hogy ne tartaná egy népnek magát azokkal. De éppen a trianoni idők mutatták meg, hogy az a pár évszázados magyar életterbe való bekapcsolódás milyen elütő emberré formálta az erdélyi románt és a délvidéki szerbet regáti és szerbiai rokonaitól.

Ezt a gazdaságilag egységes, de nyelvileg sokszínű országot a turáni népek mindig a nemzetiségi türelmesség politikájával a Szent István-i állameszmével fogták egybe és kormányozták. Más népnek más eszközökkel ezt az egységet megteremtteni soha sem sikerült. Ily módon *a Szent István-i elvek úgy állanak előttünk, mint egy autark állam gazdasági irányításának eszközei.* A Szent István-i elveknek ezt az oldalát nem szókták hangsúlyozni, pedig ma, amikor minden állam autarkiaira törekszik, ezt értjük meg legkönnyebben, és trianoni csonkaságunkban is az ország egyoldalú termelése ébresztett a Szent István-i elvek fontosságának tudatára.

KÁDÁR LÁSZLÓ

† Dr. moóri GLATTFELDER GYULA

érsek, csanádi püspök

Az újkor egyik legnagyobb lélekismerőjének megállapítása szerint az igazán nagy embert három jellemvonásból lehet megismerni: fegyelem, lelki egyensúly, szívbéli jóság és derű azok az alkotó elemek, amelyekből a nagy jellem épül. A gondolkodás fegyelme, amely sohasem áll meg a felületen, hanem a mélységekbe ereszkedik alá és a dolgok lényegét kutatja; az akarat fegyelme, amely a megismert jót következetesen munkálja; az érzelem fegyelme, amely sohasem engedi a pillanatnyi indulatokat és érzéseket az események rugójává lenni, míg az értelem szűrőjén át nem szűrte. A lelki egyensúly, amely megőrzi az impresszionizmus színté elkerülhetetlen tévedéseitől, a jobbra-balra való kilengésektől és megóv attól, hogy kedvező vagy kedvezőtlen benyomások, még inkább események útját állják az igazság, vagy a megismert jó szolgálatának. Az emberi szív jósága és tiszta derűje, amely nélkül úgy jár az ember az igazsággal, mint Petőfi a Kárpátokkal: tán csodálja, de meg nem szereti, még ke-

vésbbé indul annak követésére vagy szolgálatára.

Az ilyen értelemben vett nagy ember aránylag elég ritka. Isten különös áldása, hogy a letűnt századfordulón a magyar élet csaknem minden posztján egy-egy ilyen jellembeli kiválóság állott őrt a mult megszentelt hagyományai mellett és mutatta az útát a következő évszázad, sőt évezred felé. E nagyok között is egyik legnagyobb, a kiválók között is egyik legkiválóbb volt a csanádi egyházmegye boldogemlékű érsek-püspöke, dr. Glattfelder Gyula. Éppen azokban a tulajdonságokban emelkedett magasan kortársai fölé, amelyek az igazán nagy embert alkotják s amelyek miatt általános tisztelet és szeretet övezte nemcsak egyházmegyéjében, hanem annak határain túl is; nemcsak Szegeden, amelynek történetébe legszebb alkotásaival írta be nevét, hanem az egész országban mindenütt, ahol hívő, küzdő és bízó magyarok lagnak.

A szó igaz értelmében a fegyelem embere volt. Nagy távlatokban gondolkodó, mélyrelátó, fe-

gyelmezett elme, aki életében teljes mértékben megvalósította „a jó pap holtig tanul“ elvét s aki-nek hatalmas könyvtára nemcsak díszje volt a püspöki palotának, hanem egyúttal forrása és fegyvertára is az élő és éltető igazságnak. Minden gondolat, minden eszme érdekelte, amit a gondolkodó fők kitermeltek és napvilágra hoztak; de egyet sem fogadott el és tette magáévá anélkül, hogy az örök igazságok mérlegén le nem mérte volna. Az élő igazság érdekelte, az igazságnak mindig a gyakorlati értékét kutatta, amelyet a szorosán vett egyházi, vagy a nagy magyar élet szolgálatába lehet állítani. Az igazságkutatás valóságos szenvedélye volt: ebben az Evangéliumból merített mély meggyőződés vezette — amit sokszor hangoztatott is — hogy „veritas liberabit vos — az igazság megszabadít titeket“. Nemcsak maga tanult és kutatott, alattvalótól, papjaitól is elvárta a tanulást, az igazság folytonos kutatását, ami nélkül embert nevelni, lelket formálni, társadalmat építeni és irányítani s a katolicizmus roppant társadalomépítő erejét érvényesíteni nem lehet. S amint maga messzehangzó szóval hirdette a megismert igazságot templomok szőszékein, előadóasztaloknál, társadalmi egyesületekben, tudományos és művészi körökben egyaránt, papjaitól is elvárta, hogy a magyar élet szolgálatából mindenütt kivegyék a részüket, ahol a katolicizmus életalakító erejét becsülik és arra számítanak.

Amilyen bölcseséggel szokta felmérni az igazság értékét és erejét, olyan következetesen tudta azt érvényesíteni is. Nemcsak szavakkal, amelyekre — különösen ha az ország reprezentatív helyein: az egyetemi templomban, a katolikus

nagygyűléseken, vagy a törvényhozás házában szólott — az egész ország felfigyelt, hanem azokkal az alkotásokkal is, amelyek egy ember erejét és képességeit messze meghaladó erővel intézményesen szolgálták és szolgálják az igazságot. Ebből a szellemből született a fővárosban az „Örökimádás“ zárdája és temploma, amely egy-kettőre gyújtópontja lett a főváros ellanyhult és elhanyagolt hitéletének; ez a szellem hívta életre a Szent Imre kollégiumokat, amelyekből hamarosan egy szellemében és gondolkodásában egészen új magyar értelmiség indult el a közpályák felé; ez a szellem volt kiinduló pontja annak a nagyarányú tevékenységnek, amelyből városok perifériáin, kicsiny falvakban és tanyákon is egymásután templomok, iskolák és kultúrházak épültek, népnevelő munka indult és hatalmas mozgalmak születtek, mint aminő az Actio Catholicából kisarjadt két nagy ifjúsági mozgalom: az agrár ifjúság, a KALOT, illetve a leányifjúság KALÁSZ-mozgalma, és sok más.

Az igazság szolgálatában is mindig a fegyelem embere maradt a nagy püspök. Közismert tulajdonsága volt a mindig hűvös tárgyilagossággal mérlegelő, bölcsen megfontoló, a fejleményeket mindig kívánni tudó józanság. Ítéleteiben és elhatározásaiban nyoma nincs a hirtelenkedésnek vagy a kapkodásnak: mindig és minden-
kiben, még ellenfeleiben is, tudta értékelni a jót és a jóakaratot. Jelmondatát: „*justum amore* — szeretettel szolgálni az igazat“, — szinte maradék nélkül megvalósította s azt a szeretetet, amellyel az igazságot szerette, mindig átvitte az emberekre is, úgyhogy aki vele tárgyalt, mindig azzal a fel-

emelő érzéssel távozott, hogy jó volt nála lenni, vele társalogni, közelében megpihenni.

A jellem, szép egyéniség másik alkotó eleme: a lelki egyensúly is imponáló erővel bontakozott ki azokban a megnyilatkozásaiban, amelyekkel a katolikus életelveket, vagy a magyarságot képviselnie kellett. Az az út, amelyen ifjú pap-korában elindult, egyáltalában nem az érvényesülés útja volt. Akkoriban a liberális politika elveinek vallása és politikai vezérek gondolkodás nélküli követése volt az érvényesülésnek úgyszólván egyetlen útja. A fiatal Glattfelder Gyula nem lett politikus, pedig minden adottsága megvolt hozzá. Nem politizált, hanem dolgozott; nem politikai eszközökkel, tárgyalásokkal, és alkudozásokkal, egyezkedésekkel és koncessziókkal; hanem a porbasújtott keresztény magyar lélek felemelésével és megnevelésével akart új világot teremteni. Az események és a jövő őt igazolták. Nem abban az értelemben, hogy az illetékesek figyelme mégis csak ráirányult és vezető pozícióba emelkedett, hanem a katolikus Magyarország újjászületésében, amelynek egyik elindítója, és amelyben — most már megállapíthatjuk — oroszlan-része volt. Szinte felmérhetetlen értékű nyeresége a magyar katolicizmusnak, hogy lelki egyensúlyát megőrizve nem engedett a kor csábításának, amely az akkori politika vonalán kínálta sikerekkel és érvényesüléssel. Mert mi lett volna a politikus Glattfelder Gyulából az alkotó, a tanító, a nevelő, a magyar lelket építő Glattfelder Gyula nélkül?

Ezzel a kiegyensúlyozott, megalkudni és gyáván meghunyászkodni nem tudó lélekkel találta magát szemben a román impérium

is, mindjárt a gyászos emlékű Trianon után. Harcot vállalt az ősi rögn az igazságot, történelmet nem ismerő, történelmi tradíciókat tisztelni és becsülni nem tudó hódítókkal szemben s ebben a harcban sem kecsegtető kilátások, sem életveszélyes fenyegetések meg nem rettentették. Akik tanúi voltak a hatalmasokkal való vitáinak, vagy olvasták azokat a nemesveretű, klasszikus értékű körleveleket, amelyek ezekbe az egyik oldalról nemes méltósággal, a másiktól pedig alacsony indulatokkal folytatott harcokba nyújtnak bepillantást, azok azzal a megnyugtató érzéssel sorakoztak mögéje, hogy nemcsak a katolikus, de minden rendű és rangú magyarok hivatott vezére áll az élükön. Az igazság ugyan egyelőre elbukott és az erőszak győzedelmeskedett, de a magyar feltámadásban való hit élt és töretlen maradt mindazokban, akik ezt a harcot vele együtt végigharcolták.

Voltak az itthoni magyar életnek is olyan mozzanatai, amelyek súlyos harcokat provokáltak. Glattfelder püspök — később érsek — ezekben a harcokban is az igazságnak az a rettenthetetlen, se jobbra, se balra el nem téríthető bajnoka maradt, akinek egész élete folyamán ismerték, akár a hatalommal, akár a közvéleménnyel kellett szembeállania. A hatalmasok hatalma el nem kápráztatta; a közvélemény mellette vagy ellene szóló megnyilatkozása meg nem tévesztette; népszerűség vagy népszerűtlenség nem befolyásolta. Evangéliumi magasságokban járt akkor is, amikor a közélet porondján kellett az igazságot képviselnie. Mintha ott is prédikált volna, és pedig a nemzetek apostolának nyelvén: „Nos autem predicamus Christum, et

hunc crucifixum“ — mi pedig Krisztust prédikáljuk, akit az igazságért megfeszítettek.

Glattfelder Gyula érseket nem volt nehéz követni, vele nem volt nehéz együtt munkálkodni. Amint az igazság hirdetését vagy az igazság szolgálatát, irányításait és rendelkezéseit is szívének áldott jó-sága és kedves derűje kísérte. Parancsa nem parancsnak hangzott, hanem egyszerűen magától érte-tődő igazságnak, amelyet nem lehet meg nem tenni, meg nem va-lósítani. Tanácsait valami egészen különleges melegséggel tudta kö-zölni: akinek szóltak, megérezte, hogy azokat a jó tanácsokat sze-retet diktálta. Egész lényében volt valami, amit a teológia „paterni-tas“-nak, atyaiságnak nevez. Ez tette a vele való találkozást min-denkinek kedves élménnyé, akár a forumon, akár hivatalában, akár pedig a fehérasztalnál történt az. Egyéniségének tiszta derűje, itt-ott felcsillámló humora a legne-hezebb kérdéseket is könnyen megoldható feladatokká egyszerű-sítette le, s amit nehezen fogadott el az értelem, annak útját járha-tóvá tette a szív. Ilyenkor lett kü-lönösen nyilvánvalóvá jelmonda-tának mélységes és igaz értelme: „justum amore — szeretettel szol-gálni az igazat“.

Atyai szeretetének ez a melege nemcsak szűk körben sugárzott szét és nemcsak egyes kiváltságó-sokra áradt ki. Olyan széleskörű volt az, mint maga az élet: sugár-zatában elért mindenki, aki igé-nyelte. Közeliében megolvadt és egyszerűen csak emberré lett a kemény katona vagy a zord híva-talnok épúgy, mint a jámbor nő-egyletek vezetői és tagjai, a városi szeretetház ápolónővérei és ápol-tjai, vagy az egyetemek és főisko-

lák ifjúsága és a napközi ottho-nok kis rongyosai. Bőkezű volt a rábízott anyagi javak osztogatá-sában, akár egyes inségeseknek, akár intézményeknek kellett ad-nia. De a bőkezűség nem egyedüli jellemzője szívbeli jóságának: ada-kozó lélek volt, aki mindig és mindenütt önmagát adta, anyagi természetű adományával és aján-dékaival is önmagát revelálta. Úr volt, fejedelmi lélek, amit nem-csak előkelő megjelenése és meg-nyilatkozása, a különféle egyházi funkciók méltóságteljes végzése, hanem egész lénye elárult. Ha igaz az újkor nagy pedagógusának az a megállapítása, hogy „jeman-den zu lehren muss man etwas wissen, jemanden zu erziehen muss man etwas sein“, ez az igazság öbenne teljes mértékben megvalósult. A szó igaz értelmé-ben a puszta megjelenésével ha-tott, mégpedig nem leigázó, el-nyomó, hanem felemelő hatással. Főpapnak is egészen főpap volt, ha híveit megáldotta, az az áldás valóban a szívéből fakadt, aminek legszebb bizonyosságai azok a köny-nyek, amik jóságos arcán végig-peregtek, valahányszor — beteg-sége idején, mikor érzelmeit már nem tudta elrejtteni — a főpapi misék végén áldásra emelte kezét.

A szálfá kidőlt; az oszlop leom-lott. Nemcsak a csanádi egyház-megye, de az egész magyar élet szegényebb lett egy igazi nagyság-gal, nagy jellemmel, hosszú idő-k-re iránytmutató étellel. Meggyő-ződésünk, hogy emléke örökké él-ni fog nemcsak a mai nemzedék-ben, hanem a késő utódokban is. Hisszük, hogy nemsokára állni fog az a síremlék és szobor is, amely reáemlékeztet.

A Horthy Miklós-Tudományegyetem búcsúja.

(A prorektor megemlékezése a tanévnyitó ünnepi ülésen)

A Dóm-téri egyetemi intézetek egyikének külső falán egy érbeöntött dombormű látható. Ez a dombormű megőrökíti azt a történelmi fontosságú nagy jelenetet, amellyel a szegedi egyetem virágkora, a fellendülés nagy korszaka megindult. Ezen a domborművön szereplő kilenc kiváló férfiú közül nyolc már régen eltávozott az élők sorából. És most követte őket Isten kifürkészhetetlen akaratából a kilencedik, egyetemünk igaz, nagylelkű atyai barátja, Szeged érsek-püspöke, Glattfelder Gyula. Nem az én feladatomban, hogy Glattfelder Gyula életművét itt felvázoljam. Ezt nálamnál hivatottabbak bizonyára el fogják végezni. De hiszen mindannyian ismertük őt, egyetemünknek igaz, lelkes, hűséges jóakaróját, aki az utolsó

pillanatig latba vetette nagy tekintélyének egész súlyát Egyetemünk továbbfejlesztése és felvirágoztatása érdekében. Mindannyian ismertük, és mindannyian magunk előtt látjuk még tisztelettel parancsoló méltóságteljes alakját, a kiváló főpásztort, a nagy tudóst, a rettenthetetlen lelkű magyar urat, a mélységes hittel hívő papot, az ifjúság meleg szívéért pártfogóját, ismertük mélységes, mindenre kiterjedő emberszeretetét, és benne ismertük meg Istennek krisztusi lelkületű szolgáját. Ha valakire, úgy őrá bizonyára ráillik Pál apostol szava: „A szeretet soha el nem fogy.“ A Horthy Miklós Tudományegyetem soha el nem muló hálás kegyelettel őrzi meg emlékét.

FRÖHLICH PÁL

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 NOVEMBER

II. ÉVF. 11. SZÁM

Klebelsberg

KEVÉS államférfinak adatott meg, hogy életművéről kortársai oly világosan és elfogulatlanul mondjanak ítéletet, mint a Trianon utáni Magyarország német nevű, de magyar lelkű kulturpolitikusanak alkotásokban gazdag életéről. Amíg a politikai élet küzdelmeinek kereszttüzeiben állott, addig őt se kímélték meg a támadások nyilai, ellene is mindutalan felhangzottak az ellenfelek rohamkiáltásai. De az alkotásainak élő, életét annak szentelő államférfit mi sem jellemezte jobban, mint hogy a napi politika kicsinyes zajától nem hagyta magát megzavarni és támadóival mit sem törődve dolgozott tovább fáradhatatlan a sokszor sivár jelenben a szebb jövőért, míg csak teste el nem égett a szüntelen alkotás lázában, míg a zaklatott szív utolsót nem dobbant.

Tizenegyedik esztendeje annak, hogy Klebelsberg Kunó az örökkévalóságba távozott s ma már nemcsak márványba faragott alakja emlékezteti reá kortársait, de terjedelmes művek taglalják életét, alkotásait. A kortársak szobraival, életleírásaikkal szemben rendszerint nem ok nélkül él kételkedő érzéssel különösen a magyar közvélemény. Klebelsberg szobra azonban épen úgy nem váltott ki ellenérzést a magyar közvéleményből, mint ahogy a vele foglalkozó művek is, — ma már szinte Klebelsberg-irodalomról beszélhetünk — ugyanazzal a tárgyilagossággal szólnak hősről, mint aminővel fogadja azokat a magyar társadalom művelt, gondolkodó rétege.

A halálának tizedik évfordulóján megjelent művekből messze kimagaslik nemcsak terjedelme, de mélyreható kutatásai, tárgyilagossági értékelései, emelkedett szelleme miatt Huszti Józsefnek hatalmas munkája (*Gróf Klebelsberg Kunó életműve*, 1942, 380 l.) Huszti munkáját a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, így róva le háláját mindazért, amit Klebelsberg az első világháborút követő pénzügyi leromlás során annyit veszített Akadémiánkért tett. Szép gondolat volt a szerzőtől, hogy munkáját a visszatért magyaroknak ajánlotta, hogy lássák, tanulják, mit tett Magyarország Trianon után az egyetemes magyar műveltség fejlesztése érdekében.

Huszti már munkája címével is hangsúlyozza, hogy nem életrajzot ír, hanem hősenek alkotásait, élete munkáját kívánja tárgyilagosan a magyar közvélemény elé tárni. Ez szerencsés elhatározás volt, így nem terhelte művét az életrajzok aprólékos adataival, vi-

szont hősének alkotásaiban mindig látjuk az embert, az emberre is legjellemzőbb életrajzi adatokkal.

A legérdekesebb fejezetek azok, amelyek a fiatal Klebelsberg-ről szólnak. Látjuk minő szorgalmas, az aprólékossáig menő munkával szerzi meg azokat az ismereteket, amelyekkel felvértézve hozzáfog kulturpolitikai munkájához. Nem tudós természet, nem tudományos, vagy irodalmi babérokra vágyik akkor, amikor az ifjuság olthatatlan szomjával különösen történelmi tanulmányokat folytat. Neki ezek csak szellemi alapvetést adnak a gyakorlati munkához. Amikor a nemzetiségi kérdés részleteibe mélyed, akkor sem politikai célok vezetik, mint annyi kortársát 1914 előtt, mert nem parlamentáris politikai küzdelemmel látja azt megoldhatónak, hanem a magyar társadalom nemzeti erőit más nemzetek sérelme nélkül erősíti aprólékos, áldozatos, feltűnést kerülő, de annál mélyebbre ható munkával. Már a fiatal Klebelsberg tisztában van az- zal, hogy a magyar sorskérdések megoldásánál minő nagy szerep vár a magyar művelődésre. A politikai gondolkozás önállóságát jelentette ez nála épen abban az időben, amikor a magyar nemzet boldogulását, jövőjét elsősorban közjogi eszközökkel vélte a leg- jobban biztosíthatni. Szerencse volt, hogy Klebelsberg, alapos szellemi felkészültségének megszerzése után, közpályáját a miniszterelnök- ségen kezdhette meg. Itt alkalma nyílt a tehetségeinek és tudásá- nak megfelelő munkára. A nemzetiségi ügyekkel foglalkozott és itt már kezdettől fogva mutatkozott két kiváló, a magyar közéletben együtt, különösen az akkori időkben nem épen gyakori tulajdonsága. Az egyik erős szervező képessége, a másik pozitív beállítottsága minden felmerült kérdéssel szemben. A nemzetiségi kérdésben nem új meddő sérelmi politikát, nincsenek elfogultságot egy irány- ban sem, hiányzik belőle a pártpolitikus gyorsan lobbanó, szeszé- lyes hevülete. Nyugodtan, a szaktudós módszerességével intézi a legkényesebb ügyeket is, méltányos és megértő minden más nem- zettel szemben, a magyarság ügyét más népek sérelme nélkül moz- dította elő. Ez a magatartása, amely mögött izzóan lobogó magyar hazafiság rejlett, európai műveltségében, a napi politikától és erő- szaktól idegen, a meggyőzésre hajlamos egyéniségében gyökerezett.

Nagyszerű szervező képességéről Klebelsberg első bizonyítékot a horvátországi szórvány-magyarság iskoláinak fenntartását célul kitűző Julián-Egyesület megszervezésével adott. Huszti könyvének legérdekesebb lapjai erről szólnak. Azoknak, akik Klebelsberget csak mint nagy alkotások kezdeményezőjét vagy irányítóját ismerték, nagy meglepetés, minő aprólékos gonddal, mennyi részletekbe menő tervezgetéssel, mindenre való körültekintéssel és főként minő fárad- hatatlan munkával végezte ő a horvátországi magyarság megmen- tését. Pedig, bármennyire jelentős munkaterület volt is ez, mégis csak egy részlet volt mind az ő hivatali munkájában, mind az ő át- fogó nagy terveiben. Klebelsbergnek, a magyar kulturpolitika ve- zető szellemének, megértéséhez a kulcsot adja annak megismerése, hogyan készült fel erre tanulmányaival és miként próbálta ki a gyakorlatban is a miniszteriális munka szokványos keretein csak- hamar túlnőve, a céltudatos munka megszervezését.

Klebensberg nagy tehetségére, munkabíráására, széleskörű tudáson alapuló gyakorlati szervező képességére főnökei közül Tisza István figyelt fel a legélesebben. Bár vérmérsékletük, életstílusukat meghatározó hagyományaik is merőben különböznek, mégis egy életre szóló barátság szövődik közöttük. Tisza éles szemmel látja meg Klebensbergben a jövő nagy kulturpolitikuskát. Ezért emeli ki őt a hivatali bürokráciából és vezeti át a politikába. Klebensberg határozott célkitűzéseire itt is hű marad. Politikai szereplése az első világháború alatt kezdődött, amikor államtitkárrá nevezték ki, előbb a vallás és közoktatásügyi minisztériumban, majd a miniszterelnökségen s ekkor választotta Kolozsvár is képviselőjévé. Ez a magyar közéletben akkor szinte kötelező lépcső volt ahhoz, hogy a legmagasabb állásokban dolgozhasson majd messzetelekre céljait.

Husztin nem említi, de Károly király nem éppen szerencsés kezű kabinetirodai főnökének, Polzer-Hoditznak emlékirataiból tudjuk, hogy Tisza Klebensberget ajánlotta a királynak kabinetirodai főnöknek a trónváltás után. Ez a terv meghiusult, talán nem utolsó sorban azért, mert az udvarnál ekkor lábrakapott irányzat már előre bizalmatlansággal nézett arra, akit Tisza ajánlott. De így is nagyon jellemző, hogy minő nagyra értékelte Tisza Klebensberget és minő kényes feladatok végzésére is alkalmasnak ítélte.

Az összeomlás — úgy látszott — elsodorta mindazt, amit Klebensberg addig alkotott, tervei egyszerre elérhetetlen messzeségbe tűntek. Összeomlott a monarchiával együtt a magyar politikának az a rendszere is, amelyet Tisza István képviselt. A vezért mártírhalálba vitte a pusztulás. A két forradalom lezajlása után Klebensberg is egy minden ízében megváltozott Magyarországot látott maga előtt. Pozitív beállítottságával, finom valóságérzékeléssel mégis nyomban átlátta, hogy a nemzet jövőjét, az újrafelemelkedés lehetőségét nem a múlt hibáiban való meddő elkeseredéssel, nem is a napi politika szenvedélyes, szélsőséges, de kártékonyan hiábavaló harcaival biztosíthatja, hanem nagy célokra törő alkotó munkával. Magyarország akkori európai politikai helyzetében alkotó munkára két lehetőség mutatkozott, az egyik kulturális, a másik szociális téren. A nemzet szerencséjére ezek a lehetőségek meglévő nagy hiányokra mutattak. Klebensberg tehetségének, multjának megfelelően a magyar művelődés újjáépítését és továbbfejlesztését választotta Trianon után életfeladatul. Ehhez egy kis kitérővel jutott el. Előbb 1921 decemberében a belügyi tárcát vállalta Bethlen István minisztériumában, de a második nemzetgyűlés összeülését követő átalakítás során, 1922 június 16-án, a vallás és közoktatásügyi minisztérium élére került. Ezzel Klebensberg a magyar művelődés irányítója lett és megmaradt a felelős helyen a Bethlen-kormány távozásáig, mely a világgazdasági válság nyomán, 1931 augusztus 20-án következett be.

Nem feladatunk végigvizsgálni miniszterségének alkotásait, kitűnően elvégezte ezt Husztin munkájának számos fejezetében. Itt csak kiemelni szeretnénk, hogy éppen Husztin könyvének adataiból tűnik elő minduntalan Klebensberg legjellemzőbb és legértékesebb alkotó tehetsége: páratlan szervező képessége. Majdnem tíz éves miniszterségét az új intézmények alapítása vagy a régiek korszerű

átszervezése jellemzi. Páratlan erőfeszítéssel és az egész magyar életet áttekintő éles látással nemcsak a megoldást váró feladatokat foglalja egybe, hanem azokat az erőforrásokat is felderíti, hasznosítja, amelyek céljai eléréséhez vezethetnek. Munkája átöleli a magyar művelődés egész területét. Élesen látja, hogy a legelső és legfontosabb feladat a magyar művelődés korszerű kereteinek kiépítése. Ez a feladat is felelt meg a legjobban alkotó, pozitív egyéniségének. Ezért vállalta első sorban az intézmények megszervezését, külső kereteik felépítését. Klebelsberg tíz éves minisztersége alatt több új intézményt szervezett, több új épületet emelt, mint elődei félszázad alatt. Azzal maga is tisztában volt, hogy hátra volt még igen sok esetben életet vinni az új intézményekbe, s hogy különösen szellemekben tovább kell fejleszteni azokat. Bölcs önismeretre vallott, hogy Klebelsberg a maga alkotó erejét a neki legmegfelelőbb területre, ami egyúttal a legfontosabb alapvetés is volt, a szervezésre és az építésre csoportosította. Munkájának ezt a körülhatárolását többször hangoztatta bizalmasai előtt is azzal, hogy a folytatás, az intézmények szellemi életének kiépítése utódaira vár. Azt, hogy ezeket a sajátosan szellemi természetű feladatokat is helyesen látta, bizonyítja sok egyéb között a középiskolai oktatás reformjának felvetése is. Viszont az a körülmény, hogy ez a reform sok kísérletezés után sem oldotta meg teljesen a kérdést, mutatja, hogy Klebelsberg a szellemi problémák megoldásába, lelki adottságainál fogva, nem tudott úgy elmélyülni, mint a szervezésben. Ebben azonban messze fölülmúlta elődeit és ez biztosít számára örökké kimagasló helyet nemzeti művelődésünk történetében.

Akik nem a kortárs szemével nézik majd Klebelsberg életművét, nehezen fogják megérteni, miért volt a sok ellenvélemény, olykor gáncsvetés alkotó munkájával szemben. Ma már világosan látjuk, hogy tárgyi alapja ennek ugyancsak kevés lehetett. A parlamentáris étellel együtt járó pártpolitikai küzdelmekből fakadt ezeknek legnagyobb része. De hozzájárult ehhez az is, hogy Klebelsberg míg élt, sohasem volt népszerű politikus. Nem mintha megvetette volna a népszerűséget, bár nem is hajhászta azt, de volt egész lényében, magatartásában — s ez beszédeiben, írásaiban is minduntalan kiütközött — valami elzárkózás az emberekkel, a világgal szemben. Aszkétának mondhatjuk őt abban az értelemben, hogy minden erejét áldozatosan és fenntartás nélkül állította az eszme: a magyar nemzeti művelődés emelése szolgálatába. Fanatikus volt eszméinek és alkotásainak. Ilyen típusú államférfit a magyar közélet Klebelsberg előtt nemigen ismert, aki nemcsak idegen a napi politika kétségkívül hasznos, sőt olykor szükséges ügyeskedéseitől, hanem konokul kitart és harcol alkotásaiért, dacol a meg nem értés, vagy a politikai ellenfelek gáncsvetéseivel is. Nagy áldás Magyarországra, hogy Klebelsberg nem vesztette el fanatikus hitét a népszerűtlenség sodrában sem, különben a magyar művelődés a legnagyobb jelentőségű alkotások egész sorával szegényebb lenne.

Huszti nagyértékű munkája sok oldalról, apró részletességgel, de mindig tárgyilagos felfogásban mutatja be hőseit. Munkája alapvető fontosságú a magyar művelődés történetében.

De olvasása egy adósság felismerésére is ébreszt. A kiegyezés utáni Magyarország művelődéspolitikusai közül miért hiányzik még mindig Trefort Ágoston és Berzeviczy Albert életrajza? Különösen az utóbbi jelent érthető hiányt, mert Berzeviczy a magyar kultúra vezető helyein közel félszázadig működött és egyéniségénél fogva inkább a magyar művelődéspolitikai szellemi kérdéseivel foglalkoztatták. A magyar belpolitikai viszonyok okozták, hogy Berzeviczy ezen a területen sem végezhetett olyan hatalmas munkát, mint aminő Klebelsbergnek osztályrészül jutott.

AZ AKADÉMIAI EMLÉKBESZÉDEK klasszikus hagyományain halad Szily Kálmán megemlékezése, amely az Akadémia ünnepi ülésén hangzott el. Szily Klebelsberg legbelsőbb munkatársainak egyike volt, a felsőoktatási és vele kapcsolatos kérdésekben. Emlékbeszédéből szépen, plasztikusan emlékedik ki Klebelsberg alakja, ezen már a történetírásnak sem lesz sok alakítani valója. Érdekesekek, amiket Szily Klebelsberg tudománypolitikájáról mond, olyan terveiről is szólva, amelyek egy vagy más okból meg nem valósulhattak. Mindez még színesebbé, még határozottabbá teszi Klebelsberg alakját, ahogy ma már előttünk áll.

A magyar tudományos élettel Klebelsberg akkor került először szorosabb kapcsolatba, amikor a Magyar Történelmi Társulat 1917 tavaszán elnökévé választotta. Ettől kezdve haláláig innen irányította a magyar történetkutatás munkáját. Fáradhatatlan volt új és új munkaterületek feltárásában és a munka megszervezésében. Nevéhez fűződik a konstantinápolyi magyar történelmi intézet megalapítása, amely sajnálatos módon az összeomlás óta nem tudta újból felvenni a munkát. Ő kezdeményezi és szervezi meg a bécsi magyar történetkutatást, de csakhamar újjá éleszti Rómában Fraknoi Vilmos alkotását is, majd kiterjeszti a kutató munkát Európának a magyar történelem szempontjából legfontosabb levéltáira is. Nagy kiadvány sorozatot indít meg a Történelmi Társulat útján, Magyarország újabbkori történetének forrásait. Ugyancsak az ő kezdeményezésére indul meg Széchenyi István összes műveinek hatalmas terjedelmű kritikái kiadása is. Ezek csak a legfontosabb útjelzői annak a sokágú munkának, amit Klebelsberg a Történelmi Társulat elnöki székében végzett. Szépen és egyben a történetíró finom analízisen épülő tárgyilagossággal írta ezt meg Domanovszky Sándor (*Emlékezés Gróf Klebelsberg Kunó elnökségére, Századok, 1942, 384—406. ll.*), akit erre a méltó feladatra az is különösen kijelölt, hogy Klebelsberg baráti köréhez tartozott és tudománypolitikai kérdésekben tanácsadója is volt.

Többször hangzott el Klebelsberg életében a dicséretnek hangzó, de alapjában gáncsokodó megjegyzés, hogy neki a renaissance korában kellett volna élnie, az lett volna alkalmas idő az ő nagy alkotó és építő terveinek megvalósítására. A magyar nemzet nagy szerencséjére azonban Klebelsbergnek a Trianon utáni Magyarország kulturális újjáépítése jutott osztályrészül. És most, amidőn alkotásai nemcsak kiállták az idők viharát, de a nemzet életében nélkülözhetetlenné váltak, elmondhatjuk, hogy nélküle,

alkotóereje és alkotásai nélkül a magyar nemzet művelődése Trianon után nem mutatta volna azt a magas színvonalat, amely akkor, a legnehezebb időkben is, a Kárpát-Duna medence népeinek élére helyezte. Ez Klebelsberg, a művelődéspolitikus, halhatatlan érdeme.

TÓTH LÁSZLÓ.

Eltűnt helységek a Tisza-Marosszögletben

A MAI Kübekháza területén hajdan négy helység állott fenn: Baromlak, Béb, Buzsák és Százegyház. *Baromlak* kettő is volt itt a Maros-Tisza szögletben: egyik a mai Kübekháza helyén, tehát a Marosvidéken, a másik a szintén torontálmegyei Csóka mellett, a Tisza partján. *Béb* nem a mai Óbéba helyén, hanem a mai Kübekháza területén feküdt; még mintegy ötven évvel ezelőtt Kisbéb néven önálló adózó község volt és csak akkor olvadt bele Kübekháza községbe. *Buzsák* vagy Budzsák nevét ma is őrzi nevében Kübekházán a Budzsák-dülő. Baromlak és Béb fennállásáról már a török hódoltság előtt vannak bizonyosságaink. Buzsák helység emlékét az említett dülő nevén kívül csak a kübekházai anyakönyvek tartották fenn. *Baromlak* neve nem szorul magyarázatra. *Béb* valószínűleg ősi személynév és így a község alapítójának nevét viseli. Hasonló nevű község van Veszprémmegyében. *Buzsák* talán szintén személynév. Hasonló nevű Veszprémmegyében a Dunántúl, Somogyvármegyében és ez már a 14. század közepén a pápai tizedlajstromban mint egyházas-hely fordul elő. *Százegyház* a katonai térképen mint „Szegyház“ fordul elő. Kétségkívül templomától vette ősi nevét. Ezt a török hódoltság utáni korban a hivatalos iratok és térképek annyira eltorzították („Scheetiosch“, „Satiás“, „Zaitios“), hogy jeles történészek se ismerhették rá és kénytelenek voltak a marosjobbparti Sajtény községgel azonosítani¹⁾, jöllehet ez is egyike lett ama „bánáti puszták“-nak melyeket Szeged városa haszonbérelt.

Valamikor itt terült el a hatalmas Ajtony fejedelem tartománya. Magyaros vagy mai kiejtéssel Ajtony névvel jelöli újabb történetirodalmunk azt a kényurat, akinek Szent István uralkodásakor szolgált az a föld, mely a Kőröstől az erdélyi részekig, Widinig és Szörényig terjedt. Ugyanaz a földterület volt ez, amely fölött egykor Glád vezér uralkodott, kibővítve a marosontúli és szörényi részekkel. Ezért a fejedelmet Glád ivadékának tartják. A későbbi Ajtonymonostorától nyugatra, a Maros balpartján fekvő Marosvárott tartotta székhelyét. Némely történetíró szerint itt, a Maros-Tisza szögletében torlódtak össze a népvándorlások áramlatai. Itt tanyázott Decebal, Traján és Attila óta valamennyi harcias nemzet. Amely nép a rómaiak után ezt a területet megszállta, az itt talált erősségeket és a marosvári rév erődítményeit felhasználta. Ez a vidék tele van népvándorlási halmokkal és pogány sírokkal. „A halmok tetejéről Kanizsa és Csanád felé tekintve, kibontva

látjuk szemeink előtt érdekes panorámáját ama nevezetes térségnek, mely a történelem első kezdetei óta örökös tanyája volt a harci dicsőséget, hazát és hírnevet kereső különféle vándor népfajoknak⁽²⁾. A természet maga — a hely és vízrajzi viszonyok — magyarázzák, hogy e vidék közlekedési gócpontját, Marosvárt választották minden időben a marosi tartomány székhelyének. Nem pusztá véletlen, hanem a kedvező viszonyokra fektetett bölcs számítás és a nemzedékről nemzedékre szállott hagyományos hadi szempontok vezetik a marosvári erősségbe a gótokat és hunokat, majd a gepidákat és avarokat, végre Glád fejedelmet és annak örökösét: *Ajtonyt*.

Utóbbi kiterjedő birtokkal és az akkori viszonyokhoz mért gazdag állatállománnyal bővelkedett. Jóságai dúsan szolgáltatták az élelmet nemcsak a marosvári udvarnak, hanem a szolganépnek és a fegyvereseknek is. Ezekből egy időben több volt neki, mint magának Szent István királynak. Székhelye környékén terültek el — a későbbi Csanád-, Arad- és Torontálmegyében — saját és nemzetsége hatalmas jószágai. Idővel, az autonóm uralom elvesztésének félelme ellentétbe helyezte őt Szent István királlyal. Elment Widdinbe és ott a görög császár főtisztjeivel megalkudva, görög szertartás szerint megkeresztelkedett és görög szerzeteseket hozott tartományába. Szövetségre lépett a bizánci udvarral, mely ígéretet tett neki, hogy Szent István ellen segíteni fogja tartománya megtartásában. Ebben bízva szembeszállt Szent Istvánnal, akit már semmibe sem vett. Mindazok, akik kedvük szerint való szolgálatot kerestek, mindazok, akik a Szent István királytól behozott keresztény vallást felvenni vonakodtak, *Ajtony* birodalmába vonultak, felajánlva neki szolgálataikat.

Azoknak az elégületleneknek egyike, kik Szent István uralma alól *Ajtony*hoz menekültek, *Csanád* volt. *Ajtony* udvarában csakhamar előkelő tisztségre emelkedett. *Ajtony* megtette őt hadainak fővezérévé. De viszont nem bízott benne, sőt gyanakodott rá. Irigyei sem hiányoztak, kik kémekkel vették körül. Ezek vádat koholtak ellene *Ajtonynál*. Valószínűleg hatalmi féltékenység, viszályt támasztó besúgások voltak a meghasonlás okai. *Csanád* nemsokára csalhatatlan jelekből meggyőződött arról, hogy *Ajtony* életére tör. Elhatározta tehát, hogy titkon elhagyja Marosvárt. Egyenesen Esztergomba ment Szent István királyhoz, aki engedékeny szívvel fogadta őt és megkereszteltette. Miután hűségének ismételt próbáit adta s a keresztény hitben is eléggé megerősödött, bátor őszinteséggel tájékoztatta a királyt a marosvári tartomány viszonyairól és *Ajtony* hadainak erejéről. Szent István kérdésére: ki legyen az *Ajtony* ellen indítandó hadjárat vezére? — a nagyok egyhangúan *Csanádot* ajánlották, ki, mint *Ajtonynak* egykori hadnagya, mindenkinél jobban ismerte *Ajtony* seregét és a vidéket, hol az ütközetet megvívni kellett. Őt bízta meg tehát a király a fővezérlettel. *Csanád* „nagy” sereggel indult a Tisza felé. Rév-Kanizsánál (a mai Török-Kanizsánál) vezette át seregét és Oroszlámoson túl, a mai *Csanád*, *Porgány*, *Óbéba*, *Nagyszentmiklós* és *Óbesenyő* közt elterülő síkságon állította csatarendbe. *Ajtony* Marosvárából délnek szállva, a *Harangod* folyócska mögött, a nagyősi síkon, vagyis a

folyó balparti vidékén sáncolta el magát. Mind a két sereg legnagyobb részben lovasokból állott. Az első összecsapás Csanádra nézve vereséggel végződött, úgyhogy kénytelen volt visszavonulni. A legenda szerint Csanád vezér a beállott éjszakát a mai Kübekháza község közelében egy dombon ütött sátorban buzgó imádsággal töltötte. Fogadalmat tett a vitézek égi pátronusának, Szent György lovagnak, ha győzelmet arat, azon a helyen, ahol térdével a földet érinti, monostort emel tiszteletére. Szent György megsegítette. Álmában oroszlán jelent meg előtte, unszolta őt, hogy keljen fel és támadja meg legott Ajtonyt. Feleszmélve, két ember erejét érezte tagjaiban. Csodálatos látomását elmondja kapitányainak. Ezek „Kyrie elejson“-t kiáltva, lóra kapnak s még ugyanaz éjjel megtámadják az ellenséget. A sötétben vívott rövid, véres ütközet Csanád vezér győzelmével végződött. Ajtonyt maga Csanád ejti el, leüti fejét, hogy diadala jeléül átadhassa a királynak. Ütközet után az elesettek temetésére Marosvárra ment Csanád. Ott állott Keresztelő Szent János (Iván) monostora, melyet Ajtony vezér épített. E templom körül hantolták el az ütközet halottait. A monostort görög szerzetesek lakták. A nagy egyházszakadás Róma és Bizánc közt ekkor még nem történt meg. A római és a keleti egyház csak szertartásaiban különbözött egymástól. E szerzetesek apátját vitte magával a temetés után Csanád vezér arra a helyre, ahol álmában az oroszlánt látta. Odaérkezve, megjelölte a halmot és azt „Oroszlános“-nak nevezte el. Azután elment Esztergomba, a királyhoz. A király ünnepélyllyel fogadta, dícséretekkel halmozta el és így szólt hozzá: „E naptól fogva a várost nem Marosvárnak, hanem Csanád városának hívják, azért, hogy ellenségemet belőle kiölted. Ama vármegye („provincia“) ispánja leszel és azt a magad nevével fogod nevezni. Csanád vármegyének hívják nemzedékről nemzedékre.“ Esztergomból Szent Gellérttel és a melléje adott bencésekkel Rév-Kanizsánál átkelven a Tiszán, Csanád ispán mindenekelőtt a mai Majdán helyén épült *Oroszlámos-ra*³⁾ vitte a püspököt, hogy a Szent György vértanú tiszteletére épített apátsági monostor-egyházat felszentelje.

A legendás kiszínezés nem takarja el a tárgyilagos történet adatait⁴⁾. Az Ajtony-nemzetség uradalmát Szent István király Csanád vezérnek és utódainak ajándékozta. Ezentúl tehát a későbbi Kübekháza község területe is a Csanád-nemzetség birtoktestébe olvadt bele és osztozkodott ennek sorsában. Bizonyos, hogy a közelben fekvő Oroszlámos egyike a Csanád-nemzetség legrégebbi alapításainak. A későbbi idők folyamán is különös kegyelettel ragaszkodott Oroszlámosmonostorához. Midőn a görög szerzetesek helyébe benedekrendiek jöttek, gazdag alapítványokkal halmozta el az apátságot, díszesen kiépítette és kis várral vette körül. Végül temetkező helynek szánta. *Oroszlámosmonostora* a Csanádnemzetség közös sírboltja volt még a tatárjárás után is. Ekkor, 1256-ban a nemzetség megosztzkodott az ősi jószágokon, azonban ezt a monostort nem osztották meg, hanem megtartották közös monostornak. A bencés-szerzetesek viszont az emelkedett helyen fekvő monostor körül elterült mocsarakat, melyeket a Tisza és a Harangod (Aranka) kiára-

dásai okoztak, kiszáritgatták és termékeny szántóföldekké tették. Több évtizeddel ezelőtt a Majdán melletti kihalt vízmederben elszülyedt hajóra és ebben kölesre akadtak. Ez a lelet arra mutat, hogy a mai Kübekháza egykori területét hajdan hajózható folyó övezte. E folyó, vagy helyesebben ér neve: Kövecses volt.⁵⁾ Ezen szállították a termésköveket, melyekből az oroszlámosi monostor és a körülötte emelt bástyafal készült, úgyszintén az élelmi cikkeket.

Baromlak és Béb kétségkívül már a tatárjárás előtt fennállottak. A tatárjárás utáni időszak ugyanis nem volt alkalmas új helységek alapítására, legfeljebb a régi helységek újjáépítésére. Így törtenhetett Baromlakkal és Bébbel is. A tatárjárás (1241—1242) ezt a vidéket is elpusztította, — Rogerius mester leírja a marosbalparti egyresi monostor pusztítását, — de a Csanádnemzetség idézett osztálylevele e vidék bámulatos gyors felvirágzását tárja elénk. Ekkor (1256 december 17.) Baromlakot és Bébet a Vaffa-fiak: Csanád, Barnabás és Fülöp nyerték.⁶⁾

Kinek köszönhették Baromlak és Béb alapításukat? A Délvidék leghatalmasabb nemzetsége, egy nevezetes városnak, akkor nagykiterjedésű vármegyének és püspökségnek névadója, a híres Csanád-nemzetség volt Baromlak és Béb alapítója.

Itt terültek el a nemzetség hatalmas uradalmi. Ez az ősi nemzetség e vidéken egymaga öt monostort alapított. Ezek a Marostól északra: Tömpösmonostora, a Marostól délre, a mai Torontálban: Pordány-, Kemece-, Kanizsa- és a már amlített Oroszlámosmonostora. E monostorokon kívül a nemzetség egyes tagjai uradalmaik helységekben számos egyházat emeltek, melyre a helységek nevei is mutatnak. A falvak annak idején sűrűbben sorakoztak egymáshoz, mint manapság.

A Maros-Tisza-szögben a következő helységek állottak fenn a középkorban: Gyála környékén Kisgyála (1450) és Darócz (1451); Tervár és Rábé közt: Szentjános (1444), mely nem azonos az Ujszentiván helyén állott Szentivánnal. — Kiszombor vidékén: Dedemszög (1256), Varsánytő (1256), Ladány (1256) és Szilvaszeg (1360). — Keglevichháza környékén: Kökényér (1337) és Bécs (1338). — A Marostól délre, Oroszlámos-Óbesenyő-Csanád-Nagyszentmiklós környékén: Úrs (1256) az úrsi puszta helyén, Nemeskeresztur (1309), Örvös (1419), Ószed (1417), Palota (1256) a mai Palota puszta helyén, Pony (1230), Pordány (1256), Sáp (1369), Solymos (1345), Szentmihály (1333), Szuzs (1232), Mégy (1393), Lába (1232), Kót (1232), Kócsa (1345), a mai Kocsorhát puszta helyén, Királyfája (1345), Kengyelős (1345), Jára (1232), Dömevár (1345), Degör (1232). Boldogfalva (1256), Bodkereke (1323), Bő (1232), Eköd (1230), Csücsköd (1408), Törösd (1337), Veresdob (1256), Benkölak (1485); Sárafalva-Perjámos-Nagyfalu vidékén: Oszkóla (1466), Patateleke (1466), Rárosteleke (1403), Rímán (1456), Rahonca (1232), Surány (1232), Széplak (1232), Szot (1232), Telek (1230), Fejéregyház (1466), mely nem azonos a tiszamenti Fejéregyházzal, Fíged (1323), Inád (1230), Kemece (1256), Márkis (1232), Bátor (1232), Veresegyház (1333), Harmat (1333), Fel-Timár (1323); — a Marospartján, a későbbi Temes-, a középkorban Csanádmegyéhez tartozó területen: Tóti (1337), Asszony (1453), Gedős (1237), Kerekegyház (1333), Serfésd (1330) és Székelyszeg (1389); — a Tiszamentén: Terjén (1256), Varsány (1256), Szamad és Csóka közt, mely nem azonos a Klárafalva-Kiszombor közt feküdt Varsánytő helységgel, — Tiszaszentpéter (1333), Faluhely (1479), Fejéregyház (1256), Törökkanizsától keletre a mai Féregyház vagy Fejéregyház puszta helyén; 1858-ban újra telepít-

tették és mint Frigyház többször előfordul a kúbekháza anyakönyvekben; ma már ez is elpusztult, éppúgy mint Kisbéb és Budzsák helységei; — *Harangod* (1211), *Hegyes* (1339), *Kanizsamonostor* (1231), a mai Monostor nevű dűlőn, *Kingert* (1360), *Kis-zenta* (1495), *Morotva* (1211), *Otvántelke* (1468), *Razsán* (1256), *Sokhalom* (1468), *Solt* (1256), *Temerkény* (1256), *Akács* (1323) és *Akácsszentmiklós* (1323), mindkettő Bedra vidékén; ugyanott *Böldreszeg* (1508), *Egyházaskér* (1284) Tiszaszentmiklós és Pádé közt, nem azonos a későbbi Egyházaskérrel, mely 1789-ben települt szegedvidéki lakosokkal. — A Maros és a Tisza partjaitól távolabb, de még a hajdani Csanádvármegye területén: *Mokrin-Nagykikinda-Nákófalva-Nagykomlós-Nagyteremia-Nyerő* vidékén: *Fazekas* (1429), *Hódegyház* (1337), *Homokrév* (1256), *Hollós* (1429), *Vizesgyán* (1450), *Kojam Pál szállása* (1438), *Kún-szöllős* (1368), *Kutas-Teremi* (1450), *Nyolcszögű* (1479), *Szentelt* (1384) és *Szöllős* (1451). — A helységek neve mellett zárójelbe tett számok azt az évet jelölik, melyben először fordulnak elő. Ez a jegyzék nem foglalja magában azokat a helységeket, melyek a törökök kiűzése után hasonló névvel új életre keltek, hanem csak azokat, melyek végképpen elpusztultak. Jóllehet ez a lajstrom is még kiegészíthető, mégis szemlélteti, hogy a török hódoltság előtt a Maros-Tisza-szögben mily sűrűn állottak helységek.

A lakosság azonban gyér volt. Egy-egy falu — helyesebben tanya — csak 20-30 házból állott. Mintegy 200-200 lakosa lehetett tehát Baromlaknak és Bébnak. A templomok a lakosok csekély száma miatt alkalmasint fából készültek. Baromlak és Béb mint fiókegyházak valószínűleg a Rábé-i plébániához tartoztak, ahol annak idején önálló parochia állott fenn és lelkipásztora, Domokos 1333-ban a Szentföld céljaira öt garast fizetett.

Baromlakot és Bébet a kúnok elpusztították, mégpedig úgy, hogy Baromlak ezentúl nem fordul elő többé történeti emlékeinkben. Bben. Bébet a kún Kór-nemzetség később újból benépesítette. Károly Róbert király három évre adómentességet engedélyezett az oda betelepülő jobbágyoknak, Nagy Károly király pedig polgári ügyekben a vármegye törvényszékének hatósága alá kivette és közvetlenül a király ítélőszéke alá rendelte őket. Azonban mind e kiváltságok nem mozdították elő Béb fejlődését. Kún lakosai elszegényedtek. 1388 július 3.-án a csanádi káptalan előtt megjelentek a Kór-nemzetségbeli Csuka Pál kún kapitány fiai: Benedek, Antal és Jakab, valamint néhai atyafiuk, Texa kiskorú fia, Antal és négy-száz forintért eladták a „lakosok nélkül álló“ Béb falut minden tartozékával együtt néhai Himfi Pál fiainak, Benedek bolgár bánnak, Miklósnak és Péternek, valamint János fia Lászlónak és szavatoságot vállaltak arra nézve, hogy a Himfiakat esetleges támadók ellen megvédelmezik. A Himfiak beiktatásának azonban a Telegdy-család ellentmondott. Erre pörre került a sor, mely sokáig elhúzódott. Az országbíró olyértelmű ítéletet hozott, hogy a szavatosok mutassák elő okleveleiket, melyek alapján Bébet bírták. Azonban a szavatosok nem jelentek meg. Erre a csanádi székeskáptalan az országbíró rendeletéből a három közel eső piacon, Nagyfaluban, Szentelt-egyházon és Csanádon kikiáltás útján megidézte őket. Mivel erre sem jelentek meg, pervesztesekké lettek és a Telegdy-család lett a helység földesura, míg a törökök azt e területtel együtt el nem foglalták.

Százegyház legrégebb ismert birtokosa Bernát-fia Lőrinc volt,

amiről az aradi társaskáptalan 1330. évi kiadványa tájékoztat. Serkedi Mátyás és Serkedi Gergely 1453. december 10.-én megjelentek a csanádi székeskáptalan előtt és előadták, hogy Százegyháza faluban levő birtokrészüket 100 forint örökáron eladták Szeged városának. Ezentúl tehát Szeged város is földesúr volt e tájon.

Ezután alig múlt el ismét száz esztendő és a török lett úr az egész vidéken. Bekövetkezett e föld legsötétebb korszaka, a katasztrofák és szerencsétlenségek kora, telve gyilkossággal, éhséggel, insséggel, gyalázzal, rabsággal, kétségbeeséssel. Kimondhatlan kínos volt e területen élő nemzedék sorsa. Máskor is sújtották kemény csapások e vidéket, de a gyász napjait néha mégis félbeszakították az öröm, a lelkesültség és az emelkedettség órái. A hódoltság nemzedékeit azonban nem kecségtette a jobb idők hajnalhasadásának reménye. Az általános jogbizonytalanság, a védetlenség az önkény nyel szemben és az ezek szülte bajok, melyek a veritékes munka gyümölcsét közprédának tették ki, megsibbasztották a munkakedvet és a régi lakosságot szülőföldjének elhagyására bírták. Az egész vidék elnéptelenedett. Az adófizetőket név szerint is pontosan előszámláló török adórajstromok, az úgynevezett defterek megbízható felvilágosítást nyújtanak az itteni lakosok fokkonkinti pusztulásáról. Bében a török adóróvó 1557—1558-ban csak 15 házat talált a következő adózókkal: Borbás Péter, Csanádi Gergely, Csánki Benedek, Csató Balázs, Csató Tamás, Ecsés János, Farkas Jakab, Gyurás Demjén, Kis Lukács, Páska Sebestyén, Patkós Imre, Uzsorás Ferenc. Uzsorás István, Vajas Gergely, Vajas András. Ezek voltak tehát a mai Kübekház területén lakó családok fejei. Alig egy emberöltő múlva (1582) már csak három gazda lakott ezen a területen. Belterjes földmivelés helyett most már kizáróan juhtenyéztéssel foglalkoztak. Összesen 1555 darab juhot tartottak. Élt még ekkor az 1557-1558-i adórajstromba felvett öreg Csató Tamás, kinek juhállománya 536 darab volt. E lakosok napjai is megvoltak számlálva és az egykor virágzó helységek pusztasággá váltak.

A szegediek nem felejtették el jogukat Százegyházához és a török világban is ragaszkodtak hozzá. Szabó Tamás szegedi főbíró 1668 augusztus 16.-án jelenti a királyi kamarának, hogy van nekik egy Százegyház nevű falujuk, melyet régi atyáik „aranypénzen“ vásároltak. Azonban ez a falu is a török hódoltság korában pusztává súlyodt. A törökök kiűzése után mint „pusztát“ („praedium“) a csanádi tiszttartóság 1718-ban *Veliki Vászó*-nak, a szegedi szerb katonaság kapitányának, majd őrnagyának adta haszonbérbe. A több éven át élvezett bérlethez Százegyházán kívül általában a következő hat puszta tartozott: *Szőreg*, *Rábé*, *Deszk*, *Budzsák*, *Szent-Iván* és *Klárafalva*. Mindezek a középkorban lakott helységek voltak, — Szőreg tatárjárás előtti híres apátsággal,⁷⁾ — bár *Budzsák* akkor, midőn nevével a tárgyalásokra vonatkozó iratokban, majd a haszonbérleti szerződésben először találkozunk, már „puszta“ volt.⁸⁾ Idővel Szeged városa kérte e „bánati pusztát“ („Banater Praedien“) haszonbérletét. Sikerült is haszonbérletnek lennie azon a területen, melyen a középkorban földesúr volt.

Béb neve a török világban „Béba“ alakra változott. A kübek-

háza magyarok ma is „Béb“-nek mondják. Kiszomborból telepítettek ide lakosokat.⁹⁾ A töröktől való visszafoglalás utáni korból származó térképek szerint közlekedési fő-útvonal húzódott itt végig és az akkori viszonyok figyelembevételével jelentékeny „állomás“ állott itt fenn.¹⁰⁾ A Mercy-féle térkép az 1723. évből e helyen „pósta-állomás“-t („Post-Haus“) tüntet fel. A rajta áthaladó közlekedési fő-útvonal irányát is megnevezi: Szeged, Szőreg („Sireck“), Száze gyház („Saikias“), Post-Haus, (a mai Kübekháza helyén), Porgány („Burgan“), Nagyszentmiklós („St.-Micklos“), Sárafalva („Sarafolla“), St.-Peter (a Perjámos melletti Nagyszentpéter), Varjas, Knéz és Temesvár. Az 1761. évi térképen is ott találjuk a mai Kübekháza helyén e bejegyzést: „Posthaus“.

Ennek akkora jelentősége volt, mint manapság a vasúti állomásnak. Mint ismeretes, „pósta-állomás“-okon bonyolították le annak idején a teher-szállítást és a személy-forgalmat. Ezekben általában 6 ökrös teherszállító- és 4 lovas személyszállító-kocsi állott rendelkezésre. Az utasokat a póstamester szállásolta el. A már említett Veliki Vászó kapitány 1727 június 18.-án ajánlkozott e póstamesterség („cambiatura“) elvállalására oly feltétellel, hogy ennek fejében a környéken bérelt puszták hasznobére engedtessek el neki.¹¹⁾ Azonban ezt az állást a temesvári kormányzék Maxwald újszegedi vámszedőnek adományozta, aki 1727 június 25.-én jelenti, hogy hivatali elődje, Veliki Vászó a „cambiatura-puszták“ után 40 forint legeltetési díjat bevételezett.¹²⁾ A temesvári kormányzék (1727 június 19.) elrendelte, hogy a Vászótól birt „bánati pusztákat“ Vászó hivatali utódjának adják hasznobérbe.¹³⁾ Két év múlva (1729 július 30.) Maxwald átadja hivatalát Schick János újszegedi hivatalnoknak.¹⁴⁾ Midőn néhány év múlva Bébán a póstamesteri állás („cambiatura“) megüresedett, a pályázók közül ezt ismét az újszegedi vámos nyeri el.¹⁵⁾ A személyforgalom emelkedésével a póstamester nem rendelkezett az utasok elszállásolására megfelelő helyiségekkel. Ezért Béba község elhatározta, hogy három szobából, konyhából, pincéből és istállóhelyiségből álló vendéglőt épít.¹⁶⁾

Nagyfontosságú volt az említett fő-útvonal karbantartása. 1722 március 10.-én jelenti a csanádi kamarai tisztartóság, hogy javításra szorul a Béba és „Budavalla“ közt épült híd, továbbá a „Haranga“ feletti második híd.¹⁷⁾ Néhány év múlva jelenti a szegedi vámos, hogy Bébától Nagyszentmiklósig a töltések és hidak javításra szorulnak, mert a tutajok ezeket megrongálták.¹⁸⁾ Erre a temesvári kormányzék elrendelte, hogy egy mérnök és egy póstakocsi-vezető a póstaútat felülvizsgálják és ezek kijavításáról költségvetést nyújtsanak be.¹⁹⁾ Idővel ismét javításra szorultak az utak.²⁰⁾ Ezért Szeged városa (1752 július 30.) megkereste a temesvári kormányzékot, hogy javíttassa ki a Béba-Szőreg²¹⁾ közötti országútat és hidakat.²²⁾ A kormányzék azonban kitért a megkeresés elől: ezek a javítások nem a kincstárt terhelik.²³⁾ — A közbiztonság az akkori zavaros időkből nem lehetett éppen bizalomkeltő: 1724-ben egy rablót fogtak el Bébán.²⁴⁾

Bébához mint központhoz számították Tértvár pusztát. Az Újszentivánhoz tartozó szerény Tértvár községről szintén nem sejte-

nők, hogy ez a helység is fennállott már a középkorban. Több tanult férfi került ki innen. Az aradi kanonokok sorában találkozunk Térvári Jakabbal (1453), Térvári Mártonnal (1453—1456) és Térvári Miklóssal (1453—1458). Mind a hárman ebből a helységből származtak. A középkorban kisnemes családok voltak a község földesurai. A török defter felsorolja lakosait 1557—1558-ból.²⁵⁾ Ezek ivadécai, az Irtó-, Vidák-, Barát-, Solti- és Petri családok lakták 1582-ben. Ekkor azonban ezek is, mint annak idején a bébiek, már nem annyira földműveléssel, mint inkább pásztorkodással foglalkoztak. Az öt család összesen 2067 darabból álló juhállománnyal rendelkezett. A török uralom alatt ez is „pusztává“, („praedium“) súlyodt, majd a csanádi tiszttartóság a „Béba melletti Térvár“ pusztát haszonbérbe adja az újszegedi póstamesternek (kambiaturistának).²⁶⁾

A mai Óbéba helyén a csanádi tiszttartóság új községet alapított. Ettől fogva ezt az új községet Bébának, a Kübekháza területén fennállott régi községet Kisbébának nevezték. Ez az elnevezés indokolt volt, mert az új községbe több lakost telepítettek és így a régi községre ráillett a „kis“ jelző. Később azonban ezt a másik, nagyobb Bébát Óbébának nevezték el, amely elnevezés azt a hiedelmet keltethetné, mintha ez a község volna a régi alapítású, pedig fordítva: Kisbéba helyén állott a török hódoltság előtt Béb. Eszerint Óbéba elnevezés hasonló Ószentivánéhoz (Nem a mai Ószentiván, hanem a mai Újszentiván volt a régi alapítású község.)²⁷⁾ Óbébára románokat, a Kübekháza területén fekvő Kisbébára „biztosító-kötelezvény“, úgynevezett „Gewahrschein“ mellett szegedvidéki magyarajkú dohánytermelőket telepítettek. Eszerint Kübekháza területén már a jelenlegi község alapítása előtt dohánytermeléssel foglalkoztak.

Kübekháza alapítására csak több, mint félszázad múlva került a sor. E százados község területén eszerint már sok évszázaddal azelőtt változatos élet folyt. A jelenlegi területén fennállott egyik helység, *Baromlak* már a 13. században végképpen elenyészett és neve is feledésbe merült; egy másik, az évszázadok viharával dacoló Béb, a későbbi Kisbéb csak mintegy félszázaddal ezelőtt szűnt meg; egy harmadik szerény falucska, a talán később létesült *Buzsák* emlékét egy dülő neve tartotta fenn. Olyasféle lehetett, mint a Rábé mellette ma is létező Sas-ülles, vagy szintén Rábé mellett egykor fenállott Kis-Sziget, melynek nevét, épúgy, mint Kis-Bébét és Budzsákét a kübekházai anyakönyvek gyakran említik. Sasülles régibb történetére nincsenek támpontok, de a szerény „Kis-Sziget“ már a török hódoltság előtt fennállott. Akkor Sziget volt a neve. Emlékét („Zygeth“) megőrizte a csanádi káptalan egyik kiadványa.²⁸⁾ Földesura e helységtől vette nevét: Szigeti („Zygethy“). A török hódoltság után új életre kelt és a 18. század elején, akkori birtokosa, a Batthyány grófi család szegedvidéki magyarokkal telepítette be. Azóta ez a község is megszűnt. A mai Kübekháza határában egykor fennállott negyedik helység: *Százegyháza* jelentékenyebb lehetett. Erre utal, hogy egyházas helység volt már a középkorban. Különös nevé arra enged következtetni, hogy temploma kimagaslott a környék templomai közül és sok („száz“) részből álló díszítés ékesítette.

Az e falvak területén száz évvel ezelőtt alapított község mai lakosai aligha sejtik, hogy a török világ előtt itt oly helységek virágoztak, melyek neveit csak egyes dülök őrizték meg a jelenkorra, továbbá, hogy a török hódoltság után újból feléledt szomszédos községek, a Marosmentén Szőregtől Klárafalváig és a Marostól délre Rábéig bezáróan, egyideig Szeged város „bánati pusztái“ voltak.

JEGYZETEK. ¹⁾ Pl. Szentkláray Jenő, Mercy kormányzta a Temesi Bánságban. Akadémiai Értekezés. Bp. 1909, 111. — ²⁾ Szentkláray, A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár 1898, 665. — ³⁾ Oroszlámason még a török hódoltság első időszakában 45 magyar családfő lakott, kik név szerint ismeretesek. Ezek egyre fogytak és 1582-ben már csak 9 magyar család lakta, míg végre egészen elenyésztek. A török hódoltság után az 1723. évből való térkép már mint pusztát tünteti fel. Az újból betelepült lakosok 1748-ban engedélyt kérnek arra, hogy déli irányba költözködhessenek és új községet alapíthassanak. Az így létesült új falut *Oroszlámos*-nak nevezték, a régi Oroszlámos neve pedig *Majdán* lett. Majdán török szó és annyit jelent, mint vásár, piac, gyülekezet. Úgy látszik, egyideig a hajdani vár alján tartották a piacokat. — ⁴⁾ *Oroszlámos* valószínűleg nem az *oroszlán* állattól, hanem *Oroszlámos* nevű alapítójától nyerte nevét. — ⁵⁾ Borovszky Samu, Csanádm. története Bp. 1897. II. 463. — ⁶⁾ Ez az oklevél említi először Baromlakot és Bébet. Az oklevél hasonmása: Csanádvármegyei Könyvtár 24. sz. 32. lap. Előfordulnak ugyan e helységek egy 1247. évi oklevélben is, de az hamisnak bizonyult. (Id. h. 3—4 lap.) — ⁷⁾ IV. Béla király 1239 november 22.-én megerősíti a szőregi apátnak Buzád bánnal kötött egyességét, majd a tatárjárás után, 1247-ben Leontin szőregi apát beiktatja a szegedi polgárokat Tápé birtokába. — ⁸⁾ Az is lehetséges, hogy ez a *Budzsák* nem azonos azzal a helységgel, mely a kükébekházi anyakönyvekben később előfordul, de tény, hogy ezen a környéken, az említett községek szomszédságában feküdt. — ⁹⁾ Az udvari kamara báró Engelshofen tábornok, temesvári parancsnokhoz 1742. március 31. Baróti Lajos, *Adattár* Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. Temesvár 1900—1904. II. 356. — ¹⁰⁾ E térképek jegyzékét kiadta: Eperjessy Kálmán, A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Szeged, 1929. — ¹¹⁾ Baróti, *Adattár*, Pótfüzet 105. — ¹²⁾ Id. h. — ¹³⁾ *Adattár* I. 253. — ¹⁴⁾ Pótfüzet 118. V. ö. Schmidt János kérvényét 1729 július 27.-ről. U. o. 119. — ¹⁵⁾ A temesvári kormányzék 1739. október 22.-i és 1740. július 3.-i ügyirata. *Adattár* II. 331, Pótfüzet 108. — ¹⁶⁾ A csanádi tiszttartóság jelentése a temesvári kormányzéknek 1749. szeptember 13.-ról. *Adattár* II. 282. — ¹⁷⁾ *Adattár* I. 237. — A felismerhetetlenségig eltorzult „*Budavalla*“ elnevezés alatt vagy *Klárafalvát*, vagy a Bébától ugyanolyan távolságra fekvő, egykori *Boldogfalva* helységet kell értenünk. Utóbbi helység az ugyanebben az (1723.) évben készült Mercy-féle térképen hasonló módon („*Budavalla*“) fordul elő. A „*Haranga*“ elnevezés mutatja, miként alakult át a *Harangod* név a ma is használatos *Aranka* névre. — ¹⁸⁾ 1735 augusztus 3. *Adattár*, Pótfüzet 106. — ¹⁹⁾ 1736 február 4. *Adattár* I. 261. — ²⁰⁾ 1741 április 6.-i jelentés. *Adattár*, Pótfüzet 38. — ²¹⁾ Az akkori hivatalos német iratokban és térképeken következetesen: „*Szirek*“. — ²²⁾ *Adattár* II. 466. — ²³⁾ 1752 augusztus 9. Id. h. — ²⁴⁾ A csanádi tiszttartóság 1724. május 7.-én kelt jelentése. *Adattár* I. 246. — ²⁵⁾ Barát Gergely, Bene Péter, Bessenyei Pál, Bonos Ballázs, Dénes György.

Dénes Pál, Ccontos Ferenc, Csontos Mihály, Domokos János, Fekete Pál, Gáspár Mihály, Irtó Benedek, Irtó György, Kandó Máté, Kovács Máté, Szabó Gergely, Szabó Tamás, Veres Márton, Vértesi Balázs, Vidák Antal. — ²⁶⁾ 1742 április 24.-én kelt szerződés. Adattár II. 607. — ²⁷⁾ A mai Ujszentiván helyén már a középkorban fennállott Szent Iván nevű helység. Keresztelő Szent János tiszteletére épült templomának kegyura 1431-ben Barlafi István volt. Még a török világ kezdetén, 1582-ben magyarok lakták: a Tisza-, Ósze- és Szabó-családok. Ezek kipusztultak a török világban. 1746-ban szerbeket telepítettek a pusztává vált Szent-Iván ama részére, ahol ma Ószentiván áll. Ekkor ennek az új helységnek neve Szent-Iván lett. Ezt a részt Szeged városa 1783-ban megvásárolta a kamarától, amire a községet magyarok szállották meg, a szerbek pedig átköltöztek a török hódoltság előtti Szent-Iván község helyére. Ekkor nevezték el a régi, már a török hódoltság előtt fennállott Szent-Ivánt Új-Szentivánnak, az 1746-ban települt községet pedig Ó-Szentivánnak. — ²⁸⁾ 1484 július 9. — Országos Levéltár: DL. 18.973.

JUHÁSZ KÁLMÁN.

Ady több arca a pszichiatra tükrében

HA ELMEORVOS ír a költészetről, soraival szemben elfogultak a rajongók és a gyűlölködők is. A hívők félnek, s némi joggal, hogy a pszichiáter, csak mert a zseni nevét leírta, már hírbe is hozta, s a gyűlölködők ugyanezért örvendenek.

Az író osztályozhatja a zsenit, az építőművész nevezheti román, gótikus, bizánci, barok lelkűnek embertársait, megütközést nem kelt. A belgyógyász nyugodtan mondhatja valakiről, hogy lymphatikus alkatú, reumatizmusra hajlamos, senkit nem botránkoztat meg. Kissé veszélyesebb a belső elválasztásos mirigyrendszer és az egyéniség közötti párhuzam tipustani eredményeinek embermegkülönböztető felhasználása, mert bizonyos nemiségi vonatkozások feltételezése nélkülözhetetlen. És úgy látszik, súlyos vétek az elmebetegségek és az egészséges emberi lélek hasonlítása, mert a közhitben az elmebeteg még ma is vagy megszállott, vagy bűnöknek áldozata, vagy olyannyira értelmetlen, elbutult, hogy emberi lénynek nem tekinthető. Ezekkel az előítéletekkel megküzdeni nem lehet s nincs mit tenni, mint vállalni az értetlenek szemrehányását és támadását. Az elmeorvos tudja, hogy az emberek pszichiatrai osztályozása tudományosan indokolt, mert az elmebeteg lelki működése az egészséges lelki működéstől fajamás módon nem különbözik. Az elmebeteg lelkében nincs semmi idegen, semmi emberfölötti, de van olyan mértékű harmoniabomlás, a lelki erők egyenetlensége, túlzottsága, csökkentsége vagy torzítottsága, mely az egyént az életben helytállni képtelenné teszi. Másfelől számtalan példával igazolható, hogy a kezdődő psychosis, mikor a beteges folyamat még csak izgalmi jelenségeket támaszt és az egyes szervekben, különösen az agyvelőben, pusztulást még nem okoz, nagy alkotások kovácsa lehet.

Adyról szólva, már egy előző munkámban említettem, hogy az

emberi lélek nagyon komplikált, számos és számos regiszterből fölépített hatalmas klaviatura. Különösen az agyvelő a készülékek óriási tárháza. Ezek közül ma már több mint 200-at ismerünk s tudjuk, hogy egyesek bizonyos meghatározott lelki folyamatok eszközeül tekinthetők. Ezek a készülékek egymással, az idegrendszer egyéb, valamint az egész testnek legkülönbözőbb szerveivel harmonikusan együttműködve az élettani és lelki folyamatok szabályszerű, célirányos lefolyását biztosítják és végtelen sokszerűségét eredményezik. Ezek a szerkezetek mindenkiben megvannak. Mindnyájunkban ott élnek a legkülönbözőbb sőt ellentétes lelki, kedélyi, jellemi megnyilvánulások kifejezését szolgáló készülékek. De természetes., hogy az emberek egymástól mégis különböznek, mert egyfelől született adottságok, másfelől a különböző külső eredetű anyagi és élmenyi behatások folytán más és más készülékek fejlődnek erősebben vagy csiszolódnak be és ismét mások szinte hozzáférhetetlenekké, használhatatlanokká válnak. A tárgyi világ, a társadalmi, a közösségi élet átalakulása, folytonos fejlődése bizonyos régi reakciós módoknak használatát idővel háttérbeszorítja, de az ezeket képviselő lelki készülékek sem pusztulnak el, csak hallgatásra kényszerülnek vagy működésük módosul. A túlságosan egyoldalú fejlődés, mely a készülékek bizonyos irányítottágát és csak bizonyos irányú készülékek igénybevehetőségét jelenti, ha jellemileg és kedélyi reakciók szempontjából zártabb, egységesebb egyéniség keletkezését okozza is. az egyént merevvé, az élet különböző feladatai között egyenlőtlenül helytállóvá, a betegeshez hasonlóvá teszi. Az ilyen szélsőségek végső pontjai a tulajdonképeni örökletes, endogen elmebetegségben szenvedők. Értékes, tehetséges emberek, zsenik az egyoldalúan fejlettek, sőt a szélsőségesek között is vannak, a legszínesebbek, a legérdekesebbek azonban kétségtelenül azok, akik lelki készülékeik általános hatalmas fejlettsége és felhasználhatósága következtében a legkülönbözőbb, tehát ellentétes, egymással homlokegyenest ellenkező lelki reakciókra képesek, s akik lelki készülékeiknek úgyszólván mindenikét tudatosan, művészi alkotásaik céljaira képesek igénybe venni.

A lelki reakciós módok tanulmányozására nem az átlag emberek alkalmasak. Az átlag ember — akár egyoldalúan fejlett, akár ötvözet is — szokásoknak, begyakorlásoknak rabja. A nemzedékről nemzedékre átöröklött alkalmazkodási törekvés egyes lelki mechanizmusok megnyilvánulási hevességét letompítja, másoknak megjelenési formáját módosítja, ismét másokat elhallgattat. Az átlag ember reakciós készségeinek gazdag tárházából csak keveset vehet igénybe s különösen a legsajátosabb egyéniségével ellenkező, különböző behatások kialakította belső ösztökéléseket lehetőleg el is fojtja. Ezzel ellentétben az endogen elmebetegségben szenvedők lelki életében a legkülönbözőbb mechanizmusok nagyobb hevességgel nyilvánulnak és a maguk eredeti formájában szóhoz jutnak olyanok is, amelyek az épelméjűnél csak kivételes alkalmakkor, ideges összeroppanásokban, neurosisban s akkor is leplezetten nyilatkoznak meg. Egészen sajátos lelki mechanizmusok tanulmányozhatók a különböző endogen elmebetegségekben: a schizophreniában, a mániás-depressz-

sziós, a paranoid jellegű elmebetegségekben, az epilepsziás alkatúaknál, a hisztériásoknál, a különböző psychopátáknál, illetőleg a neurotikus reakciókban szenvedőknél. Mindezek a reakciós készségek nem a betegségnek a következményei, nem kórokozók szülte új termékek, hanem olyan regiszterek, melyeken az egészséges ember ritkán és alig hallhatóan játszik. A zsenire jellemző, hogy ezek a regiszterek is akaratának hatáskörébe esnek, s mert alkotásaiban felhasználni tudja s mert élete folyamán általában könnyen szólaltatja meg, vélünk rokonságot találni az elmebeteg és a zseni között.

Az elmondottak alapján könnyen mondhatná valaki, hogy a zseni polymorph psychopatha, illetve egyszerre, egyidőben a legkülönbözőbb endogen jellegű elmebetegségben szenved. Ez a következtetés helytelen. Vizont bizonyos, hogy vannak zsenik, akik mindazokhoz a lelki mechanizmusokhoz könnyen férnek hozzá és teremtő, alkotó adottságaik révén művészi megnyilatkozásaikban tudatosan építik be, mely mechanizmusok a legkülönbözőbb psychosisok és legkülönbözőbb psychopathiak háttérében lévő személyiségek sajátos, jellemző készségei. Így lehet Ady egyszerre túlérzékeny és érzéktelen, zárkózott és közvetlen, fanatikus és állhatatlan, türelmes és robbanó, odaadó és elutasító. Határtalan magabizását, gögjét és dacát még kirívóbbá teszi önkicsinyítése, önvádlása, bűnösségi érzésében jelentkező térdreboruló könyörgése. Így lehet szerelmes verseiben szemérmes és exhibitionista, sadista és masochista, szeretlen és megtartóztató, fetishívó és platonista. Vágyódik egy eszményi, elérhetetlen világba, csömörlik az elérhetőtől és csak a nyers valóság, az érzéki világ élet a számára, s nem is éli, hanem habzsolja ezt az életet. Százszínű lelke tükröződik indulatai gyors váltakozásában, az átkozódásban, gyűlölködésben, az ellágyuló megbocsátásban és az alázatos kegyelmi könyörgéseiben.

Egy régebbi tanulmányomban már megkíséreltem Ady egyik arcát megmutatni s ezért a schizophreniás elmebetegség és Ady költészete között vontam párhuzamot. Adyról, „a schizoid költőről“ szólva, hangsúlyoztam, hogy schizophreniás soha nem volt. Ma is, még egyszer állítom, hogy e párhuzamvonást csak rosszindulattal lehet félremagyarázni. A közleményben, mint a schizophreniás lelkeséggel rokon jelenségekre rámutattam mítoszteremtő fantáziájára, kép és fogalomsűrítéseire, az időérzék itt-ott megnyilvánuló sajátosságaira, személyiséghasadásokra, lelkének a kozmossal való egybeolvadására, ősi, primitív, animisztikus világszemléletére, gyakori ambivalentiáira, stb. stb. Közleményemet lényegében és részben szószerint is a következőkkel végeztem: Smben a schizophreniás beteggel és a schizophreniás költőzsenivel, az említett tulajdonságok Ady lelkének csak egyetlen regiszterét jelentették, csak egyetlen, még ha a leg-hatalmasabbat is, csak egyet a sok közül. Ezt a regisztert, melyet a szélsőségesen egyoldalúan feljett egyéniség és a schizophreniás beteg csak mintegy célszerűség és céltudat nélkül, a betegségből folyó sorsszerűséggel kényszerül igénybevenni, Ady tudatosan és oly tökéletesen szólaltatta meg s hangjait úgy olvasztotta egész költészetének harmoniájába, ahogyan azt csak az egészséges zseni, a tudatosan alkotó művész teheti.

Ady egy másik arcát, a cycloid vagy közvetlen Adyt a cyclothymiás egyéniség valamint a mániás-depressziós elmebetegségben szenvedők lelkiségének ismeretében rajzolhatjuk meg.

A cyclothymiás emberek nyíltak, őszinték, közvetlenek, a valóságban élnek, érdeklődnek az élet minden eseménye iránt. Vannak közöttük derús világszemléletűek, kik mindig bizakodók, mindig jót várnak és vannak borulátók, könnyen lemondók, hamar kétségbeesők is. De e két nagy csoportra egyformán jellemző, hogy mindig közvetlenek, a kellemes behatásokra kedvvel, a kellemetlenekre kedvetlenséggel, tehát előre kiszámíthatóan, természetesen válaszolnak. Általában kedvelik az élvezeteket, szeretik a dolgok könnyebb végét fogni s szívesen kitérnek a kellemetlenségek elől. Vannak közöttük csendes, az életet nyugodtan, bölcsen szemlélő emberek, vannak nyárspolgárok, vannak tetterős praktikusok, szilaj szélsőségesek, tehetetlenül siránkozók, stb. stb.

Adyban a cyclothymiás emberek legkülönbözőbb vonásait megtalálhatni. Közvetlenebb, őszintébb, egész bensejét versben kifejezni vágyóbb költőnk még nem volt, közvetlenségét tudatosan és éppen olyan programmosan építi be költészetébe, mint ezer arcának többi vonásait:

De vallani mindent: volt életem dolga.

(A szerelem époszából)

Óh, én köteles versbe-életem,
Óh, én boldog-bús, kikiáltó sorsom.

(És mégis kikiáltom.)

Adiban élt egy cyclothymiás nyárspolgár, aki sóvárgott a csendes, békés, jámbor élvezetekkel, „völgyi erkölcsökkel“ teli élet után. A nyárspolgári hangulatot, a bölcs derút több verse bizonyítja. Ezek közül is egyik legkedvesebb biedermyeres színű az „Álom egy méhesről“:

Páris helyett: falu csöndje,
Csöndes Ér, szagos virágok,
Zöngő méhek s hárs alatt
Hahotázó gyermekek,
Okuláré és karosszék.

A kiegyensúlyozott boldog derű ritka Adynál, mégis egy-egy versében a maga csodálatos teljességében tükröződik. Zavartalan vidámság, ragyogó optimizmus, magával ragadó, sugárzó boldogság árad az „Új virágos ifjúsággal“ című verséből:

Kék hegyeken, zöldelő fákon
Ámulat s ígéret rezeg
S új fajta, szelíd mámorok
Bizseregnek át a világon.

Olyan édes-fáradt az este
 S mozzogók a fény-reggelek
 S oly boldog az eltévedés
 Kis boldogságokat keresve.

Víg a sirdomb, tarkák a völgyek,
 Ihaj, be sok a tréfa-szó,
 Tájék, kötődés, nóta, nó:
 Meg nem állom, hogy ne füttyöljek.

Adyt, sajátságos temperamentuma azonban szélsőségesebb hangulatok átélésébe hajtja, melyek hevesebbek, szilajabbak s több mozdító erőt, tettekrekeszséget jelentenek. Ezért életeleme a harc, mely nélkül élni sem tudna.

Érdekessé, színessé, szuggesztív hatásában különösen erőssé teszi egyes költeményét a hangulatnak a versen belől mutatkozó gyors fokozódása. A mániás betegnél észlelhetni, hogy a látszólagos békés derű nagy gyorsasággal bomlik ki erős aktivitással kapcsolatos vígágba, mondhatni tombolásba. Adynak is sok verse van, melyben a szinte pianó derüből heves és rövid crescendóval robban ki a fortissimo:

Oh, ha vágyaim lépést-hajtni tudnám
 Völgyi erkölcsök tisztos, síma útján,
 Dombon is lassan s lassan a mezőn,
 Kocsi-táborban előgyeledőn.

Még a vad éj is milyen szelid itten,
 Vigak a sorsok vert bilincseikben,
 Okért a jókedv nem kutat sokat,
 S bennem a bánat is már válogat.

Most már így is jó, nem kell, nem lehet.
 Most már a lángom gyúljon pokolpirba,
 Vágyam vágtsasson, ameddig csak bírja.

(Egy stájer dombon.)

A hypomániásokra emlékeztetnek Ady fokozott ösztönös törekvései, melyek különösen szerelmi költészetében nyilvánulnak gátlatlanul, s melyek miatt sok támadásban részesült. A pszichiáter számára könnyű feladat volna védelmében síkraszállani, de, aki verseiből nemcsak rosszindulattal vagy beteges aszkéta lélekkel összeválogatott szemelvényeket olvas, sohasem fog vádat emelni. Egy túlárado élet egészséges ösztönei robbannak Adynál költői sorokba. S csak fejet kell hajtjanunk a szertelenül égő zseni előtt, hogy beteges konverziók helyett a mindnyájunkban élő ösztönös törekvések közül azokat, melyek a társadalmi szokásokkal és erkölcsökkel ellentétesek, művészi alkotásokká tudta szublimálni. S hogy ezek az átszellemítések nem szimbolumokban, hanem szinte gyónás-

szerűen, leplezetlenül jelennek meg, erős hypomániás jellegű adottságokra, nagy közvetlenségre utal.

Csak a derült hangulati-beállítottságú, hypomániás emberek-nél észlelhető a vitalis érzelmeknek az a hallatlan hevessége s az életnek az a rajongó szeretete, mely Adyt jellemzi. De ezt a szint is, mint minden hangulati színeződést, a legkülönbözőbb árnyalatokban élvezhetjük verseiben. Kiegyensúlyozott boldogság csendül ki a következő sorokból :

Odaadom magam a napnak
Szépen, szándéktalan,
Élek, mert szép s mert élek. (Harc és Halál).

Ahítatossá, szinte imádságszerűvé mélyül életszeretete, mikor mondja:

Aki él, az mind mind örüljön,
Mert az élet mindenkinek
Kivételes szent örömmül jön. (Köszönet az életért.)

De már égő, perzselő életigenléssel, mániás lelkesedéssel kiáltja: „Az élet az én szerelmem“. „Nem áhított így soha senki. Nem tud téged más így szeretni.“ S mint a mániás beteg, kit életérzéseinek hevessége erőssé, büszkévé tesz, gőgös a maga életszeretetére és szertelen életére.

... : mohón,
Akarón, ifjakat alázva,
Frisst-dobogva az Élet-dobogón:
Élet, állok elébed.

Kis elkopók és beletörődők,
Szánjatok engem s irigyeljete:
Igy nem élhetnek hitvallásban
Csak Jézushoz meghívott gyermekek,
Akik nem félnek élni. (Én erőszakos ifjúságom.)

Vitalis érzékeinek hevességétől, életének mohóságától, az emésztő tüztől, melyben égni érzi magát, néha azonban megijed s ilyenkor félve gondol a halálra. De bizakodó, derűs lelkének gyermekes opitimizmusával nem tud hinni az elmúlásban s az élet gyönyörűségéhez ragaszkodva kételkedő döbbenettel kérdi:

Lehet-e, lehet-e,
Hogy jön még ajult tűz-nyár,
Bukó-csillagos éjek
S hogy én, Én, már ne éljek? (Aki helyemre áll.)

Ady költői tárgyválasztása is többnyire a cycloid adottságokat példázza. A valódi érzékleti, a történő élettel kapcsolatos dolgok érdeklik. Ezért foglalkozik különösen sokat a szerelemmel, a politikával, a pézzel, mely utóbbi a reális, élő életet jelenti számára.

A mához, a jelenhez, az ifjúsághoz ragaszkodó Ady, a cycloid emberhez híven eltolni igyekszik magától a nehézségeket, a tegnapi bántó emlékeit, a holnapnak aggasztó gondjait s élvezni kívánja azt ami van :

Minden, ami van, szép, friss hajadon.
Az emlékek agg-szűzét dobd el
S fogd a jelent vígan, szabadon.

Vond ifjan, ha vén is, a vállad,
Mikor settenkednek a multból
Haszontalan és cifra árnyak.

Ki ma nincs, az nem is volt soha,
Emlékezni raboknak terhe,
Szabad ember felejt s fut tova.

Az élet perc, mely folyton lebben.
Minden percedet bocsásd el csókkal,
Kínlódni is kék a jelenben.

(Vidám temetés éneke.)

Általánosan ismeretes Ady synthetikus szemlélete, különösen fejlett lényegmegragadó készsége, lendülete, mely cyclothymiás sajátságokat éppen úgy nem kell példákkal igazolnom, mint az ugyancsak közvetlenségéből és hypomániás beállítottságából származó, határtalan magaértékelését, a felületes szemlélőben visszatevészt keltő önérzetét.

A mániás-depressziós betegek lelkéhez hasonlatos cyclothymiás emberek nem mindegyike derülátó, nem mindegyike életigenlő. Vannak közöttük lassúvérűek, sötétenlátók, búskomorak, kik gyengéknek, bűnösöknek érzik magukat, vágyakoznak a halál után. Sok cyclothymiás embernél a derülátásnak és borulátásnak változását figyelhetni meg. Ady „bús-boldog“-nak mondja önmagát. S verseit olvasva sokszor látjuk a költőt az élettől megcsömörlöttnek, levertnek: bűnösnek mondja magát, a halál gondolatával, az öngyilkossággal is foglalkozik. (*A meghívott Halál*).

Melanchóliáját tükröző versei a búskomorság különböző tüneteit és különböző fokozatát mutatják. Mig egyes versekben mély bölcséleti szemléletben nyilvánul meg a keserű beletörődés (*Nagy kéz törvénye*), másokban már a hangulati elem az erősebb. Egészen sötétek a szomorúságnak színei a következő sorokban, melyekből a vitális érzések csökkenésének keserősége is kicseng :

En Istenem, élhet e még sokáig,
Aki nem nyúl már a friss élet után
S bús vízióknak burjánjában gázol
S fél az igazi harmatos, nagy réttől
S retteg a való nyers, leves virágtól
S ajkán már nem tűr csókot, csak gúnymosolyt,

Halott életnek ezt a sírvirágát, —
 Aki befogja szemét, hogy ne nézzen
 S százféle csuklyát ölt, hogy meg ne lássák
 S kinek a szive néha szörnyűt rebben?

(*Drága halott nézésekkal*).

Akadunk verseire, melyekben a melancholiához hasonlóan a pillanatot éveknek érzi, s mint bűnét utálja, hogy egyáltalában létezik. Piszkos ruhának nevezi az életet, s nyomorult, rondának a vért. Megtagadja multjának minden szépségét s megátkozza mindazt, mi tegnap emelkedett hangulatában még szépnek látott. Szinte kísértetiesen hasonlít a melancholiás önvádláshoz, mikor maga ellen fordulva mondja:

Levágatom a két kezem,
 Mert mindig ölelni akar
 S ha én karolok, vétkezem.

Csípje a nyelvem vas-fogó,
 Mert mindig bántani akar
 S ha én beszélek, romboló.

Lábam nagy botlás törje ki,
 Mert két lábam amerre jár,
 Csak mások bukását lesi.
 És hunyjon el az életem,
 Mert csupa-csupa kárt csinál
 S ami áldás, azt temetem.

(*A megátkozott ember*).

A legsötétebb pesszimizmussal karöltve a kétségbeesésnek és félelemnek indulatai robbannak ki „*A rémület imája*” című versében, mely lüktető, lázas ütemével emlékeztet a kezeit tördelő, föl-alá szaladgáló, jajgató, magát, a mindenséget és az Istent káromló melancholiásra :

Csóktól, pestistől, tűztől, víztől
 Vacognak kis, bomlott álmaim,
 Szégyenülés, halál és árnyak,
 Irott mesékbe befonódás,
 Volt ébrenlét örült ekhói,
 Tébolyodott kísértetecskek
 Szorítják össze a szivemet
 S riasztanak föl-föl: „jaj-jaj-jaj”.

A depresszió regiszterén játszó Ady Endrének idézem végül egész terjedelmében egy megdöbbenően mély és keserű versét. A költeményben, melyet szerzője a világháborúban írt, a hazája sorának reménytelensége fölött kétségbeesve veszi igénybe azt a lelki

mechanizmust, azt a sajátos tünetcsoportot, melyet csak a legmélyebb melancholiában láthatni. A torkot összeszorító fájdalomtól, mely mégis szavakban igyekszik kitörni, meglássul a psychés aktivitás, megtapad a gondolat, minduntalan ismétlődik, s rövid idő alatt bekövetkezik a teljes elakadás, a gátoltság, a stupor. Ady versét olvasva érezzük, hogy az említett lelki készülék felhasználása által az alkotás igazabbá, szebbé, tökéletesebbé vált. A költemény sajátosság zenéjét hallva az az érzésünk támad, mintha a fekete posztóval bevont dobon játszanák a világ legsötétebb gyászindulóját:

Minden, amiben hittünk,
Oda-van, oda-van, oda-van
És szerencsés
És boldog, ki csak önmagáért
Boldogtalan.

Mert minden oda-van,
Minden, amiben hittünk,
Zászlók, kiket ormokra vittünk,
Ma minden oda-van
S boldog, aki boldogtalan.

Boldog, aki boldogtalan,
Mert minden oda-van,
Oda-van, oda-van, oda-van.

(Dal a boldogtalanságról).

Hogy a kellemes behatásokra kedvvel, a kellemetlenekre levertséggel válaszolunk, azt általában egészséges, természetes reakciónak szoktuk tekinteni s, minthogy a reakciós módba könnyen belé tudjuk élni magunkat, általánosnak is tartjuk. A rendszeres tudományos vizsgálatok e meggyőződésünket azonban nem egészen igazolják. Természetesen ennek ellenére sem tarthatjuk különleges dolognak, ha valakinél ily reakciós hajlamot észlelünk. A cyclothymiás sajátosságokat nem is azért emeltem ki Ady verseiben, hogy különlegesnek tüntessem föl a természetet. De hinni szeretném, sikerült reá mutatnom arra, hogy a cyclothymiás sajátosságok oly szélsőséges formában voltak meg Adyban, mely szélsőséges formában az átlag emberben már egyensúlybomlást is okozhatnak. A zseninek azonban ez a szélsőségesesség jelenti az erejét, az egészségét. Bizonyítja ezt az a tény, hogy szélsőségeseknek tudatában volt s lelkiségének az átlag ember szemében szélsőségesnek feltűnő sajátosságai fölött összegyénisége akaratosan uralkodott:

De bár életem zudul versbe,
Ez életnek a fejedelme
Én vagyok.

(Keserű imádságok Mylittához).

. túlos az életem,
 Olvadt csillag, zuhogó fényű,
 De megfagyasztom, hogyha tetszik
 S egy dölyfös éjen elhajítom,
 Ha rátok ömlő fényessége untat.

(Halottan és idegenen).

Adyban schizoid és cycloid arca mellett, csak halványabban vehetők észre a paranoid vonások. Paranoid vonások alatt az elmekörtán nyelvén szólva az énképzetkomplexumnak kritikai túlértékelését értjük. Ez lehet pozitív és negatív irányú. Magunkról alkotott ítéleteink egészséges körülmények között is több, különböző külső és belső tényezőtől függenek. Szinte döntő jelentőségűek e tekintetben kedély- és jellembeli tulajdonságaink. A derülátó általában túlbecsüli értékét, míg a pesszimista elégedetlen magával. Az érzékeny nehezen viseli el a megrázkódtatásokat s ezért tartja gyengének magát, míg az érzéketlen schizoid embereknel néha brutális öntúlbecslést tapasztalhatunk. A paranoid betegségekben, ha az értelmiség egyébként ép marad, a kóros önértékelés irányának megfelelően átalakul az egész személyiség. Az önértékelés beteges túlzása, mely maga is téves, fokozatosan teljesebbé kialakuló téves eszmerendszer központjává lesz. A beteg, mondhatni, mindent meghamisított személyiségével hoz kapcsolatba, és éppen ezért tévesen irányítottan foglal állást élményei ingereivel szemben. Az állásfogalások szempontjából az ilyen paranoid képeknek három csoportját különböztethetjük meg: az autisztikus, az expansivus és a sensitivus paranoid reakciókat. Tulajdonképpen hasonló irányítottságokat különböztethetünk meg az egészséges emberek reakcióiban is, melyek csak fokozatilag különböznek a betegestől.

Az autisztikus reakció schizoid személyiségű egyéneknel szokott előfordulni. Ezek a túlérzékeny emberek egy-egy lelki megrázkódtatás után feladják a harcot és nem törekednek külvilági érvényesülésre, visszavonulva magányban töltik életüket, oly elfoglaltságot keresnek, mely közben a reális étellel alig kell érintkezniök. Szobatudósok lesznek, elvont eszmékkal foglalkoznak, filozófiai rendszereket alkotnak, az íróasztal, a laboratórium szerelmesei. A paranoid beteg autisztikus reakciójában egy képzelt-világot alakít ki maga körül, melyben legelvontabb eszméit a legkülönbözőbb módon realizálja. Ady üldözöttsége gyakran készítette a költőt is ily menekvésekre, de ez csak egy-egy rövid verslélekzetnyire valósult meg, mert a teljes kifejlődést a hypomániás adottság, az érzéki világnak háttartalan szeretete, az egészség megakadályozta. Egy-két versben már nem csak az autizmus utáni tudatos vágyakozás csillan föl, hanem metafizikai, apokaliptikus és kozmikus képzeletek is. Kétségtelen, hogy nem paranoiás termékek ezek, de jelei annak, hogy Ady költészetének díszítésére ezt a lelki készüléket is fel tudta használni.

Sokkal gyakrabban találkozunk költöknél expansivus reakciókkal. Az expansivus paranoiában szenvedő magát mérhetetlenül

sokra becsüli. Biztonság, öntudat, elhíhető erő sugárzik minden ténykedéséből. Hangulatában mindig van emelkedettség, hypomániás jelleg. Méltóságának, tekintélyének védelme érdekében vélt ellenségeivel szemben brutális, kegyetlen. Expansívus reakciók Adyban rendszerint olyankor támadtak, mikor a gyűlölködők vádjai új és újabb hullámokat vetettek. Ilyenkor vált önértékelése határtalanná s a paranoiásra emlékeztető góggel tört ki belőle:

Fussak kegyért én, született kegyosztó?

(*Bucusi Siker-asszonytól*).

Nincs más, csak amit akarok
S csak kegyem adhat életet
S beszédből is csak az jut hozzám,
Mit vígan én beszélhetek.

Mit helyeslek, csak az igaz
S amit kedvelek, az a jó,
Dajkamese-vagyon a másé
S csak az én birtokom való.

(*A megunt csatazaj*).

Expansívus reakcióiban határozottnak, tetterősnek és kiméletlenné mutatkozik. Ellenfeleit kegyetlenül vérig alázza. S e tekintetben nincs különbség értékes és értéktelen között, mert azt, ki szembefordul vele, magához méri és porszemmé zsugorítja. Becsmérlő jelzőiben nem válogat: józan ludak, sánta és vén, nagyétű gémek, piszkosok, korcsok, habzósájúak, gyöngekarú vén kocsisok, Tökmag Jankók, hígfejűek, senkik, nyavalyások, gnomok, agg rozmárok, tiprott cselédek az ellenfelek. Közéletünk sok érdemes nagysága részesült Adytól méltatlan és dölyfös visszavágásban. S mégis senki sem vitathatja, hogy ez a sokaknak visszatetsző magatartás is csak pompázóbbá, teljesebbé tette költészetét.

Az Ady és az expansívus paranoiás beteg éntúlbecslése között azonban döntő jelentőségű különbség van, mely bizonyítja, hogy költőnk expansívójában nem volt semmi beteges. A paranoid beteg öntúlértékelése alaptalan, jogtalan, tehát téves. A zseni önértékelése határtalan mértékében is indokolt.

Ady összetett lelkére az is jellemző, hogy egy és ugyanazon versében csodálatos összhangban egyszerre nyilvánulnak meg a különböző reakciós törekvések. Tehát egyidőben, egymásmellett és ugyanazon élményivisszahatásként. Ez a lelki összetettség egész különös szépséget kölcsönöz egy-egy költeményének. „*Dalok tüzes szerében*“ versében az énképzetkomplexum csodálatos fölmagasztalása, istenítése, a fenségesig emelkedett önérték és az ellenfél gógös megvetése mellett autisztikus világba, a megdicsőülés ragyogó és metafizikai világába kívánczik.

Az expansívus reakció keletkezésében sokszor játszik szerepet az „én“ gyöngeségének, fogyatékoságának érzése is, melyet az

egyén éppen az expansióval igyekszik elfojtani, kiegyenlíteni. A kiegyenlítési kísérlet azonban ilyenkor többnyire nagy erővel történik s az egyensúly az ellenkező irányú kilengésbenvész el. Az expansivus reakció ilyen gyökerét Ady sok versében megtalálhatjuk, és tudatos alkalmazását is példázhatnók. Ezekben a versekben az ének aláértékelése és túlbecslése egyidőben, egymásmellett jelentkezik:

... Hisz én mi vagyok? Féreg.
Pártútó isten, összetépett lélek,
Elesett titán.

(*Ima Baál Istenhez*).

Voltak azonban Adynak tiszta sensitivus reakciói is, mikor a támadások összetörték, mindent a lelkére vett s szinte mint a paranoiás beteg vonatkoztatott, bizalmatlankodott és ellenséget vélt látni maga körül mindenki. Bizonyos, hogy ezek a reakciók is rövid verslélekzetnyi ideig tartottak, de miként a versek bizonyítják, addig magukban rejtették azt a félelemmel teljes, várakozásteli feszültséget, egészen különleges, sajátságos színű érzelmi állapotot, mely a vonatkoztatásos, üldöztetéses paranoid betegségekben, valamint a kényszerneurosisokban szenvedő betegek tulajdona. Ady ezeket a sajátságos lelkirezdüléseket sohasem építette ki téveseszmékké, vagy kényszerekké s nála általában nem beteges formákban jelentkeztek, de ily irányú megérzései magyarázzák egy-egy verssorának, vagy egy-egy versének keletkezését: Így történik, hogy mint üldözöit személyesíti meg a Mámort, a Halált, és az Istent:

Tudom, hogy a nyomomban vannak
S nem szabad nyögni, sírni, szólni.

(*Léda ajkai között*)

A vonatkoztatásos paranoiában szenvedő ember feszült, várakozásteljes hangulatában, „hidegrázós“ félelmében eleinte csak egy-két mozdulatot, egy-két mondatot magyaráz félre, melyet, úgy gondolja, az ő becsmérése céljából tettek, később azonban a környezetnek mind több és több cselekedetében vél ellenséges magatartást megnyilvánulni. Ilyenszerű reakciónak hangulatát érezteti: *Áldott falusi köd* című verse:

Beteg vagyok, egy kis faluból
Leskődöm vissza a világba
Hidegrázós emlékezéssel:
Hátha üldöznek, hátha, hátha.

Félek a sugaras napokon,
Minden kicsi látástól félek
S ha ablakomból messzelátok,
Reszket és nyög bennem a lélek.

Minden aggaszt, minden fáj nekem,
 Ami a multamat visszahozza:
 Derült horizon, üzenet, fény
 Sejtett sóhajtás, hírlap, posta.

Összetett egyéniségének megfelelően a félelmek közepette is gondol az expansivus tetterős, aktív visszahatásra:

Megölnek az elrejtett arcok.

Mint orvok úgy rejtőznek el
 Titok-takarókba zárva.
 Néhány nyár óta nincsen arc,
 Csak csúfolódó csúnya lárva.

— — — — —
 Hiszen semmit sem akarok,
 Csak csúf lárvákat levenni
 S látni meztelen arcokat,
 Melyeken nincs mez, festék, semmi.

Egyszer néznénk farkas-szemet
 Kivoltunkat egyszer lássuk,
 Horkantan egyszer hadd legyünk
 Egymásnak kemény Messiásuk.

(Az elrejtett arcok).

De, mint a lágy, érzékeny sensitivus ember, tud könyörögni is, alázattal megtenni, csakhogy üldözőit megbékítse:

Mindenki bocsánatját
 Könyörögve, sírva esengem,
 Készülök elnémulni,
 Fáj, fáj, óh ne bántsanak engem.

Harccal jön minden ember
 S minden harcnak bánat a vége,
 Ne legyek most már többé
 Senki élőnek ellensége.

Szives békét ajánlok
 Alázatos és síró szóval ...

(Senki élőnek ellensége).

Ha Ady verseiből százzsínű egyéniségének minden vonását ki akarnók elemezni, szólanunk kellene a hisztériájáról is. Ha a költőnek csak a verseit vizsgáljuk, mint ahogy azt eddig tettük, a hisztériás vonások megállapítása legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik. Elemeznünk kellene ugyanis a verseket, hogy vajjon mily vonásait tartalmazzák a primitív reakciós készségeknek és mily vonásait a hisztériás karakternek. Az első feladat képtelenség, mert ha egy vers

keletkezésének indítékát talán primitív reakció is tette, minthogy a költemény végleges kialakításában az egész tudatos személyiség résztvesz, a primitív reakció elemei felismerhetetlenül átalakulnak. A hisztériás jellem egyes vonásainak megállapítása könnyebb feladat volna, ha tanulmányoznók az egyes versek keletkezésének körülményeit, melytől azonban szándékosan tekintettünk el. Mégis Ady költészetében, mint hisztériás vonás kétségtelenül föltűnik az indulatok szertelensége és szélsőséges hullámzása. Rajongva szeret és toporzékolva gyűlöl, érzelmi ingerlékenysége igen heves. Sokszor előfordul, hogy vers közben a hirtelen felcsapó érzelmi kilengés a versnek meglepő újabb irányt ad. Az érzelmi ingerlékenység hevesége mellett a hisztériások nagymértékben befolyásolhatók, ez tűnik ki Ady szerelmi költészetéből is. Másfelől azonban megtalálhatni úgy a hisztériásoknál, mint Adynál a befolyásolhatóság ellentétét: a kellően nem indokolt szélsőséges „nem“-et, a kemény dacot is. Mint a hisztériás lélekkel közös vonásra hivatkozom Ady babonákban hívő lelkére, határtalan hiúságára, az elismertetést kikövetelő magatartására:

Beszámol Ady verseiben neurasztheniának nevezett neurotikus reakciókról is. Ady alkoholismusa és neurosisa valószínűen szorosan kapcsolódnak egymással. Nem lehetetlen, hogy álmatlansága és neurasztheniás túlérzékenysége miatt élt vissza a szeszitalokkal, ami természetesen csak fokozta a neurotikus jelenségeket. Az álmatlanságról sokat panaszkodik verseiben:

A kis álom engem nevet,
Kerül és nem szeret.

(A nagy álom).

Álomporoktól zúg a fejem,

(Megint Páris felé).

A neurasztheniára jellemző fáradékonyságon kívül akarátgyengeségét panaszolja föl, mely valószínűen az alkohol elleni harcában tudatosult benne kínosan:

Igérni tudok és megfogadni,
De beváltani?
Inkább elszaladni.

(Eldönti a Sors).

Egyet nem tudok: akarni.

(A legjobb ember).

Aki elmélyedve olvassa Adyt, tudja, hogy Ady lelkéről csak nagyon hiányos és nagyon felületes vázlatot adtam. De céloom nem is volt több, mint Ady lelki gazdagságának egy új nézőszögből való megvilágítása. Az elemzésnek ez a módja mégis, azt hiszem bizonyos fényt vet a zseni-problémára is. Az igazi költőzseni azért tud általános feltűnést s maga iránt rajongást és gyűlöletet kelteni, mert

nagyon sok és ellentétes, valamint olyan lelki készülékeket szólaltat meg, melyekhez az átlag ember alig fér hozzá, s ha igen, akkor sem tud vele mit kezdeni. Az igazi költőzseni azért leghűbb kifejezője-fajtájának, azért tükrözi annak minden bűnét, minden erényét, mert különös alkata révén egymaga rendelkezik és rendelkezni tud mindazokkal a legkülönbözőbb lelki készülékekkel, melyek a fajta különböző tagjaiban, a faj egyedeiben mintegy elosztva, csak részben és akkor is sajátos egyéni változatokban szólalnak meg.

NYIRŐ GYULA

Bunyevac népszokások

A NÉPSZOKÁSOK, népköltészeti termékek értékét és érdekességét úgyszólván csak akkor láttuk meg, amikor azok nagy része már feledésbe vészett. Az utóbbi évtizedekben a fejlődés irama a nép tömegeit is magával sodorta. Régi játékaikról, dalairól, meséiről és szokásairól megfeledkezett a gyorsan változó élet sodrában. Röstelte is az új idők hivalkodó ítélete előtt ezeket a régi cifra hagyományokat. Nem csoda, hiszen az idők új szelleme nem is annyira hangoztatott, mint inkább lélekben vallott jelszava az volt, hogy távolodjunk minél messzebbre mindentől, ami mult és lenézhető népi maradiság.

Ahol hajdani színpompájában csodálhatjuk ma is a sajátos népi szokásokat, csaknem mindenütt mesterségesen virágoztatták ki és keltették életre a népszellem egy-egy kimúlt értékét. Sok helyen kamatozó különlegességnek számít, s bizonyos üzleti sáfárkodás tartja a lelket benne. A műkedvelő előadás jellegével csalogatja a közönséget s hiányzik belőle a nép magát mulattató s öntudatlanul megnyilvánuló játékos kedve. Látványossággá változott és szereplővé váltóztatta a nép gyermekeit, akik már a legeldugottabb faluban is tudnak színpad és szerep fogalmáról.

A régi népszokások a maguk természetességében megkopottabban is csak itt-ott élnek. A szláv-lakta vidékeken is, ahol a hagyományokhoz való ragaszkodás erősebb s a népviseletet is legjobban megőrizték, inkább csak maradványát találjuk meg egy-egy színes népszokásnak. Talán haldokolnak, talán új életre kapnak, de ma még élnek és nem a vendégforgalom növelése végett játszásként el őket a falusi élet színpadán.

Néhány ilyen népszokás még, maga élő valóságában jogot tarthat az érdeklődésre a Délvidék bunyevac-lakta helyein is. A bunyevacság gócpontja Szabadka. Kisebb lélekszámmal még Bácsalmáson, Baján, Zomborban, Bácsbokodon, Garán és Felsőszentivánon laknak bunyevacok. Hagyományaikhoz talán a bunyevacság ragaszkodik legjobban. A bunyevac népd meg is őrizte néhány népi szokásának természetes örökségét mindmáig, mégpedig megtörés nélkül. Nem szüneteltette sem a háború, sem a megszállás idején. Természetesen ezek a többnyire naptári ünnepekhez fűződő népszokások ma már

nem olyan színesek, mint régen. Megfogyasztotta őket az idő, nem látványosságok többé, inkább csak emlékei a hajdani érdekességeknek. Egykori komolyságukból vesztek abban is, hogy ma már legtöbbször nem a felnőttek, vagy a serdültebb ifjúság életében jelentenek szereplést és ünnepet. Inkább a gyermekek életében számítanak játéknak, a felnőttek már csak megértő és biztató szemlélői ennek az örökségnek.

Talán régebben a népszokások virágzó multjában is inkább csak a gyermekeket foglalkoztatta a karácsonyelőtti második vasárnap, az anyák köszöntésének napja, pontosan le nem fordítható bunyevác szóval, a *materica*. A karácsonyelőtti vasárnap az apák ünnepnapja — *oca* —, de ez már erőltetettebb és nem is olyan általános, inkább csak igyekezet, hogy az apa ünneplésére is jusson valami. Talán jóval későbbi keletű is. A bunyevácok családi életében az apa különben sem olyan közvetlenséggel megközelíthető személy, mint az anya. Mindig sokkal tartózkodóbb és ridegebb tekintély volt az apa. A magyar feleség szó hangzásában és fogalmában igazi egyenjogúságot fejez ki. A bunyevácoknál nemcsak kifejezésben, hanem értelemben és valóságban is egészen más a házastárs. Nálunk a családfő az asztalnál megosztja a legjobb falatokat, sőt le is mond róluk az asszony és a gyermekek javára, a bunyevác háznál ma sem ritka, különösen az egyszerűbb népnél, hogy a legjobb falatokat az apa tányérára rakja az asszony. Ez a családfőnek, a kenyérkeresőnek, a ház urának joggal kijáró rész. Egy bunyevác Arany János egészen másképpen írta volna meg a Családi kör költeményének vacsora jelenetét. Az apa személyének ünneplése, felköszöntése ezért sem lehetett olyan közvetlen és meleg, mint a *materica*.

A *materica* vasárnapjának reggelén a gyermekek sorra járják a rokonokat és ismerősöket, sőt ha jut rá idő, az idegeneket is. A kisebbek néhány szóval, a nagyobbak a régi népszokáshoz híven, versekkel köszöntik föl az anyákat. Ez a bunyevác szokás ma már csakis Szabadkán és környékén dívik. A *materica* köszöntő verse magyarrá fordítva körülbelül így hangzik:

Dicsértessék, — gazdasszonykám,
Köszöntöm az anyák napján,
Tengeren át jöttem félve,
Egy kis diót adjon érte.
Fáradságra, fájdalomra
Néhány alma is jó volna.
Sok gyümölcs van a kamrában,
Pénzt is adjon hamarjában.
Hideg gyötri kinn a vándort:
Töltsön neki egy pohár bort!

A köszöntőmondók — mint a vers is elárulja — ajándékot, gyümölcsöt, diót és pénzt kapnak. A felnőtteknek természetesen a borozgatás alkalmát jelenti a *materica*, s a felnőtt felköszöntők a háziasszonynak szóló jókívánság után már a családfő vendégei. A köszöntőmondókat sokszor néhány mókás kérdés vagy tréfa után

ajándékozzák meg. Ha nem is mondható általánosnak, de gyakori ilyen alkalommal a kifogásolható rossz tréfa is. Megtörtént különösen régebben, hogy a nagyobb értékű csábító pénzdarabot, a nikkel 20 fillérest vagy a régi egykoronást borral megtöltött nagyobb pohárban nyújtotta át a házigazda, vagy valamelyik vendége a köszöntőmondó gyerekeknek. Ha az felhajtotta a bort, zsebrevághatta a pohárba vetett pénzdarabot. A bort általában szívesen kínálgatták a férfiak a gyermekeknek a háziasszony ajándékai után, s bizony a rigmusmondó gyermekek egy része déltájban már ittasan támolygott haza a matericaköszöntés körútjáról. Az oca, az apák vasárnapja ugyanaz, de ez már nem olyan kötelező erejű és nem is általános jellegű.

A karácsony és az újévi köszöntő nem különös, inkább másutt ellesett szokás utánczása a bunyeváclakta helyeken. A farsang ideje, különösen az utolsó három nap a bunyevácoknál is élénkebb, ahol szórványszerűen élnek a bunyevácok, farsangi multságuk az egyetlen igazi bunyevác nap. *Prélónak* nevezik ezt az összejövetelt és ezen az öregek és fiatalok egyaránt résztvesznek. Az éjfélutáni vidámabb hangulatban az idősebbek is tartózkodás nélkül belesodródnak a multságba és egy-egy könnyebben emlékező bunyevác nagymama éneke, meséje és tánca ilyenkor azt is sejteti, hogy hajdan sokkal színesebb lehetett a bunyevác farsang. A sokácoknál, akik ugyancsak bunyevácok, de nem annyira a földdel, mint inkább halászzattal és vadászattal foglalkoztak a multban, már régibb bunyevác farsangi népszokásokat is megőriztek. Mohácson és környékén dívik ilyenkor a *busójárás*. Ijesztő faálarcban járják muzsikaszóval az utcákat. Ez a szokás azonban már kiveszőben van. Baján enyhébb alakja ennek az úgynevezett maszka-járás. A nők férfiruhában, a férfiak nőnek öltözve, csoportosan, párosan vagy magánosan is járják az utcákat a farsang utolsó hétfőjén és keddjén. Az utolsó nap délutánján gyakran zenezóval kísértetik magukat. Arcukat elfödik és bekopognak az ismerősökhöz. A cél az, hogy a rokonok ne ismerjék fel a látogatót addig, amíg el nem árulja magát.

Szabadka bunyeváclakta tanyavidékein itt-ott még divatos a hamvazószerdai *tuskóhúzás*. Az a nősülő korú legény, aki farsang idején nem talált párjára, vagy akinek házassági terve meghiusult, az utolsó farsangnap multság után egy kötélre kötött tuskót húz végig a tanya környékén. Ez a szokás a legénypajtások ugrató tréfáinak, megbeszéléseinek következménye, vagy pedig egyszerű fogadás-szerű vállalkozás. Nem kíséri semmiféle népi ünnepélyesség, vagy szertartásosság. A pár nélkül maradt legény mókából vállalja azért, mert megígérte; vagy azért mert tüntetni akar, hogy a házasság gondolatával foglalkozott, s egyenlőre inkább a tuskóhúzás terhét vállalja.

A husvéti locsolás rendje és módja a bunyevácoknál is ugyanaz, mint másutt. De különösen a bunyevác tanyákon sokkal hangosabb a locsolás, helyenkint még most is a régi módon, kútvízzel történik és ennek igen gyakran súlyosabb következményei vannak. A pünkösöd már eredetibb és érdekesebb bunyevác népszokást is megőrzött Szabadkán. Ez a *kralyica*, a pünkösdi királynő járás. Szabadkán és

környékén mindmáig divatos. Régebben a 16—18 éves eladó sorba került nagylányok játéka volt. Ma már csak a 10—15 éves leányok kedveskednek vele a felnőtteknek. Pünkösöd két napján egy-egy csoportban nyolc-nyolc régi népviseletbe öltözött leány koszorúszerű fejdísszel járja be énekelve a város utcáit vagy a tanyákat. Ezek a kralyicák. Az első párt vezetőnek, a másodikat apródnak nevezik, a harmadik a király és királyné, a negyedik a bán és a bálné. Sokszor husvétől kezdve készülnek erre az alkalomra és tanulgatják a köszöntő énekeket. Megállítják a járóelőket és megkérdezik, hogy szívesen hallgatják-e köszöntőjüket. Mindenkit helyzete, foglalkozása és kora szerint más-más énekkel köszöntenek.

Több, mint száz ilyen pünkösdi népdal ismeretes. Más ének szavaival köszöntik a lelkészt, a jegyzőt, a gazdát, a legényeket, a leányokat, az asszonyokat, vagy az új anyát. Külön köszöntőjük van a jegyesek, a diák, a katona, a juhász, a vadász, úgyszólván minden foglalkozás számára. A köszöntő dalok egy része tréfás és kötekedő hangú. A dalos köszöntőkért ajándékot kap a pünkösdi királynők csoportja. Pünkösdkor egyébként lombokkal, virágokkal díszítik föl a kaput és az ablakokat, mint több magyar vidéken is szokás. A díszítésre különösen a bodzavirágot és a bodzafalevelet, itt-ott a pünkösdi rózsát is használják.

Más ünnepekhez különösebb népszokások nem igen fűződnek a bunyevácoknál. Szent János napjának estéjén az első világháború előtt még szokásban volt az egész országban ismert *tűzgrálás*. Itt-ott az utóbbi években felelevenítették ezt a szokást, de általánosnak ma már ez nem mondható. Az élet egyes eseményeihez, fordulataihoz, mint a keresztelőhöz, vagy az esküvőhöz kapcsolódó népszokásoknak is van érdekességük. De ezek nem sokban térnek el a magyar népszokásoktól.

BERÉNYI JÁNOS

Juhász Gyula két elfelejtett ifjúkori verse

A Szeged és Vidéke napilap, 1902. évi karácsonyi számának mellékletében jelent meg az alábbi két költemény, melyek a Pakuféle Összes versekből (Szeged-Budapest 1940—41) kimaradtak. Alaphangulatuk: megfoghatatlan, megnevezhetetlen fájdalom, elvágyódás és finom szomorúság. Oly jellemvonások ezek a 19 éves ifjú próbálkozásaiban, melyek mindvégig megmaradnak a nagy költő lelki tulajdonságainak.

Karácsony felé

Szép Tündérország támad föl szivemben
Ilyenkor decemberben.
A szeretetnek csillagára nézek,
Megszáll egy titkos, gyönyörű igézet,
Ilyenkor decemberben.

. . . Bizalmas szívvvel járom a világot,
S amit az élet vágott,
Beheggesztem a sebet a szivemben
És hiszek újra égi szeretetben,
Ilyenkor decemberben.

. . . És valahol csak kétkedő beszédet
Hallok, szomorúan nézek,
A kis Jézuska itt van a közelben,
Legyünk hát jobbak s higyjünk rendületlen,
S ne csak így decemberben.

Puszták

Sívó sivatagban
Bolyongok magamban-
Pedig itt köröttem
Egész emberraj van.
Ó, de mit ér nekem
Vadidegen ember,
Hogyha egy sincs hozzám
Igaz szeretettel.
Elboruló szívvvel
Bolyongok magamban,
Emberrengetegben,
Sívó sivatagban.

Jártam én valaha
Tengerszéles pusztán,
De ott a jó Isten
Nyílt ege borult rám.
Lemosolygott hozzám
Fényes napszemével,
Pacsirta köszöntött
Nyájas énekével.
Megcsókolt a rónák
Hús szellője lágyan,
Mégfürdött a lelkem
Örök ifjúságban.

Közli: MADÁCSY LÁSZLÓ.

F I G Y E L Ő

Északi-szlávok Bácskában.

Bácska gazdag földjén több nemzetiséget gyűjtött össze a viharos magyar történelem. Kisebb és nagyobb néphullámok tarka rajai színezték ki a terület néprajzi képét. Sorsüldözött, vagy kenyér-lehetőséget kereső népek találtak itt szabad fejlődést biztosító szűkebb hazát.

A törökök által megnyitott Bácska kapuján át megkezdődött a nyers délszláv őstalaj felfelé való vándorlása. Szerbek, bunyevácok és sokácok után megindult a Rajna-part élelmes népe s amikor a telepítés nagyobb arányúvá vált, az ország északi szlávjainak, a tótoknak és ruténeknek igénytelen csapatai is megérkeztek.

A tótok is, a rutének is kiegyensúlyozott népi életet éltek Szent István birodalmában. A két nép vándorló ösztöne szabad kielégülést nyert a még ritka népességű tájon, s csak a lakosság számának XIX. századi megszaporodása kényszerítette őket maradandóan állandó megtelepülésre egy-egy községben, úgy hogy a tótok túlnyomó többségben csak tíz, a rutének jelentősebb számban pedig csak öt községben találhatók. A városokban és azokban a községekben, ahol gyér számmal éltek, felszívódtak az erősebb népekbe, bár ösztönösen kerültek a más népekkel való keveredést, s még az utolsó népszámlálások idején is tót, illetve rutén anyanyelvűeknek vallották magukat olyan családok, amelyek népi tömegeiktől elválva élnek, tőlük idegen ajkú és idegen szokású falvakban. Ahol pedig zárt községekben élnek, ott életük tele van csorbítatlan eredetiséggel, és nyelvüket, kultúrá-

jukat megőrizvén és sajátos egyénien feljesztvén, kialakították nemzeti központjaikat: a tótok Petrócön, a rutének Bácskeresztúron.

Mindkét nép a XVIII. század második felében került nagyobb számban a Bácskába. A legrégebb tót település Bajsa, ott is nyílt meg az első tót tannyelvű iskola (1720), de ezt jelentőségében túlszárnyalta a petróci (1745). Petrócön létesült a tót gimnázium, itt állították fel a tót evangélikus püspökséget, a sportegyletet (Szlovák Matica), s itt jelentek meg a tót politikai hetilapok és vallásos folyóiratok. A rutének legrégebb települése Bácskeresztúr és Kuczora. Bácskeresztúron nyílt először rutén nyelvű iskola a szerb-horvát-szlovén állam megalakulása után. Itt bontakozott ki a Rutén Közművelődési Egyesület, s ez adta ki a rutén lapokat, folyóiratokat és naptárakat. Egyházi szempontból a krizeviciei görög-katolikus püspökséghez tartoztak.

Szabad nemzeti életüket a világháború előtti Magyarország sem korlátozta. A tótok híven megőrizték ősi otthonuknak, a Felvidéknek a szellemét, s tudatosan ápolták a felvidéki tót kultúrával való kapcsolatot. A Felvidékről jelölt tót politikusokat küldöttek a magyar parlamentbe. A volt csehszlovák kormány utolsó elnöke, Hodzsa Milán is az újvidéki kerületben jutott mandátumhoz. Tót nemzeti öntudatosulásuk a felvidéki tótságéval párhuzamosan a romantizmus, majd a realizmus jegyében indul meg. Vezetőik főként papok, annak a Dobrovskynak és Safariknak hatása alá kerülnek, akik a nyelvi egységre hivatkozva a nagyszláv

eszmék első hirdetőivé válnak. Szláv öntudattal telítve vesznek részt az Ujvidéken kimondott (1918. nov. 26.) elszakadás előkészítésében.

Népi elszigeteltségük lelki következményeként azonban a Turócszentmártonban székelő konzervatív irányzathoz csatlakoznak. Ez az irányzat a tót nyelv és nemzetiség teljes önállóságát hirdette, s az irányzat kiváló nyelvtudósa, dr. Samo Czambel egyik röpiratában azt igyekezett kimutatni, hogy a tót nyelv közelebb áll a délszlávhoz, mint a csehhez. A bácskai tótok a megalakuló délszláv államban is hangsúlyozták tót voltukat, s vigyáztak arra, hogy népi jellegükön, főként nyelvükön csorba ne essék. Czambel hatása alatt azonban úgy érezték, hogy mint rokonnép, az uralkodó réteghez tartoznak. Sorsuk pedig kedvezően alakult Jugoszlávia és Csehszlovákia között fennálló szoros barátság miatt. Életütemük mégis eme kedvező körülmények között is csak azon a skálán mozgott, amelyiken a világháború előtt állt. Népszaporulatuk lendülete ugyanaz maradt, sőt Petróc és Palánka tót lakossága a jugoszláv népszámlálás adatai alapján kevesebb volt, mint a magyar uralom idején, ami erős cáfolata annak, hogy boldogulási lehetőségük kedvezőbb volt a szláv államban, mint Magyarországon. Egyedül Ujvidék tót lakossága szaporodott meg hatalmas arányban, de ez a tény a jugoszláv politika erős városfejlesztő törekvéseiből magyarázható.

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a bácskai tótok száma 30.068, a jugoszláv statisztika pedig 53.870 tótot mutatott ki, de ebben a számban benne vannak a déltemesközi és szerémségi tótok is, akik a délbácskaiaknak csak-

nem felét teszik ki.

A tótokhoz hasonlóan a bácskai rutének is ápták népi különállásukat. Vezetőik a Zágrábban tanult papjaik voltak, akik korán átítatódta nagyszláv eszmékkel és erősítették a kis rutén szigetek nemzeti öntudatát. Feltárták a kárpátaljai ősök régi hagyományait és az ezekhez való szívós ragaszkodás tette képessé őket arra, hogy a túlnyomó idegen többségben is megőrizték népi jellegüket. Öntudatukat nagymértékben növelte a Koriatovics-legenda, amely a rutének képzelt politikai történetének főpillére. Koriatovics Tódor „Isten kegyelméből Munkács hercege“ nevében a XVI. század második felében egy 1360-adik évről keltezett oklevelet hamisítottak. A XVIII. század végén már tudakos kombinációk születtek meg a ruténeknek a magyarokkal együtt való bejöveteleiről és egy XI. századi Ruszkaja Krajnáról. Ez az illúzió a bácskai rutén papok lelkét is megszállotta, s a hajdani dicső ország elszakadt árváinak tartva magukat, sorsuk jobbrafordulását egy megalakulandó szláv államban remélték. Így lettek a szláv nemzeti eszme zászlóvivői, s a délszláv állam megalakulását diadalörömmel üdvözölték. A Rutén Közművelődési Egyesület nyomban megindította a rutén nyelvű iskolai oktatást, s évenként rendezett közgyűlésen iparkodott összetartani a szórvány-ruténeket. Életütemük a délszláv államban határozottan megélénkült, minek kedvezett a már említett Jugoszlávia—Csehszlovákia szoros politikai együttműködés, nem utolsósorban a hagyományos szerb-orosz barátság.

Az egyébként is gyermekáldásban bővelkedő nép szaporulata hatalmas méretet öltött. Az 1910.

évi magyar népszámlálás a Bácskában 9759 rutént mutat ki, míg a legutolsó krizsevci püspöki kimutatásban néhány elszórt családon kívül 14.088 rutén szerepel. Ebben az adatban akadhat pár száz oláh görög-katolikus is, de ez mit sem von le a bácskai rutének hatalmas népszaporulatának tényéből, mellyel a magyar államnak is számolnia kell.

A délvidéki északi-szlávok a felvidéki tótság egy részével és a kárpátaljai ruténnel együtt újra egyesültek Szent István birodalmában. Bácska cifra népi foltjai újra hazánk térképét tarkítják. A magyar politika azonban távol áll minden beolvasztó törekvéstől, a bácskai tótok és rutének szabadon élhetik továbbra is jellegzetes népi életüket, de kölcsönös munkával helyre kell állítanunk a békés együttélés légkörét. Kétségtelen ugyanis, hogy, bár Bácska tóttjai és ruténjei öntudatosan elzárt népi élet sorompói mögött öröködnék, az ezeréves nagy hazaszellemi vonásai miatt sem élhetnek teljes elszigeteltségben, s a magukkal hozott kultúra és népi jelleg magyar adalékok hozzájárulásával fejlődött és alakult. Ezeknek az adalékoknak a kikutatásával és megerősítésével kezdődhetne meg az őket velünk összekötő kapocs megkovácsolása.

BÁLINT BÉLA

Munkásfőiskola. A Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete 1943 nyarán Balatonterenyén értekezletre hívta össze a munkásfőiskolák szervezőit és előadóit. Az értekezlet eredményeit foglalja most össze Koncz Endre füzeté, mely „Munkásfőiskola anyaga, szervezése, vezetése” címen a „Magyar Dolgozók Népkönyv-

tára” 6. számaként jelent meg (Budapest, 1943—44).

Örömmel kell köszöntenünk a Magyar Dolgozók Hivatásszervezetének azt a tervét, hogy a Munkásfőiskolák számát az eddiginél jobban kiépíti. November 1.-én tizenöt vidéki városban kezdenéyznek hat hónapos tanfolyamokat. Ha a szervezők szándéka szerint mindenütt sikerült középiskolai tantermeket igénybe venniök, szép jele ez ama törekvésüknek, hogy a munkásosztályt társadalmi elszigetelődésből kiemeljék. A szociáldemokrata propaganda-előadások helyett nevelő és nemzeti értékű előadás-sorozatot akarnak állítani három évre terjedő munkásfőiskolájukon, s — mivel nem elégszének meg többé-kevésbé összefüggő ismeretek közlésével — világnézeti alapvetéssel kezdik munkájukat. Vallás, nemzet, család, társadalmi egység azok az alapok, melyeken építeni szándékoznak. Kristályosodási központul a Magyarságtudomány legújabb eredményeinek népszerűsítése szogál. Szerencsés gondolat, hogy a főproblémákat a legjobb tudományos kézikönyvekre való támaszkodás mellett főleg a mai népi irodalom oldaláról közelíti meg tantervük, mely részleteiben is élénk, modern és értékes. A nemzetitől szélesedik érdeklődése az emberi összefüggések felé, melyek tudatosításában ismét irodalom, művészet, történet és kiváltképzet, szociológia kell, hogy összefogjanak. Kevésbé helyeseljük azonban a tervezetnek ama szakaszát, mely a magyar parlamentarizmust az érdekképviseleti rendszer szemzőgéből bírálja s ez utóbbinak bevezetése felé hajlik, mert ez alítólag „a régi magyar rendszerhez is közelebb állana”. —r.

U J K Ö N Y V E K

Huszt József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Budapest (Magyar Tudományos Akadémia) 1942. 374 l.

Rendkívül érdekes szegedi szemmel és a minket különösen érdeklő délvidéki problémák szemszögéből olvasni Huszt József hatalmas munkáját A szerző maga mint szegedi egyet. tanár volt tanúja a „legnagyobb álmú kultuszminiszter“ életművének és munkatársra a Polgáriiskolai Tanárképző Intézet szegedi elhelyezésére vonatkozó intézkedéseiben. Innen könyve szegedi vonatkozású részeinek különös élményszerűsége. De az egész műnek is bizonyos élményszerűséget biztosít az a ritka kiváltság, hogy az író „Európa legdinamikusabb kultuszminisztere“ özvegyének előzettségéből felhasználhatta „az Alföld szerelmének“ gazdag jegyzetfüzeteit, melyekben híven tükröződnek annak az embernek legtitkosabb gondolatai és tervezgetései, aki a maga bevallása szerint „dolgozott, tanult folytonosan“. Serdülő ifjúkorától vezetett feljegyzései, melyeket nagy történeti érzéke bizonyosságául mindég gondosan megőrzött, végigkísérik egész életét és segítik Husztit abban, hogy Klebelsberg törekvéseit keletkezésük eleven dinamikájában ábrázolja, hogy ifjúkori terveiben megpillantsa már a kultúrfölény és neonacionalizmus apostolát, a férfiban viszont csodálja a Julián-egyesületek megalkotójának töretlenül fiatalos lendületét. Így a jegyzetek segítségével valami nagy egységbe foglalhatja egész életművét.

Huszt nem életrajzot akar írni. mert erre nagyon helyesen az időt a történeti távlat elégtelensége és a még tulságosan eleven személyi

vonatkozások miatt nem látja elérkezettnek. Mégis, mikor külső életkörülményeinek alakulását és a személye körül dult harcokat csak háttérben maradó kísérőjelenségekként tárgyalja és Klebelsberg alkotásai felé fordítja egész figyelmét, ép ezáltal írja meg Klebelsberg igazi életrajzát, melyből szellemi arculata tiszta körvonallakkal bontakozik ki előttünk. Szinte fölösleges is többet tudnunk életéről, mint azt, hogy 1875 november 23-án született az Arad vármegyei Magyarpécskán, 1904—10-ig segédtitkár, majd titkár volt a miniszterelnökségen, 1910—14-ig közigazgatási bíró, 1914—17-ig kultuszállamtitkár, 1917-ben miniszterelnökségi államtitkár és Kolozsvár képviselője, 1919-ben Sopron képviselője, 1921-ben a második Bethlen kormány belügyminisztere, majd 1922 június 16.-ától 1931 aug. 19.-ig kultuszminisztere. 1932 okt. 12.-én kezdődik földön túli élete, mely elhallgatott minden gáncsot. A csonkaságunkból való kibontakozás pedig meghozta kultúrpolitikájának teljes igazolását.

Az a „küldetéses“ önfeláldozás. mi ezeket a kereteket kitölti, az igazi élete Klebelsberg Kunónak. „Klebelsberg küldetéses ember volt — üti meg Huszt mindjárt könyvének első mondatában az alaphangot, s ilyen pregnáns meghatározásokban gazdag lesz emberábrázolása — földünkre küldett, hogy legmélyebb elesettségünkben a magyar kultúra értékeinek megmentésével és további gyarapításával „nemzeti balsorsunkkal szemben“ felvegye a harcot. „Életének végső értelmét e feladat hűségese teljesítése adja.“

Már miniszterelnökségi kishivatalnok korában „államférfiúi for-

mátumú bürokrata", aki — nem hiába nemzetiségi vidék szülötte — a kiegészés korának gondtalan optimizmusában meglátja a nemzetiségek elégedetlenségében rejlő veszélyt és annak káros voltát, hogy „tervszerű nemzetiségi politikánk még nincsen.“ Nemzetiségpolitikai vezérkönyv kiadására készül tehát és aggodalmai a Huszti által első ízben értékesített Zichy Tivadarral folytatott levelezésben jutnak kifejezésre. Szerencsére azonnal a cselekvés terére is léphet, mert 1904-ben az ifjú miniszteri titkár megalapíthatja az Ázsiában visszamaradt magyarok felfedezésére indult Julián-barát nevét viselő egyesületet, azzal a céllal, hogy megmentse a Horvát-Szlavonországban és Boszniában élő magyarságot. Ezirányban szerény önmegtágadással, de ritka találékonysággal és szervezőerővel kifejtett munkásságát az Eszéken megjelenő Szlavóniai Magyar Ujság nem győzi dicsérni 1914 január 11-én tíz éves munkásságát méltányoló cikkében. Iskolákat, népkönyvtárakat alapít, gazdasági továbbképző tanfolyamokat rendez, jó olvasmányok- és népkalendáriumok kiadásáról gondoskodik, ösztöndíjakat osztogat, hogy „délre szakadt magyarok tehetséges gyermekeiből balkáni hivatásuk számára előmunkásokat neveljen“, akik rokonszervet és megbecsülést tudjanak tartalékolni részünkre a horvát, szlovén és bosnyák lakosság között. A magyar népsűrűség emelése a peremvidéken szintén fontos szerepet játszik terveiben, melyek később, kultuszállamtitkár és miniszter korában mindjobban kiszélesednek. Ekkor már tervszerűen igyekszik kiépíteni balkán ifjak magyarországi egyetemi tanulmányait és a magyar egyetemeken a balkán nyelvek és

ismeretek tanítását: „Tudományos ítéleteink révén hatalommá lennénk, melytől a balkáni népek politikai körei és publicistái félnének“. Olyan tervek ezek, melyek még ma is megszívlelésre szorulnak. De miniszterelnökségi államtitkár korában, a rokkantgondozás nagyszerű szervezete megteremtésének hónapjaiban, szintén izgatják ma is aktuális nemzetiségpolitikai kérdések. A Székelyföld kulturális és gazdasági fellendítésével, a székelyföldi fürdők modern kiépítésével, a csángók hazatelepítésével, a Fekete tenger felé vezető gazdasági út biztosításával foglalkozik, mikor először felmerül benne a rettenetes kétség: „A magyar katona egy boldogabb és hatalmasabb Magyarországért vérzett és elesett, lelkében a győzelem felemelő érzésével. Ezek a halottak borzalmas tetemrehívást fognak tartani, ha a magyar politika... pártviszályok fertőjébe merülve, még hazánk területi épességét sem tudná fenntartani.“

Mikor aztán tragikus sejtése valóra vált, kultuszminiszteri székéből soha sem téveszti szeme elől a körülöttünk acsarkodó Balkánt, mert úgy véli, „meg kell mutatnunk a nagy nemzeteknek, a világ közvéleményének, hogy nagyobb a magyar nemzet belső értéke, mint a bennünket környező és a mi rovásunkra nagygyá tett népeké. Ennek pedig a művelt nyugat szemében a fokmérője a műveltség.“ Annak a magyar reformkornak a hitével, melyet annyiszor idézett Thallóczy Lajos utódként a Történelmi Társulat elnöki székéből 1916-tól haláláig, hitt a művelődés mindenható voltában, s minden részletében tervszerű és következetes szervezetet akart kidolgozni annak nagygyá tételére, mert „mentől műveltebb egy nemzet, antól

erősebb befolyása lehet a többi népre és antól tudatosabban formálhatja a saját sorsát.“

Könyvtáraink és muzeumaink összefogása egy nagy, autonóm Gyűjteményegyetemben, a svábhegyi csillagvizsgáló és tihanyi biológiai intézet, a Természettudományi Tanács felállítására, a Szélemtudományi Tanács és egy az egyetem minden politikai befolyástól ment autonóm életét biztosító suprauniversitás tervezése, egy hatalmas arányokban kifejlesztett ösztöndíjakció, a külföldi kollégiumok megalapítása, voltak ennek a gondolatban teljesen, a valóságban csak töredékesen kiépített hatalmas kultúrszervezetnek legfontosabb elemei. A tehetséges falusi gyermekek felkutatásának és neveltetésének ma oly aktuális kérdését is Klebelsberg dobja bele először a magyar köztudatba, mert minden törekvését rendkívüli propagatív erejével azonnal a magyar társadalom ügyévé tudta tenni. Klebelsberg érdeme, hogy a Trianonban ránk kényszerített katonai leszerelést nem követte nyomon a végzetesé válható kulturális leszerelés. Becker porosz közoktatási miniszter munkája külföldi visszhangját így értékelte: „Imponáló volt egész Európa számára a kultúrára való törekvés, a megingathatatlan hit, hogy Magyarország ismét csak akkor lesz nagy, ha a világ megtanulja benne nem a kis katonai hatalmat, hanem a nagy, nélkülözhetetlen kultúrtényezőt méltányolni“.

Mégis legfontosabbnak Klebelsberg a magyar kultúrfölény biztosítására két intézmény megerősítését tartotta: a felsőoktatását és népoktatását. Sokszor jutnak eszünkbe szavai, melyekkel a napjaiban először felvetődött egye-

tem-mészárló és egyetem-csonkító hangulattal szállt szembe: „Ha egyetemet vesztenék — mondotta — akkor az lenne a szerepem, mint annak a tengernagynak, aki nagy egységet, dreadnoughtot veszített. Én pedig a magyar kultúráért folytatott harcban nagy egységet, egyetemet veszteni nem akarok.“ A „vidéki“ egyetemek kiépítésében azonban kulturális szempontokon túl városfejlesztési megfontolások is vezérelték. Az egyetemek városképző erejét így példázta egyszer: „Hasztalan tetszelgett volna a szegedi és debreceni lokálpatriotizmus abban, hogy mindkét közösség a lakosság lélekszámára nézve százeres város, ha a népesség e nagyobb konglomerátumainak a helyi színezetet csak a paprika és a délibáb adja meg.“

Városfejlesztő és rendező szennvedélyéhez járult aztán még kitűnő művészi ízlése is, melynek nevelődését jegyzetfüzeteiben nyomon lehet követni és melynek finomságát hazánk egyik legszebb tere, a szegedi Fogadalmi templom tér dicséri. Róla valóban a kövek beszélnek, de hogy mit köszönhetne Szeged országgyűlési képviselőjének, ha élete nem szakad meg oly tragikus hirtelenséggel, azt Huszti következőképpen ecseteli: „Már 1927-ben, amikor még az egyetemi építkezések elején volt, megálmodta Nagyszegedet. Dorozsma lassankint összeépül Szegeddel: ezzel megszűnik az alsó és felső tanyákat szétfeszítő ék. Tápé már szegedi kézen van. Szó van a deszki határ megszerzéséről. Szőreg felnyúlik Ujszeged alá. A városi mag körül, amely egyébként Tisza Lajos tervei alapján Magyarország legszebb rendezett városának épült ki, 160.000 ember csoportosul, hatalmas gazdasági

erőt is képviselve. A többit majd elvégzi az egyetem, melynek nagyobb arányokban való kiépítése hamarosan megindul. Később újból és újból visszatér a nagyszegedi gondolathoz, „amelyért érdemes összefogni, amelyből kisugárzó szuggesztív és propagatív erő megragadja a lelkeket.“ Már kibontakozva, szinte készen látja egy európai értelemben vett nagyváros népesedési, társadalmi és gazdasági alapjait. Csak a városias jelleget kell még tovább emelni. Cikkein kívül, amelyek konkrét, aprólékos javaslatokat is tartalmaznak, jegyzeteiben még továbbszövi a témát. Feldolgozza Szeged összes fontosabb statisztikai adatait 1869-től kezdve. Külön rovatokat nyit feljegyzéseiben az egyes szegedi problémaköröknek: művészi feladatok — feltöltendő pocsolyák és vizenyős területek a körtöltésen belül — városrendezési területek a körtöltésen belül stb., stb. Sok bennszülött szegedi nem ismerte annyira a várost, különösen a történetét, mint Klebelsberg! Külön összeállította a Tisza-szabályozásra és az árvizekre vonatkozó adatokat. Mindent pontosan tudni akart, ami céljai megvalósítását a legtávolabbiól is előmozdította. Álmaikat azóta a szegedi fogadalmi templom sírboltjában szövi tovább. . .“

Az Alföldhöz és Szeged környékéhez fűződött a klebelsbergi elgondolás másik legfontosabb mozgalmá is: a népiskolai akció, melylyel főleg a török hódítás alól való felszabadulás óta állandóan elhanyagolt központi magyar táj népi műveltségét akarta felemelni. Nem véletlen, hogy az 5000. népiskola felállításának szimbolikus ünnepségét ép Szegedrókuszon rendeztette. Szegedet szánta az alföldkutatás központjául is,

melynek megszervezését életének utolsó éveiben nagy eréllyel vette kezébe.

Husztai József kitűnő könyvéből a „munka és kötelességteljesítés“ e Széchenyi-méretű „megszállottjának“ életműve szuggesztív erővel elevenedik meg előttünk. Vajjon mivé fejlődhetett volna az, ha nincsen annyi gáncsban része, amennyit el kellett viselnie és ha az Alföld szerelmeséből nem lett volna olyan hamar az Alföld halottja, aki két nagy szegedi segítőtársával, Somogyi Szilveszter polgármesterrel és most már Glattfelder Gyula érsek-püspökkel is együtt szövi tovább álmaikat a szegedi fogadalmi templom sírboltjában? Husztai József könyve újra álmodtatja velünk Klebelsberg életművét.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

Fehér Tibor: Árnýék az úton. Budapest. (Singer és Wolfner). 1943.

Fehér Tibor versei, kisregényei, ifjúsági regényei egy nagyon finomtollú, fintorkodó mosolyú, de minden igaz szépért és jóért rajongó költőt, írókat mutatnak be nekünk. Érzelmi és logikai egységet tanusító verseiből stílusának legjellemzőbb sajátosságát, meleg, tiszta líráját átvitte novelláiba, regényeibe is. Ez a romantikus írói tulajdonság teszi vonzóvá, érdekessé és rokonszenvenné Fehér Tibor minden írását, de különösen Árnýék az úton c. regényét.

Az esemény, melyet leír, mindennapi, de ahogyan leírja, rendkívüli. Balla Pál, a híres ügyész hazamegy édesapjához pihenni, kis szülővárosába. Mindene megvan, mindent elért, csak egyet nem: a boldogságot. Úgy látszik, hogy csalódott mindenben, mindenben, de elsősorban önmagá-

ban. A mult elemi erővel éled fel benne, gyermekkorát a jelennel éli át megrázó élményszerűséggel. Ez a mult az első világháború nagyszerű és végzetes élményeivel kapcsolódik egybe. A főhős a multtal, önmagával és a jelennel való küzdelemből egy nagyszerű lemondással végül is győzelmesen jut ki. S az új érzésben megtisztultva, életének újabb, talán jobb szakasza kezdődik. Ez volna az elbeszélés kerete, amelyet az író gazdag költői fantáziával népesít be. Diákok, diáklányok, tanárok, tisztviselők, munkások küzdelmes élete elevenedik meg előttünk a gazdag írói képzelet magával sodró erejével. Mi, akik szintén átéljük az első világháború eseményeit, szinte önmagunkat találjuk meg egy-egy mellékalak hősi pózában.

A jellemrajzok ideális és diákos-naturalista vonásokból vannak egygyúruva és ez adja meg a diákhősök jellemének valószínűségét. A regénynek nincs egy olyan része, mely ne illeszkednék harmonikusan a nagy egészbe.

Fehér Tibor nemcsak jó jellemrajzoló, aki a főhős jellemének megrajzolásánál a lehető legnehezebbre vállalkozott: annak megmutatására, hogy a mult átélése hogyan lesz a lélekben jelenné és cselekedetirányítóvá, de szerencsés korfestő is. Alakjai mögött nem papírkulisszák vannak, hanem a dübörgő történelem falvakat, városokat és országokat hamvasztó és kivirágoztató csodája.

Fehér Tibornak dicsérnünk kell még egy másik írói tulajdonságát: a mesélő kedv kifogyhatatlan bőségét, stílusának örök-fiatal báját, diákosan kedves ragyogását.

MADÁCSY LÁSZLÓ

Harsányi Lajos Összes versei. Budapest (Szent István Társulat). 1943.

Izgalmas és tanulságos dolog ebben a vaskos kötetben lapozgatni, mely Harsányi Lajos összes verseit tartalmazza. Költészetében először is a közvetlen, meleg hang tűnik fel: ez nem Ady, Kodolányi vagy Babits túlfinomult, dekadens vonásokat mutató kifejezőmódja, hanem a magyar földdel és faluval együtt érző és élő, józan gondolkozású költő költészete. Ezt meg is lehet magyarázni, hiszen Harsányi a magyar falu gyermeke; innen hozza magával a közvetlen, magyaros hangot. Igaz, hogy szereti a jelzőket, képeket halmozni, és szívesen rakosgatja a tömör, erős színeket — némely verse csak úgy ragyog a sok ráaggatott díszttől. Ez lehetne dekadens vonás is — a dekadens költők rendszerint koloristák — és hosszabb verseknél esetleg fárasztó is volna. De Harsányi versei rendszerint rövidek; ezeket pedig nem nehezítik el a jelzők és színek, sőt inkább csillogóvá, légiesé teszik, és így ezek a versek nem veszítenek frissességükből, közvetlenségükből. Maguk a jelzők is magyarosak, talán kicsit meghökentők, de találóak: „retekpiros sisakforgóról“ beszél, máshol meg „kapormezők illatát“ idézi. Hogy Harsányit mindig közvetlennek érezzük, annak talán az az oka, hogy ő lelkében akkor is egyszerű marad, ha díszesebb kifejezőmódot használ.

Költeményei, kevés kivétellel három csoportra tagozódnak tartalmilag: költeményei egy részében magyarsága elevenedik meg előttünk, más költeményei vallásos témát dolgoznak fe, végül több költeményét a természet ihlette.

Magyarságában Harsányi nem a harcos szellemet képviseli; költeményeiből inkább a hazája sorsa felett érzett szomorúság hangzik ki. De vannak versei, amelyekben szinte Ady magaslatait közelíti meg, például a „Tragikus magyar“ „Magyarok a Tiszánál“, „A magyar úr“ című verseiben. Főleg a magyarság Nyugat és Kelet közötti felőrlődésének tragédiáját énekli meg.

Harsányi Lajosnál, mint pap-költőnél, fokozottan jut érvényre a vallásos téma. De ez sem annyira a harcos, küzdelmes vallásosság, hanem az Istenben megbékélt, örömteli lélek megnyilatkozása. A katolikus világfelfogás és életszemlélet azonban minden versében megtalálható. Harsányi szereti a papi életet is versbe önteni; a misét, a gyónást, a bűnbánatot. Az átélt katolicizmusnak gyönyörű példáit látjuk a „Magyar zsoldárok“ című ciklusában, a „Bukottak áriái“-ban és hatalmas vallás-bölcséleti költeményében, a „Hagia Sophia“-ban. Vallásosságából fakad szimbolizmusa is. Harsányinál különben a vallásosság és a magyarság összeforr egymással és így nem is lehet mindig éles határt vonni közöttük.

A Természet szintén fontos szerepet játszik Harsányi költészetében. Amint Petőfi az Alföld költője, úgy Harsányi a Dunántúl és főleg a Fertő szerelmese. Hogy a Dunántúl az ő szívéhez is oda van növe, akár Babitséhoz, azt „A Dunántúl dicsérete“ c. verse bizonyítja. Természet szerete különben a „Nádas: én szerelmem“ c. ciklusban jut leginkább kifejezésre, de többi verseit is át-
 itatja.

Itt említhetjük még azokat a Harsányi-verseket, amelyekben a költő a magyar földet, a magyar

falut és népet mutatja be. Ezekben a versekben bennerezeg hűséges ragaszkodása az anyaföldhöz. E témakörből valók legszebb versei, pl.: „Falusi templomok il-lata“, „A magyar paraszt“, „A bé-res“, „Falusi kép“, „A paraszt ősz-szel“. A parasztot nem festi mindig reálistan, szereti idealizálni. Ilyentárgyú verseit legnagyobb részben a „Ruralia hungarica“ című ciklusában találjuk meg; ide tartoznak még Harsányi horatiusi hangulatú, falusi életet bemutató költeményei is („Falusi kép“, „Téli kép“).

Harsányi Lajos költészetébe érde-
 mes mélyebben elmerülni, mert ő, mint „a szent dalolás örökös szeretője“ Istennel átítatott lel-
 kén keresztül vetíti elénk a vilá-
 got; és így költészete igaz, mély művészetet jelent.

KOLTAY MIKLÓS

**Gregorics Daniló dr.: Jugosz-
 lávia öngyilkossága.** Belgrád „Ju-
 goisztok“ könyvterjesztő vállá-
 lat, 1942. 249 l., második kiadás.

Emberi tragédiákat betemethet az idő és feledés, de nemzeti tra-
 gédiák örökké élnek. Az elmúlás-
 tól megmenti őket a történelem.
 A nemzeti bukás, összeomlás vagy
 föltámadás drámai napjai évtize-
 deken, sőt néha évszázadokon ke-
 resztül is foglalkoztatják az írók
 és történetírók fantáziáját. A
 nagy „téma“ mindig újra és újra
 tollra kívánkozik, mert az egyre
 távolodó évek során újabb szem-
 pontok, adalékok kerülnek föl-
 színre s más megvilágításban mu-
 tatják meg a sorsforduló drámai
 részleteit. Előbb csak a kortársak
 napi élményeinek visszatükröző-
 désében él, apró följegyzésekben,
 szemtanúi vallomásokban és ri-

kító színekkel megrajzolt riportokban, — később a történelem örökíti meg az utókornak és az irodalom alkot vagy állít hősi époszt a nemzet előtt a régi időről.

Ilyen és hasonló gondolatok lepik meg az olvasót, amikor a szomszédos balkáni állam hirtelen széthullásáról írt könyvet lapozgatja. A zárójelenet túlrövid s minden drámai feszültség odaszűföldik. Így is volt. Jugoszlávia huszonhároméves „tündöklése“ után kilencnapos haláltánc következett. Mintha csak villanyfény-nél játszódnak volna le az egész nemzeti tragédia. A kezdet kezdetén röpké pillanatra láthattuk meg az arccokat, mögöttük az eseményeket mozgató erőket, s utána teljes sötétség borította el — a romokat. A tragédiának éppen a zárójelenete hiányzott, s abból is az a heroizmus, amely a szerb nép legnagyobb erénye volt.

Közvetlen a világháború befejezése után *Bánics Milán* belgrádi horvát író „*Agonije Jugoslavije*“ című munkájában írta meg az ország utolsó napjainak történetét, s ugyancsak a szerb végzetet dolgozta fel művében *Gregorics Danilo*, a belgrádi volt „*Vreme*“ most „*Novo Vreme*“ című napilap főszerkesztője. *Bánics Milán* könyvéről már e helyen beszámoltunk, most *Gregorics* könyve hever előttünk. Sokkal terjedelmesebb és színesebb, de éppen ezért hígabb és riportszerűbb munka, mint *Bánicsé*. A kötet kronológikus sorrendben felsorolja mindazokat az előzményeket, amelyek az ország összeomlását előidézték, s amelyeket az újságolvasó a napilapok hasábjain már annyiszor olvasott. Foglalkozik a szerb-horvát ellentéttel, a két délszláv nép között létrejött megegyezéssel, a szerb

kormányok sorozatos kísérletezéseivel és a háborút megelőző államcsinnyel. Könyvét a kimagasló politikai események fényképfővételeivel színesíti és sokhelyütt érdekes részletezésekkel duzasztja benne az anyagot.

A két részből álló mű első része a délszláv állam születésével foglalkozik, röviden összefoglalva az 1918-tól 1938-ig terjedő idő történelmét. A második rész az állam széthullásáról szól: négy esztendő — 1938-tól 1941 április 6-ig — eseményekben gazdag történetéről. Az első résznek kétségtelenül nagy fogyatéka, hogy két évtized történelmét dióhéjban adja és nem tér ki azoknak a politikai, gazdasági és társadalmi visszasságoknak a részletezésére, amelyek már a születésnél, illetve az indulásnál magukban hordozták a végzet csiráit. A mű nem nagyigényű, ezt igazolja a második rész, de a történelmi napok valamennyi fölszínre vetődött és verődött arcát megörökíti, s éppen ezért nagy zsurnalisztikai előnye az, hogy a kuliszatitkokat fölfedi. Egy látószögből nézve két arc mutatkozik itt: egyik az összeomlást előidézők arca, a másik az ország pusztulását végigszenvedőké. *Gregorics Danilo*, mint az ország második legelterjedtebb napilapjának főszerkesztője esztendőnkön keresztül benne élt a jugoszláv politikai életben, közvetlen közléről szemlélhette a diplomáciai sakkhúzások irányítóit és azok nyomán a történelmi események kifejlődését. Írása nemcsak a kortárs vallomása, hanem a szerb néző nagy időket rögzítő vallomása is. Könyvében a bécsi paktum aláírásától, 1941 március 25-től kezdődően szinte filmszerű gyorsasággal perregnek az események.

Az államcsiny előkészítésének

éjszakáján Szimovics Dusán tábornok az ország valamennyi számottevő államférfiát a belgrádi vezérkari főnökség palotájába rendelte, s amíg a katonaság megszállta a főváros főbb pontjait, a palotában a nagytanács döntött az ország sorsa felől. A kormányt föloszlatták, a fiatal királyt nagykorúsították és új kormányt alakítottak a szerb „republikánusok” és szerb „jakobinusok” bekapcsolódásával. A horvát kabinet tagjai, Sutej, Szmoljan és Torbár miniszterek a legnagyobb megrökönyödéssel vették tudomásul Szimovics közlését az új kormányalakításról, s kijelentették, hogy mindaddig nem lépnek be az új kormányba, amíg azt meg nem tárgyalják Pál régensherceggel és dr. Macsek Vlatkóval. Ugyanezen az éjszakán Pál herceg Macsekkal találkozott Zágrábban, Subasics horvát bán magánlakásán. Macsek mereven állást foglalt Szimovics ellen és azt ajánlotta a régensnek, hogy vegye elejét az államcsínynek. Márcis zágrábi horvát tábornok vezényletével küldjön csapatokat Belgrád ellen a pártütő tisztek lefegyverzésére. A herceg pedig maradjon a horvát báni székvárosban mindaddig, amíg a belgrádi vihar elül. Pál herceg széleslátókörű diplomata volt és a tanácskozás nagy lázában is tisztán látta, hogy ez a lépés a legszörnyűbb polgárháborúhoz vezethet és az ország biztos pusztulását jelentheti. S tudta azt is, hogy dr. Macsek nagyvonalú politikus és szívvel-lélekkel mellette áll. Száműzetése előtt még megkísérelte a katasztrófa elhárítását. Történelmi jelentőségű szavait idézzük:

„Nem, azt nem. Én már tudom, mit kell cselekednem. Sajnos, nem mehet az úgy, ahogy Ön gondolja. A kocsi megindult a lejtőn és én már nem tudom többé megállítani. Ha Ön a saját embe-reivel belép a kormányba, ahogy azt Szimovics is akarja, akkor majd lesz annyi szava ott és lehetősége is, hogy megakadályozza a legrosszabbat. Tökéletesen megbízom Önben és Kulovec úrban. Ő és az ő szlovénei mindenestre a paktum politikája mellett vannak, annál is inkább, mert ők a legkiszolgáltatottabbak. Őreá mindenkor bátran támaszkodhat. Én visszatérek Belgrádba, Ön maradjon itt és kísérelje meg, hogy innen minél nagyobb hatást gyakoroljon a dolgok fejlődésére.”...

Pál régensherceg lemondását, száműzetését, a Szimovics kormány megalakulása és tizenegynapos uralma követte. Április 6.-án megjelentek a stukák Belgrád fölött és kilenc nap elteltével szét-hullott Nagy-Jugoszlávia.

Történelmi háttérrel Gregorics Daniló könyvében ne keressünk. Nem is ezzel a céllal íródott. A riportszerű fejezetekből összeállított mű a napipolitika felszínén úszkál, néhol a tárgyilagosságra való törekvés érzik ki belőle, másutt pedig az egyetlen látószögbe való beállítottság. Az előbbi részek valósággal magukkal ragadják az olvasót, az utóbbiakból viszont hiányzik a meggyőző erő. A jugoszláv sorsforduló drámája így mégis teljes: Gregorics megírta hozzá a zárójelenetet, s mellékelte a szerb „jakobinusok” kitűnő kézzel meg-rajzolt képét.

LÉVAY ENDRE

ÉLET ÉS KULTURA

SZÍNHÁZ

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA. Klasszikus drámáink előadásán úgy vagyunk jelen, mint az ókori görög az ünnepi játékokon. A színpadi cselckemény és mese már nem új számunkra, csak a költő szavát várjuk és az előadók művészetét élvezzük. Az *ember tragédiája* a legismertebb magyar színpadi mű. Sorait sokszor átelmékedtük, képei bennünk élnek, alakjai mint típusok közöttünk járnak. Ilyen darabot választani bemutatkozásra, már maga is elismerést érdemel. Próbára teszi a rendezőt, ad munkát bőven a színpadi tervezőnek és sorba bemutatja a színészeket.

Both Béla rendezésében a Tragédia újjászületett. Az új szegedi előadás nem volt kópiaja egyik ismert rendezésnek sem. A szegedi színház színpadán nem nőhetett monumentálissá a darab, de a keretet nem is éreztük szűknek egy *intimebb* Tragédia számára. A lépcsőkkel és terraszokkal tagozott színpad is ezt az utat jelölte a rendezés számára.

Ez a színpadi megoldás be is vált minden jelenetben, csak a római szín csoportjait vágta el egymástól és a londoni képet tette néptelenné, kisserűvé. Az egyiptomi, az athéni, a prágai és a párisi színeket éreztük a rendezés legszebb eredményének. A falanszter és az eszkimó jelenetek hatását megbénította a szöveg megcsontítása.

A dráma hangulati töretlenségének megőrzésében hűséges társa volt a rendezőnek a díszlettervező. Az egyszerű eszközökkel dolgozó Sándor Lajos színpadi képeit sokáig nem fogjuk elfelejteni. Semmi feleslegesét nem helyezett a színpadra, de beszédes jelképei mindig a lényegre hívták fel a figyelmet. Mintha Shakespeare színpadának jelző-

táblái alakultak volna át színes vázlatokká.

Ebben a keretben léptek fel a szereplők.

Ladányi Ferenc kedvvel mélyedt el szerepében és sokat megmutatott abból a gazdagságból, amit a költő beléhelyezett. Mintha nem is először játszotta volna Ádámot, színről-színre újult ő is, nemcsak a sokrétű szerep. Már az elmúlt évadban bebizonyította, hogy abból a művészfajtából való, akire az előadás sikerét lehet építeni.

Petúr Ilka mértéktartó játékkal mutatkozott be az örök asszony szerepében. Hangja hol férfiasan zengő, hol elhalkul s ilyenkor a nézőtér közepén már érthetetlené válik. A két végtel között meg kell találnia az átmenetet.

Bánky Róbertnek jutott a leghálásabb szerep. A sokféle Lucifer-típushól talán az irónia áll legközelebb Bánky alakításához. De ez az irónia olykor fenség nélkül jelentkezett Luciferében és már-már kispolgári kedélyességbe csapott át. Nem éreztük, hogy a dráma gyilkos igéit *emberen túli lény* mondja. És nem éreztük az embert kezében tartó luciferi hatalom állandó jelenlétét sem. Szövegének elmondása után néha maga a démon is megpihent és nézőnek állt be a színpadi csoportba.

A kisebb szerepek simán illeszkedtek bele a Tragédia egészébe, de szeretjük volna, ha az átvonuló arcokban a néhány mondatos megszólalásokban is többször jelentkezett volna a mű nagysága. Így színtelenül hangzott el Péter apostol beszéde, és nem ragadott meg a pátriarka, a falanszteri tudós és az eszkimó jelenete. Kisebb szerepükben is kiemelkedtek Gakos Gyula (demagóg), Kertész Irén (Hindia), Sorr Jenő (Rudolf császár). **SPEKTATOR.**

ZENE

ÚJVIDÉKEN augusztusban egyházzenei ünnepségek voltak. Az újvidéki főtemplom Cecilia Énekkarának jubileuma alkalmából a Katolikus Kántorszövetség Újvidéken rendezte meg rendezési közgyűlését, melyen a Délvidék előkelő társadalmának élén Grósz József dr. érsek is megjelent. A közgyűlést Beresztóczy Miklós pápai kamarás min. tanácsos ünnepi beszédben nyitotta meg. Méltatta többek között az újvidéki Cecilia Énekkarnak és karnagyának, Léh Jakab egyházzenei igaz-

gatónak érdemeit, egyházművészeti munkásságának jelentőségét. Léh Jakab, akit a jubiláló énekkarnak az újvidéki Levante Otthon nagytermében rendezett ünnepi hangversenyén is lelkesen ünnepelt az egybegyűlt előkelő közönség, alapos zenei tudással, az egyházi zene komoly átélésével vezényelte az egyházi muzsika klasszikusainak legszebb kórusműveit. Ez alkalommal sikerrel lépett fel még az újvidéki lényiskola és a kalocsai apácák énekkara Mária Bertilla és Mária Maris-

tella nővérek vezetésével. Méltóképen reprezentálta a magyar orgonaművészetet az a templomi orgonaverseny is, amelyen Antos Kálmán, Halász Béla és szenttamási Horváth Mihály működött közre. A kántorszövetségi közgyűlésen felszólalt még Faludi Béla főiskolai tanár, ügyvezető igazgató, aki gyakorlatias és szociális érzékkel vonta meg azoknak a kereteknek vonalait, melyekben a Délvidék egyházzenei élete az eddiginél még sokkal bensőségesebben kapcsolódhatik be az egész ország vérkeringésébe. Annál örvendetesebbek voltak Faludi Béla megállapításai, minthogy köztudomású, hogy ő az ország egyházzenei életének egyik legbuzgóbb munkása és vezetője, aki mint a közismert Cantate zeneműkiadónak tulajdonosa is jelentős szerepet visz különösen az egyházzenei népművelés terén.

A SZEGEDI OPERATÁRSULAT bemutatkozott Puccini Bohéméletének előadásában. Gondos előkészítés és alapos betanultság jellemezte az operastet mind a zenekar és karnagy, Fricsay Ferenc részéről, mind pedig a szereplő fiatal operaénekes-színészek szempontjából egyaránt. Puccini operáit, de általában az opera remekét, nemcsak nagy pedagógiai hatással lehetnek egy kialakulófélben levő operatársulat együttesére, hanem a belső zenei tartalom arányossága, szabályossága, a dallamvonalak finom rajzolata révén valóságos próbakövei lettek az operai zenekarok és énekesek művészi tudásának. Ebből a szempontból is örömmel állapíthatjuk meg, hogy az új operatársulat első fellépése megfelelt a várakozásnak. Jelentős szerep jut majd a szegedi operatársulatnak országos viszonylatban is a fiatal énekes generáció kiművelése terén. Értékes szereplési lehetőséget ad a feltö-

rekvő, szorgalmas, fiatal tehetségeknek, de egyben Szeged zenei életében is új szint hoz. Az előadást Fricsay Ferenc karnagy közismert alaposságával vezényelte. Rodolfo, a költő szerepében Baumgartner Margit, és Musette alakításában Sallay Margit valóban megfeleltek egy jó operaelőadás követelményeinek. Megyesy tenorja a mély regiszterben még kissé bizonytalan, különösen a pianókban, viszont a magasabb fekvések fortéi még kissé csiszolatlanok. De játéka is, zenei előadása mindenképen ígéretes. Mimi szerepében Baumgartner Margit szopránja helyenkint egészen tökéletes volt, kissé édeskés, mind a tempók, mind a játéka kissé lassú, néha majdnem iskolás, — de hiszen ezt a felszabadultságot majd később a nagyobb színpadi gyakorlat amúgyis magával fogja hozni! Sallay Margit Musette szerepében, szerencsésen alakítva a hisztérikus, de alapjában véve jólelkű nőalakját, zenei tudásával is meglepte a közönséget. A mellékalakokat is jól megjatszotta: Katona Lajos, Kara Richárd és főleg Dalnoky Viktor dr., akinek nemcsak a háziúr szerepében sikerült iromikus alakítása, hanem, aki a rendezés nehéz munkájában is összhangba hozta az opera képszerű hátterét és a szerepek arányos elhelyezkedését a zene belső tartalmával. Különösen feltűnt, hogy a mellékszerepek színészi játéka is mindenütt simulékony és kidolgozott volt, bár a hangerősség itt-ott kárt szenvedett a zenekar fúvósainak átmeneti túlsúlya miatt. Még a kisebb szerepek alakítói, Kemény József, Kiskut János és Mihocsa Lajos is könnyen mozogtak a színpadon. A szegedi operatársulat ilyen kezdet után bizonytalán még sok értékes művészi esttel fogja gazdagítani Szeged zenei életét. MUSICUS.

MŰVÉSZET

A SOMOGYITELEPI TEMPLOM ÚJ FALFESTMÉNYEI. Az a freskósorozat, mellyel Vinkler László a somogyitelepi templomot díszítette, most ugyancsak az ő keze által három új festménnyel gazdagodott: az apszisban az „Utolsó vacsora” és a „Feltámadás”; a diadalív fölötti falon: „Jézus Szíve”. Az új képek stílusban lényegesen eltérnek a sorozat régebbi ábrázoló jellegű festményeitől. Vinkler László mai stílusa az „Utolsó vacsora” képén indul el, majd a püspöki tanoncotthon kapornájában készült festményén gazdagodik új elemekkel, végre a somogyitelepi két utolsó képén a kiteljesedés

állapotába jut. E stílus lényegéhez tartozik az, hogy a szigorú falszerűség szellemében egyszerű rajzzal, következetes szűkszavúsággal, de világosan ábrázolja a cselekményt és semmilyen kíván többet mondani, mint amennyi annak megértéséhez szükséges. Ezért lemond a térszerűségről s a minimumra csökkenti a környezethez tartozó objektumok számát is. (Az Utolsó Vacsorán csak az asztal és a tányérok, a Feltámadásnál a kőkoporsó vonalait s a katonák lándzsái láthatók, mint a cselekvéshez tartozó rekvizitumok). Ez a lakonikus ábrázolás és a falszerűség hangsúlyozása hozza magával az elő-

adás további egyszerűségét, ami abban áll, hogy az ábrázolt alakok tárgyi jegeiből is csak az érzékeltetéshez szükséges néhány lényeges plasztikai formát, vonalat s a ruha egy-egy jellegzetes, az emberi test nagy formáira utaló redőjét adja. Ezekben elmege egészen a formai és vonalbeli absztrakcióig, úgyannyira, hogy alakjainak ábrázolása kisebb-nagyobb, úgy szólván geometrikus formák összetevésén épül fel. Ez uton az a szerkesztő szellem, amely Vinkler László új stílusában megnyilatkozik és a lényegből kiindulva épít, eljut a mozaik stílusához. Azonban fafestményei szellemben is rokonságot mutatnak az ókeresztény mozaikokkal, melyek egyszerűen előadott, jól kihangsúlyozott cselekményeikkel az olvasni nem tudó hívő emlékezetébe kívánták vénsi a bibliai cselekményeket, vagy a teológiai igazságokat. Vinkler László tudatos számítással hozza ki jelenlegi eszközeivel a művészi harmóniát, a vonalak zeneiségét. Alakjai az absztrakciónak ezen a fókán már szimbólumok, de így válnak misztikussá, biblikusan komolyra, tömören sokatmondókká. Ez a misztikum adja meg falképeinek alaphangját, melyhez mint hangulati elemek a halk színek csatlakoznak. A „Feltámadás”-nak a plenér világitással rokon színei színproblémáinak végső megoldását is jelentik és szerves tartozékát adják Vinkler László falstílusának.

A Szent Szív-kép egészen szimbolikus ábrázolás. Középen egy stilizált napraforgó a napot jelképezi, melynek belsejében van a Szent Szív. Jobbra és balra lugasbakúszó szőlővesszők s lombjukon fehér galambok (a hívek) láthatók, mögöttük az ég vibráló kékje, melyet szeszélyesen kanyargó vonalak érzékeltetnek s mintegy az égből ragyogásának geometrikusan absztrakt képét nyújtják. A kép uralkodó színe a kék és fehér, melybe beleágyazva sárga, zöld és fekete színek kanyarognak, zsonganak. A keresztény világnézet derűje árad ki ebből a festményből. Az egésznek csipkeszerű áttörtésge, vonalassága az üvegfestménnyel tart rokonságot. Dekoratívításában azonban egészen magyaros s a madarakkal befestett népies zománcdények díszítését juttatja eszünkbe.

Ezek a nemesen egyszerű és monumentális erejű képek az áhitat tisztaságát sugározzák az ókeresztény bazilikával rokon térbeosztású somogyitelepi templom síma falairól.

HALÁSZ SZABÓ SÁNDOR ÉS TOKACSLI LAJOS SZENTESI FESTŐK. KIALLÍTÁSA.

Egészen fiatal emberek, akik a képzőművésztudomány vagy a természet festői jelenségeinek egyéni értelmezéséig még nem jutottak el.

Halász Szabó Sándor képeinek tárgya a természetben látott részletek, melyeket tanulmányszerűen fest meg. Igen jó megfigyelő, tájképein, enteriőrjein helyesen meglátott színeket ad és jól megérzi a táj párás atmoszféráját. Széles, erőteljes ecsetkezelése, pasztózus festékfelrakása ellenére is nem főlényes szemléltetője a természetnek, hanem komoly elmélyedő keresésről tanuskodik minden képe s látszik, hogy van érzéke a hangulatok iránt is. A szürke színek általában dominálnak a munkáin és van remény arra, hogy ezek tisztábbakká, átlátszóbbakká fognak válni. Nagy vörösbarba tónusu enteriőrje, mely egyik legerősebb műve. Nyújtja erre a legtöbb igéretet. Tanulmányfejei formákban bizonytalanok és színekben határozatlanok. Találunk képei között sokalakos kompozíciókat tájképi háttérrel, melyben az apró emberi alakok staffázsszerűen helyezkednek el. Komponálni még nem tud, alakjai, csoportjai nem nyújtanak tudatosan kialakított képhatást, sőt történelmi tárgyú képei illusztráció gyanánt hatnak. A mozdulatokat azonban jól érzi és az emberi figurák benne vannak a kép atmoszférájában. Ezen, és tájképein is erősen kísért Rudnay mester hatása, de a további komoly keresés megfogja hozni a felszabadulást.

Tokacslai Lajos képein első pillanatra érzik Szentes európai nevű mesterének, Koszta Józsefnek földrajzi közelsége. Az ő sötét-világos kontrasztjai és színei nyerne Tokacslai Lajos munkáin nem épen szerencsés alkalmazást. Nála minden kemény és ragadós hiányzik képeiből az, ami Koszta mesternek egyik ereje: a természet alapos ismerete s az ott látható festői jelenségek gazdag és mély átélése. Ezt a tartalmat a nagy mester a maga erőteljesen temperamentumos, sommás stílusában adja. Tokacslai Lajos mindezekből csak a stílusjegyeket veszi észre s ezért hatnak képei minden észrevehető tartalom nélküli stíluspróbálgatásnak. Ábrázolásai laposak és rajzban bizonytalanok, levegőtlenek. A belső igazság meggyőző ereje hiányzik belőlük. Itten csak egy segítség van: egyelőre vissza a természethez.

DOROGI IMRE

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

A KÜLÜGYI SZEMLE SZEPTEMBERI KÖTETE. Renkívül gazdag és időszerű tartalommal jelent meg a Magyar Külügyi Társaság kiadásában és dr. Baross Drucker György szerkesztésében a *Külügyi Szemle* szeptemberi száma. Az első cikket „*Hadicélok-békecélok*” címen dr. Lutter János egyetemi m. tanár írta. A románbarát Seton Watson angol professzor „*Erdély: egy kulcskérdés*” című legújabb megjelent művéről dr. Gál István publicista külön cikkben számol be. A *dél-szláv válságról* a legújabb fejlemények alapján Remetei értekezik, míg „*A nem védeltelmezett városok bombázása*” címen dr. Auer Pál ügyvéd, nemzetközi jogi író irt mélyenszántó rendkívül időszerű nemzetközi jogi tanulmányt. A *háború utáni nemzetközi együttműködésre* vonatkozó angol-amerikai elgondolásokot dr. Csonka János ismerteti, míg „*Az u. n. háborús bűnösök felelősségrevonásának kérdéséhez*” címen dr. Polzovics Iván egyetemi m. tanár irt időszerű tanulmányt. Dr. Vaska Gyula a legújabb külföldi adatok alapján a *nemzetközi nevelésügy háború utáni rendezéséről* irt. A tanulmányok sorát dr. Varga István egyetemi tanárnak „*Közvéleménykutatás Amerikában*” címen irt tanulmánya zárja be.

A *Külügyi Szemle* rovatai ezalkalommal is rendkívül időszerűek és gazdagok. A *Külpolitikai Szemle* az utolsó hetek drámai fordulatokban gazdag eseményeiről számol be, a *Nemzetközi Jogi Szemle* Island nemzetközi helyzetét és az angol diplomáciában tervbevev reformokat ismerteti. Ez alkalommal is gazdag anyagot tartalmaz a *Külügy Szemle* kisebbségi rovata, míg a *Világ gazdasági Szemle* az általános helyzetéről, a háború utáni tervekről, az amerikai nemzeti jövedelemről, a háborús német bankpolitikáról a francia kibocsájtási piacról stb. számol be. Rendkívül gazdag anyagot tartalmaz a *Nemzetközi Okmánytár* is, így hozza XIII. Pius pápa legújabb beszédeit, svájc és török államferfiak megnyilatkozásait, az olasz király kiáltványát és Badoglio tábornagy felhívását a fasiszta rendszer likvidálásával kapcsolatban stb. Az *Irodalmi Szemle* a külpolitika körébe vágó legújabb hazai és külföldi irodalom műveiről számol be. Végül megemlékezik a *Külügyi Szemle* az új külügyminiszterről, Ghyczy Jenőről és a debreceni Nyári

Egyetem keretében legutóbb megtartott Balkán-Hétről. A *Külügyi Szemle* évi előfizetési díja 20.— P. Mutatványszámot készséggel küld a kiadóhivatall: Budapest-Országház.

A KÁRPÁTMEDENCÉ szeptemberi számában értékes tanulmányokat olvashatunk a középipitkezésekről, Erdély gazdasági életéről, a társadalomszervezés jelentőségéről, a közösség és szabadság kérdéséről, a magyar agrárértékesítés történetéről, az új Európa elméletéről, a magyar birodalmi gondolat helyes értelmezéséről, úgyszintén javaslatot mezőgazdaságunk tehermentesítéséről. A tartalmas számot bő és változatos magyar és külföldi figyező, világgazdasági szemle lapszemle és könyvismertetés egészíti ki. A Kárpátmedence szerkesztősége és kiadóhivatala: Budapest, IV., gr. Károlyi-u. 22. II. em. Telefon: 383-157.

BERTRAND LOUIS: SPANYOLORSZÁG TÖRTÉNETE. Budapest (Athenaeum) 1943. Amilyen kevésbé ismert a nagyközönség előtt Spanyolország története, éppoly drámai, izgalmas és fordulatokban gazdag. Egy-egy alakja és fejezete tüzes csóvaként rémlik föl előttünk a sűrű spanyol éjszakából: Cid, II. Fülöp, Katolikus Izabella; az inkvizíció, a konkvisztádorok kora, a zsidók kiűzése...

Louis Bertrand könyve pompás írói eszközökkel, mély történeti szemlélettel, latin világgalossággal és délies színgazdagsággal tárja élénk azt a roppant ezeréves színjátékot, ami a spanyol történelem. Az arab kalifátusok zürzavaros korából átvezet a tündöklő spanyol renaissance-ba, Spanyolország, világ hatalmi helyzetének fénykorában, s a hanyatlás korán át a XIX. század zürzavarába. Kinyomozza azokat az okokat, amelyek a mai bomláshoz és testvérháborúhoz vezettek s a függelék a napjainkban folyó véres háborút s vezetőit is pártatlan hűséggel mutatja be.

A mű kitűnő írója 1866-ban született s kezdetben nagyrészt afrikai és spanyoltárgyú regényeivel keltett feltűnést. Később a nagy afrikai szent, Szent Ágoston remek életrajzát írta meg, majd irodalmi és történeti tanulmányaiért az Akadémia is halhatatlanjai sorába választotta. Legkiválóbb történeti munkája a *Spanyolország története*

SAVELLI AGOSTINO: ITÁLIA TÖRTÉNETE. Budapest (Athenaum) 1943. Az egész ismert világot magába foglaló roppant római civilizáció bukása, gladiátorcsászárok vetélkedése a hatalom roncsain, határok gátszakadása, barbárok özöne, az antik tudat kilobbanása, az éjszaka s a zürzavaros táruznak szemünk elé ebben a könyvben. Aztán a lassú derengés, a keresztény új kultúra, a feudalizmus, a reneszansz, városállamok, a zsarnokság aolli felszabadulás harcai, s végül az egységes Olaszország megeremtése. Ez Itália történet: és egyben az egész civilizáció fejlődésének lélekzetelállító, izgalmas futama. Elképzelní sem lehet érdekfeszítőbb és öneszmélésre készítőbb könyvet ennél a múltól melynek bonyolult, óriási anyaga eleven élménnyé válik Agostino Savelli, a kiváló olasz történetíró mesteri tolla alatt. A testvéríen érző olasz népnek élettörténetét ismerni illik minden művelt magyarnak, de ezenfelül érdemes is megismerkedni, mert a történelem nagy lélekzetvétélét hallhatjuk ki belőle.

SCHNEIDER REINHOLD: LAS CASAS ÉS A CSÁSZÁR. Budapest (Athenaum) 1943. Ahogy a XV. század képét Gobineau öntötte számunkra felédhetetlenül költői képekbe, e mű szerzője most a XVI. század két Spanyolországáról, az újról és a régiről ad remekbékészült történelmi miniatúrt. A művészi tömörítés valóságos bravúrja, ahogy néhány történelmi hitelességű, drámai jelenetben összsűritve feddi a spanyol világbirodalom bukásának igazi okait. Azokról a spanyolokról szól ez a könyv, akik a kereszt nevében hajóztak át Amerikába, de közben megfélekedtek igazi hivatásukról és az arany örvöngő rab-szolgái lettek. Arannyal telt hajók kötöttek ki az európai spanyol kikötőkben és az óháza mégis minden rablott aranytömeeggel szegényebb lett, mert lovagjai közben csárulták Spanyolország missziós hivatását, az egész kereszténységet meggyalázták tetteikkel és aláásták a leggazdagabb világbirodalom jövőjét. Egyedül Las Casas atya látja előre a birodalom bukását és ezért kerül összeütközésbe V. Ká-

rolly császárral. A világtörténelem legtragikusabb feszültségű drámája feszíti ennek a regénynek lapjait, amely ma aktuálisabb, mint valaha. Arról beszél, mikor és meddig van joga egy népnek a világuralomra.

SOÓS LÁSZLÓ: TENGEREK KALKALANDORAI. Budapest (Athenaum) 1943. Tengerek kalandorai a vitorláshajók, melyekre felröppen a halálfejes kalózbogó. A mai ember számára a kalózvilág a vad és valószínűtlen romantikát testesíti meg, része a történelemnek, alakító ereje a világ képének. Észak-Afrika, az Antillák. évszázadokon át kalózkok birodalma volt, a nagy kereskedővárosok, a Hanza vagy Velence hosszú és véres küzdelemben védte meg a kalózokkal szemben kereskedelme biztonságát, a tenger későbbi nagyhatalmai is kalózflotillákkal harcoltak egymás ellen. Háborúszag, rablás, vér kíséerte a kalózkok útját, de kapzsiságon, kegyetlenségen és gonosz indulatokon át az emberi lélek örök kíváncsisága, szép, kalandos ösztöne is sokszor csak a kalózkok világán át találta meg kielézési formáit s végelemzésben felbecsülhetetlen földrajzi és néprajzi ismeretekkel gyarapította tudásunkat. Alig van a történelemnek, de az emberi léleknek is érdekesebb títka, mint az, amely a legszabadabb, legkalandosabb és legveszélyesebb emberi életforma: a kalózkodás mögött húzódik meg s ennek a kérdésnek aligha lehet hübb és érdekesebb összefoglalása, mint Soós László könyve. Nemcsak a kalózságnak színes és mozgalmas történetét írja meg, nemcsak a leghíresebb kalózvezérek alakjaival: Störtebeckerrel, Cheireddin Barbarossával, Lolonoisval, Margannal, Koxingával, Avery kapitánnyal ismerttet meg, de az emberi lélek mélységeit, a kalandvágyat, a veszélyes élet izgalmát sikerült éies és magávalragadó képben megmutatnia. Könyve az életrajzok és a kalandos történetek érdekességét egyesíti a történelem pompás ismeretével, olyan sodra van, mint egy regénynek, népszerű-tudományos irodalmunk régen gyarapodott ilyen pompás olvasmánnyal.

Gyermekvédelem *)

A GYERMEKVÉDELEM fejlődésének során egészen a mult világháborúig az volt az elv, hogy a védelem szervei — legyenek azok társadalmiak vagy államiak — csupán olyan gyermekekkel foglalkozzanak, akik vagyontalanok s eltartásukra, nevelésükre köteles és képes hozzátartozójuk nincsen. Az idézett törvény szerint történhet gondoskodás még az olyan gyermekről is, akit nevelésének elhanyagolása vagy környezetének káros hatása az erkölcsi romlás veszélyének tesz ki, vagy aki ezen okokból, illetve rossz hajlamai következtében már züllésnek indult. Anyagi, vagy erkölcsi okból elhagyott gyermekekről van tehát szó. A gyermekvédelem fejlődésének legutolsó (kb. 40 esztendő) szakaszán ezzel szemben az a gondolat vonul végig, hogy a közületnek nemcsak az ilyen gyermekekkel kell törődnie, de bizonyos irányító befolyást kell gyakorolnia általában a felnövő generációra. Annak a felismerése, hogy a csecsemők halálozása természetellenesen magas, a csecsemővédelem s az irányított csecsemőgondozás intézményének s munkamódszerének kialakulására vezetett, annak meglátása pedig, hogy a csecsemők védelmét tulajdonképpen már a születés előtt kell megindítani, a várandós anyák gondozására és védelmére. Hazánkban az Országos Stefánia Szövetség, majd az azt leváltó zöldkeresztes egészségvédelmi szervek ily irányú tevékenysége ma már közismert s mindenkitől nagyrabecsült. A csecsemőkoron túl a kisgyermek védelme még ugyanezen szervek feladata. Innen kerül át a növekvő gyermek az iskolaorvos, majd a leventeintézmény orvosának kezébe. Falvakban természetesen, ahol iskolaorvos alkalmazása nem lenne gazdaságos, az ő munkáját is a Zöldkereszt végzi. Hibátlan a lánc: az állam gondoskodása, irányító, védő befolyása végigkíséri az embert születésétől fejlődésének minden szakaszán, sőt már a születés előtt is egyengeti az útját. Ez a gondoskodás részben szoros értelemben vett egészségügyi: időnkénti orvosi ellenőrzés, a szülők kioktatása, propaganda tevékenység; másrészt, különösen a jól bevált védőnői kar segítségével gyakorolt szociális gondoskodás, amely a rászorultság szerint lehet anyagi, erkölcsvédelmi vagy jog-

* Részlet az 1943 szept. 22-én tartott rektori székfoglaló előadásból.

nagyobb centrumokból indult ki, a legperifériásabb, a legelhagyottabb területek maradtak még ki belőle, éppen azok, amelyeknek pedig elsősorban lenne szükségük erre a támogatásra.

A minőségi szempontból felmerülő kifogások részletezésébe ehelyütt nem mehetek bele. Csak általánosságban jegyzem meg, hogy mi szakemberek attól tartunk, hogy a gyermekvédelem különleges kívánalmai nem érvényesülnek az általános egészségvédelmi szolgálat keretében kellőképpen. Ez érthető is, ha meggondoljuk, hogy a különlegesen csak csecsemővédelemmel foglalkozó Stefánia Szövetség munkája olvadt bele 1941-ben az általános egészségvédelem rendszerébe s így a csecsemő- és gyermekvédelem szervezeti-ileg csupán egy lett a sok ágazat között, holott a valóságban a tényleges munkának ma is 70—80%-át teszi ki. Ezért nem alaptalan a szakemberek azon kívánsága, hogy az általános egészségvédelmi munka keretében is biztosíttassék mindazon személyi és tárgyi feltétel, amely nélkül szakszerű s így a mainál eredményesebb munka nem végezhető.

Nem vitatható, hogy a szociális gyermekvédelem, még ha mint nálunk, már teljesen állami kézben van is, nem nélkülözheti a társadalom támogatását. A jóakarát a társadalom részéről megvan. Csorna kimutatása szerint csak Budapesten 85 különböző egyesület, intézet, szövetség, társulat, szervezet működik a gyermek- és ifjúságvédelem irányában! A baj a szervezetlenségben, a rendszertelenségben van, aminek következtében a munkakörök nincsenek összehangolva, az erők szétforgácsolódnak, sőt nem egyszer keresztezik egymást.

Köztudomású, hogy az orvostudomány fejlődésének legújabb szakaszát az a felismerés jellemzi, hogy könnyebb, egyszerűbb s gazdaságosabb az embert egészségesen tartani, mint a már beteget meggyógyítani. A praeventió ma minden kultúrországbán igen előtérbe került. Ez nagyon helyes, feltéve, ha miatta a curatio, a gyógyítás lehetőségei nem szenvednek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a betegségek ebből a szempontból nem egyformák. Sokat biztosan meg lehet előzni, számosat jelenleg még alig s vannak olyanok, amelyekkel szemben nem tudjuk, hogy az orvostudomány valaha is meg fogja-e találni a védelem fegyverét. A legjobb eredményt a praeventív orvostudomány kétségtelenül a fertőző betegségek körül érte el. De kérдем, meg tudjuk-e előzni ez idő szerint a nálunk oly szörnyen pusztító két betegséget: nyáron a vérhast, télen a csecsemők hurutos betegségeit? Nem állunk-e tehetetlenül a gyermekbénulással szemben, gátat tudunk-e vetni az egész országot végigseprő influenzajárványnak? Abból, hogy mint említettem, csecsemőhalandóságunk a kezdeti örvendetes csökkenés után most már évek óta olyan szinten állt meg, amely még messze felette van az ú. n. elérhető minimumnak, kétségtelenül következik, hogy a gyógyítás terén is még nagyon sok a kívánni való. *S ez így lesz addig, amíg nem javítunk a csecsemők és gyermekek kórházi ellátásának mai áldatlan helyzetén.* Csak két adatot mondok. Magyarország 161 százágynál nagyobb közkórháza közül csupán 56 bír

csecsemő-, illetve gyermekosztálya. S 31 u. n. „nagy-kórház“ (300 ágyasnál nagyobb) közül is csak 16!

Hogy ez mit jelent, azt Egyetemünk körletében láthatjuk a legjobban. Ha Szegedről elindulunk, észak felé Kecskemétig, nyugatra Bajáig mehetünk, míg csecsemők, gyermekek ápolására alkalmas kórházi osztályt találunk, nem is beszélve arról, hogy dél felé egészen a határig ilyesminek nyoma sincsen. 110 km-t kell utaztatni a beteget, amíg a déli végekről hozzánk jut, pedig útközben (Ujvidéken, Zomborban, Zentán, Szabadkán) jóhírű s nagyforgalmú, de sajnos gyermekosztályt még mindig nélkülöző kórházakat érint. Ahol pedig van ilyen, befogadóképessége kevés kivétellel elégtelen, felszerelése nem korszerű s ami a legnagyobb baj s amit különben az ország legtöbb kórházában hiányolunk: *még mindig nem érvényesül az a gyermekgyógyászati szempontból eleminek nevezhető követelmény, hogy a gyermek-, de különösen a csecsemőbetegek csak különlegesen képzett nővéri karral ápolhatók igazán eredményesen.*

Felsoroltam a hibákat, a fogyatékoságokat, amelyek gyermekvédelmünk teljes erkifejtésének még útjában állanak, de mindjárt hozzátésem, — s ez szolgáljon megnyugvásunkra —, hogy e hiányosságok közegészségügyünk irányítóit ugyancsak foglalkoztatják s nem rajtuk, hanem a jelenlegi rendkívüli körülményeken múlik, ha orvoslásuk késik. Nézzük röviden a javítás módjait.

1. A szociális- és egészségügyi gyermekvédelemben — mint láttuk — hiányolnunk kellett a szakszerűséget, a gyógyítás terén pedig keveseltük a gyógyítóintézeteket. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a gyermekmenhelyek adottságai nincsenek kellőképpen kihasználva. A menhelyek felszerelésük, vezetőik szakértelme révén szinte kínálkoznak arra, hogy eddigi elszigeteltségükből kilépve, a földrajzi helyzetüknek megfelelő körlet gyermekvédelmi központjává, szaktanácsadójává s ellenőrzőjévé fejlődjenek. Egyben kórházi jogot kapva, aránylag kis befektetéssel alkalmassá volnának tehetőek arra is, hogy a helyenként már égetően hiányzó gyermekosztályokat legalább részben pótolják. Ez nem ment fel természetesen az alól, hogy a kórházfejlesztési tervben már szereplő csecsemő- és gyermekosztályok is mielőbb megvalósuljanak.

2. Feltétlenül rendezendő az ápolószemélyzet kérdése. Ha azt akarjuk, hogy gyermekosztályaink kifogástalanul működjenek, szabályként kell elfogadnunk, hogy *elegendő számú szakképzett ápolóval kell őket ellátnunk.*

3. Ideje lenne a gyermekvédelmi vonalon megvalósítani a különböző jótékonyági egyesületek egységesítésének régóta vajudó tervét oly módon, hogy a sok apró, egymás útjait keresztező s az erők szétforgácsolódásához vezető egyesületből néhány erős, tervszerűen és hatékonyan dolgozó testület alakíttassék.

A gyermekvédelem modern rendszere kétségtelenül bizonyos fokú belenyulást jelent a családi életbe. Vigyáznunk kell azonban, hogy tul ne löjünk a célon. A keresztény etika alapján álló állam gondosan ügyel legkisebb, de legfontosabb társadalmi egységének, a családnak épségére, s arra törekszik, hogy a gyermek számára le-

hetőleg a család kötelékében adassék meg mindazon feltétel, amely testi- és szellemi fejlődéséhez szükséges. Helyesen hivatkozik *Johan Béla XIII.* Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikájának idevágó kitételére: „Azt akarni“ — mondja a pápai körlevél — „hogy az államhatalom a családi szentélybe is belehatoljon, nagy és végetes tévedés. Midőn a szociálisták a szülők gondviselését mellőzve az állam gondoskodását sürgetik, a természeti jog ellen vétének s a családi szervezetet megbontják.“ Megnyugvással látjuk, hogy közegészségügyi és szociális vezetőink gyermekvédelmünket a fentiek szellemében, tehát lehetőleg mindig a család védelmén keresztül akarják továbbépíteni. Csupán az Országos Nemzeti Családvédelmi Alap áldásos működésére utalok, amelynek eredményeképpen évente sok ezer család menekül meg az összeomlás veszélyétől s ezzel gyermekeinek elvesztésétől.

KRAMÁR JENŐ

Magyar falu a megszállás alatt

A GAZDAGSÁG és a jólét földjének hírében álló Bácskában mindig a magyarok voltak a legszegényebbek és ha elfogadjuk azt a tételt, hogy akié a föld, azé az ország, akkor ezt a területet a török hódoltság kezdete óta csak kis részben mondhatjuk a magunkénak. Mindig sajátos helyzetet teremtett itt a földbirtokok nemzetiségi megoszlása, de azt a fájó ténytet, hogy a bácskai magyarság a telekkönyvekben nincs számarányának megfelelő súllyal képviselve, sohasem éreztük nyomasztóbbnak, mint a 23 éves megszállás alatt, amikor szegénységünk fokozott mértékben nyomta rá bélyegét népi életünkre, mert a magyarság hivatalos támogatás hiányában csak saját erőire támaszkodhatott. Akkor éreztük át teljes jelentőségében annak a tételnek igazságát is, hogy gazdaságilag erősebb kisebbség kevésbé függ a hatalom jóakaratótól, mint az a nép, amelynek lépten nyomon szüksége van arra, hogy az élet fenntartásához nélkülözhetetlen eszközök előteremtésében a hóna alá nyuljanak.

A kisebbségi sors legjellemzőbb sajátossága a kisebbségi nép magáraulaltsága olyan államban, ahol éles határvonalat húznak a többségi nép és a nemzetiségek között. S ebben a helyzetben a magyar falu találta fel magát elsőnek. Rövid előadás keretében nincs módomban minden részletre kitérő alapossággal rajzolni meg a kisebbségi falu életét s azért csak nagy vonalakban írhatom le, milyennek láttam a magyar falut a megszállás alatt.

A falut épügetlenül találta a váratlanul bekövetkezett idegen uralom, mint az egész magyarságot. A falu őserije azonban a földbekapaszkodva másképen fogadta a történelmi vihart, mint az ideges, kapkodó, egyensúlyát veszített város. A falu lakosságának zömét — a Bácskában általában 80—85 százalékát a földműves nép alkotja, amelyet nem lehetett elmozdítani állásából, foglalkozásá-

nak gyakorlását nem lehetett nyelvvizsgálóhoz kötni, működési engedélyre pedig nem volt szüksége s ezzel elkerülte azokat a nehézségeket, amelyek a legtöbb panaszra adtak okot abban az időben. A falu éléről eltávolították a magyar vezető réteget s ez hosszú időn keresztül érezte ugyan hatását, lényegében azonban nem változtatta meg a falu életkörülményeit a hatalomváltozás. A falu nem évekkkel, hanem évszázadokkal méri az időt, élete mindig nehéz volt és könnyebben helyezkedett bele most is az adott körülményekbe. Hozzászokott a viharokhoz. A paraszt tudja, hogy gabonáját, amelyet ősszel elvet, rengeteg veszély fenyegeti az aratásig: a tél hidege kifagyaszthatja a zsenge vetést, tavasszal árvizek jöhetnek, a májusi ég mindig jéggel fenyeget, buta véletlen vagy bűnös kezek felgyújtják a sárguló kalásztengert, tözsdei kalmárkodások a termelési költségek színvonala alá süllyeszthetik a gabonaárat, még sem riad vissza a vetéstől. Elvégzi kötelességét és a jólvégzett munka megelégedést szülő tudatában várja az aratást. *Ez volt a magyar falu magatartása a kisebbségi sorsban is.* A falu megtett mindent, ami az ő kötelessége volt: dolgozott, szaporodott és hitt. Nem engedte ki kezéből a kaszát és belekapaszkodott a földbe. Akinek volt földje, az e mögé sáncolta el magát amíg elmulik a vihar. Igazán nehéz helyzete csak a munkásnak volt, akár a mezőgazdaságban, akár az iparban keresett elhelyezkedést. Sok volt a munkáskéz, kevés a munkaalkalom és a Dunától délre fekvő inséges szerb területek öntöttek az olcsón dolgozó balkáni munkástömegeket, akiket nemcsak igénytelenségük, hanem a hivatalos hatalom támogatása is a magyar munkás elé helyezett. S ez annál súlyosabb probléma volt, mert éppen a szegény munkástömegek a legszaporúbbak és számuk a magyarság harmadrészét tette ki.

1935-ben huszontét bácskai község adatainak összegyűjtésével kutattam a kisebbségi magyar nép gazdasági helyzetét. Adataim szerint az említett huszontét községben a magyar lakosság 43.4 százalékanak volt saját földje, a lakosság 38.2 százaléka pedig földnélküli zsellér volt. A többiek az iparban, kereskedelemben, vagy szabad értelmiségi pályákon kerestek boldogulást. A földbirtokkal rendelkezők zöme azonban csak törpebirtokkal bír, amit bizonyít az a tény, hogy a magyarság 36 százalékanak földje csak 10 holdig terjedt, 8.1 százalékanak 10—15 holdig, 2.2 százalékanak 50—100 holdig s csak a magyarság három és fél ezreléke rendelkezett száz holdnál nagyobb kiterjedésű birtokkal. Ebből egyúttal az is látható, hogy a magyar mezőgazdasági munkásnak igen gyér munkalehetőségei voltak, hiszen csak a húsz holdnál nagyobb birtokok alkalmaztak bérmunkást, vagy éves gazdasági cselédet, míg az ötholdnál kevesebbel rendelkezők részben maguk is bérmunkára szorultak.

Az első tíz évben a magyarságnak sikerült megtartania birtokállományát, amikor azonban a szemestermények világpiacán beállott a válság; hatalmas megrázkódtatáson ment keresztül és a válság — hozzávetőleges számítások szerint — a magyarság birtokállománya 10 százalékanak elvesztésére vezetett. A gazdasági válság csak a magyarságnál okozott ilyen nagymérvű birtokvesztést. A hasonló kisebbségi sorsban élt németiség kitűnő gazdasági szervezett-

sége révén nemcsak nem veszített birtokállományából, hanem még gyarapította is azt. A dobra került magyar földek szerbek, vagy németek kezére jutottak. Ekkor éreztük a legnagyobb mértékben, milyen végzetes mulasztást követtek el azok, akik a magyarságot idejében nem szervezték gazdasági, kulturális és társadalmi egységgé. A németiség segítő szervei a válságos években teljes lendülettel dolgoztak és mentő munkájuk elismerésre méltó eredményekben mutatkozott meg. Ők a világháború előtti időkből származó szervezetüket fejlesztették tovább, mi a kisebbségi sorsba nem hoztunk magunkkal ilyen segítő szerveket s nem tudtuk megakadályozni, hogy a magyarság ne engedje ki kezéből a földet. A magyar gazdák ezrei adósodtak el s bár a későbbben hozott földművesvédelmi törvény a magyarságnak is biztosította a törvényadta előnyöket, gazdáink majdnem a felszabadulásig nyögtek a terheket. Az eladósodás egyik főtényezője az alacsony terményárak mellett az uzsorakamat volt. Nem egy esetről tudok, amikor a gazda 25—30 százalékos kamatot fizetett idegen kezekben levő pénzüintézeteknek s ezt a föld jövedelméből nem lehetett fedezni.

Azok a gazdák, akik alól kicsúszott a föld részben a pancsovai rétbe vagy a Szerémségbe mentek szerencsét próbálni, a többiek szaporították a mezőgazdasági munkásság vigasztalanul népes táborát. Fajtánk életrealitását dicséri az a tény, hogy sokan azok közül, akik az anyagi tönkrehajtás után a frissen lecsapolt pancsovai rétben kezdtek új életet, itt tisztességes megélhetési lehetőségeket teremtettek maguknak. Sok munkával és még több ötletességgel úgy gyökeret vertek Belgrád szomszédságában, hogy a szerb főváros piacának jórészét ők látták el konyhakerti cikkekkal, vágott virággal és tejjel. *Amit bácskai földön nem tudtak, itt megtanulták: átérttek a kifizetődőbb kertgazdálkodásra.* Érdekes megjegyezni ennek kapcsán, hogy míg minden magyar község birtokállományát megtizedelte a válság, addig a konyhakertészkedéssel foglalkozó Bácskertes színmagyar község gazdaságilag gyarapodott. Különben ez az egyetlen magyar község, amely a szomszédos szerb és német falvak rovására növeli határát. Felforgathatta az idő a rendet, ez a nadrágszíjvékonyka földdarabokba kapaszkodó magyar falu győzedelmeskedett a vihar felett, pedig itt két hold föld jut csak fejenkénti átlagban a magyarságra s csupa néhány holdas kisbirtokból áll a határ.

A mezőgazdasági munkásságra a háborút követő konjunkturális évek elmúltával ráköszöntött a munkátlanság s az életösztön megszűnt a vidékekre úzte kenyér után. Sajátságos, hogy míg a balkáni részek munkaerő feleslege a Bácskában keresett és talált idénymunkát, addig a munka után az ország legkülönbözőbb részeibe vándorló magyar munkásnak a balkáni tájak nyújtottak elhelyezkedést. A fruskagorai szőlővidék magyar beszédű volt hangos, de a legnagyobb központ, amely a magyar munkásságot felszívta Belgrád és Északserbia néhány más gyors ütemben fejlődő városa volt. A belgrádi munkaalkalmak annyira vonzották a magyar falvak munkaerő feleslegét, hogy az építkezések nyári hónapjaiban 10—15.000 bácskai magyar munkás talált elhelyezkedést mint napszámos. Ta-

lálkoztunk egykori magyar mezőgazdasági munkásokkal Dalmácia sószaritóinál és a délszerbiai bányákban is. Szétszóródtak a magyar munkások, de segítettek magukon.

A felvázolt gazdasági helyzet rányomta bélyegét a magyar falu minden életmegnyilvánulására. Szegénységünk gátolta a kulturális haladást is, a művelődési alkalmak hiányával párosult kenyérgondok szaporították az analfabéták számát és kerékkötői voltak a falu tehetséges elemei felemelkedésének. Magyar középiskolák ugyan csak jelentéktelen számban voltak, a szerbek azonban nem nehezítették meg a szerbnyelvű iskolákban való tanulást, sőt az adó arányában megállapított tandíjrendszer egyenesen elősegítette a szegények iskoláztatását. A széles magyar néptömegek azonban ehhez sem voltak elég erősek. Iskolánkívüli művelődési lehetőségei csak a megszállás utolsó 5—6 évében voltak a magyar falunak, amikor a szerbek lehetővé tették a politikamentes magyar egyesületek szélesebb alapokon nyugvó munkáját s az egyesületek élve az alkalommal a legkülönbözőbb tanfolyamok egész sorát szervezték meg a legeldugottabb faluban is. Soha sem volt talán annyira pezsgő élet a magyar falvak egyesületeiben, mint a jugoszláv uralom utolsó éveiben. Érdeemes lett volna statisztikát készíteni arról, milyen példátlan buzgalommal dolgoztak a falvak magyar egyesületei is s bár ez a munka sokszor volt híjjával a tervszerűségnek és a szakszerűségnek, alkalmas volt arra, hogy kifelé és befelé egyaránt súlyt adjon a magyarságnak, erősítse öntudatát és fejlessze közösségi szellemét. Kár, hogy ennek szükségességére népünk már korábban nem ébredt rá.

A magyar falu magatartása egészséges és józan volt. Nagyreményű fellobogások és visszahullások nem vertek hullámokat a falu életének csendes felszínén s amikor a kitartó várás 1941 áprilisában meghozta jutalmát, a falu átmentette azt mi lényege: időtálló, töretlen népiségét és magyarságát.

MUHI JÁNOS

Karácsonyi népénekek Tápén

KÖZISMERT DOLOG, hogy a falusi nép sokkal több egyházi éneket ismer, mint a városi hívő. Nem szabad azonban azt gondolni, hogy ezek mind régi, vagy hogy mind értékes daltartalmot tartalmaznak. A nép sok mindent elfogad, amit eléje tálnak. Régi, ma már ismeretlen szerzőjű dallamokon kívül átvesz és énekel újabban elterjedt énekeket, sőt éneklő kántorainak műszerzeményeit is, ha megtetszenek neki. Néhány évtized múlva persze már elfelejti az ének eredetét, csupán néhány hagyományos énekről tudja régiségét, úgyhogy énekanyagában csak a dallamok történetét ismerő kutató tudja elhatárolni egymástól az idegen különböző rétegeket.

Tápé színmagyar lakossága néhány nagyon szép régi magyar éneket őriz. Újabb kántorai azonban szüntelenül szentimentális, felületesebb németes dallamokkal látják el, úgyhogy ez már szinte zenei ízlésének, énekstílusának a megváltozására kezd vezetni. A város zenei ízlésének romlását, melynek káros hatására Kersch Ferenc már 1904-ben rámutatott (Az egyházi ének reformkérdése), természetesen követi a falusi népének romlása.

Végzetlenül jelenség ezzel szemben, hogy legalább a ritmusban még elég erősen érezni a magyar falu asszimiláló erejét az újabb dallamokon is; néhány régi idegen eredetű dallam pedig ma már szinte felismerhetetlenül elváltozott alakban él. (Ezt az „elmagyarosodás“-t figyelte meg Volly István sok peregi karácsonyi dallamnál. L. Katolikus Kántor XXV. 116.)

Az egyházi népénekek gyűjtése könnyebb, mint a népdaloké. A templomi éneket falun egy-két előénekes asszony vezeti. Ezekről az ember kikérdezheti a templomban és templomon kívül használatos énekeket és a velük kapcsolatos szokásokat. Tápén két ilyen asszonyhoz érdemes fordulni. Az egyik a régi előénekes, özv. Török Ferencné („Viktor néni“), aki jelenleg csak a magánházaknál szokásos ájtatosságokat vezeti, a másik Nyinkó Mihályné („Örzse néni“), a templom mostani előénekes.

De Tápé az éneklésben túl van már a szóbeli hagyományozáson. Az előénekesek többnyire csak az első verset tudják könyv nélkül — azt se mindig —, templomban mindig könyvből („istóri-

ábul") énekelnek. Így aztán szövegváltozatok keletkezésére nem igen van alkalom s a kiejtés is egyre jobban közeledik az irodalmi nyelvhez. Mindenkinek megvan a templomban a gyulai *Orgonavirágok* c. imakönyv egyik vagy másik kiadása (az 1886-ban megjelent Szíber Nándor-félét és az 1905.-i Takácsy Lajos-félét láttam), Viktor néninél ezenkívül más nyomtatott lapok is vannak énekszővegekkel.

Az általánosan ismert karácsonyi énekek Tápén is csak egy-két hangban térnek el városban ismert változatoktól, ezekkel nem érdemes külön foglalkozni (Mennyből az angyal; Dicsőség; Pásztorok, pásztorok; Krisztus Jézus született; Ne féljetez pásztorok; Az Ige megtestesült). Nem érdemes közölni azokat sem, melyek, ha városban nem is, de falun közismertek és nem igen térnek el a másutt énekelt formától (pl. a Volly gyűjtötte peregi énekek).

Figyelembe kell még azt is venni, hogy az egyházi népének tömeg-ének és csak a hívők együttesében van igazi élete. Ha az élőéneknek egyedül kell előadnia, némely helyen ingadozik, zavarba jön s előfordul, hogy más-más változatban ismeri az egyik asszony, mint a másik. Csak olyan változatot érdemes lejegyezni, amelyet többször egyformán énekeltek.

Az érdekes változatok és az eddig meg nem jelent dallamok az alábbiakban a szerint következnek, amilyen időrendben éneklük őket egymásután a karácsony előtti betlehemjárásakor és az ünnpi miséken. Ezekhez csatlakoznak az időhöz, alkalomhoz nem kötöttek.

A KARÁCSONY ELŐTTI kilenc estén a betlehemezés, helyesebben a szentcsalád-hordozás járja. Újabban t. i. nincs betlehemük, csak egy szentcsalád-képük. Az egyik ház előtt gyülekeznek a szentcsalád-hordozók és onnan viszik a betlehemet, ill. szentképet egy másik házba, melyet erre az alkalomra imaháznak jelölnek ki. Mikor ehhez a házhoz közelednek, csöngetnek a kapu alatt, közben pedig az 1. számú, szálláskérő éneket éneklük, többnyire „Augusztus római császárnak az idejében“ kezdetű, kántor szerzette szöveggel. Ezt éneklük az éjféle mise előtt is. (Jegyeztem özv. Török Ferencné éneke nyomán, 1943. július.) Mollból durba moduláló dallama újabb keletűnek látszik. Volly István magánközlése szerint jozefiánus dallam, Peregen kántorszóló. Egy további versszaka:

Ó, de senki nem könyörül, telve minden hajlék.
Hová megyen az áldott szűz, irgalmas Istenség?
Míg egy rongyos istállóban a városon kívül
Szüli isteni gyermekét kín, fájdalom nélkül.

Mikor odaértek a ház elé, elkezdik:
Dicsértessék Jézus. A 2. ének (Nyinkó Mihályné, 1943. szeptember) Durhexahord-dallam. További versszakai:

Köszöntsük meg tiszta szívvel és lélekkel
Drága szent családot... ..
Jézus; Mária, szent József, három szentséges szent
[személyek,

Kérjük, buzgóságunk szívesen vegyék.
Halálunk órája midőn elérkezik,
Lelkünk a testünkből midőn kiköltözik,
Jézus, Mária szent József, kérünk, minket segítetek,
A szép menyországba hozzátok vögyetök.

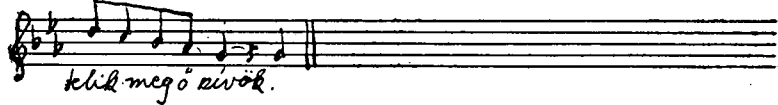
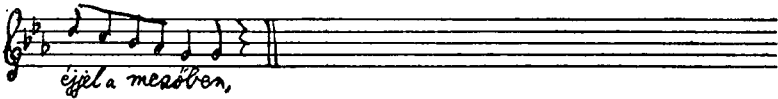
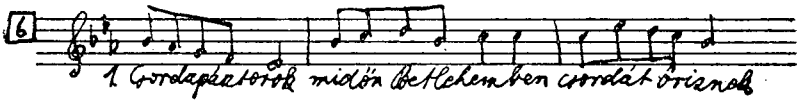
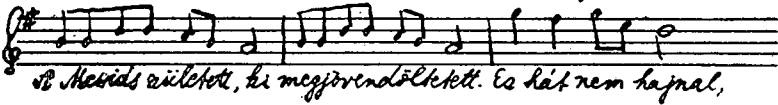
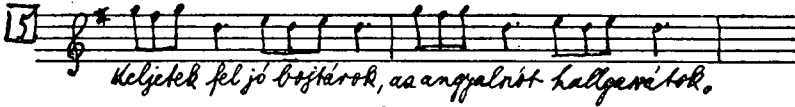
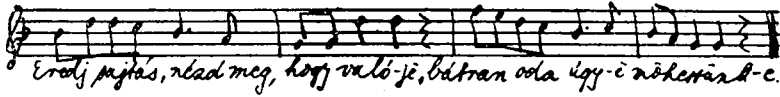
Ezután a beköszöntő imával bemennek a házba és a családi ájtatosság következik. A loretoi litániát és a rózsafüzért imádkozzák.

1. *1. A szent szülő anyja Ily kezon gyasban szent Józseffel*
keres vállalt öfölkem rajkán. szüe lecsit önkere
Meri a népekét, hogy az öten szent nevét adjanak mentéket

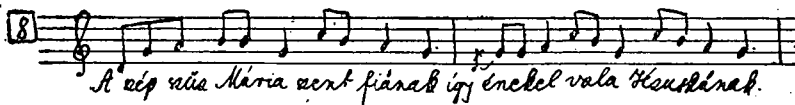
2. *Dicsőítsék János, Mária szent neve Eszen nép ravalal*
léptünk most ide be. Jö barátunk hajlékába, a szent család lakására,
Mert itt van a János, József és Mária

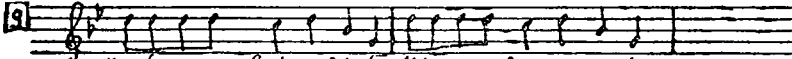
3. *Szűz Mária elérte nagy örömet, Mert megülte*
az ő kedves gyermekét, Es mi bünös szívünk advörögét,
Mennynek is a földnek nagy kreantójét

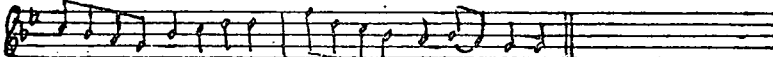
4. *1. Szapora szelgetök föl-bojtárok. Sz angyal ravelöl hallottatok*
Advöröket meg ma létöl. Ha pljölök, szven imádkjátok.

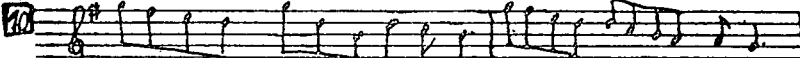

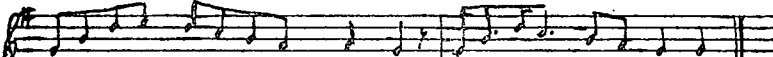
+ *bis. Es ragyogó szűt.*

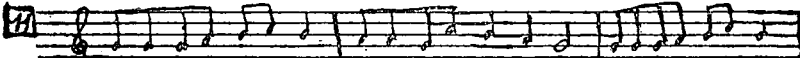

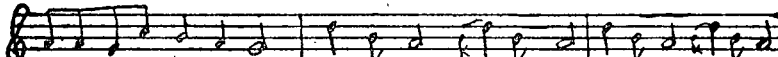
9

 Kardcsomagtóccáján, Klaus születése napján

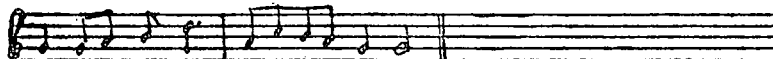

 Brüjjetők, örvengetők, a kis Klaus megrülettől.

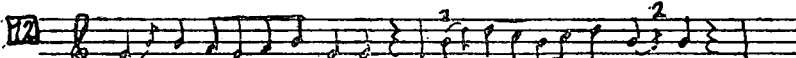
10

 Mostan bizonyult egy nép részvérem, akit régen vért az egész világ.

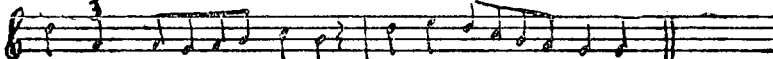

 Betekembem kibimbártól zöld ág, bírdlyi nemből méltóság

11

 Mennőnk született, bűnt lelkünk engedett. Kérlek, magasztaljad őt,

 lehullván alnc előtt. Örvendik, örvendjünk, mert kegyes istenünk,

 ki Betekembem született minékünk.

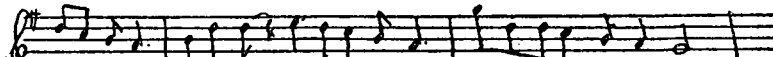
12

 Hej, vig jubárok, csordások, csörgedőnek a fodorok.

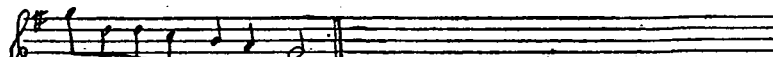

 Mely nép gyönyörű az éjfel, bírcsal kibirtokod néjfel.

13

 hely fel most keresztény lélek, képed az istennek börtök.

 Bekints be a paolyba, Ur Klaus feleik abba. Kéad, mely kemény

 az ő ágya, tirta nevelmirenek tárgya. Islet feleik olágyon,

 hogy nevelmirek gyulladjon.

14)
 Betlehem-i kispalot, kegyes istenünk, ki kenyér-bor-rájbán
 jelen vagy velünk, e nentéjben nagy imánk, áldásodat öntsd ki ránk.

15)
 Serencsés óra, boldog éjraja. Megrűletett a késáska
 Betlehem-bence éjraja. Serencsés óra, boldog éjraja

16)
 Megrűletett a rég várt Messias, akit megjövendölt káids
 Betlehem-en kívül egy pajtában rűletett a késas a jászolban.

17)
 Bánsák régen fölébredtem volna, kúhaimat legeltettem volna
 Mária rendül a fűlembé angyalok mondára: Megrűletett a kis késas
 rongos istállóba.

18)
 Betlehem-reb vidékén, annak fűgas mecsesen legeltettek.
 Egy kis bórány ast mecséje a mecsőbe: it kis késas megrűletett
 Betlehem-be.

Közben előkerül

a 3. számú ének: Szűz Mária elérte nagy örömét (özv. Török Ferencné, 1943. július és Nyinkó Mihályné 1943. szept. kb. egyformán). Előadási ideje 25 mp. Volly szerint eddig ismeretlen dallam: Szövege nyomtatott lapon található „Elérte már szűz Mária örömét“

kezdettel. Sok versszaka van még, de a többit írásból tudják. Nyinkóné szerint nagyon régi ének; Fütüü Pista, a híres táltosember tudta énekelni, de most már templomban nem éneklük, mert a mai papoknak nem tetszik.

Mikor már menni akarnak hazafelé az imaházból, elkezdik:

Szaporán keljetök föl (4. dallam, Nyinkó Mihályné). Előadási ideje 18 mp. Szép dór dallam, eddig ismeretlen. Második verse erősebben módosítja a dallamot. További versszakai:

3. Bizonyal ott voltam, mög is néztem,
Beköszöntöttem, hogy odaértem.
Ott fekszik a Jézus a jászolban,
Be vagyon takarva posztócskába.

(A 2. vers dallama szerint.)

4. Mármost ajándékokat készítsünk,
Kitől mi telhető, majd elvigyük.
Tegyünk egy kosárba almácskát,
Azzal tartsuk jól az édesanyját.
Te fogál meg, pajtás, egy gidácskát,
Én meg fogok majd egy kis báránykát.

(A dallam második felére.)

5. Üdvözlégy, ó kised, új királyunk,
Kit olyan szegénységben találunk.
Vedd kedvesen ajándékunk,
Melyet tiszta szívből neked nyújtunk.

(Második fele az 1. vers dallama szerint.)

6. Szívünket, lelkünket neked adjuk,
Örökös zálogul nálad hagyjuk.
Vedd kedvesen, Úr Jézusunk,
Egykor mennyben veled vigadhassunk.

(Második fele az 1. vers dallama szerint, ismételve.)

A képet otthagyják, másnap érte mennek és másik házba viszik. Így megy ez kilenc napon át. Utoljára negyven napig hagyják egy helyen, végül visszaviszik a templomba.

Éjféli mise előtt gyülekezéskor szokták énekelni a már említett 1. számú éneket. Az éjféli mise többi éneke nincs szorosán időhöz kötve. Ellenben csak a pásztorok miséjére való a

Keljetek fel kezdetű 5. számú ének (Nyinkó Mihályné). Előadási ideje 30 mp. Dallama még nem jelent meg. Szövege az *Orgona- virágokban*.

Kimenőre a *Csordapásztorokat* éneklük (6, Nyinkó Mihályné 1942. karácsonyán az 1. dallam szerint, 1943. júliusban a 2. dallam szerint az 1. versre is). Előadási ideje 8 mp. Új formái ennek a változatokban gazdag fríg dallamnak. 3. verse:

Örömet mondok nektek, ne féljetek,
Mert ma született a ti üdvösségetek.

Csak karácsony napján éneklik, de akkor sem igen kerül rá a sor :

Született szűz leánytól. 7. (Nyinkó Mihályné, 25 mp.). Dur és moll közt ingadozó dallam, Peregen más változatát éneklik. Többi versszakát csak könyvből tudják.

Kántorok szokták énekelni a 8. számú bölcsődalt (Nyinkó Mihályné, 16.). Erősen elváltozott alakja egy körülbelül másfélszázados karácsonyi énekünknek. További versszakai :

Alugy én szerelmem, napom fénye,
Az én életemnek egy reménye.
Örömmel ringatlak, szivemből óhajtalak,
Aludj, aludj.

Majd eljönnek hozzád az angyalok.
Mögtisztelnek téged a pásztorok.
Örömmel stb.

Később is éneklik misén a karácsonyi idő alatt :

Karácsonynak éccakáján. 9. Változata a Bálint S. közölte „Kirje kirje kisedöcské“-nek. 1942. karácsony utáni vasárnap a templomban hallottam, feltűnően gyors tempóban. Viktor néninek nem is tetszett így, mert nagyon „nótás“ (világias), ő a 2. versszaktól kezdve inkább a 12. dallamra énekl. Nyinkóné 18 mp., Törökné 21 mp. alatt, ismétléssel 30 mp. alatt énekelte. Orgonával éneklik, de még mielőtt a pap bejön. További versszakai :

2. A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos Szűz az anyja,
Lábaival ringáztatja,
Két kezével ápolgatja.
3. Alugy, alugy én kisededem,
Alugy, alugy én kisededem.
Nem királyné a te anyád,
Szolgálóbó löttem dajkád.
4. Nincs a Jézus ágyán paplan,
Jaj de fázik az ártatlan.
Takargatja édesanyja
Dirib-darab posztócskába.
5. Nincs a Jézusnak bundája,
Posztóba van bepólyázva.
Elveszött a báránycájája,
Mibő lött vóna bundája.
6. Ó, te dudás, mit szundikálsz ?
Fényes az ég, nem kő lámpás.
Verjed, verjed a citerát,
Zengj Jézusnak egy-két nótát.

(A 4. versszakától kezdve minden szakasz második felét ismétlik.)

Még a kántor megérkezése előtt énekelték 1942 karácsony utáni vasárnap az „Ó boldog Betlehem“ kezdetű, Simon Jukundián-féle éneket, melyet a városiak kevésbé ismernek. — Ugyancsak inkább falun ismert a „Pásztorok, keljünk fel“ (megj. Tárkányi—Zsaskovszky: Énektár, 1855).

Mostan kinyílt 10. (Nyinkó Mihályné). A peregi és nagyszalontai mellett ez az ének harmadik dallama. Többi versszakát az *Orgonavirágokból* éneklük.

Messiásunk született. 11. (Nyinkó Mihályné). Az énekeskönyvekben megjelent dallam változata.

Betlehemi kiseded. 14. (Nyinkó Mihályné, 25 mp.). Énekeskönyvből való új szerzemény. Úrfelmutatás után éneklük.

Hej vig juhászok. 12. (Nyinkó Mihályné, 25 mp. Lele Józsefné a következő eltéréssel 1) *h* helyett *d*, 2) váltóhang nélkül, 3) *a* helyett *g*. Falun többhelyt ismerős ének. Többi verszaka :

Mint fölserkentem álmomból,
Csillagot láttam Jákobról.
Hogy fölkeltem, láttam tüzet,
Mely jelenti anyát, szüzet.

Amott látok egy nagy kutválút.
Talán ott van az istálló.
Egy csillag is ott leszállott,
Istálló fölött mögállott.

Tütöre két bárányt hajtott,
Maksus vitte túró, sajtot,
Bojtár, mönj, hozz savót vissza,
Új pásztorunk majd mögissza.

Üdvözlégy, ó kis királyunk.
Savót hoztunk, mert nincs borunk,
Sajtot, mézet, bárányt, tejet.
Ezzel hajtsunk térdet s fejet.

Ide keverik a 9. ének versszakait is („A kis Jézus...“ mint ott): Jézus ágyán nincsen paplan (stb. mint a 9.-nél).

Ókrök, barmok jászolyában, szűzanyával istállóban,
Ókrök, barmok jászolyában, szűzanyával istállóban.

Hát te dudás, mit szundikálsz?
Fényes az ég, nem kell lámpás.
Verjed, verjed a citerát,
Zengj Jézusnak egy-egy nótát.

Nincsen Jézusnak bundája,
Posztóba van betakarva.
Elveszött a báránykája,
Mibül lött volna bundája.

Nem nevezték meg a használat helyét és idejét következő énekeknél.

Kelj fel most keresztény lélek. 13. (özv. Török Ferencné, 1943. július). Az 5. ének változata.

Szerencsés óra. 15. (Nyinkó Mihályné 25 mp.). Érdekes *da capo* formájú moll-dallam. Éneklik a „Mennyből az angyal“ dallamára is. Szövege az *Orgonavirágokban*.

Megszületett a rég várt Messiás. 16. (Nyinkó Mihályné 20 mp.). „Krisztus Jézus született“ távoli változata.

Bárcsak régen. 17. (Nyinkó Mihályné 22 mp. Török Ferencné egy más változatát kezdte el, de nem tudta végig). Nyomatásban is megjelent és több helyen ismert dallam változata. Másik versszaka :

Látod, pajtás, máris többen vagyunk,
A dudással majd oda ballagunk.
Míg a bárányt elkészítik, addig is mulassunk,
Jézus, Mária, Józsefnek víg éneket mondjunk.

Betlehemek vidékén. 18. (Nyinkó Mihályné, 1943. július). Kedves pásztorének, templomban nem igen szeretik.

A Tápén használatos karácsonyi énekek közül az „Elérkezett ama boldog és szerencsés óra“ és a „Betlehemek pusztájában“ dal-lama régi énekeskönyvekben, az „A szent Szűznek magzatát“ hasonlító változata más népi közlésekben (pl. Volly: Népi játékok, II. 82.) található meg.

ECKERDT LÁSZLÓ

Háború és nemzetközi jog

A KÖZTUDATBAN úgy él a háború és a nemzetközi jog, mint két egymást kizáró fogalom. Úgy látják, hogy mivel a háború az erőhatalom érvényesülése, a jog eszméjét fogalmilag kizárja.

A nemzetközi jogot különben is alig tekinti a közvélemény egyébként ünnepélyesen tett szép ígéreteknél, melyeket az államok még békében is csak addig tartanak meg, amíg érdekeik úgy kívánják. A háborút pedig mindig erős érdekellentét váltja ki s ilyenkor az államok a nemzetközi jogra való tekintet nélkül azt teszik, amit érdekeik parancsolnak.

Bizonyos, hogy ebben a közvélekedésben van valami igazság. De az igazság nem az, hogy a háborúnak és a nemzetközi jognak nincs köze egymáshoz. A háború a hatályban lévő nemzetközi jog szükségképeni függvénye. Maga is nemzetközi jogi fogalom, mely az eset körülményei szerint jogilag különbözőképpen minősülhet, de amely soha sem esik kívül azon a területen, melyet a nemzetközi jog a szabályozása alatt állónak tekint.

A háború lehet először is a *jogérvényesítés eszköze*. A nemzetközi életben a jogérvényesítésnek egészen más módjai és eszközei

vannak, mint az államon belől. Az állam maga gondoskodik az általa kiadott jogszabályok megtartásáról. Ha valaki megszegi a büntetőtörvény rendelkezéseit, az állam saját szervei útján bíróság elé állítja és megbünteti. Ha viszont az illető másnak a magánjog által biztosított jogait sérti meg, az állam a sértettnek rendelkezésére bocsátja a saját erejét, s a bíróság azt, aki a jogot tényleg megsértette, a jognak megfelelő magatartásra kötelezi. A modern államban a jogszabályok megtartása felett a közhatalom őröködik, a sértettnek nem magának kell gondoskodnia arról, hogy vele szemben jogsértést ne kövessenek el.

Ezzel szemben a nemzetközi jogban az önhatalommal való jogérvényesítés elve uralkodik, az az elv, amely valamikor a magánbosszú és a vérbosszú formájában az egyes emberek közt is érvényesült. Ma az állam megbünteti azt, aki az elszenvedett jogsértésért maga akarna elégtételt venni; az u. n. önbíráskodást nem engedi meg. A nemzetközi életben viszont ez a jog érvényesítésének rendszerinti eszköze.

Az önhatalommal való jogérvényesítésnek a nemzetközi életben persze más eszközei is vannak, mint a háború. Gondoljunk a diplomáciai kényszer különböző eseteire, továbbá a retorziókra és represszáliákra, melyekben a szemet-szemért, fogat-fogért elve valószínűleg, ugyanaz a talio-elv, mely a hajdani magánbosszúnak és vérbosszúnak is alapja volt. Ezek végcélja is mindég az, hogy a jogsértőt a jognak megfelelő magatartásra kényszerítsék s ilymódon a jog uralmát biztosítsák.

A háború ultima ratio, az utolsó eszköz, melyhez, mint a jogérvényesítés eszközeihez akkor nyúl az állam, amikor a békés erőszak eszközei felmondták a szolgálatot.

A háború, mint a nemzetközi jogérvényesítés eszköze, jogintézmény, olyan célú, mint a bírói végrehajtás, illetőleg a büntettes bebörtönzése, persze azzal az igen lényeges eltéréssel, hogy itt az erőszak nem szükségképen a jogszeme szolgálatában áll. A modern állam bíróságai biztosítékot nyújtanak arra, hogy az állami kényszer tényleg a jogszabályok érvényesülését fogja biztosítani. A háborúnál erre nincs garancia, mert nincs olyan magasabb hatalom, mely a hadviselő felek vitáját elfogulatlanul eldöntené s tárgyilagosan megállapítaná, hogy történt-e tényleg jogsértés s ha igen, azt ki követte el?

A háború azonban nem csak a jogérvényesítés eszköze. A háborúnak főleg mint az új jogalkotás eszközének van nagy jelentősége a nemzetközi életben. A nemzetközi jogszabályok megváltoztatása rendszerint igen nagy nehézségekbe ütközik. Az államok szuverenitása folytán minden államot csak az általa elfogadott nemzetközi jogszabály kötelez. Ennek folytán a nemzetközi jogszabályok megváltoztatása is csak az összes érdekelt államok közös megegyezésével történhetik. Ez a nemzetközi jogot tipikusan merev joggá teszi, mert ott, ahol az állami érdekek szemben állanak egymással, szinte lehetetlen az önkéntes megegyezés. Az élet szakadatlan változása mellett a nemzetközi jogot a mozdulatlanság tendenciája jellemzi.

Pedig az élet nem ismer mozdulatlanságot s ott, ahol nincs meg a jogszabályok jogszerű megváltoztatásának lehetősége, az élet öszszetöri az útjában álló jogot.

Ez a jelenség előfordul az államon belül is. Ha az államhatalom birtokosai nem veszik észre, hogy az erőviszonyok megváltoztak s nem hajlandók a jogrendet a tényleges viszonyoknak megfelelően módosítani, kitor a forradalom. A forradalom, a jog megváltoztatásának erőszakos módja. Erőhatalommal akarja megdönteni a régi jogot, hogy annak helyébe az általa helyesebbnek tartott új jogot tegye.

A nemzetközi jog, mint tipikusan merev jog szinte provokálja a jogszabályok erőszakos megváltoztatását. Ott, ahol az érdekelt felek közös megegyezése nem sikerül, az a fél, melynek a módosítás vitális érdeke, az erőhatalom eszközához nyúl s háborút indít a tart-hatatlaná vált nemzetközi jogszabályok megváltoztatására. Az ilyen háború nemzetközi jogi forradalom, az államon belöli forradalom minden tipikus kíséő jelenségével.

Nemzetközi jogi forradalom a most folyó világháború is, mely a párizs-környéki békediktátumok tarthatatlan rendelkezéseit van hivatva megdönteni, hogy helyükbe új, igazságosabb nemzetközi jogot tegyen.

A párizs-környéki békediktátumok a volt központi hatalmakat megcsönkítetták és megalázták. Gazdasági, pénzügyi és katonai rendelkezésekkel tudatosan akarták erőtlenné tenni s ez által saját önző érdekeik szolgálatába tartani öket. A legyőzött államok, első sorban az új erőre kapott Németország ezt az állapotot tartósan nem tőr-hette el s mivel hasztalan kísérelte meg a tarthatatlan helyzet megegyezés útján való megváltoztatását, szükségképen ki kellett rob-banni a háborúnak.

A tengelyhatalmak új nemzetközi jogot akarnak teremteni, hogy az erőtől duzzadó nemzetek számára az élet és fejlődés lehetőségét biztosítsák. Az angolszász hatalmak viszont a tételes nemzetközi jog szilárd bástyának gondolt épületéből bünös támadásnak és durva jogsértésnek minősítik ezeket a törekvéseket, s még a hábo-rút közvetlenül megelőző években is mindent elkövettek az ural-mukat biztosító statusquo fenntartására. Olaszország ellen szank-ciókat alkalmaztak, midőn nemzeti fejlődése számára Afrikában új területeket keresett s Németország javára is csak a viszonyok rend-kívüli nyomása alatt voltak hajlandók a müncheni egyezmény által bizonyos területi engedményekre.

A háború, mint nemzetközi forradalom, kétségenkívül az erő-hatalom elvét viszi bele a nemzetközi életbe, de vajjon nem az erő-szak elve érvényesül akkor is, amikor az élet reális erőinek ter-mészetes munkáját megakasztják?

A jog nem szükségképen ellentéte az erőszaknak, sokszor ép-pen magának az erőszaknak az eszköze. A békediktátumokat az erő-hatalom hozta létre s rendelkezéseiket az igazságtalan nemzetközi jogszabályokra támaszkodva az erőhatalom tartotta hatályban. Le-het-e a megdöntésükre indított háborút úgy állítani be, mint nyers erőszak támadását a jog és igazság ellen? Nem a békediktátumok-

ban intézményesen megszervezett erőhatalmat akarja-e ez a háború a jog és igazság érdekében megdönteni?

Olyan kérdés, amelyben a szemben álló felek soha sem érthetik meg egymást. Éppen úgy, mint az állami forradalom tényeit is szükségképen ellentétesen minősítik a legitim hatalom birtokosai, akik ellen a forradalom irányul s azok, akik a forradalmi megmozdulás hívei. A hatalom birtokosai a forradalmároknak büntetéseket látnak s ha a hatalmuk megvan rá, bíróság elé állítják, bebörtönzik, vagy kivégzik őket, a forradalom hívei viszont nem büntetéseket látnak azokban, akik mozgalmukat kezdeményezték, hanem a szabadság és igazság bajnokait, akik az erőhatalom ellen a jog igazi eszméjéért küzdenek.

A háború tehát, mint a jogalkotás és jogérvényesítés eszköze, a mai nemzetközi jog szükségképeni intézménye. A háború kiküszöbölését szeretik utópiának mondani. Nyilvánvalóan utópia is, ha valaki arra gondol, hogy egyszerűen papirosra vetett tilalmakkal szüntessék meg a háborút. A háború megszüntetésének jogi előfeltételei vannak, a nemzetközi jogot gyökeresen át kell alakítani ahhoz, hogy a háború feleslegessé váljék.

A háború csak akkor küszöbölhető ki, ha a nemzetközi jog arról a szerepről, amelyet a háború ma a jogalkotás és a jogérvényesítés terén játszik másképen gondoskodik. Az bizonyos, hogy a háború nem ideálisan tölti be ezt a szerepet. Nem gondolok most a háború pusztításaira s azokra a szörnyű áldozatokra, amelyeket a háború a nemzetektől és az egyesektől követel. Nem ideális a háború, mint a kikényszerítés eszköze azért, mert nincs garancia arra, hogy tényleg a jogot fogja érvényesíteni s nem a jogtalanságnak szerez érvényt s hogy másrésről az a jogi rendezés, amely a háború eredményeként jön létre, az igazságosságnak s az élet reális követelményeinek megfelelő lesz.

A háború az erőhatalom elvének érvényesülése, s nagyobb erővel alátámasztott akaraté tekintet nélkül a jogra és az igazságosságra.

Mondhatná valaki, hogy a háború, mint a nemzeti erők teljes kifejtése, az életképes nemzetek érvényesülését biztosítja a kiöregedett nemzetekkel szemben s így olyan állapotokat teremt, melyek a nemzeti erők igazságos mértékével összhangban vannak. Kétségtelen, hogy ebben az állításban van valami igazság, de semmi esetre sem fogadható el ez a tétel a világháborúkra vonatkozólag, melyben a szövetségzett államok két tábora áll egymással szemben. Az ilyen háború a győztes táborban lévő államok közül egyesek számára igen sokszor nem a saját nemzeti erői alapján biztosít a jogi rendezés során előnyöket, hanem tisztán azért, mert, — esetleg árulással, — idejében a győző hatalmak oldalára álltak.

Gondoljunk csak Románia esetére, mely az első világháború után soha nem képzelt területnagyobbodáshoz és hihetetlen előnyökhöz jutott, nyilvánvalóan nem a háborúban tanúsított hősiesség kifejtése alapján, hanem azoknak a szövetséges és társult nagyhatalmaknak az erejéből, melyekhez idejében csatlakozott. Azt a té-

telt tehát, hogy a háború mindég a nemzeti erő kifejtésnek megfelelő eredményeket produkál, nem fogadhatjuk el.

Nem kétséges, hogy a háború a jogérvényesítésnek és a jogalkotásnak tökéletlen eszköze. A helyzet ugyanaz, mintha az államon belül mindig annak volna igaza, aki vagy maga jobban tud verekedni vagy akinek jobban verekedő cimborái vannak, illetőleg mindég olyan jogsabályokat alkotnának, amelyek az erősebb érdekeit szolgálják. Az államon belül a jog hivatása az, hogy az igazság megteremtője legyen. Bizonyos, hogy a nemzetközi életben is ez az ideál, mely felé törekednünk kell.

MIVEL LEHETNE a háborút, mint a jogérvényesítés és jogalkotás eszközét helyettesíteni?

A háború akkor válnék feleslegessé, ha a nemzetközi hatalomnak olyan szervezete alakulna ki, mely egyes nemzetek egyéni erő kifejtése helyébe az igazság elvét biztosító egyetemes nemzetközi hatalmat tenne, éppen úgy amint az állami életben az egységes állami közhatalom vetett véget az egyesek, illetőleg az egyéni csoportok egymás közötti szakadatlan küzdelmének és szüntette meg az oligarchiák garázdálkodását a nemzet gyöngébb tagjai felett.

A nemzetközi hatalomnak a történelem folyamán különböző szervezési módjai voltak. A római birodalom hatalmát az akkor ismert egész világra kiterjesztette. Egy államnak a hatalma volt a többi összes népek felett gyakorolt nemzetközi hatalom, ez az egységes nemzetközi hatalom rendszere. Ugyanez a gondolat valósult meg a középkori német-római birodalomban is, azzal az eltéréssel, hogy itt az egységes hatalomnak két feje volt: a pápa és a császár, s ez a hatalom egységének gondolatához már bizonyos kettősséget csatolt.

Ez a rendszer csak ott valósulhat meg, ahol van egy abszolút hatalmi túlsúly, mely mint ilyen, képes akarátának a többi összes népeket alávetni. Ebben a rendszerben a világbirodalom gondolata valósul meg, egy birodalom keretébe kívánja összefoglalni az egész emberiséget. Az ilyen világbirodalomban mai értelemben vett nemzetközi jogról nem is lehet szó. Az egyes népek külön jogi szervezetei nem államok, csak egy egységes állam kisebb, vagy nagyobb önállósággal rendelkező részei, a birodalomban elfoglalt helyzetüket a birodalom közjoga s nem nemzetközi jog határozza meg.

A másik rendszer az egymástól független államok közösen gyakorolt nemzetközi hatalmának, a koordináció elvén nyugvó nemzetközi jogközösségnek mai rendszere. A nemzetközi hatalom itt is egyetemes, t. i. ugyanaz a hatalom érvényesül valamennyi államra vonatkozólag, de ez a hatalom már nem egy államnak a hatalma, hanem az összes államok külön-külön hatalmának eredőjeként áll elő. Ebből következik az is, hogy itt a nemzetközi hatalom nem olyan egységes és határozott, mint a világbirodalomban. Az egyes államok, első sorban persze a vezető nagyállamok közt esetenként megegyezésre van szükség, hogy olyan hatalmi túlsúly alakulhasson ki, amely mint legerősebb hatalom, akarátát minden vonatkozásban érvényesíteni tudja. Ezt a rendszert az államok egyenjogú-

ságának elve s az állami szuverénitás jellemzi. Saját területén minden állam azt teszi, amit akar, legalább jogilag nincs kötelezve arra, hogy más államoktól parancsokat fogadjon el s azoknak engedelmesskedjék.

A szuverén európai államok kialakulásával a nemzetközi hatalomnak ez a rendszere lépett életbe.

Ez a rendszer szükségképpen bizonyos nyugtalanságot vált ki a nemzetközi életben, mert nincs határozott és szervezett hatalom, mely egységes akaratot érvényesítene: céltudatos nemzetközi jogszabályokat alkotna s azok betartását ki tudná kényszeríteni. A nemzetközi hatalomnak e mellett a szervezési módja mellett örökös kompromisszumok jellemzik a nemzetközi életet, olyan megoldások, melyek teljesen senkit sem elégitenek ki s amelyek éppen ezért mindég csak ideiglenes jellegűek.

Az első világháború után megkísérelték, hogy ennek a koordinációs elven nyugvó nemzetközi hatalomnak határozottabb szervezetet adjanak. Ez a szervezet volt a Nemzetek Szövetsége. A Nemzetek Szövetsége sem volt az államok felett álló hatalom, megalkotása nem jelentett visszatérést az egységes hatalmi rendszerhez, a világbirodalmi gondolathoz. A Nemzetek Szövetsége a tagállamok önállóságát és szuverénitását érintetlenül hagyta. Az ő szuverén akarataikat volt hivatva összhangba hozni s ily módon intézményesen biztosítani azt, hogy az államok sokszor ellentétes törekvéseiből mégis kialakuljon egy közös akarat, mely nemzetközi hatalomként érvényesülni tud.

Ez a kísérlet nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Eltekintve attól, hogy azok a politikai célkitűzések, melyeknek szolgálatába a Nemzetek Szövetségének erejét állították, megdöbbenően egyoldalúak voltak, s nélkülözték a tárgyilagosságnak és igazságosságnak azt a követelményét, mely nélkül semmiféle jogi szervezet nem érhet el tartós eredményeket, maga a szervezet sem volt alkalmas arra, hogy megszüntesse a nemzetközi hatalom labilitását, mely nyugtalanná és bizonytalanná teszi a nemzetek egymás közötti életét. A Nemzetek Szövetsége csak addig képviselt tényleg érvényesülni tudó erőt, amíg a benne szereplő nagyállamok egyet értettek egymással. A Szövetség annyiban volt fejlődés a megelőző állapottal szemben, hogy állandó szervezetével megkönnyítette ennek az egyetértésnek a megteremtését. Mihelyt azonban a nagyhatalmak közt olyan ellentétek keletkeztek, amelyeket kiegyenlíteni nem lehetett, a Nemzetek Szövetsége szükségképen felmondta a szolgálatot, mert önmagának nem volt hatalma. A Nemzetek Szövetségében csak a tagállamok együttes ereje volt hatalom, s mihelyt a tagállamok erejét nem tudta egyesíteni, megszűnt az a hatalmi tulsúly amely az államokkal szemben érvényesülni tudó nemzetközi hatalom lényege.

A TENGELYÁLLAMOK PROGRAMMJA ezzel szemben a külön hatalmi területek nemzetközi jogi rendszere, az a rendszer, amelyben minden nagyhatalomnak a többiekétől elkülönített területe van. Ez a terület, melyet a német terminologia Grossraum-nak

nevez, az illető nagyhatalom hegemoniája alatt áll, ő gyakorolja ott minden más idegen állam kizárásával a nemzetközi hatalmat mindazok felett a népek felett, melyek a Grossraum területén élnek, kisebb-nagyobb autonómiát, esetleg külön államiságot is biztosítva nekik a „birodalom“ keretein belül a maguk külön népi életének kifejtésére.

A külön hatalmi területeknek ez a nemzetközi jogi rendszere nem új keletű, nem német elgondolás, hanem az amerikai Monroe-elve vezethető vissza, melyet Monroe az Unio akkori elnöke 1823-ban állított fel, s melynek lényege közismerten az a tétel, hogy Amerika az amerikaiaké, s hogy az Unio nem tűri más kontinensek népeinek az amerikai államok ügyeibe való beavatkozását.

Ez a Monroe-elv az idők folyamán persze átalakult. Kezdetben az Unio hegemoniáját az amerikai kontinens felett akarta biztosítani. Az Unio imperialista törekvéseinek azonban később messzebbmenő célkitűzései lettek s ezek a célkitűzések — amint a legújabb események világosan mutatják — nem korlátozódtak az amerikai kontinensre. Minden nemzet igyekszik uralmát a lehető legszélesebb területre kiterjeszteni, az Unionál a Monroe-elvben megformulázott külön hatalmi terület tétele csak lépcső volt a világhatalmi törekvések felé.

A KÉRDÉS MOSTMÁR AZ, hogy a nemzetközi hatalom három különböző rendszerében minő helyet foglal el a háború?

Már említettem, hogy jogrend kényszerítő hatalom nélkül nem képzelhető el. A jog mögött ott kell állnia a legerősebb társadalmi hatalomnak, mely érvényesülését szükség esetén erőhatalommal is ki tudja kényszeríteni. A nemzetközi jogban is szükség van erőhatalomra, a nemzetközi jognak sokszor emlegetett bizonytalan érvényesülése éppen azzal van összefüggésben, hogy ez az erőhatalom sokszor hiányzik, illetőleg nem az az abszolút hatalmi túlsúly, mely feltétlen érvényesülését biztosítani tudná. Az államon belüli jog mögött az államhatalom áll. Ha az államhatalom meginog s nem tud abszolút hatalmi túlsúlyként érvényesülni, meginog maga a jogrend is, amint ez a forradalomban, s a forradalmat megelőző időkben történik. Az államhatalom meggyöngülése szükségképen együtt jár a belső küzdelmekkel a politikai pártok, társadalmi osztályok és egyesek között külön érdekeik biztosításáért, sőt esetleg magáért a hataloméért, s ez persze az államhatalom további gyöngülését eredményezi.

A mai értelemben vett háború is ilyen küzdelem. A háború a nemzetközi jog érvényesüléséhez szükséges hatalom megnyilvánulása, de nem olyan egységes és intézményesen szervezett hatalom, mint az állam impériuma. A háború mindég azért tör ki, mert bizonytalan a hatalmi túlsúly, nem nyilvánvaló, hogy hol van a nagyobb erő, vitás, hogy ki képes új nemzetközi jogot statuálni, illetőleg a régit kikényszeríteni.

Ebből következik, hogy a háború veszélye annál kisebb, minél egységesebb és határozottabb a nemzetek egymásközötti életét szabályozó nemzetközi hatalom.

Mai értelemben vett háború nem lehet ott, ahol egy birodalom világhatalmat gyakorol. Itt a birodalom hatalma fölényes erő az alávetett államokkal szemben. Ha az egyes részek esetleg ellene fordulnak is a birodalmi hatalom egyik vagy másik intézkedésének, ez a megmozdulás az erőviszonyok folytán kilátástalan s jogilag nem háború, csak zendülés, mely büntetést von maga után. Nemzetközi jogilag legfeljebb polgárháborúvá lehet, de ez is csak akkor, ha a világhatalom hatalma már megingott s bizonytalanná vált, hogy melyik oldalon van a nagyobb erő. Hasonló a helyzet a külön hatalmi területek rendszerében is, de persze csak a külön hatalmi területeken belül. A hegemoniát gyakorló állam kizárja a háború lehetőségét a vezetése alatt álló államok közt. Ha közöttük viszály merül fel, ezt a birodalom parancsszáva dönti el. Elképzelhetetlen a háború a hegemoniát gyakorló birodalom ellen is, mindaddig, míg az hatalmának birtokában van. A birodalom ellen irányuló akciók itt is jogellenesek és megtorlást vonnak maguk után, éppen úgy, mint ahogyan az államhatalom megtorolja az ellene irányuló cselekményeket.

A külön hatalmi területek rendszere azonban nem zárja ki a hegemoniát gyakorló birodalmak egymás közötti háborúját, mert felettük már nincs olyan nemzetközi jogi hatalom, mely valamenyny birodalommal szemben hatalmi túlsúlyt jelentene s akaratát ki tudná kényszeríteni. Ebben a vonatkozásban a helyzet ugyanaz, mint a szuverén államok koordinációjának elvén felépített mai nemzetközi jogközösségben. Bizonytalanná válhat, hogy hol van a nagyobb erő, s háborúra lehet szükség ennek a bizonytalanságnak megszüntetésére. A külön hatalmi területek rendszere tehát nem zárja ki fogalmilag a maihoz hasonló világháborúkat s hogy ezek a háborúk nem csak a hegemoniát gyakorló nép háborúi lennének, hanem felölelnék a szembe került birodalmak összes népeit, az nyilvánvaló.

A háborút a nemzetközi jognak csak az a rendszere zárja ki, amely az állami impérium analógiájára az egyes államok felett álló olyan egységes nemzetközi hatalmat szervez meg, amely minden körülmények közt és minden vonatkozásában a legnagyobb erő, s mint ilyen az államokhoz parancsokat intéz, s azoknak érvényt tud szerezni.

A NEMZETKÖZI HATALOMNAK ez a rendszere persze igen lényegesen megváltoztatná az államok mai nemzetközi jogi helyzetét. Ezzel a hatalmi rendszerrel az államok szuverénitása nem fér össze.

Az állami szuverénitás az államok szabadsága. Ennek a szabadságnak éppen úgy két iránya van, mint az egyesek szabadságának az államon belül. Az egyeseket megillető egyéni szabadságnak, minő pl. a személyes szabadság, a vallás- és tanszabadság, analógiájára az államnak is van szabad cselekvési köre, ahol akaratát minden idegen beavatkozástól mentesen érvényesítheti. A szuverén állam saját területén a nemzetközi jog korlátai közt azt teheti, amit akar. De van az állami szabadságnak egy másik iránya is. Az egyeseknél

az egyéni szabadság, t. i. az állami beavatkozástól mentes szabad cselekvési kör mellett megkülönböztetjük az ú. n. politikai szabadságot, melynek alapján az egyesek maguk is részt vesznek az államügyeinek intézésében úgy, hogy az állam hatalma nem mint idegen hatalom érvényesül velük szemben. Képviselőket választanak s ezek útján részesek a törvényhozó hatalomban, az önkormányzat útján részt vesznek a kormányzatban és a közigazgatásban s ezáltal az államhatalom legalább részben saját hatalmukká lesz. Az államok is résztvesznek a nemzetközi hatalom gyakorlásában, mégpedig azzal a hatállyal, hogy a nemzetközi hatalom minden ténykedése csak úgy érvényes velük szemben, ha azt magukra nézve kötelezőnek elfogadták. Az államot csak az a nemzetközi szerződés kötelezi, melyet elfogadott, nemzetközi bíróság csak akkor ítélkezhetik az őt érintő ügyekben, ha a bíráskodásnak alávetette magát és saját területén önmaga hajtja végre a saját szervei útján az általa is elfogadott nemzetközi jogszabályokat és intézkedéseket. Persze, a kisebb államokat nem egyszer kényszerítik a hozzájárulásra éppen úgy, mint az államon belül is előfordul, hogy egyeseket politikai jogainak ilyen vagy olyan értelemben való gyakorlására kényszerítetek.

A szabadság a nemzetközi alkotmánynak igen lényeges elve s bizonyos, hogy a szabadságnak éppen a kisebb államok szempontjából van igen nagy jelentősége.

Az a nemzetközi jogi rendszer, amely az államok felett álló egységes nemzetközi hatalom elvén épülne fel, szükségképpen megszüntetné az államok szabadságát, ugyanakkor, amikor az állami életben megszokott „rendet“ a nemzetközi életben is megteremtene. A rend és szabadság a nemzetközi jog terén is ellentétes fogalmak. Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog bizonytalansága és nem alaptalanul hangoztatott gyöngesége éppen az állami szuverénitásból ered. Nyilvánvaló, hogy az állami életben is sokkal erősebb és hatályosabb az a jog, amely megett erős központi hatalom áll, mint annak a rendi államnak a joga, melynek életét az uralkodó és a rendek közötti hatalmi versengés töltötte ki s amelyben mindég az a jogszabály érvényesült, mely a pillanatnyilag erősebb fél: az uralkodó, illetőleg a rendek érdekeit szolgálta.

Az egységes és erős nemzetközi hatalom megszüntetné a háborút, de megszüntetné egyidejűleg az államok szuverénitását is.

Így kapcsolódik össze a nemzetközi jogban a háború és a szabadság fogalma. A háborúban nem szabad csak az egyesek és a nemzetek szenvedéseit, az általuk hozott áldozatokat, s a háború okozta pusztításokat látni, a háború egyszersmind a nemzeti szabadság biztosítója is. Hogy nem a legtokéletesebb biztosíték, s hogy nem védi meg feltétlenül a nemzeti szabadságot, az kétségtelen, de mégis biztosítja azt, hogy az államok ellenszegülhetnek a nemzeti létüket és érdekeiket fenyegető idegen akaratnak és nem kénytelenek az ellenség parancsainak némán és türelmesen alávetni magukat.

Gondoljunk csak arra, mennyire értékelte a magyar nemzet az Arany Bullának az ellenállási jogot biztosító pontját s másrésről, hogy a dinasztia is milyen jelentőséget tulajdonított a jus resistendi

eltörlésének. A királyi hitlevelek mindvégig külön kiemelték ennek a rendelkezésnek hatályon kívül helyezését. A háborúviselés joga, a jus belli, mely a nemzetközi jog értelmében a szuverén államokat megillető jog, lényegében az Arany Bulla által biztosított jus resistendivel azonos. Mindkettő a fegyverfogás jogosságát ismeri el a nemzet szabadságának és vitális érdekeinek, életének és fejlődésének biztosítására.

A nemzet jogait és szabadságát a fejlődés további során az alkotmány a jus resistendinél tökéletesebb eszközökkel biztosította. Elképzelhető a nemzetközi jogban is olyan szabályozás, amely a nemzeti érdekeknek a jus bellinél hatékonyabb biztosítékokat fog nyújtani. De ennek a szabályozásnak az előfeltételét meg kell teremteni: ez az előfeltétel a nemzetek érdekeit bölcsen összeegyeztető igazságos nemzetközi jogrend mindenkivel szemben feltétlenül és egyformán érvényesüljön.

Az első világháborút követő nemzetközi jogfejlődés lehetetlen célt tűzött maga elé, mikor a háborút az állami szuverénitás elvének sértetlen fenntartása mellett akarta kiküszöbölni. A háború csak akkor volna kiküszöbölhető, ha helyébe az egységes és erős nemzetközi hatalom lépne a maga szankció-háborújával, mely szankció-háború már az államhatalom büntetéseiével és végrehajtásával lenne azonos jogi természetű, s így egészen más volna, mint a más értelemben vett háború.

A háború és az állami szuverénitás az individualizmus elvét jelenti a nemzetközi életben, s alig lehet arra gondolni, hogy ezt az individualizmust a nemzetközi jogban is — úgy, amint ez az államon belüli jogok nagy részében történt — belátható időn belül a közösségi eszme váltja fel. Az individualizmus s az ezzel együttjáró szabadság az állami életen belül reakció volt kevesek elnyomó és kizsákmányoló törekvéseivel szemben s akkor bukott meg, amikor a szabadság féktelen kihasználásával maga lett az elnyomás és kizsákmányolás eszközévé. A közösségi eszme csak ott ölthet testet, ahol mindenki érdekeit alávetik az összeség érdekének, különben hamis jelszó marad és bukásra van ítélve.

A nemzetközi politikában szinte érthetetlen módon ma is a legdurvább egoizmus uralkodik, mintha olyan falak vennék körül, amelyeket a keresztyén erkölcs követeléseinek átlépni nem lehet. A jog legmagasztosabb feladata a gyenge védelme az erősebbel szemben. Mikor fog a nemzetközi jog a kis államoknak hathatós védelmet nyújtani arra, hogy a nagyhatalmak összeütköző érdekeinek küzdelmében saját nemzeti érdekeiket megóvhassák? Az államon belüli jog azzal, hogy a szociális gondolatnak mind nagyobb mértékben ad rendelkezéseiben helyet, a kisemberek független és szabad életét akarja a hatalmasokkal szemben biztosítani. Hol van a nemzetközi jog ennek a gondolatnak a kis nemzetek részére való biztosításától?

BUZA LÁSZLÓ

Kálmány Lajos ismeretlen levele

A MIÓTA a népdal és a népköltészet szorgos gyűjtői a már-már feledésbe ment ősi magyar kincset újból napvilágra hozták és beárasztották a műdaltól és idegen fércszerzeményektől megcsömörlött magyarság köztudatába, a nemzet mind nagyobb érdeklődéssel fordul a népi lélek és a népi szellem alkotásai felé. A népdal és népköltészet ma már ott tart, hogy a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban is elnyerte az őt megillető helyet, lépésről-lépésre kiszorítja maga elől a műdalt és annak sekélyes szellemét. A falu kultúrája is gyarapodott ennek a nagyértékű gyűjtőmunkának eredményeiből. A magyar falvak visszakapták azt a kincset, amelynek talán még a nyoma megvan, de nemzedékről-nemzedékre fogyott, a legújabb nemzedéknek pedig alig jutott valami belőle. A nemzetiségi, felemás falvak pedig új kincsekkel gyarapodtak, mert ott a magyarság már régen elveszítette az ősi melódiát és a hosszú együttélés következtében dala és költészete idegen elemekkel rakódott meg.

Most látjuk csak, hogy milyen temérdek érték született a nép ajkán évszázadok során és milyen nagy nyeresége kultúránknak, hogy ez az érték nem tűnt el nyomtalanul azokkal a régi, névtelen magyarokkal, akik itt lent az Alföldön éltek és daloltak.

A XIX. század népdal- és népmese gyűjtőie az érdem, hogy ezeket a kincseket fölkutatták, összegyűjtötték és megőrizték az utóknak. Ők éppen olyan szerények és „névtelenek” voltak, mint azok, akiknek ajkán a dal megszületett. Munkásságukért életükben nem sok elismerést kaptak; még azoktól sem, akik hittel és meggyőződéssel a betű munkásaivá szegődtek.

Kálmány Lajos szegedi népdal- és népmese gyűjtő élete volt ezek közül a legtragikusabb.

Pár hónappal ezelőtt a szabadkai Városi Könyvtár régi, porlepte könyvei között kutatgatva bukkantam rá „Szeged Népe” című gyűjteményes munkájára, amely 1881. és 1882. évben jelent meg Aradon Réthy Lipót és Fia nyomdájában. A könyveket kirojtozta és lapjait sárgára festette az idő. Lapozgatás közben egy levél hullt ki az első kötetből. A szerző szép, tiszta kézírásával irt sorok. A levél így szól:

Tekintetes szerkesztőség!

Van szerencsém „Szeged Népe“ I. kötetét becses lapjában való ismertetésre esetleg bírálatra tisztelettel megküldeni. — Kérem Szeged tanácsát és közönségét kiemelni, mit már csak azért is megérdemel, mert kezdő; eddig egy város sem tett a népköltés megmentésére csak lépést sem.

Örömmel venném, ha becses lapjának azt a számát melyben szó lesz a gyűjteményemről, megküldené. —

Maradtam kiváló tisztelettel
Csanád-Apátfalva 1881 5/31

Kálmány Lajos

Föllapoztam az első kötetet — a többit is megküldte —, mindjárt a második oldalon találtam a szerző meleg ajánlását:

„Szeged város jótevőinek
szívünk jobbfeleinek
hálával és tisztelettel ajánlva“

Tovább akartam lapozni az elfelejtett, poros öreg könyvekben, de megakadtam. Kálmány kötetei az Ur 1942-ik esztendejében a szabadkai Városi Könyvtárban fölvágtatlanul heverték. Könyvtáros még nem látta és olvasó még nem érintette annak a népköltés-gyűjtőnek könyvét, aki egész életét, papi pályájának nagyobbik részét arra használta föl, hogy a nép szellemi kincseit a mi számkra összekapargálja, összeillesztgesse és megőrizze.

De a szabadkai lapszerkesztő sem vágta föl a könyvet, akinek Kálmány 1881 május 31-én a fennti meleghangú és tiszta alázatossággal teli levelét írta.

Kortársai nem vettek tudomást róla: még a nekik ajándékozott könyvet sem olvasták el. Kálmány Lajos, Szeged fia legalább most, ősi népköltészetünk újjászületése idején megérdemelné, hogy zászlóhajtással forduljunk feléje és legalább műveinek újrakiadásával jóvátegyük a mult bűneit.

LÉVAY ENDRE

F I G Y E L Ő

Délvidéki írók Szegeden.

A szegedi Dugonics - Társaság meghívására a zombori Szenteleky Kornél-Társaság több tagja — mint Bácska neves írói — november 14-én a szegedi városháza közgyűlési termében felolvasó ülést tartottak. A délvidékiek szegedi szereplése régi szép tervet váltott valóra: szorosabbra fűzte a szellemi kapcsolatokat a tiszaparti egyetemi város és Bácska között. Sík Sándor a következő elnöki megnyitójával fejtette ki ennek a találkozásonak jelentőségét:

Hölgyeim és Uraim!

A Dugonics-Társaság mai felolvasó ülése ünnep. Körünkben üdvözöljük a zombori Szenteleky-Társaság tagjait, a magyar Délvidék íróinak színét-javát.

Ez a szó, Délvidék, Bácska, Bánát, valamikor dúsan megrakott asztalok képét idézte fel lelkünkben, nótázó, mulató, pirosarcú, vidám emberekkel, gazdag lakomákat, sok, zsíros és fűszeres étellel, sok, erős és nehéz borral. De földézett a szegedi ember lelkében más képet is; azt a sok száz ezer és tízezer kisdíákot, fürge vagy nehézkes, de tanulékony magyar, német és szerb fiúkat, akiktől hemzsegték Szeged utcái, akik megtöltötték iskoláinkat, akiknek számára egymásután épültek itt a hatalmas internátusok, és akik Szegedet az ország első iskolavárosává tették.

Mindez immár a múlté. A háború után más hangzást kapott fülünkben a Délvidék neve és más képeket idézett lelkünk elé. Elszakított testvérekre gondoltunk, szenvedő, elnyomott magyarokra, akiknek csak suttogva szabad anyanyelvükön beszélni, akik-

nek iskoláit bezárták, akikhez alig-alig jutott el valami hazulról, a magyar szellem szavából. A régi képekben gyönyörködtünk, ez az utóbbi szánalomra és együttérzésre indított bennünket, de egyik kép sem idézte úgy a Délvidéket, mint amelytől tanulhatnánk.

És most, alig két esztendővel a visszatérés után, egy új Délvidék jelenik meg előttünk. Új kép, mindháromtól különböző. Megjelennek közöttünk a délvidéki írók, és mi örvendetes meglepetéssel, jóleső tisztelettel látjuk, hogy tanulhatunk tőlük. Nem mindjárt jelentek meg személyesen. Előbb írásaikat küldték el folyóiratukban, a Kalangyá-ban, amely immár tizenkettedik évfolyamát éli, és most, beköszöntőnek, egy előkelő és udvarias gesztussal szegedi számot tesz asztalunkra, amely Szegeddel, annak népével, irodalmával, velünk foglalkozik. Aztán eljöttek ők maguk is, és mi, akik szerencsések vagyunk, hogy immár néhány órát velük tölthettünk, olyan férfiakat ismertünk meg bennük, akik sokat éltek és sokat tanultak, akik szokatlanul mély magyar felelősségtudattal nézik a jelent és néznek a jövőbe, akik látják a magyar élet és sors nagy problémáit, és akarnak is, tudnak is dolgozni azok megoldásán. Egyszóval: akiknek van mondanivalójuk, komoly és nagy mondanivalójuk számunkra.

Mi idézte elő ezt a változást? Könnyű rá felelni. Az a közel negyedszázados szenvedés, amely, mint minden igaz ember módra végigélt szenvedés, befelé-fordulásra, önismeretre, a realitások kegyetlen felismerésére, önmagunkkal és körülményinkkel való

számotvetésre nevelte őket. És mi kell nekünk jobban, a magyar sors mai válságos órájában, mint ezek a nagy értékek?

Tisztelettel és szeretettel nézünk rájuk, mert szenvedtek, embermódra és magyarmódra; tisztelettel és kitárt lélekkel várjuk, amit nekünk mondani fognak.

Örömmel nyitom meg a Dugonics-Társaság ülését és szeretettel kérem kedves vendégeinket, hogy tartsák meg előadásukat.

Az irodalmi felolvasó ülés szereplőinél nem is annyira a versek és novellák valami különös, szembeszökő sajátossága, mint inkább az írók bennük megnyilvánuló magatartása kapta meg a hallgatóságot. Ezek a bácskaiak túlságosan sokat szenvedtek a nemzeti gyűlölelettől, semhogy bennük nemzeti elfogultság és türelmetlenség tudna gyökeret verni: költők majdnem mind fájdalmasan érzik a háború szivekettépő, lelkét romboló rémségeit és ezért a megértés és béke utáni vágy mindenütt megszólal alkotásaikban. A két jelenlévő költő, *Berényi János* és *Hódsághy János* legtöbb előadott költeményéből ez az alapérzés csendült ki. *Draskóczy Ede* tanulmánya a táj, a szülői környezet jelentős szerepét domborította ki, ami annak bizonyítéka, hogy a bácskaiak elvesztve hazájukkal a közvetlen kapcsolatot, mint minden kisebbség, felfedezték a szűkebbkörű otthon egyszerű értékeit és erőteljes hatalmát. *Szirmai Károly* novellájában sejtelmesség, az őszi tájjal rokon lelkiborzadás suhan végig, míg *Herceg János* — aki a *Gyászoló kömüvesek* című kötetének első novelláját olvasta fel — elsősorban a szociális kérdést látta meg a bácskai magyarok új helyzetében, amely bizony sokukat új honfoglalásra kényszerítette: felvette és

elnyelte őket a lázasan építkező és rohamosan fejlődni akaró Belgrád. Ennek a sok törpebirtokost földmunkássá és nincstelenné fosztó társadalmi alakulásnak ügyes és világos értelmezését nyújtotta a délvidékiek fiatal szociológusa *Muhi János* „Falu a megszállás alatt” című tanulmányában, melyet jelen számunkban közlünk. A megjelent délvidéki költőkön kívül *Dudás Kálmán* és *Bencz Boldizsár* verseiből a Szép Magyar Szó Munkaközösségének tagjai mutattak be néhányat. Ezek a fiatal egyetemi és főiskolai hallgatók — *Csenei Magda*, *Pump Mária* és *Zalányi Sámuel* — ismét bebizonyították, hogy az a tudatos nevelői munka, melyet *Sík Sándor* végez a szép magyar beszéd és szavalat kiműveléséért, gazdag eredményre vezet. *Pump Mária Szenteleky Kornél* „A szélmalom ellen” című versének előadásával egyidejűleg a délvidéki irodalmi élet fáradhatatlan szervezőjének szellemét is megjelentette, hiszen a Délvidék fiatalon meghalt lelkes *Kazinczyja* valóban mesébe illő harcot vívott. (L. leveleinek gyűjteményes kiadását.)

A szorosabban vett műsoros felolvasó esten kívül — melyet nagyon nagy számú közönség hallgatott végig — a Délvidéki Szemle és a Dugonics-Társaság irányítói hosszú, közvetlen eszmecsere keretében vitatták meg a délvidéki írókkal a szellemi kapcsolatok kiépítésének lehetőségeit és a megindult együttműködés további elmélyítésére a tavaszra Szegeden írói találkozó tervét dolgozták ki, amelyen azután részleteiben is megbeszéljük, mit nyújthat egymásnak a szervesen a Délvidékhez tartozó egyetemi város és a népközelségben élő bácskai írói világ.

Nemzetiségi szemléletünk fejlődése.

Ha időről-időre elolvassuk a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet kiadványait, így a két-havonként megjelenő Kisebbségi Körlevelet, (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közleményei. VII. évf. 5. sz. 1943. szeptember) vagy bármely folyóiratunk megfelelő rovatát, mindég újból rádöbbenünk, hogy mennyi életbevágó probléma lapang és feszül megoldásra váróan határainkon belül és kívül. Problémák, melyekkel való foglalkozás sok lelkesedést, elfogulatlanságot, felkészültséget, nagylelkűséget és emberiséget kíván. E kérdések fenyegető vagy hívogató árnyéka már a világháború előtti évtizedekben hazánk fölé borult, gyökerei még messzebbre nyúlnak, de az akkori kor szelleme minden oldalon túl elfogult volt a tisztánlátáshoz, nálunk azonkívül társadalmi berendezésünk és közgondolkodásunk túlságosan távollévőknek és jelentékteleneknek látta őket, semhogy komolyan foglalkozott volna velük.

Az elmúlt idők mulasztásaival szemben a mai közírók jelentékeny része annál nagyobb lelkesedéssel és lelkiismeretességgel veti magát a magyar föld és szomszédaink megismerésére, s hála munkásságuknak, — köztük talán elsősorban is gróf Teleki Pál nemes szellemének — ma már minden világtáj felé meglehetősen tisztán látunk s minden szomszédunkkal keressük a közelebbi szellemi összeköttetést. A Kárpát-medencén belül és az elválasztó hegyláncokon túl sok új szempontot ismertünk meg az utóbbi években, s nemzetiségeink és szomszédaink szellemi és kulturális életének megismerésével magunk is gazdagabbak lettünk. Nemzetiségi szemléletünk mind

szélesebb alapokon fejlődik: ott, ahol igazi értékeket és jóakaratot látunk (és nem egy volt elrejtve előlünk), vágy támad bennünk és egy újfajta szeretet, mely a megismerés és megértés melegéből fakad. Fájdalom és elszántság, a kitartás kötelessége száll meg ott, ahol kinyújtott kezünket igazságtalan rágalomokkal visszaütásítják, békülékeny szavainkat szidalmakkal viszonozzák. Mindez azonban nem akadályozza meg további kutató kedvünket és ama szándékunkat, hogy becsületesen végigjárjuk azt az utat, mely a népek kibéküléséhez vezet.

Három nagyobb cikk ragadta meg figyelmünket a *Kisebbségi Körlevél* szeptemberi számában. *Boda István* a kisebbségi kérdést a tudományos kutatómunka magaslatáról szemléli, s a „Nemzetiségi lelki típusok vizsgálatának módszerei“-ről értekezve, egy új „nemzetpolitikai lélektan“-nak nevezett diszciplína szempontjait érvényesíti. Egyelőre csak az első közlemény jelent meg, de máris sok érdekes problémát vet fel. Bevezetésében elsősorban is az egyéni és közösségi lelkiség lényegét, a különböző „közösség“-ek fogalmát taglalja, faji jelleg és a lelki jellegzetességek állandóságának illetve változásának tényezőit és ezek egymáshoz való viszonyát ismerteti, a fajkeveredés és az asszimiláció törvényszerűségeit kutatja, hogy végül is a „nemzetiségi közösség“-et meghatározó, bonyolult és sokféle gyökérből táplálkozó elemeit boncolgassa. Nagyon érdekes és tanulmányos írás, melynek részleteivel talán nem mindenki ért egyet, de eredményei kétségtelenül nagy hatással lesznek e tudományág további fejlődésére. Mi itt csak egy-két gondolatot ragadunk ki belőle.

Fejtegetésein végigvonul az a felfogás, hogy a lélek az a végső alap, mely „teremt és alakítja a kultúrát, őrzi és alakítja a hagyományt, szokásokat, nyelveket, ő végzi az új helyzetekhez való alkalmazkodást és bélyegzi ilyen vagy olyan színezetűekké az új közösségi fejlődéseket, a lélek bontakoztatja ki az egész szellemiséget és teremt meg a jövőbeli nemzeti, népi és nemzetiségi élet benső alapjait is“.

Éppen ezért kutatásaiban vezetője mindég a *lélektani szempont* lesz s benne véli megtalálni azt a kulcsot, mellyel a legtöbbet, a közösség „legmélyebb, relytélyeit és titkait“ lehet felfedni.

Meggyőződése szerint, „amelyik nemzet elsőként rendez és szervezi, alakítja és irányítja a maga életét ennek az alaptételnek következetes és szigorú figyelembevételével, hosszú ideig behozhatatlan előnyre tesz szert minden más nemzettel szemben, gazdasági életének, közigazgatásának, bel- és külpolitikájának, közegészségügyének, szociális berendezkedésének, tudományos és művészi életének, nevelésügyének, stb. fölmérhetetlen hasznára“.

A közösségre vonatkozóan megállapítja, hogy vannak „természetes természeti megalapozású“ és többé-kevésbé „önkéntes alakulású“ közösségek. Az előbbiekhöz tartoznak a különböző „nemzetiségek“, az utóbbiakhoz pld. az „állami“ közösségek. A nemzeti-ségi közösség és a faji jelleg viszonyában rámutat arra, hogy ez utóbbi bizonyosfokú determinált-ságával és állandóságával szemben a változás, az átalakulás, az asszimilációra való törekvés dinamikáját az élő anyag nagyfokú „plaszticitása“ képviseli, s így sok finom lelki módosulás sajátos szí-

nezettel alakítja a testi diszpozíciókat is. Az asszimiláció gyorsasága és mélysége az asszimiláló és a hasonló fajta mineműségétől függ. Itt azonban ritkán beszélhetünk teljes értékű folyamatról, s az asszimiláció rendszeresen csak egyes „lelki részfunkciók“ területére terjed ki.

Igy pld. „a legtöbb idegen fajta számára könnyű a magyarrá-asszimilálódás, bizonyos feltűnő magyar *érzelmi megnyilvánulások* elsajátítása és külsőlegesebb *temperamentum-jegyének* átvétele“ alkalmával, de sokkal nehezebb a „mélyebb értékelési és beállítódási jegyek terén“.

Az örökölt testi és lelki faji diszpozíciókon kívül a nemzeti-ségi közösségnek egyéb meghatározó tényezőivel is megismerkedünk, melyek elemzése után a szerző megállapítja, hogy igazi nemzetiségi közösségről csak ott van jogunk beszélni, „ahol a lelki különállásnak (és ennek kifejeződéseként az életbeállítódásnak, kulturális különállásnak) különféle megnyilatkozásai a történelmi, földrajzi, környezeti, azonos-sági és a hosszú idő óta azonos államkeretbe való tartozás ellenére is érvényesülnek“.

Az illusztris szerző közleménye lényegileg itt fejeződik be, s ezek után kíváncsian várjuk a folytatást.

Barabás Endre „*A magyar iskolaügy helyzete Romániában. 1918—1940*“ című cikkében pontos statisztikai adatokkal és a különféle rendeletek ismertetésével megbízható és áttekinthető helyzetképet fest idegenbe szakadt véreink akkori nehéz kulturális helyzetéről, melyet a — kezdetben elnézőnek és megértőnek mutatkozó — román államkormányzat később tudatos elnyomással

kényszerített az amúgy is elszegényedett és ezerféle bajjal küzdő magyarságra. Ez a szellem, féltő, még ma is állandóan fenyegeti elszakított testvéreinket.

Meleg lira és mély emberi megértés árad Rácz József folytatólagos cikkéből, melyet „A legújabb ruszin irodalom”-ról írt és a ruszin költők sok szép verssorával ízesített. Egy érdekes, önmagával viaskodó, sok ellentétet magába záró, a remény és kétkészségbeesés karjai közt vergődő népet ismerünk meg benne, melynek írói elsősorban is a közösség szolgálatában állanak, a nép szociális fájdalmanak s a természet, a hazai tájak, a szülőföld varázsának adnak hangot. Az átokként rájuk nehezedő politikai széthúzás, a gazdasági és kulturális elmaradottság, az örök paraszti tragédiák közepette, a magasabb osztályokat nélkülözve, legtöbbjük valami mély, egyetemes emberszeretethen keres vigasztalást és a hazai rögből, annak egyszerű népéből meríti az erőt, a hitet egy új, jobb világ felépítéséhez. Népünkhöz való viszonyukat az a lelki szakadás jellemzi, mely „a magyarság és a duna-medencei nemzetiségek között, sajnos, még ma is fennáll.” Ennek oka főleg a két nép különböző társadalmi rétegződésében található. Ennek a válaszfalnak kell ledölnie, hogy a „gens fidelissima fiai” ismét higgyenek a magyar társadalm megértésében.

A Kisebbségi Körlevélnek megszokott érdekes rovatain kívül románnyelvű melléklete is van, melyet Puztai-Popovits József írt „Az 1940-es erdélyi román szövetkezeti mozgalom”-ról.

VÁNDOR GYULA

A Bácskai Múzeum megnyitása Zomborban.

November 21-én délben nyitotta meg újra kapuit a művelődni vágyó közönség előtt a hatvan évvel ezelőtt alakult Bácskai Múzeum.

A négy helyiségből álló múzeum első terme a Bácska gazdag néprajzi anyagából összegyűjtött tárgyakat foglalja magában gondos elhelyezésben, mutatva azt, hogy mennyi feladat vár még itt azokra, akik ennek a nagyon vegyes lakosságú területnek néprajzi kincseit számba akarják venni.

Két terem a különböző korok tárgyi emlékeit őrzi. Nem nagy, de rendszeresen gyűjtött, hiteles anyagával keresztmetszetét adja a Bácska egész történetének a magyar középkorig, nem feledkezve meg arról a néhány emlékről sem, amely a terület későbbi művelődéstörténelmi anyagából mutat be egyetmást.

Itt sorakoznak az őskor emberének kortársaitól ránkmaradt nagyméretű csontok. Csak az ősember emlékei hiányoznak még, de életfeltételei meglévén, nem lesz meglepetés, ha előbb-utóbb ezek is idekerülnek.

A fiatalabb kőkor minden alföldi kultúrája itt sorakozik. A Kőrös-kultúra, a tiszai-kultúra s az a balkáni-kultúra, amely Magyarország déli részén otthonos, itt is képviselve van. De megvan az aeneolitikum emlékei éppenúgy, mint a péceli-kultúráé, amelyekkel le is zárul a terület kőkora, hogy helyet adjon a rézkor két tipikusan alföldi kultúrájának, a bodrogkeresztúri- és zóki-kultúrának.

Egyik szekrényben a bronzkor megyei emlékei sorakoznak, a másikon a régibb-vaskor maradványai, mutatva a kimmérik és szki-

ták itteni megjelenését. De a kelták újabbvaskori hagyatéka is itt van.

Szarmata-jazigok, germánok és avarok gazdag emlékei zárják be a sort a magyar honfoglalás, az Árpád-kor és a magyar középkor tárgyainak sorozata előtt, amelyek hívatva vannak arra, hogy kiegészítsék a történelemnek ama fejezeteit, amelyekről írott emlékek nem tesznek tanúbizonyságot. Ezeknek a figyelembevételétele nélkül nem lehet a Bácska településtörténetéről helyes képet kapni.

Ennek a gyűjteménynek hatvan éves története van, amelyet olyan nevek díszítenek, akikre a megnyitás napján emlékezni kell.

Margalits Ede, Schwerer János, Dudás Gyula, Roediger Lajos, Gubitza Kálmán és Trencsény Károly keze munkája, lelkiismeretes tevékenysége megérdemli a legteljesebb elismerést. Ezek az emberek nem a külső csillogásért, hanem a belső szükségletből halmozták össze ezeket az emlékeket, amelyek tulajdonképpen hatvan esztendő után most kerültek valóban a nagy nyilvánosság elé. Ezért volt ünnepélyes a megnyitás, amelyen nemzetiségi különbség nélkül ott voltak azok, akiket a Bácska földjének múltja érdekel s akiknek szívéhez közel áll a — ma Zombor város gondozásában lévő — gyűjtemény.

Cserta Péter polgármester szavai nyitották meg az ünnepséget. Beszédében a muzeum támogatását helyezte kilátásba s kérte ehhez azok segítségét is, akiknek az ügyek intézésében szavuk lehet.

Varga László, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége nevében szólalt fel. Ismertette a muzeum történetét, a felszabadulás utáni helyzetet s azt a nagy

áldozatkészséget, amellyel a Főfelügyelőiség a muzeum segítségére sietett, több mint 10.000 pengőt juttatva a muzeum rendbeszedésének költségeire. Vázolta azt a munkát, amelyet a rendezés terén a szegedi Horthy Miklós-Tudományegyetem Régiségtudományi Intézete végzett, amelynek három fiatal tagja: Párducz Mihály, Korek József és Foltiny István járult hozzá a modern rendezéshez, leltározáshoz.

Banner János, a rendezést irányító intézet nevében ismertette az elvégzett munka és a gyűjtemény jelentőségét, rámutatott arra, hogy a megnyitás napjáig csak az alapot teremtették meg, amelyen tovább lehet és kell dolgozni ebben az emlékekben anynyira gazdag vármegyében.

Frey Imre a Bácsbodrog vármegyei történelmi társulat megszállás alatti munkáját ismertette, kiemelte azoknak az érdemeit, akik az alapító magyarsággal együtt küzdöttek a muzeum elvitele ellen s akiknek köszönhető, hogy ma a gyűjtemény újra a magyar közművelődés szolgálatában állhat.

Cserta Péter záró szavai után a közönség megtekintette a kicsi, de európai igényeket is kielégítő gyűjteményt, amelynek életében új élet kezdődik.

B.

Jelenkori francia festőművészek kiállítása Budapesten.

Almásy-Teleki Éva grófnő művészeti intézetében nyílt meg egy kiállítás, melyen az ötven évet meg nem haladott francia festők műveiből mutattak be több mint száz képet. Ez az a generáció amelyet Matisse, Derain, Rouault, Dufy, Braque, Picasso stb. nemzedéke

előzött meg. Róluk talán elég itt annyit említeni, hogy ők voltak a fauveizmus és a kubizmus út-törő mesterei.

Nyersen fogalmazva: a kubizmus a tárgyak formai lényegét kívánja kielemezni s ezt a plasztikai formák nagy stereometrikus egységekre való leegyszerűsítésében és a részek egymás-közi kapcsolatainak hangsúlyozásában találja meg. Az előbbi pedig szerephez juttatja a víziót, melyet vagy a valóságban látott jelenség inspirál, vagy pedig mint belső látomás jelentkezik.

Mindkettőnek közös vonása a valóságtól való elvonatkozás, ami az utánczók tömegében nem ritkán értelmetlen túlhajtásokra vezetett. Később ezen irányok művelői (köztük Derain és Vlaminek) viszsztatértek a valóságfestéshez, felhasználva a fentebb vázolt keresések végső eredményeit: a szemlélet felszabadultságát. Ez annyit jelent, hogy bizonyos szellemben átkölti a valóságot a szubjektivitás teljes érvényesítésével, szemben a naturalizmussal és impresszionizmussal, amely azon nem változtat.

A jelenkori francia festők ebben a lehiggadt szellemben festenek s ez meglátszik ezen a kiállításon is. Nem mintha ma is, és épen ebben a generációban nem akadnának francia festők, akik erősen abstrahálnak, többek közt Sourverbie vagy Gromaire (:művészeti a kubizmus továbbvitele), de ezek és hozzájuk hasonlók ezen a kiállításon nem szerepelnek. Mégis azt mondhatjuk, hogy a kiállítás az utolsó húsz évben kialakult irányokat kívánja bemutatni. Természetes, hogy ezen a kiállításon belül is sokféle irány és árnyalat mutatkozik a természetközelséget kereső művektől a surrealista felfogásig, nem lehet azon-

ban azt mondani, hogy a kiállítás anyaga az egyes művészek reprezentatív műveiből lenne kiválogatva. Már méreteik sem nagyok (általában 60—70 centiméteresek), amit a szállítási körülmények is indokolnak.

A képek külső megjelenése szerény és első pillantásra az tűnik fel, hogy nem demonstrálnak sem a stílussal, sem a tartalommal. Ezt azért szükséges itt megjegyezni, mert gyakori szokás modern festőknél, hogy művészi célzataikat nagyon is aláhúzzák. A demonstráció egyébként nem tulajdonsága a francia festészetnek sem a művészettörténeti multban, sem a művészeti forradalmak korában. E tekintetben sohasem ment túl azon, amit a tartalom, vagy a probléma megkívánt, s jellemző a francia művészetre, hogy a forradalmiság fokán is racionális marad. Ez akkor tűnik fel, ha megfigyeljük, hogy más nemzetek festői, legalább is köztük igen sokan, mennyire igyekeznek képeiken észrevétni, hogy ők megértették és elsajátították ennek vagy annak a francia iránynak szellemét vagy forradalmiságát és akadtak esztétikusok akik ezt értékelési szempontnak is tekintették. Ez a mérsékelttség abban is mutatkozik, hogy ezen a kiállításon még „effektus“-ra törekvő kép sincs, ami a nézőt „első pillanatra“ megállítaná; a nézőnek kell megállni és tudomásul venni a kép tartalmát.

A diszkrét külső mellett azonban nagy belső kultúráltságot és festői intellektust árulnak el, a bennük rejlő művészi tartalom pedig érdekes. A témákról általában keveset mondanak, azokat elmondották a nagy naturalista, impresszionista elődök, akik még mohósággal vetették arra magukat és új meglátásaikról tempera-

mentumos előadásban számoltak be. A mai francia festő nem megfigyeli a témát, inkább benne él, s ami kívülről látható rajta, arra csak utal. E helyett keres belső lényegeket és törvényszerűségeket, s megkísérli ezt megértetni. Hangulatok, feszültségek, metafizikai megsejtések, rejtettebb, de lényegét kifejező karakterisztikumok, misztikum, vagy a festőnek egyéb témához fűződő reflexiói jelennek meg a képeken, s érzékeltetni kívánják az érteken kívülesőt.

Nagy, erős indulatok vagy mélyről törő ösztönök nem jellemzik ezt a festő nemzedéket, s inkább racionális úton jutnak a művészi tartalomhoz, amit nyújtanak, de azért finom érzékkel meg is érzik azt, úgy hogy az intellektuális munka és a művészi ösztön helyes aránya mutatkozik meg a műveikben.

A másik sajátossága a mai francia festészetnek az, hogy a mai kollektívizmus felé haladó időkben is individuális nemcsak egészében, hanem a festők differenciáltságá-

ban is. Talán az eddig mondottakból is kiérezhető, hogy e művekben az egyéniség nem markáns jegyekben nyilatkozik meg, hanem a problémáknak egyénien meglátott különbözőségében. Igaz viszont, hogy ezek a problémák a közvetlen megelőző generáció által elért eredményekben gyökeresnek és azoknak elfinomodását, a régi mondanivalóknak szelídebb hangon, könnyebb hangszereken való előadását jelentik. De jelentik a felfogások és meglátások közötti lazább elhatárolást is, amely elvezethet a jövőben egy egyenesebb stílus kialakulásához, melyben azonban az egyéniség is helyet kap.

A Budapesten kiállított anyag önmagában nem alkalmas arra, hogy elképzeltesse velünk ama művek tartalmát és értékét is, melyek mint kimagasló alkotások mutatnak rá a mai francia festészet színvonalára, de keresztmetzetet ez a kiállítás is ad és így a lényeges sajátosságokat szemlélteti.

DOROGI IMRE

U J K Ö N Y V E K

Hóman Bálint: Történettudomány és politika. Budapest 1943. 8-adr. 19 l.

Napjaink eseményáramlatai nem hagyták érintetlenül a történettudományt sem. A népi gondolat, a népiségnek előtérbe helyezése az államkutató és államfenntartó tényezők között a történettudomány elveinek és eredményeinek átértékelésére készítette mindazokat, akik a népiség történetformáló erejének elsőbbségét vallják. Mivel a népi gondolat mai megfogalmazásának erős politikai színezete van, a népiségtörténet magyar hirdetői is, mint Mályusz Elemér és Baráth Tibor, elméletikkel politikai visszhangot és ellenhatást is kiváltottak.

Ebben a kérdésben most a magyar történettudomány legelőkelőbb testületének elnöke, Hóman Bálint is nyilatkozott. A Magyar Történelmi Társulat elnöki székéből elhangzott közgyűlési beszédében határozottan állást foglalt a népiség és a népiségtörténet fogalma és értelmezése körül támadt vitákban. Hóman Bálintnak nem volt szüksége arra, hogy új elméleteket alkosson. Több mint emberöltő óta vallott tudományos meggyőződés, a magyar nemzeti állam fejlődésének szintézise, ahogy azt tizenkét év előtt *A magyar történettudomány új útjai* bevezető tanulmányában megalkotta, ment maradt az időszakos politika hullámverésétől.

Hóman Bálint végső következtetéseai tökéletesen kifejezik a magyar történetnyszemlélet időtálló igazságait. Európai és egyben magyar az, ahogy multunkat és helyzetünket látja. Politikai okból bármily kívánatos legyen is, a történet szempontjától teljesen elhibázott kísérlet a fajiság, népiség és

nemzetiség, a vérségi, népi és politikai nemzet fogalmának merev elhatárolása és szembeállítás — állapítja meg világosan a népi történetnyszemlélet buzgó hirdetőivel szemben. A népiségnek és a népiségtörténetnek nincs magyar fogalmazásban megnyugtató meghatározása. Ezért — írja Hóman Bálint — „szabatos definíció hiányában továbbra is meg kell elégednünk avval, hogy népiségtörténet alatt a nemzet történetének az államtörténethez, gazdaságtörténethez és más rész tudományokhoz hasonló, bár kétségkívül nagyon jelentős ágazatát: a néptörténetet értsük“. A viták középpontjában a népi nemzet és a politikai nemzet fogalmának szembeállítását áll. Hóman Bálint fel fogása erről a kérdéstről is híven tükrözi vissza a tudományosan indokolt magyar álláspontot. „Ha a német és olasz tudomány a népiség történetének előtérbe állításával látókörét kibővítette és tágabb horizontot nyitott meg, a magyar történetben ez a szemlélet nagyon könnyen a látókör szűküléséhez és a horizont összezugorodásához vezethetne. Ha német és olasz vonalon a népnemzet fogalma vezet el a történeti mult teljes megértéséhez és a jelen népi egységhez, magyar síkon csak a politikai nemzet történeti fogalmára támaszkodva érthetjük meg nemzetünk multját és biztosíthatjuk jövőjét, mert a történetnyszemlélet a népek individuális életsorsának, életformáinak és életszemléletének is függvénye.“ Foglalkozott Hóman Bálint a faj, nép és nemzet fogalmának meghatározásával is. „A faj vagy fajta a közösség vérségi egységét, tagjainak közös eredetét fejezi ki, a nép ugyane közösség társadalmi

és művelődési egységét, az életformák és a világszemlélet azonosságát, a nemzet a közösség államszervezeti egységét, politikai egyéniségét, és szemléletét". Az asszimiláció kérdése egy másik erős gócpontja a vitának. „A fajta asszimilál, de egyúttal szelektál is — írja Hóman Bálint. — Magához hasonítja, felszívja, beolvasztja a rokonelemeket, de kiválasztja és elkülöníti, öntudatlanul kiközösíti magából a faj képét torzító elemeket. Ez a természetes folyamat magyarázza meg azt, hogy a fajta minden keveredés ellenére tovább él nemcsak az egyénekben, hanem egész népekben is". A napjainkban újból erőteljesebben megnyilatkozó történelmi materializmussal szemben Hóman Bálint hatásosan foglal állást a szellemtörténet szempontjai és módszere mellett.

A Történelmi Társulat elnöki székéből elhangzott megállapítások mind a közvéleményben, mind a sajtóban erős visszhangra találtak. Ezek egy részével szemben helyesen állapítja meg Hóman Bálint, hogy elnöki beszéde „pusztán tudományos érdekű elvi tiltakozás volt a történelmi kérdések taglalásában újabban érvényesített politikai tendenciával szemben. Mennyire szükség volt erre az állásfoglalásra; a megállapításaimat politikai szempontból mérlegelő némely hirlapi cikkek is bizonyítják. Ezekre is áll az, amit mondtam: óvakodjunk a történet szemléletébe napi politikai szempontokat vegyíteni".

A Magyar Történelmi Társulat elnöki székéből több mint háromnegyed század alatt a nagyjelentőségű, irányt mutató eszméket hirdető és elveket tisztázó megnyilatkozásoknak egész sora hangzott el. Gróf Mikó Imre, Horváth

Mihály, Ipolyi Arnold, gróf Szécsen Antal, Thallóczy Lajos és K'ebelsberg Kunó nagyfontosságú elnöki beszédeikhez méltán sorakozik Hóman Bálintnak, mint kortörténelmi dokumentum is igen jellemző beszéde, amely több, mint az ő történetírói tárgyilagosságának újabb bizonyítéka: irányjelző az napjaink eszmei zűrzavarában.

TÓTH LÁSZLÓ

Vámos Ferenc: Kozmosz a magyar mesében. Budapest, (Szerző kiadása.) 1943. 196 l.

Vámos Ferenc mérnök a magyar néprajzi kutatás régi érdekes munkása. Nem tartozik ugyan a céhbeliék közé, innen van, hogy módszere itt-ott kiforratlan, megállapításaival olykor vitába szállhatunk, de széles látókörével, alapos készültségével, intuitív ösztönével mindig tud olyat mondani, ami mindnyájunk megszívülésére érdemes. Műveinek olvasása föltétlenül tanulságos és ösztönző.

Új könyvében annak az Ipolyi Arnoldtól, Kálmány Lajostól és Solymossy Sándortól is fölvetett, elvi következményeiben nagyjelentőségű kérdésre akar feleletet adni, van-e egyáltalában a magyar mese tartalmában olyan anyag, amelyből a magyar mitológia rendszere kihámozható.

A magyar mesekutatás pozitívista korszaka Katona Lajossal az élén túlnyomólag filológiai módszerekkel dolgozott és a rendszerezésre, főleg a nemzetközi összefüggések megállapítására, az anyag leltározására törekedett. Közben meglehetősen elhanyagolta mesekincsünk magyar sajátosságainak vizsgálatát. A helyzet csak Kálmány Lajos, Berze Nagy János, de főleg Solymossy Sándor munkásságában vált

kedvezőbbé, akik a mese addig járulékosnak, elhanyagolhatónak minősített elemeiből, motívumai-ból klasszikus érvényű megállapításokat tudtak leszűrni.

A népmese az ember és világ viszonyát képekbe tömörítve foglalja össze. Ezt a világot Vámos szerint az európai tudomány fogalmakba kényszerített módszerével nem lehet megeleveníteni. Csak sajátos beleéléssel értelmezhető. Az európai mesetudomány a kézzelfogható, könnyen elvégezhető problémák mellett többek között a mese képzeleti terének sajátos tájfelépítésével nem törődött. A mesekutatás sorsára, hiányosságaira tett találó megjegyzései után Vámos éppen erre a problémára akar könyvében feleletet adni.

Először az ázsiai szakralis táj jellemző vonásait és irodalmi, képzőművészeti kifejezéseit rajzolja meg. Utána a magyar szakralis táj néhány jellegzetes eleméről (óperenciás tenger, üveghegy), továbbá a magyar mese sajátos térfelfogásáról szól. Majd a világhegyen való vadászat, a kozmikus forgás (kacsalábon forgó várkastély), végül pedig a kozmosz és a fejedelem kapcsolata kerül a nagyrdekű munkában sorra, amelynek értesülésünk szerint további kötetei is készülnek.

Vámos könyve néhány túlzást leszámítva feltétlenül újszerű eredményekre jut. Szempontjai mélyen belevilágítanak a mese titokzatos világába, talán éppen ezért ragadtatja magát olykor korainak tetsző megállapításokra. Nagy egészében azonban megérdemli a kutatás beható figyelmét.

Munkája a szellemi néprajz nem sokak által művelt irányának érdekes terméke.

BÁLINT SÁNDOR

Melocco János: Boccaccio életének regénye. Dante könyvkiadó, Budapest.

Giovanni Boccaccio változatos, tevékeny és mondhatni kalandos élete a maga aprólékos részleteiben is ismeretes a különféle biografiák adataiból, és még inkább azokból az életrajzi vonásokból, melyekkel művei bővelkednek. Ide számíthatjuk barátaihoz írt leveleit és azokat, melyeket tőlük kapott, gondolunk itt elsősorban is Petrarcára. Élete egyúttal Olaszország és Európa politikai történelmének egyik kalandos korszakát is felöleli: kora látta az avignoni fogságot, átélte Cola di Rienzo kalandos kísérletét, tanuja volt Johanna királynő udvarának, Magyarországi Endre megöletésének, a Nápoly elleni magyar hadjáratoknak, stb. Egyúttal bizonyos hősi szellem is végigvonul rajta: az antik világ ujjaszületése felé való sóvárgás éppen Boccaccióban talált egyik legszenvedélyesebb úttörőjére.

Kétségtelen, hogy sokan ismerik Boccacciót közelebbről, legalább is mint a Dekameron szórakoztató novelláinak szerzőjét, és éppen ezért összetévesztik a szerzőt művével. Miután életét egy hatalmas kötet regénybe sűrítve kapják, eleve arra fognak gondolni, hogy egy gondtalan, élcelődő, epikureusi társadalom hőisével találkoznak. Ez a társadalom elnéző jóakarattal kezel minden bűnt, különösen a testiség bűnét s a szellemes emberek vétkeit. Szóval olyan Dekameron típusú társadalomra gondolnak, ahol egy szellemes cselekedet a legkellemtlenebb csávából is kihúzza az embert.

És mégis, mindebből semmi sincs eme Boccaccióról szóló élet-történetben, mely bár regény for-

májában mutatja be hősét, az eredeti forrásokból merít, s mint bevezetésében maga a szerző mondja, műve nem akar „igazi regény“ lenni, hanem „csak krónika, lehetőleg hű krónikája egy érdekes ember életének“, melynek adatait legnagyobbbrészt „Boccaccio leveleiből, írásaiból“ szedte össze és figyelembe vette „Petrarca, Acciaiuoli írásait, a Villaniak meg mások krónikáit és a pápai udvar leveleit“ is.

Mindebből egy három részből álló vastag kötet került ki (A kis költő, Fiammetta, Feltámadnak az istenek), melyben évről-évre, néha hónapról-hónapra, sőt napról-napra feltárul előttünk Boccaccio élete a korabeli események és anekdótikus epizódok bő részletezésével, melyeknek történelmi valószínűsége vitatható ugyan, de lényegileg nem is szolgálnak másra, mint hogy megfelelően érzékeltessék a kor atmoszféráját.

Felvetődhetik a kérdés, hogy vajjon szükséges volt-e Boccaccio regényes életrajzához beszámolni mindarról, ami azokban az években történt. Néha az az érzésem, hogy a szerzőt túlságosan elragadta a történelmi dolgokkal való pepecselés és az epizódyszerű elbeszélés öröme, akkor is, mikor a regény szerkezeti egysége szempontjából ilyen részletek inkább elkalandozást jelentenek, hatásvadászó ellentétet vagy esetleg csak töltelék. Így pld. az egész párisi prologus és a komor máglyajelenet, mellyel a regény megindul, tulajdonképpen egy bravúros fogással mesterségesen felfokozott drámai kép. (pld. a 14. lapon: „Ugyanebben az órában..“, stb.; 15. lap: „kint a téren..“, stb.). II. János pápa halálának híre és a rákövetkező udvari gyász leírása nem más, mint a krónikás széljegyzete.

Az egyes epizódok között nincs meg mindég a helyes arány. Így pld., míg Dante halálának híre igen hatásosan és ügyesen van beállítva (50 l.), addig Boccaccio 1362.-i rövid napolyi utazása és ottartózkodása, valamint az a rossz fogadtatás, melyben Acciaiuoli részesíti, túlságosan és indokolatlanul tág teret kap.

A legsikerültebb rész szerintem a harmadik, ahol a humanista kutatás vágya, Giocchino Ciani látogatása, B. egészségének és életének lehányatlása valami komoly méltóságot adnak az elbeszélésnek, melyet azonban közbeszúrt élénk epizódok tarkítanak, mint pld. Leonzio Pilato-é, ami megakadályozza a túlságos tragikus hangulatba való átsiklást. Az első két könyvben a főhős állandó idillikus atmoszférában mozog, sorsát kedvező szelek irányítják, szerencsés körülmények támogatják. Gondoljunk csak az otthonról való eltávozás szerény körülményeire, a könyvtárba való belépésre, a dajkára: Maria d' Aquino előzeny kerítőnöjére.

Kétségtelen, hogy az ifjú Boccaccio hajlamos volt az idillre, de ezáltal az első két rész 438 oldalon keresztül abban a lelkiállapotban stagnál, melyet a Filocolo bucsúja fejez ki: „a te gyönyörű és búbajos asszonyod átnyújtja majd néked a megérdemelt virágfüzereket . . . szelíd hangon mondván: Örvendj néki, és édes ajkával talán csókkal ajánkékoz meg.“

A szerzőn meglátszik, hogy szeretettel olvasta Boccaccio munkáit, különösen az önéletrajzi vonatkozásúakat, és hogy türelmesen tanulmányozta a hatalmas történelmi anyagot, főleg Magyarország és Olaszország egymáshoz való kapcsolatait, s hogy mindezt szerencsés kézzel dolgozta fel re-

gényében. Mivel azonban éppen regényről van szó, véleményem szerint néha tulságba vitte az eseményekről való „beszámolás“-t, s nem ártott volna itt-ott a „fren dell' arte.“ Azt sem tartom szerencsésnek, hogy a történelmi hűség kedvéért mindenütt megőrizte az olasz személyek keresztnevét olasznak, a magyarokét magyaroknak, stb. Mert pld. kissé valószínűtlen az, hogy egy Boccaccio a császárról beszélve Karl-t mondjon, a magyar királyról meg mint Lajos-ról beszéljen a földrajzi térkép hűségével. Kellemetlen benyomást tesz ránk olaszokra az is, ha a Giovanni nevet így látjuk elválasztva: Gi-ovanni. És miután tulságosan elfogott a mesterségem láza, ideírom, hogy ezt a dantei idézetet:

Oh beata Ungaria se non si lascia
Più malmenare!

helyesen kellett volna citálni, mert úgy, ahogy a regény hozza, érthetetlen. Ugyancsak érthetetlen, hogy lehetett ezt a Boccaccio-i felsort:

(illi) ...studium fuit alma Poesis — amivel Boccaccio azt akarta mondani, hogy ő életében nagy szeretettel foglalkozott az isteni Költészettel, hogy fáradozásainak célja és vágya a költészet volt — így fordítani: „fenkölt tudománya: Poesis“ (681 l.).

Főhőse és a regény témája iránti tiszteletből a szerző azt mondja, hogy a könyv stílusát is Boccaccio stílusához alakította és „néha — bár csak módjával — Boccaccio periódusát is alkalmazta“. És tényleg, különösen amikor Boccaccioval elbeszélget valamit, érezni a stílusán bizonyos lassan szövegetető menetet, ami a modern szétaprózottsággal szemben a régiekre emlékeztet. Ebből a szempontból a legsikerültebbnek azt a

beszédet tartom, mely a 631-632 oldalon található: „Pampinea és kedves barátom...“

OTTONE DEGREGORIO

Hermann Egyed: Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején. Budapest 1943. 8-ad r. 24 l. (Különlenyomat a „Regnum Egyháztörténeti Évkönyv“ Szekfű Gyula emlékkönyvéből).

A népoktatás története a magyar oktatásügy legkevésbé ismert fejezete. Ennek oka, hogy a népoktatás ügyéről csak kevés és hiányos feljegyzések maradtak korunkra az 1848-at megelőző időkből. Még legmegbízhatóbb bár legtöbbször szűkszavú forrásul a püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a canonica visitatiók, szolgálnak.

Hermann Egyed a veszprémi egyházmegye újkori történetét már hosszabb idő óta tanulmányozza és kutatásaiból már értékes részletek jelentek meg Kurbély György veszprémi püspök (1809-1821) életrajzával kapcsolatban. Ebben a tanulmányában az 1815—17-ben végzett canonica visitatio alapján az egyházmegye népoktatását ábrázolja.

A kép, amely így elénk tárul, nagyon érdekes és valóban korjellemző. A felvilágosodás forradalmi eszméivel szemben támadt politikai reakció az oktatásügyre is áttért. Még József nádor is olyan álláspontot képvisel a XIX. század legelején, hogy nincs szükség a falusi nép rendszeres oktatására, az írni-olvasni tudás felesleges a földművelő parasztnak. A katolikus egyház nem képviselte ezt a politikai események által sugalmazott szélsőséges álláspontot és a nagykiterjedésű veszpré-

mi egyházmegyében még a leány-egyházak nagyobb része is el volt látva népiskolákkal. Hiányos volt azonban az iskolák elhelyezése és felszerelése, ami a földesurakat terhelte a legtöbb helyen. Csekély volt a tanítók javadalmazása is, aminek megfelelően a tanítók képzettsége is alacsony fokon állott. Voltak, akik maguk is csak népiskolát végeztek, a legtöbbjük a középiskola néhány osztályának elvégzése után ment a tanítói pályára és csak kevesen végeztek el a Mária Terézia által 1778-ban elrendelt tanítói előkészítő tanfolyamokat. A kis javadalmazású tanító, akinek szerény lakása sok helyen tanteremül is szolgált, nemcsak a kántori teendőket látta el, hanem jegyzőséget is viselt, sőt megélhetését azonkívül, hogy földjét is maga művelte, kénytelen volt valami ipar üzésével, sőt, korcsma tartásával is biztosítani.

A tanító életéről és munkájáról különben épen a Kurbély püspök canonica visitatióját követő évtizedből érdekesen, bár nem minden színezés nélkül, számol be Tánicsics Mihály önéletrajza is.

A reformok hatalmas nemzeti fellendülése a népoktatás ügyében is erősen érezteti jótékony hatását. Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspöknek a negyvenes években végzett canonica visitatiójából megállapítható, hogy egy emberöltő alatt mekkora haladást tett a népoktatás a veszprémi egyházmegye területén is.

Hermann Egyed tanulmánya a szellemtörténet finom módszerének biztos kezelésével remélhetően ösztönzően fog hatni, hogy más egyházmegyék canonica visitatioit is feldolgozzák a népoktatás történetének szempontjai szerint.

TÓTH LÁSZLÓ

ÉLET ÉS KULTURA

SZINHÁZ

TACSKÓ. Dario Nicodemi egy régen játszott vígjátékának, a Scampolo-nak, Tökmagnak felújítása; Révay József új fordításában, új címmel, mely azok számára, akik látták már egyszer a darabot, kétségtelenül meglepésztő lehet. Az író téma-megválasztása erősen romantikus ízű. Jósika: Abafi-jában találkozunk hasonló témával: a jöttet, hogyan téríthet vissza valakit a teljes zűllés útjáról. A cselekmény természetesen modern környezetben játszódik. Tacsó, a szegény „lápvirága“ csak egyedül tiszta és erős ebben a sekélyes életű környezetben, mellyel minduntalan összeütközésbe kerül.

Tacsó szerepét Fesztoráczy Kató játszotta bensőséggel, melegséggel, a gazdag érzelmi skálájú szerep teljes átélésével és szemképráztató csillogtatásával. Nem túlozunk, ha azt állítjuk; mintha az ő egyéniségéhez mérte volna a szerző képzeletbeli, idealizált alakját, akiben annyi jóság van, mint amennyi rossz van az életben. Fesztoráczy Kató igazi művészlélek, akiben megvan az átélési képességének kifejező ereje, tud játszani, hatni és megindítani.

A mérnök szerepét Ladányi Ferenc alakította, művészi képességeinek legteljesebb hullámvázásával. A Diderot-féle megállapítást a vígjátékot játszó színészről (Paradox sur le comédien) játékaival mintha igazolta volna. Alakításának hideg és meleg színei csak akkor ragyogtak igazán, ha önmagát adhatta.

Petur Ilona, Erdész Irén, vitéz Marton Sándor nem tudták az olasz darab feszültségét, fokozott temperamentumot, melegséget és hevesiséget, gúnyorosságot és érzelmességet követelő jeleiket kellő erővel megeleveníteni.

SZENTIVÁNÉJI ÁLOM. A Városi Színház vezetőségének felfogását és arra irányuló törekvését, hogy lehetőleg klasszikus értékű darabokat mutasson be, igazolja és támogatja a szegedi közönség, melynek izléséről már annyi rosszat elmondtak a múltban, holott a színház látogatottsága, főképpen a komoly értékű darabok előadásain, éppen az ellenkezőjét bizonyítja.

Szegednek van színházi közönsége, csak nem szabad izlését lebecsülni, komolytalan darabok előadásával leértékelni. A klasszikus értékű mű, a kitűnő játék közönséget nevel magá-

nak, mely aztán hatással van a színházra is, melytől mindig komolyabbat és tökéletesebbet vár.

Ennek a kölcsönös hatásnak nagyszerű eredményét láttuk a Szentivánéji álomban, mely a mesék, az álmok tündéri világát lopja a vérszagú világra.

A szerelem, az álmok nagy varázslója, az illatokkal terhes, csillagos nyári éjjen mezejt a szíveket.

Shakespeare szenvedélyes, gúnyval mérséklő, metaforákkal csillogó, ódai szárnyalású nyelve Arany művészi fordításában teljes ragyogással pompázik. És ide művész kell, aki tökéletessé teszi az illuziót, amelyre a ma embernek oly nagy szüksége van.

Az ókor párás multon áttetsző mesés világának illuzója teljes. Spander — Ladányi Ferenc, Hermia — Vajay Erzi, Demetrius — Varga D. József, Helena — Dénes Anni játéka töretlenül, álomszerűen pereg Oberonnyal (Sághi István) és Titániával (Isaszeghy Kornélia) együtt. A szemekre csepegtetett bűvös szer, melytől az álomból ébredő azt szereti meg, akit elsőnek megpillant, még Titániát, a tündérkirálynőt is megzavarja és ébredésekor szerelmes lesz egy ostoba szemérmes fiú fráterbe. (Zubolyt Bakos Gyula játéka.) Kétségtelen, álom a keletkezett bonyodalom, de olyan álom, melynek valósága és igazsága mindig örök emberi voltunkra emlékeztet. Shakespeare mesteri kézzel keveri az emberi érzések ezértelenségét. E kedves és gyengéd figurákban amint, hol könnyesen, hol elragadtatva, hol megzavarodva a szerelem szépségétől, kergetük egymást a csillagos ég alatt, nem magunkat látjuk-e? A Shakespeare-i ellentétek legköltoőbb alkotása ez a mű. A szerelem gúnyolása és dicsőítése. Az érzelem isteni, de tárgya sokszor közönséges. A szerelem vak. Aranyos lepke vergődik a pocsolójában, és minden nyomorúsága ellenére megőrzi szépségét. Mennyi jellem egyetlen akarat bűvös ígézetében! A képzelet tündéri csapongása ez a valóság felett.

A Szentivánéji álom művészeinek teljes mértékben sikerült megéreztetni Shakespeare tündéralmát, illuziókeltő játékuk zavartalanul ragyogtatta a költő akaratát. De meg kell mondanunk, a „tündérek“ nyugodtan ki lehetett volna hagyni, egyszerűen azért, mert egy csöppet sem voltak tündérek.

Természetesen Maklári Márta kivételével, aki táncával, fellépésével, karcsú alakjával igazán finom, légius jelenséggé vált. *Both Béla* rendezése egyébként mesteri volt.

Mendelssohn kísérő zenéjét Fricsay Ferenc vezényletével a zenekar kitűnően játszotta.

ESKÜVŐ. A Városi Színház prózai együttésének legjobbjai ezúttal *Edouard Bourdet*nek egyik nagyon finom, lélek-elemzésekkel teli darabját adták elő és, dicséretükre legyen mondva, kitűnően. A léleknek olyan mélységeit, olyan halovány rezdüléseit is meg tudták éreztetni, melyet csak a legjobb francia filmekben láttunk.

A darab igazi francia darab. Szellemes, az író alakjait nagyszerűen mozgatja a színpadon, és témája mi lehet más: a szerelem. Pierre, a negyvenéves nős családapa szerelmes lesz a felesége hűgába. Ezt az érzést cselekvéseivel komplikálja a rokon és béna Adrienne, aki gyermekkori szereimével rajong Pierre-ért, reménytelenül. A darab látszólag jól végződik, mégis van egy bukott tragikus hőse, Adrienne, aki lélekben omlik össze. Ez volna a cselekmény külső váza, melyet az író az élet forró melegségével tölt meg. A téma nem különös, de a kivitel és a megoldás mesteri. A darab sikere az Adrienne szerepét játszó művészen fordul meg. *Dénes Anni* játszotta és ezúttal a neki való szerepben remekelt.

Egy szép, de béna, idealista, de szerelmében önző, intelligens, a valóság iránt azonban érzéketlen leány szövényes lelki világát kellett érzékeltetnie. Dénes Anni fölényes intelligenciával, áradó melegséggel és döbbenetes hűséggel játszotta meg nehéz szerepét. *Isaszeghy Kornélia* Marienne, a sógor-nő szerepébe szintén nagyszerűen beleélte magát. A lángoló ifjúság tavasza, üdesége, bája, önbizalma áradt játékából, ahogy a darab azt megkívánta. *Petur Ilka*, *Völcsey Rózsi*, *Donáth Kató*, *Surányi Ilona*, *Inczédy Kató* játékát csak dicséret és elismerés illetheti. Bourdet a nő lélekrajzát nagyon jól ismerte és most az egyszer azt kívánta, hogy a szereplők önmagukat: a nőt mutassák meg, ha hűséges, önfeláldozó családanyának és feleségnek kell lenni, ha leányát féltő anyának és anyósnak, ha süketnek és vénnek. A férfiakról már nem mondhatunk el ennyi jót. *Szegedi Szabó István*, aki egyébként a szegedi színház legkitűnőbb színészeinek egyike, egyéniségének meg nem felelő szerepben, nem tudta teljesen feladatát betölteni. *Bakos Gyula* a tábornok szerepét egy kicsit túlozta. Henry szerepében *Varga D. József* kamaszos fellépésével jól játszott. Az itt felemlgetett hibák azonban számtalanszor felragyogó művészi erényeik mellett, másodrangúak. Az együttes vég-eredményben komoly művészi teljesítményt nyújtott.

MADÁCSY LÁSZLÓ

ZENE

DOHNÁNYI ERNŐ játszott a Szegedi Filharmónikusoknak első jubileumi hangversenyén november 7-én. A magyar muzsika e kiváló mestere töretlen szépségbe öltöztette Mozartnak ritkán hallott „koronázási zongoraversenyét”. Dohnányi ma is fiatalos könnyedséggel játszik, rugalmas technikával, költőien színes elképzeléssel. Billeltése ma is utánozhatatlanul finom. Törékeny, halk, nemes pianissimói, vi-harszerűen száguldó, vakmerő passzáz-szai ma is bámulatot keltenek. Mozart-nak Török indulóját játszotta még csip-keszerű cizellált, briliáns előadásban. Új szegedi szerzőt is avatott a Fil-mónia. Kozáky István piarista zene-szerző Bálint-szvitjét adták elő nagy szeretettel és tehetségesen. A XVI. századi lantművész, Bakfark Bálint mester lantfantáziái keltek életre eb-ben a szvitben a zenekar mesterien

hangszerelt és megkomponált, mind az öt tételben csodálatosan ható, mai zenei köntösbe öltöztetett nyelvezetén. Kozáky zeneszerzői és stílusbeli munkája kidomborítja a műben a XVI. századi mester muzsikájának ősi, igazi magyarságát, szemben a róla eddig terjesztett zenetörténeti tévedésekkel. A mű egyes tételeiben elvonult előttünk a XVI. századi magyar lantos praepa-liestrinás kontrapunktikája, *eredeti er-délyi cantus firmussal* átszőtt, és a mohácsi vész korának világát idéző fugatója, aztán egy mélabusan hangzó, fenséges Air-ben a magyar lantos egé-szen Beethoven-szerű gondolatokat idé-zett, míg a pikáns hatású francia tánc, a Gigue, a maga könnyed világával Mozartra emlékeztetett inkább. Míg ebben a tételben azt mutatta be Kozáky, hogy menyire „nyugateurópai” is tudott lenni ez a maga korában

világhírű magyar őstehetség, az utolsó tételében azt bizonyította, hogy a XVI. századi magyar „úri muzsika” stílusa mennyire közel áll a mai modern magyar muzsikához. Mesterien fonta össze Kozáky a lantművész témáinak szövevényét a maga saját invenciójából fakadó gondolataival és mai, modern zenei szerkesztő technikájával. A továbbiakban Bartóknak két zenei arcképét hallottuk stílusos megoldásban. Különösen a „torzkép” sziporkázó humora és szatírja állította a zenekart nagy ritmikai feladatok elé. A hegedűszólót Sághy Andor játszotta. A nagyszerű hangversenyt Smetanának Moldova c. szimfónikus költeménye zárta be. Itt aztán igazán pompás volt a mű előadása minden részletében.

ERDÉLYI JÁNOS

KAMARAZENE-ESTET rendezett a Szegedi Filharmoniai Társaság. Bach h-moll szvitjét, Haydn oboa-versenyét, Sommer gordonversenyét és Csajkovszky vonós-szerenádját hallottuk. A Bach-muzsika stílusos értelmezése, a technikai kivétel finomságai Fricsay Ferenc karmesteri képességeit dicsérik. Meglepetés volt Kecskeméthy István mesteri fúvolaszólója éppúgy, mint Lajos István muzsikális oboa-versenyszólama Haydn művében. Büszke lehet rá Szeged, hogy katonazenekara ilyen elsőrangú fúvós művészt nevelt. Az oboa pázstorsípszerű, sejtelmesen finom tónusát különösen a szép kadenciákban élvezhetjük. Szünet után ritkán hallott hangszer, a gordon jutott vezető szerephez. Egyszer már hallottunk Szegeden gordonművészt: a Kamarazene-kör rendezésében Montag Lajos mutatta be ennek a hangszernek bámulatos szólóhatásait. Ezúttal Tibay Zoltán, a budapesti Operaház gordonművésze lépett az emelvényre, hogy a gordonnak, mint szólóhangszernek, művészi lehetőségeit Sommer kissé erős zenekari kísérettel ellátott gordonversenyében a közönség előtt megcsillogtassa. Pompás képességeket árult el Tibay Zoltán különösen a ráadásnak játszott fantáziában. Kár, hogy hangszerre nem elég tömör tónusú. Csajkovszky híres vonós-szerenádjának előadásában a zenekar együttes munkája mind hangzásban, mind ritmikában, elsőrendű volt.

MARTZY JOHANNA fiatal hegedűművésznő, a Harmonia-bérlet első estjén főként a barokk kor mestereitől játszott. Vitáli Ciaconna-jában nagyon

értelmesen kidomborodtak az eredeti téma vonalai, Mozart D-dur hegedűversenyében pedig a mű szerkezeti tökéletességét bravúros könnyedséggel varázsolta elének. Feltűnt a fiatal Gabriel-tanítványnak különös vonókezelése, mely nem annyira a csukló mozgására támaszkodik, mint inkább az egész kart veszi igénybe. Így mindenestre igen nagy erőt tud a kéz kifejteni, és talán ép ez az erő volt az, mi bennünket Martzy Johanna játékában meglephetett. Az erő és biztonság nemcsak az intonációban, hanem a vonásnemek hirtelen, de egyúttal észrevétlenül váltogatásában is megnyilatkozott. A technikai fölény Martzy Johanna játékát talán kissé hideggé is teszi. Nem annyira a szív, mint inkább a befelé néző, elmélkedő ember intuitív és kombinatív meglátásai működték közre ebben a különös stílusú hegedűjátékban. Inkább csodálatot kelt, mint meghat. A legnagyobb sikert az u. n. „bravúr-darabok”, a közismert „szalóndarabok” aratták. Ilyen volt pld. Veracini ismert Largo-ja, meg Pugnani Prelúdiuma és Allegro-ja. A műsorra tűzött három magyar darab közül Veress Sándor Nógrádi Verbunkosa volt a legkomolyabb és legtehetségesebb mai muzsika képviselője. Gárdonyi Rondo capriccioso-ja széthulló szerkezetű, nincs benne az a valami, amit mint lényegyet a hallgató is meg tudna jegyezni, hogy a hangversenyről emlékiül vigye magával haza. Gárdonyi darabja azért elegáns szalóndarab, megfelel a mai magyar muzsika divatjának, mint ahogyan Takács Jenő Lassú és friss darabja is jó koncertszám, — csak kár, hogy a felvett magyar témáktól nem nagyon tud megszabadulni. Martzy Johanna hangversenye nagyon igéretes volt, a kísérő Dankó Aladár pedig rutinos zongorista, aki alkalmazkodni tud a szólóművész intencióihoz.

JANIGRO ANTONIO, a szegedi közönség előtt már jól ismert fiatal olasz gordonkaművész, az első kamarazene-köri bérleti hangversenyen lépett fel szép sikerrel Petri Endre zongoraművésszel együtt, aki az első számot, Bréval G-dur-sonátáját, is kísérte. Valóban igen símán, folyamatosan és stílusosan adta elő Janigro Fauré-nak egy romantikus darabját, Valensin Menuettoját és Weber Szonatináját. Különösen élmény volt a Weber-sonatinában felismerni a nagy német költőnek az operákból ismert műfogásait. Janigro

különösen Rimsky-Korssakow Dongó-jának előadásában mutatta meg, mennyire könnyedén tudja venni a iegkényesebb fogásokat a leggyorsabb tempóban is. És itt látszott meg aztán Petri Endre zongorajátékának értéke is, akárcsak a Bréval-szonátában. Hogy milyen meleg tónusú Janigro gordonkajátéka, hogy mennyire plasztikusan tudja hangszerén a többszólamúság szerkezeti titkait is feltárni, azt legjobban Bach III. szülő-szvitjében (C-dur) tapasztaltuk. Amikor pl. egy

hárm-as-fogás középső hangja vitte tovább a szólamot, hajszálnyi pontossággal hallani lehetett a szólam folyamátát, míg a hangzat másik két hangja, az alsó és a felső már csak lehetőszerűen szólaht meg egy pillanatra s nem zavarta a kontrapunktikát. Janigro vonókezelése Casalséra emlékeztet. Az egyszerűség, arányosság melylyel mindent beállít, a gordonka nagymesterének műhelytitkai közé tartozik.

MUSICUS

MŰVÉSZET

ERDELYI MIHÁLY KÉPKIÁLLÍTÁSA. Igen egységes összhatást nyújt ez a kiállítás s az első, ami feltűnik, a franciás könnyedség, mely egyszer mozaikos, máskor szőnyegszerűen puha ecsetkezeléssel kialakított technikában jelentkezik. A festő hosszú külföldi tartózkodásának eredménye megmutatkozik képeinek stílusában és tartalmában egyaránt. Általában abstrahálásra törekszik, problémái nem a témából következnak elsősorban, hanem abban rejlenek, hogy bizonyos témákra ezt a szőnyegszerű vagy mozaikos festési módot hogyan alkalmazza. Így az ábrázolási probléma helyett a stílusprobléma lép előtérbe, s innen van az, hogy maga az ábrázolás a témáról általában keveset mond, egyéb mondanivalót a stílusról fejezi ki. Stílusának további jegyei a világos szürkék, zöldek, drappok, itt-ott kivilánzó fehérek, vagy halvány sárgák. Ez az aránylag kevés szín azonban tónus-gazdagságot hoz létre átmeneteivel és fokozataival.

Rajzában az egyszerűség mellett bizonyos primitívségre is törekszik, ami festési módjával teljesen harmonizál. A rajzbeli egyszerűségnek következetes keresztülvitele mutatkozik, midőn a távlat helyett mozaikosan egy síkban tart mindent, vagyis a térszerűséget csak az elválasztó kontúrokkal igyekszik éreztetni, anélkül, hogy a teret magát ábrázolni akarná. Hozzájárul még ehhez az, hogy alakjai legtöbbször nyugalmi helyzetben vannak, vagy csak mérsékeltlen mozognak s így a képen színben és vonalban statikus hatás áll elő. Ezek a stílusjegyek alkalmas eszközök ahhoz az abstraháló tendenciájú pikktúrához, mely Erdélyi Mihály festői egyéniségét a maga teljességében adja. Abstraháló hajlama a szimbolizálás felé vezet és a kiállítás szereplő szimbólikus képek művészetének leghatásosabb alkotásai. Komponálási módja is stílusából vezethető le és ezért egyszerű. Lényegében a vízszintes és függőleges vonalak harmonizáján alapul. Ezeknek irányában rendeződnek el a kép vagy szerkezet elemei, embercsoportjai s egyéb foltjai és hozzáak létre lép a nagyvonalú képhez. Ez a festészeti stílus egyébként valami bonyolultabb képszerkesztést nem is tűr el.

Festészetének szerves tartozékát képezik még olyan finomságok és hangulati elemek, melyek az ő ábrázoló eszközeivel a mese derűjét és légkörét teremtik meg. Alakjai és miliói nem utolsó sorban éppen a rajzi primitívségre való törekvés által mesebeliekké válnak és ez a mesebeliség nagy méretű képein is teljes mértékben jelentkezik. Témáinak változatossága mutatja rugalmasságát, mely hajlékony kifejező eszköz a legkülönbözőbb mondanivalók közlésére.

DOROGI IMRE

